

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

Јелена Д. Јанковић

**ЕТИМОЛОГИЈА У ЧАСОПИСУ
„НАШ ЈЕЗИК“**

докторска дисертација

Београд, 2017.

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF PHILOLOGY

Jelena D. Janković

**ETYMOLOGY IN JOURNAL
„NAŠ JEZIK“**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2017

БЕЛГРАДСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Јанкович Елена Д.

**ЭТИМОЛОГИЯ В ЖУРНАЛЕ
„НАШ ЈЕЗИК“**

диссертация на соискание
ученой степени доктора филологических наук

Белград – 2017

Ментор:

проф. др Александар Милановић, ванредни професор

Филолошки факултет

Универзитета у Београду

Чланови комисије:

проф. др Александар Лома, редовни професор

Филозофски факултет

Универзитета у Београду

проф. др Вања Станишић, ванредни професор

Филолошки факултет

Универзитета у Београду

Датум одбране:

Велику захвалност изражавам члановима комисије – проф. др Александру Милановићу, на бројним саветима, бескрајном стрпљењу и несебичној подршци, академику Александру Ломи на издвојеном времену, неизмерној помоћи у свим сегментима рада и драгоценим примедбама захваљујући којима сам напредовала и успела да се изборим са свим недоумицама у току израде рада и проф. др Вањи Станишићу на корисним сугестијама и пружању свесрдне подршке.

Искрену захвалност дугујем и колегама Института за српски језик САНУ, пре свега др Марији Вучковић, др Ани Тешић, др Марини Николић, др Ани Ранђеловић, Соњи Манојловић и др Виктору Савићу, за сваку врсту помоћи коју су ми пружили током рада.

Захваљујем овом приликом и члановима моје породице, за љубав, разумевање и бригу.

Аутор

Етимологија у часопису „Наш језик“

РЕЗИМЕ

Предмет дисертације су етимолошки подаци који се налазе у чланцима објављеним у лингвистичком часопису „Наш језик“ у временском распону од 1932/1933. до 2013. године. Међу његовим корицама су се, у складу с програмом часописа, нашли радови посвећени изучавању и нормирању српског (раније српско-хрватског) књижевног језика, решавању питања језичке културе, неговању те културе и усмеравању правца њеног даљег развоја. Иако је у „Нашем језику“ објављен мањи број етимолошких студија, часопис се показао као богат извор етимолошких података, а под тим подразумевамо сваку информацију која се тиче порекла, развоја и/или историје одређене речи, израза или синтаксичке конструкције.

У раду су постављена два основна циља. Први је опис етимолошких података и разврставање чланака у којима се ти етимолошки подаци налазе. На страницама часописа објављено је укупно 1646 чланака, као и велики број одговора чланова уредништва у сталним рубрикама *Језичке поуке*, *Наша пошта* и *Језички набирци*. Спроведена анализа је показала да је у чланцима количина етимолошких података различита, а етимолошки садржај разноврстан. У зависности од теме односно области рада, аутори су залазили у етимологију и дијахронију у мањој или већој мери и из различитих разлога. Најбројнији су чланци у којима аутори приликом анализе речи иду за њиховом прошлосту, реконструишу порекло речи и баве се историјом развоја облика, значења и употребе речи.

Други циљ је да се на примеру лексема означених у часопису „Наш језик“ као русизми и бохемизми преиспитају тамо дате етимологије уз помоћ етимолошких метода и савремене литературе и извора. Из часописа је ексцерпирано укупно 297 лексема обележених као русизми, 9 лексема – као русизми или бохемизми, 64 лексема – као бохемизми и 2 лексема – као бохемизми или германизми (укупно 370). У раду су русизми расподељени у 213 одредница,

русизми или бохемизми у 9 одредница, бохемизми у 44 одреднице, а бохемизми или германизми у две одреднице.

Изабрана лексичка грађа је разврстана првенствено по етимологији која је дата у часопису у неколико група. Лексеме означене у „Нашем језику“ као русизми распоређене су у три групе: у првој групи су лексеме за које се у часопису тврди да су руског порекла, у другој оне за које је наведено да су значења преузета из руског језика, а у трећој лексеме изведене по угледу на руске творбене моделе. Русизми у првој групи подељени су на оне који су неспорни и спорни. Подела је зависила од тога да ли је руско односно рускословенско порекло потврђено или оспорено етимолошком анализом. Лексеме у другој групи подељене су на оне чија значења јесу или нису из руског језика. Лексеме које су у часопису наведене као русизми или бохемизми, у раду су подељене на оне које су неспорне и спорне.

Лексеме означене у „Нашем језику“ као бохемизми разврстане су у две групе: у првој групи су оне за које се у часопису тврди да су чешког порекла, а у другој лексеме изведене по угледу на чешке творбене моделе. Лексеме у првој групи су подељене на неспорне и спорне бохемизме. Неспорни бохемизми су они којима смо етимолошком анализом потврдили чешко порекло, док међу спорним бохемизмима нашле су се речи чије чешко порекло по нашем суду није извесно. На крају рада су анализиране и две лексеме означене у часопису као бохемизми или германизми.

Наш рад путем етимолошке анализе изабране лексичке грађе пружа детаљан увид у карактер те лексике, чиме се осветљава њено место у лексичком фонду српско-хрватског језика.

Кључне речи: српски (српско-хрватски) језик, часопис „Наш језик“, етимологија, дијахронијска лингвистика, лексикологија, русизам, бохемизам

Научна област: друштвено-хуманистичке науке

Ужа научна област: филолошке науке

УДК:

Etymology in the journal *Naš jezik*

SUMMARY

The subject of this dissertation is the etymological information found in the papers published in the linguistic journal *Naš jezik* from 1932/1933 to 2013. In accordance with the journal program, the papers published in these volumes are dealing with topics such as study and standardization of the Serbian (formerly Serbo-Croatian) literary language; they are also addressing various language culture issues, fostering language culture as well as steering the direction of its further development. Even though only a smaller number of etymological studies have been published in the journal *Naš jezik*, it has proven to be a rich source of etymological information, and by that, we mean any information concerning origin, development, and/or history of a specific word, phrase or syntactic construction.

This dissertation has two main objectives. The first one is to describe etymological information and sort the papers containing this information. There are 1646 papers in total published in the journal, as well as numerous journal's editors responses in regular columns such as *Jezičke pouke*, *Naša pošta* and *Jezički pabirci*. Our analysis has shown that the amount of etymological information in these papers differs, and the etymological content varies. Depending on the topic or subject area, the authors dealt with etymology and diachrony in greater or lesser degree and for a number of different reasons. The most numerous are the articles in which the authors, while analyzing a specific word, try to reconstruct its origin and deal with the development of form, meaning, and usage.

The second objective is to question the etymologies the authors provided in the journal by using etymological methods as well as contemporary linguistic literature and sources. The corpus for the analysis were lexemes defined by authors as loanwords from Russian and Czech. We excerpted 297 lexemes listed as loanwords from Russian, 9 lexemes listed as loanwords from either Russian or Czech, 64 lexemes listed as Czech loanwords and 2 lexemes listed as loanwords from either Czech or German (370 in total). In this dissertation, we placed Russian loanwords in 213 separate entries, Russian

or Czech loanwords in 9, Czech loanwords in 44, and loanwords from either Czech or German in 2 entries.

The selected lexical material was then sorted into several groups based primarily on the etymology provided in the journal. The lexemes listed as Russian loanwords in the journal were divided into three groups: the first one holds lexemes the authors in the journal claim to be Russian loanwords, the second one includes lexemes which are said to have taken the meaning from the Russian language, while the third one holds lexemes whose derivation is based on Russian derivative models. Russian loanwords from the first group are then divided into those whose origin is contested or uncontested by our analysis. The division was dependent on whether Russian or Russian Church Slavonic origin was confirmed or contested by the etymological analysis. Lexemes in the second group were divided into those whose meaning is taken from the Russian language or not. Lexemes listed in the journal as loanwords from either Russian or Czech are divided in this dissertation into two subgroups – disputed and undisputed ones.

Lexemes listed as Czech loanwords in the journal *Naš jezik* are divided into two groups: the first one holds those listed in the journal as Czech loanwords, and the second one includes those whose derivation is based on Czech derivative models. Lexemes from the first group are then divided into two subgroups – loanwords with disputed origin and those with undisputed origin from the Czech language. Undisputed Czech loanwords are those whose origin was confirmed by etymological analysis, while we marked as disputed those loanwords whose origin is proven uncertain by our analysis. Two lexemes listed in the journal as loanwords from either Czech or German are shown last.

We believe the analysis we conducted in this dissertation provided a detailed insight into the characteristics of the lexical material in question and indicated with certainty its position in the lexical fund of Serbo-Croatian language.

Keywords: Serbian (Serbo-Croatian), linguistic journal *Naš jezik*, etymology, diachronic linguistics, lexicology, Russian loanword, Czech loanword.

Scientific field: Humanistic Social science

Scientific subfield: Science of Philology

UDC:

Садржај

I УВОД.....	1
1. Предмет, задаци и циљеви рада	1
2. Структура рада и техничке напомене.....	3
II ЕТИМОЛОГИЈА У ЧАСОПИСУ „НАШ ЈЕЗИК“ (1932/1933–2013).....	5
1. О часопису НЈ	5
1.1. Историјат и садржај НЈ	5
1.2. Програм НЈ	10
1.3. Рубрике НЈ.....	19
2. О етимологији	23
3. О етимологији у часопису НЈ	28
3.1. Етимолошки подаци и класификација радова	28
3.2. О етимологији као научној дисциплини и дијахронијској односно историјској лингвистици у НЈ	40
3.3. Етимолошки радови у НЈ	40
3.4. Народна етимологија у НЈ	41
3.5. Историја и живот речи и израза у НЈ	42
3.6. Етимолошки подаци у осталим чланцима у НЈ	46
3.7. Етимолошки подаци у рубрикама ЈП и НП	52
3.8. Разлози за навођење етимолошких података у НЈ	53
III РУСИЗМИ И БОХЕМИЗМИ У ЧАСОПИСУ „НАШ ЈЕЗИК“	57
1. Словенска лексика у српско-хрватском језику.....	57
1.1. Досадашња проучавања словенизама у српско-хрватском језику	57
1.2. Историја утицаја словенских језика на српско-хрватски језик.....	60
1.3. Нормативни аспект словенизама у литератури	68

1.4. О русизмима – детаљније	74
1.4.1. Дефиниција русизма и термини у литератури.....	74
1.4.2. Историја утицаја руског језика на српско-хрватски	81
1.4.2.1. Почети руско-српско-хрватских веза.....	81
1.4.2.2. Рускословенски језик од 18. века.....	82
1.4.2.3. Славеносрпски период.....	86
1.4.2.4. Улога лексикографских и књижевних дела.....	91
1.4.2.5. Вукова језичка реформа и њене последице	94
1.4.2.6. Друга половина 19. века.....	100
1.4.2.7. 20. век.....	102
1.4.3. Број русизама у српско-хрватском језику.....	104
1.4.4. Обележавање руске и рускословенске лексике у речницима	105
1.5. О бохемизмима – детаљније.....	110
2. О русизмима и бохемизмима у часопису НЈ.....	117
2.1. О русизмима и бохемизмима у чланцима	117
2.2. Русизми у НЈ	122
2.2.1. Лексеме означене као русизми.....	123
2.2.1.1. Неспорни русизми	123
2.2.1.1.1. Неспорне лексеме руског порекла	123
2.2.1.1.2. Неспорне лексеме рускословенског порекла.....	348
2.2.1.2. Спорни русизми.....	377
2.2.1.2.1. Црквенословенског и/или српкословенског порекла?	377
2.2.1.2.2. Изведенице од црквенословенске и/или рускословенске речи?	505
2.2.1.2.3. Прасловенска и/или домаћа реч?	514
2.2.1.2.4. Чешког порекла?.....	588
2.2.1.2.5. Страног порекла?.....	592

2.2.2. Лексеме чија су значења руског порекла	605
2.2.2.1. Значења јесу из руског језика.....	605
2.2.2.2. Значења нису из руског језика	612
2.2.3. Руски творбени модели.....	618
2.2.4. Лексеме означене као русизми или бохемизми.....	654
2.2.4.1. Неспорне лексеме руског или чешког порекла	654
2.2.4.2. Спорне лексеме руског или чешког порекла	662
2.3. Бохемизми у НЈ.....	679
2.3.1. Лексеме означене као бохемизми	679
2.3.1.1. Неспорни бохемизми.....	679
2.3.1.2. Спорни бохемизми	732
2.3.1.2.1. Бохемизам или домаћа реч?.....	732
2.3.1.2.3. Бохемизам или словакизам?	745
2.3.1.2.4. Бохемизам или германизам?.....	746
2.3.2. Чешки творбени модели	748
2.3.3. Лексеме означене као бохемизми или германизми.....	753
IV ЗАКЉУЧАК.....	756
БИБЛИОГРАФИЈА ЧАСОПИСА „НАШ ЈЕЗИК“	779
Регистар аутора.....	779
Рубрика <i>Језичке поуке</i>	897
Рубрика <i>Наша пошта</i>	901
Рубрика <i>Језички пабирци</i>	902
Питања и одговори	903
Регистри.....	903
Библиографије.....	905
ИЗВОРИ.....	907

ЛИТЕРАТУРА	911
СКРАЋЕНИЦЕ	935
ПРИЛОГ – УАЗБУЧЕН СПИСАК АНАЛИЗИРАНИХ ЛЕКСЕМА	938
БИОГРАФИЈА АУТОРА.....	944

І УВОД

1. Предмет, задаци и циљеви рада

1.1. Предмет научног истраживања рада су етимолошки подаци који се налазе у чланцима објављеним у лингвистичком часопису „Наш језик“ (даље у дисертацији: НЈ) у временском распону од 1932/1933. до 2013. године. Под етимолошким податком подразумева се свака информација која се тиче порекла, развоја и/или историје одређене речи, израза или синтаксичке конструкције.

1.2. Часопис НЈ је посвећен изучавању и нормирању српског (раније српско-хрватског) књижевног језика, као и решавању питања језичке културе, неговању те културе и усмеравању правца њеног даљег развитака. Прва свеска НЈ објављена је 1932, а прва књига 1933. год. У периоду до Другог светског рата објављено је укупно 8 књига које су именоване као *стара, предратна серија*, а затим од 1949. до 2013. године 44 броја *нове, послератне серије*. Целокупна библиографија часописа¹ састоји се од укупно 1646 чланака, као и одговора чланова уредништва у сталним рубрикама *Језичке поуке* (ЈП) и *Наша пошта* (НП) и коментара Љ. Стојановића Маретићевог „Језичног савјетника“ у рубрици *Језички набирци* (ЈПаб). Преко 330 аутора, који су већином лингвисти, али има их и из других научних области, објавило је своје чланке. Из данашње перспективе, за укупно 81 годину постојања, у НЈ објављен је велики број чланака у којима се аутори баве различитим питањима српског односно српско-хрватског језика, његове норме и језичке културе. Одређен број чланака је из области граматике: фонетике, морфофонологије, акцентологије, морфологије, творбе речи и синтаксе, док се у другим чланцима аутори баве питањима из правописа, стилистике, наставе у школи, лингвистике, дијалектологије, ономастике, фразеологије, историје српско-хрватског језика итд.² Посебно место у часопису заузимају студије у којима се проучава и анализира лексика, тумаче се њена значења, постанак, развој и употреба. На основу целокупне библиографије може се закључити да НЈ није по програму „специјализован за дијахронијске и/ли

¹ Библиографија НЈ је дата на крају овог рада, после закључка.

² О томе детаљније в. у Спасојевић М. 2012.

етимолошке студије“, како то и Ј. Влајић-Поповић примећује (Влајић Поповић 1999: 112). Истина, на страницама НЈ објављен је мањи број етимолошких радова, међутим бројни су чланци у којима аутори приликом анализе речи (израза или синтаксичке конструкције) иду за њиховом прошлошћу, залазе у етимологију и дијахронију, односно реконструишу порекло речи и/или баве се историјом развоја облика, значења и употребе речи.

1.3. У чланцима количина етимолошких података је различита, док је садржај тих података разноврстан. Задатак рада, поред објашњења шта се под етимолошким податком подразумева, јесте опис етимолошких података и разврставање чланака у којима се ти етимолошки подаци налазе.

1.4. Посебна пажња усмерена је на лексеме које су у НЈ означене као русизми и бохемизми. Циљ рада јесте да се на примеру те ексцерпирани лексичке грађе преиспитају постављене етимологије у НЈ. Анализирана изабрана грађа посматрана је са дијахроног становишта и коришћени су етимолошки методи. У нашем раду покушали смо да одредимо када и из ког језика је анализирана реч ушла у српско-хрватски језик, да ли су поједина значења речи преузета из руског односно рускословенског, чешког или неког другог језика, колико се мењао облик и значење речи у српско-хрватском језику, да ли постоје паралеле у осталим словенским језицима итд.

У већини чланака, посебно у оним с почетка излагања часописа, стране речи (међу њима и русизми и бохемизми) обележене су као неправилности, зато што су пуристички ставови били изражени у периоду после Првог светског рата. Обележавање порекла чинило се с циљем да се одреди стилистички и нормативни статус датих лексема у датом временском пресеку. Међутим с временом су се променила становишта и мишљења у вези са употребом стране лексике и *чишћењем* основног лексичког фонда српско-хрватског језика. Из данашње перспективе одређене лексеме, које су биле означене као стране и непотребне, застареле су, док се неке не осећају као стране. Из тог разлога у нашем раду наведено је каква је по том питању ситуација у савременом српско-хрватском језику и које речи су из наше лексичке грађе опстале до данас. Одређивање нормативног статуса тих речи није задатак овога рада.

Будући да је рад писан у оквиру пројекта израде *Етимолошког речника српског језика* (ЕРСЈ), резултати рада примениће се у том речнику.

1.5. Предмет разматрања докторске дисертације нису изрази и синтаксичке конструкције који су у НЈ означени као русизми или су начињени према руском језику, нпр. *посао гори* (Матић 1959: 280), *на главу* у „Горском вијенцу“ (Мићовић В. 1961: 28–29), *постављен задатак* (Уредништво 1933в: 106), *истрчава напред* (Белић 1950а: 92–94), употреба предлога *по* с локативом уз глаголе мишљења типа *по свим ... проблемима, по питању* (Николић Б. 1960а: 28), *одолети* кога (ЈП 1933ј: 56), *праћен шефом* (ЈП 1933е: 221), *издајемо засебном књигом* (ЈП 1934б: 188), *од чести* (ЈП 1935в: 187), *народом изабран* (ЈП 1935ђ: 62), *у то време када* (ЈП 1961а: 57) итд. Такође, није разматрана ономастичка лексика, као што су придеви *Горковски* у примеру *Горковска традиција* и *Мигурински*, које А. Белић сматра русизмима и предлаже *Горки* односно *Горкога* и *Мигуринов* (Белић 1950а: 92, 94) или *паришки* (ЈП 1934в: 219). Уколико се у НЈ изричито каже за поједине речи да нису руског порекла, као за *безбедан* (Белић 1950е: 269–270), *бракоразводни* (ЈПаб 1936е: 57), *обмана* (ЈПаб 1935б: 59), *примирје* (ЈПаб 1936ж: 88), *пространство* (ЈПаб 1936ж: 88), сматрали смо да оне, такође, не треба да буду предмет разматрања у овом раду.

2. Структура рада и техничке напомене

Централни део рада састоји се из два дела.

Први део, у којем се разматрају етимолошки подаци у чланцима објављеним у часопису НЈ, подељен је у три поглавља. У првом поглављу налази се преглед настанка, историјата и структуре часописа НЈ. Дат је детаљан опис његове концепције, програма и циљева, који су се током времена мењали, из разлога што се само у том контексту може ваљано сагледати удео етимолошких истраживања у њему, њихова природа, функције етимолошких информација, њихова фреквенција и сл. У другом поглављу налази се кратак осврт на етимологију као научну дисциплину, док треће поглавље садржи комплетан опис етимолошких података у часопису НЈ, даје се класификација радова и наведени су главни разлози за навођење етимолошких података у чланцима.

У другом делу рада извршена је етимолошка анализа русизама и бохемизама ексцерпираних из НЈ. На примеру те изабране лексичке грађе,

преиспитују се постављене етимологије у НЈ. Други део рада подељен је у два поглавља. У првом поглављу налазе се информације о досадашњим проучавањима словенске лексике (са акцентом на руске и чешке речи) у српско-хрватском језику, наведена је историја утицаја словенских језика на српско-хрватски и укратко је описан нормативни статус словенизама, који се током историје језика мењао и који је утицао на број тих речи у српско-хрватском језику. У наставку дат је детаљнији опис русизама и бохемизама у српско-хрватском језику: дефиниције и термини коришћени у досадашњој литератури, историја утицаја тих језика, њихов број у српско-хрватском језику итд. На почетку другог поглавља наведени су чланци у којима се набрајају русизми и/или бохемизми у НЈ (на тај начин није долазило до понављања у самим одредницама), док је већи део поглавља посвећен етимолошкој анализи русизама и бохемизама ексцерпираних из НЈ. У намери да се на најподеснији начин презентује изабрана лексичка грађа, она је првенствено разврстана по етимологији која је дата у НЈ. Из тог разлога у оквиру сваке одреднице на првом месту налазе се информације о пореклу које су дате у НЈ. Етимолошке информације из НЈ обележене су знаком ■, док су се знаком □ означавали подаци из НЈ који нису етимолошки, али садрже одређене информације од значаја за нашу анализу. Након тога представљено је савремено стање анализираних лексема помоћу дескриптивних речника српско-хрватског и руског и/или чешког језика, који су раздвојени знаковима ▪ и •. Потом је наведен етимолошки преглед, са нашим закључком на крају сваке одреднице који је обележен симболом ♦.

Цитирани сегменти чланака из НЈ нису кориговани са нормативне стране, већ су веродостојно пренети. Подебљаним лексемама, у цитату или ван цитата, сигнализира се да су оне анализирани у нашем раду. У угластим заградама унутар цитата налазе се наши коментари. Знаком ► обележавамо радове који су или у наставцима или представљају одговоре других аутора.

II ЕТИМОЛОГИЈА У ЧАСОПИСУ „НАШ ЈЕЗИК“ (1932/1933–2013)

1. О часопису НЈ

1.1. Историјат и садржај НЈ

1.1.1. Часопис НЈ покренуло је Лингвистичко друштво у Београду с председником проф. А. Белићем на челу.³ Прва свеска прве књиге (НЈ I/1) изашла је 1932,⁴ а прва књига од десет свезака објављена је 1933. године.⁵ До 1941. године, када НЈ престаје да излази због Другог светског рата, објављено је седам књига и једна свеска осме књиге *старе серије*. Послератна, такозвана *нова серија* отпочела је 1949. године,⁶ а издавање је преузео Институт за српски језик Српске академије наука и уметности.⁷ Од почетка излажења нове серије до 1960. године, до смрти главног уредника А. Белића, изашло је девет књига од по десет свезака. Од 1960. (НЈ н. с. X/3–4) до 1974. год. (XXI/1–2) одговорни уредник био је проф. М. Стевановић.⁸ Од 1975. год (XXI/3) до 1995–1996. год. (XXX/1–5) уредник је

³ „*Наш језик* је био орган Лингвистичког друштва при Филозофском факултету Београдског универзитета“ (Грицат Радуловић 1996: 53). Детаљније о оснивању и раду Друштва за српски језик и књижевност (који се раније звао Лингвистичко друштво) в. Марковић Сл. 2010. У том чланку објављеном у НЈ, С. Марковић је говорио о улози Друштва за српски језик и књижевност у настанку и организовању рада на издавању часописа НЈ. Он је навео да су се крајем 1931. године чланови Друштва са оснивачем и вођом Друштва А. Белићем договорили да покрену периодичну публикацију НЈ: „По сећању професора Радомира Алексића и Радосава Бошковића, припрема за издавање часописа трајала је готово годину дана, јер је требало законски регулисати ко је издавач, ко уредник [...]. Договорили су се да група себе представи као Лингвистичко друштво у Београду које ће издавати часопис, да они чине Уређивачки одбор часописа, да Власник за Лингвистичко друштво (уредник) буде др Александар Белић, секретар Уређивачког одбора др Радомир Алексић а седиште у Српском семинару.“ (Марковић Сл. 2010: 114).

⁴ А. Белић је, у свом писму Ф. Рамовшу написаном 16. фебруара 1932. године, обавестио свог колегу да „кроз који дан излази 1 број ‘Нашег језика’“ (Rotar 1990: 52).

⁵ Године 1932. изашло је из штампе седам свезака, а остале три свеске 1933. године. Књига са свих десет свезака штампана је следеће 1933. године. За потребе ове дисертације коришћена је прва књига, те су због тога чланаци у регистру наведени са годином 1933. Под том годином заведени су, такође, чланци из целе прве књиге у библиографији чланака објављених у НЈ (в. Миловановић 1973–1974).

⁶ Нова серија отпочела је опет са бројем I.

⁷ Институт за српски језик основан је 15. јула 1947. године, са А. Белићем на челу.

⁸ М. Стевановић је уредио „први двоброј XXI књиге“, док је потпуна библиографија прилога до 1973. год. у НЈ дата у књизи XX (Пешикан 1983: 4).

био академик М. Пешикан, а од 1996. (XXXI/1–5) до 2005. (XXXVI/1–4) часопис је уређивао проф. др М. Николић. Од 2006. год (XXXVII/1–4) уредник је др С. Танасић. До 2013. године објављено је укупно 44 броја нове серије.

1.1.2. Уређивачки одбор НЈ чинили су и чине еминентни лингвисти. У првом броју предратне серије, поред А. Белића, били су: Д. Костић, М. Ивковић, Г. Елезовић, др М. Московљевић, др Б. Милетић, др Г. Ружичић, др Д. Вушовић, др Р. Алексић, др П. Ђорђевић и Р. Бошковић, а у другом броју у УО место Г. Ружичића, који је отишао из Београда, дошао је М. Лалевић (Стевановић М. 1973–1974б: 29; Пешикан 1983: 3). У седмом броју у св. 9–10 међу члановима УО појављује се Ј. Вуковић.⁹ Када је НЈ постао гласило Института, чланови УО били су: А. Белић (главни уредник), Г. Елезовић, Р. Алексић, М. Стевановић, Р. Бошковић, Б. Милановић и И. Стевовић. Сви изузев Г. Елезовића били су редовни професори Универзитета и одмах по оснивању Института постали су његови спољни сарадници (Стевановић М. 1973–1974б: 30). У новој серији чланови УО су били: М. (Бабић) Вујанић, Д. Гортан-Премк, В. Ђукановић, Д. Мршевић-Радовић, Б. Николић, М. Николић, А. Пецо, М. Пешикан, Ј. Поповић, М. Радовић-Тешић, С. Ристић, Ж. Станојчић, С. Танасић, Д. Ђупић, Е. Фекете и О. Цвијић.

У уводу прве свеске старе серије, чланови уредништва НЈ позвали су на сарадњу „све зналце нашег језика, све стручњаке и све књижевнике који добро познају наш језик“, јер су се водили тиме да „о свима особинама нашега језика могу судити само они који су дугим, свестраним и проницљивим радом ушли у све тајне његове“ (Уредништво 1933а: 2; Уредништво 1933д: 290).¹⁰ Број сарадника се током година брзо увећавао. Познати језички стручњаци су

⁹ С. Танасић је скренуо пажњу да се Ј. Вуковић из Мостара не појављује у набрајању имена сарадника код М. Стевановића (в. Стевановић М. 1973–1974б; Танасић 2012в: 6, нап. 5). Међутим, М. Пешикан га уредно наводи (Пешикан 1983: 3).

¹⁰ У десетој свесци прве књиге, сумирајући рад у 1933. години, уредништво је навело да су се „обратили одмах у почетку свога рада нашим најугледнијим стручњацима“ (Уредништво 1933д: 290). Међутим, нагласили су да је њихово обраћање имало „само делимичан успех“ (ор. cit.). То се односи на Д. Боранића који се није одазвао а, по речима уредништва, дао је обећање, и на С. Ившића који се јавио са својим прилозима тек у другој и трећој књизи НЈ (Уредништво 1933а: 2; Пешикан 1983: 3). То се потврђује и у писму А. Белића Ф. Рамовшу из 16. фебруара 1932. године, у којем је рекао да ускоро излази први број НЈ и да је спреман и други број, али да то „иде доста тешко“, зато што није добио ништа из Загреба (Rotar 1990: 52).

објављивали чланке у НЈ: из лингвистике Т. Маретић, М. Решетар, С. Ившић, Ф. Илешић, Ђ. Шурмин, С. Босанац, В. Дукат, М. Перковић, С. Живковић – из Загреб, ¹¹ М. Будимир и Х. Барић – из Београда, М. Павловић, Ђ. Киселиновић и М. Стевановић ¹² – из Скопља, С. Роспонд – из Пољске; из других научних области: Ф. Ј. Тућан, Ј. Смодлака – из Загреб, С. Тројановић, В. М. Мићовић ¹³ – из Београда, а из књижевности: М. Цар, И. Секулић, Р. Каталинић Јеретов, ¹⁴ Х. Клајн и др. (Стевановић М. 1973–1974б: 29; Пешикан 1983: 3; Танасић 2012в: 6; Грицкат Радуловић 1996: 54).¹⁵ У новој серији, поред већ поменутих, сарађивали су, како их наводи И. Грицкат-Радуловић, познати *србохрватисти*: Ј. Вуковић, И. Грицкат, Д. Живковић, М. и П. Ивић, А. Костић („познати лекар и филолошки ентузијаст – лексикограф“), С. Марковић, С. Матић, И. Поповић, Ђ. С. Радојичић, М. Станић итд. (Грицкат Радуловић 1996: 63). У првом броју нове серије нашао се као аутор и Вук Стефановић Караџић; наиме штампан је „Текст *Књижевног договора* и *Главних правила за јужно нарјечје*“ који је Вук саставио (Караџић 1950). Постхумно су објављени и радови М. Шипке: Шипка М. 2011а и Шипка М. 2011б.

1.1.3. У часопису НЈ (1932–2013) објављено је 1646 чланака из различитих области науке о српском језику и лингвистике (од тога је 450 из старе серије, а

¹¹ Међу сарадницима из Загреб највише чланака имао је С. Живковић, укупно 9, затим Т. Маретић 2, М. Храсте 2, С. Ившић 2 итд. С. Танасић, служећи се ауторским регистром из НЈ н. с. XLIII/3–4, забележио је да С. Ившић има један чланак, међутим у регистру није наведен број другог рада; те би у регистру требало да стоји: Ившић, Стјепан 100, 180; в. Танасић 2012в: 6; Живановић В./Спасојевић М./Цвијовић/Спасојевић А. 2012: 223.

¹² М. Стевановић је у то време радио као професор у Скопљу (Танасић 2012в: 6).

¹³ По речима И. Грицкат-Радуловић, академик В. М. Мићовић је „полетан филолошки аматер (хемичар)“ (Грицкат Радуловић 1996: 63).

¹⁴ У ауторском регистру у НЈ XLIII/3–4 грешком је наведен Р. Каталинић Јеретов као Камов Јеретов, Рикарт (в. Живановић В./Спасојевић М./Цвијовић/Спасојевић А. 2012: 146, 223). Р. Каталинић Јеретов, хрватски песник, објавио је у НЈ један рад под насловом: „Tuđe riječi“ (Katalinić Jeretov 1934).

¹⁵ Иако ни НЈ ни *Јужнословенски филолог* нису од почетка били часописи тадашње Српске краљевске академије (касније САНУ), ипак су се „кроз та гласила остваривали поједини задаци који су се и иначе постављали пред националну културу и пред Академију“ и у њима су „велики део своје научне креације публиковали управо чланови Академије, тадашњи и будући“ (Грицкат Радуловић 1996: 53).

1196 чланака из нове серије).¹⁶ Поред ових чланака, у НЈ објављени су одговори чланова уредништва у рубрикама ЈП – укупно 124 и НП – 39, као и коментари Љ. Стојановића Маретићевог „Језичног савјетника“ у рубрици ЈПаб – 14.

У НЈ објављено је више предметних и персоналних библиографија.¹⁷ То су: библиографија научних радова из области морфологије и творбе речи насталих у периоду од 1950. до 2000. године (Радовић Тешић/Ломпар 2000), пет персоналних библиографија (Уредништво 1975; Уредништво 1976; Пешикан А. 1996; Рамић 1997; Шћепановић 1998б) и пет пописа расправа и чланака објављених у НЈ (Миловановић 1973–1974; Миловановић 1983; Николић Мир. 1995–1996в; Спасојевић М./Настановић 2009; Живановић В./Спасојевић М./Џвијовић/Спасојевић А. 2012). Од I броја старе серије до XXVIII нове серије (с изузетком бр. XX, 1973–1974. год., у којем је објављен први попис расправа и чланака из НЈ) штампани су *Регистри* – укупно 34.

Преко 330 аутора, који су већином лингвисти, али има их и из других научних области, објавило је своје чланке. По броју чланака истичу се уредници (М. Стевановић са 100 чланака,¹⁸ М. Пешикан – 48,¹⁹ М. Николић – 24 и С. Танасић – 27), а пре свега А. Белић који је био уредник до своје смрти (1960. год.) и један од најактивнијих писаца чланака. Од 1932/1933. до 1959. године објавио је укупно 114 чланака²⁰ (од тога 1 приказ), с тим што су неки радова објављени у наставцима.²¹ Одређени аутори се, такође, истичу по великом броју објављених

¹⁶ Целокупна библиографија НЈ, објављена 2012. год. (XLIII/3–4), састоји се од укупно 1618 библиографских јединица (од тога је 445 библиографских јединица из старе серије и 1173 из нове серије НЈ).

¹⁷ Детаљније о томе в. Голубовић 2016: 29, 117, 197, 253–255.

¹⁸ Љ. Поповић је закључио да је управо М. Стевановић имао значајан удео у развијању часописа и остваривању његових задатака – подизање и ширење културе језичког израза – што се види и по томе да је тешко наћи свеску из нове серије у којој нема бар једног његовог чланка, и да је био најревноснији сарадник рубрике *Језичке поуке* (Поповић Љ. 1973–1974: 40–41). О научном раду М. Стевановића писала је Д. Гортан-Премк (Гортан Премк 1973–1974; Гортан Премк 1983б).

¹⁹ О научном раду М. Пешикана писао је Д. Ђупић (1996).

²⁰ У овом броју нису урачунати прилози уредништва, који су наведени, сигурно с разлогом, у библиографији радова у Изабраним делима Александра Белића (Танасић 2012в: 9, нап. 10).

²¹ У првој свесци нове серије НЈ, уредништво се огласило поводом педесетогодишњице рада А. Белића речима захвалности и похвале: „Од седамдесет и три свеске Нашег језика – свега две су без

радова, као што су: М. С. Московљевић (52), А. Пецо (48), Д. Костић (40), М. С. Лалевић (32), Б. М. Николић (30), Б. Милановић (29), Д. Вушовић (28), Д. Гортан-Премк (28), И. Грицкат (24), Ж. Станојчић (23), П. Ђорђић (22), М. Ивић (22), М. Павловић (22), Ј. Л. Вуковић (19), В. М. Мићовић (19), Р. Бошковић (16), Св. Марковић (16), Е. Фекете (17), М. Станић (16), М. Шипка (15), Љ. Поповић (14), С. Ристић (14), П. Ивић (13), М. Радовић Тешић (12), С. Матић (12), В. П. Гудков (11), Ђ. Оташевић (11), И. Поповић (10), М. Ж. Чаркић²² (10) итд.

чланка професора Белића; неке су свеске с по два, неке и с по три чланка његова; све заједно с осамдесет и шест чланака његових.“ (Уредништво 1950а: 73). Исто примећује и И. Грицкат-Радуловић: „У Нашем језику, у седам предратних годишта, налазимо седамдесет пет Белићевих прилога, о којих неки могу да се сврстају међу његове значајније радове“. Притом она додаје да „у девет првих послератних годишта [...] налазимо равно педесет чланака, не узимајући у обзир непотписане или друкчије обележене прилоге“ (Грицкат Радуловић 1996: 54, 63). С. Танасић је у својим радовима цитирао М. Стевановића (Стевановић М. 1960б: 69 [sic! погрешно је наведен број стране, в. доле]) да је А. Белић имао прилоге у 96 свезака од 99, колико је изашло за његовог живота, а од тога у новој серији педесет прилога (Танасић 2007а: 2, 2009а: 4, 2010б: 110; 2012в: 7). Потпуно исту информацију навела је и И. Грицкат-Радуловић (в. Грицкат Радуловић 1996: 63 нап. 79). Тај прилог М. Стевановића у НЈ (X/3–6), посвећен је А. Белићу: „Колико је проф. Белићу програм Нашег језика лежао на срцу најбољи је доказ то што он у њему има далеко већи број прилога него је изишло свезака овога часописа [...]. Проф. А. Белић је увек настојао да се у часопису расправљају што актуелнија питања и да он излази на време. Поред све преузетости многим пословима, он никад није желео да остави Наш језик без свога прилога, а желео је и да сваки прилог у њему језички може поучити своје читаоце, и да се сва питања у њему научно расправљају.“ (в. Стевановић М. 1960б: 80). О Белићевом научном раду и о томе колики је значај имао за српски језик и лингвистику, писао је М. Стевановић у НЈ поводом десетогодишњице његове смрти (Стевановић М. 1969а). Након двадесет и пет година од смрти, огласио се Д. Ђупић: „чини нам се да је [А. Белић] емотивно највише био везан управо за Наш језик [...]. Настојао је да се Наш језик обраћа што широј публици, али не губећи карактер озбиљног стручног и научног гласила, па је у њему објављивао теме за које је постојао широк интерес и наставника и ђака, и најозбиљнијих лингвиста. Тако је успевао да споји теоријско и научноистраживачко с непосредно применљивим. Надамо се да после Белића ти његови маестрални захтеви нису изневерени, јер је часопис чинио све што је могао да уређивачким програмом допринесе обради књижевнога српскохрватског језика и његовом неговању на општим начелима Вукових и Даничићевих настојања.“ (Ђупић 1985: 282). С. Танасић је, након педесет година од Белићеве смрти, посветио чланак његовим заслугама у Институту за српски језик (Танасић 2010б). Због бројних Белићевих заслуга, посебно према НЈ, на страницама овог часописа објављено је више чланака посвећено управо њему, в. Московљевић 1960б; Капићић 1960; Николић Мил. 1961а, 1961б, 1964, 1968; Николић Б. 1975б; Живановић Ђ. 1984 и Дешић 1989.

²² У ауторском регистру у НЈ (XLIII/3–4) М. Ж. Чаркић није наведен.

1.1.4. Предратна серија се, по речима М. Стевановића, штампала у месечним свескама од по два штампана табака.²³ Једна књига састојала се из 10 свезака, јер у јулу и августу часопис није излазио. Нова серија од 1949. до 1962. год. (до броја XII) штампала се у десет свезака. До 1960. год. свака књига имала по 4 штампана табака²⁴ (Стевановић М. 1973–1974б: 29–30). Од 1963. (XIII) до 1996. год. (XXXI) НЈ штампао се у пет свезака, а од 1997. (XXXII) до данас у четири свеске, с тим што су свеске од 1997. излазиле у два двоброја, од 2004. (XXXV) до 2009. (XL) једном годишње као четвороброј, а од 2010. (XLI) опет излазе два пута годишње по две свеске у једном броју. На крају сваког годишта у старој и у новој серији до броја XXVIII (1990 год.) штампан је предметни регистар. Од тог броја чланци имају апстракт и резиме на једном од светских језика, а од броја XXXIV (2001. год.) имају и кључне речи. За време рата часопис није излазио, али и након рата неколико пута није штампан услед недостатка материјалних средстава²⁵ (Стевановић М. 1973–1974б: 29).

1.2. Програм НЈ

1.2.1. У протеклих 81 годину, од 1932/1933. до 2013. године, развијала се и мењала концепција и структура часописа. Уредништво НЈ износило је задатке, циљеве и програм НЈ у неколико наврата. Први пут уредништво се обратило у првој свесци првог броја у чланку *Наша реч* 1932. год. (Уредништво 1933а: 1–3). Затим су у четвртој свесци објавили још један чланак под називом: *Шта ми*

²³ У почетку, свеске су излазиле појединачно, али већ од другог броја старе серије неке појединачно, а неке као двоброји, а у новој серији и као троброји и четвороброји.

²⁴ Није се значајно изменио обим свеске НЈ када се штампао у двомесечним свескама од по 4 табака, у односу на предратну серију од по два табака. Међутим, како закључује М. Стевановић, то је довело „до узимања слободе сарадника да у својим прилозима обрађују и питања уско стручне проблематике, на начин недовољно приступачан ширем кругу мање стручних читалаца, што се никако не може сматрати позитивном одликом часописа. На другој страни, то даје преимућства послератној серији *Нашег језика* према предратној јер је омогућило шире погледе на целу књижевнојезичку основу српскохрватску. И све више је одстрањивало неоправданост уског гледања на одређивање вредности језичким појавама и језичким облицима искључиво према осећању језика средине у којој часопис излази, што је раније карактерисало неке прилоге у њему.“ (Стевановић М. 1973–1974б: 30–31).

²⁵ Институт је, по речима М. Стевановића, водио немалу бригу за НЈ, међутим средства се за НЈ „не добијају онолико колико је потребно, тако да овај часопис није свакад могао редовно излазити“ (Стевановић М. 1973–1974б: 30).

хоћемо? (Уредништво 1933б: 97–100), у коме су потврдили свој програм и детаљније објаснили задатке.²⁶ Након прве године рада, уредништво је положило рачуне у десетој свесци првог броја НЈ (Уредништво 1933д: 289–295). Уредништво НЈ се огласило и након друге године, с тим што су се том приликом одлучили да објаве писмо г. Перковића (в. Уредништво 1934а: 284–285; Perković 1934: 285–289). У старој серији уредништво је објавило још један чланак: *Поводом писања о нашем књижевном језику*, у којем су још једном подвукли да се језик стално развија и да његове особине може ухватити „само онај ко добро познаје његов целокупни ток“, а да ће се у НЈ посебно посвећивати пажња случајевима у којима одређена особа даје погрешне савете (Уредништво 1940: 225–226).²⁷

У првом броју нове серије, уредништво НЈ објавило је чланак: *Пред новим задацима* (Уредништво 1949а: 1–6), у којем су сумирали претходни период и потврдили старе и задали нове задатке и дужности. У том чланку уредништво поново наглашава велики значај народног језика за „наш књижевни језик“ и указује да је за његово правилно усмеравање од изузетног значаја језичка правилност (и самим тим нормативна граматика) и издавање новог речника (Уредништво 1949а: 2–4). У деветом броју нове серије, након 16 година излажења часописа, А. Белић се огласио чланком: *Поводом језичких испитивања и излажења нашег часописа* (Белић 1958а: 1–4) у којем укратко обавештава читаоце о реорганизацији УО и поново истиче колико је језичка правилност важна за развитак општег књижевног језика и колико се њој придавао значај од Вука „до данашњег дана“. На крају директно се обраћа сарадницима НЈ да истражују лексику у ширем и ужем смислу, семантику, стилистику, да проучавају језик и његову природу, грађење речи и синтаксу, јер ће на тај начин највећу корист имати наш језик и наша култура (Белић 1958а: 4).

²⁶ Поред програма, уредништво је одговорило на критике које су стизале из Хрватске, в. више о томе у Уредништво 1933б и Танасић 2012в: 5.

²⁷ Уредништво је скренуло пажњу на разлике у схватањима по питању језика које стижу из западног и источног књижевног и културног центра (Загреба и Београда) и закључило је да разлике постоје, али да та „књижевна утакмица“ једино може послужити „богаћењу заједничког језика“ (Уредништво 1940: 225).

1.2.2. Програм је, по речима уредништва НЈ, „врло прост и разумљив“ и подразумева „ширење у што већој мери претставницима нашег образованог друштва правилних прегледа о нашем књижевном језику и о језику уопште“ и „изношење сметњи његову правилноме развитку и предлагање онога чиме би се каква неправилност или језичка погрешка могла заменити“ (Уредништво 1933а: 2).²⁸ Главни разлог зашто је часопис покренут био је све већа потреба да се на једном месту расправља „на разумљив и широкој публици приступачан начин о особинама нашег књижевног језика“ (Уредништво 1933а: 1). У то време у српској науци публиковани су лингвистички часописи *Српски дијалектолошки зборник* (1905–) и *Јужнословенски филолог* (1913–), међутим осећала се велика потреба „за једним језичким часописом нешто друкчије врсте, а наиме за часописом који ће, уколико је то могуће, популарније расправљати питања на начин како ће моћи да их схвате не само језички стручњаци већ и много шири круг читалаца, и преко кога ће се подизати општи ниво језичке културе. А, дакако, и *ad hoc* научно решавати језички проблеми који у свакодневной пракси искрсавају и пред језичке стручњаке, и пред изводиоце наставе језика у школама, и пред све кориснике језика као средства информације и општења у друштву.“ (Стевановић М. 1973–1974б: 28). То значи да је часопис НЈ првенствено био намењен наставницима у школама,²⁹ а то се види и по томе што је припрема прве свеске првог броја НЈ трајала годину дана, јер је по речима Р. Алексића и Р. Бошковића требало добити мишљење Главног просветног савета и одлуку Министарства просвете да би се часопис могао користити у школама (Марковић Сл. 2010: 114).

Циљ НЈ био је да се оно што је најправилније у „нашем језику“ прошири на цео народ, који се „ослободио и ујединио“, и да се оно што је „најбоље, што најтачније приказује особине народнога духа нашег књижевног језика и његове спољашње (формалне) правилности – одвоји од онога што није такво, да се покажу разлози за то и изнесу докази“ (Уредништво 1933а: 1–2). Већ на првим

²⁸ „*Наш језик* је у оно време био углавном часопис за неговање језичке чистоте, за осавремењено језичко ‘паљетковање’“ (Грицкат Радуловић 1996: 53).

²⁹ О томе говори и И. Грицкат-Радуловић: „часопис *Наш језик* је од почетка ставио себи у задатак да негује културу српскохрватске речи“ и да служи „као путоказ наставницима и широкој публици“ (Грицкат Радуловић 1996: 63).

страницама часописа у тексту под називом *Наша реч* уредништво је представило програм у најужим цртама наглашавајући српско-хрватско језичко јединство изразима као што су: *наш језик, наш савремени књижевни језик, наш народ, наша народна заједница, наше народно уједињење, наши књижевници* итд., али и самим називом часописа *Наш језик*.³⁰ После прве године уредништво је објавило следеће: „Циљ је нашег писања да се изнесе истина о сваком посебном податку нашег књижевног језика, било да се она јавља код књижевника из Београда, из Загреба, из Сарајева, Дубровника или Скопља. Јединство нашег језика огледа се несумњиво јасно и снажно баш у јединству мерила која се могу и морају употребљавати у оцени књижевног језика на целој простору наше земље.“ (Уредништво 1933д: 290). У том се тексту „указује на неслагање појединих стручњака из културних центара Загреба и Београда и на различито виђење извесних појава у савременом српскохрватском књижевном језику“ (Марковић Сл. 2010: 115). Спор се јављао у НЈ у разним облицима и трајао је до краја старе серије.

1.2.3. Програм и задаци НЈ су следећи:

- Основна намера уредништва НЈ била је да помоћу часописа пробуди љубав и радозналост према матерњем језику³¹ (в. Уредништво 1933а: 1). То се види по одговору на питање уредништва *Шта ми хоћемо?*, у којем је истакнуто „буђење љубави према нашем књижевном језику, неговање и развијање језичког осећања у широке публике, приказивање особина нашег језика“ (Уредништво 1933б: 97). Резултат тога је часопис намењен питањима српско-хрватског, потом српског, савременог књижевног језика, као што су: „какав је то језик, шта он у себи скрива; које су његове особине

³⁰ „И неутрално име часописа *Наш језик* привлачи посебну пажњу. Иако је Александар Белић већ у првом броју ове периодичне публикације започео објављивати своју студију ‘Српскохрватски књижевни језик’, остао је при неутралном карактеру имена (са одредницом ‘наш’).“ (Марковић Сл. 2010: 116).

³¹ У првој свесци првог броја упућен је позив да се одазову сви „који воле наш књижевни језик“, јер је потребна „сарадња и живо интересовање за питања ове врсте нашег образованог света“ да се програм оствари (Уредништво 1933а: 1–2). На крају прве године уредништво је закључило да ће свој посао продужити даље, јер „тима позивамо и све друге који лепоту матерњег језика воле и цене да нам ширењем правилних особина помогну чувању чистоће и јединства нашег књижевног језика“ (Уредништво 1933д: 293).

и његове одлике; у чему је његова лепота, снага израза и утиска. Средствима која он пред нас ставља ми се обично несвесно служимо; зар је на одмет да их и разумемо, да би се њима могли и свесно послужити?“ (Уредништво 1933д: 289). У новој серији НЈ потврђен је тај задатак: „наш ће часопис продужити и даље да тумачи особине нашег језика, [...] да подиже љубав према језичким испитивањима уопште и потстиче неговање лепе и правилне речи“ (Уредништво 1949а: 6).

- Други задатак јесте старање о језичкој култури.³² Уредништво НЈ сматрало је да *наш језик* „има своју одређену правилност, лепоту и слободу“, те да се он „не сме ометати вештачким оковима“ и да ће се у НЈ „где год тога има, а тога има у приличној мери, [...] износити и тражити да свака ствар буде стављена на своје место“ (Уредништво 1933б: 97).³³ По речима уредништва: „потпуна општа правилност (и језичка, и ортографска и ортоепска, тј. у изговору) производ је напорног, мирног културног рада и развитака“, па је зато у новој серији НЈ стављен акценат на „стари“ задатак: „*култура* књижевног језика, како највиша култура стила и лепоте

³² С. Танасић је навео запажање М. Стевановића (Стевановић М. 1973–1974б: 28) да није случајно објављен у првој књизи чланак С. Роспонда *Неговање књижевног језика код Пољака*: „Јер, мисија новопокренутог часописа била је слична; то је часопис ‘за неговање културе књижевног језика и усмеравање правца његова даљег развитака, какав су имали и имају многи други културни народи’ (Французи, Пољаци, Чеси)“ (Танасић 2012в: 6).

³³ У десетој свесци првог броја старе серије цитиран је књижевни естетичар Богдан Поповић: „сем укорењених грешака језичких у појединим културним центрима нашега народа има и свакодневних грешака најразличитије врсте. Оне долазе од недовољне културе, од слабог памћења код једних према добром памћењу добрих особина језичких код других“ (Уредништво 1933д: 292). Зато уредништво поставља питање: „хоћемо ли оставити да они свој штетни утицај шире или ћемо сваком приликом напомињати и скретати пажњу свима да су такве грешке знак болесна или недовољно културна стања? Ми добро знамо да се сви књижевни језици, и поред тога што је њихов облик утврђен и одређен, ипак и даље мењају; нама је добро познато да су често баш грешке које осуђујемо – гласници оних промена које ће се у језику у ближој или даљој будућности извршити; свако, најзад, зна да у књижевном језику има облика који се у употреби губе и речи којих нестаје, па се ипак све то још дуго у књижевном језику задржава. Али ако хоћемо да имамо моћну духовну културу, у којој ће цео народ учествовати, који ће цео народ осећати и омогућити њен свестрани развитака, мора оно што је обавезно за већину народа – бити обавезно за целину. Када нове особине језика обухвате већину, онда оне и у канону књижевног језика заузимају место старих, ранијих особина које се одбацују, ма се како томе одупирали конзервативни духови којих у овој области културног развитака има увек много. То најбоље показује да се не могу допустити свакодневна нарушавања језичких особина у језичком изношењу појединаца“ (Уредништво 1933д: 292–293).

књижевног језика у свим врстама књижевних дела, тако и основна култура сваког образованијег човека: правилност облика и синтаксе удружена са исправношћу изговора и уједначене акцентуације“ (Уредништво 1949а: 2–3).³⁴

- Да би се други задатак остварио, у НЈ посебна пажња посвећена је тумачењу и ширењу правилних особина матерњег језика. Уредништво је навело да је програм НЈ најтачније приказивање особина „народнога духа нашег књижевног језика и његове спољашње (формалне) правилности“, „ширење у што већој мери претставницима [sic!] нашег образованог друштва правилних прегледа о нашем књижевном језику и о језику уопште; изношење сметњи његову правилноме развиту и предлагање онога чиме би се каква неправилност или језичка погрешка могла заменити“ (Уредништво 1933а: 2). Да би се одређена измена или новина примила у заједници и код појединаца, уредништво има за циљ да покаже „у чему је неправилност укорене речи“, да пружи „*добр*у замену“ и утиче „разлозима и истином“, те да се „појединци и заједница свикну на предложену измену, да заволе изнесену замену, да добију времена да је осете и да се постепено њоме служе“ (Уредништво 1933д: 291–292). „Само ће тако у току времена боља ствар потиснути гору“, иако се може десити и то да се „предложена новина не прими“ (ор, cit.).
- Уредништво НЈ у својим обраћањима неизоставно помиње да су носиоци особина *нашег књижевног језика* управо књижевници, научници, новинари и сви они који пишу за шири круг људи. Зато једна од главних ставки програма НЈ јесте „истицање онога што је у језику наших писаца добро, а критиковање онога што није такво“³⁵ и „да се оно што је најбоље и најправилније у језику свих тих писаца прошири на цео наш народ“

³⁴ М. Стевановић је у једном свом раду објаснио колико је језичка правилност важна и на који начин се постиже (в. Стевановић М. 1958а: 5–6).

³⁵ „Нама ће чинити нарочито задовољство да изнесемо оно што је добро, дубоко преживљено, творачко и ново са језичке стране у делима књижевника. Има их међу њима који, и поред особина којима се нешто замерити може, величином свога језичкога замаха, његовом снагом и лепотом заслужују да их ставимо у редове првих творачких снага нашег савременог књижевног језика.“ (Уредништво 1933д: 293).

(Уредништво 1933б: 97; 1933а: 1). Закључују да је напредак могућ „само окупљањем око правилних мисли и начела свих правих претставника духовног живота нашег. Јер књижевни језик наш – наша је заједничка душа.“ (Уредништво 1933б: 98).³⁶ Међутим, уредништво је нагласило да књижевници у највећем броју случајева понављају оно што се више година употребљава у књижевном језику, а само у малом броју случајева стварају језички нешто ново или употребљавају нове речи и изразе, па је један од задатака НЈ да се обазриво покажу добре и рђаве стране таквих новостворених речи или израза. Уредништво је сматрало да ваља „искорењивати из целог књижевног језика какву неправилност – изношењем добре замене њене, ако је у језику има или ако се са успехом може створити, а не изношењем на ругло језика каквог неодговорног писца – стварати два непријатељска табора.“. Међутим, „ако јој се замена није могла наћи или створити, разложно тумачење неправилности остајало би као жеља упућена и свима другима да се потруде око добре замене. Па и када се чак и добра замена нађе, наша је дужност само да је предложимо свима, да јој прокрчимо пут у књижевни језик; а друго је питање, да ли ће она и надвладати.“ (Уредништво 1933б: 98).

- После Другог светског рата, у новој серији НЈ, уредништво поново поставља питање стварања нових речи и израза и употребе „позајмица из других језика, словенских и несловенских“, тако да је нова дужност НЈ „да оно што је позитивно прихвати, тамо где је помоћ потребна – њу и пружити, а тамо где треба охрабрити напоре који се чине – не пропустити то да се учини; а поврх свега, он се мора старати да из свих тешкоћа лик нашег право језика изађе светао и чист“ (Уредништво 1949а: 2). Постављен задатак био је с циљем да „лепота и чистоћа књижевног језика

³⁶ Жеља уредништва је да помогне „нашим књижевницима и свима другим који траже поуке о свом матерњем језику“ и „онда када се буду износили недостаци књижевног језика каквог дела, и када се буде вршила анализа једног каквог писца или када се у тражењу правих језичких особина морадне и одбацили понешто за шта је везано име кога од ауторитета наших, – то ће се вршити само са намером да се дође до истине.“ Због тога су нагласили да ће се објављивати и примати „прилози написани само у духу трпељивости, помирљивости и узајамног поштовања“ у којима се огледа љубав према књижевном језику (Уредништво 1933а: 2–3).

постане високи идеал којему тежи сваки посвећени члан нашег друштва“ (Уредништво 1933б: 98).

1.2.4. С. Танасић констатује да програм после рата није променио своју концепцију; часопис је остао намењен питањима савременог српског односно српско-хрватског књижевног језика и неговању језичке културе и успео је „да у послератном периоду одржи уједначено излагање и да одржи у основи концепцију коју су му намијенили његови покретачи“ (Танасић 2007а: 2).

М. Стевановић, такође, сматра да је програм пре и после рата углавном остао исти: „У ствари су се, у знатно измењеним приликама, условљеним ратом и револуцијом, с природно већим културним захтевима, при промењеним друштвено-економским односима, још и повећавале потребе нашег друштва, за испуњењем културно-научног програма какав је имао и Наш језик. Задаци су пред њим, значи, остали исти, али су постали нешто сложенији“ (Стевановић М. 1973–1974б: 30). Закључује да „Наш језик чини лепу стручно-научну језичку едицију, која је за свога излагања стално извршавала и извршава мисију с којом је покренута.“ (Стевановић М. 1973–1974б: 29).

Од 1960. год., када је М. Стевановић преузео дужност одговорног уредника, Љ. Поповић констатује следеће: „Наш језик је остао часопис намењен пре свега неговању језичке културе. Стога је највећи број чланака и даље посвећиван питањима која се тичу чистоте и правилности нашег књижевног језика, његовог правописа, ортоепије итд. А свако ко је заинтересован за исправност и лепоту језичког израза могао је да нађе многобројна упутства и објашњења како у расправама и чланцима, тако и у рубрици ‘Језичке поуке’, у којој се на конкретним примерима узетим из књижевних дела, дневне штампе и свакодневног језика не само указивало на језичке неправилности и стилске рогобатности него су давана и потребна објашњења и тумачења, као и решења која одговарају нормама и природи нашег књижевног језика.“ (Поповић Љ. 1973–1974: 40). Такође, није био занемарен други део програма НЈ, то је проучавање актуелних питања књижевнојезичке проблематике. Љ. Поповић о томе каже: „‘Наш језик’ је, наиме, обиловао прилозима у којима се шире и исцрпније расправљало о различитим питањима књижевног језика, при чему су, поред разматрања нормативне стране, пружани и описи и интерпретације језичких

чињеница и језичких система. Мада намењени пре свега стручњацима, ови прилози су веома корисни и за све љубитеље лепоте језика пошто је научна обрада појединих граматичких проблема неопходан услов за правилно сагледавање књижевнојезичке норме.“ (Поповић Љ. 1973–1974: 41).

М. Пешикан истиче да је главно место у програму НЈ старање о језичкој норми и језичкој култури, што се види по низу нормативних тема до 1983. године, међутим „са нарастањем интереса за свестранију научну обраду материје нашег језика, а у новије време и са опадањем интереса сербокроатиста за нормативистику (пре свега због недовољног уважавања ове гране у нашем друштву), у часопису су – већ од старије верзије, а нарочито у новој – заузели место и научни прилози који нису непосредно везани за питања језичке културе и који су постали незаобилазни део научне литературе при обради многих питања нашег језика.“ (Пешикан 1983: 4–5). С. Танасић и М. Спасојевић су сагледали развој НЈ из данашње перспективе и указали на то да се у последњих пар деценија у часопису аутори не баве искључиво језичком културом и проблемима српског језика у свакодневном животу, већ се све више објављују научне студије о теоријским проблемима и о граматичкој структури савременог српског књижевног језика (Танасић 2010б: 110; Спасојевић М. 2009а: 61). И поред одређених промена извршених у НЈ, по речима данашњег уредника, „*Наш језик* је задржао статус нашег водећег националног часописа за савремени српски стандардни језик и језичку културу“ (Танасић 2010б: 110).³⁷

³⁷ Поред наведених аутора, о НЈ писали су и други, најчешће поводом јубилеја. Тако је М. Стевановић, поводом 40 година постојања НЈ, изнео податке о језичким часописима Института, о оснивању тих часописа, као и о њиховом развоју пре II светског рата и у периоду од десет послератних годинама, до 1960. године, а часопису НЈ посвећене су последње три стране (Стевановић М. 1973–1974б: 23–31, 28–31). Љ. Поповић се у истој свесци посебно фокусирао на часопис НЈ, али на период од 1960. до 1973–1974. (Поповић Љ. 1973–1974: 40–41). У 22. броју Д. Гортан-Премк је приредила прилог поводом стогодишњице рођења А. Белића, у којем је направила избор делова његових радова у којима се износи Белићево виђење задатака НЈ (Гортан-Премк 1976а: 3–7). Поводом тридесет година рада Института за српско-хрватски језик, Б. Аранђеловић-Живковић је НЈ посветила неколико реченица (Аранђеловић Живковић 1978). М. Пешикан је у 26. броју НЈ сумирао 50 година постојања часописа (Пешикан 1983: 3–5). С. Танасић (2007: 1–4) објавио је чланак поводом 75 година постојања НЈ, као и поводом четрдесете књиге нове серије (Танасић 2009а). Поводом 80. година од покретања НЈ писали су С. Танасић, о значају НЈ за српски стандардни (књижевни) језик (Танасић 2012в) и М. Спасојевић о развоју концепције и структуре НЈ (Спасојевић М. 2012).

1.3. Рубрике НЈ

1.3.1. Прво уредништво предратне серије НЈ позвало је оне који су спремни за директну сарадњу, јер је један од задатака часописа да се књижевни језик тога времена што више приближи читаоцу. Тим поводом отворене су две рубрике *Језичке поуке* (ЈП) и *Наша пошта* (НП).

1.3.2. Рубрика ЈП покренута је, по речима уредништва, зато што се доста греша „у употреби речи и облика у књижевном језику нашем“ и да онима који греше буде опомена, „да припазе на по нешто у своме језику и избегавају очигледне неправилности“ (ЈП 1933/1: 28). Позив са упутствима за сарадњу објављен је у првој свесци првог броја: „За овај одељак сарадници овога часописа слаће језичке грешке где их нађу у текућој књижевности са тачном ознаком књиге, часописа или дневног листа; али ће обрађивачи тих белешака саопштавати на овом месту само грешке, кад је потребно и у целом наводу, али неће помињати ни књигу, ни часопис или дневни лист у којим је грешка забележена, ни лице од којег је потекла. За редакцију је главно да се грешка поправи и да само у том правцу свако нађе овде поуке.“ (ЈП 1933/1: 28). У новој серији, у књизи III/3–4, А. Белић је објавио чланак *О језичким поукама* (Белић 1951в: 73–78). У њему бележи да се појављује све више часописа у којима људи исправљају језик, међутим приметио је да се за десет година излажења НЈ, у рубрици и даље расправља о грешкама „опште“ правилности (то су најпростије и најосновније врсте језичких грешака). Посебно истиче да критичар своју исправку мора светрано да образложи³⁸ и да истакне и добре језичке особине, јер је циљ „чистота и лепота језика, а не безразложно цепидлачење и инћарење“ (Белић 1951в: 74). Од 1963. године (у броју XIII/1–2, ЈП 1963а: 115) уредништво је унело промене у ЈП, тако што су поуке разврставане према граматичким одељцима, у фонетско-правописне, морфолошке и синтаксичке.

ЈП су објављиване све до 1975. године (закључно са бројем XXI/1–2). Укупно је објављено 123 ЈП. Д. Игњатовић, која је у 20. броју НЈ (1973–1974.)

³⁸ „Критика мора бити исправна. Она мора бити права поука да се њоме и читалац и књижевник могу нечему научити. Требало би да је и занимљива и да се њоме скида вео са какве језичке нејасности или какве значајне језичке особине која је непосвећенима била загонетна. У сваком посебном случају требало би нарочито показати да ли је каква замерка стилске, или естетске природе или чисто граматичке.“ (Белић 1951в: 77).

сумирала рад сталне рубрике ЈП након 40 година излажења НЈ (в. Игњатовић 1973–1974: 41–44), навела је да је у првој свесци старе серије било 216 одговора, с тим што су поједини одговори садржали више од једног објашњења, јер су се односили на више од једне грешке у послатој реченици. ЈП су имале по три странице, понекад и до десет и у старој и у новој серији, међутим у новој серији број поука је мањи, али су зато образложења и тумачења опширнија, са више информација. У рубрици стални стручњаци давали су директне одговоре и објашњења, кратко и садржајно, и за сваку цитирану реченицу указивали су на одређену фонетску, морфолошку, синтаксичку, лексичку, стилску, правописну или неку другу граматичку законитост или правило. Д. Игњатовић сматра да ЈП „представљају одличан начин за примену и савлађивање језичких норми уопште“, јер „са својим конкретним и бројним примерима грешака и одговарајућим, непосредно датим исправкама допуњују и, да кажемо, ‘конкретизују’ теорију“³⁹ (Игњатовић 1973–1974: 43).

1.3.3. Поред ЈП, у првој свесци првог броја објављено је пет питања упућених редакцији, док су одговори дати у следећој свесци (Одговори 1933: 57–58). У тој другој свесци отпочело је објављивање НП (НП 1933/1: 64), а настављено у трећој свесци, где је назначено: „Овде смо ставили како одговоре на писма тако и на питања која су нам поштом упућена“ (НП 1933/2: 91). НП је била сличног карактера, али краћег века у односу на ЈП. Трајала је до 1939. год, закључно са бројем VII/4 и објављена је укупно 39 пута. У тим рубрикама одговоре су давали стручни сарадници часописа, међутим разлика је била у томе што се у НП кратак и садржајан одговор сарадника објављивао заједно са питањима читалаца. Одговори су објављивани парафирани.⁴⁰

1.3.4. Што се тиче рубрике која је доносила одговоре на постављена питања, она је објављена још пет пута (Одговори 1938, 1950а, 1950б, 1951, 1954).

³⁹ „Моћи уочити грешку не значи само добро познавати теорију него и умети је применити у пракси. Само познавање теорије, односно искључиво теоријско знање остаје изоловано, пасивно – а то често значи и неупотребљиво – ако се не може или не уме применити на фактима. Најбоље и најјаче су савладане оне теорије, она знања, која у суочењу са конкретним, са праксом – могу одмах да асоцирају одговарајуће решење и дају конкретан одговор.“ (Игњатовић 1973–1974: 43).

⁴⁰ М. Спасојевић је навела ауторе одговора у старој и новој серији, в. у Спасојевић М. 2009а: 62.

Одређени аутори су одговарали на питања читалаца,⁴¹ то су: Вуковић 1941б; Стевовић И. 1952; Ивић П. 1953; као и по рубрикама *Одговори читаоцима*: Предић 1950б и 1950в, заједно са одговорима А. Белића (Белић 1950г, Белић 1950д); *Одговори уредништва*: П. В. 1950 (даља дискусија: Стевовић И. 1950б; Јовановић 1951; Стевовић И. 1951а); *Писма уредништву*: Јовичић М. 1951; Милановић 1951в; *Текућа питања језичке културе*; *Питања и одговори*: Вујанић 1976б; Јовановић Г. 1976; Пешикан 1978в; Пешикан 1981а; Гортан Премк 1981; *Питања и одговори*: Станић М. 1983; *Дописи и питања* или *Дискусија и дописи*: Ћирковић 1985; Николић Д. 1985; Пешикан 1985а; 1985б; Стевановић В. 1986; Кравар 1986; Илић Т. 1986.⁴²

1.3.5. Дакле, у овим рубрикама дата су обавештења, савети и исправке из области граматике: фонетике, акцената, морфологије, творбе и синтаксе, која су корисна наставницима матерњег језика у школама, лекторима, редакторима и сличним стручњацима и за изоштравање језичког осећања читалаца.⁴³ М. Спасојевић је анализирао садржај тих рубрика и на основу питања постављених редакцији НЈ дошла до закључка да је доста одговора дато у вези са правописом, затим са гласовним алтернацијама и другим фонетским појавама, потом следе одговори на питања која се односе на ортоепску норму (тј. акценат), затим на питања која припадају ужој области морфологије (о облицима деκлинације, конјугације итд.), творби и синтакси. Највише пажње привлачи лексика и њена (правилна) употреба (посебно страних или покрајинских речи), семантика и

⁴¹ М. Спасојевић појашњава: „на овим странама нису била преношена или објашњавана само питања о валидности појединих језичких појава него и мишљења и запажања читалаца, па је презентована и грађа коју су они сакупили. Са питањима читаоци често излажу и своје тумачење неке језичке појаве“ (Спасојевић М. 2009а: 62).

⁴² Све ове рубрике биле су од великог значаја, јер су „знатно доприносиле подизању нивоа језичке културе“ и одржавале су „интересовање читалачке публике за језичка питања, неговање и развој књижевнојезичког израза“ (Спасојевић М. 2009а: 61). Међутим већ дуже време ове рубрике нису на страницама НЈ. С. Танасић је набројао неколико разлога зашто се не јављају: „Мањи тираж часописа, израженија оријентација на изучавање појединих питања савременог српског језика, појава већег броја језичких савјетника, постојање сличних рубрика у појединим дневним и седмичним листовима“ (Танасић 2012в: 8).

⁴³ С. Танасић сматра да је ЈП „корисна рубрика“, јер је доприносила „да *Наш језик* буде привлачан међу учитељима и наставницима у школи, али и у новинским и другим издавачким кућама и међу свима оним који су водили рачуна о чистоти и љепоти свога језичког израза.“ (Танасић 2007а: 2).

порекло речи. Већи број питања односе се на „статус, вредност и употребу појединих лексема страног порекла“, „исправност појединих творбених образаца преузетих из страних језика и нормативну вредност тако насталих лексема од домаћих еквивалената“, „путеве адаптације и на различити степен адаптираности“ и „нормирање научне терминологије“ када су у питању термини домаћег и страног порекла (Спасојевић М. 2009а: 63–74).

1.3.6. Поред ЈП и НП, у НЈ објављиване су и друге рубрике. Једна од њих су *Језички набирци* (ЈПаб), који су излазили само у старој серији, од 1935. (НЈ IV/1) до 1937. године (НЈ V/7–8), укупно их је било четрнаест. ЈПаб су осмишљени тако да доносе „белешке појединих писаца о речима и изразима које се тичу нашег језика, а о којима није досад било речи“ у НЈ (ЈПаб 1935/1: 27). Уредништво је објаснило: „Ми то чинимо и због тога, што нам многи читаоци траже одговоре о тачности или нетачности извесних речи и израза као и друга објашњења о њима, – о чему је негде већ раније говорено, – па да то не бисмо понављали, сматрамо да је корисно изнети и језичке напомене из појединих списа који нашим читаоцима нису увек приступачни.“ (ЈПаб 1935/1: 27). Међутим, једино што је објављено биле су напомене Љуб. Стојановића које је изнео у *Наставном вјеснику* (1925: 124–140, 209–230) поводом Маретићевог „Језичног савјетника“.

1.3.7. Од почетка излажења НЈ, пракса је била таква да се сродни чланци повезују наднасловима, тј. разврставају се по рубрикама. То су: *Из живота речи*, *Из историје речи*, *Из историје нашег књижевног језика*, *Историја књижевног језика*, *Речничка грађа*, *Лексикологија и лексика*, *Лексикологија и семантика*, *Етимологија и ономастика*, *Из терминологије и лексике*, *Питања стручне терминологије*, *Из терминологије народних радиности*, *Језик савремених писаца / Језик писаца*, *Опита питања књижевног језика*, *Граматица*, *Књижевни језик*, *Из синтаксе*, *Текућа питања језичке културе*, *Прилози граматичкој и нормативној обради српског језика*, *Стилистика*, *Језик и стил*, *Граматица и нормативистика*, *Језичка култура и нормативистика*, *Лингвостилистика*, *Граматица и правопис*, *Правопис*, *Из правописне праксе*, *Граматица и правопис*, *Језик у школи*, *О језику уџбеника*, *Наш језик у страним факултетским програмима*, *Акцент на радију*, *Језик на филму*, *Студије српског језика у иностранству*, *Прилог / Прилози*, *Ситни*

прилози, Прилози читалаца, Прилози и дискусија, Дискусија, Хроника, In memoriam, Спомени, Јубилеј(и), Повод(и), Прикази (и критике), Додатак (о саставу ових рубрика в. Спасојевић М. 2012: 16–18).

За нашу тему од значаја су рубрике које су биле из домена лексикологије, понајвише рубрике *Из живота речи* и *Из историје речи*. У предратној серији, у другом броју осме свеске уведена је рубрика *Из живота речи*. М. С. Московљевић је навео да ће се „под овом рубриком писати о животу неких речи, чије је значење претрпело необичније промене“ (Московљевић 1934г: 268–271), односно да ће се у тој рубрици објављивати чланци у којима ће се бележити све спољашње и унутрашње промене у једној речи током времена, тј. промене које се тичу облика и значења речи. Посебно је истакао да речи често мењају значења и да настају нове речи и нова значења старих речи, а да се не знају првобитна, основна значења.

2. О етимологији

2.1. Етимологија је посебна грана лингвистике која се бави проучавањем порекла и развојем речи односно истражује „гласовне, творбене и семантичке услове под којима је нека реч у току језичког развитка добила одређени облик и значење“ (Влајић Поповић 2014: 94).

Почеци етимологије сежу у античко доба, када је и скована сама реч *етимологија*. Наиме, она потиче од грчке сложенице *etymologia*, која је изведена од придева *etymos* „прави, истински“ и *-logia* „проучавање, наука“, а заједно је та именица значила „право, истинско, проучавање речи“.⁴⁴ Као модерна наука, етимологија је почела да се формира тек почетком 19. века, са појавом и успоном историјске и упоредне лингвистике. Током свог развоја,⁴⁵ етимологија је прошла кроз неколико фаза. У првој фази, етимологија је била усмерена искључиво на спољашњу формалну сличност упоређиваних речи. У другој фази оријентисана је

⁴⁴ „Stari su mislili, kad pronađu najstariji izvor ili postanak ove autonomne jedinice, da su otkrili stvarnu istinu“ (Skok 1957: 10). Стоицима је етимологија била наука о истинском, правом садржају речи.

⁴⁵ О историји развоја етимологије в. Пизани 1956; о етимологији, њеним задацима и циљевима в. Skok 1957; Večerka [et al.]. 2006; Furlan 2013; Влајић Поповић 2014; Ресо 1996; Šipka 2006: 137–141; Драгићевић 2007: 19–20; о савременим етимолошким истраживањима в. Vinja 1993; Sikimić 1996: 8–11; о етимолошком методу в. Беговић 2014.

била на фонетику и апсолутизацију гласовних закона, у трећој на морфонологију и творбу, док је у четвртој, последњој фази оријентисана на семантику (М. Бјелетић).⁴⁶ Етимолошка истраживања у словенском свету су заживела у пуном јеку тек у другој половини 20. века. У последњих неколико деценија нарастао је број центара у којима се проучава етимологија при радионицама етимолошких речника (Краков,⁴⁷ Брно, Софија, Љубљана, Минск, Кијев и Београд), али највећи центар био је и остао у Москви.⁴⁸

Савремена етимолошка истраживања представљају реконструкцију историје речи,⁴⁹ полазећи од њиховог савременог стања према старијим језичким формама, сежући колико је год могуће даље у прошлост. Међутим, задатак етимологије⁵⁰ није само трагање за првобитним, изворним обликом и значењем, тј. за етимомом,⁵¹ већ и да се испрати развој и разјасне евентуални различити рефлекси, промене форме и значења уколико су се десиле током времена. Премет етимологије су најчешће непрозирне речи, посебно оне речи које језик баштини из старијег периода развоја или неразјашњене речи које долазе из дијалекатских извора. У последњим деценијама етимолози истражују „нове теоријске поставке у третирању неких већ постојећих проблема“, сагледавају нове перспективе „у решењима која су раније сматрана коначним“ или оригиналним приступом

⁴⁶ М. Бјелетић одржала је предавање на тему: *Етимологија као лингвистичка дисциплина и рад на етимолошком речнику српског језика* у Друштву младих лингвиста. Презентација предавања може се одгледати на линку: <https://www.youtube.com/watch?v=bG6rjGwx8GM>

⁴⁷ У НЈ објављена су два рада пољског етимолога В. Бориша (W. Boryś 1939–): Бориш 1981; Бориш 1991.

⁴⁸ „Етимологија као грана лингвистике дуго је заостајала, нарочито у словенском свету где је тек последњих неколико деценија доживела, условно речено, процват, те је са нарастањем броја центара у којима се проучава постала на неки начин популарна и демократизована“ (Влајић Поповић 1995: 339).

⁴⁹ По Сосиру, „etimologija ide u prošlost riječi sve dok ne otkrije nešto što te riječi objašnjava“ (Saussure 2000: 274).

⁵⁰ По речима пољског лингвисте Зенона Клеменсевича (Zenon Klemensiewicz), задатак етимологије јесте „ustalić pochodzenie, czas i sposób powstania wyrazu, podać uzasadnienie jego pierwotnej budowy głoskowej, słowotwórczej i najstarszego znaczenia oraz wskazać kolejne zmiany znaczeniowe, które kształowały historyczny byt danej społeczności językowej“ (Lachur 2004: 164).

⁵¹ Од грчког придева *etymos* „прави, истински“ добијен је поименичени средњи род *etymon* „постање речи“ (Skok 1957: 19).

покушавају да нађу решење за традиционално нерешиве етимологије (Влајић Поповић 1995: 342).⁵²

Етимологија је у тесној вези са историјском компаративистиком односно поредбеном лингвистиком, дијалектологијом, семантиком и творбом, лексикологијом, ономастиком, филологијом, етнографијом, националном и културном историјом и другим лингвистичким и нелингвистичким дисциплинама.

2.2. О почецима етимологије на српско-хрватском језичком подручју⁵³ писао је П. Скок (Skok 1957). Он је сматрао да је отац словенске етимологије В. Јагић, а отац српско-хрватске етимологије – Ђ. Даничић, који је 1876. год. објавио *Основе српскога или хрватскога језика*, а годину дана касније и *Коријене с ријечима од њих посталијем у хрватском или српском језику*. Даничићева етимолошка концепција (разликовање *корена* и *основе*) одговарала је Фиковој, немачкој етимологији.⁵⁴ Своја етимолошка истраживања Ђ. Даничић наставио је као уредник у RJAZU. Другу важну етапу у развоју српско-хрватске етимологије, по П. Скоку, представља етимолошки речник Ф. Миклошича из 1886. год. (Miklosich).⁵⁵ Трећа етапа започета је са Бернекеровим етимолошким речником 1908–1913. (Berneker), док се у четвртој етапи појављују етимолошки речници словенских језика, а први најзначајнији од њих је Брикнеров пољски етимолошки речник из 1927. год. (Brückner). П. Скок, нажалост, није дочекао следећу значајну етапу у српско-хрватској етимологији, иако је управо он заслужан за њен настанак. Наиме, након Скокове смрти, В. Путанец је приредио и издао Скоков

⁵² У специјализованом руском часопису *Этимология* прати се текућа етимолошка продукција и износе нови методолошки постулати.

⁵³ О развоју етимологије као науке на подручју српско-хрватског језика писано је у уводу ОС (стр. VII).

⁵⁴ В. Јагић је рекао да је лингвистика тога времена била немачка наука (Skok 1957: 8).

⁵⁵ П. Скок је сматрао да је Миклошичев речник донео промену у словенској етимологији, што се одразило самим тим и на српско-хрватску етимологију, јер је Миклошичево гледиште (прасловенски корен добијен упоређивањем словенских речи) усвојио П. Будмани, уредник RJAZU.

Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika (1971–1974) – први етимолошки речник са српско-хрватског језичког простора.⁵⁶

Етимологијом су се у Србији, с центром у Београду, бавили лингвисти различитих профила: Х. Барић,⁵⁷ М. Будимир,⁵⁸ И. Поповић,⁵⁹ В. Михајловић,⁶⁰ М. Павловић,⁶¹ Љ. Црепајац⁶² и други (ОС VII; Стипчевић 2007: XVI; Kravar 1993: 96). Међутим, темеље српске етимологије ударио је академик П. Ивић. Он је основао у Српској академији наука и уметности Одбор за етимолошки речник српског језика и био је његов председник све до своје смрти 1999. године.⁶³ У

⁵⁶ За свог живота П. Скок је објавио „мноштво етимолошких радова с подручја slavensko-romanske simbioze uz naglasak na dalmatskome“ (Kravar 1993: 95).

⁵⁷ Х. Барић (1888–1957) био је познати балканолог и албанолог. У НЈ објављен је један његов рад о пореклу фитонима *босиљак* (Барић 1933).

⁵⁸ М. Будимир (1891–1975) био је један од најзначајнијих класичних филолога, редовни професор и шеф Катедре за класичну филологију Универзитета у Београду. У НЈ објављена су 4 његова рада (Будимир 1933а; Будимир 1933б; Будимир 1934; Будимир 1936).

⁵⁹ И. Поповић је радио на катедри за јужнословенске језике Универзитета у Новом Саду. У НЈ објављено је 10 његових чланака (Поповић И. 1950а; Поповић И. 1950б; Поповић И. 1951а; Поповић И. 1951б; Поповић И. 1952а; Поповић И. 1952б; Поповић И. 1952в; Поповић И. 1952г; Поповић И. 1953а; Поповић И. 1953б).

⁶⁰ В. Михајловић је познат по својим капиталним речницима: *Грађа за речник страних речи у предвуковском периоду I–II* (Михајловић 1972–1974) и *Посрбице од Орфелина до Вука I–II* (Михајловић 1982–1984).

⁶¹ М. Павловић (1891–1974) био је универзитетски професор, академик и истакнути филолог. У НЈ објављена су 22 његова рада (Павловић М. 1936; Павловић М. 1937а; Павловић М. 1937б; Павловић М. 1939а; Павловић М. 1939б; Павловић М. 1939в; Павловић М. 1951; Павловић М. 1952а; Павловић М. 1952б; Павловић М. 1953а; Павловић М. 1953б; Павловић М. 1953в; Павловић М. 1958; Павловић М. 1961а; Павловић М. 1961б; Павловић М. 1962; Павловић М. 1963; Павловић М. 1965; Павловић М. 1967; Павловић М. 1968; Павловић М. 1969; Павловић М. 1972). Детаљније о његовом стваралаштву: file:///C:/Users/pc2012/Downloads/231_233.pdf

⁶² Љ. Црепајац (1931) је српски класични филолог и преводилац. Запослена је била као редовни професор Филозофског факултета Универзитета у Београду, на Одељењу за класичне науке. Она је била заслужна за етимолошко систематизирање грчких калкова из области научне терминологије (Kravar 1993: 96).

⁶³ О П. Ивићу (1924–1999), идејном творцу и покретачу пројекта израде Етимолошког речника српског језика, и о заснивању и о раду етимолошког пројекта, в. зборник радова *Ка изворима речи* (Бјелетић 2013). У НЈ он је објавио 13 чланака (Ивић П. 1950; Ивић П. 1952а; Ивић П. 1952б; Ивић П. 1953; Ивић П. 1955а; Ивић П. 1955б; Ивић П. 1959; Ивић П. 1960; Ивић П. 1985; Ивић П. [et al.]. 1987; Ивић П. [et al.]. 1988а; Ивић П. [et al.]. 1988б; Ивић П./Реметић/Стијовић С. 1998).

оквиру тадашњег Института за српско-хрватски језик САНУ 1983. године основан је Етимолошки одсек у коме се приступило изради новог етимолошког речника српско-хрватског језика – ЕРСЈ).⁶⁴ Године 1998. објављена је *Огледна свеска ЕРСЈ* (која садржи 135 пробраних речи). Након смрти П. Ивића, на чело Етимолошког одсека и Одбора дошао је А. Лома⁶⁵ који је око себе окупио компетентан тим стручњака.⁶⁶ Међу њима има оних који су својим етимолошким радовима утицали на присуство и природу етимолошких информација у часопису НЈ (Ј. Влајић-Поповић,⁶⁷ М. Бјелетић,⁶⁸ С. Петровић⁶⁹).

Први и основни задатак Етимолошког одсека јесте да прикупи и етимолошки обради целокупно речничко благо српског језика и, како је то А. Лома рекао приликом отварања Међународног симпозијума *Словенска етимологија данас* (2006. године), да пружи „непосредно слику лексике говора српског језика од најранијих до најновијих времена, а посредно и дубинске увиде у његову историјску фонетику и творбу, као и културну историју српског народа“ (Лома 2007: XXI). До сада су објављене три свеске ЕРСЈ, на преко 900 страна и са 2 000 лексемно организованих одредница посвећених речима укупног фонда, и дошло се до половине слова Б. Будући да је пројекат израде *Етимолошког речника српског језика* дугорочан подухват, приступило се и изради приручног речника (ПЕРСЈ) који би нашој стручној и широј јавности представио етимолошку интерпретацију основног лексичког фонда српског језика.⁷⁰

⁶⁴ „У то време српскохрватски језик сматрао се једном целином, како у српској науци, тако и у светској лингвистици“ (ОС VIII).

⁶⁵ А. Лома (1955–), руководилац пројекта израде Етимолошког речника српског језика, запослен је као редовни професор на Филозофском факултету у Београду и редовни је члан САНУ (<http://aleksandarлома.com>). У НЈ објављена су три његова чланка: Лома 1996, Лома 1999 и Лома 2002–2003.

⁶⁶ О резултатима рада на пројекту в. Бјелетић 1997, Бјелетић 2002, Бјелетић 2007, док изабрану библиографију сарадника на пројекту в. у зборнику радова *Ка изворима речи* (Бјелетић 2013), као и на сајтовима САНУ (www.sanu.ac.rs/ciril/instituti/srpski/etimolog.htm) и Института (www.isj.sanu.ac.rs).

⁶⁷ У НЈ објављен је један чланак Ј. Влајић-Поповић (1956–): Влајић Поповић 1999.

⁶⁸ У НЈ објављен је један чланак М. Бјелетић (1960–): Бјелетић 1999.

⁶⁹ У НЈ објављена су два чланка С. Петровић (1965–): Петровић С. 1996 и Петровић С. 1999.

⁷⁰ О досадашњем раду на ПЕРСЈ и његовом доприносу савременој етимолошкој науци в. у Влајић Поповић/Бјелетић 2016.

3. О етимологији у часопису НЈ

3.1. Етимолошки подаци и класификација радова

3.1.1. У НЈ је од 1932/1933. до 2013. год. објављено укупно 1646 чланака (не рачунајући рубрике ЈП, НП, ЈПаб, предметне и персоналне библиографије и регистре). У тим чланцима количина етимолошких података је различита, а етимолошки садржај је разноврстан. Чињеница је да је у НЈ објављен мањи број етимолошких радова (в. § 3.3.), међутим у већини чланака постоје етимолошки подаци у мањој или већој мери.

Под етимолошким податком подразумева се свака информација која се тиче порекла, развоја и/или историје одређене речи, израза или синтаксичке конструкције. Етимолошки опис одређене лексеме садржи информације о пореклу речи, а то подразумева: препознавање етимона или корена речи; одређивање времена настанка⁷¹ или времена уласка у језик, првобитног облика и изворног значења; анализу промена на свим нивоима: фонетских, граматичких (морфолошких, творбених итд.) и семантичких;⁷² указивање на паралеле у другим језицима (потпуне, формалне, семантичке) и проучавање сродности речи истога или других језика.⁷³ Етимолошка анализа којом се подвргава одређена лексема подразумева прикупљање (лексикографских) података из извора (пре свега дијалекатских⁷⁴), филолошка истраживања и укључивање лингвистичких и екстралингвистичких информација, решавање питања да ли је дата лексема идиоглотског или алоглотског порекла што се постиже компарацијом са лексемама из словенских и других индоевропских језика, реконструкцију праоблика (за домаћу лексику то је обично прасловенски реконструисани облик, а за реч страног порекла то је реч из језика из којег је примљена) и изворног

⁷¹ Прва потврда речи је веома значајна, јер са њом почиње њен живот, в. фусноту 81.

⁷² По Сосиру, приликом анализе одређене речи, „etimologija posuđuje elemente obavješćivanja redom od fonetike, morfologije, semantike itd. Da bi dosegla svoj cilj, etimologija se služi svim sredstvima koja joj lingvistika stavlja na raspolaganje“ (Saussure 2000: 275).

⁷³ „Etimologija je dakle prije svega tumačenje riječi traženjem njihovih odnosa s drugim riječima. Protumačiti znači: svesti na poznate riječi, a u lingvistici *protumačiti jednu riječ znači svesti je na druge riječi*“ (Saussure 2000: 274–275).

⁷⁴ О значају дијалекатске лексике у етимологији и етимолошким речницима в. Ресо 1996; Лома 2010; Влајић Поповић 2011; Влајић Поповић 2007; Влаич Поповић 2007; Влајић Поповић 2013.

значења и проучавање семантичких и других промена. Као што се може приметити, етимолошка анализа састоји се од низа питања и одговора којима се добија целовита етимологија речи.⁷⁵

3.1.2. Након што смо прочитали све чланке у часопису НЈ, анализирали смо који се од ових етимолошких података налази у тим чланцима. Од укупно 1646 чланака (450 у старој + 1196 у новој серији), 619 (200 + 419) чланака садржи одређене етимолошке информације (без обзира на количину и врсту), док 1027 (250 + 777) чланака не садржи ниједан етимолошки податак.

Табела I: Подела и број чланака и рубрика из НЈ

НЈ број (година) и број страна (без регистра)	Број чланака и рубрика са одређеним етимолошким информацијама	Број чланака и рубрика без етимолошких информација	Укупан број чланака и рубрика
Стара серија			
I (1933) стр. 295	35 + 9 ЈП + 7 НП	30 + 1 НП	65 + 9 ЈП + 8 НП
II (1933/1934) стр. 289	39 + 8 ЈП + 7 НП	34 + 1 НП	73 + 8 ЈП + 8 НП
III (1934/1935) стр. 293	40 + 8 ЈП + 5 НП	43 + 4 НП	83 + 8 ЈП + 9 НП
IV (1935/1936) стр. 288	26 + 7 ЈП + 3 НП + 7 ЈПаб	34 + 2 НП	60 + 7 ЈП + 5 НП + 7

⁷⁵ В. Виња је навео духовиту примедбу „Pierrea Gairauda, koji kaže da etimolog, kao detektiv, mora odgovoriti na velik broj pitanja ‘što, čime, kako, zašto, gdje, kada?’ I tek kad sva ta pitanja dobiju zadovoljavajući odgovor, etimološkom će zahtjevu biti odgovoreno.“ (Vinja 1993: 12).

			ЈПаб
V (1936/1937) стр. 288	19 + 5 ЈП + 4 НП + 6 ЈПаб	35 + 1 ЈП	54 + 6 ЈП + 4 НП + 6 ЈПаб
VI (1937/1938) стр. 272	16 + 4 ЈП + 1 НП	34 + 2 ЈП + 1 НП	50 + 6 ЈП + 2 НП
VII (1939/1940) стр. 288	23 + 7 ЈП + 1 НП	38 + 1 ЈП + 2 НП	61 + 8 ЈП + 3 НП
VIII (1941) стр. 32	2 + 1 ЈП	2	4 + 1 ЈП
Нова серија			
I (1949/1950) стр. 381	33 + 2 ЈП	25 + 3 ЈП	58 + 5 ЈП
II (1950/1951) стр. 330	28 + 4 ЈП	13	41 + 4 ЈП
III (1951/1952) стр. 339	16 + 4 ЈП	23 + 1 ЈП	39 + 5 ЈП
IV (1952/1953) стр. 362	23 + 4 ЈП	15	38 + 4 ЈП
V (1953/1954) стр. 357	10 + 5 ЈП	29	39 + 5 ЈП
VI (1954/1955) стр. 295	10 + 4 ЈП	22	32 + 4 ЈП
VII (1955/1956) стр. 294	11 + 4 ЈП	15	26 + 4 ЈП
VIII (1956/1957) стр. 292	15 + 4 ЈП	16	31 + 4 ЈП

IX (1958/1959) стр. 320	15 + 3 ЈП	29 + 1 ЈП	44 + 4 ЈП
X (1960) стр. 292	17 + 2 ЈП	16 + 1 ЈП	33 + 3 ЈП
XI (1961) стр. 310	12 + 3 ЈП	18 + 1 ЈП	30 + 3 ЈП
XII (1962) стр. 286	5 + 3 ЈП	18	23 + 3 ЈП
XIII (1963) стр. 287	8 + 2 ЈП	12	20 + 2 ЈП
XIV (1964) стр. 307	16 + 3 ЈП	9	25 + 3 ЈП
XV (1966) стр. 301	6 + 1 ЈП	9 + 1 ЈП	15 + 2 ЈП
XVI (1967) стр. 378	5 + 3 ЈП	21 + 1 ЈП	26 + 4 ЈП
XVII (1968/1969) стр. 325	7 + 3 ЈП	15	22 + 3 ЈП
XVIII (1970/1971) стр. 286	8	10 + 3 ЈП	18 + 3 ЈП
XIX (1972/1973) стр. 291	5 + 1 ЈП	14 + 2 ЈП	19 + 3 ЈП
XX (1973–1974) стр. 58 (156 са библиографијом)	-	8	8
XXI (1975) стр. 281	13 + 1 ЈП	19	32 + 1 ЈП
XXII (1976/1977) стр. 302 (306 са библиографијом)	10	24	34
XXIII (1977/1978)	13	21	34

стр. 228			
XXIV (1979/1980) стр. 277	10	20	30
XXV (1981/1982) стр. 292	10	16	26
XXVI (1983/1985) стр. 273 (282 са библиографијом)	13	19	32
XXVII (1986/1988) стр. 365	5	21	26
XXVIII (1988/1990) стр. 312	7	21	28
XXIX (1991/1994) стр. 337	5	22	27
XXX (1995/1996) стр. 147	4	9	13
XXXI (1996) стр. 172 (184 са библиографијом)	10	10	20
XXXII (1997/1998) стр. 301 (303 са библиографијом)	10	23	33
XXXIII (1999/2000) стр. 184 (401 са библиографијом)	15	27	42
XXXIV (2001/2002/2003) стр. 172 (314 са	7	23	30

библиографијом)			
XXXV (2004) стр. 181	4	12	16
XXXVI (2005) стр. 153	3	13	16
XXXVII (2006) стр. 107	2	13	15
XXXVIII (2007) стр. 144	5	13	18
XXXIX (2008) стр. 132	2	16	18
XL (2009) стр. 135 (150 са библиографијом)	3	18	21
XLI (2010) стр. 83 (131 са библиографијом)	5	20	25
XLII (2011) стр. 73 (92 са библиографијом)	2	22	24
XLIII (2012) стр. 122 (137 са библиографијом)	4	22	26
XLIV (2013) стр. 99 (167 са библиографијом)	7	16	23

Табела II Класификација чланака по областима на основу присуства односно
одсуства етимолошких података

Области (кратак опис)	Број чланака у којима смо регистровали	Број чланака у којима нисмо регистровали
-----------------------	--	--

	етимолошке податке	етимолошке податке
ЛЕКСИКОЛОГИЈА	241	74
Етимологија (радови из рубрика: <i>Етимологија и ономастика, Из лексикологије и Лексикологија и лексика</i>)	27	
Из лексикологије (из рубрике <i>Из лексикологије</i> , радови о лексемама, о народним речима, о новим речима, о речима страног порекла, о речима које се објашњавају народном етимологијом)	57	
Историја и живот речи (из рубрике <i>Из историје речи, Из живота речи и Из историје нашег књижевног језика</i> , радови о историји и животу речи)	35	
Фразеологија (о изразима и о речима у изразима, о пословицама)	31	
Ономастика (из рубрике <i>Етимологија и ономастика</i> , о ономастичкој лексици)	30	
Терминологија (о терминологији и терминима)	44	
Лексикографија (из рубрике <i>Речничка грађа</i> , о етимологији у речницима, о лексици у речницима)	17	
СЕМАНТИКА	87	41
Из семантике	6	
О значењу речи	48	
Ново значење или промена значења	4	
О синонимима	17	

О лексемама из истог семантичког поља	12	
ФОНЕТИКА	4	3
МОРФОФОНОЛОГИЈА	21	41
МОРФОЛОГИЈА	53	83
Из морфологије страних речи	1	
О различитим врстама речи и њеним променама и категоријама	52	
ТВОРБА	92	36
О нормирању твореница	17	
О творби страних речи	13	
О творби нових речи	8	
О творби ономастичке лексике	4	
Типови творбе: деривација (суфиксација и префиксација), слагање и конверзија	47	
Из творбе и морфологије	3	
СИНТАКСА	19	140
О синтаксичким конструкцијама	14	
О реченици	4	
Из синтаксе глагола	1	
ЛИНГВИСТИКА И ЈЕЗИК	45	178
Из лингвистике	2	
О језику (из Рубрике <i>Језик савремених писаца / Језик писаца</i> , о језику писаца и песника, о језику народних песама, о Вуковом или Његошевом језику, о бирократском језику, о језику текста)	24	
Из дијалектологије	5	

Из етнолингвистике	1	
Из нормативистике	8	
Из примењене лингвистике односно превођења	5	
СРПСКИ ОДНОСНО СРПСКО-ХРВАТСКИ ЈЕЗИК	13	35
О српском односно српско-хрватском језику	9	
Из историје српског односно српско-хрватског језика	4	
ПРАВОПИС	23	90
О правопису (о етимолошком правопису, о правопису у историји српског језика, о правопису страних речи и термина)	8	
О транскрипцији и адаптацији страних речи	15	
НАСТАВА	1	60
О етимологији у настави	1	
ПРИКАЗИ	4	114
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ И НЈ	2	26
ПИТАЊА И ОДГОВОРИ	14	14
О другим језицима	/	13
Из штампарства	/	4
Хроника	/	18
Позиви	/	2
Јубилеји	/	1
Personalialia	/	54

3.1.3. Разноврсни су прилози у којима су наведени етимолошки подаци.

3.1.3.1. Поједини чланци излазили су у наставцима, нпр. М. Адамовића о турским позајмицама неосманског порекла (Адамовић 1969 ► Адамовић 1976); М. Лалевића о значењима неких речи и израза (Лалевић 1933г ► Лалевић 1934в ► Лалевић 1934г ► Лалевић 1939в); А. Белића о новим речима (Белић 1933а ► Белић 1933в ► Белић 1933ђ); В. Мићовића о страним терминима (Мићовић В. 1951 ► Мићовић В. 1952а ► Мићовић В. 1952б ► Мићовић В. 1952в); М. Николића о индеклинабилним именицама (Николић Мир. 1995–1996а) и о индеклинабилним придевима (Николић Мир. 1996); Д. Костића о адаптацији страних речи (Костић Д. 1937в ► Костић Д. 1938а) итд. У наставцима је такође објављен прерађен текст магистарског рада С. Ристић (Ристић С. 1982 ► Ристић С. 1983), као и текст доктората Б. Милановића (Милановић 1972 ► Милановић 1975 ► Милановић 1977а).

3.1.3.2. Дешавало се да су се аутори надовезивали на своје радове који нису објављени у НЈ, нпр. Ф. Илешкић је, у раду о пореклу и историји назива *Истра*, изјавио да је на ту тему објавио „расправицу“ у другом часопису у Загребу (Пешић 1936а). Поједини су били инспирисани ставовима других аутора, нпр. А. Лома је, на основу изнетих претпоставки о пореклу оронима *Осмин* М. Пешикана, разрадио и конкретизовао порекло два црногорска оронима *Осмин* и *Ловћен* (Лома 1996), Ж. Станојчић се, у другом делу свога рада, надовезао на рад С. Ившића, који је у својој расправи, објављеној у *Зборнику филолошких и лингвистичких студија А. Белићу* 1921. године, приказао извођење глагола *ишчашиити* од именице *чаша* (Станојчић Ж. 1960б), П. Ивић је коментарисао чланак Н. Радојчића из *ЈФ* и говорио о пореклу речи *стожити* (Ивић П. 1952а), Г. Елезовић је протумачио порекло страних речи као одговор на приказ Ј. Продановића у *Српском књижевном гласнику* (Елезовић 1933б); М. Стевановић је одговорио на приказ Р. Маројевића из *ЈФ* (Стевановић М. 1981); Д. Костић је, на основу изјаве Т. Маретића о великој употреби германизама у Београду, разматрио постанак и историју германизама *инешуе* (Костић Д. 1933б); Д. Вушовић је, подстакнут изјавом Т. Маретића у *Језичном савјетнику* да му није јасна веза између *зеленаш* и *зелен*, протумачио значење и творбено порекло речи *зеленаш* (Вушовић 1934з) итд.

Други су били подстакнути неком темом рада или недоумицом другог аутора из НЈ, нпр. полазећи од рада И. Клајна (Клајн И. 1998) о семантичком нормирању речи у којем се дотакао и речи *снисходљив*, Н. Рамић је изнео своје тумачење те речи (Рамић 1999), о речи *накрпат* писао је прво Р. Димитријевић (Димитријевић 1956), а затим В. Мићовић (Мићовић В. 1958) итд. Неки радови представљају коментаре објављених одговора у рубрици ЈП, нпр. Ј. Л. Вуковић је протумачио реч *претпостављени* (Вуковић 1935б) на основу одговора датог у ЈП (ЈП 1934д: 28) или А. Костић, након одговора у ЈП (ЈП 1952г: 69–70), изнео је своје мишљење о правилном транскрибовању медицинских термина латинског порекла, после којег је уследила дискусија (Костић А. 1953б ► Предић 1953 ► Костић А. 1954 ► Предић 1955). У рубрици ЈПаб објављени су коментари Љ. Стојановића на основу Маретићевих ставова у *Језичном савјетнику*, а затим су уследиле даље дискусије (нпр. Ивић М. 1952). Поједини радови представљају скуп коментара једног аутора на основу изнетих ставова других аутора у НЈ (нпр. Maretić 1933а; Пешић 1934г).

3.1.3.3. Када је реч о етимолошким подацима у тим радовима, аутори су у својим коментарима оспоравали туђа тумачења и предлагали своја или су износили другачије виђење порекла одређене речи (нпр. Костић Д. 1933з ► Барић 1933; Ђорђевић 1935а ► Ivšić 1935; Павловић З. 1999 ► Богдановић 2000; Елезовић 1935 ► Тодоровић 1935; Гребенац 1936 ► Ђорђевић 1936в). У појединим случајевима аутори су наводили додатне информације у вези са радом других аутора, нпр. у рубрици *Из историје речи* Д. Костић је разматрао синониме за реч *камен*, па су се, подстакнути том темом, јавили други аутори (Поповић Мил. 1935а, Новаковић 1935а, Вуковић 1935а, Новаковић 1935б, Поповић Мил. 1935в). Неки аутори су у својим коментарима наводили етимолошке податке, иако у чланцима, који су били коментарисани, није било таквих података, нпр. Б. Милановић се у свом коментару на чланак М. Стевановића (Стевановић М. 1937б) осврнуо и на порекло анализираних речи *наочари*, док Стевановић није залазио у дијакронију (Милановић 1960б).

Често су се развијале дискусије међу стручњацима поводом одговора или коментара, посебно у вези са пореклом одређене речи, израза или синтаксичке конструкције, нпр. о пореклу речи *заценути* (Милановић 1958 ► Станић М. 1958а

► Московљевић 1958а); израза *насушени (хлеб)* (Будимир 1933а ► Ђорђевић 1933г ► Марган 1934); синтаксичке конструкције *види му се* (Матић 1954 ► Георгијевић 1954 ► Rončević 1955 ► Матић 1957б), о пореклу лексема страног порекла *калдрма* и *кирија* (Moskovljević 1933г ► Maretić 1933а ► Елезовић 1933а); речи *крилатица* (Jovanović M. 1938 ► Редакција 1938б ► Павловић Р. 1941) итд. Дискусија се водила и са читаоцима, нпр. поводом Московљевићевог текста (Московљевић 1940а) огласио се читалац, изневши став да је аутор погрешно у вези са пореклом назива *Загреб*, па је М. С. Московљевић написао одговор у којем је детаљније објаснио и потврдио свој став у вези са наведеном етимологијом (Московљевић 1940б). Не посежу сви за етимолошким подацима приликом дискусије о одређеној лексеми, нпр. о пореклу имена *Ђорђе* дискутују П. Ђорђевић (Ђорђевић 1935в) и Х. Поленаковић (Поленаковић 1938а), док су други радови синхрониски (Московљевић 1934ђ; Московљевић 1935а; Ђорђевић 1934ж).

3.1.3.4. Одређени радови настали су као одговори на питања читалаца, нпр. о пореклу речи *колач* (Вушовић 1934д), о пореклу имена *Бошко* (И. 1934а),⁷⁶ у вези са правилношћу неких речи (Костић Д. 1933е; Вушовић 1934а; Уредништво 1933в; Костић Д. 1933г ► Костић Д. 1933д), у вези са значењем једне или више речи (Белић 1933ј; Московљевић 1934в; Вушовић 1935в; Вуковић 1941б; Ивић П. 1953; Ћупић 1977) итд. Каткада су објављивани и одговори читалаца, нпр. на основу одговора М. С. Московљевића на неколико постављених питања читаоца о пореклу и значењу речи *стина*⁷⁷ (Московљевић 1936ђ), Б. Марекић, читалац НЈ, написао је своју претпоставку о постанку те речи с обзиром на то да се не слаже са претпоставком М. С. Московљевића (НП 1937а: 127–128). Поред ових чланака, у НЈ чланови уредништва давали су одговоре на питања читалаца у рубрикама ЛП и НП, као и у рубрикама *Одговори уредништва*, *Одговори читаоцима* итд.

⁷⁶ Аутор се одазвао на питање једног читаоца НЈ, које се односи на порекло имена: „Један од пријатеља нашег листа, у превеликој бризи да своме сину не да туђе име, запитао нас је каког је порекла име *Бошко*. Иако му је име једног од витеза Косовског боја, *Бошко Југовића*, могло показати да је то име и старо и освештано традицијом, он је ипак хтео нешто више о њему да зна. Ми се са задовољством одазивамо жељи нашег пријатеља и сматрамо да је сваке похвале достојна љубав према чистоћи нашег језика која се у њој огледа.“ (И. 1934а: 134).

⁷⁷ Читалац је поставио питање: „Ту скоро чуо сам од једног сељака из *Баваништа* да тамо оно што се у пиротском крају означава именом *бачија* зову *стина*. Одакле та реч и шта управо она етимолошки треба да означава? Код Вука је нема.“ (Московљевић 1936ђ: 48).

Чланци у старој серији били су мањег обима, док су у новој серији веће студије постепено постајале заступљеније.

3.2. О етимологији као научној дисциплини и дијахронијској односно историјској лингвистици у НЈ

3.2.1. У појединим чланцима разматрала се етимологија као научна дисциплина.

3.2.1.1. В. Бориш је у уводу свога рада, под називом *Приноси српскохрватској етимологији*, изнео општу оцену стања српско-хрватске етимологије. Поред признања огромног значаја Скоковог етимолошког речника, указао је на извесне празнине у њему и с те тачке одредио актуелне задатке етимолошких проучавања српско-хрватске лексике (Бориш 1991: 35–38).

3.2.1.2. На страницама НЈ објављено је неколико радова у којима се разматрала улога етимологије у описним речницима (RJAZU, РСАНУ, РМС): Грицкат 1960а: 96 ► Грицкат 1960б: 220; Пешикан 1963: 188–190; Гортан Премк 1980: 109; Дешић 1982: 239–240; Рогић 1975: 145–149.

3.2.1.3. Од чланака који се баве наставом у школама, само се у једном чланку помиње етимологија. Наиме, А. Белић је у свом раду о науци о језику у средњим школама говорио о томе колико би за средњу школу било корисно да се у њој ученицима представе главне црте етимологије речи и историјског развоја даног језика (Белић 1956г: 1, 2).

3.2.2. Дијахронија или дијахронијска односно историјска лингвистика се ретко помињала. На пример, А. Белић је у раду скренуо пажњу како је са Ф. де Сосиром започела ера синхроније, али да је, по његовом мишљењу, језик историјска творевина, те се мора посматрати са историјске стране (Белић 1955б: 198, 208).

3.3. Етимолошки радови у НЈ

3.3.1. У НЈ објављен је мањи број етимолошких радова у којима је основни предмет разматрања порекло једне или групе речи. У њима етимолошки податак није узгредан, успутан, већ је примаран.

У тим чланцима анализирале су се домаће или стране речи, изрази и ономастичка лексика, нпр. *калдрма* и *кирија* (Елезовић 1933а); *алмаз*, *ибришим*,

лакерда, пачалуци, сермија, такум, транболос, турбан, чалма, харбија / арбија (Елезовић 1933б); роб (Вушовић 1935в); капија, ерлија, везек, сувача (Марјановић Д. 1935); вџлаге, вџлаке; фџлага, фџлаге; фџлака, фџлаке; фалогe, фџлџнге (Елезовић 1951); гобела / гобелџа – габела; габела – габелеџија; габелџ / Габелџ (Николић Б. 1961д); гриња (Барјактаревић 1964); кнего, вуга / фуга, ријеп, риџати, цијене, комат – комад и назива: Батрић, Лимо, Лимун, Лимов (Бошковић 1965) ► комад и комат (Пецо 1965); багџа, чаканац, чакџа, кина, кип, комлов, белег, бубрег, јарак и јаруга (Адамовић 1969) ► барс, батрив, богатир, џигит, кереп, шатор, шатра (Адамовић 1976); џабрен (Михаиловић 1970); жива (Мареш 1978); бага, баглама, баге; багџа (Петровић С. 1996); сневирам се (Влајић Поповић 1999); таворити (Бјелетић 1999); гарепсати и утаксати (Поломац 2007); бараба / барабер / барабан (Бренеселовић 2007); (х)абер и израз ни абера нема / немати (х)абера (Петровић С. 1999); континуанте глагола *duti (Павловић З. 1998); Осмин и Ловћен (Лома 1996); топоним Приче и лексема приче (Павловић З. 1999 ► Богдановић 2000) итд. Са нормативног становишта разматрано је порекло речи: васељена, васиона, васиљена (Вушовић 1934а) и постуман / постумно – постхуман / постхумно (Родић 1999). Од страних етимолога за НЈ писао је пољски лингвиста В. Бориш,⁷⁸ о пореклу речи звоно и комоњити се (Бориш 1981) и жамџа, коњ – жреб / ждреб, испрел, прења, слутан (Бориш 1991). Неки од тих радова објављени су у рубрикама: *Етимологија и ономастика*, *Из лексикологије и Лексикологија и лексика*.

3.4. Народна етимологија у НЈ

3.4.1. У чланцима у часопису НЈ анализирају се речи настале народном односно пучком етимологијом.⁷⁹ Том појавом се тумаче речи (најчешће стране)⁸⁰ које су промениле облик или изговор, како би изгледале или звучале сличније познатијим речима. Оне настају у току своје употребе или услед неразумевања

⁷⁸ <http://ispan.waw.pl/default/pl/pracownicy/profesorowie-zwyczajni/148-prof-dr-hab-wieslaw-borys>

⁷⁹ О народној етимологији в. Saussure 2000: 254–256; Писани 1956: 128–140; Talanga 2002.

⁸⁰ По Сосиру „*pučka etimologija [...] deluje samo u posebnim uvjetima i zahvaća samo rijetke, tehničke ili strane riječi, koje govornici nedovoljno asimiliraju.*“ (Saussure 2000: 256).

њеног значења у народу или због неке асоцијације облика или значења са неком другом познатом речи, са којом немају никакво заједничко порекло.

Аутори у НЈ по правилу објашњавају од које је речи настала народном етимологијом „нова реч“ и анализирају семантичку везу међу њима. Забележили смо неколико чланака у којима се аутори баве народном етимологијом: М. Павловић је представио „три случаја народне етимологије“ који настају при уношењу нових речи у употребу (о речи *јѐмица* „меница“, *мазѐлин* и *гомилizáција*) (Павловић М. 1936); М. Павловић је анализирао значење речи *шарац*, која се по Вуку користи за некакву воду из НП (Павловић М. 1958); Ђ. Живановић је разматрао настанак лексеме *подваљак* (Живановић Ђ. 1955б); С. Ившић је протумачио порекло речи *ходочашће* (Ivšić 1935); Н. Миланов је део свога рада посветила народној етимологији и начином настанка народних лексема као што су *кољава / кољара*, *мазелин* итд. (Миланов 2013а: 129–130) итд.

3.4.2. У појединим радовима, аутори народном етимологијом успут објашњавају лексеме као што су *морнар* у раду Н. Радошевића у којем је говорио о правилној употреби израза *морнарски официр* (Радошевић 1937а: 233), *ројник* у раду М. Павловића у којем је дао прилог речнику о терминологији ватрогаства (Павловић М. 1939а), *мачи гребештаци* у раду В. М. Мићовића у којем је анализирао значења израза *мачи гребештаци* и *гребешко гвожђе* у народним песмама (Мићовић В. 1953б), *пустахија* у раду И. Клајна у којем разматра семантичко нормирање (страних) речи (Клајн И. 1998: 141) итд.

3.4.3. У одговорима у рубрикама ЈП и НП, такође, тумаче се речи и изрази народном етимологијом, нпр. *дослух* (Одговори 1933: 58); *вјересија* (ЈП 1933л: 120); *качкаваљ* (НП 1934б: 190); *даницкиња* (НП 1935в: 191–192); синтаксички германизам *бити у поседу* (ЈП 1933д: 157–158) итд.

3.5. Историја и живот речи и израза у НЈ

3.5.1. Задатак етимологије није само трагање за првобитним обликом и значењем једне речи, већ и шире сагледавање њеног пута од настанка до савременог стања. Етимолошко истраживање речи је уско повезано са њиховом историјом,⁸¹ а за то је потребно познавање историје датог језика и њему сродних и

⁸¹ Етимологија је „historijska nauka, koja daje historiju riječi. Prema ovom shvaćanju ispravna se etimologija ne može dati, ako se ne zna historija riječi, gdje je nastala i kako se razvijala. Njena historija

несродних језика. Ваљана етимологија одређене речи не може се постићи уколико се не сагледају старије фазе развоја те речи, у којима се евентуално могу испратити фонетске, морфолошке и семантичке промене.

У НЈ објављени су радови у којима се осветљава постанак и живот односно историја одређених речи или израза, истражује се њихова старина или се разматра историјско значење речи.

3.5.1.1. Одређен број радова је објављен у оквиру рубрике *Из историје речи* о синонимима за реч *камен* (Костић Д. 1934г ► Поповић Мил. 1935а ► Новаковић 1935а ► Вуковић 1935а ► Новаковић 1935б ► Поповић Мил. 1935в).

Поједини чланци нису објављени у тој рубрици, али јој по садржини припадају, нпр. о германизму *инешуе* (Костић Д. 1933б),⁸² о речи *кикерики* (Тодоровић 1939) или о речима и изразима *насадити* (кога), *насађивање* и *завитлавати* (кога), *завитлавање*, *остати на цедилу*, *оставити кога на цедилу* и *блед као крпа / побледео као крпа* (Костић Д. 1933ж) итд.

3.5.1.2. У другој свесци старе серије покренута је рубрика *Из живота речи*.⁸³ М. С. Московљевић је описао значај ове рубрике: „Кад говоримо о животу речј, мислимо на све оно што се једној речи догађа током времена, на све њене спољашње и унутрашње промене. Спољашње промене се тичу облика речи, а унутрашње промене су, у ствари, промене њеног значења. Јер реч не мења само свој облик због разних гласовних промена, које се у њој врше, већ мења и своје

počinje onim danom, kad se prvi put zabilježi u historijskim ili literarnim spomenicima. Sve, što je prije te pisane pojave, prehistorija je riječi, koju otkriva komparativistika upoređivanjem s drugim srodnim i nesrodnim jezicima, čak i arheološka iskopavanja i t. d.“ (Skok 1957: 11–12).

⁸² Леп пример је рад Д. Костића који је описао настанак назива за обућу: „Пре ратова, деведесетих година прошлога века, и раније, можда, почели су се у Београду, чувеном по свом блату, носити руске праве петроградске ‘галоши’ или ‘калоши’, што су опет Руси узели од Француза (la galoche ципела нарочите врсте). Оне су у огласима београдске чаршије гласиле у правилном женском роду *галоше*. Затим су се, можда према немачком облику: Galoschen, преобразиле у *галошне*, а према другој паралели немачкој Kaloschen, и у *калошне*. У том облику оне су, случајно и ‘одсвесно’, доведене у стварну и узрочну везу са београдским *калом*. Са осећањем те везе, за ову горњу обућу против *каљања у калу* и *каљугама* београдске калдрме, а по угледу на праве народне називе за ствари, справе, алатке (*ветрењача*, *бркљача*, *варјача*) и др. или, ближе, према варошким народским називима за делове одела (марама *повезача*, поред ‘везоглаве’, па *капуљача* и, чак, *јегерача* за вунену поткошуљу д-ра Јегера и др.), начињена је и – *каљача*, обично, с обзиром на пар, у множини: *каљаче*.“ (Костић Д. 1933б: 47–48).

⁸³ У НЈ није назначено у чему је разлика између рубрика *Из историје речи* и *Из живота речи*.

значење, и неки пут се значење речи мења брже него њен облик. Промена спољашњег изгледа речи је видљивија, познатија [...].“ (Московљевић 1934г: 268). У оквиру те рубрике објављено је више радова у којима се описује живот речи и наводе се разне историјске чињенице о њиховом развоју. То су: о речи *колач* (Вушовић 1934д ► Пешић 1934г: 80); о новим речима и значењима (Московљевић 1934г); *срећа* (Московљевић 1934д); *адран* (Елезовић 1949 ► Елезовић 1950б); *абдест* / *абдес* / *авдест* / *авдес* и *аваз* (Елезовић 1950а); *глеђ* / *глеђа* и *глет* / *глето* (Елезовић 1950в); *о(х)ронути* (Марковић Св. 1950б); *мозољ* / *мосољ* / *мосур* / *мозор* / *мрсољ* / *мрасољ* / *мразуљ* / *мразор* (Поповић И. 1950б); *гласати* (Марковић Св. 1951б); *бљудо*, *бркати*, *врах*, *гвирити*, *гиба*, *гром*, *гулити*, *гутати*, *дрихати*, *јатка*, *крушити*, *кукла*, *лигура*, *обићи*, *секнути*, *спаст*, *стрв*, *тећи*, *тоња*, *тук* (Поповић И. 1951а); *вештица* и *штрига* (Поповић И. 1953б); *лила* (Гортан Премк 1977б); *умр(иј)ети* и *преминути* (Ћупић 1977); *адамет* / *вадамет* / *вудамет* / *ваздамет* / *вудамет* (Тешић М. 1977); о творби (нових) речи (Белић 1938д); *смртњак*, *вечитаи*, *условаи*, *белогуњац* и *исклична цена* (М. 1940); *брашњеница*, *врсти се*, *врзати се* и *врзмати се* (Марковић Св. 1950г); о термину *орт* (Анђелић 1977).

Одређени радови нису објављени у оквиру те рубрике, али јој по својој садржини припадају, нпр. о синонимима *лекар* и *лечник* (Московљевић 1933д), *хамам*, *илица*, *бања*, *купел*, *купало*, *купалиште*, *топлица*, *врућица* (Московљевић 1934в), *учитељ*, *мађистор*, *даскал*, *ђак*, *наставник*, *хоџа*, *мештар*, *мајстор*, *професор*, *доцент*, *суплент* (Ђорђевић 1935г), *фабрати* / *варбати*, *бојити*, *чинити*, *бојадисати*, *фарба* / *варба*, *боја* и *маст* (Ивић М. 1996); о придеву *обоји* (Милановић 1952б); о глаголима *дисати* и *дихати* (Радуловић 1951б), *додијати (се)* (Ивић П. 1950), *изјести (се)* / *изисти (се)* / *изести (се)* (Милановић 1955а); о заменицама *што* и *шта* (Рончевић 1937 ► Стевановић М. 1963б ► Рончевић 1966); о прилозима *где*, *камо*, *куд(а)* (Дмитријев 1968); о везнику *и* (Грицкат 1953); о називу *Београд* (Костић Д. 1934б), о ктетицима *србијански* и *српски* (Фекете 1978) итд.

3.5.1.3. У оквиру рубрике *Из историје нашег књижевног језика* са творбеног становишта разматрао се развој речи, нпр. у раду о именицама типа *бденије* (Ђорђевић 1936а) и о именицама типа *божанство* (Ђорђевић 1936б).

3.5.1.4. У појединим радовима објашњавале су се гласовне промене током језичког развитка одређене лексеме, као што је замена јата у речи *додијати* (*се*) (Ивић П. 1950) или са нормативног становишта фонетске варијанте, као што су *сем – осем – осим* (Одговори 1933: 57); *стрчати – истрчати* (Одговори 1950б: 377–380); *садањи – садашњи*; *озго – оздо, одозго – одоздо*; *селски – сеоски*; *изречно – изрично*; *најпрви – најзадњи, унутра – унутри* (Јовичић М. 195 ▶ Милановић 1951в) итд.

3.5.1.5. Аутори су разматрали и семантичке промене током језичког развитка одређене речи, нпр. *плав* (Костић Д. 1939д); *преминути* (Костић Д. 1939е); *писање* (Радојичић 1938а); *драговољац* и *добровољац* (Раупов Д. 1936 ▶ Ивић М. 2006); *сермија, мал, благо*,⁸⁴ *марва, стока, хајван / ајван* (Вуковић 1934в); *поглед, стан-поглед, теферич, изглед* (Павловић М. 1937б); *вршљати* (Московљевић 1935в); *дите* (Иванчевић 1938в); *ближњи, оближњи* (Ивић М. 2002–2003) итд. У појединим радовима анализирао се постанак значења речи или израза, нпр. *жежен* и *сув* (Мићовић В. 1950в); *алат* (Марковић Св. 1951д); *госпођа* (Ропчевић 1936); *једноничити, једноудити, тримирити, седмирити, тудоричити* (Павловић З. 1960); *с коца и конопца* (Лалевић 1933г: 81), *ископнети кокошку, не зарезивати некога, обрати бостан, осушити некоме опанке* (Лалевић 1934в), *пијан као мајка* и *пребијена пара* (Лалевић 1934г), *увео у танке нити, наћи се у небраном грожђу; погоди у педесет две* (Лалевић 1939в) итд. Постанак нових значења речи⁸⁵ био је тема следећих радова: Костић Д. 1933е, Московљевић 1934г, Тодоровић 1936, Белић 1950а: 82–86, Клајн И. 1998: 140–141, Ломпар 1991 итд.

⁸⁴ В. рад Ј. Јанковић у којем се разматра семантички помак придева *благ* „добар” > „мрсан“ и објашњава порекло именице *благо* „стока“ (Јанковић 2014).

⁸⁵ „Врло је занимљиво пратити на какав начин постају нове речи, које одмах ‘упале’ и популаришу се брзо, јер згодно илуструју какву карактеристичну страну радње или ствари за које су начињене. Оне постају у једном тренутку досетком кога било посматрача, и зато што дају згодну и живу слику која лебди већ у очима и свих других, коју и сви други осећају, али јој нису нашли право израза једном речи, – оне се брзо примају. То су обично нова значења за речи старе, обичне, већ и раније познате.“ (Костић Д. 1933е: 199).

3.6. Етимолошки подаци у осталим чланцима у НЈ

3.6.1. Поред досад поменутих чланака, у НЈ објављен је већи број радова који се не баве примарно етимологијом, већ аутори приликом анализе речи, израза или синтаксичке конструкције, залазе у етимологију у већој или мањој мери из различитих разлога (детаљније о разлозима в. § 3.8.).

3.6.1.1. Приликом семантичке анализе речи и/или израза, аутори су се дотицали у већој или мањој мери и њеног порекла, нпр. о речи *ђунија* (Елезовић 1934); *осећај* и *осећање* (Московљевић 1937а); *умрак* (Радојичић 1938в); *пестииш* (Лесковац 1950 ► Шаулић 1950); *сјера* / *сера* / *сира* (Мићовић В. 1950б); *ћорав* (Марковић Св. 1950а); *поковац* и *поковина* (Беговић 1954); *зубити (се)* (Николић Б. 1961б); о речи *насушни* у изразу *насушни хлеб* (Будимир 1933а ► Ђорђић 1933г ► Марган 1934); *лав* у изразу *девет љутих лава* (Ковачевић Б. 1958); *тавлија* у изразу *свила тавлија* (Трифуновић 1960); *издржати* у изразу *издржати до краја* (Ивић М. 1952); *кума* у изразу *отићи до кумине куће* (Радић П. 2000), итд.

3.6.1.2. У чланцима у којима су предмет интересовања резултати творбених процеса, аутори су наводили постанак речи, углавном на синхронијском нивоу.⁸⁶

3.6.1.2.1. Велики је број чланака у којима је спроведена творбена и семантичка анализа да би се утврдило творбено постање, понекад и уз навођење порекла анализираних речи, као што је: о речи *светоглед* (Белић 1933г); *нестати* (Московљевић 1933ђ); *зеленаш* (Вушовић 1934з ► ЈПаб 1936б: 155);⁸⁷ *злочест*

⁸⁶ Повезаност творбе речи и етимологије је велика. То се види по томе што се под етимологијом подразумева и навођење делова од којих је сачињена одређена реч, нпр. *новац* је од *нов* + *-ац* (Влајић Поповић 2014: 94). С. Бабић је друкчијег мишљења. Он сматра да етимологија треба да проучава нетворбене речи (то су речи чији је творбени постанак нејасан, за разлику од творбених речи којима етимолошка тумачења нису потребна), било домаћег или страног порекла, и речи које припадају дијахронијској творби, а да не треба да проучава творбене речи које припадају савременој творби (Babić 1985: 66–68). О подударњу и разилажењу творбе и етимологије в. још Babić 1989.

⁸⁷ Д. Вушовић је, на пример, на следећи начин објаснио како је реч *зеленаш* „лихвар“ постала на селу од *трговати на зелено*: „Наиме, сиромашнији сељаци у крајњој нужди продавали су траву, воће, жито и друге пољске усеве на њиви док су још зелени. И наравно, многи трговци користећи се тиме уцењивали су сељаке и узимали су те плодове буд за што. Ти трговци који су куповали усеве ‘на зелено’ прозвати су *зеленашима*. Како су зеленаши, као што сам већ рекао, обично били уцењивачи, то су и сви уцењивачи и лихвари прозвати *зеленашима*.“ (Вушовић 1934з: 60). Љ. Стојановић је навео исто, без упућивања на рад Д. Вушовића: „Реч *зеленаш* постала је у нашим варошицама и значи трговца који купује од потребних сељака жито у пролеће, ‘на зелен’, по јефтину цену, па је (као и *кашар*) пренесена и на Wucherer-a“ (ЈПаб 1936б: 155).

(Вушовић 1936); *онидит, онеђат* (Московљевић 1937б: 176–179); *поштен* и *поштење* (Московљевић 1937г); *преходница* у изразу *овца преходница* (Костић Д. 1939ж); *кандиларка, дежурач* (С. 1939б); *свесебица* и *свесебан* (Perković 1940); *брашњеница* (Марковић Св. 1950г); *стожити* (Ивић П. 1952а); *накрпат* (Димитријевић 1956); *обрести (се), обрети се* (Јеремић 1961б); *причина* (Бошковић 1964в); *палачинкара* (Жигић 1985); *питарија, винотека* и *жељотека* (Прибићевић 1985); *печеница* (Лазич Коњик 2010) итд.

Поједини аутори су то чинили из нормативних разлога, нпр. о речима *умотворина* – *умтворевина* и *творевина* (Стевановић М. 1933б); *олакотан* и *отеготан* (Вушовић 1933б); *радник* – *раденик* (Одговори 1933: 58); *футбал* и *ногOMET* (Костић Д. 1934в); *одрични* и *учестали* – *одречни* и *учестани* (Стевановић М. 1935а); *конструктор, депилатор* (П. М. 1939а); *синтаксички* – *синтактички* (Предић 1950в ► Белић 1950д); *омовски* – *омски* (П. В. 1950 ► Стевовић И. 1950б ► Јовановић 1951 ► Стевовић И. 1951а); *заценути се* – *заценити* (Милановић 1958 ► Станић М. 1958а ► Московљевић 1958а); *сребрн* – *сребрен* (Пецо 1964а); *правоснажан* – *правноснажан* (Марковић Св. 1951в) итд.

3.6.1.2.2. У појединим радовима аутори су се бавили творбеним постанком и/или творбеним и фонетским развојем (понекад уз навођење порекла) са нормативног становишта, нпр. о речима *правобранилаштво* – *правобраниоштво* (Костић Д. 1933а); о глаголским именицама двојаког облика *летење* – *лећење* (Ђорђевић 1933б ► Белић 1956в); *запослен, запослење* – *запошљен* и *запошљење* (Николић Б. 1957б ► Марковић Св. 1960); *пличина* – *плићина* и *крачица* – *краћина* (Пецо 1964б); *коришћен* – *кориштен* и сл. (Симић М. 1979: 81); о етницима *Словен* – *Славен* (Ђорђевић 1934в); о ктетицима *требачки, трепачки* и *трепчански* и топониму *Трепча* (Лалић 1954) итд.

3.6.1.2.3. Тема појединих радова били су калкови, као што је израз *хвала лепо* – *хвала лепа* (Вушовић 1933е); *први јануар* – *први јануара* (Rešetar 1933 ► Радивојевић 1933 ► Rešetar 1934 ► Пешић 1934а ► Георгијевић 1935); термин *футбал* (Костић Д. 1934в); семантички калкови у војној терминологији (Јовановић В. 2011) итд.

3.6.1.2.4. Неки аутори су разматрали порекло суфикса,⁸⁸ нпр. суф. *-иште* (Раупов А. 1933 ► Колман 1933); *-ирати* (П. 1951);⁸⁹ *-аст* (Павловић М. 1952а);⁹⁰ *-аћ* (Бошковић 1976а); *-тељ* (Ристић С. 1982 ► Ристић С. 1983) итд., или су се бавили развојем изведеница са одређеним суфиксом, нпр. о изведеницама са суфиксом *-ије* (Ђорђевић 1936а); *-а(н)ство* (Ђорђевић 1936б); о посесивним придевима на *-овљев/-евљев* (Милановић 1961); о суфиксу *-је* код романтичарских песника (Цвијић 1966) итд.

3.6.1.3. Када се у радовима анализирају нове речи, треба нагласити следеће: није исто када је рецимо А. Белић говорио о новим речима у раду из 1933. године (Белић 1933е) или када је С. Новокмет о њима говорио 2012. године (Новокмет 2012). Наиме, нове речи, о којима је 1933. године говорио А. Белић, нису *нове* с данашње тачке гледишта. С позиције етимологије, важно је утврдити у ком периоду је нека реч настала у српско-хрватском језику, тако да се подаци о пореклу *нових речи* с почетка 20. века могу сматрати за етимолошке. А. Белић је у НЈ посветио неколико чланака у којима је говорио о потреби стварања нових речи по узору на народне речи у српско-хрватском језику. Он је сматрао да „наш народни језик, који је веома богат речима, може дати довољно упутства како да се граде нове речи. Само се та упутства морају утврдити на основу особина народних речи.“ (Белић 1933а: 7; в. још о томе у радовима: Белић 1933в; Белић 1933ђ; Белић 1933ж; Белић 1936в; Белић 1936г; Белић 1936д; Белић 1936ђ). Нове речи су биле предмет разматрања појединих аутора нпр. о речи *морозинат*

⁸⁸ По речима Ф. Сосира: „Etimologija se [...] bavi poviješću obitelji riječi, jednako kao što istražuje povijest tvorbenih elemenata, prefikasa, sufiksa itd.“ (Saussure 2000: 275).

⁸⁹ У овом раду, на пример, аутор је забележио неколико занимљивих података у вези са пореклом одређених речи: „У време кнеза Михаила Обреновића утврђена је реч *бомбардирати*, у вези са бомбардовањем Београда (1862)“; „године 1919 забележио сам у Београду први пут реч *ерслирати* (ципеле), ударити им ‘ерсле’ т. ј. ‘херцле’ (закрепе), начињену по аналогiji према *пенцетирати*.“; „Док је, пре тридесет година [то значи почетком 20. века], био познат као нов само *скрозирати* (пробити метком, ножем кроз), дотле сам сада нашао више сличних глагола.“ (П. М. 1939б).

⁹⁰ Аутор је описао „основне етимолошке вредности наставка *-аст*“ и изнео став да наведеној групи изведених придева потребна је „етимолошка класификација“ уз унутрашњу семантичку анализу, тј. семантичка класификација са етимолошком структуром. Истакао је да су одређене изведенице изгубиле „етимолошку везу“ и да је велики број таквих „етимолошких независних придева, који су изгубили везу са етимолошком базом из које су постали“ (Павловић М. 1952а: 10).

(Поленакровић 1936); *житарица* (Вушовић 1937б); *кандиларка, дежурач* (С. 1939б); *баснодром* (Ћирић 1989 ► Тиртова 1990) итд.

3.6.1.4. У појединим чланцима аутори су се бавили дијалекатским или пределним односно покрајинским речима и успут су наводили етимолошке податке, нпр. А. Шаулић је, анализирајући народну лексику из Санцака, Дурмитора и Пиве, навела порекло речи *буљук* (Шаулић 1957); Л. Вујовић је, разматрајући староцрногорски мрковићки говор, навео албанске, романске и турске позајмљенице (Вујовић 1967); И. Јерковић се бавио немачким речима и изразима из некадашње Војне Границе (Јерковић И. 1952); М. Могуш је, разматрајући однос штокавског и чакавског, говорио о пореклу основа *малин-* и *малин-* (Могуш 1982 ► Пецо 1982 ► Могуш 1983); итд.

3.6.1.5. Етимолошки подаци давани су и приликом анализе ономастичке лексике, нпр. о називу *Београд* (Костић Д. 1934б); *Загреб* (Московљевић 1940б); о имену *Бошко* (И. 1934а); *Ђорђе* (Ђорђевић 1935в); *Петка*⁹¹ и *Недеља* (Матић 1950а); о називу *курџон* (Берић 1958); о топониму *Речка* (Вукомановић 1963б); о пасторалним ономастичким термина типа *дић* и *баћ-* (Павловић М. 1967); о антропониму **Кук* из израза *о кукову дне* (Михаиловић 1968); о старосрпским хипокористицима типа *Draglja* и *Vudlja* (Бошковић 1975а); о старосрпским посесивним придевима *Jureć*, *Dečaniñ*, *Narć* (Бошковић 1975б); о етницима *Косовац* и *Косовар* (Родић 1975б ► Мићовић Д. 1976); о изведеним ономастичким називима од основе *стрж-* (Павловић З. 1996); о топониму *Семегњево* (Лома 2002–2003) итд.

3.6.1.6. Приликом анализе термина, поједини аутори су наводили етимолошке податке, нпр. о страним терминима *бурина* и *шкота* (Stojanov 1935); о термину *ксилолит* из техничке терминологије (П. М. 1939в); о историји термина *речник* у српској лексикографији и његовим синонимима (Гудков 1979); о терминима *машља* и *мага* (Николић В. 1997); о фитониму *налеп* (Радовић Тешић 2013) итд.

3.6.1.7. Малобројни су радови који пружају информације о пореклу и/или развоју синтаксичких конструкција. Такви су на пример радови: о синтаксичким

⁹¹ В. о персонификацији *петка* у раду Јанковић 2015.

конструкцијама *од града кључеви* и *праг од куће* (Алексић Р. 1940); *делити мишљење* (Станојчић Ж. 1960б);⁹² *ради се о* (са допуном у локативу) (Пецо 1963б);⁹³ о пореклу употребе генитива с предлогом *код* у функцији временске одредбе (Стевановић М. 1966б: 170); о употреби двају глагола: *користити (се)* и *захвалити (се)* и о настанку глагола *користити (се)* (Гортан Премк 1975б: 270–272)⁹⁴ итд.

3.6.1.8. У одређеном броју чланака у фокусу су домаће и народне речи.⁹⁵ Аутори који су се у својим чланцима бавили домаћим речима, анализирали су њихово порекло, значење, развој итд. (ти радови су поменути у § 3.3. и 3.5.). Домаће речи (као и стране) обично су се набрајале, нпр. у раду Малић 1981; Поповић И. 1950а; Грицкат 1990; Пецо 1996; Добрашиновић 1958 итд. Поједине народне речи (које могу, а и не морају бити домаћег порекла) анализирани су у следећим радовима: Пецо 1955б; Сикимић 1996; Хацић 1995–1996; Мићовић В. 1950а итд. Неки аутори разматрали су народне речи српско-хрватског језика: Белић 1933в; Миланов 2013а; Добрашиновић 1962 итд., док се у појединим радовима само набрајају: Ристић С. 1982; Станојчић Ж. 1985 итд. У великом броју радова домаћа и народна лексика се помиње као замена стране лексике.

3.6.1.9. У великом броју чланака аутори се баве речима страног порекла⁹⁶ у којима, заузимајући став с нормативног и стилистичког становишта, одређују употребну вредност тих речи. Из тог разлога се порекло одређује туђицама, да би се обележиле као неприхватљиве и непожељне, и позајмљеницама, да се обележе као прихватљиве, које имају другачији статус у основном лексичком фонду у

⁹² О овој синтаксичкој конструкцији говорило се још на два места, у рубрици ЈП (1934а: 157) и у раду И. Клајна (Клајн И. 1998: 138).

⁹³ О тој синтаксичкој конструкцији писано је још у ЈП 1933д: 156.

⁹⁴ О тој синтаксичкој конструкцији као о „грубом германизму“ било је речи у рубрици ЈП (1933а: 32), а без етимолошких информација помиње се у: Вуковић 1937 и ЈП 1956в: 60, док је М. С. Московљевић навео *искористити* као германизам (Moskovljević 1933g: 81).

⁹⁵ А. Белић је навео да су народне речи оне које се говоре у народу и у језику су домаћег порекла, тј. од словенског корена (Белић 1933в: 33).

⁹⁶ М. Кравар је закључио да „strani ili aloglotski element u riječniku upada u oči kudikamo više nego domaći, idioglotski, privlačeci samim time i posebnu pažnju istraživača“ (Kravar 1993: 95).

односу на туђице.⁹⁷ У таквим радовима, сходно програму часописа НЈ (в. програм НЈ, посебно другу и трећу ставку у § 1.2.3.), аутори су најчешће разматрали које стране речи треба избацити из језика, а место њих употребљавати домаће или народне речи (Белић 1933в: 37–38; Белић 1933ђ; Белић 1933з; Белић 1933к; Белић 1950а; Костић Д. 1933б; Костић Д. 1937в; Костић Д. 1938а; Moskovljević 1933г: 76–82; Цар 1933; Вукићевић М. 1934 ► Белић 1934д ► Пешић 1934г; Ђорђић 1934д; Katalinić Jeretov 1934; Јовичић Д. 1934; Perković 1935; Krasovski 1936; Ујчић 1936в; Stojanov 1935; Предић 1951а; Поповић И. 1953а; Бошков 1975; Тешић М. 1976; Пешикан 1976а; Милићевић 2000 итд.).

За разлику од чланака у којима се речи страног порекла сагледавају са нормативног становишта, у одређеним радовима (поред већ горе поменутих) аутори су:

- разматрали речи страног порекла, нпр. *иптен / хиптен* (Јањчић 1950 итд.); *апарта*; *андробус*, *вандроковати*, *вандровка*, *вандрокашки*, *вандровати*, *вандрокаш*; *банка (банка у сребру)* и *банкнота* (Павловић М. 1939в); о позајмљеницама у језику писаца (Станојчић Ж. 1963); нем. *штала* (Милојевић 1934); тур. *шићарџија* (Московљевић 1936ђ), *увар / ухвар* (Иванчевић 1938б); енгл. *џус / ђус / дјус* (Шипка М. 2007), *токен* (Батистић 1984); међународне речи *академија* (Ђорђић 1934г), *сантиметар – центиметар* (Пешикан 1981а: 101) итд.

- набрајали речи страног порекла на основу поделе по језицима из којих потичу, нпр. из турског (Пецо 1976; Пецо 1981б); из латинског (Костић А. 1961); из руског (и црквенословенског)⁹⁸ (Ђорђић 1934д; Московљевић 1934а), из српскословенског (Ђорђић 1935б); из више језика (Матић 1951; Стевановић М. 1970; Ристић С. 1982; Павковић 1982; Фекете 1984; Јовановић Г. 1986; Киршова 1988; Николић Мир. 1995–1996а; Кашић З. 1996; Милићевић 2000, Оташевић 2004) итд.

- набрајали речи страног порекла (најчешће као примере): нпр. у раду из терминологије (Симић Р. 1997); лексикографије (Ристић С. 1994); фонетике

⁹⁷ О подели на Fremdwörter „туђице“ и Lehnwörter „позајмљенице“ в. Клајн 1967: 14 и СЈП 2004: 173

⁹⁸ Понекад аутор није сигуран из ког језика је дата лексема, нпр. *ухватим* из црквеног или руског (Белић 1933к: 259–260).

(Тарановски 1954; Симић Р. 1985); морфофологије (Окука 2010); морфологије (Милановић 1951а; Фекете 1971; Спасојевић М. 2004; Радић Ј. 2010); правописа (Živković S. 1937); о језику на радију и телевизији (Стевановић М. 1964б: 151); о бирократском језику (Кликовац 2001) итд.

3.7. Етимолошки подаци у рубрикама ЈП и НП

3.7.1. У рубрикама ЈП и НП малобројни су одговори и коментари уредништва који се односе на домаће, народне речи и народну етимологију. У њима се у најкраћим цртама објашњавало грађење речи, правилан фонетски развој, навођење исправног облика одређене речи итд.

3.7.2. Најбројнији су одговори који се односе на речи страног порекла, с тим што се у одговорима издвајају с једне стране туђице односно стране речи (у које се убрајају и речи из других словенских језика), а с друге позајмљенице. У тим одговорима најчешће се само указује на страно или домаће порекло, без додатних етимолошких података. Поједини одговори садрже податак из ког језика потиче одређена реч или синтаксичка конструкција или се наводи етимон, а у ретким случајевима дају се паралеле из других словенских и несловенских језика.

3.7.2.1. У одговорима у којима су се помињале туђице односно стране речи:

- предлагала се замена тих речи домаћим, народним, нпр. за речи *штрикати* (ЈП 1933л: 121), *сувислост* (ЈП 1933ж: 248), *обитавати* (ЈП 1933л: 121), *фалити* (ЈП 1933л: 117), *моделовати* (ЈП 1939д: 191), *атрактиван* (ЈП 1933в: 88), *евидентан* и *латентан* (ЈП 1933к: 93), или неким другим страним речима уколико нема адекватне домаће речи, нпр. за речи *баршунаст* (ЈП 1935б: 157), *першин* (ЈП 1935б: 156), *јантар* (ЈП 1935б: 158; НП 1937б: 191), *биланција* (ЈП 1933б: 59), *лектира* (НП 1933в: 128), *парфим* (ЈП 1933л: 122);

- разматрале су се стране речи које само у одређеном контексту могу да се замене домаћим речима, нпр. речи *групписати* (НП 1933в: 128), *џибра* (НП 1937б: 189), или које се не могу заменити домаћим, јер или немају домаћу замену или је домаћа реч са другачијим значењем, нпр. реч *пропагатор* (НП 1933в: 128), *организација* (НП 1933в: 128), *диференцијалан* (НП 1933в: 128);

- указивало се на погрешну употребу значења речи страног порекла, нпр. *зорно* (ЈП 1934а: 157), или погрешну употребу синтаксичких конструкција, нпр. *користити се* (ЈП 1933а: 32), *боловати на бубрезима* (ЈП 1933б: 62);

3.7.2.2. У одговорима о позајмљеницама разматрала се њихова:

- употреба у језику, нпр. *ђутуре* (ЈП 1933г: 124) итд.;

- распрострањавање, нпр. *оштарија* (ЈП 1936б: 157), *каши* (НП 1937б: 190) итд.;

- род примљене речи, нпр. *манекен – манекенка* (ЈП 1966б: 226–229) итд.;

- значење, нпр. *чатрња* (ЈП 1953б: 353) итд.;

- семантичке промене приликом преузимања речи страног порекла, нпр. у речи *фамозни* (ЈП 1933а: 31) итд.

- семантичке позајмљенице, нпр. *стар* (ЈП 1951г: 148) итд.

- фонетске промене, нпр. *ормар – орман* (НП 1933д: 192);

- исправљали су се погрешни фонетски облици који су настали услед недовољног познавања порекла дате речи, те се предлагао изговор одређене речи страног порекла, нпр. *севаб – севап* (ЈП 1933к: 92); *ресторација – рестаурација* (ЈП 1933в: 90);

- описивали су се путеви позајмљивања, нпр. *кава* и *кафа* (НП 1933ж: 287);

- објашњавали су се акценатски дублети, нпр. *мђре* и *мђре* (НП 1934б: 190);

- често су се помињали калкови, нпр. *наводно* (ЈП 1933и: 30), *редослед* (ЈП 1955г: 129) итд.

- понекад су се описивали путеви доласка страних речи, нпр. *лавор* и *ловор* (НП 1934в: 223); *наклада* (ЈП 1934д: 29–30) итд.

3.8. Разлози за навођење етимолошких података у НЈ

3.8.1. Аутори у својим радовима уносе етимолошке податке из различитих разлога.

3.8.1.1. Неки аутори су наводили порекло одређеној лексеми, изразу или синтаксичкој конструкцији, јер се дотад није о томе писало. Тако је Д. Костић, разматрајући историју и порекло „уобичајених“ речи, израза и синтаксичких конструкција, навео да многе „речи и изреке ми говоримо или пишемо и не мислећи више на њихово првобитно, материјално значење, и постанак, и не истражујући га, толико су нам постале обичне и општом употребом озваничене. А

каткад се није тешко домислити могућном пореклу њихову.“ (Костић Д. 1933ж: 236).

3.8.1.2. Поједини аутори, разматрајући одређену етимологију речи, предлагали су нова решења, нпр. Елезовић 1933а; Елезовић 1933б; Елезовић 1934; Алексић Р. 1940; Мићовић В. 1953б; Матић 1953; Станојчић Ж. 1960б; Барјактаревевић 1964; Павловић М. 1967; Адамовић 1969 ► Адамовић 1976; Михаиловић 1970; Бошковић 1975б; Мареш 1978; Бјелетић 1999; Влајић Поповић 1999 итд. У неким радовима извршена је допуна етимологије (Елезовић 1951; Петровић С. 1996; Лома 1996).

Понекад аутори су разматрали порекло неке нове речи (Поленакровић 1936; Јањчић 1950) или новог незабележеног значења (Ломпар 1991).

Каткад би се међу ауторима у НЈ појавила дискусија у вези са пореклом одређене речи, о чему смо детаљније говорили у § 3.1.3.3.

3.8.1.3. Етимолошки подаци о историји речи наводили су се и у радовима у којима се анализирана лексика сагледава из угла граматике, нпр. да би описао фонетски развој и замену јата код глагола *додујати (се)*, П. Ивић је сагледавао историјски развитак те речи да би што успешније решио задатак рада (Ивић П. 1950) или да би семантичка класификација била што прецизнија, М. Павловић је навео порекло суфикса *-аст* и објашњавао етимолошку везу између изведеница и основних речи (Павловић М. 1952а ► Павловић М. 1952б ► Павловић М. 1953а).

3.8.1.4. Веома често су се подаци о пореклу користили приликом разврставања речи, првенствено на стране и домаће, али и по језицима из којих потичу, или приликом њиховог набрајања, на пример приликом набрајања у овиру одређене поделе на стране и домаће речи (нпр. Пешикан 1966; Бошковић 1935; Стевановић М. 1965а), набрајања (као примери) из одређене области, набрајање или поделе лексема по језицима из којих потичу (в. § 3.6.1.9.), набрајања или поделе интернационализама (нпр. Ћорић 2000; Ивановић 2005) итд.

3.8.1.5. У бројним чланцима, порекло се најчешће наводило из нормативних разлога, приликом одређивања страног или домаћег порекла одређене речи или синтаксичке конструкције. Пуристички ставови у чланцима били су изражени у периоду после Првог светског рата, а порекло лексема се

често помињало с циљем да се одреди стилистички и нормативни статус датих лексема.

Нормирање стране лексике била је тема следећих аутора: П. Ђорђевић о пореклу „сумњиве“ речи *ходочашће* (Ђорђевић 1935а ► Ivšić 1935); И. Поповић, приликом разматрања питања страних речи у српско-хрватском језику, на примеру речи *флаша* и *боца*, извршио је етимолошку анализу: „Ако желимо – у име борбе против туђица – да избацимо из употребе реч *флаша*, ми бисмо онда морали у најмању руку да докажемо да је реч *боца* домаћа. Ту улазимо у етимолошко истраживање, у проучавање порекла речи, што је задатак специјалне дисциплине – етимологије. И ићи ћемо овим етимолошким путем. Да бисмо доказали да је реч ‘наша’, нема друге могућности сем да утврдимо да је реч словенска. То ћемо утврдити ако докажемо не само да је општесловенска (практички, да је употребљава већина словенских језика) него и да је настала по словенским законима, гласовним, морфолошким итд. Јер би се могло догодити да је нека реч данас општесловенска, а да ипак није словенског порекла (на пример *аутомобил*). У пракси то значи да треба да се обратимо упоредном етимолошком речнику словенских језика или – у случају потребе – да сами извршимо одговарајуће испитивање. [...]“ (Поповић И. 1953а: 265). Након етимолошке анализе речи *боца*, И. Поповић је закључио да по пореклу то није наша реч, него романског порекла и да се „проблем *флаша* – *боца* после етимолошке анализе претставља у сасвим другој принципијској светлости. То су подједнако стране речи: једна немачка, друга талијанска. С те стране нема преимућства једне над другом.“ (ор. cit. 266). А. Пецо је, објашњавајући порекло, изнео своје виђење на који начин су постали двојаки облици *артиљерија* и *артилерџија* (Пецо 1958) итд.

У појединим радовима, разматрало се нормирање фонетских и творбених варијаната (Стевановић М. 1933б; Гребенац 1936 ► Ђорђевић 1936в; Фекете 1969; Симић М. 1979; Родић 1999 итд.), затим правилна или неправилна употреба одређених речи или синтаксичких конструкција (Цар 1933; Пешић 1935б; Пецо 1963б итд.), употреба новог значења (Тодоровић 1936; Rončević 1936; Милановић 1953 итд.), правописна употреба речи које су различитог порекла (Стевановић М. 1960г итд.), термина (Мићковић В. 1951 ► Мићковић В. 1952а ► Мићковић В. 1952б

► Мићовић В. 1952в; Мићовић В. 1960; Пујић 1979 итд.), ономастичких назива (о именима *Доситеј* и *Доситије*, Поленаковић 1938б; о називима *Шљеска* – *Шљонск*, Пешикан 1980в; *Албанац* – *Арбанас*, Московљевић 1958г), ...

У неким радовима разматрале су се, с нормативне тачке гледишта, *нове кованице* које су дошле од еминентних лингвиста као што је Т. Маретић (Вушовић 1933б) или Б. Шулек (Dukat 1936). Најчешће су се анализирале погрешно сковане кованице (Белић 1933з; Стевановић М. 1955д итд).

Најчешће се у радовима идентификовало страни порекло речи да би се за њих предлагале замене домаћим речима, в. Ујчић 1936в; Костић Д. 1934в ► Костић Д. 1937б; Мићовић В. 1951; Мићовић В. 1952а; Мићовић В. 1952б; Мићовић В. 1952в; Костић А. 1961 итд.

Етимолошки подаци наводили су се из нормативних разлога приликом разматрања односа српских и хрватских речи (в. Уредништво 1933г; Московљевић 1935г; Белић 1950е ► Белић 1950з итд).

III РУСИЗМИ И БОХЕМИЗМИ У ЧАСОПИСУ „НАШ ЈЕЗИК“

1. Словенска лексика у српско-хрватском језику

1.1. Досадашња проучавања словенизама у српско-хрватском језику

О историји односа и о утицају словенских језика, посебно руског и/или чешког језика, на српско-хрватски постоји у лингвистичкој науци богата литература. Међу првима је рад Т. Маретића о руским и чешким речима у књижевном хрватском језику (Maretić 1892). Резултати тог рада су инкорпорирани у Маретићев *Језични савјетник* (Maretić 1924). Ј. Матијашевић бавила се словенским речима као страним у српском језику (Матијашевић 1996б), а Љ. Јонке словенским позајмљеницама у Шулековом речнику (Jonke 1971: 161–178).

Бохемизми су били тема радова следећих аутора: В. Копривица – о бохемизмима у српском језику (Копривица 2008) и у коауторству са К. Митрићевић-Штепанек – о контрастивним изучавањима српског и чешког језика (Копривица/Митрићевић-Штепанек 2010), Љ. Јонке – о чешким елементима у српско-хрватском књижевном језику (Jonke 1965: 151–163), Р. Оти – о узајамним контактима Чеха, Словака и Јужних Словена у вези са модернизацијом језика (Оти 1977) итд.

Већи је број аутора и студија о позајмљеницама из руског језика. С почетка 20. века русиста проф. Р. Кошуте је указао на прилив русизама у српско-хрватски језик и у свом капиталном делу *Примери књижевнога језика руског* (1910) изнео пуристички став да одређене русизме треба заменити домаћим речима. Почетком 80-тих година 20. века проблемом русизама на ширем плану бавио се Б. Л. Дабић (Дабић 1981; Дабић 1984). Б. Терзић о њему каже: „Његова [Дабићева] највећа заслуга је у томе што је, вероватно први код нас, на основу речничке грађе, саставио један списак русизама и што је дао њихову ваљану тематску класификацију“ (Терзић 2003: 210). Крајем 20. и почетком 21. века најпознатији проучавалац русизама је Ј. Ајдуковић који је у својој монографији, заснованој на модерној теорији језика у контакту, анализирао русизме из српско-хрватских речника⁹⁹ с циљем да се прикаже степен њихове

⁹⁹ Ј. Ајдуковић се у свом истраживању ограничио, због контактолошког приступа, на „готове производе“, тј. на русизме који у речницима срп.-хрв. језика носе квалификатор *рус.*, међутим необележених (као и неидентификованих) русизама има више.

адаптираности као српско-хрватских речи руског порекла на фонолошком, творбеном, морфолошком и семантичком плану (Ајдуковић 1997). Његови бројни чланци су у наредним годинама проистекли из рада у оквиру те теме (Ајдуковић 1999, Ајдуковић 2000; Ајдукović 2004). О русизмима писали су још: Б. Терзић – о русизмима у савременом српском књижевном језику (Терзић 1999; Терзић 2003; Терзић 2004; Ћупић/Фекете/Терзић 1996: 189–192; СЈС 2005: 213–225), Ј. Матијашевић – о русизмима у послератном периоду (Матијашевић 1996а), Б. Тошовић – о русизмима у публицистичком стилу (Тошовић 1981).

Русизмима у западној варијанти српско-хрватског језика најчешће су се бавили лингвисти „sa stajališta jezičnoga purizma kao o nepotrebnim tuđicama“ (Radčenko 2006: 147), нпр. Љ. Јонке (Jonke 1953; Jonke 1971), М. Храсте (Hraste 1958), Т. Прпић (Prpić 1952; Prpić 1956) В. Путанец (Putanec 1983) и др. Крајем 20. века „рођиње проучавање procesa prilagodbe ruskih riječi hrvatskom jezičnom sustavu u sklopu projekta Hrvatski u dodiru s evropskim jezicima [...] koji se temelji na postavkama suvremene teorije kontaktne lingvistike“ (Radčenko 2006: 147). Почетком 21. века русизмима су се бавили: А. Менац – о речима изведеним од имена и презимена, топонимима и етницима руског порекла (Менац 2003–2007), М. Радченко – о семантичкој адаптацији русизама од 1945. до 2000. године (Radčenko 2006), Ж. Челић и К. Левис – о русизмима у Клајићевом речнику страних речи (Čelić/Lewis 2014).

Поред великог броја радова о утицају савременог књижевног руског језика на српско-хрватски у скоријем временском периоду, најчешће у 20. веку, још већи број радова односи се на лексику насталу под утицајем рускословенског језика у 18. веку. О епохалном значају усвајања рускословенског језика спроведена су бројна истраживања: Младеновић 1989: 9–72, 141–145, Младеновић 1981, Младеновић 2008: 176–; Толстој 2004: 65–; Суботић 2004: 164–; Милановић 2010: 77– итд. П. Ивић је у књигама из историје српског народа и језика (Ивић П./Младеновић 1986; Ивић П./Кашић 1981; Ивић П. 1971: 162–; Ивић П. 1998: 115–), као и у текстовима о Вуку Караџићу (Ивић П. 1991), писао о уделу руског књижевног и рускословенског језика у нашем језику и на тај начин допринео да се многе речи, које су сматране домаћим, препознају као позајмљенице из руског језика. По Б. Терзићу, управо П. Ивић је у ту сложену проблематику

„славенорусизама и чистих русизама“ у српско-хрватском језику „унео више реда него што је дотад било“ (Терзић 2004: 93–94). Од изузетног значаја је монографија С. Стијовића, у којој је он анализирао славенизме у Његошевим песничким делима¹⁰⁰ (Стијовић С. 1992), као и његови радови проистекли из те теме: Стијовић С. 1982 и Стијовић С. 1988. О славенизмима у Његошевом језику, поред горе поменутог Б. Л. Дабића (Дабић 1984), писао је Д. Ђупић (Ђупић 1977). Славенизмима бавили су се још: И. Цветковић – у Вуковом речнику из 1852. године (Цветковић 2005); у Вуковом реформаторском подухвату (Реметић 2015); у првој фази Вуковог стваралаштва (Милановић 2015); Б. Терзић – у језику *Житија* Г. Зелића (Терзић 1999: 263–272); М. Зорић – у језику Г. Магарашевића (Зорић 2004) и у језику Ј. Стерије Поповића (Зорић 2016); Љ. Тумарић – у језику Ј. Стерије Поповића (Тумарић 2008); Б. Ћаловић – у језику поезије Ј. Мушицког (Ћаловић 2013); А. Ранђеловић – у поезији Ј. Дошеновића (Ранђеловић 2013б); Н. Петровић – у делима С. Сремца (Петровић Н. 1997) итд. Б. Станковић разматрао је положај „словенизама“ (тј. *славенизама*), „црквенословенизама“ и русизама у српском књижевном језику (Станковић 1996). Т. Квока је у једном делу трећег тома своје монографије *Dzieje słownictwa z zakresu stosunków społecznych w Serbii i Czarnogórze* разматрао термилошке позајмленице из руског и рускословенског језика у Србији и Црној Гори (Kwoka 2015: 236–239).

Поред поменутих лингвиста и слависта, има још доста оних који су проучавали русизме: на дијахроном плану – поред П. Ивића, А. Младеновића, С. Стијовића и Н. И. Толстоја, ту је В. П. Гутков; на синхронном плану – поред Б. Терзића, Б. Дабића, Б. Тошовића, Ј. Матијашевић и Б. Станковића, ту су: П. Пипер, М. Пешикан, И. Клајн, Р. Маројевић, Г. Јовановић, Ј. Савић, А. Донеа; о рецентним русизмима који су дошли после Другог светског рата – поред А. Менац, писали су: А. Белић, А. Велић, М. Московљевић, К. Тарановски, Р. Лалић, С. Живковић, П. Ђорђић, Д. Брозивић итд.

¹⁰⁰ По мишљењу Б. Терзића, „основна одлика Стијовићеве студије јесте егзактно изведена прецизна класификација припадности неке лексеме општој црквенословенској сфери, затим рускословенској, руској, српскословенској или хибридној, заснована на валидним теоријско-методолошким постулатима“ (Терзић 2003: 206).

1.2. Историја утицаја словенских језика на српско-хрватски језик

Српско-хрватски језик се вековима богати лексиком из оних словенских језика са којима је долазио у директни или индиректни контакт. У његовом формирању највише су се истакла три језика: старословенски, руски и чешки језик.

1.2.1. Речи из других словенских језика, у првом реду руске и чешке речи, „počele su ulaziti u jezik hrvatske književnosti gotovo neprimjetno s pojavom prvih rječnika“ (Hraste 1958: 55).

1.2.1.1. Према речима С. Мусулина, Ј. Микаља је у свој речник¹⁰¹ унео 9 чешких речи и 8 пољских, који су „vjerojatno iz suvremenih rječnika, češkoga Veleslavinova (Silva quadrilinguis 1598. g.) i Calepinusa (Dictionarium undecim linguarum u izd. od 1627. g.)“ (Musulin 1959: 43). У другом проширеном издању речника Дела Беле,¹⁰² дубровачки писац П. Башић је прикључио руске и пољске речи; „ugled mu je u tom bio vjerojatno Mikalja“ (ор. cit. 50). Ј. Волтић је, такође, у свој речник¹⁰³ унео руске, чешке и пољске речи, вероватно потакнут идејама „о slavenstvu (ilirstvu) i o jednom, općem vještačkom slavenskom (ilirskom) jeziku“ (ор. cit.). За Витезовићев речник,¹⁰⁴ С. Мусулин само каже да има доста чешких речи (ор. cit. 53), док М. Храсте наводи податак да у том речнику има „20 čeških riječi“ (Hraste 1958: 55).

1.2.1.2. Т. Маретић сматра да је Дубровчанин Ј. Стулић у свој речник 1806. године¹⁰⁵ унео мноштво руских речи, уз које је стављао ознаку „lex. r.“, што значи да су узете из руског речника (Maretić 1892: 70–71). Слично каже и С. Мусулин: „on [Стулић] je uzimao iz knjiga i rječnika ne samo naših, nego i iz crkvenoslavenskih, ruskih (naročito veliki broj riječi i često bez ikakve potrebe), iz češkog i poljskog“

¹⁰¹ Jakov Mikalja, *Blago jezika slovinskoga*, Loreto-Ancona 1649.

¹⁰² Ardelij Della Bella, *Dizionario italiano-latino-illirico*, Venezia 1728. (II издање Dubrovnik 1785).

¹⁰³ Josip Voltić, *Ricsoslovník ilirskoga, italianskoga i nimačskoga jezika*, Веč 1803.

¹⁰⁴ P. Vitezović, *Lexicon latino-illyricum*, око 1700.

¹⁰⁵ Ј. Стулић је аутор серије речника: први *Lexicon latino-italico-illyricum* (1801), други *Ricsoslovník* (1806) и трећи *Vocabulario italiano-illirico-latino* (1810). „Илирска“ грађа се налази у сва три дела, али други део је најзначајнији, јер се у њему налази домаћа лексика најкомплетније приказана (Fekete 1987: X).

(Musulin 1959: 52). J. Стулић је руске речи црпео из Поликарповог речника *Lexikon trejazyčnyj*, који је објављен у Москви 1704. год. у доба Петра Великог, и употребљавао је *Glagolski brevijar* и *Glagolski misal*, „у којима има utjesaja crkvenoslovenskoga jezika“ (Живковић 1957–1958: 244). По С. Живковићу, утицај руског односно рускословенског књижевног језика у 17. и 18. веку био је јак за Србе преко црквених књига, а на Хрвате вршио се преко црквених глагољских књига тог времена, које су писане хрватском рецензијом старословенског са више или мање примеса народног језика (чакавског дијалекта) (ор. cit.). Он, такође, каже да се руски књижевни језик из „Leksikona trojezičnoga“, који је био рускословенски у знатној мери, не разликује много од језика у глаголског *Brevijara* и *Misala* (ор. cit. 262). Ипак, и Мусулин и Живковић признају да је Стулић „savjesno navodio sve izvore, iz kojih je što uzeo, obilježavao rusizme uzete iz ruskog jezika, tako i crkvenoslav. riječi iz Brevijara i Misala glagolskog, čehizme iz Veleslavinova rječnika“ (Musulin 1959: 52; Живковић 1957–1958: 261).

О Ј. Стулићу и његовим речницима писао је Е. Фекете (Fekete 1987). Он је, по том питању, навео следеће: „Polazeći od uverenja da je ‘ilirski’¹⁰⁶ – jezik svih Slovena, Stulli je u svoj rečnik smatrao potrebnim da unese i nedomaće lekseme: počev od crkvenoslovenskih pa do onih koje pripadaju drugim slovenskim jezicima, o čemu govore i izvori u njegovom kazalu. Smatra se da je najviše uneo reči iz ruskog služeći se najviše trojezičnim Leksikonom [у фусноти: „Stulli ga u kazalu Rječosložja navodi kao: ‘lex. r. Lexicon Russicum trium linguarum, tojest Slavinski,¹⁰⁷ Gârcki, i Latinski’, str. 673.“] (objavljenim u Moskvi 1704) pored drugih koje navodi: Bukvar rusinski i Biblija rusinska. Od poljskih izvora u kazalu se citira – Poljsko latinsko-grčki rečnik Grgura Snapia, a od čeških – Janua lingvarum i češki rečnik Marka Danijela Adama. [...] Koliko se, međutim, Stulli služio svim ovim nedomaćim izvorima – tek treba

¹⁰⁶ С. Живковић каже да је код Стулија *илирски* српскохрватски језик којем припадају штокавске, кајкавске и чакавске речи и сличан је другим словенским језицима: руском, пољском, чешком (Живковић 1957–1958: 243, 241). За разлику од *илирског*, називом *словински*, у називу друге књиге *Rječosložja: Rjecoslođe slovinsko-italijansko-latinsko*, означава се речник због тога што има речи из свих словенских језика (ор. cit. 245).

¹⁰⁷ Поликарповов речник *Lexikon trejazyčnyj* зове се „*slavensko-grčki-latinski*“, при чему се под називом *славенско* мислило да је то општи словенски језик, језик свих Словена (Живковић 1957–1958: 243–245).

utvrditi.“ (op. cit. XIII). На другом месту аутор каже: „У стручној литератури истичано је често, већ од првих критика, да је Stulli ‘непотребно unosio riječi iz staroslavenskog jezika, ruskog, poljskog i češkog’. Нарочито се Stuliju zamera unošenje ruskih reči za koje се redovno ističe да ih ima čak veoma mnogo. [у фусноти цитиран је Z. Vince, *Putovima hrvatskog književnog jezika*, Zagreb 1978: str. 157 „Stulli је uzimao dosta riječi iz ruskog djela Lexicon trejazyčnyj ... Stulli се ne ustručava да u svoj rječnik, pored naših riječi, ... preuzme nemalen broj i ruskih ...“] Биће да је таквом мишленју, нарочито у редовима стручне публике, највише doprineo Živković Sreten, који је Stulijev rečnik analizirao u том pogledu, а zaključio да bi ‘Rječosložje moglo poslužiti као diferencijalni rusko-hrvatsko-srpski rječnik, u tolikom broju ima ruskih riječi (dakako starijih)’.“ (op. cit. XX; в. Живковић 1957–1958: 262–263). Иако С. Живковић даје такав закључак, он у раду истиче да Ј. Стулић „не misli, да је riječ, за коју он каже да је из Lex. rus., заista ruska“, јер се у речнику налазе многе речи које су узете из руског речника а које се налазе у срп.-хрв. језику и исто тако наводе се срп.-хрв. речи а има и у руском речнику (Живковић 1957–1958: 261). И поред тога, Е. Фекете сматра да је руски елемент у Стулићевом речнику прецењен од стране критике и да је Живковићев закључак сумњив, јер кад би се из речника који има 80 000 одредница изоставиле све речи из руског (те које су обележене као „lex. r.“), по њему, „sigurno је да delo ništa не bi izgubilo ni од своје вредности, а ni од основне fizionomije – rečnika ‘ilirskog’, а не ruskog jezika“ (op. cit. XXI). У напомени бр. 97, Е. Фекете је спровео кратку анализу на првих пет страница Стулићевог речника, којом је потврдио свој закључак да је број руских речи мали, а и да те речи нису искључиво руске, те да не треба тај речник оцењивати као руски, већ треба даље происпитати проблем „русифицираности“ Стулићевог речника (op. cit. 16).

1.2.1.3. Први јачи налет бохемизама и русизама догодио се у илирско доба, у западној варијанти српско-хрватског језика, преко речника Мажуранићевог и Ужаревићевог *Немачко-илирски словар*¹⁰⁸ из 1842. год. у којем се налазе многе речи преузете из чешког и руског језика, као што су: „*lučba, časopis, obzor, okolnost, točka, točan* i dr.“ (Jonke 1965: 20–21).

¹⁰⁸ I. Mažuranić, J. Užarević, *Deutsch-ilirisches Wörterbuch, Němačko ilirski slovar*, Agram 1842.

1.2.1.4. Други налет је започет двотомним речником Б. Шулек *Нјемачко-хрватским рјечником* из 1860. год. Љ. Јонке каже да је тај речник „израђен на подлози богате грађе Карadžићева Рјечника, али и на temelju позајмлјивања из дијалеката, slavenskih jezika i stvaranja kovanica“ (Jonke 1965: 21). У преузимању речи из словенских језика Шулек је отишао још даље са *Хрватско-нјемачко-талијанским рјечником znanstvenoga nazivlja* из 1874. У његовом предговору сам аутор каже: „nastojao sam što se više može upotrebljavati prave narodne riječi, a gdje sam mislio, da hrvatski narod neima svoje riječi, ili gdje je nisam mogao doznati, pozajmio sam ju od srodnih slavenskih plemenah, kad mi se učinila da je prema našem govoru; al sam uvijek zabilježio jezik, od kojega je posudjena, da se znade, kojega je porekla“ (Jonke 1965: 20–21, 140). Са тим речником започет је трећи налет, међутим многи бохемизми и русизми који су тада преузети „u skladu s nekadašnjim ilirskim tendencijama“, нису усвојени ни у стручном ни у књижевном језику (ор. cit. 21). У та три налета преузет је већи број „ruskih, slovenskih, crkvenoslavenskih i poljskih riječi“ (Jonke 1971: 172). О русизмима и бохемизмима који су тада преузети в. § 1.4.2.4. и 1.5.1.1.

О лексикографу Б. Шулеку¹⁰⁹ највише је писао Љ. Јонке (в. Jonke 1965: 125–135). П. Скок је 1953. год. Шулека назвао језичним генијем, који се по заслугама може поредити с Вуком. Бројни лингвисти су га хвалили (П. Будмани, В. Јагић, Ј. Торбар), међу њима и А. Белић који је 1929. год. изјавио да је Шулеков рад имао епохални значај, али да је само у пуризму претеривао, стварајући кованице и позајмлјенице и из наше старе књижевности и из других словенских језика (ор. cit. 126–127). Поред свих похвала, Шулек је остао запамћен као лингвиста „koji je bio pretjerani purist i kovač neologizama i unositelj pretjeranih pozajmljenica iz slavenskih jezika“ (ор. cit. 141–142). Б. Б. Шулек је црпео нове речи из словенских језика и преудешавао их је по законима западног стандарда (ор. cit. 20, 137). Љ. Јонке о томе каже: „Najveći broj riječi uzeo je Šulek iz češkoga jezika, na drugom je mjestu ruski jezik, a znatno iza njih nalazi se slovenski, crkvenoslavenski i poljski jezik.“ (Jonke 1971: 163). По њему, бројне речи су ушле у језик

¹⁰⁹ „Заиста је значајно за повијесну ситуацију у тадашњој средњој Европи да је Словак из горње Угарске могао заправо промијенити народност и битно утјецати на језик своје нове домовине.“ (Auty 1977: 10).

посредством Шулекових речника, нпр. *добробит, дојам, дражба, гесло, пелуд, плоха, појам, засада* итд. (Jonke 1965: 138).

Б. Шулек је, у складу са тадашњим средњоевропским пуристичким настојањима, означио у свом другом речнику стране речи као варваризме,¹¹⁰ тако да се јасно уочава његова тежња да те стране речи замени речима словенског корена без обзира на то одакле оне потичу. Међутим, Б. Шулек није узимао у обзир усвојеност тих варваризама у књижевном језику и њихове потврде у старијим речницима, иако је користио Стулића и Даничићев *Рјечник из старина српских* (таква анализа није се практиковала у његово време). У томе Љ. Јонке види главне Шулекове промашаје (op. cit. 133, 139).

1.2.2. По С. Ившићу,¹¹¹ бохемизми и русизми су се у 19. веку прво појавили у илирској публицистици, па у књижевним делима и на крају у лексикографским приручницима (Jonke 1965: 156). Многи проучаваоци се слажу у томе да су словенске речи, посебно руске, долазиле у наш језик посредством књижевности. Из тог разлога Т. Маретић сматра да су русизми и бохемизми „ријећи umjetnoga izvora“, те их је народ слабо примао, за разлику од других страних речи, тзв. „натуралних туђица“, које су дошле природним путем из турског, италијанског или мађарског и које због тога остају у народу (Maretić 1892: 68–69). Писменим преношењем односно културним путем¹¹² долазиле су нам из словенских језика књишке речи са апстрактним значењем (Матијашевић 1996б: 158; Maretić 1892: 70).

Посебно су се руске речи преносиле културним путем, јер како каже М. Храсте „Rusi [су] највећи slavenski narod s najbogatijom književnošću i velikim bogatstvom riječi i izraza“ (Hraste 1958: 56). Та лексика је долазила и у западну и у источну варијанту у 19. веку, „преко неког доброг превода дела из класичне руске

¹¹⁰ Љ. Јонке их је детаљно анализирао, в. Jonke 1965: 130–132.

¹¹¹ Љ. Јонке наводи извор: S. Ivšić, Slavenske tuđice u Petra Preradovića, *Hrvatska njiva* II, Zagreb 1918: 186–187.

¹¹² По Блумфилду, постоје два начина позајмљивања речи из других језика: позајмљивање културним путем (тј. писменим преношењем речи) и непосредно, „интимно“ позајмљивање (тј. усменим преношењем речи) (Клајн 1966: 435).

књижевности, рецимо Пушкина, Љермонтова, Чехова и др“ (Радовић Тешић 2009: 80; Менас 2003–2007: 356).

1.2.3. У 19. веку усталио се већи број термина, посебно на западној страни српско-хрватског језичког подручја, и то захваљујући Шулековом раду. Он је унео бројне русизме, бохемизме и понеки полонизам, као што су: *дојам*, *појам*, *наслов*, *покус*, *предмет*, *смјер*, *сустав* и др. (Грицкат 1981: 132).

1.2.3.1. О великим заслугама лексикографа Б. Шулека у стварању нове терминологије писао је Љ. Јонке (в. Јонке 1965: 137–150). Шулеково стварање нових термина није било увек успешно. Одређени термини употребљавају се и дан данас, посебно у западној варијанти језика, међутим многи су одбачени. Љ. Јонке сматра да је Шулек грешио што је стварао „nazive za pojedine spojeve različitih elemenata određenim sufiksima“ и на тај начин добио посебан, замршен хемијски језик (ор. cit. 143). На пример, суфиксом *-атан* Б. Шулек је стварао низ придева од глаголских основа с претежним значењем могућности вршења радње (што није својствено штокавском народном говору), а додатно од њих је правио апстрактне именице с наставком *-ост* (као што је *вјероватан* > *вјероватност*, в. *вјеројатан*) (ор. cit. 145). Такође, суфиксом *-иште* створене су речи с месним значењем (нпр. *гледиште*, *становиште*) (ор. cit. 147).

1.2.3.2. На источној страни српско-хрватског језичког подручја, услед неповољних историјских фактора у периоду од 15. до 18. века, изгубило се речничко благо наслеђено из старословенског језика преко којег смо примили религиозне, филозофске, правне, историјске, културне и друге појмове¹¹³ (Мошин 1847: 651–652). У 19. веку започела се изградња новог речничког фонда за нове појмове и термине, да се српски језик „и лексички и изражајно, учини способним за адекватно преношење модерне филозофске, научне и песничке мисли“ (ор. cit. 652).

Тако је 1845 год. Друштво српске словесности отпочело са стварањем српске терминологије. Друштво српске словесности је израдило списак *називословних речи*, за које се залагао Стерија Поповић, који је објављен у првој књизи *Гласника Друштва српске словесности* (НР; Стерија 1847). Творци

¹¹³ О богаћењу речничког фонда у доба Немањића в. у Ивић П. 1998: 43–52.

тадашњих термина „нису стварали речи од народних речи према својствима њиховим, већ су их произвољно ковали према словенским речима¹¹⁴ или туђим особинама речи“ (Белић 1933а: 6–7). Томе се противио Вук Караџић, који према речима А. Белића „није био против прављења нових речи, када коме устребају“, већ је био за то „да нове речи стварају појединци од народних речи и према законима народних речи, тако да их други могу оцењивати, примати или одбацивати. Био је против тога да неко неодређено тело *ствара* речи и прописује да се тако саграђене речи морају употребљавати.“ (ор. cit.). Вук је сматра да су непотребне речи као *причина*, *безумство* или *начелник* (в. *начело*) кад постоје праве српске *узрок*, *безумље* и *начелник* (Ивић П./Кашић 1981: 346–347; Ивић П. 1998: 208). Ипак, „међу предложеним речима било је много и таквих које су ушле у књижевни језик: *безусловно*, *правобранитељ*, *двосмислен*, *осуда*, *отпуст*, *потрес*, *порука*, *принуда*, *пријем* итд. Неке од њих постојале су, додуше, у језику и раније, али је делатност Друштва допринела њиховом устаљивању“ (Ивић П. 1998: 210).

И. Грицкат је, у раду о покушају стварања научне терминологије средином 19. века у Друштву српске словесности (објављеном у НЈ, Грицкат 1964), навела да је Друштво публиковало укупно 513 речи и израза. Ауторка је анализирајући те термине дошла до закључка да висок проценат речи представљају сложенице, а неке од њих узимане су из савременог руског језика, из ванцрквене лексике (нпр. *равновјесје* и *принадлежност*). И. Грицкат је приметила да велики број сложеница и изведеница није био у употреби, или бар у широкој употреби, што се види по изостанку потврда у RJAZU као и у Даничићевом речнику. С правом она закључује: „Без обзира на то како је Друштво дошло до њих, тј. било да су их чланови Друштва позајмили, сами сковали или покупили у народу као тада лансиране неологизме, ми се не можемо отети утиску да су бар неке од њих обезбедиле себи постојање управо захваљујући овој иницијативи“ (Грицкат 1964: 136). Међу њима, констатује ауторка, има русизама, посебно оних који су обилато продрли у славеносрпској епоси. Одређен број термина се појављује после 1850. године, према подацима у RJAZU, односно после рада у Друштву (нпр. *предмет*,

¹¹⁴ Често су то биле рускословенске и руске речи (Ивић П./Кашић 1981: 346; Ивић П. 1998: 209).

порив). Те речи се обавезно појављују у књигама као што су: *Juridisch-politische terminologie* (1853), *Зборник садашњих правних обичаја у Јужних Словена* В. Богишића (1874), речници Б. Шулека (1860, 1874) и Ћ. Поповића (1895) (ор. cit.).

А. Младеновић је, разматрајући *називословне речи*, навео да се међу њима налазе „разни преведени термини“. Он сматра да је превођење вршено „мањим делом на руски, рускословенски и славеносрпски језик, а ретко и на српкословенски, односно стваране су нове речи на нивоу тих језика“, нпр. *точно* (в. *точан*), *дјејство* (в. *дејство*), *равновјесије*, *сравненије* (в. *сравнити*), *условије* (в. *услов*), *рјешити* и *рјешеније* (в. *решити се*) (Младеновић 2008: 503–509).

И. Клајн у СЈП каже да су руски и чешки језик одиграли „битну улогу у обликовању савременог српског језика“ (СЈП 2004: 182). Он је навео да смо „прилагођавањем и ‘превођењем’ руских узора“, углавном у 19. веку, добили именице: *разврат*, *област*, *својство*, *надеж*, *чиновник*, глаголе: *снабдевати*, *посетити*, *предсказати*, *прибегавати* (в. *избегавати*), придеве: *учтив*, *горд*, *искрен*, *невин*, *известан*, *дослован*, *огроман*, *одличан*, *прозрачан* итд. (ор. cit.). По њему, преузет је не много мањи број чешких речи: *наслов*, *образац*, *околност*, *појам*, *гесло*, *збирка*, *доследан*, као и *образовати*, *одраз*, *предмет* и *првобитан*, које су у НЈ означене као русизми (ор. cit.). Међутим, И. Клајн скреће пажњу да „највећи број старијих позајмљеница које називамо русизмима и нису русизми у смислу специфичности источне словенске гране, него су у самом руском језику старословенизми. Те речи из заједничке културне традиције код нас су биле потиснуте и заборављене у доба турске владавине, па нам их је руски језик накнадно пренео као посредник“ (ор. cit.). Такве речи су се бесмислено гониле из језика, као на пример *дејство* (да се замени речју *деловање*), *поборник* (– *бранилац*), *огроман* (– *голем*), *дозволити* (– *допустити*), *убедити* (– *уверити*) итд. (ор. cit.).

На другом месту, И. Клајн каже: „Позајмљенице из руског језика одувек су биле важан и редован извор богаћења нашег књижевног језика, али су због међујезичке сродности прилагођаване или ‘превођене’, тако да се данас и не осећају као туђе“ (Клајн 1996: 42–43).

1.3. Нормативни аспект словенизама у литератури

Број русизама и бохемизама у српско-хрватском језику зависио је не само од броја преузетих речи из руског и чешког језика, већ и од лингвиста који су одређивали стилистички и нормативни статус тих лексема с циљем да их најчешће обележе као неприхватљиве и непожељне.

1.3.1. Словенизми се у српско-хрватском језику идентификују тројако: „и као стране речи,¹¹⁵ и као не сасвим стране, тј. одомаћене, и као домаће, којима је временом заборављен извор“ (Матијашевић 1996б: 154).

1.3.1.1. По Ј. Матијашевић, „постоји уверење, па чак и код филолога и лингвиста, да се словенске речи лако адаптирају у лексикону другог словенског језика, јер имају разне морфофонолошке, деривационе и друге погодности,¹¹⁶ па се традиционално на њих и не односи појам ‘страна реч’, ‘туђица’ и сл., како се све речи пореклом из других језика не називају“ (Матијашевић 1996б: 155). С обзиром да је словенској лексици пут интегрисања у лексички и граматички систем српско-хрватског језика олакшан, већина њих се брзо одомаћи и укорени, те се осећају као праве народне речи (Maretić 1892: 71). Данас се у западној варијанти поједини русизми не осећају као стране речи, тј. просечан говорник није свестан њиховог руског порекла, већ „ih osjeća kao riječi hrvatskoga jezika višeg stila“, као што су: *достатан* [у нашем раду је спорни бохемизам], *недостатан*, *извјестан* итд., или не зна да постоје „stilski neutralne hrvatske istovrijednice“, нпр. *излишан*, *огроман*, *знатан* (в. *значајан*), *уважен* (в. *уважити*, *уважавати*) (Čelić/Lewis 2014: 261, 265). Мањи је број оних, типа *кулак* и *чистка*, који се нису одомаћили (Матијашевић 1996б: 155).

П. Ђорђевић је, у свом раду у НЈ о туђицама (Ђорђевић 1934д, в. § 2.1.2.1.), навео да су се русизми у нашем књижевном језику лако помешали са народним речима (тј. добили су наше гласовне особине и тиме се изједначили са осталим простонародним речима), те због тога иду у ред позајмљеница, „док се речи из

¹¹⁵ О разликама између термина *страна реч* и *реч страног порекла*, као и о разликовању позајмљеница од страних речи в. у Клајн 1967.

¹¹⁶ Б. Станковић констатује да „многи словенизми имају општесловенске корене и творбену структуру блиску српском језику“, те из тог разлога „они су се веома лако адаптирали и фонетски, и морфолошки, и синтаксички“, немаркирани су и не осећају се као туђице (Станковић 1996: 382).

осталих културних језика, које су почеле улазити у наш књижевни језик од почетка његова стварања, осећају углавном као *туђице*“ (ор. cit. 17).

1.3.1.2. У 19. веку уредници листова (у *Новинама српским, Подунавци* итд.) и преводиоци сусретали су се с проблемом нових речи из филозофије, физике, хемије, аритметике и сл. У то време заговорници пуризма сматрали су да стране речи треба избацити или посрбљавати (Михајловић 1984: 647–649). Међутим, „писац или преводилац могао је да посрби једну реч на четири начина: да узме старословенску, **или руску** [истакла Ј.Ј.], да је дословно преведе са страног језика, то јест да је калкира, да направи хибридну сложеницу у духу свога језика, и да сам створи нову реч“ (Михајловић 1984: 649). Тако се, на пример, преузимају речи из руског језика у посрбљеном облику: *сапоге* ум. мађарске речи *ципеле*, *скрипка* ум. италијанске *виолина*, *семеја* ум. *фамилија*, *ошибовати се* ум. *грешити*, *волховатељ* ум. италијанске *маго*, *хозјанин* ум. *дамаћин*, *рисовање* (в. ***рисати***), *вјешност* ум. *спољашњост*, *ремесленик* ум. турске *занатлија* итд. (Михајловић 1984: 657).

Б. Л. Дабић каже да су у време када су стране речи истискиване из српско-хрватског језика, русизми опстајали „због тога што се онда вјеровало да се руским позајмицама *неће искварити словенски карактер књижевног језика*“ (Дабић 1981: 12). Наравно, уз услов да се изврши добар одабир и адаптација – фонетска и творбена.

1.3.1.3. Пуристичка схватања су била доста јака кр. 19. и поч. 20. века и прогониле су се заостале црквенословенске и руске речи. Тако на пример пуристи су се залагали да се „из руског преузете речи као *строг, пријем, устремити се, вероватан* преправе у *сраг, пријам, устрмити се, **веројетан***, јер би такви облици одговарали гласовним законима развоја српског језика“, или да се потпуно уклоне „као ***повторити***, *војени, упечатљеније, **књаз**, **полковник***“ (Ивић П. 1998: 258–259).

М. Радовић-Тешић каже да је било покушаја да се неки русизми односно рускословенизми уклоне из језика, међутим „то најчешће није успевало простим забранама или препорукама“ (Радовић Тешић 2009: 84). Језик је или сам одбацивао или прихватао и до данас се такве речи доживљавају као чисто српске, као што је на пример реч ***вероватан*** (ор. cit.).

У првој половини 20. века, посебно у западним крајевима, протеривали су се русизми у корист наших речи као што су: **дејство** – деловање, **огроман** – голем, **дозволити** – допустити, **убедити** – уверити итд. (Терзић 2003: 211). Т. Маретић је „гонио из језика“ непотребне русизме и бохемизме и предлагао домаће замене, нпр.: **дозволити** – допустити, **излишан** – залишан, **извинити** – опростити, **испричати**, **огроман** – голем, **опиширан** – простран; **достатан** – довољан, **опетовати** – понављати, **велебан** – величанствен (Maretić 1892: 70).

Русиста Р. Кошутећ је у свом делу *Примери књижевнога језика руског у пракси* (1910) изнео свој пуристички став о замени русизама домаћим речима, нпр. **благодаран** – захвалан, **благородан** – племенит, **горд** – охол, **ободрити** – охрабрити (Кошутећ 1910: X).

Т. Прпић је указао на то да се поред старих, наслеђених русизама, у 20. веку појављују нови русизми „i то poglavito putem prijevoda s ruskoga, gdje prevodioca često zavede sličnost riječi, pa je on i nehotice zadrži u ruskom obliku, čak i onda, kad to nije u skladu s našim fonetikom, morfologijom i sintaksom“ (Prpić 1956: 20). Он у оба своја рада упозорава на оне русизме који су се раширили у српско-хрватском језику и истискују домаће речи, као што су нпр. **предсказати** (ум. прорећи), **решити се** (ум. одлучити се), **извинити** (ум. опростити), **подлежати** (ум. подвргнути), **упражњавати** (ум. обављати, вршити), **условити** и **услов** (ум. увјетовати и увјет), **благодарити** (ум. захваљивати), **област** (ум. подручје), **сов(ј)ет** (ум. вијеће), **прозрачан** (ум. прозиран), **снабдијевати** (ум. опскрбљивати), **преимућство** (ум. превласт, надмоћ, предност), **порив** (ум. нагон), дослован в. **дословно** (ум. од ријечи до ријечи), **достатан** (ум. довољан), **смијенити** и **смијена** (ум. измијенити, замијенити, уклонити, измјена, замјена), **прибјегавати**, **прибјежиште** и **бјегство** (ум. утјецати се, уточиште, бијег, на бијегу), **равновјесје** (ум. равнотежа), **учтивост** и **учтив** (ум. уљудност, уљудан), **произвольност** в. **произвољан** (ум. самовоља), **предострожан**, **предострожност**, **предострожно** (ум. опрез), **запета** (ум. зарез), **огроман** (ум. голем), **Точно!** **Пажња!** в. **точан** (ум. Тако је! **Позор!**), **опит** (ум. покус), **замак** (ум. дворац);

једино би, по њему, требало задржати реч *избегавати* (Prpić 1952: 87–89; Prpić 1956: 20–23).¹¹⁷

Љ. Јонке је сличног мишљења. Он каже: „Preko ruske književnosti, nauke i publicistike došlo je k nama mnogo ruskih riječi koje su nam sasvim nepotrebne. Nisu nam potrebni rusizmi *podozrivost, predostrožnost* [в. *предострожан*], *podražavati, ubjeđivati* [в. *убедуми*], *blagodariti, stremljenje* kad imamo dobre i svakom razumljive riječi *sumnjičavost, oprez, nasljedovati* или *oponašati, uvjeravati, zahvaljivati, težnja* или *nastojanje*.“ (Jonke 1971: 306). На другом месту он наводи да су неки бохемизми потребни, као што су: *добробит, околност, појам* и *велебан* и русизми *искрен, личинка, одличан* и *својство*, а да су сувишни бохемизми *достатан* и *опетовати* и русизми *произвољан, извинити, подражавати, убјеђивати, предсказати* и *благодарити*, јер се могу заменити нашим речима: *довољан, понављати, самовољан, опростити, насљедовати, опонашати, увјеравати, прорећи, захваљивати* (Jonke 1953: 3).

И. Клајн констатује да постоји извештан број „сувишних русизама“ и да су неки већ потиснути, као нпр. *петолетка* (в. *пјатиљетка*), док понеки штрче поред наших веома добрих замена, нпр. *упражњавати* („незгодан и зато што асоцира на придев ‘празан’, уместо на своје право значење – бавити се, обављати односно примењивати“), *благодарити* („помало већ и застарео у поређењу са домаћим синонимом захвалити“), *пренебрегнути* („уместо занемарити, запоставити, запустити“), *превасходно* („последњих година све чешћи, али сувишан крај наших израза првенствено, претежно, у првом реду итд.“) в. *сходан, на уштрб* („уместо нашег на штету, на рачун“), *предострожан* и *предострожност* („духу нашег језика нешто више одговарају опрезан и опрезност (или обазрив, обазривост)“), *преимућство* („предност“) итд. (СЛП 2004: 183). Б. Терзић је скренуо пажњу да су понекад предлагане замене мање фреквентне од русизама. Дешавало се да, предложена замена није у употреби у једном делу срп.-хрв. језичког простора, као што је Љ. Јонке 60-тих година предлагао избацивање русизама *извинити* и *подражавати*, а залагао за употребу

¹¹⁷ Т. Прпић је позвао филологе, новинаре и уреднике радио емисија „у борбу за чистоћу и правилност“, „јер новине и радио данас највише и најјаче утјећу на обликовање језичне свијести наших широких слојева“ (Prpić 1952: 89).

речи *испричати* и *опонашати* које се не употребљавају у источној варијанти (Терзић 2003: 211). За неке русизме просто није било адекватне замене, тако да је Матица хрватска само означавала речи као руске (нпр. *личност*) (ор. cit. 212).

Б. Терзић слаже се са мишљењем И. Клајна, да би без русизама „наш данашњи језик био до крајности осиромашен“ у колико би се одстранили на пример придеви *учтив, горд, искрен, отмен, надмен, невин, свиреп, извештан, дослован, огроман, одличан, прозрачан, неприкосновен* итд. и да не би требало ни сувишне русизме „забрањивати због руског порекла, него их користити као стилску резерву“ (ор. cit. 212, 216). По њему, у новије време блаже се гледа на проблем позајмљеница, тако да се русизми не протерују из језика по сваку цену, посебно тамо где су они стилски оправдани (Терзић 2003: 211).

1.3.1.4. М. Стевановић, разматрајући језички развој код Срба и Хрвата, приметио је да су Хрвати свесно чистили свој језик „од ненародних речи: немачких, мађарских, талијанских и турских, замењујући их народним када год им је то било могуће, односно узимајући место њих речи из којег словенског језика, у првome реду из чешког, затим из руског и словеначког, а по коју и из пољског језика“. Код Срба ситуација је била другачија. Наиме, Вук Караџић се борио против „староцрквенословенског српског“, рускословенског и славеносрпског и нерадо је узимао словенске речи, а „изузетке је чинио с онима од тих речи које су већ биле ушле у говор простог народа, а и са понеком која се од народних није много разликовала, а народном је није могао заменити“ (Стевановић М. 1970: 10–11).

Љ. Јонке у вези са том темом, навео је следеће: „Hrvati su u nastojanju za bogaćenjem književnog jezičnog fonda u znatnoj mjeri pozajmljivali riječi i izraze iz češkog književnog jezika, a Srbijanci iz ruskoga. Stoga se Srbijanci tolerantnije odnose prema rusizmima kao što su npr. riječi **prenebregavati, podražavati, blagodariti, izviniti, trebovati, dejstvo**, dejstvovati, a Hrvati prema bohemizmima kao što su npr. **dojam, okolnost, dobrobit, veleban** i sl. Stoga ne možemo u odabiranju takvih riječi postaviti jednako mjerilo za oba tipa književnog jezika. Zbog postojanja dvojakih razloga dopuštaju se dakle u srpskom književnom jeziku rusizmi u većoj mjeri, a u hrvatskom se mjesto rusizma **prenebregavati** upotrebljava narodna riječ *zanemarivati*, mjesto **podražavati** naše *oponašati*, mjesto **blagodariti** naše *zahvaljivati*, mjesto

izviniti naše oprostiti, mjesto djelovati [в. *дејство*] наше djelovati itd. Odatle i dosta uvriježena upotreba riječi **dojam** u Hrvata i riječi utisak u Srba s obzirom na češko podrijetlo riječi dojam“ (Jonke 1971: 48). Љ. Јонке скреће пажњу да су „srpskim vukovcima“ страни многи бохемизми који су у налетима стизали са западне стране, „jer je razvoj srpskoga književnog jezika pošao više pod utjecajem ruskoga jezika, a češki ga je jezik neznatno zahvatio“ (Jonke 1965: 160). На другом месту он каже, „od živih slavenskih jezika samo je ruski jezik izvršio veći utjecaj nego češki na književni hrvatskosrpski jezik. I utjecaj ruskoga jezika pojavljuje se kao i češki prije nekoliko vjekova i očituje se u znatnoj mjeri pri stvaranju suvremenoga književnog jezika u 19. stoljeću. Ali osim toga što je i broj ruskih riječi u suvremenom hrvatskosrpskom jeziku veći, ima i još jedna značajna razlika između djelovanja ruskog i češkog jezika. U današnje doba, tj. u dvadesetom stoljeću, ne preuzimaju se više nove češke riječi u hrvatskosrpski jezik, a ruske da. Razloge svakako treba tražiti u snažnoj orijentaciji hrvatsko-srpske i uopće jugoslavenske kulture na socijalističku kulturu naroda Sovjetskog Saveza, u prvom redu ruskog naroda, poslije velike oktobarske revolucije.“ (op. cit. 162–163).

Т. Маретић сматра да су бохемизми и понеки русизми из хрватских књига продрли у српски језик, а да многи русизми у речнику Мажуранићевом и Ужаревићевом, а затим у Шулековом, нису узети непосредно из руских речника, већ од српских писаца, док је одређен број русизама унесен преко хрватских лексикографа који су их вадиле непосредно из руских речника, а мали је број русизама који су унети преко хрватских писаца (Maretić 1892: 70–71).

П. Ивић каже да су бројне чешке речи, учвршћене у књижевном језику Хрвата, преузели Срби, нпр. *збирка*, *битан*, *околност* итд., а да има „многo чешких речи које су се на тлу српскохрватског језика задржале као ознаке његове западне варијанте: *влак*, *наклада*, *опћинство*, *строј* ‘машина’, *сустав* итд.“ (Ивић П. 1998: 296–297). Лексеме руског и црквенословенског порекла, које су преузимали Срби, „нису једнако прихваћене и у хрватској средини: *бесловесан*, *превасходан* [в. *сходан*], *безнадежан*, *иностранство*, *бекство*, *дејствовати* [в. *дејство*], *предострожност* [в. *предострожан*], *убедити*, *подозрив* [в. *подозрење*], *услов*, *лични*, *сопствени*, *снабдети* [в. *снабдевати*], *виновник*“ (op. cit. 297). Ипак, „многе речи руског порекла, раније или касније, директним путем

или српским посредством, укључиле [су се] и у речнички фонд Хрвата: *опасан, отмен, басна, пословица, поручник, пуковник, слог, руководити, средство, строг* итд.“ (ор. cit.). Такође, П. Ивић примећује да одређен број речи је у српско-хрватски могао стићи и из чешког и из руског језика: „*доставити, повод, глуп, дослован* [в. *дословно*, спорни русизам, сматрамо обе речи домаћим твореницама], *наречје, образац* [код нас стоји да је пре из руског], *обред, предмет* [русизам или бохемизам], *природа* [неспорни русизам], *прозрачан* [цсл. реч], *слој* итд.“ (ор. cit.). „У оваквом распореду чешког и руског утицаја лако уочавамо деловање различитог географског положаја Срба и Хрвата, друкчијих политичких односа и повезаности по вери, култури и азбуци, па чак и разлике у фреквенцији непосредних људских контаката“ (ор. cit.).

1.4. О русизмима – детаљније

1.4.1. Дефиниција русизма и термини у литератури

1.4.1.1. *Русизми* су речи преузете из руског књижевног и народног језика или оне које су начињене по руским узорима. Такође, под русизмом подразумева се и реч која је у руском а несловенског је порекла или која је по пореклу из неког другог словенског језика, па је у том случају руски језик посредник.

По Б. Терзићу, под тим термином подразумевају се речи или чисто руске провенијенције (чисти русизми) или из руске редакције црквенословенског језика. Обе врсте русизама „функционишу као један комуникациони систем, и стога је умесно такву језичку грађу, пренесену у српски књижевни језик, назвати термином *русизми*“ (Терзић 2003: 205).¹¹⁸ У славистици је општеприхваћено мишљење да је руски књижевни језик амалгам руског народног говора и црквенословенског језика руске редакције.

Дефиницију, засновану на теорији трансфера у контактоктологији, даје Ј. Ајдуковић, који под појмом *русизам* подразумева: „(1) српскохрватску реч руског порекла код које се сачувала јака формално-семантичка веза са моделом, затим (2) српскохрватску реч руског порекла код које је та веза ослабила или готово да не

¹¹⁸ Према речима Б. Терзића, „руски и рускословенски елементи, заступљени у језичкој грађи нашег XVIII и XIX века, представљају основицу онога што ми данас називамо русизмима“ (Терзић 1999: 172).

постоји и (3) српскохрватску реч неруског порекла преузету из руског језика у коме се одомаћила, односно руски језик се дефинише као језик посредник“ (Ајдуковић 1997: 18; в. још Ајдуковић 1999: 123–124; Ајдуковић 2000: 208; Ајдуковић 2004: 286). По њему, то је шира дефиниција, а ужа обухвата прву и трећу тачку дефиниције. П. Пипер сажима његову дефиницију и констатује да је русизам у ширем смислу „*проста или изведена реч јаче или слабије кореспондентна својим обликом, садржајем или екстралингвистичким својством са неком другом речју која је, будући у руском језику изворна или позајмљеница, непосредно или посредно утицала на формирање речи другог језика која се квалификује као русизам*“ (Пипер 1999: 130). Као ужу дефиницију, он наводи да би се то могло сматрати „дефиницијом која углавном одржава садржај појма *русизам* као лексикографске чињенице (лексема са квалификатором *рус.*)“ (ор. cit.). Што се тиче 2. тачке Ајдуковићеве дефиниције, П. Пипер предлаже да се у сагледавању русизама који су се толико добро уклопили у срп.-хрв. језички систем, те се више и не доживљавају као русизми, као што су: *особа, природа, искреност* (в. *искрен*), *невиност* (в. *невин*), *награда, услуга* итд., мора ослонити на психоллингвистички моменат, јер позајмљенице и поготово туђице су психоллингвистичка категорија (ор. cit.; Терзић 2003: 209).

Ј. Ајдуковић сагледава појам *русизма* и генеолошки, те тај појам дефинише „као славенизам категоријално ужег значења, што произилази из типске издиференцираности појма славенизам“ (Ајдуковић 1997: 19).

1.4.1.2. У литератури се може приметити термиолошка неуједначеност.¹¹⁹

С обзиром на то да су руски и рускословенски неразлучиво спојени језици, под називом *руски језик* у литератури мисли се и на један и други језик у целини.¹²⁰ *Русизми у ужем значењу*, тзв. *чисти русизми*, су речи преузете из руског народног језика, а *русизми у ширем значењу* су из рускословенског, „славенизми руског типа“ (те термине користи Б. Терзић, в. Терзић 1999: 269; Терзић 2003). *Русизми совјетске епохе*, тзв. *совјетизми*, су речи које су добијене након октобарске револуције (Б. Тошовић; Б. Терзић; Б. Л. Дабић).

¹¹⁹ Том проблематиком детаљно се бавио А. Милановић (Милановић 2003).

¹²⁰ Тако, на пример, кад Ј. Ајдуковић говори о утицају *руског језика* на књижевни језик код Срба у 18. веку (Ајдуковић 1997: 9), он под тим мисли и на руски и на рускословенски језик.

За *рускословенски језик*,¹²¹ односно руску редакцију старословенског (црквенословенског) језика, у науци постоје још термини: *славенски* или *славјански*, *црквенословенски*, *новоцрквенословенски*, *рускоцрквенословенски језик* и др. Иако је назив *рускословенски језик* уобичајен, А. Младеновић сматра да је „*славенски* свакако бољи, јер се језик о којем је реч тако звао у предвуковском и вуковском периоду“ (Младеновић 2008: 203, нап. 1). Назив *славенски језик* употребљавао је сам Вук, али у значењу „црквени језик“, језик из црквених књига, док је под називом „Руско-Славенски“ подразумевао рускословенски језик (Карацић 1826: 53; Вук 1847: 16). Од савремених лингвиста назив *славенски језик*, у значењу рускословенски језик, користили су А. Младеновић и С. Стијовић (в. Стијовић С. 1992: 18, 24). Према речима А. Младеновића, синтагом *славенски језик* означавао се „руски црквени језик“ у 18. и у првој половини 19. века код Срба, а касније је термин *црквенословенски језик* замењивао старији назив *славенски језик*, „и то пре свега у црквеним и научним круговима, а у употребу је уведен такође и термин *рускословенски језик* (што је пандан термину *српскословенски језик*) који се јавља најчешће у научној литератури“ (Младеновић 2008: 250). Ређе се употребљава назив *рускоцрквени језик*, в. код А. Младеновића (Младеновић 1981: 89) и Б. Милановић у раду из НЈ (Милановић 1953: 211). Када се говори о речима из тог језика, у оптицају је више назива: *рускословенизам* (в. Младеновић 1989: 56), *руско-словенизам*, *рускославенизам*, *славенорусизам* (Б. Терзић 2003; Радовић Тешић 2009: 81), *црквенорусизам*, *црквеноруска реч*, *реч црквеноруског порекла*, *реч црквенословенско-руског порекла* (о њима детаљније в. у Стијовић С. 1992: 47–49).

Српскословенски језик је назив за српску редакцију старословенског (црквенословенског) језика.¹²² Речи тог језика најчешће се називају

¹²¹ В. Гутков сматра да је термин *рускословенски језик* слаба карика у терминолошком низу, због његове недовољно осмишљене примене на сувише широк комплекс језичких појава (Гутков 2005: 58).

¹²² Г. Јовановић објашњава да су књиге писане старословенским (црквенословенским) језиком на српском терену доживеле неку врсту посрбљивања (на формалном, ортографско-графичком плану), те је тако настала српска редакција старословенског језика. Она наглашава да у то време српскословенски језик није био истоветан са српским народним говором (Јовановић 1996: 21). Детаљније о српскословенском језику в. у Младеновић 1977; Грицкат 2004: 31–42; Чигоја 2006: 59–62.

српскословенизмима, с тим што поједини аутори употребљавају облик са *-а-*: *српскославенизам* (в. Радовић Тешић 2009: 81).

С. Стијовић каже да није прецизан термин *црквенословенски језик*¹²³ „па га зато, изузев кад означава обе редакције узете скупа, не треба ни употребљавати“, а да се термином *црквенословенска лексика* може означавати она лексика која има исти фонетски лик у обема редакцијама старословенског језика, као и она лексику која има облике са редакцијским фонетским обележјима, јер се ради о заједничком лексичком фонду обеју цркве – руске и српске (Стијовић С. 1992: 49). Скок користи термин *староцрквенословенски* („стцсл.“) и у нашем раду га нисмо мењали. У литератури се може често наћи и назив *црквени језик* (нпр. П. Ивић; Т. Маретић и др.), који смо, такође, остављали у том облику. Када се говори о речима из тог језика, употребљавају се називи: *црквенословенизам* и *црквенославенизам* (в. Малић 1981: 52–53; Кравар 1986: 125–129).

Славеносрпски језик се употребљавао у славеносрпској епоси,¹²⁴ почев од средине 18. века (у то време звали су га *славеносерпски*, *славеносербски*). То је „мешовити тип српског књижевног језика, састављен од српских народних, рускословенских, руских и српскословенских елемената“, који се у почетку сматрао *српским језиком*, тј. језиком који припада Србима Словенима (Стијовић С. 1992: 20, нап. 4; Младеновић 1989: 77, 95). Тај термин се значењски подударало са називом *славеноросијски језик*, који се употребљава код појединих руских аутора 18. века. О називу тог језика в. Младеновић 1989: 77, нап. 3; 94–100; Младеновић 2008: 205, нап. 8; Албијанић 1980: 134–135; Чигоја 2006: 65–66.

Славенизам је у Симеоновом речнику дефинисан на два начина: 1. као „slavenski element u neslavenskom jeziku“ и 2. као „staroslavenski ili crkvenoslavenski element ili obilježje u kojemu suvremenom slavenskom jeziku“; ти *славенизми* су се у источној варијанти срп.-хрв. језика „djelom sačuvali od starine,

¹²³ О старословенском и црквенословенском језику в. у Грицкат 2004: 21–31.

¹²⁴ У Огледној свесци РССЈ стоји да је њен корпус обухваћен продукцијом од 1748. до 1850. године и да се ту налазе „(1) домаће речи (и оне прасловенског порекла и кованице настале у овој епоси; и оне које су живе у српском стандарду и оне које су добиле статус архаизма, регионализма и сл.); (2) *славенизми* [истакла Ј.Ј.] (и хибриди) – специфичан лексички слој који је представљао врсту симбола овог језичког типа; (3) речи страног порекла (германизми, хунгаризми, интернационализми, талијанизми, романизми, турцизми и сл.)“ (17, 19).

iz stsl. i slavenosrpskog jezika, a dijelom su uneseni kasnije iz ruskoslavenskog i ruskog jezika“; у западној варијанти и у словеначком скоро да их уопште нема (Simeon II: 418). О том термину и одређењу појма *славенизам* в. у Зорић 2013.

Вук Карацић је још у 19. веку говорио о *славенизмима* (тј. о црквенословенским речима), о њиховим карактеристикама и пореклу „из старих српско- и рускословенских књига“, јер се залагао за њихово „протеривање“ и „посрбљивање“ (Карацић 1826; Зорић 2013: 812; Цвејић 1963–1964: 402). А. Младеновић сматра да се под појмом *славенизама* „подразумевају речи које су словенског порекла (најчешће рускословенског и руског, или, у мањој мери, и српкословенског), а не припадају српском народном језику“ и да су те речи чиниле „саставни део славеносрпског књижевног језика, који је више деценија био у употреби код Срба (у другој половини XVIII и у првој половини XIX века)“.¹²⁵ Сам термин *славенизам*, „са кореном *слав-*, сачињен је по називу *славенски језик*¹²⁶ како се раније називала руска редакција старословенског језика, руски црквени језик, и то у руској средини, што је преузето и код Срба“ (Младеновић 2008: 346). Из тог разлога поједини лингвисти под појмом *славенизам* подразумевају искључиво форме пореклом из рускословенског језика (то чине Н. Толстој и Б. Унбегаун, в. Зорић 2013: 813). Подела на *славенизме* и *русизме* уобичајена је у руској литератури, при чему се под *славенизмима* подразумева црквенословенска лексика, а под *русизмима* – домаће руско наслеђе. Иста подела налази се код Б. Дабића, који разликује *славјанизме* и *русизме*, јер следи руску литературу (Дабић 1984: 51). С. Стијовић сматра да је код нас „друга ситуација, пошто је наш језик, поред старокњижевне традиције обеју редакција (српске и руске), утицао и руски, те је нормално да појам ‘славенизам’ садржи и руску компоненту“ (Стијовић 1992: 13–14, нап. 2). По њему, *славенизми*¹²⁷ су речи и

¹²⁵ Данас је у србистици општеприхваћена управо та дефиниција, коју је С. Стијовић потврдио на Његошевом корпусу.

¹²⁶ У Симеоновом речнику *славенски језик* је дефинисан као: 1. језик који припада Словенима и 2. старословенски, тј. стари црквенословенски језик, који се данас сачувао у цркви (Simeon II: 418–419).

¹²⁷ О доприносу С. Стијовића проучавању термина *славенизам* в. у Чигоја 2006: 69–75.

особине које припадају српскословенској,¹²⁸ рускословенској, заједничкој црквенословенској и руској лексици, укључујући и разне позајмљенице у овим језицима, а такође и хибридних творевина, то јест облика који садрже особине и црквенословенског, без обзира на редакције, или руског, и нашег језика (СТИЈОВИЋ 1992: 13). Наиме, у славеносрпском периоду приликом адаптације рускословенске и руске лексике стварали су се *хибриди*, мешовите форме, тзв. *славеносрбизми*¹²⁹ (СТИЈОВИЋ 1992: 22, 37; Младеновић 1989: 56, 57; Милановић 2005). Б. Брборић користи термин *старословенски хибриди* односно *хибридни славенизми* (Брборић 1996: 35). У науци се среће и термин *посрбица* као „фонетски или морфолошки адаптирани славенизам у духу српског народног језика, а од Вукове реформе и књижевног“ (Милановић 2004: 249).¹³⁰

Неки аутори под *славенизмима* подразумевају речи само из црквенословенског језика и његових редакција (Брборић 1996: 34) или речи само из рускословенског и руског језика (Ивић П. 1998: 161, 200; Ј. Суботић). За П. Ивићем иде и Б. Станковић, који употребљава термин *словенизам*¹³¹ и под њим подразумева *црквенословенизме* (рускословенску лексику) и *русизме* (Станковић 1996: 381). У НЈ коришћен је још термин: *славизам* – М. Пешикан њиме обухвата „старословенизме“ и русизме (Пешикан 1985б: 273–275). Уп. у раду М. Кравара, који користи назив „домаћи славизам, тј. српски црквенославенизам“ (Кравар 1986: 125–129).

Скрећемо пажњу на појаву хомонимних термина, јер се речи преузете из других словенских језика најчешће називају *словенизмима* (Матијашевић 1996б;

¹²⁸ Б. Терзић, приликом анализе лексике у *Житију* Г. Зелића (1823), помиње славенизме српскословенске провенијенције (Терзић 1999: 266).

¹²⁹ Најпрецизнији опис тог термина даје А. Милановић. Наиме, у хибридниим речима славеносрпског периода налазили су се елементи различитих језика: српског народног и рускословенског (руског), српског народног и српскословенског, или пак рускословенског (руског) и српскословенског језика (Милановић 2005: 323).

¹³⁰ А. Милановић закључује да је термин *посрбица* (или *посрбљеница*) у овом значењу „сасвим адекватан, будући да несрпска реч кроз процес *посрбљавања*, тј. фонетске и морфолошке адаптације у складу са правилима српског језика, постаје по својој структури идентична српским речима“ (Милановић 2004: 250).

¹³¹ У Симеоновом речнику *словенизам* је дефинисан као: 1. језички елемент карактеристичан за словенски језик и 2. *славизам* = *славенизам* (Simeon II: 439, 423).

Брборић 1996), ређе *славенизмима* (словенске речи у словенској средини, в. у Матијашевић 1996б: 156) или *славизмима* (Дабић 1981: 13).¹³² Иако је деривација термина *славенизам* с обзиром на своју латинизовану основу више у духу изведеница на *-изам*, ми смо усвојили *словенизам* као ознаку за позајмљеницу из било ког другог словенског језика зато што се *славенизам* код дела аутора ограничава на речи позајмљене из рускословенског.

У нашем раду користиће се називи: *руски језик* (рус.) и *руска реч* (у ужем значењу односно чисти русизам, ту спада и *совјетизам*), *рускословенски језик* (рсл.) и *рускословенска реч* односно *реч рускословенског порекла*, као и *српкословенски језик* (ссл.) и *српкословенска реч* односно *реч српкословенског порекла*, *црквенословенски језик* (цсл.) и *црквенословенска реч* (из обе редакције) односно *реч црквенословенског порекла* и *словенизам* за речи словенског порекла. Под називом *славенизам* подразумеваће се реч потврђена од славеносрпског периода, која је по пореклу из рускословенског и руског језика а не припада српском народном језику. Ту спадају и разне позајмљенице у овим језицима, као и хибриди – *славеносрбизми*, настали понародњавањем, посрбљавањем¹³³ речи из рускословенског и руског језика. Српкословенска и црквенословенска лексика која је остварила континуитет на срп.-хрв. језичком простору (те је потврђена и пре славеносрпског периода), не би требало означавати термином *славенизам*. Такав став заузимамо на основу историјског развоја српско-хрватског језика и анализе изабране лексичке грађе, што је приказано у поглављу 2, док је у закључку представљено са примерима.

¹³² Термин *славизам* употребљава се за словенске речи у несловенским језицима (нпр. *румунски славизам*).

¹³³ Глаголи *посрбљавати* (– *посрбити* рф.) и *србизирати* најчешће се користе у значењу „преудешавати, прилагођавати, адаптирати рускословенске особине речи правилима српско-хрватског језика“. О томе детаљније в. у Мршевић Радовић 2005: 272–273.

1.4.2. Историја утицаја руског језика на српско-хрватски

1.4.2.1. Почети руско-српско-хрватских веза

1.4.2.1.1. Везе између руског и српског и хрватског народа су постојале од давних времена¹³⁴ и оне су имале најразличитији карактер, пре свега то су биле културне, просветне и у новије доба привредне везе (Тошовић 1981: 35). Иако су везе између та два језика старе, утицај руског језика није био континуиран. Према речима Б. Л. Дабића, „тај се утицај одвијао у различитим временским периодима и, према томе, на различите начине“ (Дабић 1981: 8). Због непостојања државне границе односно физичког додира са Русијом, контакт двају језика се остваривао „на даљину“, а то је подразумевало не толико усмено преузимање, колико посредством књига.¹³⁵ Из тог разлога велики утицај руског језика се огледа на плану лексике (Менас 2003–2007: 355).

1.4.2.1.2. Руско-јужнословенске везе започињу већ у раној фази словенске писмености, када крајем 10. века Руси примају хришћанство од Византије и добијају „обредне књиге и читаву црквену књижевност на словенском језику и у ћирилском писму од Јужних Словена“ (Ковачевић 1947: 99; Дабић 1981: 10; Дабић 1984: 48). У 11. и 12. веку, Руси су неговали везе са Грцима и Јужним Словенима, посебно преко Свете Горе, где су се преписивали јужнословенски рукописи у руским манастирима. Иловичка крмчија или Номоканон, који је с грчког превео Свети Сава 1219. а сачуван је у препису из 1262. године, представља „један од најранијих дела српске књижевности, сведочанство руско-српских културних веза и рускога утицаја у српској књижевности“ (Ковачевић 1947: 100–101). Средином 13. века, када у Русији започиње татарска власт која је трајала више од два века, Србија доживљава процват. У том периоду Србија помаже Русима, тако што се на пример Иловичка крмчија преписује за руску цркву на Балкану. После 1380. године дошло је до тзв. другог

¹³⁴ Међу словенским народима, по речима Б. Ковачевића, Срби се несумњиво највише истичу дуготрајним и разностраним везама с Русима (Ковачевић 1947: 99).

¹³⁵ Русизми због тога припадају категорији позајмљеница насталих тзв. културним посуђивањем односно позајмљивањем (Менас 2003–2007: 355).

јужнословенског утицаја¹³⁶ на источнословенску писменост и до њега је дошло после турског продора на Балкан када су многи учени људи избегли пред османлијском најездом. О узајамном утицају двеју култура у 15. веку сведоче две значајне личности руске културе: Григорије Цамблук (рођен у Бугарској, међутим у Русију је стигао поч. 15. в. из Србије, где је био игуман манастира Дечани) и Пахомије Логофет (познат као Пахомије Србин, рођен у Србији у 15. веку). У 16. веку обновљене су везе за време владавине Ивана Грозног (1533–1584), а затим у 17. веку захваљујући делатности хрватског књижевника Ј. Крижанића¹³⁷ (Ковачевић 1947: 105; Дабић 1981: 10; Дабић 1984: 48). А. Младеновић и П. Ивић кажу да су у 16, а посебно у 17. веку поједини српски монаси одлазили у Русију и „доносили оданде новчану помоћ и књиге, махом штампане богослужбене приручнике кијевског и московског издања“, а такође су забележени случајеви преписивања руских књига и сусрети с руским монасима у Светој Гори (Ивић П./Младеновић 1986: 76; Младеновић 1989: 9).

1.4.2.2. Рускословенски језик од 18. века

1.4.2.2.1. Посебно велик утицај руског, односно рускословенског језика започет је у трећој деценији 18. века. Настојањем Српске православне цркве односно београдског митрополита М. Петровића, за службене потребе Цркве преузет је рускословенски језик. Са оснивањем „славенске школе“ у Сремским Карловцима 1. 10. 1726. године званично је започето преузимање рускословенског (тзв. *славенског*, *славјанског*) језика (Младеновић 1989: 9). Тим језиком се сменила дотадашња (преко пет векова стара) српска редакција старословенског језика (српскословенски), која се употребљавала паралелно са српским народним

¹³⁶ Другим јужнословенским утицајем реконструира се стари словенски језик, који је у Русији постојао на јужнословенској основи. По Н. Толстоју, захваљујући њему је обезбеђен познији (у 17. и 18. веку) „славено-руски“ утицај на Словенски југ, омогућена је нова трансфузија „старог словенског књижевног језика који је своју обраду добио у Западној и Московској Русији“ и тиме се враћала Јужним Словенима „изгубљена својина“ – заборављене речи и облици (Толстој 2004: 24–25).

¹³⁷ Крижанић је истакао првенство Руса међу другим Словенима и древност њихове словенске културе, а језик позног московског типа је схватао као стари словенски (Толстој 2004: 26).

језиком.¹³⁸ Та смена била је условљена ванјезичким моментима: црквеним, националним, политичким и просветним (СТИЈОВИЋ С. 1992: 15; Младеновић 1989: 142).

Први учитељ „славенске школе“ био је М. Т. Суворов, који је на том положају био до 1731. год., јер је смрћу митрополита М. Петровића остао без заштитника (Младеновић 1989: 14). Године 1733. почела је с радом „славенско-латинска школа у којој је предавала група руских учитеља на челу с Емануелом Козачинским“ и трајала је до 1737. (ор. cit. 15, 44). Поред тих школа, средином 18. века у српске земље „стижала је разноврсна продукција руских штампарија: богослужбена, духовна издања и руска световна литература (школска, научна и уметничка)“ (Гутков 2005: 58). На тај начин усвајао се у већој или мањој мери високи и средњи стил рускословенског односно руског језика. У Русији је у 18. веку улога црквенословенског језика (високи стил) све више слабила, а на јужнословенском терену руска редакција је доживела неку врсту ренесансе и попримила је „нова својства“ (ор. cit. 58–59).

1.4.2.2.2. Усвајање рускословенског језика је за српску културу представљало „изузетно важан културноисторијски догађај“ (СТИЈОВИЋ С. 1992: 18). Разлике између руске и српске редакције старословенског језика нису биле велике, јер су оба језика имала исту, старословенску основу.¹³⁹ Због те чињенице, то су биле две варијанте једног истог језика, а не два посебна језика.¹⁴⁰ Захваљујући и томе што су се Срби и Руси служили истим писмом, ћирилицом, што су исте, православне вере и што су и једни и други Словени, *славенски језик* се схватао као „наш језик“¹⁴¹ током 18. и поч. 19. века (Младеновић 1989: 16).

¹³⁸ Од почетка писмености је код православних Словена (*Slavia orthodoxa*) постојала тзв. *хомогена диглосија*, где је функционисао стари словенски језик, тј. црквенословенски у својим редакцијама и кроз своје редакције и локални, етнички језици (руски, српски, бугарски) (Суботић 2004: 149).

¹³⁹ М. Пешикан каже у свом раду у НЈ да је рускословенска лексика била прозирна и препознатљива за познаваоце српскословенског израза, јер је највећим делом доносила не источнословенске лексичке особености, већ „грађу заједничке ћирилометодске старине, само у руском редакцијском руху“, а и руске особености су схватане као „обележја изворности и аутентичности словенске старине“ (Пешикан 1995–1996: 136).

¹⁴⁰ Вук их је касније у 19. веку тумачио као два језика (Младеновић 1989: 16).

¹⁴¹ У то време црквенословенски језик се сматрао као *старосрпски* (Гутков 2005: 60) односно оригинални старословенски (Ивић П. 1971: 164). А. Белић каже, такође, да се тада за

Рускословенски језик се на српском подручју модификовао, тј. дошло је до процеса посрбљавања тог језика и стварања српске верзије односно српске редакције рускословенског језика¹⁴² (Младеновић 1989: 38). Тим процесом је захваћена његова говорна реализација, читање и црквено појање и текстови са световном садржином. Међутим, у језику цркве, „који почива на одређеним строгим нормама, није могло доћи до корених измена у његовој структури“, те је рускословенски језик остао нетакнут (op. cit. 38–39).

1.4.2.2.3. До средине 18. века рускословенски језик постао је нови језик цркве, писмености, образовања и учености,¹⁴³ а ту функцију је дотад испуњавао српскословенски. Нарочито се користио у Београдско-(сремско)карловачкој митрополији и убрзо се у наредним деценијама учврстио у другим српским крајевима (Младеновић 2008: 204). Тај језик се употребљавао како у богослужењу и духовној литератури, тако и у световној књижевности. Он је, као и српскословенски, „имао велики престиж над народним језиком не само зато што је био језик писмености, учености и отмености већ нарочито зато што је у сфери изражавања апстрактних појмова био далеко богатији, јер је, захваљујући својој старословенској основи, имао у овој области врло развијену и изграђену такву лексику“¹⁴⁴ (СТИЈОВИЋ С. 1992: 18). Српскословенска лексика је наставила да живи у народном говору, сачувавши се до данас. Њихово порекло се огледа у фонетском лику. Вук у првом издању речника бележи речи као што су: *мошти*,

„црквеноруски језик“ мислило да је општесловенски, „да га сви Словени разумеју и да ће наша књижевност, ако њиме успише, добити многобројну публику по свих словенским земљама“ (Белић 1934з: 67).

¹⁴² Већ у првој књизи на новом књижевном језику, у *Стематографији* Х. Жефаровића 1741. год., рускословенски је испреплетан елементима из српског и руског народног језика (Ивић П./Младеновић 1986: 80).

¹⁴³ У Црној Гори рускословенски језик се стабилизовао око 70-их година 18. века (СТИЈОВИЋ С. 1992: 17). У 17. и 18. веку код Хрвата глагољаша догодила се слична промена. Наиме, католичка црква је хрватску редакцију црквенословенског језика заменила руском (Ивић П./Младеновић 1986: 78).

¹⁴⁴ Руски језик је око 1700. год. и током 18. века, у доба Петра Великог, примио мноштво речи из латинског, немачког, француског и других западноевропских језика, тако да је руски утицај увелико допринео преображају српске лексике (Ивић П. 1998: 153).

опити, васиони свијет (в. *свемир*), *Васкрс, савест, савет* (в. *совјет*) итд. (Ивић П./Младеновић 1986: 79). Детаљније о томе в. § 1.4.2.5.3.

1.4.2.2.4. Код Срба рускословенски језик је заправо једно врло кратко време испуњавао функцију општег књижевног језика. Већ са појавом славеносрпског типа књижевног језика, тј. током друге половине 18. века, рускословенски језик се „све више ограничавао на црквену функцију, на употребу у богослужењу, у богослужбеним текстовима и у црквеној администрацији напустивши своју књижевнојезичку службу у текстовима световне садржине“ (СТИЈОВИЋ С. 1992: 20).

1.4.2.2.5. Према речима А. Младеновића, „поред рускословенског језика, који је био усвајан заједно с руском црквеном ћирилицом, од почетка друге половине XVIII века Срби су се у својој средини снажније срели са тадашњим руским књижевним језиком,¹⁴⁵ у текстовима штампаним грађанском ћирилицом, а који су били научне, уметничке или уџбеничке садржине“ (Младеновић 1989: 46). Руски језик се разликовао од рускословенског већим присуством русизама, а учени Срби (П. Јулинац, З. Орфелин, Ј. Рајић¹⁴⁶) радо су их преузимали, посебно из текстова с историјском тематиком (ор. cit.). Преко руског књижевног језика преузимала се лексика „оних појмова које је нудила европска цивилизација XVIII, па и прве половине XIX века“ (СТИЈОВИЋ С. 1992: 19).¹⁴⁷

Колико је била дубока веза с Русијом у 18. веку, сведоче дела тадашњих српских писаца. Д. Ковачевић о њима каже следеће: „Језик у њима је толико прожет руским утицајем да се у многим књигама готово и не разликује од тадашњег руског књижевног језика“ (Ковачевић 1947: 108). „Од две стотине и четрдесет књига, колико је отприлике у нас објављено у осамнаестом веку, добра половина ни у колико се језиком и садржином не разликује од руских дела, а и

¹⁴⁵ Тадашњи руски књижевни језик (односно руски „средњи стил“) био је „увелико еманципован од рускословенског црквеног“ и у текстовима световне садржине намењеним образованој публици био је на руској основи са много „славенизама“ (Ивић П./Младеновић 1986: 84).

¹⁴⁶ О језику у текстовима Ј. Рајића в. Младеновић 2008: 227–233.

¹⁴⁷ П. Ивић истиче да су црквенословенски и посебно руски носили са собом речи за апстрактне појмове а које нису постојале у српском народном говору. Међу славенизмима из те епохе „има много таквих којих нема у црквенословенском“, јер је тадашњи руски, као оруђе културне комуникације, имао недостижне предности (Ивић П. 1988: 13–14).

остала су им издања врло близу. Нека дела су просто прештампавања [sic!] руских књига, без икаквих измена. [...] У једном тренутку, српска и руска књижевност толико су се биле изједначиле и језиком и садржином да између њих уствари није било никакве разлике“ (op. cit. 109).

1.4.2.3. Славеносрпски период

1.4.2.3.1. У другој половини 18. века, „усвајањем и учвршћивањем рускословенског језика у српској средини условило је [...] стварање славеносрпског језика код Срба“ (Младеновић 1989: 47). У складу са епохом просвећености, у време појачаног штампања књига, као и шире неразумљивости рускословенског и руског, дошло је до стварања новог типа књижевног језика – славеносрпског језика (Младеновић 1989: 55–56). Он је настао „с циљем да написани и штампани текст што више приближи ондашњем српском читаоцу и слушаоцу“ (СТИЈОВИЋ С. 1992: 21). Детаљније о том периоду, језику и његовим особинама в. у књизи Младеновић 1989: 75–93; Ивић П./Младеновић 1986: 85–; Ивић П. 1998: 129–; Толстој 2004: 53–; као и у радовима: Албијанић 1980; Крејмер 1990 итд.

Славеносрпска епоха обухватала је 18. век и првих шест деценија 19. века (Суботић 2013: 781; РССЈ 9). Н. И. Толстој је дао следећу периодизацију славеносрпског доба: 1690–1740. – доба коегзистенције норми, у којем српскословенски елемент доминира, а руски јача; 1740–1780. – доба коегзистенције норми, у којем доминирају рускословенски односно руски елементи, црквенословенски постају све слабији, српски све јачи; 1780–1818. – доба конкуренције између славеносрпског, српског, руског (и рускословенског) елемента, с тим што последњи постаје све слабији и полако нестаје, тако да остају први и други у опозицији као *средњи* односно *нижи стил* (Крејмер 1990: 224; Толстој 2004: 68–69).

Славеносрпски тип књижевног језика¹⁴⁸ није био исто што и *славенски*, тј. рускословенски језик, који се доживљавао као језик који треба мењати и

¹⁴⁸ И. Грицкат је прва указала на потребу детаљнијег изучавања лексике славеносрпског периода и израде речника (Грицкат 1966: 65). Детаљније о славеносрпском језику и Огледној свесци *Речника славеносрпског језика* в. у РССЈ 9–32; о пројекту израде тог речника, Суботић 2013; о његовом теоријско-методолошком оквиру, Милановић 2013; о његовој макроструктури, Цветковић Теофиловић 2013 и о његовој микроструктури, Бјелаковић 2013.

прилагођавати (Младеновић 2008: 211–212). Језик тог раздобља¹⁴⁹ карактерише мешовит језички састав (рускословенске,¹⁵⁰ руске, српске народне и српскословенске особине). Основни лексички фонд био је домаћи, док су се рускословенске и руске речи уклапале у текст онда када српска лексика није располагала властитим изразом за неки појам (Ивић П./Кашић 1981: 312). Посебно се преузимала рускословенска апстрактна лексика, „која је славеносрпском не само повећавала изражајне могућности – у поређењу са народним – већ му је, у складу с тадашњим општим схватањима, обезбеђивала и статус узвишеног језика“ (СТИЈОВИЋ С. 1992: 21).

У славеносрпском периоду одвијало се посрбљавање рускословенске и руске књижевне лексике,¹⁵¹ тако што се та лексика фонетски и морфолошки адаптирала према народним српским језичким елементима и у ређим случајевима рускословенске језичке одлике мењале се одређеним српскословенским особинама; грађење речи, лексика и синтакса овог језика остајали су углавном непромењени (Младеновић 1898: 46, 57; СТИЈОВИЋ С. 1992: 22). Приликом адаптације стварали су се и хибриди, мешовите форме – славеносрбизми (Младеновић 1989: 56, 57; СТИЈОВИЋ С. 1992: 22). У том поступку приближавања да се рускословенске и руске речи учине разумљивијим, према речима А. Младеновића, неко је био више, неко мање успешан (Младеновић 1898: 57). Славеносрпски језик се у том краткотрајном временском периоду развијао „тако да је његова властита србизација постала процес који се из деценије у деценију све више појачавао“ (Младеновић 1898: 57; СТИЈОВИЋ С. 1992: 22).

¹⁴⁹ А. Белић наводи: „у то време књижевници наши служили су се језиком који је био на половини црквеноруски, а на половини српски, и од та два језика градили су нешто треће што није било ни једно ни друго. Они су хтели да саграде произвољни језик, руководећи се при његову грађењу својом вољом или, како би се данас рекло, својим ћефом. Нешто узимам из црквеноруског, нешто из српског, а кад ми се то не допадне, градим језик како ми се свиђа. И свако гради како хоће, без правила и без икаква договора...“ (Белић 1934з: 66).

¹⁵⁰ А. Кречмер скреће пажњу да се, по В. Гуткову, рускословенска компонента састоји „od tri subkomponente, naime visokog, tzv. istoriografskog i srednjeg stila“ (Кречмер 1990: 224).

¹⁵¹ Поч. 19. века у делима српских писаца на народном језику рускословенске речи нису замењиване домаћим кованицама сачињеним у духу народног језика, нпр. реч *просвјешченије* још није била замењена речју *просвета* (Ивић П./Кашић 1981: 315).

Славеносрпским језиком писали су познати писци Ј. Рајић и З. Орфелин (посебно у свом часопису *Славеносрпски магазин*, Венеција 1768); рускословенским¹⁵² (пре свега језички, граматички и правописни приручници): М. Смотрички, З. Орфелин, С. Вујановски, А. Мразовић и др.; народним српским језиком: Е. Јанковић (у свим својим делима), З. Орфелин, Ј. Рајић, Ј. Мушкатиновић, Н. Стратимировић, М. Максимовић, В. Ракић, С. Стратимировић, Г. Ковачевић и др. (Младеновић 1989: 56, 58). Међутим, „колико се за сада зна, није тада било једног истог аутора¹⁵³ који би истовремено био присталица свих ‘трију стилова’ литерарног језика, тј. који би писао и ‘вишим’ и ‘средњим’, и ‘нижим’ стилем“ (Младеновић 1981: 91–92).

У делима појединих српских писаца славеносрпског периода (Д. Обрадовић, Ј. Рајић, А. Стојковић, П. Соларић) срећу се рускословенске црте паралелно са рускословенским: *савет – совѣтъ, савест – совѣсть, васпитати – воспитати, бадар – бодръ* (в. *бодар*) итд. (Младеновић 1989: 62; Стијовић С. 1992: 23–24). На пример, Ј. Рајић плански доноси у свом преводу са рускословенског *Собраније* (1793) речи са ссл. фонетизмом: *бадар* (в. *бодар*), *саветовати* итд. (Стијовић С. 1992: 24). Српскословенске речи сачувале су се кроз цео славеносрпски период и касније, све до данас, нпр. *васпитати, превасходан, савест, савет* итд. (Младеновић 1989: 63, нап. 36).

И. Грицкат сматра да основно објашњење језичког макаронизма (у славеносрпском периоду) лежи у томе „што је српскохрватски књижевни језик за сто година прешао пут који су неки други језици прелазили вековима, што је у једном столећу сажео многе мукотрпне процесе – и савлађивање тешког црквенојезичког наслеђа, и дељење на ‘стилове’ (које је у Русији трајало од краја

¹⁵² Ј. Рајић је сматрао да треба писати и *славенским језиком* (рускословенским), који је „свима општи“ језик и који „сви уопште разумети могу“ (Младеновић 1981: 90).

¹⁵³ По Н. И. Толстоју, Ј. Рајић је један од наших ретких аутора, који пише своја дела на више начина (Младеновић 1981: 92, нап. 11). Ј. Рајић се служио *славенским језиком* у текстовима духовне, црквене садржине, *руским књижевним језиком* у делу историјске садржине (*Историја разних славенских народа 1794–1795*) и *српским књижевним језиком*, тј. *славеносрпским језиком*, „који је, у зависности од садржине, намене и жанра одређеног текста, могао бити у већој или мањој мери понародњен, србизиран“ (Младеновић 2008: 227).

XVI до краја XVIII века) и стварање терминологије, и прибирање народне, незаписане књижевности, и много другога“ (Грицкат 1966: 65).

1.4.2.3.2. Током свог развоја у славеносрпском периоду, језик постаје у све већој мери народни, а све мање рускословенски или руски. Сматра се да је томе највише допринео Д. Обрадовић (1742–1811) који је своја дела писао на *народном језику*. Међутим П. Ивић с правом истиче да у његовим делима народна лексика преовлађује и да *доситејевски народни језик*¹⁵⁴ „одговара тадашњој представи интелектуалаца о народном језику“ (Ивић П. 1990б: 7; Ивић П. 1988: 15).¹⁵⁵

Д. Обрадовић се „није устегао да црквенословенским или руским речима¹⁵⁶ искаже појмове за које народни језик није имао свога израза“¹⁵⁷ (Ивић П. 1988: 15).¹⁵⁸ На тај начин, он је речима из црквенословенског и руског попунио празнине лексичког фонда народног језика (Ивић П. 1990б: 7).¹⁵⁹ У томе П. Ивић види битну разлику између славеносрпског и Доситејевог језика, а то је да је први „заиста мешовит језик, у којем се такозвани славенизми јављају на свим нивоима језичке структуре, па и у фонетици и морфологији, док је други у начелу народни

¹⁵⁴ Тај термин је прихваћен у науци и, према Љ. Суботић, стоји у опозицији према *вуковском народном језику*.

¹⁵⁵ О „Доситејевом језику“ као о мешавини српског народног, руског и црквенословенског језика писао је Г. Невекловски (Невекловски 2010: 127–138).

¹⁵⁶ Х. Куна је закључила да је Доситеј Обрадовић употребљавао немали број рускословенских и руских речи (нпр. *изјаснитит се, поданик, предмет, учтив* итд.). Она је навела да су ретко које од тих речи забележене у руском вокабулару и да се уопште не налазе у рускословенском лексичком фонду (код Срезњевског), док потврде из Даничићевог речника, по RЈAZU, сведоче о томе да је та лексика поново ушла преко руског у 18. веку. Такође, она примећује да релативно велики број тих речи бележи Стулић, најчешће с напоменом да су из руског речника, као и да изван број тих речи бележи Шулек (Куна 1990: 22–23). О тој лексици у РСАНУ в. у Радовић Тешић 1990: 119.

¹⁵⁷ Он је био отворен и према „међународној цивилизацијској лексици, заснованој претежно на латинском и старогрчком лексичком благу“ (Ивић П. 1990б: 10). Утицај других језика, пре свега немачког, примећује и Х. Куна (Куна 1990: 16–17, 21).

¹⁵⁸ О Д. Обрадовићу говорио је А. Белић: „Чак и рационалиста и велики просветитељ нашег народа Доситеј Обрадовић, који је јасно осећао да се народу мора говорити народним језиком, није се могао ослободити великих утицаја на свој језик тога рускоцрквеног језика, који се у то време једино учио у школама нашим.“ (Белић 1934з: 66).

¹⁵⁹ Тај поступак се код Д. Обрадовића одликовао спонтаношћу, за разлику од Вука који је у том погледу био организован (Стијовић С. 1992: 24).

језик допуњен славенизмима у горњем лексичком слоју, дакле тамо где се није могло без њих“ (Ивић П. 1990б: 7).

Доситејевски народни језик живео је у српској литератури око осам деценија и у трећој деценији 19. века истиснуо је из употребе рускословенски и славеносрпски (Ивић П. 1990б: 8).

1.4.2.3.3. Почетком 19. века била је сложена књижевнојезичка ситуација у Срба. Према речима А. Младеновића: „њихова писана и штампана реч реализовала се, пре свега, на славеносрпском типу књижевног језика на којем је био стваран највећи број најразличитијих састава световне садржине. Српски народни језик, а то значи матерњи говор одговарајућег аутора, такође је био у књижевнојезичкој функцији, о чему сведоче поједини текстови писани готово потпуно тим језиком. Руски књижевни језик тога времена, с којим су се Срби широко упознавали и упознали раније, током друге половине XVIII столећа, био је близак низу тадашњих српских писаца мада тим језиком нису стварана дела намењена српском читаоцу. И, најзад, рускословенски језик, или славенски како се онда звао, био је и даље језик на којем су Срби стицали своје основно школско или индивидуално образовање из читања и писања“ (Младеновић 1989: 48).

Рускословенским језиком писали су појединци, нпр. Г. Трлајић, П. Кенгелац, Д. Тирол (*Славенска граматика* 1827), Г. Захаријадис, П. Соларић (*Буквар* 1812) и др., а своју примену нашао је и у двојезичним речницима, детаљније о томе у књизи Младеновић 1989: 52.

Руски језик је поч. 19. века битно утицао на војну терминологију српског језика. Наиме, 1806. године Срби су се „обратили руском цару да их подржи у праву на националну државу у ‘балканским покрајинама’“ (Авагјан 2014: 246). У то време српска војска, иако је односила бројне победе над турском војском, била је народна и неорганизована. Русија је одговорила и постала високи покровитељ српске аутономије, организујући српску војску по властитом узору. У Србији се средином 19. века отварају војне образовне институције, „где се војна доктрина по руском узору учи непосредно од руских официра-предавача“ (ор. cit. 247). У војним текстовима тог периода налази се велики број речи руског порекла, као што су називи војних чинова (*поручник, мајор, (под)полковник, генерал* и др.), војних формација, војних команди итд. (Јовановић В. 2016: 175–177). Међутим К.

Авагјан је, истраживши лексику „Војног лексикона“, закључила да је удео русизама занемарљив у односу на број галицизама. Она то објашњава тиме да је сама руска војна терминологија прихватила још у доба Петра Великог велики број галицизама и германизама. Руске речи које су означавале родове војске, чинове официра и подофицира, војних формација и сл. замењене су у највећем степену галицизмима (ор. cit.). То би значило да је у српском језику војна лексика француског порекла, добијена преко руског језика као посредника (нпр. *батаљон, дивизија, армија, шињел, кадет*, о томе детаљније в. у Авагјан 2014). О снажном руском приливу војне лексике писао је В. Јовановић, в. Јовановић В. 2016: 174–177; Јовановић В. 2014.

1.4.2.4. Улога лексикографских и књижевних дела

1.4.2.4.1. Као што је већ горе речено (в. § 1.2.1.1.), руске речи су улазиле у српско-хрватски језик са појавом првих речника. Оне су регистроване у другом проширеном издању речника Дела Беле (1785) и код Ј. Волтић (1803). Посебно велики број русизама налази се у Стулићевом речнику (1806), в. § 1.2.1.2. П. Ивић наводи још два речника из 18. века која доносе руску лексику. Први је непотписани речник *Немѣцкѣй и сѣрбскѣй словарѣ*, објављен 1790. године у Бечу. П. Ивић о њему каже да то није речник нашег језика, јер је „Сербски“ материјал у њему мешавина црквенословенског и руског. Године 1879. објављен је други речник, а затим 1791. у исправљеном облику у редакцији Т. Јанковића „де Миријево“, који је проширио упоредни речник са двеста језика немачког путописца Паласа (из 1787. и 1789. год.) са „српским језиком“ поред „илиријског“ (који одговара дубровачком дијалекту) (Ивић П. 1971: 253–254; Радовић Тешић 2009: 77).

Русизми који су примани у налетима посредством Мажуранићевог и Ужаревићевог и Шулековог речника (описано детаљније горе, в. § 1.2.1.3. и 1.2.1.4.), усталили су се у 19. веку. Љ. Јонке у томе види разлог зашто у другом Шулековом речнику они нису обележени као русизми, нпр: *благогласан* и *благогласје, кист, коснути, начело, образовати* и *образованост, одличан, одраз, одразити* и *одразитост, преимућство* и *преимућан, уштрб*; неки су били адаптирани: *тачка, тачан* (Јонке 1971: 173). У трећем налету унети су русизми: *грузило, вајало, вајарство* (в. *вајар*) итд. „Uvođenjem tih rusizama Šulek je želio

našoj terminologiji dati što slaviziraniji izgled, no najveći dio tih trećih rusizama nije bio kod nas usvojen“ (op. cit.).

1.4.2.4.2. М. Храсте је истакао да се „инвазија“ руских речи у 18. и првој половини 19. века посебно види у делима српске књижевности, у којима су се те речи дуго чувале. Он каже: „Ostatke toga [рускословенског] jezika nalazimo i u djelima crnogorskog vladike P. P. Njegoša. [...] Brojne su riječi iz toga jezika i u komedijama Jovana Sterije Popovića, na pr. u ‘Pokondirenoj tikvi’“, као што су речи: *дејство* и *дејствије*, *сочинитељ* и *сочињено*, *подобан*, *воспитати* (в. *васпитати*), *попечитељство* (в. *попечитељ*) (Hraste 1958: 44). Истог је мишљења и М. Радовић-Тешић, која каже да је посебно „језик П. П. Његоша, Симе Милутиновића Сарајлије, Јована Стерије Поповића, Проте Матеје Ненадовића и др. [...] био богат рускославенизмима“ (Радовић Тешић 2009: 81–82).

1.4.2.4.3. П. П. Његош (1813–1851) се у својим делима обилато служио славенизмима. То показује анализа језика у Његошевим песничким делима, коју је спровео С. Стијовић. Том приликом он је издвојио славенизме који припадају различитим језичким нивоима: српскословенском, рускословенском (руском) и славеносрпском (Стијовић С. 1992: 229). Употребом „српскословенских славенизама“ (славенизама са српскословенским фонетским особинама), који припадају старијем наслеђу, Његош је желео да да „типичан српски карактер“ тексту (op. cit.). За разлику од те лексике, рускословенски и руски славенизми чине велики део Његошевог песничког стваралаштва,¹⁶⁰ што није ништа необично с обзиром на време његовог стварања.¹⁶¹ Чисто руских речи односно русизама у ужем смислу има мало. С. Стијовић закључује да су се руске речи позајмљивале „по сродности и по заједничкој традицији, тако да су узимане првенствено оне речи које су живеле у том нашем заједничком културном наслеђу, а понекад и оне руске лексеме које су се могле лакше разумети захваљујући сродности руског и српског као словенских језика“ (op. cit. 230–231).

¹⁶⁰ Исте закључке С. Стијовић износи на основу материјала из Његошевог *Пустинџака цетинског* (Стијовић С. 1982).

¹⁶¹ С. Стијовић указује на чињеницу да је у време Његошевог стварања постојала само лексичка отвореност према рускословенском и руском језику (Стијовић С. 1992: 13).

Код Његоша рускословенске и руске језичке црте се јављају заједно, тако да их није увек могуће разликовати, тј. тешко је одредити да ли је одређену лексему Његош преузео из рускословенског или руског књижевног језика (Стијовић С. 1992: 36). С. Стијовић се одлучио да у тим ситуацијама рускословенском језику да приоритет, јер је његов историјски примат несумњив. Под чисто руским речима он је подразумевао само оне речи које не припадају рускословенском, тј. оне које су новијег порекла (ор. cit.), в. § 1.4.4.6.

Б. Л. Дабић је, испитивајући Његошево дело „Луча микрокозма“, констатовао да управо то дело, у поређењу са осталим значајним Његошевим остварењима, има знатан број *славјанизама* (црквенословенске лексике) и русизама, који су присутни на свим плановима: гласовном, обличком, семантичком, творбеном, синтаксичком, лексичком и фразеолошком (Дабић 1984: 50). Поред тих речи, он у Његошевом песничком речнику налази доста речи преузетих из српкословенског, славеносрпског и чак из рускословенског језика (Дабић 1984: 49). Такође, он примећује „да је врло тешко разлучити русизме од славјанизама у Његошевом тексту, а и иначе у српскохрватском тексту“ и да је то „једна велика методолошка тешкоћа при истраживању овога слоја лексике у нашем књижевном језику“, те саветује опрезност „при сврставању неке лексеме у претинац славјанизама или русизама“ (ор. cit. 51). Издвојивши несумњиве *славјанизме* (нпр. *неблагодарност* и *благодаран* в. *благодарити*; *штедрост* в. *штедро*, *очајаније* итд.) и русизме (нпр. *извјестан* и *неизвјестан*, *ободрити*, *изражавати* в. *изразити* итд.), као и семантичке позајмице из руског језика (нпр. *опширан*, *начало* в. *начело* итд.), закључио је да „засад остаје неријешен проблем размеђавања између слоја славјанизама и слоја русизама“, те да је у овом раду само покренуо и назначио „практични и теоријски проблем“. На крају каже да он остаје „у нади да ће неко од млађих слависта бити заинтригиран овим питањем, па ће се дубље упустити у истраживања тим смјером“ (ор. cit. 51–52).

Д. Ћупић је црквенословенску лексику из Његошевог „Горског вијенца“ разврстао на ону са српкословенским¹⁶² и рускословенским цртама (Ћупић 1977). Наиме, он је на основу потврда у речницима лексеме означавао или као

¹⁶² О српкословенској лексици у Његошевим делима писао је С. Матић у НЈ (Матић 1951: 239–241).

српскословенске (типа *бденије, бешчастије, мученије* в. *мучљивост*) или рускословенске (нпр. *жреџ*) или црквенословенску (нпр. *попечење*) или руске (нпр. *особено* в. *особен, поредак, причина, слѣдовати*) или чисто руске (нпр. *благородство*); у појединим случајевима није се изјашњавао (нпр. *сочиненије, улетјети*).

1.4.2.5. Вукова језичка реформа и њене последице

1.4.2.5.1. Године 1814, на самом почетку деловања Вука Стефановића Карацића (1787–1864), употребљавала су се три типа књижевног језика: црквенословенски језик у руској редакцији (рускословенски), славеносрпски језик (тзв. средњи стил) и народни језик. Већ са првом књигом (*Писменица сербскога језика по говору простога народа*), Вук покреће, по речима А. Белића,¹⁶³ „борбу за ослобођење наше књижевности и нашег књижевног језика од свега ненародног, од свега туђинског што се у њему нагомилало“ (Белић 1934з: 66). Туђинска је била за Вука рускословенска (и руска)¹⁶⁴ и црквенословенска лексика,¹⁶⁵ против које је он устао „као против злочина“, да би „после дуге и напорне борбе успео“ (ор. cit.).¹⁶⁶

1.4.2.5.2. Већ у почетној фази његовог стваралаштва (1814–1818), Вукова пажња је била фокусирана на руске, рускословенске и хибридне лексеме. А. Младеновић је указао на то да је Вук „поједине лексеме из руског језика сматрао ‘нашим славенским’, ‘нашим’ и ‘српским’“ као што су на пример речи *приступ* и *нападеније* (Младеновић 2015: 146). Другачији однос имао је према славенизмима који су имали синонимне еквиваленте у српским народним говорима, нпр. *думати* (– срп. *мислити*) и *двери* (– срп. *врата*) (ор. cit. 147). Уколико нека лексема није имала еквивалента у народном језику, Вук се залагао за

¹⁶³ О Белићевом доприносу у осветљавању Вуковог рада на стварању српског књижевног језика, а посебно Вуковог односа према црквенословенском језику в. у Танасић 2015: 76–78.

¹⁶⁴ По М. Поповићу, Вук је устајао само против русизама, „речи и облика које су Руси унели у словенски писани слог, а не и против старе речи“ (Мошин 1847: 671).

¹⁶⁵ У то време наши књижевници су сматрали да је црквенословенски језик стари српски, па су из њега позајмљивали речи, а управо Вук се томе противио (Мошин 1847: 667).

¹⁶⁶ Детаљније о Вуковом односу према славеносрпском језику в. у Младеновић 1989: 146–159; о лексички у Вуковим делима в. у Мошин 1847: 670–676.

посрбљивање те лексике. Према Вуковом програму, „уколико славенизми у српском језику имају синоним, процес посрбљивања је сувишан, већ треба узети народни облик“, а уколико се не узме постојећи народни облик, а посрби се славенизам, „такав хибрид спадаће међу непотребне славенизме, а не међу нове српске речи“ (ор. cit. 148). Вуков однос према хибридном (славеносрпским) облицима је био контрадикторан, што А. Младеновић објашњава недовољним филолошким образовањем у његовом раном језикословљу (ор. cit.).

Анализом раних Вукових текстова, А. Младеновић закључују да су они пуни славенизама¹⁶⁷ (Младеновић 2015: 150). Исто констатује С. Реметић, који каже да Вук тад још није могао разликовати шта припада народном, рускословенском, руском народном или славеносрпском језику (Реметић 2015: 128). Убрзо Вук постаје добар познавалац црквенословенског језика и његових редакција,¹⁶⁸ те је с лакоћом указивао на њихове разлике и залагао се за функционално разграничење српског народног и рускословенског (славенског) језика и писања (Младеновић 1989: 50). У свом чланку (Карацић 1826), Вук је системски изложио најзначајније разлике између „Славенскога“¹⁶⁹ (и „Руско-Славенскога“) и српског језика.

1.4.2.5.3. У свом преводу Светог писма, Вук је користио сав потенцијал народног лексичког фонда, међутим приликом превођења он је тешко могао да заобиђе црквенословенску и рускословенску лексику.¹⁷⁰ Из тог разлога, Вук се у

¹⁶⁷ Сличну констатацију износи и П. Ивић, који каже да је Вук у својим првим делима употребљавао славенизме из „горњег“ слоја лексике, али да је убрзо напустио ту праксу (Ивић П. 1988: 17). На другом месту он каже да је Вук употребљавао у предговору и у граматичи прикљученој уз речник на стотине рускословенских речи, али да оне нису наведене у речнику, нпр. *глагол*, *својство* и др. (Ивић П. 1998: 185). О тој проблематици, в. у Ивић П./Кашић 1981: 325.

¹⁶⁸ Б. Терзић о томе каже: „Вук [је] добро разликовао србизирани рускословенски језик од аутентичног српкословенског језика, ма колико то тешко било с обзиром на то да се и рускословенизми и српкословенизми најчешће могу свести на заједнички старословенски структурни именитељ“ (Терзић 1999: 241).

¹⁶⁹ А. Белић је сматрао да Вук у начелу није био против позајмица из црквенословенског језика (у лику славеносрпског), чак је неке сам преузео из њега, али искључиво у случајевима крајње потребе и увек према гласовним законима српског језика (Танасић 2015: 77).

¹⁷⁰ Сва та неопходна лексика и терминологија била му је на дохват руке у руској богословској литератури, која је била на бази црквенословенских текстова.

Предговору Новог Завјета осврнуо на то питање. Он је навео да је задржао „49 ријечи Славенскијех¹⁷¹ које се у нашем народном језику не говоре, али се ласно могу разумјети и с народнијем ријечима помијешати“, као што су: *лицемјер* (в. *лицем(ј)еран*), *пророчица* (в. *прорицати*) и *једномислени* (в. *једномишљеник*) (Вук 1847: 16). У наставку он каже да „има 47 ријечи које су од Славенскијех посрбљене“, међу њима налазе се: *нелицемјеран* и *лицемјерје* (в. *лицем(ј)еран*), *пријатан* и *неблагодаран* (в. *благо-*, *благодарити*) (ор. cit.). Коментаришући одређене речи, Вук је навео да је реч *природа* пре руска него „Славенска“ (из црквених књига) и да се лако може помешати са нашим речима (ор. cit.). Вукови критичари (Петронијевић, Лазић и Стејић) користили су ту Вукову лексику као очигледну потврду „да се српски језик не може развијати без коришћења црквенословенске и руске лексике“ (ор. cit. 656). Најозбиљнији међу њима био је Ј. Стејић, који је 1849. год навео 99 речи и израза преко броја који је навео Вук (Стејић 1849: 22–23). Стејићев резултат постигнут је увидом у Јеванђеље по Матеју, Посланицу апостола Павла Римљанима и Предговор, што чини 126 од укупно 662 стране анализираних издања Вуковог превода (ор. cit. 22; Реметић 2015: 132; Стијовић Р. 2012б: 205). На тај начин, Ј. Стејић је указао на то да је Вук употребом тих славенизама ишао истом стазом као и његови претходници. Комплетан списак речи и израза Ј. Стејића налази се на стр. 22–23, в. Стејић 1849. Међу тим речима налазе се: *савјет* (в. *совјет*), *корист* (в. *користољубив*), *начелник* (в. *начело*) и *недостати* (в. *достатан*). Те речи налазе се и у Вуковом речнику и у преводу Светог писма.¹⁷² О. Цвејић Стејићевом списку додаје још црквенословенску реч *савјест* (Цвејић 1963–1964: 408). Р. Стијовић је издвојила лексику из Вуковог *Новог завјета*, са српскословенским гласовним особинама,¹⁷³ нпр. *васиони* (в. *свемир*), *савјест* и *савјет* (в. *совјет*), и црквенословенску лексику, нпр. *област* (Стијовић Р. 2012б: 206–212).

¹⁷¹ Од тих 49 речи, 9 их је Вук унео у *Рјечник* 1852. године (Мошин 1847: 667). О томе детаљније в. у Цвејић 1963–1964.

¹⁷² О томе детаљније в. рад И. Цветковић, у којем је ауторка навела из Стејићевог списка укупно 77 речи и израза који се налазе и у речнику и у преводу (Цветковић 2005: 101–103).

¹⁷³ О српскословенској лексици у Вуковом речнику говорио је П. Ђорђевић у НЈ (Ђорђевић 1935б).

О Вуковом изразитом пуризму, говорио је П. Ивић: „Вуков пуризам био је окренут првенствено ка словенским елементима¹⁷⁴ у језику. Према позајмљеницама из других језика он се односио са ширином човека који добро схвата неопходност преузимања лексике из језика у језик. Залагао се за њихово замењивање само тамо где за исти појам постоји домаћа реч. Без икаквих предрасуда он је у свој превод Новог завета унео и тридесетак турцизама, и то у доба кад су Срби гледали на Турке с огорчењем као на поробљиваче и тлачитеље“¹⁷⁵ (Ивић П. 1990а: 235; Станковић 1996: 378).

В. Мошин је истакао да је Вук ретко задржавао у свом преводу црквенословенске речи, већ их је преводио тако како би одговарале српском језику (Мошин 1847: 657). Он је задржао само фонетски неутралну црквенословенску лексiku, док је остале црквенословенске речи и славенизме „посрбио“, доследно их је адаптирао на фонетском и творбеном плану (СТИЈОВИЋ С. 1992: 13, 24).

1.4.2.5.4. Вук је свој пуристички став, такође, изразио у својим речницима. П. Ивић је констатовао да се у *Рјечнику* 1818. год. „број словенских речи креће око четвртине, с тим да је међу њима неколико очигледних црквенословенских“, као што је на пример реч *неблагодаран (благодарити)* (Ивић П. 1966: 85; Ивић П. 1991: 75). Он је запазио да је Вук у *Рјечник* 1818. год. унео оне речи из „црквеног језика“ које су продрле у народни говор, „углавном да означе поједине појмове везане за цркву или за моралне категорије“, те се тешко распознају од правих народних (Ивић П. 1966: 163; Ивић П. 1991: 155–156). Број речи са црквенословенским особинама био је ограничен. Од тог броја, данас је већина

¹⁷⁴ Н. Радошевић је, говорећи у свом раду у НЈ о томе како су Руси помагали Вука, навела да је Русима тог времена (нпр. Срезњевском) није био потпуно јасан смисао Вуковог „страха“ од рускословенског утицаја и толики труд око замене руских речи српским. По њима, укидање веза са руском књижевностју било је сувише нагло и опасно. То што њима није било јасно, били су принципи за којима је Вук доследно ишао: чувати дух народног језика, „избацивати из језика све што се није спојило са њим у органску целину, што се није претопило у народној свести, у језичком осећању народном из укочене туђице у живу реч – позајмицу“ (Радошевић 1937б: 36–37). За Вука, по њој, „руске речи, које су долазиле преко књига, чувале су и даље нарочит, стран привук; оне су доносиле са собом особине извештаченоузвишеног, неприродног књишког стила, који се косио са духом јасноће и једноставности народног српског језика“ (ор. cit.).

¹⁷⁵ Вук је показивао разумну трпељивост не само према турцизмима, него и према туђицама из западних извора и према међународној грчко-латинској терминологији (Ивић П. 1998: 199).

изашла из употребе, док је мањи број ових речи присутан а непознат Вуковом говору, нпр. *књаз* „у значењу титула из одређеног времена – случајно баш Вуковог“ (Ивић П. 1966: 164; Ивић П. 1991: 157). Сличан осврт на ову проблематику у другом Вуковом речнику из 1852. год. дао је Ј. Кашић. Он каже да је религијска и црквена терминологија продирала у народни језик преко језика-посредника (преко српске или руске редакције), те ју је у том гласовном лику народ и прихватио (Кашић 1987а: 1709).

А. Младеновић је нагласио да је Вукова заслуга у томе што је увео у употребу низ српскословенских речи,¹⁷⁶ како маркираних тако и неутралних, које „истовремено чине одлику и рускословенског и поменутог старог српског црквеног и књижевног језика“ (Младеновић 1989: 63). М. Радовић-Тешић о томе каже следеће: „Познато је да је Вук у свом *Српском рјечнику* предност дао народном српском језику и српскословенским речима – тј. српској, а не руској редакцији старословенског језика. Његовом реформом демократизовано је стање у српском књижевном језику, а самим тим знатно умањен утицај црквенословенског и руског језика на српски, чији су темељи његовом системском реформом сада били на народном дијалекту. Прецизније речено, Вук је забележио у Рјечнику само оне црквенословенске (старословенске) речи и изразе који су продрли у народ. Међу тим изразима било [sic!] је поред српскославенизама и знатан број рускославенизама, који су у првој половини 19. века у већем броју ушли у црквенословенски језик, јер је српска црква из политичких и верских разлога (посебно из бојазни од покатоличења) увела, одлуком патријарха Мојсеја Петровића, рускословенски језик као службени. Разуме се онда зашто је тај језик оставио дубоког трага на књижевност тога доба“ (Радовић Тешић 2009: 81–82).

И. Цветковић је, анализирајући славенизме у другом Вуковом речнику из 1852. године, навела мањи број русизама,¹⁷⁷ као што су: *покорност*, *постојан*, *постојанство*, *судбина* и *случај*, и бројне славенизме: са српскословенским гласовним особинама, нпр. *васиони* (в. *свемир*), *савет*, *саветовати* (в. *совјет*),

¹⁷⁶ О српскословенској лексици у Вуковом преводу *Новог завјета*, в. у Стијовић Р. 2012б.

¹⁷⁷ Одређивање русизама је вршено на основу закључака С. Стијовића и коментара у RIAZU.

начелник (в. *начело*) итд. и са рускословенским гласовним особинама, нпр. *двери* итд. (Цветковић 2005: 96–100). На основу свог истраживања, она је закључила да су славенизми у Вуковом речнику углавном речи из црквене и религиозне терминологије и апстрактни појмови, а да је мали број конкретних појмова. По П. Ивићу, апстрактна лексика која није наведена у Вуком речнику из 1818. год., као што су *битан*, *вјероватан* (в. *вјеројатан*), *искен*, *награда*, *одличан*, *појам*, *појмити*, *постепен*, *природа*, *просвјета*, *савјест*, *услов* и др., опстала је до данас и чини основни слој терминологије психичког, културног, друштвеног и пословног живота (Ивић П. 1966: 159–160).

1.4.2.5.5. Руски и рускословенски језички утицај, започет тридесетих година 18. века, значајно је смањен са Вуковом језичком реформом. Број русизама, посебно оних маркираних, нагло се смањивао због народне језичке струје која је преовладала са Вуком. Остали су само слабо маркирани русизми, који су били гласовно и облички адаптирани, па тако нису штрчали. Неки су били маскирани до те мере да су само познаваоци језика знали да то нису народне речи, већ речи руског порекла. Ти русизми су обично остајали у језику, јер су били потребни (посебно у градској средини) да би се њима изразили одређени апстрактни појмови или термини који у народу (у сеоској средини) нису постојали, као што су: *поданик*, *награда*, *поредак*, *природа*, *учтив*, *услуга*, *огроман*, *размера*, *образац*, *запета* и др. Мањи број русизама се није сасвим или делимично адаптирао, па су се они по руској фонетској, творбеној или лингвокултуролошкој особини издвајали, штрчали у срп.-хрв. језику, нпр. *књаз*, *горд*, *превасходан* (в. *сходан*), *точка*, *благодаран* и др. (Терзић 2003: 210–211; Терзић 1999: 172).

Према речима М. Пешикана, наша обogaћена књижевна лексика није се угасила дејством Вукове реформе, већ се у адаптираном облику, усаглашена с вуковским новоштокавским системом, уградила у трајну српску лексичку ризницу. Он о томе каже следеће: „Из старокњижевне словенске традиције (а не из народних говора или из нове творбе) потичу нпр. такве речи као *безуман* и *безумље*, *бесплодан*, *ближњи*, *блудити* и *блуд*, *брак* и *брачни*, *битан*, *бдети*, *васпитати* и *васпитање*, *вест* и *весник*, *древни*, *жртва* и *жртвеник*, *општи*, *свештеник* итд., а још већи су спискови речи из новијих терминологија и

књижевног појмовника које су и данас део књижевног стандарда а засведочене су у српском књижевном изразу већ у славјаносрпско доба“ (Пешикан 1995–1996: 136–137).

1.4.2.6. Друга половина 19. века

1.4.2.6.1. Након Вукове реформе највише је била погођена рускословенска лексика. П. Ивић о томе каже: „Главнина таквих речи ишчезла је из српског књижевног језика. Па ипак, поједине лексеме неизмењене су преживеле велико чишћење или су се, једно време одбачене, помало крадом вратиле у језик кад је притисак филолога-пуриста попустио. Тако су сачуване чак и понеке речи с изразитим гласовним обележјима рускословенског језика, и то зато што су биле потребне да изначе одређене појмове и као такве мање-више незаменљиве. Карактеристично је да те речи најчешће спадају у религиозну или црквену сферу, као *жрец*, *молествије* или *двери*, или у моралну или психолошку, као *бодар*, *ревност*, *роптати*, *праведан*, *нужда*. Примери из ове друге скупине употребљавали су се у таквом или сличном облику још од српкословенске епохе преко рускословенске све до модерног језика. Међутим, много је више примера у којима речи из црквеног језика нису препознатљиве на основу гласовних обележја, или су прилагођене гласовним карактеристикама српскохрватског језика: *просветитељ* [в. *просвета*], *заступник*, *жртва*, *бесконачан*, *престо*, *љубазан*, *наставник*, *васпитати*, *подвиг*, *подобан*. Често је тешко разликовати рускословенске речи од правих русизама: мноштво речи из црквеног језика ушло је у састав руског књижевног језика; такве су речи Србима долазиле напоредо из оба та извора. Руски језик у XIX веку није престајао да утиче, а у другој половини столећа његов је утицај доживео нов полет, подстакнут новим угледом руске књижевности, зрачењем идеја руских демократских и револуционарно настројених интелектуалаца, али и јаким политичким везама српске државе са царском Русијом. У српском књижевном језику уврстиле су се стотине речи таквих као *искрен*, *личност*, *наградити*, *негодовати*, *неопходан*, *обмана*, *одважан*, *ободрити*, *огроман*, *опасан*, *оповрћи*, *отмен*, *питомац*, *поданик*, *предострожност* итд. Нарочито је много руских речи у области војне терминологије: *пуковник*, *пук* (у значењу војне јединице), *поручник*, *редов*, *дежурни*, *строј* (у значењу ‘постројени војници’), *шињел*, *следовање*, *дејство*,

бојеви ‘бојни’ (нпр. метак), *гарнизони* (придев).“ (Ивић П. 1998: 251–252; Ивић П./Кашић 1981: 377–378).

На другом месту, П. Ивић каже: „У ‘горњем слоју’ лекике, оном који зависи од културе и који се, напоредо с њом, најбрже мења, остало је далеко мање црквенословенских речи него у руском и бугарском оне чешће задржавају видљиве ознаке свог порекла (сх. *дејство*, руски и бугарски *действие*, сх. *пророштво* и *пророчанство* [в. *прорицати*], р. и буг. *пророчество*). [...] Уосталом, и реченица је постала лакша и спретнија кад су речи као: *путешествије*, *поњатије*, *обстојателство*, *надежда*, *мужествено*, *владитељ*, *пожелателно* замењене таквим као *путовање*, *појам*, *околност*, *нада*, *мушки*, *владар*, *пожељно*. С друге стране, приликом изгона рускословенских и руских речи жртвовано је и доста лексичких тековина које се нису лако могле надокнадити“ (Ивић П. 1998: 220).

1.4.2.6.2. Друга половина 19. века обележена је новим таласом русизама (Терзић 2003: 205). Томе су највише допринели српски књижевници, као што су В. Илић, М. Глишић, Ј. Веселиновић, Б. Нушић и С. Ранковић, који су стварали надахнути руском књижевношћу. Од 60-тих година 19. века интензивно се преводи руска књижевност, нпр. Љермонтов, Толстој, Гончаров, Чехов, Тургенев, Достојевски, Горки, Пушкин, Гогољ, Шолохов итд. (Ковачевић 1947: 111).

Е. Фекете, говорећи о утицају језика српских писаца на стварање српског језика у другој половини 19. века, каже: „Захваљујући неуморним упозорењима и ригорозној критици филолога, позивању на вуковску ‘опћениту правилност’, те романтичарском заносу у борби за чистунством у језику и народним језичким духом – дошло је до својеврсног култа језика, који је резултирао прогоном локализама, али и речи недомаћег, туђинског порекла. Ова струја, којој су први импулс дали војвођански писци на челу са Ј. Стеријом Поповићем (у оквиру Друштва српске словесности), захватила је најпре рускословенске, а затим турске, немачке, мађарске и др. речи.¹⁷⁸ С друге стране, отворан је пут посрбљеницама и неологизмима, али цео подухват, познато је, није уродио нарочитим плодом. И поред свих прогона, у језику су остале и речи из рускословенског (дакако оне

¹⁷⁸ О томе детаљније в. у Fekete 1983.

уходаније: *богослужење, двери* и сл.), руског (чији утицај није престао ни до данашњих дана)“ (Фекете 1984: 92).

1.4.2.7. 20. век

1.4.2.7.1. Током 20. века утицај руског језика на српско-хрватски се различито манифестовао и интензитетом и тематски.

Ј. Ајдуковић сматра да је у српско-хрватски језик током 20. века „улазио велики број русизама захваљујући постојању и функционисању српског књижевног језика и црквенословенског језика у истој националној и верској заједници, веома интензивном преводачком контакту, школском српско-руском двојезичју, изразитој склоности носилаца српског језика да се служи страним речима, затим бројним емигрантима који су оставили видне трагове у српској култури и науци, као и захваљујући веома развијеним економским, културним, научним, политичким и другим везама“ (Ајдуковић 1997: 9).

1.4.2.7.2. Почетак 20. века је карактеристичан по опадању броја русизама у српско-хрватском језику и мањем броју нових русизама (Терзић 2003: 205; Radčenko 2006: 147). У дневном листу *Политици* на самом почетку 20. века М. Стефанов региструје доста лексике страног порекла, незнатан број је руског односно рускословенског порекла, као што су: *целъ* (уз *циљ*), *књаз* (уз *кнез*) итд. (Стефанов 2015: 385–386).

1.4.2.7.3. Након октобарске револуције¹⁷⁹ и током треће деценије 20. века преузимају се русизми од руске емиграције као што је на пример реч *театар* (Терзић 2003: 213). Са стварањем Савеза Совјетских Социјалистичких Република (1922–1991), у наш језик долази низ нових русизама совјетске епохе – *совјетизама*,¹⁸⁰ као што су: *совјет* и *совјетски*, *врхушка*, *петолетка* (са варијантама, в. *пјатиљетка*), *ударник*, *замаскирати*, *закамуфлирати* итд. (ор. cit.; Тошовић 1981: 35; Клајн 1996: 43).¹⁸¹ Нови русизми су и војни чиновници као

¹⁷⁹ Октобарска револуција је назив за другу фазу руске револуције у другој деценији 20. века.

¹⁸⁰ Сматра се да су совјетизми у периоду после Другог светског рата до 1990. улазили преко источне у западну варијанту срп.-хрв. језика (Čelić/Lewis 2014: 258).

¹⁸¹ М. Радченко каже да су совјетизме преузимали многи европски језици: енглески, француски, италијански, чешки, пољски, бугарски (о литератури у тим језицима даје Radčenko 2006: 146). Русизме у пољском језику детаљно је проучила Х. Караш (Karaš 2007).

генерал-мајор, генерал-лајтнант, који су позајмљени од Црвене армије (Терзић 2003: 213). По Б. Л. Дабићу, октобарска револуција и касније Други светски рат придодали су „нови ванјезички престиж руском језику“ (Дабић 1981: 9).

1.4.2.7.4. Током четврте деценије 20. века, за време и после Другог светског рата, догодио се јак, али кратак продор руске лексике захваљујући тесним политичким везама, масовном превођењу с руског, обавезној настави руског језика у школама, руским песмама и филмовима и сл. (Клајн 1996: 43; Терзић 2003: 205; Матијашевић 1996а: 368; Радовић Тешић 2009: 85). Након Резолуције Информбироа (1948) утицај је поново ослабио (Терзић 2003: 205). После Другог светског рата забележен је и снажан утицај руске војне терминологије на српску војну терминологију (Јовановић В. 2014: 167).

1.4.2.7.5. Од средине 20. века смањује се број совјетизама и данас те речи спадају у пасивни фонд русизама (Терзић 2003: 213). Сличног је мишљења и Ј. Матијашевић, која каже да педесете године носе печат најпре смањења прилива, да би поткрај деценије уз континуитет одређеног степена одраније присутног, почело уношење поновно али и нешто другачије, нпр. *култ личности*, и са новом тематском групом на видуку (Матијашевић 1996а: 368–369). Са развојем социјалистичке производње, у наш језик улазе руске речи које означавају нове појмове, тако да је сам почетак шездесетих година обележен већим уласком лексике на техничко-технолошке терминологије као продужетак из краја педесетих (Матијашевић 1996б: 157; Матијашевић 1996а: 368–369). Период до краја осамдесетих „обогаћује се“ и неким примерима везаним за дисиденство (ор. cit.).

1.4.2.7.6. Крај осамдесетих и почетком деведесетих година 20. века, који почиње са перестројком,¹⁸² обележен је већим приливом русизама (Матијашевић 1996а: 369; Радовић Тешић 2009: 85).

1.4.2.7.6.7. Постсовјетски период (од 1991. год.) није донео значајнији продор русизама и, по мишљењу Б. Терзића, уколико би се понеки русизам-постсовјетизам појавио, он би брзо и нестао (Терзић 2003: 205, 214).

¹⁸² Перестројку је увео М. С. Горбачов 1987. год. и представљала је реформу за подизање совјетске привреде.

1.4.2.7.6.8. На простору Хрватске, „od početka 20. stoljeća do sredine četrdesetih godina pojavio se tek neznatan broj hrvatskih rusizama, dok se najveći prodor ruskoga leksika u hrvatski jezik zbio između 1945. i 1948. godine“ (Radčenko 2006: 146). У ратним годинама Шулекови русизми „bili su aktivirani kao dio jezičnoga purizma tijekom NDH (1941. – 1945.)“ (Čelić/Lewis 2014: 257).

После Другог светског рата до почетка деведесетих година „у hrvatski se posuđuje mali broj riječi ruskoga podrijetla“ (Radčenko 2006: 146; Čelić/Lewis 2014: 257).

Од почетка деведесетих година, поново се активира руска лексика „kao oživljene hrvatske riječi“ приликом истицања разлика између источне и западне варијанте срп.-хрв. језика. Тако се, на пример, водила полемика око употребе речи *точка* „kao hrvatskoga obilježja umjesto riječi *тачка*, koju pronalazimo i u Šuleka, kao srpskoga“ (Čelić/Lewis 2014: 257).

Крајем 20. и почетком 21. века, по мишљењу М. Радченко, „rusizmi, a pogotovo sovjetizmi, nestaju iz aktivnog dijela standardnog hrvatskog jezika“, те речи „postaju neprihvatljive izazivajući u svijesti govornika negativne asocijacije i zato često dobivaju deprecijativno značenje“ и „uglavnom pripadaju pasivnom leksiku hrvatskoga jezika, a u rječnicima i priručnicima označuju se kao historizmi“ (Radčenko 2006: 147).

1.4.3. Број русизама у српско-хрватском језику

1.4.3.1. Т. Маретић је избројао око 130 речи руског порекла (и 70 чешког порекла) у *хрватском језику* (Maretić 1892: 69).

1.4.3.2. Ј. Ајдуковић је навео 1089 лексема које су у речницима српско-хрватског језика означене као русизми, од тога је 36 процената застарелих (Ајдуковић 1997: 106; Терзић 2003: 209). Б. Терзић наглашава да то не значи да русизама нема знатно више, већ да они нису препознати од стране састављача речника из различитих разлога (Терзић 2003: 209).

1.4.3.3. Б. Ј. Дабић каже да савремени српско-хрватски књижевни језик „има знатан број русизама“, да је тај број „већи него што бисмо то емпирички могли и претпоставити“ и да је сам оптицај русизама доста жив у језику (Дабић 1981: 9). Такође, скреће пажњу да је, приликом листања речника страних речи, број русизама знатно мањи него европеизама или турцизама, али се зато доима да има више русизама него словенизама узетих заједно (op. cit. 13). У свом раду, он

је из речника ексцерпирео више од 500 русизама, указујући на то да број русизама расте¹⁸³ (ор. cit. 14). По Б. Терзићу, Дабићев списак је упола мањи од Ајдуковићевог, јер је „70-тих година XX века круг лексикографских извора био осетно скромнији него у време кад је Ајдуковић ексцерпирео своју грађу“ (Терзић 2003: 210).

1.4.3.4. По Б. Терзићу, укупни удео русизама у срп.-хрв. језику, што старих, што нових и најновијих, знатно је већи него што се обично мисли, а разлог томе јесте блиска сродност руског и срп.-хрв. језика, чиме је отежана идентификација русизама у срп.-хрв. језику (Терзић 2003: 205).

1.4.3.5. У Клаићевом речнику страних речи (Klaić) ексцерпирано је нешто више од 100 речи руског порекла: највише поименичених русизама, а мало придева и глагола (Čelić/Lewis 2014: 263–165).

1.4.3.6. У РМС Б. Станковић је избројао „око две стотине речи које уза се имају ознаку да потичу из црквенословенског, рускословенског или руског језика“ (Станковић 1996: 377).¹⁸⁴

1.4.4. Обележавање руске и рускословенске лексике у речницима¹⁸⁵

1.4.4.1. У РСАНУ користе се ознаке којима се указује на словенско порекло речи,¹⁸⁶ као што су: *рус.* за речи руског порекла, *рсл.* за речи рускословенског порекла, *ссл.* за речи из српске редакције старословенског (црквенословенског) језика, *цсл.* за речи из црквенословенског односно *стсл.* за речи из старословенског језика. Г. Јовановић је приметила да нема ознаке за славеносрпски, „вероватно због његове хибридности и што се сматрало да ће за овај тип бити довољно комбиновање већ предвиђених ознака“ (Јовановић 1982: 12).

¹⁸³ С почетка 20. века „русизми су се мјерили на десетке, сад их има на стотине у сх. књижевном језику, нарочито у есејистичком изразу“ (Дабић 1981: 14).

¹⁸⁴ Уп. код Х. Караш укупно 518 ексцерпираних русизама из речника пољског језика (Karas 2007: 40).

¹⁸⁵ О навођењу етимологије у описним речницима в. у Влајић Поповић 2014.

¹⁸⁶ И. Грицкат је у НЈ објаснила да се РСАНУ труди да, према расположивим могућностима, покаже код свих позајмљених речи из ког су страног (савременог) језика оне позајмљене, а да се даље етимологије тих страних речи, као и непозајмљених, тј. изворно словенских, препуштају етимолошким речницима (Грицкат 1960б: 220).

М. Пешикан је у НЈ, разматрајући улогу етимологије у РСАНУ, навео да дотични речник није етимолошки нити историјски, те да ознака порекла уз стране речи није резултат етимолошких истраживања, већ да она пружа податак о нормативној вредности речи¹⁸⁷ (Пешикан 1963: 189). По М. Радовић-Тешић, русизми који су обележени у РСАНУ могу се поделити на две врсте: 1. застарела лексика и 2. стандардна лексика опште намене, стилски немаркирана. Ауторка каже да се русизми „окувалификовани као застарела, архаична лексика“ појављују у РСАНУ у различитим текстовима: у старим књижевним и стручним текстовима из прве половине 19. века и у текстовима „нове епохе“, која се рачуна од Вука Караџића. У текстовима писаца пре Вука, та лексика је бројнија и означавала се са квалификатором *рсл.*, „што значи да се тиме сигнализирало да је реч рускословенског порекла“, док је мањи број новијих русизама (у текстовима од Вука) који припадају стандардној лексици (Радовић Тешић 2009: 80–81). Само на основу гласовних особина речи, одређивало се да ли реч припада рускословенском (*благодарителан*, *начелничество* итд.), српкословенском (*васељена* [в. *свемир*], *Васкрсеније* итд.) или црквенословенском (*безбожије*, *благогласије* [в. *благогласан*] итд.). Уколико „гласовни лик не даје доказе за сигурно разликовање, или [...] није лако идентификовати шта је рускословенско, српкословенско или славеносрпско, од XI књиге редакција Речника (на предлог М. Пешикана) прибегла је компромисном решењу. Да би се избегле могуће грешке у прецизној етимолошкој идентификацији и диференцирању, сва лексика овог типа квалификује се само са уопштеним неетимолошким квалификативом *сткњ.* – што значи ‘стара књижевност и књижевнојезичко наслеђе / старији типови књиж. језика: славеносрпски, рускословенски, српкословенски и сл./’“ (Радовић Тешић 2009: 83). Са квалификативом *заст.* русизам се даје двојачко: 1. наводи се директно руска реч или 2. „код речи које нису готове преузете него на основу елемената руског језика указује на близак облик руске речи, тј.: *према рус.* односно *исп. рус.*“ (Радовић Тешић 2009: 83).

¹⁸⁷ Нормативност при изради речника савременог језика, по И. Грицкат, схвата се као узимање само одабраних књижевника и самим тим одабирање из њихових дела одређених речи, тако да се међу туђим речима бира „само оно што се, према критеријуму редакције, може употребљавати, – из стилских разлога“ (Грицкат 1960б: 217–218).

Б. Терзић сматра да у речницима русизми нису доследно обележавани квалификатором и да је разлог у томе што стручњаци који су обрађивали срп.-хрв. лексички фонд нису „били довољно упућени у руски језик, као и у путеве и време уласка неке руске лексеме“ и да су се многи русизми потпуно уклопили у српско-хрватски језик и осећају се као народне речи (Терзић 2003: 207). Такође, он скреће пажњу да у речницима вероватно има доста русизама који нису регистровани у речницима, тзв. потенцијалних русизама, и да су они остали незабележени због тога што их није било у изворима из којих је ексцерпирана грађа за речнике (ор. cit.).

М. Радовић-Тешић је, у одговору на примедбу Б. Терзића, навела да је опште методолошко правило у раду на РСАНУ да се „етимологија не даје код српских (српскохрватских) речи, као ни код позајмица, које су стекле карактер домаћих речи“ (Радовић Тешић 2009: 79). Ауторка појашњава: „Да би се у описном речнику једна од речи типа: *вечност*, *драгоценост*, *известити*, *награда*, *опасност*, *особа*, *потомство* и сл. довела у везу са руском етимологијом, морало би се спровести прилично обимно и надасве прецизно истраживање за сваку реч понаособ, које би довело до почетка њене употребе и јасно указивало на евентуалну позајмицу из руског“ (ор. cit. 79–80). Такође, она скреће пажњу на то да је из угла описних речника у којима се описују и најситније семантичке нијансе, „ирелевантан [...] податак у синхроној анализи то што је, на пример, лексема *искрено* у Његошевом речнику квалификована као русизам, а *искреност* преузета из руског књижевног језика“ (Радовић Тешић 2009: 80).

1.4.4.2. У РМС употребљени су квалификативи за руски, рускословенски, српскословенски, црквенословенски и старословенски.

В. Васић је објаснила да су се у том речнику речи, за које се на основу морфофонолошких обележја може утврдити примарна црквенословенска, рускословенска или српскословенска провеницијенција, означавале као архаизми, историзми или експресивно маркиране лексеме. На тај начин су речи рускословенског порекла означене са *арх.* и *заст.*, нпр. *бешчастје* и *бешчислен* *арх.*, *весма*, *вожд* и *вознесење* *заст.* (Васић 1996: 90). Ознака *старословенски* је у РМС етимолошког (историјског) карактера, а није ознака за језик из којег је реч позајмљена (Васић 1996: 90).

Б. Станковић је разматрао обележавање „црквенословенизама“ (рускословенске лексике) и русизама у РСМ. Он је између осталог навео да за неке речи нема напомена „о инословенском пореклу“, као што је за *благодаран, благодарити, васпитати, запета, ободрити, скаска* и др., јер су се те речи веома лако прилагодиле и у потпуности уклопиле „у српски лексички систем, па се данас ни по чему не осећају као туђице“ (Станковић 1996: 378).

1.4.4.3. У нашем једином историјском речнику – РЈАЗУ, по упутствима Ђ. Даничића, навођено је време када се одређена реч појавила, као и етимолошки подаци и уносила су се поређења из осталих словенских језика.

1.4.4.4. У речницима страних речи ситуација је следећа: Клајн и Шипка обележавају русизме, Вујаклија означава руску и рускословенску лексику, док Клаић¹⁸⁸ користи ознаку *рус.* за руски и *слав.* за „slavenski (није одређено из којег slavenskog jezika)“ (Клаић XIII).

Б. Л. Дабић примећује да је у Вујаклијином речнику страних речи забележено премало русизама, а да их Клаићев нуди превише. Он закључује следеће: „Наши данашњи рјечници страних ријечи нуде нам веома неуједначен број русизама у српскохрватском књижевном језику. Чак ако узмемо у обзир да су ти рјечници издати у различито вријеме, ипак остајемо под утиском – да русизми нису опште лингвистички ‘препарирани’ за лексикографску презентацију. [...] Према томе, можемо већ сада рећи да код нас нису изграђени ни основни критеријуми о статусу русизама код нас, а камоли да су они лингвистички истражени и лексиколошки обрађени.“ (Дабић 1981: 13).

1.4.4.5. У *Речнику језика Петра II Петровића Његоша* (РЊЈ) коришћене су ознаке о пореклу речи. С обзиром на то да је Његош узимао не само „речи црквенословенског карактера“, већ и „из новијег руског књижевног језика“, аутори тог речника одлучили су се да се послуже руским речником СЦСРЈ, у којем се налази лексички фонд руског књижевног језика који је у то време био близак Његошу. Из тог разлога, све речи које су у РЊЈ обележене ознаком *цркв.-рус.* (= црквенословенско-руски),¹⁸⁹ сматране су као рускословенске, јер се

¹⁸⁸ О русизмима у Клаићевом речнику, в. у Čelić/Lewis 2014.

¹⁸⁹ Ознаку „цркв.-рус.“ смо у нашем раду приликом цитирања из РЊЈ остављали неизмењену.

налазе у СЦСРЈ. Ознаком *рус.* указивало се на чисто руске речи којих нема у СЦСРЈ (РЊЈ XXVIII–XXIX). Скрећемо пажњу да је посреди речник руског и рускословенског језика, те се на основу њега не може вршити разграничење између руске и рускословенске лексике.

Речи из славеносрпског периода означене су са скраћеницом „слрп.“, док су уз речи са ознакама „цсл.“ и „срсл.“, „које значе црквенословенски и српкословенски“, „често давали и реч у изворном писању, онако како је нађена у Даничићеву *Речнику из књижевних старина српских*“. То је рађено због тога „да је читаоци не би мешали с руском речју, често идентичног или врло сличног изговора“. Ознака „цсл.“ „доста је ретка у овом Речнику зато што су њоме означене само речи из црквених литургијских књига, док су речи из наше средњовековне и нешто касније књижевности означаване скраћеницом срсл.“ (РЊЈ XXIX).

1.4.4.6. С. Стијовић је у својој монографији *Славенизми у Његошевим песничким делима* обележавао само оне руске речи које су новијег датума, које не припадају рускословенском језику, нпр. *бесилан, бесловесност, беспредјелан, благодјеј, благородност, богохуленије, волновати, громометан, душегубитељ* итд., док су као рускословенске обележене оне речи које се налазе и у руском и у рускословенском, нпр. *бесмертан, бешчестије, благоденствије, божество, вдохнути, вооружати, воскреснути, горд, жертва* итд. (Стијовић С. 1992: 36).¹⁹⁰

1.4.4.7. У московском речнику ЭССЈ који реконструише прасловенски лексички фонд, руска лесица је обележена у складу са периодизацијом руског

¹⁹⁰ С. Стијовић је приметио велике разлике у идентификацији славенизама између свог речника и РЊЈ: 1. велики број лексема код С. Стијовића припада општем црквенословенском фонду, а у РЊЈ је означен као „срсл.“ (= ссл.) или „цркв.-рус.“ (у нашем раду то су: *подобан, грамата, посљедоватељ, презреније, пренебрегнути, подражати, прозрачан, повторити, произвол, очајаније*) или „грч.-цркв.“ или „рус.“ или је без квалификације; 2. оне речи које су код Стијовића са ссл. фонетским ликом, у РЊЈ су обележене као „цркв.-рус.“ (или се упућује на одговарајуће рсл. речи) или цсл. или су без квалификације; 3. код Стијовића су означене као руске, а у РЊЈ стоји ознака „цркв.-рус.“ (нпр. *гостепримство, живопис, љубопитно, печатати, поданик, поњатије и поњатност, предрасуденије, принадлежати, присуствије, причина, уваженије, ијел и ијел, точно и точност, правосудан, очајани, благодарност*) или су без квалификације; 4. Стијовић неке речи означава као хибриде, а у РЊЈ су оне означене као цсл. или се упућује на цсл. речи (Стијовић С. 1992: 44–46). Том списку још можемо дати примере из нашег рада: *просвјештеније* код Стијовића хибрид, у РЊЈ „срсл.“; *дрзак* код Стијовића хибрид на бази руског, у РЊЈ „цркв.-рус.“, *сочиненије* код Стијовић рсл., у РЊЈ цсл. итд.

књижевног језика. Наиме, скраћеницом „др.-руск.“ = *древнерусский*¹⁹¹ (енг. *Proto-Russian*) обележава се староруски језик који је трајао од распада прасловенске заједнице, тј. од 9. до 14. века, и сматран је претком свих источнословенских језика. Под скраћеницом „ст.-руск.“ = *старорусский* или *великорусский* (енг. *Old Russian*) подразумева се средњеруски језик који је трајао од 15. до 17. века, у периоду у којем су се формирали посебни источнословенски језици: великоруски, украјински и белоруски.¹⁹² Скраћеницом „руск.“ означава се руски књижевни језик од краја 17. и почетка 18. века, тј. у време владавине Петра Великог.¹⁹³ Руска редакција црквенословенског језика обележена је са ознаком „руск.-цслав.“.¹⁹⁴ У нашем раду користимо ознаку „струс.“ за цео распон од 9. до 17. века, те смо због тог неразликовања остављали руске скраћенице „др.-руск.“ и „ст.-руск.“ непреведене.¹⁹⁵

1.5. О бохемизмима – детаљније

1.5.1. Бохемизми или (ређе) чехизми су речи које су преузете из чешког језика или које су начињене по чешким узорима. Термин *бохемизам* изведен је из латинског назива за Чешку *Bohemia* „земља Боја“, од античког *Voiohaetum*. „Боји су били келтско племе, први историјски познати становници Чешке и Баварске у 3. и 2. веку н. е.“ (Копривица 2008: 371).

Бохемизмима се не сматрају „оне речи које су се прошириле из чешког у друге словенске језике у давној прошлости“ и које су на крају постале део

¹⁹¹ <http://www.philology.ru/linguistics2/suprun-89c.htm>

¹⁹² По И. Грицкат, историја руског књижевног језика све до средине 16. века „пружа слику расцепканости“ (Грицкат 1966: 62).

¹⁹³ У том период црквенословенски језик се ограничавао на црквену употребу, тако да је средином 18. века настао нови руски књижевни језик „изразито амалгамне природе (слично енглеском) – у њега су ушли и претопили су се у једну ограничену заједницу елементи више језика – старогрчког (преко црквенословенског), црквенословенског, различитих оријенталних језика, као и позајмице Новог доба – из немачког, а касније претежно из француског“ (Кречмер 2015: 140).

¹⁹⁴ В. Б. Криско је указао на неуједначеност ознака др.-руск., ст.-руск., ст.-слав. и цслав. на основу наведених потврда у ЭССЯ (од бр. 34 до 38), в. Крысько 2014: 108–112.

¹⁹⁵ У ЭССЯ користе се још ознаке: „сербск.-цслав.“ за српску редакцију црквенословенског језика (в. *точка*) и „др.-руск.-цслав.“ за староруски и рускословенски језик (в. *расматрати*).

општесловенског лексичког фонда, као што је на пример глагол *платити* (детаљније о томе в. Копривица 2008: 372).

У српско-хрватском језику употребљава се, по оцени В. Копривице, велики број бохемизама, који су најчешће стизали посредством западне варијанте. Данас се због њихове лексичко-творбене структуре тешко препознаје њихово страно порекло (ор. cit. 374, 375).

1.5.1.1. Утицај чешког језика, како на српски, тако и на друге словенске језике,¹⁹⁶ није био истог интензитета током читаве његове историје. Тај процес зависио је од међусобних односа између чешког и других народа. Ипак, најславнији период чешког језика био је период хуманизма и период националног препорода, када су се највише ширили чешки језички елементи (ор. cit. 376).

Појава бохемизама и чешких творбених елемената у српско-хрватском језику узрокована је блиским односима који су владали између Чеха и Хрвата већ у 14. веку. В. Копривица каже: „Хрвати су од Чеха крајем 14. века и почетком 15. века преузимали пре свега религиозну, филозофску и уопште апстрактну лексику“ (ор. cit. 373).

По мишљењу Љ. Јонкеа, први значајан утицај чешког језика на „književni jezik Hrvata“ забележен је у 16. веку, у књижевном делу Ш. Будинића *Summa nauka hristianskoga*, објављеног у Риму 1583. год. У том делу, задарски каноник писао је мешавином српско-хрватског, црквенословенског, чешког и пољског језика,¹⁹⁷ и то, како је утврђено, по директном налогу из Рима, јер је папа Гргур XIII наложио стварање књижевног реперторија за јужнословенски клер. Јонке закључује да је у том делу језик „očito hrvatski sa prilično crkvenoslavenskih citata i riječi, ali s razmjerno malim brojem čeških i još manjim poljskih riječi“, с тим што су

¹⁹⁶ Чешки књижевни језик имао је утицаја на пољски, словачки и словеначки. По Б. Л. Дабићу, ти утицаји условљени су његовим престижом, старином и процватом чешке културе у Хусово доба (Дабић 1984: 48).

¹⁹⁷ Исти аутор је у својим претходним двама књигама писао чакавским дијалектом (Jonke 1965: 152).

чешке речи наведене поред српско-хрватских као варијанте (Jonke 1965: 151–153).¹⁹⁸

Чешке речи (и друге словенске речи) улазиле су у хрватски књижевни језик преко речника (Микаља, Волтић, Витезовић и Стулић, в. § 1.2.1.), као и преко речника који се чувају у рукописима. У 18. веку, Љ. Јонке је запазио покушај уношења чешких речи у кајкавски дијалекат посредством *Дикционара*, латинско-хрватско-немачког речника, А. Патачића, довршеног 1779. год. али не и објављеног (више о томе у раду Jonke 1949). У наведеном рукопису аутор је наводио чешке (и пољске) позајмљенице, јер је тада било уврежено мишљење да су словенски језици уствари дијалекти, који су се, по њему, развили из старије „ilirske matrice“. Због тога, те речи преузимање из словенских језика аутор је осетио као *своје*. Иако није штампан, Јонке закључује како је „vrlo poučno da se vidi kako je potreba izgrađenijeg književnog jezika i visokoga školstva upravo iziskivala orijentaciju na češke jezične elemente“ (Jonke 1965: 153–155).

Почетком 19. века чешки језик доживео је праву револуцију, а чешка теминологија, у оквиру аустро-угарске монархије, достигла је највиши степен и служила је као узор за словенске народе. Налет чешких речи осетио се у време илирског покрета, када су се илирци „zanosili idejama slavenske veličine i međusobnog poštovanja između Slavena različitih grana“ (Hraste 1958: 55). Посебно се то осетило после доласка П. Ј. Шафарика у Нови Сад 1817. и његовог деловања на простору Балкана. „Jači priliv čeških riječi u naš književni jezik osjeća se nakon godine 1836., kad se Hrvati odriču kajkavskog i čakavskog dijalekta i uzimlju štokavski dijalekat kao književni jezik“ (Hraste 1958: 55). Бохемизми (и русизми) стигли су у првом налету преко речника Мажуранићевог и Ужаревићевог, за време илирског деловања Љ. Гаја, И. Мажуранића, С. Врза (о томе детаљније горе в. § 1.2.1.3.). Он је за собом у српско-хрватском оставио мали број бохемизама,¹⁹⁹ посебно у његовом западном стандарду, као што су: *досљедан*, *досљедност*, *наслов*,

¹⁹⁸ А. Лома каже да је Задранину Будинићу било по једном писму из 1581. наложено да превод начини „на српском језику“. Он је дотад писао на своме родном чакавском, а за тај превод прибегао је јекавском штокавском Дубровника, који је у штампаној верзији назвао „словинским“.

¹⁹⁹ Одређен број речи био је нов и у чешком језику и у њему су те речи имале статус позајмљеница из других словенских језика.

околност, покус, збирка, садра, уплив итд.; ту се помињу и *образовати, предмет, првобитан, устав* који су у НЈ означени као русизми (Jonke 1965: 157; Jonke 1971: 170; Копривица 2008: 374; Hraste 1958: 55–56). Други налет бохемизама уследио је после 1848. године до појаве првог Шулековог речника, тј. до 1860. Тада су се усталили бохемизми као што су: *бајослован* и *бајословље*,²⁰⁰ *билина* и *билинство*, *достатан* и *недостатан*, *дражба*, *наклада* и *накладник*, *огаван* и *огавност*, *опетовати*, *плоха*, *појам*, *смјер*, *становиште*, *сустав*, *тлак* и *тлакомјер* итд.; ту се помињу и *бодар* и *бодрост*, *древан*, *громада*, *образац*, *одраз* и *предео* (в. *предео*) који су у НЈ означени као русизми. Љ. Јонке закључује да су те речи до 1874. већ биле познате, јер их Б. Шулек није обележавао као бохемизме у свом последњем речнику (Jonke 1965: 158; Jonke 1971: 171). Трећи налет бохемизама обележен је појавом другог Шулековог речника 1874. год. Из тог периода задржао се мањи број бохемизама (*дојам*, *добробит*, *кисик*, *водик* итд), а већи број њих се није усталио, као што је нпр. *причина*, у нашем раду руског порекла (Jonke 1971: 171–172). Љ. Јонке наводи два разлога за то: први, тај што се Б. Шулек није држао својих начела да треба уводити бохемизме само онда када не постоји добра народна реч и други, што је у то време дошло до преокрета у тадашњим настојањима да се створи јединствен јужнословенски језик и до напуштања оштрих пуристичких начела у тражењу народних и словенских речи²⁰¹ (Jonke 1965: 158–159).

У 19. веку, у српско-хрватски језик масовно су преузимани чешки називи за појмове из домена културе и цивилизације. В. Копривица навела је процену Б. Хавранека²⁰² из његове књиге *Studie o spisovném jazyce* (Praha 1963) да у западној варијанти српско-хрватског језика има око 200 бохемизама, а да се већи део њих

²⁰⁰ В. Михајловић је сматрао да је Б. Шулек највећи пуриста на подручју српско-хрватског језика, међутим упоређујући Шулекове бохемизме са својом грађом за речник посрбица, дошао је до закључка да су „Шулекова пуристичка решења знатно млађа“, као у случају речи *бајословни* (Михајловић 1984: 659). На основу поређења Шулекових кованица и *посрбица*, В. Михајловић помиње да постоји могућност да се „бар један део каснијих чехизама, на територији Војводине“ не третирају као *чехизми*, већ као *словакизми* (Михајловић 1984: 659–660).

²⁰¹ Закључак Љ. Јонкеа јесте да је последњи Шулеков речник „*labuđi pjev Zagrebačke filološke škole*, и *znatnoj mjeri bez odjeka*“ (Jonke 1965: 160).

²⁰² О њему више у раду Копривица/Митрићевић-Штепанек 2010: 156–157.

проширио и на источну варијанту,²⁰³ као што су *позорност, огаван, становишите, појам, назор, гесло, недостатак* (в. *достатан*), *способан*, с тим што је извештан број термина у чешком добијен калкирањем немачких речи, посебно сложеница (Копривица 2008: 374). Т. Маретић је пописао бохемизме (и русизме) у књижевном језику 19. века и избројао око 70 бохемизама²⁰⁴ (Maretić 1892: 69). Љ. Јонке је, у својим истраживањима бохемизама 19. века, дошао до броја од 500 позајмљених бохемизама, а 100 усвојених,²⁰⁵ међутим тај број се половином 20. века свео на седамдесетак бохемизама (Jonke 1965: 156–157, 160). Анализирајући лексикографска дела 19. века, Љ. Јонке је закључио да су се бохемизми постепено ширили до 1874. (године када је објављен последњи Шулеков речник), након чега је уследио значајан пад, бар код Хрвата. Међутим, у источној варијанти у коју током 19. века није продро толики број бохемизама, након 1918, а посебно 1945. године, продире све више њих, као што су *околност, појам, дојам, смјер, сустав* итд., јер су тада западна и источна варијанта интензивније утицале једна на другу (Jonke 1965: 160; Hraste 1958: 57). В. Копривица је ипак проценила да се од краја 19. века није повећавао број бохемизама ни у источној ни у западној варијанти српско-хрватског језика, упркос повећаној сарадњи између Срба и Хрвата (Копривица 2008: 375). Током 20. века, из пуристичких разлога потискују се бохемизми,²⁰⁶ посебно у српском језику у којем су се те речи осећале као *кroatизми*. Тако на пример, на крају *Речника савременог српскохрватског књижевног језика* М. Московљевића (тзв.

²⁰³ Љ. Јонке сматра да се мањи број бохемизама пренео у српски књижевни језик, јер је он у то време био под утицајем руског језика (Jonke 1965: 160).

²⁰⁴ Љ. Јонке је додао да том броју треба додати још 70 речи које су или чешког или руског порекла код Маретића (Jonke 1965: 156–157). На другом месту у свом раду, оценио је да је те 1892. године било 100 бохемизама, тј. поред сигурних 70, још око 30 речи подударало се с русизмима, али да су оне вероватно чешког порекла (op. cit. 160).

²⁰⁵ На питање откуд тако велики број неодомаћених бохемизама, Љ. Јонке наводи да постоје три разлога, први и најзначајнији што се Шулек није држао својих унапред задатих начела, већ је позајмљивао из чешког и онда када је у народном језику постојала наша добра реч, други што он није био баш срећне руке у грађењу појединих твореница и трећи што се одустало од крајњег језичког пуризма који је Шулек заступао (Jonke 1971: 165–166).

²⁰⁶ Због тога се и данас под термином бохемизам често „означава елеменат који је по свом пореклу из чешког језика, али се некад том ознаком наговештава да се ради о непожељном коришћењу туђе (тј. чешке) речи“ (Копривица 2008: 371).

Речник неправилности) уврштени су бројни бохемизми, нпр. **добробит** (да се замени речју *благостање*), **достатан** (*довољан*), **наклада** и **накладник** (*издање, издавач*) **огаван** (*гадан, мрзак*), **см(ј)ер** (*правац*) и **уплив** (*утицај*). В. Копривица је закључила да су многе те речи временом постале уобичајене и данас се не осећају као *кroatизми* (Копривица 2008: 375).

Љ. Јонке сматра да је током времена одређен број бохемизама замењен народним речима, нпр. **билина** – *биљка*, **(не)достатан** – *(не)довољан*, **опетовати** – *понављати*, **набожан** и **набожност** – *побожан* и *побожност*, **замак** – **дворац** или интернационалним речима, нпр. **бајословље** – *митологија* итд. (Jonke 1965: 160). Други нису замењени, него се и даље употребљавају. Он каже да ништа не помаже „što pojedinci kadšto udaraју protiv tih živih bohemizama, kao npr. prof. V. Mićović u ‘Našem jeziku’ 1951. i 1952. One [sic!] su po potrebi ušle u književni jezik, imaju zgodan prilagođen oblik i vrlo spretno vrše svoju funkciju, tako da se osjećaju kao prave hrvatskosrpske riječi.“ (op. cit. 162; Jonke 1971: 178 nap. 15).

1.5.1.2. Аутори који су се бавили бохемизмима у српско-хрватском језику слажу се око чињенице да су позајмљенице из чешког језика биле од великог значаја у изграђивању српско-хрватске научне терминологије²⁰⁷ (Копривица 2008: 374–375; Auty 1977: 9; Jonke 1965: 137–150, 125–135). Као што смо већ поменули у претходном поглављу (в. § 1.2.1.4.), у том процесу важну улогу играо је Б. Шулек. У складу са пуристичким настојањима у 19. веку да се на основу утврђених принципа изгради научна терминологија (како су то чиниле аустријска и чешка комисија за утврђивање терминологије), Шулек је пошао од немачко-чешког речника Ј. Шафарика²⁰⁸ из 1853. год. (*J. Šafařík Německo-český slovník vědeckého názvosloví pro gymnasia a reálné školy*) (Jonke 1965: 140). Тај речник послужио је Б. Шулеку не само као узор него и као главни извор чешких назива и термина, јер је он садржао проверену чешку научну терминологију као

²⁰⁷ Љ. Јонке сматра да су чешке речи узимане углавном из терминологијских потреба (Jonke 1965: 160).

²⁰⁸ О њему више у раду Копривица/Митрићевић-Штепанек 2010: 156.

результат рада чешке комисије²⁰⁹ (Jonke 1965: 158; 1971: 161). Чешке речи је Б. Шулек преудешавао по гласовном систему и начину творбе српско-хрватског језика, тако је у Шафариковом речнику од чеш. *dojam* (sic!²¹⁰) код Шулека стоји **дојам** са променом непостојаног *e* у непостојано *a*; чеш. *důsledný* – **досљедан**, чеш. *heslo* – **гесло** итд. (Jonke 1971: 164). Иако је Б. Шулек у предговору свога другог речника рекао да је бележио из којег језика је посуђивао речи, Љ. Јонке је анализом утврдио да је тамо поред 400 означених бохемизама присутно исто толико неозначених (Jonke 1971: 166). Тако је на пример запазио да је *pojam* необележен бохемизам, чије се порекло може утврдити и по томе што у RIAZU нема старије потврде од Шулека, као и то да су **појам** < чеш. *pojet* и **дојам** < чеш. *dojet* исто грађени, а **дојам** јесте означен (Jonke 1971: 167). Необележени бохемизми код Шулека су: **бајослован** < чеш. *bajeslovní* (одатле *бајослов*, *бајословје*, **бајословље**), **добробит** < чеш. *dobrobyt*, **достатан** < чеш. *dostatný*, **дражба** < чеш. *dražba*, **кисик** < чеш. *kyslík* (одатле *кисиковине*, *кисикомјер*), **наслов** < чеш. *náslav*, **недостатан** < чеш. *nedostatný*, **огаван** < чеш. *ohavný* (одатле *огавност*, *огавље*), **околност** < чеш. *okolnost*, **опетовање** < чеш. *opětování*, **пелуд** < чеш. *pel* („цветни прах“), **плоха** < чеш. *plocha* (одатле *плохомјер*, *плохомјерство*, *плошан*, *плошје*), **појам** < чеш. *pojet* (одатле *појамни*, *појмити*, *појмословље*, *појмовитост*), **покус** < чеш. *pokus*, **првотан** < чеш. *prvotní*, **садра** < чеш. *sádra* (одатле *садрен*, *садрана*, *садрар*, *садрити*), **слученина** < чеш. *slučenina* (sic!), **смјер** < чеш. *směr* (одатле *смјерница*, *смјерати*), **сустав** < чеш. *soustava* (одатле *суставан*, *суставословље*), **тлак** < чеш. *tlak*, **водик** < чеш. *vodík*, **засада** < чеш. *zásada*, **збирка** < чеш. *sbírka* итд. (Jonke 1971: 167–170). Међу тим необележеним бохемизмима, Љ. Јонке помиње и неке речи које су у НЈ означене као русизми, нпр. **бодар** < чеш. *bodry*, **древни** < чеш. *dřevní*, **громадан** (в. **громада**) < чеш. *hromadný*, **образац** < чеш. или рус. *obrazec*, **одраз**, **одразити** < чеш. *odraz*, **предмет**, **предметан**, **предметност** < чеш. *předmět*, *předmětný*, *předmětnost*,

²⁰⁹ Б. Шулеку се свиђао пуристички став чешке комисије, тако да је у предговору свог другог речника напоменуо да чешки језик не подноси туђице као неки други језици и да се то мора применити и на хрватски језик (Jonke 1971: 161–162).

²¹⁰ Омашком код Љ. Јонкеа на том месту стоји *dojam*, док на другом правилно наводи *dojet* (в. Jonke 1971: 167).

прозрачан < чеш. *proзраčný* (Jonke 1971: 167–169). Љ. Јонке је објаснио зашто су управо ти и бројни други бохемизми код Шулека остали неозначени. Наиме, у првом налету устаљен је одређен број бохемизама (који су горе поменути), а затим се у другом налету њихов број повећао, тако да је до 1874. године, када је Шулек објавио свој други речник, већ био одомаћен велики број бохемизама за које он није осетио потребу да их као такве означава (Jonke 1971: 170–171).

Интересантан је податак да лексикографска остварења из тог и каснијег периода, као што су Броз-Ивековићев речник²¹¹ и RJAZU, нису бележила речи које је унео Шулек. У RJAZU нису коришћени Шулекови речници под уредништвом Ђ. Даничића и М. Ваљевца, већ је П. Будмани почео узимати по коју реч, а Т. Маретић само оно, што се чинило сигурно (Jonke 1965: 21–22, 137–138). У нашем раду можемо да потврдимо тај податак, наиме у RJAZU нису забележене следеће речи из Шулекових речника: *бајословље, добробит, дојам, достатан, дражба, доследан, извједљив, лекарна / љекарна, сувисли и сувислост*; а забележени су: *глат, засада, збирка, љекарник, наслов, огаван, околност, опетовати, позорност, покус, првотан, слученина, смјер, сустав и тлак*. На примеру наше грађе види се да је већина тих речи забележена у касније објављеним томовима RJAZU.

2. О русизмима и бохемизмима у часопису НЈ

2.1. О русизмима и бохемизмима у чланцима

О речима из других словенских језика, посебно о русизмима и бохемизмима, писано је на више места у НЈ. У овом поглављу навешћемо само оне чланке у којима се набрајају русизми и/или бохемизми.²¹²

2.1.1. О речима из других словенских језика у српско-хрватском језику говорило се у НЈ најчешће са нормативне тачке гледишта. У радовима су аутори правили дистинкцију између народне, домаће и стране лексике, у коју су убрајали и речи из других словенских језика.

²¹¹ В. списак речи које је Шулек предложио а који се не налазе у Броз-Ивековићевом речнику у: Jonke 1965: 150.

²¹² Да појаснимо, овде ће бити наведени радови у којима су аутори набрајали русизме и/или бохемизме као примере. То је урађено да не би било понављања у самим одредницама.

2.1.1.1. А. Белић је, у трећем наставку свог рада о развоју српско-хрватског књижевног језика, говорио о страним речима словенског порекла. У њему он каже: „У нашем језику има доста речи позајмљених из словенских језика, а нарочито из руског или чешког језика, за које мало ко зна да су туђице, тако су се помешале са нашим речима. На пр. из руског: *лични, награда, наука, природа, предео, огроман, опиширан* и сл. Многе од ових речи (као на пр. *предео*) добиле у нашем језику друго значење него што га имају у руском језику. Или на пр. из чешког језика: *битан, доследан, наслов, околност, збирка* итд. Има их доста и једне и друге врсте које још нису добиле општу употребу (на пр. из чешког *огаван* – ‘одвратан’, *дојам* – ‘утисак’, *садра* – ‘гипс’ итд.), али их има које су већ заузеле одређено место у нашем речнику, тако да их је одатле врло тешко у неким случајевима, а каткада и немогућно и непотребно удаљавати. Они су сведоци нашег културног развоја у XIX веку и према томе – део наше духовне културе. Тога има у свим књижевним језицима са прошлостју.“ (Белић 1933ђ: 66).

2.1.1.2. Љ. Стојановић је објављивао у рубрици ЈПаб своје коментаре у вези са ставовима у *Језичном савјетнику* Т. Маретића, који се између осталог био заговорник да се чешке и руске речи у српско-хрватском језику избаце из употребе. У својим коментарима, Љ. Стојановић није директно помињао порекло тих речи (због тога су у нашем раду његови коментари обележени знаком □), али је наводио одређене информације које могу бити од користи за наш рад.

2.1.1.2.1. Љ. Стојановић је набрајао позајмљене речи, које се помињу у Маретићевом *Језичном савјетнику*, а које нису ушле у београдски књижевни језик: *барс, достатан, гесло, громада, громадан, ислѣдовати, јантар, кист, краљевна, личинка, могила, набожан, набожност, огаван, огавност, плоха, покус, порив, равновјесје, рисати, сраз, сразити се, сувисли, сувислост, тлак, тлахомјер, вајати, вајар, велебан* (ЈПаб 1937а: 121–122).

2.1.1.2.2. Одређене позајмљене речи, по Љ. Стојановићу, изашле су из употребе тако што се замењују нашим речима: *благодарити, благовремено, дозвола, дозволити, горд, сходан, снисходљив, сравнити, несравњив, уплив* (ЈПаб 1937а: 121).

2.1.1.2.3. Љ. Стојановић је, разматрајући позајмљене речи, навео да „међу њима има таквих које су преко књижевности ушле и у народни говор, тако да се и не осећају да су позајмљене“, као што су: *чин, чиновник, дрзак, невин, природа, уштрб* (ЈПаб 1936е: 59).

2.1.1.2.4. Љ. Стојановић је навео речи које нису народне, а не разликују се од народних речи: *дворац* (уз напомену да „не мора значити деминутив“), *известити, лични, наука, недоумица, одобрити, опиширан, оскудевати, оспорити* (*спор, споран, отпор*), *предлагати, услуга, збирка* (ЈПаб 1936е: 59).

2.1.2. Русизми су се у НЈ разматрали најчешће из нормативног угла као стране речи (§ 2.1.2.1. – 2.1.2.3.). Поред тога, помињали су се приликом анализе лексике у источној и западној варијанти српско-хрватског језика (§ 2.1.2.4.). У § 2.1.2.5. наведен је рад у којем су набројани русизми приликом класификације лексема на основу порекла.

2.1.2.1. П. Ђорђевић, у свом раду о туђицама (Ђорђевић 1934д), навео је да су речи *дејство, избегавати, неусиљено, решити се, известен* и *излишан* узете „непосредно из руског – дѣйствиѣ, избѣгать, неусиленно, рѣшиться, извѣстный, излишний“ и да се те руске речи у нашем језику не осећају као туђе. Он каже: „Тако је уопште са руским речима у нашем књижевном језику: оне су се најлакше помешале с народним речима, тако да се многе од њих и не осећају као туђице, нити као позајмљенице, што значи да их наш образован човек не одваја од осталих српских израза у књижевном језику. Зато [...] су се неки русизми – иако без невоље – толико укоренили да се готово и не помишља на њихово уклањање из нашег језика. Зато и речи које су нам дошле из руског језика и иду у врсту *позајмљеница*, док се речи из осталих културних језика, које су почеле улазити у наш књижевни језик од почетка његова стварања, осећају углавном као *туђице*. Русизми су добили наше гласовне особине и тиме се изједначили са осталим простонародним речима. И не само то. И онда када су руске речи задржале мање више свој изворни облик, оне су нам пак ближе, него, на пример, најобичније француске. Такви су изрази: **пријатан** место пријетан, **горд** м. грд, **искрен** м. искрњ и сл. Нема никакве сумње да ће број русизама бити већи, тим пре што се код нас још доста преводи с руског, а преводиоци су чешто невешти и неспремни, а уз то и руска емиграција, која је дала велики број културних радника нашем

народу, уноси и у наш језик руске речи и обрте, или – што је исто толико важно – подржава и чува од заборављања већ примљене русизме. Као туђе осећају се неке руске речи које означавају само руске појмове па су задржале и руски облик, као на пример *совјет* и *пјатиљетка*. Ако нам је ипак стало да чувамо чистоту свога језика, онда би требало да се клонимо и непотребних русизама. [...]“ (ор. cit. 17–18). Зато је аутор предложио да се „место *избегавати* што може смело рећи *клонити се чега*, место *решити се* – *одлучити*, место *излишан* – *сувишан*, место *неуслиљено* – *без муке* и сл.“ (ор. cit. 18).

П. Ђорђевић је приметио да су одређени русизми у нашем језику добили „засебно значење а које није једино у руском језику. Тако је *дејство*, рус. дѣйствиѣ, задржало значење: деловање, акција, утицај, а не и ‘радња, рад, борба, чин’, или *известан*, који не значи и ‘познат’ као у руском известный. Према томе речи и када су позајмљиване из руског језика нису увек улазиле у наш књижевни језик у свом пуном значењу, него се вршило одабирање, према потреби која је у датом тренутку постојала. То уношење руских речи ишло је напоредо с руским утицајем на наш културни развитак. Нарочито су се у званичном, канцеларском језику, и са старим правописом који је, за разлику од језика лепе књижевности, с Вуковим правописом, имао пуну заштиту државе, несметано употребљавали многи русизми. Они су се доцније губили, али је већи број до данас остао својина књижевног језика.“ (ор. cit. 18). Пример за то је рад Д. Страњаковића, у којем је наведен случај из 1844. године да је „*попечитељ* правосудија и *просвештенија*“ П. Јанковић издао наредбу окружним начелницима да треба туђице као што су *рапорт* и *опциговати* заменити речима *известије* и *одбити*. Аутор је закључио: „Јасно је да се у то време руске речи нису сматрале као туђе, као што се види из самог превода немачке речи рапорт – руском *известије*. И у оној краткој наредби налазимо на неколико русизама који су се већ преживели, као *просвештеније*, *заказати* тј. наредити, *израженије*, према рус. выраженіе, *поњатан*. И у кратком одговору, као што је и сама попечитељева наредба, руднички начелник је употребио речи: *претписаније*, *касателно*, *точнејше*, *сочиненије*. Али је из броја руских израза у та два документа остало до данас: *приметити*, *непријатан*, *својство*, *оскудевати*, *учтив* и споменути глагол *избегавати* [...]“ (ор. cit. 19).

2.1.2.2. В. Његован је приликом анализе хемијске терминологије побројао руске речи које је нашао код Т. Маретића: „I reči **blagovremen, bodar, dejstvo, doslovno, dozvola, dvorac, isledivati, izraziti, izviniti, koristoljubiv, kosnuti se, ljubopitan, mogila, obodriti, poredak, posetiti, pretskazivati, preinačiti, prenebregavati, primedba, prinadležnost, proizvoljan, sledovati, smeniti, srazmeran, suprug, svojstvo, ubitačan, uvažiti** i sl. ruske su, pa ih ipak upotrebljavamo, iako imamo sasvim dobre naše reči za to: pravovremen, srčan, delovanje, reč po reč, dopuštanje, dvor, istražiti, izricati (iskazati), oprostiti, samoživ (sebičan), krmilo, dirnuti, radoznao, grob, ohrabriti, red, pohoditi, proreći, predugojačiti, zanemariti, napomena, primitak, samovoljan (svojevoljan), slediti, premestiti (otпустiti), razmeran, muž, osobina, štetan, uzeti (ceniti)²¹³ – (Maretić). A koliko ima ruskih reči za koje nemamo prave zamene? Na pr. **činovnik, drevan, drzak, gromada, nevin, odobriti, odraziti, oduševiti, odvažan, opširan, osporiti, oživotvoriti, pobedonosan, podanik, postepen, pravosuđe, predeo, predlagati, predmet, predrasuda, privremen, privržen, proricati, prosveta, prvobitan, raspolagati, razvrat, savest, udžbenik, ugroziti, usluga, ustav, verojatan** itd. (Maretić).“ (Njegovan 1938: 111).

2.1.2.3. Љ. Стојановић је навео речи које су по његовом мишљењу руског порекла, а у *Језичном савјетнику* Т. Маретића нису поменуте да су из руског, то су: **чудак, окончати, садржавати** „enthalten“, **скончати се, страница** (ЈПаб 1937а: 121).

2.1.2.4. Д. Малић је у свом раду о односу западне и источне варијанте у RЈAZU говорила о русизмима: „У српској стандарднојезичкој норми има низ русизама који су у употребу ушли у 19. ст. (неки већ и у 18-ом) и које су у тој употреби учврстили познати српски писци. Ако се такве ријечи и нађу у покојем хрватском извору, обично су то рјечници, који само регистрирају постојање (Стулијев уз обавезну напомену да се ради о русизму, или Шулекови), а од писаца најчешће Павлиновић, који није особито утјецао на обликовање хрватске језичне норме, те таква потврђеност не значи и животност одређене ријечи у хрватској норми у одређеном времену. Такве су ријечи нпр. **бунт** и изв. (руска посуђеница из њем.), **изјаснити се, једномишљеник, лице** (у значењу ‘особа, човјек’),

²¹³ Уредништво је прокоментарисало у фусноти: „Међу нашим рећима што их писач наводи има их које су збилја добра замена наведеним русизмима; али их има и које то нису“.

лобања, љубопитан, морепловство, надлежан, надлежност, наука (у савременом значењу ‘знаност, scientia’ само један пример из Даничића), *недоумица, неоспоран, обезоружати* и изв., *особен* и изв., *подозрење, подражавати, подстрекавати, постепен(ост), предсказање, предсказати, преимућство, преписка, превазилазити, презрење, принуда* и изв., *пристрасан, пристрасност, расходовати, равновјесје, равномјеран, сладострасан, снисходљив, списак, сразмјер, сравнити* (у значењу ‘успоредити’), *учтив(ост), услов(ан), уважити, уважавати, вајар, вајати, васпитати* и изв., *запета* итд. итд. Многи су русизми новијег датума, те у АР нису потврђени, као нпр. *дозволити, одсуство, оваплотити, подрика, постројење, предострожан, упечатљив* и др., али имају исти статус у језику као и они ранији јер слиједе традиционалну нит посуђивања. Занимљиво је да за оне ријетке црквенославенизме и русизме који су се уобичајили у хрватској језичној норми, у српској норми постоји друга ријеч, нпр. *лицемјеран* – *пријетворан*, *кист* – *кичица*, *личинка* – *ларва* и др. Неки су се русизми потпуно уобичајили и у хрватској језичној норми као и у српској премда за њих из 19. ст. још немамо потврда из писаца, него само из рјечника, нпр. *очајавати, очајавање, образован, образовати* (у значењу ‘изобразити, просвијетити, школовати’), *одличан* и др.“ (Малић 1981: 52–53).

2.1.2.5. В. Павковић је, у свом раду о дистрибуцији фонема уз иницијално *г*, навео: „Из руског језика је преузето неколико речи из војничке терминологије: *генералан, генерал-лајтант, гилдија, гимн* и *гимназистка*“ (Павковић 1982: 245–246). У закључку стоји да су руског порекла речи: *грамата, грамота, громометни* и *грузило* (ор. cit. 247).

2.2. Русизми у НЈ

У часопису НЈ ексцерпирано је укупно 297 лексема које су означене као русизми, док је за 9 лексема наведено да су руског или чешког порекла. Те лексеме су у нашем раду разврстане првенствено по етимологији која је дата у НЈ. Из тог разлога оне су подељене у неколико група. У првој групи се анализирају лексеме за које се у НЈ тврди да су руског порекла, у другој су лексеме за које је наведено да су значења преузета из руског језика, а у трећој су лексеме које су изведене по угледу на руске творбене моделе. Прву групу смо даље поделили на

неспорне и спорне русизме. Међу неспорним русизмима налазе се они којима је руско односно рускословенско порекло потврђено етимолошком анализом, док су спорни русизми они којима је оспорено руско односно рускословенско порекло. Другу групу смо поделили на лексеме чија значења јесу односно нису из руског језика. Лексеме руског или чешког порекла поделили смо на оне које су неспорне и спорне. Русизми су распоређени у 213 одредница (не рачунајући празне одреднице) азбучним редом, а лексеме руског или чешког порекла у 9 одредница.

У нашем раду има неколико празних одредница: [*известије*], [*ободрити*], [*похотљив*], [*пристрасност*], [*произвољно*], [*вајар*], [*нисходљив*, *нисходљивост*, *нисходан*, *нисходећи*, *нисходити (се)*] и [*присутан*, *одсутан*, *отсу(т)ство*; *одсутво*], уз које стоје упућенице на којим местима су те речи протумачене, док су у одредницама оне обележене звездицом, којом се скреће пажња да по пореклу припадају другој скупини.

2.2.1. Лексеме означене као русизми

2.2.1.1. Неспорни русизми

2.2.1.1.1. Неспорне лексеме руског порекла

БАРС

■ М. Адамовић је у свом раду о турским позајмицама неосманског порекла размотрио порекло речи *барс*: „Када је у другој половини 19. века наступило нормализовање српскохрватског лексичког фонда, већина домаћих лексикографа се определила за усвајање међународне речи *пантер*, док је Иван Филиповић предлагао за исти појам руску позајмицу *барс*“. У српскохрватско-немачком речнику И. Филиповића: *Neues Wörterbuch der kroatischen und der deutschen Sprache* II, Kroatisch-deutscher Teil, Agram 1875. постоји одредница *барс*, *-са* „Panther“ и дериват *барсовина*, *-не* „Panterfell“. Међутим Филиповићев русизам се није афирмисао у српско-хрватском језику и није усвојен ни у словеначком књижевном језику, иако је било таквих покушаја од стране словеначких лексикографа. М. Адамовић каже: „Своје *барс* Филиповић је позајмио из руског књижевног језика, који ту реч има од 1583. године“. Што се тиче значења у руском: „главни речници руског књижевног језика не дају за њу увек исто значење. У неким се *барс* описује као ‘дивља животиња из породице мачака’, у

неким као ‘дивља мачка која живи у топлим пределима’, а у неким управо супротно као ‘снежни пантер’“. Реч *барс* је у књижевни руски дошла из народних говора, а потврдио ју је Даљ и дао јој конкретније значење, а то је да „обухвата неколико врста пантера међу којима се посебно истиче гривасти пантер *felis jubata*, који живи у степама источне Азије, и *felis uncia*, који живи иза Алтаја“. У народни руски језик *барс* је дошао „из западнотурских језика за време владавине Златне хорде 1223–1502. године. На тлу турске породице *bars* се региструје још од 731. године у значењима ‘гепард, пантер, година пантера у животињском календару, лично име’ а важи за древну индоиранску позајмицу преузету из изумрлих иранских језика Централне Азије, која стоји у директној вези са перс. *pars* ‘пантер’ и индиректној вези са ст. гр. *παρδος* [πάρδος] id.“. Аутор у фусноти наводи да су подаци из књиге: W. Radloff, *Die alttürkischen Inschriften der Mongolei*, SPb 1895, 137, 374. (Адамовић 1976: 24–25).

□ В. § 2.1.1.2.1. (ЈПаб 1937а: 121).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

- У речницима српско-хрватског језика нема потврда за именицу *барс* (РСАНУ; РМС; Московљевић; RJAZU; Вук 1852).
- У речницима руског језика: *барс* т. „леопард“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.), *барсъ* „врста тигра, *Felis pardus*“, у источним степама Азије (Даљ), *барс(ъ)* „врста тигра“ (СРЯ XVIII: 144), *барсъ* „леопард“: 1574, „крзно те животиње“: 1667. (СРЯ XI–XVII 1: 74), „*Felis pardus*“ (СЦСРЯ 1: 23).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Код Скока, као и у ЕРСЈ, не тумачи се реч *барс*.

Т. Маретић каже да је реч *барс* „пантер (животиња), Panther“ из рус. *барсъ* и да га има код Шулека (1860) (Maretić 1924: 2; Maretić 1892: 79).

У РЊЈ реч *барс* „леопард, пантер“ је турског порекла (1: 14).

С. Петровић у свом раду узима реч *барс* из Адамовићевог рада као пример турцизма који је посредно преко руског доспео у срп.-хрв. језик (Петровић С. 1993: 112).

У руским етимолошким речницима *барс* је назив за врсту животиње из породице мачака (*Felis pardus*), који је почео да се употребљава крајем 17. века, а потиче од старотурског *bars* „тигар, пантер, рис“, уп. татарско *bars* „рис, пантер“, перс. *pārs*

„леопард“ (Фасмер 1: 128; Аникин: 232–233; Шанский I/2: 48; ТСРЯ Шв. 31). У речнику страних речи руског језика *барс* „леопард“ тумачи се као персијска позајмљеница (НСИС).

Уп. у укр. *барс*, стукр. *барсѣ* из 18. в. (ЕСУМ 1: 146) и блр. *барс* (ЭСБМ 1: 317).

◆ Српско-хрватски назив за животињу из породице мачака *барс* „леопард, пантер“ забележен је у Шулековом речнику (у RJAZU га нема), као и код Његоша. Крајњег је турског порекла. У наш језик дошао је преко руског, како тврде М. Адамовић и Т. Маретић. Данас је то застарела реч.

БЕСПРИЗОРАН

■ И. Клајн, у свом раду о погрешној употреби одређеног (новог) значења (страних) речи, разматра употребу речи *беспризоран*. Он каже: „У примерима из штампе као ‘беспризорно понашање’, ‘беспризорне увреде’ и слично, није сасвим јасно шта се хтело рећи, али је у сваком случају посреди грешка, настала можда укрштањем придева *беспримеран*, *безазоран* (= бестидан), можда и *безобзиран*. *Беспризоран* је иначе русизам за који је у руском и у нашим речницима забележено само значење ‘који је без надзора, напуштен, скитнички’“ (Клајн И. 1998: 141).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику придев *беспризоран* „који је без надзора и родитељског старања, напуштен“; (у именичкој служби у одређеном виду) т. „улично дете, напуштено дете“: Сарајево 1937, Београд 1947. (РСАНУ).

У RJAZU та реч није потврђена.

• У речницима руског језика: придев *беспризорный* „који је без надзора; који нема кућу (о детету)“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.), уп. *беспризрѣнный* „који је без покровитељства“ (СРЯ XVIII), „id.: 1684. (СРЯ XI–XVII 1: 164).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У РСАНУ за придев *беспризоран* упућује се на рус. *безпризорный* (1: 509).

По Скоку, реч *беспризорни* је из рус. *безпризорный* „бескућни, који живи на улици (о детету)“ (Skok 3: 662 s.v. *zrěti*¹).

Код Ј. Ајдуковића реч *беспризоран* забележена је као русизам из РСАНУ, од рус. *беспризорный*, са коментаром да је на формирање утицала ортографија модела и творбено-морфолошке законитости језика примаоца (Ајдуковић 1997: 132).

Р. Стијовић, у свом *Језичком саветнику*, разматрала је семантички развој речи *беспризоран*. Наиме, она је навела да је та реч дошла из руског језика, у коме значи „који је без родитељског надзора, старања (дете)“, односно „запуштен (крај, кућа, домаћинство и сл.)“. У том значењу доноси је РСАНУ с примерима који то потврђују. Међутим, значење се временом мењало, па се развило значење које, осим тог првобитног, има и нијансу „напуштен, запуштен, крајње неуредан, скитнички“ (РМС). Данас та реч се користи у значењу „који крши постојеће норме понашања, распуштен, невоспитан, дрзак, па и агресиван и сл.“ и може стајати чак и уз именицу као што су разбојник или насилник. Ауторка тај помак објашњава на следећи начин: „Могоао је овај процес бити потпомогнут мешањем са речима другог корена али сличног значења као што су *беспримеран* или *безазоран*, али треба имати у виду и да је у српском књижевном језику постојала, данас већ застарела, реч истог корена и блиског значења – *беспризрен* ‘који нема признања, обзира, безобзиран’ (од прасловенског глагола *зрети* „гледати“)“ (Стијовић Р. 2012а: 134–135). На крају она закључује да је данас та реч у широкој употреби у новом значењу, а да би испитивања показала да ли се данас уопште користи у првобитном значењу (op. cit.).

М. Радченко је узела русизам *беспризоран* као пример сужавања значењског поља приликом „semantičke adaptacije u rusko-hrvatskim jezičnim kontaktima“. Руски придев *беспризорный* може се односити и на нешто живо (нпр. дете без родитељског надзора) или неживо (ствар која некоме не припада и сл.), док се, по М. Радченко, у западној варијанти српско-хрватског језика реч *беспризорни* односи само на људско биће (Radčenko 2006: 154).

И. Клајн сматра да је *беспризоран* „очигледан русизам, немотивисан у нашем језику, док се у руском мотивише синтагмом *без призора* ‘без надзора’“. Он још додаје да у последњих неколико година, посебно у језику медија, та реч „среће се у досад незабележеном значењу ‘бестидан’ или ‘нечувен’ (*беспризорне увреде* и слично), до чега је вероватно дошло услед бркања са *беспримеран* или *безочан*“ (Клајн 2002: 224 и нап. 147).

Б. Л. Дабић сматра да је реч *беспризорни* русизам (Дабић 1981: 14).

Од етимолошких речника руског језика (Фасмер; Цыганенко; Черных; Аникин), само код Шанског стоји тумачење да је *беспризорный* настао од руске

конструкције *без призора* „без надзора“ (*призор* < *призирати* „загледати се; показивати милост“) (Шанский I/2: 106). Тог мишљења је и Куркина (ТСРЯ Шв. 731).

Уп. чеш. *bezprizorný*, слч. *bezprizorný*, буг. *безпризорен* (Шанский I/2: 106).

Чеш. *bezprizorný* „који је без надзора (о детету)“ код Холуба и Копечног објашњава се као новија изведеница од *prizór* (Holub/Корећу 2: 440 s.v. *zřítí*). Махек ту реч не помиње. По гласовном лику види се да није домаћа чешка реч, јер да је тако гласила би *bezpřizorný*.

Слч. *bezprizorný* „који нема кућу“ је нова реч из 20. века (Kralík 68 s.v. *bez*).

Буг. *безпризорен* „који је без надзора (о детету)“ тумачи се као позајмљеница од рус. *беспризорный* (РБЕ 1: 511). У БЕР-у се не помиње.

◆ Придев *беспризоран* је руског порекла (од рус. *беспризорный*). У срп.-хрв. језику је на основу потврда у употреби од 20. века. Данас се та реч користи у значењу „који крши постојеће норме понашања, распуштен, невоспитан, дрзак“. В. о префиксу *без-*.

БОГАТИР

■ М. Адамовић, у свом раду о турским позајмицама неосманског порекла, разматрао је реч *богатир*: „Известан број наших аутора из 18. века служи се обилно руском позајмицом *богатир* у значењима ‘богаташ’ и ‘јунак’. Њихову праксу настављају затим неки писци 19. и 20. века [...]. Иста реч гласи у руском *богатыр* а има писмене потврде од 1215. године. У староруском је забележен њен старији фонетски лик *богатурь*, који испољава већу сличност са турским етимомом. Етимон је наиме команско *bayatur* ‘јунак’. Наслањањем на руски придев *богатый* ‘богат’ прелази турско *a* првог слога у руско *o* а турско *и* последњег слога у руско *ы*. Значење ‘јунак’ преузето је из команског, а значење ‘богаташ’ додато у руском под утицајем домаћег *богатый*. Као што смо видели на почетку, оба руска значења су се пренела у српскохрватски језик.“ (Адамовић 1976: 27).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

■ У српско-хрватском језику *богати́р* т. „јунак руских народних песама; јунак уопште“: Загреб 1936, Београд 1907, 1947; заст. „богаташ, богат човек“: Стерија

Нови Сад 1854, *Србски дневник* Нови Сад 1855, Загреб 1918–1919, Загреб друга пол. 19. в., Београд 1897. (РСАНУ).

У RЈAZU *богати̑р* „богат човек“, само код Ј. Рајића (*Собрание* 1793).

• У речницима руског језика: *богатырь* т. „храбар човек, јунак, витез, великан“ (Даль; ТСРЈ Уш.), „јунак, херој; човек велике снаге и храбрости“ (СРЈ; ТСРЈ Шв.), „херој из руских прича“, „хероји античке митологије“, „храбар борац, витез“, прен. „јак човек“ (СРЈ XVIII), *богатырь* / *богатурь* „војвода (у источним крајевима)“: 1240, „уз име истакнуте особе (у источним крајевима)“: 1491; „храбар борац, витез“: 1136, 15. в. (СРЈ XI–XVII 1: 259), *богатырь* „необично јак човек“, „храбар борац, витез“ (СЦСРЈ 1: 65), „вitez“ (СДРЈ), *богатырь* / *богатурь* „херој“: 1001. (6509),²¹⁴ 1136. (6644), 1186. (6694), 1215. (6723), 1216. (6724), 1225. (6733), 1240. (6748), 1243. (6751), 1381. (6889), 1435. (6943) (Срезневский 1: 128).

Дијал. рус. *богатырь* „богаташ“ Смолењска област, Литванија, Летонија (СРНГ 3: 46).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У РСАНУ за реч *богатур* упућује се на рус. *богатырь* (1: 681).

Ђ. Даничић у RЈAZU објашњава да је писац, који је употребио реч *богатур*, узео њу из руског језика где значи „јунак“, те јој је променио значење мислећи да је од *богат*. Крајњи етимон је монголско *baghadur* „јунак“ (1: 482).

Скок ту речи не тумачи.

Код Ј. Ајдуковића реч *богатур* забележена је као русизам из РСАНУ, од рус. *богатырь*, са коментаром да је формирана према ортографији модела (Ајдуковић 1997: 138).

В. Михајловић је забележио пример за посрбицу *вајати* из 1816. године: *Богатыри не могу образа красны ваяны (маланы) и изрѣзаны довольно да се накупую* (Михајловић 1982: 21).

Ј. Стерија Поповић је употребљавао у својим песмама реч *богатырь* (*богатур*) „јунак, вitez; див“, коју Љ. Тумарић означава као славенизам и књишку реч (Тумарић 2008: 83).

²¹⁴ Време се у средњовековним споменицима рачунало од постања света по Византијском календару. Датум по нашем календару добија се тако што се од наведеног броја одузме 5508.

У речницима страних речи тумачи се различито. Код Вујаклије уз реч *богатири* рl. „јунаци из великог руског народног епа“ стоји да је из тур., перс. *бахадер* [sic!] (Вујаклија 121). Код Клајна и Шипке, реч *богати́р* наведена је са значењима и етимологом из РСАНУ, тј. из рус. *богатырь* (Клајн/Шипка 228).

С. Петровић у свом раду узима реч *богатур* из Адамовићевог рада као пример турцизма који је посредно преко руског доспео у срп.-хрв. језик (Петровић С. 1993: 112).

У етимолошким речницима руског језика рус. *богаты́рь* сматра се позајмљеницом из турских језика из староруског периода. Првобитно је та реч гласила *богатуръ*, одражавајући фонетски лик сттур. *baɣatur*. Промена у *богатырь* тумачи се као резултат народне етимологије, услед утицаја придева *богатый* „богат“, и аналогизацијом према речима с наставком *-ырь* као што је *поводырь* (Шанский I/2: 149; Фасмер 1: 183; Џыганенко 36; Черных 1: 99; Аникин 3: 296–297 s.v. *богаты́рь* I, *богаты́рь* II). Куркина такође изводи рус. *богатырь* из сттур. *baɣatur*, сртур. *batur* „јунак“ (ТСРЯ Шв. 52). Фасмер поред сттур. *baɣatur* (> мађ. *bátor* „храбар“) набраја паралеле: дунавско-болгарски *βαγάτορ*, чагатајски *batur* „храбар војсковођа“, шорски *paɣattur* „херој“, монголски *bagatur* и калмички *bātɣ*; поред тога сматра да је тумачење тих источних речи из иранског **baɣariθra-* сумњиво (Фасмер 1: 183). Миклошич и Бернекер на основу словенских паралела сматрају да је крајњи етимон перс. *bahadur* (Miklosich 16 s.v. *bogaturь*; Berneker 66 s.v. *bogaturь*). Детаљније о осталим тумачењима и паралелама в. Черных 1: 99 и Аникин 3: 296–297.

Укр. *богати́р* „херој“ (15. в.) у ЕСУМ тумачи се као позајмљеница из турских језика (1: 220).

Фасмер сматра да је укр. *богати́р* и блр. *богаты́р* „богаташ“ секундарно од *богатый* (Фасмер 1: 183).

У ЭСБМ s.v. *багаты́р* у значењу „богаташ“ Фасмерово тумачење контаминације *багаты́р* „херој“ и придева *богатый* „богат“ стављено је под знак питања, а предлаже се деривација од придева *багаты́* са суф. *-(т)ырь* попут *пуст-ырь*, дијал. *нем-тырь* (ЭСБМ 1: 262 s.v. *багаты́р*¹; Аникин 3: 297 s.v. *богаты́рь* II). Блр. *багаты́р* у значењу „херој“ тумачи се као позајмљеница из сттур. **baɣatur* (ЭСБМ 1: 262 s.v. *багаты́р*²).

Пољ. *bohater, bohater* „херој“, „пола бог, пола човек“ (*bohater* друга половина 16. в., *bohater* прва половина 17. в.) позајмљеница је из украјинског; по пореклу из перс. *bahādur* посредством турских језика код Брикнера и Бориша, а код Бањковског из монголског *bagatur* (Brückner 34; Boryś 35; Bańkowski 1: 64–65).

По Махеку, чеш. *bohатыr* преузето је из руског језика, док је крајњи етимон перс. *bahadur* посредством монголског *bagatur* (Machek 59).

За буг. *богатиr* Шански каже да је из руског (Шанский I/2: 149). У БЕР-у се не помиње.

Черних каже да је у бугарском, чешком и пољском из руског (Черных 1: 99). Срп.-хрв. *богатири* рл. (из Вујаклије) Шански сматра русизмом (Шанский I/2: 149).

♦ Објашњење М. Адамовића у НЈ целовито је и тачно. На основу потврда из речника срп.-хрв. језика, реч *богатиr* у значењу „јунак руских народних песама; јунак уопште“ употребљава се од 20. века, а у значењу „богаташ“ од 18. века. То је позајмљеница из руског језика (од рус. *богатиrь*), која је дошла још у славеносрпском периоду. Данас је то застарела реч.

БУНТ

■ *Бунт* је руска позајмљеница из немачког, в. § 2.1.2.4. (Малић 1981: 52–53).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *бунт* т. „буна, устанак (против власти); побуна“: Београд кр. 19. и прва пол. 20. в., Загреб 1925, Цетиње 1948. (РСАНУ). У том значењу употребљавају се још *бунта* f. заст. „буна, устанак (против власти)“: Д. Обрадовић, Нови Сад 1843. (РСАНУ) и *пунта* нем. дијал. „буна, устанак“ (РМС).

У RЈAZU *бунт* „буна“, са једном потврдом с почетком 19. в.

Код Вука има само *бунтѡвнѣк* т. „homo seditiosus“, с напоменом да може бити да је реч постала у *наша времена* (Вук 1852).

• У речницима руског језика: *бунт* т. „устанак“ (ТСРЯ Уш.; ТСРЯ Шв.), *бунтѡ* „буна“ (Даль), „id.“ (СРЯ XVIII 2: 166), „id.“: 1665. (СРЯ XI–XVII 1: 354), „id.“ (СЦСРЯ 1: 89), „id.“: 1400. (6 908), 17. в. (Срезневский 1: 193).²¹⁵

²¹⁵ Овде не припада хомоним *бунт* т. „свежањ“ (ТСРЯ Уш.; ТСРЯ Шв.), *бунтѡ* „свежањ (ствари)“ (Даль), „свежањ, кита“ (СЦСРЯ 1: 89). У том значењу, једни је сматрају германизмом из 17. века, без пољског посредства (Шанский I/2: 227; Аникин 5: 137–138; ТСРЯ Шв. 66), док други су

У дијалектима у значењу „туча; бука; ураган, јак ветар; бура“ в. СРНГ 3: 276–277.

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У РСАНУ за реч *бунт* упућује се на нем. *Bund* „савез“ (2: 289).

Код Московљевића реч *бунт* је из рус. од нем. *Bunt* „савез“ (86).

Код Скока *бунт* је руски германизам у српско-хрватском језику (уп. *бунтовник* – рус. *бунтовщик*) и на Балкану уопште (в. буг. *бунт*, рум. *bunt, bont*). За срп.-хрв. речи *бунт* и *пунта* Скок сматра да је крајњи етимон нем. *Bund* или „možda i prema njem. *Bundschuh* kada se sredinom 15. v. ova obuća u seljačkim bunama upotrebljavala kao oznaka staleža i služila u borbama, tako da je već u njemačkom dobila značenje ‘Empörung’“ (Skok 1: 237 s.v. *bünt*).

Код Ј. Ајдуковића реч *бунт* забележена је као русизам из Московљевића, од рус. *бунт*, са коментаром да је формирана према ортографији модела и да је руски језик у улози посредника (Ајдуковић 1997: 144).

Уп. код Његоша придев *бунтован* „склон бунту“, без ознаке порекла у РЊЈ (1: 57). Руска реч *бунт* у значењу „буна“ први пут забележена је у староруском 1400. год. По пореклу је из нем. *Bund* „савез“ (уп. *binden* „везати“) преко пољ. *bunt* „буна“ у 17. веку (1599. год. у Украјини, Черных 1: 123), уп. рус. *бунтовать* (17. в.) < пољ. *buntować* (Berneker 101; Brückner 49; Шанский I/2: 227; Фасмер 1: 241; Цыганенко 44; Черных 1: 123–124; Аникин 5: 137–138; Orel 1: 158; ТСРЯ Шв. 66; Wańkowski 1: 96). Савремено значење пољ. *bunt* „буна“ потекло је од значења „савез“ (16. в.), преко конструкција *urządzić bunt, wzbuntować się przeciw komu* „организовати побуну, савез против некога, побунити се против кога“ (уп. нем. *einen Bund machen wider*) (Brückner 49; Фасмер 1: 241; Voryś 46; Wańkowski 1: 96).

У почетку се сматрало да је руска реч преузета непосредно из немачког, тако ју је тумачио Миклошич (Miklosich 24), затим Даль (Даль 1: 141) и Ушаков (ТСРЯ Уш.). Такође у речнику страних речи руског језика, оба значења речи *бунт* тумаче се као германизми (НСИС).

Уп. у укр. *бунт*, стукр. *бунтъ* „буна“ 1599. (ЕСУМ 1: 296) и блр. *бунт*, стблр. *бунтъ* „id.“ (ЭСБМ 1: 411), чеш. *bunt* из руског (Шанский I/2: 227) и у буг. *бунт* „устанак“ из рус. (БЕР 2: 90; Черных 1: 123). У другим словенским језицима

мишљења да је тај германизам можда дошао преко пољског језика (Фасмер 1: 241; Цыганенко 44; Orel 1: 158).

уместо *б* јавља се *п*, тако у слн. *punt* „буна, устанак“, чеш. *punt, bunt* „id.; савез, договор“, што је из нем. *Bund* (Аникин 5: 138; Черных 1: 123; Bezlaј 3: 137; Snoј 594). Отуд и у срп.-хрв. *бунта, пунта* (РСАНУ; РМС).

У ЕРНЈ именица *бунт* (19. в.), са дијалекатским потврдама из Лике и Вараждина, сматра се позајмљеницом преко рус. *бунт* „побуна, устанак“ и пољ. *bunt* из нем. *Bund* „савез“ (промена у „побуна, урота“ дошла је преко нем. израза *einen Bund machen* „направити савез (против кога), сковати уроту“), а на Балкану се раширила у 19. в. за време балканских устанака против Турака, које је подупирала Русија (97 s.v. *bunt*).

◆ Именица *бунт* је позајмљена из руског језика. На основу потврда у речницима срп.-хрв. језика, у употреби је од почетка 19. века. У живој је употреби и у савременом језику.

ВРХУШКА

■ А. Белић: „*врхушка* је руско *верхушка*“ (Белић 1950а: 95).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

■ У речницима српско-хрватског језика нема потврде ни за реч *врхушка* ни за *верхушка* (РСАНУ; РМС; Московљевић; RЈAZU); уп. *врхушак* т. „врхунац“: *Даница* 1862. (РСАНУ).

• У руским речницима: *верхушка* f. „врх; привилегована лица у друштву, која су на руководећим местима“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.), „врх“ (Даль), „id.“ (СРЈ XVIII), ἀκρότης 17. в. (СРЈ XI–XVII 2: 106), „врх“ (СЦСРЈ 1: 114).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Скок ту реч не помиње.

Код Ј. Ајдуковића реч *врхушка* забележена је као русизам из Клаића (Клаић), од рус. *верхушка*, са коментаром да је формирана према ортографији модела (Ајдуковић 1997: 149).

У Клаићевом речнику *верхушка* „врх“, прен. „горњи слој, врхови друштва, скупина људи у врху, политичка елита, цвет руководилица“ је из руског *верх* „врх, горњи слој“ (Клаић 1416).

За реч *врхушка* „привилеговани део неке социјалне групе“, Ј. Матијашевић каже да је „послератни русизам“, а Б. Терзић да је совјетизам (Терзић 2003: 213). М. Радченко је узела русизам *врхушка* као пример сужавања значењског поља

приликом „semantičke adaptacije u rusko-hrvatskim jezičnim kontaktima“. Руска именица *врхушка* означава „врх“ и пренесено „друштвени врх“, „горњи слој“, док се, по М. Радченко, у западној варијанти српско-хрватског језика реч *врхушка* односи само на „политички или војни врх у недемократским режимима“, „скуп партијских моћника у комунистичким земљама“ (Radčenko 2006: 154).

У етимолошким речницима руског језика се рус. *врхушка* не помиње (Шанский; Фасмер; Цыганенко; Черных). По творбеном саставу, та реч је изведена од именице *врх* „врх“, која је општесловенска и изводи се од псл. **vrchъ* (Шанский I/3: 68 s.v. *врх*; Фасмер 1: 301–302 s.v. *врх*; Черных 1: 145 s.v. *врх*).

Уп. у пољском русизам *wierchuszka* који је посведочен у савременом језику (Dunaj 2010: 317).

◆ Реч *в(е)рхушка* руског је порекла. У речницима срп.-хрв. језика налази се само код Клаића. Данас се може чути у значењу „(политичка) елита, крем друштва“.

ГЕНЕРАЛ-ЛАЈТАНТ

■ В. § 2.1.2.5. (Павковић 1982: 245–246).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику није потврђен назив без *-н-*, већ само са *-н-* *генерал-лајтнант* т. „генерал-потпуковник, генерал који је за један чин виши од генерала-мајора“: Београд 1945, „генерал који командује дивизијом у војскама неких држава“; уп. *лајтнант* / *лајтнант* т. „нижи официрски чин у војскама неких држава, потпоручник“: прота М. Ненадовић, Вук, Београд 1934. (РСАНУ).

У RЈAZU нема потврде за ту полусложеницу; уп. *лајтнант* „поручник“, уз напомену да нема писмене потврде, *лајтман* „id“, да се та реч употребљава у *наше време* и *лаћман* „id“, код Вука, са потврдом код проте М. Ненадовића (1867).

У славеносрпском периоду потврђен је назив *обрис лајтинант* „потпуковник“ 1799. год. (РССЈ).

• У руским речницима: именица *генерал-лейтенант* т. „војнички чин“ (ТСРЯ Уш.), *генералъ-лейтенантъ* „војнички чин треће класе“, *генералъ* т. „генерал, војнички чин четврте класе“ (Даль), *генерал-лейтенант* 1700. (СРЯ XVIII 5: 102–104).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У РСАНУ за назив *генерал-лајтнант* упућује се на рус. *генерал-лейтенант* (3: 238), док за *лајтнант* на нем. *Leutnant* и фр. *lieutenant* (11: 184). Тако и П. Будмани сматра да је *лајтман* од нем. *Leutnant* (фр. *lieutenant*) (5: 878).

У РССЈ уз назив *обрист лајтинант* стоји ознака да је француског или немачког порекла (200).

Скока не тумачи полусложеницу *генерал-лајтнант*. За војнички термин *генерал* каже је поименичен мушки род из 17. в., према лат. изговору велара преко немачког (Skok 1: 559 s.v. *generao*). Schneeweis такође сматра да је тај термин преузет из немачког (121).

Код Ј. Ајдуковића реч *генерал-лајтнант* забележена је као русизам из РСАНУ, од рус. *генерал-лейтенант*, са коментаром да је на формирање утицала ортографија модела и творбено-морфолошке законитости језика примаоца, да је руски језик у улози језика посредника (Ајдуковић 1997: 163–164).

У дневном листу *Политика* 1904. год. М. Стефанов бележи страни назив *ђенерал-лајтанант* (Стефанов 2015: 386).

Уп. стране називе *генерал-мајор*, *генерал-потпуковник* и *генерал-пуковник* код Клајна и Шипке, који се упућују на *генерал*, а та реч на придев *генералан*, који се тумачи од лат. *generalis* (293).

Б. Терзић каже да је војни чин *генерал-лајтнант* русизам, који је позајмљен од Црвене армије, али данас више није у употреби (Терзић 2003: 213). П. Ивић и А. Младеновић су навели да су војнички називи *лајтнант* и *генерал* француске позајмљенице из 18. века (Ивић П./Младеновић 1986: 101; Ивић П. 1998: 151). К. Авагјан сматра да је назив *генерал* од нем. *General* из 17. века (Авагјан 2014: 250).

Уп. код Његоша *генерал* „један од највиших чинова у војсци“, без ознаке порекла (РЊЈ 1: 113).

Рус. назив *генерал* је од лат. *generalis*, а *лейтенант* од фр. *lieutenant* (НСИС).

Пољ. *general* је руског порекла (Кагаћ 2007: 35).

По ЕРНЈ, назив *генерал* (17. в.) је преузет преко нем. *General* из фр. (*capitaine*) *général* „врховни заповедник“ и ит. *generale* (у 15. в. значење „врховни војни заповедник“ прво је забележено у ит.) (264 s.v. *genèrāl*).

◆ Војнички назив *генерал-лајтнант* је преузет из руског језика. Данас је то застарели назив, уместо којег се користи *генерал-потпуковник*.

ГИЛДИЈА

■ В. § 2.1.2.5. (Павковић 1982: 245–246).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *гилдија* f. само у изразима: *прва / друга гилдија* „степен у трговачком сталежу, према величини капитала (у некадашњој Русији и некад код нас)“: НПр Вук; уп. *гилда* „средњовековни еснаф, удружење трговаца (у западној Европи); удружење, друштво, организација уопште“ (РСАНУ).

У RЈАЗУ нема потврда за реч *гилдија* и *гилда*.

• У речницима руског језика: *гильдия* f. „у средњем веку у Западној Европи: еснаф; у Руском Царству разред трговачког сталежа“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.), *гильдия* „еснаф, цех; разред трговачког сталежа“, у пољ. „берза“ (Даль), *гильдия* „еснаф (уведен у Русији за време Петра I)“: 1710. (СРЈ XVIII 5: 113–114), *гильдия* „еснаф“ (СЦСРЈ 1: 261).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У РСАНУ за реч *гилдија* упућује се на рус. *гильдия*, а за *гилда* на нем. *Gilde* (3: 262).

Скок те речи не тумачи.

Код Ј. Ајдуковића реч *гилдија* забележена је као русизам из РСАНУ, од рус. *гильдия*, са коментаром да је формирана према ортографији модела и да је руски језик у улози посредника (Ајдуковић 1997: 163).

Уп. реч *гилда* ист. „у западној Европи, у средњем веку, удружење трговаца или занатлија, еснаф“, „удружење, савез, задруга уопште“ < нем. *Gilde* (Клајн/Шипка 301).

Руска реч *гильдия* (1710) потиче од немачког *Gilde*, внем. *gilde* „берза“ (Шанский I/4: 72; Фасмер 1: 406; Verneker 300; НСИС; Даль 1: 350; СРЈ XVIII 5: 113; ТСРЈ Шв. 150).

Уп. укр. *гильдия*, блр. *гільдыя*, пољ. *gildia*, чеш. *hilda, gilda*, слч. *gilda*, буг. *гилда, гилдия*, слн. *ceh gilda* (Шанский I/4: 72).

Укр. *гильдия* не тумачи се у ЕСУМ.

Блр. *гільдыя* сматра се позајмљеницом из немачког *Gilde*, могуће да је преко руског (ЭСБМ 3: 84).

Чеш. *hilda, gilda* не тумаче Холуб и Копечни.

Пољ. *gielida* „берза“, стпољ. „крчма; група која заједно послује и зарађује; гужва“ (16. в.) из нем. *Gilde* (Фасмер 1: 406 s.v. *гильдия*; Brückner 140; Sławski 1: 277). Код Бориша нема.

Слн. *ceh gilda* не помињу Сној и Безлај.

Буг. *гилда*, *гилдия* није протумачено у БЕР-у.

У ERHJ именица *гилда* је позајмљеница из нем. *Gilde* од прагерманског **geldan* „вредети“ (267 s.v. *gilda (gilda)*).

Порекло немачког глагола није јасно, в. Kluge 358 s.v. *Gilde*.

◆ Именица *гилдија* је германизам, који је дошао у срп.-хрв. језик преко руског *гильдия*. У срп.-хрв. језику је то застарела реч. Данас се за дати историјски појам користи непосредан германизам *гилда*.

ГИМН

■ В. § 2.1.2.5. (Павковић 1982: 245–246).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *гимн* „химна“: Његош (РСАНУ).

У RIAZU та реч није потврђена.

• У речницима руског језика: *гимн* т. „химна“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.), *гимнъ* „id.“ (Даль), *гимн* „похвална песма посвећена боговима, свецима и древним јунацима“ (СРЈ XVIII 5: 114), *гимнъ* „похвална песма посвећена Богу и свецима; (муз.) песма коју изводи један или више вокала уз инструменте“ (СЦСРЈ 1: 261).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У РСАНУ за реч *гимн* упућено је на рус. *гимн*, а затим наведено да је рускословенског порекла (3: 264).

Скок ту реч не тумачи.

Код Његоша С. Стијовић бележи реч *гимн* руског порекла, са звездicom која значи да није потврђена у том облику и уз напомену да није искључено да је то реч женског рода (Стијовић С. 1992: 156). У уводу аутор узима ту реч као пример позајмљенице из грчког језика, која је код Његоша ушла преко црквенословенских извора или руског језика (ор. cit. 38). У РЊЈ забележена је именица *гимна* f. „химна“ и упоређена је са цркв.-рус. *гимнъ* и грч. *hymnos* (1: 113).

Код Ј. Ајдуковића реч *гимн* забележена је као русизам из РСАНУ, од рус. *гимн*, са коментаром да је формирана према ортографији модела и да је руски језик у улози посредника (Ајдуковић 1997: 163).

У речницима руског језика и у речнику страних речи руског језика реч *гимн* изводе из грч. *hymnos* (Даль 1: 351; ТСРЈ Уш.; СРЈ; НСИС). Истог је мишљења и Цигањенко (Цыганенко 80). У осталим етимолошким речницима руског језика ситуација је следећа: Фасмер и Куркина кажу да је у руском језику *гимн* дошло преко пољског *hymn* „химна“ из лат. *hymnus* < грч. *hymnos* „песма у част богова, хероја“ (Фасмер 1: 407; ТСРЈ Шв. 150). Шански иде за Фасмером, да је у руском вероватно из пољског (Шанский I/4: 73–74). Черних сматра да се та реч у руском појавила као књижевни термин у 18. веку (у речницима од 1792. г.), а посебно се раширила 30-их година 19. века у царској Русији. Он узима да је дошла, преко немачког *Hymne* (има је и у фр. *hymne*, енгл. *hymn*, ит. *inno*), из грчког ἕμνος „свечана похвална песма у част богова и јунака; химна“. Из грчког је лат. *hymnus*, а из латинског доспева у остале европске језике (Черных 1: 187). О осталим тумачењима и путевима преузимања в. Шанский I/4: 73–74.

Уп. укр. и блр. *гімн*, пољ. *hymn*, чеш. и слч. *hymna*, слн. *himna*, буг. *химн*, мак. *химна*, срп.-хрв. *химна* (Шанский I/4: 73–74).

Укр. *гімн* (1627) и блр. *гімн* позајмљено је из пољског од лат. *hymnus* (ЕСУМ 1: 514; ЭСБМ 3: 85).

Пољ. *hymn* „химна“ је латинизам из грч. *hymnos* (Brückner 174).

Уп. срп.-хрв. *химна*²¹⁶ из лат. *hymnus* < грч. *hymnos* (Клајн/Шипка 1414). Слч. *hymna* f. употребљава се од 19. в., а преузета је од фр. *hymne* m. (< лат. *hymnus*), можда преко нем. *Hymne* f. (Kralik 215 s.v. *hymna*). Слн. *himna* (у 16. в. *himen*) преузето је посредством нем. *Hymne* < лат. *hymnus* < грч. *hymnos* (Snoj 203).

◆ Именица *гимн* је преузета из руског језика, што се види по томе што се слаже по свом фонетском облику и значењу са руском именицом *гимн*. У РСАНУ и РЊЈ стоји да је из рускословенског (због потврде у СЦСРЈ). Судећи по јединој потврди из Његоша, реч *гимн* је у срп.-хрв. језику архаизам или можда пре индивидуализам. Данас се употребљава синонимни назив *химна*.

²¹⁶ Женски род те речи указује на немачко посредство (уп. нем. *Hymne* ж.).

ГИМНАЗИСТКА

■ В. § 2.1.2.5. (Павковић 1982: 245–246).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *гимна̀зистка* f. „гимназисткиња“: Загреб 1926. (Крлежа), 1928. (РСАНУ).

У RЈАЗУ та реч није потврђена.

• У речницима руског језика: *гимнази́стка* f. „ученица“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; Даль s.v. *гимназія*).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У РСАНУ за реч *гимназистка* упућује се на рус. *гимназистка* (3: 265).

Скок ту реч не помиње у одредници *гимназија*, в. Skok 1: 562 s.v. *gimnāzija*.

Код Ј. Ајдуковића реч *гимназистка* забележена је као русизам из РСАНУ, од рус. *гимназистка*, са коментаром да је формирана према ортографији модела (Ајдуковић 1997: 163).

У речницима руског језика именица *гимназистка* изведена је од именице мушког рода *гимназист* (Даль; ТСРЈ Уш.; СРЈ). Тако стоји и код Черниха (Черных 1: 188 s.v. *гимназия*). Шански сматра да је *гимназист* домаћа изведеница од *гимназия* и да се први пут у речнику помиње 1789. године (Шанский I/4: 74 s.v. *гимнази́ст*).

◆ Именица *гимназистка* је русизам. По потврдама у срп.-хрв. језику, употребљавала се с почетка 20. века у његовој западној варијанти. Данас је то застарела реч. У том значењу употребљавају се *гимназијалац*, *гимназијалка*, од нем. *gymnasial* < лат.

ГЛАГОЛ

■ В. *точка* у § 2.2.1.1.2. (ЈПаб 1936е: 58–59).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *гла̀гол* m. грам. „реч којом се исказује радња, стање и збивање“: Новаковић Београд 1902, Белић Београд 1933; заст. „реч, казивање“: Стерија Београд прва пол. 19. в., п. „назив слова *г* у црквенословенској азбуци“: Голубица 1840, Ђ. Јакшић друга пол. 19. в. (РСАНУ).

У RЈАЗУ *глагол* 1. „реч“, код Стулића (уз напомену да је узето из бревијара) и Даничића (Monumenta Serbica) у књигама писаним црквеним или мешаним језиком, аутори сматрају да није народна реч, а ако се и чује у народу, то је

примљено из цркве; 2. „*verbum*“: *Ђекоји прости глаголи у времену давно прошавшему...* Вук (*Српске народне пословице*, 1849); уп. *глагољ* „име слову Г у глаголици и у ћирилици“.

• У речницима руског језика: *глаго́л* „(грам.) глагол; (заст.) слово, реч, израз, језик“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.), *глаго́ль* „слово, реч, израз, језик; говор; (грам.) глагол“, *глаго́ль* „слово Г“, „вешала, која су у облику слова Г“ (Даль), *глагол* „слово, реч“, грам. „врста речи“, *глаголь* „слово Г“, „предмет који има облик слова Г“ (СРЯ XVIII), *глаголь* „слово, реч“: 12–13. в., 1616, *глаголь* „слово Г“: 1534, 17. в. (СРЯ XI–XVII 4: 25, 26),), *глаголь* цсл. „слово, реч“, грам. „глагол“, *глаголь* „слово Г“, „предмети (машине и сл.) који имају облик слова Г“, „вешала“ (СЦСРЯ 1: 262), *глаголь* „слово, *verbum*“: 11. в., *глаголь* „слово Г“: 17. в. (Срезневский 1: 516).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У RЈAZU П. Будмани за реч *глагол* наводи Миклошича и руски глагол *голголитъ* „шалити се“, за који каже да је из псл. **golgolъ*, а затим упућује на стсл. *glagolъ*, рус. *глаголь*, чеш. *hlahol* и закључује да су писци узели ту реч из старословенског. У значењу „име слову Г у глаголици и у ћирилици“ користи се *глагољ*, за који стоји да је реч у *наше време* по руском *глагољ*, а да је старо име било *глаголи* (3: 146–147).

По Скоку, реч *глагол*, данас граматички термин за лат. *verbum*, позајмљен је из стцсл. у којем је била синоним за *реч*; стцсл. облик води порекло од псл. **gla-* < **golgolъ*, с тим што је слог *gla-* настао по закону ликвидне метатезе (Skok 1: 564–565 s.v. *glagol*).

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже да је реч *глагол* „*Zeitwort*“ из рус. *глаголь*, а у раду сматра да је из црквеног језика и да је имамо од давнина (Maretić 1924: 22; Maretić 1892: 74).

Р. Симеон сматра да срп.-хрв. лингвистички термин *глагол* није народна реч, него старословенска (*glagolъ*) и да означава 1. „реч“ (код Стулића из 1805. год. и Даничића, 1198–1199) и 2. „онај део говора којим се у предикату показује да

субјекат нешто ради или некако бива“ (Вук 1814²¹⁷). За рус. *глаголь* и чеш. *hlahol*, он каже да су узети из старословенског у значењу као „реч уопште“ и да се налазе у само у књигама писаним црквеним или мешаним језиком, а кад се појављује у народу, то је узето из цркве (Simeon I: 400–401). А. Ранђеловић је у својој докторској дисертацији под насловом *Језикословна терминологија код Срба у 19. веку* дала потврде из 19. века за термин *глагол*, при чему најстарија је из писма митрополита Стефана Стратимировића Доситеју, писаног 29. јула 1805. год.²¹⁸ (Ранђеловић 2016: 292). Поред Симеоновог тумачења, ауторка закључује: „Дакле, у питању је термин општесловенског порекла који је из (данас застарелог) значења ’реч, казивање’ (РСАНУ) развио граматичко термилошко значење ’врста речи којом се исказује радња, стање или збивање’. У 19. веку био је доминантан у употреби [...]“ (ор. cit. 294). Т. Маретић је у свом раду *Pregled srpskohrvatske gramatičke terminologije XVII, XVIII i XIX vijeka* навео потврде из 19. века за термин *глагол*, најстарија је из Вукове *Писменице* (1814)²¹⁹ (Maretić 1932: 41). Поред тог термина, наведен је у истом значењу и *глагољ*,²²⁰ са најстаријом потврдом из 1836. године (ор. cit.). Ђ. Даничић је преузео тај термин из ранијих граматика, јер се веома често користио (ор. cit. 30). М. Караца забележила је термин *glagol’* у граматици М. Смотричког из 1619. год. (*Grammatika slavenskaja pravilnoe Sintagma, v Evju 1619*, фототипско издање, Кијев 1979), код А. Мразовића из 1794. год. (*Rukovodstvo k’ slavenstěj grammaticě vo upotreblenije slaveno-serbskih’ narodnyh’ učilišč’ izdano trudom’ Avrama Mrazoviča iždivenijem’ že obščestva novosadskago*) итд. (Karadža 1984: 220, 236).

²¹⁷ У Вуковој *Писменици* из 1814. год. стоји: „Glagol jest sklan’ajemi djel govoren’a, koji pokazuje djejtvo ili stradan’e kakovog lica ili stvari; ili pokazuje samo stan’e u kojemu se lice ili stvar nahodi, i to sa značen’em vremena u kojemu to biva [...]“ (Karadža 1984: 186).

²¹⁸ Стефанъ Стратимировичъ, „Писмо Митрополита Стратимировича Доситею“, *Лѣтопис Матице сербске*, год. XII, књига 42, у Пешти, 1838, 120–128.

²¹⁹ Т. Маретић је навео изворе из којих је црпио грађу, међутим на списку се не налази грамика Смотричког из 1755. год. (римничко издање), нити грамика А. Мразовића из 1794. односно 1811. год. (Maretić 1932: 34–36). Иако аутор није дао објашњење зашто те граматице није уврстио међу изворе, очито је разлог тај што су то, како он то на више места наглашава, црквенословенске граматице (в. Maretić 1932: 19–20).

²²⁰ Т. Маретић објашњава да су хрватски граматици у оно време писали *глагољ* (Maretić 1932: 23).

Срп.-хрв. *глагол* је, по Т. Маретићу, црквенословенски термин преведен из грчког језика (Maretić 1932: 20). Он каже да је лат. термин *verbum* „глагол“ превод грчког τὸ ῥῆμα и да оба израза значе исто, тј. „реч, изрицање“, јер се глаголом изриче радња субјекта или стање, у ком се субјект налази (ор. cit. 18).

П. Ивић узима именицу *глагол* као пример рускословенске речи коју је употребљавао Вук, али није наведена у речнику (Ивић П. 1998: 185).

У етимолошким речницима руског језика разликује се књижевна реч *глаголь* „слово Г“ и граматички термин *глагол*. Књижевна реч је наслеђена из струс. *глаголь* (17. в.), која се изводи од стсл. глаголь „име слову у ћирици“ < псл. **golgolъ* „слово, реч“ (уп. рус. *голололитъ* „говорити“), удвајањем корена **gol-* „глас“ (> рус. *голос*). Граматички термин први пут је, по Шанском, употребљен у Граматици из 1591. год. (*Грамматика доброглаголивого Еллинословенского языка*), затим код Смотричког 1619. год., у речнику тек 1704. год. код Поликарпова. По Черниху, као термин утврдио се у 17. веку. По пореклу, то је семантички калк грч. ῥῆμα „глагол“. Тим се термином заменило дотадашње *слово* „id.“, које се сматра семантичким калком лат. *verbum*, а опет оно је заменило словенско *речь* „глагол“. За струс. *глаголь* „слово, реч“, из старословенског, први пут забележено 1056. год., упућује се, поред рус. *гологол*, на укр. *глагол* „реч“, чеш. *hlahol* „звоњава, звук“, слч. *hlahol* „звоњава, сигнал за узбуну“, буг. *глагол*, срп.-хрв. *глагол* (Шанский I/4: 84–85 s.v. *глагол*, *глаголь*; Фасмер 1: 409 s.v. *глагол*; Цыганенко 81 s.v. *глагол*¹, *глагол*²; Черных 189 s.v. *глагол*). Код Куркине стоји да је *глагол* „(грам.) глагол; (заст.) слово, реч“ из цсл., при чему се упућује на стсл. глаголь „слово, реч“, мак. дијал. *глагол* „разговор, реч“, срп.-хрв. *глаголь* „реч“, чеш. *hlahol* „бука, граја; певање“ < псл. **gol-golъ* (ТСРЯ Шв. 152). В. код В. В. Виноградова о покушају замене грам. термина *глагол* у руском језику другим терминима (Виноградов s.v. *глагол*²²¹).

У прасловенским етимолошким речницима реконструисан је псл. **golgolъ* „звук, звоњава“, „говор; реч“ (ЭССЯ 6: 205; SP 8: 38–39).

Буг. *глагол* „(грам.) глагол“ у БЕР-у сматра се русизмом (1: 245).

²²¹ <http://etymolog.ruslang.ru/vinogradov.php?id=glagol&vol=3>

Слн. *glágol* „глагол“ (19. в., у 18. веку *glagole* „гимназија“), по Сноју, преузето је из цсл. *glagolъ* „глагол, реч“ (< стцсл. „реч, говор, глас“), евентуално преко руског *глагол*. Истог је порекла срп.-хрв. *глагол* (Сној 173).

А. Глухак сматра да је *глагол* позајмљеница из цсл. *glagolъ* „реч, говор“ < псл. **golgolъ* (Gluhak 229–230 s.v. *glàgol*). У ERNJ је, такође, реч *глагол* позајмљеница из „староцрквенословенског“ *glagolъ* „реч“ < псл. **golgolъ* „звук, глас“ (у брижинским споменицима *glagol* „реч“), а да је семантички помак „реч“ > „глагол“ настао под утицајем лат. *verbum* „реч; глагол“ (270 s.v. *glàgol*).

Код Миклошича има глаголъ „verbum“ (Miklosich Lex. 128); стсл. „слово, реч“, „ствар“, „глагол“ (SJS 1: 399); цсл. глаголъ „слово, реч, језик, наречје“, „дело“ (Дњаченко 123); рсл. глаголъ „реч“, „речи које могу потопити, погубити“ (Петковић 54); ссл. глаголъ „verbum“ (Даничић 1: 207), у списима Св. Саве глаголъ (Житије Св. Симеона) (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980: 42), глаголъ „реч“ у *Дијалектици* Јована Дамаскина, филозофском и теолошком спису српске редакције из 14. века (Капустина 2016: 308) и у Хиландарском типичу (Савић 2013: 604–605); хсл. глаголъ „реч“, „заповест“, „језик“, „ствар“ (RCJHR 13: 156–157). У ESJS тумачи се стсл. *glagolъ* „слово; реч“ из псл. **golgolъ* < ие. **gal(gal)*-. Из цсл. *glagolъ* је у блр., укр. и рус., док је од 16. в. у срп.-хрв. и рус. *глагол* „(грам.) глагол“ као калк лат. *verbum*, а из рус. дошло је у буг., из срп.-хрв. у слн. (3: 175–176).

◆ У ЈПаб (1936е) Јб. Стојановић разматра граматичку терминологију која је примљена из руског језика (а која је тамо преведена с латинског), помињући притом термин *глагол*, за који каже да је примљен без прилагођавања. Уколико посматрамо срп.-хрв. *glágol* као граматички термин, ситуација је следећа: у RJAZU није потврђен, у РСАНУ потврде су из 20. века; А. Ранђеловић наводи бројне потврде из 19. века (од 1805), Т. Маретић нема извора старијих од 19. века, док М. Караџе даје потврду из граматике Смотричког (1619) и из црквенословенске граматике А. Мразовића (1794). Очито је тај термин дошао из руског језика у време када су из Русије стизали уџбеници (граматика М. Смотричког, буквар Прокоповича, речник Т. Поликарпова). У руском језику *глаго́л* као граматички термин утврђен је у 17. веку. По пореклу, рус. *глагол* је семантички калк грч. ῥῆμα „реч; глагол“ преко лат. *verbum*, које је, с обзиром на свој фонетизам, у значењу „реч“ из рускословенског, али је калк према латинском

настао изван црквенословенског контекста, у доба када се руско језикословље развило следећи западне, латинске узор. Срп.-хрв. *глагол* у значењу „реч“ прасловенског је порекла. Из руског *глагол(ь)* „слово Г“ преузета је реч *глагољ* у истом значењу. У савременом српско-хрватском језику и његовим граматакама *глагол* је општеприхваћен термин.

ГОРД

■ В. § 2.1.2.1. (Ђорђевић 1934д: 17–18).

□ В. § 2.1.1.2.2. (ЈПаб 1937а: 121).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

■ У српско-хрватском језику *гòрд* „достојанствен, поносит; поносан на неког, на нешто“: Загреб 1898, 1899, 1946 (Назор), Београд 1911, 1927 (Ђосић), Ј. Дучић; „уображен, охол, сујетан, надмен“: Београд 1849, 1927, *Одјек* Београд 1885, Загреб 1918, 1933, Шантић Мостар 1910; фиг. песн. „висок, величанствен“: Стојковић Будим 1801, Нови Сад 1861, Београд 1907. (Шантић), 1909, Загреб 1898, 1907. (Косор), „силан, моћан“: Беч 1814, Његош *Горски вијенац*, Београд 1873, Загреб 1911, 1959. (РСАНУ).

У RЈAZU за придев *горд* наведено је да многи писци употребљавају ту реч од 18. века (без навођења који су то писци) са значењем „поносит“, међутим предлаже се да „treba је se čuvati као barbarizma“, због тога што постоји наша реч *грд*; уп. *грд* „superbus; terribilis; deformis; turpis“, код Вранчића, Микаље, Дела Беле, Белостенца, Волтића, Стулића и Даничића (нема једино код Вука).

У славеносрпском периоду потврђене су: именице *гордост* „особина онога који је горд, охолост, надменост“ од 1784, *гордиња* „id.“ 1784. и придев *горделив* „охол; надмен, неприступачан; поносан, горд“ од 1784. (РССЈ).

• У речницима руског језика: придев *гòрдый* „надмен, поносан; охол“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль), „охол; надмен“, прен. „свечан“ (СРЈ XVIII), *гордый* / *грьдыи* „надмен, охол“: 16. в., „дрзак“: 1243, „страшан“: 1499, 16. в. (СРЈ XI–XVII 4: 83), *гордый* „надмен, охол“ (СЦСРЈ 1: 278), *гьрдыи* / *гордыи* / *грьдыи* „superbus“: 11. в., „важан, узвишен“, „важан, диван“: 13. в., „austerus“: 1180. (6688), „страшан“: 1073, 12, 13. в. (Срезневский 1: 614).

► У RЈAZU, реч *горд* је руског облика и значења (3: 279), док је *грд* у значењу „superbus“ прасловенска реч (3: 398).

У РССЈ придев *горделив* означен је као славенизам (101).

Скок сматра да је придев *горд* „охол“ (> *гордост*, *горделив*) руског порекла (Skok 1: 613 s.v. *gr̂d*).

Т. Маретић каже да је реч *горд* „stolz“ из рус. *гордый* и да је боља наша реч за то *охол*, а тако и *охолост* уместо *гордост*, из. рус. *гордость* (Maretić 1924: 25; Maretić 1892: 75).

С. Стијовић сматра да је придев *горд* код Његоша из рускословенског, јер се налази и у рускословенском и у руском језику (Стијовић С. 1992: 36). У РНЈ реч *горд* „поносан, достојанствен; узвишен, висок; величанствен; моћан, јак; прекрасан“ је без ознаке порекла, док за *горделив* наведено је да је од цркв.-рус. *горделивый* (1: 124). Уп. код С. Стијовића још и *гордевидан* и *гордевладац* – кованице на бази рускословенског, *горделив* – руску реч, све три са звездицама, што значи да нису посведочене у том облику, затим *горди*, *гордити се*, *гордо* и *гордост* – све рускословенске речи (id. 156–157). Д. Ћупић сматра да је реч *горд*, из Његошевог *Горског вијенца*, „наша ријеч са руским обликом и значењем“ (Ћупић 1977: 200).

Код Ј. Ајдуковића реч *горд* забележена је као русизам из РСАНУ, од рус. *гордый*, са коментаром да је формирана према ортографији модела (Ајдуковић 1997: 165).

В. још русизме *горделив* и *гордост* (ор. cit.). Уп. реч *гордость* (*гордост*) „охолост, надменост“ коју је користио Г. Магарашевић поч. 19. в., а која је по М. Зорић славенизам (Зорић 2004: 91).

Ј. Стерија Поповић је употребљавао у својим песмама речи: *гордый* (*горди*) „охол, надмен, поносан, горд“, *гордость* (*гордост*) „гордост, охолост, надменост“, *гордыня* (*гордиња*) „id.“ и *гордникъ* (*гордник*) „онај који је горд, охолник“, које Љ. Тумарић означава као славенизме и књишке речи (Тумарић 2008: 87).

Уп. речи *грдый* и *грдостъ* које Вук у свом раду наводи као „славенске посрбљене по својству Српскога језика“ које су у народу слабо познате (Караџић 1826: 57). Б. Терзић цитира Вуково мишљење: „Мјесто *гордо* Раић би казао *грдо* и то је управо по својству нашега језика; али ја мислим, да би још боље било узети нашу познату ријеч *поносно*“ (Терзић 1999: 246).

П. Ивић узима за пример реч *горд* која је измакла посрбљивању иако се лако уочава гласовна особина која није српско-хрватска (Ивић П. 1988: 20). Б. Л. Дабић

сматра да су речи *горд* и *гордост* русизми (Дабић 1981: 15). Истог мишљења је и Е. Фекете за придев *горд* (Ћупић/Фекете/Терзић 1996: 158). А. Лома је навео да је *горд* „данас у српском“ русизам, док је домаћи лик *гърд(ан)* „ружан, прекомеран“ (Лома 2013: 68).

Ј. Матијашевић се не слаже са Т. Маретићем да је *горд* руског порекла, већ сматра да је та реч „из општесловенске заједнице“ (Матијашевић 1996б: 156). И. Клајн сматра да је придев *горд* добијен у 19. веку прилагођавањем руске речи (СЈП 2004: 182). Б. Терзић се слаже са И. Клајном да је реч *горд* русизам (Терзић 2003: 206, 216; Терзић 1999: 172). Р. Кошутић се залагао за то да се русизми замене домаћим речима, нпр. *горд* са *охол* (Кошутић 1910: X).

Рус. *гордый* сматра се општесловенском лексемом, поред укр. *гóрдий*, блр. *гóрды*, стсл. *гърдъ*, пол. *hardy* „охол“, дијал. *gardy* „пробирачки, извољевачки (о стоци у јелу)“, „горд, надмен“, чеш. и слч. *hrdý*, буг. *гърдъ* „ружан“, мак. *грд* „ружан, накарадан“, слн. *grđ* „гадан, ружан“, и изводи се од псл. **gъrdъ* „горд“ > „надмен“ > „ужасан“ > „одвратан“. Дубље порекло је спорно. Фасмер подржава тумачење (в. Бернекера) по којем је псл. облик у вези са лат. *gurdus* „глуп“, Шански још додаје грч. βραδύς „лењ“, док то Славски сматра немогућим са семантичке тачке гледишта. Брикнер је повезао **grd-* са **grb-* и **gora*, што већина етимолога одбацује. Шански такође сматра неубедљивом везу **grdъ* са **gruda* (Berneker 370; Шанский I/4: 131; Фасмер 1: 440; Цыганенко 89; Черных 1: 204; Brückner 134 s.v. *garb*; Sławski 405–406 s.v. *hardy*). Куркина исто изводи рус. *гордый* од псл. **gъrdъ(jь)* и упућује на лат. *gurdus* „туп (о гвожђу); глуп“, лит. *gurdùs* „спор, тром“, лет. *guĩds* „уморан, тром“, грч. βραδύς „спор; устајао“ (ТСРЯ Шв. 162).

У прасловенским речницима реконструисан је псл. предложак **gъrdъ(jь)* (ЭССЯ 7: 206–207 s.v. **gъrdъ(jь)*; SP 8: 283–284 s.v. **grdъ*).²²² Поред руског, са вокалом -о- у основи потврде су из украјинског, белоруског и бугарског.

Укр. *гóрдий* изводи се из псл. **gъrdъ* (ЕСУМ 1: 564). У ЭСБМ s.v. *гóрды* стоји исто тумачење (3: 102).

Чеш. *hrdý* Махек сматра општесловенским наслеђем од псл. **gъrdъ* (Machek 183–184). Код Холуба и Копечног стоји исто тумачење (Holub/Кореџнý 1: 132).

²²² Р. Матасовић је предложио нову етимологију псл. **gъrdъ* (Matasović 2016: 107).

Слч. *hrdý* (од 15. в.) Л. Кралик тумачи од псл. **gъrdъ*, уз напомену да није довољно јасно (Kralik 209 s.v. *hrdý*).

Буг. дијал. *grъd* „грозан“ (стбуг. гръдъ „горд, надмен“) изводи се из псл. **gъrdъ*, док је *gorд* „надмен“ (стбуг. гордъ) са -о- из руског језика (БЕР 1: 288 s.v. *grъd*², 264 s.v. *gorд*; Черных 1: 204).

По А. Глухаку, реч *gorд* је руског порекла (Gluhak 245 s.v. *grъd*). У ERHJ се, такође, придев *gorд* (18. в.) сматра русизмом (286 s.v. *gôrd*).

Миклошич има гръдъ „superbus; arrogans“, „ferociens“, „fastosus“, „austerus“, „horrendus“, „terribilis“ (Miklosich Lex. 145); стсл. гръдъ „охол, superbus“, „страшан, terribilis“ (SJS 1: 439); цсл. гордый „свиреп“, „проклет“, „надмен“ (Дьяченко 128); рсл. гордына < гръдыни „гордост, охолост“ (Петковић 55); ссл. гръдъ „superbus“, „horrendus“, име мушко „међу власима које је краљ Стефан Првовјенчани дао Жичи био је гръдъ кънезь“ и „међу власима које је краљ Милутин дао Хиландару тројици је било тако име“ (Даничић 1: 241); у списима Св. Саве гръдъ: страшны и гръды штвѣтъ, гръдостъ: (всакоу гръдостъ нзбытъкъ злобѣ (прво слово Хиландарског типика) (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980: 46); хсл. гръдъ „охол, обестан, superbus“: из мисала (најстарији хрватскоглагољски мисал (поч. 14. в.), Рочки мисал (око 1420)), из бревијара (I врбнички бревијар (13–14. в.), IV врбнички бревијар (14. в.), Ватикански бревијар I део (средина 14. в.), Ватикански бревијар II део (средина – трећа четвртина 14. в.), део бревијара (1384. ?), глагољски Бревијар Вида Омишљанина (1396), Љубљански бревијар (кр. 14. в.), Ватикански бревијар (кр. 14. в.), II новљански бревијар (хрватскоглагољски рукопис из 1495), Баромићев бревијар (1493)), из псалтира (Јобковицов псалтир (1359), Паришки кодекс (14. в.), Фрашчићев псалтир (1463)), из зборника (Паришки зборник (1375), Винодолски зборник (поч. 15. в.), Петрисов зборник (1468)), ритуали (Климантовићев зборник (обредник) 1501–1502), „ружан, страшан, terribilis“: из бревијара (Љубљански бревијар (кр. 14. в.)), из зборника (Паришки зборник (1375), Иванчићев зборник (14–15. в.), Петрисов зборник (1468), Оксфордски зборник (15. в.)) (RCJHR 14: 223). У ESJS наведен је стсл. придев *grъdъ* < псл. **grъdъ*, уз напомену да је нејасне етимологије (4: 208).

◆ П. Ђорђић У НЈ каже да је руска реч *gorд* задржала изворни облик, а да је домаћа реч *grд*. На основу потврда у RJAZU, придев *gôrd* дошао је из руског

језика (изван црквенословенског контекста) у славеносрпском периоду. То се може потврдити и на основу фонетизма те речи, с обзиром на рефлекс вокалног *г* у руском језику (рус. *гóрдый*). Домаће речи су *грд* и *грдан / грдан* (од псл. **gьrdь(jь)*, **gьrdьnь*). Тако и у бугарском језику *горд* из руског, док је *грд* прасловенска реч. Данас је то фреквентна реч.

ГОСТЕПРИМСТВО

■ „Руску реч *гостепрѣимство*, треба код нас узимати у обл. *гостопримство* (а могли бисмо лако и без ње код народне речи *гостољубље*).“ (ЈП 1936е: 30).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *гостепрѣимство* п. заст. „гостопримство“: Његош; уп. *гостопрѣимство* „гостољубиво предусретање, примање“: Београд 1919, 1925, 1927. (М. Настасијевић), Загреб 1910. (Матош), 1953, „гостољубивост“: Београд 1843, Загреб 1874. (Богишић), 1954, Ј. Дучић, Ристић/Кангрга (РСАНУ).

У RЈAZU потврђен је само облик са -о- *гостѡпрѣимство* „гостољубивост“: ЦГ (Љубиша), са потврдом код Богишића.

Уп. дијал. *гостопрѣимствó* „срдачан дочек гостију“ Кучи (Петровић/Ћелић/Капустина); *гостопрѣимнѣик* „гостопримљив човек“, *гостопрѣимнѣица* „гостопримљива жена“ Васојевићи (СТИЈОВИЋ Р.).

• У речницима руског језика: *гостепрѣимство* п. „гостољубивост“ (ТСРЈА Уш.; СРЈА), *гостепрѣимство* „id.“ (Даль s.v. *гость*), *гостепрѣимство* „id.“ (СРЈА ХVІІІ 5: 194), *гостепрѣимство* „id.“ (СЦСРЈА 1: 284).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У РСАНУ за реч *гостепрѣимство* упућује се на рус. *гостепрѣимство* (3: 518).

У RЈAZU стоји да је *гостопримство* начињено у 19. в. по рус. *гостепрѣимство* (3: 328).

Скок помиње *гостопримство* као сложеницу од именице *гост*, без навођења порекла (Skok 1: 595 s.v. *gōst*).

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже да је сложеница *гостопримство* „Gastfreundlichkeit“ из рус. *гостепрѣимство* и да су боље наше речи: *чазбеност*, *дочекљивост*, *гостољубивост* (Maretić 1924: 25).

Код Његоша С. Стијовић бележи руску реч *гостепрѣимство* (СТИЈОВИЋ С. 1992: 157). У РЊЈ *гостепрѣимство* „гостољубив“ < цркв.-рус. *гостепрѣимство* (1: 128).

Код Ј. Ајдуковића реч *гостепримство* забележена је као русизам из РСАНУ, од рус. *гостепримство*, са коментаром да је формирана према ортографији модела (Ајдуковић 1997: 166).

У делима С. Сремца налази се реч *гостопримјени*, коју Н. Петровић обележава као славенизам (Петровић Н. 1997: 152).

У етимолошким речницима руског језика се именица *гостеприимство* не помиње (Шанский; Фасмер; Цыганенко; Черных). По творбеном саставу, то је сложеница која се састоји од именице *гост* и префигираног облика *при-* + *иметь* (< *имѣти*). Дословно: примање гостију, гостопримљивост.

У ЕРНЈ сложеница *гостопримство* (19. в.) сматра се русизмом (289 s.v. *gostoprímstvo*).

◆ Именица *гостеприимство* се по свом фонетском облику и значењу слаже са руском именицом *гостеприимство*. С обзиром на то да је нотирана само једна потврде код Његоша, то је несумњиво русизам. У РЊЈ аутори сматрају да је из рускословенског језика због потврде у СЦСРЈ. Изгледа као цсл. калк према гр. ξενο-δοχία, али је нема код Миклошича. У савременом срп.-хрв. језику раширена је реч са спојним вокалом *о*²²³ *гостопримство*.²²⁴

ГРАМАТА, ГРАМОТА

■ В. § 2.1.2.5. (Павковић 1982: 247).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *грџмата* f. заст. „повеља, писмо, документ (који издаје владар или високо свештено лице)“: НП Вук, Његош, Дубровник 1875, *Бранково коло* 1898, Београд 1946, Сарајево 1937; *грџмота* f. заст. „грамата“: *Бриљан* 1885, Београд 1923; „писменост, знање читања и писања“: Клаић (РСАНУ).

У RЈAZU *грџмата* „царско писмо руско“: НП (Вук), ЦГ (Милутиновић и Љубиша).

²²³ Псл. **gostь*, *gosti* је мушка *i*-основа, у руском је прешла у *jo*-основе (*гость*, *гостя*) па стога као први део сложенице регуларно има палатални вокал *e*, док је у српском постала непалатална *o*-основа, иза какве у сложеници долази *o*.

²²⁴ У НЈ објављен је чланак Р. Вуксановић у којем је извршила концептуалну анализу поља *гостопримство* (Вуксановић 2013: 91–101).

Дијал. *гр̑мат(к)а* „царско писмо, руско“ Спич (Поповић/Петровић), уп. *гр̑матан* „писмен; разуман“ Војводина (РСГВ), *грам̑тан* „писмен“ Црна Трава (Стојановић), *гр̑мотан* рет. „писмен; трезвен“ Пирот (Златковић).

• У речницима руског језика: *гр̑мота* f. „писменост; писмо, документ“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.), *гр̑мота*, *грам̑мата* „писменост; царско писмо; диплома; писмо“ (Даль), *грам̑мота* „правила читања и писања“, „писменост, азбука“, „писмо, посланица“, „званични документ власти (акт, декрет и сл.)“ (СРЯ XVIII), *грам̑мата*, *грам̑мота* „писменост, азбука“: 898, 15. в., 1670, „слова“: 12. в.; „оно што је написано: књига, посланица, натпис и сл“: 14–15, 16. в.; „знање читања и писања“: 14. в., 1649, 1667; „пословни документ, акт“: 945, 12–13. в. (СРЯ XI–XVII 4: 118, 119–120), *грам̑мота* „знање читања и писања“, цсл. „посланица; декрет“, „писмо“, „писмено сведочанство, уверење“, заст. „духовно завештање“ (СЦСРЯ 1: 288), „азбука, слова“, „нацрт“, „писмо“, „писменост“, „пословна хартија“, *грам̑мата* „слово“, „оно што је написао“, „писмо, документ“ (Срезневский 1: 578–584, 3: 78–79 (дополнења)), *грам̑мота*, *грам̑мата* „слово; писање; писменост; текст; документ“ (СДРЯ).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У РСАНУ за реч *грам̑мата* упућује се на рус. *грамота* (3: 557).

У RЈAZU реч *грам̑мата* је из рус. *грамота*, *грам̑мата* (3: 383).

Скок тумачи речи *гр̑мата* „царско писмо руско“ (Љубиша) и *грам̑мота* „декрет за владику“ (црквени термин), као и буг. *грамота*, од грч. pl. γράμματα (Skok 1: 606 s.v. *gȓmata*).

Код Његоша С. Стијовић бележи *грам̑мата* као црквенословенску реч, за звездicom која значи да није потврђен у овом облику (Стијовић С. 1992: 157). У РЊЈ забележене су речи *грам̑мата* и *грам̑мота* „писмо, посланица“ < цркв.-рус. *грамота* (1: 130).

Код Ј. Ајдуковића реч *грам̑мата* забележена је као русизам из РСАНУ, од рус. *грамота*, са коментаром да је формирана према изговору модела и да је руски језик у улози посредника (Ајдуковић 1997: 167).

У руском језику именица *грамота* употребљава се од треће четвртине 11. в. (из струс. периода). По пореклу, то је позајмљеница из грчког γράμματα pl. „писмо; писменост; знање читања и писања; писани документ, запис (писмо, посланица,

декрет, акт и сл.); књига“ (< γράμμα „црта, линија; цртеж; слово; број; музички знак, нота; математички цртеж; слика“, од глагола γράφω „записивати, писати“). Поред облика са -о- у другом слогу, у речницима с краја 18. до друге половине 19. века, под утицајем грчких речи, у употреби је и облик *грамата*. Поред руског, налази се и у другим словенским језицима, уп. стсл. *грамота*, укр. *грамота* (из украјинског по Бернекеру у блр. *грамат(к)а* и пољ. дијал. *ramota* „узрок“), затим стчеш. *hramota*, *hramotina*, *hramótka*, слч. *gramota*, буг. *грамота*, мак. *грамота* (Berneker 345; Шанский I/4: 158; Фасмер 451; Цыганенко 93; Черных 1: 212; НРЭ 63). Код Куркине стоји исто тумачење (ТСРЯ Шв. 168).

Укр. *грамота*, дијал. *грамáта* сматра се позајмљеницом из грчког преко старословенског језика (ЕСУМ 1: 583).

Буг. *грамота* и *грамота* „званични документ“ у БЕР-у тумачи се као русизам грчког порекла (1: 273).

Миклошич има за реч *грамата* „scriptura [= писмо]“, *граматы* „epistola [= посланица, писмо]“ потврде из најранијег до нас доспелог преписа Законоправила / Номоканона, тзв. Иловичке крмчије из 1262. год., где је реч о световном, грађанском праву, као и *грамота* из руских извора и једне средњобугарске (Miklosich Lex. 141 s.v. *грамата*);²²⁵ стсл. *грамота* „хартија, писмо“ (SJS 1: 433). Уп. цсл. сложеница *грамотоносецъ* „онај који је постављен да повеље, грамате од власти доставља негде, посланик“ (Дьяченко 131). Нема код Петковића и Даничића, као ни у списима Св. Саве (Трифунковић/Јовановић/Јухас 1980). У РСЈНР нема у том значењу.²²⁶ У ESJS наведена је стсл. именица *gramota* < грч. *γράμματα*, са објашњењем да је из црквенословенског у белоруском, украјинском и руском, а да се посредством руског језика пренело у остале словенске језике, тако и у срп.-хрв. (4: 200).

◆ Реч *гра́мата* бележе RЈAZU (али без потврде код Његоша) и РМС, са потврдама из 19. в. и код Вука из НП. Фонетска варијанта *гра́мота* посведочена је само у РМС од друге половине 19. века. Од дијалекатских потврда, једна је из Спича

²²⁵ За стсл. *грамота* „acervus“ (Miklosich Lex. 141). В. *громада*.

²²⁶ Хсл. *грамота* „бука, галама“ (РСЈНР 14: 212) можда је у вези са *гром* (стсл. *громъ*). Уп. рус. *громада* „пушка“, које је по Фасмеру преобликовано народном етимологијом од пољ. *armata* „пушка“ < ит. *armata* (1: 461 s.v. *громада* II).

(*грамата*), док је придев *граматан* потврђен у Војводини и југоисточној Србији. У правном значењу „повеља“, та реч је русизам, можда један од најранијих, из 16–17. века, када су руски и молдавски владари издавали *грамоте* српским манастирима. У српском средњем веку реч није имала то значење. Уп. код Миклошича ссл. потврде за *грамата* „писмо“. У питању је рани грецизам, због прелаза другог кратког (ненаглашеног) $a > o$, вероватно из периода пре настанка староцрквенословенског језика. У РМС су те речи означене као застареле.

ГРОМОМЕТНИ

■ В. § 2.1.2.5. (Павковић 1982: 247).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику придев *громометни* песн. „громован, који пушта громове“: Његош (РСАНУ).

У RЈAZU нема потврда за ту реч.

• У речницима руског језика: придев *громомётный* „Зевс, Јупитер“ (Даль s.v. *громить*), *громометный* (СРЯ XVIII 5: 244).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У РСАНУ за реч *громометни* упућује се на рус. *громометный* (З: 677).

Скок ту реч не помиње.

Код Његоша С. Стијовић бележи руску реч *громометни*, уз напомену да реч доноси само два речника руског језика: *громометный* СРЯ XVIII и Даль, као и РСАНУ (Стијовић С. 1992: 157–158). У уводу он каже да је та реч обележена као руска а не рускословенска, јер је по потврдама закључио да је она „новијег настанка“, а то значи да не припада рускословенском језику (ор. cit. 36). У РЊЈ забележене су речи: *громометан* „који грми“ < рус. *громометный* и изведенице *громометатель* / *громаметатель*, *громометник* (1: 137).

У етимолошким речницима руског језика се придев *громомётный* не помиње (Шанский; Фасмер; Цыганенко; Черных).

Нема те сложенице у рускословенском речнику Петковића.

◆ Придев *громометни* је руског порекла. С. Стијовић сматра да је код Његоша придев *громометан* из руског, не рускословенског, јер је новијег датума, тј. нема га у рускословенском (Стијовић С. 1992: 36). Посреди је у руском очигледно нововековна кованица настала у склопу превођења епитета бога громовника

(Зевса, Јупитера) у класичним грчким и латинским текстовима. Данас је то затарела реч.

ГРУЗИЛО

■ В. § 2.1.2.5. (Павковић 1982: 247).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *грузило* п. „сонда за испитивање морског дна“: Загреб 1915, Бенешкић; уп. *грузити* *impf.* покр. „потапати, замакати, загњуривати“: А. Парчић (*Vocabolario croato-italiano*, Задар 1901), *гружити* покр. „id.“: Гружа, *гружити се* „id.“ (РСАНУ).

У RЈAZU није потврђена та реч, као ни глаголи *грузити* и *гружити*; уп. *погрузити* *pf.* „потопити“, од *по-грузити*, уз напомену да нема потврда за глагол *грузити* у срп.-хрв., али има у другим словенским језицима (руском, пољском, чешком, са значењем „потапати“); корен тог глагола налази се и у *грезнути*; од речника само код Ћ. Поповића (с напоменом да је вероватно из руског речника), потврде од прве пол. 16. в. (М. Марулић, чакавски писац; глагољска књижица, 1508; Н. Рађина, 1508; Ш. Кожичић, 1531; Х. Луцић, чакавски писац; *Постила*, глагољска књига из 1562; П. Зоранић), 17. (Ћ- Бараковић), прен. „потопити“, од 16. в. (Х. Луцић; *Пророци*); *погружати* *impf.* „умакати, загњуривати у воду (нпр. дете кад се крсти)“, две потврде из 18. века, уз напомену да је из црквенословенског језика; нема потврда за придев *погружен*.

У славеносрпском периоду потврђен је придев *погружен* „утопљен“ 1799. и глагол *погрузити се* „утопити се“ 1799. год. (РССЈ).

• У речницима руског језика: *грузило* п. „терет (нпр. камен) који се ставља на нешто, да потоне у воду“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.), „id.“, „оловни тег којим се мери дубина воде“ (Даль s.v. *грузить*), „нешто тешко што се пришива на мрежу да би потонула у воду; нешто тешко на конопцу да се измери дубина воде“ (СРЈ ХVIII 5: 251), „id.“ (СЦСРЈ 1: 297), *грузило* „подводное бревно въ езѣ [= подводно дебло у каналу, јазу]“, *грузити* „потапати“: 13. в. (Срезневский 3: 80 (дополненія), 1: 600).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У РСАНУ за реч *грузило* упућује се на рус. *грузило* (3: 703).

У РССЈ придев *погружен* (трпни придев од *погрузити*) и глагол *погрузити се* означени су као славенизми (212).

Скок ту реч не помиње, али тумачи глаголе *грѣзнути* „поплавити“ (код Вука, Бјелопавлићи, ЦГ)²²⁷ и *грѣзати* „у снег пропадати“ (Лика, ЦГ) од псл. **gręz-* „стајати под водом“ > „пропадати у воду, крв, блато, снег“; поред тога постоји у превоју *р – и* чак. *грузѣт* и *грузнати* (код Стулића)²²⁸ „потопити“, такође прасловенског порекла, са паралелама у слн. *groziti*, пољ. *grąz*, ген. *gręzi* „*tiefer Kot zum Versinken*“, *grązić*; на крају додаје да је Стулић забележио поствербал *груз* „*casus, praeseps*“²²⁹ (Skok 1: 615 s.v. *gręznuti*).

Код Ј. Ајдуковића реч *грузило* забележена је као русизам из РСАНУ, од рус. *грузило*, са коментаром да је формирана према ортографији модела (Ајдуковић 1997: 168).

Клаић је навео реч *грузило* „сонда за испитивање морских дубина“ као русизам (Клаић 505). Клајни и Шипка је немају. За реч *погружен* „скрушен, утонуо у мисли на свој тежки положај, покајнички, потиштен, утучен, сломљен, депримиран, клонуо, покоран, кротак, понизан, тих у понашању“ стоји да је руског порекла (ор. cit. 1061; Ćelić/Lewis 2014: 264). Б. Л. Дабић сматра исто (Дабић 1981: 15). Б. Станковић наводи глагол *погрузити* као „словенизам“, тј. *славенизам*, који се потпуно прилагодио и уклопио у „српски глаголски систем“ (Станковић 1996: 382).

Љ. Јонке каже да је русизам *грузило* дошао у трећем налету преко Шулековог речника из 1874. год. (Jonke 1971: 173).

Шански изводи рус. *грузило* (16. в.) од глагола *грузить* „потапати, спуштати на дно због тежине“ и упућује на укр. *грузило* и блр. *грузіла* (Шанский I/4: 183–184). Черних сматра да је *грузило* (1585) изведеница од *груз* < псл. **gręz* : **grąz* (Черных 1: 222).

²²⁷ У RJAZU за глагол *грѣзнути* каже се још да се налази у рукопису из 14. века писаним црквеним језиком код Миклошича (3: 422). Е. Фекете наводи реч *грѣзнути* која се налази само у Стулићевом речнику (Fekete 1987: XXIV).

²²⁸ У RJAZU за глагол *грузнати* стоји да се налази само код Стулића и упућује се на *груштити* „падати с буком, грухнути“ (4: 484, 483). Уп. дијал. *грузѣт* „грувати“, *грузѣт* „грунути“ Васојевићи (Стијовић Р.).

²²⁹ В. RJAZU 4: 484 s.v. *груз*.

У етимолошким речницима прасловенског језика реконструисан је предлогак **grōzidlo* „тег(ић) који служи за понирање нечега; pondus“ < **grōziti* „спуштати на дно помоћу тега, терета“ на основу срп.-хрв. *грузило* (РСАНУ), слн. *grozilo* „das Senkblei“ (Pleteršnik), пол. дијал. *gręzidło, gręzdidło* „тегићи поред мреже“, струс. („др.-руск.“) *грџило* „подводное бревно въ езѣ“ (Срезневский), рус. *грузіло / грѹзіло* и дијал. „тегић на штапу за пецање“, „тегић за мерење морског дна“, „било какав тег који служи да би се нешто потопило“, укр. *грузіло* „мотка са гвозденим делом којом риболовци каче мрежу за дно“, *грузило* дијал. „камен којим се притиска поклопац од каце са киселим купусом“, блр. *грузіла* „терет који се качи на нешто (мрежу, пецарошки штап), да потоне у воду“ (ЭССЯ 7: 150; SP 8: 244–245). У ЕСУМ s.v. *грузіло* изводи се од именице *груз* „оптерећење“ < псл. **grōzъ* (1: 604–605 s.v. *груз*). Блр. *грузіла* није протумачено у ЭСБМ. Слн. *grozilo* „das Senkblei“ (Pleteršnik) не тумаче Сној и Безлај.

Код Миклошича има *грџило* „baptisterium“ и *грџити* „immergere“, обе речи су са рускословенском потврдом, позном лексикографском (речник издат 1704. год. у Москви), *грџати* „id.“, такође са рсл. потврдом (Miklosich Lex. 149). У SJS и код Дјаченка нема тих речи. Код Петковића рсл. *грџати* < *грџати* „погружавати, загњуивати, умакати“ (57). Даничић нема.

Уп. народно *грузити, грукити* („потапати, замакати, загњуивати“ Гружа) од псл. глагола **grōz-iti* (ОС 22 s.v. *Гружа*; ЭССЯ 7: 150–151 s.v. **grōziti*; SP 8: 245–246 s.v. **grōziti*).

Суф. *-ило* долази и на глаголске основе, типа *цедило, појило* (Клајн 2003: 151–152).

♦ С обзиром на рецентне потврде у РСАНУ (с почетка 20. века) и потврду у Шулековом другом речнику из 1874. год. (Ј. Јонке је наводи, не и RJAZU!) за реч *грузіло*, као и због поклапања са рус. *грузіло* у фонетском и семантичком погледу, закључујемо да је то русизам. Дијалекатске потврде за ту реч нису забележене. Данас је то застарела реч.

ДВОРАЦ

■ В. § 2.1.2.2. (Njegovan 1938: 111).

□ В. § 2.1.1.2.4. (ЈПаб 1936е: 59).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *двóрац* т. „лепа и богата кућа, палата, замак, двор“: Београд 1913, 1923, Загреб прва пол. 20. в. (РСАНУ).

У RЈAZU *двóрац* дем. „двор“, једна потврда с почетка 16. в. од дубровачких писаца Ш. Менчетића и Ђ. Држића: *Neka nam je ličcu sjeni do hrabrovih dvorci*, а од речника само код Стулића; уп. *двѡр* „аула, место равно непокривено а грађено пред кућом или уопште уз кућу“, од тог значења развила су се друга: „аула, ареа, vestibulum, proratulum, cavum aedium,²³⁰ cohors“, „domus, domus regia, велика и лепа господска кућа, посебно где краљеви стоје“, „свака кућа“, посебно у песми као *б(и)јели двори*, „domus regia, aula regia, кућа у којој владалац пребива“, „judicium, forum, место где се суди“, „cohors, слуге суда који извршују што суд нареди“, „praedium, villa rustica, пољско имање с кућом и другим зградама“, често у рл. *двори*, код Вранчића, Микаље, Дела Беле, Белостенца, Јамбрешића, Волтића и Даничића.

• У речницима руског језика: *дворѣц* т. „дворац“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль), *дворец* „палата у којој пребива монарх“, „монарх“ (СРЈ XVIII), *дворецъ* дем. од *дворъ* „газдинство, двор“: 16–17. в.; „дворац, дом феудала, газде“: 13, 15. в. (СРЈ XI–XVII 4: 191–192 s.v. *дворецъ*¹), *дворецъ* „дом владајуће особе“ (СЦСРЈ 1: 311), *дворьць* дем. од *дворъ* „domus“: 13. в., 1262–1263, 1392, 1461–1464. (Срезневский 1: 645).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Код Скока, реч *двóрац* је деминутив на *-ѡс* од речи *dvor*, уз напомену да није потврђен у изворима у значењу „властелинов стан“, те да је позајмљена из рус. *дворец* „палата“ и да не стоји у вези са нашом феудалном речи (Skok 1: 466 s.v. *dvôr*).

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже да је реч *дворац* „Palast“ из рус. *дворецъ* (боље: *двор, двори, палача*) и додаје да је та реч незгодна, јер по нашем језичком осећању требало би да значи мали двор (Maretić 1924: 21).

Т. Прпић каже да стари русизам *замак* истискује „наш *dvorac*“ (Prpić 1956: 22), док Љ. Јонке сматра да је *замак* бохемизам који је замењен народном речју *дворац* (Jonke 1965: 160).

²³⁰ Илити *cavaedium* „двориште које у средини има имплувиј(ум) илити ненаткривено место у предворју староримских кућа где је постојао базен за сакупљање кишнице“.

Код Шанског, рус. *дворец* је континуант струс. *дворьць* (11. в.), изведенице од именице *двор* (Шанский I/5: 29). Черних, такође, каже да је *дворец* из струс. *дворьць* „мало двориште“, „дворац кнеза“, „дворска свита“, млађа значења: „феудално газдинство“, „кућа феудала“, „дворац“ (од 15. в.) и упућује на укр. *дворець* (поред *двірець* „железничка станица“), блр. *дварэц*, буг. *дворец* (из руског), слн. *dvorec*, чеш. *dvorec* „салаш“, „сеоска кућа“, пол. *dworzec* „железничка станица“ (Черных 1: 233). Код Куркине, рус. *дворец* такође изведеница од *двор* (ТСРЯ Шв. 182).

У SP реконструисан је псл. **dvorьсь* (без реконструисаног значења!), као dem. од **dvorь*, са потврдама из пол. *dworzec* некада „велика кућа, замак, палата“, „двориште“ (данас само у дијалектима), „дворска свита“ (од 15. в.), „сеоско домаћинство; сеоска кућа“, у савременом пол. „железничка станица“, глуж. *dwórc* „палата“, чеш. *dvorec* „двориште“, стчеш. од 15. в. „салаш, сеоско домаћинство“, слч. дијал. *dvorec* „двориште; сеоско домаћинство“, савремено „мали двор“, слн. *dvórec* „замак, палата“, „већа сеоска кућа“, арх. „палата у државном власништву у Аустрији; насеље при аустријској граници“, срп.-хрв. *дворац* „двор“ од 16. в. (RJAZU), ссл. 16. в., буг.-цсл. 13. в. *дворьць* в. ниже (SJS, Miklosich Lex.), буг. *дворец* „палата, замак“, мак. *дворец* „двор“, струс. *дворьць* dem. од *дворь* „дом, сеоско домаћинство; двориште; палата, кућа феудала, кнеза“ од 13. в., рус. *дворец* „палата; резиденција“, „палата која припада држави“, дијал. „мало корито, кроз које пролази вода на млинарском точку“, „двориште; сеоско домаћинство“, укр. *дворець* „палата“ од 18. в., „двориште, сеоско домаћинство“ од 15. до 18. в., савремено и „железничка станица“, блр. дијал. *дварэц* „сеоско домаћинство; насеље; двориште“, књиж. „палата; резиденција“ од 16. в. (5: 135–136). У ЭССЯ није реконструисан тај облик.

Слч. *dvorec* код Кралика нема.

Буг. *дворец* „палата“ у БЕР-у изводе из стбуг. *дворьць* < *дворь* (1: 327).

Безлај не тумачи слн. *dvórec*, већ једино *dvorec* „ручица сврдла“ (реч само у словеначком) (Bezljaj 1: 124). Сној наводи слн. *dvôrec* као изводеницу од именице *dvòr* < псл. **dvorь* (Сној 131).

У ERHJ за реч *дворац* (16. в. Менчетић, Држић), са дијалекатским потврдама из Сења, Гробника и Орбанића и потврдом у кајк., стоји да је по постању од псл.

**dvorъсь* < **dvorъ*, међутим због недостатка потврда из извора у савременом значењу, већ искључиво као деминутив од *двор*, претпоставља се да је позајмљена из руског (212 s.v. *dvórac*).

Миклошич има дворьць „αὐλίδιον, aula [= двориште; палата]“ (извор средњебугарски), вѣ дворьци прѣчюдьнѣ „id.“, са потврдама из два српскословенска рукописа превода старозаветног Петокњијја, оба из 16. в., и из тих извора придеве дворьчанѣ, дворьчѣнѣ „aulae“, дворьць „μέσαυλον, caaedium“ код Востокова (Miklosich Lex. 156). У стсл. дворьць „praetorium [= врста палате]“ (SJS 1: 470). У ESJS стоји да је дериват од дворъ (3: 156). Нема код Даничића, Петковића и Дјаченка.

◆ У Европи дворци²³¹ су се појављивали у различито доба: у ренесансном периоду (15–16. в.) у Италији, у барокном периоду (17. в.) у Француској, а затим током 18. и 19. века у осталим европским земљама. Када је Србија добила самосталност у 19. веку, владари су почели да граде дворце. Кнез Милош Обреновић је изградио Конак у Топчидеру и Конак кнегиње Љубице, а кнез Александар Карађорђевић Стари двор 1844. год. Властелински дворови у Војводини подизали су се од 18. века,²³² док двораца у јужној Србији има мало. У северозападној Хрватској дворци су се градили од почетка 17. века, у Славонији од почетка 18. в. (до краја 16. в. градили су се замкови).²³³

У RЈAZU слабо је посведочена срп.-хрв. реч *двóрац* „двор“, једна потврда је из дубровачке књижевности с почетка 16. века,²³⁴ а друга је из Стулићевог речника с поч. 19. века. Такође и РСАНУ даје мало потврда, све из 20. века. Миклошич бележи српскословенске потврде из 16. в. за реч дворьць „aula“. Поред (ст)рус.

²³¹ Дворци су били седишта поседа (у склопу којих се налазила главна зграда намењена становању, господарске зграде и вртови, паркови) и у њима су боравили, стално или привремено, имућни поседници (владари, припадници племства, феудалци итд.). За разлику од двораца, палате су градске резиденције владара или племића (такорећи градски дворци).

²³² Познати дворци су: Илион (грађен у првој пол. 18. века), у Кулпину породице Стратимировић (мањи дворец изграђен кр. 18, а већи пол. 19. века), Каштел (1846), Фантаст (1925) итд.

²³³ http://www.scitaroci.hr/clanci/pdf/VILLAS_scitaroci.pdf

²³⁴ У Дубровнику су се током 15. и 16. века градиле бројне виле, познате под именом дубровачки ренесансни летњиковци.

дворѐц (од 11. в.),²³⁵ посведочене су словенске паралеле у значењу „палата, замак“ у укр. (18. в.), блр. (16. в.), пољ. (застарело значење), глуж., слч. (дијалекатска реч, савремено значење), слн., буг. и мак. У осталим словенским језицима та реч се користи као деминутив од *двор* у значењу „двориште, сеоско имање, газдинство“. У значењу „палата, замак“ у срп.-хрв. језику користи се реч *двор* прасловенске старине (RJAZU 2: 937; SP 5: 130–134 s.v. **dvorъ*). У народном језику епске поезије уобичајила се множина *двори*. У савременом језику назив *дворац* је преузет из руског језика у адаптираном облику у 19. веку. Данас је та реч у активној употреби.

ДОЗВОЛА, ДОЗВОЛИТИ, ДОЗВОЉАВАТИ

■ Д. Костић је навео да облик *дозволити* треба избацити из употребе: „Оправдана замерка с обзиром на то што су *дозволити* (*дозвола*) подесили ранији књижевници наши према руском језику, док се још нису утврдили у нашем књижевном језику из народнога облици: *допустити*, *допуштати*, *допуст*, *допуштење*, *допуштање*“ (Костић Д. 1933д: 148).

■ Д. В.: „*Дозволити*, *дозвољавати* је руско *дозволить*, *дозволять* место нашег *допустити*, *допуштати*.“ (НП 1933з: 32).

■ „Место речи *дозволити* (р. *дозволить*) боље је узимати нашу реч *допустити*“ (ЈП 1935д: 255).

■ Коментар за реченицу: *Ти нећеш дозволити да се што учини на уштрб њена имања*. „У горњој реченици имамо употребљена два непотребна русизма: ‘*дозволити*’ (р. *дозволить*) место наше речи *допустити* [...], требало је горе рећи: *Ти нећеш допустити да се ишта учини на штету њена имања*.“ (ЈП 1934а: 154).

■ *Дозвола* в. § 2.1.2.2. (Nјегован 1938: 111).

■ *Дозволити* в. § 2.1.2.4. (Малић 1981: 52–53).

□ *Дозвола, дозволити* в. § 2.1.1.2.2. (ЈПаб 1937а: 121).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

■ У српско-хрватском језику *дђзвола* f. „допуштење, сагласност, одобрење“: Цетиње 1885, Ј. Скерлић Београд 1910, Загреб 1906, 1954, „документ којим се нешто допушта, одобрава“: Београд 1927, 1928, 1939, 1945. (Ђопић), Загреб 1916;

²³⁵ Меко њ у речи *дворѐць* на срп.-хрв. подручју правилно се вокализовало у *а* у суфиксу (*дворац*), док у руском прешло је у *е* (*дворец*).

дозво̀лити pf. „дати дозволу“: Нови Сад 1843, *Босна* 1869, Београд 1903, *Кића* Ниш 1905, „примити без противљења“: Београд 1870, 1930, Загреб 1909, 1946, „узети у обзир, признати“: Београд 1938; *дозволити се* „препустити се, предати се“; *дозвоља̀вати* impf. „дати дозволу“: Београд 1930, „примати без противљења“: Београд 1870, 1932, „рачунати с нечим, узимати у обзир“ (РСАНУ).

У RЈAZU те речи нису потврђене.

У славеносрпском периоду потврђена је именица *дозвољеније* / *дозволеније* „дозвола, допуштење, пристанак“ од 1799. год. (РССЈ).

• У речницима руског језика: *дозво́ление* п. „дозвола“ (СРЈ; ТСРЈ Шв.), *дозволение* „id.“ (Даль) *дозво́литъ* pf. „допустити“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль), *дозволя́тъ* impf. „допуштати“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; Даль), *дозволить*, *дозволять* „допустити, допуштати“ (СРЈ XVIII), *дозволити* „допустити“: 1567, 1688. (СРЈ XI–XVII 4: 286), *дозволить*, *дозволять* „допустити, допуштати“ (СЦСРЈ 1: 340).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У РССЈ именица *дозвољеније* / *дозволеније* означена је као славенизам (115).

Код Скока стоји да се поствербал *до̀звола* и од њега деноминал *дозволити* сматрају русизмима (рус. *дозволить*, *дозволение*) (Skok 3: 614 s.v. *vdlja*¹).

Т. Маретић сматра да су речи *дозвола* „Erlaubniss“ (код Ђ. Поповића) и *дозволити* „erlauben“ (код Мажуранића и Ужаревића и Ђ. Поповића) из рус. *дозволение*, *дозволить* (*дозволять*), да су непотребне и да их треба заменити речима: *допуштење* и *допустити* (Maretić 1924: 18; Maretić 1892: 70, 86).

Код Ј. Ајдуковића реч *дозвола* забележена је као русизам из Московљевића, од рус. *дозволение*, са коментаром да је на формирање утицала ортографија модела и творбено-морфолошке законитости језика примаоца. Русизам је и реч *дозволити* из Московљевића, од рус. *дозволить*, са коментаром да је на формирање утицала ортографија модела и творбено-морфолошке законитости језика примаоца (Ајдуковић 1997: 173).

У РЊЈ забележене су речи: *дозволити*, *дозвоља̀вати*, без ознаке порекла, и *дозволеније*²³⁶ „дозвољење“ < цркв.-рус. *дозволение* (1: 172).

²³⁶ Уп. код С. Стијовића *дозволење* – хибрид на бази руског (Стијовић С. 1992: 159). В. Михајловић има посрбице *дозволеније* „диспензација“ (1803) и *дозволење* „тапија“ (1842) (Михајловић 1982:

Б. Терзић сматра да је реч *дозволити* русизам (Терзић 2003: 206, 211). И. Клајн узима реч *дозволити* као пример старије позајмљенице коју називају русизмом, али, по њему, она није русизам, већ је у руском језику старословенизам који је био потиснут за време турске владавине, па је посредно пренет из руског језика (СЈП 2004: 182).

Руски глагол *дозволить* преузет је из пољског *dozwolić* у том истом значењу у 16. веку (први пут забележен 1567). Бернекер сматра, и са њим се слажу Фасмер и Куркина, да је пољски глагол изведен од *do-z(<jьz-)-wolić*, док га Шански изводи од **do-sъ-voliti* (< **vola*) (Berneker 440; Шанский I/5: 154; Фасмер 1: 522; ТСРЯ Шв. 205).

У SP реконструисани су псл. **dovoliti* : **dosъvoliti* (**doizvoliti*) (< *do-* + *sъ-* / *iz-* + *voliti*) на основу потврда из пољ. *dozwolić* „пристати на нешто; омогућити; допустити“ (од 15. в.), дљуж. *dozwoliś* „допустити; потврдити“, слн. дијал. *dozwolic* „пристати на нешто“, срп.-хрв. *дозволити* (*се*), буг. дијал. *дозволя* „пристати на нешто“, мак. *дозволи* „id.“, струс. *дозволити* „допустити“, рус. *дозво́литель* „id.; пристати на нешто“, *дозво́литься* „дозволити се“, дијал. „питати за дозволу“, укр. *дозво́лити* „дозволити“, *дозво́лити собі* „дозволити се“, *дозво́литися* „добити дозволу“, блр. *дазвальяць* „пристати на нешто“, *дазвальяць сабе* „дозволити се“ (4: 161–162 s.v. **dovoliti*).²³⁷ У ЭССЯ није реконструисан тај облик, само **dovoliti*, в. 5: 88.

Укр. *дозво́лити* „дозволити“, као и *дозволя́ти*, *до́звіл*, *дозві́ля*, у ЕСУМ се тумаче као изведеница са префиксом *до-* од глагола *зво́лити* „прихватити“ < псл. **izvoliti*, док за рус. *дозволить* сматра се позајмицом из пољског или можда из украјинског (ЕСУМ 2: 102–103).

Блр. *дазво́ляіць* се сматра полонизмом, као и у украјинском и руском језику (ЭСБМ 3: 122).

79). Г. Магарашевић (поч. 19. в.) употребљавао је реч *дозволеніе* (*дозволеніје*) „дозвола“, коју је М. Зорић означила као славенизам (Зорић 2004: 92).

²³⁷ Није јасно како аутори краковског речника објашњавају гласовни развој предлогака **dosъvoliti* (**doizvoliti*) изван западнословенског терена под претпоставком да су домаће речи а не позније позајмљенице из пољског и доцније руског.

Славски и Бориш пољ. *dozwolić* „пристати на нешто; омогућити; допустити“ (од 15. в.) изводе од псл. *-sъ-voliti и са преф. *do-* (Sławski 1: 159; Boryś 122). Уп. пољ. *pozwolić* (> *powolić*), *wyzwolić* (> *wywolić*), *zezwoić*, које Брикнер само помиње да су од глагола *-wolić* (Brückner 433 s.v. *pozwolić*).

За буг. дијал. *дозволен* „дозволити“ у БЕР-у упућује се на глагол *позволявам* „допуштати“ (1857), који се тумачи као позајмљеница из руског *позволять* < пољ. *pozwolić*, а тако и рус. *дозволить* од пољ. *dozwolić*. Буг. дијал. *изволя* са осталим словенским паралелама изводи се од псл. **jъzvaliti* (БЕР 1: 407 s.v. *дозволен*, 5: 475 s.v. *позволявам*).

Украјински и белоруски облици су, по Шанском, из пољског, док је бугарски облик новија позајмљеница из руског (Шанский I/5: 154).

У ЕРНЈ за глагол *дозволити* (19. в.), са дијалекатским потврдама с Брача и из Вараждина, стоји да је од **do-jъzvoliti*, на основу реконструкције у SP и потврда у буг. дијал., рус. и пољ. (194 s.v. *дозво̀лити*).

◆ У срп.-хрв. језику речи *дозвола*, *дозволити* и *дозвољавати*²³⁸ руског су порекла. У употреби су од 19. века, на основу потврда из РСАНУ. Б. Терзић сматра да су пуристи протеривали русизам *дозволити* пол. 20. в. (Терзић 2003: 206, 211). И. Клајн такође каже да се у језикословним часописима водио пуристички отпор према русизмима, па се предлагало да се уместо *дозволити* користи *допустити* (СЛП 2004: 182). Међутим, те речи су и данас у живој употреби.

ДРЗАК

■ В. § 2.1.2.2. (Njegovan 1938: 111).

□ В. § 2.1.1.2.3. (ЈПаб 1936е: 59).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

■ У српско-хрватском језику придев *дрзак* „који вређа својим ставом, понашањем, осоран; безобзиран, безобразан“: Београд 1905, 1908, 1950, Задар 1905, Загреб 1920; „веома смео, одважан, неустрашив“: Његош, Ђ. Јакшић Београд 1882–1883, Задар 1905, Загреб 1959. (РСАНУ).

У RJAZU нема потврда за ту реч, иако је потврђена у Стулићевом речнику „*Derzost, Derzostan, Derzski*“ (Fekete 1987: 16 нап. 102, XXII).

²³⁸ У НЈ конструкција *дозвољавам си приметити* сматра се синтаксичким германизмом (НП 1933з: 31–32).

• У речницима руског језика: придев *дѣрзкій* „смео, неустрашив; безочан, суров“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.), *дѣрзкій* „id.“ (Даль s.v. *дѣрзатъ*), *дѣрзкій* „смео; одважан, неустрашив“, „безобразан; невоспитан“ (СРЯ XVIII), „храбар, одважан“: 1709, „енергичан, самоуверен; ватрен“: 17. в. (СРЯ XI–XVII 4: 227), *дѣрзкій* „смео; безобразан“, заст. „храбар“ (СЦСРЯ 1: 320).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Код Скока, *дрѣзак* је општесловенски и прасловенски придев у значењу „*audax*“, начињен од суф. *-ѣк* и стцсл. *дрѣзьъ*, уп. рус. *дерзок*, *дерзка*, *дерзкій* (Skok 1: 447–448 s.v. *dr̥zak*).

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже да су речи *дрзак* и *дрзност* „*dreist*, *frech*, *Dreistigkeit*, *Frechheit*“ из рус. *дѣрзкій*, *дѣрзость* или из чеш. *drzý*, *drzost*; од *дрзак* настала је реч *дрскост*, а од основе *дрз* која је у *дрзак* и *дрзнути се* настало је и *дрзовит* и *дрзовитост* (Maretić 1924: 19).

Код Његоша С. Стијовић бележи *дрзак* као хибрид на бази руског, за звездicom која значи да није потврђен у овом облику (Стијовић С. 1992: 160). У уводу он помиње ту реч као фонетски адаптирани славенизам (id. 38). У РЊЈ придев *дрзак* „неустрашив, смео, одважан“ < цркв.-рус. *дѣрзкій* (1: 188). Б. Брборић слаже се са С. Стијовићем да је *дрзак* хибрид, иако изгледа као „чиста“ српска народна реч (Брборић 1996: 35).

Е. Фекете наводи реч *дрзост* која се налази само у Стулићевом речнику (Fekete 1987: XXIV). Уп. код Ј. Стерије Поповића реч *дрзость* (*дрзост*) „дрскост“, коју Љ. Тумарић означава као славенизам и књишку реч (Тумарић 2008: 88). В. хсл. *дрѣдъсть* „храброст, смелост, храброст, срчаност“: Пашмански бревијар (друга пол. 14. и 15. в.), Ватикански бревијар I део (средина 14. в.) и II део (средина – трећа четвртина 14. в.), део бревијара (1384. ?), глагољски Бревијар Вида Омишљанина (1396), Ватикански бревијар (кр. 14. в.), II новљански бревијар (хрватскоглагољски рукопис из 1495), Оксфордски зборник (15. в.) (RSJHR 16: 373).

Руски *дѣрзкій* сматра се општесловенским придевом, поред укр. *дѣрзкій*, блр. *дзѣрзкі*, поль. *dziarski*, стполь. *darski*, чеш. *drzý*, стчеш. *drzký*, слч. *drzý*, буг. *дѣрзѣк*, мак. *дрзок*, срп.-хрв. *дрзак*, *дрски*, слн. *dřz*, *dřzen*, f. *dřza* и стсл. *дрѣзьъ* (код Куркине и струс. *дрѣзѣкын*, код Черниха *дрѣзын* „одважан“, „дрзак“, 11. в., уз

напомену да облик са *-ък-ъ* у старијем периоду није регистрован, а у речницима први пут 1704. год. *дерзский*, а 1627. *дръзкость* „нестидљивост“), изведен од псл. **dъrъkъ* (< **dъrъzъ* + *-ъkъ*). Нема општеприхваћену етимологију. Највећи број присталица заговара тумачење по којем се пореди са стпрус. *dyrsos* „јак, енергичан“, грч. *θρασύς* „смео“, гот. *gadars* 3. pl. „усуђивати се, одважити се“, стинд. *dhṛṣú-*, *dhṛṣṇú-* „енергичан, одрешит, безобразан“. Фасмер и Шански сматрају да је боља хипотеза по којој се словенско **dъrxъ*, које би одговарало грчком *θρασύς*, под утицајем речи авест. *dərəzra-* „јак“, стпрус. *dīrstlan* „стасит“, лит. *diržti*, *diržti* „стврдњавати се“, променило у **dъrъzъ*. Фасмер сматра мало вероватним Хиртово тумачење, по којем је **dъrъzъ(kъ)* позајмљено из германског. На основу Шмитове претпоставке, **dъrъzъ(kъ)* је у вези са лит. *diržnas* „јак, крупан“. Код Цигањенкове придев *дѣрзкий* је подведен под одредницу *дерзатъ*, као изведеница са два семантичка садржаја („смео; одважан“, „дрзак, пркосан“), која одражавају семантику глагола (уп. код Черниха *дерзатъ* изведен од *дѣрзкий*). Черних закључује да је развој значења придева **dъrъzъ* био „јак“ > „прсити се својом снагом“ > „дрзак“, попут фр. *hardi* „одважан; смео“ – стфр. *hardir* „бити јак; жесток“ (Berneker 257–258; Шанский I/5: 79–80 s.v. *дѣрзкий*; Фасмер 1: 503–504 s.v. *дѣрзкий*; Цыганенко 106 s.v. *дѣрзатъ*; Черных 1: 244 s.v. *дѣрзкий*; ТСРЯ Шв. 192; Sławski 1: 190–191 s.v. *dziarski*). В. код В. В. Виноградова разматрање о глаголима *дерзитъ* и *надерзитъ*, који по њему потичу од цсл. основе *дерз-* (Виноградов s.v. *дерзитъ*, *надерзитъ*²³⁹).

У етимолошким речницима прасловенског језика реконструисан је псл. придев **dъrъkъ(jъ)* „одважан, смео, audax“, „превише смео, безобразан, audax“ < **dъrъzъ* на основу словенских потврда: рус. и дијал. *дѣрзкий*, укр. *дѣрзкий*, блр. *дзѣрзкі*, пољ. *dziarski*, стпољ. и дијал. *darski*, чеш. *drzý*, стчеш. *drzký*, слч. књиж. *drzký* и дијал. *derski*, слн. књиж. *dʹzek*, срп.-хрв. *дрзак*, (у ЭССЯ и цсл. *дръзкъ* из Миклошичевог Лексикона), буг. *дръзкъ* и мак. *дрзок* (ЭССЯ 5: 229; SP 5: 60–62). Укр. *дѣрзкий* у ЕСУМ наведен као изведеница глагола *дерзати* < псл. **dʹr̥zati* < **dʹr̥zъ* (2: 39 s.v. *дерзати*). Блр. *дзѣрзкі* нема у ЭСБМ. Пољ. *dziarski* и стпољ. *darski* (15. в.) изводи се од псл. **dʹr̥zъ-kъ* (Brückner 108 s.v. *dziarski*, 85 s.v. *darski*;

²³⁹ http://etymolog.ruslang.ru/vinogradov.php?id=derzit_naderzit&vol=1

Sławski 1: 190–191 s.v. *dziarski*; Boryś 138–139 s.v. *dziarski*; Wańkowski 1: 322 s.v. *dziarski*, 1: 252 s.v. *darski*). Чеш. *drzy* и стчеш. *drzký* такође се тумачи као реч прасловенског порекла (Holub/Кореčný 1: 108 s.v. *drzy*; Machek 130 s.v. *drzy*). Слч. *drzy* „дрзак“ (од 18. в.) од псл. **dъrъzъ* (Kralik 136 s.v. *drzy*). Слн. *dъrъzъ* код Сноја од псл. **dъrъzъkъ* (Snoj 127 s.v. *dъrъzъ*). Буг. *дъръзък* у БЕР-у сматра се изведеницом из стбуг. *дръзъ* (1: 462 s.v. *дъръзък*).

А. Глухак каже да је придев *дрзак* од псл. **dъrъzъkъ* < **dъrъzъ* < ие. **dhъrs-u-s* (Gluhak 207 s.v. *dъrъzak*). У ERHJ придев *дрзак* (19. в.) сматра се да је црквенословенског порекла (јер се не појављује код старих хрв. писаца, а нема је ни у дијалектима), од „староцрквенословенског“ *dъrъzъ* < псл. **dъrъzъ* „дрзак“ < ие. **dъrsu-* „одважан“, с напоменом да глас *-z-* у словенским језицима уместо очекиваног *-s-* није објашњен и да је приликом преузимања у хрв. језик. могао посредовати и рус. облик са суф. *-к-* (203 s.v. *dъrъzak*).

Миклошич има *дръзъкъ* „audax“, без извора, и *дъръзъкъ* са једином црквенословенском потврдом из славјаноруског речника Беринде из 1627. (Miklosich Lex. 179). Уп. стсл. *дръзъ* „θρασύς, audax“, „τολμητής, audax“, „τολμηρός, audax“ (Miklosich Lex. 178; SJS 1: 523); ссл. *дръзъ* „audax“ (Даничић 1: 312); хсл. *дръзъ* „храбар, срчан, дрзак“: II новљански бревијар (хрватскоглагољски рукопис из 1495), Ватикански бревијар (кр. 14. в.), глагољски Бревијар Вида Омишљанина (1396) (RCJHR 16: 373). Уп. у списима Св. Саве *дръзновенниѣ, дръзновлаѣнниѣ* (Житије Св. Симеона, Служба Св. Симеону) (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980: 52). У ESJS стсл. **dъrъzъ* < псл. **dъrъzъ*, у словенским језицима чешће долази са суф. *-къ* (3: 151–152). Нема у рускословенском речнику Петковића, нити у црквенословенском Дјаченка.

◆ Срп.-хрв. придеву *дръзак* одређено је прасловенско порекло у етимолошким речницима. Међутим та реч није народна и нема потврде да је она постојала на нашем терену (није се ни употребљавала у десетерачкој епици). Није потврђена у RJAZU, иако је има код Његоша. С. Стијовић сматра да је то хибрид на бази руског односно фонетски адаптирани славенизам. Свој суд није образложио, можемо само претпоставити да је то закључио по томе што је најстарија потврда код Његоша и што није потврђен у RJAZU. У ЭССЯ стоји цсл. *дръзъкъ* из Миклошичевог Лексикона, иако је код њега потврђен само облик *дъръзъкъ* из руског

извора. Код Миклошича су изостале црквенословенске потврде, док у SJS и код Даничића посведочен је само облик без суфикса *дръзь*. По свему судећи, то је русизам у адаптираном облику (од рус. *дерзкий*). Данас је то фреквентна реч у српско-хрватском језику.

ЖИВОПИСАН

■ Дат је савет да се не употребљава *питорескност*, јер је права наказа, већ да се користи *живописан*: „Пре свега имамо одомаћену код нас реч *живописан*, саграђен према руском *живопись* = *pictura*, која је начињена сасвим добро (‘по живоме рађено’, ‘сликано’). *Живописан* и значи оно што је потребно писцу овог текста: *pitoresque*, *mahlerisch*. Ова је реч сасвим обична и у великој употреби, тако да је управо чудо како није пала на памет писцу горњег текста. Он је могао сасвим лепо употребити *живописност*, ако му је требало, место да гради *питорескност*, које је и непотребна позајмица и по сазвучју (-сконост) туђа нашем уху.“ (ЈП 1939а: 27–28).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

■ У српско-хрватском језику придев *живописан* „који се одликује живошћу, разноврсношћу, лепотом, шаролик“: Београд 1893, 1926, 1930, М. П. Шапчанин 1879, „упечатљив, занимљив; необичан, упадљив“: Београд 1904, Загреб 1959, Нови Сад 1950, *Политика* 1965, „који верно, живо, сликовито изражава, исказује“: Београд 1912, 1936, 1946, 1949, Ђ. Јакшић; „који се односи на живопис, сликарство“: Сремски Карловци 1904–1905, Ђ. Јакшић, *Шумадинац* 1888, Београд 1900, 1913; Уп. још *живопис* m. (ретко f.) „сликарство“: *Бранково коло* 1898, Београд 1896, 1913. (С. Новаковић), 1928, 1958, „скуп слика као обрада једне веће површине, као целин (најчешће о црквеним фрескама)“: Његош *Пустуњак цетински* Панчево 1885 (Цетиње 1834), Београд 1880. (М. Ђ. Милићевић), 1891. (С. Новаковић), 1921, 1930, *Гласник Српске православне цркве* 1946, *Књижевне новине* 1948, „слика“: Његош *Мање пјесме*, Нови Сад 1882. (Змај), 1891, Београд 1925, Загреб 1902; „живописност, пластичност“: Београд 1946; необ. „животопис“: 1913, Дубровник 1911; заст. „вештина сликања животиња“: Шулек 1874, Парчић 1901; *живописац* „сликар“: Његош *Мање пјесме*, Загреб 1858–1860, 1881, Београд 1924, 1939, К. Руварац Нови Сад 1869; *живописати* pf. и impf. „(на)сликати“: Ј. Вујић Будим 1810, *Даница* 1867, Београд 1876. (М. Ђ. Милићевић), 1913. (С.

Новаковић), 1952, Нови Сад 1882, Ђ. Јакшић, „украсити, украшавати живописом, сликама, фрескама (о уметнику)“: Београд 1884. (М. Ђ. Милићевић), 1925, *Гласник Српске православне цркве* 1946, *Књижевне новине* 1950; *живописно / живописно* „на живописан начин, шаролико, сликовито, изразито, живо“: Београд 1934. (Јагић), 1946, 1955, 1963, Загреб 1952. (Десница) (РСАНУ).

У RЈAZU *живописан* „сликовит, шарен“, код Стулића (уз напомену да је из руског речника), Шулека, Ђ. Поповића и Ивековића, потврде су од 1834; *живопис* „слика, сликање, сликарство; жив, живахан опис, колорит“, код Стулића (с напоменом да је из руског речника), Шулека (1874), Ђ. Поповића и Ивековића, са потврдама из 19. века; *живописац* „сликар“, код Стулића, Шулека (1860), Ђ. Поповића и Ивековића, са потврдама од 15. века; *живописати* *impf.* „сликати“, код Стулића (из бревијара) и Ђ. Поповића, са потврдама из 19. века.

• У речницима руског језика: придев *живописный* „живописан; леп“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль s.v. *живой*), „који се односи на слику; леп“ (СРЈ XVIII), „који се односи на слику“: 1671, 1668. (СРЈ XI–XVII 5: 102), „који је насликан“, „који се односи на слику“ (СЦСРЈ 1: 408); *живопись* f. „сликарство“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль s.v. *живой*), „слика“ грч. ζωγραφία 1704. (СРЈ XI–XVII 5: 102), „id.“ (СЦСРЈ 1: 408); *живописец* m. „сликар“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.), *живописецъ* „id.“ (Даль s.v. *живой*), „id.“: 1097, 16. в., 1670. (СРЈ XI–XVII 5: 102), „id.“ (СЦСРЈ 1: 408), *живописъць* „id.“: 1097. (Срезневский 1: 866); *живописать* pf. и *impf.* књиж. „сликати, описивати“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль s.v. *живой*), *живописати* „сликати, цртати“: 1511, 1678, 16. в. (СРЈ XI–XVII 5: 102), *живописать* цсл. „сликати“ (СЦСРЈ 1: 408).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У RЈAZU за реч *живопис* упућује се на рус. *живопись* „сликање, вештина сликања“ и грч. ζωγραφία; уз реч *живописац* стоји да је то девербатив од *живописати* и да је калк грч. ζωγραφος, ζωграфος и да га има у руском; за реч *живописати* каже се да је калк грч. ζωγραφέω (23: 431–432).

Сложеница *живопис* (> придев *-ан живописан*, именица *живописац*) по Скоку је преведеница од грч. ζωγράφος, -ία (Skok 3: 681–682 s.v. *ζῆν*).

Т. Маретић у *Лезичном савјетнику* сматра да су речи *живопис*, *живописац* и *живописан* „Malerei, Maler, malerisch“ из рус. *живопись*, *живописецъ*,

живописный и да су боље наше речи: *сликарство, сликар, сликовит* (Maretić 1924: 191). У свом раду он каже да се *живописац* користи у срп. више него у хрв., мада се више и не употребљава у српском (Maretić 1892: 75).

Код Његоша С. Стијовић је забележио руску реч *живопис*, за звездicom која значи да није потврђена у овом облику (Стијовић С. 1992: 161). У РНЈ забележене су речи: *живопис* „цртеж, слика“ < цркв.-рус. *живопись* и *живописац* „сликар“ < цркв.-рус. *живописецъ* (1: 215).

В. Михајловић има посрбице *живопис* = нем. *малерај* „сликарство“ (1790), *живописац* = нем. *малер* „сликар“ (1790), *живописати* „молвати, намалати“ (1790) и израз *живописно худежество* „сликарство“: *Такова дѣла /треба штампати/ коя ... у живописномъ и рѣзномъ художеству ... ползу давати могутъ* (1768) (Михајловић 1982: 93).

М. Бјелетић у свом раду узела је, као пример из једнотомног етимолошког речника српског језика, одредницу *живописати* која је тамо протумачена као црквенословенски калк према грч. ζωγραφεῖν „сликати“, ζωγράφος „сликар“ (< ζωός „жив“ + γράφειν „писати“), а да је ранији калк могао бити живописецъ према ζωγράφος (Бјелетић 2015: 53). Именица *живопис* и придев *живописан* (< рус. *живописный* „који се односи на сликарство“, а значење „сликовит“ калк је према нем. *malerisch*, фр. *pittoresque*, ит. *pittoresco*) сматрају се русизмима (ор. cit.).

Шански сматра да је рус. *живописец* (1097) преузето од стсл. живописецъ, који је калк грч. ζωγράφος, а *живопись* (1704) је калк грч. ζωγραφία (Шанский I/5: 290 s.vv. *живописец*, *живопись*). У осталим руским етимолошким речницима те речи се не помињу (Фасмер; Цыганенко; Черных). Куркина каже да је *живопись* од израза *живо писать* (ТСРЯ Шв. 234).

Поред срп.хрв. *живописац* и *живопис*, уп. укр. *живописец*, *живопис*, блр. *жывапісец*, *жывапіс*, буг. *живописец*, *живопис*, мак. *живописец*, *живопис*, слн. *živopîsec*, *živopîs* (Шанский I/5: 290 s.vv. *живописец*, *живопись*).

Блр. *жывапіс* тумачи се као руска позајмљеница у 20. веку (ЭСБМ 3: 255).

Остале словенске паралеле се не помињу у етимолошким речницима (ЕСУМ; БЕР; Snoj; Bezljaj).

Код Миклошича стоји стсл. живописаннѣ „pictura“, живописаннѣ „picturae“, живописательнѣ „pictorius“, живописати „pingere“ (српскословенске потврде), живописъ

„pictor“, жнвопнсьць „pictor“ (Miklosich Lex. 196). Уп. ссл. жнвопнсьць „Maler“ (Zett 318). Нема код Даничића, као ни код Петковића.

◆ Придев *живописан* је русизам (као калк за *malerisch*). По Маретићу и М. Бјелетић, то је русизам, а код Скока – изведеница од именице *живопис*. Најстарија потврда у срп.-хрв. језику је из 1768. (*живописно худежество*), док су у RJAZU потврде од 19. века (код Стулића уз напомену да је из руског речника). Најстарија потврда за рус. придев *живописный* је из 1668. год. У савременом срп.-хрв. језику раширена је употреба тог придева у значењу „шаролик; упечатљив“, као и прилога *живописно* „шаролико, сликовито“.

Поред те сложенице, у употреби су (данас као историзми) речи: *живописац*, *живописати*, *живопис* и *живописно*. Најстарије потврде за именицу *живописац* датирају из 15. века (уп. код Zett-а жнвопнсьць) и она се у RJAZU сматра девербативом од *живописати* односно калком грч. ζωογραφος, ζωγραφος. По Скоку, *живописац* је деноминал од *живопис*. Т. Маретић сматра да је русизам, а у РЊЈ да је из рускословенског (због потврде у СЦСРЈ). У раду М. Бјелетић стоји да је калк према ζωογραφος. У руском језику *живописец(ь)* такође има најстарије потврде у односу на остале речи из те лексичке породице, које датирају од 1097. године. Изводи се од стсл. жнвопнсьць (Шанский). Глагол *живописати* је, по RJAZU, калк према грч. ζωογραφέω. Најстарија потврда је из 1790. (код Михајловића), док су потврде у RJAZU од 19. века (код Стулића из брeвијара). Најстарије потврде код Миклошича су српскословенске, у хомилијама Исака Сирина (рукопис 15. в.) и Јована Златоуста (рукопис 16. в.). У раду М. Бјелетић стоји да је то црквенословенски калк према грч. ζωογραφεῖν, ζωογραφος. У руском језику *живописа́ть* је књижевна реч у употреби од 1511. год. У СЦСРЈ се *живописати* бележи као цсл. реч. Именица *живопис* такође има потврде од 1790. године код Михајловића и у RJAZU од 19. века (код Стулића из рус. речника). У RJAZU упућује се на рус. *живопись* и грч. ζωογραφια. Скок каже да је преведеница од грч. ζωογράφος, -ία. Т. Маретић, С. Стијовић и М. Бјелетић кажу да је то руска реч, док је аутори РЊЈ бележе као рускословенску. Руска именица *живопись* у употреби је од 1704. године, сматра се калком према грч. ζωογραφια (СРЈ XI–XVII; Шанский).

ЗАКАЗАТИ²⁴⁰

■ *Заказати* „наредити“ в. § 2.1.2.1. (Ђорђевић 1934д: 19).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *заказати* рф. „одредити, уговорити термин, место“: Београд 1808, 1924. (Нушић), 1930, 1935, Загреб 1894, 1901, А. Шантић, „обећати, одредити“: К. Руварац Нови Сад 1866–1869; „саопштити, објавити, огласити; пренети, поручити“: Л. Лазаревић 1898, Београд 1889, Загреб 1933, 1934, „наложити, наредити“: Ј. Веселиновић Београд 1896, Вук, Ђ. Јакшић, Мостар 1908; „отказати, изневерити, затајити“: Дедијер Београд 1946, Загреб 1950, 1954; заст. „дати, наденути (име)“: НП Вук (РСАНУ).²⁴¹

У RЈAZU *заказати* 1. „заповедити, рећи“, код Вука (НП) и Ивековића; Да слуша стражамештара, што му закаже (Будимски спом., потврда из *Гласника*, 1808–1812); 2. „забрани“ код Стулића (уз напомену да је из руског речника); Да се ћурчијама то закаже и забрани (Будимски спом., потврда из *Гласника*, 1808–1812); 3. „наденути име“, код Вука; 4. „сазвати“, код Маретића у *Језичном савјетнику*.

Код Вука има *заказати* рф. „*dico*“: *Сваки својој заказаше војсци*, „*nominare*“: *И лепо му име заказаше* (НП), *заказивати* impf. „*dico*“ (Вук 1852).

• У речницима руског језика: *заказать* „забрани; поручити, наручити“ (ТСРЈ Уш.; ТСРЈ Шв.), „забрани“ (Даль), „*id.*“ (СРЈ XVIII), *заказати* „наредити, казнити“: 11–13. в., 1488, 1660, „забрани“ 1683, 17–18. в. (СРЈ XI–XVII 5: 207); уп. *заказывать* „забрањивати“ (СЦСРЈ 2: 22), *заказывати* „саветовати, указивати“ (Срезневский 1: 917).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Код Скока, *заказати* је префигиран облик од глагола *казати*, који се налази у свим словенским језицима и прасловенског је порекла (Skok 2: 69 s.v. *kázati*).

Т. Маретић каже за глагол *заказати* „*einberufen*“, нпр. *заказати сједницу*, да је боље употребљавати *сазвати*, *урочити* (Maretić 1924: 181).

²⁴⁰ Глагол *заказати* предложен је у НЈ као замена за германизам *урећи*: „Урећи“, нем. *ansagen*, није добро; боље: *заказати*, *одредити* и сл.“ (ЈП 1935б: 158).

²⁴¹ О значењу „затајити“ глагола *заказати* у српско-хрватском језику в. Ђупић/Фекете/Терзић 1996: 73–74. Биће калк према нем. *versagen*.

Шански разматра семантички развој глагола *заказати* „саветовати, указивати“ > „наређивати, заповедати“ > „налагати да се нешто испуни“ > „наређивати“ > „забрањивати“. На основу словенских паралела: укр. *заказати* „забрањивати“, блр. *заказати*, пољ. *zakazać* „забранити“, чеш. *zakázati* „id.“, слч. *zakázat'* „забрањивати“ и срп.-хрв. *заказати*, он сматра да је то општесловенски глагол, изведен од *казати* (Шанский I/6: 35 s.v. *казат*). У осталим етимолошким речницима се та реч не помиње (Фасмер; Цыганенко; Черных). По Куркиној, *заказати* је изведено од глагола *казати* (ТСРЯ Шв. 250). Подробније о псл. пореклу глагола *казати(ся)* < **kazati (se)* в. Черных 1: 368; ЭССЯ 9: 168–170 s.v. **kazati (se)*.

Нема код Миклошича (Miklosich Lex.), као ни код Даничића и Петковића.

◆ Срп.-хрв. глагол *заказати* се реализује у неколико значења. У значењу „заповедити, наредити, наложити“ – у срп.-хрв. код Вука (у песми о боју на Делиграду 1806. год., може бити русизам који је преко војних команди продро у народ у доба Првог српског устанка) и са потврдама од поч. 19. в.; рус. *заказати* је очигледно старо, са потврдама из староруског од 11. в. У значењу „забранити“ – у срп.-хрв. потврде су од поч. 19. в., без новијих потврда; руски глагол потврђен је од 17. в. и веома је раширен до данас. Вукова потврда из НП „*nominate* [= наденути име]“ биће чисто народна. В. ***предсказање, предказати, претсказивати и скаска.***

ЗАКУСКА

■ Љ. Стојановић: „*Закусити* наша је реч (није од рус. *закуска*) и значи мало појести, *Imbis nekmen* [sic! *nehmen*]; то исто значи и *заложити се* (мало) и *презалогајити; закусивати* је итер. (он сваки час закусује) и значи *присмакати* (једе пилав и закусује киселим млеком) и хранити некога кашиком који то сам не може (кусалом га закусује, а дршком му очи вади). Рус. *закусать* поред осталог знача појести нешто мало да обода, *завтракать* = доручковати и узети нешто после чаше ракије = ‘мезетити’.“ (ЈПаб 1937а: 120–121).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

■ У српско-хрватском језику *закуска* f. „мања гозба“: Београд 1893, 1922, Задар 1905, Загреб 1937, „јело које се узима изван главних obroka, ужина“: Београд 1923, 1929, Загреб 1950, „мезе уз пиће“: *Застава* 1898, Београд 1899. (РСАНУ).

У RЈАЗУ нема потврде за именицу *закуска*; уп. *зàкусак* т. „залогај“, код Шулека; *закусак* „врста биљке“, код Шулека; уп. глагол *закúсити* „мало појести“, код Стулића, Вука, Ђ. Поповића и Ивековића, „заситити“, „дати некоме да једе“, код Вука, Ђ. Поповића и Ивековића.

Вук има само *закúсити* рф. „*paullulum sumo*“: *дај да закусимо што*, „*cibum in os ingero*“ (Вук 1852).

• У речницима руског језика: *закуска* f. „мезе“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль s.v. *закусывать, закусь*), „мезе, нешто прегрести, мало појести“ (СРЈ XVIII), „id.“: 17 в. (СРЈ XI–XVII 5: 229), „id.“ (СЦСРЈ 2: 30).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► По Скоку, реч *зàкуска* је из рус., као и рум. *zacuscă* (Skok 2: 247 s.v. *kùšati*).

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже да је реч *закуска* „*Gabelfrühstück, Imbiss*“ из рус. *закуска* и да је од ње изведен глагол *закусити* (код Ивковића) (Maretić 1924: 181).

В. Михајловић има посрбицу *закуска* „*фруштук*“, забележену 1845. (Михајловић 1982: 102).

Шански сматра да је рус. *закуска* општесловенска реч и изводи је од глагола *за-куситъ* (Шанский I/6: 41). Код Фасмера *закуска* је, такође, девербатив од *закуситъ* < *кус* (Фасмер 2: 76, 431). Глагол *-куситъ* јавља се у руском језику само у префигираном облику као *закуситъ*, док је раширенији глагол *кусаць* – срп.-хрв. *кусати*, са паралелама још у укр., блр., цсл., буг., слн., чеш., слч., пољ., глуж. и длуж. (id. 431). Фасмер оба глагола *-куситъ* и *кусаць* изводи од именице *кус*, која је по њему од псл. **kɔ(d)sъ* (ор. cit.). Уп. у ЭССЈ реконструисане псл. предлошке: **kɔsati* < **kɔd-* + *-s-ati* (уп. буг. и дијал. *кѣсам, кѣсам* 1. sg. „јести, хранити (кашиком)“, срп.-хрв. *кѣсати* „id.“, рус. *кусаць* „грести (зубима), хватати, узимати (зубима)“, дијал. „јести“), **kɔsъ* < **kɔsati* (уп. цсл. *кжсъ* „*frustum*“, буг. *кѣс* и дијал. *кус* „залогај (меса)“, *кѣс* „комад“, срп.-хрв. и дијал. *кус*, струс. *кусъ* „залогај (хлеба); комад“, дијал. *кус* „комад; храна; мамац“), **kɔsiti* < **kɔsъ-* + *-iti* (цсл. *кжсити* „*edere*“, слн. *кóсити* „ручати“, рус. дијал. *кусуць* „одгрести; појести“) и **kɔdъкъ* < **kɔd-* + *-ъкъ-* (само на основу пољ. дијал. *kądek, kondek, końdek, kundek* „комад, парче (хлеба)“ и упућује се на чеш. дијал. *kunděl* „id.“), уз

напомену да је то вероватно прасловенски дијалектизам (12: 65–66 s.v. **kǫsati*, 67 s.v. **kǫsъ*, 66 s.v. **kǫsiti*, 52 s.v. **kǫdъkъ*).

Поред срп.-хрв. *закуска*, уп. укр. *заку́ска*, блр. *заку́ска*, пољ. *zakąska* и буг. *заку́ски*, у чеш. *zakusek* „десерт“, слч. *zakusek* „закуска, мезе уз водку“ (Шанский I/6: 41).

Укр. *заку́ска* у ЕСУМ стоји да је изведеница од глагола *кусати* (3: 159 s.v. *кусáти*).

Блр. *заку́ска* није протумачена у ЭСБМ.

Пољ. *zakąska* из рус. *закуска*, с тим што Б. Валчак сматра да то није формално-семантичка позајмљеница по принципу супституције регуларне етимолошке подударности (*substytucja na zasadzie regularnych odpowiedności etymologicznych*), већ да је то творбени калк *za-kąs-k-a* – рус. *за-кус-к-а*, тј. замена руских морфема пољским семантичким еквивалентима, а функционалним у случају граматичких морфема; те морфеме које се калкирају не подударају се само семантички, већ и етимолошки управо због тога што су то блиски језици у словенској породици језика (Walczak 2010: 194). Х. Караш каже да је у пољском језику реч *zakąska* руског порекла, а да је домаћи облик *przekąska* (Karaś 2007: 27). За чеш. *zákusek* m., ређе *zákuska* f. „закусак; мезе, закуска; десерт; посластица“ (PSJČ; ЧСР), у етимолошким речницима тумачи се као новији русизам (Machek 285 s.v. *kousati*; Holub/Корећný 1: 183 s.v. *kousati*).²⁴²

Слч. *zakusok* (19. в.) позајмљеница је из чеш. *zakusek* < *zakousnouti* < *kousati* (Kralik 680 s.v. *zakusok*).

Буг. *заку́ска* „мезе“, аутори БЕР-а наводе као изведеницу од глагола *кусам* 1. sg. < псл. **kusiti*²⁴³ (3: 152 s.v. *кусам*). Од псл. **kǫsati*, у бугарском је регуларно *късам* (3: 228–229).

²⁴² Уп. чеш. *zakousnout* pf. „загристи, зарити зубе у нешто; захватити зубима нешто“, експр. „загристи, појести мало, презалогјити, закуснути, замезити; заложити се; појести уз нешто“, „задавити (зубима, пас кокошту и сл.)“, *zakousnoutí* p. „нешто за загризак, да се презалогји, поједе“, *zakousávat se* impf. „загризати, заривати зубе (у нешто)“, прен. „заривати се“, „удубљивати се, тонуту у нешто; предавати се нечему“, *zakusovat* impf. „загризати, заривати зубе у нешто, захватити зубима“, експр. „закусивати, мезетити нешто, јести уз нешто“, „давити (мачка мишеве)“, експ. „уздржавати се, суздржавати се, савлађивати“, *zakusit* pf. „преживети, доживети; искусити, осетити, претрпети“, заст. „окусити, окушати нешто“, ретк. „испробати, искушати нешто“ (ЧСР) – деривати од *kousati*, *kousnuti*, *-kusovati* < *kǫsati*.

◆ Реч *закуска* је руског порекла. По потврдама у РСАНУ, у употреби је од 19. века до данас. Глагол *закусити* је очигледно старији, домаћи, иако Т. Маретић сматра да је изведен од *закуска*.

ЗАМАК

■ Љ. Стојановић: „*Замак* из рус. *замокъ* (и у рус. је герм. *Schloss*) можда би значење боље одговарало нашој речи *кула* неголи *градић*, а *тврђава* је већ *град*.“ (ЈПаб 1937в: 248).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *зѝмак* / *зѝмак* т. „велики дворац, палата уопште“: Београд 1868, 1912, 1921–1923, пол. 20. в., Загреб 1909, 1948; уп. *замок* т. заст. „id.“: Београд 1848, Загреб 1923. (РСАНУ).²⁴⁴

У RЈAZU *замак* „град“, без потврда.

• У речницима руског језика: *зѝмак* т. „дворац“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.), „замак, дворац“ (СРЈ ХVIII), *зѝмакъ* „id.“: 1549, „тврђава“: 1684. (СРЈ XI–XVII 5: 242), „замак, дворац“ (СЦСРЈ 2: 35).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У RЈAZU за реч *замак* „град“ цитира се мишљење Т. Маретића из *Језичног савјетника* да је из рус. *замок* или чеш. *zámek* (22: 119).

По Скоку, реч *зѝмак* „дворац“ је позајмљена из чеш. *zámek* или рус. *замокъ* (Skok 2: 347 s.v. *та̀ѝ*).

Т. Маретић сматра да је реч *замак* „Schloss“ (код Шулека и Ђ. Поповића), „Zitadelle“ (код Ђ. Поповића) из рус. *замокъ* или из чеш. *zámek* (Maretić 1924: 182; Maretić 1892: 98).

В. Михајловић има посрбицу *замак* „тврђава“, забележену 1793. (Михајловић 1982: 103).

Речи *замак* и *замок* А. Младеновић налази у роману Ј. Стерије Поповића *Роман без романа* (40-тих год. 19. в.) са српским и руским рефлексом и констатује да то

²⁴³ В. у ЭССЯ (13: 135) реконструисан псл. глагол **kusiti* (буг. *куся*, срп.-хрв. *кусити* итд.).

²⁴⁴ Овде не спада хомоним *замак* „завијутак, окука“, „залазак сунца“, *замак* „особа са физичким или душевним недостацима“, „зла, рђава особа“ (РСАНУ), *зѝмак* „скровито место“, „комадић одломљеног сира“ Паг (RЈAZU). Уп. у рус. *замѝк(ъ)* т. „справа за закључавање нечега кључем“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль).

„очигледно говори о продору у писану реч ове именице и са српским фонетизмом“ (Младеновић 1989: 120–121).

Уп. у РСАНУ реч *замок* < рус. *замок* (6: 145). Код Ј. Ајдуковића реч *замок* забележена је као русизам из РСАНУ, од рус. *замок*, са коментаром да је русизам формиран према ортографији модела (Ајдуковић 1997: 183).

Шански сматра да је рус. *záмок* позајмљено из пољског у 17. веку, вероватно посредством укр. или блр. (Шанский I/6: 47 s.v. *záмок*). Фасмер и Куркина кажу да је *záмок* из пољ. *zamek* преко чеш. *zátek*, који је калк внем. *slōz* „реза, катанац“ (> „привремени насип, нешто што спаја“), преведеница лат. *clīsa* „реза; утврђење“ (Фасмер 2: 77). ТСРЯ Шв. 256).

У пољ. *zamek* „замак, утврђење“ од 1500. г., у стпољ. „простор затварен кључем“, калк је нем. *Schloß* „реза, катанац“ и „замак, дворац“ (Boryś 728 s.v. *zamek II*).

У чеш. *zátek* „дворац“ је из нем. *Schloß* (Machek 385 s.v. *mykati*).

У буг. *замък* „дворац“ из чешког (БЕР 1: 599 s.v. *замък*¹).

◆ У срп.-хрв. језику је реч *замак* русизам у адаптираном облику. Релативно је нов, јер у RЈAZU нема ниједне потврде. Најстарија потврда је код Михајловића из 1793. године. Данас је то фреквентна реч. У 19. веку употребљавао се и неадаптиран русизам *замок*.

[ИЗВЕСТИЈЕ]

В. *изв(ј)естан, известије* у § 2.2.1.2.5. у којем се налазе спорни русизми страног порекла.

ИЗЈАСНИТИ СЕ

■ Љ. Стојановић коментаришући Маретићев *Језични савјетник* „Ако хоћемо место *изјаснити се* (из рус.) да узме *изјавити*, онда споредна реченица мора доћи са *да*“ (ЈПаб 1936в: 188–189).

■ В. § 2.1.2.4. (Малић 1981: 52–53).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *изјаснити се* рф. „изнети своје мишљење, одредити се“: Београд 1890, 1946, 1947, 1950, Задар 1905, М. Пупин 1929; „изразити се, казати своје мишљење“: Београд 1897, 1879–1886, 1935, Загреб 1926; „показати се, обелоданити“: Београд 1924. (РСАНУ).

У RЈАЗУ *izjasniti* „учинити да нешто буде јасно (у пренесеном смислу)“, код Даничића, потврде из Monumenta Serbica, Д. Обрадовића (1783) и из 19. века.

У славеносрпском периоду потврђен је глагол *izjasniti* „учинити јасним, разјаснити, објаснити“ од 1784. год. (РССЈ).

• У речницима руског језика: *izъясnítъся* рф. „објаснити се“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль), „изложити своје мисли речима“, „објаснити, дати објашњење“, „објаснити нешто“, „разјаснити“ (СРЈ XVIII), рф. према *izъясnítъся* имрф. „излагати своје мисли речима“, „објашњавати“ (СЦСРЈ 2: 129); уп. *izъясniti* „објаснити“: 1096, 15, 16. в. (СРЈ XI–XVII 6: 215), *izъясniti* 1096. (Срезневский 1: 1085).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► П. Будмани каже да је глагол *izjasniti* стар и упућује на стсл. *izъjasъniti* (RЈАЗУ 4: 209).

По Скоку, префигирани глагол *izjasniti* је од *jasniti* < псл. придев **ěsnъ* (Skok 1: 759 s.v. *jāsan*).

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже да је глагол *izjasniti* се „sich erklären“ из рус. *izъясnítъся* и да је боље без *се* (Maretić 1924: 34).

Код Његоша С. Стијовић бележи руску реч *izjasniti* у значењу „изразити, исказати, изрећи“ (Стијовић С. 1992: 164). У РЊЈ *izjasniti* „изразити, исказати, изрећи“, без ознаке порекла (1: 280).

Уп. код В. Михајловића посрбицу *izjasnеније* „дефиниција“, забележену 1794. (Михајловић 1982: 130).

Х. Куна каже да је реч *izjasniti* се код Д. Обрадовића по пореклу из руског односно рускословенског језика (Куна 1990: 22).

У етимолошким речницима руског језика се глагол *izъясnítъ(ся)* не помиње (Шанский; Фасмер; Цыганенко; Черных). По творбеном саставу, то је префигирани облик од глагола *яснетъ*, од којег је изведен и глагол *выясnитъ*, в. Черных 2: 474 s.v. *ясный*). Рефлексивни облик настао је вероватно у 18. веку, док се као нерофлексивни глагол бележи у староруском 1096. године.

У ЕРНЈ сматра се да је глагол *izjasniti* се, са дијалекатском потврдом из Вараждина, по постању од псл. **jъěsniti* < **jъz* + **ěsniti*, а да је можда у новије

време позајмљена из руског, јер нема потврда између 14. и 19. века (378 s.v. *izjāsniiti se*).

У стсл. изъяснити „illustrare“ (Miklosich Lex. 253), нема у SJS; ссл. изъяснити „id.“ (Даничић 1: 405). Нема у црквенословенском речнику Дјаченка, нити у рускословенском Петковића. У ESJS наведен је стсл. глагол *izъjasniti* као изведеница од придева *jasnъ* < псл. **jasnъ* (5: 272).

◆ Рефлективни облик *izjasniti se* потврђен је само у РСАНУ, од друге половине 19. века. У RJAZU стоји само нерексифивни облик, који води порекло из српскословенског језика, уп. код Даничића изъяснити. Доба када се јавља рус. *изъясниться* (18. в.) указује на калк према немачком *sich erklären (klar* „јасан“), тако да се наша данашња употреба пре него ли самосталним домаћим развојем објашњава као русизам. У савременом српско-хрватском језику често се употребљава повратни глагол *izjasniti se*.

ИЗРАЗИТИ, ИЗРАЖЕНИЈЕ

■ *Изразити* в. § 2.1.2.2. (Njegovan 1938: 111).

■ *Израженије* в. § 2.1.2.1. (Ђорђић 1934д: 19).

□ Љ. Стојановић је навео у вези употребе речи *израз*: „Руско *изъясниться* и *выразиться* значи *sich ausdrücken*, *выражение* Ausdruckне можемо заменити са *изјавити*, *изрећи*, *исказати*, јер имају друго значење. Зато су нам те речи потребне као и *израз* и *изразит*. Место *изрицај* ваљало би рећи *изрицај*, али то значи оно што је речено, као и *исказ* Aussage, а не Ausdruck. Место *изразити* треба рећи *изјавити*, *изрећи* жељу, наду, уверење, али се може рећи: он се нејасно *изразио*, или: он се погрешно (или неправилно) *изражава* кад говори немачки. Ту се не може рећи ни *изрећи се* ни *исказати се*.“ (ЈПаб 1936ж: 86).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

■ У српско-хрватском језику *изразити* рф. „исказати, саопштити, испољити“: Његош, Београд 1922, 1946, Загреб 1910, 1912, 1946; „представити“: Ј. Дучић, Котор 1910, мат. „приказати одређене величине“: Београд 1853, 1877, Загреб 1955; *изразити се* „речима формулисати“: Београд 1899, 1922, 1959, Загреб 1953, „изјаснити се“; „изнети свој став“: Земун 1863, Београд 1875, 1932; „доћи до изражаја, испољити се“: Љ. Ненадовић, Београд 1921, 1946, Загреб 1948; *израженије* п. „израз“: Његош *Писма*, Ђ. Даничић (РСАНУ).

У RЈAZU *изразити* 1. „показати, исказати“, код једног писца из 16. в., 2. „показати, исказати мисли или осећања речима или на неки други начин“, код Шулека; није потврђена именица *израженије*.

• У речницима руског језика: *изразѝтъ* рф. „показати, изразити“ (Даль), „исказати“, „насликати“ (СРЈ XVIII), „насликати“ (СЦСРЈ 2: 121), *изразити* „ишчупати“ 14. в. (СРЈ XI–XVII 6: 202); *изражѣние* п. гл. именица од *изражѣтъ*, „израз, фраза“, „слика, сликарски опис у литератури“ (СРЈ XVIII), *изражѣние* „израз“ (СЦСРЈ 2: 121); уп. *выразѣтъ* рф. према *выражѣтъ* impf. „изразити“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль), „id., изјаснити; представити, показати“, „изговорити“ (СРЈ XVIII), „изразити (речима)“ (СЦСРЈ 1: 223); *выразѣтъ* рф. „искључити“ (СРЈ XVIII), *выразити* „избити“: 1428, 17. в., „ишчашити“: 1249. (СРЈ XI–XVII 3: 241), „id.“ (Срезневский 1: 450).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У РСАНУ уз реч *израженије* стоји да је реч црквенословенска (7: 620).

П. Будмани за глагол *изразити* каже да је у првом значењу начињен од *из-* и *разити*, док је у другом значењу позајмљен из рус. *изразѣтъ* и чеш. *vyraziti* (RЈAZU 4: 290).

Скок каже да је префигирани облик *изразити*, као и префиксалне изведенице: *израз*, *изразит*, *изразив*, *изразивост* итд., од *разити* „сећи, побијати, обарати“. Глагол *разити* се иначе у српском не употребљава без префикса, а постоји још у стцсл., слн., чеш., пољ. и рус. језику, и псл. је порекла (Skok 3: 115 s.v. *ráziti*).

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже за глаголе *изразити* и *изражавати* „ausdrücken“ да су из рус. *изразѣтъ*, *изражѣтъ* (*выразѣтъ*, *выражѣтъ*) и да су боље народне речи: *(из)рећи*, *изрицати*, *(ис)казивати*, а никако није добро: *изразити се*, *изражавати се* по рус. *изразѣтъся* / *выразѣтъся*. За реч *израз* „Ausdruck“ каже да је начињена од глагола *изразити*, али да би могла бити узета и из чеш. *vyraz*, док је народна реч за то значење *изричај*. За реч *изразит* „ausdrucksvoll“ каже да је или из рус. *выразительный* или чеш. *vyrazný* и закључује да се може поднети (Maretić 1924: 35). У свом раду каже да су речи *изразити*, *изражавати* и *израз* „ausdrücken“, „Ausdruck“ (код Мажуранића и Ужаревића, Шулека и Ђ. Поповића) из рус. *изразѣтъ*, *изражѣтъ* односно *выразѣтъ*, *выражѣтъ*, а на крају додаје да је и глагол *изразити се* „sich

ausdrücken“ исто према рус. *изразиться, выразиться*, а да су Руси те речи начинили према нем. *sich ausdrücken* и фр. *s'exprimer* (Maretić 1892: 87, 73).

Код Његоша С. Стијовић је забележио руску реч *изразити* у значењу „исказати, изложити, представити“, „испољити“, са звездicom која значи да није потврђена у том облику и уз напомену да се глагол у сличном значењу употребљава у руском *выразить* (Стијовић С. 1992: 164). Уп. још руску реч *изражати* и хибрид на бази руског *изражавати* (ор. cit.). У РЊЈ забележен је глагол *изразити* „исказати, изложити; представити; испољити“, *изразити се* „изнети, казати“ и именицу *израза* „израз“, без ознаке порекла (1: 285). Б. Л. Дабић каже да је код Његоша глагол *изражавати* „несумњиви русизам“, а не „славјанизам“ (Дабић 1984: 51).

Реч *израженије* „израз“ А. Младеновић налази у Живковићевој *Посвети* (1814) и означава је као славенизам (Младеновић 2008: 347). По речима Б. Терзића, Вук је у почетку употребљавао реч *израженије* (*израженіе*) иако је није чуо у народу (Терзић 1999: 247–248).

У етимолошким речницима руског језика се глаголи *изразитъ* и *выразитъ* не помињу (Шанский; Фасмер; Цыганенко; Черных). У савременом руском не користи се глагол *изразитъ*, већ се у том значењу употребљава *выразитъ*. Оба глагола су изведена од глагола *разитъ*. О његовом псл. пореклу подробније в. Фасмер 3: 434, Черных 2: 96.

У чеш. *vyraziti* „избити; пробити; појавити се; излетети, појурити, потрчати, поћи, кренути; јурнути, ударити, измахнути; нагласити, узвикнути; избацити“ (PSJČ; ЧСР). По пореклу, то је префигирани облик од глагола *-raziti* (< *ráz*) у значењу „ударцем добити нешто“ (Machek 509 s.v. *ráz* 1.).

У ЭССЯ реконструисан је псл. глагол **jъzraziti* < **jъz* + **raziti* на основу буг. *изразъж* 1. sg., мак. *изрази се*, срп. -хрв. *изразити* (RJAZU), слн. *izráziti* (Pleteršnik), струс. („др.-русс.“) и рсл. („русс.-цслав.“) *изразити*, уз напомену да је значење „изразити“ у савременим књижевним језицима као калк нем. *aus-drücken*, као што је слн. *iz-ráziti* (9: 65–66).

Глухак каже само да је *izráziti* (> *ǰzrāz* > *ǰzrajāj*) изведен од глагола *ráziti* < псл. **raziti* „сећи, побијати“ (Gluhak 573 s.v. *srāz*). У ERHJ је за глагол *изразити* (16. в. „показати“, 19. в., дијал. потврда из Вараждина) наведено да је старија реч

постала од *jъzraziti < *jъz + *raziti, а да је новија према рус. *вы́разить*, као калк према нем. *ausdrücken*, лат. *exprimō* (384 s.v. *izráziti*).

Уп. стел. изразити „laedere [= повредити, оштетити]“ (Miklosich Lex. 252). Нема у SJS и СС X–XI нити код Даничића, Петковића и Дјаченка.

◆ Глагол *изр́азити* у значењу „исказати, саопштити, показати“ је у срп.-хрв. језик дошао из руског. У савременом руском језику у том значењу не употребљава се глагол *изразítъ*, који није потврђен у савременим речницима (бележе га само Даль, СЦСРЈ и СРЈ XVIII), већ *вы́разить*, којег бележе сви речници од 19. века. Као дилема се поставља једино да ли је полазиште позајмице био застарели руски лик *изразить* или (што се чини вероватнијим) савремени *выразить*, који је онда посрбљен заменом *вы-* са *из-*. Исти процес се претпоставља и у случају чешког порекла. У савременом језику је то фреквентан глагол.

Најстарија забележена потврда за именицу *изражѐније* је из славеносрпског периода (С. Живковић 1814). У РСАНУ стоји да је та реч црквенословенског порекла, међутим за то нема индиција. С обзиром на слабу посведоченост с наше стране и усамљене потврде из 18. века за рус. *изражѐние*, можемо претпоставити да су је наши писци (С. Живковић, Његош) узели из руског језика. Данас се за ту реч може рећи да архаизам.

ИСКРЕН

■ В. § 2.1.2.1. (Ђорђевић 1934д: 17).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику придев *искрен* „који се не претвара, отворен“: Загреб 1874. (Богишић), 1883, 1950, 1959, Београд 1913, 1929, 1945; f. (у именичкој служби) „истинита реч“: *Матица* Нови Сад 1867. (РСАНУ).

У RЈAZU *искрен* „истинит“, код Стулића и Шулека, од потврда: Ђ. Рајић [sic! Ј. Рајић] (*Собраније* 1793), НП Вук и Љубиша.²⁴⁵

У славеносрпском периоду потврђена је реч *искренољубјашичи* „који искрено воли“ 1830. год. (РССЈ).

• У речницима руског језика: придев *искренний* „искрен“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.), *искренний* „id.“ (Даль), *искренний* „искрен“, „веродостојан“ (СРЈ XVIII),

²⁴⁵ Хомоним је *искрен* „пун искара“ (RЈAZU).

искренний / искреный (искрънный) „ближњи, који је близак некоме, у родбинским везама“: 14–15, 15. в., 1697, „близак“: 14–15. в.; „искрен“: 16. в. (СРЯ XI–XVII б: 261), *искренний* „искрен, нелицемеран“, цсл. „ближњи“ (СЦСРЯ 2: 136), *искрънии / искренънии / искрении / искринии* „πλησίος, γνήσιος“: 1076, 11, 14. в. (Срезневский 1: 1120).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► П. Будмани за придев *искрен* „истинит“ каже да није народна, већ да је из руског *искреній* и да су је примили наши писци у 18. веку, чак ју је Вук употрељавао, али је није навео у речнику (RJAZU 3: 898).

У РССЈ реч *искренољубјашичи* означена је као славенизам (137).

По Скоку, придев *искрен* (18. в.) у метафоричком значењу „sincerus“, као и буг. *искрен*, изведен је од именице *искра* (< *jъskra) са суф. -ѣп. Скок каже да се по другом тумачењу срп.-хрв. и бугарска реч исправно повезује са рус. *искренний* „aufrichtig, wahrhaft; искрен, прави, стваран“, која је изведеница од стцсл. *iskrъ* „πλησίον, близу“ (Skok 1: 730 s.v. *iskra*). У ESJS прихваћено је ово друго тумачење (4: 249 s.v. *iskrъ*).

Т. Маретић у свом раду каже да су речи *искрен* и *искреност* „aufrichtig; Aufrichtigkeit“ (код Мажуранића и Ужаревића, Шулека и Ћ. Поповића) из рус. *искренний, искренность* (Maretić 1892: 87).

Код Његоша С. Стијовић је забележио рускословенске речи *искрени* (*искрени поздрав* у наслову песме, *жертве искрене*) и *искрено* (на крају песме, у потпису), а руску реч *искреност* (Стијовић С. 1992: 164–165, 81). У РЊЈ забележен је придев *искрен* „отворен; срдчан; искрено учињен“, без ознаке порекла, док је за реч *искрењејши* „најискренији“ наведено да је од рус. *искреннейшии* (1: 293).

М. Зорић је реч *искренный (искрен)* „искрен“, коју је користио Г. Магарашевић поч. 19. в., означила као славенизам (Зорић 2004: 98).

Придев *искрен* налази се у делу *Историја трговине* Д. Исајловића из 1816. год. са руским фонетизмом ум. „старе српске речи *искрњи*“ (Младеновић 1989: 104). А. Младеновић још каже: „Овај русизам, не би, строго узевши, спадао у славеносрбизме Исајловићевог књижевног језика, али га ипак овде спомињемо због тога што је заједно са другим цртама руског језика одликовао језик поменутог писца, без обзира на то што је *искрен*, са руским изговором (-ре-),

продужио своје присуство у нашем књижевном језику XVIII и XIX века до данашњег дана“ (ор. cit.). Ј. Рајић је крајем 18. в. употребљавао речи са вокалним *-р-*: *искрност* и *искрносрдачни* (ор. cit. нап. 16). Реч *искреност* А. Младеновић налази у роману Ј. Стерије Поповића *Роман без романа* (40-тих год. 19. в.) са руским фонетизмом, уз коментар да се та реч употребљава од 18. века и да је истисла стару српску реч са вокалним *-р-* (Младеновић 1989: 120; Младеновић 2008: 452).

Уп. реч *искрносрдачни* коју Вук у свом раду узима за пример „славенске посрбљене по својству Српскога језика“ која је у народу слабо позната (Карацић 1826: 57).

А. Лома узима реч *искрен* као пример русизма којег нема код Вука, што снажно указује на то да није права народна реч (Лома 2015: 90).

П. Ивић узима за пример реч *искрен* која је измакла посрбљивању иако се лако уочава гласовна особина која није српско-хрватска (Ивић П. 1988: 20).

И. Клајн сматра да је придев *искрен* добијен у 19. веку прилагођавањем руске речи (СЈП 2004: 182). Љ. Јонке, П. Ивић и Е. Фекете исто кажу да је *искрен* русизам (Jonke 1953: 3; Jonke 1971: 306; Ивић П. 1998: 251; Ћупић/Фекете/Терзић 1996: 158). Б. Терзићу, следећи С. Стијовића, сматра да је реч *искрено* „славенорусизам“, а *искреност* преузета из руског језика (Терзић 2003: 208; Терзић 1999: 171; Ћупић/Фекете/Терзић 1996: 189). По П. Пиперу, *искреност* је русизам (Пипер 1997: 215).

Шански сматра да је руски придев *искренний* наслеђен из струс. периода и да потиче од прилога *искръ* „близу“, који је нејасног порекла (Шанский I/7: 119). Фасмер изводи *искренний*, на основу паралела у струс. и срп.-хрв., стсл. *iskrъ* „πλησίον, близу“, *iskрънь* „ближњи“, буг. *искрен* и слн. *iskar* „поред, покрај“, *iskrè* „id.“, *iskrnji* „ближњи“, од префикса *из-* и основе од речи *кóрень* (Фасмер 2: 141). Куркина изводи од **jъzkrънь(jъ)*, са преф. **jъz-* (рус. *из-*) и суф. *-ънь*, и додаје да је основа **jъzkrъ* у вези са **koreнь* (рус. *корень*), **krajъ* (рус. *край*) (ТСРЯ Шв. 306). Черних сматра да је *искренний* у почетку значило „суседни, близак“, а затим „ближњи, близак у родбинском смислу“, које је по Миклошичу (Miklosich 137 s.v. *kraj*) етимолошки сродно са *искръ* „близу“, а да су остала тумачења мало вероватна, подробније о њима в. Черных 1: 357–358. Уп. рсл. *искренний* < *искръньнь*

„ближњи“ (Петковић 87), цсл. *искръ* „близу“ (Дьяченко 227) и стсл. прилог *искръ* „проге; блиско, близу“, придев *искрънь* „proximus; ближњи“ (Miklosich Lex. 262; SJS 1: 794–795 s.vv. *искръ*, *искрънь*). У ESJS стсл. прилог *искръ* „блиско, близу“ и изведеница од њега *искрън’ъ*, *искрън’ънь* „ближњи“ изводе се од псл. **jьskръ* > стцсл. *priiskръ* „блиско“ (4: 249 s.v. *искръ*).

У ЭССЯ реконструисан је такође псл. облик **jьzkrънь(jь)* на основу паралела: стсл. *искръньнь* „proximus“, буг. *искрен* „искрен“, мак. *искрен* „id.“, срп.-хрв. *искрњи* „ближњи“, *искрн* (*искрња мати* „рођена мајка“ 1497, Маџураић 439 s.v. *искрн*) и *искрен*, слн. *искрњи* „близак“, пољ. дијал. *skierny* „тврдоглав, упоран“, струс. („др.-русск.“) и рсл. *искрънии* / *искръеньнии* / *искрении* / *искрини* (Срезневский), рус. *искренний* (Даль) (9: 39 s.v. **jьzkrънь(jь)*).

У слн. *искрѣн* 19. в. преузето је из руског *искренний*, а сродно је са слн. дијал. *искрњи* „ближњи“ < псл. **jьzkrъньjь* „ближњи“ од **jьskръ* „близу“ (Snoj 227).

Буг. *искрен* „искрен“ у БЕР-у не изводи се из руског, већ су наведена тумачења Младенова, Бернекера и Фасмера (2: 88).

У ЕРНЈ придев *искрен* (18. в.), са дијалекатским потврдама са Брача и из Вараждина и потврдом у кајк., позајмљен је из рус. *искренный* [sic!] < псл. **jьskръньнь* „близак, ближњи“ < **jьskръ* „близу“ (363 s.v. *iskren*).

Уп. још у срп.-хрв. *искрњи* / *искрњи* заст. „искрен, отворен“: Карловац 1862, Змај Београд 1895, Загреб 1903, Вук; „онај који је некеме близак, ближњи“: Љубиша 1875, Загреб 1890, 1947–1948, Задар 1885, 1917. (РСАНУ). Код Вука такође има *искрњи*, али само у значењу „proximus“ (Вук 1852). У RJAZU *искрњи* „ближњи“, код Дела Беле, Стулића, Вука и Даничића, „прави, истинит“, једна потврда из 17. в.; као и *искрн* „ближњи“, код Белостенца и Волтића, са једном потврдом код писца чакавца из 17. в. П. Будмани за придев *искрњи* „ближњи“ каже да је реч стара и да је дошла из глаг. црквених књига (RJAZU 3: 902–903). Код Даничића *искрънь* „naturalis“, *искрънюю* сн матер (1: 417). Скок је изводи од стцсл. прилога и предлога с генитивом *искръ* „близу“ са придевским суф. *-ън*, узимајући да је *искр* сложено од предлога *iz-* и *-kr*, које је у сродству са речима *крај* и *кор(и)ен*, по Фасмеру, или са лет. *krija* „кора“, лит. *krija* „обруч сита“, по Бернекеру, или са *крв*, по Мажуранићу (Skok 1: 730 s.v. *iskrnjĭ*).

◆ Срп.-хрв. придев *искрен* „sincerus“ руског је порекла из славеносрпског периода. Придев у другом гласовном лику и значењу *искрњи* „ближњи, рођени“, *искрн* (*искрња мати*) < *искрњнъ* може бити непосредно наслеђен из прасловенског језика. Руски придев *искренний* своди се на исти псл. предложак **jьzkrъnъ(jь)*, с тим што се у руском меки полуглас у јаком положају вокализовао у *e*. Данас је та реч изузетно фреквентна.

ЈАНТАР

■ „Место речи ‘јантар’ (нем. Bernstein) која је дошла из руског језика (јантарь), боље је употребљавати, иако опет туђу али познату реч *ћилибар* (тур. kehlibâr).“ (ЈП 1935б: 158).

■ М. С. Московљевић: „*Ћилибар* или *јантар*? Прва реч је примљена из турског, а друга из руског језика. Прва је много познатија.“ (НП 1937б: 191).

□ В. § 2.1.1.2.1. (ЈПаб 1937а: 121).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *јант̄ар* / *ј̄ант̄ар* т. „ћилибар“: Змај Нови Сад 1882, Загреб 1912, 1920, 1950, 1959. (РСАНУ).²⁴⁶

У RЈAZU *јантар* „ћилибар“, код Стулића (који је погрешно написао *јaitar*, јер је прочитао ћириловско *n* као *i* и уз напомену да је реч руска) и Шулека, потврде код писаца из 19. века.

• У речницима руског језика: *јант̄арь* т. „ћилибар“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль), *ентарь* упућује се на *јантарь* „ћилибар“ (СРЈ XI–XVII 5: 51), *јантарь* „id.“ (СЦСРЈ 4: 483).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У РСАНУ за реч *јантар* упућује се на рус. *јантарь* (8: 558).

П. Будмани каже да је реч *јантар* из рус. *јантарь* (3: 455).

По Скоку, реч *јантар* је у *новије* време узета из руског, као и *јантаран*, *јантаров*, *јантаровина* и *јантарски*, све су то Шулекови неологизми; руска реч је позајмљеница из угрофинског или лит. *gentīras*, *gintāras*; уп. мађ. *gyantar*, *gyanta*, буг. *јантар* (Skok 1: 754 s.v. *jantar*).

²⁴⁶ Фитоним *јантар* „глатки бор“ овде није предмет разматрања.

Т. Маретић сматра да је реч *јантар* „Bernstein“ (код Мажуранића и Ужаревића, Шулека и Ђ. Поповића) од рус. *янтарь*, а да су је Руси узели из литавског *gentaras* / *gintaras* / *jentaras* (Maretić 1892: 73, 87; Maretić 1924: 37).

Код Ј. Ајдуковића реч *јантар* забележена је као русизам из РСАНУ, од рус. *янтарь*, са коментаром да је формирана према ортографији модела (Ајдуковић 1997: 195).

Б. Л. Дабић сматра да је реч *јантар* русизам (Дабић 1981: 15).

Рус. *янтарь* нема општеприхваћену етимологију. Код Фасмера стоји да је струс. *ентарь* забележено 1551. год. и да је по пореклу из лит. *gintāras* (Фасмер 4: 558). Черних и Куркина дају Фасмерово тумачење, као и друго Френкелово, по којем је реч у балтским језицима из руског, али не предлажу своје виђење (Черных 2: 470–471; ТСРЯ Шв. 1136). О. Н. Трубачов, у свом раду у којем даје преглед постојећих етимологија рус. *янтарь*, такође је мишљења да је лит. *gentaras* < *jentaras* из рус. *янтарь*, *ентарь*, реконструишући облик **jantar-* (Трубачов 1980: 7–18). По другим тумачењима, у балтским језицима је из мађ. *gyantár* „ћилибар“ од *gyanta* „смола“, детаљније сва тумачења у НРЭ 279–280.²⁴⁷

У речнику страних речи руског језика *янтарь* је из лит. *gintaras*, лет. *dzintars* (НСИС).

По Фасмеру и Черниху, из руског су укр. *янтарь*, чеш. и пољ. *јантар*, срп.-хрв. *јантар*, буг. *јантар* и слн. *jāntar* (Фасмер 4: 558; Черных 2: 470–471).

♦ Реч *јантар* је русизам, који је по потврдама из речника у употреби од 19. века. У срп.-хрв. језику раширенији је турцизам *ћилибар*.

КАСАТЕЛНО

■ В. § 2.1.2.1. (Ђорђић 1934д: 19).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику прилог *каса̀тел̀но* заст. „што се тиче (тога), у вези (с тим), поводом (тога)“: Земун 1849, Његош, Београд 1888, 1890. (РСАНУ).

У RЈAZU та реч није потврђена.

²⁴⁷ <http://etymolog.ruslang.ru/novoe.php?id=279&vol=>

- У речницима руског језика: прилог *касáтелно* „односно“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль s.v. *касаться, коснуться*), „id.“ (СРЈ XVIII), прен. „id.“ (СЦСРЈ 2: 165).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

- У РСАНУ уз прилог *касателно* стоји да је рускословенска реч (9: 315).

Скок ту реч не тумачи.

У РЊЈ забележен је прилог *касателно* „што се тиче (тог), у вези (с тим), поводом (тога)“ < цркв.-рус. *касателно*, као и глагол *касати се* „тицати се“ < цркв.-рус. *касаться* (1: 342).

У етимолошким речницима руског језика се не помиње прилог *касáтелно* (Фасмер; Цыганенко; Черных). На основу потврда у речницима, можемо закључити да се та реч појавила у 18. веку. Творбено гледано, то је изведеница од глагола *касаться* „дотицати се; односити се“, који се користио у стсл. касати сá „tangere“ (Miklosich Lex. 284). Уп. у ссл. касати сá „ingredi“ (Даничић 1: 441).

- ◆ Прилог *касателно* је, на основу потврда у РСАНУ, у употреби од 19. века. Са руским прилогом *касáтелно* слаже се фонетски и семантички, па можемо закључити да је он дошао у срп.-хрв. језик управо из руског. Данас је то застарела реч. В. *коснути се*.

КИСТ

- „Кист’ је узето из рус. језика (кисть), непотребно је код речи *четкица, кичица*.“ (ЈП 1937г: 64).

- В. § 2.1.2.4. (Малић 1981: 52–53).

- В. § 2.1.1.2.1. (ЈПаб 1937а: 121).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

- У српско-хрватском језику *кѝст* т. „сликарска четкица“: Загреб друга пол. 19. в. (П. Прерадовић), 1911, 1923–1924 (*Вијенац*), Београд 1922, 1947, Сплит 1933; фиг. „сликарски стил; вештина сликања“: Шеноа, Загреб, Загреб 1895, 1910, 1916, 1933; фиг. „сликар“: Загреб 1886. (РСАНУ).

У RЈAZU *кист* т. „оруђе за сликање“, код Стулића (уз напомену да је реч руска), Шулека и Парчића.

- У речницима руског језика: *кисть* f. „кита, кићанка; шака; грозд; кичица, четкица“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль), „грозд; кита, кићанка; сликарска

четкица; шака“ (СРЈ XVIII), „грозд“: 16, 17. в., 1698; „кита, кићанка“: 1567, 1676; „шака“: 1686; „сликарска четкица“: 16. в., 1625, 1695. (СРЈ XI–XVII 7: 140–141), „шака; грозд; кита, кићанка; сликарска четкица“ (СЦСРЈ 2: 174), „δέσμη“ 12, 14. в., 1589. (Срезневский 1: 1210).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У РСАНУ уз реч *кист* упућује се на рус. *кисть* (9: 501).

П. Будмани каже да је реч *кист* узета из руског језика у *наше време*, да није народна реч и да је код нас у мушком роду, иако је у осталим словенским језицима женског рода: рус. *кисть*, слч. *kyst*, пољ. *kiść*, у којима је псл. порекла (RJAZU 5: 10).

По Скоку, именица мушког рода *кист* „четкица“ позајмљена је из руског *кисть* f. (Skok 2: 85 s.v. *kǐščica*). Уп. синоним *кѝчица* „кист (pinsl)“ коју Скок тумачи као деминутив од *кика* (Skok 2: 79 s.v. *kika*²), док за *кѝчицу* из Вука „оруђе за шарање“ каже да је деминутив од *кѝска* „Strauss“ (Skok 2: 85 s.v. *kǐščica*). У том значењу *кичица* је исто што и *киичица*, само са дисимилаторним упрошћењем *ич* > *ч* као у *четина*.

Т. Маретић у свом раду каже да је реч *кист* „Pinsel“ (код Шулека) од рус. *кисть*, да су је Руси позајмили из нем. *Quaste* и да чешки има реч *kyst'*, али у значењу нем. *Quast, Quästchen*, коју је и преузела, уз напомену да је у оба језика у женском роду (Maretić 1892: 73, 87). У *Језичном савјетнику* за *кист* каже да је из рус. *кисть* и да „naši pisci uzimaju kist kao imenicu muškog roda, a u rus. je ženskoga“ (Maretić 1924: 41).

Код Ј. Ајдуковића реч *кист* забележена је као русизам из РСАНУ, од рус. *кисть*, са коментаром да је формирана према ортографији модела (Ајдуковић 1997: 205).

Љ. Јонке каже да је русизам *кист* дошао у 19. веку посредством Мажуранићевог и Ужаревићевог и Шулековог речника (Jonke 1971: 173). Ј. Матијашевић сматра да је реч *кист* из немачког дошла преко руског или чешког језика (Матијашевић 1996б: 156).

По Фасмеру, рус. *кисть* је вероватно у сродству са *кита* (Фасмер 2: 240). Куркина сматра да је од партиципа **kyt-ta* од глагола **kyti*, сродно са **kyta* (струс. *кита*) (ТСРЈ Шв. 336). Черних каже да се једино може повезати са општесловенским **kyta* < **kǐp-t-a* (Черных 1: 398).

У ЭССЯ реконструисана је псл. именица **kystь* (највероватније од **kyt-tь < *kyta*) на основу буг. *киста́* f. „прње, крпа; четкица којом се маже смола“, *кыста́* „сликарска четкица“ (Геров), *киста́* „четкица за сликање“ (ПРОД), *киста́* „четка“, срп.-хрв. *кѝст* m., дијал. *кѝшт* m. (РСАНУ), изведеница *кишчица* f. (RJAZU), чеш. дијал. *kyst' f.* „метлица“, *kêst f.* „кита“, слч. *kyst' f.* „кита; метлица; шака“, *chyst' „кита“*, длуж. *kisć f.* „грозд; кишобран“, стпољ. *kiść f.* „кита“, пољ. *kiść f.* „id.; метлица“, дијал. *kiść*, струс. („др.-руск.“) и рус. *кисть* f., дијал. *кисть* f. „подлактица; реса“, *кисть* f. „кита“, *кѝсти* pl. „цваст“, блр. *кіста́* „кита“, дијал. *кіста́* pl. „ресе“, *кіста́* „грозд“ (13: 276). Уп. још укр. *кисть* „шака“, блр. *кіста́* „шака“, буг. *кіста* (од **кыста́*) „свежањ“, *киста́* „сликарска четкица“ (Черних каже да је бугарско *киста́* из руског), слч. *kyst', kystka* „четкица“, пољ. *kiść, kistka* „свежањ; шака“, длуж. *kistka* „реп“ (Фасмер 2: 240; ТСРЯ Шв. 336; Черных 1: 397–398).

У ЕРНЈ именица *киста* (19. в.), са потврдом у кајк., сматра се позајмљеницом из руског *кисть < псл. *kystь* „гранчица, чуперак“, вероватно изведено од корена који је у **kyta* (442 s.v. *kĭst*).

◆ Реч *киста* у значењу „сликарска четкица“ у срп.-хрв. језику има новије потврде од 19. века. По значењу и облику слаже се с рус. *кисть*, стога можемо закључити да је русизам. У руском и у другим словенским језицима појављује се и у другим значењима „шака; кита; грозд“, која су старија. У руској етимолошкој литератури руско *кисть* не доводи се у везу са нем. *Quaste*, као што то чине Т. Маретић и Ј. Матијашевић. Данас се та реч ретко употребљава.

КЊАЗ

■ С. М. Гребенац, у свом раду о речима *кнез* и *књаз*, навео је „Ма колико да би наши језички чицтунци налазили да су *кнез* и *књаз* речи које означавају исти појам, с том само разликом што је *кнез* реч *српска*, а *књаз* реч *руска*, и да стога *књаз* треба избацити из нашег језика, један историчар *морао би знати* да те две речи, у доба Милошево и кроз цели XIX век, *нису означавале исти појам*; и *морао би знати* да се Милош никада, *ама баш никада, није називао кнезом*, нити га је народ тако ословљавао; и *морао би знати* да је за то имало и сасвим *оправдана разлога!* А титулу *књаза*, а не *кнеза*, носио је и Александар Карађорђевић (1842–1858).“ (Гребенац 1936: 179–180). Даље у раду аутор је објаснио како је титула

кнез била звање турске администрације, која престаје да се употребљава у администрацији Карађорђево Србије. Милоша су Турци називали *баш-кнезом*, али он није марио за дату титулу, већ се након првих неспоразума и након Абдулине буне (1821) назвао *књазом* и постепено се избацио термин *кнез* у државној администрацији. „Ова разлика коју је Милош направио између титуле *књаз* и *кнез*, остала је на снази све док је Србија била кнежевина.“ (id. 181). Међутим, забуну је унео Вук, јер није у свој речник унео *књаз*, зато што није била српска реч и зато што ју је Милош прихватио на наговор писара и удворица, како је то Вук навео у одредници *кнез* (id. 182). На крају свога рада, С. М. Гребенац је закључио да не треба замењивати *књаз* са *кнез* иако она „по своме значењу, добивеном када је унета у употребу код нас, означава титулу *владаоца*“ (id. 183).

■ П. Ђорђевић је прокоментарисао претходни рад у вези са информацијом да Вук није унео реч *књаз* у речник: „[Вук] Није је ни могао унети, јер је Вук знао да је та реч тек у његово време вештачки ушла у званичну употребу и после се ширила и по народу, али никако није могла истиснути и свој еквивалент *кнез*. Вук је у том погледу био доследан.“ (Ђорђевић 1936в: 253–254). Сам Милош се прозвао *књазом*, јер је „тај назив ушао као и толике друге речи и облици из рускословенског односно славеносерпског језика“ (id. 254–255). Даље у раду аутор је изнео своје виђење употребе тих речи и сматра да не треба враћати туђу реч *књаз*, јер „кнез углавном значи што и руска реч *књаз* (князь), тј. нем. Fürst, франц. prince.“ (id. 254).

■ „Именице *кнез* и *кнегиња* имале су у старословенском језику на месту данашњег самогласника *e* назални вокал *А*, који се у нашем језику развио у *e*, а у руском језику у *a* који умекшава претходни сугласник. *Књаз* је продрло из руског језика, у време руског утицаја на нашу литературу и на наш језик. Савремени правопис окарактерисао је реч *књаз* као застарелу, са упућивањем на *кнез*. Уколико би била реч о руском облику у дотичној именици женског рода, тај облик би могао гласити само *књагиња*. Међутим, такав облик не постоји у нашем књижевном језику. Тако исто и *кнегиња* није правилан облик. Правилно је једино *кнегиња*, као што нико нити говори нити пише *кнез*, већ само *кнез*.“ (ЈП 1963а: 116).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *књаџ* т. „кнез, врховни поглавар; титула мушког члана владарске породице“: И. Гарашанин, Његош, Ђ. Јакшић, НП Вук, Београд 1928, 1930, Загреб 1909. (РСАНУ).

У RЈAZU *књаџ* „кнез“, код Стулића (уз напомену да је узето из буквара, али П. Будмани оспорава то и сматра да је Стулић узео из руског), од потврда само у НП код Вука.

• У речницима руског језика: *князь* т. „кнез“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль), „кнез“, „поглавар племена“, „о монарху на западу Европе“; „титула, која се преноси наследством; онај ко носи ту титулу“; „глава, владика“ (СРЈ XVIII), *князь* / *кѣнязь* „глава, старешина; владика“: 1096, 1499, „предводник“: 1472; „господар, власник“: 12, 15. в.; „кнез“: 862, 12. в., „титула кијевског кнеза“: 945, 1073, „титула владимирског кнеза“: 12. в., „део титуле московског цара“: 1432, 16. в.; „особа која носи титулу кнеза“: 1389, 17. в.; „младожења (у руском свадбеном обичају)“: 16. в. (СРЈ XI–XVII 7: 207–208), „кнез“, „начелник, властелин“, „особа са титулом кнеза“, „младожења“, цсл. „ђаво“ (СЦСРЈ 2: 183), *кѣназь* / *кназь* „*princes*“, „бојар, великаш, кнез који не влада“, „младожења“ (Срезневский 1: 1401–1403).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У РСАНУ за реч *књаџ* упућује се на рус. *князь* (9: 667).

П. Будмани каже да је реч *књаџ* руска и да је Стулић узео из руског језика (RЈAZU 5: 117).

Скок је навео да је *књаџ* русизам, који се употребљава у Србији, Црној Гори и у бугарском (Skok 2: 109 s.v. *knêz*).

Код Његоша, С. Стијовић бележи *књаџ* као рускословенску реч, уз напомену да се њоме доследно означава титула за Русе, а да је употребљена реч *кнез* за старешине у Црној Гори. Аутор закључује: „да Његош употребом ликова *књаџ* и *кнез* изражава дистинкцију између обележавања високе титуле и назива племенског главара“ (Стијовић С. 1992: 167). У РЊЈ *књаџ* „кнез“ < цркв.-рус. *князь* (1: 352).

Код Ј. Ајдуковића реч *књаџ* забележена је као русизам из РСАНУ, од рус. *князь*, са коментаром да је формирана према изговору и ортографији модела и да је руски

језик у улози посредника; по њему та реч је вероватно дошла из рускословенског, преко руског, на основу закључка С. Стијовића (Ајдуковић 1997: 206–207).

М. Зорић је реч *Князь* (*књаз*) „кнез“, коју је користио Г. Магарашевић поч. 19. в., означила као славенизам (Зорић 2004: 99).

Б. Ј. Дабић сматра да је реч *књаз* русизам (Дабић 1981: 15). П. Ивић каже да су се крајем 18. и поч. 19. века прогониле руске речи, тако су уклоњени „непотребни русизми“ као *књаз* место *кнез*, међутим те речи су и даље биле крајем 19. века у живој употреби у службеном језику врхова српске администрације (Ивић П. 1998: 259). Б. Терзић узима русизам *књаз* као пример речи која се није скроз адаптирала и употребна сфера јој се сузила (Терзић 1999: 172).

С. Вукомановић указује на то да у Вуковом речнику из 1852. год. нема речи *књаз* (већ само реч *кнез*), јер она не припада народној лексици, већ по гласовном склопу и пореклу је руска (Вукомановић 2006: 137–138).

Рус. *князь* изводи се од псл. **кѣнѣдзь*, која се сматра позајмљеницом из пгерм. **kuningaz* или гот. **kuninggs*, свнем. *kuning* „предводник племена“ > „вођа у рату“, од *kuni* „род“ (> нем. *König* „краљ“, фин. и ест. *kuningas* „id.“) (Фасмер 2: 266; Цыганенко 180; Miklosich 155; Verneker 663). Код Куркине стоји исто тумачење (ТСРЯ Шв. 343). У руским речницима, Даљ изводи *князь* од нем. *Konung* (у 3-ем издању *König*), као што је *Vicking* > *вмязь*, *Pfenning* > *пенязь*, са знаком питања (Даљ 1: 125), а код Ушакова стоји да је од стнем. *Koning* (ТСРЯ Уш.).

У ЭССЯ реконструисан је прасловенска именица **кѣнѣзь* на основу словенских потврда: стсл. *кѣназь*, струс. („др.-русск.“) *кѣназь* / *кназь*, рус. и дијал. *князь*, укр. и дијал. *князь*, стчеш. и чеш. *kněz*, слч. и дијал. *kňaz*, стпољ. и пољ. *ksiądz*, глуж. *knjez*, длуж. *kněz*, буг. и дијал. *кнез*, срп.-хрв. *кнез* и слн. *knêz* (13: 200–201). У ЕСУМ s.v. *князь* изводи се од псл. **кѣнѣдзь* (2: 475). Слч. *kňaz* (од 11. в.) Ј. Кралик тумачи од псл. **кѣнѣдзь* < герм. **kuningaz* (Kralik 272 s.v. *kňaz*).

У стсл. *кназь* „princeps“, „tribunus“, „dux“, „lictor“ (Miklosich Lex. 294), *кѣназь* „кнез, princeps“, „владар, princeps“ (SJS 2: 94–95); цсл. *кназь* „вожд, заповедник“, у народним песмама и обредима „младожења“, „грета на крову“ (Дьяченко 255–256); рсл. *кназь* „кнез, вођ, поглавар“, „ђаво“ (Петковић 98); ссл. *кнезь* „princeps“ (Даничић 1: 451–457); у списима Св. Саве *кнезь* (Житије Св. Симеона) (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980: 77). У ESJS стсл. *кѣнѣдзь* < псл. **кѣнѣдзь* (7:

393). У том речнику од наведених словенских потврда издвајамо буг. *књаз* (с напоменом да је из руског), срп. *књаз* и рус., блр. и укр. *князь* (ор. cit.).

◆ Титула *књаз* позајмљена је у 19. веку из руског језика, у државноправном а не у црквено-књижевном контексту.²⁴⁸ Данас ће се пре употребити домаћи облик *кнез* (нпр. *Улица Кнеза Милоша*), међутим устаљен је спој *Књаз Милош* (назив флаширане минералне воде).

КОРИСТОЉУБИВ

■ В. § 2.1.2.2. (Njegovan 1938: 111).

□ Г. Јовановић, у свом раду о фонетској и творбеној адаптацији старије лексике у РСАНУ, навела је *користољубље* / *користољубије* као пример суфиксалне адаптације стсл. суфикса *-'e* и *користољубивост* – суф. *-ост* (Јовановић Г. 1986: 92).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику придев *користољубив* „грамжљив, похлепан“: Београд 1836, 1844, 1904, 1930, 1950, Загреб 1950. (РСАНУ).

У RЈAZU *користољубив* „који тражи корист (не у добром смислу)“, код Д. Обрадовића (1788) и једна потврда из 1835. год.

• У речницима руског језика: придев *корыстолюбивый* књиж. „користољубив“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль s.v. *корысть*), „id.“ (СРЈ ХVIII).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► П. Будмани каже да је реч *користољубив* из рус. *корыстолюбивый* (RЈAZU 5: 337).

По Скоку, придев *користољубив* (одатле *користољубље*) настао је од синтагме *љубити корист* (Skok 2: 155 s.v. *kōrīst*).

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже да су речи *користољубац*, *користољубив* и *користољубље* „Eigennütziger, eigennützig, Eigennutz“ из рус. *корыстолюбѣцъ*, *корыстолюбивый*, *корыстолюбіе* и да су непотребне, да је боље користити: *саможивац*, *себичњак*, *саможив*, *себезнао*, *себичност*, *себезналоост* (Maretić 1924: 43).

²⁴⁸ Циљ позајмице био је да се владалац полунезависне Србије дистанцира од традиционалних сеоских кнезова.

Уп. код Ј. Ајдуковића реч *користолубац*, која је забележена као русизам из РСМ, од рус. *користолубец*, са коментаром да је на формирање утицала ортографија модела и творбено-морфолошке законитости језика примаоца (Ајдуковић 1997: 211).

Уп. још код Михајловића посрбицу *користолубни* „интересантан“, забележену 1837. (Михајловић 1982: 164).

У етимолошким речницима руског језика се придев *корыстолубивый* не помиње (Фасмер; Цыганенко; Черных).

У ЕРНЈ стоји да је придев *користолубив* (18. в.) сложен од именице *корист* + *-лубив* од глагола *љубити*, према рус. *корыстолубивый* (482 s.v. *koristoljubiv*).

◆ Сложеница *користолубив* је русизам. На основу потврда у срп.-хрв. језику, употребљава се од 18. века и данас је то фреквентна реч. У руском језику је, такође, новија реч из 18. века.

КРАЉЕВНА

■ „Место имен. *краљевна* (рус. королевна) боље је речи *краљева кћи*. Они писци који ту реч употребљавају греше и у томе што је узимају у придевском (краљевној) месту имен. облику (краљевни).“ (ЈП 1936г: 223).

□ В. § 2.1.1.2.1. (ЈПаб 1937а: 121).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *краљевна* f. „краљева кћи“: Загреб 1910, 1913, 1951, Београд 1950. (РСАНУ).

У RЈAZU та реч није потврђена.

• У речницима руског језика: *королевна* f. „краљева кћи (обично у бајкама)“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль s.v. *король*), „краљева кћи; краљица“ (СРЈ ХVIII), „краљева кћи“: 1381, 17. в.; „краљица“: 1587, „жена краља“: 1572; *королевна* „краљева кћи“: 1564, 18. в. (СРЈ XI–XVII 7: 337, 8: 11), *королевна* „краљева кћи“ (СЦСРЈ 2: 206), *королевна* (Срезневский 1: 1289).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Код Скока реч *краљевна* „кћи краљева“ је поименичење од придева *краљеван*, према поименичењу *краљевин* (код Вука) (Skok 2: 48 s.v. *Kāral*).

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже за реч *краљевна* „краљева кћи“ да је из рус. *королевна* (Maretić 1924: 44).

У руском језику 16. века користила се *королевѣна* у значењу „краљица“, међутим у 18. веку то значење преузела је реч *королева*, док је *королевна* почела означавати „краљеву кћи“ (Черных 1: 431 s.v. *король*).

Пољ. *królowna* „краљева кћи“ изводи се од речи *król* (Boгуś 262 s.v. *król*).

У ЕРНЈ за именицу *краљевна* стоји да је изведена од *краљев* и упућује се на пољ. *królowna* „принцеца“ и рус. *королева* „краљица“ (494 s.v. *kráľjĕvna*).

◆ Назив за краљеву кћи *краљевна* дошао нам је из руског језика. На основу потврда у срп.-хрв. језику, то је рецентна реч. Данас се ретко употребљава.

ЛИЧИНКА

■ *Личинка* „ларва“ в. § 2.1.2.4. (Малић 1981: 52–53).

□ В. § 2.1.1.2.1. (ЈПаб 1937а: 121–122).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *личинка* f. зоол. „инсект у фази развоја после лежења из јаја, ларва“: *Напредак* 1901, Сарајево 1911, Загреб 1927, 1937, 1941, Сарајево 1957, С. Матавуљ; заст. „маска, кринка“: Данте Алигијери „Дивна глума“, превео Тице, Котор 1910; уп. *личина* „ларва“: *Послије 7 дана излијегу се личине* Ђ. Радић 1878, Ђ. Поповић (у речнику за ту реч наведена су два значења: „Baststrick [= „конопац“],²⁴⁹ Larve [= „маска“, „ларва“])“ (Поповић Ђ. 163)), остале потврде су у значењу „маска“ (то је застарело значење речи *ларва*): *Те образине доле с образа, | Безобразничко дволочије то, | Криомчарски што негује вам срам! | Са лица доле црне личине, | Та рођен образ црњи вам је још!* Лаза Костић „Драме“ Београд 1922, фиг. *И слуге зала, порока, | Под хабитом што станују, | Са гресима што другују ... | Па хабит им је личина* Р. Кошутић „Замља бола“ Београд 1929, *Бесни старац, рата тражећи, | Личином нужде жељама прикрива циљ, | Са издајником што је смислио* В. Илић „Песме“ Београд 1909, *Замисли [Јанко] абата као човјека ... осредњег раста ... великих очију са личином добродушности* С. Матавуљ „Ускок“ Београд 1902. (РСАНУ).

У RЈAZU *личинка* „ларва, гусеница“, код Шулека; *личина* у том значењу није потврђена, иако има потврде у речнику Ђ. Поповића (в. горе).

²⁴⁹ То значење наведено је у Вуковом речнику (Вук 1852), што је уредно забележено у RЈAZU.

У Војводини *личинка* „ларва“: *Пчела положи јаја, а из јаја се развија личинка*. Кула, Змајево, Бешеново, Бока (Недељков).

У југозападној Херцеговини *личинка* „ларва“ Комаје, општ. Конавле (Пујић 2013).

• У речницима руског језика: *личинка* „ларва“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.; Даль s.v. *лице, лицо*), „гусеница“, *dem.* од *личина* „кључаоница“ (СРЯ XVIII), *dem.* од *личина* „сликање човека или природе“: 17. в., „кључаоница“: 1531. (СРЯ XI–XVII 8: 258), *dem.* од *личина* „кључаоница“, „гусеница“ (СЦСРЯ 2: 259); *уп.* *личина* „маска; лицемерство“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.), „маска“ (Даль s.v. *лице, лицо*), „маска“, *прен.* „спољашњост, изглед некога, нечега који обмањује, који скрива право лице“; „лице човека“, „сликање човека или природе“, „кључаоница“ (СРЯ XVIII), „маска“: 14–15. в., 1649; „сликање човека или природе“: 1671, 17. в.; „кључаоница“: 1678; „део коњске војне опреме“: 1252. (СРЯ XI–XVII 8: 257–258), „маска“, *прен.* „изглед који обмањује“, „кључаоница“, „скривено место у пртљагу“ (СЦСРЯ 2: 259), „део коњске војне опреме (?)“ (Срезневский 2: 33).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► П. Будмани за назив за ларву *личинка* каже да је узет у наше време из руског (6: 51).

Код Скока, деминутив *личинка* „гусеница“ је русизам, од *личина* „ларва“, такође руског порекла (Skok 2: 300 s.v. *lik*³).

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже да је реч *личинка* „Larve“ из рус. *личинка*, која значи „образица, маска“ и која је настала од речи *лице*, уз напомену да то значење има и нем. *Larve* (Maretić 1924: 50).

В. Михајловић има посрбицу *личина* „маска, ларва [у значењу „маска“]“: *Личина – рос. харя, ларва, маска* „Сверх воспитанія к’ челоуѣколюбію“, с немачког превео Павле Соларић, 1809. год., две потврде из 1815. и 1816, *онѣ личину (ларфа) к’о нѣгда му покровитель красе* (1842) (Михајловић 1982: 181).

Као пчеларски термин, *личинка* се, по речима Љ. Недељков, у Војводини ретко користи (Недељков 95).

С. Пујић каже да је пчеларски термин *личинка* позајмљеница из руског језика (Пујић 1982: 224).

Љ. Јонке сматра да је реч *личинка* русизам (Jonke 1953: 3).

Фасмер речи *личина* и *личинка* изводи од *лик* „лице“ (Фасмер 2: 506). Куркина сматра да је *личинка* семантички калк од новолат. *larva* „ларва“ < лат. *larva* „маска“, а за реч *личина*, такође као Фасмер, каже да је од псл. **likъ*, **lice* са суф. *-ina* (ТСРЯ Шв. 412).

У ЭССЯ реконструисан је псл. реч **ličina* (< **likъ*, **lice* + *-ina*) са потврдама из цел. лнунна „ларва“, срп.-хрв. *Личине*, *Личина* (RJAZU), слн. *ličina* „маска“ и „ларва“ (Pleteršnik),²⁵⁰ струс. („др.-русск.“) *личина* „маска; сликање човека или природе; кључаоница; предњи део коњске војне опреме“, рус. *личина* „маска; лице; лицемерство; кључаоница“, дијал. „унутрашња брава; део преслице; маска“, укр. *личина* „маска“, блр. дијал. *лічына* „пристојност“ (15: 81 s.v. **ličina*).

За слн. *ličinka* „ларва“, Безлај наводи словенске паралеле (срп.-хрв. *личинка*, рус. *личина*, укр. *личина*, блр. *лічына*) и Фасмерово тумачење (Bezlaј 2: 139), док Сној изричито каже да су слн. *ličinka* (19. в.) и срп.-хрв. *личинка* русизми (Snoј 356). Уп. код Плетершника не само *ličinka* „die Insectenlarve“ већ и *ličina* „die Larve [= маска]“, са ознаком да је руског порекла (Pleteršnik 1: 513), коју не помињу Безлај и Сној, а наведена је у ЭССЯ.

Код Миклошича именица лнунна „larva“ је са потврдом из 4. издања „Црквеног речника“ Пјотра Алексејева (Петроград 1817–1819) која се не може сматрати потврдом са словенског југа (Miklosich Lex. 340); у SJS нема; цел. лнунна „маска“: *Кормчая книга* (Дьяченко 285); код Петковића и Даничића нема. ESJS ту реч не помиње.

У ERHJ именица *личинка* (19. в., са потврдом у кајк.) сматра се позајмљеницом из рус. *личинка* < *личина* „маска, ларва“ < *лик*, а за семантички развој упућује се на лат. *larva* „маска, образина“, срлат. „личинка“ (551 s.v. *ličinka*).

♦ Реч *личинка* у значењу „ларва“ (од друге пол. 18. века) преузета је из руског језика. Рус. *личинка* у истом значењу посведочена је од 18. века и изводи се од именице *личина* „маска; лицемерство“. Уп. слн. *ličinka* „ларва“ (19. в.) – русизам по Сноју. Срп.-хрв. *личина* у том значењу посведочена је у 19. веку: у речнику Ћ. Поповића и у књизи Ћ. Радића *Повртарство* (РСАНУ). По Скоку, та реч је исто

²⁵⁰ Код Плетершника стоји *ličina*¹ „der Bastfaden [= нит, конач]“ и *ličina*² „die Larve [= маска]“ (Pleteršnik 1: 513). Уп. срп.-хрв. *личина* „конопац, уже начињено од лике“, код Микаље, Дела Беле, Стулића и Вука, са потврдама од 17. века (RJAZU).

русизам, међутим у руском *личина* није посведочена у значењу „ларва“. Уп. синонимну реч *ларва* „телесни облик у фази развоја неких животиња“ и заст. „маска, кринка“ (РСАНУ), која је од лат. *larva* „маска, страшило, утвара“ (RJAZU; Skok 2: 271 s.v. *lārva*; Клајн/Шипка 699). Тако се и нем. реч *Larve* f. „маска“, „лице“, „утвара“ и „ларва, лутка“ тумачи од каснолат. *lārva*, с тим што је значење „ларва, лутка“ настало у 18. веку, јер се „право лице“ инсекта крије иза маске (Kluge 558).

Срп.-хрв. застарела реч *личинка* „маска“ (посведочена само у РСАНУ са једном потврдом из 1910) не би се могла означити као русизам, јер се у руском у том значењу не употребљава реч *личинка*, већ *личина* (14–15. в.). Срп.-хрв. реч *личина* „маска“ посведочена је у РСАНУ (у делима Л. Костића, В. Илића, С. Матавуља и Р. Кошутића) и у речнику В. Михајловића као посрбица (најстарија потврда је из 1809. године). Та реч није наведена међу словенским поврдама у ЭССЯ за псл. **ličina*, а сама одредница базира се на источнословенским потврдама, јер „дрквенословенска“ потврда код Миклошича није са словенског југа, док словеначку реч *ličina* „die Larve [= маска]“ Плетершник означава као русизам.

Данас се *личинка* „ларва“ користи у западном делу српско-хрватског језичког простора, док је у источном делу фреквентнија употреба речи *ларва*.

ЉУБОПИТЉИВ, ЉУБОПИТАН, ЉУБОПИТСТВО

■ „И ‘љубопитљив’ је из руског језика (любопитный), боље: *радознао*: Он је врло *радознао*.“ (ЈП 1934а: 154).

■ *Љубопитан* в. § 2.1.2.2. (Његован 1938: 111).

■ М. Стевановић је говећи о језичким варијантама срп.-хрв. језика упутио на Летопис Матице српске (књ. 372, св. 3, стр. 136) где је међу примерима наведено да је *љубопитство* српска реч наспрам хрватске *радозналост*. Он каже да је *љубопитство* русизам који се налази у књигама рускоцрквених писаца српске средине „из прошлог столећа“ (Стевановић М. 1970: 18). У свом ранијем раду, М. Стевановић помиње да је *љубопитство* српска реч у Летопису Матице српске (Стевановић М. 1965а: 200–201).

■ *Љубопитан* в. § 2.1.2.4. (Малић 1981: 52–53).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику придев *љубопитљив* „радознао, знатижељан“: Нови Сад 1891, 1895–1896, *Бранково коло* 1898, „који одржава нечију радозналост, испитивачки“: *Бранково коло* 1898, Дубровник 1911 (Ћипико), Загреб 1935; *љубопитан / љубопитан* „радознао, знатижељан“: Београд 1885, 1899. (Сремац), Стерија, Загреб 1924; заст. „који изазива радозналост, интересантан“: *Видовдан* Београд 1862, *Просветни гласник* Београд 1892, Ћ. Поповић; именица *љубопитство* п. „љубопитљивост, радозналост“: К. Руварац Нови Сад 1869, Београд 1923, 1927. (Б. Ћосић), 1946, Дубровник 1910, Шеноа (РСАНУ).

У RЈAZU *љубопитан* „који врло радо пита, радознао“, код Шулека и Ћ. Поповића, од потврда код Д. Обрадовића (1788), у *Српским новинама* (1835) и код Љубише (1875), *љубопитство* „радозналост“, од потврда код Д. Обрадовића (1788) и Ј. Милованова (1833); нема потврда за придев *љубопитљив*.

У славеносрпском периоду потврђена је именица *љубопитство* „знатижеља, радозналост“ од 1768. год. (РССЈ).

• У речницима руског језика: придев *любопытный* „радознао; занимљив“ (СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль s.v. *любить*), „радознао, знатижељан“; „вредан пажње“, „занимљив, интересантан“ (СРЈ XVIII), „радознао“: 17. в. (СРЈ XI–XVII 8: 337), „радознао, знатижељан“, „занимљив, интересантан“ (СЦСРЈ 2: 276); *любопытство* п. „радозналост; беспотребно сазнавање“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль s.v. *любить*), „радозналост; знатижеља“ (СРЈ XVIII), „радозналост“: 17. в. (СРЈ XI–XVII 8: 337), „id.“ (СЦСРЈ 2: 276); уп. *любопытность* f. „радозналост“ (Даль s.v. *любить*), „радозналост; знатижеља“ (СРЈ XVIII); придев *пытливый* „љубопитљив, знатижељан; који воли да испитује“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль s.v. *пытать*), „који прориче, предсказује будућност“: 15, 15–16. в., 1419, 1663, 17. в. (СРЈ XI–XVII 21: 85).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У РСАНУ за реч *љубопитан* упућује се на рус. *любопытный*, за *љубопитство* упућује се на рус. *любопытство* (11: 684, 685).

П. Будмани каже за придев *љубопитан* да је из рус. *любопытный*, као и *љубопитство* из рус. *любопытство* (RЈAZU 6: 301).

У РССЈ именица *љубопитство* означена је као славенизам (167).

Скок сложеницу *љубопѣтан* „радознао“ сматра русизмом из 18. в., док *љубопитство* не помиње (Skok 2: 338 s.v. *ljub*).

Т. Маретић каже да су речи *љубопитан* и *љубопитност* „neugierig“, „Neugierde“ (код Мажуранића и Ужаревића, Шулека и Ђ. Поповића) из рус. *любопытный*, *любопытность* и да су боље новије речи: *радознао*, *радозналост* (Maretić 1924: 52; Maretić 1892: 87).

Код Његоша С. Стијовић бележи руске речи *љубопитно* и *љубопитство* (Стијовић С. 1992: 171). У РЊЈ придев *љубопитан* „радознао“ < цркв.-рус. *любопытный* и прилог *љубопитно* „радознало; занимљиво“ < цркв.-рус. *любопытно* (1: 418).

Код Ј. Ајдуковића реч *љубопитан* забележена је као русизам из РСАНУ, од рус. *любопытный*, са коментаром да је на формирање утицала ортографија модела и творбено-морфолошке законитости језика примаоца. Русизам је и реч *љубопитство* из РСАНУ, од рус. *любопытство*, са коментаром да је формирана према ортографији модела (Ајдуковић 1997: 225).

В. Михајловић има посрбицу *љубопитство* „куриозитет“, забележену 1754. (Михајловић 1982: 184).

У делима С. Сремца налази се реч *љубопитство*, коју Н. Петровић обележава као славенизам (Петровић Н. 1997: 151).

Б. Тошовић сматра да је реч *љубопитство* русизам, који треба заменити речју *радозналост* (Тошовић 1981: 41).

У етимолошким речницима руског језика се рус. *любопытный* и *любопытство* не помињу (Фасмер; Цыганенко; Черных). По својој творбеној структури, то су сложенице које се састоје од првог члана – глагола *любить* и другог члана – изведенице од *пытать*, уп. придев *пытливый* „љубопитљив“.

◆ Придев *љубопитљив* није потврђен у RJAZU, док у РСАНУ потврде датирају од друге половине 19. века. За придев *љубопитан* потврде у РСАНУ су од друге половине 19. века, а у RJAZU од друге половине 18. века (Д. Обрадовић), из славеносрпског периода. По Скоку и Т. Маретићу, то је русизам. Оба ова придева су од рус. придева *любопытный* (а под утицајем синонима *пытливый*), који у руском језику има најстарију потврду из 17. века. Данас се те речи ретко употребљавају.

Потврде за именицу *љубопитство* у РСАНУ су од половине 19. века, у RЈAZU од друге половине 18. века (Д. Обрадовић), у РССЈ од 1768, а најстарија је код Михајловића из 1754. године. По С. Стијовићу и Б. Тошовићу, то је русизам. У РССЈ и код Н. Петровић је славенизам. Срп.-хрв. сложеница *љубопитство* је од рус. *любопы́тство*, који у руском језику има најстарију потврду из 17. века. Данас се ретко употребљава.

МАСОВНО

■ Коментар за реченицу: *Масовно сељење из Мадрида учинило је...* „‘Масовно’ је према руском ‘массовое’; боље је у *масама*.“ (ЈП 1936ж: 63).²⁵¹

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику прилог *мàсòвно* / *мàсòвно* „у *масама*, у великом броју“: Београд 1945, 1946, 1947 (*Борба*), 1950, Сарајево 1950; уп. придев *мàсòван* / *мàсòван* „који се односи на људске масе, који обухвата велики број људи“: *Преглед* 1937 Сарајево, Београд 1939, 1947–1948, Загреб 1954; „који се јавља, врши, припрема и сл. у великом броју одн. у великој површини“: Београд 1937, 1946, 1947, 1949; *мàсенї* / *мàсенї* / *масенї* „који се односи на масу, масални“, физ. „који је у вези са физичком масом, којим се одређује маса чега и сл.“, правн. „који је у вези са имовинском, наследном или стечајном масом“ (РСАНУ).

У RЈAZU нема потврда за прилог *масовно*, нити за придев *масован*.

• У речницима руског језика није посведочен прилог, само придев *массовый* „масовни“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Скок каже да је придев *мàсòвнї* изведен од речи *мàса* < млет., фурл. *massa*, уз напомену да је скоро начињен (Skok 2: 381 s.v. *màsa*).

У речницима страних речи за порекло речи *масован* упућује се на лат. *massa* > *маса* (Клајн/Шипка 748–749; Klaić 852–853; Вујаклија 540).

У речнику страних речи руског језика *массовый* је новија реч из 20. века, изводи се од *масса* < лат. *massa* (НСИС).

²⁵¹ Уп. глагол *омасовити*, када је А. Белић говорио о новим значењима *старих речи*: „*Омасовити* даје другу слику него *проширити*, *умножити*, који би се могли такође употребити, зато што *омасовити* обраћа пажњу не само на повећање бројног стања или површине коју повећани број јединки заузима него и на целокупност стварне садржине његове“ (Белић 1950а: 85).

У ЕРНЈ придев *масовни* изводи се од именице *маса* (595 s.v. *māsōvni*).

◆ Срп.-хрв. прилог *мăсѡвно* / *мăсѡвно* је неологистичка адаптација руског придева *массовый*. Очито је новија реч, јер није посведочена у RJAZU, а у РСАНУ потврде датирају од средине 20. века. У руском језику није потврђен прилог, док је придев *массовый* новија реч (нема га код Даља). Скок сматра да је придев *мăсѡвни* деноминал од *маса*, а Клајн додаје да је изведен са суф. *-ѡван* (Клајн 2003: 267). Правно значење придева *масени*, који се односи на *маса* „оставштина“, преузето је у 19. в. из нем. *Masse*. Данас је то фреквентна реч.

МОГИЛА

■ В. § 2.1.2.2. (Njegovan 1938: 111).

□ В. § 2.1.1.2.1. (ЈПаб 1937а: 121–122).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *могила* f. „камена или земљана гробна хумка; старинска, праисторијска гробница с великим насипом, тумул“: *Вила* 1868, *Виенац* 1871, Београд 1946. (Дедијер), 1951. (*Борба*), 1952. (Б. Ћопић), Нови Сад 1941, Загреб 1952, „брежуљак, хум“: Београд 1876. (М. Ћ. Милићевић), 1887. (Карић), Србија 1878–1880, „уопште хрпа, гомила нечег“: Загреб 1916. (РСАНУ).

У RJAZU *могила* „*acervus, tumulus, collis*“, код Стулића и Даничића, најстарије потврде су из 14. века.

• У речницима руског језика: *могила* f. „гроб, хумка“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.; Даљ), „гроб“, прен. „склониште, уточиште; о смрти“ (СРЯ XVIII), *могила* / *могила* „гроб, хумка“ 12. в., 1643, 1680, „јама за сахрану“ 1567, 1654, 17. в. (СРЯ XI–XVII 9: 229), *могила* „јама за сахрану“, „насип, хумка изнад гроба“ (СЦСРЯ 2: 515), *могила* / *могила* „насип, хумка, гроб“ 14. в. (Срезневский 2: 161–162).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Т. Маретић за именицу *могила* „Grab“ каже да је постала премештањем гласова од речи *гомила* и да је има у другим словенским језицима: буг. и рус, *могила*, пољ. *mogila* (RJAZU 6: 893).

По Скоку, реч *могила* је старији облик из 14. в. за *гомилу*, у значењу „congeries, гомила“, „Grabhügel, надгробна хумка“, „Hügel, брежуљак, узвишица“ (Skok 1: 588 s.v. *gòmila*).

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже да је реч *могила* из рус. *могила* и да је непотребна, јер имамо *гроб* (Maretić 1924: 56).

Код Ј. Ајдуковића реч *могила* забележена је као русизам из Клаића (Klaić), од рус. *могила*, са коментаром да је формирана према ортографији модела (Ајдуковић 1997: 232).

Б. Л. Дабић сматра да је реч *могила* русизам (Дабић 1981: 15).

А. Лома је, разматрајући топоним *гомыла*, навео прикупљену ономастичку грађу за *могила* и извео закључак да облик *гомыла* на старосрпском језичком простору има средишњи, а *могила* рубни статус, те да је *могила* бугарско-македонска реч (Лома 2013: 60–61).

У етимолошким речницима руског језика, за рус. *могила* „јама за сахрану“, „гроб, хумка“ и струс. *могила* > *могила* „гробна хумка“ (од 10. в.), поред укр. *могила* „(гробна) хумка“, чеш. слч. *mohyla* „гроб“, пољ. *mogila* „(гробна) хумка“, полаб. *müǵala* „гроб“, буг. *могила* „хумка“, срп.-хрв. *гомила*, *могила*, ссл. *могила* „βουρός“, слн. *gomila* „гомила земље“, нема општеприхваћене етимологије (Фасмер 2: 634–635; Цыганенко 236–237; Черных 1: 537). Фасмер каже да је првобитно значење те речи било „хумка“ и да је у тесној вези са алб. *gamule* f. „хумка земље и траве“, *magulë* „хумка“ и рум. *măgură* „id.“, који су позајмљени из словенских језика, а не обрнуто, како сматра Барић, јер је у словенским језицима реч широко распрострањена. Фасмер се слаже с Миклошичем да је *могила* постала премештањем гласова од речи *гомила* и да је у вези са словенским *mogor* 1. sg. „могу“, са изворним значењем „владајуће место“ (Miklosich 199, 429). О осталим тумачењима в. код Фасмера, Черниха, Куркине и у ЭССЯ (op. cit.; ТСРЯ Шв. 453; ЭССЯ 19: 115–119).

У ЭССЯ реконструисана је прасловенска именица **mogyla* на основу словенских потврда (19: 115–119). У ЕСУМ s.v. *могила* „јама за сахрану; хумка“ своди се на псл. **mogyla* (3: 493). За блр. *магіла* „id.“, прен. „смрт“ у ЭСБМ набрајају се тумачења, са Фасмером на челу (6: 151–152). Пољ. *mogila* „гроб, хумка“, стпољ. од 13. в. „природно или вештачко начињен насип земље, камења и сл., брежуљак, хумка (гробна или гранична)“, дијал. „рупа, јама; рупа за кромпир“, „снежни насип“ Бориш изводи од псл. **mogyla* (Воруś 335). Чеш. *mohyla* је без потврда, међутим посведочен је ономастички материјал: *Mohelno*, *Mohelnice*, *Mohejlík*

(Holub/Кореšný 1: 229; Machek 372). Слч. *mohyla* (од 13. в.) тумачи се од псл. **mogyla*, мада Л. Кралик каже да није довољно јасна етимологија (Kralik 366 s.v. *mohyla*). У БЕР-у буг. *могила* „узвишење на земљи; гроб, хумка“ такође без коначног решења (4: 196–198). У ЕРНЈ реч *могила* (14, 19. в., дијал. потврда из Вараждина) тумачи се од псл. **mogyla* и наводи се да дубље порекло те речи није јасно, али да су вероватно албанска, грчка и румунска реч позајмљене из словенског, словенска реч је позајмљена из непознатог извора, а да је мање вероватно да је индоевропског порекла (627–628 s.v. *mògila*).

Код Миклошича има *могила* „*tumulus*“, „*acervus*“, *могила* (Miklosich Lex. 378). Цсл. *могила* „гроб, хумка“ (Дьяченко 313); ссл. *могила* „*tumulus*“ (Даничић 2: 84–85), нема у списима Св. Саве (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980). Нема у рускословенском речнику Петковића, као ни у старословенском SJS и у етимолошком ESJS.

◆ Срп.-хрв. реч *могила* „гроб, (гробна) хумка“ потврђена је од 19. века. Код Даничића потврде су из 14. века. Иако се у ЭССЯ та реч своди на псл. предложак **mogyla*, у новијој књижевној употреби може се сматрати русизмом. Данас је то архаизам.

МОРЕПЛОВСТВО

■ В. § 2.1.2.4. (Малић 1981: 52–53).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *морепловство* п. „пловидба морем; поморска навигација“: Београд 1850, 1851, 1879. (М. Ђ. Милићевић), 1904, 1922, 1938; „трговина морем; бродарство“: Београд 1903, 1921, 1923, 1955, Загреб 1954. (РСАНУ).

У RЈAZU *морепловство* „пловљење по мору“, само код М. Ђ. Милићевића (19. в.).

• У речницима руског језика: *мореплавание* п. „морепловство“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.), „пловидба морем; вештина управљања бродовима“ (СРЯ XVIII).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Т. Маретић сматра да је реч *морепловство* начињена према рус. *мореплавание* или према нем. *Seefahrt* (RЈAZU 7: 7).

Скок каже да је *морепловство* ваљда направљено према рус. *мореплавание* (Skok 2: 455 s.v. *more*¹).

В. Михајловић има посрбицу *морепловство* „марина“, забележену 1837. (Михајловић 1982: 200).

Уп. речи: *мореплавање* (*мореплавањује*) „морепловство“ и *мореплавател* (*мореплавател*) „морепловац, морнар“, које је користио Г. Магарашевића поч. 19. в., а М. Зорић их је означила као славенизме (Зорић 2004: 103).

У етимолошким речницима руског језика рус. *мореплавание* се не помиње. По творбеној структури, то је сложеница састављена од именица *море* и *плавание* < *плавать*, итератива од *плыть*, и калк је према нем. *Seefahrt* „вожња морем“.

У ЕРНЈ наведено је да је сложеница *морепловац* састављена од именице *море* + *-ловац* од глагола *пловити* и упућено на нем. *Seefahrer*, рус. *мореплавател* (632 s.v. *moreplóvac*).

Уп. код Миклошича плавање „*navigatio* [= пловидба]“ (са ссл. потврдама) и израз морског плавања (у ссл. преводу Ихнелата), као и пловџь „*nauta* [= морепловац]“ (са ссл. потврдама) (Miklosich Lex. 567, 573). Код Даничића има плавање „*navigatio*“ Доментијан (заправо: Теодосије) и плавати „*navigare*“ (2: 308).

◆ У срп.-хрв. језику сложеница *морепловство* је новија реч, јер по потврдама није се употребљавала пре 19. века. У руском је, такође, реч *мореплавание* новија, нема је пре 18. века (нема је ни код Даља!). Између *мореплавание* и *морепловство* нема потпуне подударности, као ни између рус. *мореплавател*, *мореход* и срп.-хрв. *морепловац*. Превој *плав-* се у српском семантички одвојио од *пловити*, па је начињено *-пловство* ради прилагођавања руске сложенице српском језичком осећању, али је при њеном посрбљавању неку улогу могло имати и наше властито књижевно наслеђе. У савременом језику та реч се активно употребљава.

МУЧАЉИВОСТ

■ „‘Мучаљивост’ је из руског језика (молчаливость) и непотребно је код речи *ћутање*, *ћутљивост*.“ (ЈП 1936ж: 62).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *мучаљивост* f. „особина или стање онога који је мучаљив, ћутљивост“: *Јавор* 1875, *Бранково коло* 1905, Београд 1895–1896. (Ђ. Поповић), *Десница* 1955; уп. придев *мучаљив* „ћутљив“: Београд 1902. (Матавуљ), 1931, Загреб 1953, Андрић, Ћопић (РСАНУ).

У RЈАЗУ *мучаљивост* апстрактна именица од придева *мучаљив*, код Ђ. Поповића, који је узео из Шулековог речника, од потврда стоји само напомена да је употребљавају савремени књижевници; уп. *мучаљив* „онај који мучи“, код Даничића са потврдама код писаца 14. века и Ђ. Поповића, као и једна потврда из Лице, за коју Т. Маретић сматра да је приносник у Лици чуо од детета које је узело ту реч из неке новије књиге.

• У речницима руског језика: *молчаливость* „склоност ка ћутању“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; Даль s.v. *молчать*), „id.“, „ћутање“ (СРЈ XVIII), „склоност ка ћутању“ (СЦСРЈ 2: 321); уп. придев *молчаливый* „ћутљив“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль s.v. *молчать*), „id.“, „тих“ (СРЈ XVIII), *молчаливый* / *мљчаливый* „ћутљив, који није причљив; миран, суздржан“: 11–12, 13. в. (СРЈ XI–XVII 9: 254–255), *молчаливый* „ћутљив“ (СЦСРЈ 2: 321).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Т. Маретић каже да је придев *мучаљив* из рус. *молчаливый*, а да је именица *мучаљивост* из рус. *молчаливость* (RЈАЗУ 7: 106).

По Скоку, придев *мучаљив* (Лица) изведен је суфиксом *-jiv* од презентске основе *тиш-* > *мучало* (Лица) (Skok 2: 474 s.v. *мишати*).

Т. Маретић каже да су речи *мучаљив* и *мучаљивост* „schweigsam“, „Schweigsamkeit“ (код Шулека и Ђ. Поповића) од рус. *молчаливый*, *молчаливость* и да су непотребне поред наших: *ћутљив* / *шутљив*, *ћутљивост* / *шутљивост* (Maretić 1924: 57; Maretić 1892: 88).

Руски придев *молчаливый* изведен је од глагола *молчать* < псл. **mьlčati*, деноминала од **mьlk-* (Черных 1: 540–541 s.v. *молчать*). Од придева изведена је именица *молчаливость*.

У ЭССЈ реконструисан је псл. придев **mьlčalivъjъ* < псл. **mьlčati*, на основу потврда из стсл. *мьѡалнвь* „taciturnus, silentarius“, буг. *мљчаливый* „ћутљив“, *мљчалив* „id., који не говори“, срп.-хрв. *мучаљив* (потврда из RЈАЗУ са коментаром да је из руског), стчеш. *mlčelivý*, *mlčedlivý*, чеш. *mlčelivý* „који не прича, ћути“, слч. *mlčanlivý* „ћутљив“, струс. *молчаливый* / *мљчаливый* „ћутљив, који није причљив; миран, суздржан“,²⁵² рус. *молчаливый* „ћутљив, који не воли

²⁵² Струс. и *мљчаль*, *молчаль* „ћутање“, што је према ЭССЈ непосредна деривациона основа за придев.

пуно да прича; који све разуме без речи“, дијал. *mьlčal'ivuj* „ћутљив“ (21: 100 s.v. **mьlčalivъ(jь)*).

Уп. стсл. мьуалнкъ „taciturnus“ (Miklosich Lex. 373), „ћутљив, тих“ (SJS 2: 221); код Дјаченка нема тог придева; рсл. молуалнкъ < мьуалнкъ, молуалнкый „миран, спокојан, тих“, „ћутљив“ (Петковић 119); код Даничића мьуалнкъ „taciturnus“, мьуалнь „taciturnus“, мьуалньствовати „vitam taciturnam agere“, мьуалнкъ „silentium“, код Доментијана (заправо: Теодосија) (Даничић 2: 81), уп. у списима Св. Саве мьуати (Служба Св. Симеону) (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980: 90), у филозофским и теолошким списима српске редакције из 14. века налазе се речи: мьуалнкъ „ћутање“ у *Ареопагитском корпусу* Дионисија Ареопагита, мьуалнкъ „id.“ и мьуалнкъ „тиховатељ, исихаста“ у *Лествици* Јована Синаита (Капустина 2016: 184, 253).

Уп. стсл. мьуати, струс. („др.-руск.“) *мьлчати, молчати*, укр. *мовчати*, блр. *мовчаць*, буг. *мьлча*, срп.-хрв. *мучати*, слн. *mólčati*, чеш. *mlčeti*, польск. *milczeć* (Фасмер 2: 648 s.v. *молчать*; ТСРЯ Шв. 458 s.v. *молчать*; ЭССЯ 21: 102–104 s.v. **mьlčati*). О старини глагола *мучати* „не говорити“ у срп.-хрв. говоре и потврде од 13. века, као и потврде у свим речницима осим код Даничића (RJAZU 7: 109; Skok 2: 474 s.v. *múčati*).

Уп. још и срп.-хрв. дијал. *мьчљив* „ћутљив“ (Лика) – рус. *молчливый*, од псл. **mьlčьlivъjь* < псл. **mьlčь* или **mьlčati* (ЭССЯ 21: 106 s.v. **mьlčьlivъjь*), као и срп.-хрв. дијал. *мучавица* „ћутање“, *мучавац* „непричљива особа“, са потврдама из слн. и чеш., од псл. **mьlčavъ(jь)* < псл. **mьlčь* или **mьlčati* (21: 104 s.v. **mьlčavъ(jь)*).

Уп. код Његоша речи: *мученије* цсл.²⁵³ код С. С., ссл. („срсл.“) у РЊЈ; *мучилиште* ссл. код С. С.; *мучителан* цсл. код С. С. и „цркв.-рус.“ *мучительный* у РЊЈ; *мучитель* цсл. код С. С., ссл. („срсл.“) у РЊЈ; *мучительски* цсл. код С. С. (Стијовић С. 1992: 175; РЊЈ 1: 461–462).

◆ Реч *мучальвост* је адаптирана позајмљеница из руског језика, која се у срп.-хрв. употребљава од 19. века. Данас је то застарела реч у источној варијанти срп.-хрв.

²⁵³ Д. Тупић сматра да ту реч, из Његошевог *Горског вијенца*, треба сматрати српскословенском, не рускословенском (Тупић 1977: 196).

језика. За разлику од те речи, придев *мучаљив* је у српско-хрватском или домаћа реч или из црквенословенског.

НАГРАДА

■ В. § 2.1.1.1. (Белић 1933ђ: 66).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

■ У српско-хрватском језику *награда* / *награда* f. „признање за истакнут, значајан, запажен рад“: Београд 1866. (М. Ђ. Милићевић), 1902. (Матавуљ), 1903. (Скерлић), 1965. (Давичо), *Политика* 1958, Нови Сад 1888. (Ј. Игњатовић), 1960, Загреб 1954, „плата“: Београд 1890–1891, 1904. (Ј. Скерлић), 1926–1928, *Јединство* Београд 1873, Љ. Ненадовић, Р. Домановић; уп. *наградити* „дати, доделити награду“: М. Игњатовић Будим 1835, Београд 1851, 1901, Загреб 1901, Сремац, „дати надокнаду за обављени посао, надокнадити; дати плату, платити“: *Забавник* Д. Давидовића 1819, Београд –Загреб 1898, Београд 1928, (ир.) „казнити“: Београд 1853, М. П. Шапчанин, Загреб 1910; „дати моралну надокнаду, пружити задовољство, сатисфакцију“: К. Руварац, Београд 1893. (Ј. Комарчић), Загреб 1951. (РСАНУ).

У RЈAZU *награда* „оно што се награди“, *награда* „дар“, код Шулека и Ђ. Поповића; *наградити* „дати коме награду“, код Шулека и Ђ. Поповића, са потврдама из 19. века.

• У речницима руског језика: *награда* f. „награда; одликовање“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль s.v. *награждать, наградить*), „id.; дар“ (СРЈ XVIII), *нагорода* „награда“: 1696. (СРЈ XI–XVII 10: 55), *награда* „награда“ (СЦСРЈ 2: 358).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Т. Маретића каже да су речи *награда* и *наградити* „дати коме награду“ узете у новије време из рус. *награда, наградить* (RЈAZU 7: 344, 345).

Скок каже да је реч *награда* посуђеница из руског, од које су настали глаголи *наградити* и *награђивати* (Skok 1: 603 s.v. *grad*²).

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже за речи: *награда, наградити, награђивати* „Belohnung, belohnen“ да су из рус. *награда, наградить* (Maretić 1924: 60). У свом раду он каже да су речи *награда, наградити, награђивати* „Belohnung“ (код Мажуранића и Ужаревића и Ђ. Поповића), „lohnen“ (код Шулека), „belohnen“ (код Мажуранића и Ужаревића и Ђ. Поповића) од рус. *награда, наградить*,

награждатъ и да чеш. има *náhrada* у значењу „Ersatz, Entschädigung“, *nahraditi* „ersetzen, entschädigen, vergelten“ (Maretić 1892: 88).

Код Његоша С. Стијовић бележи руску реч *награда* (Стијовић С. 1992: 175). У РЊЈ именица *nâgrada* / *nãgrada* „накнада за учињено дело; поштовање“ је без ознаке порекла (1: 471–472).

В. Михајловић има посрбицу *награда* „премија“, забележену 1842. (Михајловић 1982: 206).

По Б. Терзићу и П. Пиперу, *награда* је русизам (Терзић 2003: 208, 210; Терзић 1999: 172; Пипер 1997: 215). П. Ивић каже да је *наградити* русизам (Ивић П. 1998: 251).

Етимолошка тумачења су различита. По Фасмеру, рус. *награда* је из цсл. језика, девербал од **nagorditi* „натрпати“, на основу рус. *нагордить* „нагомилати, натрпати“ (Фасмер 3: 37). Код Миклошича стоји да је **nagorda* од **nagorditi* „даровати (град)“ (Miklosich 74 s.v. *gordъ*). Куркина сматра да је из јужнословенских језика, од **na-gorda*, у вези са глаголом **nagorditi*, на основу струс. *нагородити* „надокнадити, надоместити губитак, штету“, чеш. *nahraditi* „id.“, „отплатити; заменити кога, што с неким, нечим“, стчеш. *nahraditi* „надокнадити, надоместити, искупити; отплатити; наградити“, са семантичким развојем „надокнадити, отплатити“ > „наградити“ (ТСРЈ Шв. 476).

У ЭССЯ, на основу паралела у струс. („др.-русск.“) *нагорода* „награда“ (1696), укр. *нагорода* „награда“, блр. *нагорода, нагарода* „награда, премија“, буг. *награда* „id.“, мак. *награда* „id.; награђивање“, слн. *nagrâda* „награђивање, хонорар“, чеш. *náhrada* „накнада, награда, замена“, слч. *náhrada* „надокнада штете; замена, сурогат; заменик“, пољ. *nagroda* „награда“, стпољ. *nagroda* „зарада; надокнада штете“, псл. именица **nagorda* изводи се од глагола **nagorditi*, за који се каже да се појављује у већини словенских језика, с тим што је у руском *наградить*, због одсуства пуногласја, из јужнословенских извора, а *нагородити* би било секундарно. По мишљењу многих стручњака, центар распрострања тог специфичног значења је старочешки, у коме се употребљавао глагол *nahraditi* „надокнадити, искупити; отплатити, наградити“. Ж. Ж. Варбот семантички развој везује за значења речи **město* и њених изведеница **zaměstiti*, **vzământiti*. У стчеш. *miesto* је значило „locus“ и „urbs“, а *hrad* „castrum“, а понекад и „urbs“. У 14. веку у

стчеш., у одређеним случајевима, речи *miesto* и *hrad* су коришћени као синоними, што је довело до тога да је значење придева *namiestný* „заступајући“ било пренесено на придев *nahradní*, отуда значење глагола *nahraditi* „заменити, заступати“ > „надокнадити, надоместити“. У ЭССЯ је наведено и Миклошичево, Фасмерово и Махеково тумачење, за која се каже да нису могућа, а да је веома интересантна претпоставка о вези псл. **nagorditi* и романског **guard-* (< герм. *wardōn*), са тим семантичким развојем као што је у енгл. *re-ward* „награђивати“ (22: 50–51 s.v. **nagorda* II, 51–52 s.v. **nagorditi* II).

Бориш, следећи Брикнера, пољ. *nagrodzić* и *nagroda* изводи од псл. глагола **nagorditi* „дати коме плату, одштету“, изведеног од **na-* и **gorditi* „стављати ограду, ограђивати“, са семантичким развојем **nagorditi* (првобитно) „(пре)дати коме део земље као исплату, одштету“ > „исплатити одштету“, док је *nagroda* девербал од 16. века у значењу „награда за постигнуте резултате“, тако и у чеш. *náhrada* „надокнађивање штете, награђивање“ (Boryś 348–349 s.v. *nagrodzić*). По Брикнеру, у рус. и укр. је из пољског и само се у пољском развило значење „дар у виду отплате“ (Brückner 353 s.v. *nagroda*).

Махек изводи чеш. *náhrada* (> *nahraditi*) од корена **gheld-* „наградити“, на основу претпоставке о замени *l/r*, упућујући на стсл. *žlědǫ* и нем. *(ver)gelten*, детаљније в Machek 388 s.v. *náhrada*.

Слч. *náhrada* Л. Кралик сматра дериватом глагола *hradit'* „наплатити трошкове“ (17. в.) < *hrad* „утврђено место“ (Kralik 208 s.v. *hradit'*).

Слн. *nagradīti* и *nagrâda* је, по Сноју (Snoj 430 s.v. *nagradīti*), из руског, а Безлај каже да су то новије речи (Bezljaj 2: 212 s.v. *nagrâda*).

У БЕР-у руско *награда* је од буг. *награда* „дар за одређену заслугу или за добре резултате“ (БЕР 4: 464).

Глухак сматра да је *награда* преузета из црквенословенског, упућујући притом на словенске паралеле у мак., слн., чеш., пољ. и укр. Он каже да је старословенска реч *nagrada* од псл. **nagorda* < **nagorditi* „naslagati“, отуд *нагрáдѹми* „назидати, поставити, усадити, удесити, наслагати“ (Gluhak 432 s.v. *nâgrada*). У ЕРНЈ наведено је да је именица *награда* (19. в., дијал. потврде из Брусја, Сења, Вараждина и потврда у кајк.) позајмљена из неког словенског језика, те се упућује

на слн. *nagrâda*, укр. *нагорóда*, пољ. *nagroda*, чеш. *náhrada*, које су од псл. **nagorda < *nagorditi* (657 s.v. *nâgrada*).

Нема те речи код Миклошича, у SJS, код Дјаченка, Петковића и Даничића.

◆ С обзиром на новије потврде у срп.-хрв. језику (од 19. века), реч *nâgrada* / *nâgrada* је, као и у словеначком, из руског језика. Управо због тога што је то код нас новија реч, није могла бити у руском из нашег језика. Како савремена руска реч *нагрáда* нема источнословенски лик, у руски је дошла из чешког (у БЕР-у сматрају да је из бугарског). Против бугарског и уопште јужнословенског порекла говори чињеница да ова породица речи није посведочена у црквенословенском и да за њу нема ранијих потврда у другим јужнословенским језицима. У савременом срп.-хрв. језику је то изузетно фреквентна реч.

НАДЛЕЖАН, НАДЛЕЖНОСТ

■ В. § 2.1.2.4. (Малић 1981: 52–53).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику придев *надлежан* „меродаван; компетентан“: Београд 1885, 1890–1891, 1945. (Андрић), Нови Сад 1904, Загреб 1938. (Крлежа), 1952, Љ. Ненадовић, „стручан“: Београд 1892. (*Просветни гласник*), 1898, 1914, 1939, Загреб 1921, Ј. Цвијић; „који одговара прописима; одговарајући“: Београд 1898, „који припада негде (по одређеним законским прописима)“: Загреб 1947. (Крлежа), 1953; т. (у именичкој служби) „овлашћен, задужен за нешто“: Ј. Скерлић, Београд прва пол. 20. в. (Нушић, С. Јаковљевић, *Политика*), Загреб 1925, 1933; именица *надлежност* f. „делокруг, подручје рада, власти“: Беч 1859, Београд 1929, 1938, 1947. (Б. Ћосић), 1948. (Андрић), Загреб 1926, (РСАНУ).

У RJAZU *надлежан* „онај који има право да одреди што“, потврде из 19. века; *надлежност* „власт“, потврде из 19. века.

• У речницима руског језика: придев *надлежащий* „надлежан, дужан, потребан“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.), *надлежащий* „id.“ (Даль s.v. *надлежатъ*), *надлежащий* „дужан“ (СРЯ XVIII), *надлежащий* „надлежан, дужан, потребан“ (СЦСРЯ 2: 362); *надлежность* pl. „прибори“ (СРЯ XVIII).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Т. Маретић каже да је реч *надлежан* начињена у 19. веку према рус. *надлежащий*, док је *надлежност* начињена од придева *надлежан* (RJAZU 7: 277).

Код Скока, придев *надлежан* и поименичење *надлежност* су неологизми на *-ѝ* од основе *leg-* (Skok 2: 282 s.v. *lěci* I).

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже за придев *надлежан* „competent“ да је из рус. *надлежащий* и одатле *надлежност*. Од придева *надлежан* „competent“ начињена је именица *надлештво* у значењу „Behörde“, а не „Competenz“, као што би се очекивало. Т. Маретић каже да у руском нема речи која би одговарала именици *надлештво* (Maretić 1924: 59). У свом раду каже да су речи *надлежан* и *надлежност* „competent“, „Competenz“ (код Ћ. Поповића) из рус. *надлежащий* (Maretić 1892: 88).

Код Ј. Ајдуковића реч *надлежан* забележена је као русизам из Московљевића, од рус. *надлежащий*, са коментаром да је на формирање утицала ортографија модела и творбено-морфолошке законитости језика примаоца (Ајдуковић 1997: 236). Уп. русизам *надлежати* из РСАНУ, од рус. *надлежать*, са коментаром да је на формирање утицала ортографија модела и творбено-морфолошке законитости језика примаоца (ор. cit.). У славеносрпском периоду потврђен је глагол *надлежати* „бити потребно, требати“ од 1804. год. и означен је као славенизам (РССЈ 181).

В. Михајловић има посрбицу *надлежност* „компетенција“, забележену 1841. (Михајловић 1982: 208).

Б. Терзић сматра да је реч *надлежан* русизам (Терзић 2003: 206).

У етимолошким речницима руског језика се придев *надлежащий* и именица *надлежность* не помињу (Фасмер; Џыганенко; Черных). На основу њихове творбене структуре, оне се изводе од глагола *надлежать*.

В. В. Виноградов је, разматрајући хомониме *надлежать* и *принадлежать*, навео да је у савременом руском језику значење придева *надлежащий* „дужан, потребан“ повезано са глаголом *надлежит* у безличном облику, у значењу „треба, мора, потребно је“, који датира с почетка 17. века, у време појачаног западноевропског утицаја на руски. Обе речи припадају књижевном стилу. Виноградов такође наводи мишљење да је *надлежит* калк према лат. *id tibi incumbit* или нем. *es liegt dir ob* „то је твоја дужност; до тебе зависи“ (Виноградов s.v. *надлежать, принадлежать*).²⁵⁴

²⁵⁴ <http://slovari.ru/default.aspx?s=0&p=5311&0a0=322>

У ERHJ придев *надлежан* (19. в.) сматра се позајмљеницом из рус. *надлежный* (652 s.v. *nádležan*). Руски придев *надлежный* није наведен у дескриптивним речницима руског језика нити на сајту „Национальный корпус русского языка“.²⁵⁵

◆ Придев *надлежан* и именица *надлежност* су на основу потврда у срп.-хрв. језику у употреби од 19. века и вероватно су преузете из руског језика. Обе речи се активно користе у савременом срп.-хрв. језику. В. *принадлежност*.

НЕВЈЕЖА

■ „Невјежа’ је из рус. језика (невѣжа) и непотребно је код наше речи *незналица*.“ (ЈП 1936ж: 60).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *невјежа* и ијек. *нèвјежа* т. „незналица“: *Даница* 1863, Б. Атанацковић друга пол. 19. в., Београд –Загреб 1898, Загреб 1936; „недовољно стручна, невешта, неспретна, несналажљива особа“: Шеноа, Загреб 1899, 1926, Београд 1938. (РСАНУ).

У RJAZU *нèвјежа* „незналица“, само код Ђ. Поповића.

• У речницима руског језика: *невéжа* т. и ф. „незналица“, заст. „простак, неотесан човек“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.), *невѣжа* „незналица“ (Даль s.v. *невѣдомая*), *невѣжда* / *невѣжа* „необразован човек; човек који није верник; незналица; невоспитан човек“ (СРЯ XVIII), *невѣжа* „необразован човек“: 1096, 11. в., 12–13, 13–14, 16. в.; „непознат човек“: 12. в.; „невоспитан човек“: 17–18. в.; „човек који није верник“: 12. в. (СРЯ XI–XVII 11: 31–32), „необразован човек; невоспитан човек“ (СЦСРЯ 2: 428).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У РСАНУ за реч *невјежа* упућује се на рус. *невеж(д)а* (14: 703).

Т. Маретић каже да је *невјежа* покњишка реч из рус. *невѣжа* (RJAZU 8: 138).

По Скоку, *невјежа* је русизам (Skok 3: 575 s.v. *vêt*).

Т. Маретић каже да је реч *невјежа* „Unwissender, Dummkopf“ (код Ђ. Поповића) из рус. *невѣжа* и да је непотребна код наших речи: *незнајша*, *незналица* (Maretić 1924: 68; Maretić 1892: 88).

²⁵⁵ <http://ruscorpора.ru>

У РЊЈ забележена је именица *невјежа* т. и ф. „незналица“ < цркв.-рус. *невѣжа* (1: 505).

Код Ј. Ајдуковића реч *невежа* забележена је као русизам из РСАНУ, од рус. *невежа*, са коментаром да је формирана према ортографији модела (Ајдуковић 1997: 243). Уп. русизам *невежество* „незнање, неуконост“ из РСАНУ, од рус. *невежество*, са коментаром да је формиран према ортографији модела, и *невежљивост* „особина онога који је невежа, несналажљивост“ из РСАНУ, од рус. *невежливость*, са коментаром да је формиран према изговору и ортографији модела (ор. cit.).

Уп. код В. Михајловића посрбицу *невежество* „идиотизам“, забележену 1803. (Михајловић 1982: 226). Л. Мушички је у својој поезији користио реч *невјежество* у значењу „незнање, непознавање“, коју је Б. Ћаловић означио као славенизам (Ћаловић 2013: 18). Такођи и код М. Зорић реч *невѣжество* (*невежество*) „незнање“, коју је користио Г. Магарашевић поч. 19. в., означена је као славенизам (Зорић 2004: 106). Ту реч А. Младеновић налази у роману Ј. Стерије Поповића *Роман без романа* (40-тих год. 19. в.) са рускословенском „јекавском“ гласовном вредношћу слова јат (Младеновић 1989: 124). У славеносрпском периоду потврђена је именица *нев(ј)ежество* „немање, недостајање знања, непросвећеност, неуконост, непознавање нечега, незнање“ од 1784. год. и означена је као славенизам (РССЈ 190).

Фасмер, а за њим и Куркина, рус. *невежа* изводи из цсл. *невѣжда* „ἀγνώστης“ (од **věda*, *не-* + *ведать*), отуд. рус. *невежда* „необразован човек“ (Фасмер 3: 54; ТСРЈ Шв. 504).

В. В. Виноградов сматра да је семантичка опозиција речи *невежда* „необразован човек“ и *невежа* „неваспитан човек“ заживела у послепушкиновој епохи. Те речи су у 18. и поч. 19. века биле потпуни синоними и употребљавале су се, као и реч *невежество*, у оба значења (Виноградов s.v. *невежа*, *невежда*, *невежество*²⁵⁶).

Уп. још полј. *niewiedza* „незнање, неизвесност“²⁵⁷ (ТСРЈ Шв. 504). Воруś и Ваńkowski ту реч не тумаче.

²⁵⁶ <http://slovari.ru/default.aspx?s=0&p=5311&0a0=360>

²⁵⁷ <http://sjp.pl/niewiedza>

неспѡран / нѣспѡран „који не подлеже никаквој сумњи, недоумици, који се не оспорава, несумњив, сигуран“: Београд 1898, прва пол. 20. в., Загреб 1950.; правн. „који не подлеже судском, парничном поступку“: Београд 1865, 1907, Загреб 1912; прилог *неспѡрно / нѣспѡрно* „без спора, спорења, оспоравања; без сумње, несумњиво, сигурно“: Београд 1930, *Политика* 1958. (РСАНУ).

У RЈAZU *неоспоран* „сигуран“, код Ћ. Поповића, а од писаца код М. Ћ. Милићевића (19. в.); *оспорити* „побити, порећи“, само код Ћ. Поповића; придев *неспоран* није потврђен у значењу „несумњив“.

• У речницима руског језика: придев *неоспоримый* књиж. „неоспоран“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль), „не(о)споран“ (СРЈ XVIII), „неоспоран“ (СЦСРЈ 2: 442); *оспоритъ* „оспорити“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; Даль), „оспорити, противити се; протестовати; надговорити (у спору); посумњати; добијати у спору“ (СРЈ XVIII), *оспорити* „противуречити“: 17. в.; „протестовати“: 1649, 1674; „изјавити своја права“: 1656, 1681. (СРЈ XI–XVII 13: 134), *оспоритъ* „оспорити“ (СЦСРЈ 3: 87); уп. придев *неспоримый* „неоспоран“ (СРЈ XVIII).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Т. Маретић каже да је *неоспоран* начињен према рус. *неоспоримый*, а глагол *оспорити* да је из рус. *оспоритъ* (RЈAZU 7: 939; 9: 247).

Скок не тумачи речи *неоспоран* и *оспорити*.

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже да су глаголи *оспорити* и *оспоравати* „bestreiten“ из рус. *оспоритъ*, *оспоривать*, а за *неоспоран* „unbestritten“ да је из рус. *неоспоримый* (Maretić 1924: 81, 66).

Уп. код В. Михајловића посрбицу *оспоравати* „objicere“, забележену 1848. (Михајловић 1982: 270).

У етимолошким речницима руског језика се речи *неоспоримый* и *оспоритъ* не помињу (Фасмер; Цыганенко; Черных). По творбеном саставу, глагол *оспоритъ* је префигирани облик од *споритъ*, док је *неоспоримый* партицип глагола *неоспоритъ*.

Уп. код Миклошича *споръ* „gixa“, *споръ* држати, спорити (Miklosich Lex. 946 s.v. споръ, само из рускословенских извора!). Код Даничића нема тог глагола нити с префиксом нити без префикса.

◆ Обе речи су рецентне, из друге половине 19. века. Глагол *оспорити* је од рус. *оспорить*. Придев *неоспоран* је према моделу рус. *неоспоримый*, док је *неспоран* вероватно према руском негираном партиципу презенте пасивног трајног вида *неспоримый*, без потенцијалног значења које је у *неоспоримый*. У ЭССЯ *(*не-*)*обсърор-* није реконструисано као прасловенско, значи да је само руско. Све три речи су фреквентне у савременом језику.

НЕУМЈЕНЉИВ

■ Љ. Стојановић: „*неумјенљив* (по рус. *невмѣняемый*) сасвим је неразумљиво“ (ЈПаб 1936д: 279).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У речницима српско-хрватског језика нема потврде за *неумјенљив* (РСАНУ; РМС, Московљевић); уп. *неум(и)ење* п. „незнање; невештина“: Београд прва пол. 20. в. (РСАНУ).

У RЈAZU та реч није потврђена, међутим јесте именица *неумјенство* „неумеће“.

• У речницима руског језика: *невменяемый* „неурачунљив“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Скок ту реч не помиње.

У етимолошким речницима руског језика се реч *невменяемый* не помиње (Фасмер; Цыганенко; Черных). Изведена је са префиксом *не-* од партиципа *вменяемый* „урачунљив“, од глагола *вменить* „убројити“.

◆ С обзиром на то да немамо потврду за срп.-хрв. реч *неумјенљив* нити знамо њено значење, не можемо поуздано рећи да ли је у питању неуспео покушај адаптације руског *невменяемый*.

ОБЕЗОРУЖАТИ

■ В. § 2.1.2.4. (Малић 1981: 52–53).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *обезоружати* рф. „разоружати“: Љубиша Дубровник 1875, Београд 1888, 1892. (*Просветни гласник*), 1898–1899, Цетиње 1953; фиг. „савладати, победити“: *Јединство* Београд 1873, Београд–Загреб 1898, Загреб 1925, 1937, Београд 1927. (РСАНУ).

У RЈАЗУ *обезоружати* рф. „учинити, да неко буде без оружја“, код Ђ. Поповића, потврде од писаца с краја 19. века (Богишић, Љубиша, М. Ђ. Милићевић), *обезоружавати* impf. код Ђ. Поповића и једна потврда из 1834.

• У речницима руског језика: *обезоружить* рф. „разоружати“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль), „id.“, прен. „савладати“ (СРЈ XVIII), *обезоружить* рф. према *обезоруживать* impf. „разоружавати“, „савлађивати“ (СЦСРЈ 3: 8).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► По Скоку, глагол *обезоружати* је изведен од преф. *обез-* и глагола *оружати* (16. в., Вук) (Skok 2: 567 s.v. *òrūžje*).

У етимолошким речницима руског језика не тумачи се свршени глагол *обезоружить* нити несвршени *обезоруживать* (Фасмер; Цыганенко; Черных). По творбеном саставу, то је изведеница од именице *оружие* са префиксима *о-* + *без-* (в. Фасмер 3: 154 s.v. *оружие*; Черных 1: 606 s.v. *оружие*).

И. Клајн помиње *обезоружати* као пример префиксалне творбе, синхронно гледано, од два префикса *о-* + *без-* и именичке основе (Клајн 2002: 296).

◆ У срп.-хрв. језику глагол *обезоружати* употребљава се, на основу потврда, од друге половине 19. века, док је у руском језику за *обезоружить* најстарија потврда из 18. века. Због такве хронологије, може се узети да је реч у наш језик преузета из руског уз прилагођавање домаћем творбеном моделу (*-ати* а не *-ити* према *(на-)оружати*). Тај глагол активно се користи у савременом срп.-хрв. језику.

ОБИТАВАТИ

■ „Глагол *обитавати* је од руског *обитать*. Место њега боље је узети наш глагол *становати*“ (ЈП 1933л: 121).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *обитавати* impf. „становати, живети“: М. П. Шапчанин, Београд 1879, 1890–1891, 1896, 1930, 1950, „боравити, пребивати“: Р. Домановић, Љ. Ненадовић, Београд 1950, 1952, Загреб 1913; заст. „користити, употребљавати за становање“: Соларић 1804, Београд 1893, Загреб 1875, Задар 1905, Б. Нушић, Ј. Дучић (РСАНУ).

У RЈАЗУ *обитавати* „становати“, итеративни глагол према *обитати*, у речницима код Шулека и Ђ. Поповића, *u jednoj staroj klisuretini obitavaše sila vrabasa*. Д. Обрадовић (1788), *Po narodu koji tu obitava*. Павлиновића (друга пол.

19. века) уз напомену да је то учена реч (*Moji su roditelji obitavali dugo u ovoj kući.*); уп. *обитати* impf. „становати“, код Стулића (с напоменом да је из руског) и Даничића (пример из Св. Саве), од потврда само једна из 15. века: *Ideže obitahu fratri reda sv. Pavla* (Monumenta Croatica).

У славеносрпском периоду потврђен је глагол *обитавати* „становати, боравити, живети“ од 1814. год. (РССЈ).

• У речницима руског језика: *обитать* „становати“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль), „живети; становати; налазити се, бити; расти; егзистирати, постојати“ (СРЈ ХVIII), *обитати* „живети, становати“: 11, 15, 16. в., 1628, „населити, настанити“: 1499; „одседати“: 1076, 1499, 17. в.; „живети заједно“: 1518; „налазити се, бити“: 17. в., 1675. (СРЈ XI–XVII 12: 56–57), *обитать* „живети, становати“ (СЦСРЈ 3: 13), *обитати* (*объ + витати*) „живети, становати“, „одседати“ (Срезневский 2: 511).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Т. Маретић за глагол *обитати* каже да је начињена од *об-* и *витати*, упућујући на стсл. *vitati* „становати“ и *obitati*, за који каже да се налази и у рус. *обитать* (RJAZU 8: 359).

Скок је навео за деноминални глагол *обитавати* да се сматра русизмом и да не спада у породицу речи глагола *бити*, већ глагола *вити* (међутим у тој одредници се не појављује) (Skok 1: 160 s.v. *bīti*¹ 8°, 3: 600–601 s.v. *vīti*).

Т. Маретић каже да је глагол *обитавати* „wohnen“ (код Мажуранића и Ужаревића, Шулека и Ћ. Поповића) из рус. *обитать* и да је боље: *наставити*, *пробивати* (Maretić 1924: 71; Maretić 1892: 88).

У РЊЈ забележен је глагол *обитавати* „живети, становати“, без ознаке порекла (1: 543).

М. Зорић је означила као славенизме речи *обытавати* (*обитавати*) „насељавати“, *обиталище* (*обиталиште*) „пробивалиште“ и *обитатель* (*обитатељ*) „становник, житељ“ које је користио Г. Магарашевић поч. 19. в. (Зорић 2004: 110). Уп. код В. Михајловића посрбицу *обиталиште* „конак“, забележену 1845. (Михајловић 1982: 238). Б. Терзић бележи реч *обиталиште* у *Житију* Г. Зелића (1823) и означава је као славенизам српскословенске провенијенције (Терзић 1999: 266).

Рус. *обитати* наслеђено је из струс. *обитати* (11. в.), стсл. *обитати* < **об-витати*, од глагола струс. *витати*, стсл. *витати* < псл. **vitati*, од којег је рус. *витати* са првобитним значењем „живети, заузимати простор“, данас „становати; лебдети; маштати; поздрављати“. Цигањенко још додаје да је стсл. *обитати* „привикавати, живети“ добило значење „становати“, као и „невидљиво присуствовати“ (Фасмер 3: 101 s.v. *обитати*, 1: 321 s.v. *витати*; Цыганенко 264 s.v. *обитати*, 61 s.v. *витати*; Черных 1: 585 s.v. *обитати*; ТСРЯ Шв. 536 s.v. *обитати*; Miklosich 392–393).

У ЭССЯ реконструисан је псл. глагол **obvitati* (*se*) < **ob-* и **vitati* на основу словенских паралела: стсл. *обитати* pf./impf., буг. *обитаџ* „обитавати“ (Геров), срп.-хрв. *обитати* (RJAZU), пољ. *obwitać* (*się*) „поздрављати (се свима)“, ст.-рус. („др.-руск.“) *обитати* (Срезневский), *овитати* „налазити се негде“, („ст.-руск.“) *обитати* књиж. „живети, пребивати“, дијал. *обитати* „налазити се“, „седети, не радити ништа“, „налазити се у некој области (о животињи)“ (31: 62–63 s.v. **obvitati* (*se*)).

Буг. *обитавам* „становати“, стбуг. *обитати* изводи се од псл. **ab-vit-āti* (БЕР 4: 744).

У стсл. *обитати* „habitare“ (Miklosich Lex. 466), „настанити, населити“, „живети, становати“ (SJS 2: 469); псл. *обитати* „боравити“ (Дьяченко 363); нема у рускословенском речнику Петковића; ссл. *обитати* „habitare“ (Даничић 2: 182), нема у списима Св. Саве (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980). У ESJS *obitati* упућује се на *vitati*, одредницу која још није објављена (9: 564).

◆ Итеративни глагол *обитавати* је потврђен од краја 18. века, из славеносрпског периода. Скок успутно каже да се сматра русизмом, мислећи на Т. Маретића који то наводи у *Језичном савјетнику* и у свом раду. У ПЕРСЈ сматра се, такође, русизмом. Глагол *обитати* „живети, становати“ је црквенословенског порекла. Глагол *обитавати* је, такође, књишка реч, не народна (није забележен у дијалектима). По пореклу, вероватно је адаптирани русизам. Данас се тај глагол активно употребљава.

ОБНАРОДОВАТИ

■ „Глагол *обнародовати* је према руском *обнародовать*, боље је: *објавити*, *прогласити* или сл.“ (ЈП 19346: 189).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

• У српско-хрватском језику *обна́родовати* рф. „јавно саопштити, изнети, изјавити“: Београд 1899. (Ј. Лазаревић), 1901, 1957. (*Борба*), И. Руварац, Б. Пекић; „објавити путем штампе, публиковати, одштампати“: Нови Сад 1843. (И. Соколовић), *Бриљан* 1886, НП Кордунаш 1892, Београд 1924; *обна́родовати се* „представити се јавности“ (РСАНУ).

У RЈAZU *обна́родовати* „објавити, прогласити народу“, код Шулека и Ћ. Поповића, потврде су из 19. века.

• У речницима руског језика: *обна́родовать* рф. књиж. „објавити, прогласити, обзнанити“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль), рф. и impf. „објавити“, „објавити нешто у штампи“ (СРЈ XVIII), *обна́родовать* рф. од *обна́родывать* impf. „објављивати“ (СЦСРЈ 3: 23).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Т. Маретић каже за глагол *обна́родовати* да је из рус. *обна́родовать* (RЈAZU 8: 411).

Скок каже да је *обна́родовати* „публицирати“ русизам (Skok 3: 152 s.v. *rôd*).

Т. Маретић каже да су глаголи *обна́родовати* и *обна́рођивати* „publicieren“ (код Шулека и Ћ. Поповића), „veröffentlichen“ (код Ћ. Поповића) из рус. *обна́родовать*, *обна́родывать* и да је боља наша реч *прогласити* (Maretić 1924: 72; Maretić 1892: 89).

В. Михајловић има посрбице *обна́родовати* „публиковати“ (1790) и *обна́родованије* „публиковање“ (1790) (Михајловић 1982: 240).

У етимолошким речницима руског језика се реч *обна́родовать* не помиње (Фасмер; Цыганенко; Черных).

В. В. Виноградов каже да је вероватно крајем 17, а засигурно поч. 18. века од речи *народ* настала изведеница *обна́родовать* у значењу „населити (народом)“. Касније је та изведеница добила друго значење „објавити (народу), дати у јавност“ на основу значења француског глагола *publier* (уп. *publication* – рус. *публикация*).²⁵⁸

У 18. веку почињу да се употребљавају и глаголи *обна́родывать* и *обна́родить*, а

²⁵⁸ У питању је калк, јер је фр. глагол од лат. *publicare* а овај од придева *publicus* „народни“ изведеног од *populus* „народ“.

од почетка 19. века употребљава се синоним *публиковати*, начињен према *публикација* (Виноградов s.v. *обнародовати*²⁵⁹).

♦ Најстарије потврде у срп.-хрв. језику за глагол *обнародовати* су с краја 18. века код Михајловића. У живој је употреби и у савременом језику. Ту реч смо преузели из руског језика.

[ОБОДРИТИ]

В. *бодар*, *ободрити* у § 2.2.1.1.2. у којем се налазе неспорне лексеме рускословенског порекла.

ОБРАЗОВАН, ОБРАЗОВАТИ

■ *Образован*, *образовати* у значењу „изобразити, просветити, школовати“ в. § 2.1.2.4. (Малић 1981: 52–53).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику придев *образован* „просвећен, наображен“: Л. Лазаревић 1898, Београд 1913, 1924, Загреб 1901, 1933, М. Селимовић; *образовати* pf. и impf. „формирати чинећи, сачињавајући (собом)“: Београд 1909, 1932, Нови Сад 1950, Загреб 1952, Б. Пекић, „формирати установљавајући, састављајући, устројити“: Сарајево 1947, „формирати развијајући, изградити“: Соларић 1812, Београд 1870; „да(ва)ти некоме образовање, подучавати“: Београд 1872. (М. Ћ. Милићевић), 1899. (Л. Лазаревић), 1910, 1912. (Ј. Скерлић), 1924, Загреб 1930, фиг. „утицати позитивно, поучно својим садржајем“: *Голубица* 1841; заст. „(из)радити нечију слику, лик, (на)сликати“: Б. Атанацковић друга пол. 19. в.; *образовати се* „створити се, стварати се“: Београд 1905, 1936, 1978, Загреб 1955, „установити, установљавати свој састав“: Београд 1934; „стећи, стицати образовање“: Беч 1814, Загреб 1913. (РСАНУ).

У RЈAZU *образован* „онај, који образује, који се образује, који се може образовати“, код Шулека и једна потврда код М. Ћ. Милићевића; *образовати* „приказати што образом, ликом, сликом“, код Белостенца, Дела Беле, Волтића и Стулића; „уредити, устројити“, код Ћ. Поповића; „начинити“, потврде код Ш. Будинића (16. в.) и из 18. и 19. в.; „просветити, просвећивати, изобразити,

²⁵⁹ <http://slovari.ru/default.aspx?s=0&p=5311&0a0=381>

изображавати“, код Шулека, Ђ. Поповића и Ивековића; *образовано дијете* „пристојно, чедно“, забележено као народна реч.

• У речницима руског језика: придев *образованный* „образован“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль s.v. *ображати, образити*), „просвећен“, филозоф. „који има форму“ (СРЈ ХVIII), *образованный* придев од глагола *образовать* (СЦСРЈ 3: 29); *образовати* рф. „створити, начинити; основати; образовати децу, младе“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль s.v. *ображати, образити*), „бити оличење, знак, симбол нечега; замислити; створити (о скулптору, сликару); начинити; васпитати, образовати“ (СРЈ ХVIII), *образовати* „(на)сликати, изразити (изражавати), представити (представљати), симболизовати“: 1073, 12, 15. в., 1665; „сликати слику“: 1415; „оформити, оформљавати“: 1499, 12–13, 16. в.; „прописивати, одређивати“: 1089, 1505. (СРЈ ХI–ХVII 12: 139), *образовать* „оформити, саставити; просвећивати, образовати; уређивати; обележавати; благосиљати младенце иконама“ (СЦСРЈ 3: 29), *образовати* „сликати“: 1073, 1097, „обрадити, допунити слику“, „состављати, образовати“ (Срезневский 2: 539).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Т. Маретић каже да се глагол *образовати* среће код писаца 19. и 20. века и да је из рус. *образовать* (RЈAZU 8: 454–455).

По Скоку, глагол *образовати* „формирати“ је деноминал на *-овати* од именице *образ* (Skok 3: 115 s.v. *ráziti*).

Т. Маретић каже да су речи *образовати* и *образованост* „bilden“ (код Мажуранића и Ужаревића, Шулека и Ђ. Поповића), „ausbilden“ (код Мажуранића и Ужаревића и Шулека), „aufklären; civilisiren“ (код Ђ. Поповића), „Bildung“ (код Мажуранића и Ужаревића и Шулека), „Aufklärung; Cultur; Civilisation“ (код Ђ. Поповића) из рус. *образовать, образованность* и сматра да их не треба користити у значењу: „градити“, нпр. образовати владу итд., већ да је боље користити: *саставити, устројити, развити се, творити се* (Maretić 1924: 73; Maretić 1892: 89).

У РЊЈ забележене су речи: *образован* „који је стекао знање учењем“ и *образовати се* „стицати образовање“, а за *образованије* „обраовање“ наведено је да је из цркв.-рус. *образование* (1: 548).

В. Михајловић има посрбице *образовање* „формација“ (1838), *образованост* „култура“ (1847) и *образованије* „култура; модификација“ (1815) (Михајловић 1982: 243).

За реч *образовати*, Љ. Јонке каже да је дошла у првом налету бохемизама, преко речника Мажуранићевог и Ужаревићевог из 1842. год. (Jonke 1965: 157; Jonke 1971: 170), И. Клајн исто каже да је чешког порекла (СЈП 2004: 182), а Б. Л. Дабић да је русизам (Дабић 1981: 15).

И. Грицкат је, разматрајући двовидске глаголе, навела да је двовидски глагол *образовати* „стара, домаћа реч а не позајмица“ и да се његова семантика кроз историју језика променила (Грицкат 1957–1958: 94, 104).

По Куркиној, *образовать* рф. „образовати (дати образовање)“ у вези је са глаголом *образовать* рф. и импф. „створити“, који је изведен од *образ*, са променом значења „стварати слику“ > „оличавати, оваплоћивати“ > „стварати, саздавати“ > „образовати“ (ТСРЯ Шв. 545). Черних и Цигањенко такође сматрају да је *образовать* изведеница од *образ*, в. Черных 1: 588 s.v. *образ*; Цыганенко 267 s.v. *образовать, образ*.

Чеш. *obrazovati* „сликати, описивати“ не употребљава се у савременом чешком језику (PSJČ).

Глухак сматра да је *образовати* (*ce*) изведено од *образити* < *разити* од псл. **raziti* „сећи, побијати“ (Gluhak 573 s.v. *srâz*).

Код Миклошича има *образовати* „formare [= обликовати]“ са српкословенском потврдом, „ringere [= сликати]“, „designare [= означити, обележити]“ (Miklosich Lex. 473). У Хиландарском типичу В. Савић бележи ссл. глагол *образовати* „обрађивати, обликовати, формулисати“ (Савић 2013: 739). Уп. *образъ* „forma“ код Даничића (2: 189–188).

◆ Срп.-хрв. речи *образован* „просвећен“ и *образовати* у значењу „да(ва)ти некоме образовање; подучавати“ су русизми и на основу потврда у употреби су од 19. века. Рус. придев *образованный* „образован; просвећен“ изведен је од глагола *образовать* „васпитати, образовати“ и обе речи су у тим значењима потврђене од 18. века. Глагол *образовати*, иако потврђен у значењу „начинити“ код Ш. Будинића, није могао бити позајмљен из чешког језика, као што кажу Љ. Јонке и И. Клајн, јер је чеш. *obrazovati* потврђено у значењу „сликати, описивати“, а у

значењу „образовати“ користе се речи *vychovavat, vzdělávati*. Глагол у значењу „(и)школовати (се)“ биће калк према нем. (*sich*) *ausbilden*, док је у значењу „оформити; обликовати“ из црквенословенског. Данас то су фреквентне речи.

ОГРОМАН

■ В. § 2.1.1.1. (Белић 1933ђ: 66).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

■ У српско-хрватском језику придев *òгрòман / òгрòман* „веома велик, голем“: Л. Лазаревић 1898, Нови Сад 1919, Загреб 1922, 1947, М. Селимовић, М. Капор, „велик по интензитету“: Београд 1930, 1933, 1946, Загреб 1947, „велик по бројности“: Београд 1873. (М. Ђ. Милићевић), 1890–1891, 1893, 1959, Панчево 1920, Загреб 1931, Андрић, „велик по значају“: *Борба* 1949, Београд 1956. (РСАНУ).

У RЈAZU *òгрòман* „голем, превелик“, код Шулека и Ђ. Поповића, са потврдом из 19. века и напоменом да је то књишка реч; нема потврда за прилог *огромно*; уп. придев *громан* „громован, громовит, који је као гром“, код Стулића, потврде од 17. века.

Уп. чак. *gròmežan* „schwerfällig, unbeweglich [= непокретан, укочен]“ (ЏDL).

• У речницима руског језика: придев *огрòмный* „веома велики“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль s.v. *огромлять, огромить*), „id.; велики по бројности; гласан“ (СРЈ ХVIII), „веома велики“ (СЦСРЈ 3: 47).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Т. Маретић каже да је придев *огроман* из рус. *огромный* или из чеш. *ohromný* (RЈAZU 8: 781).

Скок сматра да се корен *гром-* од речи *громада* унакрстио, тј. контаминирао са *гром* у придеву на *-ьп* *огроман* који се иначе сматра русизмом (Skok 1: 606 s.v. *gramàda*).

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже да је придев *огроман* „ungeheuer“ из рус. *огромный* или чеш. *ohromný* и да је боља наша реч *голем* (Maretić 1924: 77). У свом раду он каже да су речи *огроман* и *огромност* „ungeheuer“ (код Шулека), „grossmächtig“, „Grossmächtigkeit; Grosse“ (код Ђ. Поповића) од рус. *огромный, огромность*, чеш. *ohromný, ohromnost* и да је потребно уместо русизма *огроман* користити реч *голем* (Maretić 1892: 89, 70).

Код Његоша С. Стијовић бележи руску реч *огроман*, са звездом која значи да није потврђена у овом облику (Стијовић С. 1992: 181). У РНЈ придев *òгрòман / òгрòман* „врло велики“, без ознаке порекла (1: 558).

Код Ј. Ајдуковића реч *огроман* забележена је као русизам из РСАНУ, од рус. *огромный*, са коментаром да је на формирање утицала ортографија модела и творбено-морфолошке законитости језика примаоца (Ајдуковић 1997: 260).

В. Михајловић има посрбицу *огромни* „колосални“ из 1838. год. (Михајловић 1982: 248).

Т. Прпић, П. Ивић и Б. Терзић сматрају да је реч *огроман* русизам (Прпић 1956: 23; Ивић П. 1998: 251; Терзић 2003: 206, 211, 216). Ј. Матијашевић се не слаже са Т. Маретићем да је *огроман* руског порекла, већ сматра да је та реч „из општесловенске заједнице“ (Матијашевић 1996б: 156). И. Клајн узима реч *огроман* као пример старије позајмљенице коју називају русизмом, али, по њему, она није русизам, већ је у руском језику старословенизам²⁶⁰ који је био потиснут за време турске владавине, па је посредно пренет из руског језика (СЈП 2004: 182). По Б. Терзићи и И. Клајну, у језикословним часописима водио се пуристички отпор према русизмима, па се русизам *огроман* протеривао пол. 20. века и предлагала замена речју *голем* (СЈП 2004: 182).

Куркина своди рус. *огромный* на псл. предложак **ob-grom-ьнѣ(јь)*. Она сматра да је тај придев у вези са рус. *гром*, *громить*, *громада* (в. *громада*), а да је развој значења текао на следећи начин: „бука, гром“ > „нешто јако, поражавајуће“ > „који је великих размера, веома велики“ (ТСРЯ Шв. 556). Фасмер повезује придев *огромный* са *огромонить* „оптеретити“ (код Даља) и упућује на рус. *громада*, међутим под одредницом *громада* не помиње га (Фасмер 3: 119 s.v. *огрòмный*; 1: 460–461 s.v. *громáда*). Тако и Брикнер пољску и руску реч везује са *громада* (Brückner 158 s.v. *gromada*), а Миклошич за *гром* (Miklosich 77).

У ЭССЯ реконструисан је псл. придев **obgromьнѣ(јь)* (од **obgroma / *obgromь* или од глагола **obgromiti*) на основу потврда: рус. *огрòмный*, (ст)пољ. и дијал. *ogromny* (из чеш.), чеш. и (ст)слч. *ohromný*, буг. *огрòмен*, мак. *огромен*, срп.-хрв. *огроман* и слн. *огрòмен* (27: 37). Брикнер повезује пољ. *ogromny* са

²⁶⁰ В. ниже, нема ниједне црквенословенске потврде.

руским *громадный* (Brückner 158 s.v. *gromada*). Бориш каже да је *огромну* (од 16. в.) у значењу „веома велик, бројан, моћан“, у 16. в. још у значењу „сјајан“, „гласан“, „страшан“, „веома ружан“, „сраман, недостојан“, у 17. в. и „који грми“, дијал. „богат, велики“ од основе од које је стпољ. *огроміону* (15. в.) „престрављен“, првобитно „престрављен буком, громовима“ > „нешто што потреса човека, престрављује га, запањује“ (Boryś 384–385 s.v. *ogrom*). За чеш. *ohromný* Махек каже да је у вези са *hromada* (Machek 185 s.v. *hromada*). Слч. *ohromný* Л. Кралик сматра дериватом од именице *hrom* < псл. **gromъ* (Kralik 210 s.v. *hrom*). Буг. *огрѝмен* „голем“ сматра се позајмљеницом из руског (БЕР 4: 781). Код Безлаја слн. *огрѝмен* преузет је из других словенских језика, а срп.-хрв. *огроман* је из руског (Bezlaј 2: 244). Сној *огрѝмен* (19. в.) своди на псл. **огромънъ* и каже да је сродно са срп.-хрв. *грѝмѝран* „огроман“ и слн. *gromozânski*, што је највероватније сродно са псл. **gromъ* (Snoj 466). Код А. Глухака стоји да је реч *огроман* вероватно позајмљеница из руског и да је слично и са другим таквим словенским речима те да су могућа и другачија међусловенска позајмљивања (Gluhak 451 s.v. *ogroman*).

Нема те речи код Миклошича, у SJS, код Дјаченка, Петковића и Даничића.

◆ Срп.-хрв. придев *ѝгрѝман* / *ѝгрѝман* посведочен је у речницима од 19. века (није забележен у дијалектима) и руског је порекла. Рус. придев *огрѝмный* такође нема старије потврде од 18. века. Реконструкција псл. предлошка у ЭССЯ ослања се на бројним словенским паралелама, међутим могућа су међусловенска позајмљивања. По ПЕРСЈ, срп.-хрв. реч, буг. *огрѝмен* и мак. *огромен* су из руског, слн. *огрѝмен* може бити и из руског и из чешког, пољ. *огромну* је од чеш. *ohromný*, а у руском, чешком и словачком је домаћа реч. Данас је то изузетно фреквентан реч.

ОДВАЖАН, ОДВАЖНОСТ, ОДВАЖИТИ СЕ

■ *Одважан* в. § 2.1.2.2. (Nјегован 1938: 111).

■ Д. Малић је приликом набрајања варијаната у срп.-хрв. језику навела: „за *одважност*, *одважан* и *одважити се* потврде су само хрватске, с напоменом да су ријечи преузете из руског (Маретић)“ (Малић 1981: 44).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику придев *ддвѣжан* „храбар, смео“: Нови Сад 1861, Београд 1922, 1924, Ј. Скерлић; „који одражава храбру особу“: *Бранково коло* 1905, Загреб 1946, Стерија, Ј. Скерлић, „који изискује храброст, ризичан“: Београд 1851, 1900–1901; *ддвѣжнѡст / одвѣжнѡст* f. „храброст, смелост, одлучност“: пол. 19. в. (Ј. Ненадовић, Ј. Игњатовић), Загреб 1910, Београд 1920, 1923, 1983; *одвѣжити се* pf. „наћи смелости, храбрости за нешто, усудити се“: Загреб 1901, Дубровник 1910, Београд 1903, 1933. (Т. Ђорђевић), Панчево 1921, „донети смелу одлуку“: Београд 1866, 1978, Стерија, Б. Нушић, Загреб 1984. (РСАНУ).

У RЈAZU *ддважан* „одлучан“, *ддважнѡст* „одлучност“ и *одвѣжити се* „одважно намерити се“, све три речи код Шулека и Ђ. Поповића, са потврдама из 19. века и напоменом да су то учене речи.

• У речницима руског језика: придев *отвѣжный* „храбар, смео“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.), „id.; опасан, који може да угрози, сумњив“ (Даль s.v. *отваживать, отважить*), „смео, дрзак; храбар; који захтева храброст, одлучност“ (СРЈ XVIII), 1700. (СРЈ XI–XVII 13: 187), „смео, одважан“ (СЦСРЈ 3: 95); *отвѣжность* „храброст“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; Даль s.v. *отваживать, отважить*), 1675. (СРЈ XI–XVII 13: 187), „онај који је смео, одважан“ (СЦСРЈ 3: 96); *отвѣжить(ся)* „усудити“ (Даль), *отважиться* „осмелити се“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.), „id.“ (СРЈ XVIII), *отважить* pf. према *отваживать* impf., *отважиться* pf. према *отваживаться* impf. (СЦСРЈ 3: 95).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Т. Маретић каже да је *одважан* из рус. *отважный, отважность* из рус. *отважность, отважити се* из рус. *отважиться* (RЈAZU 8: 703–704).

Код Скока, *одважан, отважность* и *одважити се* су русизми, од рус. *отважный, отважность, отважиться* (Skok 3: 559 s.v. *vāga*).

Т. Маретић каже да су речи *одважан* и *отважность* „entschlossen“, „Entschlossenheit“, „Kühnheit“ (код Шулека и Ђ. Поповића, док код Мажуранића и Ужаревића стоји *одважен, одважење* „entschlossen“, „Entschlossenheit“) из рус. *отважный, отважность* (Maretić 1924: 76; Maretić 1892: 89).

Код Његоша *отважность* С. Стијовић бележи као руску реч (Стијовић С. 1992: 181). У РЊЈ *отважность* „смелост, храброст“, без ознаке порекла (1: 561).

Уп. код В. Михајловић посрбицу *одважник* „авантуриста“, забележену 1816. (Михајловић 1982: 249).

Ј. Стерија Поповић је употребљавао у својим песмама реч *отважност* (*отважност*) „одважност“, коју Љ. Тумарић означава као славенизам и књишку реч (Тумарић 2008: 97).

П. Ивић сматра да је *одважан* русизам (Ивић П. 1998: 251).

Фасмер сматра да су речи *отвага*, *отважный* и *отважиться* из пољ. *odwaga*, *odważny*, *odważyć się*, *odwarzyć*, чеш. *odvaha*, *odvažný*, *odvažiti se* у истом значењу, према нем. *wagen* „ризиковати, одважити се“ (Фасмер 3: 169 s.v. *otvága*). Черних каже да се именица *отвага* појавила нешто касније, судећи по потврдама из речника, у односу на глагол *отважиться* и придев *отважный*, а изводи их из струс. *вага* „тежина“, *важити* „тежити, вагати“. Черних такође скреће пажњу да се придев *отважный* само код Даља јавља у народном значењу „опасан; сумњив“ и везује га за глаголе *отважить* и *отважиться* у значењу „изложити се опасности; ризиковати“ < „измерити, одмерити; проценити“ (Черных 1: 610 s.v. *otvága*). Овде треба имати у виду да је и *вага* у крајњој линији из истог германског извора, но вероватније је Фасмерово тумачење да је семантички развој ишао од нем. *wagen* преко пољског *odważyć się*.

Пољ. *odwaga*, *odważny*, *odważyć się* Брикнер изводи из нем. *wagen* (Brückner 598 s.v. *waga*). Бањковски је прецизнији, јер изводи глагол *odważyć* „одмерити“ (1433) из нем. *ab-wiegen*, *ab-wägen*, а од њега су речи: *odważyć się* „смело одлучити, изложити се опасности“ (1566), *odwaga* „смелост“ (друга пол. 18. в.), „смела одлука, којом се може угрозити живот“ (17. в.) (Bańkowski 2: 388 s.v. *odwaga*, 2: 389 s.v. *odważyć*).

Глухак сматра да су речи *одважан*, *отважност* и *одважити се* русизми (Gluhak 664 s.v. *vážan*).

◆ Све три речи: *одважан*, *отважност* и *одважити се* употребљавају се од 19. века и потичу из руског језика. Данас су то фреквентне речи у срп.-хрв. језику.

ОДЛИЧАН

■ В. § 2.1.2.4. (Малић 1981: 52–53).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику придев *одличан* „изврстан, изванредан“: Београд 1888, 1907. (Ј. Скерлић), 1912, 1913, Загреб 1984, „најбољи, највиши“: Београд 1882, 1899, 1930, Сарајево 1918, М. Селимовић; заст. „изузетан, особит, изванредан“: Београд 1862, Загреб 1919, Р. Домановић, „веома поштован, цењен, угледан“: Београд 1876. (М. Ћ. Милићевић), 1904, 1908, Загреб 1896, 1901, 1979, „истакнут, упадљив“: Будим 1831; заст. „различит, другачији“: Соларић, Мостар 1902. (РСАНУ).

У RЈAZU *одличан* „изврстан, врло ваљан“, код Шулека и Ћ. Поповића, са потврдама из 19. века.

• У речницима руског језика: придев *отличный* „другачији; одличан, красан“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль s.v. *отличать*), „другачији; особен, нарочит; који има предност; заслужен, о особи која има неке награде“ (СРЈ XVIII), „другачији“: 15. в., 1652; „веома добар“: 1604, 1687; „који је способан да разликује нешто“: 1653; „засебан, посебан“: 1696. (СРЈ XI–XVII 13: 259), „другачији; изврстан, одличан“ (СЦСРЈ 3: 112).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Т. Маретић каже да је придев *одличан* из рус. *отличный* (RЈAZU 8: 608).

Скок помиње реч *одличан* „изврстан“ као изведеницу од придева *личан* (Skok 2: 300 s.v. *lik*³).

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже да су речи *одличан* и *одличје* „ausgezeichnet, Auszeichnung“ из рус. *отличный, отличие* и не сматра да је добро користити их у значењу: „народни обичаји њему су одлично познати“, већ је боље: *врло добро, предобро* (Maretić 1924: 75). У свом раду он каже да су речи *одличан, одлика* и *одликовати* „vornehm“ (код Мажуранића и Ужаревића и Шулека), „ausgezeichnet“ (код Ћ. Поповића), „Auszeichnung“ (код Мажуранића и Ужаревића и Шулека), „auszeichnen“ (код Мажуранића и Ужаревића, Шулека и Ћ. Поповића) из рус. *отличный, отличие, отличать* (Maretić 1892: 89).

У РНЈ забележен је придев *одличан* „изврстан, изванредан“, без ознаке порекла, као и глагол *одличати се* „истицати се“ < цркв.-рус. *отличаться* (1: 565). Уп. код С. Стијовића руску реч *одличати се*, са звездицом која значи да није потврђена у овом облику (Стијовић С. 1992: 181).

Љ. Јонке сматра да је русизам *одличан* дошао у 19. веку посредством Мажуранићевог и Ужаревићевог и Шулеховог речника (Jonke 1971: 173; Jonke 1953: 3). И. Клајн каже слично, да је придев *одличан* добијен у 19. веку прилагођавањем руске речи (СЈП 2004: 182). Љ. Јонке и Б. Терзић исто кажу да је реч *одличан* русизам (Jonke 1971: 306; Терзић 2003: 216).

Фасмер и Черних ту реч не помињу (Фасмер; Черных). Цигањенко сматра да је придев *отличный* „који не личи на неког другог, различит; веома добар“ руска изведеница из 18. в. од именице *отлика* „разлика“ са суф. *-ьн-*, која је од првобитног значења „који не личи, који није сличан“ добила савремено значење „веома добар“ (Цыганенко 283 s.v. *отличный*).

◆ Придев *одличан* се употребљава од 19. века и потиче из руског језика. Данас је то фреквентна реч.

ОДОБРИТИ

■ В. § 2.1.2.2. (Njegovan 1938: 111).

□ В. § 2.1.1.2.4. (ЈПаб 1936e: 59).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *одобрити* рф. „дати одобрење, дозволу, сагласност“: Београд 1882, 1896. (Ј. Веселиновић), 1913, 1949–1951, Загреб 1913, Б. Пекић, „сагласити се, сложити се“: Београд крај 19, поч. 20. в., 1911, Загреб 1899. (Т. Маретић), 1953, Нови Сад 1919; покр. „одобровољити“: Тимок; *одобрити се* „одобровољити се“: Нови Сад 1882. (Змај), Београд 1893, Загреб 1949, И. Руварац, потврде из Војводине и Параћина (РСАНУ).

У RЈAZU *одобрити* „потврдити“, код Вука и са потврдама из 19. века.

Код Вука има *одобрити* рф. „арробо“, уз напомену да се користи у Војводини по варошима; *одобравати* impf. „арробо“ (Вук 1852).

• У речницима руског језика: *одобрить* рф. „одобрити, похвалити“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.; Даль), „показати задовољство с нечим; охрабрити; опростити, оправдати; поткрепити“, „препоручити“, „побољшати“, „нађубрити (земљу, биљке)“ (СРЯ XVIII), *одобрити* „дати добру оцену, мишљење“: 1595, 1694; „побољшавати обрадиву земљу сагласно нормама катастарског система“: 1587, 1627. (СРЯ XI–XVII 12: 291), *одобрить* рф. према *одобрять* и *одобряватъ* impf. „признати нешто да је добро, похвалити“ (СЦСРЯ 3: 31).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Т. Маретић каже да је глагол *одобрити* из рус. *одобрить* (RJAZU 8: 642).

По Скоку, свршени глагол *одобрити* је деноминал на *-ити* (Skok 1: 421 s.v. *döbar*).

Т. Маретић каже да у глаголи *одобрити* и *одобравати* „billigen“ (код Мажуранића и Ужаревића и Шулека), „gutheissen“ (код Мажуранића и Ужаревића, Шулека и Ћ. Поповића) из рус. *одобрить*, *одобрять*, а *одобрење* „Billigung, Gutheissen“ из рус. *одобрение* (Maretić 1924: 75; Maretić 1892: 89). Уп. код М. Зорић славенизам *одобрение* (*одобреније*) „одобрење“ који је користио Г. Магарашевић поч. 19. в. (Зорић 2004: 111).

Код Његоша С. Стијовић бележи руску реч *одобрити*, са звездом која значи да није потврђена у овом облику (Стијовић С. 1992: 181). У РЊЈ *одобрити* „сагласити се“, без ознаке порекла (1: 566).

В. Михајловић има посрбицу *одобравати* „асигнирати“: Овога е дужность одобравати (ассигнирати) разна припаданя за войнике (1843) (Михајловић 1982: 253).

Черних каже да је рус. *одобрить* изведено од придева *добрый* (Черных 1: 258 s.v. *добрый*).

◆ Срп.-хрв. глагол *одобрити* употребљава се од 19. века и руског је порекла. Вук га је уврстио у свој речник уз напомену да је војвођанска варошка реч, што је код њега сигнал да није народна. Једино у значењу „одобровољити (се)“ биће домаћа. Нема одреднице **obdobriti* у ЭССЯ. У савременом срп.-хрв. језику активно се употребљава.

ОДРАЗИТИ (СЕ), ОДРАЗ

■ *Одрозити* в. § 2.1.2.2. (Njegovan 1938: 111).

■ В. Мићовић, у свом раду о стручним терминима, навео је: „Реч *одраз* према Ак. Рј., налази се само у Немачко-хрватском рјечнику од Б. Шулека, који је објашњава са Reflexion, Zurückwerfung, за *одразити* и Ак. Рј. каже да је узета из црквено-словенског: *отразити*, с потврдом у Даничићеву рјечнику и са значењем *одбити*; Поповић (Р.) јој такође даје значење *одбити* (abschlagen den Feind); у значењу *одбити светлост* (reflektieren) налази се у Шулекову и Поповићеву речнику. Шулек је даље направио именице *одразитост* и *одразност* (Reflexions-

vermögen) и глагол *одразивати*, и Поповић (Р.) *одражати*, *одражавати* (reflektieren, zurückwerfen, abschlagen). Према Маретићу (Језични савј.) *одраз* (Reflex) начињено је из рус. *отражение*; *одразити*, *одражавати* (reflektieren) из рус. *отразить*, *отразиться*, *отражать*. Међутим, чешки се каже *odraz*, *odraziti*, и највероватније је да су нам ове речи преко Шулека отуда дошле. Основно значење и руске и чешке речи је *одбити*. Од Шулека наовамо загребачки писци употребљавају ове речи у науци [...]. Обе ове речи (*одраз*, *одразити* и од њих изведене) загребачки писци раније су употребљавали и у књижевности и у новинама, а после I Светског рата и у најновије време оне се још више употребљавају и то не само од стране загребачких већ и од стране београдских писаца. [...] Ниједна од ових речи (*одраз*, *одразити*, *одражавати*...) није потребна у науци, а многи писци који воде рачуна о нијансама и преливима појединих речи и израза избегавају их и у књижевности и у новинарству.“ (Мићовић В. 1952б: 265–266).

■ Е. Фекете је дао одговор о синтаксичкој употреби глагола *одразити* (*се*). На почетку он је навео да се та реч почела користити у новије, послератно време, „свакако под утицајем руског језика (глагола *отразить*(*ся*)), јер га многи старији речници (као Вуков, Л. Бакотића, Ристић-Кангрге и др.) уопште и не показују. Рјечник ЈАЗУ (преузимају га из Даничићевог речника) наводи за њега само један пример из црквеног рукописа XVII века, из којег се види да му је значење – ‘одбити’, ‘одбацити’, ‘одгурнути’ (некога, нешто) [у фусноти напомиње да то овај глагол и данас значи у руском], дакле значење које је тај глагол имао још у старословенском, а које је данас у нашем савременом језику готово ишчезло“. Даље он је навео значења у новијим речницима, скрећући пажњу да у неким од њих постоје и нереклексивне форме са значењима: „одбити; рефлектовати (светлост са какве глатке површине, огледала и сл.); одбити (звук, топлину и сл.)“, а да у грађи за РСАНУ постоје примери рефлексивне форме, са другачијим значењима: „Свакако се може рећи да су ова нова значења проистекла из чисто физичког својства светлости, њене способности, наиме, да се у виду зракова простире и пада на извесну површину *оцртавајући* при том на глаткој, *сјајној* површини лик осветљеног предмета, као и њене способности да се са такве површине одбије ‘преносећи’ оцртану слику до нашег ока, *утичући* на чуло вида

да такву слику учимо, видимо“. Аутор је описао како су добијена нова значења: „На основу могућности да се, посредством светлосних зракова, осветљени предмет ствара, формира, оцртава *на извесном месту* (у огледалу, на пример) добијено је и ново значење овог глагола“, то су: „оцрта(ва)ти се; видети се; учити се; огледати се; опажати се; појавити се (у, на нечему); испољити се (као резултат, последица); резултирати; формирати се (као лик, појам, представа)“, а то значење налази се и у руском језику (Фекете 1967б: 205–210).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *одра́зити* рф. „показати (лик, слику), одсликати (о огледалу, води и сл.)“, „одбити, рефлектовати“: Београд 1939, Загреб 1940; „представити, дочарати, изразити“: Београд 1946, 1947, 1954, „представити, показати“: Београд 1950, 1953. (Давичо); *одразити се* „показати се у виду лика, слике, одсликати се“: Загреб 1914, 1950, „одбити се“: Тице Котор 1910, Загреб 1946, Београд 1949; „испољити се, показати се“: Загреб 1937. (Крлежа), Београд 1952, 1954, Сарајево 1980, „постајати уочљив, видљив, показати се“: Загреб 1901, 1946, 1947, 1979, Осијек 1931, „оставити утисак“: Сарајево 1946, Београд 1949; спорт. „извести одраз“: Загреб 1955, 1977; *ддрáз / одраз* т. „слика, лик нечега“: Београд 1909, 1984, Загреб 1959, 1978, 1980, необ. „отисак, копија“: Загреб 1896, „одсјај, одблесак“: Загреб 1916, 1917, 1947, Београд 1922. (Андрић), Б. Пекић, физ. „одбијање, рефлектовање“: Загреб 1953, 1955; „спољни знак, израз, манифестација“: *Бранково коло* 1909, Мостар 1903, Загреб 1955, Београд 1949–1951, „оно што само по себи представља, дочарава“: Београд 1926, *Борба* 1957, Загреб 1953; „видљив израз расположења“: *Бранково коло* 1896, Загреб 1914, 1923, „утисак, дојам“: Крлежа Загреб 1926; спорт. „покрет при којем се стопало снажно опире о тло“: Београд 1954, 1976, Загреб 1954. (РСАНУ).

У RIAZU *одра́зити* „одбити (у борби)“, код Даничића (српскословенски рукопис 17. века) и Ћ. Поповића, „одбити (светлост)“, код Шулека и Ћ. Поповића; *одраз* „Reflexion“, девербал од *одразити*, само код Шулека.

• У речницима руског језика: *отразить* рф. „одбити силом, оружјем; побити разлоге; одразити, одбити“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.; Даль), „одбити силом; оповргнути; одбити, одбацити“ (СРЯ XVIII), *отразити* „одбити“: 1560, 16. в.; „одбити, одбацити“: 16. в.; „изразити“: 17. в. (СРЯ XI–XVII 14: 9–10), *отразить*

pf. према *отражатъ* impf. „одбијати“ (СЦСРЯ 3: 125), *отъразити* „одбити (напад), супротставити“, „одбацити“ (СДРЯ), *отразити / отъразити* „одбити“: 1096, 11, 12. в. (Срезневский 2: 761); *отражѣние* п. „одбијање“, „одблесак, рефлекс“, „одраз, слика“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.), „id.“ (СРЯ XVIII), „одбијање“: 1676; „одговор“: 17. в. (СРЯ XI–XVII 14: 9), *отражение* „одбијање“ (СЦСРЯ 3: 125).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Т. Маретић каже да је глагол *одразити* из цсл. *otraziti* или рус. *отразить* (RJAZU 8: 652).

Скок помиње изведени глагол *одразити* < *разити* (Skok 3: 115 s.v. *ráziti*).

Т. Маретић каже да су глаголи *одразити* и *одражавати* „reflectieren; zurückwerfen“ (код Шулека и Ђ. Поповића) из рус. *отразить, отражатъ* (о светлу) (Maretić 1924: 76; Maretić 1892: 89).

Љ. Јонке сматра да је именицу *одраз* и глагол *одразити* Шулек преузео из чешког језика, од чеш. *odraz*, и да је именица дошла у другом налету после 1848. год. (Jonke 1971: 168, 171). На другом месту он каже да су русизми *одраз, одразити* и *одразитост* дошли у 19. веку посредством Мажуранићевог и Ужаревићевог и Шулековог речника (Jonke 1971: 173). И. Клајн сматра да је именица *одраз* бохемизам (СЈП 2004: 182).

Черних и Куркина изводе рус. *отразить* од глагола *разить* < **raziti* (Черных 2: 96 s.v. *разить*; ТСРЯ Шв. 596).

У ЭССЯ реконструисан је псл. **отъразити (se)* (< *raziti*) на основу цсл. *отразити (са) / отъразити са* „repellere; repudiare“, буг. *отразя (се)* (из рус.), мак. *одрази (се)*,²⁶¹ слн. *odraziti*, стчеш. *otraziti (sě)*, чеш. *odraziti (se)*, стслч. *odrazit' (sa)*, глуж. *wotrazycь*, стполь. и поль. *odrazić (się)*, струс. („др.-русск.“) *отъразити*, („ст.-русск.“) *отразити, отразитися* и рус. *отразить(ся)* (38: 90–92 s.v. **отъразити (se)*).

Чеш. *odraz* „одраз, одбијање“, „одсјај, одблесак“, „одраз на некој равној површини“, „одјек, одзив“, *odrazit' (se)* „одбити, одбацити нешто“, „одбити, рефлектовати (светлост, звук)“, „одбити, потиснути некога, нешто“, „одбити, одвалити, одломити нешто од нечега“, „одбити, одвратити некога од нечега“,

²⁶¹ И македонска реч је из руског, преко бугарског или српског.

„одбити, одступити“, „одрачунати нешто“, *odrazit' (se)* „отиснути се од обале (о чамцу, броду)“, „удаљити се“, *odrazit' se* „појавити се, показати се“ (PSJČ). Код Махека само се помиње глагол *odraziti* „одбити“ као префигирани облик од *-raziti* (Machek 509 s.v. *ráz*). Код Холуба и Копечног је нема, в. Holub/Корећни 2: 310 s.v. *raziti*.

У HSSJ потврђен је *odrazit'* „одбити нешто од нечега“: 1610, „одбити нешто некоме, променити смер кретања“: 1747, „одбити воду“: 1585, „одвојити некога од нечега“: 1589, „смањити“: 1595. (3: 200–201). По Кралику, слч. *odrazit' (loptu)* „ударити тако да промени смер кретања“ је префигирани облик од глагола *razit'* (18. в.) < псл. **raziti* (Kralik 493 s.v. *razit'*).

У БЕР-у стоји да је буг. *отпразя* из стбуг. *отпразити* < псл. **отъразити* (БЕР 4: 971).

Сној каже да је слн. *odraziti* (19. в.) преузето из других словенских језика и да је из псл. **отъразити* (Snoj 464).

Глухак сматра да је *одразити* (> *ōdrāz*) изведено од глагола *rāzumi* < псл. **raziti* „сећи, побијати“ (Gluhak 573 s.v. *srāz*).

У стсл. *отпразити* „repellere“, „repudiare“, *отпразити* „repellere“, обе речи имају и српскословенске потврде (Miklosich Lex. 528–529), *отпразити* „бранити се, reicere“ (SJS 2: 614). Код Дјаченка и Петковића нема. Код Даничића има *отпразити* „retrudere“ (Даничић 2: 255). Нема у списима Св. Саве (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980). У ESJS помиње се *отпразити* „бранити се“ као префигирани облик од глагола *raziti* (9: 565 s.v. *obraziti se*).

♦ Глагол *одразити (се)* у значењу „одбити (у борби)“ је из прасловенског периода, док је значење „одбити (о светлости)“ новије (од 19. века), вероватно из руског (као што је у бугарском и словеначком). Уп. и чеш. *odrazit' (se)* у значењу „одбити, рефлектовати (светлост, звук)“ које је новије. У HSSJ наведена су само она значења („одбити нешто“) која воде из прасловенског.

Именица *одраз* слабо је потврђена у RJAZU (само код Шулека), а РСАНУ углавном даје потврде с почетка 20. века, само једна је из 1896. године у значењу „видљив израз расположења“. Она је преузета из руског језика у адаптираном облику, према чешком или независно од чешког. Љ. Јонке и И. Клајн сматрају да је та реч преузета из чешког језика. Уп. срп.-хрв. *одраз* „слика, лик нечега; одсјај, рефлектовање“ (< *одразити (се)* „показати (се) у виду лика, слике, одсликати (се)

(о огледалу, води и сл.); рефлектовати“ – чеш. *odraz* „одсјај; одјек“ и *odrazit' (se)* „одбити, рефлектовати (светлост, звук)“ – рус. *отражение* „одблесак“; срп.-хрв. *одраз* „спољни знак, израз, манифестација; оно што само по себи представља“ (< *одразити (се)* „представити (се), изразити (се); показати (се)“) и чеш. *odrazit' se* „показати се“; без паралела у чешком и руском је срп.-хрв. *одраз* „утисак“ < *одразити се* „оставити утисак“ и спорт. *одраз* „покрет при којем се стопало снажно опире о тло“ < *одразити се* „извести одраз“.

Обе речи су у активној употреби у срп.-хрв. језику.

ОДУШЕВИТИ

■ В. § 2.1.2.2. (Nјегован 1938: 111).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

■ У српско-хрватском језику *одушевити* / *одушевити* рф. „побудити у некоме одушевљење за нешто“: Београд 1883. (*Ратник*), 1901. (Р. Домановић), 1922, 1949, 1956, „раздрагати, усхитити“: Београд 1950, Загреб 1953, Б. Пекић, М. Селимовић; заст. „оживити, оживотворити, одухотворити“: Д. Обрадовић; *одушевити се* „веома се заинтересовати“: Ј. Игњатовић 1859, Нови Сад 1869, Београд 1930, 1946, Загреб 1953, 1979, „јаче се орасположити, занети се, усхитити се“: Београд 1893, 1981, Ј. Дучић, М. Селимовић (РСАНУ).

У RЈAZU *одушевити* „оживити, тј. дати коме дух, душу“, код Даничића (две потврде из српскословенског), у новије време у значењу „подјарити кога, да се занесе за чим“, код Шулека и Ћ. Поповића и са потврдама из 19. века и напоменом да је то учена реч.

• У речницима руског језика: *одушевити* рф. „оживотворити, одухотворити; одушевити“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль s.v. *одухотворять*), „оживотворити, одухотворити; загрејати, занети; побудити“ (СРЈ XVIII), *одушевляться* „оживљавати се“: 15. в. (СРЈ XI–XVII 12: 295–296), *одушевити* рф. према *одушевлять* impf. „одухотворити; ободрити“ (СЦСРЈ 3: 32), *одушевити* „одухотворити“: 13. в.; „сатерати“ (Срезневский 2: 623). У савременој употреби је *одушевити* „удахнути душу, оживити“, а *воодушевити* „одушевити“.

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Т. Маретић каже да је новије значење глагола *одушевити* од рус. *одушевити* истог значења (RЈAZU 8: 698).

Скок каже да је књижевни фактитив *одушевити (се)* на *-iti* од именице *душа* (Skok 1: 373 s.v. *dâh*).

Т. Маретић каже да су речи *одушевити*, *одушевљавати* и *одушевљење* „begeistern“ (код Ђ. Поповића), „Begeisterung“ (код Шулека и Ђ. Поповића) из рус. *одушевить*, *одушевлять* (Maretić 1924: 76; Maretić 1892: 89).

У РЊЈ забележен је глагол *одушевљавати* „усхићавати“, без ознаке порекла (1: 568).

В. Михајловић има посрбице *одушевљеније* „ентузијазам“ (1845) и *одушевљеник* нем. *der Begeisterte* (1832) (Михајловић 1982: 254).

Рус. *одушевить* само код Цигањенкове, која изводи из стсл. *oduševiti* < *duša* „дисање, живот; унутрашњи мир човека“ (Цыганенко 272 s.v. *одушевѣтъ*). У SJS нема, има само отъдъшєннє „одмор“, а и у ESJS те речи нема.

Миклошич има глагол одоушевѣти „inspirare“ без извора, реконструисан на основу одоушевљєнь „animatus“ из два цсл. извора и одоушевљєннє стълпы из ссл. извора (Живот Св. Саве од Доментијана, заправо Теодосија), одоушѣти „animare“ (Miklosich Lex. 492–493). У SJS нема. Даничић има одоушевљєнь „animatus“ (Даничић 2: 208). У списима Св. Саве нема (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980). У *Дијалектици* Јована Дамаскина, филозофском и теолошком спису српске редакције из 14. века, налази се реч одоушевљєннє „који има душу“ (Капустина 2016: 315).

◆ Као што је Т. Маретић навео у RJAZU, новије значење из 19. в. глагола *одушевити* „подјарити кога, да се занесе за чим“ из руског је језика, док је старије „оживити, тј. дати коме дух, душу“ вероватно наслеђено из црквенословенског (у срп.-хрв. имамо потврду од Доситеја). Старије, црквенословенско, значење глагола одоушевѣти поред одоушѣти је према гр. ἐμψυχόω, новије је у руском попримио према лат. *inspirare*, нем. *begeistern*. Данас се користи искључиво новије значење, док је старије застарело, као што је наведено у РСАНУ.

ОПИТ

■ В. М. Мићовић, у свом раду о страниј терминологији, навео је: „*Покус* је узето из чешког (rokus) или из руског (покус), а *опит* је такође руска реч (опыт). Место обе ове речи најбоље је узимати нашу реч *оглед* (нем. Versuch, фр. essai), која је,

поред међународног термина *експеримент*, у експерименталним наукама најчешћа.“ (Мићовић В. 1952б: 259).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *опит* т. „оглед, експеримент, покус“: Београд 1872. (М. Ђ. Милићевић), 1893. (Ј. Панчић), 1933, 1934, 1954. (Андрић), 1977, Ниш 1894, Загреб 1986; „акција којом се нешто испробава, испитује“: Ивановић Будим 1809, Љ. Ненадовић, Београд 1950, „оглед, покушај“: Вук, Његош, Београд 1938; „проба, провера, пример“: Ивановић Будим 1809, Беч 1814. (Живковић), Београд 1851, Нови Сад 1888. (Ј. Игњатовић), 1928; „искуство“: *Срђ* Дубровник 1904, Београд 1911, 1921. (РСАНУ).

У *RJAZU opit* „искуство“, код Стулића (с напоменом да је из руског), од писаца код Д. Обрадовића (1788) и Ј. Рајића (*Собрание* 1793) и једна сумњива потврда да је из народног језика (Л. Зоре, *Паљетковање*); „покус, покушај“, само код Ђ. Поповића.

• У речницима руског језика: *опыт* „искуство, оглед, експеримент“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.), *опытъ* „id.“ (Даль s.v. *опытывать*), *опыт* „оглед, покус“, „узорак“, „провера“, „експеримент (у науци)“, „свеукупност људског знања и искуства“, „доказ за нешто“, „делатност“, „проба у манастиру (= фр. *noviciat*)“ (СРЯ XVIII), *опытъ / опуть* „проба“: 1573, 1674, 1678, 1682; „узорак“: 1585, 1600, 1675, 1683. (СРЯ XI–XVII 13: 58), *опытъ* „проба“, „узорак“ (СЦСРЯ 3: 76).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У РСАНУ за реч *опит* упућује се на рус. *опыт* (17: 767).

Т. Маретић за именицу *опит* каже да је из рус. *опытъ* (*RJAZU* 9: 59).

Код Скока, *опит* је русизам (*Skok* 2: 666 s.v. *pitati*²).

У РЊЈ именица *опит* „оглед; пракса“ < цркв.-рус. *опытъ* (1: 582).

Код Ј. Ајдуковића реч *опит* забележена је као русизам из РМС, од рус. *опыт*, са коментаром да је формирана према ортографији модела (Ајдуковић 1997: 262).

В. Михајловић има посрбицу *опит* „проба, експеримент“, забележену 1768. (Михајловић 1982: 259).

Реч *опит* Б. Терзић и Б. Ј. Дабић сматрају русизмом (Терзић 2003: 206; Дабић 1981: 17).

Фасмер каже да је рус. *опыт* изведеница од глагола *пытать* (Фасмер 3: 147 s.v. *опыт*, 421 s.v. *пытать*). Куркина поред рус. *опыт*, струс. *опытъ* и рус. дијал. *опыт* „сноп лана за пробу“, набраја још и буг. *опит* „оглед“, глуж. *woput* „посета; гост“ и пољ. *опут* „искуство; истраживање“, изводећи псл. именицу од глагола **ob-pytati* (уп. рус. *пытать*) (ТСРЯ Шв. 572).

Пољ. *опут* потврђено је од 1577. год. и изводи се од глагола *опутаć* < †*ob-pytati* (Ваћkowski 2: 425 s.vv. *опут*, *опутаć*).

Буг. *опит* „проба“, дијал. „испитивање“ у БЕР-у изводе од псл. предлошка **a-pyť* < **a-pytāti*, напомињући да је књижевно значење преузето из руског језика и наводећи притом Скока да је у срп.-хрв. реч русизам (БЕР 4: 902).

◆ Реч *опит* је русизам, потврђен у срп.-хрв. језику од 18. века у славеносрпском периоду, у значењу „експеримент“ 1768. (код Михајловића) и „искуство“ 1788. (код Д. Обрадовића). Рус. *опыт* потврђено је од 16. века. Данас је та реч фреквентније употребе у западној варијанти.

ОПШИРАН

■ В. § 2.1.1.1. (Белић 1933ђ: 66).

■ В. § 2.1.2.2. (Nјегован 1938: 111).

□ В. § 2.1.1.2.4. (ЈПаб 1936е: 59).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику придев *опширан* „детаљан, подробан, исцрпан“: Земун 1849, Београд 1900, 1910, 1912, 1914, 1923. (Т. Ђорђевић), 1930, Ј. Скерлић, „који обухвата разноврстан и богат садржај“: Беч 1826, Београд 1854, 1913. (Новаковић), 1921, Загреб 1960, Његош, разг. „који излаже надуго и нашироко“: Ј. Скерлић Београд 1907, „свеобухватан, потпун, опште“: Будим 1831, Београд 1912; „простран“: Задар 1861, 1873, *Бранково коло* 1898, Београд 1912, 1928; „широк; масован“: Београд 1860, 1904, 1922, 1928, Задар 1873, „утицајан, моћан, широк“: Београд 1890, 1904. (Новаковић), 1908, необ. „разгранат“: М. Ђ. Милићевић Београд 1857–1860. (РСАНУ).

У RЈAZU *опширан* „простран, опсежан“, код Шулека и Ђ. Поповића, са потврдама из 19. века.

• У речницима руског језика: придев *обширный* „веома широк, простран“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.; Даль s.v. *обширивать*, *обширять*), „простран, велики по

обиму; распрострањен; дугачак“ (СРЈ XVIII), „простран; који обухвата богат садржај“ (СЦСРЈ 3: 38).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Т. Маретић каже да је придев *опиширан* из рус. *обширный* или чеш. *obširný* (RJAŽU 9: 140).

Скок придев *опиширан* и именицу *опиширност*, следећи Маретића и Белића, означава као русизме односно бохемизме, од рус. *обширный, обширность*, чеш. *obširný, obširnost* (Skok 3: 395 s.v. *širok*).

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже да су речи *опиширан* и *опиширност* „umständlich“ (код Мажуранића и Ужаревића, Шулека и Ђ. Поповића), „ausführlich“ (код Шулека), „weitläufig“ (код Мажуранића и Ужаревића и Ђ. Поповића) из рус. *обширный, обширность* или чеш. *obširný, obširnost'*, а у раду још каже да је русизам *опиширан* непотребан и да је потребно гонити га из језика и заменити придевом *простран* (Maretić 1924: 80; Maretić 1892: 90, 70).

Код Његоша С. Стијовић бележи руске речи *опиширни* и *опиширност*, друга реч је са звездом која значи да није потврђена у овом облику (Стијовић С. 1992: 181).

У РНЈ придев *опиширан* „огроман, простран“, без ознаке порекла (1: 586).

Б. Л. Дабић сматра да је *опиширан* „простран“ у Његошевом делу „Луча микрокозма“ семантичка позајмица из руског језика, тј. да иначе постоји у српскохрватском језику, али је Његош употребљава са значењем које има у руском језику (Дабић 1984: 52).

Уп. код М. Зорић славенизме *обширность (опиширност)* „обимност“ и *обширно (опиширно)* „обимно“ које је користио Г. Магарашевић поч. 19. в. (Зорић 2004: 110). Б. Терзић сматра да је *опиширност* русизам (Терзић 1999: 171).

У етимолошким речницима руског језика придев *обширный* није протумачен (Фасмер; Цыганенко; Черных).

У ЭССЯ реконструисан је псл. придев **obširъnъ(jъ)* (< **obširiti*) на основу буг. *обширен*, мак. *опиширен*, срп.-хрв. *опиширан*, слн. *obšíren*, стчеш. и чеш. *obširný*, слч. *obšírny*, глуж. *wobšěrny*, длуж. *hobšyrny*, пољ. *obszerny*, рус. *обширный* и укр. *обширный* (30: 135–136 s.v. **obširъnъ(jъ)*).

Холуб и Копечни сматрају да је чеш. *obširný* стара реч, изведена од префикса *ob-* и придева *široký* и да потиче заједно са рус. *обширный* и поль. *obszerny* из псл. **obširjǫ* као што је *z-širi* од **vъz-širjǫ* (Holub/Корецнý 1: 251 s.v. *obširný*).

Поль. *obszerny* „који заузима велику површину, простран, широк; дугачак; подробан“, заст. „далекосежан, широк“ употребљава се од 18. века, с тим што је у 16. в. (тачније 1598) у употреби био прилог *obszernie*. Бориш и Бањковски је изводе од прилога из 16. века *obszerz* „около, на широко“, насталог од конструкције *ob szerz*, као што је *obdłużny* < *ob-dłuż* (Boryś 377 s.v. *obszerny*; Вањковски 2: 354 s.v. *obszerny*).

Слн. *obširen* Плетершник сматра русизмом (Pleteršnik 1: 747).

Глухак узима придев *òпширан* као пример за псл. **ob(ь)* којим се означава „okruženje, okruglo, nešto okolo i slično“ (Gluhak 455 s.v. *òpčt*).

◆ С обзиром на рецентне потврде из 19. века, придев *опширан* вероватно је дошао из руског језика (као што је и у словеначком из руског). У савременом срп.-хрв. језику је у живој употреби.

ОСОБЕН

■ В. § 2.1.2.4. (Малић 1981: 52–53).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

■ У српско-хрватском језику придев *особен* „нарочит, посебан; необичан“: Београд 1893, 1941, 1946, 1984, 1985, Загреб 1927, „изузетан; истакнут“: Београд 1883. (*Ратник*), 1885, 1930, 1931, „карактеристичан, специфичан“: Београд 1906. (Ј. Скерлић), 1948. (*Позориште*), 1950, „посебан, специјалан“: Београд друга пол. 19. в., 1912, Нови Сад 1954, „нарочито везан, одређен за нешто, посебан, карактеристичан“: Београд 1893, 1896, 1933, 1955, 1981, „који се по снази, интензитету и сл. испољава у већој мери, изразит“: Београд 1882, 1938; „изузетан, посебан, нарочит (о особи која се издваја од других)“: Београд 1903, 1906. (Ј. Скерлић), 1924, 1925, 1930, „несвакидашњи, чудан, необичан“: Нови Сад 1857, 1893, 1938; „засебан, одвојен, издвојен“: Сплит 1909, Београд 1834. (*Србске новине*), 1906. (Новаковић), 1924, 1938, Сарајево 1980; заст. „личан, сопствен, властити“: Београд 1844, 1908, заст. „који је без посредника, сам“: *Бранково коло* 1895. (РСАНУ).

У RЈАЗУ *особен* „особит“, код Ђ. Поповића, са потврдама из 19. века, *особени* „id.“ у Ријечкој нахији у ЦГ.

У славеносрпском периоду потврђен је придев *особен* „који је издвојен из реда других, који није у заједници с другима, појединачан“ 1768, „изузетан, необичан, посебан“ 1799. и прилог *особено* „одвојено од других, појединачно, посебно“ 1768. год. (РССЈ).

Уп. *особан* „егоистичан, особљив“ Загарач (Ћупићи). Придев *особан* није потврђен у РСАНУ и RЈАЗУ.

• У речницима руског језика: *особенный* „особен, нарочит“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль), „необичан, другачији од осталих; значајнији; предодређен“, „самосталан; издвојен, одвојен; посебан“, „својствен; личан, индивидуалан; који припада једном човеку, личности“, „појединачан“ (СРЈ XVIII), „одвојен, засебан“: 1601, 1621. (СРЈ XI–XVII 13: 124), „личан“, „засебан“, „који има предност у односу на друге“ (СЦСРЈ 3: 86).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Скок наводи придев *особан* < *o-* + *sob-* (с превојем од *seb-*), заједно са осталим изведеницама: *особа*, *особност*, *особно*, на *-it*: *особит*, *особитост*, *особито* итд. (Скок 3: 211 s.v. *sèbi*).

У РЊЈ забележен је придев *особен* „особит, нарочит“ < цркв.-рус. *особенный*, прилог *особено* „нарочито, посебно“ < рус. *особенно*, остале речи: *особа*, *особит*, *особито* и *особни* су без ознаке порекла (1: 592). Уп. код С. Стијовића руске речи *особа* и *особено*, прва реч са звездицом која значи да није потврђена у овом облику (Стијовић С. 1992: 182). Д. Ћупић сматра да је реч *особено*, из Његошевог *Горског вијенца*, руског порекла (Ћупић 1977: 204).

В. Михајловић има посрбицу *особни* „приватни; индивидуални; специфични“, забележену 1814. (Михајловић 1982: 270).

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* не помиње реч *особен*, међутим за реч *особа* „Person, Persönlichkeit“²⁶² каже да је из рус. *особа* или чеш. *osoba* (Maretić 1924: 81).

²⁶² По Б. Терзићу и П. Пиперу, *особа* је русизам (Терзић 2003: 208; Пипер 1997: 215). Ј. Стејић је навео реч *особа* као славенизам (Младеновић 2008: 500).

М. Зорић је реч *особеный* (*особени*) „посебан“, коју је користио Г. Магарашевић поч. 19. в., означила као славенизам (Зорић 2004: 114). Та реч налази се у делу *Историја трговине* Д. Исајловића из 1816. год. (Младеновић 2008: 396).

Куркина сматра да је придев *особенный* изведеница од именице *особа* < пол. *osoba*²⁶³ (ТСРЯ Шв. 579 s.v. *особенный*, 578 s.v. *особа*). Цигањенко, такође, сматра да је то изведеница од именице *особа* и да се употребљава од 18. века, међутим она каже да је *особа* општесловенска реч и изводи је из псл. **osoba* (Цыганенко 279 s.v. *особенный*).

Глухак изводи придев *особан* од псл. **osobъ* < **sobъ* (Gluhak 542 s.v. *sěbe*).

У стсл. *особънъ* „qui seorsim est“, *особьно* „seorsim“, *особьнѣ* „id.“ (Miklosich Lex. 520); *особьнъ* „особен, singularis, privatus“, „издвојен, singuli“, *особьно* „особито, нарочито, singulariter“, „појединачно, singuli“ (SJS 2: 567–568); цсл *особнѣ* „усамљено“ (Дьяченко 381). Нема код Петковића. Код Даничића *особьнъ* „separatus“ (2: 237), нема у списима Св. Саве (Трифунувић/Јовановић/Јухас 1980). У *Дијалектици* Јована Дамаскина, филозофском и теолошком спису српске редакције из 14. века, налази се реч *особьнъ* „сопствен“ (Капустина 2016: 315). У Хиландарском типичу В. Савић бележи ссл. придев *особьнъ* „посебан, засебан“ (Савић 2013: 749).

◆ Придев *особен* по својим значењима „нарочит, посебан; необичан; изузетан; истакнут; специјалан; карактеристичан; изразит; изузетан (о особи која се издваја од других); несвакидашњи, чудан, необичан; засебан, одвојен, издвојен; личан, сопствен, властити; сам“ потпуно одговара рус. *особенный*. По потврдама, у употреби је од 18. века у срп.-хрв. језику и данас је то фреквентна реч.

Дијал. *особан* у Загарачу биће непосредан рефлекс стсрп. *особьнъ*, могао би то бити и *особени* из Ријечке нахије, са *e* (*æ*) као локалним одразом полугласа, но с обзиром на одређени вид ту би требало претпоставити псл. **obsobьнънъ(jь)* одакле је и рус. *особенный*. Није реконструисано у ЭССЯ, има само **obsobъ(jь)* (29: 246–247), нема чак ни одреднице **osoba* (мада се на њу упућује). Што се тиче статуса срп.-хрв. речи *особа*, ни ту ситуација није јасна, потврђен је прилог *особа* у Monumenta Serbica (Miklosich Lex. 520 s.v. *особъ*), домаћа је изведеница *особит*, коме је у основи глагол **obsobiti* (ЭССЯ 29: 245–246).

²⁶³ Тако и Фасмер, в. 3: 163 s.v. *osoba*. Пол. *osoba* (од 15. в.) Бориш сматра општесловенском речју, од **osoba* < **o(b) sobě* (Borys 400).

ПАДЕЖ

■ В. *точка* у § 2.2.1.1.2. (ЈПаб 1936е: 58–59).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *падеж* т. грам. „назив за појединачни облик именске флексије“: Вук, Т. Маретић, А. Белић, М. Стевановић, Р. Домановић, заст. „варијанта, варијетет, облик“: В. Маринковић Београд 1851. (РСАНУ).

У RЈAZU *падеж* (грам.) „падеж“, код Шулека и Ђ. Поповића, са потврдама из 19. в.²⁶⁴

• У речницима руског језика: *падѣж* т. „помор стоке; (лингв.) падеж“ (ТСРЈ Уш.), *падеж* „падеж“ (СРЈ; ТСРЈ Шв.), *падѣжъ* т. „падање; помор стоке; стрвина; прилика; (лингв.) глагол“ (Далъ s.v. *падать*), *падеж* т. „падање; слабљење, колебање (духовно, морално и сл.); помор стоке, смрт; (грам.) casus“ (СРЈ XVIII), *падежъ* т. и *падежъ* f. „помор животиња“: 16. в., 1640, 1696; „смрт“: 1555; „падање“: 1660; „смањење, снижење“: 1611; „каденца“: 1679, 1681; (грам.) „падеж“: 16, 17. в., 1643; „случај, догађај“: 17. в. (СРЈ XI–XVII 14: 118), *падежъ* т. цсл. „падање“, „помор стоке“, (грам.) „падеж“, заст. „случај“ (СЦСРЈ 3: 154).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Т. Маретић у RЈAZU каже да је граматички термин *падеж* из рус. *падежъ*, који је начињен према лат. *casus* и нем. *Fall* (9: 556).

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже да је реч *падеж* „Fall“ (у граматички) из рус. *падежъ* (Maretić 1924: 84).

М. Зорић је реч *падежъ* (*падеж*) „пад“, коју је користио Г. Магарашевић поч. 19. в., означила као славенизам (Зорић 2004: 115).

Р. Симеон ставља 1814. годину (из Вукове *Писменице*)²⁶⁵ као прву потврду за лингвистички термин *падеж* у срп.-хрв. језику (Simeon II: 1). Т. Маретић у свом раду о граматичкој терминологији наводи за термин *падеж* исти податак, као и друге потврде из 19. века, и додаје да га је преузео Ђ. Даничић (Maretić 1932: 53,

²⁶⁴ Овде не спада *падеж* „пад“, код Стулића (с напоменом да је из бревијара), са потврдама из 19. в.; *падеж* „лишће што пада с дрвећа“, у Стону.

²⁶⁵ У Вуковој *Писменици* из 1814. год. стоји: „Padež se zove ovo promjen’ivan’e imena suštestvitelnogo na kraju, a takovi promjen’ivan’a ima 6. daklem i padeža toliko.“ (Karadža 1984: 198).

31, 22). М. Караца је забележила термин *padež* из граматике М. Смотричког из 1619. год. (*Grammatika slavenskaja pravilnoe Sintagma, v Evju 1619*, фототипско издање, Кијев 1979) и *padež* код А. Мразовића из 1794. год. (*Rukovodstvo k' slavenstěj grammaticě vo upotreblenije slaveno-serbskih' narodnyh' učilišč' izdano trudom' Avrama Mrazoviča izdivenijem' že obščestva novosadskago*), С. Мркаља (*Salo debeloga jera libo azbukopotres*, 1810) итд. (Karadža 1984: 221, 237).

Срп.-хрв. термин *надеж* је, по Т. Маретићу, црквенословенски термин преведен из грчког језика (Maretić 1932: 21). Наиме лат. термин *casus* превод је грчког πτῶσις и оба израза значе исто, тј. „пад, падање“, јер се мислило да реч пада из облика у облик кад се деклинира (ор. cit. 15).

И. Клајн сматра да је *надеж* добијен у 19. веку прилагођавањем руске речи (СЈП 2004: 182).

Фасмер и за њим Куркина наводе да је *надѣж* као граматички термин из лат. *cāsus*, калк грч. πτῶσις – πίπτω „падати“, реч долази из терминологије игре костима; остала значења изводе се од цсл. *надежь* < *падать* (Фасмер 3: 183; ТСРЯ Шв. 607).

◆ Граматички термин *надеж* руског је порекла, јер је у руском језику та реч као граматички термин преузета из латинског. Потврђен је у граматицама крајем 18. (у црквенословенској граматици А. Мразовића) и током 19. века и незаобилазан је термин у савременим граматицама и лингвистици уопште. Руски термин *надѣж* устаљен је у 16–17. веку.

ПЕРГА

■ С. Пујић, у свом раду о називима за цветни прах из пчеларске терминологије, каже: „лексема *перга* је преузета директно из руског, без гласовног усаглашавања, мада у нашем језику постоју истокоријенски адекват – прга, којим се означавају нека јела и пића настала пржењем (сурогат кафе од јечма, качамак). Колико нам је познато, прга се у нашим говорима не употребљава као пчеларски термин.“ (Пујић 1979: 57).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику пчеларски термин *перга* назив је за цветни прах (прашак) који је конзервисан и ускладиштен у саћу (Пујић 2013: 548–549). У речницима српско-хрватског језика није потврђен у том значењу (РСАНУ; РМС;

Московљевић; RJAZU), већ покрајинско *пѐрга* f. у значењу „прга“: Београд 1925. (РСАНУ); уп. *прга* „врста јела и брашно од кога се прави такво јело“ (РМС).²⁶⁶

У Војводини *пѐрга* „прашак“: *Пѐрга је цветни прах кад га оне набију у ћелију и конзервишу*. Меленци; *Перга, тај полен је балсамиран, тај не може да се убуђави*. Бела Црква; Бачко Петрово Село, Томашевац (Недељков).

У Херцеговини, по речима С. Пујића, нема тог пчеларског термина, в. Пујић 2013.

• У речницима руског језика: *перга́* f. „цветни прах; перут“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; Даль), „цветни прах који сакупљају пчеле“ (СРЯ XVIII), „недозрело и просушено (или пржено) жито“: 14. в., 1499. (СРЯ XI–XVII 14: 208), „пржено жито“: 14. в., 1499. (Срезневский 2: 895–896).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Код Скока те речи нема. Рус. *перга* Скок помиње као паралелу за поствербал *прѣга* „Kornansatz“ од стцсл. *is-prъgnoti* „herausspringen“ (Skok 3: 38–39 s.v. *prъgav*). С. Пујић објашњава да пчелари различито именују цветни прашак на пчелињим ногама ван кошнице и пчелињи прашак ускладиштен у саћу. Он каже да не постоји устаљен назив за цветни прашак конзервисан и ускладиштен у саћу. Аутор наводи: „раније је та материја означавана називом *рђа*, а у новије вријеме предлаже се, па и употребљава синоним *перга*. Први је имао знатно упориште у нашим народним говорима, а други је директно преузет из руског језика, без гласовног усаглашавања са нашим језиком. Одговарајућа наша лексема *пѐрга*, којом се означавају неки прехрамбени производи, није позната у пчеларској лексици.“ (Пујић 2013: 549).

Љ. Недељков за пчеларски термин *перга* каже: „Лексема *перга* забележена је у свега неколико пунктова у Банату и једном у источној Бачкој. Ова лексема се не наводи у речницима коришћеним за проверу потврђености прикупљене грађе у литератури, нити је забележена у старијој пчеларској литератури из деветнаестог

²⁶⁶ Уп. код Вука *пѐрга* „јело од попржена сијерка, који се самеле у жрњевима па се брашно успе у врућу воду те се попари, па се онда прга једе очицама као пура или каша“, Ово се јело данас готови у Херцеговини и по њезинијем околинама, али је ријеч позната и у Србији: *Миришу ти уста као да си пргу јела* (у приповиједи), *С туђе њиве и чанак прге* (заувар је) (Вук 1852).

века. По подацима из наведеног рада С. Пујића (Пујић, 1979:57²⁶⁷), ова реч преузета је из руског језика што сам и сам утврдила нашавши је у речнику Даља (Даль, 1936). Овај пчеларски термин забележен је у Полесју у Русији (Анохина, Никончук 1968), такође и у украјинском језику у истом значењу (Лысенко, 1966). Присуство специфичне лексеме *перга* у различитим словенским језицима, српском, руском и украјинском упућује на закључак да је у питању лексема прасловенског порекла која је као пчеларски термин ограничена на уска подручја неких словенских језика и која сведочи о постојању заједничког слоја пчеларске лексике.“ (Недељков 98).

Фасмер (попут Скока) изводи рус. *перга́* „цветни прах на ножицама пчела“, „перут“, поред укр. *перга́*, струс. *пѣрга*, срп.-хрв. *прга* „врста каше“, слн. *pr̥ga* „шодер; брашно од сушеног воћа“ и пољ. *piezga* „цветни прах“, од цел. *испрѣгнѣти* „искочити“, упућује на пољ. *opierzgnąć* „прснути, пући“, лит. *spùrgas* „пупољак“, грч. ἀσπάραγος „изданак“, стинд. *sphúrjati* „пробити се напоље“, авест. *sparəya-* „изданак“, *fra-sparəya-* „id.“, стинд. *parāgas* „цветни прах“, лит. *próga*, *spróga* „изданак на дрвету“, *sprógstu*, *sprógti* „пуштати пупољке“ (Фасмер 3: 235).

Укр. *перга́* „цветни прах који сакупљају пчеле“, прен. „лоша роба“ у ЕСУМ протумачено је као код Фасмера (4: 338).

Брикнер пољ. *piezga* „прах“ и „смола“ (+ пољ. *piarg*, *piezgnąć*, *piezchnąć*) повезује са рус. *перга* са истим значењима (у вези са пчелама и кожом) и сматра да је од *piezch-* (Brückner 411 s.v. *piezga*).

Бањковски изводи пољ. *piezga* „цветни прах који скупљају пчеле“ (1568), „плочице од воска на саћу“ (1575), „пчелињи *kum* (= смеша коју пчеле праве од смоле и воска и лепе изнутра)“ (1776), (бот.) „Narcissus“ (1621), *Pierzga* ЛИ (1369–1500) од †*pr̥ga* coll. „ситне мрвице, љуспице“, потврђеног у скоро свим словенским језицима, осим у лужичким; сматра да је можда дериват од †*pr̥g-nq-ti* (> *piezgnąć*, в. Вањkowski 2: 563 s.v. *piezgnąć*); данас је то пчеларски термин „цветни прах који сакупљају пчеле“; у пољ. у том значењу и *percha* (из укр. *перха́*), *piarg*, (у жаргону) *pierga*; Бањковски упућује на стсрп. *пржина* „шљунак“ (Вањkowski 2: 562–563 s.v. *piezga*).

²⁶⁷ То је рад С. Пујића из НЈ, в. Пујић 1979.

Слн. *pr̄ga* не употребљава се као пчеларски термин, в. Pleteršnik 2: 294, SSKJ 4: 105. М. Фурлан у Безлајевом речнику повезује слн. *pr̄ga* „врста кукурузне погаче“, „брашно од сушеног воћа“, *r̄arga* „полугашени креч“ и „циција“ са стцсл. *pr̄rga* „сушена, печена зрна пшенице, палента“, срп.-хрв. *pr̄ga* „врста јела од брашна, проја“, мак. дијал. *pr̄govina* „мирис загорене хране“, чеш. *pr̄ha* „врста арнике“, слч. дијал. *pr̄ha* „id.“, струс. *pr̄rga* и *perga* „пржено жито“, од псл. **pr̄rga* f. „који је сув, крт и сл.“, уз лит. *sp̄irgas* „чварак“ изводи од ие. *(s)*pr̄Hg(h)*- : *(s)*praHg(h)*- „бити сув“, псл. **pr̄rga* f. : **prat'ī* (< **prag-tī*), **pr̄žēš*, детаљније о томе в. Bezlaž 3: 118–119 s.v. *pr̄ga*.

Миклошич сматра да су нејасна значења словенских паралела: стцсл. *pr̄rga*, срп.-хрв. *pr̄ga*, пољ. *piezga*, укр. *perxa* и рус. *perga*, и упућује на лит. *spurgas* и стинд. *paragas* (Miklosich 241 s.v. *perga*).

◆ Срп.-хрв. пчеларски термин *perga* има паралеле у руском, украјинском и пољском. На основу тих словенских потврда, Љ. Недељков претпоставља прасловенску „пчеларску“ изоглосу, међутим њен закључак је погрешан. С. Пујић је у праву када у свом раду у НЈ и у још једном чланку (Пујић 1982: 224) због гласовног лика сматра да је *perga* русизам. Скок, Фасмер и Бањковски изводе ту реч од глаголске основе **pr̄rg-a-* : **pr̄rg-nq-*, на основу цсл. *is-pr̄rgnq̄ti*. Данас је тај пчеларски термин у живој употреби.

ПЕЧАТАТИ

■ „Печатати’ је према руском *печатать*, боље је: *штампати*.“ (ЈП 1935г: 222).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

■ У српско-хрватском језику *печатати* impf. заст. „штампати (књиге, новине и сл.)“: Матош з(ап.) крај 19. поч. 20. в., „обелодањивати, објављивати, публиковати“: Београд 1937, Матош; „обележавати, означавати“: Загреб 1934, „печатити, стављати печат“: Београд ср. 20. в. (РМС).

У RЈAZU *печатати* „штампати“, код Шулека и Ђ. Поповића и са потврдама из 19. в.; *печатати* „печатити, печатирати“, потврда из 1835. и код Љубише (кр. 19. в.).

У славеносрпском периоду потврђен је глагол *печатати* „објављивати, публиковати, штампати“ од 1768. год. (РССЈ).

• У речницима руског језика: *печатать* „штампати; публиковати“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.), „штампати; стављати печат“ (Даль s.v. *печатъ*), „стављати печат; прекрити печатом; запечаћавати“, „пресликавати, правити отисак; публиковати; отискавати слику на тканини“ (СРЈ ХVIII), *печатати* „стављати печат“: 1497, 1564, 1632, „ратификовати“: 12. в.; „правити отисак“: 1587, 1666; „запечаћавати“: 1613, 1689; „утискивати“: 1640; „производити на типографски начин“: 1650, 1700. (СРЈ ХI–ХVII 15: 34), *печатать* „стављати печат“, „утиснути“ (СЦСРЈ 3: 216), *печатати* „стављати печат“: 1284, 1497, „потврђивати“ (Срезневский 2: 924).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Т. Маретић каже да је глагол *печатати* у значењу „штампати“ из рус. *печатать* (RЈAZU 9: 740).

Скок помиње деноминал *печатати* „штампати“ (Љубиша) < *печат*, с напоменом да је *напечатати* русизам (Скок 2: 628 s.v. *pečat*).

Код Његоша С. Стијовић бележи руске речи *печатати* и *печатња*, друга са звездом која значи да није потврђена у овом облику (Стијовић С. 1992: 184). У РЊЈ глагол *печатати* „(од)штампати; урезати“ < цркв.-рус. *печатать* (2: 24).

Уп. код Ј. Ајдуковића реч *печатња* „штампарија, штампа“, забележена као русизам из РМС, од рус. *печатня*, са коментаром да је формирана према изговору и ортографији модела (Ајдуковић 1997: 265–266).

В. Михајловић има посрбице *печатња* „типографија“ (1802) и *печататељ* = нем. *Buchdrucker* „штампар“ (1814) (Михајловић 1984: 295).

М. Зорић је означила као славенизме речи: *печатати* „штампати“, *печатња* (*печатња*) „штампа“ и *напечатати* „одштампати“, које је користио Г. Магарашевић поч. 19. в. (Зорић 2004: 116, 105). Ј. Стерија Поповић је употребљавао у својим песмама речи *печатати* „штампати“, *печатни* [печатња] „штампање“, *напечатати* „наштампати“ и *препечатавати* „прештампавати“, које Љ. Тумарић означава као славенизме и књишке речи (Тумарић 2008: 98, 94, 101). Глагол *печатати* „штампати“ А. Младеновић налази у Живковићевој *Посвети*

(1814) и означава га као славенизам (Младеновић 2008: 248, 347).²⁶⁸ Тај глагол налази се и у делу *Историја трговине* Д. Исајловића из 1816. год. (Младеновић 1989: 111; Младеновић 2008: 459).

Черних и Куркина изводе рус. *печатать* од *печатъ* f. (Черных 2: 28–29; ТСРЯ Шв. 641). Та реч се на различите начине тумачи. Фасмер и Черних је изводе од псл. **pečat-* < **pek-* + **-ēt-(b)* (рус. *печь* „пећи“), в. детаљније Фасмер 3: 255; Черных 2: 28–29 s.v. *печатъ*. Цигањенко претпоставља да је од **pekēti* (*ě* је после *ч* прешло у *а*) < **pekti* „пећи“ (Цыганенко 299 s.v. *печатъ*). С друге стране Куркина прихвата алоглотско тумачење, по којем је *печатъ* из источних језика (протобугарског) и није у вези са рус. *печь* (ТСРЯ Шв. 641 s.v. *печатъ*).

◆ Глагол *печатати* у значењу „штампати; публиковати; стављати печат; обележавати“ дошло је из руског језика. По потврдама, у употреби је од славеносрпског периода. Данас је то застарела реч.

ПЈАТИЉЕТКА

■ В. § 2.1.2.1. (Ђорђевић 1934д: 18).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *пјатиљетка* f. „петолетка, петогодишњи државни привредни план у СССР за систематску изградњу и развој целокупног привредног и културног живота“ (РМС). 443

У RЈAZU та реч није потврђена.

• У речницима руског језика: *пятилётка* f. „петолетка“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У РМС уз реч *пјатиљетка* стоји ознака руско (4: 443).

Скок ту реч не помиње.

Код Ј. Ајдуковића реч *пјатиљетка* забележена је као русизам из РМС, од рус. *пятилетка*, са коментаром да је формирана према изговору и ортографији модела (Ајдуковић 1997: 266).

²⁶⁸ За ту реч он каже да се уместо речи *печатати* могао употребити глагол *штампати* < ит. *stampare*, „јер је у одређеном времену та лексика, иако туђа, код нас била уобичајенија у употреби“ (Младеновић 2008: 249).

Б. Л. Дабић сматра да је реч *петолетка* русизам (Дабић 1981: 15), док је Б. Тошовић и Б. Терзић означавају као совјетизам (Тошовић 1981: 35; Терзић 2003: 213). И. Клајн каже да је та реч сувишни русизам, који је досад изгубио на актуелности (СЛП 2004: 182).

Рус. *пятилѐтка* је сложеница новијег датума.

◆ Именица *пјатилѐтка* (као и њена адаптирана варијанта *петолетка*) новији је русизам – совјетизам. Ова реч спада у ред историзама у савременом језику.

ПОДАНИК

■ В. § 2.1.2.2. (Нјегован 1938: 111).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *пòданѝк* / *пòданѝк* т. „држављанин“: Загреб 1913, Београд 1934, ист. „онај који је у поданичком односу, који се покорава власти феудалаца, господара на његовим поседима“ (РМС).

У RЈAZU *пòданѝк* „човек подложен владоцу“, код Стулића (с напоменом да је из руског речника), Шулека и Ђ. Поповића и са потврдама из 19. века.

• У речницима руског језика: *поддáникъ* (*русскаго государя*) (Даль s.v. *поддавать*, *поддать*), цел. „онај који је у поданичком односу“ (СЦСРЈ 3: 255), уп. *пòдданный* партицип прошлог времена од глагола *поддать* „који се покорава; поданик“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль), „који се покорава“: 1558, 1667; „поданик“: 1497, 1600; „покоран, послушан“: 1626, 1644. (СРЈ XI–XVII 15: 248), „који се покорава“: 1698. (СЦСРЈ 3: 255).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У РМС уз реч *поданик* стоји ознака руско (4: 538).

Т. Маретић каже да је именица *поданик* из рус. *подданикъ* (RЈAZU 10: 204).

Скок каже да је *поданик* русизам (од рус. *подданикъ*) или бохемизам (Skok 1: 382 s.v. *dãti*).

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже да је реч *поданик* „Unterthan“ из рус. *подданикъ* или *подданный* или из чеш. *poddaný* (Maretić 1924: 89).

Код Његоша С. Стијовић бележи руске речи *поданик* и *подани* „поданици“, обе са звездицама што значи да нису потврђене у овом облику (Стијовић С. 1992: 186). У РЊЈ забележен је *пòдãнѝк* / *пòданѝк* „држављанин“ < цркв.-рус. *подданикъ* (2: 55).

Код Ј. Ајдуковића реч *поданик* забележена је као русизам из РСМ, од рус. *подданный*, са коментаром да је на формирање утицала ортографија модела и творбено-морфолошке законитости језика примаоца (Ајдуковић 1997: 268).

В. Михајловић има посрбице *поданик* „вазал“ (1808) и *поданици* рл. „раја“: *Рая тур/ски/, а срб/ски/ подданици* (1845) (Михајловић 1984: 310).

М. Зорић је означила као славенизме речи: *подан(н)икъ* (*поданик*) „поданик, слуга“ и *поданыи* (*подани*) као поименичени придев у значењу „поданик“ које је користио Г. Магарашевић поч. 19. в. (Зорић 2004: 11–118).

Х. Куна каже да је реч *поданик* код Д. Обрадовића по пореклу из руског односно рускословенског језика (Куна 1990: 22).

П. Ивић и Б. Терзић сматрају да је реч *поданик* русизам (Ивић П. 1998: 251; Терзић 2003: 206, 210; Терзић 1999: 172).

У етимолошким речницима руског језика се рус. *подданикъ* не помиње (Фасмер; Цыганенко; Черных). У СЦСРЈ стоји да је црквенословенска реч.

Код Дјаченка има цсл. *подданикъ* „који је у поданичком односу“ (Дјаченко 440).

Код Петковића нема, као ни код Даничића. Уп. у стсл. *подъданъ* „subditus“ (Miklosich Lex. 598), *подъдати* „(про)дати“ (SJS 3: 104). У СС X–XI нема. У ESJS бележи се *podъdati* „id.“ < *dati*, али не и **podъdanъ* или **podъdanikъ* (2: 123 s.v. *dati*). Потврда код Миклошича је из Р. I. Šafárik, *Památky hlaholského písennictví, Okres chorvatský a písennictví duchovní*, стр. 77, те није искључено да је калк према латинском настао на старохрватском терену, одатле се преко хрватских глагољаша у Емаусу пренео Чесима, од Чеха Пољацима а од Пољака Русима.

Синоним рус. *подданный* „који се покорави власти господара на његовим поседима“ тумачи се као позајмљеница из пољ. *poddany* „id.“ у 17. веку. Пољска реч, изведена од глагола *poddać* (*się*) „предати (се)“ (15. в.), сматра се калком из латинског *subditus* „покорен“ > „предат, постављен под нечију власт“, „поданик“, уп. нем. *Untertan* (Фасмер 3: 296; Цыганенко 310–311; ТСРЈ Шв. 664; Ваńkowski 2: 657 s.v. *poddany*). Уп. чеш. придев *poddaný* „кметски; поданички; зависан, вазалан; потчињен“, „кмет; поданик, вазал“, који се у етимолошким речницима не помиње (Machek; Holub/Кореšný).

◆ Срп.-хрв. реч *поданик* потврђена је од 19. века до данас и руског је порекла.

ПОДОЗРЕЊЕ

■ В. § 2.1.2.4. (Малић 1981: 52–53).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *подозрење* п. „сумња“: Р. Домановић, Загреб 1926. (РМС).

У RЈAZU *подозрење* „сумња“, код Ђ. Поповића, са потврдом од Вука (не из речника), уп. *подозријевати* impf. „сумњати“, само код Ђ. Поповића.

• У речницима руског језика: *подозрѣние* п. „сумња“ (ТСРЈ Уш.; ТСРЈ Шв.); *подозрѣнье*, *подозрѣванье* „id.“ (Даль s.v. *подзирать*, *подозрѣвать*, *подозрѣть*), *подозрѣние* „id.“: 1683; „подозривост, сумњивост“: 1678. (СРЈ XI–XVII 16: 27), *подозрѣние* „сумња“ (СЦСРЈ 3: 267); уп. *подозрѣнии* „који сумња, подозрева (?)“: 1388. (Срезневский 2: 1042).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У РМС уз реч *подозрење* стоји ознака да је руска, а уз *подозреније* да је црквенословенска (4: 570).

Т. Маретић сматра да је именица *подозрење* из рус. *подозрѣние*, а глагол *подозријевати* из рус. *подозрѣвать* (RЈAZU 10: 305).

Скок не помиње нити *подозрење* нити *подозревати*.

Код Ј. Ајдуковића реч *подозрење* забележена је као русизам из РМС, од рус. *подозрение*, са коментаром да је на формирање утицала ортографија модела и творбено-морфолошке законитости језика примаоца (Ајдуковић 1997: 269). Уп. русизам *подозревати* из РМС, од рус. *подозревать*, са коментаром да је на формирање утицала ортографија модела и творбено-морфолошке законитости језика примаоца (ор. cit.). М. Зорић је реч *подозревати* „сумњати“, коју је користио Г. Магарашевић поч. 19. в., означила као славенизам (Зорић 2004: 118).

В. Михајловић има посрбицу *подозреније* „суспиција“, забележену 1807. (Михајловић 1984: 314). Ту речи А. Младеновић налази у роману Ј. Стерије Поповића *Роман без романа* (40-тих год. 19. в.) уз коментар да она припада славеносрпском језичком слоју, што значи да је по пореклу: из руског, рускословенског и српкословенског језика (Младеновић 1989: 130).

Ј. Матијашевић сматра да је *подозрење* руска реч која се лако уклопила у срп.-хрв. деривациони систем (Матијашевић 1996б: 156, 157).

Уп. код Ј. Стерије Поповића реч *подозревати* „сумњати“, коју Јб. Тумарић означава као славенизам и књишку реч (Тумарић 2008: 99). Б. Станковић наводи глагол *подозревати* као „словенизам“, тј. *славенизам*, који се потпуно прилагодио и уклопио у „српски глаголски систем“ (Станковић 1996: 382).

У етимолошким речницима руског језика се рус. *подозрение* не помиње (Фасмер; Цыганенко; Черных). Куркина сматра да је та реч изведена од струс. и цел. *подозрѣти* „присвојити, добити нешто преваром“ (ТСРЯ Шв. 671).

В. В. Виноградов објашњава да су се у староруском језику употребљавали глаголи *подъзрѣти* и *подъзирати*, преузета из старословенског језика, у значењу „гледати мрко, понети се са предубеђењем, неверицом“ и у несвршеном виду. Он упућује на бројне изведенице, међу њима и код Поликарпова из 1704. *подзрѣние* и *подзирание* „suspicio, suspectio“. Та значења посебно су се усталила у 16–17. веку под утицајем лат. *susplicere, suspicari, sespecar, suspectare* (уп. фр. *suspecter, soupçon, soupçonner*). У 18. веку раширио се облик *подозревать* „сумњати“, који је опстао до дана данас у руском језику. У староруском користили су се још и глаголи *подъзрѣти* и *подозрѣти* који се помињу и код Срезњевског, први из 1146. (6654) а други из 1159. (6667), у значењу „присвојити, добити нешто преваром“.

В. В. Виноградов сматра да они припадају ловачком жаргону, на основу примера из 19. в. *подозреть зверя* „приметити дивљу животињу“, тако да закључује да су првобитно значила „мотрити, кришом посматрати, следити кога, шта“ (струс. *подзирать* „мотрити“). Управо та значења својствена су црквенословенском језику, отуд књишке речи *подзиратеь* и *подзиратай* „шпијун“ (Виноградов s.v. *подозреть – подзирать – подозревать*²⁶⁹).

Уп. код Миклошича *подъзнрати* „subaspicere“, са потврдом из српкословенског рукописа XIV в., где оно преводи гр. ὑποβλέπειν „гледати испод ока“, остале изведенице код њега: *подъзоръ*, *подъзорьство* „suspicio [= сумња]“, *подъзнратель* „subaspiciens“, *подъзнратай* „speculator“ су из рускословенских речника 18–19. века (Miklosich Lex. 598). У SJS нема, као ни у рускословенском код Петковића. Уп. код Дјаченка у цел. *подзоръ* „подозрење“ и *подзнратель* „шпијун“ (Дъаченко 440).

²⁶⁹ <http://etymolog.ruslang.ru/vinogradov.php?id=podozret&vol=1>

Нема код Даничића, као ни у у списима Св. Саве (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980).

◆ Срп.-хрв. реч *подозрење* „сумња“ потврђена је од 19. века (уп. код Михајловића *подозреније* из 1807). Рус. *подозрѣние* „сумња“ посведочено је од друге половине 17. века. Како се значење „сумњати“ као калк према *suspicere* усталило у руском независно од црквеног језика тек након средњег века, а *подозревати* и фонетски (од **podъzrěvati* у српском бисмо имали **подазр(и)евати*) и творбено пресликава руско *подозревать*, глаголска именица *подозрење* је неспорни русизам. Данас је фреквентна реч у савременом језику.

ПОДРШКА

■ В. § 2.1.2.4. (Малић 1981: 52–53).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *подршка* f. „подстицај; потпора, помоћ“: Андрић, Загреб 1957. (РМС).

У RJAZU та реч није потврђена.

• У речницима руског језика: *поддѣржка* f. „подршка“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.; Даль s.v. *поддерживать, поддерживать*).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Скок је навео да је данас честа реч *подршка* „помоћ“ русизам, од рус. *поддержка* f. „помоћ, потпора“ < *поддерж* m. (Скок 1: 448 s.v. *držati*).

У етимолошким речницима руског језика се именица *поддержка* не помиње (Фасмер; Џыганенко; Черных). Ушаков каже да је девербал од *поддержать* (ТСРЯ Уш.).

◆ С обзиром на слабу потврђеност речи *подршка* у речницима срп.-хрв. језика (само једна потврда из 20. века из РМС, а без потврда у RJAZU и Московљевића), реч је очито новијег порекла. У руском језику *поддѣржка* је такође новија реч, јер се налази само у речницима савременог руског језика, тј. нема је у СРЯ XI–XVII и Срезњевског, као ни у речнику рускословенског и руског језика – СЦСРЯ. С обзиром на хронологију и образовање, реч *подршка* је русизам. Данас је у живој употреби.

ПОДСТРЕКАВАТИ

■ В. § 2.1.2.4. (Малић 1981: 52–53).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

• У српско-хрватском језику *подстрекáвати* impf. према *подстрекнути* pf. „подстакнути, побудити, наговорити“; уп. *стрѣкнути* „осетити као бол од убода нечим оштрим“: Матавуљ, Ћ. Сијарић, „тргнути се, жацнути се“: Београд 1937, В. Милићевић; *стрекнути се* „id.“: М. Вујачић (РМС).

У RЈAZU *подстрекавати* impf. према *подстрекнути* pf. „подјаривати, наговарати“, само код Ћ. Поповића и у једној потврди од Д. Обрадовића (1783), уз напомену да је употребљавају новији писци; уп. *стрекнути* „боцнути, жигнути, жацнути“, КиМ (Елезовић), једна потврда од Матавуља; у прен. значењу „потаћи, подстакнути“, цсл. потврда код Доментијана (заправо: Теодосија).

• У речницима руског језика: *подстрекáть* impf. „подбадати, подстицати“ (СРЈ; Даль), *подстрѣкати* „бости (жаоком), жарити“: 16. в.; „подбадати“: 11. в., 1512. (СРЈ XI–XVII 16: 63), *подстрекать* impf. „побудити, подстакнути“ (СЦСРЈ 2: 277); *подстрекну́ть* pf. „подбости, подстаћи“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль), *подстрекнуть* pf. према *подстрекать* impf. (СЦСРЈ 2: 277); уп. *подстрѣкъ* „подстрек“ (Даль s.v. *подстрекать*, *подстрекнуть*), *подѣстрѣканиѣ* „подстрек“ 1521. (7029) (Срезневский 2: 1068).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Т. Маретић каже да је глагол *подстрекавати* из рус. *подстрекать* (RЈAZU 10: 330).

Скок каже да су речи *подстрек* и *по(д)стрекáвати* „stimulare“ од рус. *стрекать* „springen, скакати“, „stechen, бости“, који су од стцсл. *strěkati* „pungere“ (> *стрѣкнут* „жацнути“ Космет) (Скок 3: 345 s.v. *strijèka*).

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже да су глаголи *подстрекивати* и *подстрекнути* „anregen, aufhetzen“ из рус. *подстрекать*, *подстрекнуть* и да су непотребни поред наших речи: *потуцати*, *подбадати*, *подјаривати*, *нагонити*, *наговарати*; такође каже да је непотребна и именица *подстрек*, боље: *потуцај*, *наговор* (Maretić 1924: 91).

У РЊЈ забележене су речи: *подстреканије* „подстицање“ < цркв.-рус. *подстреканиѣ*, *подстрекнути* и *подстрек*, без ознаке порекла (2: 62).

Фасмер и Куркина изводе рус. *подстрекать* и *подстрекнуть* од *стрекать* (Фасмер 3: 301 s.v. *подстрекать*; ТСРЈ Шв. 675 s.v. *подстрекнуть*). Цигањенко

доводи глагол *подстрекать* у везу са *stroka* < *стректи* „бости“ (Цыганенко 312 s.v. *подстрекать*; 409 s.v. *stroka*). Рус. *стрекать* Фасмер повезује са рус. *стрѣк* „обад“, *стрекучий* „који бодје, пали (о коприви)“, укр. *стрикати*, блр. *стрикаць*, струс. *стрѣкати*, *стрѣчу* „бости“, стсл. стрѣкло кѣнтров, цсл. *стрѣкати*, *стрѣчж*, *стрѣкнжти* „бости“, буг. *стријакм* „пуцати, куцати“, срп.-хрв. *стријѣка* „трака; пукотина“, рус. *stroka* са старим вокализмом и лит. *strakus* „упоран, истрајан, борбен“; док рус. *стрѣк* „обад“ изводи од пс. **strьkъ* (Фасмер 3: 773 s.v. *стрѣкати* I). Куркина наводи укр. и буг. паралелу и изводи диал. *стрекать* (струс. *стрѣкати* „бости“) од псл. **strĕkati*, а које је у вези са **stroka* (рус. *stroka*) (ТСРЯ Шв. 675 s.v. *подстрекнуть*).

Миклошич на основу слов. паралела реконструује псл. *strĕkŋoti* „pungere“ (Miklosich 325 s.v. *strek- 2.*).

Миклошич даје подѣстрѣкати „stimulare“ са једном потврдом рускословенском и то позном лексикографском, док за непрефигирани облик стрѣкати „id., pungere“ низ српкословенских потврда (Miklosich Lex. 602, 896). У ESJS од стсл. *strĕkati* „бости“ изведен је глагол *postrĕkŋoti* „побудити, подстаћи“ (15: 889 s.v. *strĕkati*). Нема те речи код Петковића, као ни код Даничића (само стѣцати „stimulare“, 3: 189) и у списима Св. Саве (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980).

◆ Глагол *подстрекавати* је русизам у адаптираном облику. У RJAZU стоји да га користе новији писци. Данас су уобичајене варијанте *штрецнути (се)*, *штрецати се*.

ПОЊАТАН, ПОЊАТИ

■ *Поњатан* в. § 2.1.2.1. (Ђорђић 1934д: 19).

■ „Глагол *поњати* је из руског *понять* (овде узет имперфективно, премда је у рус. перфективан), непотребан је код глаг. *појмити*, *поимати*, *разумети*, *схватити*, *знати*.“ (ЈП 1936ђ: 284).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

■ У српско-хрватском језику придев *пдњатан* „доступан схватању, схватљив“: Т. Ујевић (зап.) прва пол. 20. в.; *пдњати* рф. „појмити, схватити, разумети“: Атанацковић Београд 1893, К. Ш. Ђалски Загреб прва пол. 20. в. (РМС). Уп. *ндпоњатан / ндпдњатан* „непојмљив“: Стерија, Београд 1911, 1956, Загреб 1959;

непоњатно / непонјатно „непојмљиво“: И. Гарашанин, *Србски дневник* Нови Сад 1855, Загреб 1890, 1901, 1910, 1912, 1959. (РСАНУ).

У RЈAZU глагол *поњати* „појмити, докучити“, код Стулића и Ђ. Поповића, са једном потврдом М. Павлиновића: *Без Босне не да се поњати независна Србија*, уз напомену да је то рекао Србин из Бачке (19. век); нема потврде за придев *поњатан*; уп. придев *непоњатан* „онај, који се не може поњати, докучити“, код Ђ. Поповића.

• У речницима руског језика: придев *понятный* „разумљив, јасан“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль s.v. *понимать, понять*), „способан“: 17. в. (СРЈ XI–XVII 17: 68), *понятный* „разуман“, „способан да разумно расуђује“ (СЦСРЈ 3: 341), *понятыи* „сведок“: 1541. (Срезневский 2: 1187); *понять* pf. „разумети, схватити“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль s.v. *понимать, понять*), *поняти* „узети нешто на располагање“: 11. в., „заграбити“: 1646, „силом што узети (по наређењу)“: 1019, 16. в., „узети за жену“: 955, 12–13. в.; „савладати што“: 11. в.; „примити, прихватити“: 1372; „покрити нешто (са нечим житким)“: 17. в., „потопити“: 1661. (СРЈ XI–XVII 17: 67–68), *понять* pf. према *понимать* impf. „схватити, поимати умом“, „покривати водом“ (СЦСРЈ 3: 341), *поняти, поимя, поњати* „узети нешто на располагање“, „примити, прихватити“, „зграбити, завладати“: 1142. (6650), 1152. (6660), „зграбити“: 945, „ставити нешто под стражу“, „узети“, 1156. (6664), 1168. (6676), „довести“: 1375, „узети за жену, венчати се“: 1307, 1113. (6621), 1122. (6630), „проводацисати“: 1117. (6625), 1167. (6675), „потопити“: 1415. (6927), „појмити, схватити“: *Могъци поняти величество толиковя брани* (Срезневский 2: 1340–1342); уп. *понятие* n. „схватање“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.), *понятие* „id.“ (Даль s.v. *понимать, понять*), „улазак у брак“: 15, 14. в. (СРЈ XI–XVII 17: 68), *понятие* „здраворазумско расуђивање“, „идеја, мисао“; (СЦСРЈ 3: 341).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У РМС уз речи *поњатан* и *поњати* стоји да су црквенословенске (4: 699). У РСАНУ *непоњатан* је из рус. *непонятный*, а *непоњатно* из рус. *непонятно* (15: 301).

Т. Маретић каже за глагол *поњати* да је из рус. *понять*, а за придев *непоњатан* да је из рус. *непонятный* (RЈAZU 10: 769; 8: 3).

Скок те речи не тумачи.

Т. Маретић каже да су речи *поњати* и *поњаће* „begreifen“ (код Ђ. Поповића), „Begriff“ (код Мажуранића и Ужаревића, Шулека и Ђ. Поповића) из рус. *поняť*, *понятіе*, с напоменом да је руски глагол перфективан, а наши књижевници је користе као имперфективан глагол; он сматра да је боље користити: *појмити*, *појам*, *поимати*, јер од тог корена има доста речи као што су: *најмити*, *најам*, *наимати*, *зајмити*, *зајам*, *заимати* (Maretić 1924: 96; Maretić 1892: 91).

Уп. код Његоша *поњатије*, *непоњатан* и *поњатност*, по мишљењу С. Стијовића русизми, прве две са звездицама која значи да нису потврђене у овом облику (Стијовић С. 1992: 188, 178). У РЊЈ *поњатије* „појам, представа о чему“ < цркв.-рус. *понятіе* и *поњатност* „разумљивост“ < цркв.-рус. *понятность* (2: 88). Б. Ј. Дабић каже да је код Његоша реч *поњатије* „творбени славјанизам“ (Дабић 1984: 51), а у свом другом раду каже да је та реч русизам (Дабић 1981: 15).

Уп. код Ј. Ајдуковића реч *непоњатан* која је забележена као русизам из РСАНУ, од рус. *непонятный*, са коментаром да је на формирање утицала ортографија модела и творбено-морфолошке законитости језика примаоца (Ајдуковић 1997: 248).

Уп. код В. Михајловића посрбицу *поњатије* „идеја; идеал; концепт“, забележену 1767. (Михајловић 1984: 327). Код Ајдуковића (1997: 270) русизам *поњатије* из Клаићевог речника (Клаић), од рус. *понятие*, са коментаром да је формирана према ортографији модела. С Вуковом победом, каже П. Ивић, одстрањене су рускословенске и руске речи, па тако реченица је постала спретнија и лакша без речи као што је *поњатије* уместо које употребљава се *појам* (Ивић П. 1988: 19; Ивић П. 1998: 220). Ј. Матијашевић каже да је *поњатије* руска реч која се лако уклопила у срп.-хрв. деривациони систем (Матијашевић 1996б: 157).

У славеносрпском периоду потврђена је именица *поњатије* „појам, схватање“ од 1784; „познавање неке научне области, чињеница и материје, упућеност у нешто, знање о нечему“ 1768. год. и означена је као славенизам (РССЈ 218).

М. Зорић је означила као славенизме речи: *поняти* (*поњати*) „схватити“, *понятіе* (*поњатије*) „схватање, разумевање“ и *понятный* (*поњатни*) „јасан“, које је користио Г. Магарашевић поч. 19. в. (Зорић 2004: 119–120). Именица *поњатије*

„схватање“ налази се у делу *Историја трговине* Д. Исајловића из 1816. год. (Младеновић 1989: 111; Младеновић 2008: 397, 460).

Савремени руски глагол *понять* развио се од струс. *понати*, првобитно у значењу „ухватити (мисао)“, изведен од глагола *џати, иму* „узети, ухватити, освојити“ (уп. струс. *поџати, поџати жену* „узети за жену“). Фасмер изводи *по-н-ять* и *взять* од псл. **jęti* (Фасмер 3: 326 s.v. *понять*, 1: 311 s.v. *взять*; Цыганенко 318 s.v. *понять*; ТСРЯ Шв. 696, 90 s.v. *понять, взять*). Куркина рус. *понятие* изводи од глагола *понять* и каже да је то калк нем. *Begriff* (ТСРЯ Шв. 696 s.v. *понятие*).

Миклошич има глагол *поџати* „prehendere, sumere; adhibere“, са примером хоцоу ти понати женѣ из староруског летописа, именицу *поџатниѣ* „prehensio“, придев *поџатънѣ* „comprehensibilis“ само из рускословенског речника 19. в. (Miklosich Lex. 654). У SJS нема. У цсл. понати „узети за жену“ (Дьяченко 456). Нема код Петковића и Даничића. У списима Св. Саве има поџти: поџтъ мѣнѣ грѣшнаго (друго слово Хиландарског типика), поџтъ мѣнѣ грѣшнаго (Житије Св. Симеона) (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980: 123). У ESJS наведени су стсл. *pojęti* pf. и *poimati* impf. као префигирани облици од глагола *jęti* < псл. **jęti* (5: 291).

◆ Срп.-хрв. придев *поџатан* посведочен је у значењу „схватљив“, као и глагол *поџати* у значењу „појмити, схватити“ од 19. века. Те речи су дошле из руског језика. Рус. *понять* у савременом језику користи се у значењу „разумети, схватити“, које се поред савремених речника бележи још код Даља, у СЦСРЯ и код Срезњевског. Првобитно његово значење је било „узети“, нпр. „узети за жену“ (955), „узети нешто на располагање“ (11. в.), „узети нешто силом (по наређењу)“ (1019) итд. Од значења „ухватити (мисао)“ развило се „схватити“. Семантика струс. *понати* / *понати* проистиче од глагола од којег је настао, односно од глагола *џати, иму* „узети, ухватити, освојити“ < псл. **jęti*. Од глагола *понять* изведен је придев *понятный* (од 17. в.). Српскословенски је поџти, пондоу „узети (нпр. за жену)“, посведочено од Св. Саве наовамо (потврде наводи Миклошич). Фонетизам у *поџати, (не-)поџатан* је руски (*ѣ > я; -н-* уметнуто декомпозицијом из **sъn-ęti*; облик са *-н-* Миклошич има само из староруског летописа). И семантика је руска, не црквенословенска (цсл. *поџатънѣ* „разумљив“ код Миклошича). Данас се те речи слабо користе у српско-хрватском језику.

ПОРЕДАК

■ В. § 2.1.2.2. (Njegovan 1938: 111).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *пòредак* т. „стање правилности, уређености, систематичности у нечему“: Загреб кр. 19. и поч. 20. в., Београд ср. 20. в.; „утврђени распоред делова који чине једну целину“; „правила, прописи по којима се врши нешто; постојеће друштвено, државно уређење, режим“: Београд ср. 20. в., Загреб 1957; „обичај“: С. Ранковић Београд кр. 19. поч. 20. в. (РМС).

У RЈAZU *пòредак* „ред“, код Стулића, Шулека и Ћ. Поповића, са потврдама од Орфелина (*Искусный подрумаръ* 1783), Д. Обрадовића (1788), Ј. Рајића (*Собрание* 1793) и из 19. века.

• У речницима руског језика: *порядок* т. „ред; поредак; уређење, систем; начин“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.), *порядокъ* „id.“ (Даль), „поредак“: 1692, кр. 17–поч. 18. в., „средство остварења“: 1696; „повезаност“: 17. в.; „ред кућа“: 1629. (СРЈ XI–XVII 17: 148), „поредак; повезаност; ред кућа“ (СЦСРЈ 3: 378).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Т. Маретић каже да је реч *поредак* из рус. *порядокъ* (RЈAZU 10: 853).

У Московљевићевом речнику стоји да је реч *поредак* „јавни ред“ из рус. *порядок* (483).

Скок ту реч не помиње.

Т. Маретић каже да је реч *поредак* „Ordnung“ (код Шулека и Ћ. Поповића) из рус. *порядокъ* или из чеш. *pořádek* и да је непотребна поред наше речи *ред* (Maretić 1924: 96; Maretić 1892: 91).

Код Његоша С. Стијовић бележи руску адаптирану реч *поредак* (Стијовић С. 1992: 188). У РЊЈ *поредак* „установљен ред; распоред; уређење“, без ознаке порекла (2: 93). Д. Ћупић сматра да је реч *поредак*, из Његошевог *Горског вијенца*, руског порекла (Ћупић 1977: 205).

Код Ј. Ајдуковића реч *поредак* забележена је као русизам из Московљевића, од рус. *порядок*, са коментаром да је на формирање утицала ортографија модела и творбено-морфолошке законитости језика примаоца (Ајдуковић 1997: 271).

М. Зорић је реч *поредак* (*поредак*) / *порядокъ* (*порјадок*) „ред, поредак“, коју је користио Г. Магарашевић поч. 19. в., означила као славенизам (Зорић 2004: 120).

Б. Терзић сматра да је реч *поредак* русизам (Терзић 2003: 206, 208, 211; Терзић 1999: 172).

У етимолошким речницима руског језика се именица *порядок* не помиње (Фасмер; Цыганенко; Черных). Куркина каже да је та реч изведена од именице *ряд* „ред“ < псл. **rědъ* (ТСРЯ Шв. 702).

Уп. чеш. *pořádek* који је, по Махеку, од конструкције *po řádě, podle řádu* „по реду“ (Machek 528 s.v. *řád*). Холуб и Копечни наводе исто и сматрају да је старо (Holub/Кореšný 1: 287 s.v. *pořádek*).

◆ Именица *поредак* је русизам у адаптираном облику, који се у срп.-хрв. језику користи од 18. века. Најстарија потврда је из 1783. године, из Орфелинове књиге *Искусный подрумаръ*, за коју сматрају да је написана славеносрпским типом језика. Руска реч *порядок* настала је у 17. веку и по потврдама из СРЯ XI–XVII најстарије значење било је „ред кућа“ из 1629. године. Очигледно није припадала црквенословенском и рускословенском језику, јер је нема у речницима као што су: Дьяченко (има само *порядъ, порадъ*); SJS; СС X–XI; Miklosich Lex. (има *порадъ, порадѹ*), Петковић. Данас је та реч изузетно фреквентна.

ПОРИВ

■ „Реч *порив*, која се често употребљава у нашим западним крајевима узета је из рус. језика (порывъ), на пр.: порив мога срца, душе и сл.; непотребно је код наших речи: полет,²⁷⁰ одушевљење, узбуђење и сл.“ (НП 1936б: 256).

■ „‘Порив’ је позајмица из руског (порывъ) и није нам потребна код наших ‘узлета’, ‘покрета’, ‘проблесака’ и других које треба сам књижевник да пронађе.“ (ЈП 1938д: 271).

■ И. Грицкат, у свом раду о покушају стварања терминологије средином 19. века, каже да су у Друштву српске словесности предлагали реч *порив* (*поривъ*), руско *порыв*, за *affectus*, „што не одговара ни руском ни етимолошком значењу“, па се иста грешка поновила у Поповићевом речнику (Грицкат 1964: 136).

□ В. § 2.1.1.2.1. (ЈПаб 1937а: 122).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

²⁷⁰ По Б. Дабићу, *полет* је русизам (Дабић 1984: 51).

▪ У српско-хрватском језику *пóрив* т. „нагон, инстинкт“: Загреб 1953, Давичо Београд 1953; „снажно, нагло испољавање каквог осећања, расположења и сл.“: Загреб прва пол. 20. в., „тренутно одушевљење, занос с јаком жељом да се нешто уради“: И. Секулић Београд прва пол. 20. в., К. Ш. Балски Загреб кр. 19. поч. 20. в. (РМС).

У RЈAZU *порив* „нагон, побуда, жестока тежња“, само код Ђ. Поповића.

• У речницима руског језика: *порыв* т. „сила (ветра); одушевљење, излив (емоција)“, „цепање; место где се нешто поцепало“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.), *порывъ* „снага, занос; цепање; пауза“ (Даль s.v. *порывать*).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У РМС уз реч *порив* стоји ознака руско (4: 727).

Т. Маретић каже да је именица *порив* из рус. *порывъ* „кад човека нека унутрашња сила као рива на што“ (RЈAZU 10: 862).

Скок ту реч не помиње.

Т. Маретић каже да је реч *порив* „Drang“ (код Ђ. Поповића) из рус. *порывъ* „Drang, Andrang, Aufschwung“ (Maretić 1924: 96; Maretić 1892: 91).

Код Ј. Ајдуковића реч *порив* забележена је као русизам из РМС, од рус. *порыв*, са коментаром да је формирана према ортографији модела (Ајдуковић 1997: 271).

В. Михајловић има посрбицу *порив* „афект, affectus, душевни потрес“, забележену 1846. (Михајловић 1984: 330).

Реч *порив* (*поривъ*) предложена је од стране Друштва српске словесности (НР 2).

Реч *порив*, Т. Прпић, Б. Терзић и Б. Л. Дабић сматрају русизмом (Прпић 1956: 20; Терзић 2003: 206; Дабић 1981: 15).

У етимолошким речницима руског језика се реч *порыв* не помиње (Фасмер; Цыганенко; Черных). По Ушакову, то је глаголска именица од *порваться* (ТСРЈ Уш.). У речницима руског језика за реч *порыв* нема старије потврде од Даља, што би значило да је то изведеница новијег датума. У савременим речницима као што су СРЈ и ТСРЈ Шв. постоје две одреднице: *порыв* 1. у значењу „сила (ветра); одушевљење, излив (емоција)“ и 2. „цепање; место где се нешто поцепало“. В. В. Виноградов каже да се пренесено значење те именице „душевни излив“ усталило 20–30. година 19. века у делим романтичарских писаца, а да је оно настало раније.

На основу потврда, глагол *порывать* поред основног значења „кидати“²⁷¹ употребљавао се у још једном значењу „стремити“²⁷² у 17–18. веку. Отуда и код именице *порыв* два значења, а у оном пренесеном од ње је изведен придев *порывистый* (Виноградов s.v. *порыв, порывистый*).²⁷³

◆ Именица *порив* је руског порекла. На основу потврда, у употреби је у срп.-хрв. језику од 19. века до данас.

ПОСТЕПЕН, ПОСТЕПЕНОСТ

■ *Постепен* в. § 2.1.2.2. (Njegovan 1938: 111).

■ *Постепен, постепеност* в. § 2.1.2.4. (Малић 1981: 52–53).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику придев *п̄дстепен / п̄дстепен* „полаган“: Крлежа Загреб прва пол. 20. в.; *п̄дстепенџст / п̄дстепенџст* f. „својство или особина онога што је постепено“ (РМС).

У RЈAZU *постепен* „онај, који излази са степена на степен (у пренесеном смислу)“, само код Ђ. Поповића, са једном потврдом (М. Павлиновић, 19. в.) и напоменом да је то учена реч; *постепеност* „својство онога, што је постепено“, само код Ђ. Поповића и уз напомену да је то учена реч.

• У речницима руског језика: придев *постепенный* „поступан, постепен“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль), „id.“, „постепено се наоружавати“ (СЦСРЈ 3: 392); *постепенность* f. „поступност“ (СРЈ; Даль s.v. *постепенный*), „id.“ (СЦСРЈ 3: 392).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Т. Маретић каже да су речи *постепен* из рус. *постепенный* и *постепеност* из рус. *постепенность* (RЈAZU 11: 43).

Скок те речи не тумачи.

Т. Маретић каже да су речи *постепен(u)* и *постепеност* „stufenweise; progressiv“, „Progression“ (код Ђ. Поповића) из рус. *постепенный, постепенность* (Maretić 1924: 98; Maretić 1892: 91).

²⁷¹ Уп. *порывати* „кидати“: 17. в. (СРЈ XI–XVII 17: 145).

²⁷² У том значењу наведен је глагол *порыватися* у СРЈ XI–XVII l.c. са потврдом из 17. века.

²⁷³ <http://slovari.ru/default.aspx?s=0&p=5311&0a0=500>

По Фасмеру и Куркиној, придев *постепенный* изведен је од именице *степень*²⁷⁴ (Фасмер 3: 341; ТСРЯ Шв. 706).

◆ У срп.-хрв. језику обе речи *постепен* и *постепеност* су руског порекла и на основу потврда можемо закључити да су у употреби од 19. века. И у руском језику те речи су новијег датума, можда превод лат. *gradualis*, као и енгл. *gradual* „постепен“ (> *gradually* „постепено“), који датира с поч. 15. века.²⁷⁵ Обе речи су у активној употреби у савременом срп.-хрв. језику.

ПОСТРОЈЕЊЕ

■ В. § 2.1.2.4. (Малић 1981: 52–53).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *постројење* п. „састав, склоп грађе, распоред, начин градње“: Београд 1940; „укупност различитих уређаја у индустријском предузећу“: Загреб и Београд пол. 20. в. (РМС).

У RЈAZU те речи нису потврђене.

• У речницима руског језика: *построение* п. „изградња, подизање; структура, организација; поступак расуђивања, мишљења; уређење“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.), *построенье* „изградња, подизање“ (Даль s.v. *постраивать*), *построение* „градње, (из)градња“: 1685. (СРЯ XI–XVII 17: 260), *построение* „градња“ (СЦСРЯ 3: 393).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Скок ту реч не тумачи.

У РЊЈ забележена је именица *постројеније* „подизање, градња“ < цркв.-рус. *построение* (2: 104).

У етимолошким речницима се именица *построение* не помиње (Фасмер; Цыганенко; Черных). По творбеном саставу, та реч је деварбал од *пострѡитѣ* „саградити, сазидати, подићи“, војн. „постројити, сврстати“ < *стрѡитѣ* „градити, подизати; (прен.) градити, стварати“, као што је именица *строение* „састав, склоп, структура; зграда, грађевина“ од *стрѡитѣ* < псл. **strojiti* < **strojъ* (в. Черных 2: 211 s.v. *стрѡитѣ*).

²⁷⁴ Уп. реч *степен* коју Д. Малић узима као пример „црквенославенизма“ који је ревитализован посредништвом руског језика (Малић 1981: 51–52).

²⁷⁵ <http://www.etymonline.com/index.php?term=gradual>

◆ Именицу *постројење* преузели смо из руског језика. Најстарија потврда за рус. *построение* је из 1685. године. У срп.-хрв. језику слабо је потврђена: у RЈAZU је нема, а у РМС потврде су из 20. века. Данас је то фреквентна реч.

ПРЕДОСТРОЖАН

■ В. § 2.1.2.4. (Малић 1981: 52–53).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

■ У српско-хрватском језику придев *предострѡжан* „смотрен, опрезан“: Сремац, Загреб пол. 20. в.; уп. *предострѡжност* f. „особина онога што је предострожно, опрезност“: М. Вујачић пол. 20. в., *Вјесник* Загреб 1960. (РМС).

У RЈAZU нису потврђене те речи.

• У речницима руског језика: придев *предосторѡжный* „предострожан, обазрив, опрезан“ (Даль s.v. *предостерегать, предостеречь*), *предосторѡжность* f. „предострожност, обазривост, опрезност“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль s.v. *предостерегать, предостеречь*), „id.“ (СЦСРЈ 3: 431).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Скок ту реч не помиње.

Код Ј. Ајдуковића реч *предострожан* забележена је као русизам из Клаића (Klaić), од рус. *предосторожный*, са коментаром да је на формирање утицала ортографија модела и творбено-морфолошке законитости језика примаоца (Ајдуковић 1997: 273).

В. Михајловић има посрбицу *предосторожност* рус. *предосторожность*, нем. *Vorsichtigkeit* (1768) (Михајловић 1984: 351).

Русизмима се сматрају речи: *предострожан* (Терзић 2003: 206) и *предострожност* (Jonke 1971: 306; Ивић П. 1998: 251, 297). Т. Прпић каже: „А што да кажемо о онима, који данас hladnokrvno govore *predostrožnost, predostrožan, predostrožno?* Ако већ не знају, да је то наш *oprez*, треба да знаду, да рускome ‘polnoglasju’ -oro-, -olo-, -ere-, -ele- одговарају наши slogovi -ra, -la (-le), -re, -le, па би руске riječi *predostorožnost’, predostorožnyj* dale kod nas *predostraznost, predostrazan, predostrazno*“ (Prpić 1956: 22). И. Клајн износи мишљење да место русизама *предострожан* и *предострожност* више одговарају духу нашег језика речи *опрезан, опрезност* или *обазрив, обазривост* (СЈП 2004: 183).

Руски придев *предосторожний* бележи се једино код Даља, док је у савременим речницима забележена само именица *предосторожност*, која се очито није употребљавала пре 18–19. века. У етимолошким речницима руског језика те речи се не помињу (Фасмер; Цыганенко; Черных).

◆ Потврђеност речи *предострожан* и *предострожност* у срп.-хрв. речницима је релативно слаба. Код Михајловића има посрбица *предосторожност* из 1768. године, што би значило да је рус. именица *предосторожност* била у оптицају у то време. По томе су *предострожан* и *предострожност* русизми у адаптираном облику. Данас се ретко употребљавају.

ПРЕДРАСУДА

■ В. § 2.1.2.2. (Njegovan 1938: 111).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *прѣдрѣсуда* / *прѣдрасуда* f. „погрешно мишљење о коме, чему, које није основано на провереним чињеницама“: Крлежа Загреб прва пол. 20. в., Београд 1949. (РМС).

У RЈAZU *предрасуда* „расуда, која се унапред учини без довољна темеља“, код Ђ. Поповића, са потврдама из 19. века.

• У речницима руског језика: *предрасудок* m. „предрасуда“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.), *предразсудокъ* „id.“ (Далъ s.v. *предразсужденъе*), „id.“ (СЦСРЈ 3: 433).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Т. Маретић каже да је реч *предрасуда* према нем. *Vorurteil* (RЈAZU 11: 496).

Скок ту реч не помиње.

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже да је реч *предрасуда* „*Vorurteil*“ из рус. *предразсудокъ* (Maretić 1924: 104).

В. Михајловић има посрбицу *предрасуда* = лат. *praejudicium* (1848) (Михајловић 1984: 351).

Ј. Стерија Поповић је употребљавао у својим песмама реч *предрасуда*к (*предрасудак*) „предрасуда“, коју Љ. Тумарић означава као славенизам и књишку реч (Тумарић 2008: 100).

Фасмер и Куркина сматрају рус. *пред-рас-суд-ок* (уп. *рассудить*) калком фр. *préjugé* (Фасмер 3: 357; ТСРЈ Шв. 719).

В. В. Виноградов сматра да се реч *предрассудок* укоренила у руском језику у трећој четвртини 18. века, па је зато Даљ сматра новијом. Старијег датума је синоним *предразсуждение*, који се сматрао архаичним, па је у првој трећини 19. века једина разлика међу њима била стилске природе. Коначно је архаизам *предразсуждение* истиснут из употребе. В. В. Виноградов каже да су обе речи настале као преведенице фр. *préjugé* (Виноградов s.v. *предрассудок*²⁷⁶).

Уп. код Његоша реч *предрасужденије* (са звездицом која значи да није потврђена у овом облику), по мишљењу С. Стијовића русизам (Стијовић С. 1992: 192), а у РЊЈ *предрасужденије* „предрасуда“ < цркв.-рус. *предрасуждение* (2: 137). Именица *предрасужденије* „предубеђење, предрасуда“ налази се у делу *Историја трговине* Д. Исајловића из 1816. год. (Младеновић 1989: 112; Младеновић 2008: 397).

◆ Именица *предрасуда* је русизам у адаптираном облику. По потврдама у срп.-хрв. језику, у употреби је од 19. века и данас је то учестала реч.

ПРЕДСКАЗАЊЕ, ПРЕДСКАЗАТИ, ПРЕТСКАЗИВАТИ

■ *Предсказање, предсказати* в. § 2.1.2.4. (Малић 1981: 52–53).

■ *Претсказивати* в. § 2.1.2.2. (Његован 1938: 111).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *предсказáње* / *предска́зáње* п. „предзнак; пророчанство“: Загреб 1948; *предска́зати* рф. „прорећи“: Ћ. Јакшић, Сремац; *предскази́вати (се)* impf. Београд кр. 19. поч. 20. в. (РМС).

У RЈAZU *предсказање* глаголска именица од *предсказати*, само у једној потврди код Његоша у *Горском вијенцу*; *предсказати* „прорећи“ и *претсказивати* „прорицати“, оба глагола само код Ћ. Поповића и уз напомену да се слабо употребљавају.

• У речницима руског језика: *предсказáние* п. гл. им. од *предсказать*, „оно што је предвиђено“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.), *предсказáние* „id.“ (Даљ s.v. *предсказывать, предсказать*), *предсказание / прѣдъсказание* „предзнак“: 11. в. (СРЈ XI–XVII 18: 209), *предсказáние* гл. им. од *предсказать*, „пророчанство“ (СЦСРЈ 3: 434); *предсказáть* рф. „предвидети, прорећи“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ

²⁷⁶ В. <http://slovari.ru/default.aspx?s=0&p=5311&0a0=522>

Шв.; Даль), „id.“ (СЦСРЯ 3: 434); *предска́зывать* impf. „предвиђати, прорицати“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; Даль), „id.“ (СЦСРЯ 3: 434).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Т. Маретић каже да је именица *предсказање* из рус. *предсказание*, а да су глаголи *предсказати* и *претсказивати* из рус. *предсказать*, *предсказывать* (RJAZU 11: 498–499).

Скок те речи не тумачи.

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже да су глаголи *предсказати* и *предсказивати* „vorhersagen“ из рус. *предсказать*, *предсказывать* и да су непотребни, па предлаже: *прорећи*, *прорицати* (Maretić 1924: 104).

Код Његоша С. Стијовић бележи хибрид на бази рускословенског *предсказање*, руску реч *предсказивати*, са звездicom која значи да није потврђена у овом облику, и кованицу на бази рускословенског *предсказа*, такође са звездicom и уз напомену да та реч није нађена у речницима и да ју је највероватније Његош направио према рускословенској именици *предсказание* или глаголу *предсказать* (Стијовић С. 1992: 192). У РЊЈ: *предсказаније* „предсказање“ < цркв.-рус. *предсказание*, *предсказа* „предзнак“ < цркв.-рус. *предсказать*, *предсказање* „пророчанство“ и *предсказивати* „прорицати; наговештавати“, без ознаке порекла (2: 137).

В. Михајловић има посрбицу *предсказаније* „ауспиција“, забележену 1828. (Михајловић 1984: 352).

М. Зорић је означила као славенизме речи: *предсказание* (*предсказаније*) „сумњати“ и *предсказывати* (*предсказивати*) „прорицати, предсказивати“, које је користио Г. Магарашевић поч. 19. в. (Зорић 2004: 122).

Вук је у свом раду навео реч *предсказанѣ* као „Славенску“ коју је Раић посрбио (Караџић 1826: 58).

Љ. Јонке каже да је глагол *предсказати* непотребан русизам поред наше речи *прорећи* (Јонке 1953: 3), а И. Клајн да је добијен у 19. веку прилагођавањем руске речи (СЈП 2004: 182). Т. Прпић сматра да је глагол *предсказати* у значењу „прорећи“ чест русизам новијег времена. Он каже: „Nalazimo doduše u naših starih pisaca 16. stoljeća oblik *skazanje*, imamo i danas glagol *kazati*, ali nemamo glagol

skazati, a taj rusizam nema nikakve veze sa spomenutim našim starim oblikom. On je unesen u naše vrijeme, izravno iz ruskoga jezika“ (Prpić 1952: 87).

У етимолошким речницима руског језика се речи *предсказáние*, *предсказáть* и *предсказáывать* не помињу (Фасмер; Цыганенко; Черных). По творбеном саставу, именица *предсказáние* (11. в.) изведена је од глагола *предсказати*, што имплицира да је и тај глагол постојао у 11. веку када је она посведочена. По свој прилици је црквенословенска варијанта за *прорешти*, *пророчьство*.

◆ Срп.-хрв. речи *предсказање*, *предсказати* и *предсказивати* су позајмљене из руског језика у 19. веку. У РМС забележена је за реч *предсказање* само једна потврда са западне стране, међутим она је посведочена код Његоша и Г. Магарашевића у првој пол. 19. века (уп. *предсказаније* из 1828. код Михајловића). С. Стијовић сматра да је *предсказање* хибрид на бази рускословенске речи, а код М. Зорић је означена као славенизам. Међутим, те речи нема код Миклошича и у SJS, као ни код Дјаченка, Петковића и Даничића. Постојао је, међутим, већ у црквенословенском деривациони потенцијал: глагол *сказати* (стсл., цсл., ссл.), као и творбени модел (*прѣдъвндѣти*). То не мења чињеницу да је у срп.-хрв. ушла из руског мимо црквеног језика, можда да би калкирала нем. *Voraussage* као шири и стилски неутралан термин у односу на *пророчанство*, рус. *пророчество*, нем. *Prophezeiung*, који имплицира религијско откровење. Данас је то фреквентна реч на целом подручју српско-хрватског језика. В. *заказати* и *скаска*.

ПРЕДУПРЕДИТИ

■ Д. В.: „*Предупредити* (из рус. *предупредить*) *vorbeugen*, на пр. предупредити извршење нечега и сл., боље је *предусрести* (извршење нечега). Најбоље је избегавати оба ова глагола па узимати описне изразе.“ (НП 1937в: 256).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *предупредити* и *предуприједити* рф. „оне могућити, осујетити“: Андрић, „унапред обавестити“: Андрић (РМС).

У RIAZU *предуприједити* „доскочити чему“, само код Ђ. Поповића, са потврдама из 19. века.

• У речницима руског језика: *предупредить* рф. „предупредити, на време спровести одређене мере; известити некога раније“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.; Даль), *предупредить* рф. према *предупреждать* impf. (СЦСРЯ 3: 436).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Т. Маретић каже да је глагол *предупредити* из рус. *предупредить* (RJAZU 11: 504).

Скока ту реч не тумачи.

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже да је глагол *предупредити* „vorbeugen“ из рус. *предупредить* и да је боље користити: *доскочити чему, спречити (препречити) што* (Maretić 1924: 104).

Код Ј. Ајдуковића реч *предупредити* забележена је као русизам из Московљевића, од рус. *предупредить*, са коментаром да је на формирање утицала ортографија модела и творбено-морфолошке законитости језика примаоца (Ајдуковић 1997: 274).

Б. Терзић сматра да је реч *предупредити* русизам (Терзић 2003: 206).

У етимолошким речницима руског језика се реч *предупредити* не тумачи (Фасмер; Цыганенко; Черных).

◆ Глагол *предупредити* је руског порекла. По потврдама у срп.-хрв. језику, у употреби је од 19. века. У савременом језику је у активној употреби.

ПРЕДШАСНИК

■ „Предшасник’ је према руској речи *прешественникъ* [sic!]; непотребно је код речи *претходник*.“ (ЈП 1935а: 122).

■ „Предшасник’ је према руском *прешественникъ* [sic!]. Боље је место те речи употребљавати *претходник*.“ (ЈП 1938в: 174).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *прѣдшаснѣк* т. „претходник“: Загреб 1913, 1937; изведеница: *предшасница* (РМС).

У RJAZU *прѣдшаснѣк* „претходник“, само код Шулека (1860), са потврдама из 19. века.

• У речницима руског језика: *предшѣственник* т. „претходник“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.), *предшественникъ* „id.“ (Даль s.v. *предходить*), „id.“ (СЦСРЯ 3: 348).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Т. Маретић каже да је реч *предшасник* из рус. *предшественникъ* (RJAZU 11: 503).

Скок каже да је радна именица *предшасник* изведена од основе *šъd-* и упућује на рус. облик *предшественникъ* (Skok 1: 677 s.v. *hòditi* III).

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже да је реч *предшасник* „Vorgänger“ начињена према рус. *предшественникъ* и да је боље *претходник* (Maretić 1924: 104).

Уп. код Ј. Ајдуковића реч *предшественник*, која је забележена као русизам из РМС, од рус. *предшественник*, са коментаром да је формиран према ортографији модела (Ајдуковић 1997: 274). У РЊЈ забележена је именица *предшественник* „претходник“ < цркв.-рус. *предшественникъ* (2: 138). В. Михајловић има посрбицу *предшественник* = лат. *antecessor* (1846) (Михајловић 1984: 354). Реч *предшественник* (*предшественникъ*) предложена је од стране Друштва српске словесности (НР 3). У делима С. Сремца налази се реч *предшественник*, коју Н. Петровић обележава као русизам (Петровић Н. 1997: 153).

У етимолошким речницима руског језика се реч *предшественник* не помиње (Фасмер; Цыганенко; Черных). У руском језику она је очигледно новија, јер је нема у речнику СРЈ XI–XVII, у коме се само налазе речи са другачијом семантиком: *предшественница* „која спрема некога за пут“ (1560), *предшество* / *предъшьствие* „спремање за пут“ (12. в.), *предшествовати* „ићи напред“ (11. в., 1405) (18: 218).

◆ У оба одговора у ЈП наведен је погрешан руски облик *прешественникъ*. Срп.-хрв. реч *предшасник* семантички одговара рус. *предшественник*, која је иначе била преузета у лику *предшественник* (РМС, РЊЈ, Михајловић). Потврде за реч *предшасник* су новије, из 19. века. Данас је то архаизам.

ПРЕИМУЋСТВО

■ В. § 2.1.2.4. (Малић 1981: 52–53).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику прилог *преимућство* п. „предност“: Андрић, Загреб 1960; „повластица, привилегија“: Загреб кр. 19. поч. 20. в., И. Секулић Београд пол. 20. в. (РМС).

У RЈAZU *преимућство* „повластица“, код Шулека (1860) и Ћ. Поповића, са потврдама из 19. века.

- У речницима руског језика: *преиму́щество* п. „предност, надмоћ, превага; повлашћеност“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль), „надмоћност“: 1695; „привилегија“: 1698. (СРЈ XI–XVII 18: 239), „id.“ (СЦСРЈ 3: 440–441).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Т. Маретић каже да је именица *преимућство* из рус. *преимущество* (RJAZU 11: 537).

Скок ту реч не помиње.

Т. Маретић каже да је реч *преимућство* „Vorzug, Vorrecht“ (код Мажуранића и Ужаревића, Шулека и Ђ. Поповића) из рус. *преимущество* (Maretić 1924: 105; 92).

В. Михајловић има посрбице: *преимушество* „привилегија“ (1807) и *преимућственик* „привилегиран (човек)“ (1844) (Михајловић 1984: 355). У славеносрпском периоду потврђена је именица *преимушество* / *преимушество* „предност“, „привилегија, повластица“ 1784. год. и означена је као славенизам (РССЈ 230).

Ј. Стерија Поповић је употребљавао у својим песмама реч *преимућство* (*преимућство*) „предност, преимућство“, коју Љ. Тумарић означава као славенизам и књишку реч (Тумарић 2008: 100).

Љ. Јонке каже да су русизми *преимућан* и *преимућство* дошли у 19. веку посредством Мажуранићевог и Ужаревићевог и Шулековог речника (Jonke 1971: 173). Т. Прпић сматра да уместо русизма *преимућство* треба користити наше речи: *превласт, надмоћ, предност* (Prpić 1956: 20). Слично каже и И. Клајн, да реч *предност* више одговара духу нашег језика (СЈП 2004: 183).

Цигањенко изводи рус. *преимущество* од глагола *иметь* „располагати чиме“ < **јъmeti* „држати“ (Цыганенко 327 s.v. *преимущество*; 156 s.v. *иметь*).

◆ Именица *преимућство* је русизам у адаптираном облику. На основу потврда у срп.-хрв. језику, користи се од 19. века (уп. славенизам *преимушество* / *преимушество* 1784. у РССЈ). Данас је то честа реч.

ПРЕИНАЧИТИ

■ В. § 2.1.2.2. (Njegovan 1938: 111).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *преиначити* pf. „изменити, променити што“: Загреб прва пол. 20. в., Ј. Цвијић Београд прва пол. 20. в.; *преиначити се* Назор Загреб пол. 20. в. (РМС).

У RЈAZU *преиначити* „предругојачити“, код Шулека (1860) и Ђ. Поповића, са потврдама из 19. века.

• У речницима руског језика: *переиначитъ* pf. „преиначити, прерадити, променити смисао“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль), *переиначивать* impf. „преиначивати, прерадити, мењати смисао“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; Даль), *переиначитъ* „променити, изменити; другачије представити“ (СРЈ ХVIII), *переиначити* / *переиначити* „изменити“: 1637. (СРЈ XI–XVII 14: 245), *переиначитъ* pf. према *переиначивать* impf. „радити другачије; изменити“ (СЦСРЈ 3: 182).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Т. Маретић каже да је глагол *преиначити* из рус. *переиначитъ* или из чеш. *přejiначiti* (RЈAZU 11: 537).

Скок каже да је деноминал *преиначити* грађен са преф. *пре-* од свеслов. и псл. придева *īnāk* „diversus“ (Skok 1: 720 s.v. *in*¹).

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже да су речи *преиначити* и *преиначивати* „umändern, umformen“ из рус. *переиначитъ*, *переиначивать* или из чеш. *přejiначiti*, *přejiначovatі*, да је од глагола *преиначити* изведена именица *преинака* и да се тај глагол уобичајио (Maretić 1924: 105).

У РЊЈ забележен је глагол *преиначити* „изменити“, без ознаке порекла (2: 140).

В. Михајловић има посрбице: *преиначити* „изменити, модифицирати“, лат. *alterare* (1840), *преиначај* = лат. *alteratio* (1846), *преинач* „реформа“ (1837), *преиначеније* „модификација“ (1808) и *преиначење* „модификација“ (1859) (Михајловић 1984: 355–356).

Ј. Стерија Поповић је употребљавао у својим песмама реч *преиначаванѣ* (*преиначаванѣ*) „преиначаванѣ“, коју Љ. Тумарић означава као славенизам и књишку реч (Тумарић 2008: 100).

Уп. у раду И. Грицкат, у којем је анализирао покушај стварања терминологије средином 19. века у Друштву српске словесности, реч *преиначај* (*преиначай*) која се наводи као пример типа изведенице на *-ај*, препоручене од стране Друштва (Грицкат 1964: 138; НР 3). А. Младеновић узима за пример реч *преиначити* која је

предложена од стране Друштва српске словесности као домаћи термин и која се употребљава у нашем књижевном језику до данас (Младеновић 2008: 506; НР 3).

У етимолошким речницима руског језика се реч *переи́нчить* не помиње (Фасмер; Цыганенко; Черных).

Чеш. *přejinačiti (se)* „изменити (се)“ Махек изводи од глагола *jinačiti < jiný* adj. (Machek 227 s.v. *jiný*). Холуб и Копечни је не помињу, в. Holub/Корећну 1: 154 s.v. *jiný*. Уп. чеш. *jinaký* „другачији“, струс. („др.-русс.“), рсл. *инако, инакми* „id.“, рус. дијал. *и́нако* „другачије“, *и́нак, и́накий* „други, другачији“, *инакой*, који поред потврда из осталих словенских језика води порекло од псл. **jьнакъ(jь)* (ЭССЯ 8: 230 s.v. **jьнакъ(jь)*).

◆ Глагол *переи́нчити* је, на основу потврда у речницима срп.-хрв. језика, у употреби од 19. века. Руски глагол *переи́нчить* посведочен је од 1637. године. Наша реч је русизам у адаптираном облику и у савременом језику често се користи. Учвршћивање статуса овог русизма у срп.-хрв. језику допринела је његова етимолошка прозирност, будући да је прилог *иначе* домаћа реч, коју Вук бележи већ у првом издању Рјечника.

ПРЕПИСКА

■ В. § 2.1.2.4. (Малић 1981: 52–53).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *прèписка* f. „дописивање“: Андрић; „скуп свих писама примљених од кога или посланих коме“: М. Цар Београд прва пол. 20. в., Београд 1946. (РМС).

У RЈAZU *преписка* „кореспонденција, дописивање“, само код Ћ. Поповића, са потврдама из 19. века и уз напомену да ту реч много употребљавају српски писци.

• У речницима руског језика: *перепи́ска* f. „кореспонденција, преписка, дописивање, преписивање“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.; Даль s.v. *переписывать*), „преписивање; дописивање; кореспонденција, слање и добијање писама“ (СРЯ XVIII), „поново написати“: 1646, 1696; „преписати, направити копију“: 1618; „кореспонденција“: 1649. (СРЯ XI–XVII 14: 274), „преписивање; кореспонденција“ (СЦСРЯ 3: 196).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Т. Маретић каже да је именица *преписка* из рус. *переписка* (RЈAZU 11: 660).

Скок је навео да је реч *преписка* русизам, од рус. *переписка* „correspondance“ (Skok 2: 662 s.v. *pisati*).

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже да је реч *преписка* „Korrespondenz“ из рус. *переписка* и да је потребна, јер наше: *писма, дописи*, не значе нем. *Korespondenz* „узајамно дописивање“ (Maretić 1924: 106).

У РЊЈ забележена је именица *преписка* „дописивање“, без ознаке порекла (2: 148).

В. Михајловић има посрбицу *преписка* „кореспонденција“, забележену 1841. (Михајловић 1984: 359).

У етимолошким речницима руског језика се реч *перепискa* не помиње (Фасмер; Цыганенко; Черных). По свом значењу и творбеном саставу, то је девербал од *переписатьъ*.

◆ Именица *преписка* је русизам у адаптираном облику. По потврдама у срп.-хрв. језику, у употреби је од 19. века, све до данас, с тим што се због савременог писања писама у електронској форми, њена семантика прилагодила и осавременила.

ПРЕТПИСАНИЈЕ

■ В. § 2.1.2.1. (Ђорђевић 1934д: 19).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У речницима српско-хрватског језика та реч није потврђена (РМС; Московљевић; RJAZU), у RJAZU има глагол *претписати* „писмено одредити“, само код Стулића, са потврдама из 19. века.

• У речницима руског језика: *предписáние* п. „налог; наредба; упутство, упут“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.), *предписанье* „налог“ (Даль s.v. *предписывать*), *предписание* / *предъписание* / *прѣдписание* „увод“: 11. в., 1220, 16. в., 1644; „проглас“: 11. в.; „гарантно писмо“: 1651. (СРЯ XI–XVII 18: 203), *предписание* „директива, упутство“ (СЦСРЯ 3: 432), *прѣдъписание* / *предъписание* „id.“: 1220. (Срезневский 2: 1638).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Т. Маретић је у RJAZU за глагол *претписати* навео: „Iz lat. *praescribere* (нјем. *vorschreiben*, rus. *предписатьъ*).“ (11: 759).

Скок ту реч не помиње.

У РНЈ забележен је глагол *претписивати* „прописивати“, без ознаке порекла (2: 154).

У етимолошким речницима руског језика се реч *предписáние* не помиње (Фасмер; Џыганенко; Черных). По свом значењу и творбеном саставу, то је превербална изведеница од именице *писание*, глагола *писатьъ*.

Код Миклошича нема те речи, али има прѣдънаписаннѣ „praescriptio“ (Miklosich Lex. 725). Код Даничића је нема.

◆ За срп.-хрв. именицу *претписаније* немамо ниједну потврду из речника. П. Ђорђевић издваја ту реч из рада Д. Страњаковића у којем се наводи наредба П. Јанковића окружним начелницима из 1844. године, међутим помиње је без значења. С руском речју *предписáние* слаже се у фонетском погледу. Наизглед хапакс који није „заживео“, али треба имати у виду глагол *преписати* који се осим свог основног значења употребљава и у обртурама типа *преписати лек* = рус. *предписать лекарство*. У тој употреби он је изгледа русизам са гласовним упрошћењем *дп > п*. Данас је та реч застарела. В. *прописати*.

ПРИВРЖЕН

■ В. § 2.1.2.2. (Njegovan 1938: 111).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику придев *привржен* „одан, веран коме“: Андрић, Загреб 1947.(РМС).

У RЈAZU *привржен* „онај, који је коме одан, који уз кога, за ким пристаје“, код Шулека (1860) и Ђ. Поповића, са потврдама из 19. века, уз напомену да је у књижевном језику то обична реч.

• У речницима руског језика: придев *привѣрженный* „одан, веран“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль s.v. *привергать, привергнуть*), „id.“ (СЦСРЈ 3: 555).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Т. Маретић каже да је придев *привржен* из рус. *приверженный* (RЈAZU 12: 221).

Скок ту реч не помиње.

Т. Маретић каже да су речи *привржен* и *приврженост* „anhänglich“, „Anhänglichkeit“ (код Мажуранића и Ужаревића, Шулека и Ђ. Поповића) из рус.

приверженный, приверженность, а да је од тога настало *приврженик* (Maretić 1924: 113; Maretić 1892: 92).

У РНЈ забележен је придев *привржен* „одан“, без ознаке порекла и *приврженица*²⁷⁷ „присталица“ < цркв.-рус. *приврженецъ* [sic! рус. *приверженецъ* (Даль s.v. *привергать, привергнуть*)] (2: 158).

Код Ј. Ајдуковића реч *привржен* забележена је као русизам из Московљевића, од рус. *приверженный*, са коментаром да је на формирање утицала ортографија модела и творбено-морфолошке законитости језика примаоца (Ајдуковић 1997: 275).

Б. Терзић сматра да је *привржен* русизам (Терзић 2003: 206).

Куркина каже да је рус. *при-верженный* стари партицип, у сродству с глаголом *ввергнуть (в-вергнуть)* (ТСРЯ Шв. 727).

◆ Придев *привржен* је русизам у адаптираном облику, који се по потврдама употребљава од 19. века. Данас је то учестала реч.

ПРИМЕТИТИ, ПРИМЕДБА

■ Д. Костић: „*Приметити, примедба*. Кад се од ових речи одузме предлог *при* шта ће онда значити оно *метити* и *медба*? Ми за *приметити* и *примедба* имамо много боље речи. За *приметити*, ако се тиче рада очију: *угледати, опазити, смотрити*; ако се тиче говора: *напоменути, приговорити* и према овом: *напомена, приговор*. Напомена ова, и као приговор (јер између обеју ових замена ‘примедби’ има једна танана разлика у значењу), оправдана је. Све предложене замене и глаголу *приметити* и именици *примедба* припадају народном језику нашем, док су саме те речи позајмили књижевници наши пре Вука из црквених и других књига руских. Стога, заиста, имају много мање права на употребу и у нашем књижевном језику, коме као основа служи народни језик наш.“ (Костић Д. 1933г: 120).

■ *Приметити* в. § 2.1.2.1. (Ђорђић 1934д: 19).

■ *Примедба* в. § 2.1.2.2. (Njegovan 1938: 111).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

²⁷⁷ С. Стијовић забележио је руску адаптирану реч *приврженица*, са звездicom која значи да није потврђена у овом облику (Стијовић С. 1992: 195). Уп. *приверженец* т. „присталица“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.), *приврженецъ* „id.“ (Даль s.v. *привергать, привергнуть*).

▪ У српско-хрватском језику *примѣтити*, ијек *примијѣтити* рф. „опазити, спазити, угледати“: Крлежа Загреб прва пол. 20. в.; „напоменути, обратити пажњу“: Загреб кр. 19. поч. 20. в., Р. Домановић; „приговорити, замерити, покудити“: Загреб кр. 19. в.; „рећи, казати, припоменути, споменути“: Београд ср. 20. в.; *примедба / примѣдба*, ијек. *примједба / примѣдба* ф. „речи којима човек допуњава или исправља речено, напомена, опаска“: Л. Лазаревић 1898–1899, „приговор, замерка“: Загреб 1953, „упутство“: И. Секулић (РМС).

У RЈAZU *примијѣтити* „опазити“, код Шулека (1860) и Ђ. Поповића, са потврдама из 19. века, „напоменути, споменути, додати“, код Шулека (1860), са једном потврдом из 19. века (Љубиша); нема *примедба*.

• У речницима руског језика: *примѣтитъ* рф. „запазити“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.), *примѣтитъ* „id.“ (Даль), *примѣтити / приметити* „id.“, обратити пажњу на некога, нешто“: 1382, 1563, 1585; „обратити пажњу, показати благонаклоност“: 16. в. (СРЈ XI–XVII 19: 218), *примѣтитъ* рф. према *примѣчатъ* имрф. (СЦСРЈ 3: 477); *примечать* имрф. „запажати; надзирати, посматрати у тајности“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.), *примѣчатъ* „id.“ (Даль), *примѣчати / примечати* „запажати, обраћати пажњу“: 16. в., 1696, „надзирати“: 1563. (СРЈ XI–XVII 19: 220), *примѣчатъ* „запажати“, „пажљиво посматрати“, „надзирати“ (СЦСРЈ 3: 477); *примечание* п. „примедба, напомена“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.), *примѣчанье* „id.“ (Даль s.v. *примѣчатъ*, *примѣтитъ*), *примѣчаніе* гл. им. од *примѣчатъ*, „објашњење“ (СЦСРЈ 3: 477).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Т. Маретић каже да је глагол *примијѣтити* из рус. *примѣтитъ* (RЈAZU 12: 57). Скок је навео да се у срп.-хрв. *мијѣтити* налази само у префигираним облицима, као што је на пример *примијѣтити*, који је из руског језика, док за апстрактну именицу *примједба* „напомена“ (Вук), са суф. *-ѣба*, каже да се налази у црквеним текстовима. За глагол *мијѣтити* он упућује на цсл. поствербал псл. порекла *тѣта*, рус. *метитъ*, *мечать* и буг. *сметам* 1. sg. „рачунати“, *сметка* „рачун“ и изводи од ие. **mē-* „мерити“, одатле стинд. *māti-* „мера“, грч. *μῆτις* „савет“, *μѣтров* (Skok 2: 423 s.v. *mijētiti*).

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже да су глаголи *примијѣтити* и *примијѣживати* „bemerken“ из рус. *примѣтитъ*, *примѣчатъ* и да је боље

користити: *замијетити*, *опазити*, *угледати*. Он сматра да је од тих глагола изведена именица *примједба* и уместо ње је боље употребљавати: *напомена*, *биљешка* (Maretić 1924: 110–111). У свом раду он каже да су речи *приметити*, *примећивати*, *примедба* „bemerken“, „Bemerkung“ (код Шулека и Ђ. Поповића) од рус. *примѣтитъ*, *примѣчатъ*, *примѣчаніе* (Maretić 1892: 92).

Уп. посрбицу код В. Михајловића *примећивати* „перципирати“ из 1848. (Михајловић 1984: 367).

М. Зорић је означила као славенизме речи: *примѣтити* (*приметити*) „запазити, приметити“, *примѣчавати* (*примечавати*) „примећивати“ и *примѣчаніе* (*примечаније*) „напомена, забелешка“, које је употребљавао Г. Магарашевић поч. 19. в. (Зорић 2004: 125). Глагол *приметити* А. Младеновић налази у роману Ј. Стерије Поповића *Роман без романа* (40-тих год. 19. в.) са екавизираним гласовном вредношћу слова јат, поред рускословенског „јекавског“ *примѣтити* (Младеновић 1989: 124).

У етимолошким речницима руског језика не помињу се глаголи *примѣтитъ* и *примечать* (Фасмер; Цыганенко; Черных). По творбеној структури, то су изведенице од свршеног *метитъ* (< струс. *мѣтити*) и несвршеног глагола *мечать*, који по Черниху потичу од ие. **mē-* (Черных 1: 525 s.v. *месті*). Код Куркине рус. *мѣтитъ* долази и с префиксима: *примѣтитъ*, *заметитъ*, *наметитъ*; етимолошки гледано тумачи се на два начина, једни везују за гот. *maitan* „сећи“, ствнем. *meizan* „id.“, док други са стинд. *māitīs* „мера“, лат. *mētior* „мерити“ (ТСРЯ Шв. 444 s.v. *мѣтитъ*).

Нема те речи код Миклошича и у SJS, као ни код Дјаченка, Петковића и Даничића.

♦ Потврде за срп.-хрв глагол *примѣтити* / *примијетити* датирају од 19. века (в. у RJAZU, затим у раду М. Зорић потврда код Г. Магарашевића). Т. Маретић и Скок кажу да је русизам. Именица *примедба* / *примѣдба* није посведочена у RJAZU, док у РМС потврде датирају од кр. 19. в. Скок тврди да се налази у црквеним текстовима (ми за то немамо потврда). На основу суфикса *-ба*, који долази искључиво на глаголске основе, можемо закључити да је *примедба* као *potina actionis* изведена од *приметити* (в. Клајн 2003: 70–71). Рус. *примѣтитъ* потврђен је у значењу „запазити, обратити пажњу на некога, нешто“ из 1382. године.

Именица *примечание* није посведочена у СРЈ XI–XVII, већ у савременим речницима, код Даља и у СЦСРЈ, што значи да је рецентна (уп. потврду за *примечаније* код Г. Магарашевића). Обе речи у савременом руском језику имају колоквијални карактер, а књижевне речи су *заметить* (*замечать*) и *замечание*. На основу свега наведеног, закључујемо да је глагол *приметити* русизам, а *примедба* посрбица и да су фреквентне у савременом српско-хрватском језику.

ПРИНАДЛЕЖНОСТ, ПРИНАДЛЕЖАТИ

■ *Принадлежност* в. § 2.1.2.2. (Njegovan 1938: 111).

■ И. Грицкат, у свом раду о покушају стварања терминологије средином 19. века у Друштву српске словесности, узима за пример сложеницу *принадлежност* (*принадлежность*) која је очигледно узета из савременог руског језика, из ванцрквене лексике (Грицкат 1964: 135–136).

■ *Принадлежати* М. Стевановић је говећи о језичким варијантама срп.-хрв. језика упутио на Летопис Матице српске (књ. 372, св. 3, стр. 136) где је међу примерима наведено да је *принадлежати* српска реч наспрам хрватске *припадати*. Он каже да је *принадлежати* русизам који се налази у књигама рускоцрквених писаца српске средине „из прошлог столећа“ (Стевановић М. 1970: 18). У свом ранијем раду, М. Стевановић помиње да је *принадлежати* српска реч у Летопису Матице српске (Стевановић М. 1965а: 200–201).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *принадлежност* т. „оно што припада куда“: Сремац; „оно што припада коме као плата“: Београд 1952; *принадлежати* impf. „припадати, потпадати“: Виенац Загреб 1885, Београд прва пол. 20. в. (PMS).

У RЈAZU *принадлежност* „припадање“, само код Ћ. Поповића; *принадлежати* „припадати“, само код Ћ. Поповића.

• У речницима руског језика: *принадлежность* f. „припадност, припадање; савез, део целине; власништво, својина (о предметима)“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль), *принадлежности* pl. „оно што припада некоме, нечему, што се односи на нешто“: 1659; „оно што је неопходно да би се нешто остварило“: 1702; уп. *принадлежности* pl. „оно што припада некоме, нечему, што се односи на нешто“: 1656, 1682. (СРЈ XI–XVII 19: 226), *принадлежность* „id.“, „део (целине)“, „својство, особина“ (СЦСРЈ 3: 478); *принадлежать* impf. „припадати, спадати“

(ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.; Даль), *принадлежати* „тицати се нечега, припадати“: 1692, 1683; „доприносити“: 16. в. (СРЯ XI–XVII 19: 226), *принадлежать* „припадати“ (СЦСРЯ 3: 478).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У РМС уз глагол *принадлежати* стоји ознака руско (5: 82).

Т. Маретић каже да је именица *принадлежност* из рус. *принадлежность*, а глагол *принадлежати* из рус. *принадлежать* (RJAZU 12: 71).

Скок те речи не помиње. В. *надлежан, надлежность*.

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже да је глагол *принадлежати* „zu Teil werden“ из рус. *принадлежать* и да је непотребан поред наших речи: *запасти, западати*. За именицу *принадлежност* „Bezug, Einnahme“ он каже да је од глагола *принадлежати*, јер руска именица *принадлежность* нема то значење, ипак препоручује да се користи реч: *примитак* (Maretić 1924: 111).

Код Његоша С. Стијовић бележи руску реч *принадлежати*, са звездicom која значи да није потврђена у овом облику (Стијовић С. 1992: 196). У РЊЈ глагол *принадлежати* „припадати“ < цркв.-рус. *принадлежать* (2: 167).

Код Ј. Ајдуковића нотирани су русизми: *принадлежати* из РМС, од рус. *принадлежать*, са коментаром да је на формирање утицала ортографија модела и творбено-морфолошке законитости језика примаоца, и *принадлежност* из Московљевића, од рус. *принадлежность*, са коментаром да је формирана према ортографији модела (Ајдуковић 1997: 276).

В. Михајловић има посрбицу *принадлежност* „апертиненција“, забележену 1846. (Михајловић 1984: 368).

М. Зорић је реч *принадлежати* „припадати“, коју је користио Г. Магарашевић поч. 19. в., означила као славенизам (Зорић 2004: 125).

Глагол *принадлежати* „припадати“ налази се у делу *Историја трговине* Д. Исајловића из 1816. год. (Младеновић 1989: 112; Младеновић 2008: 397, 460).

У славеносрпском периоду потврђена је реч *принадлежашч(и)* партицип резента од *принадлежати* „који се убраја, који припада (нечему)“ 1768. год. (РССЈ).

А. Младеновић узима за пример реч *прнадлежност (принадлежность)* која је предложена од стране Друштва српске словесности као домаћи термин и која се употребљава у нашем књижевном језику до данас (Младеновић 2008: 506; НР 3).

У етимолошким речницима руског језика именица *принадлежность* и глагол *принадлежать* нису протумачени (Фасмер; Цыганенко; Черных). Куркина каже да је *при-над-лежать* изведено од *лежать* < псл. **ležati* < **legēti* < **legēti* (ТСРЯ Шв. 735; в. Фасмер 2: 475 s.v. *леж́ать*; Цыганенко 212–213 s.v. *лечь*; Черных 1: 473 s.v. *леж́ать*). В. В. Виноградов је, разматрајући хомониме *надлежать* и *принадлежать*, навео да су се речи *принадлежать* и *принадлежность* појавиле у руском савременом језику у првој половини 18. века. Захваљујући префиксу *при-* уз глагол *надлежать* добијено је значење којим се потенцира ближа веза, као што је то у нем. *Zugehörigkeit, zugehörig*. Првобитно значење глагол *принадлежать* било је „односити се, тицати се некога, нечега“ (то значење је изумрло поч. 18. в.), а од њега развило се „бити у чијој надлежности, убрајати се, припадати“. Од тог глагола изведена је именица *принадлежность* „оно што припада некоме, нечему, што се односи на нешто“ (Виноградов s.v. *надлежать, принадлежать*).²⁷⁸

◆ Именица *принадлежность* и глагол *принадлежати* позајмљени су из руског језика. На основу потврда, те речи се употребљавају у 19. веку, од славеносрпског периода (у RЈAZU посведочени су једино код Ђ. Поповића, а глагол *принадлежати* у раду М. Зорић потврђен је код Г. Магарашевића и у раду А. Младеновића код Д. Исајловића). Обе речи се и данас користе у срп.-хрв. језику. В. *надлежан, надлежность*.

ПРИРОДА

■ В. § 2.1.1.1. (Белић 1933ђ: 66).

□ В. § 2.1.1.2.3. (ЈПаб 1936е: 59).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *природа* f. „сав материјални свет који нас окружује“: Загреб 1955; „органиски и неорганиски свет на земљи“, „крај изван градских насеља“: Матош (зап.) кр. 19. поч. 20. в., Београд 1934; „суштина, основно својство кога или чега“: Б. Ћосић, Загреб 1935, „карактер, ћуд, нарав, темперамент“: Андрић, С. Пандуровић прва пол. 20. в., „човечји организам“: Београд пол. 20. в. (РМС).

²⁷⁸ http://etymolog.ruslang.ru/vinogradov.php?id=nadlegat_prinadlegat&vol=1

У RЈАЗУ *природа* „нарав, сила, моћ, која на свету све рађа, мења, уништава“, код Шулека (1860) и Ђ. Поповића, са потврдама из 19. века, „нарав, биће“, са потврдама из 19. века, „нарав, непромењена особина бића“, са једном потврдом из 19. в., „нарав, својство“, са потврдама из 19. века, „ћуд“, код Стулића (с напоменом да је из руског речника) и једном потврдом од Д. Обрадовића (1788), „врста“, са потврдама из 19. века.

У славеносрпском периоду потврђена је именица *природа* „урођено својство, карактер, нарав“ од 1768. год. (РССЈ).

• У речницима руског језика: *природа* f. „природа, сав материјални свет који нас окружује; све што је телесно, органско или неорганско; све што припада земљи“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль), књиж. „својство, особина“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.), „својство, особина“: 1645, 1678, „карактер“: 17. в.; „припадност каквој етничкој, друштвеној или верској групи“: 1614, 1640, 1659; „раса“: 1670; „врста, сорта“: 1670; „спољашњост“: 17–18. в.; „природа, скуп природних услова“: 1697. (СРЈ XI–XVII 19: 266), „природа, сав материјални свет који нас окружује“, „све што припада земљи (супротно од онога што ствара човек)“, „својство, особина“, „раса“ (СЦСРЈ 3: 487).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Т. Маретић каже да је именица *природа* из рус. *природа* (RЈАЗУ 12: 121–122).

Скок помиње поствербал *природа* < *roditi* (*se*) (Скок 3: 152 s.v. *rôd*).

Т. Маретић каже да су речи *природа* и *природан* „Natur“, „natürlich“ (код Шулека и Ђ. Поповића) из рус. *природа*, *природный* или из чеш. *příroda*, *přírodní* (Maretić 1924: 112; Maretić 1892: 92).

Код Његоша С. Стијовић бележи руску реч *природа* (Стијовић С. 1992: 196). У РЊЈ *природа* „сав метеријални свет око нас“, без ознаке порекла (2: 169).

В. Михајловић има посрбицу *природа* „натура; карактер“, забележену 1790. (Михајловић 1984: 369).

Вук је у предговору свог превода *Новог Завјета* назначио да је користио реч *природа*, али да он мисли да је она пре руска него „Славенска“ (из црквених књига) и да се може помешати са нашим речима (Караџић 1847: 16).

П. Ивић сматра да је реч *природа* у српско-хрватски језик могла да доспе и из руског и из чешког језика (Ивић П. 1998: 297). По Б. Терзићу и П. Пиперу, та реч

је руског порекла (Терзић 2003: 208, 211; Терзић 1999: 172; Пипер 1997: 215). В. Копривица каже да је бохемизам, који је дошао из руског језика, у којем је из чешког позајмљен с почетка 19. века (Копривица 2008: 374).

Куркина изводи рус. *природа* од псл. **rodъ* (> рус. *род, родить, народ, порода*), поред буг. *природа*, срп.-хрв. *природа*, слн. *priróda*, чеш. *příroda*, пољ. *przyroda* (ТСРЯ Шв. 738–739). Цигањенко такође сматра да је прасловенског порекла, с тим да је савремено значење попримила од 17. века (Цыганенко 331). В. В. Виноградов примећује како је савремено значење речи *природа* дошло преко Пушкина од француских просветитеља 18. века (Виноградов s.v. *природа*²⁷⁹).

Укр. *природа* деноминал од *pid* (ЕСУМ 4: 576 s.v. *природа*, 5: 89 s.v. *pid*).

Пољ. *przyroda* (од 19. в.) „природа, сав материјални свет“ Бориш сматра позајмљеницом из руског *природа*, као што је и у чешком и срп.-хрв. из руског. Руска реч је, као и стчеш. *příroda / přírod* „род“, од **pri-roditi se* „постати сличан некоме из породице“ < псл. **roditi se* „родити, стварати потомство“ (Boryś 499).

Махек каже да се стчеш. *příroda* први пут појавило у речницима Кларета (Klaret, *veršované slovníky, vydané v díle Klaret a jeho družina* (vyd. V. Flajšhans), Praha 1928) и да је изведено попут *ú-roda* < *uroditi se*, тако и у слч. *príroda* (Machek 494 s.v. *příroda*). Холуб и Копечни опет кажу да је *příroda* новија реч из руског, изведена од *roditi, rod* (Holub/Корецнý 1: 301 s.v. *příroda*, 2: 313 s.v. *rod*).

У НССЈ уз *príroda* стоји потврда из 18. века (4: 489). Л. Кралик сматра слч. *príroda* дериватом од глагола *roditi* (16. в.) (Kralik 508 s.v. *roditi*).

У БЕР-у буг. *природа*, поред цсл. *природа*, општесловенско је на основу паралела у срп.-хрв., слн., рус., чеш., слч. и пољ., поствербал од *raditi* [тј. **roditi*] (5: 731).

Код Сноја слн. *priròda* (19. в.) преузето је из других словенских језика: срп.-хрв., рус. и чеш., на основу којих реконструираше **priròda* < **priroditi se* „порађати се, множити се“, са првобитним значењем „онај који се породило, размножио“ (Snoj 578).

Код Миклошича стоји потврда за реч *природа* „natura“ која је позна, из речника издатог 1704. год. у Москви, а за *природъ* „proles [= род, пород]“ српскословенске потврде (Miklosich Lex. 678). Даничић те речи нема, али бележи глаголе: *природити*

²⁷⁹ <http://etymolog.ruslang.ru/vinogradov.php?id=priroda&vol=3>

« „nasci“ са старосрпским фонетизмом, прихвати се „gigni [= родити се]“ (2: 436); у списима Св. Саве нема (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980).

◆ С обзиром на потврде од 18. века из славеносрпског периода, можемо претпоставити да је реч *природа* преузета из руског језика. Из чешког језика није могла бити преузета, јер је тамо рецентна реч. У савременом срп.-хрв. језику је изузетно фреквентна реч.

ПРИСУ(Т)СТВО, *ПРИСУТАН, *ОТСУ(Т)СТВО, *ОТСУТАН; ПРИСУСТВОВАТИ; *ОДУСТВО

■ П. Ђ.: „Присутство или присуство. Та је реч узета из руског у којему има облик *присутствие*, дакле, са *т*. Тако и придев гласи *присутан*, па према овоме би ваљало писати и *присутство*. Међутим у нашем је језику већ одавно преовладало *присутство*, вероватно зато што придев *присут* не постоји, а веза се са *присутан* не осећа довољно јако; реч супротног значења *отсутство* пише се такође без *т*, дакле: *отсутство*, иако имамо такође *отсутан*, са истих разлога. Облик *отсутство* потпомогнут је упрошћавањем три *т* у првобитном облику *отсутство*. Добро је, дакле, и *отсутство* и *присутство*.“ (НП 1934б: 191).

■ Б. Милановић је у свом раду говорио о правилној и неправилној употреби глагола *присуствовати* и глаголске именице *присуствоваше* (неправилна употреба овог глагола је када добија синтаксичку допуну у локативу уместо у дативу без предлога „што није у духу нашег језика“). Аутор је навео да је тај глагол руског порекла и да је таква конструкција такође плод руског утицаја: „Нема никакве сумње да је неправилна употреба овог последњег глагола у нашем језику у вези са његовом употребом у руском језику одакле нам је непосредно и дошао. У руском глаг. *присуствовать* има као прво значење: ‘бити, налазити се негде у одређено време...’ и употребљава се са именичком допуном у локативу“. На основу примера из руског из речника руског језика, аутор је закључио: „Јасно је, дакле, да је преводна литература с руског језика, веома плодна и богата код нас, могла утицати и утицала је што се уз овај глагол употребљава и падеж именице с предлогом, тј. локатив.“ (Милановић 1950а: 147). На крају рада он је још додао: „У своме Језичном савјетнику (Загреб, 1924, стр. 113) Т. Маретић тражи да се *присутан* замени са *назочан*, *присутност* за *назочност*, *бити присутан* за *бити назочан*, јер су као речи које су постале према руским речима

‘залишне’ у савременом српскохрватском језику. Али још од Вука па све до данас многи су се русизми увукли у наш језик и остали су у њему врло развијеном употребом и са пуним животом. Тако је и са речима *присутвовати*, *присутан*, *присутво*, *присутност*. Све су оне, као и многе друге, толико познате и распрострањене код нас да се језичким осећањем тешко одвајају од наших домаћих речи.“ (Милановић 1950а: 149–150).

■ *Одсуство* в. § 2.1.2.4. (Малић 1981: 52–53).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

■ У српско-хрватском језику *присутво* п. „стање кад се неко у одређено време налази на одређеном месту“: Шеноа, Л. Лазаревић, „постојање чега у једно време на једном месту“: Д. Максимовић, Нови Сад 1954; придев *присутан* „назочан“: Загреб 1953, Београд ср. 20. в., *присутни* (у именичкој служби) „присутници“: Београд прва пол. 20. в., Загреб 1953.; *присутствовати* impf. „бити, налазити се где у одређено време“: Загреб 1953, Београд 1946. (PMS); *одсуство* п. „изостанак, одсуствовање“: *Звезда* Београд 1900, Загреб 1917, С. Матавуљ, Б. Пекић, Београд 1984, „непостојање, изостајање, изостанак“: Ј. Скерлић, Београд 1924, 1926, М. Црњански, Б. Пекић, Београд 1978, „непоседовање, немање“: Београд 1978; „дозвола, одобрење за одсуствовање из службе; одмор, допуст“: *Босанска Вила* Сарајево 1895, С. Матавуљ 1897, Београд 1924, 1922, 1948, 1977, „недолазак, изостанак“: С. Сремац, Б. Нушић; придев *одсутан* „неприсутан“: Београд 1924. (Чајкановић), 1983, Ј. Скерлић, И. Секулић, Андрић, „који се не појављује, који недостаје, непостојећи“: Београд 1914, 1955, 1978, Загреб 1938. (Т. Ујевић), 1960, необ. „одвојен од неког, нечега, који нема везе, додира с неким, нечим“: *Расковник* Београд друга пол. 20. в.; „неприбран, расејан, растресен“: Београд 1939, 1978, Загреб 1917, 1937, М. Селимовић, Д. Ћосић, „који показује одсутност, неприбраност, расејаност“: Београд 1976, 1981, 1983, 1986, Андрић (РСАНУ).

У RЈAZU *присутство* „присутност“, само код Ћ. Поповића; *присутан* „назочан“, код Ћ. Поповића, са потврдама из 19. века и напоменом да је то покњишки придев; *присутствовати* „бити присутан“; *одсутан* „неназочан“, само код Ћ. Поповића, са потврдама из 19. века; *одсуство* „одсутност“, само код Ћ. Поповића код кога има и значење „допуст“, а то је значење и код М. Ћ. Милићевића (19. в.); *отсутствовати* „бити одсутан“, само код Ћ. Поповића.

• У речницима руског језика: *присутство* п. „присутност“: 1666, 1695. (СРЈ XI–XVII 20: 46); *присутствие* п. „присутност; место у коме је неко присутан; испуњење обавеза у одређеној установи, заседање, седница (судница); пољопривредна установа“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.), *присутствие* „присутност; место где се одржава заседање, седница; заседање, седница“ (Даль s.v. *присутствовать*), *присутствие* „присутност“: 1694, 1706; „канцеларија“: 1693. (СРЈ XI–XVII 20: 45–46), *присутствие* „присутност; судијина просторија; заседање, седница“ (СЦСРЈ 3: 497); *присутствовать* impf. „присутствовати; заседати“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль), *присутствовать* „присутствовати“: 1682; „доћи“: 1666, 17. в. (СРЈ XI–XVII 20: 46), *присутствовать* „присутствовати; заседати“ (СЦСРЈ 3: 497); придев *присутственный* (день) „радни (дан)“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль s.v. *присутствовать*), „који се односи на нешто, који припада нечему“: 1693. (СРЈ XI–XVII 20: 45), „који је назначен за присуствовање“ (СЦСРЈ 3: 497); *отсутствие* п. „одсутност“: 1696. (СРЈ XI–XVII 14: 44); *отсутствие* п. „одсутност“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.), *отсутствие* „id.“ (Даль), гл. именица од *отсутствовать* 17. в. (СРЈ XI–XVII 14: 44), *отсутствие* „одсутност; непостојање“ (СЦСРЈ 3: 152); *отсутствовать* impf. „одсуствовати“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль s.v. *отсутствие*), *отсутствовать* „id.“: 1686, „бити удаљен (?)“: 17. в. (СРЈ XI–XVII 14: 44), *отсутствовать* „одсуствовати“ (СЦСРЈ 3: 152); придев *отсутственный* „одсутан“ (Даль s.v. *отсутствие*), „id.“ (СЦСРЈ 3: 152).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У RЈAZU стоји да је о постању придева *присутан* писао Т. Маретић, али да он није узет непосредно из руског, јер га у том језику и нема, него посредно, од русизама *присутствовать* и *присутство* начињен је придев *присутан* (12: 172). За *отсутан* стоји да је из рус. *отсутственный*, *отсутствие* из рус. *отсутствие*, *отсутствовать* из рус. *отсутствовать* (8: 688).

Скок наводи следеће: „Od participa *sot-* u vezi s 3. l. pl. su participi *òdsutan* i *prìsutan* ‘sinonimi: nenazočan, nazočan’ i apstrakta na *-ost* i *-ostvo* *òdsutnost*, *prìsutnost*, *òdsu(t)stvo* ‘sinonim: dopust, nestašica’, *prìsu(t)stvor* i denominal *prìsutstvovati*. To su upravo rusizmi, upor. rus. *otsustvie*.“ (Skok 1: 161 s.v. *biti* 8°).

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже да је глагол *присутствовати* „anwesend“ из рус. *присутствовать*, да је према рус. именици *присутствие* начињена код нас именица *присутност* „Anwesenheit“ и да су заједно са *присутан* „anwesend“ непотребне, јер имамо: *назочан, назочност, бити назочан* (Maretić 1924: 113). У свом раду каже да су речи *присутан, присутност* и *присутствовати* „anwesend“ (код Мажуранића и Ужаревића, Шулека и Ћ. Поповића), „Anwesenheit“ (код Мажуранића и Ужаревића и Шулека), „Gegenwart“ (код Ћ. Поповића), код Шулека „присутан; присутност“, из рус. *присутствие, присутствовать* (Maretić 1892: 92). У *Језичном савјетнику* за речи *одсутан* и *одсутност* „abwesend, Abwesenheit“ он каже да су из рус. *отсутственный, отсутствие*, а да су наше речи: *неназочан, неназочност, изочан, изочност*; за *одсуство* да је из рус. *отсутствие* 1. Mangel, Ermangelung, непотребно, боље: *нестадак, несташница*, 2. Urlaub у срп., боље: *допуст*; рус. *отсутствие* нема тог значења (Maretić 1924: 76). У раду он каже да су речи *одсутан, одсутност, одсуствовати* „abwesend“, „Abwesenheit“ (код Мажуранића и Ужаревића и Ћ. Поповића), „abwesend sein“ (код Ћ. Поповића) од рус. *отсутственный, отсутствие, отсутствовать* (Maretić 1892: 89).

Код Његоша С. Стијовић бележи руску реч *присутствије*, са звездicom која значи да није потврђена у овом облику (Стијовић С. 1992: 196). У РЊЈ *присутствије* „присуство“ < цркв.-рус. *присутствие* и *присутствије* „присуство“, без ознаке порекла (2: 171–172). У славеносрпском периоду потврђена је именица *присутствије* „боравак некога у одређено време на одређеном месту“ 1813, „постојање нечега у исто време на једном месту“ 1784. год. и означена је као славенизам (РССЈ 234).

М. Зорић је речи *отсутствие* (*одсутствије*) „одсуство“ и *присутствовати* „присуствовати“, које је употребљавао Г. Магарашевић поч. 19. в., означила као славенизме (Зорић 2004: 115, 126).

Б. Тошовић И Б. Терзић сматрају да је реч *одсуство* русизам (Тошовић 1981: 40; Терзић 2003: 206).

По Фасмеру и Куркиној, именица *присутствие* и глагол *присутствовать* су изведени од радног глаголског придева садашњег времена стсл. сы, сшшти „прави, постојећи“ (Фасмер 3: 367 s.v. *присутствие*; ТСРЯ Шв. 741 s.v. *присутствовать*). Цигањенко каже да је глагол *присутствовать* „бити негде у неко време“

почетком 18. века изведен суфиком *-ова-ти* од струс. *присутство* „присуство“ (> *присутствие*), које је настало од глагола *суть*. Наиме, од тог глагола образован је стсл. гл. придев сад. времена *суций*, а од њега префиксом *при-* *присуций* „који присуствује“ (Цыганенко 331). Уп. у рсл. *присъць < присъштъ* part. praes. act. од *пръбыти* „присутан“ (Петковић 194).

За речи *отсутственный, отсуствие, отсутствовать* нема података у етимолошким речницима руског језика (Фасмер; Цыганенко; Черных).

У БЕР-у буг. *присѣствие* „присуство“ изведено је од *присѣствен, присѣствувам* уз упрошћавање сугл. групе *тст > ст*, док се речи *присѣствен* заст. „присутан“ и *присѣствувам* заст. књиж. „присуствовати“ сматрају русизмима, од рус. *присутствие, присутствовать*, са буг. рефлексом *ъ < рус. у* од *ж* (5: 735 s.vv. *присѣствие, присѣствен*).

Слн. *prisóten* (19. в.), *prisótnost* и *prisotstováti*, као и *odsóten, odsótnost* и *odsódstvo*, Сној у свом и у Безлајевом речнику сматра да су те речи дошле из других словенских језика, упућујући на срп.-хрв. *присутан, одсутан, присутност, одсутност, присуство, присуствовати*, рус. *присутствовать, отсутствовать, присутствие, отсутствие* и цел. *присѣтствѣнѣ* „adesse“ < псл. **prisъ m., *prisot'a f., *prisot'i* глагола **pri-byti* (Snoj 579; Bezlaj 3: 122 s.v. *prisóten*).

Уп. стсл. *присѣтствѣнѣ, присоѣтствѣнѣ* „adesse“, *присѣштнѣ* „praesentia“ (Miklosich Lex. 684). Код Даничића отъсоѣтствѣнѣ „absentia“, уз напомену да „стоји гријешком на једном мјесту мјесто отъѣтствѣнѣ“ (Даничић 2: 259). Даничић је у праву, Миклошич је то доиста погрешно прочитао у Monumenta Serbica (Miklosich Lex. 541 s.v. отъѣтствѣнѣ). Реч је о веома познатом тексту, Јефимијиној похвали кнезу Лазару извезеној на његовом покрову, где доцнији издавачи читају отъѣтствѣнѣ „отаѣбина“. Што је још горе, та наводна старосрпска потврда је Миклошичу једина за отъѣтствѣнѣ у старословенском речнику, где бележи и глагол отъѣтствѣвати, али без извора, док *присѣтствѣнѣ* (у лику са *-сут-*) и *присѣштнѣ* има, само из позних руских лексикографских извора. Изгледа дакле да ове речи не припадају црквенословенском језику, већ су позније настале у руском.

◆ У срп.-хрв. језику потврде за именицу *присуство* су од 19. века. То је русизам у адаптираном облику. Потврде за глагол *присуствовати* су рецентне из 20. века у РМС и RJAZU, али је потврђен код Г. Магарашевића поч. 19. века у раду М.

Зорић. Тај глагол је руског порекла. Придеви *присутан* и *одсутан* користе се од 19. века. Домаће су творенице, јер у руском их нема. Именица *одсуство* има потврде од 19. века у значењу „допуст, одмор“, док у руском тог значења нема. Све речи су изузетно фреквентне у срп.-хрв. језику.

ПРИЧИНА

■ В. М. Мићовић, у свом раду о значењу неких речи и израза у Његошевим стиховима, разматра значење речи *причина* у стиху 2294–95 *Горског вијенца*: „Је ли ово причина управа | којој тајну постић не можемо?“. Прво аутор наводи тумачење Р. Бошковића и В. Латковића: „причина је овде придев, у женском роду [...]. Цијела реченица значи: да ли је овоме узрок управа, је ли ово проузроковала управа чију тајну не можемо схватити?“. Затим је наведено мишљење М. Решетара: „Ријеч *причина* не може се схватити као ‘причињавање’, јер је владика има више пута у својим другим пјесмама, па му увијек значи ‘узрок’“. М. Тасић исто сматра да значи „узрок“: „Да ‘причина’ не значи: ‘привид, привиђење’, постоји још и тај разлог што Његош у својим стиховима кад треба употребљава реч: ‘привиђење’“. Након тога наведен је став Р. Бошковића „да је *причина* ж.р. од придева *прѣчинѣ*, *а*, *о*, (као *ѣстинѣ* од именице *истина*) јер у околини Цетиња (у некадашњој Катунској нахији) постоји реч *причина* им. [У фусноти: ‘У Васојевићима чује се само у изразу: *причино* једна! (пеј. утваро једна!).’] (глагол *причинити се* – *привиђати се*) и придев *причини*, па би *прѣчинѣ управа* значило *привидна управа*, управа која нам се само привиђа, причињава, а чију тајну не можемо сазнати“. На крају аутор наводи своје мишљење: „По моме мишљењу реч *причина* и овде је именица и значи узрок (рус. причина) као што каже Решетар“. Свој став поткрепљује подацима да је Његош често употребљавао ову реч у својим писмима и да је подједнако често користио русизам *по причини* „услед, због“, уз то наводећи сва места у којима се та реч, али и именица *управа*, налази код Његоша. На крају он каже: „Најзад, ако би се узело да је *причина* наша реч која означава привидност, причињавање (што Решетар оспорава), а која се, према Р. Бошковићу, говори у том значењу, као што је већ речено, онда бисмо имали: Је ли ова причина прѣва? (права привидност), односно је ли ово право причињавање, чију тајну не можемо сазнати? што би се добро слагало с наредним стиховима: Је л’ истина е ево овако, ал’ нас очи сопствене варају?“ (Мићовић В. 1961: 25–27).

■ Р. Бошковић, у свом раду о Његошевим стиховима, анализира стих 2294: *Је ли ово причина управа*, јер садржи „једну тамну реч“. Аутор прво цитира, а затим сумира мишљење В. Латковића: *причина* је придев у женском роду руског порекла у староцрногорској конструкцији која значи: *да ли је овоме узрок управа, је ли ово проузроковала управа*. Затим он наводи став Р. Драгићевића: *причина* је именица која значи „привиђење“, док је *управа* штампарска грешка, стога треба да стоји *управо*. Аутор на крају износи своје виђење ове речи. Прво, у вези са значењем стиха, он сматра да треба да значи: *Је ли ово управа* (= поредак) *која се само (нама) причињава, привиђа*. Друго, у вези са придевом *причина*, аутор сматра да је то „наш придев *прѣчинѣ*, *ā*, *ō* и направљен је од именице *причина* (= привиђење)“. Затим објашњава: „Ово су некадашњи придеви на *-ънѣ истинѣнѣ*, *истинујѣ*, који су – због гласовних промена и основинског уједначавања – у току историјског развитка изгубили свој суфикс (*ъ*)*н*, и свели се, на тај начин, на данашње придеве – само с граматичким наставцима“. Та именица је обилно потврђена у речничкој грађи РСАНУ: у Борјановићевој збирци као *прѣчина*, с напоменом да се говори у Црној Гори, а значи „причињавање, привиђење, варка, утвара“, у народним умотворинама у Босни и код бројних писаца: М. Милићевића, М. Ракића, С. Стефановића, М. Црњанског, Д. Радића, А. Видаковића, Ј. Драженовића, Димовића, А. Ковачића. На крају Р. Бошковић каже да Маретић није био у праву у RJAZU (11: 856), јер је уз ову реч стављен коментар: „Ovu riječ pisac sam načinio prema glag. *pričiniti se*.“ (Бошковић 1964в: 160–161).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *причина* f. „причин, уобразиља, утвара“: Загреб 1953, „фантастична слика“: М. Црњански; „подстицање, побуда, настојање“: Шеноа, *Матица* Нови Сад 1867. (PMS).

У RJAZU *причина* 1. „узрок, повод“, код Шулека (1860) и Ђ. Поповића, са потврдама из 19. века: П. Болић (1816), Његош *Горски вијенац* (1847), *Осветници* (1861), уз напомену да се у *наше време* не користи, *причина* 2. „оно, што се коме причињава, привиђа“, само код М. Ђ. Милићевића (19. в.); уп. *причинити* „учинити, произвести, узроковати“, само код Ђ. Поповића, са потврдама од 18. века: Д. Обрадовић (1788), П. Болић (1816), као и потврде из 19. века и из Лике;

„зачинити“, једна потврда од И. Анчића (1679); *причинити се* „учинити се да нешто јесте, а није или да није, а јесте“, код Дела Беле, Ђ. Поповића и Ивековића (Ђ. Даничић).

У Црној Реци *причини се* „учинити се“, *причињава се* „чинити се, привиђати се“ (Марковић П).

Уп. *причиња̃т* impf. „добити велико виме због надоласка млека пред доношење младунчета на свет (о домаћим животињама)“ Васојевићи (СТИЈОВИЋ Р.), Загарач (Ћупићи), фиг. шал. „припремати се за плач (о детету)“ Васојевићи (СТИЈОВИЋ Р.); *причиња̃ти* „имати знаке на себи за тељење; виме набрекне, родница натекне (о крави)“ Рожаје (Надџић); *причиња̃т се* „ привиђати се“ Загарач (Ћупићи).

• У речницима руског језика: *причина* f. „узрок, повод, разлог“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.; Даль s.v. *причинять, причинить*), „повод, узрок“: 1627, 1643, 1678; „преступ, кривица“: 1613, 1649, 17. в.; „правила, ред“: 1599; „непријатно дело, посао“: 1703; „болест, рана“: 1679; „остатак“: 1614. (СРЯ XI–XVII 20: 78–79), „узрок, повод“, нар. „изненадни случај“ (СЦСРЯ 3: 507), „почетак, повод“: *От Ивашка причина была*. 1456. (Срезневский 2: 1494).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Т. Маретић за реч *причина* 1. „узрок, повод“ упућује на чеш. *příčina* и пољ. *przyczyna*, док за *причина* 2. „оно, што се коме причињава, привиђа“ каже да ју је М. Ђ. Милићевић начинио према глаголу *причинити се*, типа *зачинити – зачина* (RJAZU 11: 856).

Скок ту реч не помиње.

Код Његоша С. Стијовић бележи руску реч *причина* уз напомену да се наведена реч појављује у стиху „је ли ово причина управа“ и да је изазвала разна тумачења (поред Бошковића, в. Стевановић 1976 и Стевановић 1990), међутим С. Стијовић прихвата Бошковићево мишљење (в. горе), да је то придев направљен од домаће именице, па зато није наведен као славенизам (СТИЈОВИЋ С. 1992: 196–197). У РЊЈ *причина* „узрок, разлог“ < цркв.-рус. *причина* (2: 174–175). У предговору стоји: „При читању стиха: Зл̃а причина, а зл̃а предвештатељ (ЛМ V, 141), написаном без ознаке акцента, наметала би се претпоставка да је ту реч о зл̃ој *причини* (злом узроку), коју песник није имао на уму, већ је мислио о *причини* (тј. узроку) зл̃а и о *предвештатељу* (*предсказивачу*) зл̃а, што ће сваки читалац по стављеном акценту

(уколико зна читати акценте, дакако) закључити, и зато је акценат и означен у Речнику.“ (1: XVIII).

Д. Ћупић сматра да је реч *причина*, у Његошевом *Горском вијенцу*, употребљена у значењу „привиђење“ (Бошковићево становиште) и своје мишљење детаљно образлаже (Ћупић 1977: 205–207).

Код Ј. Ајдуковића реч *причина* забележена је као русизам из РМС, од рус. *причина*, са коментаром да је формирана према ортографији модела (Ајдуковић 1997: 277).

В. Михајловић има посрбице: *причина* = нем. *Ursache*, лат. *causa* (1845) и *причинити* = нем. *verursachen* (1845) (Михајловић 1984: 373).

М. Зорић је реч *причина* „разлог, узрок“, коју је употребљавао Г. Магарашевић поч. 19. в., означила као славенизам (Зорић 2004: 126). Ј. Стерија Поповић је употребљавао у својим песмама реч *причина* „разлог, узрок“, коју Љ. Тумарић означава као славенизам и књишку реч (Тумарић 2008: 101).

Љ. Јонке сматра да је реч *причина* бохемизам који је дошао у трећем налету, са појавом другог Шулековог речника 1874. године, али да је након кратке употребе „отрао и даљем јежићном развоју“ (Jonke 1965: 159; Jonke 1971: 172). П. Ивић каже да се Вук противио уношењу рускословенских или руских речи приликом кодификације терминологије и да је сматрао да су непотребне такве речи као што је *причина* кад постоји домаћа реч *узрок* (Ивић П. 1998: 209).

Уп. реч *причиност* код И. Грицкат, која је анализирао покушај стварања терминологије средином 19. века у Друштву српске словесности и навела ту реч као пример изведенице са суф. *-ост* од „живих“ придевских основа, уз напомену да основа те речи не спада у народни језик (Грицкат 1964: 139).

Фасмер и Куркина изводе рус. *причина*, као и укр. *причина* и пољ. *przyczyna*, од речи *чин*, *чинити* (Фасмер 3: 369; ТСРЯ Шв. 744). Цигањенко сматра да је та реч од струс. *причина* „почетак“ > „повод, узрок“, изведена од општесловенског корена, а у вези је са гл. *причинити* „проузроковати“ (струс. „учинити, приредити“, *причинитися* „обући се“), упућује и на укр. *причина* „повод“, „кривица“, „почетак“ и „болест, проузрокована враџбином“, *причинити* „затворити (врата, прозор)“, пољ. *przyczynić* „проузроковати“ (Цыганенко 332).

В. В. Виноградов каже да је код Срезњевског уз реч *причина* у значењу „почетак, повод“ наведен само један пример из 1459, а да се у делима световне садржине из 17–18. века појављује у значењу „несрећа, сметња“. Савремено значење „повод“ утврдило се поч. 18. века, као превод лат. *causa*. Виноградов сугерише (али не образлаже) да је семантички развој те речи у вези са глаголима *причинити*, *причиняць* и народним речима *притча*, *притка*, као и са историјско-семантичким развојем речи *вина* (Виноградов s.v. *причина*, *причиняць*, *вина*²⁸⁰).

Укр. *причина* „основа; несрећа; болест, проузрокована врацбином“ изведеница је од глагола *причинити*, вероватно као калк с пољског или можда чешког (ЕСУМ 4: 583–584).

Блр. *прычына*, *прічына* „узрок; кривица; основа“ изводи се од **pričiniti* < **činiti* (ЭСБМ 10: 171–172).

Пољ. *przyczyna* од 15. в. у значењу „повод“, заст. „допринос“, „заступати кога, молба, адвокатура“, стпољ. такође „помоћ, суделовање“, „упозорење, услов“, „положај“, „поседовање“, „извршилац“, „оруђе“, дијал. „нешто што је додато, проузроковано“, ретко „доживљај“, „врацбине“. Бориш каже да је то општесловенска реч на основу паралела: чеш. *příčina* „повод“, заст. „циљ; околност“, стчеш. такође „додатак; упозорење, услов; околност; случај; посао“, рус. *причина* „повод“, дијал. „кривица“, „знаци по којима се може препознати шта ће бити“, слн. *pričina* „повод“. Он их изводи од псл. **pričina* „додатак; нешто додато; повод“ < **pričiniti* „додати, повећати; учинити нешто“ (пољ. *przyczynić* „додати; суделовати, помоћи у чему; бити узрок чега“) (Boryś 497). Бањковски сматра да је *przyczyna* девербатив од *przyczynić*, калка с нем. *hinzutun*, *beitragen*, *zugeben*, а да су лат. *causa* и нем. *Ursache* утицали на проширење значења речи *przyczyna* (Bańkowski 2: 932 s.vv. *przyczyna*, *przyczynić*). Код Брикнера *przyczyna* и *przyczynić* изведенице су од именице *czyn* (Brückner 82 s.v. *czyn*).

Махек у одредници *čin* каже да је чеш. *příčina* „околност“ > „*causa*“ од поствербала *čina* у конструкцији **při tom čině bylo > v té příčině*, док у одредници *příčina* каже да је та реч стара, која је означавала нешто материјално „оно што је додато“, од глагола *při-činiti* „додати, припојити“ (Machek 103 s.v. *čin*, 492–493 s.v.

²⁸⁰ <http://etymolog.ruslang.ru/vinogradov.php?id=pritschina&vol=3>

příčina). Холуб и Копечни такође изводе реч *příčina* од глагола *při-* + *činiti*, упућујући на стчеш. *příčiněti*, *příčinek* (Holub/Корећнý 1: 301 s.v. *činiti*, 1: 301 s.v. *příčina*).

У HSSJ потврђена је именица *příčina* „услов“: 1479, „узрок“: 1582, „доказ“: 1582, „повод“: 1549, „догађај“: 1544, правн. „правна ствар“: 1577, „кривица“: 1732. (4: 434–435). Слч. *příčina* Л. Кралик изводи од именице *čin* (17. в.) (Kralik 104 s.v. *čin*).

Слн. *pričina* „повод“ код Плeтeршника, уз напомену да је из других словенских језика (Pleteršnik 2: 299). Не помињу је Сној и Безлај.

Буг. *причина* „оно, што се коме причињава“, „узрок, повод“, „кривица као повод“, „посао“, цсл. *причина*, *причинити* (са) у БЕР-у сматра се општесловенским поствербалним образовањем од **(pri)činiti* < **činiti*, деноминал од **činъ* (5: 745).

Бернекер рус. *причинитъ* „узроковати“, *причина* „узрок“, чеш. *příčina* „id.“ и пољ. *przyczyna* „id.“ изводи од глагола *činiti* (Berneker 156–157 s.v. *činъ*; *činiti*).

Уп. стел. *причина* „causa“ из речника издатог 1704. год. у Москви, *причинити* „addere“ из руског летописа, што значи да обе речи нису црквенословенске (Miklosich Lex. 687). У SJS је нема, само стоји глагол *причинити* „спојити“, као повратни глагол „наоружати се“ (3: 322). У ESJS наведен је само глагол *причинити* „id.“ као изведеница од именице *чинъ* (2: 107 s.v. *чинъ*). Те речи нема код Петковића и Даничића, као ни у списима Св. Саве (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980).

◆ Именица *причина* у значењу „повод, узрок“ са потврдама из 19. века (међу њима и потврда од Његоша) вероватно је русизам. У значењу „уобразиља, утвара, оно, што се коме причињава, привиђа“ изведено је од глагола *причинити се*. У РМС уз лексему *причина* не стоји потврда код Његоша и не наводи се значење „узрок“. Данас је та реч застарела.

ПРОТИВСТАТИ

■ „‘Противстати’, нем. *sich widersetzen*, добили смо, вероватно, према руском *противостать*; боље: *опрети се*, *успротивити се* и сл.“ (ЈП 1935в: 189).

■ „Није добро *противстати* (руско: *противостать*) треба *успротивити се*, *опрети се* и сл.“ (ЈП 1937в: 248).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *противстати* рф. „успротивити се“: Београд прва пол. 20. в. (РМС).

У RЈAZU нема *противстати*, има *противостати* „управо стати, *sich entgegenstellen*“, само код Ђ. Поповића.

У славеносрпском периоду потврђен је глагол *противостати* „заузети супротан став према некоме, супротставити се“ од 1814. год. (РССЈ).

• У речницима руског језика: *противостать* рф. „одупрети се, успротивити“ (ТСРЈ Уш.; Даль s.v. *противъ*), *противостать* рф. према *противостоятъ* имрф. „стајати наспрам некога“, прен. „супротстављати се“ (СЦСРЈ 3: 562); уп. *противостоятъ* „супротстављати се“: 1678. (СРЈ XI–XVII 20: 259).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У РССЈ глагол *противостати* означен је као славенизам (238).

Скок ту реч не помиње.

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже да је глагол *противстати* „*sich widersetzen*“ из рус. *противостать* и да је боље: *против(у) стати, опријети се, упети се, успротивити се* (Maretić 1924: 116).

Уп. за глагол *противостати* у RЈAZU стоји да је из рус. *противостать* (12: 456).

М. Зорић реч *противостати* „успротивити се“, коју је користио Г. Магарашевић поч. 19. в., означила као славенизам (Зорић 2004: 127).

Уп. код Ј. Ајдуковића реч *противставити*, која је забележена као русизам из РМС, од рус. *противостать*, са коментаром да је на формирање утицала ортографија модела и творбено-морфолошке законитости језика примаоца (Ајдуковић 1997: 279).

У етимолошким речницима руског језика се глагол *противостать* не помиње (Фасмер; Цыганенко; Черных). Руски глагол је тренутни вид од *противостоятъ*, које је вероватно калк према нем. *widerstehen*.

◆ Глагол *противстати* је у срп.-хрв. језику слабо потврђен (само једна потврда из 20 в. у РМС). У РССЈ глагол *противостати* потврђен је 1814. год. и означен је као славенизам. Семантички и творбено одговара руском глаголу *противостать*, који је из 18–19. века. У RЈAZU глагол *противостати* код Ђ. Поповића је у значењу „управо стати“, што не одговара руском глаголу. Данас се ретко употребљава.

РАВНОВЈЕСЈЕ

■ И. Грицкат, у свом раду о покушају стварања терминологије средином 19. века у Друштву српске словесности, узима за пример сложеницу *равновјесје* (*равновѣсіе*) која је очигледно узета из савременог руског језика, из ванцрквене лексике (Грицкат 1964: 135–136).

■ В. § 2.1.2.4. (Малић 1981: 52–53).

□ В. § 2.1.1.2.1. (ЈПаб 1937а: 121–122).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

■ У српско-хрватском језику *равновјесје* / *равно̀вјесје* п. „равнотежа“: Загреб пол. 20. в. (РМС).

У RЈAZU *равновјесје* „равнотежа“, једна потврда с краја 19. века (М. Павлиновић), уп. *равновес* „id.“, код Ђ. Поповића.

• У речницима руског језика: *равновѣсіе* п. „равнотежа; мир, спокојство“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.), *равновѣсіе* „id.“ (Даль s.v. *равный*), „равнотежа“, прен. „једнака количина нечега“, „потпуна једнакост двеју супротстављених сила“ (СЦСРЈ 4: 2).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У РМС уз реч *равновјесје* стоји ознака да је руског порекла (5: 319).

У RЈAZU стоји да је реч *равнојесје* из рус. *равновесіе*, док је *равновес* по рус. речи *равновес* (13: 425).

Скок ту реч не помиње.

Т. Маретић каже да је реч *равновјесје* „*Gleichgewicht*“ (код Ђ. Поповића) из рус. *равновѣсіе*, да је непотребна поред речи *равнотежа*, *равнотежје* и да је у руском начињена према нем. *Gleichgewicht* (Maretić 1924: 122; Maretić 1892: 93, 73).

У РЊЈ забележене су именице *равновјесје* и *равновјесност* „равнотежа“ < цркв.-рус. *равновѣсіе* (2: 206). Код С. Стијовића *равновјесност* је кованица на бази руског, за коју каже да реч није забележена у речницима, а да „РЈА доноси именицу *равновјесје* (‘равнотежа’ – исто значење које има и Његошева реч *равновјесност*), с једном Павлиновићевом потврдом из 1875. године и с напоменом ‘из рус. *равновесіе*’. Може се, имајући у виду речено, претпоставити да је Његош ову реч направио према руској именици *равновѣсіе* или придеву *равновѣсний*“ (Стијовић С. 1992: 198–199).

Код Ј. Ајдуковића реч *равновјесје* забележена је као русизам из РМС, од рус. *равновесие*, са коментаром да је на формирање утицала ортографија модела и творбено-морфолошке законитости језика примаоца (Ајдуковић 1997: 281).

В. Михајловић има посрбице: *равновесије* = лат. *aequilibrium* (1846) и *равновесни* „хоризонтални“ (1837) (Михајловић 1984: 389).

У поезији Ј. Мушицког регистрована је реч *равновесије* у значењу „равнотежа“, коју је Б. Ћаловић означио као славенизам (Ћаловић 2013: 21). Реч *равновѣсие* „равнотежа“ А. Младеновић налази у роману Ј. Стерије Поповића *Роман без романа* (40-тих год. 19. в.) са рускословенском „јекавском“ гласовном вредношћу слова јат (Младеновић 1989: 124).

Реч *равновјесје* (*равновѣсие*) предложена је од стране Друштва српске словесности (Младеновић 2008: 506; НР 2).

Т. Прпић сматра да је реч *равновјесје* русизам (Прпић 1956: 22).

Фасмер каже да је рус. *равновѣсие* калк лат. *aequilibrium* посредством нем. *Gleichgewicht* (Фасмер 3: 428).

◆ Именица *равновјесје* руског је порекла. У срп.-хрв. језику употребљава се од 19. века. Данас је то застарела реч.

РАЖАЛОВАТИ

■ А. Белић је, у свом раду о језику писаца и новинара и о творби нових речи под утицајем руског језика, разматрао префикс *раз-*. Он је навео да је из руског језика примљена реч *ражаловати*, од рус. *разжаловать* „лишити чина“ (Белић 1950а: 102).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *ражаловати* рф. „по казни одузети чин или какву дужност некоме, лишити чина“: И. Секулић (РСАНУ).

У RЈAZU нема потврда за тај глагол у том значењу.²⁸¹

• У речницима руског језика: *разжáловать* „лишити чина, звања, деградирати“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль), „id.“ (СЦСРЈ 4: 17).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У РМС уз реч *ражаловати* стоји ознака да је руског порекла (5: 330).

²⁸¹ Глагол *ражаловати* у значењу „жалостити“ из RЈAZU овде није предмет разматрања. Уп. код Вука *ражалити се* рф. „doleo“: *ражалило му се* (Вук 1852).

Скока тај глагол не тумачи.

Код Ј. Ајдуковића реч *ражаловати* забележена је као русизам из РМС, од рус. *разжаловать*, са коментаром да је на формирање утицала ортографија модела и творбено-морфолошке законитости језика примаоца (Ајдуковић 1997: 281).

Б. Ј. Дабић сматра да су речи *ражаловати* и *ражалован* русизми (Дабић 1981: 16).

У етимолошким речницима руског језика се глагол *разжа́ловать* не помиње (Фасмер; Цыганенко; Черных). По творбеном саставу те речи, то је префигирани облик од глагола *жа́ловать* < *жаль*.

◆ Глагол *ражаловати* је русизам, који је творбено прилагођен законитостима срп.-хрв. језика. На основу значења и употребе, та реч припада војној лексици.

РАЗВРСТАТИ

■ А. Белић је навео: „*разврстати, разврставати, разврставање* (у нашим речницима тога глагола нема; он је у наш језик могао ући и преко руск. *разверстать* и сл.)“ (Белић 1950а: 97).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *разврстати* рф. „распоредити по врстама, груписати; сврстати“: Загреб пол. 20. в., Београд 1949; „постројити“: Загреб 1955; *разврстати се* „разделити по врстама, груписати се; сврстати се“: Загреб 1950, 1953; *разврста́вати (се)* impf. према *разврстати (се)*; *разврста́вање* гл. именица од *разврставати (се)* (РМС).

У RЈAZU тог глагола нема, има *развр́стити* „разделити по врстама, ставити у ред, разликовати по врстама“, код Шулека (1860, 1874).

• У речницима руског језика: *развѣрста́ть* рф. „разврстати, распоредити, поделити“ (ТСРЯ Уш.; Даль), *разверстати* „id.“: 1567, 1609, 1667, „установити границу међу имањима (приликом спора)“: 17. в. (СРЯ XI–XVII 21: 148–149), *разверстать* рф. *развертывать* impf. (СЦСРЯ 4: 8); *развѣрсты́вать* impf. „разврставати, распоређивати“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; Даль), *разверсты́вати* „id.“: 1667. (СРЯ XI–XVII 21: 149), *разверты́вать* „id.“ (СЦСРЯ 4: 8).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Код Скока глагол *разврстати* је изведен са префиксом *раз-* и деноминала *врстати (се)* (Skok 3: 629 s.v. *vrst*).

Т. Маретић каже да су глаголи *разверстати* и *разверставати* „verteilen, einteilen“ из рус. *разверст(ыв)ать* и да су непотребни поред наших речи *раздијелити*, *радијелјивати*, *разгодити*, *разгађати* (Maretić 1924: 122).

У етимолошким речницима руског језика се глагол *развѣрстать* не помиње (Фасмер; Цыганенко; Черных). По творбеном саставу, то је изведеница од именица *верста* (Фасмер 1: 300 s.v. *верста*; Цыганенко 54 s.v. *верста*).

Слн. *razvrstīti* је префигирани глагол од деноминала *vrstīti* < *vřsta* (Snoj 835 s.v. *vřsta*).

◆ У РМС евидентирани су потврде глагола *разверстати* само из 20. века. У RJAZU није посведочен, тако да не можемо са сигурношћу рећи од када се употребљава. У срп.-хрв. језику је то русизам у адаптираном облику. У руском језику најстарија потврда за *разверстати* „разврстати, распоредити, поделити“ је из 1567. године. Данас је та реч у активној употреби.

РАСМАТРАТИ

■ Б. Н. каже да је неправилно *расматрати*, јер је из руског, а правилно је *разматрати*: „*расматрати* дошло је према руском *рассматривать*“ (ЈП 1956в: 62).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *расмáтрати* „разгледати, размишљати“, само код Стулића (RJAZU). Уп. устаљен облик *размáтрати* impf. итеративни глагол према *размотрити* pf. „размислити, проучити, анализирати“ (РМС). У RJAZU *разматрати* „разгледати, размишљати, промишљати (о чему)“, код Стулића (уз напомену да се налази код Ластрића), Вука, Шулека, Ћ. Поповића и Ивековића, са потврдама у НП (Вук) и код Ћ. Даничића.

Уп. код Вука *размáтрати* impf. „inspicio“, *размáтрāње* „inspectio“ (Вук 1852).

• У речницима руског језика: *рассмáтривать* impf. „разматрати, сматрати“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.), *разсматривать* „id.“ (Даль), *рассматривати* / *розсматривати* / *росматривати* „посматрати“: 1653, „разгледати“: 1612, 17. в.; „прегледати“: 1653; „надзирати“: 1551, 1611; „испитати (?)“: 1675; „оцењивати“: 17–18. в. (СРЯ XI–XVII 22: 55–56), *разсматривать* „распознати“, прен. „истражити“ (СЦСРЯ 4: 30), *расъматрѣти* / *расматрѣти* „пажљиво посматрати (?)“, „обраћати пажњу“ (Срезневский 3: 99)

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Скок не помиње глагол *разматрати*, док је *размотрити* од итератива *-mátrati*, који долази само с префиксима (Skok 2: 460 s.v. *mòtriti*).

Уп. речи *разсмотритель* (*разсмотритель*) и *разсмотрительство* (*разсмотрительство*), које су предложене од стране Друштва српске словесности (НР 6).

Т. Прпић сматра да је израз *размотрити питање* непотребан русизам новијег времена (Prpić 1952: 88).

У етимолошким речницима руског језика се глагол *рассмáтривать* не помиње (Фасмер; Цыганенко; Черных). По свом творбеном саставу, то је изведеница од глагол *смотреть* < **sъmotrbǫti* : **sъmotriti* < **motriti* (Черных 2: 180–181 s.v. *смотрѣть*; Цыганенко 387 s.v. *смотрѣть*).

Миклошич има *разматрати* „considerare“ са једином потврдом из српског рукописа са мешовитом грађом 16. века (Miklosich Lex. 778). Нема у SJS, као ни код Дјаченка, Петковића и Даничића. Уп. у списима Св. Саве *расмотрити*: сна вса *расмотривше* (прво слово Хиландарског типика) (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980: 149).

Уп. у ЭССЯ псл. **orzъmotr'ati* (< **orzъmotriti*) и словенске паралеле: стсл. *расъмотрати*, *расъматрати* „проучавати“, „размишљати“, „предомишљати се, колебати се“, „разликовати“, „утврдити“, *расъматрати* „разгледати, посматрати“, струс. („др.-русск., др.-русск.-цслав.“) *рассмотряти* / *расмотряти*, *рассматряти* / *расматряти* „размишљати“, „проматрати“, „имати у виду“, „сматрати обавезним“, „разабирати“, „распознавати“, „дознавати“, „посматрати“; уз напомену да је вероватно познијег датума (35: 29).

◆ По свом фонетизму, глагол *разматрати* одговара руском глаголу са двоструком префиксацијом (**orz-sъ-*) *рассмáтривать*. Слаба је потврђеност овог глагола (само код Стулића), док је у срп.-хрв. језику обичан у том значењу глагол само са *раз-*: *разматрати*.

РАСПОЛАГАТИ

■ В. § 2.1.2.2. (Njegovan 1938: 111).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *располагати* impf. „поседовати, држати; имати при руци“: Београд 1946, Загреб 1955, „слободно руковати нечим“: Београд 1932, Крлежа; необ. „подстицати, потицати (на нешто)“: Београд кр. 19. поч. 20. в.; заст. „водити послове, управљати“: Београд 1893, „распоређивати, размештати“: НП Вук (РМС).

У RЈAZU *располагати* impf. према *расположити* pf. „размештати, разређивати, поступати, одређивати“, код Стулића, Шулека (1860) и Ивековића, са потврдама од друге половине 18. века: Р. Роса (1764), П. Болић (1816), *Новине србске* (1834, 1835), *Juridisch-politische terminologie* (1853), В. Богишић (1888), Вук, Ћ. Даничић, ZbNŽ Ријечка нахија у ЦГ, НП Вук, НПр. Врчевић (1868), Лика.

• У речницима руског језика: *располагать* „распоређивати, размештати; располагати; намеравати“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.), *располагать* „распоређивати, размештати; располагати“ (Даль), „id.“ (СЦСРЈ 4: 49).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У RЈAZU се глагол *располагати* упућује на рус. *располагать* „намештати, размештати“, буг. *располагам* и слн. *razpolagati* „размештати, одређивати“ (13: 200).

Скок ту реч не помиње.

Т. Маретић каже да су речи *располагати* и *расположење* „disponieren, verfügen, Verfügung“ (код Шулека и Ћ. Поповића) из рус. *располагать, расположение* (Maretić 1924: 122; Maretić 1892: 93).

У РЊЈ забележен је глагол *располагати* „имати право поступати (с чим) по своме нахођењу“, без ознаке порекла (2: 222).

У етимолошким речницима руског језика се глагол *располагать* не помиње (Фасмер; Цыганенко; Черных). По творбеном саставу, то је изведеница од глагола *положить* < *лежать* < псл. **legěti* (Цыганенко 315 s.v. *положить*; 212–213 s.v. *лечь*).

Буг. *располагам* није наведено у БЕР-у (в. 5: 505 s.v. *полѡжвам*).

Слн. *razpolagati* „размештати, одређивати“ (Pleteršnik) Сној тумачи као изведеницу од глагола *ložit* (Snoj 366 s.v. *ložit*).

◆ На основу потврда у срп.-хрв. језику, глагол *располагати* употребљава се од друге половине 18. века. Преузет је из руског језика у славеносрпском периоду

(једна од потврда јесте од славеносрпског писца П. Болића). Данас је у активној употреби.

РАСХОДОВАТИ

■ В. § 2.1.2.4. (Малић 1981: 52–53).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *расходовати* рф. „одбацити нешто као дотрајало, неупотребљиво“: пол. 20. в., књиг. „укњижити као расход; отписати“: Деановић; „пребацити у резерву (војно лице); отпустити“: Београд прва пол. 20. в. (РМС).

У RЈAZU *расходовати* „ставити или унети у попис (рубрику) расхода или трошкова, писати што у расход“, код Ћ. Поповића; уп. *расходовање* глаголска именица од *расходовати* „стављање у расход или трошак“, код Ћ. Поповића.

• У речницима руског језика: *расходовать* impf. „расходовати; трошити“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль), „id.“ (СЦСРЈ 4: 58).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У RЈAZU за глагол *расходовати* упућује се на рус. *расходовать*, а за глаголску именицу *расходовање* на рус. *расходование* (13: 88).

Код Скока деноминал *расходовати* је службени русизам, изведен од именице *расход*²⁸² (Јамбрешић, Стулић и у руском језику) (Skok 1: 675 s.v. *hòditi* I).

У етимолошким речницима руског језика се глагол *расходовать* не помиње (Фасмер; Цыганенко; Черных). По свом творбеном саставу, то је деноминал од *расход* „расход, утрошак, издатак“.

◆ Глагол *расходовати* руског је порекла. У срп.-хрв. језику употребљава се од 19. века до данас.

СКАСКА

■ А. Белић у свом приказу Бенешине граматике каже: „*Бајка* је сасвим обична реч у Београду, иако је Бенешин приписује само Хрватима; постоји у њему и позајмљена из руског језика *скаска*, али се не може рећи да је обичнија од прве.“ (Белић 1940б: 263).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

²⁸² Уп. код Ј. Ајдуковића русизам *расход* из РМС, од рус. *расход*, са коментаром да је формиран према ортографији модела (Ајдуковић 1997: 282).

▪ У српско-хрватском језику *skâska* f. „народна приповетка везана уз које историјско лице или измишљеног садржаја, каткад са елементима натприродним и фантастичним“: Змај Нови Сад 1882, Београд 1952, Т. Ујевић Загреб прва пол. 20. в. (РМС).

У RЈAZU *скаска* „прича, гатка“, код Стулића (с напоменом да је из руског речника) и Ђ. Поповића, са једном новом потврдом из 20. века.

• У речницима руског језика: *skázka* f. „бајка, народна прича; (заст.) обавештење, вест; назив за разна документа које су издавале установе у Русији у 17–18. веку“, *ревизские сказки* „спискови грађана“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Далъ s.v. *сказывать, сказать*), „саопштење; прича“: 17. в.; „објава“: 1684; „објављивање“: 1620, 1690; „изјава; сведочење; назив за разна документа која садрже изјаве и сл.“: 1582, 1640, 1665, 1675. (СРЈ XI–XVII 24: 169), „измишљена прича“, „документ са објашњењем“, „документ о ревизији или попису“, „објава, манифест“ (СЦСРЈ 4: 128).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Скок каже да је реч *скаска* „прича“ руског порекла (Скок 2: 69 s.v. *kázati*).

По Т. Маретићу, *скаска* је русизам (Maretić 1892: 75).

Код Ј. Ајдуковића реч *скаска* забележена је као русизам из Мићуновића, од рус. *сказка*, са коментаром да је формирана према изговору модела (Ајдуковић 1997: 287–288).

Уп. код В. Михајловића посрбицу *скаскопев* „балада“ (1846) (Михајловић 1984: 432).

Ј. Матијашевић сматра да је *скаска* руског порекла (Матијашевић 1996б: 156).

Фасмер за рус. *сказка* каже да се употребљава од 17. века, а изводи је од **съказъка* < *казать* (Фасмер 3: 630). Цигањенко *сказка* „бајка“ изводи од *сказъка* < *сказать* (Цыганенко 379 s.v. *сказать*). Куркина сматра да је *skázka* „бајка, народна прича“ наслеђена из струс. *сказъка* „саопштење, сведочанство, документ“, која је изведена од глагола *сказать*; у другој половини 17. в. појављује се у значењу „дело које се базира на измишљеној причи (рус. произведение с установкой на вымысел)“, док се савремено значење фиксира у другој половини 18. в. (ТСРЈ Шв. 884 s.v. *сказка*¹).

◆ Срп.-хрв. реч *скаска* у значењу „прича“ руског је порекла. По потврдама у RJAZU и РМС, та реч се употребљава од 19. века. Данас се ретко употребљава. В. *предсказање, предсказати, претсказивати и заказати.*

СЛОВАР

■ В. Гудков, у свом раду о историји термина *речник* у српској лексикографији и његовим синонимима, цитира речи В. Путанеца: „Вука Карацић ‘напушта русизам словар ... и одлучује се за Белостенчеву ријеч *рјечник*’“ (Гудков 1979: 36). В. Гудков је разматрао употребу тог термина и његових синонима, па тако налази да је Орфелин користио разне термине, између осталог и *словар*, да је Д. Исајловић, који се није „туђио русизама и црквенословенизама“, користио реч *словарь* и да су стари српски језикословци у науци користили разне термине, па тако и термин *словар*, а да је крајем 18. и почетком 19. века термин *речник* стекао предност (id. 36–37). На крају аутор закључује да се приликом проучавања лексичког фонда срп.-хрв. језика „не сме запостављати, пренебрегавати вишевековни црквенословенски утицај – српскоцрквенословенски и рускоцрквенословенски, – чији су трагови у савременом језику знатно већи него што се то донедавно чинило.“ (id. 39).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

- Међу речницима српско-хрватског језика (РМС; Московљевић), има само у RJAZU: *словар* „речник“, код Стулића.
- У речницима руског језика: *словáрь* т. „речник; лексички фонд језика“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.; Даль s.v. *слово*), „речник“: 1662. (СРЯ XI–XVII 25: 94), „id.“ (СЦСРЯ 4: 149).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У RJAZU се реч *словар* упућује на рус., укр., буг и слн., док је у чеш. *slovář* застарели облик за данашњи *slovník* (15: 585).

Скок ту реч не помиње.

Т. Маретић сматра да је *словар* русизам, који се ретко употребљава (Maretić 1892: 75).

В. Михајловић има посрбицу *словар* „лексикон“ (1815) (Михајловић 1984: 440).

Именицу *словар* „речник“ А. Младеновић налази у Живковићевој *Посвети* (1814) и означава је као славенизам (Младеновић 2008: 348).

М. Караца забележила је термин *slovar* код Л. Милованова из 1833. год. (*Opit nastavljenja k srpskoj sličnorečnosti i slogomjeru ili prosodiji*) итд. (Karadža 1984: 240).

У Симеоновом речнику термин *словар* потврђен је у Стулићевом речнику 1801. год., као и код Болића (1816), Мажуранића и Ужаревића (1842) и Ф. Курелца (1846) (Simeon II: 439).

Рус. *словар* у етимолошким речницима руског језика само код Черниха, који изводи од именице *слово* < **slovo*²⁸³ (Черных 2: 176 s.v. *слово*; Фасмер 3: 673 s.v. *слово*; Цыганенко 384–385 s.v. *слово*). Куркина такође ту реч тумачи као деноминал од *слово* (17 в.), као што је *букварь* од *буква* (ТСРЯ Шв. 897).

Укр. дијал. *словáр* у ЕСУМ помињу као изведеницу од именице *сло́во* (5: 306 s.v. *сло́во*). У савременом украјинском језику употребљава се термин *словник* „речник“, који је истог порекла као и *словар*.

У пољском језику користи се термин *słownik* од 17. века (1621. у речнику Кнапијуша) (Żmigrodzki 2003: 125).

У RIAZU помиње се чеш. *slovář*, међутим ту реч Махек и Холуб/Копечни не помињу. Код Махека синоним *slovník* тумачи се као изведеница од придева *slovní* < *slovo*, док код Холуба и Копечног сматра се новијом позајмљеницом из пољског (Machek 557 s.v. *slovo*; Holub/Кореčný 2: 339 s.vv. *slovo*, *slovník*).

У HSSJ-у те речи нема, само се помиње *slovník* (1763), в. 5: 299 s.v. *slovník*.

Буг. *словàр* „речник“ (1871) руског је порекла (БЕР 6: 886).

Сној слн. *slovár* (19. в.) тумачи као позајмљеницу из руског *словáрь* < *сло́во*, по угледу на лат. *vocabulárium* „речник“ < *vocabulum* „реч“ (Snoj 670 s.v. *slovár*). Код Безлаја се не помиње.

♦ На основу рада В. Гудкова, можемо закључити да се реч *словар* у значењу „речник“ користила у 18. веку (Орфелин, Д. Исајловић). Потврђена је и поч. 19. века код С. Живковића и Л. Милованова. У RIAZU стоји само једна потврда из 19. века од Стулића. Очигледно је та реч дошла из руског језика, али се није примила.

²⁸³ О псл. **slovo* в. студију А. Ломе (Лома 2008). За стсл. реч *слово*, Ј. Капустина каже да је то био први „философски термин настао на словенском језику [...] којим је превођењем Пролога Јеванђеља по Јовану, на реч из словенске свакодневне лексике пренета философска семантика и кључни философски термин *λόγος*“ (Капустина 2016: 37).

СМЕНИТИ

■ В. § 2.1.2.2. (Njegovan 1938: 111).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *смéнити* и *смји́нити* рф. „удаљити, уклонити кога с дужности, скинути са каквог положаја заменивши га неким другим“: Ј. Веселиновић, Загреб пол. 20. в.; „ослободити од какве дужности која се врши наизменце; преузети од неког посао, дужност, обавезу; почети вршити нешто место кога другог“: Ј. Веселиновић, Београд 1946; „доћи, појавити се место чега што је нестало, престало постојати“: В. Илић Београд поч. 20. в.; „изменити, преиначити, променити“: В. Илић (РМС).

У RJAZU *смји́нити* „изменити, променити“, код Стулића и Ђ. Поповића, потврде из 19. века.

• У речницима руског језика: *смени́ть* рф. „сменити некога, скинути са каквог положаја заменивши га неким другим; заменити, променити“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.), *смѣнить* „заменити, променити“ (Даль), *смѣнити* „заменити нешто“: 1339, 1621, 1623; „набавити (иконе)“: 1682; „заменити некога на неком месту“: 1649. (СРЯ XI–XVII 25: 157), *смѣнить* рф. према *смѣнять* *imprf.* (СЦСРЯ 4: 161); *уп. смѣнять* *imprf.* „мењати, замењивати; смењивати“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.), *смѣнять* „мењати, замењивати“ (Даль), *смѣняти* „замењивати“: 15. в., 1640, 17. в., „размењивати се“: 1590, 1630, 1675. (СРЯ XI–XVII 25: 157–158), *смѣнять* „замењивати“, „размењивати се“, „заступати некога“, „упоређивати“ (СЦСРЯ 4: 161).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Скок каже да је поствербал *смји́нити* изведен са префиксом *с-* од глагола *мијèнити* псл. порекла (Скок 2: 421 s.v. *мијèна*). Тако и у RJAZU (15: 710).

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже да су глаголи *смји́нити* и *смјењивати* „*versetzen, entheben*“ узети без потребе из рус. *смѣнить, смѣнять*, јер руски глагол не значи нем. „*versetzen; entheben*“, већ „изменити“, тако да је много боље како се до сада писало и говорило: *чиновника преместити* (из једног места у друго), *отпустити* (узети му службу), *обуставити* (на неко време) (Maretić 1924: 137–138).

Т. Прпић каже: „Glagol *smijeniti*, uz imenicu *smjena*, nepreveden je ruski glagol *smenit'* uz rusku imenicu *smena*. Ми кажемо обично, већ према контексту, *izmijeniti*, *zamijeniti*, *ukloniti*, *izmjena*, *zamjena*“ (Прпић 1956: 21).

За рус. *сменитъ* Куркина каже да је од струс. глагола *сѣмѣнити* „променити“ < *менять*, који долази и са другим префиксима *изменитъ*, *переменитъ* (ТСРЯ Шв. 902). Глагол *менять* је општесловенски и Фасмер га изводи од именице *мена* (Фасмер 2: 600 s.v. *менять*).

Нема код Миклошича ни код Даничића.

◆ Глагол *сменити* у значењу „заменити (некога са другим); изменити“ преузет је из руског језика. По потврдама у срп.-хрв. језику у употреби је од 19. века до данас.

**СНИСХОДЉИВ, СНИСХОДЉИВО, СНИСХОДЉИВОСТ;
*НИСХОДЉИВ, *НИСХОДЉИВОСТ, *НИСХОДАН, *НИСХОДЕЋИ,
*НИСХОДИТИ (СЕ)**

■ *Снисходљив* в. § 2.1.2.4. (Малић 1981: 52–53).

■ И. Клајн у свом раду о погрешној употреби одређеног значења (страних) речи, каже да је реч *снисходљив(о)* русизам. Он каже: „Као пример тешко решивог семантичког проблема наведимо придев *снисходљив*, с прилогом *снисходљиво*. У *Језичким поукама* у ‘Нашем језику’ VII, 1956, 58, наведен је пример ‘Снисходљиво и лагано у собу је ушла млада жена’. Аутор поуке, потписан иницијалима Св. П. (вероватно Светислав Предић), коментарисао је: ‘Опет незнање значења речи *снисходљив*. Писац је хтео да каже нешто као *понизно*, *покорно*, *плашљиво*, а рекао је баш обратно: жена која се осећа виша док се спушта на ниво онога с којим говори, као кад одрастао човек говори с малим дететом. *Снисходљив* се француски каже *condescendant*, немачки *herablassend*’. Слично томе, у Московљевићевом речнику (Московљевић 1990) *снисходљив* је дефинисано ‘који уме снисходити’, док је под бројем 2 дата дефиниција ‘одвећ понизан’, уз напомену ‘погрешно’ у загради; за *снисходити*, означено као русизам, каже се да значи ‘с висине указати (указивати) пажњу, попустљивост, милост’, У речнику Станковић 1988 руско *снисходитъ*, поред првобитног значења ‘силазити, спуштати се до кога, чега, удостојавати пажње’. Посреди су, како видимо, два претежно супротстављена значења. По Предићевом и

Московљевићевом тумачењу (који одговара мом језичком осећању, као и мишљењу неколицине образованих људи са којима сам о томе разговарао), снисходљив је човек који *с висине* прави уступке другоме, удостојава га своје пажње. Насупрот томе, цитирани пример с ‘младом женом’ одговарао би Московљевићевом значењу под 2, ‘одвећ понизан’, чему би се могло додати и ‘услужан, смиран, попустљив’. Нажалост, Матичин речник у овом спору не може да пресуди. У њему се, под одредницама *снисходљив*, *снисходљиво*, *снисходљивост* и *снисхођење*, наводе примери који показују да и значење (2) постоји у литератури, нпр. ‘не сме се бити... удворички снисходљив према моћнима’ или ‘топи се од снисходљивости под погледом старешина’. Глагол, у РМС дат као повратни (*снисходити се*), дефинисан је под 1 ‘с висине указивати пажњу, удостојавати се’, с једним примером из Љубомира Недића (‘породица коју се ви снисходите да почаствујете својим друштвом’), а под 2 ‘правити се извештачено љубазан, пријатан’. Аутори речника нису уочили да такво значење глагола захтева и одговарајућу дефиницију придева, па су за придев дали једну заједничку, неутралну дефиницију: ‘услужан, великодушан, попустљив, љубазан’. Тако и даље остаје нерешено да ли бити снисходљив значи бити ‘великодушан’ према *нижем* од себе, или напротив ‘услужан’ према особи на *вишем* положају.“ (Клајн И. 1998: 141–142).

■ Н. Рамић је на основу расположиве грађе за израду РСАНУ идентификовао поједина значења придева *снисходљив* и назначио њихову хијерархију. У свом раду је навео значења из РСАНУ застарелог придева *нисходљив* „претерано љубазан, услужан, снисходљив“, застареле именице *нисходљивост* „снисходљивост“, затим придева *нисходан* и *нисходећи*, који се појављују у изразима и застарелог глагола *нисходити (се)*, који је остао у првобитном значењу „силазити, спуштати се“, уз фусноту: исп. руско *снисходить* и *снизойти* (из речника: Б. Станковић, *Руско-српскохрватски речник*, Нови Сад – Москва 1998. и Р. Ф. Пољанец, *Руско-хрватски рјечник*, Загреб 1973.). Н. Рамић сматра да *снисходљив*, *снисходљиво* и *снисходљивост* несумњиво спадају у лексику савременог српског језика. Као архаизми су у РСАНУ обележени *снисходителан*,²⁸⁴ *снисходитељан* (рус. *снисходительный*),²⁸⁵ *снисходителност*

²⁸⁴ Потврда код М. Иванића.

(рус. *снисходительность*)²⁸⁶ и *снисходност*²⁸⁷ и *снисходљивац*²⁸⁸ са по једном потврдом. Затим аутор набраја сва значења поткрепљена примерима из РСАНУ за *снисходљив*,²⁸⁹ *снисходљиво*²⁹⁰ и *снисходљивост*,²⁹¹ *снисходити (се)*²⁹² и *снисхођење*,²⁹³ као и за поменуте архаизме. Након презентирања грађе, закључак Н. Рамића јесте да би речник мањег обима морао да поседује одреднице *снисходљив*, *снисходљиво* и *снисходљивост* првенствено у значењу „који се одвећ додворава, удворички понизан“ одн. „који одражава такву особину, својствен ономе који има такву особину“. Архаизми *снисходителан*, *снисходитељан*, *снисходителност* су регистровани само у првобитном значењу глагола, тј. у значењу „који с висине прави уступке другоме, удостојава га своје пажње“, али додаје: „мора се приметити да је оваква семантичка реализација чешћа у преводима (у М. Глишића су посведочене обе, ова у преводу Обломова, друга у

²⁸⁵ Потврда од Ђ. Поповића (Београд 1895–1896).

²⁸⁶ Потврде од М. Игњатовића (Будим 1835), у *Позорнику ...* (1849).

²⁸⁷ Потврда од Матије Бана (друга пол. 19. в.).

²⁸⁸ Потврда у вези са 2. значењем придева *снисходљив*: Милија Станић (на картици је непознат извор).

²⁸⁹ *Снисходљив* 1. „који с висине прави уступке другоме, удостојава га своје пажње“: П. Поповић (Београд поч. 20. в.), Сремац, М. Павићевић (прва пол. 20. в.), „који карактерише такву особу, својствен таквој особи“: Милићевић, Београд 1947; Н. Рамић каже: „У оваквој семантичкој реализацији придев *снисходљив* је потврђен и у Светолика Ранковића, Григорија Божовића, и, што ваља нагласити, у преводима Живојина Симића, Јована Максимовића, Милана Ђорђевића, Љубомира Недића, Кирила Тарановског.“ (Рамић 1999: 70). Друго значење тог придева је: „одвећ понизан или услужан према особи на вишем положају“: Андрић, Ј. Продановић, С. Пандуровић (Београд 1924), М. Данојлић (Загреб 1986), „који одражава такву особину, својствен ономе који има такву особину“: С. Јовановић (Београд 1912); употребљава га Б. Нушић, С. Јаковљевић, С. Ћоровић, Б. Машић, Д. Радић, Р. Чолаковић итд.

²⁹⁰ Потврде у вези са 1. значењем придева *снисходљив*: Сремац, *Бранково Коло* 1898, Рујанац, В. Милићевић (прва пол. 20. в.), Вујичић; потврде у вези са 2. значењем: И. Андрић, П. Петровић (Београд 1936), Б. Јевтић (Београд 1935), М. Данојлић (Загреб 1986).

²⁹¹ Потврде у вези са 1. значењем придева *снисходљив*: Милићевић, Ж. Симић (Београд 1950); потврде у вези са 2. значењем: И. Андрић, И. Секулић (1919), Невесињац (1908).

²⁹² Потврде у вези са 1. значењем придева *снисходљив*: В. Ђорђевић (Београд 1874), М. Ђорђевић (1950); потврда у вези са 2. значењем: Велмар-Јанковић.

²⁹³ Потврде у вези са 1. значењем придева *снисходљив*: М. Спасић (Београд 1890), М. Глишић (Београд 1898); потврда у вези са 2. значењем: М. Глишић.

приповеци Глава шећера) – што указује на њено књишко порекло (и порекло речи), и у делима старијих аутора – што сугерише уступање пред реализацијом овде означеном као секундарном“. На крају рада даје одговор на Клајново питање у вези са значењем речи *снисходљив*: „Ми констатујемо и једно и друго значење, оба са по једном нијансом, а [...] примарним сматрамо значење ‘који се одвећ додворава, удворички понизан’ одн. ‘који одражава такву особину, својствен ономе који има такву особину’.“ (Рамић 1999: 68–75).

□ *Снисходљив* в. § 2.1.1.2.2. (ЈПаб 1937а: 121).

□ Коментар за реченицу: *Снисходљиво и лагано у собу је ушла млада жена*. „Опет незнање значења речи *снисходљив*. Писац је хтео да каже нешто као *понизно, покорно, плашљиво*, а рекао је баш обратно: жену која се осећа виша да се спушта на ниво онога с којим говори, као кад одрастао човек говори с малим дететом. *Снисходљив* се француски каже *condescendant*, немачки *herablassend*.“ (ЈП 1955в: 58).

□ Г. Добрашиновић у свом раду о језичким појавама у приповеткама Милована Ћ. Глишића набраја словенизме и архаизме (црквене и административне речи), једна од њих је *снисхођење* (Добрашиновић 1958: 184).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику придев *снисходљив* „услужан, великодушан, попустљив; љубазан“: Загреб 1955; прилог *снисходљиво* „на снисходљив начин, услужно, попустљиво; љубазно“: Сремац, Загреб пол. 20. в.; *снисходљивост* f. „особина онога који је снисходљив“: Андрић; *снисходити се* impf. „с висине указивати пажњу, удостојавати се“: Љ. Недић Загреб кр. 19. в.; „правити се извештачено љубазан, пријатан“: Бакотић; *снисхођење* п. глаголска именица од *снисходити* „снисходљивост“: М. Глишић; придев *нисходан* у изразима: *нисходна лоза, нисходно наслеђе* „сродство у низлазној линији, од предака према потомцима“: Беч 1853, *Јединство* Београд 1873, Мостар 1902; придев *нисходѣћӣ* у изразима: *нисходећа (права) линија* „id.“: Београд 1864, 1909; *нисходити* impf. заст. „силазити, спуштати се“: Стојковић Будим 1801, фиг. „слабити, опадати“: Београд–Загреб 1898; *нисходити се* „ићи, водити наниже (о линији потомака породичног стабла)“: Мостар 1902; придев *нисходљив* заст. „претерано љубазан,

услужан, снисходљив“: Нови Сад 1877; *нисходљивѡст* f. заст. „особина оног који је нисходљив, снисходљивост“: Београд 1926. (РСАНУ).

У RЈAZU *снисходљив* „снижен, уљудан; нестрог“, од потврда само код Шапчанина; *нисходан* „који силази“, код Шулека (1860) и Ђ. Поповића, потврда из 19. века; *нисход* „силажење“, само код Стулића.

• У речницима руског језика: *снисходѣть* impf. „спуштати се; показивати милосрђе, милост, благонаклоност“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль s.v. *снисходить, снизить*), *снисходити* „спуштати се“: 17. в.; „смиривати“: 15–16. в. (СРЈ XI–XVII 25: 262), *снисходить* „спуштати се; показивати милосрђе, милост, благонаклоност“ (СЦСРЈ 4: 165); придев *снисходѣтельный* „добар, милостив, милосрдан; слаб“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль s.v. *снисходить, снизить*), „милостив“: 1698. (СРЈ XI–XVII 25: 262), „id.“ (СЦСРЈ 4: 165); *снисходѣтельность* f. „милост“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; Даль s.v. *снисходить, снизить*), „id.“ (СЦСРЈ 4: 165); прилог *снисходѣтельно* забележили смо једино у електронском корпусу руског језика,²⁹⁴ *нисходѣть* impf. „спуштати се“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль s.v. *низъ*), *нисходити / низходити / низъходити / низъходити* „силазити наниже, спуштати се“: 1057, 16. в., 1628; „спуштати се на кога“: 1662; „спуштати се“: 11. в.; „падати“: 1668; „прелазити из залеђа у приморје“: 12–13. в. (СРЈ XI–XVII 11: 383–384), *нисходить* „силазити наниже, спуштати се“ (СЦСРЈ 2: 460), *нисходити / низъходити* „id.“ (Срезневский 2: 453);

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У РМС уз глагол *снисходити се* стоји ознака да је црквенословенско (5: 907).

У RЈAZU се придев *снисходљив* упућује на рус. *снисходѣтельный* (15: 850).

Скок те речи не помиње.

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже да је придев *снисходљив* „благ, пријазан, угодљив“ из рус. *снисходѣтельный*, а да је у рус. из фр. *condescendant* (Maretić 1924: 139).

294

http://search2.ruscorpora.ru/search.xml?env=alpha&mycorp=&mysent=&mysize=&mysentsize=&mydocsize=&dpp=&spp=&spd=&text=lexform&mode=main&sort=gr_tagging&lang=ru&nodia=1&req=%F1%ED%E8%F1%F5%EE%E4%E8%F2%E5%EB%FC%ED%EE

Код Ј. Ајдуковића реч *снисходити* забележена је као русизам из Московљевића, од рус. *снисходить*, са коментаром да је на формирање утицала ортографија модела и творбено-морфолошке законитости језика примаоца (Ајдуковић 1997: 292).

Уп. реч *снисходителни* „попустљиви; понизни“, коју А. Младеновић налази у роману Ј. Стерије Поповића *Роман без романа* (40-тих год. 19. в.) и за коју наводи да је пример из руског односно рускословенског језика (Младеновић 1989: 127). Та реч налази се у делима С. Сремца и Н. Петровић је обележава као славенизам (Петровић Н. 1997: 149).

Е. Фекете сматра да је реч *снисходљив* русизам (Ћупић/Фекете/Терзић 1996: 158).

У етимолошким речницима руског језика не тумаче се речи *снисходи́ть*, *снисходи́тельный*, *снисходи́тельность* и *нисходи́ть*. По свом творбеном саставу, глаголи *снисходи́ть* (> *снисходи́тельный*, *снисходи́тельность*) и *нисходи́ть* изведени су од глагола *ходи́ть* < *ходить* < *ходъ* (Фасмер 4: 253, 252 s.vv. *ходи́ть*, *ход*; Цыганенко 465 s.v. *ход*; Черных 2: 346 s.v. *ходи́ть*). Етимон је **съ-низъ-ходити*.

◆ Придев *снисходљив* у значењу „великодушан“, с краја 19. и почетком 20. века по потврдама у РМС и грађи РСАНУ из рада Н. Рамића, потиче од руског придева *снисходительный* у истом значењу. У срп.-хрв. се тај придев често користи у значењу „који с висине прави уступке другоме, удостојава га своје пажње“, који се по потврдама у грађи РСАНУ од Н. Рамића, користи од друге половине 19. в. Такође и прилог *снисходљиво* и именица *снисходљивост* поседују дихотомну семантику, а потврде су из истог временског оквира као и за придев *сносходљив*. И. Клајн, синхронијски посматрајући ту семантичку заврзламу, закључује да остаје нерешено „да ли бити снисходљив значи бити ‘великодушан’ према *нижем* од себе, или напротив ‘услужан’ према особи на *вишем* положају“. Међутим, на основу руских потврда, можемо само да закључимо да се руске речи користе искључиво у значењу „милостив, добар“, а да су глаголи *снисходи́ть* у значењу „спуштати се; показивати милосрђе, милост, благонаклоност“ (уп. *снисходити се* „с висине указивати пажњу“) и *нисходи́ть* „спуштати се“ (уп. *нисходити* „силазити, спуштати се“ (1801) > *нисходан* „који силази“ (19. в.)) утицали да се развије семантички помак у нашем језику. Облици без *с-* *нисходљив* „услужан“ и *нисходљивост* „снисходљивост“ немају паралелу у руском језику, вероватно су

домаће творенице од *снисходљив* и *снисходљивост*, као што су и остале речи *нисходан*, *нисходећи*, *нисходити* (се).

Све наведене речи су фреквентне у срп.-хрв. језику.

СОВЈЕТ

■ В. § 2.1.2.1. (Ђорђевић 1934д: 18).

□ М. Пешикан: „*Совјети*. Термин *совјет* примљен је у свом правом значењу (*веће*, *савет*) не само као назив за представничка тела у Совјетском Савезу, него и као домаћи историјски термин (у властитој историји имали смо разне *совјете*, нпр. Правитељствујушчи совјет), и он је, као сродна словенска реч, за наше језичко осећање сасвим прозиран. У томе и јест основна сметња неадекватном проширењу значења те речи, с којим се све чешће срећемо у текућој штампи. [...]“ (ЈП 1972б: 187).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *сoвјет* / *сoвјет* т. заст. „савет, веће“; *Совјети* „Совјетски Савез“: Загреб 1948. (РМС).

У RЈAZU та реч није потврђена.

Уп. код Вука *сáвјет* јуж. „consilium, свјет“, „вијеће“ (Вук 1852).²⁹⁵

У славеносрпском периоду потврђена је именица *сов(ј)ет* „преорука за будуће поступке, савет“ од 1799. год. (РССЈ).

• У речницима руског језика: **совѣт 1.** „совјет, орган власти СССР-а“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.); уп. **совѣт 2.** „савет; савет, веће; решење, опредељење; узајамна љубав и мир“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.), *совѣтъ* т. „савет; савет, веће; решење, опредељење; узајамна љубав и мир“ (Далъ s.v. *совѣщаться*), *совѣтъ* / *сѣвѣтъ* / *сѣтъ* „размишљање, разматрање“: 1076, 12. в., 1282, 14. в.; „завет, обећање (Богу или самоме себи)“: 13, 17. в.; „савет“: 12–13. в., 1377, 1644, 17. в., „мишљење о чему“: 12–13. в.; „намера“: 11, 13, 14, 16. в., 1611; „зла намера“: 12–13. в., 1499, 15, 17. в.; „воља, жеља“: 1073, 1204, 16. в., „упутство“: 12–13. в., 1614, „предодређење“: 15. в., 1668; „решење, одлука“: 1468, 16. в., 1517, 1666, „приговор“: 12. в., „наредба власти“: 1670; „одобрење“: 1228, 1377, 16. в., 1573,

²⁹⁵ Уп. код Ј. Стејића реч *савјет* која се налази на списку „Славенских“ и „посрбљених Славенских“ речи из Вуковог Светог писма (Стејић 1849: 22). Р. Стијовић сматра да је та реч из Вуковог *Новог завјета* са српскословенским гласовним особинама (Стијовић Р. 2012б: 207).

1642; „узајамна љубав и мир“: 1158, 16–17. в., 1641; „саветовање“: 1093, 1480, 16 в., 1573; „споразум“: 11. в., 1238, 1613, „договор“: 1670, 1693; „завера против некога“: 1057, 13, 16. в., 1605; „збор, састанак“: 12. в.; „састанак на одређеном месту, у одређено време, због договора“: 16. в., 1650; „састанак у вези са судским претресом“: 1076; „савет, веће“: 12–13, 16. в., 1697; „необавезан разговор (?)“: 1519. (СРЈ XI–XVII 26: 38–41).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У РМС уз реч *совјет* стоји ознака руско (5: 911).

У РССЈ именица *сов(ј)ет* означена је као славенизам (262).

Скок ту реч не помиње.

Код Његоша С. Стијовић бележи рускословенску реч *совјет* (Стијовић С. 1992: 210). У РЊЈ *совјет* „савет; саветовање; сенат“ < цел. *совѣтъ* (2: 318). Б. Брборић каже да је у делима П. П. Његоша *совјет* рускословенска позајмленица, а да је *савјет* „хибридни славенизам“, са српскословенским *са-* и рускословенским јекавизмом (Брборић 1996: 35).

Код Ј. Ајдуковића реч *совјет* забележена је као русизам из РМС, од рус. *совет*, са коментаром да је формирана према изговору и ортографији модела (Ајдуковић 1997: 289).

В. Михајловић има посрбицу *совјет* „сенат, диван, синод“ (1802) (Михајловић 1984: 448).

Уп. реч *совет*, коју је Л. Мушицки користио у својој поезији у значењу „савет“, а коју је Б. Ћаловић означио као рускословенску (Ћаловић 2013: 3, 22). М. Зорић бележи славенизме код Г. Магарашевића поч. 19. в.: *совѣтъ* (*совет*) „савет као државно тело“, „савет“, *совѣтовати* (*се*) (*советовати* (*се*)) „саветовати (*се*)“, *посовѣтовати* *се* (*посоветовати* *се*) „посаветовати *се*“ и *присовѣтовати* (*присоветовати*) „посаветовати“ (Зорић 2004: 134, 120, 126). Ј. Стерија Поповић је употребљавао у својим песмама реч *совѣтъ* (*совет*) „савет“, коју Љ. Тумарић означава као славенизам и књишку реч (Тумарић 2008: 106). Реч *совет* А. Младеновић налази у роману Ј. Стерије Поповића *Роман без романа* (40-тих год. 19. в.) и означава је као руску односно рускословенску реч (Младеновић 1989: 117). У народној песми из 1804. год. Г. Ковачевића, А. Младеновић налази реч *совјет* и означава је као славенизам са рускословенским или руским фонетизмом

(Младеновић 2008: 239, 240). Та реч налази се у делима С. Сремца и Н. Петровић обележава је као славенизам (Петровић Н. 1997: 148).

Као совјетизам наводе Б. Тошовић и М. Радченко реч *совјет*, а Б. Терзић придев *совјетски* (Тошовић 1981: 35; Radčenko 2006: 146, 153; Терзић 2003: 213). Б. Л. Дабић сматра да су речи *совјет*, *совјети*, *совјетизам* и *совјетизација* русизми (Дабић 1981: 16). Т. Прпић сматра да је именица *савет* непотребан русизам новијег времена поред домаће речи *вијеће* (Прпић 1952: 89).

А. Лома указује на Вуково мишљење да је *сѡвјет* у значењу државног органа русизам и да није добра реч за то ни посрбица *сѡвјет*, већ да треба употребљавати реч *вијеће* (Лома 2015: 91).

У савременим речницима руског језика раздвајају се именице *совѣт* 1. и *совѣт* 2, хомоними истог крајњег порекла, али различите старине и значења. Исти поступак је спроведен и код Черниха, код којег је *совет* „совјет, орган власти СССР-а“ објашњен као политички термин који је настао 1905, а од 1917. године је био у општој употреби. Из руског је тај термин ушао у буг. (*сѡвет*), срп.-хрв., чеш. (*sovět*), као и у француски, енглески, италијански, немачки, јапански итд. Реч се развила од рус. *совѣт* „савет, веће; савет; саветодавно тело, организација“ (Черных 2: 185 s.v. *совет*²; ТСРЯ Шв. 910–911 s.v. *совет*²). Рус. *совѣт* 2. има разгранату семантику, са паралелама у неколико словенских језика, уп. стсл. *сѡвѣтъ*, буг. *сѡвет*, срп.-хрв. *савет*,²⁹⁶ слн. *svet*. Фасмер и Куркина сматрају да је то реч наслеђена из струс. и цел. *сѡвѣтъ*, калка с грч. *συμβούλιον* „саветовање“, образованог од корена који је у речима *ответ*, *привет* и сл. (Фасмер 3: 705 s.v. *совѣт*; Черных 2: 185 s.v. *совет*²; ТСРЯ Шв. 910–911). Черних такође сматра да је реч настала од корена **vět-* > **sѡvѣтъ*, али да јој је дубља етимологија нејасна, детаљније о томе в. Черных 2: 184–185 s.v. *совет*¹.

Чеш. *sovět* „совјет“ позајмљеница је из руског (Holub/Кореšný 2: 346 s.v. *sovět*). Код Махека га нема.

²⁹⁶ Уп. код Његоша *сав(ј)ет*, по мишљењу С. Стијовића српскословенска реч на основу вокализације слабог полугласника у *a* попут *сабор*, *бесамртан* итд., в. подробније Стијовић С. 1992: 15, 25.

У БЕР-у буг. *съвѣт* „савет; савет, веће; заседање; орган власти; управљачко тело задужено за село, град и сл.“ и *совѣт* „id.“ изводи се од стбуг. *съвѣтъ* (7: 646–647 s.v. *съвѣт*; 7: 274 s.v. *совѣт*).

◆ П. Ђорђевић помињући у НЈ *совјет* (заједно са *пјатиљетком*) имао је на уму новији русизам који је задржао руски фонетизам, по којем се издваја у нашем језику. Та реч се у срп.-хрв. језику сврстава у ред нових русизама, тзв. совјетизама. Најстарија потврда за реч *совјет* јесте код Михајловића из 1802. у значењу „сенат“. У значењу „савет, веће“ потврђена је у РМС (као застарела реч) и код Вука. Та реч је, на основу фонетизма, русизам, од рус. *совѣт* „савет, веће“. Ова реч спада у ред историзама у савременом језику.

СПИСАК

■ В. § 2.1.2.4. (Малић 1981: 52–53).

□ И. Грицкат, у свом раду о покушају стварања терминологије средином 19. века у Друштву српске словесности, узима реч *списак* (*списакъ*) као пример типа изведенице на *-ак*, препоручене од стране Друштва, а потврђене у RJAZU од 19. века, у изворима после подухвата у Друштву (Грицкат 1964: 138).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

■ У српско-хрватском језику *спѝсак* т. „попис, листа“: Ј. Веселиновић, Загреб 1954, „именик, регистар“ (РМС).

У RJAZU *спѝсак* „попис, именик“, код Ђ. Поповића и Ивековића, са потврдама из 19. века.

• У речницима руског језика: *спѝсок* т. „списак; (заст.) извод“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.), *списокъ* (цсл. *списаніе*) „id.“ (Даль s.v. *списывать, списать*), „оно што је преписано, копија“, „списак“, заст. „извод“ (СЦСРЯ 4: 200), *съписъкъ* „копија“: 1375, 1401. (6999), 1485–1505, „списак, попис“: 1478. (6986), „(царски) документ, извештај“: 1395, 1478. (6986), 1485–1505, 1497, 1540. (Срезневский 3: 793).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У RJAZU се за реч *списак* упућује на рус. *список* (16: 24).

Скок каже да је реч *списак* изведена суф. *-ѝк* од глагола *писати* (Скок 2: 663 s.v. *писати*).

Т. Маретић каже да је реч *списак* „Verzeichnis, Liste“ из рус. *списокъ* и да је непотребна, боље *попис* (Maretić 1924: 204; Maretić 1892: 75).²⁹⁷

В. Михајловић има посрбицу *списак* „регистар; катастар; протокол“ (1808) (Михајловић 1984: 455).

Реч *списак* (*списацъ*) предложена је од стране Друштва српске словесности (НР 6).

И. Грицкат сматра, такође, да је ту реч предложило Друштво (Грицкат 1966: 64).

Куркина каже да је *список* девербал од *списать* < *писать* < псл. **rysati* (ТСРЯ Шв. 928). Најстарија потврде те речи у значењу „списак“ је из 1478. године, док је првобитно значење било „копија“, из 1375. год.

Уп. стсл. съписати „conscribere“ (Miklosich Lex. 944). Код Даничића ссл. съписати „id.“ (3: 248–249). Нема у списима Св. Саве (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980).

Цсл. калк према гр. συγγραφεῖν.

◆ Именица *списак* је русизам у адаптираном облику. Најстарију потврду за ту реч имамо код Михајловића из 1808. године. По потврдама у RJAZU, употребљава се од 19. века и данас је у широкој употреби.

СПОСОБАН

■ Љ. Стојановић: „*Способан*. У новије време српски су се књижевници окомили на ту реч и замењују је речју *подобан* која је код Вука објашњена: *darnach, aussehend, fähig, tauglich, qui apporet posse*, с примером: Има л’ много војске у Турака, је л’ *подобна* боја да убије. Према овом примеру сасвим је добро објашњено *darnach, aussehend, qui apporet posse*, *личи ли, чини ми се да може*, и тако је Вук јамачно и објашњавао Копитару, а њему се учинило да може значити *fähig, tauglich*, па и то додао што не треба. И у рус. и стсл. језику значи *ähnlich simmilis*, па бих је ја у том значењу и задржао, а за *fähig, tauglich*, ако нећемо *кадар* (која је реч у народу свуда позната) да задржимо рус. *способан* које су књижевници јако распрострли.“ (ЈПаб 1936ж: 88–89).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику придев *спѡсобан / спѡсобан* „који је у стању, који је кадар да нешто учини, који може одговорити чему“: Загреб пол. 20. в., *Политика* 1958. (РМС).

²⁹⁷ Уп. код Т. Маретића *спис* из чеш. *spis* (Maretić 1924: 139).

У RJAZU *спѡсобан* „вешт, ваљан, добар, подобан, употребљив“, код Стулића, Шулека (1874), Ђ. Поповића и Ивековића, потврда из 1573. год. из Карловачке жупаније у Хрватској (ZbNŽ), затим из 17. (Ф. Главинић, истарски фрањевац), 18. (Ф. Ластрић 1766; Д. Обрадовић 1788) и 19. века (Вук у преписци; *Juridisch-politische terminologie* 1853), једна дијалекатска потврда из Лике.

Дијал. *спѡсѡбан* Војводина (РСГВ), *спѡсобан* „који има знања, моћи и снаге обављати какав посао“ бачки Буњевци (Sekulić), *спѡсобан* „обдарен снагом и разумом“ сев. Метохија (Букумирић), уп. *спосѡбнос* т. „особина, својство онога који је способан, способност“ Тимок (Динић), чак. *спосѡбан* „fähig, geeignet“ , „nützlich, brauchbar, geeignet“ (ČDL).

• У речницима руског језика: придев *способный* „способан, даровит“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.; Даль s.v. *способляться, способиться*), „ваљан, способан“: 1679, 17–18. в.; безл. *способно* „згодно, подесно“: 1678, 1698, 1699. (СРЯ XI–XVII 27: 75–76), *способный* „способан“, „подесан“ (СЦСРЯ 4: 205).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Скок сматра да је придев *способан* „подобан, вешт“ изведен са два префикса *s-* и *po-* од основе *sob-*, а да семантички иде заједно са *пособа* „auxilium“ (Skok 3: 211 s.v. *sèbi*).

Т. Маретић каже да су речи *способан* и *способност* „fähig“, „Fähigkeit“ (код Мажуранића и Ужаревића, Шулека и Ђ. Поповића) из рус. *способный, способность* или из чеш. *způsobný, způsobnost* (Maretić 1924: 140; Maretić 1892: 95).

Код Његоша С. Стијовић бележи црквенословенску реч *способан*, са звездицом која значи да није потврђена у овом облику, као и руску *способность* (Стијовић С. 1992: 213). У РЊЈ придев *способан* „који је обдарен у нечему; који је дорастао чему“, без ознаке порекла (2: 328). Д. Ћупић каже да се реч *способность*, из Његошевог *Горског вијенца*, различито тумачи, али да је по њему „и народна“ (Ћупић 1977: 208).

В. Михајловић има посрбице: *способан* „кадар“ (1836) и *способность* лат. *capacitas* (1846) (Михајловић 1984: 456).

Уп. реч *способ* „начин, метод“, коју А. Младеновић налази у Живковићевој *Посвети* (1814) и означава је као славенизам (Младеновић 2008: 247, 348). У

славеносрпском периоду потврђена је именица *способ* „начин“ од 1768. год. и означена је као славенизам (РССЈ 267).

Ј. Стејић је навео реч *способност* као славенизам (Младеновић 2008: 500). А. Младеновић узима за пример реч *способност* (*способность*) која је предложена од стране Друштва српске словесности као домаћи термин и која се употребљава у нашем књижевном језику до данас (Младеновић 2008: 506; НР 6). Ту реч је употребљавао Б. Петрановић (1809–1874) и П. Ивић је означава као „(руско)словенску“ реч (Ивић П. 1998: 220).

П. Ивић сматра да је реч *способан* срквенословенска или руска (Ивић П. 1988: 20). А. Лома узима реч *способан* као пример русизма којег нема код Вука, што снажно указује на то да није права народна реч (Лома 2015: 90). В. Копривица каже да је та реч, по оцени Бохуслава Хавранека, бохемизам из периода препорода (Копривица 2008: 374). Б. Терзић сматра да је *способност* русизам (Терзић 1999: 171; Ћупић/Фекете/Терзић 1996: 189).

Рус. *способный* у етимолошким речницима руског језика се не помиње. Куркина каже да је придев *спо-соб-ный* изведен од именице *способ* „начин, метода“, за коју каже да је вероватно из чеш. *spůsob* посредством пољског језика и да су тог корена речи: *о-соба*, *по-собие*, *по-собить*, *спо-соб-ствовать* (ТСРЈ Шв. 930). Фасмер је за именицу *spósob* навео словенске паралеле, док је Трубачов додао да је та реч позајмљена из стчеш. *zrósob* (14. в.) преко пољског (Фасмер 3: 738 s.v. *spósob*). Цигањенко каже да се реч *spósob* „начин“ налази у источним и западним словенским језицима, да је првобитно значило „оно што помаже нечему“ и да је изведено од *съ-* + *пособъ* „помоћ“ (< *по собѣ* „после себе“), упућујући на *пособие* „новчана помоћ, нпр. за цркву“, струс. *собити* „давати, додељивати“, *пособъ* и *пособъ* „помоћ“, ²⁹⁸ *съпособити* „доприносити, потпомагати“, рус. дијал. *пособа* „помоћ“ (Цыганенко 398 s.v. *spósob*).

Чеш. *spůsob* и стчеш. *zrósob* „начин; стил; метода“ од 1565. год., „форма, облик“ од 1585, „стање, могућност“ од 1576, „врста, сорта“ 1780, „навика, обичај“ од 1636, „деловање“ од 17. в. (> *zrósobny* савр. „пристојан, уљудан“, заст. „способан,

²⁹⁸ Код Срезњевског *пособъ* „помоћ“ 1508. (7026), 1588. (7066), *пособъ* „id.“ 1578, *пособникъ* „помоћник“: 14. в., „заштитник“: 15. в., „истомишљеник“: 1342. (6850), „сарадник“: 1441. (6949) (Срезневский 2: 1251).

прикладан“ од 1529, заст. „леп, згодан“ од 1701; „примерен“ од 1608, „спреман“ од 17. в., „израђен по истим правилима, прави“ од 1600) девербал је од префигираног облика *způsobiti*, стчеш. *způsobiti* „проузроковати, изазвати некое нешто“ од 1631, књиж. и заст. „направити; створити нешто“ од 1570, заст. „урадити, израдити, оспособити“ од 1582. год. < *působiti* < *po sobě* (Machek 500 s.v. *působiti*; Holub/Копеčný 2: 439 s.v. *způsob*, 1: 306 s.v. *působiti*; PSJČ; HSJČ 5: 396–400 s.v. *spůsob*, *spůsobný*, *spůsobit*’).

Бориш сматра да је полј. придев *sposobny* „одговарајући, прикладан“, дијал. „прави“ изведен од именице *sposób* (од 15. в.) „начин, метода, стил; могућност“ и стполј. *sposob(a)* „облик“ од **съпрособъ* „оно што је учињено, уређено, спремно по својој мери, на основу својих потреба“ < **съ-пособити* „учинити нешто по свом, за своје потребе“ (Borys 570 s.v. *sposób*).

Буг. *спосòбен* „способан; талентован; прикладан, подесан; који је у стању нешто да изврши“ (1835) у БЕР-у наведен је међу изведеницама од именице *спòсоб* < рус. *спóсоб*, *спосóбный* (7: 398–399).

За слн. *sposóben* (19. в.), Сној у свом и у Безлајевом речнику каже да је преузето од рус. деноминала *спосóбный* < *спóсоб*, који се сматра бохемизмом од чеш. *způsob* < **въз-рòсобъ* < **рò собъ* (Snoj 687; Bezlaj 3: 300).

Код Миклошича се налазе речи: *съпособникъ* „belli socius“, *съпособьствовати* „adiuvare“, „pugnae socium esse“ (Miklosich Lex. 947); у SJS тих речи нема; цсл. *способникъ* „онај који пристаје, који се слаже“, *способствю* 1. sg. „помагати“, „штитити“ (Дьяченко 651); рсл. *способьствовати* < *съспособьствовати* „доприносити, помагати“ (Петковић 256); ссл. *съспособникъ* „adjutor“, *съспособьствовати* „adjuvare“ (Даничић 3: 251), у списима Св. Саве нема (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980). У ESJS се не помињу те речи, в. 14: 854 s.v. *sobiti se*).

◆ Потврде у RJAZU за придев *спòсобан* / *спòсобан* у значењу „вешт, подобан“ датирају од 16. века са западне стране, а од 18. века са источне стране срп.-хрв. језичког подручја. Дијалекатске потврде из Војводине и сев. Метохије тешко се могу сматрати народним. Т. Маретић каже да је та реч руског или чешког порекла, В. Копривица сматра је бохемизмом, док је С. Стијовић означава као црквенословенску реч. Стијовићево се мишљење, иако га не образлаже, вероватно базира на потврдама из Миклошича (део потврда је ссл.) и Даничића (из

Теодосија) за реч съпособьникъ / съспособьникъ „садруг у рату, онај који помаже, помоћник“. Ссл. је и глагол съспособьствовати „помагати“ (уп. струс. *посоѡъ*, *посоѡъ* „помоћ“ < *по собѡъ* „после себе“). Руски придев *способный* (1679) је изведен од бохемизма *спѡсоб* „начин, метод“ (од чеш. *způsob* „id.“ посредством поль. *sposób* „id.“). Наша реч у данашњем значењу је дошла из руског језика као замена за турцизам *кадар*. Русизам је и буг. *спосѡбен* (1835) и слн. *sposoben* (19. в.). У савременом срп.-хрв. језику тај придев је веома фреквентан. В. **подобан**.

СРАВНИТИ

■ *Сравнити* у значењу „успоредити“ в. § 2.1.2.4. (Малић 1981: 52–53).

□ *Сравнити, несравњив* в. § 2.1.1.2.2. (ЈПаб 1937а: 121–122).

▪ У српско-хрватском језику *сравнити* рф. „у(с)поредити“: Вук, Загреб друга пол. 19. в., поч. 20. в., Сремац; „решити какав спор и сл, постићи поравнање“: Београд прва пол. 20. в.; „оборити, срушити“: Загреб 1951, 1953. (РМС).

У RЈAZU *сравнити* „сравнати, поравнити, изравнити, уравни, изједначити, порушити до темеља“, код Микаље, Витезовића, Стулића (из бревијара), Вука, Ћ. Поповића и Ивековића, са потврдама од 18. века, „испоредити, успоредити, упоредити, поредити“, код Шулека, потврде из 19. века (*Новине србске* 1835, Вук, *Зборник закона*, М. Павлиновић 1871); уп. *сравнати* „поравнати, уравни, изравнати, изједначити по висини“: код Вранчића, Витезовића и Ћ. Поповића, потврде: Армолушић (1643), М. Раднић (1683), А. Качић (1760), Осветници (1881); *сравнати се* „поравнати се“: М. Марулић (чакавски писац прве пол. 16. в.), М. Ветранић (дубровачки писац 16. века), М. Дивковић (1616); „испоредити, (у)поредити“: *Зборник закона* (1854), „сагласан, подударан, прикладан, згодан“, само код Стулића (с напоменом да је из чешког речника); уп. *саравњавати* имрф. према *саравнати* рф. који није потврђен, „изједнаљивати“, само код Рајића кр. 18. века.

Код Вука има *сравнити* рф. „аеѡо, поравнити“ (Вук 1852).

• У речницима руског језика: *сравнить* рф. „упоредити“, *сравнивать* имрф. „упоређивати“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль), *сравнить* рф. према *сравнивать* имрф. „упоређивати“, *сравнивать* имрф. према *сравнять* рф. „поравнити, учинити да нешто буде равно, глатко“ (СЦСРЈ 4: 210); уп. *сравнять*

„поравнати“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.; Даль s.v. *сравнить*), *съравънати* „id.“ (Срезневский 3: 812).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У RЈAZU се за глагол *сравнити* у другом значењу „поредити“ каже да је према рус. *сравнить* (16: 183). За реч *сравнати* упућује се на рус. *сровнять*, укр. *зрівнати*, пољ. *zrównać*, чеш. *srovnati*, слн. *zravnati*, буг. *сравня* (16: 182).

Скок каже да је глагол *сравнити* [вероватно у значењу „поравнати“] изведен преф. *с-* од глагола на *-iti rávnити* (Skok 3: 113 s.v. *rávan*²).

Т. Маретић каже да су глаголи *сравнити* и *сравњивати* „vergleichen“ (код Шулека и Ђ. Поповића) из рус. *сравнить*, *сравнивать* или из чеш. *srovnati*, *srovnávati* и да су непотребни, бољи су: *поредити*, *испоредити* (Maretić 1924: 141; Maretić 1892: 95).

Уп. код Његоша реч *сравност* „поређење“, која се у РЊЈ изводи од цркв.-рус. *сравненіе* (2: 330), док С. Стијовић сматра да је то кованица на бази црквенословенског, уз напомену да ту реч нашао у речницима и да ју је Његош направио према одговарајућој глаголској именици, која постоји и у српскословенском (*съравњеније* Миклошич) и у рускословенском језику (*сравненіе*) (Стијовић С. 1992: 213).

В. Михајловић има посрбицу *сравненије* „паралела; компарација“ (1790) (Михајловић 1984: 458). Реч *сравненије* (*сравненіе*) предложена је од стране Друштва српске словесности и у посрбљеном облику *сравњење* остала је до дана данашњег у употреби у нашем савременом књижевном језику (Младеновић 2008: 506; НР 7).

М. Зорић је речи: *сравнити* „упоредити“, *сравњавати* (*сравњавати*) „поредити“ и *сравненіе* (*сравненије*) „поређење“, које је користио Г. Магарашевић поч. 19. в., означила као славенизме (Зорић 2004: 138).

Речи *сравнити* „поредити“ и *сравненије* „компарација, поређење“ налазе се у делу *Историја трговине* Д. Исајловића из 1816. год. (Младеновић 1989: 112; Младеновић 2008: 461).

Б. Л. Дабић сматра да је глагол *сравнити* (*документе*) русизам (Дабић 1981: 16).

Уп. реч *сравнити* коју Вук у свом раду узима за пример „славенске посрбљене по својству Српскога језика“ која је у народу слабо позната (Карацић 1826: 57). В.

још и *саразмеран* под одредницом *сразмеран, савест, сачинити* под *сочиненије* и *садржавати*.

Рус. *сравнить* „упоредити“ се не тумачи у етимолошким речницима руског језика (Фасмер; Цыганенко; Черных). Међутим, на основу његове творбене структуре, можемо тај глагол повезати са *сравнять* „поравнати“ < *съравьнати* „id.“. Уп. стсл. *съравьнати* „ахаеquare“, *съравьнати* „adsimilare“, *съравьнати* „aequare“ (Miklosich Lex. 951). Нема је у SJS ни код Петковића. У ссл. *съравьнати* сс „aequari“ (Даничић 3: 252).

У чеш. *srovnati* „изравнати, поравнати нешто“, „нивелисати“, „средити, уредити“, „упоредити“, „измирити, помирити, изгладити“, *srovnávati* „исправљати, поравнавати“, „нивелисати“, „сређивати, уређивати, ређати“, „упоређивати“, „мирити, изглађивати“ (PSJČ). Холуб и Махек те глаголе не помиње, в. Holub/Корећу 2: 315 s.v. *rovny*. Нема ни код Махека.

Уп. блр. *раўнаваць* „равнати, поравњивати“, „равнати, изједначавати“, буг. *равня* „id.“ срп.-хрв. *равнати, равнити*, слн. *ravnati* „поравњивати“, „изједначавати“. Рус. *равный* „раван, гладак“ Фасмер и Черних изводе из црквенословенског језика, наспрам руског *ровный* < струс. *ровьнь, ровьный* „раван, који је исти“ (од 15. в.) од псл. **orvьль* (Фасмер 3: 428 s.v. *равный*, 489 s.v. *ровный*; Черных 2: 117–118).

Уп. код Даничића *съравьнати* сс „auari“, са потврдом из Житија Стефана Дечанског од Григорија Цамблака (3: 252).

◆ Значење „упоредити“ глагола *сравнити* руског је порекла. Потврде за тај глагол у том значењу датирају од славеносрпског периода. Руски *сравнить* са истим значењем потиче из црквенословенског (уп. стсл. *съравьнати* „adsimilare“). Развој значења ишао је преко „изједначити се по висини“, у том значењу потврђено је ссл. *съравьнати* сс, одатле „бити упоредив“. У вези је са *сравнати* „(у)поредити“ (19. в.), а који у значењу „поравнати“ (рус. *сравнять* „id.“, чеш. *srovnati* „id.“, стсл. *съравьнати* „ахаеquare“) има потврде од 17. века у срп.-хрв. језику. Данас се тај глагол у значењу „упоредити“ ретко употребљава, док је фреквентнија његова употреба у значењу „изравнити, порушити до темеља“.

СРАЗМЈЕР, СРАЗМЕРАН

■ *Сразмјер* в. § 2.1.2.4. (Малић 1981: 52–53).

■ *Сразмеран* в. § 2.1.2.2. (Njegovan 1938: 111).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *срѣзм(ј)ер* f. „пропорција; опсег, мера“: Загреб и Београд прва пол. 20. в., Т. Ујевић; мат. „количник двају бројева једнак количнику других двају бројева“; придев *срѣзм(ј)еран* „размеран, одговарајући, пропорционалан“: Матош Загреб кр. 19. поч. 20. в., Београд прва пол. 20. в.; уп. *сарѣзм(ј)ера* f. „сразмера, размер“ (РМС).

У RЈAZU *сразмјер* „размер“, само код Ћ. Поповића; *срѣзмјеран* „размеран, примерен“, код Ћ. Поповића и Ивековића, са потврдама из 19. века; уп. *саразмјеран* „сразмеран“, код Ћ. Поповића и две потврде код Богишића; *саразмјерити* pf. „узајамно одмерити“, једна потврда код Рајића; *саразмјерност* f. „једнако одмерен међусобни однос“, код Ћ. Поповића.

• У речницима руског језика: придев *соразмѣрный* „сразмеран“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.), *соразмѣрный* „id.“ (Даль s.v. *соразмѣрать*, *соразмѣрить*), „id., који одговара истом мером“, прен. „подобан, подесан“ (СЦСРЈ 4: 188).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У RЈAZU придев *сразмјеран* изводи се из рус. *соразмерный* (16: 184).

Код Скока, придев *сразмјеран* „пропорционалан“ је од именице *мјера* са суф. *-ън* > *-ан* (Skok 2: 436 s.v. *тјѣра*).

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже да је реч *сразмјера* „Proportion, Verhältniss“ изведена од *сразмеран* без потребе, а да су боље наше речи: *размјер*,²⁹⁹ без навођења порекла (Maretić 1924: 141).

Уп. речи *саразмерити*, *саразмеренъ* и *саразмеритъ* које Вук у свом раду наводи као „славенске посрбљене по својству Српскога језика“ које су у народу слабо познате (Карацић 1826: 57). В. још и *саравнити* под одредницом *сравнити*, *савест*, *сачинити* под *сочиненије* и *садржавати*.

У етимолошким речницима руског језика се придев *соразмѣрный* не помиње (Фасмер; Цыганенко; Черных). По свом творбеном саставу, то је изведеница од *размѣрный* < *мѣрный* < *мѣра*, именице псл. порекла (Черных 2: 524 s.v. *мѣра*).

²⁹⁹ Б. Терзић сматра да је реч *размера* русизам (Терзић 2003: 211).

◆ Придев *сразм(ј)еран* је русизам у адаптираном облику. На основу потврда у срп.хрв. језику, употребљава се од 19. века. Како у руском језику нема директне паралеле за именицу *сразм(ј)ер*, можемо на основу тога и потврде код Ђ. Поповића претпоставити да је она изведена од придева *сразм(ј)еран* на нашем терену. Обе речи су данас фреквентне.

СТРАНИЦА

■ В. § 2.1.2.3. (ЈПаб 1937а: 121).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *страница* f. „свака посебна површина листа у књизи“: Београд пол. 20. в., Загреб 1928; мат. „линија која ограничава геометријско тело“: Загреб 1954, Београд 1943; „једна од бочних површина“: Београд прва пол. 20. в. (РМС).

У RЈAZU *страница* деминутив од *страна*, код Стулића (с напоменом да је из руског речника), са потврдама из 19. века.

• У речницима руског језика: *страница* f. „страница“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль s.v. *страна*), „id.“ (СЦСРЈ 4: 232), „id.“: 16. в. (Срезневский 3: 537).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Скок помиње деминутив *страница* са суф. *-іса* у значењу „pagina“ (Стулић сматра да је из рус.), „страна самара“, „страна кревета“, „страна у корпи, кошу“, „страна оквира“ (Skok 3: 341 s.v. *strána*).

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже да је реч *страница* са умањеним значењем и да је боље рећи *страна*, *крак* (Maretić 1924: 146).

У РЊЈ забележена је именица *страница* „страна књига“, без ознаке порекла (2: 353).

Куркина изводи рус. *страница* од именице *страна* (ТСРЈ Шв. 948). По Фасмеру и Куркиној, *страна* је црквенословенског порекла, за разлику од рус. *сторона* < псл. **storna* (Фасмер 3: 771 s.v. *странá*, 768 s.v. *сторонá*; ТСРЈ Шв. 948, 946–947).

Уп. стсл. страница „pagina“ (Miklosich Lex. 887). Није забележена у SJS, ни код Петковића и Даничића.

Сној у свом и у Безлајевом речнику слн. *stranica* „страна (предмета и сл.)“³⁰⁰ изводи од именице *strân* „бок, страна“ (Snoј 702 s.v. *strân*¹).

Буг. *страница* „страница књиге“ у БЕР-у наведено је као изведеница од именице *странà* < псл. **starnā* (7: 487–489).

◆ Потврде из RЈAZU указују на то да се реч *страница* употребљава од 19. века. У данашњем књижевном значењу она је преузета из руског језика, у којем је црквенословенског порекла. У савременом срп.-хрв. језику изузетно је фреквентна реч.

СХОДАН, ЦЕЛИСХОДАН

■ А. Белић је, у свом раду о синонимима, приликом разматрања да ли треба *целисходан* заменити речима *сврсисходан* или *прикладан*, навео Т. Маретића који сматра да уместо те речи треба користити *сходан* и *сходност* „иако је узето из руског (сходный, сходность), и то са значењем којег нема у руском језику (Јез. савј. 7, 131)“. Међутим А. Белић наглашава: „Али и код нас *сходан* нема исто значење као и *целисходан*“ (Белић 1950з: 358). За *целисходан* А. Белић каже: „*Целисходан* претставља врло незграпан превод са руског *целесообразный*, а у вези са немачким *zweckmässig*, и то опет руским средствима, само што у руском језику *сходный* значи *сличан, једнак*, и само у народној употреби *повољан, јевтин, згодан* (исп. примере код Ушакова: *Купити по сходной цене* – по повољној ц., *Сх. товар* јевтина роба, *Сходная покупка* – повољно, јефт. куповина); дат. употребе (*цели-*) одговарао је немачком *zweckmässig* боље неголи руском сложеничком *цели-*. И поред ове незграпности образовања те речи, и поред тога што се *цел*, ген. *цели* (старо цѣль) више није употребљавало у језику, речи *целисходан*, *целисходност* вршиле су врло разноструку службу у нашем језику. Прво, вероватно, у административном језику у којем је ова реч поникла, а после и у општекултурном. Она има шире значење неголи њен руски оригинал и немачко *zweckmässig*.“ (id. 359).

□ *Сходан* в. § 2.1.1.2.2. (ЈПаб 1937а: 121).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

³⁰⁰ Застарело је значење „страница књиге“ (SSKJ 4: 967).

▪ У српско-хрватском језику придев *схѡдан* „погодан, подесан“: Београд 1896, Загреб 1926; *схѡдити* impf. „спуштати се са вишег места, полагаја, силазити“: Загреб друга пол. 19. в., Ј. Дучић; предлог *сходно* [без акц.] „према чему, у складу с чим“: Београд 1934, 1951; *схѡднѡст* f. „погодност, сврсисходност“: Загреб 1880–1881, Београд прва пол. 20.в.; придев *ц(ј)елѡсходан* необ. „сврсисходан, подесан, прикладан, згодан“: Београд 1896; прилог *ц(ј)елѡсходно* „сврсисходно, корисно“: Београд 1940; *ц(ј)елѡсходнѡст* f. „корисност, сврсисходност, подесност“: Београд пол. 20. в., Андрић; придев *сврѡсисходан* / *сврѡсходан* „прикладан, који одговара сврси, подесан, целисходан“: Загреб 1935, 1955; прилог *сврѡсисходно* / *сврѡсходно* „подесно, целисходно“: Загреб 1946, *Политика* 1972. (РМС).

У RЈAZU *схѡдан* „који припада каквом сходу, састанку, збору“, код Белостенца и Стулића (из бревијара), „на који или на што се лако пење, к чему се лако приступа“, код Стулића, „који или што чему одговара, примерен“, са потврдама из 18. века (Ј. Рајић, *Собрание* 1793) и 19. века (А. Максимовић 1810, *Juridisch-politische terminologie* 1853, *Зборник закона* 1853, 1868, Нпр.); *целисходан* и *сврсисходан* нема.

• У речницима руског језика: придев *схѡднѡй* „сличан, подесан; повољан“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль s.v. *сходить*), „id.“ (СЦСРЈ 4: 254), *схѡдѡнѡи* „сличан“: 12. в. (Срезневский 3: 862);³⁰¹ придев *целесообрѡзнѡй* „користан, целисходан“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.), *цѡлесообрѡзнѡй* „id.“ (Даль s.v. *цѡль*).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У РМС уз придев *сходан* стоји ознака да је руског порекла (6: 117).

По Скоку, реч *целисходан* потиче од русизма *цель*, в. *цель* (Skok 1: 265 s.v. *cil*).

Т. Маретић каже да је придев *сходан* „übereinstimmend, entsprechend“ из рус. *сходнѡй*, с напоменом да код наших писаца значи и „zweckmässig“. Од тог придева изведена је именица *сходност* „Übereinstimmung, Entesprechung, Zweckmässigkeit“ (Maretić 1924: 131).

У РЊЈ забележен је придев *сходан* „подударан, одговарајући“, без ознаке порекла (2: 364).

³⁰¹ Последња 28. свеска СРЈ XI–XVII завршава се са лексемом *сулебнѡй*.

Код Ј. Ајдуковића реч *сходан* забележена је као русизам из РСМ, од рус. *сходный*, са коментаром да је на формирање утицала ортографија модела и творбено-морфолошке законитости језика примаоца (Ајдуковић 1997: 292).

В. Михајловић има посрбицу *сходство* „пропорција; аналогија“ (1793) (Михајловић 1984: 477).

М. Зорић је реч *сходный (сходни)* „сличан“, коју је употребљавао Г. Магарашевић поч. 19. в., означила као славенизам (Зорић 2004: 141). Ј. Стерија Поповић је употребљавао у својим песмама реч *сходный (сходни)* „одговарајући, сходан“, коју Љ. Тумарић означава као славенизам и књишку реч (Тумарић 2008: 110).

У славеносрпском периоду потврђен је придев *превасходан* „одличан, изврстан, изванредан“ 1830. год. и означен је као славенизам (РССЈ 227–228). Уп. придев *превасходан (превасходный)* коју Вук у свом раду узима за пример „славенске посрбљене по својству Српскога језика“ која је у народу слабо позната (Карацић 1826: 56). Ту реч А. Младеновић сматра српкословенском (Младеновић 1989: 62, 63, нап. 36). Б. Терзић каже да је реч *превасходно* русизам (Терзић 2003: 206), а Б. Л. Дабић да су *превасходан, превасходно* и *превасходити* русизми (Дабић 1981: 15). И. Клајн сматра да је *превасходно* неодомаћени русизам, који је последњих година све чешћи, али сувишан поред *наших* речи *првенствено, претежно, у првом реду* (СЈП 2004: 183).

У етимолошким речницима руског језика не тумачи се реч *сходный*. Етимон је **съ-ход-ити*.

В. В. Виноградов објашњава да се у речницима мешају хомонимни придеви *сходный* „сличан“ и *сходный* „повољан, који није скуп“ и да оба значења произилазе из семантике глагола *сходиться – сойтись* „зближити се, показати се подесним, ојачати унутрашњу везу“ (Виноградов s.v. *сходный*³⁰²).

Уп. стсл. *съходьнъ* „descensus“, *съходити* „descendere“, *съходъ* „conventus“, „descensio“ (Miklosich Lex. 964–965); рсл. *сходити* < *съходити* „сићи“, „скупити се, састати се“ (Петковић 270); ссл. *съходити* „descendere“, *съхождение* „descensio“ (Даничић 3: 261), у списима Св. Саве *съхождение* (Житије Св. Симеона) (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980: 171).

³⁰² <http://etymolog.ruslang.ru/vinogradov.php?id=shodnij&vol=1>

◆ Придев *сходан* у значењу „који припада каквом сходу, састанку, збору“ (уп. рсл. сходити „сићи“, „скупити се, састати се“) могао би бити, на основу потврда из RJAZU, континуант стсл. съходънъ (код Миклошича), међутим код Даничића нема потврда. У значењу „примерен, подесан“, *сходан* потиче из славеносрпског периода, преузет из руског *сходный* у истом значењу. Данас је то учестала реч.

По А. Белићу, придев *целисходан* је калк рус. *целесообразный*. Скок неодређено каже да је од русизма *цель*. На основу потврда, користи се од 19. века, а од 20. века и његове изведенице *целисходно* и *целисходност*. Синонимно *сврсисходан* и *сврсисходно* забележене су у 20. веку.

УВАЖИТИ, УВАЖАВАТИ

■ *Уважити* в. § 2.1.2.2. (Njegovan 1938: 111).

■ *Уважити, уважавати* в. § 2.1.2.4. (Малић 1981: 52–53).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *ува̀жити* рф. „узети у обзир; примити к знању; разумети, схватити“: Шеноа; „прихватити, примити“: Београд прва пол. 20. в., Крлежа; *ува̀жавати* имрф. према глаголу *ува̀жити* „узимати у обзир; примати к знању; схватати“; „поштовати, ценити“: Београд 1893, Загреб 1950; *ува̀жавати се* „поштовати себе“: Београд 1932. (РМС).

У RJAZU *ува̀жити* „обазрети се на што, ценити“, код Шулека и Ивековића, са потврдама из 19. века (Вук, М. Ђ. Милићевић); *ува̀жавати* „ценити, обазирати се на што“, код Шулека, Ђ. Поповића и Ивековића, са потврдама из 19. века: *Juridisch-politische terminologie* (1853), *Новине србске* (1834, 1835), НП Вук (1833), Његош, Лика (Богдановић).

• У речницима руског језика: *ува̀жить* рф. „учинити по вољи, задовољити, изаћи у сусрет; указати поштовање“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.; Даль), *ува̀жить* рф. према *ува̀жать* имрф. (СЦСРЯ 4: 137); *ува̀жать* имрф. „поштовати, ценити“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.; Даль), „указивати поштовање“, „бити веома цењен“, „посветити пажњу“ (СЦСРЯ 4: 136).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У RJAZU се за глагол *ува̀жити* упућује на рус. *ува̀жить*, чеш. *uvážití* и слн. *uvažiti*, а за *ува̀жавати* на рус. *ува̀жать* „ценити“, *ува̀жаться*, буг. *ува̀жавам*, слн. *uvaževati* (20: 166).

Скок наводи да је глагол *ува́жити* „прихватити“ изведен од деноминала *ва́жити* „вредети“ (Skok 3: 558 s.v. *vâga*).

Т. Маретић каже да су глаголи *уважити* и *уважавати* „würdigен“ (код Шулека), „achten“ (код Шулека и Ђ. Поповића), „erwägen“ (код Мажуранића и Ужаревића, Шулека и Ђ. Поповића) из рус. *уважить*, *уважать* и да су непотребни поред наших речи: *ценити*, *узимати на ум*, *цијенити* (Maretić 1924: 169; Maretić 1892: 97).

Код Његоша С. Стијовић бележи глагол *уважавати* као твореницу на бази руског, са звездицом која значи да није потврђен у овом облику (Стијовић С. 1992: 220). У РЊЈ стоји *уважити* „узети у обзир; одати признање, прихватити“ без ознаке порекла (2: 414).

Уп. још код С. Стијовића руску реч *уваженије*, са звездицом која значи да није потврђена у овом облику (Стијовић С. 1992: 220). У РЊЈ *уваженије* „поштовање“ < цркв.-рус. *уваженіе* (2: 414). В. код В. Михајловића посрбице *уваженије* „ауторитет“ (1846) и *уважење* „id.“ (1853) (Михајловић 1984: 497).³⁰³ Д. Ћупић каже да се реч *уваженије*, из Његошевог *Горског вијенца*, најчешће тумачи као русизам (Ћупић 1977: 207). М. Зорић је реч *уваженіе* (*уваженије*) „поштовање“, коју је користио Г. Магарашевић поч. 19. в., означила као славенизам (Зорић 2004: 142).

По Фасмеру, рус. *уваж́ать*, укр. *уваж́ати* „узимати у обзир; сматрати“ и блр. *уваж́аць* „држати“ позајмљено је из пољ. *uważać* „размишљати, надzirати“ < нвнем. *Wage* „вага“ (Фасмер 4: 144 s.v. *уваж́ать*). Куркина на исти начин тумачи рус. *уваж́ать* (ТСРЯ Шв. 1014). Цигањенко још додаје да се у руским речницима региструје од 18. века и да је пољ. *uważać* „обратити пажњу, надzirати, следити кога, размишљати“ изведено од *uwaga* „пажња“ (у укр. исто *ува́га* „пажња“, *зва́жити* „измерити“, „обратити пажњу“), а да се у значењу „указати поштовање“ користи глагол *roważać* (укр. *поваж́ати* „id.“) (Цыганенко 444 s.v. *уваж́ать*).

Пољ. глагол *uważać* (од 16. в.) „бити пажљив, позоран; обраћати пажњу, будно посматрати; чувати, пазити; судити, размишљати“, заст. „гледати са пуно пажње,

³⁰³ И. Грицкат, у свом раду о покушају стварања терминологије средином 19. века у Друштву српске словесности, узима реч *уваженије* (*уваженіе*) као пример термина на *-ије* у духу црквеног односно руског језика, које Друштво лансира (Грицкат 1964: 139).

примећивати, посматрати“ (> *zauważać*) изведен је од *ważyć* < *waga*; од именице *waga* изведена је *uwaga* „концентрација; опсервација“, заст. „узрок“, „посматрање“, дијал. *uwagi* „предрасуде“ (Boryś 680–681 s.v. *ważyć*). Брикнер сматра да су пољске позајмљенице *waga* < нем. *Wage, wägen, wiegen* и *odwaga, odważyć się, odważny* < нем. *wagen*, а да су остале изведенице домаће творевине, нпр. *uwaga, uvažać, uvažny* (Boryś 598–599 s.v. *waga*).

Чеш. *uvážití* употребљава се у значењу „узети у обзир, размишљати, разматрати“, „имати у виду, разумети, прихватити“ (PSJČ). По Махеку, то је префигирани глагол од *vážiti* < *váha*, по пореклу од ствнем. *Waga* (Machek 674 s.v. *váha*). Холуб и Копечни не помињу *uvážití* међу изведеницама од деноминала *vážiti*, али упућују на пољ. *uvažać* (као и *waga, odwaga*), срп.-хрв. *уважити* (*вага*) и рус. *уважить* (*отвага*) од внем. *wagen* „усудити се“ (Holub/Корећни 2: 406 s.v. *váha*).

За буг. *уважавам, уважение* и *уважаем* у БЕР-у стоји да је из рус. *уважать, уважение, уважаемый* (1: 112 s.v. *важà*).

По Плетершнику, слн. *uvážití* и *uvaževáti* „поштовати, ценити“ чешког су порекла (Pleteršnik 2: 734). Не помињу их Сној и Безлај.

◆ У RЈAZU глаголи *уважити* „обазрети се на што, ценити“ и *уважавати* „ценити, обазирати се на што“ потврђени су од 19. века. Т. Маретић прецизира значења тих потврда: „ценити“ код Шулека, „обратити пажњу“ код Шулека и Ђ. Поповића и „размотрити“ код Мажуранића и Ужаревића, Шулека и Ђ. Поповића. У РМС забележена су у другачијем значењу: *уважити* „узети у обзир; примити к знању; разумети, схватити“, „прихватити, примити“ и *уважавати* „узимати у обзир; примити к знању; схватити“, „поштовати, ценити“. Руски глаголи *уважить* „учинити по вољи, задовољити, изаћи у сусрет; указати поштовање“ и *уважать* „поштовати, ценити; указивати поштовање; бити веома цењен; посветити пажњу“ позајмљенице су из пољског *uvažać* „бити пажљив, позоран; обраћати пажњу, будно посматрати; чувати, пазити; судити, размишљати“, заст. „гледати са пуно пажње, примећивати, посматрати“.

На основу ових значења, можемо закључити да су срп.-хрв. глаголи са семантиком „ценити, поштовати“ руског порекла. Међутим, значења „узети / узимати у обзир; примити / примити к знању; разумети, схватити / схватити; прихватити, примити“ поклапају се са чешким *uvážití* „узети у обзир,

размишљати, разматрати; имати у виду, разумети, прихватити“. Данас су оба глагола изузетно фреквентна у срп.-хрв. језику.

УГРОЗИТИ

■ В. § 2.1.2.2. (Njegovan 1938: 111).

▪ У српско-хрватском језику *угрозити* pf. „појавити се као претња, као опасност, довести у опасност, запрети уништењем“: Цетиње 1948, Загреб 1955, Београд 1946. (РМС).

У RЈAZU *угрозити* „запрети коме опасношћу“, са потврдама из 19. века, „препасти се, преплашити“ Скопска ЦГ.

Код бачких Буњеваца *угрозит* „узроковати кому несигурност“ (Sekulić).

• У речницима руског језика: *угрозитъ* pf. „преплашити некога; запрети коме“ (Даль s.v. *уграживатьъ, угрожатьъ*), *угрозитъ* pf. према *угрожатьъ* impf. (СЦСРЈ 4: 324), *угрозити* „распорити“ (Срезневский 3: 1140); уп. *угрожатъ* impf. „претити“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль s.v. *уграживатьъ*), „плашити кога“ (СЦСРЈ 4: 324).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У RЈAZU за глагол *угрозити* у првом значењу упућује се на рус. *угрозитъ*, пољ. *ugrozić*, чеш. *uhroziti* (19: 357).

Скок не помиње реч *угрозити* међу префигираним облицима од глагола *грозити* „schauern“ (Вук, регионално) и „претити“ (у том значењу и у другим словенским језицима), који тумачи као деноминал од *гроза* (Skok 1: 625 s.v. *groza*).

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже да су глаголи *угрозити* и *угрожавати* „bedrohen“ из рус. *угрозитъ, угрожатьъ* (Maretić 1924: 162).

В. Михајловић има посрбицу *угрожавати* „демонстрирати“ (1815) (Михајловић 1984: 501).

Уп. реч *грозити* „претити“ коју је користио Г. Магарашевић поч. 19. в., а коју М. Зорић је означила као славенизам (Зорић 2004: 91). Ј. Стерија Поповић је употребљавао у својим песмама реч *грозити* „претити“, коју Љ. Тумарић означава као славенизам и књишку реч (Тумарић 2008: 87).

У етимолошким речницима руског језика се глаголи *угрозитъ* и *угрожатьъ* не тумаче (Фасмер; Цыганенко; Черных). По свом творбеном саставу, *угрозитъ* је изведеница од глагола *грозитъ*. Фасмер помиње *грозитъ* као деноминал од *гроза*

и упућује на стсл. *groziti* (1: 459 s.v. *grozá*). Черних тај глагол не помиње (Черных 1: 219 s.v. *grozá*).

Стпољ. *ugrozić* „запретити“³⁰⁴ не помиње Бориш када разматра лексичку породицу глагола *grozić* „претити“ (од 15. в.), по пореклу од псл. **groziti*, **grožq* „плашити некога“ < **groza* „оно што је узрок непријатног осећања (нпр. страха, језе, ужаса); страх, језа, ужас“ (Boryś 180 s.v. *grozić*).

У чешком *†uhroziti* „застрашити претњама“ (PSJČ). Међу изведеницама од чеш. *hroziti* не помиње се *uhroziti* код Махека и Холуба/Копечног, в. Machek 186 s.v. *hrůza*; Holub/Корећни 1: 134 s.v. *hrůza*.

Код Миклошича има *groziti* „minari“ (Miklosich Lex. 144). Код Даничића нема, као ни у списима Св. Саве (Трифунувић/Јовановић/Јухас 1980).

◆ На основу потврда, глагол *угрозити* у значењу „запретити коме опасношћу“ у употреби је од 19. века. Руског је порекла. Руски глагол *угрозить* у том истом значењу налази се само код Даља и у СЦСРЈ, док код Срезњевског забележен је у нешто другачијем значењу. Рекција је такође различита, рус. *кому чѐм*, у српском *кога / шта*. У савременом језику глагол *угрозити* је фреквентан.

Потврда из Скопске ЦГ *угрозити* у значењу „препасти се, преплашити“ домаћи је деноминал од *гроза* „ужас“.

УПЕЧАТЉИВ

■ В. § 2.1.2.4. (Малић 1981: 52–53).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику придев *упечатљив* „осетљив на утиске“: Београд прва пол. 20. в.; „који се памти, који чини утисак“: Нови Сад 1954, Десница Загреб 1952, Београд 1955. (РМС).

У RЈAZU та реч није потврђена.

• У речницима руског језика: придев *впечатлительный* „пријемчив, који оставља утисак“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль s.v. *впечатлѣвать*); придев *впечатлѣнный* партицип је глагола *впечатлѣть* „укоренити“ (СЦСРЈ 1: 168). У СРЈ XVIII и СРЈ XI–XVII није потврђен придев од глагола *впечатлѣть*.

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

³⁰⁴ https://pl.wikisource.org/wiki/M._Arcta_Słownik_Staropolski/Ugrozić

► Скок ту реч не помиње.

Куркина изводи придев *впечатлительный* од глагола *впечатлять*, а и напомиње да је значење добио под утицајем фр. *impressionable* (ТСРЯ Шв. 115).

У етимолошким речницима руског језика се придев *впечатлительный* не помиње (Фасмер; Цыганенко; Черных; Аникин). На основу његове творбене структуре, то је девербал од *впечатлѣть* „утиснути, оставити отисак, печат“, прен. „укоренити“, који Аникин тумачи из рсл. *печатлѣти* „урезати“ < стсл. *пѣ҃атѣлѣти* „запечатити“ од *пѣ҃атъ* (Аникин 8: 340–341 s.v. *впечатлѣние*). Он такође тумачи именицу *впечатление* „утисак; утицај; нешто што је укоренењено; отисак; осећај унутрашњег мира“ као девербатив од *впечатлѣть* „утиснути, оставити отисак, печат“, прен. „укоренити“³⁰⁵ < рсл. *печатлѣти* „урезати“ од стсл. *пѣ҃атѣлѣти* „запечатити“ (< *пѣ҃атъ*) (Аникин 8: 340–341 s.v. *впечатлѣние*).

Уп. стсл. *пѣ҃атѣлѣти* „*obsignare*“ (Miklosich Lex. 562). Нема код Петковића и Даничића, као ни у списима Св. Саве (Трифунџић/Јованџић/Јухас 1980).

◆ Придев *упечатљив* слабо је потврђен у речницима: у RJAZU га нема, а у РМС нема потврде пре 20. века. То је русизам у адаптираном облику. У савременом језику је у активној употреби.

УПРАЖЊАВАТИ

■ Д. В.: „Глагол *упражњавати* (на пр.: *упражњавати* трговину и сл.) је из руског језика (*упражня́ться*); није потребно код наше речи *бавити се* (на пр. трговину и сл.)“ (НП 1935г: 224).

■ „*Упражњавати* (р. *упражня́ть*), *упражњавање* нашем је језику непотребно код речи *бавити се*, *бављење*.“ (ЈП 1936ж: 60).

■ Д. Малић узима реч *упражњавати* као пример „дрквенославенизма“ који је ревитализован посредништвом руског језика (Малић 1981: 51–52).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *упражња́вати* *imprf.* „практиковати“: *Кочијашење је упражњавао више као неки спорт него као средство за зараду. Сремац, Нушић мора да упражњава тежак занат весела човека. Ј. Скерлић, Костић, који је ревносно упражњавао гимнастику, увео је у своје спортске навике и Матавуља.*

³⁰⁵ О рус. *впечатлѣть*, његовом развоју значења и изведеници *впечатление*, в. В. В. Виноградов: <http://etymolog.ruslang.ru/vinogradov.php?id=vpetschatlenie&vol=1>

Београд 1954, он је ... малоне све министарске ресоре упражњавао. Загреб 1948, „имати обичај чинити“: *Моментални отпуст, који послодавци у нас упражњавају, убитачан је за дотичног радника*. Београд 1928; *упражњавати се* „вежбати се, усавршавати се“: *Код куће сам се у живописању упражњавао*. Ђ. Јакшић, *Треба се упражњавати у стрпљењу!* С. Сремац (РМС).

У RЈAZU *упражњавати* „вежбати“: *Највише свој им упражњавај!*³⁰⁶ Д. Обрадовића (1788); *упражњавати се* „бити заокупљен, бавити се; оскупари“: *О том мислим и о том се упражњавају* Д. Обрадовић (1783).

• У речницима руског језика: *упражня́ть* „вежбати“: *упражня́ть дитей въ плаваніи, въ верховой изди, въ языкахъ – упражня́ть гимнастикой, переводами – Чимъ, въ чомъ вы теперь упражня́етесь? – Упражня́ть пальцы для игры на рояле., упражня́ть в чем* „занимати се чиме, радити нешто систематично“: *Хорошо преподавал Руа арифметику и упражнял в численных вычислениях, заставляя их делать быстро и верно*. (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль), „давати некоме задатак, посао; занмати се чиме“ (СЦСРЈ 4: 354), *впражня́ти* „укидати, затварати“: 12. в., „заузети (место)“ (Срезневский 3: 1247).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У РМС уз глагол *упражњавати* стоји ознака да је црквенословенског порекла (6: 553).

Московљевић сматра глагол *упражњавати* „вршити, обављати, бавити се нечим“ русизмом (699).

У RЈAZU се реч *упражњавати* изводи из рус. *упражня́вать* [sic!] (19: 757–758).

Скок сматра рефлексивни облик *упражњавати се* русизмом, према рус. *упражня́ться*, у значењу „вежбати се“ (Skok 3: 28 s.v. *prázan*).

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже да је глагол *упражњавати се* „sich üben, вежбати се“ из рус. *упражня́ться* (Maretić 1924: 165).

Код Ј. Ајдуковића реч *упражњавати* забележена је као русизам из Московљевића, од рус. *упражня́ть*, са коментаром да је на формирање утицала ортографија модела и творбено-морфолошке законитости језика примаоца (Ајдуковић 1997: 298).

³⁰⁶ Уп. рус. *упражня́ть память* (Даль).

Уп. посрбицу *упражњавање* „узус“ (1853) (Михајловић 1984: 514).

Б. Л. Дабић сматра да су речи *упражњавати* и *упражњавање* русизми (Дабић 1981: 16), а И. Клајн да је *упражњавати* неодомаћени русизам који је незгодан, јер асоцира на придев *празан*, уместо на своје право значење „бавити се, обављати, примењивати“ (СЈП 2004: 183). Т. Прпић сматра да је глагол *упражњавати* у значењу „обављати, вршити“ русизам новијег времена који многим не смета, иако знају значење *наших* речи *испражњивати, празан* (Прпић 1952: 88).

У славеносрпском периоду потврђен је глагол *упражњеније / упражненије* „стално и редовно развијање неке вештине, способност, вежбање“ од 1784. год. и означен је као славенизам (РССЈ 281).

Фасмер за руско *упражнятъ* каже да је тумачење Преображенског, који повезује са цсл. *порожрый*, под знаком питања (Фасмер 4: 164; Преображенский 2: 121). Черних сматра да је рус. *упражнятъ* наслеђено из струс. *упражнити* „заузети, попунити празно место“ (из 12. в.) и „укидати, затварати“ (из 11. в.) код Срезњевског, које пак потиче из старословенског, од корена **porz-* (Черных 2: 291). Цигањенко повезује тај глагол са основом *праз-* „пуст, празан“, упућујући на потврде из 13. века *упражнити* рф. „укинути, затворити“ према *упражнятъ* имрф. Семантички развој, по њеном мишљењу, текао је на следећи начин: „одстрањивати нешто, чинити да нешто буде празно“ > „ослобађати од нечега“ > „налазити слободно време за одређену занимацију, посао“ > „предавати се послу“ > „систематично нешто радити да би се постигли бољи резултати у том послу“ (Цыганенко 450–451). Куркина такође тумачи као наслеђе струс. и цсл. *упражнити*, у вези са цсл. *праздънь* (> рус. *порожрый*) (ТСРЯ Шв. 1031).

Миклошич има *оупражнати* (с) „inefficax reddere“ са ссл. примерима, другачије рекције него код Даничића, код Св. Саве у Хиландарском типиксу въ роукодѣланнѣ, на чѣтѣннѣ кннгамъ, у Законоправилу на ловъ, свуда у значењу „бавити се“ (Miklosich Lex. 1060–1061). У стсл. *оупражнати* са „вежбати, занимати се“ (SJS 4: 671); рсл. *оупражнати* „слабити“, „уништити“, *оупражнати* с „имати времена, дати се за нешто, бити за нешто“ (Петковић 297); ссл. *оупражнати* с „оссирагѣ“ из Доментијана (заправо: Теодосија) са објектом у инструменталу: пѣнѣмъ и молтвамъ (као *бавити*

се нечим) (Даничић 3: 375),³⁰⁷ нема у списима Св. Саве (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980).

◆ Глагол *упражњавати* у значењу „вежбати“ потврђен је само у RJAZU код Д. Обрадовића, из славеносрпског периода (уп. славенизам *упражњеније* / *упражненије* „вежбање“ из 1784. год.). У том примеру, са тим значењем, глагол *упражњавати* је руског порекла. Данас се он не употребљава у изворном руском значењу („увежбавати, тренирати“), него у секундарном – „практиковати“, који је потврђен у РМС од друге половине 19. века. Аутори RJAZU, М. С. Московљевић, П. Скок, Т. Маретић и И. Клајн сматрају да је та реч русизам, док у РМС стоји да је црквенословенског порекла. Руски глагол *упражняџь* припада црквенословенској лексици, али у значењу „укидати, затварати“ и „заузети, попунити празно место“, док је савремено значење тог глагола „вежбати“. Међутим, руски зна за конструкцију са акузативом објекта, али само у значењу „вежбати“: *упражняџь мьшиџы* „вежбати мишиће“,³⁰⁸ не и „бавити се, практиковати“ (*упражњавати трговину* не може се руски рећи **упражняџь торговлю*). У тој употреби као да је наша домаћа замена за *практиковати*, фр. *pratiquer*, нем. *praktizieren*. Данас је то фреквентна реч.

УСЛОВ, УСЛОВАН

■ А. Белић, у свом раду о синонимима, разматра синонине *безуслован* и *безувјетан* и каже: „Даничић у АкР не помиње ни једно ни друго; ни Броз-Ивековић, Вук наводи *увјет* за Дубровник са значењем ‘уговор’, док речи *услов* – нема. Међутим и у Вуково време и знатно пре тога времена та се реч употребљавала. Узета је из руск. језика (условие, условный, условиться и сл.) и значи код нас *погодба* у апстрактном смислу, иако у руском језику има и друга значења. Броз-Ивековић, наводећи *услов* упућује на *увјет* и *погодбу* (у апстрактном смислу). Из овога се види да је реч *увјет* добила исто значење што и *услов*, тако да *безувјетно* значи исто што *безусловно*. Маретић у свом Језичном

³⁰⁷ У RJAZU s.v. *упражњати* „чинити празним“ (impf. према pf. *упразнити*) наведене су Миклошичеве и Даничићеве потврде (19: 757).

³⁰⁸ *Я ежедневно катаюсь на лодке и с каждым разом убеждаюсь все более и более, что работа веслами упражняет мьшцы рук и туловища, отчасти ног и шеи.* Чехов „Письмо Н. А. Лейкину 11 мая 1888.“ (СРЯ).

савјетнику уз реч *услов*, *услован* ставља, без икаква околишавања, ‘непотребно код наших ријечи: погодба, уговор, увјет’ (166). Мислим да је многозаслужни Маретић ипак пренаглио. [...] Ако је у Вуково време *увјет* значило у Дубровнику искључиво *уговор*, онда је било довољно разлога да се из руског узме реч *услов* и, како је Вук говорио у сличним крајевима, помеша са нашим речима. [...] На другој страни узета је реч *услов* од које су начињене речи *услован*, *условно*, *условити*, *условљен*, *условљавати*, *условљеност*, *условност* и сл. и прошириле су се по различним областима културе и науке. [...] Каква се поука из свега овога може извући? Српски су писци узели из руског реч *услов* онда када нису имали згодне речи за тај појам и развили су је до великих размера; Хрвати су примили ријеч *увјет* која се у Далмацији и на Јадрану употребљавала у значењу *уговор* [...]. На тај начин, добивене су у новом књижевном језику у II-ој половини XIX дубоко укорене речи: поглавито на истоку *услов*, а поглавито на западу *увјет*. Обе су словенског корена, само је једна позајмљена а друга домаћа.“ (Белић 1950е: 274–277).

■ В. § 2.1.2.4. (Малић 1981: 52–53).

□ И. Грицкат, у свом раду о покушају стварања терминологије средином 19. века у Друштву српске словесности, помиње реч *услов* као пример типа изведенице, девербатива мушког рода без наставка, препоручене (а не сковане) од стране Друштва. Иако RЈAZU даје потврде од друге половине 19. века, ауторка сматра да је у говору та реч живела и раније (Грицкат 1964: 138).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

■ У српско-хрватском језику *у́слов* / *у̀слов* т. „погодба“: Загреб пол. 20. в., Београд 1924; „околности, прилике нужде да се нешто оствари“: Андрић, Београд прва пол. 20. в.; придев *у̀слован* / *у̀слован* „који је у вези са каквим условом, који може бити само под неким условом“: И. Секулић, Крлежа; „који подразумева, садржи извесну резерву, ограду“: А. Белић (РМС).

У RЈAZU *у̀слов* „погодба“ и *у̀слован* „погодбен“, код Ћ. Поповића и Ивековића, са потврдама од друге половине 19. века.

• У речницима руског језика: *у̀сло́вие* т. „услов; договор; погодба“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.), *у̀сло́вие* „услов“ (Даль s.v. *у̀словливать́ся*, *у̀словиться́*), „договор; свака ставка договора“ (СЦСРЯ 4: 361); придев *у̀сло́вный* „услован; уговорен;

погодбени; (грам.) кондиционални“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.; Даль s.v. *условливаться, условиться*), *условный периодъ* „миран период када обе стране закључе договор“ (СЦСРЯ 4: 361).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Код Московљевића стоји да је реч *услов* од рус. *условие* (703).

Код Скока наведен је *услов* „увјет“ као русизам, од рус. *условіе*, и придев *услован* < рус. *условный* (Skok 3: 289 s.v. *sluti*).

Т. Маретић каже да су речи *услов* и *услован* „Bedingung“, „bedingt“ (код Ђ. Поповића) из рус. *условіе, условный* (Maretić 1924: 166; Maretić 1892: 97).

Код Ј. Ајдуковића реч *услов* забележена је као русизам из Московљевића, од рус. *условие*, са коментаром да је на формирање утицала ортографија модела и творбено-морфолошке законитости језика примаоца (Ајдуковић 1997: 299).

В. Михајловић има посрбице: *условије* „кондиција“ (1846), *условка* „клаузула“ (1846), *условни* „хипотетични; кондиционални“ (1808) и *условно* „хипотетично“ (1839) (Михајловић 1984: 517). Уп. код Његоша у РЊЈ именицу *условије* „услов“ < цркв.-рус. *условіе* (2: 447).³⁰⁹ М. Зорић је реч *условіе* (*условије*) „услов“, коју је користио Г. Магарашевић поч. 19. в., означила као славенизам (Зорић 2004: 144). Реч *условије* (*условіе*) предложена је од стране Друштва српске словесности језику (Младеновић 2008: 506; НР 7). У славеносрпском периоду потврђена је именица *условије* „оно што треба испунити, извршити да би се нешто остварило, оно од чега нешто зависи, услов“ од 1813. год. и означена је као славенизам (РССЈ 282). Реч *услован* (*условный*) предложена је од стране Друштва српске словесности (НР 7).

П. Ивић каже да је руска реч *услов* одомаћена у источној варијанти, док у западној није прихваћена (Ивић П. 1998: 297). Б. Терзић сматра да је реч *услов* русизам (Терзић 2003: 206). Т. Прпић сматра да су глагол *условити* и именица *услов* непотребни русизми новијег времена (Прпић 1952: 88).

Фасмер и Черних те речи не помињу, док Цигањенко тумачи рус. *условіе* као домаћу твореницу из 18. века од глагола *условить*, који је истиснут из савременог

³⁰⁹ И. Грицкат, у свом раду о покушају стварања терминологије средином 19. века у Друштву српске словесности, узима реч *условије* (*условіе*) као пример термина на *-ије* у духу црквеног односно руског језика, које Друштво лансира (Грицкат 1964: 139).

руског језика због имперфективног глагола *условливать*. Глагола *условить* образован је од именице *слово* „реч, говор“, отуд значење именице *условие* „договор, погодба“, а од које је даље изведен придев *условный* (Цыганенко 452). Куркина сматра да је *условный* од *условие* и *условиться*, али да је граматичко значење „кондиционални“ калк фр. *conditionnel (mode) < condition* „услов“ (ТСРЯ Шв. 1034).

Глухак сматра да је *услов* русизам (Gluhak 563 s.v. *slǔvo*).

◆ Именица *услов* јесте русизам у адаптираном облику. На основу потврда у RJAZU, употребљава се од 19. века. Код Михајловића и Његоша имамо потврде за реч *условије* у истом значењу, која је такође руског порекла, али неадаптирана. Најстарију потврду за придев *услован* имамо код Михајловића из 1808. године. По мишљењу А. Белића, *услован* би могао бити продукт домаће творбе. Ипак пре русизам, као и његов антоним *безуслован*.

УСЛУГА

■ В. § 2.1.2.2. (Njegovan 1938: 111).

□ В. § 2.1.1.2.4. (ЈПаб 1936е: 59).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *услуга* f. „допринос, помоћ“: Београд 1946, Загреб 1947; „служење, послуживање“: Р. Домановић; „стручна помоћ, сервис“: Београд 1928, Загреб пол. 20. в. (РМС).

У RJAZU *услуга* „љубав, пријазан, што је неко чини, указује некоме“, код Стулића (с напоменом да је из руског речника), Ђ. Поповића и Ивековића, са потврдама из 19. века.

• У речницима руског језика: *услуга* f. „услуга, помоћ; послуга, особе које служе“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.; Даль s.v. *услуживать, услужить*), „id.“ (СЦСРЯ 4: 361).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► По Скоку, реч *услуга* је поствербал од *служити* (Skok 3: 287 s.v. *slúga*).

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже да су речи *услуга* и *услужан* „Dienst, Gefälligkeit, dienstfertig“ из рус. *услуга* или из чеш. *úsluha, úslužný* (Maretić 1924: 166).

Код Његоша С. Стијовић бележи руску реч *услуга*, са звездом која значи да није потврђена у овом облику (Стијовић С. 1992: 223). У РНЈ *услуга* „корисно дело учињено коме“, без ознаке порекла (2: 447).

В. Михајловић има посрбицу *услуга* „измет“³¹⁰ (1844) (Михајловић 1984: 517).

П. Пипер и Б. Терзић сматрају да је реч *услуга* русизам (Пипер 1997: 215; Терзић 2003: 209, 211; Терзић 1999: 172).

У етимолошким речницима руског језика се реч *услуга* не помиње (Фасмер; Цыганенко; Черных). Нема потврда из староруског. По свом творбеном саставу и семантици, рус. *услуга* „послуга“ и „услуга, помоћ“ изведено је од *услужить* „услужити“, које је само превербална изведеница од *служить* „служити“, *слуга* „слуга“.

Чеш. именици *úsluha* „услуга“ (> *úslužný*) Махек сматра девербалом од *sloužiti* < псл. **služiti* (Machek 557 s.v. *sluha*). Холуб и Копечни не помињу *úsluha*, само придев *úslužný* од *sloužiti*, упућујући на псл. *služiti* (Holub/Корећни 2: 339 s.v. *sluha*).

Пољ. *usługa* Бориш изводи од префигираног глагола *usłużyć* < *służyć* (15. в.), од псл. **služiti* (Borys 560 s.v. *służyć*).

Глухак сматра да је реч *услуга* деноминал од *слуга* (Gluhak 564 s.v. *slúga*).

Уп. код Миклошича оуслужити „famulari“ са две потврде, обе из српскословенских извора (једна из ссл. превода Антиохових пандекти из 14. в., друга из 16. в.), оуслужовати „id.“, без извора (Miklosich Lex. 1065), стсл. оуслужити „угодити, услужити“ (SJS 4: 679), као и служити (Miklosich Lex. 859; SJS 4: 118–119) и служба (Miklosich Lex. 859; SJS 4: 115–116). У рускословенском од Петковића нема оуслужити, као ни код Даничића у српскословенском, нити у списима Св. Саве (Трифунковић/Јовановић/Јухас 1980).

◆ На основу потврда из RJAZU, именица *услуга* употребљава се од 19. века. Пре ће бити да је руског, него чешког порекла. Данас је то фреквентна реч.

УЧТИВ, УЧТИВОСТ

■ *Учтив* в. § 2.1.2.1. (Ђорђевић 1934д: 19).

■ *Учтив, учтивост* в. § 2.1.2.4. (Малић 1981: 52–53).

³¹⁰ Именица (*х*)измет „служба, дворба, подворење, услуга“ је турског порекла (Škaljić 332).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику придев *уџтив* „пристојан у понашању“: Загреб кр. 19. – поч. 20. в., Р. Домановић; *уџтивџст* / *уџтџвџст* f. „уџтиво понашање, пристојност“: Београд 1924, Загреб 1953. (РМС).

У RЈAZU *уџтив* „уљудан, пристојан“, код Стулића (с напоменом да је из руског речника) и Ивековића, са потврдама: Д. Обрадовић (1788), *Новине србске* (1817), Вук, Лика Богдановић, с напоменом да је реч „грацка“ [= градска]; *уџтивџст* „уљудност, пристојност“, код Стулића (с напоменом да је из руског речника), са потврдама: Д. Обрадовић (1788), *Новине србске* (1817).

• У речницима руског језика: придев *уџтџвџџ* „пристојан, уџтив“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль), „id.“ (СЦСРЈ 4: 380); *уџтџвџџџ* f. „уџтивост; уџтиво изражавање“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; Даль s.v. *уџтивџџ*), „id.“ (СЦСРЈ 4: 380).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У RЈAZU за реч *уџтив* кажу да је начињена по рус. *уџтивџџ*, а упућују на буг. *уџтив* (19: 180).

Код Скока речи *уџтив* (и *неуџтив*) „höflich“ и *уџтивост* (и *неуџтивост*) су позајмљенице из рус. *уџтивџџ*, *уџтивџџџ* (Skok 1: 299 s.v. *čâst*).

Т. Маретић каже да су речи *уџтив* и *уџтивост* „höflich“, „Höflichkeit“ (код Ђ. Поповића) из рус. *уџтивџџ*, *уџтивџџџ* (Maretić 1924: 161; Maretić 1892: 96).

Код Његоша С. Стијовић бележи руску реч *уџтив*, са звездицом која значи да није потврђена у овом облику (Стијовић С. 1992: 223). У РЊЈ *уџтив* „уљудан“, *уџтиво* и *уџтивост*, без ознаке порекла (2: 460).

Х. Куна каже да је реч *уџтив* код Д. Обрадовића по пореклу из руског односно рускословенског језика (Куна 1990: 23).

И. Клајн сматра да је придев *уџтив* добијен у 19. веку прилагођавањем руске речи (СЈП 2004: 182). Б. Терзић слаже се И. Клајном да је *уџтив* русизам (Терзић 2003: 211, 216; Терзић 1999: 172). Т. Прпић каже да су речи *уџтив* и *уџтивост* руског порекла и да треба користити наше речи *уљудан* и *уљудност* (Прпић 1956: 22, 23).

Черних сматра да је руски придев *уџтивџџ* и од њега изведена именица *уџтивџџџ* у употреби од краја 17. века, док се у речницима налази од 1704. године; по пореклу, везано за *џтитџ* < *џџтитџ са суф. -ив- (Черных 2: 298 s.v.

учтíвий). Куркина тај придев такође изводи од *чить* (ТСРЯ Шв. 1043). Фасмер и Цигањенко те речи не помињу.

Од паралела у словенским језицима, Черних набраја: укр. *учтивий*, чеш. *uctivý, úctivost'*, слч. *úctivý, úctivost'*, буг. *учтив, учтивост* и срп.-хрв. *учтив* (ор. cit.).

Укр. дијал. *учтíвий* „учтив“ у ЕСУМ сматра се позајмљеницом из чешког или словачког (б: 56).

Чеш. *uctivý* Махек сматра изведеницом од поствербала *úcta < ctíti*, стчеш. *čstíti* (Machek 101 s.v. *čest*).

Код Брикнера, пол. придев *uczciwy* изведен је од глагола *uczcić < u-czta* (Brückner 77–78 s.v. *cześć*). Бориш *uczciwy* (15. в.) изводи од псл. префигираног глагола **u-čъstiti* (Boryś 661).

◆ Најстарије потврде за придев *учтив* и именицу *учтивост* су код Д. Обрадовића, из славеносрпског периода. Обе лексеме су руског порекла. Оне су и фонетски обележене као русизми, јер би домаћи лик гласио **уштив*, као у *поштовати*. Данас то су фреквентне речи.

УЦБЕНИК

■ В. § 2.1.2.2. (Njegovan 1938: 111).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *уџбенѝк* т. „школска књига из које се учи неки наставни предмет“, „књига која садржи поуке из неке вештине“ (РМС).

У RЈAZU та реч није потврђена.

• У речницима руског језика: *учѣбник* т. „уџбеник, књига за школу, за учење“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.), *учебникъ* „id.“ (Даль s.v. *учить*), „id.“ (СЦСРЯ 4: 379); уп. *учѣбный / учебный* „плата за обучавање“ (Срезневский 3: 1343).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Скок ту реч не помиње.

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже да је реч *уџбеник* „Lehrbuch“ добијена према рус. *учебникъ* (Maretić 1924: 161).

У етимолошким речницима руског језика се реч *учѣбник* не помиње (Фасмер; Цыганенко; Черных). На основу творбеног састава и семантике, та реч је у вези са глаголом *учить* „учити“. Черних међу изведеницама од струс. глагола *учити*

помиње именицу *учѣба* < **учьба* и придев *учѣбный* из 15. века код Срезњевског, од којих је очито и настала именица *учебник* (Черных 2: 297 s.v. *учить*).

◆ Именица *уѣбеник* слабо је потврђена у срп.-хрв. речницима. Вероватно је та реч преузета из руског језика и притом се прилагодила творбеним карактеристикама срп.-хрв. језика, где се од именица на *-ьба* изводе придеви на *-ен* типа *борба* : *борбен*. Данас је то фреквентна реч.

ЦЕЉ

■ Одговор на питање Р. Сим. из Врања: „*цѣљ* је према рус. *цѣль* и није нам потребно“ (НП 1933б: 93).

■ А. Белић, у свом раду о синонимима, разматрао је германизам *цѣљ* и поменуо је „старо *цѣљ* у црквеном језику“, које се није усталило, већ облик *цѣљ* (Белић 1950з: 358), а затим је поново навео исту информацију приликом анализе речи *цѣлисходан* в. *цѣлисходан* (id. 359).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *цѣљ* и ијек. *цѣљѣ* f. заст. „циљ“: Београд 1937, Загреб 1911. (РМС).

У RЈAZU та реч није потврђена, међутим јесте реч *цѣљ* „scopus, meta, finis, rpropositum“, код Вранчића, Микаље, Дела Беле, Белостенца, Јамбрешића, Стулића и Вука, потврде су од 16. века.

• У речницима руског језика: *цѣљ* f. „циљ, мета, намера, сврха“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.), *цѣљ* „мета; нишан; (прен.) циљ“ (Далъ), „id.“ (СЦСРЈ 4: 423).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Ћ. Даничић каже да је реч *цѣљ* од нем. *Ziel* (RЈAZU 1: 795).

Скок је навео да је *цѣљ* русизам (Србија, Милићевић), од којег је добијен *цѣлисходан* (в. *цѣлисходан*), док је *цѣљ* германизам, од нем. *Ziel* (Skok 1: 265 s.v. *cil*).

Код Његоша С. Стијовић бележи русизме *цѣљ* и *цѣљѣ* „циљ“, обе са звездicom која значи да те речи нису потврђене у овом облику (Стијовић С. 1992: 224, 225). У РЊЈ *цѣљ*, *цѣљѣ* и *цѣљ* „циљ“ < цркв.-рус. *цѣљ* (2: 485, 487, 488).

Ј. Мушицки је користио у својој поезији реч *цѣљ* у значењу „циљ, мета, намера, сврха“, коју је Б. Ћаловић означио као славенизам (Ћаловић 2013: 24). Ј. Стерија Поповић је употребљавао у својим песмама реч *цѣљ* (*цѣљ*) „циљ“, коју Ј. Тумарић

означава као славенизам и књишку реч (Тумарић 2008: 112). Ту реч користио је Ј. Суботић, а А. Милановић наводи је као славенизам (Милановић 2014: 324). Она се налази и у делима С. Сремца и Н. Петровић је обележава као славенизам (Петровић Н. 1997: 148).

Рус. *цель* сматра се позајмљеницом из срвнем. *zil* „циљ“ и у руским речницима први пут се јавља 1731. год. Фасмер и Куркина сматрају да је та реч позајмљена посредством пољског језика, док Черних указује на могућност да је дошла из словачког преко украјинског (Фасмер 4: 297; Черных 2: 365; ТСРЯ Шв. 1077).

В. В. Виноградов каже да се реч *цель* почела да се употребљавати у руском књижевном језику од 17. века, а да је први пут лексикографски посведочена 1731. год. Бодуен де Куртене је приликом редакције Даљевог речника приметио да је та реч у руском језику из пољског, а да је пољ. *cel* од нем. *Ziel*. Њено значење се током времена мењало, наиме првобитно је значило „нишан, мета“ (нем. *nach dem Ziel schießen, das Ziel treffen*), а у првој пол. 18. в. добија пренесено значење „оно, чему се стреми, предмет стремљења“ (нем. *das ist das Ziel meiner Wünsche*) (Виноградов s.v. *цель*³¹¹).

◆ Срп.-хрв. реч *цель* је руског порекла. Најстарија потврда је код Његоша. У савременом језику је широко заступљен германизам *циљ*.

ЦИГИТ

■ М. Адамовић, у свом раду о турским позајмицама неосманског порекла, за реч *цигит* каже да је више туђа реч него позајмица: „Она се сусреће последњих деценија у преводима с руског, где има карактер неке врсте непреводивог термина чије значење је отприлике ‘јуначина, момчина’. Цигит долази од руског *джигит* ‘козачки или кавкаски јахач’, а ово је од киргиског *džigit* (у садашњем алфabetу *жигит*)“ које је у средњем веку означавало коњичке гардисте феудалних господара, а у новије време значи једноставно ‘момчина’.“, а на крају додаје да је Шкаљић погрешно изводи од османско-турског *yigit* „јунак“ (Адамовић 1976: 27).

■ У речницима српско-хрватског језика нема именице *цигит* (РМС; Московљевић, RJAZU), има *цигитџевка* f. „козачка витешка игра на коњима; извођење акробација на коњу“: Београд 1946–1947. (РМС).

³¹¹ <http://etymolog.ruslang.ru/vinogradov.php?id=cel&vol=3>

- У речницима руског језика: *джигит* т. „искусан јахач (с Кавказа)“ (ТСРЈ Уш.; ТСРЈ Шв.), уп. *джигитоватъ* „јуришати с коњем“ (Даль).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Скок ту реч не помиње.

Код Ј. Ајдуковића реч *џигит* забележена је као русизам из Клаића (Klaić), од рус. *джигит*, са коментаром да је формирана према ортографији модела и да је руски језик у улози посредника (Ајдуковић 1997: 308). Уп. русизам *џигитовка* из РМС, од рус. *джигитовка* (ор. cit.).

Шкаљић је забележио *џигит* / *џићит* / *џигит* „јунак, храбар и одважан човек; добар јахач коња; извршни орган еснафске лонце“, од тур. *џигит* (Škaljić 371).

С. Петровић у свом раду узима реч *џигит* из Адамовићевог рада као пример турцизма који је посредно преко руског доспео у срп.-хрв. језик и сматра да је Шкаљићево тумачење погрешно (Петровић С. 1993: 112).

Ушаков у свом речнику каже да је *джигит* из турског (ТСРЈ Уш.). По Далју, *джигитоватъ* је татарског порекла (Даль 1: 434).

Код Фасмера *джигит* „јуначки јахач“ (код Лермонтова) и *джигитоватъ* кавказког је порекла, из тат. *џигит* „младић“; сматра да је нетачно тумачење код Миклошича од турског *džilit* „штап“ (Фасмер 4: 511). Черних упућује на паралеле, словенске: пољ. *dżigit*, буг. *джигит* [нема из срп.-хрв.], и несловенске: фр. *djiguite*, нем. *Dshigit*, ит. *gighit*, за које каже да су русизми; у речницима руског језика од 1863. године; тумачи је као позајмљеницу из турских језика: казахски *џигит* „младић; јахач“, киргиски, узбечки, ујгурски *џигит*, туркменски *џигит* „id.“ (Черных 2: 249). Код Куркине стоји да је *джигит* из тур. *џигит* „младић“ (ТСРЈ Шв.196).

А. Лома је претпоставио да би истог крајњег порекла могло бити средњовековно звање *чиготъ*, детаљније в. Лома 2013: 231.

Пољ. *dżigit* не помиње се код Бориша и Брикнера.

Буг. *джигит* „искусни јахач“ је из руског језика (БЕР 1: 363).

◆ Иако за реч *џигит* нема потврда у речницима срп.-хрв. језика, М. Адамовић је налази у преводима с руског језика. То је реч позајмљена из руског језика. Данас је то застарела реч.

2.2.1.1.2. Неспорне лексеме рускословенског порекла

БОДАР, *ОБОДРИТИ

■ В. § 2.1.2.2. (Njegovan 1938: 111).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику придев *бодар* / *бодар* „пун снаге, воље, крепак, одважан“: Вук, М. Ђ. Милићевић Београд 1871, Сплит 1898, „пун свежине, ведар, чио, живахан“: М. Ракић Београд 1912, Београд 1947, Сарајево 1946; „који је на опрези, опрезан, будан“: Ј. Игњатовић Нови Сад 1881, *Браник* 1887, Београд 1870, 1871, 1947, Ј. Дучић; *ободрити* рф. „охрабрити; подстаћи некога на нешто“: НП Вук, М. Пупин 1929, Нови Сад 1954, Београд 1951, 1954, Загреб кр. 19. и прва пол. 20. в.; фиг. „учинити бодрим, крепким, окрепити, оснажити, освежити“: Београд 1950; *ободрити се* „охрабрити се, осмелити се, окуражити се“: Загреб 1901, 1920, 1951, Београд 1951; уп. *бодрити* „храбрити; подржавати“: НП Нови Сад 1892, Београд 1939, Загреб кр. 19. и поч. 20 в., М. Пупин 1929, Б. Ћосић Београд 1947; *бодрити се* „храбрити се, јуначити се“: Сврљиг 1899, Загреб 1926; изведенице: *бодрилац*, *бодрина*, *бодритељ*, *бодро*, *бодрост*, *бодроћа*, *ободравати (се)*, *ободреније* сткњ., *ободрено*, *ободрење* (РСАНУ) и *разбодрити* (РМС).

У RЈAZU нема потврда за придев *бодар*, забележен је глагол *ободрити* „охрабрити“ (без потврда), док је за *бодрити* наведено само значење „оштри“ (око Ријеке) из Вука;³¹² уп. *бодар* „vigil, alacer“, од 13. века у књигама писаним црквеним језиком, а затим у 18. веку код Ј. Рајића (*Собрание* 1793), у 19. веку у народном језику када се говори о коњу; *бадрити* „vigilare“, у НП из Истре; *обадрити* „охрабрити“, код Вука у Ивековићевом речнику; *бадрост* „alacritas“, од 14–15. в. у књигама писаним црквеним језиком код Даничића.

Уп. дијал. *бодрити* / *бодрити* Војводина (РСГВ), *бодрит* „храбрити“, *бодрит се* бачки Буњевци (Reić/Vašlija), *бодрит* „потичати, соколити некога“ бачки Буњевци (Sekulić).

• У речницима руског језика: придев *бодрый* „здрав, јак, пун снаге, енергије“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль), „који не спава, не дрема; будан“, „спреман“, „храбар, смео, неустрашив“, „здрав, крепак, јак“, „стасит; крилати коњ“ (СРЈ

³¹² Ђ. Даничић за ту реч у RЈAZU каже да је реч без сумње туђа и да може бити од ит. *foderare* „постављати, навлачити“ (1: 471).

XVIII), *бодрый / бѣдрый* „који бди, не спава; будан“: 1219, 16. в., 1628; „пун снаге, елана“: 1056, 16. в., „усрдан, марљив“: 1074; „смео, храбар“: 1187. (СРЈ XI–XVIII 1: 270), „будан“, „неустрашив, храбар, смео“, „који има горд, поносан став“, „који има доста снаге“ (СЦСРЈ 1: 72), *бѣдрии / бодрии* „vigilians, alacer (= будан, жив, ватрен, весео“ (Срезневский 1: 196); *ободри́ть* „охрабрити“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль), „id., подстаћи некога“, „побудити“, „подржати“ (СРЈ XVIII), „охрабрити“ (СЦСРЈ 3: 25); уп. *бодри́ть* „храбрити“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль), „id.“ (СРЈ XVIII), „id.“ (СЦСРЈ 1: 7), *бѣдрити / бодрити* (Срезневский 1: 196).

Уп. дијал. *бодрый* „крепак, снажан“, „елегантно обучен“, „леп, елегантан“, „који се устручава, снебива“, *бодер* „који има снажно тело“, „јак, здрав“, „леп, здрав“ (СРНГ 3: 57–58).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У РСАНУ за реч *бодар* упућује се на рус. *бодрый* (2: 12).

У RЈAZU уз глагол *ободрити* стоји да је из рус. *ободри́ть* истог значења (нема потврда у старијим речницима), а да *бодрити* није потврђен у овом речнику у значењу „храбрити“, који је из рус. *бодри́ть* (8: 418).

По Скоку, придев *бѣдар* ушао је у српско-хрватски и бугарски језик као русизам, са прелазом њ > о, одатле деноминали *бѣдрити* и *ободрити* (Skok 1: 128 s.v. *bdjěti*).

У ЕРСЈ облик са *-а-* *бадар* (стерп. *вѣдръ*) изводи се од псл. **bьdrъ*, док су облици са *-о-* из руског (ЕРСЈ 2: 62–63 s.v. *бадар*¹).

Т. Маретић каже да су речи *бодар*, *бодрост* и *бодрити* „munter, mutig, Mut, ermuntern“ (код Шулека) из рус. *бодрый, бодрость, бодри́ть* (непотребно код наших: *срчан, срчаност, батрити, храбрити*), а у *Језичном савјетнику* додаје и *ободрити, ободравати* „ermuntern“ да је из рус. *ободри́ть, ободря́ть* (непотребно, наше речи: *охрабрити, храбрити*) (Maretić 1924: 5, 72; Maretić 1892: 84). У свом раду он скреће пажњу да је реч *бодар* из руског, не из чешког језика, јер су Чеси у новије време узели реч из руског *bodrý* (Maretić 1892: 74).

У РНЈ забележене су речи: *бодрити* „храбрити“, *бодрост* „храброст“ и *ободрити* (*се*) „учинити бодрим, охрабрити (*се*)“, без ознаке порекла (1: 42). Код С. Стијовића *бодрост* је рускословенска реч (Стијовић С. 1992: 148).

Код Ј. Ајдуковића реч *бодар* забележена је као русизам из РСАНУ, од рус. *бодрый*, са коментаром да је на формирање утицала ортографија модела и творбено-морфолошке законитости језика примаоца (Ајдуковић 1997: 139).

Уп. у поезији Л. Мушицког реч *бодриј* у значењу „срчан, будан, неуморан“, коју је Б. Ћаловић означио као славенизам (Ћаловић 2013: 12).

За реч *бодар*, Љ. Јонке каже да је Шулек преузео из чешког језика, од чеш. *bodry* и дошла у другом налету после 1848. год. (Jonke 1965: 158; Jonke 1971: 167, 171), а Б. Терзић да је руског порекла (Терзић 2003: 206). Б. Л. Дабић сматра да су речи *бодар*, *бодрити* и *бодрост* русизми (Дабић 1981: 14). У свом другом раду он каже да је код Његоша реч *ободрити* „несумњиви русизам“, а не „славјанизам“ (Дабић 1984: 51). По П. Ивићу, рускословенска реч *бодар* спада у моралну односно психолошку сферу језика, а глагол *ободрити* је русизам (Ивић П. 1998: 251, 251–252). Р. Кошутећ се залагао да русизме треба заменити домаћим речима, нпр. *ободрити* – *охрабрити* (Кошутећ 1910: X).

П. Ивић узима за пример реч *бодар* која је измакла посрбљивању иако се лако уочава гласовна особина (вокал -о-) која није српско-хрватска (Ивић П. 1988: 20).

А. Младеновић и С. Стијовић сматрају да је реч *бадар* са српкословенским цртама (Младеновић 1989: 62; Стијовић С. 1992: 24). Вук у свом раду ту реч узима за пример „славенске посрбљене по својству Српскога језика“ која је у народу слабо позната (Карацић 1826: 55).

Глагол *ободрити* налази се у делу *Историја трговине* Д. Исајловића (1816) са руским фонетизмом и А. Младеновић сматра да је та реч новијег порекла у нашем језику, тј. преузет је из руског у предвуковском и вуковском периоду (Младеновић 1989: 108; Младеновић 1008: 457). Ту реч А. Младеновић такође налази у роману Ј. Стерије Поповића *Роман без романа* (40-тих год. 19. в.) и констатује да се она са руским фонетизмом током прве половине XIX века стабилизовала своју употребу у нашем књижевном језику, што показује и језик неких текстова предвуковског и вуковског периода (Младеновић 1989: 122–123).

Придев *бодрый* је наследник струс. *бѣдрии* (11. в.), који се изводи од псл. **bьdrь(jь)* „будан; смео, здрав“ < **bьdēti* (> рус. *бдеть*). У сродству је са лит. *budrius* „будан“ и авест. *zaēni-budra-* „будан, ревностан“. Реконструисан је ие. корен **bhudh-* / **bheudh-* „бити будан“ (Berneker 105–106; Шанский I/2: 151–152;

Фасмер 1: 184; Цыганенко 36; Черных 1: 100; Аникин 3: 309–310; ТСРЯ Шв. 53; SP 1: 461 s.v. *bъdrъ*; ЭССЯ 3: 111–112 s.v. **bъdrъ(jъ)*). Сматра се општесловенским придевом на основу стсл. бѣдръ, бѣждръ, бѣдрын, укр. *бодрий*, *бадьорий*, блр. *бадзѣры*, чеш. *bodruý* (Цигањенко сматра да је из руског), слч. *bodruý*, срп.-хрв. *бадар* (код Цигањенкове и *бодар*), буг. *бодър*, мак. *бодар*, слн. *bóder*. Черних и Аникин, на основу SP-а, сматрају да је из руског у срп.-хрв. *бодар* (док је *бадар* српско), буг., слн., чеш. и слч. (Черных 1: 100; Аникин 3: 309–310; SP 1: 461). У прасловенским речницима реконструисан је и глагол **bъdriti* < **bъdrъ* в. SP 1: 460; ЭССЯ 3: 111.

Укр. дијал. *бодрий* у ЕСУМ тумачи се из псл. **bъdrъ* (1: 222). Тако се тумачи и блр. *бадзѣры* (ЭСБМ 1: 269).

Чеш. *bodruý*, као и слч. *bodruý*, су по Махеку из руског (Machek 59).

Слч. *bodruý* (19. в.) је по Л. Кралику позајмљеница из рус. *бодрый* < псл. **bъdrъ* < **bъděti* (Kralik 75 s.v. *bodruý*).

Буг. *бодър* „снажан; будан“ (стбуг. бѣдръ, бѣдростъ, бѣдрьливъ, бѣждръ) у БЕР-у сматра се русизмом, јер се налази само у књижевном језику (1: 62).

Глухак сматра реч *бодар* русизмом (Gluhak 137). У ЕРНЈ придев *бодар* (20. в.) је позајмљеница од рус. *бодрый* „снажан, крепак“ < псл. **bъdrъ*, глагол *бодрити* је изведен од *бодар*, док је придев *бадар* „живахан, бодар“ од псл. **bъdrъ* „будан, бодар“ (стцсл. *bъdrъ*, рус. *бодрый*) (69 s.v. *bōdar*, *bōdriti*, 36 s.v. *bàdar*).

У стсл. бѣдръ „vigil“, „alacer“, бѣдростъ „animi praesentia, alacritas“, бѣдрьнь „alacer“ итд. (Miklosich Lex. 49; SJS 1: 149); цсл. бодростный „опрезан, храбар“, бодренный „опрезан“, бодрство „опрезност“ (Дьяченко 54); рсл. бодръ < бѣдръ „бадар, срчан“ (Петковић 21); ссл. бѣдръ „alacer“, бѣдростъ „alacritas“, бѣдрьнь „alacer“ (Даничић 1: 91); у списима Св. Саве бѣдръ (Карејски типик), бѣдрьно (Служба Св. Симеону) (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980: 25); хсл. бѣдръ (etiam.³¹³ бадаръ) „бодар, чио, приправан, будан“: најстарији хрватскоглагољски мисал (поч. 14. в.), Мисал кнеза Новака (1368), Рочки мисал (око 1420), Љубљански (Берамски) мисал (15. в.), глагољски Бревијар Вида Омишљанина (1396) (RCJHR 5: 250). У ESJS стсл. *bъdrъ* „живахан, чио“ > *bъdrostъ*, *bъždr’ъ*, *bъdrъlivъ*, *bъdrьно*, по пореклу од псл. **bъdrъ*

³¹³ Etiam. је скраћеница којом се даје информација о евентуалним графичким и фонетским променама речи (RCJHR 1: XI).

дало је срп.-хрв. *бадар*, рус. *бодрый*, укр. *бодрий* и блр. *бадзёры*; из руског су срп.-хрв. *бодар*, буг. *бодър*, мак. *бодар*, слн. *boder*, нчеш. *bodry* и слч. *bodry* (2: 90).

◆ Придев *бодар* има развијену лексичку породицу у срп.-хрв. језику. Међутим у RJAZU се не помиње, а од изведеница забележени су само глаголи *ободрити* и *бодрити* у одредници *ободрити*. У РСАНУ потврде су од 19. века за придев *бодар* у оба значења „пун снаге, одважан“ и „опрезан, будан“, као и за глаголе *бодрити* и *ободрити*. У сличном значењу у срп.-хрв. језику употребљавају се народне речи *бадар* (заст.), *бадрити*, књиж. *обадрити* (*се*) итд. Као рускословенску реч, П. Ивић означава *бодар*, а С. Стијовић – *бодрост*. За *бадар* (код Ј. Рајића у *Собранију* 1793), С. Стијовић (1992: 24) каже да је реч са српскословенским фонетизмом. Промена *ъ > о* својствена је руском језику, а *ъ > а* српском. На основу потврда у речницима, можемо закључити да је ссл. *вѣдръ* „*alacer*“ (од 13. в.) дало *бадар* „*vigil, alacer*“, док је облик са *-о-* у адаптираном облику *бодар* од рсл. *кодръ* (< *вѣдръ*) „бадар, срчан“ и рус. *бодрый* (од 19. века). Од стсрп. *вѣдръ* имамо покр. *бадар* „живахан, ватрен (о коњу)“, „осетљив“ (уп. рус. *бодрый* „стасит; крилати коњ“, 18. в.). Усамљена потврда код Ј. Рајића за *бадар* из *Собранија* могла би бити русизам, коју је он прилагодио српском фонетизму.

Глагол *ободрити* и непрефигирани *бодрити* су русизми из предвуковског и вуковског периода. У дијалекатским речницима потврђен је глагол *бодрити* у Војводини.

Облици са *-о-* (*бодар*, *бодрити* и *ободрити*) усталили су се у савременом српско-хрватском језику.

ИЗВИНИТИ

■ В. § 2.1.2.2. (Njegovan 1938: 111).

■ Б. Милановић, у свом раду о глаголу *извинити* (*се*), навео је: „Т. Маретић у Језичном савјетнику (1924) за *извинити*, *entschuldigen*, из рус. *извинить*, наводи значење ‘опростити’, и вели да је непотребно. И за В. Његована (у НЈ год VI, 111) овај глагол има исто значење, и он га убраја у оне руске речи које употребљавамо ‘иако имамо сасвим добре наше речи за то’. Међутим, такође је добро познато да гл. *извинити* значи и ‘оправдати (некога)’; [...] Са оваквим семантичким капацитетом глагола *извинити* (*се*) убрзо се укоренио у нашем језику. То одавно

није више искључиво књишка реч са ограниченом и ретком употребом. Напротив, овај глагол је сваким даном све ближе општој употреби. И, штавише, може се готово насигурно тврдити да се он потпуно одомаћио код наших људи, нарочито код оних који су прошли кроз школу, као реч која се на сваком кораку чује у њиховом међусобном опхођењу, тако да им она нимало не звучи страно и више се нигде не осећа њен изворни траг, као што је то случај и код толиких других речи које су нам дошле из руског језика.“ (Милановић 1957: 145–147).

□ Љ. Стојановић: „*Извинити* *entschuldigen* непотребно је поред *опростити*; али како ћемо рећи *sich entschuldigen*? *испричати се* неће, бар код нас (у источном делу нашег народа) моћи бити примљено, јер има друго значење. Понајбоље би било *изговорити се*, боље него *опростити се*, јер ово значи добити опроштење, а оно не мора то значити.“ (ЈПаб 1936ж: 87).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *извѣинити* рф. „опростити, не замерити“: Београд 1874, 1891, 1936, *Бранково коло* 1898, „при одбијању, да нешто не може бити“: Загреб 1950; „оправдати, испричати“: Ивановић Будим 1809, Београд 1854, 1922, 1930, Загреб 1947, Ј. Веселиновић; *извинити се* „затражити опроштај“: Беч 1826, Шеноа Загреб поч. 20. в., Београд 1922; „оправдати се“: Беч 1814. (РСАНУ).

У RЈAZU за глагол *извинити* стоји да није потврђен, да глаголска именица *извињење* није народна реч и да се налази код једног писца из 18. века. У том значењу забележен је глагол *извиновљавати* „дати изговор, разлоге“, који такође није народна реч и среће се само код Д. Обрадовића (1783).

• У речницима руског језика: *извинитъ* „опростити, оправдати“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль), *извинитъ(ся)* „оправдати (се)“, „опростити“ (СРЈ XVIII), *извинитися* „скривити, учинити грешку“: 1177, 1229; „оправдати се“: 1270. (СРЈ XI–XVII б: 121), *извинитъ(ся)*, *извинятъ(ся)* рф. од *извинятъ(ся)* *imprf.* „налазити оправдање“, „опростити“ (СЦСРЈ 2: 106), *извинитися* „скривити, учинити грешку“: 1405, 1229, 1264. (Срезневский 1: 1038).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Код Московљевића уз глагол *извинити* стоји да је руског порекла (231).

Код Скока *извинити* је (као и *извињавати*) русизам, од рус. *извинитъ*, *извинятъ* < *вина* псл. порекла (Skok 3: 594 s.v. *vino*).

Т. Маретић каже да су глаголи *извинити* и *извињавати* „entschuldigen“ (код Шулека и Ђ. Поповића) из рус. *извинить*, *извинять* и да су непотребни (Maretić 1924: 36; Maretić 1892: 87).

Код Ј. Ајдуковића реч *извинити* забележена је као русизам из Московљевића, од рус. *извинить*, са коментаром да је на формирање утицала ортографија модела и творбено-морфолошке законитости језика примаоца (Ајдуковић 1997: 189).

Љ. Јонке, Ј. Матијашевић и Б. Терзић сматрају да је глагол *извинити* руског порекла (Jonke 1953: 3; Матијашевић 1996б: 156; Терзић 2003: 206), Б. Ј. Дабић да је *извинити се* русизам (Дабић 1981: 15), а Т. Прпић да је *извинити* у значењу „опростити“ русизам новијег времена (Prpić 1952: 88). Б. Станковић наводи глаголе *извинити (се)* и *извињавати (се)* као „словенизме“, тј. *славенизме*, који су се потпуно прилагодили и уклопили у „српски глаголски систем“ и чак су надмашили „протежиране супарнике попут *опростити*, *оправдати*, *не замерити*, *испричати*, *пардон*, *пардонирати*“ (Станковић 1996: 382).

Шански сматра да је рус. *извинить* (13. в.) преузето од стсл. *извинити* < *винити* < *вина*. Семантички развој текао је на следећи начин: „окривити“ > „опростити“ (Шанский I/7: 24). По Фасмеру и Куркиној, глагол *извинить(ся)* је изведен од именице *вина* (Фасмер 2: 121; ТСРЯ Шв. 289).

У ЭССЯ реконструисан је псл. **jъzviniti (se)* (< **jъz + *vina + -iti*) на основу слов. паралела: буг. *извиня* „извинити“, мак. *извини* „id.“, срп.-хрв. *извинити*, чеш. *zviniti* „скривити“, пољ. заст. *zwinic* „окривити“, струс. („др.-русск.“) *извинитися* „скривити“, „бити оправдан“, *извинити* „скривити“ (11. в.), рус. *извинить* „опростити“, „уважити нечије кајање“, „оправдати“, дијал. „окривити“, укр. *звинити*, *звиняти* „опростити“, „оправдати“, блр. *звиніць*, *звиняць* „окривити“, *звиніцьца* „признати своју грешку, кривицу“ (9: 95).

За укр. *звинити* в. у ЕСУМ *звиняти* и дијал. *ізвіна* „опроштај“, *ізвиняти*, *ізвинити*, све изведенице од *винити* < *вина* (1: 377 s.v. *вина*). Блр. *звиніць*, *звиняць* у ЭСБМ нема, али има *вініць* „кривити“ < псл. **viniti* (ЭСБМ 2: 148 s.v. *вініць*).

Чеш. *zviniti* уп. код Холуба и Копечног *zaviniti* < *viniti* (деноминал од *vina*), с тим што у стчеш. постојала је именица *zavina* „кривица“ (Holub/Корецнý 2: 416 s.v. *vina*). Код Махека само се помиње *zaviniti* < *viniti* < *vina* (Machek 690 s.v. *vina*).

Пољ. *zwinić* в. код Брикнера и Бориша *zawinić* изведеница од *winić* (15. в.) < псл. **viniti* < **vina* (Brückner 622 s.v. *wina*; Boryś 701 s.v. *winić*).

Буг. *извинјавам, извинја (се)* „извињавати се“ у БЕР-у изводи се од *винја* (< *вина*) и преф. *из-* (2: 20).

Код Миклошича извинјати сљ „excusare“, извинјати „*innoxium declarare* [= прогласити невиним, ослободити кривице]“ са потврдом из српскословенског превода Антиохових пандекти из 14. века, извинјати сљ „*innoxium declarari*“ (Miklosich Lex. 241). Нема код Петковића и Даничића.

◆ Глагол *извинити* је, по потврдама у речницима срп.-хрв. језика, у употреби је од 19. века и преузет је из руског односно рускословенског језика. Рус. *извинить* је црквенословенског порекла. Најстарије значење руског глагола било је „скривити, учинити грешку“ (1177, 1229, в. СРЈ XI–XVII 6: 121 и Срезневский 1: 1038), а то значење регистровано је и у чешком. Касније у руском, као и у осталим словенским језицима, јавља се у значењу „оправдати се, извинити“ и „опростити некоме“. С обзиром на то да је срп.-хрв. (вероватно и бугарска) реч руског порекла, чешка и пољска имају *z-* пре од **sz-* него од **jъz-*, те је цела прасловенска реконструкција у московском речнику високо проблематична. Данас је то изузетно фреквентна реч. В. *невин*.

КОСНУТИ СЕ

■ В. § 2.1.2.2. (Njegovan 1938: 111).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *коснути се* рф. „мало дирнути, дотаћи (се)“: Будим 1822, 1830, Београд 1896, „узгред споменути“: Београд 1930. (В. Јагић); „доћи до неког места“: Будим 1809, покр. „свратити“: БиХ; „оставити тежак утисак, потрести“: Загреб 1906, 1913, 1916, Нови Сад 1949, „узрујати, узбудити“: Београд 1900, Загреб 1911, 1919; покр. „наљутити се“: Црквичко Поље, Пива, „обратити се некоме љутито“ (РСАНУ).

У RЈAZU *коснути* „дирнути“, у књигама писаним црквеним језиком из 14. века, *коснути се* „дотакнути се“, код Даничића (Доментијан, заправо: Теодосије, 13. в.).³¹⁴

³¹⁴ Облик *коснути* „мало покосити“ (Лика) у RЈAZU, уз напомену да припада у *наше време*, дериват је од именице *коса*.

Уп. дијал. *кòснути се / кòснѹти се* pf. „наљутити се“, „полудети“ Пива и Дробњак (Вуковић), *кòснути се* „љутнути се“, фиг. „ослабити, уздрмати се због неке душевне патње“, *кòсан* „љут, изнервиран, нерасположен“ Пива (Гаговић), чак. *kòsnut (se)* „(seelisch) berühren [= дотаћи]; betroffen machen [= (у)тицати, односити]“ (ČDL).

• У речницима руског језика: *коснѹтъся* pf. „додирнути се“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.; Даль), „додирнути се; дотаћи се некога“, прен. „дирнути“, „послужити се чиме“, „дотаћи се (у разговору) неке теме, питања“ (СРЯ XVIII), *коснутися* „додирнути се“: 1076, 1375, 14–15. в., „дотаћи се“: 1623, 1698; „доћи до нечега“: 15. в., 1416; „прикључити се, придружити се“: 1648, 17. в., прен. „ући, удубити се“: 1584, „огрешити се“: 1675; „зближити се“: 16, 17. в.; „предузети нешто; решити се на нешто“: 1682, 17. в. (СРЯ XI–XVII 7: 363–364), *коснѹтъся* pf. према *касатъся* impf. „додиривати се“, прен. „присвајати“, прен. „говорити о нечему“, прен. „односити се“ (СЦСРЯ 2: 209, 165), *коснѹтисѹ* „tangere“ (Срезневский 1: 1295).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► П. Будмани каже за глагол *коснути (се)* „додирнути се; додиривати се“ да није народна реч, него да је узета из црквеног или руског језика (RJAZU 5: 365).

Скок сматра да је глагол *коснути (се)* „дирнути“ од стцсл. *kosnati*, уз напомену да га има у украјинском и руском језику. Поред тога он каже да није русизам, како мисли Маретић, јер је потврђен и у народном говору Пиве и Дробњака, где значи „наљутити се“ и „полудети“ (Skok 2: 160 s.v. *kòs²*).

Т. Маретић каже да је глагол *коснути се* „berühren“ (код Шулека), „angühren“ (код Ђ. Поповића) из рус. *коснѹтъся* и да је непотребан, с напоменом да смо из руског узели само перфективни глагол, а имперфективни нисмо (Maretić 1924: 44; Maretić 1892: 87).

М. Зорић је реч *коснути се* „дотаћи се“, коју је користио Г. Магарашевић поч. 19. в., означила као славенизам (Зорић 2004: 100).

Љ. Јонке каже да је русизам *коснути* дошао у 19. веку посредством Мажуранићевог и Ужаревићевог и Шулековог речника (Jonke 1971: 173).

За рус. *коснѹтъся*, Фасмер упућује на укр. *коснутися*, стсл. *коснѹти са*, буг. *кóсвам се* и рус. другостепено *касатъся*, који су у вези са *чесатъ*, на основу лит. *kasù*,

kasaiũ, kàsti „копати“, лет. *kašu, kasu, kast* „вслати, ситнити грабуљама“, лит. *kasaiũ, kasýti* „укрстити, почешати“, лет. *kasa f., kasus m.* „шуга“ и закључује да је несумњиво везано за стинд. *kašati* 3. sg. „гребе“ и алб. *kjas* 1. sg. „приближавам, подносим, узимам“, *ngas* 1. sg. „додирујем се, терам се, подстичем се“. Цигањенко каже да је струс. *коснѣтисѣ* и стсл. *кѡснѣти сѣ* проистекло од ие. корена **kes-* / **kos-* / **kas-* који се налази и у рус. *чесать*, а да је етимолошки сродно са грч. *keĩō* < **kesĩō* 1. sg. „разбијам, цепам“, стинд. *šãsti* 3. sg. „смањује се“, *kastũvas* „чешагија“, лет. *kast* „укрстити“, *kasus* „шуга“. Черних изводи перфективно *коснѣтъся* од имперфективног глагола *касѣтъся*, а затим реконструирше општесловенске облике **kosnŕti (sŕ)* и итеративно **kasati (sŕ)* < ие. **kes-* : **kos-* : **ks-* (Фасмер 2: 346 s.v. *коснѣтъся*; Цыганенко 193–194 s.v. *коснѣтъся*; Черных 1: 384 s.v. *касѣтъся*). Код Куркине стоји да је *коснѣтъся* у вези са *касѣтъся* (< струс. *касѣтисѣ*) и *чесать*, изводећи их од псл. **kosnŕti* и **česati* (ТСРЯ Шв. 371, 327). У ЭССЯ реконструисан је прасловенски глагол **kosnŕti (sŕ)* на основу словенских потврда: стсл. *кѡснѣти сѣ*, струс. („др.-русс.“) и рсл. *коснути(ся)*, рус. *коснѣтъся* и дијал. *коснѣтъ(ся)*, укр. и дијал. *коснутисѣ*, блр. дијал. *каснѣцца*, буг. 1. sg. *коснувам*, мак. књиж. 3. sg. *косне* и срп.-хрв. књиж. *коснути (се)* и дијал. *коснут* (11: 147–149). За псл. **kosnŕti (sŕ)* аутори ЭССЯ сматрају да је у вези са глаголима **česati*, **kasati* и **kosati* и да се издваја не само по књижевном карактеру, него и по томе што је посебно распрострањен на територији руског и српско-хрватског језика (у обома потврђен је у дијалектима) (ор. cit. 148). Укр. *коснутисѣ* и *касѣтисѣ* нема у ЕСУМ. Буг. *кѡсвам (се)*, *кѡсна (се)*, *коснувам (се)* 1. sg. (ретко) „дотаћи се“, стбуг. *кѡснѣти „дотаћи“* изводи се у БЕР-у од псл. **kas-*, док се срп.-хрв. *коснути (се)* сматра из цсл. (наведено је са знаком питања) (БЕР 2: 657). А. Глухак ставља глагол *кѡснути (се)* „дотаћи“ под именицу *кѡс* < псл. **kosъ*, **kosa*, **koso* (Gluhak 335 s.v. *kôs*). У ЕРНЈ сматра се да је глагол *коснути* („13. st. Domentijan; 16. st. Aleks. Jag.; 19. st.“), са дијалекатском потврдом из Вараждина и потврдом у кајк., од **kosnŕti* „додирнути“, вероватно од корена који је у **česati*, уз напомену да је савремени глагол вероватно позајмљен из црквенословенског или руског језика (485 s.v. *kôsnuti*).

У стсл. *кѡснѣти (сѣ)* „tangere“ (Miklosich Lex. 305), „дотакнути (се)“ (SJS 2: 55); рсл. *кѡснѣтисѣ* „дотакнути се“ (Петковић 101); ссл. *кѡснѣти сѣ* „tangere“, са потврдом од

Доментијана (заправо: Теодосија) и Житија Стефана Дечанског од Григорија Цамблака (Даничић 1: 479). Нема у списима Св. Саве (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980), нити у црквенословенском речнику Дјаченка. У ESJS наведено је стсл. *kosnōti (sę)* „дотакнути (се)” < псл. **kosnōti (sę)* (6: 344).

◆ За рефлексивни облик *коснути се* у значењу „додирнути (се)” RJAZU даје једино потврде од Даничића, а за нереклексивни – потврде из књига писаним црквеним језиком из 14. века. Реч је црквенословенска и у српској и у руској редакцији. Међутим, савремени књижевни срп.-хрв. глагол *коснути се*, потврђен од почетка 19. века у РСАНУ, позајмљен је из руског односно рускословенског језика. Дијал. *коснути се* „наљутити се” поред *(о-)косити се* „(на-)љутити се”, упркос Скоковом мишљењу, не доказује народни карактер тог глагола, друге је деривације, а можда и порекла (деноминал од придева *кос*), док је **kosnōti* примарни глагол, превој према **česati* (за придев **kosъ* неки мисле да је од истог корена, неки не). У савременом срп.-хрв. језику тај глагол ретко се употребљава. В. *касатељно*.

[ПОХОТЉИВ]

В. *похота*, *похотљив* у § 2.2.1.2.1. у којем се налазе спорни русизми, црквенословенског и/или српскословенског порекла.

ПРЕЗРЕЊЕ

■ В. § 2.1.2.4. (Малић 1981: 52–53).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

■ У српско-хрватском језику *презрење* п. „презир”: Београд 1954. (РМС).

У RJAZU *презрење* глаголска именица од *презрети*, код Стулића (с напоменом да је из руског речника) и Ђ. Поповића, са једном потврдом из 19. века (М. Ђ. Милићевић), уп. *прèзрети* „contueri, ignoscere, contemnere“, од *пре-зрети*, у значењу „прегледати”, код Стулића, потврда из 16. в. (*Живот Александра Великога*) и из 1629. год. „опростити”, код Стулића, Вука и Даничића, са потврдама од 14. века, „ускратити поштовање некоме, јер је тога недостојан”, код Стулића, Вука и Даничића.³¹⁵

³¹⁵ Глагол *презрети* у значењу „предвидети”, само код Стулића (RJAZU), није предмет разматрања, јер је ту вероватно од *пред-зрети*.

Уп. код Вука *прèзрети* pf. „indulgeo“: *ја то теби могу презрети као мати, ако други и не може*,³¹⁶ „*contemno*“ (Вук 1852).

Уп. дијал. *прèзрети* „понети се према некоме с презрењем“ Качер (Петровић/Капустина).

• У речницима руског језика: *презрѣние* n. „презир; омаловажавање“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.), *презрѣнье* „презир“ (Даль s.v. *презиратъ*), *презрѣние* / *прѣзрѣние* / *презрѣнье* „гордост, понос“: 11. в., 1499; „омаловажавање, подцењивање“: 12–13. в., 1656, 1664; „самовоља“: 11. в.; „дрскост“: 14. в. (СРЯ XI–XVII 18: 234), *презрѣние* „омаловажавање, потцењивање“ (СЦСРЯ 3: 440), *прѣзрѣник* „гордост, понос“, „дрскост“ (Срезневский 2: 1649).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Скок ту реч не помиње, међутим наводи да је префигирани глагол *презрети* од глагола *зрети* који се појављује искључиво са префиксима, а који је по пореклу од псл. *zъr-ěti* (Skok 1: 677 s.v. *zrěti*¹).

Код Његоша С. Стијовић бележи црквенословенску реч *презреније*, са звездicom која значи да није потврђена у овом облику, и хибрид на бази црквенословенског *презрење* (Стијовић С. 1992: 193). У РЊЈ: *презреније* „презир“ < цркв.-рус. *презрѣние*, *презрење* „презир“ и *презрети* „показати презир“, без ознаке порекла (2: 140).

Уп. у раду М. Зорић славенизме: *презрети* „презрети, омаловажавати“, *презрителный* (*презрителни*) „презрен, достојан презирања“ и *презрѣние* (*презреније*) „презир“, које је употребљавао Г. Магарашевић поч. 19. в. (Зорић 2004: 123). Ј. Стерија Поповић је употребљавао у својим песмама реч *презренный* (*презрени*) „презрен“, коју Љ. Тумарић означава као славенизам и књишку реч (Тумарић 2008: 100).

У славеносрпском периоду потврђена је именица *презреније* „осећање и показивање крајњег омаловажавања према некоме, нечему, презир“ од 1784, која је означена као славенизам, *презирање* „поступак према коме с презиром, с омаловажавањем“ од 1784. и глагол *презирати* „поступати према коме с

³¹⁶ Вук бележи народно значење „превидети, занемарити, опростити“.

презиром, с омаловажавањем, не поклањати некоме/нечему никакву пажњу, немати обзира“ 1814. год. (РССЈ 229–230).

Фасмер и Цигањенко не помињу рус. *презрение*, док Черних под одредницом *обида* узима за пример *презреть*, *презирать* и *презрение*, као изведенице од псл. **zbrěti* „гледати, посматрати“ (Черных 1: 585). Куркина сматра да је *презрение* из црквенословенског, упућујући на стсл. прѣ-зѣрѣннѣ „непажња, недовољан надзор, превид, пропуст“ < прѣ-зѣрѣти „оставити без надзора“ (ТСРЈ Шв. 721).

Код Миклошича прѣзѣрѣннѣ „contemptus“, „superbia“, прѣзѣрѣти „negligere“, „contemnere“, „despicere“ (Miklosich Lex. 729). Стсл. прѣзѣрѣннѣ „надзор, perlustratio“, „непажња, недовољан надзор, превид, пропуст, praetermissio“, „презрење, омаловажавање, despectio, despectus“, „решење, propositum“, прѣзѣрѣти „посматрати некога, aliquem inspicere“, „оставити без надзора, despicere, neglegere“, „предвиђати, providere“ (SJS 3: 440–441); цсл. презрѣти „одозго гледати“, „презирати, омаловажавати“ (Дьяченко 485); рсл. презрѣти „презрети“, „одозго гледати“, „превидети“ (Петковић 178–179); ссл. презрѣти „contemnere“: не презѣрѣ молениѣ, „ignoscere“: да би презѣрѣль наша прѣгрѣшениа – презѣри и не вигѣ наамѣ за зло – када се опетѣ вратѣ, терѣ позна да је неприплатно зѣннѣль, нѣкѣ дѣль мѣ се презѣри (Даничић 2: 490), у списима Св. Саве презирати, презрѣти (прво слово Хиландарског типика, Житије Св. Симеона) (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980: 140).

◆ Именица *презрење* је адаптирана реч рускословенског порекла. Потврде су од 19. века (уп. *презреније* 1784. у РССЈ). Рус. *презрение* (са потврдама од 11. в.) није потврђено код Петковића и Дјаченка, али јесте код Миклошича и у SJS у истом значењу. Сам глагол међутим добро је укореењен у српском књижевном језику средњег века. Карактеристичне употребе су молба Богу да *презре*, тј. опрости грехе, да *не презре*, тј. не занемари дар (задужбину), одлука монаха да *презру*, тј. занемаре овоземаљски живот и сл. Обе речи, глагол и глаголска именица, изузетно су фреквентне у савременом језику.

ПРЕНЕБРЕГАВАТИ

■ В. § 2.1.2.2. (Njegovan 1938: 111).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

■ У српско-хрватском језику *пренебрегавати* imperf. итеративни глагол према *пренебрегнути* „занемарити, запустити“ (РМС).

У RJAZU *пренебрегавати* „занемаривати“, код Д. Обрадовића (1783, 1788) и Ј. Рајића (*Собрание* 1793) и потврде из 19. века; уп. *пренебрећи* рф. „занемарити“, једна потврда од Д. Обрадовића (1788).

• У речницима руског језика: *пренебрегáть* импф. „занемаривати, не обазирати се, не обраћати пажњу; потцењивати“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ), *пренебрегать* импф. према *пренебрéчь* рф. „занемаривати, не обазирати се, не обраћати пажњу“ (Даль), *пренебрегати* „занемаривати, не обазирати се, не обраћати пажњу на некога, нешто“: 1672, 17. в. (СРЯ XI–XVII 19: 5), *пренебрегать* „занемаривати, не обазирати се, не обраћати пажњу; потцењивати“ (СЦСРЯ 3: 444).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У РМС уз глагол *пренебрегнути* стоји ознака да је руског порекла (4: 958).

Т. Маретић сматра да је глагол *пренебрегавати* из рус. *пренебрегать*, а свршени облик *пренебрећи* од рус. *пренебречь* < *пре-не-бречь*, уз напомену да је *бречь* истог постања као и срп.-хрв. *бријећи* (RJAZU 11: 627).

Скок је навео да се у источном књижевном језику употребљава у новинском језику префиксална негативна изведеница *пренебрегнути* рф. „занемарити“, *пренебрегавати* импф.. што је према Маретићу непотребан русизам, међутим Скок упућује на стцсл. облике *nebrěgo*, *nebrěšti* „id.“ (Skok 1: 210 s.v. *brijěći*).

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже да је глагол *пренебрегавати* „vernachlässigen“ из рус. *пренебрегать* и да је непотребан поред наше речи: *занемаривати* (Maretić 1924: 106).

Код Његоша С. Стијовић бележи црквенословенску реч *пренебрегнути*, са звездицом која значи да није потврђена у овом облику (Стијовић С. 1992: 194). У РЊЈ *пренебрегнути* „потценити, занемарити“ < цркв.-рус. *пренебречь* (2: 146).

Код Ј. Ајдуковића реч *пренебрегавати* забележена је као русизам из Клаића (Klaić), од рус. *пренебрегать*, са коментаром да је на формирање утицала ортографија модела и творбено-морфолошке законитости језика примаоца (Ајдуковић 1997: 275).

Уп. у раду М. Зорић славенизам *пренебрегнути* „потценити, занемарити“ коју је употребљавао Г. Магарашевић поч. 19. в. (Зорић 2004: 123).

Б. Станковић наводи глаголе *пренебрегавати*, *пренебрегнути* и *пренебрећи* као „словенизме“, тј. *славенизме*, који су се потпуно прилагодили и уклопили у

„српски глаголски систем“. За глагол *пренебрећи*, он каже да се „у српском употребљава са допуном у акузативу како је то случај и са изворно српским синонимима *занемарити*, *запустити*, док тај глагол у свом изворном језику има допуну у инструменталу: *пренебречь чем*“ (Станковић 1996: 382). И. Клајн сматра да је *пренебрегнути* неодомаћени русизам који штрчи поред домаћих замена попут *занемарити*, *запоставити*, *запустити* (СЈП 2004: 183).

У етимолошким речницима руског језика се глагол *пренебрегать* не помиње (Фасмер; Цыганенко; Черных).

Миклошич има цсл. потврде из славјаноруског речника Беринде из 1627. год. за глаголе *прѣнебрѣгати* „negligere“ и *прѣнебрѣшти*, -гж „id.“, а за други глагол и из минеја 16. в.; уп. *брѣшти* „curae esse“ (Miklosich Lex. 739, 47); рсл. *пренебрегати* < *прѣнебрѣгати* „пренебрегавати, занемаривати, заборављати“ (Петковић 182). Нема у SJS, код Дјаченка и Даничића, као и у списима Св. Саве (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980). У ESJS није наведен међу изведеницама стсл. глагол са префиксима *pre-* + *ne-*, већ само облик *nebrěšti* „не бринути се“, од стсл. *brěšti* „бринути се“ < псл. **bergti*, **beržetъ* (2: 79).

◆ Глагол *пренебрегавати* потврђен је од славеносрпског периода (Д. Обрадовић, Ј. Рајић). По пореклу је из рускословенског језика (има га код Петковића). Рус. *пренебрегáть* употребљава се од 17. века. У савременом срп.-хрв. језику користи се и *пренебрегавати* и *пренебрећи*.

СНАБДЕВАТИ

■ Коментар за реченицу: *Ова Обрадовићева књига провиђена је при концу обилатим Речником*. „Ако се избегава руска реч ‘снабдевен’, онда просто рећи: ‘Овој Обрадовићевој књизи додат је при концу (опет провинцијализам и архаизам м. на крају) обилат речник (мало р, а не велико!).“ (ЈП 1933ђ: 183).

□ Љ. Стојановић: „*Снабдити* Руси кажу и *снабдѣвати* и *снабжати* (снабдить) и *снабдѣніе*, *снабдѣваніе* и *снабженіе*, и према томе држим да је боље рећи *снабдети*, *снабдевати* него *снабдити*, *снабђавати*.“ (ЈПаб 1936ж: 88).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

■ У српско-хрватском језику *снабдѣвати* (*се*) и *снабдијевати* (*се*) *imprf.* итеративни глагол према *снабдети* (*се*) „прибавити, обезбедити некое нешто потребно, неопходно“ (РМС).

У RIAZU *снабдијевати* „опскрбљивати, добављати, намицати, бранити“, код Стулића (с напоменом да је из рус. речника); уп. *снабдјети* „опскрбити, добавити, прибавити, спасити“, код Даничића (Хиландарски типик, Доментијан, заправо: Теодосије) и потврде из 19. века.

• У речницима руског језика: *снабдевати* impf. заст. „снабдевати, достављати некоме нешто потребно“ (ТСРЈ Уш.), *снабдѣвати* „id.“ (Даль), *снабдѣвати / сънабдѣвати* „штитити, бранити, чувати“: 1047, 17. в.; „чувати, пазити“: 1073, 1663, 1668, „чувати, пружати заштиту“: 1453, 16. в.; „придржавати се, држати се, испуњавати, извршавати“: 1499, „узимати у обзир“: 1560; „набављати, достављати некоме нешто“: 1560; „снабдевати, опскрбљивати“: 1692. (СРЈ XI–XVII 25: 240), *снабдѣвати* „снабдевати, достављати некоме нешто потребно“, цсл. „чувати, задржавати“ (СЦСРЈ 4: 163), *сънабѣдѣвати / сънабдѣвати* „штитити, чувати“ (Срезневский 3: 770); уп. *снабдѣти* pf. „снабдети“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль), *снабдѣти / сънаб(ѣ)дѣти / снабдѣти / сънаб(ѣ)дѣти* „(за)штитити, (са)чувати“: 1073, 13, 15. в., 1499, 14, 17. в., „покрити, заштитити“: 17. в., „поштедети“: 1499; „побринути се, постарати се, обезбедити старање за некога, нешто“: 11, 16. в., „учинити добро дело“: 13. в.; „придржа(ва)ти се; испунити (завет и сл.)“: 1073, 1499, 16. в., „узети у обзир“: 1560.; „задобити, стећи“: 11. в., 1499, „спремити некоме нешто“: 1073, „очувати некоме нешто“: 11. в.; „снабдети, опскрбити некога са нечим“: 17. в. (СРЈ XI–XVII 25: 241–242), *снабдѣти* „снабдети“ (СЦСРЈ 4: 163), *сънабѣдѣти / сънабдѣти* „очувати, сачувати“, „очувати, заштитити“, „чувати, пазити“, „задобити, стећи“, „одредити“, „доставити“, „придржати се, држати“ (Срезневский 3: 771); *снабжѣти* impf. „снабдевати“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; Даль), *снабжѣти / сънабжѣти* „чувати“: 1415, 16. в.; „придржавати се“: 14. в. (СРЈ XI–XVII 25: 242–243), *снабжѣти* „снабдевати, достављати некоме нешто потребно“ (СЦСРЈ 4: 163), *сънабжѣти / сънабжѣти* „чувати“, „придржавати се“ (Срезневский 3: 772).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У RIAZU за глагол *снабдијевати* упућује се на стсл. и рус. у истом значењу (15: 829).

Скок каже следеће: „Od glagola *nabdjeti* načinjen je dalje stsl. *сънабѣдѣти* (odatile i češ. *snabděti* i rus. *snabdítъ*) ‘elucrari, acquirere, observare, custodire’; od njega potječe

naš glagol *snabdjeti*, *snabdim* ili *snabdijem* staro značenje: ‘spasiti, salvare’; novo: ‘opskrbiti koga čime’, s izvedenicama *snabdjevati* impf. i *snabdijevanje* n, part. pret. pass. *snabdjeven* kao *odjeven*. Maretić misli da je današnje značenje ovoga glagola rusizam jer u staroslovenskim tekstovima srpske redakcije (Sava, Domentijan) toga značenja nema, a od novih je pisaca ovaj glagol najprije zabilježen kod Bogišića i Krasića (1888).“ (Skok 1: 127–128 s.v. *bdjěti*).

T. Maretić u *Jezичном савјетнику* каже за глаголе *снабдити* и *снабђавати* „оскрбити, оскрбљивати“ да је из рус. *снабдить*, *снабжать*. Он сматра да није добро: „*snabdjeti*, *snabdijevati*, jer to bi moglo biti uzeta samo iz ckvenoslav. сънабѣдѣти, сънабѣдѣвати, ali mi nijesmo rečeni glag. uzeli iz crkvenoslav. jezika, kako se vidi otud, što crkvenoslav. gla. znači dobi(va)ti, (sa)čuvati.“ (Maretić 1924: 138). У свом раду, он каже да су глаголи *снабдјети* и *снабдјевати* „versorgen“, „versehen“ (код Шулека и Ђ. Поповића) од рус. *снабдѣть*, *снабжать* (Maretić 1892: 95).

Код Његоша С. Стијовић бележи рускословенску реч *снабдјевати*, са звездicom која значи да није потврђена у овом облику и уз напомену: „У првом издању Горскога вијенца пример је, наиме, донет са јатом (‘снабдѣва’ – Његош 1847, 94)“ (Стијовић С. 1992: 210). У РЊЈ глагол *снабдијевати* „опскрбљивати (кога) нечим“ стоји без ознаке порекла (2: 316).

М. Зорић је реч *снабдѣвати* (*снабдевати*) „снабдевати, опскрбљавати“, коју је користио Г. Магарашевић поч. 19. в., означила као славенизам (Зорић 2004: 133).

Т. Прпић сматра да је глагол *снабдијевати* русизам (Ргрић 1956: 20). Б. Л. Дабић још додаје и *снабдјети* и *снабдјевеност* (Дабић 1981: 16). И. Клајн сматра да је глагол *снабдевати* добијен у 19. веку прилагођавањем руске речи (СЈП 2004: 182).

П. Ивић каже да је руски глагол *снабдети* одомаћен у источној варијанти, док у западној није прихваћен (Ивић П. 1998: 297).

Савремени руски глагол *снабдевать* се не помиње у руским етимолошким речницима. Фасмер је протумачио свршени облик *снабдѣть* као изведеницу од глагола **bъděti* „бдети, не спавати, бринути се“ (Фасмер 3: 696 s.v. *снабдѣть*). Черних даје несвршени и повратни облик *снабжѣть(ся)*, као и свршени *снабдѣть*, а потом и струс. *сънабѣжати*, *сънабѣдѣти* и *сънабѣдѣвати*, као деривате глагола *бѣдѣти* (Черных 2: 181–182 s.v. *снабжѣть*). Куркина за

снабдить < **съ-па-бъдѣти*, упућује на струс., цсл. и стсл. *сънабъдѣти*, као и на словенске паралеле: буг. *снабдя*, срп.-хрв. *снабдети*, стчеш. *snábděti* (ТСРЯ Шв. 906).

Стчеш. *snábděti* „пазити, чувати“, по Махеку од *бъдѣти* (са преф. *па-* „мислити на кога“, отуд „бринути се о некоме“ > „снабдевати некога са нечим“), изгубило се у време Јана Блахослава (16. в.) (Machek 563).

Буг. *снабдявам* (*се*), *снабдя* (*се*) „набављати“ у БЕР-у тумачи се као русизам, од рус. *снабдѣть*, упућујући притом на Скока, као и на Младенова који изводи од стбуг. *сънабъдѣти* > рус. *снабдѣть* (7: 234).

А. Глухак каже да је глагол *снабдјети* од **сънабъдѣти* „прибавити; пазити“ < цсл. *набъдѣти* „чувати пазити“, по узору на грч. *epimeléomai* „бринути се, марити, надирати“ < *epi* „на“ + *mélō* „бити на бризи, бринути се, марити“ (Gluhak 568 s.v. *snābdjeti*).

Миклошич има глагол *сънабъдѣвати* „acquirere“, „custodire“, „observare“, са једном српскословенском потврдом из превода Петокњижја, где глагол значи „чувати“ (објекат је *правдоу*), остале су рускословенске; *сънабъдѣти* „elucrati, acquirere“, „observare“, „salvare“, „custodire“, *сънабъдѣдати* „custodire“, *сънабъдѣвати* „servare“ (Miklosich Lex. 939). Стсл. *сънабъдѣти* „очувати, сачувати, salvare“, „придржати се, observare, custodire“ (SJS 4: 309); цсл. *снабѣваю* „чувати, пазити“, *снабѣніе* „чување“ (Дьяченко 624); рсл. *снабѣніе* < *сънабъдѣніе* „стицање, чување, вршење“ (Петковић 242); ссл. *сънабъдѣти* „salvare“ (Даничић 3: 245), у списима Св. Саве *снабѣти* (прво слово Хиландарског типика, Житије Св. Симеона) (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980: 163). У ESJS стсл. глаголи *сънабъждати*, *сънабъждевати* и *сънабъдѣвати* наведени су као деривати од глагола *набъдѣти* (9: 523 s.v. *набъдѣти*; в. 2: 89 s.v. *бъдѣти*).

У ЭССЯ s.v. **набъдѣти* (*се*) (21: 219–220) указује се на срп.-хрв. *набдјети* „чувати“ са једном потврдом из 13. в. по RJAZU, где је она из Даничићевог речника, а код њега из Немањиног житија од Св. Саве, са значењем „пазити на некога“ (објекат: *чрноризце*). То је црквенословенско значење, док је народно само рефлексивно *набд(ј)ети се* „дуго бдети, провести дуго времена без сна“, в. ЕРСЈ 2: 287–288 s.v. *бдети*.

◆ Чињеница да потврде у RJAZU за глагол *снаб(иј)евати* „опскрбљивати“ датирају тек од 19. века, а да је код Миклошича посведочен цсл. глагол *снабгдѣвати* „acquirere; custodire; observare“, са ссл. потврдом у значењу „чувати“, можемо закључити да је у старијем књижевном језику црквенословенска реч, док је у савременом руског односно рускословенског порекла. Рус. *снабдевати* у значењу „снабдевати, достављати некое нешто потребно“ сматра се застарелим и наводе га само Ушаков и Даљ. Значења „набављати, достављати некое нешто“ (1560) и „опскрбљивати“ (1692) струс. *снабдѣвати* / *сѣнабдѣвати* млађа су од значења „штитити, бранити, чувати“ (1047) и „чувати, пазити“ (1073). Слична је и ситуација са перфективним глаголом *с(ѣ)набдѣти* / *с(ѣ)наб(ѣ)дити*: „опскрбити некога са нечим“ (17. в.) – „(за)штитити, (са)чувати“ (1073), „побринути се, постарати се, обезбедити старање за некога, нешто“ (11. в.), „спремити некое нешто“ (1073) итд. Скок сматра да је значење „опскрбити“ срп.-хрв. глагола *снабд(ј)ети* новије. Буг. *снабдјам (се)* сматра се русизмом, а рус. *сѣнабдѣвати* дериватом глагола *бдѣти*. Данас се тај глагол изузетно често користи у срп.-хрв. језику.

СОЧИНЕНИЈЕ

■ В. § 2.1.2.1. (Ђорђевић 1934д: 19).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У РМС нема потврда за реч *сочиненије*, има за глагол *сачинити* pf. „направити, начинити, створити; саставити; написати“: *Бранково коло* 1906, Загреб 1918, М. Лалић (РМС).

У RJAZU нема потврда за реч *сочиненије*, има за глагол *сочинити* pf. „заједно чинити“, код Стулића; уз напомену да није поуздано наведен је и глагол *сачинити* „начинити, учинити“, код Даничића (1453) и Ђ. Поповића, потврде су из 19. века, „сабрати“, И. Ђорђевић 1784.

Уп. реч *сочињење* код Стулића, коју С. Живковић узима за пример модификоване руске речи на *-ие* коју је Стулић претварао у *-је* (Живковић 1957–1958: 251–257; Fekete 1987: XXI). Нема потврда за *сочињење* ни у RJAZU ни у РМС.

• У речницима руског језика: *сочинѣние* n. „дело, производ; књижевно, научно или музичко дело; школски писмени рад; (грам.) координација“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ;

ТСРЯ Шв.), *сочиненѣ* „дело, производ“ (Даль s.v. *сочинять, сочинить*), *сочиненіе* „дело, производ“ (СЦСРЯ 4: 196).³¹⁷

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Скок не помиње реч *сочиненије*, наводи глагол *сачинити* као префигирани облик од *чинити* < *чин* (Skok 1: 325 s.v. *čip²*).

Код Његоша С. Стијовић бележи рускословенску реч *сочиненије* (Стијовић С. 1992: 200). У РЊЈ именица *сочиненије* „дело“ је цсл., док су *сочинитељ* „писац, аутор“ < цркв.-рус. *сочинитель* и *сочинити* „направити“ < цркв.-рус. *сочинить* (2: 323). Д. Ћупић каже да се реч *сочиненије*, из Његошевог *Горског вијенца*, различито тумачи (Ћупић 1977: 207).

В. Михајловић има посрбицу *сочиненија* „синтакса; епос“: *Грамматика раздѣљава се на ... синтаксисъ или сочиненіе* (1794) (Михајловић 1984: 453).

Именица *сочиненије* „књижевно дело“ налази се у делу *Историја трговине* Д. Исајловића из 1816. год. (Младеновић 1989: 112; Младеновић 2008: 398, 461). А. Младеновић је налази и у Живковићевој *Посвети* (1814) и означава је као славенизам (Младеновић 2008: 247, 348), као и у роману Ј. Стерије Поповића *Роман без романа* (40-тих год. 19. в.), као руску односно рускословенску реч (Младеновић 1989: 117, 127). Ту реч користио је Ј. Дошеновић у својој поезији (1809) и А. Ранђеловић је наводи као славенизам (Ранђеловић 2013б: 448, 449).

Вук у свом раду наводи речи *сачинити*, *сачинавати*, *сачиненіе*, *сачиненѣ* и *сачинитель* као „славенске посрбљене по својству Српскога језика“ које су у народу слабо познате (Караџић 1826: 57). В. још и *саравнити* под одредницом *сравнити*, *саразмеран* под одредницом *сразмеран*, *савест*, *садржавати* и *сачинити* под *сочиненије*.

Уп. реч *сачинити*, коју је Ј. Стејић навео као славенизам (Младеновић 2008: 500).

У етимолошким речницима руског језика не помиње се рус. *сочинѣние*, као ни глаголи *сочинить* и *сочинять*, в. Фасмер 4: 362–363 s.v. *чин*; Цыганенко 484–485 s.vv. *чин*, *чинѣть*; Черных 2: 390 s.vv. *чин^{1,2}*. В. В. Виноградов је, анализирајући семантику именице *сочинитель*, разматрао лексичко-творбену породицу глагола

³¹⁷ У СРЯ XI–XVII (26: 267) за *сочин-* упућује се на *счин-*, што ће бити објављено у следећој 29-ој свесци тог речника.

сочинитъ, од којег је изведена и учена реч *сочинение* (Виноградов s.v. *сочинитель*³¹⁸).

У стсл. съинити „componere“, съиненіе „ordo, series“ (Miklosich Lex. 966), съиненіе „дело, производ, compositio“ (SJS 4: 367); цсл. соиненіе „σύνταγμα“, „скуп, збор“ (Дьяченко 647); рсл. соиненіе < съиненіе „наредба, уредба, уређење“ (Петковић 254); ссл. съинити „conficere, aedificare“ (Даничић 3: 262), нема у списима Св. Саве (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980), у *Дијалектици* Јована Дамаскина, филозофском и теолошком спису српске редакције из 14. века, налази се реч съиненіе „склад“ (Капустина 2016: 323). У ESJS стсл. *съčiniti* > *съčinjenje* наводе се као изведенице од глагола *činiti* < *činъ* < **činъ* (2: 107).

◆ Именица *сочиненије* није се сачувала у савременом српско-хрватском језику. Иако није забележена у RJAZU и РМС, та реч је посведочена средином и крајем 18. века. Д. Новаковић је средином 18. в. објавио књигу *Сочиненије о происхожденији Св. Духа*,³¹⁹ Е. Јанковић³²⁰ је 1787. год. у Лајпцигу објавио *Физическое сочиненије*,³²¹ док је 1792. у Бечу штампана књига *Краткоје сочиненије о приватних и публичних делах* А. Везелића (у оригиналној графiji: *сочиненіе*).³²² Та реч има рускословенски фонетски лик (ъ > о), па због тога је и код С. Стијовића рускословенског порекла. Група *-не-* се у рсл. соиненіе читала као *-ње-* (уп. код Стулића *сочињење*), али се у српској средини читала на српски начин, са *-не-* (Младеновић 1989: 35, 106). Глагол *сачинити* припада црквенословенској лексици. Ниједан лик не може бити народни, јер се у првом слогу озвучио слаби полуглас уместо да испадне; спонтаним развојем, **съčiniti* би дало **ичинити*³²³. У савременом срп.-хрв. језику та реч је застарела. В. *сачинитель*, под одредницом о суф. *-тель*.

³¹⁸ <http://etymolog.ruslang.ru/vinogradov.php?id=sotschinitel&vol=3>

³¹⁹ https://sh.wikipedia.org/wiki/Dionisije_Novakovi%C4%87

³²⁰ Е. Јанковић је сва своја дела писао у највећој мери српским народним језиком (Младеновић 1989: 58; Младеновић 1981: 90).

³²¹ <http://digital.bms.rs/ebiblioteka/publications/view/104>

³²² <http://digital.bms.rs/ebiblioteka/publications/view/607>

³²³ Има *ичињати се* „претварати се; оклевати“ < *-чињати* (Skok 1: 325 s.v. *činъ*).

ТОЧАН, ТОЧНЕЈШЕ

■ Д. В.: „У нашим западним крајевима писци обично употребљавају облике *точка*, *точан* и сл. према руском изговору: *точка*, *точный*. Међутим Вук, узимајући те и такве речи из руског језика, прилагођавао их је нашој фонетици (ъ = а): *тачка*, *тачан* и сл. Дакле, данас је у нашем књижевном језику једино правилно: *тачка*, *тачан*... Тако прописује и наша нова школска терминологија.“ (НП 1933ј: 93).

■ *Точнејше* в. § 2.1.2.1. (Ђорђић 1934д: 19).

■ У српско-хрватском језику придев *тѡчан* „тачан“: Загреб пол. 20. в.; уп. прилог *тѡчно* „тачно“: Загреб 1955; *тѡчноѡст* f. „тачност“: Загреб пол. 20. в. (РМС).

У RЈAZU *точан* „који одговара одређеном правилу, тачан, сличан“, код Миклошича (Miklosich Lex.), Стулића (у бревијару), Даничића (иста потврда која је наведена под *тачан*) и Ђ. Поповића, потврда од Доментијана (заправо: Теодосија); „исправан“, потврде из 19. века; уп. *тачан* „помњив, савестан, праесисус“, код Шулека, Ђ. Поповић и Ивековића, са потврдама из 19. в., „сличан, једнак“, код Даничића.

Чак. *tōčan* „genau, exakt, pünktlich“ (ЏДЛ).

• У речницима руског језика: придев *тѡчный* „тачан“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль s.v. *точка*), „стваран, прави“, „исправан“, „сличан“ (СЦСРЈ 4: 291), *тѡчьныи* / *точьныи* „једнак“: 14. в., „сличан“: 1073, „одговарајући“: 1534. (7042) (Срезневский 3: 1056).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У RЈAZU за придев *точан* упућује се на рус. *точный*, буг. *точен* и слн. *točen* (18: 419).

Код Скока под одредницом *таћи* стоји да је од *тък-* > *ток-*: „i Vukov rusizam *тачка* = *точка* (Vitezović) »punctum«, s pridjevom *точан* (*ne-*) = *тачан* (*ne-*), apstraktum *тоčnost* f = *таčnost* (*ne-*).“ (Skok 3: 429 s.v. *таћи*).

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже да су речи *точан* и *тачност* „pünktlich, Pünktlichkeit“ из рус. *точный*. Он каже: „Многи хрватски писци, а српски сви пишу: *тачка*, *тачан*, *тачност*. Срби су тако počели писати тек око половине 60-тих година XIX. vijeka, kad su neki književnici stali dokazivati, da je u navedenim ruskim riječma o postalo od starijeg ѡ, a taj glas da u našem jeziku prelazi po zakonu u а; tako je na pr.

ruski сонъ, доска, четвртокъ, a nas je: san, daska, četvrtak. Rečeni su književnici dokazivali, da je rusko točka od istoga korijena, koji je u našem glag. taknuti. Što su oni književnici govorili o starom vokalu ъ, o ruskome o i o našem a i o srodstvu sa glag. taknuti, sve je to ispravno, ali to vrijedi za učenu gramatiku, kad se govori o razlikama između našega jezika i ruskoga, a nemora vrijediti za riječi, koje smo u novije vrijeme uzeli iz ruskoga jezika. Ja sam o tome napisao nekoliko redaka u svojoj gram. i stil. na str. 683–684, a ovde ću dodati: držimo se u tome poslu načina, kojega su se držali književni ljudi prošlih vijekova uzimajući riječi iz crkvenoslav. jezika, takove su riječi: dveri, sušti (vidi ovu riječ kod: sveštenik), sveštenik, tolkovati, žezlo; ove su riječi oni stari književnici bez promjene uzeli iz crkvenoslav. jezika, pa su ih tako predali i narodu; a da su se držali učene gramatike, morale bi navedene riječi glasiti: dvari, sući, svećenik, tukovati, žazlo; tako bi jamačno oni stari književnici govorili i pisali *točan*, *točka*, *točnost*, da su ih uzeli iz ruskoga jezika, a ne bi nikad ni pomislili, da bi po učenoj gramatici morali u prvom slogu tih riječi biti *a*. Tko drži, da je pogreška: točka, točan, jer je tobože protivno zakonima našeg jezika, on bi morao zabacivati i riječi: dveri, sušti, tolkovati, žezlo, jer nije konsekventno ove riječi odobravati, a zabacivati: točka, točan. Dva su dakle principa za glasove ruskih riječi, koje su ušle u naš jezik: jedan je princip, da se te riječi ne mijenjaju, a drugi je, da se mijenjaju po glasovnim zakonima našega jezika; jedan je i drugi princip jednako opravdan, t. j. *tačka* i *točka* jedno od drugoga niti je bolje niti je gore.“ (Maretić 1924: 156–157). У свом раду он каже да је реч *точан* „pünktlich“ (код Мажуранића и Ужаревића, Шулека и Ћ. Поповића) од рус. *точный* и да има исти корен као хрватски глагол *такнути* (Maretić 1892: 96, 78).

Уп. код Његоша речи *точно* и *точност* (последњу са звездицом која значи да није потврђена у овом облику), које обе С. Стијовић обележава као руске (Стијовић С. 1992: 218). У РЊЈ забележене су речи: *точно* „тачно“ са ознаком „цркв.-рус.“ и *точност* „тачност“ < цркв.-рус. *точность* (2: 390). В. Михајловић има посрбицу *точно* „таман, савршено, акуратно“ (1845) (Михајловић 1984: 489). М. Зорић је означила као славенизам реч *точно* „тачно“, коју је употребљавао Г. Магарашевић поч. 19. в. (Зорић 2004: 141). Ту реч с руским рефлексом А. Младеновић налази у роману Ј. Стерије Поповића *Роман без романа* (40-тих год. 19. в.), уз напомену „да је *точно* одлика западне варијанте савременог

српскохрватског књижевног језика“ (Младеновић 1989: 122–123). Та реч налази се и делима С. Сремца, а Н. Петровић обележава је као славенизам (Петровић Н. 1997: 148).

Реч *точно* предложена је од стране Друштва српске словесности и у посрбљеном облику *тачно* остала је до дана данашњег у употреби у нашем савременом књижевном језику (Младеновић 2008: 506; НР 2).

Само са вокалом *-о-*, „тј. у руској форми“ Ј. Суботић (ср. 19. в.) је употребљавао придев *точан* и изведенице и сложенице са њим у саставу, као и именицу *точка*, а А. Милановић их означава као славенизме (Милановић 2014: 328). У фусноти (ор. cit. нап. 612 и 613) аутор каже да „форме /точан/ и /точност/ доследно употребљава и М. Видаковић“, док „напоредна употреба облика /тачан/ и /точан/ карактерише језик Ј. Игњатовића“. „Форма /точка/ потврђена и у језику М. Видаковића“, а у „језику Ј. Игњатовића јављају се дублетни облици /тачка/ и /точка/“. „Облик са /о/ има и Б. Радичевић.“

Љ. Јонке каже: „ријеч *тоџан* Šulek odbacuje kao vulgarnu i predlaže *таџан*, јер он при преузимању ријечи из slavenskih jezika zahtijeva glasovno preuđešavanje prema našem језику“ (Jonke 1965: 134). На другом месту он каже да је тај русизам преузет у адаптираном облику према руском *точан* (Jonke 1971: 173). Т. Прпић сматра да је узвик *Точно!* русизам новијег времена (Prpić 1952: 89).

За рус. придев *тóчный* Фасмер каже да је вероватно, као и нем. *pünktlich* „тачан“ < *Punkt* „тачка“, изведен од именице *тóчка* < *тѣкати*, *ткнути* (4: 90). Цигањенко сматра да је придев *тóчный* у вези са именицом *тóчка* и да се савремени облик развио од струс. *точьныи* „сличан“, краћи облик *точьнѣ* „једнак“ изведен је од именице *точь* „тачка“ (Цыганенко 432). Код Шанског стоји да је придев позајмљен од стсл. *тъчьныи*, који је од исте основе као и именица *тъчька* < *точь* < *тъчь* (од те основе је и глагол *ткнути*).³²⁴

Миклошич даје придев *тъуьнѣ* „similis“, „aequalis“, „aequipollens“ (Miklosich Lex. 1018), стсл. *тъуьнѣ* „сличан, једнак, similis“ (SJS 4: 451); цсл. *тоуьный* „сличан, једнак, раван“ (Дьяченко 728), нема код Петковића; ссл. *тъуьнѣ* „similis“ (Даничић

³²⁴ <https://shansky.lexicography.online/т/точный>

<https://shansky.lexicography.online/т/точка>

3: 337), у списима Св. Саве нема (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980). У Хиландарском типуку В. Савић бележи ссл. прилог тѣъно „исто тако, на исти начин, једнако, подједнако, такође“ (Савић 2013: 965).

◆ Придев *точан* „тачан, који одговара одређеном правилу“ и „исправан“ потврђен је од 19. века. У RJAZU је реч тѣънь „*similis*“ из Даничићевог речника наведена и под *точан* и *тачан*, док стсл. тѣънь „*similis*“ из Миклошичевог речника стоји само под *точан*. По фонетским карактеристикама, облик са *-a-* је српскословенског порекла, а онај са *-o-* рускословенског. У савременом језику облик са *-a-* *тачан* употребљава се у источним, а са *-o-* *точан* у западним деловима срп.-хрв. језичког простора. В. *точка*.

П. Ђорђић (Ђорђић 1934д: 19) каже да је у наредби из 1844. године употребљен русизам *точнејше*. Облик *точнејши*, *-а*, *-е* је од компаратива рус. придева *тѣъный*. У славеносрпском периоду била је уобичајена употреба руских облика за компарацију, уп. суперлативе *најподљејши* (1768), *најспособњејши* (1768) итд. (РССЈ 183).

ТОЧКА

■ Д. В.: „У нашим западним крајевима писци обично употребљавају облике *точка*, *точан* и сл. према руском изговору: *точка*, *точный*. Међутим Вук, узимајући те и такве речи из руског језика, прилагођавао их је нашој фонетици (ѣ = а): *тачка*, *тачан* и сл. Дакле, данас је у нашем књижевном језику једино правилно: *тачка*, *тачан*... Тако прописује и наша нова школска терминологија.“ (НП 1933ј: 93).

■ Љ. Стојановић: „Главне разлике између словенских језика, које су у засебном животу постале саме од себе, без туђега утицаја, огледају се највише у неједнакој промени неких прасловенских гласова, нарочито самогласника, а мање у разлици значења појединих заједничких речи, или у томе што су неке наслеђене речи у једним језицима погубљене, а у другим очуване. Зато међу словенском језицима има много речи које су потпуно једнаке или се разликују само у гласовима. Ако се у једном словенском језику једна реч очувала (или нова постала), а у другом је, на пр. у нашем – нема (изгубила се, или нова није постала), а има речи од истог корена или основе, и изведена је префиксима или суфиксима као и друге сличне речи у нашем језику тако да бисмо је и ми морали створити и исто би морала

значити, ја не знам зашто бисмо такве речи називали позајмљеним, кад се оне – што рекао Вук – ‘ласно могу разумјети и с народнијем ријечима помијешати’? Једино што на њима треба променијити (да не би стајале међу нашим ‘као јунад између оваца’) то су гласови ако не одговарају гласовима нашег језика. То су радили и наши први књижевници. Примајући старословенски језик као наш књижевни, они су одмах почели писати по свом изговору, не само оне речи које су биле заједничке у оба језика, него су почели догонити на свој изговор и оне које су биле старословенске. То је уосталом проведено и кроз целу ову књигу (тј. кроз Маретићев ‘Језични савјетник’) сем две речи: *точка* и *Славени*. Свим разлозима којим се правда *точка* вреде на пр. и за *начело*, па кад се ово не каже *начало*, треба и *точку* заменити *тачком*. Граматичку терминологију ми смо примили сву из руског (која је преведена с латинског), па смо је мало по мало мењали замењујући својим речима (место суштаствително име – именица, м. прилагателно име – придев, м. мјестоименије – заменица) или догнали према своме изговору (м. *точка* – *тачка*, м. *двоточје* – *две тачке*, *запјата* – *запета*, што није ни мало нејасније него *зарез*), а нешто је остало као у рус. (глагол, падеж).“ (ЈПаб 1936е: 58–59).

■ М. Стевановић, у свом раду разматра употребу термина *тачка* – *точка*, *зарез* – *запета*, каже: „Од ова четири досадашња термина из руског језика су позајмљени: *тачка*, *точка* и *запета*. И већ према томе ни један од њих није најсрећнији. Али с обзиром на то како се туђе речи у наш језик примају, између свих њих *тачка* је, и то у своме облику, тј. у облику у коме је Правописан комисија дала преимућство над термином *точка*, најбоље задовољава принцип који је још Вук Караџић поставио у своме познатом предговору превода Новог завјета 1847, и по коме је допуштено, кад је то неопходно, узимати туђе речи али у домаћем облику. Руско *точка* добивено је од некадашњег заједничко *тѣчка*, у којем је, по законима руске фонетике, полугласник између *т* и *ч* дао *о*. А пошто старом полугласнику у српскохрватском одговара *а*, реч је са овим гласом свакако посрбохрваћена, и зато кажемо да је термин *тачка* бољи од истог иначе термина нешто друкчијег облика – *точка*, који је у свему онакав какав је у руском језику. Ово утолико пре што *тачку* имамо у нашем језику и као домаћу реч, иако у другом значењу (в. ту реч у Вукову Рјечнику).“ (Стевановић М. 1960г: 190).

□ Дат је одговор да је по новом правопису правилно *тачан* и *тачка* „уместо досадашњег: на истоку – *тачка*, на западу – *точка*“ (ЈП 1962б: 195).

▪ У српско-хрватском језику именица *тѡчка* f. „тачка“: Загреб пол. 20. в. (РМС). У RЈAZU *точка* „punctum“, код Миклошича (Miklosich Lex.), „дијакритички знак“, код Витезовића (1700), Стулића и Ђ. Поповића, „чињеница“, потврде код Вука (али не у речнику), „одсек у тексту, параграф“, 1832; уп. *тачка* „пункт, точка; став“, код Шулека, Ђ. Поповића и Ивековића, потврде су из 19. века, једна је из Вуковог речника: *У првој реченици пошљедње тачке треба истаћи ријеч »окривљеник«.*³²⁵

• У речницима руског језика: именица *тѡчка* f. „врх оловке; тачка (термин); крај; (заст.) мера времена: секунда; (мат.) крај (линије); место, страна; тачка гледања; дечја играчка; оштрење, точење“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.), „врх оловке; тачка (термин); крај; (заст.) мера времена: секунда; (мат.) крај (линије); место, страна; тачка гледања; дечја играчка“ (Даль), „онај који оштри и оно што се оштри“, грам. „тачка“, мат. „тачка“, „тачка гледања“ (СЦСРЈ 4: 291).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У RЈAZU за реч *точка* упућује се на рус., укр. и слн. (18: 423), а за *тачка* стоји да је начињена од *таћи*, *такнути* према руској *точка* (17: 930).

Код Скока под одредницом *таћи* стоји да је од *тък-* > *ток-*: „i Vukov rusizam *тачка* = *točka* (Vitezović) »punctum«“ (Skok 3: 429 s.v. *tàci*).

Т. Маретић каже да је речи *точка* „Punkt“ (код Мажуранића и Ужаревића, Шулека и Ђ. Поповића) од рус. *точка* (Maretić 1924: 156–157). Маретићево објашњење за ту реч в. под одредницом *точан*.

Код Његоша С. Стијовић бележи рускословенску реч *точка* (Стијовић С. 1992: 218). У РЊЈ забележена је реч *точка* „тачка; гледиште“ < цркв.-рус. *точка* (2: 390).

В. Михајловић има посрбицу *точка* „пункт“ (1803) (Михајловић 1984: 489).

М. Зорић је означила као славенизам реч *точка* „тачка“, коју је употребљавао Г. Магарашевић поч. 19. в. (Зорић 2004: 141).

³²⁵ Синонимна реч *тачка* „притка, тркља“ у RЈAZU и код Вука *тачка* „id., fulcrum, statumen“ (Вук 1852) овде није предмет разматрања.

М. Караџа је забележила термин *точка* у граматици М. Смотричког из 1619. год. (*Grammatika slavenskaja pravilnoe Sintagma, v Evju 1619*, фототипско издање, Кијев 1979), А. Мразовића из 1794. год. (*Rukovodstvo k' slavenstěj grammaticě vo upotreblenije slaveno-serbskih' narodnyh' učilišč' izdano trdom' Avrama Mrazoviča izdivenijem' že obščestva novosadskago*) итд. (Karadža 1984: 222, 238). У Вуковој *Писменици* из 1814. год. стоји: „[...] u prvoj časti trebalo bi govoriti: o pismenima, o srican'u, o čitan'u, o glasoudaren'u; o upotrebl'avan'u različni znaka (kao što je točka, zapjata i pr.) i veliki pismena.“ (Karadža 1984: 211).

Т. Маретић је навео за термин *точка* потврде код Мажуранића (*Словница хрватска* 1839, 1859), Ј. Поповића (*Српска граMATИКА или писменица* 1843), Стулића (1801, 1806), Шулека (1860, 1874) и И. Захаријевића (*Српска граMATИКА* 1847), а за *тачка* код Новаковића (*Српска граMATИКА* 1894) и Шулека (1874) (Maretić 1932: 71).

Љ. Јонке сматра да је Б. Шулек у другом свом речнику (1874) преузео црквенословенску реч *тачка* у адаптираном облику (Jonke 1965: 21). На другом месту он каже да је тај русизам преузет у адаптираном облику према руском *точка* (Jonke 1971: 173). Та реч је по Б. Ј. Дабићу русизам (Дабић 1981: 16). Б. Терзић узима русизам *точка* као пример речи која се није скроз адаптирала и употребна сфера јој се сузила (Терзић 1999: 172). И. Клајн каже да је Правописом из 1960. године договорено да се у Хрватској уместо русизма *точка* користи *тачка* (Клајн, СЈП 2004: 183). О *точки* као русизму који је од стране хрватских језикословаца, по С. Кордић, неправедно проглашен представником наметања новосадског правописа и српског језичког насиља, в. код Kordić 2010: 317–318.

Рус. *то́чка*, поред укр. *точка*, ссл. („сербск.-цслав.“) *тѣчька* и чеш. *tečka*, Фасмер везује за псл. глагол **тѣкнѣти*, који одговара лат. *punctum* „тачка“ : *pungō* 1. sg. „бости“ (Фасмер 4: 90; Miklosich 368). Куркина словенске облике изводи од псл. **тѣчька* < **тѣкнѣти* (рус. *ткнуть*) (ТСРЯ Шв. 993). Цигањенко сматра да је *точка* „ситна мрља од нечега чиме се пише или боде“ и грам. термин „тачка“ изведена од псл. корена, деминутивним суфиксом *-ѣк-а* од именице *точь* „тачка“ < *тѣчь* „убод“ < *тѣкнѣти* „забости“, а да је савремени облик добила у руским речницима почетком 18. века. (Цыганенко 431–432 s.v. *точка*²). Черних каже да је *точка* у том значењу у речницима од 1704. године, али да се употребљавала и раније: као

знак интерпункције помиње се у неким делима писаним црквенословенским језиком у 15–16. веку, док у граматикама помиње се од 1648. (код Смотрицког). Код њега стоји слично тумачење, од корена *тък-* (: *тык-*), у вези са псл. **тъкнѣти*, *тыкати* (Черных 2: 254).

Черних сматра да је у буг. *точка*, срп.-хрв. *точка*, слн. *точка* и чеш. *tečka* из руског језика (Черных 2: 254).

Слн. *точка* (19. в.), по Сноју, позајмљено је из руског, можда преко западне варијанте срп.-хрв. језика, у којем је из псл. **тъцька* „тачка“ (од **тъкнѣти* „забости“) > цсл. *тъцька* (> срп.-хрв. *тачка*) (Сној 769). М. Фурлан слаже се са Снојевим тумачењем и додаје да је *точка* „punctum“ први пут забележено у речнику у 18. веку (Bezljaj 4: 189).

А. Глухак каже да је *точка* русизам (отуд и код Његоша), а да су ссл. *тъўка*, срп. *тачка*, чеш. *tečka* од псл. **тъцька* < **тъкнѣти* (Gluhak 632 s.v. *тѣчка*).

Код Миклошича се налази цсл. *тъўка* „punctum“, с тим што насловни облик није посведочен, већ само они са *-о-* и *-ы-*: *тоўка* (ту наводи и „cod. serb.“, тј. неки српкословенски рукопис без ближег опредељења) и *тыўка*; уп. *тък* „prungere“ (Miklosich Lex. 1018). Нема у SJS, код Дјаченка, Петковића и Даничића, нити у списима Св. Саве (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980).

◆ На основу фонетских црта, срп.-хрв. реч *точка* позајмљена је из руског односно рускословенског језика. Као граматички термин, на срп.-хрв. језичком простору први пут се помиње у Витезовићевом речнику из 1700. год. и у црквенословенској граматички А. Мразовића из 1794. год. (преузето од Смотрицког). Рус. *точка* се као знак интерпункције помиње у неким делима писаним црквенословенским језиком у 15–16. веку. Реч *тачка* „притка, тркља“, на коју се позива М. Стевановић, јесте дијалекатска реч (в. код Вука и у RJAZU). У савременом језику, термин *тачка* употребљава се у источним, а *точка* у западним деловима срп.-хрв. језичког простора.³²⁶ В. *точан*, *точнејше*.

³²⁶ М. Дешић је, говорећи о граматичкој терминологији у српско-хрватском језику, још 1989. год. констатовао: „*тачка* је у западној варијанти замијењена термином *точка*“ (Дешић 1989: 113). В. [https://hr.wikipedia.org/wiki/То%С4%8Dка_\(pravopis\)](https://hr.wikipedia.org/wiki/То%С4%8Dка_(pravopis))

2.2.1.2. Спорни русизми

2.2.1.2.1. Црквенословенског и/или српкословенског порекла?

*ВАЈАР, ВАЈАТИ

■ В. § 2.1.2.4. (Малић 1981: 52–53).

□ В. § 2.1.1.2.1. (ЈПаб 1937а: 121–122).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

■ У српско-хрватском језику *вајар* „скулптор“: Матија Бан (друга пол. 19. в.), Београд 1920, фиг. „градитељ“: Београд 1937; *вајати* *impf.* „уобличавати уметничке предмете, фигуре од гипса, глине, дрвета, мермера и сл.“: Нови Сад 1882 (Змај), 1935, Београд 1907, прва пол. 20. в. (Д. Максимовић, Б. Нушић); уп. изведенице: *вајарев*, *вајаров*, *вајарије*, *вајарски*, *вајарство*, *вајатељ*, *вајарити*, *вајарење* (РСАНУ).

У RЈAZU *вајар* „онај који ваја“, код Ђ. Поповића; *вајати* „резбарити“, код Стулића и Ђ. Поповића; уп. *извајати* „изрезати“, код Стулића (с напоменом да је узето из брeвијара) и Даничића, потврде су само из књига писаним црквеним језиком.

• У руским речницима: *вајатель* „вајар“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль), изведеница од глагола *ваять* (СРЈ XVIII), „скулптор“: 17. в. (СРЈ XI–XVII 2: 25), „вајар, скулптор“ (СЦСРЈ 1: 102), *ваятель* „sculptor“ (Срезневский 1: 232), глагол *ваять* „вајати“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль), „урезивати нешто на дрвету, камену, клесати“ (СРЈ XVIII), „вајати; клесати“: 16, 17. в. (СРЈ XI–XVII 2: 25), „вајати, клесати“ (СЦСРЈ 1: 102), *ваяти* „sculperе“ (Срезневский 1: 232).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У RЈAZU код речи *вајати* стоји напомена да у руском језику постоји иста реч у истом значењу (20: 511).

По Скоку, неологизам *вајар* „sculptor“ начињен је према стцсл. *vajati* „sculpture“, у књигама писаним црквеним језиком има још *извајати* „изрезати“ и *навајати* „изделати какав кип“; налази се још у рус. *ваять* „giesse, bilde, meissle, schneide“, које се тумачи као превој од *viti* (као *пити* > *напајати*) и упоређује се са санскритским *va-* „graben, meisseln“ (Skok 3: 560 s.v. *vājār*).

Т. Маретић каже да су речи *вајати* и *вајар* „in Stein hauen“, „Bildhauer“ (код Ђ. Поповића, а код Шулека *вајац* „Bildgräber“) из рус. *ваять*, *ваятель* (Maretić 1924: 172; Maretić 1892: 97).

У РЊЈ *вајатељ* „вајар“ < цркв.-рус. *ваятель* (1: 60).

В. Михајловић има посрбицу *вајати* „малати“, забележену 1816. (Михајловић 1982: 21).

Љ. Јонке каже да су русизми *вајало* и *вајарство* дошли у трећем налету преко Шулековог речника из 1874. год. (Jonke 1971: 173).

У етимолошким речницима руског језика повезује се рус. *ваять* и струс. књиж. *вајати* (13–14. в.) са стсл. *вајати*, *вајаннѣ*, буг. *ваја*, мак. *ваја* и срп.-хрв. *вајати*, међутим сматра се да је етимологија тих речи нејасна. Шански, Фасмер и Цигањенко дају тумачења Брандта³²⁷ и Трубачова,³²⁸ по којима је глагол *ваять* каузатив од глагола *вити* (као што су *паять* – *пить*), са променом значења „вити, плести“ > „лепити (од глине)“ > „клесати, вајати (у камену)“, на основу стинд. *vāyas* „ткач“, *vāyati* „ткати; плести“. Ипак, Фасмер сматра то тумачење непоузданим, а Черних указује на мањкавост у семантичком објашњењу. Шански помиње Шимкевича,³²⁹ који повезује тај глагол са мађ. *vájom* 1. sg. „дупсти“. Черних сматра да је његово тумачење недовољно запажено и скреће пажњу да би то могла бити позајмица у 10–11. веку из мађарског језика, као што је и *капъ* „сликање“, „идол“ (> *капище* „храм“) из турског. По Фасмеру и Шанском, неуверљиво је тумачење Петерсона који *ваять* везује за авест. *vaēta-* „пукотина на стени“. По Шанском, тако и код Фасмера, најмање поуздана су тумачења која се базирају на вези са стинд. кореном *vā-* „копати, продубити“, грч. *ῥοντος* „који није рањен“ и гот. *vunda* или нем. *Wunde* „рана“. Аникин иде за Орелом, по коме је *ваять* из цсл. *вајати*, на основу стсл. (нз)вајаннѣ „sculptura“, нзвајати „извајати“, буг. (из)ваја, срп.-хрв. (из)вајати < псл. јсл. *(jъz)vajati. Именица *ваятель* сматра се девербалом (Шанский I/3: 28–29 s.v. *ваять*; Фасмер 1: 281 s.v. *ваять*; Цыганенко 49 s.v. *ваять*; Черных 1: 136 s.v. *ваять*; Аникин 6: 143–144 s.v. *ваять*

³²⁷ *Русский филологический вестник* 25, издаваемый под ред. М. А. Колосова, Варшава 1891.

³²⁸ О. Н. Трубачев, *Ремесленная терминология в славянских языках*, 1966: 188.

³²⁹ Ф. С. Шимкевич: *Корнеслов русского языка, сравненого со всеми главнейшими славянскими наречиями и с 24 иностранными языками*, 1842.

I; Orel 1: 177 s.v. *ваять*). Код Куркине, *ваять* је цсл. порекла, а у вези са псл. **viti* (ТСРЯ Шв. 75 s.v. *ваять*).

У ЭССЯ реконструисан је псл. глагол **jъzvajati* на основу паралела у стсл. *нзвѣати*, буг. *извѣя*, срп.-хрв. *извајати*, рсл. *нзвѣати* и рус. *изваять* (9: 88).

За буг. *вая*, у БЕР-у цитирана су постојећа тумачења (1: 124–125).

У стсл. *вѣати* „sculperе; lapides elaborare“, *вѣатељ* „sculptor“, *нзвѣати* „sculperе“, *нзвѣатељ* „sculperс“ (Miklosich Lex. 57, 240–241), *вѣаннѣ* „статуа“, *нзвѣати* „извајати“ (SJS 1: 170, 724–725); цсл. *вѣати* „изливати нешто од метала; резбарити дрво, кост, камен и сл.“, *вѣаннѣ* „скулптура; оно што је изрезбарено“, *нзвѣати* „изрезбарити, излити“, *нзвѣаннѣ* „изрезбарен“, *нзвѣаннѣ* „статуа“, „оно што је изрезбарено“ (Дьяченко 68, 211); рсл. *нзвѣати* „издубити, издупсти, изрезати нешто из камена, метала и др.“ (Петковић 81); ссл. *нзвѣати* „sculperе“, *нзвѣаннѣ* „sculptura“ (Даничић 1: 394). Нема у РСЈНР и у списима Св. Саве (Трифунковић/Јовановић/Јухас 1980).

◆ Обе речи *вајар* и *вајати* слабо су потврђене у RJAZU. На основу потврда у речницима, користе се од 19. века (најстарија потврда је за глагол из 1816. код Михајловића). Боље је потврђен префигирани глагол *извајати*, који се изводи од ссл. *нзвѣати* < цсл. *нзвѣати*. У руском језику глагол *ваять* је старијег датума (од 13–14. века) од именице *ваятељ*, која се сматра девербалом. Срп.-хрв. *вајатељ* (са потврдом код Његоша) преузет је из руског. С обзиром на порекло рус. *ваять* из цсл. *вѣати* (уп. код Дјаченка *вѣати*) и на основу потврда у стсл. (нз)вѣаннѣ и (нз)вѣати, рсл. *нзвѣати* и ссл. *нзвѣати* и *нзвѣаннѣ*, срп.-хрв. *вајати* и *извајати* црквенословенске су речи, које су се у савременој књижевној употреби усталиле под утицајем руског (*из*)*ваять*, које је само из црквенословенског. *Вајар* је домаћа твореница од глагола *вајати*. Обе речи су фреквентне у српско-хрватском језику.

ВАСПИТАТИ, ВАСПИТАВАТИ, ВАСПИТАЊЕ

■ М. С. М. је дао одговор у вези са разликом у значењу међу лексемама *одгој*, *одгоја*, *одгојити* и *васпитати*. За *васпитати* је рекао: „глагол *гајити* употребљава се са значењем ‘чинити да напредује’, ‘подизати’ (дете, младе животиње, биљке), али више у физичком смислу. За подизање у духовном смислу узет је из руског глагол *васпитати* (*васпитавати*), који је првобитно такође значио ‘подићи храњењем’, јер је изведен од глагола *пѣтати*, који значи

‘хранити’. Од тога глагола начињена је именица *васпитање*. Тако данас за исти појам имамо две речи: у западним крајевима *одгој*, у источним *васпитање*.“ (НП 1933д: 189).

■ *Васпитати* и изв. в. § 2.1.2.4. (Малић 1981: 52–53).

□ М. Пешикан, сагледавајући корене српске језичке културе и културне норме, као пример из старокњижевне словенске традиције (а не из народних говора или из нове творбе) узима речи *васпитати* и *васпитање* (Пешикан 1995–1996: 136–137).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *в̀аспитати* / *васп̀итати* / *васп̀итати* рф. и имрф. „одгојити некога“: Ј. Игњатовић Нови Сад 1874, Ј. Скерлић Београд 1907, „развијати у некога неку духовну особину“: Београд 1930, „развијати у некога смисао за лепо“: Нови Сад 1869, „образовати“: Београд 1924; *васпитати се* „развијати код себе извесне особине или својства (обично позитивна)“; *покр.* „нахранити се, прихватити се јела“ Банат; *васпитáвати* имрф. „одгајивати“: Љ. Ненадовић пол. 19. в., М. Ђ. Милићевић Београд 1879, Београд 1912, „развијати, усавршавати естетски смисао“: Београд 1921; „учити некога нечему“: Београд прва пол. 20. в., „дресирати“: Змај Нови Сад 1882; *васпитавати се* „развијати код себе извесне особине или својства (обично позитивна)“; *васпитáње* / *васп̀итáње* п. „резултат васпитавања“: Матавуљ Београд 1897. (РСАНУ).

У RЈAZU *в̀аспитати* „одгојити“, код Шулека и Ђ. Поповића; *васпитáвати* само код Ђ. Поповића, потврде код Ј. Рајића (*Собрание* 1793) и М. Ђ. Милићевића (19. в.); *васпитање* гл. им. од *васпитати* „одгој, узгој, одгајање“ (старији лик је *васпитаније*), код Ђ. Поповића, потврде од 19. века, „онај, који је био на васпитању, васпитаник, одгојеник, питомац“, код Даничића; уп. *воспитати* „нахранити, одгојити“, само у Стулићевом речнику (с напоменом да је из руског речника); *воспитавати* у једној примеру код Д. Обрадовића (1806).

У славеносрпском периоду потврђена је: именица *воспитаније* „утицај на развој детета или младе особе у циљу формирања њене личности, процес васпитања“, од 1768, „резултат васпитног процеса, васпитање; правила понашања, друштвене навике које појединац добија од родитеља, учитеља, професора“ од 1784. и глагол *воспитати* рф. „васпитати“ 1814. год. (РССЈ).

Дијал. *васпѣтати*, *воспѣтати* „васпитати“, *воспитање* гл. им. од *воспитати*, *воспитавати* „васпитавати“ Војводина (РСГВ), *васпѣтат* рф. „научити (се) лепом понашању“, *васпитават* имрф. сев. Метохија (Букумирић), *васпитује* (се) / *васпитује* (се) 3. sg. „васпитавати (се)“ Црна Трава (Стојановић), уп. *воспѣтан* „васпитан, који зна да се лепо понаша“ Чумић (Грковић).

• У руским речницима: *воспитать* рф. „васпитати дете; отхранили, бринути се“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.; Даль), рф. и имрф. „одгојити, отхранили; одгајити (о биљкама и животињама)“, „васпитати, образовати кога (о детету); научити кога“ (СРЯ XVIII), *воспитати* „одгојити, отхранили“: 1096, „одгајити (о биљкама)“: 12–13. в.; „развијити“: 1205, 16–17, 17. в. (СРЯ XI–XVII 3: 47), *воспитать* рф. према *воспитывать* имрф. (СЦСРЯ 1: 163), *въспитати* / *воспитати* „nutrire“, друго значење није наведено, али у примерима означава „развијити (позитивне, благе) особине“ (Срезневский 1: 413); *воспѣтывать* имрф. „васпитавати“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; Даль), „одгајити, хранити; одгајати (о биљкама и животињама)“, „васпитавати, образовати кога (о детету); учити кога“ (СРЯ XVIII), „одгајивати, хранити“, „образовати некога“, „гајити (биљке)“ (СЦСРЯ 1: 163), *воспитовати* „одгајивати, хранити“: 17, 18. в. (СРЯ XI–XVII 3: 48); *воспитание* (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.), *воспитание* (Даль), *воспитание* гл. им. од *воспитать* у значењу „одгојити, отхранили“, „утицај на развој детета, младог човека“, „образовање“, „правила понашања“ (СРЯ XVIII), „одгој“: 16. в., 1677; „васпитање“: 17. в. (СРЯ XI–XVII 3: 47), *воспитание* „одгој“, „образовање“ (СЦСРЯ 1: 163).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У RЈAZU за глагол *воспитати* наведено је да у том значењу узет из рус. *воспитать*, који је првобитно значио „отхранили“, јер је изведен од глагола *питати* „хранити“; уп. стсл. *въспитати* „nutrire, educare“; глагол *воспитати* (у ист. крајевима) је према рускословенском (20: 613).

У РССЈ глагол *воспитати* означен је као славенизам (89).

Скок не помиње те речи, нити облике са -а- нити са -о-.

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже да су глаголи *воспитати* и *воспитавати* „erziehen“ из црквеног *въспитати*, да су непотребни и да је боље користити: *одгојити*, *одгајати* (Maretić 1924: 172). У свом раду он каже да је *воспитати*

русизам који се више користи на источној него на западној страни српско-хрватског језичког простора (Maretić 1892: 75).

У РНЈ забележени су облици са -о-: *воспитаник* „васпитаник, ученик; васпитач“ (< цркв.-рус. *воспитанникъ*) и *воспитатељ* „васпитач“ (< цркв.-рус. *воспитатель*) (1: 99).

Уп. код Ј. Ајдуковића русизам *васпитаник* из Московљевића, од рус. *воспитанник*, са коментаром да је формирана према изговору и ортографији модела (Ајдуковић 1997: 156).

М. Зорић је реч *воспѣтаніе* (*воспитаније*) „васпитање“, коју је користио Г. Магарашевић поч. 19. в., означила као славенизам (Зорић 2004: 89). Реч *воспитаније* А. Младеновић налази у роману Ј. Стерије Поповића *Роман без романа* (40-тих год. 19. в.) и означава је као руску односно рускословенску реч (Младеновић 1989: 118). Ту реч у значењу „васпитање“ он налази и у Живковићевој *Посвети* (1814) и означава је као славенизам (Младеновић 2008: 247, 347). Б. Терзић ту реч бележи у *Житију* Г. Зелића (1823) (Терзић 1999: 263).

У делима С. Сремца налазе се речи: *воспитаније*, *воспитан* и *воспитано*, које Н. Петровић обележава као славенизме (Петровић Н. 1997: 148).

Уп. код В. Михајловића посрбицу *воспиталиште* „семинар“ (1816) (Михајловић 1982: 42).

Речи *васпитавати*, *васпитати* и *васпитаније* (*васпитаніе*) Вук наводи у свом раду као „славенске посрбљене по својству Српскога језика“ које су у народу слабо познате (Карацић 1826: 56).

П. Ивић узима *васпитати* као пример речи из црквеног језика која је прилагођена гласовним карактеристикама српско-хрватског језика (Ивић П. 1998: 251). Тачније, засновано је на српкословенском изговору са *вѣс-* > *вас-* као *Васкрс*, домаће би било **успитати* као *Ускрс*, а рускословенски *Воскрес(ение)*. А. Младеновић и С. Стијовић сматрају да је глагол *васпитати* српкословенског порекла (Младеновић 1989: 62, 63, нап. 36; Стијовић С. 1992: 24). Б. Станковић наводи глагол *васпитати* као „словенизам“, тј. *славенизам*, који се потпуно прилагодио и уклопио у „српски глаголски систем“ (Станковић 1996: 382).

За реч *васпитање*, П. Ивић каже да је то реч са јасним траговима црквенословенских гласовних особина (Ивић П. 1998: 294).

М. Храсте наводи рускословенску реч *воспитати* из дела „Покондирена тиква“ Ј. Стерије Поповића (Hraste 1958: 44).

Рус. *воспитать* у етимолошким речницима руског језика тумачи се да је преузето из старословенског односно црквенословенског језика. Први пут се помиње у Остромировом јеванђељу 1056. године. Првобитно је значило „одгајити, отхрани“³³⁰, што се очувало у глаголима *воспитывать* и *вспитать*, а изведено је од глагола *питати* „хранити, издржавати“ са префиксом *воз-* (*въз-*) у перфективном значењу (типа *возвести*). Стсл. *въспитати* „отхрањивати, одгајивати“ Шански сматра калком грч. *παιδεύω* 1. sg. „учим, обучавам“, док Аникин разматра још и грч. *τρέφο* 1. sg. „отхрањивати, одгајати“, *σύν-τρέφο* 1. sg. „заједно хранити, издржавати“, „уливати, васпитати“ (Шанский I/3: 172–173 s.v. *воспитать*; Фасмер 1: 357 s.v. *воспитать*; Цыганенко 70 s.v. *воспитать*; Аникин 8: 295–296 s.v. *воспитывать*; Orel 1: 218 s.v. *воспитать*). Куркина сматра да је рус. *воспитать* црквенословенска реч (стсл. *въс-питати* „хранити, издржавати“, рус. *питать*), која је до краја 17. односно поч. 18. века чувала изворно значење „нахранити, одгојити“ (ТСРЯ Шв. 112).

В. В. Виноградов каже да је *воспитание* глаголска именица од *воспитать* и да су њена значења пратила развој значења тог глагола (тако и код Аникина, в. 8: 296). Наиме, на основу потврда које Виноградов износи, излази да се до краја 17. и још почетком 18. века глагол *воспитать* користио само у значењу „нахранити, одгојити“, а да је у 18. веку са развојем руске културе попримио пренесено значење „образовати, развити код некога извесне особине или својства“ (Виноградов s.v. *воспитание*³³⁰).

Буг. *въспитавам*, *въспитам* „васпитавати, учити“, стбуг. *въспитѣти*, *въспитати*, *въспитаниѣ*, у БЕР-у савремени облици тумаче се као позајмљенице из руског, док у руском су из старобугарског (1: 204).

Код Миклошича има цсл. *въспитати* „*ἀνατρέφειν*, *τρέφειν*, *enutrire*, *educare* [= отхрани; образовати]“, *въспитавати* „*enutrire*“, *въспитаниѣ* „*pecus* [= стока]“, „*alumnus* [= питомац]“, *въспитѣти* „*enutrire*“ (Miklosich Lex. 105). Стсл. *въспитати*, *въспитѣти* „*enutrire*, *educare*“, *въспитавати* „*enutrire*“, *въспитаниѣ* „*pecus*“ (SJS1: 330–

³³⁰ <http://etymolog.ruslang.ru/vinogradov.php?id=vospitanie&vol=1>

331); рсл. воспитати < въспитати „хранити“, „неговати, одгајати“, „васпитати децу“ (Петковић 43); цсл. воспитѣніе „одгој“ (Дьяченко 96); ссл. воспитати „enutrire“, въспитѣти „id.“, въспитѣніе „nutritio“ (Даничић 2: 187); у списима Св. Саве воспитати, въспитѣти: уѣда... въспитѣнаа мною (Житије Св. Симеона) (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980: 36); хсл. воспитати „одгојити“: Пашмански бревијар (друга пол. 14. и 15. в.), воспитовати „хранити, крепити“: Паришки зборник (1375), Мисал кнеза Новака (1368), Баромићев бревијар (1493), II новљански бревијар (хрватскоглагољски рукопис из 1495), воспитѣніе „храна, одгој, гозба“: Фрашчићев псалтир (1463), Пашмански бревијар, воспитѣти „наситити, окрепити, отхранити, одгојити“: из мисала (Рочки мисал (око 1420), Љубљански (Берамски) мисал (15. в.)), из бревијара (II новљански бревијар (хрватскоглагољски рукопис из 1495), Пашмански бревијар, I и IV врбнички бревијар (13–14. в.; 14. в.), Ватикански бревијар I део (средина 14. в.) и II део (средина – трећа четвртина 14. в.), глагољски Бревијар Вида Омишљанина (1396), део бревијара (1384. ?), Љубљански бревијар (кр. 14. в.), Пашмански бревијар (друга пол. 14. и 15. в.), Ватикански бревијар (кр. 14. в.)), из псалтира (Паришки кодекс (14. в.), Фрашчићев псалтир (1463), Лобковицов псалтир (1359)), из зборника (Паришки зборник (1375)) (RCJHR 11: 40). У ESJS наведени су стсл. глаголи *въспитати*, *въспитѣти* и *въспитавати* као изведенице од *pitati* < псл. **pitati* (11: 647).

◆ Глаголи *васпитати* „одгојити; образовати“, *васпитавати* „одгајивати; учити некога нечему“ и глаголска именица *васпитање* црквенословенске су речи (в. код Т. Маретића и П. Ивића, уп. ссл. облике код Даничића и цсл. код Миклошича). Пошто у RJAZU најстарија је потврда из славеносрпског периода за глагол *васпитавати* (Ј. Рајић), а потврде за *васпитати* и *васпитање* датирају од 19. века, можемо закључити да су те речи ревитализоване посредством руског језика. По А. Младеновићу и С. Стијовићу, глагол *васпитати* је србизирана рускословенска реч. Рус. *воспитать* и *воспитывать* црквенословенског су порекла. Уп. потврду у РСАНУ код Змаја за *васпитавати* „дресирати“ са рус. *воспитывать* „одгајати (о биљкама и животињама)“ и стсл. воспитание „ресус“. Дијалекатске потврде показују да се облици са *-а-* употребљавају у Војводини и југоисточној (Црна Трава) и југозападној Србији (сев. Метохија), док са *-о-* регистровани су у РСГВ-у

(Војводина) и у Шумадији код Ј. Грковић (*воспитан* Чумић). У савременом српско-хрватском језику фреквентни су облици са *-а-*. В. *воспитатељ*.

ДЕЈСТВО

- Од рус. *дѣйствіе*, в. § 2.1.2.1. (Ђорђевић 1934д: 17–18).
- В. § 2.1.2.2. (Његован 1938: 111).
- А. Белић, у свом раду о синонимима, одговорио је на питање да ли може реч *учинак* или *дјеловање* заменити реч *дејство*, као што предлаже Т. Маретић. О пореклу речи *дејство* аутор је навео: „Очигледно је да је *дејство* руско *дѣйствіе* од којег имамо у руском и *дѣйствовать* и многе друге речи.“ (Белић 1950з: 361). Затим је размотрио њено значење и употребу: „У нашем језику *дејство* се употребљава у административном језику [...] у значењу: ставити у покрет, отпочети радити, покренути, потстаћи, узети у посао и сл.“ (ор. cit.). А. Белић је закључио да се *данас* та реч избегава и да ће се највероватније изгубити: „Занимљиво је да се код речи *дејство* опажају две ствари које јасно показују да се она мирним, еволутивним путем постепено из језика потискује: с једне стране, осећа се као архаизам, а, с друге стране, вероватно у вези са тим, замењује се описним начинима.“ (id. 362). Поред тога, А. Белић је размотрио да ли се та реч може заменити предложеним заменама и дошао је до закључка да може, али само у појединим значењима: „*Дејство* се тако упорно и држи у нашем језику што није у вези са другим речима и што, због тога, има у великој мери апстрактно значење и доста често непрецизно, неодређено. (Ја видим из грађе Српске академије наука све то колебање, а међу значењима доста често и значење *радње*, *акције*, *деловања*, што је и навело неке да *деловање* предложи као његову замену. [...])“ (id. 361–362). На крају аутор је рекао: „Из овог излагања може се разумети да се реч *дејство* не гони из језика што је позајмљена, а најмање зато што је словенска позајмица; она се уопште из језика не гони; али она, по природи својој, показује знаке неотпорности и постепеног губљења. Овим је, вероватно, означен пут којим ће се тај процес продужити.“ (id. 362).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

- У српско-хрватском језику *дејство* п. „рад, функционисање“: Београд 1901, 1924, 1931, вој. „оружани сукоб, борба, акција“: Београд 1883, 1929, 1939; „активан, непосредан утицај, деловање, значај“: Београд 1879, 1904, 1912, 1927,

1932, 1938, Загреб 1925, Крагујевац 1898, *Ратник* Београд 1883, Ј. Ристић, „утисак, импресија“: Београд 1927, Загреб 1921, Сремац Београд 1910; „надлежност, компетенција, важност; моћ, снага, власт“: Београд 1930, Богишић Београд 1893, Београд друга пол. 19. в., Загреб 1919, 1926; заст. „важност, ваљаност“: Загреб 1940; заст. „активна, државна служба“: Нови Сад 1949, поз. „чин, слика“: Стерија прва пол. 19. в., Београд 1845. (РСАНУ).

У RЈAZU *дјејство* „деловање, корист“, у књигама писаним црквеним или мешовитим језиком.

У славеносрпском периоду потврђене су: именице *д(ј)ејство* „делотворна снага“ у изразу *производити у д(ј)ејство* 1784, *д(ј)ејствије* „id.“ од 1804, придев *дјејствитељен / дејствителан* „стваран, реалан, истински, прави“ од 1784, прилог *дјејствитељно / дејствително* „заиста, стварно“ од 1799. и глагол *содејствовати* рф. и impf. „помоћи, помагати, допринети, доприносити“ 1830. год. (РССЈ).

• У речницима руског језика: *дѣйство* п. ист. „врста црквене службе, театралног карактера“, „театрални чин“ (у 17. в.) (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.), *дѣйство* „деловање, чин“ (Даль s.v. *дѣйствовать*), „радња, рад, деловање; поступак, чин; дело, подухват“, „догађај“, „театрални чин“, „остварење, испуњење“, „утицај; ефекат“ (СРЈ XVIII), „рад, деловање“: 12, 16. в., „поступак, чин“: 1417, 1697; „утицај“: 1534; „обред, церемнија“: 1560, 1673, 1676; „театрални чин“: 1672; „војна операција, маневар“: 1560, 1696. (СРЈ XI–XVII 4: 202–203), „радња, рад, деловање“, заст. „црквена служба у Кремљу или каквом другом сличном месту“ (СЦСРЈ 1: 384), *дѣйство* „ἐνέργεια“: 1073 (Срезневский 1: 784).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У RЈAZU за реч *дјејство* наведено је да није народна и да је по постању од глагола *дјејати* са суф. *-ьство*. За глагол *дјејати* „чинити“ стоји да нема потврда у старијим речницима, па зато констатовано је да није наша народна реч, као ни изведенице од ње. Даље наведено је да је по постању од корена *dě-* глагола *дјети*, који је псл. порекла (стсл. *dějati*, рус. *дѣять*, чеш. *díti, ději*, пољ. *dziać*) (2: 438).

У РССЈ именица *д(ј)ејство*, придев *дјејствитељен / дејствителан*, прилог *дјејствитељно / дејствително* и глагол *содејствовати* означени су као славенизми (111–112, 263).

Код Скока, апстрактне именице *дејство* и *садејство*, калк од нем. *Mitwirkung*, настале су под утицајем црквеног језика (Skok 1: 414 s.v. *djèti*).

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже да су речи *дејство* и *дејствовати* „*Wirkung, wirken*“ из рус. *дѣйство (дѣйствиѣ), дѣйствовать* (боље: *дјеловање, учинак, дјеловати*) (Maretić 1924: 13).

Код Ј. Ајдуковића реч *дејство* забележена је као русизам из Московљевића, од рус. *действие*, са коментаром да је формирана према ортографији модела (Ајдуковић 1997: 170).

В. Михајловић има посрбицу *дејство* „акт (у позоришту); тужба“, забележену 1816. (Михајловић 1982: 71).

Реч *дјејство (дѣйство)* предложена је од стране Друштва српске словесности и у посрбљеном облику *дејство* остала је до дана данашњег у употреби у нашем савременом књижевном језику (Младеновић 2008: 506; НП 2).

Уп. у РЊЈ *дејствовати* „деловати“ < српскословенско *дѣйствовати* (1: 153). М. Зорић је означила као славенизме речи: *дѣствовати (дејствовати)* „деловати“, *издѣйствовати (издејствовати)* „издејствовати, израдити“ и *содѣйствовати (содејствовати)* „суделовати“, које је користио Г. Магарашевић поч. 19. в. (Зорић 2004: 92, 96, 135).

М. Храсте наводи рускословенске речи *дејство* и *дејствије* из дела „Покондирена тиква“ Ј. Стерије Поповића (Hraste 1958: 44). П. Ивић сматра да је *дејство* русизам из области војне терминологије, који се прилагодио српско-хрватском језику (Ивић П. 1998: 251–252, 220). И. Клајн узима реч *дејство* као пример старије позајмљенице коју називају русизмом, али она, по њему, није русизам, већ је у руском језику старословенизам који је био потиснут за време турске владавине, па је посредно пренет из руског језика (СЈП 2004: 182). Б. Терзић каже да се русизам *дејство* протеривао пол. 20. века (Терзић 2003: 211).

М. Бјелетић у свом раду узела је, као пример из једнотомног етимолошког речника српског језика, одредницу *дејство* у којој стоји да је од стсл. *дѣнство*, са објашњењем: „Стсл. реч је посредством црквенословенског, делом и руског, ушла у већину словенских језика; пореклом је изведеница од глагола *дѣти* ‘радити, чинити’ [...] суфиксом *-bstvo* за градњу апстрактних именица, скована као књижевни превод за гр. *ἐνέργεια*“ (Бјелетић 2015: 52). У вези са Михајловићевом

потврдом, М. Бјелетић каже: „Славеносрпско *дејство* (1816) ‘акт, чин; тужба’ семантичка је преведеница лат. *actus* (преко нем. *Akt?*)“ (ор. cit.). За савремено значење „ефекат, учинак“, у одредници стоји да је „под утицајем глагола *дејствовати* (1848) којим се преводи нем. *wirken*, или партиципа *дејствујући* (1826) ‘активни (који ради, функционише)’ преко нем. *aktiv* (?) према лат. *activus*“ (ор. cit.).

По Шанском, руски термин *действо* је домаћа твореница, која се првобитно користила у значењу „позоришни чин“ (први пут забележена 1626–1627); струс. *дѣство* „рад, деловање“ (1073) < *дѣи* „онај који ради, чини“ + *-ство* (Шанский I/5: 51 s.v. *действо*). Цигањенко још додаје да је *действо* данас застарело и да је укр. *дійство* из руског (Цыганенко 104 s.vv. *действительный, действовать*). Фасмер и Черних ту реч не помињу. Куркина изводи *действо* из црквенословенског, упућујући на стсл. *дѣнство* < *дѣѹти* „радити“ (ТСРЯ Шв. 187).

У SP реконструисана је прасловенска реч **dějstvo* „чин, радња, деловање“ < *dějō*, *dějati* + *-stvo* (с напоменом да је њена прасловенска старина несигурна) на основу источнословенских и јужнословенских потврда: цсл. *дѣнство*, струс. *дѣство*, рус. заст., жарг. и дијал. *действо*, у осталим језицима вероватно из цсл. или руског: глуж. *dzejstwo*, чеш. арх. *dějstvo*, слч. *dejstvo*, слн. *dějstvo*, срп.-хрв. *дејство*, мак. *дејство*, укр. заст. *дійство* (3: 128–129).

Укр. *дійство* изводи се од глагола *діяти* < псл. *dějati* (ЕСУМ 2: 94).

Слч. *dejstvo*, заједно са *dejstvovat*, Ј. Кралик наводи као русизме са знаком питања (Kralik 122 s.v. *diat' sa*).

Слн. *dějstvo* (19. в.) преузето је из цсл. *дѣнство* < псл. *dějati* (Snoj 99).

У стсл. *дѣнство* „*efficacia*“ (Miklosich Lex. 186), *дѣнство* „рад, деловање, *instinctus*, *actio*“ (SJS 3: 547); цсл. *дѣнство* „деловање, рад“ (Дьяченко 162); рсл. *дѣнство* „деловање“ (Петковић 64); ссл. *дѣнство* „*efficacia*“ (Даничић 1: 326), ссл. сложенице *благодѣнство* „доброчинство“, *зѣлодѣнство* „недело“ (Zett 142, 313), нема у списима Св. Саве (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980), у филозофским и теолошким списима српске редакције из 14. века налазе се речи: *дѣнство* „дејстви“ (sic! „дејство“), *дѣнствнѣ* „дејство“, *недѣнство* „неделовање“ и *недѣнствнѣ* „id.“ у *Ареопагитском корпусу* Дионисија Ареопагита, *дѣнство* „дејство“ у *Лествици* Јована Синаита и *дѣнство* „дејство, енергија“, *дѣнствовати* „деловати, дејствовати“ у

Дијалектици Јована Дамаскина (Капустина 2016: 180, 186, 251, 309); хсл. дѣиство „деловање, учинак“: Фрашчићев псалтир (1463) (RCJHR 17: 404). У ESJS наводи се стсл. *děistvo* као изведеница од глагола *děti* (3: 130a s.v. *děti*).

◆ Срп.-хрв. реч *дејство* је у РСАНУ добро потврђена у 19. и 20. веку, док у RJAZU уз *дјејство* стоји коментар да се налази у књигама писаним црквеним или мешовитим језиком. У славеносрпском периоду потврђена је 1784. год. у изразу *производити у д(ј)ејство* и у РССЈ обележена је као славенизам. Ссл. потврда код Даничића је из световног контекста (лекаруша). Реч је постојала у старом књижевном језику, али у новом је поново оживљена под руским утицајем изван црквеног контекста да се преведу термини као лат. *effectus, operatio*, нем. *Wirkung* (уп. *садејство* : *Mitwirkung*, *противдејство* : *Gegenwirkung*). Са једне стране, позајмљено је рус. *действие* „(позоришни) чин“, са друге *действие* у изразима као *военные действия*, с тим што је *-ие* одбачено јер у народном српском језику постоји суфикс *-ство* (*братство*), али не и *-ств(и)је*.

Иако је Белић предвидео да ће се та реч у језику изгубити, то се није десило, данас је то фреквентна реч, која се често користи у колокацијама типа *лековито дејство, благотворно, штетно, шкодљиво дејство* као домаћа (словенска) реч за *ефекат*, затим обрти типа *под дејством алкохола / наркотика*, израз *ратна дејства* (= *операције*) итд.

ЗАПЕТА

■ В. *точка* у § 2.2.1.1.2. (ЈПаб 1936е: 58–59).

■ М. Стевановић, у свом раду разматрао је употребу термина *тачка – точка, зарез – запета*, о *запети* је навео: „*Запета* (рус. *запятая*) пак, мада је обликом ушла међу наше речи одређене категорије, те је тако могла задовољити, у нашем се језику, ван значења с којим је преузета из руског, не употребљава. И осим навикнутости на ту реч нема ништа друго због чега бисмо могли сматрати да ће њено нестајање из нашег језика представљати неки губитак.“ (Стевановић М. 1960г: 190). В. још под *точка*.

■ В. § 2.1.2.4. (Малић 1981: 52–53).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *zǎpěta* f. „зарез“: Шпанић Београд 1853, *Бранково коло* 1898, Белић 1923, М. Глишић, Б. Нушић; уп. *zǎnjata* f. грам. заст. „зарез“: Вук, Ј. Веселиновић (РСАНУ).

У RЈAZU *zapeta* „зарез“, код Витезовића (око 1700. г.); нема *zapjata*.

• У речницима руског језика: *zapjatyá* f. „зарез“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль s.v. *запинать, запясть*), „id.“ (СРЈ XVIII), „id.“: 1695, 17. в. (СРЈ XI–XVII 5: 284), „id.“ (СЦСРЈ 2: 50), *zapjata* „id.“ (Срезневский 1: 942).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У РСАНУ за реч *zapjata* стоји да је из рус. *zapjata* (6: 261).

У RЈAZU за реч *zapeta* „зарез“ наведено је мишљење Т. Маретића да је из рус. *zapjata* (22: 256).

Скок помиње реч *zapeta* али са другачијим значењем: „virgula, гранчица“, поименичени *particip perf. pas.* од основе *pen-* < псл. **pęti* (Skok 2: 651 s.v. *pęti*).

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* сматра да је реч *zapeta* „Strich, Komma“ из рус. *zapjata* и да је врло незгодна, „jer Hrvat ili Srbin, kad gdje uščita ‘zapeta’, misli na glag. ‘zapeti’ i ne može nikakve sveze naći među te dvije riječi; osim toga nalazimo se u sumnji, kako ćemo riječ zapeta (koja je upravo pas. partic.) sklanjati, hoćemo li u dat. i lok. sing. reći: zapetoj ili zapeti, u gen. plur.: zapetih ili zapeta; svakako je bolja riječ: zarez.“ (Maretić 1924: 182–183).

Уп. код Ј. Ајдуковића реч *zapjata*, која је забележена као русизам из РСАНУ, од рус. *zapjata*, са коментаром да је на формирање утицала ортографија модела и творбено-морфолошке законитости језика примаоца (Ајдуковић 1997: 184). У Вуковој *Писменици* из 1814. год. стоји: „[...] u prvoj časti trebalo bi govoriti: o pismenima, o srican’u, o čitan’u, o glasoudaren’u; o upotrebl’avan’u različni znaka (kao što je točka, zapjata i pr.) i veliki pismena.“ (Karadža 1984: 211, 215).

М. Караца је забележила термин *zapjataja* у граматици М. Смотричког из 1619. год. (*Grammatika slavenskaja pravilnoe Sintagma, v Evju 1619*, фототипско издање, Кијев 1979), А. Мразовића из 1794. год. (*Rukovodstvo k’ slavenstěj grammaticě vo upotreblenije slaveno-serbskih’ narodnyh’ učilišč’ izdano trudom’ Avrama Mrazoviča izdivenijem’ že obščestva novosadskago*) итд. (Karadža 1984: 222, 237, 238).

Р. Симеон срп.-хрв. лингвистички термин *zapeta* сматра позајмљеницом из руског језика и наводи потврду код Шулека из 1860. године (Simeon II: 756). Т.

Маретић у свом раду о граматичкој терминологији такође наводи Шулекову потврду из 1860. год. за термин *занета*, а за варијанте *занјата* – Ђ. Поповића и Захаријевића и *занјатаја* – Стулића 1801. и 1806. год. (Maretić 1932: 76). Он сматра да је термин *занета* узет из руског језика (op.cit. 24).

Т. Прпић, Б. Терзић и Б. Л. Дабић сматрају да је реч *занета* русизам (Prpić 1956: 22; Терзић 2003: 211; Терзић 1999: 172; Дабић 1981: 16). И. Клајн каже да је русизам *занета* потиснут Правописом из 1960. године, али да је опет у употреби (Клајн, СЈП 2004: 183). О термину *занета* као о „жртвенику језичког јединства“ писао је Б. Станковић (Станковић 1996: 379–380). Такође, о њему као русизму који је од стране хрватских језикословаца, по С. Кордић, неправедно проглашен представником наметања новосадског правописа и српског језичког насиља, в. код Kordić 2010: 317–318.

Рус. *запятая* је, по Фасмеру, од партиципа глагола **пѣтъ, пну* (*пѣтъ; запнуться*) (Фасмер 2: 79). Шански сматра да је од глагола *запати* „запети“ и да је у струс. *запѣтаѣ* из 15. века (Шанский I/6: 58). Черних и Куркина кажу да се тај термин почео користити од 16. века. По њима, то је поименичени глаголски придев трпни *запѣтый, -ая, -ое* од гл. *запѣти(ся)* < **zapęti (se)* „запети, спотаћи се“ (Черных 1: 317; ТСРЯ Шв. 262).

Аутори ИРС-а кажу да рус. *запятая* стара реч, која се још у средњовековној литератури користила као правописни знак, нпр. у рсл. *запѣтаѣ* „апостроф“. Као поименичени глаголски придев трпни у женском роду од глагола *запѣти* „зауставити“ почео је да се употребљава у 14–15. веку, а у значењу „зарез“ у првој половини 16. века у време Максима Грка. Реч је настала као резултат конструкције **запѣтаѣ боуква* у којој је реч *боуква* значила „знак“ (77–78³³¹). Уп. рсл. *запати* „запети, подметнути коме ногу, спречити, поткинути“, „оборити“, „закачити се, ухватити се“, *запатнѣ* „препрека, сметња“ (Петковић 76). Уп. срп.-хрв. израз *к’о занета пушка*.

Шански примећује да се та реч налази у руском и у јужнословенским језицима, тј. у срп.-хрв. и бугарском (Шанский I/6: 58). Буг. *запетѣја* „зарез“, *запѣтия* (1833), *запѣтая* (1847), *запѣта* (1874) у БЕР-у тумачи се као русизам (1: 602).

³³¹ <http://etymolog.ruslang.ru/wordhist.php?id=38&vol=>

Код Миклошича има запатаи „содта“, са две рускословенске потврде, на првом месту „codd. serb.“, скраћенице које нема у списку, а може се схватити као „српски рукописи“ (у српскословенском би се очекивао лик *занетая*) (Miklosich Lex. 316). SJS те речи нема, као ни код Дјаченка, Петковића и Даничића.

◆ Граматички термин *занета* посведочен је у РСАНУ од 19. века, док је у RJAZU једина потврда из Витезовићевог речника (1700. год.). Синонимна реч *занјата* коришћена је у 19. веку, док се у граматикама с краја 18. и током 19. века употребљавала *занјатаја* – обе су, на основу њиховог фонетског лика, руског порекла. У руском језику *занятая* се као правописни знак почео користити од прве половине 16. века и сматра се рускословенским наслеђем, док се код нас, по речима В. Савића, употребљавао у 14. веку (Константин Филозоф, „Сказаније о писменех“) и од нас се у другом јужнословенском утицају (после 1380. год.) пренео у руски. Данас је у свим деловима деловима српско-хрватског језичког простора превагнуо термин *зарез*, ретко се употребљава *занета*.³³²

ИЗБЕГАВАТИ

■ Од рус. *избѣгать*, в. § 2.1.2.1. (Ђорђић 1934д: 17–18, 19).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *избегавати* и *избјегавати* impf. „одлазити бежећи пред неком опасношћу“: Београд 1907, 1921; „склањати се“: Загреб 1898, 1919, 1920, 1925. (Косор), Београд 1922, 1928, „не хтети, не желети учинити, извршити, извести“: Београд 1896, 1930, Загреб 1874 (Богишић), 1901, 1955, Мостар 1908, Панчево 1920; „ишчезавати, губити се, нестајати“: Сплит 1898; *изб(ј)егавати се* „клонити се једно другога“: Београд 1910, И. Секулић 1919. (РСАНУ).

У RJAZU *избјегавати* „склањати се, сачувати се“, потврде из 1834, код Богишића и Шапчанина, уз напомену да је реч забележена у *наше време* и да можда није народна.

Уп. *избегивати* „избегавати“ (РСГВ).

• У речницима руског језика: *избѣгать* pf. „оптрчати многа места“, *избегать* impf. „клонити се; спасавати се“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.), *избѣгать* „удаљавати се;

³³² М. Дешић је, говорећи о граматичкој терминологији у српско-хрватском језику, још 1989. год. констатовао: „*занета* и *зарез* сведени су данас на *зарез* у читавом српскохрватском језику“ (Дешић 1989: 113).

клонити се“ (Даль), *избѣгать, избѣгивать* „бежати, боравити по многим местима“ (СРЯ XVIII), *избѣгати* „удаљавати се“: 12–13. в., 1512, 1626; „клонити се чега“: 11. в., 1650, „скривати се“: 17. в. (СРЯ XI–XVII 6: 95), *избѣгать(ся)* „удаљавати се“ (СЦСРЯ 2: 104), *избѣгати* 1097. (Срезневский 1: 1036).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Скок каже да је префигирани облик *избјегавати* од итератива са -ва- < *бјегати* (Скок 1: 166 s.v. *bjèžati*).

У ЕРСЈ глагол *избегавати* није наведен, али се помињу дијалекатски префигирани облици од -б(ј)егавати: *приб(ј)егавати* / ик. *прибигавати* (Вук), *избегивати* „избегавати“ (РСГВ), *обегдват, обегујем* „id.“ Косово (Елезовић II), *подбегујем* Лесковац (ЕРСЈ 3: 44 s.v. *бежати*).

Т. Маретић каже да се глаголи *избјећи* и *избјежавати* „ausweichen, entgehen“ могу поднети и да се слажу с дативом (Maretić 1924: 32–33; Maretić 1892: 78, 98).

Уп. код И. Клајна глагол *прибегавати*, за који каже да је добијен у 19. веку прилагођавањем руске речи (СЈП 2004: 182). Т. Прпић сматра да су речи *прибегавати* (сили), *прибјежиште*, *избјежавати* и *бјегство* русизми, али да је глагол *избјежавати* потребан и по његовом мишљењу треба га задржати (Prpić 1956: 21, 23).

У етимолошким речницима руског језика се глагол *избегать* не помиње (Фасмер; Цыганенко; Черных). По творбеном саставу, то је префигирани облик од глагола *бегать* < псл. **bëžati* / **bëgati* (в. ЭССЯ 2: 58–59 s.v. **bëgati*; SP 1: 224–225 s.v. **bëgati*). Уп. код Шанског рус. *избежатъ* < стсл. *нзѣжати* „побећи“ (Шанский I/7: 20).

Уп. у ссл. *нзѣгати* „effugere“ (Даничић 1: 394). У списима Св. Саве има *нзѣгнути* (друго слово Хиландарског типика) (Трифунковић/Јовановић/Јухас 1980: 68). Код Миклошича *нзѣгати* „id.“, *нзѣгнати* „id.“, *нзѣжати* „id.“, са подацима од самих почетака српскословенске писмености у данашњем значењу (са објектима „смех“, „рад“, „људска слава“ и сл.) (Miklosich Lex. 240). Нема код Дјаченка и Петковића. У ESJS наведени су стсл. префигирани облици: *izběžati, izbëgnoti* pf., *izběgati* impf. „побећи“ од глагола *bëžati* (1: 62 s.v. *bëžati*).

◆ П. Ђорђевић у НЈ сматра да је глагол *избегавати* од рус. *избѣгать*. Тај глагол је потврђен у RЈAZU и РСАНУ од 19. века. То је књижевна реч (народно је *клонити*

се нечега), али није русизам, јер су у српскословенском потврђени глаголи изгѣгати, изгѣгнати и изгѣжати код Миклошича, изгѣгати код Даничића и изгѣгнути у списима Св. Саве. Цсл. глаголи преводе грчко ἐκφεύγειν „избегавати“ у оба значења, дословном (које имамо у *избеглица*) и пренесеном. Данас је то фреквентна реч.

ИЗЛИШАН

- Од рус. *излишний*, в. § 2.1.2.1. (Ђорђевић 1934д: 17–18).
- Љ. Стојановић: „*Излишан* не мора бити из руског кад имамо залишан, и прво би могло значити *сувишан*, *непотребан*, а друго *неупотребљен*, а оно што је неупотребљено не мора бити сувишно.“ (ЈПаб 1936ж: 86–87).
- Д. Малић узима реч *излишан* као пример „црквенославенизма“ који је ревитализован посредништвом руског језика (Малић 1981: 51–52).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

■ У српско-хрватском језику придев *излишан* „непотребан, прекомеран, сувишан“: *Матица* 1866, Л. Лазаревић 1898, Београд 1924, Загреб 1916, 1925. (Косор), 1948, 1951. (РСАНУ).³³³

У RЈAZU *излишан* „superfluous, сувишан, који је преко потребе, којег не треба“, све потврде из 19. века (*Новине србске* 1834, 1835, П. Болић 1818, Л. Зоре 1869, *Осветници* 1878), са коментаром: „*U naše vrijeme kod pisaca po crkvenom jeziku*“; уп. *излишњи* „id.“, од 18. века: Д. Обрадовић (1788), П. Болић (1818); *излишност* „особина оног што је излишно, оно што је излишно“, код писаца из 19. века, П. Болић (1818).

• У речницима руског језика: придев *излишний* „непотребан; сувишан; бескористан“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.), *излишний* „id.“ (Даль s.v. *излиха*), *излишний* / *излишный* / *излишший* „непотребан; сувишан“, „бескористан“ (СРЈ XVIII), *излишний* / *излишный* „непотребан“: 13, 14. в., „додељен чему“: 1664, 1689. (СРЈ XI–XVII 6: 165), *излишний* „непотребан“ (СЦСРЈ 2: 115).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У РМС уз реч *излишан* стоји ознака руско (2: 403).

³³³ У РСАНУ стоји још и покрајинска реч *излишан* „излизан, углачан“: Пољица. То је трпни придев *излишан*, *-ана*, *-ано* (са постојаним *а*) од *излишати се* „прекрити се лишајевима“.

У RJAZU за придев *излишан* упућује се на стсл. *izlišъnъ*, за *излишъи* на стсл. *izlišъnъ*, док се именица *излишност* изводи од *излишан* (4: 221).

Скок помиње придев *излишан* „сувишан“ и именицу *излишност* као изведенице од *излиха* „поврх тога“ (1334) < *liho*, као што је и од *залиха* настало *залиха* „роба“, *залишан* „преобилан“, *залих* „без посла“ (Вук), *залишан*, *залихан* и *залихност* „luxus“ (Дела Бела) (Skok 2: 294–295 s.v. *lih*).

Т. Маретић каже да је реч *излишан* „überflüssig“ (код Ђ. Поповића) из рус. *излишний* и да је непотребна поред наше речи *залишан* (Maretić 1924: 34; Maretić 1892: 70, 87).

Код Његоша С. Стијовић бележи руску реч *излишност*, са звездицом која значи да није потврђена у овом облику, уз напомену да реч бележи RJAZU, с најстаријом потврдом славеносрпског писца Болића из 1818. (Стијовић С. 1992: 164). У уводу аутор каже да је та реч изведеница од славенизма (Стијовић С. 1992: 38). У РЊЗ забележена је именица *излишност* „сувишност“, без ознаке порекла (1: 282).

Код Ј. Ајдуковића реч *излишан* забележена је као русизам из РМС, од рус. *излишний*, са коментаром да је на формирање утицала ортографија модела и творбено-морфолошке законитости језика примаоца (Ајдуковић 1997: 190).

М. Зорић је означила као славенизме и књишке речи: *излишний* (*излишни*) „сувишан“, *излишество* „претеривање, сувишност, вишак“, *излише* (*излишије*) „претеривање, сувишност, вишак“, *лишити* „лишити, ускратити“ и *лишити се* „одрећи се“, које је користио Г. Магарашевић поч. 19. в. (Зорић 2004: 96–97, 101).

Ј. Стерија Поповић је употребљавао у својим песмама речи *излишний* (*излишни*) „сувишан, непотребан“ и *излишность* (*излишност*) „сувишност, непотребност“, које Љ. Тумарић означава као славенизме и књишке речи (Тумарић 2008: 90).

Према речима М. Ивић, у текстовима С. Мркаља често је заступљена реч *излишан* која се у то време сматрала изразитим србизмом (Ivić M. 1997: 88).

Б. Терзић сматра да је реч *излишан* русизам (Терзић 2003: 206).

Шански сматра да је рус. *излишний* преузето из старословенског језика, од стсл. **izlišъnъnъ* < *izlišъ* „сувише, више него, већма“ од предлошке конструкције *изъ лиха*. Најстарија потврда је из 13. века (Шанский I/7: 33). Фасмер, Цигањенко и Черних тај придев не помињу.

У ЭССЯ је реконструисан псл. предложак **jъzlišьnъ(jъ)* (< **jъzlišiti*) на основу струс. („др.-руск.“) и рсл. *излишний / излишний* (СРЯ XI–XVII), рус. *излишний*, буг. *излишен*, мак. *излишен* и срп.-хрв. (уз назнаку: „книжн.“) *излишан* (RJAZU) (9: 42).

Буг. *излишен* „непотребан“ у БЕР-у наводи се као префигирани облик од *лишен* „id.“, који се тумачи: 1. од псл. **lišьnjъ* (рус. *лишний*) – **lixъ, liše* (позивајући се на рад: Иллич Свитыч 1963: 84), 2. од псл. **lišьnъ* < **lixъ* (Sławski 4: 294 s.v. *liszny : liszni*) и 3. као позајмљеница из руског (Б. Цонев) (3: 445 s.v. *лишен*).

По А. Глухаку, реч *излишан* „сувишан“ је од *излиха* „поврх тога“ (Gluhak 374 s.v. *lih*).

Миклошич за *излишъnъ* „superfluous“, *излишъnъ* „id.“ даје више српскословенских потврде из 15–16. века (Miklosich Lex. 247). Нема у SJS. У рускословенском речнику Петковића нема, има само *излишше* компаратив од *излиха* „одвише“, *излиха* „сувише, преко мере, већма“ (83). Код Даничића нема, као ни у списима Св. Саве (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980). У ESJS није наведен стсл. *izlišьnъ* под одредницом *lichъ* (7: 422–423).

◆ Придев *излишан* је у речницима срп.-хрв. језика потврђен од 19, а *излишњи* од 18. века. Миклошич има српскословенске потврде из 15–16. века. Рус. *излишний* сматра се позајмљеницом из старословенског језика. На основу свега наведеног, можемо претпоставити црквенословенско порекло придева *излишан*. Данас се он релативно често употребљава у српско-хрватском језику, с тим што је фреквентнија употреба прилога *излишно*, посебно у конотацији са глаголима *говорити, причати, рећи, коментарисати* и сл.

ЈЕДНОМИШЉЕНИК

■ В. § 2.1.2.4. (Малић 1981: 52–53).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *једномишљеник* т. „онај који је истог мишљења, истих схватања; поборник исте идеје“: Загреб 1913, 1946, Р. Домановић, С. Сремац, Белић; уп. *једномисленѣк* т. „id.“: Вук, *Виенац* 1885, Ђ. Јакшић, Београд 1914, 1935; *јединѣмисљеник* т. заст. „id.“: Београд 1930; *јединѣмисленѣк* т. заст. „id.“: Будим 1809. (Е. Ивановић); (РСАНУ).

У RЈAZU *једномишљеник* „човек који једнако мисли као и други“, уз напомену да је начињен у *наше време*; уп. истозначне речи: *једномисленик* (код Вука) и *јединомисленик* (код Вука, из рус. *единомысленикъ*).

• У речницима руског језика: *единомышленник* т. „истомишљеник; саучесник“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.), *единомышленникъ* „истомишљеник“ (Даль s.v. *единица*), *единомысленник*, *единомышленник* „id.“ (СРЈ XVIII), *единомысленникъ* „id.“: 13. в., 1666, *единомышленникъ* „id.“: 1552, 1614. (СРЈ XI–XVII 5: 25–26), *единомысленникъ*, *единомышленникъ* „истомишљеник“ (СЦСРЈ 1: 391), *единомысльникъ* / *единомысльникъ* „unanimis“ (Срезневский 1: 813).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Скок ту реч не помиње.

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже за сложеницу *једномисленик* „истомисленик“ (Ивековић) да је добро као и *једномишљеник*, без навођења порекла (Maretić 1924: 38).

Вук у предговору свог превода *Новог Завјета* каже да је користио „Славенску“ реч *једномислени* које нема у народном језику, али се лако може разумети (Караџић 1847: 16).

У етимолошким речницима руског језика се именица *единомышленник* не помиње (Фасмер; Цыганенко; Черных). Најстарија потврда је из 13. века за реч *единомысленникъ* „истомишљеник“.

У стсл. *единомысльникъ* „unanimas“, *единомышленникъ* „unanimitas“, *единомысленик* „concordia“, *единомысль* „concordia“, са српскословенским потврдама (Miklosich Lex. 1152); рсл. *единомысльє* < *единомысленик* „једнако мишљење, једнодушност, слога, склад“ (Петковић 66). Код Даничића нема, али има код Zett-а *единомысльникъ* „Gleichgesinnter“, *единомысленик* „Eintracht“, *единомысльникъ* „einmütig, einträchtig“, те речи су црквенословенске преведенице за *ὁμόνοια, ὁμόφρων* (200). У списима Св. Саве има *единомысльно* (прво слово Хиландарског типика) (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980: 57). У хсл. *единомысльникъ* / *единомышленникъ* „једнодушан“: најстарији хрватскоглагољски мисал (поч. 14. в.), Мисал кнеза Новака (1368), Рочки мисал (око 1420), Љубљански (Берамски) мисал (15. в.), део бревијара (1384. ?), глагољски Бревијар Вида Омишљанина (1396), Лобковицов псалтир (1359), Паришки кодекс (14. в.), *единомышленникъ* „једнодушно, сложено“:

Лобковицов псалтир, Паришки зборник (1375), еднoмислнти „једнако мислити“: П новљански брeвијар (хрватскоглагољски рукопис из 1495) (RCHHR 17: 447).

◆ Срп.-хрв. сложенице *једнoмишљeнѝк* и *једнoмислeнѝк* (односно *јединoмишљeнѝк* и *јединoмислeнѝк*) и рус. *единомышленник(ъ)* / *единомыслeнник(ъ)* представљају црквенословенско наслеђе, с тим што је у српском језику на њихову употребу утицао руски језик. У савременом језику *једнoмишљeник* је потиснуо *посрбљeну* варијанту *истoмишљeник*.

ЛИЦЕ, ЛИЦЕМЈЕРАН

■ *Лице* у значењу „особа“, *лицемјеран* в. § 2.1.2.4. (Малић 1981: 52–53).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *лице* п. „предња стране главе“: Загреб 1904, 1933, Београд 1929, анат. „део главе испод очијум образ“: Загреб 1871, 1919, 1936, Задар 1905, Винковци 1906, анат. „део главе у животиња“: Београд 1883, 1904, фиг. „изглед, лик“: Шеноа Загреб, Београд 1949, 1952, Загреб 1959, „спољни израз“: Београд 1893, 1910, 1935, Загреб 1909, 1949, Андрић Сарајево 1945; „особа, личност“: Београд 1932 (М. Ускоковић), 1939, „личност, лик у уметничком делу“: Београд 1872–1873, Р. Домановић, Загреб 1913, 1950; „предња страна нечега“: Пољица, Београд 1946, Андрић Сарајево 1947, покр. „главна улица“: Београд 1928, „страна металног новца, глава“: Београд 1842, „боље израђена спољна страна тканине, одеће и сл.“: Вук, Београд 1914, 1956, „горња, сунцу окренута, страна листа биљке“: Београд 1922, Загреб 1924, „горњи мекани део обуће“: Србија 1906, Београд 1939, „предња страна документа“: Београд 1929, 1930; „горња површина, ниво“: Београд 1872, 1923, покр. „декоративно сложено горњи ред воћа у корпама“: Београд 1937; „страна са које се какав проблем може посматрати, тумачити и сл.“: Београд 1926, 1940, Загреб 1950; покр. „карактеристична боја, одговарајући спољни изглед, обележје“: Београд 1896, 1898, 1903, 1928, потврда из Вароши; покр. „тканина, материјал за шивење рубља, одеће и сл.“: Београд кр. 19. – поч. 20. в. (Р. Домановић, С. Ранковић), *Кића* Ниш 1905; покр. „место, земљиште изложено сунцу“: Београд 1928, потврде из Пирота и Тупижнице; покр. „доњи, дебљи крај стабла бадњака“: Косово; грам „граматичко својство глагола од. личних заменица“; покр. „супротно од, наспрам“: Загреб 1880–1881; придев *лицемјеран* / *лицемјеран* и *лицемјеран* /

лицѐмјѣран „који једно мисли, а друго говори, дволичан, претворан“: Шеноа Загреб, Београд 1948, Загреб 1960; „који се односи на лицемере и лицемерство“: Ј. Игњатовић 1878, Београд 1934, 1951. (РСАНУ).

У RЈAZU *лице* „facies“, од овог најстаријег значења развила су се још у прасловенско доба друга значења, нпр. „образ“ у свим словенским језицима; у речницима код Вранчића, Микаље, Дела Беле, Белостенца, Јамбрешића, Стулића, Волтића, Вука и Даничића; *лицѐмјѣран* „који је као лицемер“, код писаца из 19. в. и код Шулека; уп. *лицѐмјѣр* „simulator, hypocrites“, код Стулића (с напоменом да је реч руска).

Код Вука има *лице* „facies“, „facies advers[a] panni, наличје“, „plane (лицем на Божић, на Ђурђев дан итд.)“ (Вук 1852).

У славеносрпском периоду потврђен је придев *лицемеран* „дволичан, неискрен, претворан“ од 1730, именица *лицем(ј)ерије* „особина и поступак лицемера, лицемерје, дволичност, притворство“ 1784. и глагол *лицем(ј)ерствовати* „понашати се лицемерно, бити неискрен, дволичан“ 1784. год. (РССЈ).

Дијал. *лице* „предња стране главе“, „особа, личност“, „боља, лепша страна тканине, она страна тканине која на одећи долази споља“, „горњи мекани део обуће који прелази преко горњег дела стопала“, „јастучница“ Војводина (РСГВ), „предња страна главе у човека“, „део главе испод очију, образ“, „спољни израз, изглед предњих делова главе као одраз расположења“, „навлака“, „спољни део тканине“ Ченеј (Марић), *лице* „лице“ Свиница (Томић), *лице* „предња страна главе у човека; образ“, „особа, личност“, „предња страна зграде окренута улици, прочеље, фасада“, „права, боља страна чега (најчешће тканина); страна одеће с које се она носи“ бачки Буњевци (Реић/Ваџлија), „предњи део главе“, „спољашња страна тканине“, „прочеље“ бачки Буњевци (Sekulić), *лице* „предњи део људске главе“, „материјал, штоф“ Чумић (Грковић), *лице* „страна земљишта окренута сунцу, југу“ Тимок (Динић), „предња страна куће“ Кучи (Петровић/Ћелић/Капустина), „ткана материја, фабричка тканина; прочеље (фасада)“ Црна Река (Марковић I), „предња страна“ Црна Трава (Стојановић), „id.“ Каменица код Ниша (Јовановић I), „лице“, „образ, достојанство“, „присоје; присојна страна“ Пирот (Златковић), *лице* „предњи део главе“, „предња страна куће“, „горњи део јоргана“ сев. Метохија (Букумирић), *лице*: *Ђуљ се рони, на лице*

ту пада (свадб. НП) Призрен (Чемерикић); *лицемеран* „дволичан, неискрен“ Војводина (РСГВ), *лицемјѣран* „дволичан, претворан; неискрен“: *не будите лицемјерни ни пред Богом ни пред људима* (из набожног текста, Будим 1780) бачки Буњевци (Sekulić), уп. *лицомѣри (се)* 3. sg. impf. „ласкати; бити дволичан, лицемерно се понашати“ Пирот (Златковић), чак. *licum̀rasc* „Heuchler, Frömler, Scheinheiliger“, *licum̀irka* „Heuchlerin, Frömlerin, Scheinheilige“, *licum̀irstvo* „Heuchelei, Frömmelei, Scheinheiligkeit“ (ČDL).

• У речницима руског језика: *лицо́* „лице; образ; особа; предња страна“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.; Даль), „предња страна главе човека“, „предња страна (куће и сл.), фасада“, „спољашњост нечега“, „особа, личност“, „портрет, цртеж“, прен. „суштина, основна црта нечега“, „граматичка категорија лица“ (СРЯ XVIII), *лицо / лице* „лице“: 1076, 12–13. в., прен. „врлина“: 14–15, 18. в.; „образ“: 1603; „особа, личност“: 1076, 16. в., 1570; „предња страна“: 11. в., 1646, „фасада“: 1499, 1612, 1622, 1667, „предња страна домаћинства“: 1668, „наличје тканине“: 1613, 1640, 1658, „предњи део војног строја, фронт“: 1375, „заглавље у тексту“: 1644, 1665, 1686; „спољашњост нечега“: 12, 13. в., „разноликост“: 12, 17. в.; „изглед, лик“: 12, 17. в., „маска“: 16. в.; „боја“: 1499; рл. „цртежи, слике“: 1651, 1670; „на делу“: 12, 12–13. в. (СРЯ XI–XVII 8: 254–257), *лице* „предња страна главе“, „спољашњост“, „лице у позоришној представи“, „спољашња страна предмета“, „наличје“, „предња страна чега“, „особа“, заст. „на делу“ (СЦСРЯ 2: 258), „vultus“, „образ“, „предња страна“, „изглед“, „persona“, „боја“, „род“, „на делу“ (Срезневский 2: 30–32); придев *лицемѣрный* „лицемеран“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.), *лицемѣрный* „id.“ (Даль s.v. *лице, лицо*), „id.“ (СРЯ XVIII), „id.“: 1076, 1551, „који испољава лицемерје, дволичан“: 1652; „лицемеран, дволичан човек“: 1076; „ироничан“: 1073. (СРЯ XI–XVII 8: 253), „лицемеран“ (СЦСРЯ 2: 258), *лицемѣрньи* „εἰρωνικός“: 1073, „лицемеран“: 1076. (Срезневский 2: 33).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► П. Будмани каже да је реч *лице* прасловенског порекла, настала од корена *lik*, и упућује на стсл. и полј. *lice*, рус. *лицо*, чеш. *líce* (RJAZU 6: 40). За придев *лицемјеран*, такође каже да је прасловенска и упућује на стсл. *licetǣrny*, рус. *лицемѣрный*, полј. *licetierny* (id. 46), док за именицу *лицемјер* каже да је

прасловенског порекла, сложена од именице *lice* и глагола *měriti*, и упућује на стсл. *licetěрь*, рус. *лицемѣрь* (ор. cit.).

У РССЈ именица *лицем(ј)ерије* означена је као славенизам (164).

По Скоку, општесловенска реч *лице* је прасловенског порекла, од **liko* „facies“, а сложеница *лицемјер* (с паралелама у стсл., рус. и пољ.) можда је стара преведеница (али то не мора бити), од ствнем. *liphazari* „Heuchler“, *gelichhisōn* (Skok 2: 300–301 s.v. *lik*³).

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* не помиње реч *лице*, а за речи *лицемјер*, *лицемјеран*, *лицемјерје* „Heuchler, heuchlerisch, Heuchelei“ каже да су из црквеног и да су боље народне: *претворица*, *претворан*, *претварање* (Maretić 1924: 49–50; Maretić 1892: 74).

Код Његоша С. Стијовић бележи рускословенску реч *лицемјерство*, са звездицом која значи да није потврђена у овом облику (Стијовић С. 1992: 170). У РЊЈ *лице* „предњи део човечије главе; образ; израз расположења на лицу“, „лик; обележје“, „фасада; предња страна чега“, „част, углед“, и *лицемјерство* „дволичност“, обе су без ознаке порекла (1: 409).

В. Михајловић има посрбицу *лице* „персона; субјекат“, забележену 1751. (Михајловић 1982: 180–181).

Уп. код Ј. Ајдуковића русизам *лицемер* из Московљевића, од рус. *лицемер*, са коментаром да је формирана према ортографији модела (Ајдуковић 1997: 223). Б. Терзић сматра да је реч *лицемер* русизам (Терзић 2003: 206).

Вук у предговору свог превода *Новог Завјета* каже да је користио речи *лицемјерје* и *нелицемеран* које су „од Славенскијех посрбљене“ и да је задржао „Славенску“ реч *лицемјер* (Карацић 1847: 16).

Рус. *лицо* наслеђено је из струс. *лице* (11. в.), по пореклу од псл. **lice* < **lik-*, на основу паралела из укр. *лицé*, стсл. *лице*, чеш. и слч. *lice*, пољ. *lice*, слн. *lice* и срп.-хрв. *лице* (код Куркине још и блр. дијал. *лицо*, буг. и мак. *лице*). Цигањенко још додаје да је та именица добила значење „човек“, од којег су се даље развиле творенице *лицевой*, *личный* итд. (Фасмер 2: 506 s.v. *лицо*; Цыганенко 216 s.v. *лицо*; Черных 1: 486–487 s.v. *лицо*; ТСРЯ Шв. 411–412 s.v. *лицо*).

У ЭССЯ је реконструисано псл. *lice на основу словенских паралела, с тим што се значење „особа, личност, персона“ јавља у мак. *лице*, срп.-хрв. *лице*, слн. *lice*, чеш. *lice*, пољ. *lice* и стблр. *лицо (лице)* (15: 75–78).³³⁴

Рус. *лицемёрный* не помиње се у етимолошким речницима руског језика. Само Фасмер тумачи именицу *лицемёр* као сложеницу из псл. *lice + *-мѣнь (> рус. *мена*) у значењу „онај који мења лица, који је дволичан“ (Фасмер 2: 506 s.v. *лицемёр*). Куркина сматра да је *лицемер* црквенословенска реч, на основу стсл. *лицѣмѣръ*, вероватно под утицајем грч. *prosōpolēptēs* „пристрастан“ < *prósōpon* „лице“ + *lēptēs*, придев од *lambáno* [sic! *lambánō*] „узимати“, односно „који узима, поприма лице неког другог“ (ТСРЯ Шв. 411 s.v. *лицемёр*).

На основу потврда у стсл. *лицѣмѣрънъ*, буг. *лицемерен*, срп.-хрв. *лицем(ј)еран*, чеш. *liceměrný*, пољ. *licemierny* и рус. *лицемёрный*, реконструисан је псл. предлогак *liceměрънъ < *liceměръ (ЭССЯ 15: 79–80).

У ERNJ за именицу *лице* (13, 15. в., дијал. потврде из Гацка, Сења, Вргаде и Вараждина и потврда у кајк.) наведено је да је од псл. *lice, сложеница *лицемјер* (16. в., дијал. потврде са Брача, из Вараждина и кајк.) од псл. *liceměръ, а за придев *лицемјеран* (19. в., дијал. потврде из Гацка и Вараждина) стоји да је постало од *liceměрънъ < *liceměръ (550 s.v. *lice*, *licemjēr*, *licemjēran*). Под одредницом *личан* наведено је да је реч *лице* у значењу „особа“ у новије доба позајмљена из руског (евентуално преко српског) (551 s.v. *ličan*).

У стсл. *лицѣ* „*facies*, *figura*“, „persona“, „*color*“, *лицѣмѣръ* „*simulator*“, „*fallax*“, *лицѣмѣрънъ* „*simulatus*“ (Miklosich Lex. 340), *лицѣ* „*facies*“, „persona“, „*substantia*“, „*aspectus*“, „*superficies*“, *лицѣмѣръ* „лицемер“, *лицѣмѣрънъ* „лицемеран“ (SJS 2: 128–1130). У рсл. *лицѣмѣръ* „лицемер, притворица“ (Петковић 108). У ссл. *лицѣ* „*facies*“, ³³⁵ *лицѣмѣрѣнѣ* сѣ „*simulare*“, *лицѣмѣрѣнѣ* „*personae respectus*“ (Даничић 2: 16–17), у списима Св. Саве *лицѣ* (прво слово Хиландарског типика, Живот Св. Симеона, Служба Св. Симеону), сви примери у значењу „лице“ (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980: 81); у филозофским и теолошким списима српске редакције из 14. века налазе се речи: *лицѣ* „лице“ у *Ареопагитском корпусу*

³³⁴ О континуантима псл. *lice у словенским језицима и дијалектима в. Siatkowski 2012: 11–15.

³³⁵ У старосрпском *лицѣ* има и посебно значење „украдена ствар, доказ“, одатле *обличити*.

Дионисија Ареопагита, лице „id., личност“ у *Дијалектици* Јована Дамаскина и лицемѣрство „лицемерје“ у *Лествици* Јована Синаита (Капустина 2016: 183, 312, 252). У Хиландарском типичу В. Савић бележи ссл. именицу лице „лице, образ“ (Савић 2013: 691). У ESJS наведено је стсл. *lice* „лице; спољашњи изглед“ < псл. **lice* и стсл. *liceměръ* < псл. **lice-měнь* или **lice-měriti* (7: 420–422 s.v. *lice, liceměръ*).

◆ По Д. Малић, реч *лице* у значењу „особа“ је руског порекла. Најстарија потврда за ту реч у том значењу је код Михајловића из 1751. године, док у RJAZU није потврђена. Посведочена је и у Војводини. Значење „persona [= особа]“ потврђено је у старословенском лице, међутим нема је нити код Даничића, нити код Петковића. У руском је *лицо / лице* „особа, личност“ потврђена 1076. год. у СРЯ XI–XVII. У значењу „facies (= предња страна главе)“, реч *лице* је прасловенског порекла (од псл. **lice*, уп. ссл. лице „facies“).³³⁶ Међутим у значењу „особа“, та реч је црквенословенског порекла. Цсл. значење одликава развој гр. πρόσωπον „лице, позоришна маска“ > „особа“. Из исте грчке речи се, посредством етрурског, изводи и латинска *persona*. Данас та реч има широку употребу у српско-хрватском језику.

Т. Маретић за реч *лицемјеран* каже да је из црквенословенског језика. Вук је назначио да су речи *лицемјерје* и *нелицемјеран* „Славенскије посрбљене“ и да је реч *лицемјер* „Славенска“, те да их нема у народном језику, али се лако могу разумети. У RJAZU и у РССЈ реч *лицемјеран* потврђена је од 19. века. Дијалекатске потврде су из Војводине, док у Пироту посведочен је глагол (*лицомѣри (се)*). Код Секулића (бачки Буњевци) пример је из набожног текста из 1780. године. У руском та реч се сматра црквенословенском (уп. струс. *лицемѣръньи* од 11. в.), због постојања паралеле у стсл. лицемѣрънь „simulatus“. Даничић има српкословенско лицемѣрити љ „simulare“. На основу свега наведеног, можемо закључити да је то црквенословенска реч, која је изузетно фреквентна у савременом српско-хрватском језику.

НАЧЕЛО, НАЧЕЛНО

³³⁶ Т. Маретић сматра да је *лице* као граматички термин црквенословенског порекла (Maretić 1932: 20, 22–23).

■ М.: „Место *принцип* и *принципски* доиста се говори *начело* и *начелно*, али су и то туђе речи, направљене према руским. Реч принцип постала је технички термин за начела. Зато се обе речи употребљавају, па се каже: *начела* странке, *начела* живота, али *принципи* науке о језику итд.“ (НП 1933в: 128).

■ А. Белић је навео да је Вук узимао речи из црквеног језика када је настајала потреба за њима, али је инсистирао да те речи добију „наше гласовно рухо, тј. да се не говори *начало* или сл., како је у језику наше данашње цркве, већ *начело*, како одговара нашем језику“ (Белић 1933ж: 162–163).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *начéло* / *начело* п. „основна, главна поставка, идеја“: Београд 1851, 1870. (М. Ђ. Милићевић), 1876. (Ђ. Даничић), 1877, 1882, Загреб 1906, *Бранково коло* 1898, „правило, гесло, девиза, принцип“: М. П. Шапчанин, Београд 1928, 1931, „основно убеђење, уверење“: Београд 1869, 1910, Загреб 1912, Ј. Скерлић, Р. Домановић, Б. Нушић; „основна, изворна, природа, есенција“; прилог *начелно* „у начелу, у принципу; у главним, општим поставкама“: Нови Сад 1899, Београд 1929, 1930, 1950, 1956, Крлежа Загреб 1938; уп. *начáло* / *начало* „почетак, постање, зачетак, настанак“: Његош *Луча Микрокозма*, В. Петровић (1954) (РСАНУ).

У RЈAZU *начéло* „почетак“, код Дела Беле, Стулића и Даничића (неколико потврда из 13. и 14. века), „Prinzip; правило“, код писаца из 19. и 20. века; нема прилога *начелно* нити облик *начало*.

У славеносрпском периоду потврђена је именица *начало* „почетни временски период, почетак“ 1804, „извор, узрок“ 1784. и придев *началан* „који се односи на главне, опште црте; главни, основни“ 1784, „који је на челу, који је при врху хијерархијске лествице друштва, главни, водећи“ 1814. год. (РССЈ).

• У речницима руског језика: *начáло* п. „почетак, зачетак; први део нечега; извор, исходиште; основа; принцип“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль), „исходиште; први део, прво време, почетак; постанак; у филозофији 18. века један од основних елемената природе, који лежи у основи свих ствари (вода, земља, ваздух, ватра); основа; (pl.) основе науке и сл.; власт; (pl.) демони“ (СРЈ ХVIII), „почетак (у времену и простору), основа“: 1057, 1643, „почетак нечега“ 1686, „почетак богослужења“: 17. в.; „подухват“: 11. в., 1654; „извор“: 1073, 1563, 1663, „повод,

узрок“: 1418; „основа“: 17. в.; „у филозофији један од основних елемената природе, који лежи у основи свих ствари (вода, земља, ваздух, ватра)“: 12, 14, 16. в.; „врх нечега“: 12–13. в.; „први део нечега“: 12–13. в.; „огранак, крак, део“: 14. в., „део реке“: 1499, 1675; „прво, главно место“: 1660; „руководство, власт“: 11, 12. в., 1573, „духовно руководство“: 1606; „држава, царство“: 1345, 16. в., 1669; „начелник, власт“: 15. в., 1648, 1670, 17. в.; рл. „назив за једну групу анђела“: 1073, 16. в., 1656; рл. „демони“: 16. в., 1656; „одељак, глава“: 17. в. (СРЈА XI–XVII 10: 307–309), „почетак; узрок; почетак науке и сл.“, цсл. „почетна молитва у богослужењу“ (СЦСРЈА 2: 419–420), „ἀρχή“: 11. в., „основа; почетка; власт“ (Срезневский 2: 362), „почетак; почетни период; први део нечега; исходиште; основа; власт“, од 12–13. века (СДРЈА); прилог *начально* није потврђен у речницима,³³⁷ уп. придев *начальный* „начелан; први; старији“ (ТСРЈА Уш.; СРЈА; ТСРЈА Шв.; Даль s.v. *начало*), „почетан; главни, основни; првобитни; старији, главни“ (СРЈА XVIII), „почетан; први“: 15–16, 17. в.; „исконски, древни“: 12–13. в.; поименичено *начальная* „то што је било у почетку, у древна времена“: 17. в.; „крупан, велики“: 1156, 17. в.; „свеопшти (?)“: 1606; „први по значењу, важности, главни; старији (по положају); врховни“: 14. в., 1418, 1596, 1640, 1650, 17. в.; поименичено „начелник, предводник“: 1512, 1691; поименичено *начальнии* рл. „потчињени“: 11–12. в. (СРЈА XI–XVII 10: 307–309).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Т. Маретић каже да су наши писци узели реч *начело* у значењу „правило“ од рус. *начало*, променивши јој вокал *a* у *e* (RJAZU 7: 224).

У РСАНУ уз реч *начало* стоји ознака да је црквенословенског порекла (14: 623).

У РССЈ именица *начало* означена је као славенизам (189).

Скок каже да се значење „онтолошки принцип“ речи *начело* „почетак, principium“ налази већ код Дела Беле, а да се та реч у значењу „принцип кога се држимо у раду“ сматра русизмом, од рус. *начало*, које је ово значење добило према

³³⁷ Међутим употребљава се у руском језику и наведен је у речнику синонима, в. http://search2.ruscorpora.ru/search.xml?env=alpha&mycorp=&mysent=&mysize=&mysentsize=&mydocsize=&dpp=&spp=&spd=&text=lexform&mode=main&sort=gr_tagging&lang=ru&nodia=1&req=%E0%E0%F7%E0%EB%FC%ED%EE

http://dic.academic.ru/dic.nsf/dic_synonims/88498/%D0%BD%D0%B0%D1%87%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE

основном лат. *principium*. Од именице изведен је придев *начелан*, потврђен од 14. и 15. в., у значењу „поглавит, главни“. У одредници *-čēti* Скок помиње *начело* као изведеницу од *начети* са суф. *-ло*, која је првобитно значила „почетак“, као у рус. *начало*, док се данас користи у значењу лат. *principium* (Skok 1: 305 s.v. *čělo*; 1: 315 s.v. *-čēti*).

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже да је реч *начело* „Grundsatz, Prinzip“ из рус. *начало* и да „od imenice načelo izveli su književnici pridjev načelan, koji nije loš“ (Maretić 1924: 58). У свом раду он каже да су речи *начело* и *начелан* „Grundsatz“ (код Мажуранића и Ужаревића и Шулека), „Prinzip“ (код Ђ. Поповића) од рус. *начало* са истим значењем (Maretić 1892: 71, 88).

Код Његоша С. Стијовић бележи *начало* као рускословенску реч (Стијовић С. 1992: 177). У РЊЈ стоји *начало* „зачетак“ < рус. *начало* (1: 500). Б. Л. Дабић сматра да је *начало* (са *-а-*) „почетак“ семантичка позајмица из руског језика у Његошевом делу „Луча микрокозма“, тј. да иначе постоји у српскохрватском језику, али је Његош употребљава са значењем које има у руском језику (Дабић 1984: 52). Реч *начало* „почетак“, коју је користио Г. Магарашевић поч. 19. в., М. Зорић је означила као славенизам (Зорић 2004: 106).

Уп. код Његоша реч *начелник*³³⁸ коју С. Стијовић обележава као српскословенску, са звездом која значи да није потврђена у овом облику, и рускословенску *началник* (Стијовић С. 1992: 177). У РЊЈ стоји *началство* „начелство“ < рус. *начальство* (1: 500). Реч *началник* А. Младеновић налази у роману Ј. Стерије Поповића *Роман без романа* (40-тих год. 19. в.) са руским рефлексом (Младеновић 1989: 123).

В. Михајловић има посрбицу *начело* „принцип“, забележену 1842, као и *начало* „максима; принцип“ из 1808. (Михајловић 1982: 225).

В. Мажуранић каже за реч *начело* „initium, principium“ да долази „i u stkvениh starih hrvatskih knjigah, pored načetak, роčetак i začело“ (Mažuranić 698).

Љ. Јонке сматра да је русизам *начело* дошао у 19. веку посредством Мажуранићевог и Ужаревићевог и Шулековог речника (Jonke 1971: 173).

³³⁸ Уп. код Ј. Стејића реч *начелник* која се налази на списку „Славенских“ и „посрбљених Славенских“ речи из Вуковог Светог писма (Стејић 1849: 22).

В. код А. Ломе етимологију топонима *Чело* од псл. **čedlo* „почетак“ < **četi*,³³⁹ где узима за пример срп.-хрв. *начело* и рус. *начало* „почетак“ < **načedlo*, од *na-četi* (Лома 2013: 230). За проблем реконструкције *-čedlo* или *-čelo* в. Vaillant 4: 552, за мешање **(na-)čę(d)ьnikъ* и **(na-)če(d)ьnikъ* в. Лома 2016: 96–97.

Рус. *начало* је девербал од глагола *начать* < псл. **načeti* (Черных 1: 562 s.v. *начать*). Куркина изводи ту реч од струс. *начало* < псл. **načedlo*, девербатива од глагола **načeti* са суф. - *dlo* (ТСРЯ Шв. 501).

У ЭССЯ реконструисан је псл. **načedlo* < *na-* + **čedlo* на основу потврда: стсл. *начало* „начело; управљање, власт“, буг. *начало*, дијал. *начело*, мак. *начело*, стсрп. *начело* „initium, principium“ (Mažuranić), срп.-хрв. *начело* (из руског *начало*), слн. *načelo*, струс. („др.-русск.“) и рсл. *начало*, рус. и дијал. *начало*, стблр. *начало* (21: 225–226). Поред тога, реконструисан је и псл. придев **načedьnъ(jь)* < **načedlo* на основу потврда: стсл. *начальнъ*, мак. *начелен*, срп.-хрв. *начелан*, слн. *načelen* и рус. *начальный* (21: 226). У БЕР-у буг. *начело* „основа, принцип“ изводи се од стбуг. *начало* „начело“, као и придев *начелен* од *начальнъ* „начелан“, док је значење „принцип“ у савременом бугарском језику, на основу Скоковог тумачења, из руског *начало*; буг. *начало* и *начелен* је из рус. *начало*, односно из струс. од стбуг. *начало* (БЕР 4: 573 s.v. *начело*, 572 s.v. *начало*). Слн. *načelo* (19. в.) и изведенице *načelen* и *načelnost* су, по Сноју, преузете из стцсл. *načelo* „почетак, принцип“, док се рус. *начало* развило из псл. **načedlo* „с чиме се почиње“, од девербатива гл. **načeti* (Сној 428 s.v. *načelo*). Безлај појашњава да су се у словеначком помешале две основе: **načeti*, *načьnъ* „почети“ и *čelo* „frons“. Значење „принцип“ је из цсл. *načelo* „initium“, одатле срп.-хрв. *начело* „принцип“, рус. *начало* „почетак“ (Bezлај 2: 210 s.v. *načelo*). Безлајево тумачење наведено је у ESJS (9: 522 s.v. *načeti*). У ERHJ стоји да је именица *начело* (13, 19. в.) од псл. **načelo* < **načeti*, придев *начелан* (14. в.) од псл. **načelьnъ* < **načelo*, а реч *начелник* (13, 16. в.) од псл. **načelьnikъ* < **načelьnъ* (649 s.v. *načelo*, *načelan*, *načelnik*).

У стсл. *начало* „initium“, „imperium; primordia“, *начальнъ* „archi-“ (Miklosich Lex. 417, 418), *начало* „почетак, зачетак“, „власт“, *начальнъ* „главни“ (SJS 327, 328); цсл. *начало* „почетна молитва“; вѣ *началѣ* „у почетку“, „увек, стално“ (Дьяченко 338,

³³⁹ На словенском југу псл. **dl* упростило се у *l*, а **ę* дало је *e* (Лома 2016: 96).

109); рсл. *начало* < *начало* „почетак“, „власт“ (Петковић 128) и ссл. *начело* „initium“, *начельнь* „principalis“ (Даничић 2: 129–130), у списима Св. Саве *начело* (Карејски типик, Житије Св. Симеона) (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980: 100); у филозофским и теолошким списима српске редакције из 14. века налази се реч *начело* „начело, принцип“ у *Ареопагитском корпусу* Дионисија Ареопагита, *начело* „id., почетак“ у *Дијалектици* Јована Дамаскина (Капустина 2016: 185, 313); у Хиландарском типикју В. Савић бележи ссл. именицу *начело* „почетак“ (Савић 2013: 727). У ESJS стсл. *начѣло*, рл. *начѣла* и придев *начѣлнь* (*svętitel’ь*) наводе се као изведенице од глагола *начѣти* < псл. **начѣти* (9: 523–524).

◆ У НП аутор сматра да су речи *начело* „принцип“ и *начелно* „принципски“ направљене према руском, а А. Белић каже да је *начело* из црквенословенског језика. Код Скока стоји да је значење речи *начело* „принцип кога се држимо у раду“ руског порекла, док Безлај сматра да значење „принцип“ долази из цсл. *начѣло* „initium“. У RЈAZU и РСАНУ реч *начѣло* / *начѣло* је потврђена у том значењу у 19. и 20. веку. Најстарија значења рус. *начало* „почетак, основа; извор“ и „власт“ су из 11. века. У ЭССЯ рус. *начало* и срп.-хрв. *начело* (*начало* из рус.) своди се на псл. предлогак **начѣдло*, док се рус. *начальный* и срп.-хрв. *начелан* своди на **начѣдльнь(ъ)* (в. ссл. *начельнь* „principalis“). Стсл. *начало* преводи грч. ἀρχή у оба његова основна значења „почетак“ и „власт“, али и у филозофском значењу у којем је оно преведено латинским *principium*. То филозофско значење реч има већ у српскословенским преводима грчке теолошко-филозофске литературе (в. код Капустине 2016). Могло би се рећи да је под руским утицајем у 18–19. веку термин само „обновљен“ у српској средини. То показује и чињеница да је узет у домаћем, а не у руском гласовном лику (из цсл. правилно се изменило *л* > *е* у српскословенском (*начело*), а *л* > *’а* у рускословенском (*начало*), тако да је *начало* код Његоша С. Стијовић с правом означио као рускословенску реч). Прилог *начелно* изведен је од придева *начелан*. Обе речи су изузетно фреквентне у савременом српско-хрватском језику.

НЕВИН

- В. § 2.1.2.2. (Njegovan 1938: 111).
- В. § 2.1.1.2.3. (ЈПаб 1936е: 59).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско хрватском језику придев *нѐвин* / *нѐвин* „који није крив, који је без кривице; недужан“: Београд 1885, 1905, 1908, 1911, 1930, Загреб 1910, 1953, Андрић; „неискварен, непорочан, чедан; безазлен, наиван“: Загреб 1883, *Босанска Вила* Сарајево 1897, Београд 1909. (В. Илић), М. П. Шапчанин, Ј. Веселиновић, Р. Домановић, Б. Ћопић, „који изражава чедност, безазленост, наивност“: Загреб 1889, 1953; „који није имао полне односе (о девојци)“: Београд 1909, 1922. (Т. Ђорђевић), 1930, Панчево 1921, Загреб 1926, Нови Сад 1952, Сремац, фиг. „неупрљан, чист; недирнут, нетакнут“: Београд 1909. (В. Илић), 1936, 1954. (Д. Ћосић), 1948. (*Књижевне новине*), 1956, Суботица 1956; „који не садржи никакву опасност, безазлен; безопасан, нешкољив уопште“: Београд 1891, 1926, 1946, *Преглед* Сарајево 1948, заст. „који није злоћудан, који је безопасан, доброћудан, бенигни (обично о израслини)“: Београд 1896, 1927; песн. у полусложеницама „неискварен, непорочан, чедан; безазлен, наиван“: Загреб 1889. (РСАНУ).

У RЈAZU *нѐвин* „недужан“, код Стулића (из брeвијара), Шулека (1860) и Ћ. Поповића, потврде од 15. века (*Старине* 1496, Ш. Кожичић 1531, Ш. Будинић 1583, Д. Златарић 1597, Ј. Рајић *Собрание* 1793, *Juridisch-politische terminologie* 1853, *Осветници* 1862 и 1876), уз напомену да реч никад није била народна, већ да је учена.

Дијал. *нѐвин* „који је без кривице, недужан“, „чедан, неискварен, непорочан“, *нѐвина* f. „која није имала сексуалне односе“ Војводина (РСГВ), *нѐвин* „који нема кривица“, „морално чист, непокварен“, „који није живео сексуалним животом“ бачки Буњевци (Реіс/Ваџлија), „недужан, који није крив“, „безазлен“ бачки Буњевци (Sekulić), *нѐвин* „који није крив“ сев. Метохија (Букумирић), чак. *něvin* „unschuldig“ (ČDL).

• У речницима руског језика: придев *невинный* „који није крив; недужан; непорочан, чист, који је без греха и зла; (обично о женској особи) који није порочан; безазлен; наиван, простодушан; чедан (о женској особи)“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.), „који није крив; недужан; непорочан, чист, који је без греха и зла; (обично о женској особи) који није порочан; безазлен“ (Даль), „невин, који није крив“, „случајан“, „непорочан, безгрешан“, „безазлен, безопасан“, „невин, чедан“ (СРЈ XVIII), „невин, који није крив“: 12–13. в., 1670, 17–18. в., „невин човек“: 12–13. в., 1688, „који није узрок чега“: 11. в., „онај који нема повод за

нешто“: 12–13. в. (СРЯ XI–XVII 11: 46–47), „невин, који није крив“, „непорочан“; „безопасан“ (СЦСРЯ 2: 427), *невиньныи* „невин“ (СДРЯ); уп. код Срезњевског *невиноватыи* „id.“: 1137. (6645), 1359. (6867) (Срезневский 2: 360).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Т. Маретић каже за реч *невин* да је у старије време узета из цсл. *nevinьnъ*, а у новије време из рус. *невинный* (RJAZU 8: 129–130).

Скок сматра да је придев *невин* сложен од негативног префикса *ne-* и суфикса *-ьн* < *ne-vinьnъ* од стцсл. *вина* „causa, occasio“ (псл. порекла) и скреће пажњу на Маретићев став да та реч никад није била народна, међутим против тога говоре топоними и хидроними *Невина* река близу Призрена (14. в.), *Невинац* село у Хрватској, као и румунске позајмице *nevinovat* и *vină* (Skok 2: 514 s.v. *nèvin*).

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже да су речи *невин* и *невиност* „unschuldig, Unschuld“ из рус. *невинный*, *невиность* или из чеш. *nevinny*, *nevinnost*’ (Maretić 1924: 67).

У РНЈ забележен је придев *нѣвин* / *нѣвин* „који није крив; безазлен“, без ознаке порекла (1: 504). Код С. Стијовића, *невини* је означена као црквенословенска реч, а *невиност* руска (Стијовић С. 1992: 177).

М. Зорић је реч *невинный* (*невини*) „невин“, коју је употребљавао Г. Магарашевић поч. 19. в., означила као славенизам (Зорић 2004: 106). Ј. Стерија Поповић је употребљавао у својим песмама реч *невиность* (*невиност*) „невиност, чистота“, коју Љ. Гумарић означава као славенизам и књишку реч (Гумарић 2008: 95).

В. Мажуранић је навео под одредницом *невин* „innocens, недужан, некрив“: „to će možda biti rieči pučke; dolaze u crkvenoslovenskih izvorih i književnosti. Terminol. prihvatila ipak i ovaj naziv.“, а затим је упутио на именицу *неповинство* „innocentia, morum integritas, недужност, искреност, чиста ћуд“ и *перовиньнъ* из Даничићевог речника³⁴⁰ (Mažuranić 746 s.v. *nevin*, 743 s.v. *perovinstvo*).

И. Клајн сматра да је придев *невин* добијен у 19. веку прилагођавањем руске речи (СЈП 2004: 182). Б. Терзић се слаже са И. Клајном (Терзић 2003: 216). По П. Пиперу, именица *невиност* је русизам (Пипер 1997: 215). Б. Ј. Дабић сматра да су речи *невин* и *невиност* русизми (Дабић 1981: 15).

³⁴⁰ Даничић има *неповиньнъ* „crimine carens“, „sincerus“ (2: 145).

Међу етимолошким речницима руског језика, само код Черниха, који придев *невинный* наводи као изведеницу од именице *вина* „кривица“ < псл. **vina* (Черных 151 s.v. *вина*).

У ЭССЯ реконструисан је псл. облик **nevinьnъ(jь)* < **nevinā*, на основу стсл. *нѣвннънъ* „innocens“ (Miklosich Lex.), буг. *невѣнен* „невин, који није крив“ (Геров), срп.-хрв. (и дијал.) *невин* (RJAZU, Mažuranić), (ст)чеш. *nevinny* „id.“, (ст)слч. *nevinny* „id.“, (ст)поль. (и дијал.) *niewinny* „id.“ (SSP), глуж. *njewinny* = *njewinowaty*, длуж. *ńewinny* „id.“, струс. („др.-русск.“) и рсл. *невиньныи* „id.“, рус. *невинный*, стукр. *невинныи* „id.; који није задужен“, укр. *невинний* „невин“, стблр. *невинныи*, блр. *нявінны* „невин, који није крив“ (25: 80–81).

Укр. *невинний* није протумачен у ЕСУМ (1: 376–377 s.v. *вина*).

Блр. *нявінны* „невин“ изводи се од именице *віна* (ЭСБМ 8: 60 s.v. *нявідны*).

Поль. *niewinny* помиње само Брикнер као деноминал од *wina* (Brückner 622 s.v. *wina*). SJP даје за поль. *niewinny* „који није крив, који је без кривице“ потврду из једног од најстаријих пољских речника, од аутора Гжегожа Кнапијуша (Grzegorz Knapiusz, Thesaurus polono-latino-graecus, 1621, друго издање 1643), као и потврде из 18. и 19. века, такође и у значењу „чедан, безгрешан, чист, скроман, анђеоски“ (3: 363). WSJP потврђује и наводи најстарију потврду из 16. века из речника: *Słownik polszczyzny XVI wieku* 1–35, red. M.R. Maenowa, F. Perłowski, K. Mrowcewicz, Wrocław –Warszawa 1956–2011.³⁴¹ У старопољском је добро потврђена (SSP том 5, св. 4: 255–256).³⁴²

Чеш. *nevinny* Махек не тумачи, док Холуб и Копечни наводе речи *nevinā* и *nevinnost* као изведенице од именице *vina* (Holub/Кореџнџ 2: 416 s.v. *vina*).

У HSSJ *nevinny* „који није крив, који је без кривице“ 1473, 1636, 1752, 1770; „честит, морално чист“: 1753, 1769, 1796, 18. в.; „безгрешан (о смрти)“: 1585, 1612, 1723–1724; „који није дужан некоме“: 1579. (2: 579). Кралик не тумачи слч. *nevinny* (Kralik).

Буг. *невѣнен* (и *невѣнност*) у БЕР-у наведено је међу изведеницама од именице *вина* (БЕР 1: 148).

³⁴¹ http://wsjp.pl/do_druku.php?id_hasla=34460&id_znaczenia=0

³⁴² <http://www.rcin.org.pl/publication/39990>

Глухак сматра да је придев *невин* из псл. **nevinьnъ(jь)* < псл. **vina* „узрок, повод, разлог; кривица“ (Gluhak 437 s.v. *nèvin*). У ЕРНЈ стоји да је придев *невин* (15. в.), са дијал. потврдом с Брача и из Вараждина и потврдом у кајк., постао од псл. **nevinьnъ* < **ne* + **vinьnъ* „крив“ (710–711 s.v. *nèvīn (nèvin)*).

У стсл. *нєвиньнъ* „innocens“ из Супрасаљског кодекса, *нєвинновьнъ* „id.“, у споју *нєвинновьна* жнзнь са српскословенском потврдом из преписа превода Јована Златоуста (рукопис из 16. в.) (Miklosich Lex. 421), *нєвиньнъ* „innocens“ (SJS 2: 338). Нема код Дјаченка, нити код Петковића. Код Даничића има само хидроним *нєвиньна* река код села коупљьника (2: 133). Нема у списима Св. Саве (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980). Уп. *нєвинновьнъ* „неузрокован“ у *Ареопагитском корпусу* Дионисија Ареопагита, филозофском и теолошком спису српске редакције из 14. века (Капустина 2016: 185).

◆ Придев *невин* потврђен је од 15. века у RJAZU. Т. Маретић каже у RJAZU да је у новије време узета из рус. *невинный*, а у старије време из цсл., док се у *Језичном савјетнику* двоуми између руског и чешког порекла. Скок оспорава Маретића да та реч никад није била народна, наводећи ономастички материјал. Ексерциране савремене дијалекатске потврде из Војводине и сев. Метохије сведоче да је та реч распострањена у народним говорима и да је потиснула домаће термине *прав* у правном, *чист* у моралном смислу. Код Даничића је посведочен старосрпски хидроним *нєвиньна* у Светоарханђелској хрисовуљи цара Душана, који је заправо из околине Скадра, са језичке периферије, и у њему се чува основно значење корена „крив“: „река која не кривуда“. У ЭССЯ се реконструкција псл. предложка **nevinьnъ(jь)* базира на бројним словенским потврдама. Стсл. *нєвиньнъ* потврђено је код Миклошича из Супрасаљског кодекса и у SJS (вероватно због тога С. Стијовић сматра да је придев у одређеном виду *невини* црквенословенског порекла). Струс. и рсл. *невиньныи* посведочено је од 11. века. У нашем језику то није народна реч и вероватно је преузета из црквенословенског језика (уп. ссл. *нєвинновьна* жнзнь) и у славеносрпском периоду ревитализована је посредством руског. У *Приручном етимолошком речнику српског језика* реч *невин* као и *виновник* и *извинити се* просуђује се као русизам. Данас је то фреквентна реч у савременом српско-хрватском језику. В. *извинити*.

НЕДОУМИЦА

■ В. § 2.1.2.4. (Малић 1981: 52–53).

□ В. § 2.1.1.2.4. (ЈПаб 1936е: 59).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *недоумица* f. „колебање, неодлучност, сумња, неизвесност; дилема“: Београд 1880. (М. Ђ. Милићевић), 1889, 1904, 1923. (Матавуљ), 1925, 1931, Загреб 1953, 1959, покр. „забуна“: ЦГ, БиХ; уп. још *доумица* f. „довитљиво решење“: Загреб 1937, „размишљање, домишљање“: Београд 1924; „недоумица, сумња, неизвесност“: Београд 1895; *недоум(ј)еније* п. сткњ. „недоумица“: Ј. Стерија, прота М. Ненадовић, И. Гарашанин; *недоум(ј)ење* заст. „недоумица“: Ј. Игњатовић Карловци 1859; *недоумље* „недоумица“: И. Руварац; „неразумно, неразборито, безумно дело, поступак, безумље“: Нови Сад 1914; *недоумљење* заст. „недоумица, неизвесност“: Београд 1847, И. Руварац, „незнање, заблуда“: Ј. Атанацковић Будим 1820; као и глаголе *доумити (се)* „схватити, разумети, закључити“; „досетити се“, *доумети (се)* „досетити (се)“; *доумљивати (се)* „схватити, закључивати; домишљати (се); присећати се“; *доумевати (се)* „домишљати (се); сналазити се“; *доумљати се* „домишљати (се)“; *недоум(иј)евати (се)* „колебати се, двоумити се; премишљати, размишљати“: М. Игњатовић Будим 1835, И. Руварац, Београд 1855–1856, 1911, 1924, 1938, *Бранково коло* 1901; *недоумљавати (се)* „бити у недоумици, колебати се“; *недоумљавање* гл. именица од *недоумљавати (се)*: *Забавник* 1818. (РСАНУ).

У RЈAZU *недоумица* „колебање“, код Ђ. Поповића, а код писаца само код М. Ђ. Милићевића (19. в.); нема *доумица*, *недоум(ј)еније*, *недоум(ј)ење*, *недоумље*, *недоумљење*; има *доумити се* „домислити се, досетити се“, од конструкције *до ума* (уп. *наумити*), само једна потврда из 19. века.

• У речницима руског језика: *недоумѣние* п. „недоумица, двоумљење“ (ТСРЈ Уш.; ТСРЈ Шв.), *недоумѣње* „id.“ (Даль s.v. *недоумѣвать*), *недоумѣние* „незнање; сумња изазвана незнањем“ (СРЈ XVIII), „незнање, невештина“: 12. в., 1422, 1652.; „тешкоћа; тежак, безизлазан положај“: 11. в., 1660; „сметеност“: 12. в.; „недоумица; тешко, нејасно питање“: 1665, 1666; „одсуство, недостатак чега“: 11. в. (СРЈ XI–XVII 11: 102), *недоумѣние* „недоумица“ (СЦСРЈ 2: 433), *недоумѣник* „незнање“: 12. в.; „сумња“: 11. в.; „сметеност“: 12. в. (Срезневский 2: 377).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Т. Маретић каже да је реч *недоумица* начињена према рус. *недоумѣние* (RJAZU 7: 827).

Скок изводи реч *недоумица* „двојба, колебање“ од општесловенске именице ум посл. порекла, притом не помиње изведенице од *доум-* (Skok 3: 544 s.v. *ûm*).

Уп. реч *недоумѣние* „недоумица“, коју А. Младеновић налази у роману Ј. Стерије Поповића *Роман без романа* (40-тих год. 19. в.) са рускословенском „јекавском“ гласовном вредношћу слова јат (Младеновић 1989: 124).

У етимолошким речницима руског језика реч *недоумѣние* није протумачена (Фасмер; Цыганенко; Черных).

У ЭССЯ реконструисан је прасловенски предложак **nedoumĕnje* < **nedoumĕti* + *-(ĕ)nje* на основу словенских потврда: стсл. *недооумѣниѣ* „haesitatio“, рсл. *недоумѣние* „незнање; сумња; сметеност“ (Срезневский, в. горе), рус. *недоумѣние* „недоумица, двоумљење“, мак. *недоумение* „недоумица“ (24: 124 s.v. **nedoumĕnje*).

Уп. код Миклошича *недооумѣниѣ* „res ambiguae“, *недооумѣньнѣ* „ambiguns“, са потврдама из српскословенских извора (Miklosich Lex. 425). Стсл. *недооумѣниѣ* „haesitatio“ (SJS 2: 352); цсл. *недоумѣнный* „који је у недоумици“ (Дьяченко 343); рсл. *недоумѣниѣ* „тешкоћа, недоумица, сумња, неприлика“, *недоумѣнѣ* „који је у недоумици“ (Петковић 131); ссл. *недооумѣниѣ* „inscientia“, „quod intelligi non potest“, *недооумѣньнѣ* „insciens“, „non comprehensus“ (Даничић 2: 137); у *Ареопагитском корпусу* Дионисија Ареопагита, филозофском и теолошком спису српске редакције из 14. века, налази се реч *недооумѣниѣ* „недоумица“ (Капустина 2016: 186); уп. у списима Св. Саве *недооумѣти* (Житије Св. Симеона) (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980: 101).

◆ Реч *недоумица* је потврђена у речницима срп.-хрв. језика од 19. века. У РСАНУ забележено је и покрајинско значење „забуна“ (ЦГ, БиХ), док приликом наше претраге дијалекатске потврде нису нађене. Д. Малић у НЈ и Т. Маретић у RJAZU кажу да је русизам. Рус. *недоумѣние* „недоумица, двоумљење“ наслеђена је из староруског *недоумѣниѣ* „сумња“ (11. в.), „незнање“ (12. в.), „одсуство, недостатак чега“ (11. в.), „тешкоћа; тежак, безизлазан положај“ (11. в.), „сметеност“ (12. в.), по пореклу из црквенословенског *недооумѣниѣ* „res ambiguae; haesitatio“ (уп. рсл. *недоумѣниѣ*). Од ссл. *недооумѣниѣ* имамо *недоум(ј)еније* (19. в.),

недоум(ј)ење (ср. 19. в.), *недоумље* (друга пол. 19. в.), *недоумљење* (19. в.) у значењу „недоумица“. Код Даничића и Миклошича има српскословенских потврда за ову породицу речи, стога то је очито славенизам у старом књижевном језику, „оживео“ под руским утицајем, с тим што је *-еније*, *-ење* замењено суфиксом *-ица* да би било више у духу народног језика.

НЕОТСТУПНО

■ В. *неоспоран* § 2.2.1.1.1. (ЈПаб 1937а: 124).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику прилог *неодступно* / *неодступно* „истрајно, упорно, категорички, одлучно“: Будим 1831, Београд 1872, 1923, Б. Нушић, Загреб 1926. (РСАНУ).

У RЈAZU *неодступно* „не одступајући, без одступања“, код Даничића (два српскословенска примера за прилог, не придев како је наведено) и једна потврда из 1834. г.

• У речницима руског језика: прилог *неотступно* „непрекидно“ (СРЈ), „стално, непрекидно“: 1560, 1684; „упорно“: 11. в., 1573, 1627, 1668. (СРЈ XI–XVII 11: 206), „непрекидно“ (СЦСРЈ 2: 443), *неотъстъпно* „непрекидно“: 14. в. (Срезневский 2: 404), „сурово, строго“ (СДРЈ).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У RЈAZU за реч *неодступно* стоји да је из рус. *неотступно* „својски, живо (захтевати, молити и сл.)“ (7: 934).

Скок ту реч не помиње.

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже да је реч *неодступно* „abstandslos“ из рус. *неотступно* (Maretić 1924: 66).

У етимолошким речницима руског језика се прилог *неотступно* не помиње (Фасмер; Цыганенко; Черных). По својој творбеној структури, то је изведеница од придева *неотступный* „постојан“, који је прасловенског порекла. У ЭССЯ реконструисан је псл. придев **neotъstopъnъ(jь) < *otъstopъnъ(jь)*, на основу цел. *неотъстѣпнъ* „непрекидан, сталан“, буг. *неотстъпен* „id.“, мак. *неотстапен*, пољ. *nieodstępny* „који не одступа“, струс. („др.-руск.“) и рсл. *неотъстоупный* „непрекидан“, *неотъстоупно* нар. „постојано“, „сурово, строго“, *неотступный*

„непоколебљив; који не одступа“, рус. *неотступный* „упоран, постојан“, дијал. „стално присутан“ (24: 184–185).

Миклошич за обе речи неогъстѣпно „continuo“ и неогъстѣпнѣ „assiduus“, „continuus“, неогъстѣпнѣ „constanter assidens“ даје цсл. потврде из споменика српске редакције (Miklosich Lex. 433). Стсл. неогъстѣпно / неогъстѣпно „непрестано, стално“, неогъстѣпнѣ „непрекидан, сталан“ (SJS 2: 379). Нема у црквенословенском речнику Дјаченка, нити у рускословенском Петковића. Код Даничића у ссл. неогъстоупнѣ „assiduus“, са две потврде са прилогом неогъстоупно (2: 145). У списима Св. Саве има неогъстоупно (Житије Св. Симеона) (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980: 102). У ESJS наведени су стсл. *neostopъnъ*, *otъstopiti* и *otъstopiti* као изведенице од глагола *stopiti* < псл. **stopiti* (15: 884).

◆ На основу потврда у RЈAZU и код Даничића и Миклошича (неогъстоупно), прилог *неодступно* је српскословенска реч. Изведена је од придева: ссл. неогъстоупнѣ, стсл. неогъстѣпнѣ. Ретко се употребљава данас.

НЕПОШТЕДНО

■ В. *неоспоран* § 2.2.1.1.1. (ЈПаб 1937а: 124).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику прилог *непоштедно* / *непошtedно* „беспштедно; немилосрдно; жестоко; нештедимице“: Београд 1925, 1926, 1934, 1937, 1938, Загреб 1918, 1947. (РСАНУ).

У RЈAZU та реч није потврђена.

• У струс. прилог *непощадно* „без милости“: 1370; „незадрживо, необузвано“: 11. в. (СРЈ XI–XVII 11: 237–238), *непощадно* „неумерено“: 13–14. в. (СДРЈ), „без милости“: 1370. (Срезневский 2: 413); уп. *непощадѣние* цсл. „непомиловање, строгост“ (СЦСРЈ 2: 445).

Уп. у речницима руског језика: придев *непощадный* „немилосрдан“, *непощада* „немилосрдност“ (Даль), *непощадный* „беспштедан, немилосрдан“: 17. в. (СРЈ XI–XVII 11: 238); прилог *нещадно* „веома јак“ (СРЈ XVIII), „немилосрдно“: 1097, 1615; „обилно, штедро“: 1278, 1549. (СРЈ XI–XVII 11: 359), „немилосрдно“ (СРЈ), „без милости“ (СЦСРЈ 2: 456), „id.“ (Срезневский 2: 443); придев *нещадный* „немилосрдан, суров“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль), „веома јак“ (СРЈ XVIII), „немилосрдан“: 16. в., 1670; „дарежљив, штедар“: 1556. (СРЈ XI–

XVII 11: 359); у савременом руском употребљава се као синоним за *непощадный* придев *беспощадный* „неумољив“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.; Даль).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Скок каже да је прилог *непоштедно*, као и придев *непоштедан*, од рус. *непощадно, непощадный* (Skok 3: 412 s.v. *štédjeti*).

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже да је реч *непоштедно* „*schonungslos*“ из рус. *непощадно* и да је боље *нештедице* (Maretić 1924: 66).

У етимолошким речницима руског језика се речи *непощадно* и *непощадный* не помињу (Фасмер; Цыганенко; Черных). То су изведенице од глагола *щадить* „штедети, чувати, пазити“ < псл. **ščęditi* (Фасмер 4: 495–496 s.v. *щадить*, Черных 2: 429–430 s.v. *щадить*).

Миклошичеве обе потврде за прилог *непоштадно* „*inhumaniter*“ и именицу *непоштадѣниѣ* „*severitas*“ су из српскословенског рукописа 14. в., с тим што за прилог он каже да у извору стоји *непощедно* са ссл. фонетиком (Miklosich Lex. 436). Стсл. *непощадѣниѣ* „непоштедност, свирепост, поп *percere*“ (SJS 2: 388); код Дјаченка нема; рсл. *непощадѣниѣ* < *непоштадѣниѣ* „отреситост, строгост“; „изнуреност“ (Петковић 136). Код Даничића тих речи нема, као ни у списима Св. Саве (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980).

◆ За срп.-хрв. прилог *непоштедно* имамо рецентне потврде (из 20. века) у РСАНУ, док у RЈAZU није потврђен. Руски прилог *непощадно* регистрован је само у староруском (без потврда у савременом руском језику). Због недостатка корпуса, не може се поуздано одредити порекло те речи. Због ссл. потврде код Миклошича, можемо констатовати да се та реч употребљавала у једном периоду српскословенског језика. Данас се та реч ретко употребљава.

НЕПРИЈАТАН

■ В. § 2.1.2.1. (Ђорђић 1934д: 19).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику придев *непријатан* „који изазива осећај непријатности, неугодности“: Будим 1803. (Стојковић), 1813. (П. Руњанин), Андрић Београд 1945, Загреб 1921, 1953. (Крлежа), „испуњен неугодностима, неугодан, неповољан“: Ј. Игњатовић Нови Сад 1874, Б. Нушић Београд 1905, „непогодан, неподесан, незгодан“: А. Максимовић Будим 1810; „који не пружа, не

изазива задовољство, не причињава ужитак“: Београд поч 20. в., „несносан, неподношљив“: Београд 1955; „који не прија (о мирису и укуса), гадан“: П. Болић Будим 1816, Београд 1930, 1932; „лош, рђав, негативан“; покр. „осоран, набусит“: Љештанско (РСАНУ).

У RJAZU *непријатан* „који је без пријатности“, код Ђ. Поповића, потврде су од 19. века; Т. Маретић је навео пример: *Бити ће зато њихова молба нечиста, недостојна и непријатна.* (чак. потврда код Виталића), за који каже да би могло бити да је ту *непријатан* према глаголу *пријати* или према стсл. *prijēti* „примити“, онда би значење било „онај који се не прима“.

• У речницима руског језика: придев *неприятный* „непријатан“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.), *неприятный* „id.“ (Даль s.v. *неприятель*), *неприятный* „id.“ (СРЈ XVIII), „туђ, стран“: 1097, 15. в.; „неугодан“: 1076, 12, 16. в., 1667; „искључен, изопштен“: 1416; „недружелубив“: 1684, 17. в. (СРЈ XI–XVII 11: 257), *неприятный* цсл. „непријатан“; „непријатан за чула“ (СЦСРЈ 2: 447), *неприятными* „непријатан, неугодан“: 1076; „лош“: 1097. (Срезневский 2: 416–417), „id.“ (СДРЈ).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Скок ту реч не тумачи.

У етимолошким речницима руског језика се придев *неприятный* не помиње (Фасмер; Цыганенко; Черных). Изведен је од придева *приятный*, о томе више у одредници *пријатан*.

У ЭССЈА реконструисано је **neprijętnъ* као негирани лик од **prijętnъ*, од *prijęti*, на основу словенских потврда: цсл. *neprijętnъ* (Miklosich Lex.), буг. *непријатен*, мак. *непријатен*, срп.-хрв. *непријатан*, слн. *neprijęten*, струс. („др.-русск.“) *неприятными* и рус. и дијал. *неприятный* (24: 216–217).

Слн. *neprijęten* Безлај и Сној наводе као изведеницу од *prijęten*, в. *пријатан* (Bezlaј 3: 121 s.v. *prijęten*, Snoj 575 sv. *prijęten*).

Миклошич даје придев *неприятный* „non asseptus“ из Иловичке крмчије из 1262. год. (најранијег рукописа Законоправила / Номоканона који је са грчког превео 1219. Св. Сава), међутим он је у наслову одреднице вероватно пребацио у старословенски фонетски лик ссл. *неприятънъ* (Miklosich Lex. 437).

◆ Придев *непријатан* потврђен је у речницима од 19. века. Чакавска потврда у RJAZU је, као и у случају *пријатан*, од *prijēti*, јер је у тим говорима *је* давало *ја* (в. *пријатан*). У савременом језику реч *непријатан* користи се на источној страни српско-хрватског језичког простора, док се на западној употребљава *непријазан*.³⁴³

ОВАПЛОТИТИ

■ В. § 2.1.2.4. (Малић 1981: 52–53).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *оваплòтити* рф. „оживети, материјализовати, отелотворити“: Београд 1903, 1911, 1947, 1949, 1958. (*Политика*), „претворити у реалност“: Београд 1927; необ. „створити, произвести“: Нови Сад 1954, Београд 1937; *оваплòтити се* „отелотворити се, оживети“: Београд 1935, 1940, 1950, 1979, Б. Нушић, Б. Пекић, Загреб 1960; „реализовати се“: Београд 1903, 1907. (В. Илић), 1921, 1927, 1928. (Б. Ћосић), 1947, 1955, Ј. Дучић, Загреб 1921, Сарајево 1946; нерапрострањено „испољити се, показати се“: Београд 1930, 1946, Загреб 1925; уп. *ваплòтити се* „оваплòтити се, добити телесни облик; материјализовати се“: Београд 1866, 1872. (РСАНУ).

У RJAZU те речи нема, има *воплòтити* „утеловити“, потврђен само као пасивни партицип у једном рускословенском извору из 19. века; нема *ваплòтити*.

• У речницима руског језика: *воплòтитъ* „утеловити“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.; Даль), „материјализовати, отелотворити“, поет. „примити људски лик“ (СРЯ XVIII), *воплòтити* / *въплòтити* „отелотворити“: 988. (СРЯ XI–XVII 3: 25), *воплòтитъ* рф. према *воплòцать* impf. „оживљавати“ (СЦСРЯ 1: 158), *въплòтитисѧ* / *воплòтитисѧ* 1073. (Срезневский 1: 396).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У РСАНУ уз реч *ваплòтити се* стоји ознака црквенословенско (2: 392).

³⁴³ Скок за придев *непријазан* (15. в.) каже да је од стцсл. именице *neprijaznъ* 1. „Bosheit [= пакост, злоба]“ < калк према свнем. *unholda*, моравизам, 2. „враг“ (Skok 3: 40 s.v. *prijati*). Уп. код Миклошича *непрѣзненъ* „adversarii“ из Monumenta Serbica (Miklosich Lex. 437), код Даничића *непрѣзненъ* Monumenta Serbica, *непрѣзненъ* „adversarius“ (2: 148) и у списима Св. Саве *непрѣзненъ* (прво слово Хиландарског типика), *непрѣзненъ* (Служба Св. Симеону) (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980: 103). Код Миклошича и код Даничића стоји *непрѣзненъ* *дѣавола* из Доментијановог, заправо Теодосијевог житија Св. Саве (стр. 140), с тим што ту нема *дѣавола*, већ сам поименичен придев означава *ђавола*.

По Скоку, глагол *оваплотити* је из русифицираног црквеног језика (Skok 3: 86 s.v. *рѣт*¹).

Код Ј. Ајдуковића реч *оваплотити* забележена је као русизам из Клаића (Klaić), од рус. *воплотитъ*, са коментаром да је на формирање утицала ортографија модела и творбено-морфолошке законитости језика примаоца (Ајдуковић 1997: 260).

Б. Терзић сматра да је реч *оваплотити* русизам (Терзић 2003: 206).

Руски перфективни глагол *воплотитъ* (итеративно *воплощатъ*) изводи се из цел. (стсл. *вѣплѣтити* < *вѣ* + *плѣтъ* „тело“) на основу фонетских одлика (*во-* ум. *в-* и *щ*). Шански наводи да је стсл. реч калк грч. *ἐνσαρκόω* 1. sg. „отелотварати“ < *δαρκόω* „оживљавати (о сликару)“ (тако је и код Аникина). Цигањенко сматра да је калк грч. или лат. *incarnare* „id.“ < *caro, carnis* „месо, тело“ (Шанский I/3: 160; Фасмер 1: 350; Цыганенко 68; Аникин 8: 223; ТСРЯ Шв. 109–110).

Буг. *вѣплѣтя* (*се*) сматра се деноминалом од *плѣт* „тело“ < псл. **plъty* (БЕР 5 : 373 s.v. *плѣт*).

А. Глухак сматра да је срп. *оваплотити* из црквенословенског (Gluhak 513 s.v. *рѣт*).

У стсл. *вѣплѣтити* „corpus facere“, *вѣплѣтити се* „carnari“ (Miklosich Lex. 100); рсл. *воплотити се* < *вѣплѣтити се* „ваплотити се, примити на себе тело“ (Петковић 41); цел. *воплощам* „σωμαίω“, *воплотити се*, *воплотити се* „примити на себе тело“ (Дьяченко 93); ссл. *вѣплѣтити се* „incarnari“ (Даничић 1: 181), нема у списима Св. Саве (Трифунувић/Јовановић/Јухас 1980).

◆ Глагол *оваплотити* није потврђен у RJAZU, док у РСАНУ све потврде су из 20. века. Ту реч сматрају русизмом Д. Малић у НЈ, Б. Клаић у свом речнику и Б. Терзић у раду, док је Скок тумачи *оваплотити* као позајмљеницу из „русифицираног црквеног језика“. Од рус. *воплотитъ*, који је црквенословенског порекла, имамо глагол *воплотити* (једна рсл. потврда из 19. в. у RJAZU). Српскословенска потврда гласи *вѣплѣтити* и њеном континуантом може се сматрати застарело *овапутити*. У средњем веку посведочени су и облици са регуларним старосрпским развојем *вѣ-* > у *оупльщениѣ*, *оуплоукениѣ* „оваплоћење“. Савремено *оваплотити* је хибрид, има *ва-* у складу са српскословенским изговором типа *Васкрс*, *ваистину*, а *-ло-* према рускословенском. Чисто народним

фонетским развојем **vъrplъtiti* дало би **упутити*, тј. подударило би се са деноминалом од *пут* < **рѣть*. У савременом језику се ретко употребљава.

ОЖИВОТВОРИТИ

■ Љ. Стојановић: „*оживотворити* у рус. значи *beleben*“ (ЈПаб 1936ж: 87).

■ В. § 2.1.2.2. (Njegovan 1938: 111).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *оживотворити* рф. „спровести у дело, у живот, остварити у пракси, реализовати“: Београд 1857. (М. Ћ. Милићевић), *Даница* 1863, *Бранково коло* 1899, Београд 1946, Загреб 1921, Цетиње 1947, „учинити делотворним“: *Браник* 1887, С. Карловци 1904–1905, Београд 1932, 1950, Загреб 1935, „основати“: Београд 1898–1899, 1937, Загреб 1909, Цетиње 1948; „вратити у живот, оживити“: Липск 1846, Будим 1832. (Арновљев, позориште), Београд 1873. (*Јединство*), 1924, „учинити живим; учинити животворним“: Задар 1867, Београд 1872. (Ј. Панчић), 1937, 1938, необ. „схватити да нешто има душу“: Београд 1896; „учинити поново значајним, актуелним“: *Босна* 1869, С. Карловци 1904–1905, „верно, сугестивно представити“: Београд 1867, 1872–1873, 1939, 1946, Загреб 1948, Ј. Веселиновић, „оснажити, окрепити“: Београд 1851. (*Србске новине*), 1860, 1926, 1949; *оживотворити се* „остварити се, реализовати се као нечија замисао, идеја, жеља и сл.“: Земун 1849, *Вила* 1865, *Матица* Нови Сад 1866, Београд 1866, *Бранково коло* 1901, Загреб 1910, „отелотворити се, оваплотити се“: Београд 1894, 1907, 1935, Загреб 1901. (РСАНУ).

У RЈAZU *оживотворити* „оживити што, дати чему живот“, код Ћ. Поповића и једном потврдом из 19. века (М. Ћ. Милићевић), уз напомену да је то учена реч. Постоји и један пример из српскословенског споменика из 16. века, али не може се одредити значење (Љ. Стојановић).

• У речницима руског језика: *оживотворити* рф. „оживотворити“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Далъ s.v. *оживать, ожить*), „id., васкрснути; надахнути, инспирисати, унети радости“ (СРЈ XVIII), *оживотворити* „удахнути коме живот“: 16. в., 1656. (СРЈ XI–XVII 12: 303), *оживотворити* рф. према *оживотворять* имрф. „оживљавати“ (СЦСРЈ 3: 54).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Т. Маретић каже да је глагол *оживотворити* из рус. *оживотворить* (RJAZU 9: 539).

Скок тај глагол не помиње.

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже да је глагол *оживотворити* „verwirklichen“ из рус. *оживотворить* (Maretić 1924: 83), док у свом раду каже да су глаголи *оживотворити* и *оживотворивати* „verwirklichen“ (код Ђ. Поповића) од рус. *оживотворить, оживотворять* (Maretić 1892: 90).

М. Зорић је реч *оживотворити* „оживети, живнути“, коју је користио Г. Магарашевић поч. 19. в., означила као славенизам (Зорић 2004: 111).

У етимолошким речницима руског језика се глагол *оживотворити* не тумачи (Фасмер; Цыганенко; Черных). По свом творбеном саставу, то је сложеница изведена од глагола *животворить*.

Код Миклошича има *оживотворити* [sic! треба да стоји *оживотворити*] „vivificare“ и *оживотворити* „id.“ из преписа превода Јована Златоуста (рукопис из 16. в., језик српскословенски), *оживотворѣннѣ* „vivificatio“ без извора (Miklosich Lex. 494). Нема у SJS, код Петковића, Даничића и Zett-a, као ни у списима Св. Саве (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980). Уп. стсл. *животворити* „vivificare“, *животворѣнъ* „vivificus“, са најранијим потврдама из Супрасаљског кодекса, као и са српскословенским потврдама, *животворѣць* „id.“ (Miklosich Lex. 196), *животворѣвъ* „животворан“, *животворити* „id.“, *животворѣнъ* „id.“, *животворѣць* „који даје живот“ (SJS 1: 602–603); рсл. *животворити* „оживљавати, подизати из мртвих“, *животворѣщѣ* „животворан“ (Петковић 70); ссл. *животворѣ* „vivificus“, *животворѣвъ* „id.“, *животворѣць* „id.“ (1: 336), *животворѣвъ*, *животворѣнъ* „који даје живот“, *животворѣць* „онај који даје живот“ (Zett 318), у списима Св. Саве *животворити* (Карејски типик) (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980: 60); у *Ареопагитском корпусу* Дионисија Ареопагита, филозофском и теолошком спису српске редакције из 14. века, налазе се речи *животворѣнъ* „животворни“ и *животворѣвъ* „id.“ (Капустина 2016: 180).

◆ Глагол *оживотворити* употребљава се, на основу потврда у срп.-хрв. речницима, од 19. века. Рус. *оживотворити* посведочено је од 16. века. Црквенословенске потврде за реч *оживотворити* и *оживотворити* једино даје Миклошич. Непрефигирани облик *животворити* потврђен је у српскословенском и старословенском. Ти глаголи преводе грчко ζωοποιέω. По свему судећи,

оживотворити је српскословенска реч која је у 19. веку ревитализована посредством руског језика. Данас се тај глагол ретко употребљава.

ПОБЕДОНОСАН

■ В. § 2.1.2.2. (Njegovan 1938: 111).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику придев *победоносан* и. *побједоносан* „који носи или је донео победу“: Крлежа Загреб прва пол. 20 в., Дедијер Београд 1946. (РМС).

У RЈAZU тај придев није потврђен.

• У речницима руског језика: придев *победоносный* „победоносан“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.), *побѣдоносное войско* (Даль s.v. *побѣждать*), *побѣдоносный* „победоносан“: 1096, 12. в., 1418. (СРЈ XI–XVII 15: 122), *побѣдоносный* „победоносан“ (СЦСРЈ 3: 236), *побѣдоносный* „који носи победу“: 1096, „који доноси победу“: 12. в. (Срезневский 2: 991).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Скок ту реч не тумачи.

Т. Маретић каже да је реч *побједоносан* „*siegreich*“ (код Шулека и Ђ. Поповића) из рус. *побѣдоносный* и да је у руском начињена према грч. *νικηφόρος* (Maretić 1924: 88; Maretić 1892: 78, 73).

С. Стијовић забележио је рускословенске речи: *побједоносни*, *побједа*, *побједити*,³⁴⁴ *побједитель*, *побједник*, *побједни*, последње две са звездицама што значи да нису потврђене у овом облику (Стијовић С. 1992: 185).

У РЊЈ забележен је придев *побиједоносан* и *побједоносан* „победнички“, без ознаке порекла (2: 42, 43).

Уп. реч *победоносацъ* коју Вук у свом раду узима за пример „славенске посрбљене по својству Српскога језика“ која је у народу слабо позната (Караџић 1826: 55).

У етимолошким речницима руског језика се сложени придев *победоносный* не помиње (Фасмер; Цыганенко; Черных). У савременом руском језику он је наслеђен из староцрквенословенског; најстарија потврда је из 1096. године. По творбеној структури, састављен је од именице *победа* (< струс. *побѣда*, в. Фасмер

³⁴⁴ Б. Терзић каже да је *победити* „славенорусизам“ (Терзић 2003: 208).

3: 293 s.v. *побѣда*) и глагола *носитъ* (< (ст)рус. *нести*, в. Фасмер 3: 67 s.v. *несу́, нести́*).

У стел. побѣдоносѣнь „victor“, побѣдоносѣць „id.“,³⁴⁵ побѣдоносѣвь „id.“, побѣдоносѣца „victrix“ (Miklosich Lex. 583); рсл. побѣдоносѣць < побѣдоносѣць „који је одржао многе победе, победилац“, „победним знацима украшен“ (Петковић 156); ссл. побѣдоносѣць „victor“ (Даничић 2: 323), побѣдоносѣнь „siegreich“, побѣдоносѣць „Sieger“ (Zett 242), нема у списима Св. Саве (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980). Те сложенице нису наведене у SJS, као ни у ESJS, в. 1: 60 s.v. *běda*.

◆ Сложеница *победоносан* слабо је потврђена у речницима срп.-хрв. језика. Најстарију потврду имамо код Његоша, коју С. Стијовић сматра рускословенском. Ту реч имају Миклошич и Zett, тако да можемо рећи да она у нашем језику припада црквенословенском наслеђу које је у новије време само оживљено под руским утицајем. У савременом језику се ретко употребљава.

ПОБОРНИК

■ Уредништво НЈ каже да је реч *поборник* русизам и да њу гони Т. Маретић у свом *Језичном савјетнику* (Уредништво НЈ 1933в: 106).

■ „‘Поборник’ је из руског језика (поборникъ); боље је употребљавати нашу реч *бранилац, заштитник, присталица* или сл.“ (ЈП 1934д: 28).

■ А. Красовски: „Oslobođavanje srpskohrvatskog jezika od tuđih, pa i slovenskih reči, mora se izvoditi samo u slučaju potpune suvišnosti tih reči, bez štete za obilje i bogatstvo narodnog jezika. Primera radi navodim rusku reč *pobornik* koja se već prilično odomaćila kod nas. Preporučuje se mesto nje i sinonimi: branilac, zaštitnik. Međutim i u ruskom jeziku postoje slični izrazi za pomenute tri reči, pa ipak i ‘pobornik’ ima veliku upotrebu. To je otuda što ta reč ima nešto drugačiju nijansu prema drugim rečima. Tako je, mislim, i u srpskohrvatskom jeziku. Pobornik znači, uglavnom, borac, ali za ideje i postignuća koja se tek imaju ostvariti, borac za nešto još udaljeno. [...]“ (Krasovski 1936: 273).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

³⁴⁵ У Скопљу је постојао надалеко чувен манастир Св. Ђорђа Победоносца, коме су повеље издавали једни за другим византијски, бугарски и српски владари.

▪ У српско-хрватском језику *поборник* т. „онај који се за кога или за нешто бори, залаже, заузима, бранитељ“: Крањчевић (зап.) кр. 19. и поч. 20 в., *Борба* 1958. (РМС).

У RJAZU *поборник* „бранитељ“, код Даничића (са две српскословенске потврде) и Ђ. Поповића и једна потврда из друге пол. 19. в., уз напомену да је то учена реч.

• У речницима руског језика: *поборник* књиж. „поборник“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.), *поборникъ* „id.“ (Далъ s.v. *поборать*), „поборник, заштитник“: 1156, 11. в., 1676, „заштитник на суду“: 15. в.; „руководилац, старешина“: 12. в. (СРЈ XI–XVII 15: 132), „поборник, заштитник“ (СЦСРЈ 3: 235), *поборъникъ* „помоћник“, „заштитник“, „заштитник на суду“, „старешина“ (Срезневский 2: 987–988); уп. *поборѡтъ* рф. „савладати у борби, победити; (прен) савладати, надјачати“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.), „id.“, *поборать* „савлађивати у борби“, *поборать кому / по комъ* „помагати коме, штитити кога“ (Далъ s.v. *поборать*), *побороти* „заштитити, подржати кога, шта; сукобити се, ступити у борбу за некога, нешто“: 1076, 1266, 1696; „победити“: 16. в., *поборотися* „сукобити се“: 1499, 17. в., *побарати / поборати* „тући се за кога, помагати некоме, борити се заједно с неким“: 996, 1147; „штитити кога, бити поборник некога, нечега“: 1097, 1551, 1675; „побеђивати“: 17. в. (СРЈ XI–XVII 15: 133, 118–119), *поборѡтъ* рф. према *поборать* impf. „савладати у борби; свргавати, збацивати“, „побеђивати“, „штитити“, *поборѡтъся* „сукобити се“ (СЦСРЈ 3: 235), *побороти* „сукобити се због некога, заштитити“, *побарати* „сукобити се, тући се за кога“ (Срезневский 2: 987, 984).

► Т. Маретић каже да је реч *поборник* из рус. *поборникъ* (RJAZU 10: 141).

Скок је навео да је књижевна реч *поборник* русизам (Skok 1: 189 s.v. *bòriti se*).

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже да је реч *поборник* „Verfechter“ (код Ђ. Поповића) из рус. *поборникъ* и да је непотребна поред: *бранич, бранилац* (Maretić 1924: 88; Maretić 1892: 90, 70).

И. Клајн узима реч *поборник* као пример старије позајмљенице коју називају русизмом, али, по њему, она није русизам, већ је у руском језику старословенизам који је био потиснут за време турске владавине, па је посредно пренет из руског језика (СЈП 2004: 182). Ј. Матијашевић се не слаже са Т. Маретићем да је

поборник руског порекла, већ сматра да је из старословенског (Матијашевић 1996б: 156).

У етимолошким речницима руског језика се рус. *поборник* не помиње (Фасмер; Цыганенко; Черных). Куркина сматра да је та реч наслеђена из струс. *поборъникъ* и да је у вези са глаголом *поборотъ* у значењу „штитити, помагати“ (ТСРЯ Шв. 656). В. В. Виноградов анализира значења глагола *поборотъ* и *поборать* и именице *поборник*, указујући на хомонимност глагола *поборать* по ком „заштитити кога“ > *поборник* „заштитник“ и *поборать* „побеђивати, сукобити се“ > у 18. в. *поборник* „противник, борац против нечега“ (Виноградов s.v. *поборник*, *поборствовать*, *поборотъ*, *поборать*³⁴⁶). Цигањенко сматра да је рус. *бороться* < струс. *боротися* прасловенског порекла од **borti* „борити“ < ие. **bher-* „сећи, тући“ (Цыганенко 39 s.v. *бороться*).

Код Миклошича *поборъникъ* „*propugnator* (= бранитељ)“ са великом већином потврда из српскословенског, укључујући Законоправило Св. Саве и Живот Св. Симеона од Првовенчаног (Miklosich Lex. 581). У SJS нема. Цсл. *поворникъ* „заштитник“ (Дьяченко 435); рсл. *поворникъ* < *поборъникъ* „бранилац, заштитник“ (Петковић 156); ссл. *поворъникъ* „*propugnator*“ (Даничић 2: 322), нема у списима Св. Саве (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980). У ESJS под стсл. *boriti* наводи се *roborigi komi* „помоћи у боју“, не и *robornikъ* (2: 73).

◆ Именица *поборник* „заштитник, бранитељ“ потврђена је код Даничића и Миклошича у српскословенском језику, а затим тек од 19. века у речницима срп.-хрв. језика. С обзиром на то да постоји потврда у рускословенском и средњобугарском, ову реч бисмо могли означити као црквенословенску, која је у новије време ревитализована посредством руског језика. Данас је то фреквентна реч.

ПОВТОРИТИ, ПОВТОРАВАТИ

■ „Глагол *повторити* није нам потребан (рус. повторить, повторять), јер имамо свој глагол – *поновити*.“ (ЈП 1933л: 122).

³⁴⁶ <http://etymolog.ruslang.ru/vinogradov.php?id=pobornik&vol=3>

■ *Повторавати* Г. Добрашиновић у свом раду о језичким појавама у приповеткама Милована Ђ. Глишића набраја словенизме и архаизме (црквене и административне речи), једна од њих је *повторавати* (Добрашиновић 1958: 184).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

■ У српско-хрватском језику *повтòрити* рф. заст. „рећи још једном, поновити“: Његош, Београд 1937; *повторáвати* имрф. итеративни глагол према *повторити* (РМС).

У RЈAZU ти глаголи нису потврђени.

Дијал. *повтòрити* „поновити разред“ Војводина (РСГВ), *повтòрит* „рећи још једном, поновити“ бачки Буњевци (Реić/Ваcлија), *повтòрити* „поновити, изнова почети“, *поктòрити* „id.“ Пива (Гаговић), *повторíт* „поновити, потврдити“ Кучи (Петровић/Ћелић/Капустина), *повтáра* 3. sg. имрф. „понављати магијске покрете и магијску игру“, „понављати нечије речи чим их изрекне (током магијског обреда, свађе)“, *повтóри* 3. sg. рф. „понавити магијске покрете и магијску игру“, „понавити нечије речи (током магијског обреда, свађе)“ Пирот (Златковић).

• У речницима руског језика: *повторíть* рф. „поновити“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль); *повторя́ть* имрф. „понављати“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; Даль), *повторяти* „следити, пратити нешто“: 14. в.; „понављати“: 1695. (СРЈ XI–XVII 15: 176), *повторитъ* рф. према *повторять* имрф. „понављати“ (СЦСРЈ 3: 242), *повъторяти* / *повторати* „понављати; следити“ (Срезневский 2: 1005).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Код Московљевића уз глаголе *повторавати* и *повторити* стоји ознака да су руског порекла (462).

У РМС глагол *повторити* означен је као црквенословенски (4: 519).

Скок каже да је деноминал *повторíт* рф (Космет) према *повторāвѣт* имрф. „понављати“ од синтагме *po vѣtor-* < *vѣtorъ* „други“ и да су то школски изрази из црквеног или руског језика (Скок 3: 552 s.v. *ùtorak*).

Код Његоша С. Стијовић бележи црквенословенску реч *повторити*, са звездicom која значи да није потврђена у овом облику, као и хибрид на бази рускословенског *повторавати* (Стијовић С. 1992: 186). У РЊЈ забележен је глагол *повторити* „поновити“ < цркв.-рус. *повторитъ* (2: 48).

Код Ј. Ајдуковића реч *повторити* забележена је као русизам из Московљевића, од рус. *повторить*, са коментаром да је на формирање утицала ортографија модела и творбено-морфолошке законитости језика примаоца (Ајдуковић 1997: 267).

В. Михајловић има посрбице: *повторавајући* „репродуктиван“, забележену 1848, *повтораване* „таутологија“ (1841) и *повтореније* „epizensis“: Повторение (epizensis) кадъ се една рѣчь често повторава (1841) (Михајловић 1984: 308). У примеру из 1841. године за посрбицу *преписка* забележен је и глагол *повторавати*: Такова /се/ писма и съ едне и съ друге стране повтораваю, и онда постае преписка (id. 359).

Л. Мушицки је употребљавао у својој поезији реч *повторити* у значењу „поновити“, коју је Б. Ћаловић означио као славенизам (Ћаловић 2013: 20). Ту реч користио је Ј. Стерија Поповић у својим песмама, коју Љ. Тумарић означава као славенизам и књишку реч (Тумарић 2008: 98). Глагол *повторавати* користио је Ј. Дошеновић у својој поезији (1809) и А. Ранђеловић га наводи као славеносрбизам (Ранђеловић 2013б: 450).

П. Ивић каже да су крајем 18. и поч. 19. века прогониле руске речи, тако су уклоњени „непотребни русизми као *повторити*“ место *поновити*, међутим те речи су и даље биле крајем 19. века у живој употреби у службеном језику врхова српске администрације (Ивић П. 1998: 259).

Черних наводи глаголе *повторять* и *вторить* као изведенице од *второй* < псл. **vъtorъ(jъ)* (Черных 1: 172 s.v. *второй*).

У БЕР-у *повтòрям* и *повторèние* (с напоменом да је из руског) наведени су као изведенице од *втòри* (1: 197).

Нема у SJS, код Дјаченка, Петковића и Даничића, али има код Миклошича *повѣторити* „*geretare*“, *повѣтарити* „*id.*“, *повѣтарати*, *повѣторити*, *поуѣтарати*, обилато потврђено из српских споменика, писаних како српскословенским (типичи Св. Саве и др.), тако и (претежно) старосрпским језиком (Александрида) (Miklosich Lex. 586). Потврда код Миклошича (op. cit.) из Никодимовог типика³⁴⁷ (1319) *поуѣтарати* је у посрбљеном облику са *въ-* > *у*, а тако је и у Јерусалимском типичу:

³⁴⁷ О Никодимовим типичу, преводу Јерусалимског типика „с грчког на ‘наш језик’“ архиепископа Никодима, в. Савић 2013: 73–77.

повѣтарати (пооѣтарати) у споју са стнхѣры, тропаре, повѣторнати (стнхѣроу) (Савић 2013: 776).

Ј. Грковић-Мејдор каже да „фонетске промене до којих долази у народном језику српскословенски није прихватио“, као што је нпр. *вѣ(-) > и(-)* (Грковић Мејдор 2005: 12). О тој промени из угла историјске дијалектологије в. Грицкат 2004: 35.

◆ Најстарије досад забележене потврде за глаголе *повторити* и *повторавати* су из славеносрпског периода. Код Вука их нема, међутим глагол *повторити* добро је потврђен у дијалектима (Војводина, ЦГ, Пирот). У Пироту је свакако народна реч, ту је могуће *вѣ > в* а не *у*, док другде фонетизам указује на српскословенско порекло (можда због добре посведочености о којој сведочи Миклошич) или рускословенско. С. Стијовић је оценио да је *повторити* црквенословенска реч, а *повторавати* хибрид на бази рускословенског. По Скоку ти глаголи су из црквеног или руског језика. Руски свршени глагол *повторитъ* и несвршени *повторятъ* можемо довести у везу са црквенословенским облицима повѣторнати и повѣтарати. Изгледа да је руски утицај само допринео оживљавању црквенословенског глагола *повторити* и његовом (привременом) стицању књижевног статуса. Итератив *повторавати* је славеносрбизам. Данас су то застареле речи.

ПОДЛЕЖАТИ

■ Б. Милановић у свом чланку коментарисао је рад Т. Прпића о русизмима из 3. св. часописа *Језик* из 1952. год. Т. Прпић је закључио да је глагол *подлежати* непотребан и цитирао је Т. Маретића из *Језичног савјетника*, који ту реч не одобрава, јер је чеш. или рус. порекла, као и Р. Кошутића који у својој *Руској граматници* руске изразе са *подлежитъ* није превео са *подлежати*. Б. Милановић слаже се „да ту реч не треба употребљавати у књижевном језику јер постоји народна замена за оно што се њоме исказује у језику одакле нам је дошла“. Међутим, аутор указује на то да се она данас све чешће употребљава и да постаје обичнија, стога је његово мишљење „да употребљавање ове речи у нашем језику има свог оправдања“. Потом он анализира синтаксичку употребу овог глагола, првенствено у реченицама које је дао сам Т. Маретић, а затим на материјалу у савременом књижевном језику (из РСАНУ), и објашњава на који начин може се заменити глагол *подлежати*, с тим што „свака замена изрази с гл. *подлежати* не

одговара у потпуности ономе што се самим њим казује“. Поред тога помиње и употребу ове речи ранијег времена: „сасвим је јасно да је овог глагола било у употреби код нас кад нам је писмени језик био рускоцрквени (исп. пример нађен и забележен код Зах. Орфелина: ‘... а нижње [вино] лежећи на дрождины ... *подлежитъ* различному поквареню.’ – Искусный подрумаръ 1783, 197), као и после кад је завладао ‘славеносербски’ језик. Од старијих наших речника, у Делабелину талијанско-латинско-илирском речнику (Венеција 1728) налази се партицип *podlexeeshi*, *chja*, *chje* који одговара талијанском *chi giace sotto* и латинском *subjacens* (= који лежи под); али, по речима Маретићевим (Рј. ЈАк., s. v. *подлежати*), лексикограф је сам начинио овај облик с имперфективним глаголским значењем; исп. на истом месту *pallexeeshi*, *chja*, *chje* за тал. *chi giace sopra* и лат. *supercubans*. Код Ј. Стулића, у његову Рјечосложју илирско-талијанско-латинском (част друга, раздијељак други, Дубровник 1806) има гл. *podlexati* (тал. *soggiacere*) с ознаком ‘lex. r.’, што значи да га је писац узео непосредно из каквог руског речника, само му је дао погрешан облик презента (*podlexam*)“. Након тога аутор презентује податке из речника савременог језика: „Глагола *подлежати* нема у Вукову Српском рјечнику. То је сасвим разумљиво, јер су у њему речи из народног језика, а ова је реч књишког порекла. Она је и до данас остала ограничена само на књижевни језик. Иако има дугу употребу, она још увек није изразито продрла и у народни језик. Исто тако јасно је што је нема ни код Броз-Ивековића, јер је њихов Рјечник ‘у ствари Вуков речник допуњен фразеолошким материјалом из Вука и Даничића’. Али зато гл. *подлежати* налазимо у Српскохрватско-немачком речнику Ристића и Кангре (1928), где су се нашле речи нашег народног језика, углавном на екавској територији, у који састављачи ‘убрајају и градски, нарочито београдски саобраћајни и књижевни језик’. Има га и код Л. Бакотића, у његову Речнику српскохрватског књижевног језика (1936). Бакотић наводи, за ‘фигуративну’ употребу гл. *подлежати*, најубиченији израз: то не *подлежи* никаквој сумњи – и изједначаје га с изразом: не може се посумњати у то. Али он се ту могао угледати на сличну замену код других јер то не чини с осталим примерима“. Након анализе богатог материјала из РСАНУ, закључује: „Одавде се види да гл. *подлежати* чини данас саставни део речничког блага нашег књижевног језика“. На крају

свога рада, анализирао је вид овог глагола, посебно због коментара Т. Маретића да смо тај глагол преузели у имперфективном виду, а да је требало у перфективном. Аутор сматра следеће: „Ми смо из руског језика одавно примили овај глагол с имперфективним значењем (у речнику Вл. Даља (1907) он значи: *подвергаться*, *подчиняться*, *подпадать*; *надлежать*, *слѣдовать*, *быть* *должно*, *надобно*; у Ушаковљевоу (1939): *быть* *обязанным*, *должным*, *подвергаться* *чему-н*). У њему, тј. руском, има више таквих глагола – код којих би се по облику очекивао перфективни вид, а они су међутим имперфективни (в. Рад. Кошутећ, *Руска граматика II* 1914, 252–253). То су, према Кошутећу, црквене речи или су према таквим речима начињене. Међу њима је, као што смо у почетку изнели, и гл. *подлежать*. Зато га налазимо и у речнику И. И. Срезњевског (*Срезневский II s. v. *подълежати**) у коме има више значења: *лежать* *ниже*, *находиться* *внизу*, *предлежать*, *быть* *близко*; *подвергаться*; *подчиняться*; *быть* *подвластнымъ*; *быть* *предметомъ* *мысли* *или* *рѣчи*. Дакле, значења су му и у старом руском писменом језику имперфективна.“ (Милановић 1953: 203–215).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *подлежати* *impf.* „бити подложен, спадати под што, подвргавати се“: Београд прва пол. 20. в., Загреб 1932; уп. *подлежати* / *подлијегати* *impf.* према *подлећи* *pf.* „покорити се, потчинити се чијем утицају, чијој власти; бити савладан, побеђен“ (РМС).

У RЈAZU *подлежати* „лежати испод чега; потпадати“, код Дела Беле (аутори речника сматрају да га је Дела Бела начинио за свој речник и дао му значење несвршеног глагола), Даничића (са потврдом из Доментијана, заправо: Теодосија, 13. в.) и Ђ. Поповића (такође несвршеног вида); потврде си уз 19. века, уз напомену да тај глагол никад није био обичан у живом језику.

Дијал. *подлежи* 3. *sg.* „савити леђа да би се неко преко њега попео на нешто“ Црна Река (Марковић I), уп. *подлегне* 3. *sg.* „лећи на туђе место“, фиг. „подметнути леђа за другога“ Тимок (Динић), „савити леђа да би се неко преко њега попео на нешто“ Црна Река (Марковић II).

• У речницима руског језика: *подлежѣть* *impf.* „потпадати“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль *s.v.* *подлагать*, *подложитъ*), *подлежати* / *подилежати* „налазити се у низу, налазити се ниже“: 1073, 12–13. в., 1718; „постојати, бити,

живети“: 1499; „потчињавати се, покоравати се коме, чему“: 12, 16. в.; „бити подложан“: 11, 12. в., 1560; „потпадати“: 1628; „бити у основи“: 1073, 15. в. (СРЯ XI–XVII 15: 276–277), *подлежатъ* „потпадати“ (СЦСРЯ 3: 292), *подълежати* „налазити се у низу, налазити се ниже“: 1073; „бити близу (временски или просторно)“: 1073; „подвргавати се“: 11. в.; „потчињавати се“: 1073; „бити потчињен, подређен“; „бити предмет размишљања“: 1073. (Срезневский 2: 1060–1061).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У РМС уз глагол *подлежати* стоји ознака руско (4: 558).

Т. Маретић изводи *подлежати* од глагола *лежати* са префиксом *под-* и сматра да је код Ђ. Поповића узето из рус. *подлежатъ* (RJAZU 10: 254).

Скок ту реч не помиње.

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже да је глагол *подлежати* „unterliegen“ из рус. *подлежатъ*, нпр. *живот народа подлежи развиту и промени* итд., а да је боље рећи: *живот се народа развија и мења* итд.. Он још додаје да га писци користе у несвршеном виду, а треба да буде у свршеном (Maretić 1924: 90).

У РЊЈ забележен је глагол *подлежати* „потпадати; подлегати, изазивати“ < цркв.-рус. *подлежатъ* (2: 58).

Код Ј. Ајдуковића реч *подлежати* забележена је као русизам из РМС, од рус. *подлежатъ*, са коментаром да је на формирање утицала ортографија модела и творбено-морфолошке законитости језика примаоца (Ајдуковић 1997: 269).

Т. Прпић сматра да је глагол *подлежати* непотребан русизам новијег времена (Ргрић 1952: 88). Б. Станковић наводи глагол *подлежати* као „словенизам“, тј. *славенизам*, који се потпуно прилагодио и уклопио у „српски глаголски систем“ (Станковић 1996: 382).

У етимолошким речницима руског језика се глагол *подлежѣтъ* не помиње (Фасмер; Цыганенко; Черных). Руски глагол *подлежатъ* наслеђен је из староруског *подълежати* (1073).

Уп. буг. *подлежѣ* 3. sg. „бити подложан, подвргавати се чему; имати право на“, у БЕР-у наводи се као изведеница од глагола *лежа* 3. sg. (3: 347).

Миклошич за *подълежати* „subiacere“ има више српскословенских потврда, од Св. Саве надаље (Miklosich Lex. 599). Стсл. *подълежати* „subiacere“ (SJS 3: 106). У ESJS

тумачи се као изведеница од глагола *lešti, ležati* < псл. **legti, ležati* (7: 408). Нема код код Дјаченка, као ни код Петковића. У ссл. подљежати „subjacere“, подљожити „subjicere“ (Даничић 2: 338), нема у списима Св. Саве (Трифунковић/Јовановић/Јухас 1980), у *Лествици* Јована Синаита, филозофском и теолошком спису српске редакције из 14. века, налази се партицип подљежеће „субјект“ (Капустина 2016: 189), у Хиландарском типичу ссл. глагол подљежати „подлѣгати, потчињавати се, покоравати се, препуштати се (чему), бити у(чијој) надлежности“ (Савић 2013: 788).

◆ Б. Милановић је у раду детаљно представио срп.-хрв. глагол *подлежати*. По њему, тај глагол смо примили из руског језика (у RЈAZU Т. Маретић сматра да је код Ђ. Поповића русизам) и слаже се с Кошутећем да је у руском језику то црквенословенска реч или према таквим речима начињена. Потврду за то да је цсл. односно ссл. реч налазимо код Миклошича и Даничића. Цсл. глагол је калк према гр. ὑποκείσθαι. Као што и Б. Милановић примећује, то је реч књишког карактера,³⁴⁸ која се у савременом српско-хрватском језику релативно ретко употребљава, најчешће у значењу „спадати под што“, док се у значењу „бити под чијем утицајем, чијој власти“ користи *бити подложен*.³⁴⁹ В. *предлагати*.

ПОДРАЖАВАТИ

- Р. А.: „наше обично *подражавати* – сасвим је обичан русизам.“ (НП 1933и: 64).
- „Јако је продрла у књижевност реч *подражавати*, али је то позајмица из руског језика која не иде добро са нашим речима, јер *дражити* значи нешто сасвим

³⁴⁸ Забележена је само једна потврда из Црне Траве у значењу „савити леђа да би се неко преко њега попео на нешто“ (в. у RЈAZU „лежати испод чега“).

³⁴⁹ Уп. придев *подложен* „онај, који је под чијом влашћу“, код Дела Беле (с примером из Гундулића), Белостенца, Јамбрешића и Стулића, потврде су од 15. века, у пренесеном значењу: *podložan zakonu* Коризмењак (богослужбена књига штампана глагољском Сењ 1508. год.), *Zarovijedi tvojoj sva jesu podložna* Н. Рањина (1508), Катекизам (глагољска књига 1561), И. Бандуловић (1626), А. Канижлић (1758), Б. Леаковић (1795); „подложен, подвржен“, код Дела Беле, потврде од кр. 15. века, *подложен на што* код дубровачких писаца од 16. века, *подложен пода што* од 16. в.; „изложен, извржен“ од 17. в.; „понизан, покоран“ од 16. в.; „склон, готов спреман (на што)“ од 16. в.; „дужан, приморан“ од 16. в.; „онај, који је у низини“ 18. и 19. в. (RЈAZU 10: 258–259). Творбено и семантички може се извести од глагола *подложити*, в. у RЈAZU у пренесеном смислу „покорити“, са потврдама од 15. века, међу њима и Гундулић, *подложити чему* потврда из Душановог законика, остале од 15. в., „приморати“, код Дела Беле, потврде од поч. 18. в. (10: 261). Скок те речи не тумачи, в. Skok 2: 282–283 s.v. *lěci*, III. С обзиром на ареал, *подложен* би могао бити калк према лат. *subiectus*.

друго. Књижевни језик за ово нема згодне речи: понављати, угледати се у изговору на кога, ићи за ким и сл.“ (ЈП 1933л: 118).

■ В. § 2.1.2.4. (Малић 1981: 52–53).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *подражавати* *impf.* итеративни глагол према *подражити* „деловати, утицати, надражити“: Загреб 1935; *подражавати* „опонашати кога“: Матош (зап.) кр. 19. поч. 20 в. (РМС).

У RЈAZU *подражавати* „подраживати, дражити“, са потврдама од П. Ненадовића и М. Павлиновића (19. в.); *подражавати* итеративни глагол према *подражати* „угледати се на кога, наследовати кога“, само код Ђ. Поповића, са потврдом од Д. Обрадовића (1788) и Вука (19. в.); уп. *подражати* „id.“, код Стулића, Даничића (српскословенске потврде) и Ивековића.

• У речницима руског језика: *подражать* „подражавати, опонашати“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль), *подражати* „подражавати, опонашати кога, шта“: 1076, 12, 16. в., 1670; „копирати, имитирати кога, шта“: 1073, 17. в.; „исмејавати“: 12–13, 13–14. в., 1499. (СРЈ XI–XVII 16: 46), *подражать* „подражавати, опонашати“ (СЦСРЈ 3: 272), *подражати* „подражавати, опонашати“, „исмејавати“ (Срезневский 2: 1045).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Код Московљевића уз глагол *подражавати* стоји ознака руско (468).

Т. Маретић каже да писци употребљавају глагол *подражавати* „угледати се на кога“ са дативом (како је у руском језику) или акузативу, док за глагол *подражати* у истом значењу каже да се користио у српскословенском, али да је у новије време узет из руског *подражать* (RЈAZU 10: 308).

Скок каже да је *подражавати* „имитирати“ русизам и упућује на стцсл. *podragъ* „bord, lisière“ (Skok 1: 449 s.v. *držati*).

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже да је глагол *подражавати* „nachahmen“ из рус. *подражать* и додаје: „нама је тај глагол веома незгодан, јер он по нашем језичном осјећању не може друго значити него: *dražiti*, *njem. necken, reizen*; осим тога не знају наши писци, како би конструирали тај глагол, те га једни слажу с дативом: *podražavati kome* (како је у рус.), а други с акузативом: *podražavati koga*“ (Maretić 1924: 90–91). У свом раду он каже да су речи *подражавати* и *подражаватељ*

„nachahmen“, „Nachahmer“ (код Ђ. Поповића) од рус. *подражатъ* кому, *подражателъ* (Maretić 1892: 91).

Код Његоша С. Стијовић бележи српскословенску понародњену реч *подражават* и црквенословенску *подражати* (Стијовић С. 1992: 186). У РЊЈ стоји глагол *подражавати* „поводити се за ким, за чиме, управљати се према чему“ < цркв.-рус. *подражатъ*, као и *подражати* „угледати се слепо у нечему на другога“ < цркв.-рус. *подражатъ* (2: 60).

Код Ј. Ајдуковића реч *подражавати* забележена је као русизам из Московљевића, од рус. *подражатъ*, са коментаром да је на формирање утицала ортографија модела и творбено-морфолошке законитости језика примаоца (Ајдуковић 1997: 269).

Уп. код В. Михајловића посрбице *подражавање* „имитација“ (1861) и *подражаније* „имитација“ (1834) (Михајловић 1984: 314).

Уп. именицу *подражаније* „угледање“, која се налази се у делу *Историја трговине* Д. Исајловића из 1816. год. (Младеновић 2008: 397).

Љ. Јонке сматра да је русизам *подражавати* непотребан и да треба користити реч *опонашати*, *наслеђовати* (Jonke 1953: 3; Jonke 1971: 306). С његовим мишљењем слаже се Б. Терзић (Терзић 2003: 206, 211). А. Менац каже да је глагол *подражавати* руски калк из немачког, од рус. *подражатъ* < нем. *nachahmen* (Менас 2003–2007: 356).

Фасмер повезује рус. *подражатъ* са стсл. *подражати* и указује на нејасан семантички развој. Трубачов још додаје да се тај глагол може довести у везу са *вы-ражатъ*, *по-ражатъ*, *за-ражатъ* (Фасмер 3: 300). Цигањенко констатује да се он у руским споменицима појављује од 11. века и да се по једном тумачењу изводи од ишчезле именице *ражъ* „црта“ > „карактер“ и префикса *под-* (од тог корена *раж-* изведен је и глагол *выражатъ*), док по другом тумачи се као позајмљеница из старословенског језика, у којем је изведен од глагола *дражати* / *дражити* „ићи по путу“, првобитно „крчити пут“ < псл. **doržiti*, у вези са **dorga* „пут“, **dъrgati* (Цыганенко 312). Куркина заступа ово друго тумачење, тј. да је глагол изведен са префиксом *по-* и цел. *драга* (рус. *дорога*), првобитно „на путу, успут“, аналогijом према *следоватъ* – *след* (ТСРЯ Шв. 673).

У стсл. подражати „imitari“, подражавати „id.“, подрагъ „imitatio“ (Miklosich Lex. 595–596), подражати „опонашати“, „исмејавати“, подражнѣти „опонашати“, „исмејавати“, „увредити се“, нема подрагъ (SJS 3: 101–102); цел. подражати „задиркивати, исмевати“, подрагъ „подражавање“, „нит, влакно“ (Дѣяченко 442); рсл. подражнѣти „подругивати се, подсмехивати се“ (Петковић 160); ссл. подражати „imitari“, „subsannare“, подражнѣти „pretium augere“ (Даничић 2: 334), нема у списима Св. Саве (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980). У ESJS стсл. *podražati* наведено је као изведеница од глагола *podražiti* „подражавати, имитирати“ < псл. **doržiti*, са објашњењем да је вероватно из црквенословенског рус. *подражатъ* и срп.-хрв. *подражавати* (11: 670).

◆ Претпостављамо да се у НЈ под *подражавати* мислило на значење „опонашати кога“, које је у RJAZU потврђено из славеносрпског периода (Д. Обрадовић 1788). Рус. *подражатъ* нема општеприхваћену етимологију. ESJS руски и срп.-хрв. глагол тумачи се као црквенословенски. У црквенословенском има реч подрагъ у два значења: „скут (одеће)“ и „подражавање“. Прво значење изводи се вероватно од *„оно што се вуче по путу“ (псл. **dorga*) а и друго се лако може схватити као поствербал од **po-doržiti* „следити (нечији) пут“. То значи да у руском имамо старословенски вокализам (ликвидну метатезу *TraT* уместо *ToroT* < псл. *TorT*), а како је реч добро посведочена у српкословенском, ваља узети да је домаћи глагол *подражавати* „дражити“ у књижевном језику попримио значење „имитирати“ од 19. в. под утицајем црквенословенског подражати и/или руског *подражатъ*. У савременом српско-хрватском језику фреквентна је употреба тог глагола. Значајно је да се задржала рекција са акузативом: *подражавати некога* најпре „дражити некога“ а онда „подражавати некоме“.

ПОСЕТИТИ

■ В. § 2.1.2.2. (Njegovan 1938: 111).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *пòсетити* и *пòсјетити* рф. „обићи, походити“: Р. Домановић, Б. Ћопић, Загреб 1950; фиг. „доћи, наступати, појавити се“: Нови Сад 1950. (РМС).

У RJAZU *pòsjetiti* „походити“, код Даничића (две српскословенске потврде из 13. века) и са потврдом из 19. века.³⁵⁰

• У речницима руског језика: *посетитъ* рф. „посетити, навратити; (прен.) појавити“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.), *посѣтитъ* „посетити, навратити; одати поштовање“ (Даль s.v. *посѣщать*), *посѣтити* „посетити, навратити“: 1057, 16. в., 1657, „посетити болесника“: 1357; „показати милост, пажњу“: 11, 14. в., 1553, „на натприродан начин умешати се у нечији живот (уколико субјекат означава бога)“: 1076; „погодити“: 1205, 1553; „испитати“: 1499; „погледати“: 12. в. (СРЯ XI–XVII 17: 163–164), *посѣтитъ* рф. од *посѣщать* impf. „посећивати“ (СЦСРЯ 3: 398), *посѣтити* „посетити, навратити“, „помоћи, показати милост“ (Срезневский 2: 1283).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Т. Маретић каже да је глагол *посјетити* „находити“ у књижевном језику новијег времена из рус. *посѣтитъ* (RJAZU 10: 922).

Скок сматра да је данас глагол *посјетити* општа позајмљеница из руског (укр. и рус. је од псл. **sěťь*), а да се потврде налазе у српскословенским текстовима из 13. в.; упућује на стсл. *posětiti* и *posěťь* (Skok 3: 13–14 s.v. *pòsjetiti*).

Т. Маретић каже да су глаголи *посјетити* и *посјећавати* „besuchen“ (код Шулека и Ђ. Поповића) из рус. *посѣтитъ*, *посѣщать* и да су непотребни поред наших речи *походити*, *похађати* (Maretić 1924: 97; Maretić 1892: 91).

М. Зорић је означила као славенизме речи: *посѣтити* (*посетити*) „посетити, обићи“, *посѣщавати* (*посеишавати*) „посећивати“ и *посѣщеніе* (*посеишеније*) „посета“, које је користио Г. Магарашевић поч. 19. в. (Зорић 2004: 121).

Ј. Матијашевић се не слаже са Т. Маретићем да је *посетити* руског порекла, већ сматра да је из старословенског (Матијашевић 1996б: 156). И. Клајн сматра да је тај глагол добијен у 19. веку прилагођавањем руске речи (СЈП 2004: 182).

Фасмер и Куркина рус. *посетитъ*, поред укр. *посітити* и стсл. *посѣтнтн*, изводе од именице **сѣтъ* „гост“, која је у сродству са грч. ἑταρος „друг по оружју“, ἑταίρα „сапутница“, лит. *svėčias*, *svėtis* „гост“ (Фасмер 3: 338; ТСРЯ Шв. 703). Цигањенко

³⁵⁰ Овде није предмет разматрања глагол *посјетити* „подсетити“ (RJAZU).

изводи из стсл. и каже да је то префигирани глагол од *сѣтити* „посећивати“ < струс. *сѣтъ* „гост“ (Цыганенко 321).

А. Глухак сматра да је *посјетити* позајмљеница из руског (Gluhak 496–497 s.v. *posjèiti*).

Миклошич има глаголе посѣтити „*invisere*“, посѣштати „*id.*“, оба са српскословенским потврдама (Miklosich Lex. 642). Стсл. посѣтити „посетити“ (SJS 3: 208). У рсл. посѣтити „походити“, посѣштати < посѣштати „похађати“ (Петковић 169). У ссл. посѣтити „*invisere*“, посѣштати „*id.*“ (Даничић 2: 389–390), у списима Св. Саве посѣтити (Житије Св. Симеона) (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980: 128). У ESJS стсл. *posjèiti* наводи се као префигирани облик глагола *sèiti* (13: 810).

◆ Потврде код Даничића и Миклошича сведоче о црквенословенском пореклу глагола *посетити*. Рус. *посетить* је, такође, црквенословенског порекла, са потврдама из 11. века. У српско-хрватском језику тај глагол се нормално употребљавао у књижевном језику средњег века. Руски утицај га је „васкрсао“. Данас је то фреквентна реч.

ПОХОТА, *ПОХОТЉИВ

■ Љ. Стојановић: „*Похота, похотљив* (не *похотан*) јамачно је такође из рус. *похоть*, и код нас се говори само за сексуалне односе, а иначе *пожудан, лаком, поклапан* (*похлепан* је покрајинско).“ (ЈПаб 1936ж: 87).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *пѡхота* f. „груба путена, чулна страст“: Шеноа Загреб кр. 19. поч. 20. в., Београд 1928; „грамзивост, похлепа“: Новак Загреб кр. 19. поч. 20. в.; придев *похѡтљив* „пун путених жеља; који изражава путеност“: Андрић, Загреб 1901. (РМС).

У RIAZU *похота* „пожуда, похлепа“, само код Шулека (1860) и Ђ. Поповића, са потврдама: код Доментијана (заправо: Теодосија, 13. в.), М. Марулића (16. в.) и у *Juridisch-politische terminologie* (1853), уз напомену да је учена реч; *похотљив* „похотан“, код Јамбрешића и Ђ. Поповића; уп. *похот* f. „пожуда, похлепа“, код Стулића и Шулека, потврде код М. Марулића (16. в.), из глагољске књижице (1508), Ш. Будинића (1582), Ђ. Бараковића (1614/1682), М. Албертија (1617), Матеића (1783) и у *Осветницима* (1876), „пожуда путеног уживања“: *Коризмењак* (1508), у двама глагољским књижицама (обе из 1508), *Зборник* (1520), Ш.

Кожичић (1531), „сласт, наслада“: *Старине* (прва пол. 15. в.), Н. Рањина (1508), „јело, које ко жели јести“, код Доментијана (заправо: Теодосија).

У славеносрпском периоду потврђена је именица *похот* f. „груба чулна страст, похота“ 1784. год. (РССЈ).

• У речницима руског језика: *пóхоть* m. „похота“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.), „похота; прохтев, ђеф, каприц“ (Даль s.v. *похотѣть*), *похоть* f. „жеља, стремљење, воља“: 1057, 1076, 16. в., „оно што се жели“: 1296, „емотивна склоност“: 14–15. в., „страст“: 1076, 14. в., „сопствена воља, избор“: 12. в., 1551, „каприц“; „љубавна страст“: 1073, 1076, 14, 16. в.; „полни чин“: 11, 17. в., „распусни живот“: 13. в. (СРЈ XI–XVII 18: 61); *похотъ* m. „семе, сперма“: 12–13. в. (СРЈ XI–XVII 18: 59), *похоть* „жудња“, „склоност“, *похотливый* „похотљив“ (СЦСРЈ 3: 412); придев *похотливый* „похотљив“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль s.v. *похотѣть*), „похотан“: 12–13. в. (СРЈ XI–XVII 18: 59–61).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Скок помиње префигирану изведеницу *похота*, заједно са буг. *похот* f. „пожуда, страст“, од основе *hot-* и *hъt-* (Скок 1: 680 s.v. *hòtjeti* I).

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже да су речи *похота* и *похотан* „Begierde, begierig“ архаичне и да је боље користити: *пожуда*, *пожудан* или *похлепа*, *похлепан* (Maretić 1924: 93).

В. Михајловић има посрбицу *похота* = ит. „лашивија“ [sic! *lascivia*]: *Юштъ горе очи съ похотою (лашивија) бацати тамо и овамо* (1807) (Михајловић 1984: 341).

Ј. Стерија Поповић је употребљавао у својим песмама реч *похоть* (*похот*) „похлепа“, коју Љ. Тумарић означава као славенизам и књишку реч (Тумарић 2008: 100).

Куркина изводи рус. *по-хоть* од глагола *хотеть* (ТСРЈ Шв. 711). У етимолошким речницима руског језика речи *пóхоть* и *похотливый* се не тумаче (Фасмер; Цыганенко; Черных).

А. Глухак повезује реч *похота* са кореном **xvot* од којег је настао псл. глагол **xotěti* (Gluhak 271 s.v. *htjěti*).

Код Миклошича *похоть* f. „voluntas“, „desiderare“, „cupido“, *похотънъ* „libidinosus“, „cupidinis“, „voluptatum“, обе речи су добро посведочене у српскословенском, *похотънвъ* „libidinosus“ са једним рускословенским примером (Miklosich Lex. 650).

Стел. похоть „страст“, похотѣнь „страстан“ (SJS 3: 227–228); цел. похоть „страст“ (Дьяченко 470); рсл. похоть „пожуда, наслада, страст, жеља“, похотный < похотѣнь „похлепан, пожудан, жељан“ (Петковић 171). Код Даничића нема. У списима Св. Саве има похота: оугасн плътѣскнѣ похоты (Служба Св. Симеону) (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980: 129). У *Лествици* Јована Синаита, филозофском и теолошком спису српске редакције из 14. века, налази се реч похоть f. „похота“ (Капустина 2016: 256). ESJS наводи деривате *rochotъ* и *rochotѣнь* од глагола *rochotěti* < *chotěti* < псл. **chotěti* (4: 224 s.v. *chotěti*).

◆ Срп.-хрв. именица *похота* и придев *похотан* су добро посведочене у српскословенском језику. Именица *похоть*, ген. *похоти* је у црквенословенском као и у руском женског рода, код нас је преведена у *a*-основе не мењајући род, што није усамљен случај. Придев *похотљив*, потврђен од 18. века, преузет је из рускословенског.

ПРАВОСУЂЕ

■ В. § 2.1.2.2. (Njegovan 1938: 111).

□ Љ. Стојановић: „Међу непотребним позајмицама можемо узети и [...] *правосуђе* – суђење“ (ЈПаб 1937а: 121).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *правòсуђе* / *правòсѹђе* п. „организација и рад судова и судских органа на примени закона и прописа; скуп судских одлука“: *Борба* 1958. (РМС).

У RJAZU *правòсуђе* „праведно суђење“, код Стулића (с напоменом да је из руског речника), Шулека (1860) и Ћ. Поповића, са потврдама из 19. века.³⁵¹

• У речницима руског језика: *правосудіе* п. „правосуђе; правосудна одлука“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.), *правосудіе* „праведно суђење“ (Даль s.v. *правый*), *правосудіе* „id.“: 11. в., 1697. (СРЯ XI–XVII 18: 120–121), *правосудіе* „праведно суђење“ (СЦСРЯ 3: 421), *правосѹдиѣ* „id.“ (Срезневский 2: 1351); уп. придев *правосудный* „правосудни“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; Даль s.v. *правый*).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Т. Маретић каже да је реч *правосуђе* из рус. *правосудіе* (RJAZU 11: 415).

³⁵¹ Те речи нема у речнику В. Мажуранића (Mažuranić).

Скок помиње сложеницу *правосуђе* „iustitia“ из 19. в., уз напомену да је Маретић сматра русизмом (Skok 3: 356 s.v. *sud*²).

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже да је реч *правосуђе* „Justiz“ из рус. *правосудіе* (Maretić 1924: 102).

Уп. код Његоша придев *правосудни* који је, по мишљењу С. Стијовића, руског порекла (Стијовић С. 1992: 191). У РЊЈ забележен је *правòсудан / прàвосудан* „праведан“ < цркв.-рус. *правосудный* (2: 122).

У етимолошким речницима руског језика се реч *правосудіе* не помиње (Фасмер; Цыганенко; Черных).

Код Миклошича стоји српскословенска потврда за реч *правосудни* „recte iudicare“, из Цамблаковог житија Стефана Дечанског (Miklosich Lex. 655). Такође и Zett даје ссл. *правосудни* „праведан суд“ из Цамблака, као и *правосудь* „праведан судија“ из цетињског Октоиха, *правосудни* „id.“ из похвале кнезу Лазару, *правосудство* „праведан суд“ из *Starine* 4, 69 (245). Уп. код Миклошича *правосудь* „recte iudicans“ (Miklosich Lex. 655). У рсл. *правосудь* < *правосудь* „праведни судија“ (Петковић 172). У SJS тих сложеница нема, као ни у ESJS, в. 14: 861 s.v. *судь*¹. Код Даничића нема, као ни у списима Св. Саве (Трифунковић/Јовановић/Јухас 1980).

◆ Термин *правосуђе* је код Миклошича и Zett-а потврђена у српскословенском. У употреби је, по RJAZU, од 19. века и прво се користио у значењу „праведно суђење“, а тек у новије време (као и у руском језику) као „организација и рад судова и судских органа на примени закона и прописа; скуп судских одлука“. Данас је та реч у активној употреби.

ПРВОБИТАН

■ В. § 2.1.2.2. (Njegovan 1938: 111).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику придев *првòбитан* „исконски, прадавни“: Загреб 1954, Београд 1893, „који се јавља у првој етапи“, „који се налази у почетном стању“: Београд прва пол. 20. в., „пређашњи, некадашњи“: Матавуљ Београд прва пол. 20. в., „полазни, исходишни“: Београд прва пол. 20. в., Загреб 1953. и 1955, изведенице: *првобитно, првобитност* (РМС).

У RЈАЗУ *првобитан* „први, исконски, давни, почетни“, најстарија потврда је у споменику српске редакције из 15. века: *пръвобытна доброта* (Miklosich Lex.), у речницима код Ђ. Поповића и Ивековића, потврде су из 19. века.

• У речницима руског језика: придев *первобытный* „првобитан, давни; примитиван, некултуран; нетакнут, сачуван у првобитном облику; исходишни“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.), „првобитан, давни“ (Даль s.v. *первый*), „давни, древан; исходишни; нетакнут, сачуван у првобитном облику; исконски“ (СРЈ XVIII), „првобитан, почетни, исконски“: 11. в., 1560; „првобитни (о имену)“: 16. в. (СРЈ XI–XVII 14: 199), „први, почетни“ (СЦСРЈ 3: 167), *първобытъньи / первобытъньи / пръвобытъньи* „исконски“: 11. в. (Срезневский 2: 1761).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У RЈАЗУ за реч *првобитан* упућује се на слн. *prvobiten*, чеш. *prvobytný* и рус. *первобытный* (12: 557).

По Скоку, сложеница *првобитан* је из руског језика (Skok 3: 62 s.v. *prvī*).

Т. Маретић каже да су речи *првобитан* и *првобитност* „ursprünglich“ (код Мажуранића и Ужаревића и Ђ. Поповића), „Ursprünglichkeit“ (код Ђ. Поповића) од рус. *первобитный, првобитность* или чеш. *prvobytný, prvobytnost* (Maretić 1924: 118; Maretić 1892: 93, 74).

Љ. Јонке сматра да је реч *првобитан* дошла у првом налету бохемизама, преко речника Мажуранићевог и Ужаревићевог из 1842. год. (Jonke 1965: 157, 170). И. Клајн, такође, каже да је та реч бохемизам (СЈП 2004: 182).

У етимолошким речницима руског језика није наведен придев *первобытный* (Фасмер; Цыганенко; Черных). По свом творбеном саставу, то је сложеница коју сачињавају речи: *первый* и *быт* (нема придева *бытный*).

У чешком језику ретко се употребљава сложеница *prvobytný* „првобитан“ (PSJČ; ЧСР). Махек је директно не помиње под одредницом *prvý*, већ само констатује да је необичан наставак *o-t* у речи *prvot* (> *prvotný*) и упућује на чеш. *prvobyt*, слч. *prvobytný* и рус. *первобытный* (Machek 488 s.v. *prvý*). Код Холуба и Копечног те речи нема, в. Holub/Корецнý 1: 82 s.v. *byt*, 83 s.v. *býti*, 298 s.v. *prvý*.

Слн. *prvobiten* „основни; исконски“ (SSKJ) не помињу Безлај и Сној (Bezljaj; Snój). Код Миклошича стоји пръвобытънь „primo exortus, uti videtur“, пръвобытъна доброта (Miklosich Lex. 713). У SJS и код Дјаченка те речи нема. Ссл. пръвобытънь

„ursprünglich“ (Zett 247). Нема те речи код Петковића и Даничића, као ни у списима Св. Саве (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980).

◆ Сложени придев *првобитан* је црквенословенског порекла, који је у српској редакцији раније посведочен него у руској. У 19. веку је ревитализован под руским утицајем. У савременом језику је у активној употреби. В. *бит*, *битан* и *добробит* § 2.3.1.1.

ПРЕВАЗИЛАЗИТИ

■ В. § 2.1.2.4. (Малић 1981: 52–53).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *превазилазити* impf. итеративни глагол према *превазићи* „премашити кога, што; надвладати, свладати“ (РМС).

У RЈAZU *превазилазити* „надилазити, надвисити“, само код Вука и потврдама из 19. века; нема *превазићи*.

Код Вука има *превазилазити* impf. „ехурего“, *превазићи* pf. „ехурего, превисити“ (Вук 1852).

Уп. дијал. *превазићи* pf. „надвладати, савладати“ Војводина (РСГВ).

• У речницима руског језика: *превозити* pf. „превазићи, надмашити (некога, нешто); (заст.) изучити, проучити“, *превосходити* impf. „превазилазити, надмашивати (некога, нешто); изучавати, проучавати“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль), *превозити* / *превзати* / *прѣвзати* „надмашити (некога, нешто)“: 1138, 14. в., 1679; „превазићи неке границе, оквир“: 15. в., 1667, 17. в., *превосходити* / *превѣсходити* / *прѣвѣсходити* „превазилазити неке границе“: 11, 16. в., 1573; „расти, повећавати, ширити“: 13. в., 1560; „надмашивати (некога, нешто)“: 1560, 1670, 1688; „повишавати се, подизати се“: 15, 16. в. (СРЈ XI–XVII 18: 154, 160), *превосходити* impf., *превозити* pf. „превазићи, надмашити (некога, нешто)“ (СЦСРЈ 3: 424–425), *прѣвзати* / *прѣвзати* „превазићи“ (Срезневский 2: 1623).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Т. Маретић глагол глагол *превазилазити* изводи од *пре-вазилазити* (RЈAZU 11: 786).

Скок помиње глагол *превазилазити* impf. према *превазићи* pf. као позајмљеницу из црквеног језика (Skok 3: 553 s.v. *uz*).

Код Његоша С. Стијовић бележи кованицу на бази руског *превазилазити* [sic!], са звездом која значи да није потврђена у овом облику (Стијовић С. 1992: 191).

Уп. код Ј. Ајдуковића русизам *превазићи* из Московљевића, од рус. *превзойти*, са коментаром да је на формирање утицала ортографија модела и творбено-морфолошке законитости језика примаоца (Ајдуковић 1997: 272). М. Московљевић је у свом речнику навео да је *превазићи* од рус. *превзойти* и да је то помодна реч која се употребљава уместо „чисто наших речи *премашити*, *надмашити*, *савладати*, *отклонити*“ (856).

Ј. Стерија Поповић је употребљавао у својим песмама речи *превазилазити* „превазилазити“ и *превосходити* „надмашити, превазилазити“, које Љ. Тумарић означава као славенизме и књишке речи (Тумарић 2008: 100). Уп. код М. Зорић славенизам *превосходити* „предводити“ коју је употребљавао Г. Магарашевић поч. 19. в. (Зорић 2004: 126).

Б. Терзић сматра да је реч *превазићи* русизам (Терзић 2003: 206).

У етимолошким речницима руског језика се глаголи *превзойти* и *превосходити* не помињу (Фасмер; Цыганенко; Черных). По творбеном саставу, то су префигирани облици, *превзойти* од глагола *ид-ти*, *ид-у* < псл. **ъd-ǫ* < ие. **ei-dh-*, док је *превосходити* од *ходити* < *ходити* < *ходъ* < псл. **ходъ* < ие. **sod-* / **sed-* (Фасмер 2: 117–118 s.v. *иду*, 4: 252–253 s.v. *ход*; Цыганенко 150–151 s.v. *идти*, , 465 s.v. *ход*; Черных 1: 337 s.v. *идти*, 2: 346 s.v. *ходити*).

У стсл. прѣвѣзѣти „excedere, transgredi“, прѣвѣсходѣти „excedere, superare“ (Miklosich Lex. 720), прѣвѣзѣти „надмашити“, прѣвѣсходѣти „надмашивати“ (SJS 3: 411, 413). У ESJS наведени су деривати: *prěvъziti* „надмашити“ од глагола *iti* (5: 256–257 s.v. *iti*) и *prěvъzchoditi*, *provъzchoditi* „надмашивати“ од глагола *choditi* (4: 222 s.v. *choditi*). Нема код Дјаченка, као ни код Петковића. У ссл. прѣвѣзѣти „superare“, прѣвѣсходѣти „superare“ (Даничић 2: 481, 482), док у у списима Св. Саве нема (Трифунковић/Јовановић/Јухас 1980).

◆ Свршени глагол *превазићи* је црквенословенског порекла (бележи га Вук и потврђен је у Војводини). Несвршени глагол *превазилазити* региструје Вук и RJAZU са потврдама из 19. века. У српскословенском гласило је прѣвѣсходѣти, у руском је *превосходити* < струс. *превосходити* / *превѣсходити* / *прѣвѣсходити*, од 11. века. Фонетизам (-*вас-*) је карактеристичан за речи српскословенског порекла

(*Васкрс*), грађење секундарног итератива *превазилазити* уместо првобитног *превѣсходити* одражава тежњу ка „понарођењу“ речи. То значи да је *превазилазити* српскословенска реч, не рускословенска. У савременом српско-хрватском језику је то фреквентна реч.

ПРЕДЕО

■ *Предео* је русизам, који је у нашем језику добио друго значење него што га та реч има у руском језику, в. § 2.1.1.1. (Белић 1933ђ: 66).

■ В. § 2.1.2.2. (Njegovan 1938: 111).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

■ У српско-хрватском језику *прéдео* / *прèдео* и *прéдио* / *прèдио*, „неки одређени део, крај Земљине површине“: С. Марковић Београд 1937, „општи изглед неког краја, пејзаж“: Загреб кр. 19. в., Андрић, „део тела у којему се налази неки орган“: Загреб 1952, фиг. „област, пространство“: Дис Београд 1939, заст. „железнички купе“: Шеноа Загреб кр. 19. в. (РМС).

У RЈAZU *пријèдио* „граница“, код Стулића (с напоменом да је из руског речника) и Даничића, потврде из 13. в. (Monumenta Serbica, Доментијан, заправо: Теодосије), 16. в. (Коризмењак, Ш. Кожичић), с краја 18. в. (Д. Обрадовић), „крај“, код Даничића и Ђ. Поповића, потврде из Душановог законика и из 15, 16, 18. и 19. века, „одељак, преграда“, потврде из 18. и 19. века.

Дијал. *прéдел*, рл. *прéдели* „предео“ Свиница (Томић).

• У речницима руског језика: *предéл* т. „граница, међа; предео, крај, земља; крајност, врхунац; судбина“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.), *предѣль* „граница, међа; крај једног, а почетак другог дела“ (Даль), *предѣль* / *прѣдѣль* „граница“: 15, 17. в.; „област, крај“: 1057, 12–13, 16. в., „феуд, поседовање“: 11, 16. в., „околина, територија“: 1499; „област која припада епископу; епархија“: 1420, 16. в.; „део, страна, крај“: 16. в.; „део, одсек“: 16, 17. в.; „део православног храма са престолом“: 1459, 1627, „мала црква; капела“: 1628; „опредељење“: 16. в.; „заповест, закон“: 12–13. в., 1670; „највећи степен нечега (?)“: 1416. (СРЈ XI–XVII 18: 185–186), *предѣль* „граница“, цсл. „област, округ“, прен. „крај“, „мера, граница нечега“ (СЦСРЈ 3: 439), *прѣдѣль* / *предѣль* „граница“, „област“, „удео“ (Срезневский 2: 1643–1644).

► Т. Маретић каже за реч *приједио* да у неким примерима могла би бити из руског и да је у примеру код Вука са *-е-* уместо *-ије-* (*предјелу* Даница 1827: 34 уместо **приједјелу*) према рус. *предѣль* (RJAZU 11: 922–923).

Код Скока стоји да је у књижевни језик продрла стара префиксална сложеница *прѣдјел* (Вук) / *предио* (ген. *предјела*) / *приједјел* „крај“ < *prěd-děľ* 1. „терен пред брдом, глависом“, 2. „Engrass“, 3. „крај“. Он упућује на топоним *Предил* у Алпама и рус. *предел* „Grenze“, па каже да та реч у вези са старим разграничавањем и да се без потребе означава као русизам (Skok 1: 407 s.v. *дио*).

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже да је реч *предио* / *предјел* „Gegend“ из рус. *предѣль* (Maretić 1924: 103) У раду он каже да је реч *предио* / *предјел* „Gegend“ (код Шулека и Ђ. Поповића) од рус. *предѣль* „Grenze, Gebiet, Ende“ или чеш. *předěl* „Abtheilung, Region“, с тим што сматра да је чеш. *předěl* узето у новије време из рус., али није сигуран да ли је у хрватском или српском језику дошло из чеш. или рус. (Maretić 1892: 92, 74).

Код Његоша С. Стијовић бележи рускословенску реч *предјел* (Стијовић С. 1992: 192). У РЊЈ *предјел* „крај, област; подручје, пространство; видик; граница“, без ознаке порекла (2: 136).

В. Михајловић има посрбице: *предел* „департман; русаг; вилает; ландшафт; тур. мемлећет; нахија“ (1792) и *пределни* „провинцијални“ (1837) (Михајловић 1984: 349–350).

М. Зорић је реч *предѣо* (*предео*) „предео, крај, област“, коју је користио Г. Магарашевић поч. 19. в., означила као славенизам (Зорић 2004: 123). Ј. Стерија Поповић је употребљавао у својим песмама реч *предель* (*предел*) „предео, крај“, коју Љ. Тумарић означава као славенизам и књишку реч (Тумарић 2008: 100).

В. Мажуранић каже да је *приједјел* „regio, крај“ реч „prastara“ (Mažuranić 1120 s.v. *priedjel*).

Љ. Јонке, приликом разматрања утицаја чешког језика на српско-хрватски језик, каже: „prof. Ivšić u spomenutoj raspravi [S. Ivšić, Slavenske tuđice u Petra Preradovića, *Hrvatska njiva* II, Zagreb 1918] zabilježio da se riječ *prijedjel* (prema č. předěl) nalazi već u ‘Danici ilirskoj’ god. 1838. na str. 47, ali da je nema u rječniku Mažuranić-Užarevićevu (Deutsch-ilirisches Wörterbuch) iz 1842, a ipak se nalazi u Preradovićevu tekstu 1844. To nam govori o brzom preuzimanju takvih riječi i bez

obzira na rječnike, s obzirom na poznavanje jezika. Ali sasvim je jasno da su rječnici redovno i registrirali već usvojene riječi i pomagali im tako u daljem širenju.“ (Jonke 1965: 157). На страни 158, Љ. Јонке узима реч *предіо* као пример бохемизма који се налази у првом Шулековом речнику из 1860. године.

Фасмер помиње *предел* као црквенословенску реч, изведену од именице *дел* (Фасмер 1: 495 s.v. *дел*). Цигањенко и Черних је помињу као изведеницу од основе *дел-* глагола *делитъ* (Цыганенко 105 s.v. *делитъ*; Черных 1: 239 s.v. *делитъ*). Куркина каже да је то црквенословенска реч, упућујући на стсл. *прѣдѣль*, а да је у вези са глаголом *делитъ* (ТСРЯ Шв. 718).

Чеш. *předěl* „граница“ (PSJČ) Холуб и Копечни не помињу, в. Holub/Корећný 1: 100 s.v. *díl*. Махек каже да је *předěl* из руског, а да је новије *příděl* (Machek 117 s.v. *díl*).

Код Миклошича *прѣдѣль* „finis“, „terminus“, „paroesia“, *прѣдѣлти* „distinguere, determinare“ (Miklosich Lex. 728). Стсл. *прѣдѣль* „граница, finis, terminus“, „ериторија, крај, termini (pl.)“ (SJS 3: 435–436); цсл. *прѣдѣль* „граница“ (Дьяченко 484); рсл. *прѣдѣль* < *прѣдѣль* „граница“, „одређивање међе, међа“, „граница, рок“, „део, крај“ (Петковић 178); ссл. *прѣдѣль* „finis“, „regio“ (Даничић 2: 489), нема у списима Св. Саве (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980), у *Дијалектици* Јована Дамаскина, филозофском и теолошком спису српске редакције из 14. века, налазе се речи *прѣдѣль* „одређење, дефиниција“, *безпрѣдѣльнь* „безграничан“, *опрѣдѣлати* „одређивати“ и *опрѣдѣлти* „одредити, определити“³⁵² (Капустина 2016: 318, 305, 315). У ESJS наведен је *prěděľь* „граница“, обично у pl. „крај“ као изведеница од глагола *prěděliti* < *děľь* < псл. **děľь* (3: 129).

◆ Срп.-хрв. реч *предео* / *предіо* / *приједио* у значењу „граница“ и „област“ је добро посведочена у речницима од 13. века. Т. Маретић се за облике *предіо* / *предјел* (са -е- у првом слогу) двоуми између руског и чешког порекла, С. Стијовић за *предјел* каже да је рускословенска реч, а Скок сматра да није русизам (Скокова реконструкција **prěd-děľь* није убедљива). Рус. *предѣл* „граница“ и „област“ < струс. *прѣдѣль* / *предѣль* тумачи се као црквенословенска реч (у СЦСРЯ стоји да је

³⁵² Миклошич има за *опрѣдѣлти* „definire“ само рсл. потврду, а за трајни вид *опрѣдѣлати* „дефинисати“ једну српскословенску (превод хомилија Исака Сирина, рукопис из 15. в.) и једну рускословенску (Miklosich Lex. 511).

у значењу „област“ из црквенословенског). Срп.-хрв реч свакако није народна, не би је Вук имао у облику са -л; доцније је „понарођена“ према *дио, д(и)јела*. Цсл. и ссл. прѣдѣль везује се са глаголом прѣдѣлти „разграничити“, за који Миклошич има само српскословенске потврде. Данашња употреба те речи је фреквентна и другачија је од руске („граница“).

Миклошич има за опрѣдѣлти „definire“ само рсл. потврду, а за трајни вид опрѣдѣлѣти „id. (= дефинисати)“ једну српскословенску (превод хомилија Исака Сирина, рукопис из 15. в.) и једну рускословенску (Miklosich Lex. 511). Може се означити и као славенизам ревитализован под руским утицајем.

ПРЕДЛАГАТИ

■ В. § 2.1.2.2. (Njegovan 1938: 111).

□ В. § 2.1.1.2.4. (ЈПаб 1936е: 59).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *предла́гати* impf. итеративни глагол према *предложити* „изнети предлог; предати написмено“ (РМС).

У RЈAZU *предла́гати* „стављати, метати што пред кога или пред што“, код Стулића (с напоменом да је из руског речника), са потврдом из типика хиландарског од Св. Саве (13. в.), у пренесеном смислу „id.“, код Даничића, потврде из 13. в. (Monumenta Serbica), 15–16. в. (књига Константина философа) и 16. в. (Ш. Будинић), „преносити, геронере“, само потврда из 13. в. (Monumenta Serbica), „давати“, потврда из 16. в. (Ш. Будинић), „стављати у пренесеном смислу кога или што пред кога, да одлучи по својој вољи“, код Шулека (1860) и Ћ. Поповића, са потврдама из 19. века.

• У речницима руског језика: *предлагать* impf. према *предложитъ* pf. „предложити; понудити; наредити“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ), цсл. „стављати, метати што пред некога, нешто“, „нудити“ (Даль), *предлагати* / *предѣлагати* / *прѣдѣлагати* „стављати, метати што пред некога, нешто“: 12. в., 1499, „давати некоме“: 15. в.; „предавати нешто, стављати на располагање“: 12, 17. в.; „писмено или усмено излагати“: 12, 16. в., 1675, „поучавати, обучаваати“: 12. в.; „полагати, стављати“ и у пренесеном значењу „id.“: 1452; „прописивати, одређивати“: 1696, 1703; „изјављивање о спремности да се уради нешто“: 15. в., 1698; „откривати“: 13, 16. в.; „износити доказе“: 12. в. (СРЈ XI–XVII 18: 192–193), *предлагать* impf. и

предложитъ рф. „стављати, метати што пред некога, нешто“, прен. „нудити“ (СЦСРЯ 3: 428), *прѣдълагати* „стављати, метати што пред некога, нешто“, „предлагати [?]“, „представљати, откривати“, „давати“ (Срезневский 2: 1635).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Скок помиње префигирани глагол *предлагати* са префиксом *пред-* од глагола *лагати* < *lag-* (Skok 2: 283 s.v. *lěci* IV).

Т. Маретић каже да су глаголи *предлагати* и *предложити* „*vorschlagen*“ (код Мажуранића и Ужаревића, Шулека и Ђ. Поповића) из рус. *предлагать*, *предложитъ* (Maretić 1924: 103; Maretić 1892: 92).

У РНЈ забележен је глагол *предлагати* „подносити предлог“, без ознаке порекла (2: 136).

В. Михајловић има посрбицу *предлагати* „кандидовати“, забележену 1838. (Михајловић 1984: 350).

М. Зорић је реч *предлагати* „задавати, постављати“, коју је користио Г. Магарашевић поч. 19. в., означила као славенизам (Зорић 2004: 122).

В. Мажуранић каже да се речи *предлог*, *предлагати*, *предложити* и *предложење* налазе у старословенском језику и у статутима приморских (далматинских) градова³⁵³ (Mažuranić 1120–1121 s.v. *priedlog*).

У етимолошким речницима руског језика се глаголи *предлагать* и *предложитъ* не помињу (Фасмер; Цыганенко; Черных). Куркина каже да је *предложитъ* изведен са суфиксом *пред-* и глаголом *ложитъ* и упућује на *вложитъ* и *ложитъся* (ТСРЯ Шв. 718). Рус. *ложить(ся)* и струс. *ложити*, поред укр. *ложити*, срп.-хрв. *лљжити*, мак. 3. sg. *ложи*, чеш. *ložití*, пољ. *łożyć*, изводи се од псл. глагола **ložiti*, који је у вези са **legt'i* (рус. *лечь*) с превојем *e : o* (уп. гот. *lagjan*, стисл. *leggia* „класть“, ствнем. *leggan*, нем. *legen* „стављати“). Рус. *ложитъ* често долази у префигираном облику, уп. *вложитъ*, *заложитъ*, *доложитъ*, *наложитъ*, *положитъ*, *приложитъ*, *сложитъ*, *уложитъ* (ТСРЯ Шв. 414 s.v. *ложитъся*). Уп.

³⁵³ Он образлаже: „Statuti primorskih (dalmatinskih) gradova donose dosta zanimljivih ustanova, po kojima vidimo, da se u viećih, navlastito velikih, kod razpravljanja itd. pazilo na red, stegu govornika, koji moraju bez buke mirno govoriti, i to sa sjedala, klupe, gdje govornik sjedi, ili sa govornice, arenge (v. t.r.). Čini se, da u tih zborovih gradskih primorskih občina nije mogao član pojedinac podносити velikomu vieću priedlog, a da nije, prvo nego će se u punom zboru o tom zametnuti razprava, o takovu priedlogu obaviešten knez, koji je nakon viećanja u manjem zboru ili u ‘kuriji’ (curia) vlastan bio, da iznese u puno vieću priedlog; tada se istom moglo o njem zametnuti viećanje.“ (Mažuranić 1120).

још *залог* < **zalegti* (Цыганенко 136 s.v. *залог*¹), као и остале руске изведенице *налог*, *предлог*, *подлог* итд. од општесловенског корена **log-* (: **leg-*) (Черных 1: 315 s.v. *залог*¹).

У стсл. прѣдлагати „пропонере“, „аронере“, прѣдложити „пропонере“ (Miklosich Lex. 724, 725), прѣдлагати „стављати, метати што пред некога, нешто“, „претпостављати, pripisivati, obicere“, прѣдложити „ставити што пред некога, нешто“, „ставити на прво место“, „предодредити“ (SJS 3: 427–428, 429); цсл. прѣдложити „стављати, метати што пред кога или пред што“ (Дьяченко 480–481); рсл. прѣдложити „поставити, метнути“, „предложити, казати“, „разложити, причати“ (Петковић 176); ссл. прѣдлагати „пропонере“, „геронере“, прѣдложити „пропонере“ (Даничић 2: 486), у списима Св. Саве прѣдлагати (Служба Св. Симеону), прѣдложити (Посланица игуману Спиридону), прѣдложенје (треће слово Хиландарског типика) (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980: 139), у Јерусалимском типичу ссл. глагол прѣдлагати (Савић 2013: 859). У ESJS *prědъlagati* је дериват од итеративног *-lagati*, а *prědъložiti* од каузативног глагола *-ložiti*, оба наведена под *lešti* < псл. **legti* (7: 408–409).

◆ Глагол *предлагати* у значењу „стављати, метати што пред некога, нешто“ и у перфективном облику *предложити* „ставити што пред некога, нешто“ црквенословенског су порекла. Цсл. прѣд-ложити може се сматрати калком према гр. *προ-θεῖναι*, евентуално и лат. *pro-ponere*. И у руском је из црквенословенског. Мора се ипак допустити да је за његову савремену употребу бар делимично заслужан руски утицај на језик администрације у обновљеној Србији 19. века. Данас су оба глагола изузетно фреквентна. В. *подлежати*.

ПРИВРЕМЕН

■ В. § 2.1.2.2. (Njegovan 1938: 111).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

■ У српско-хрватском језику придев *привремен* / *привремен* „који траје само неко време“ (РМС).

У RJAZU *привремен* „онај, који траје само неко време“, код Шулека (1860) и Ђ. Поповића, са потврдама у 19. веку.

• У речницима руског језика: придев *привременный* „привремен“ (Даль), „id.“: 16. в., 1686, „кратак“: 15. в. (СРЯ XI–XVII 19: 123), цсл. „привремен“ (СЦСРЯ 3: 458).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Т. Маретић каже да је придев *привремен* из рус. *привременный* (RJAZU 12: 220).

Скок је, такође, навео да је та реч из рус. *привременный* (Skok 3: 626 s.v. *vrijème*).

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже да је реч *привремен* „*derzeitig*“ из рус. *привременный* (Maretić 1924: 113).

В. Михајловић има посрбицу *привремени* „провизорни“, забележену 1860. (Михајловић 1984: 363).

У етимолошким речницима руског језика се придев *привременный* не помиње (Фасмер; Цыганенко; Черных). Нема је у савременом руском језику. У употреби је била од 16. до 19. века, данас се у том значењу употребљава *временный*.

Миклошич даје три потврде за придев *привременъ* „*temporalis, caducus*“, две су из рускословенских речника, а једна је из српкословенског рукописа 17. века (Miklosich Lex. 662). Цсл. *привременъ* / *привременный* „непостојан“ (Дьяченко 494); рсл. *привременъ* < *привременъ* „*id.*“ (Петковић 188). Нема те речи у SJS, код Даничића и у списима Св. Саве (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980).

◆ У срп.-хрв. језику реч *привремен* је, на основу потврда у речницима, у употреби од 19. века. С обзиром на потврде код Миклошича, може се довести у питање квалификацију те речи као русизма. Данас је то фреквентна реч.

ПРИЈАТАН

■ В. § 2.1.2.1. (Ђорђић 1934д: 17).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

■ У српско-хрватском језику придев *прѝјѧтан* „угодан“: Београд 1914, Загреб 1953; „привлачан, који изазива симпатије“: Загреб кр. 19. в. (РМС).

У RJAZU **1.** *прѝјѧтан* „угодан, драг“, нема га у речницима, само у четири старе чакавске књиге, Бернардин (кр. 15. в.), Коризмењак, богослужбена књига штампана глаголицом (Сењ 1508. год.) и две глагољске књиге из 1507. и 1508. године; **2.** *прѝјѧтан* „угодан, мио, драг“, код Дела Беле, Стулића и Вука, са потврдама из 17. (И. Бандуловић Млеци 1626; чакавски писац П. Радовчић Рим 1657), 18. (Ј. Кавањин; С. Маргитић Млеци 1708; И. Краљић Млеци 1734; Ј. Бановац Млеци 1759; А. Канижлић Млеци 1759, Загреб 1760; Ф. Ластрић Млеци 1766; П. Кнежевић Млеци 1766, 1765; М. Зоричић Млеци 1780; Д. Обрадовић

1788, 1806; Гргур Дубровник 1799) и 19. века (славеносрпски писац П. Болић 1816; Осветници 1881; М. Павлиновић 1871; М. Ђ. Милићевић 1888; у Вуковим писмима, Ковчежићу и у НПр.), „угодан“, са потврдама из 16. в. (Monumenta sloat.) и 18–19. в., „онај, који се има примити“, само код Дела Беле (с напоменом да је непоуздано, јер је Дела Бела помешао 1. *пријатан* и 2. *пријатан*), „миљеник, пријатељ“, код једног писца који узима *пријатан* као именицу (18. в.); уп. **пријетан** „примљен, драг“, код Белостенца, Даничића (са четири примера српскословенска).

Код Вука има *пријатан* „gratus“ (у Грбљу): *Тако ми пријатне биле молитве ка Господу Богу!* (Вук 1852; Вук 1898). Те речи нема у Вуковом речнику из 1818. Уп. глагол *пријати* „alo, prosum“: *не прија му што једе* (Вук 1818; Вук 1852; Вук 1898).

У славеносрпском периоду потврђен је придев *благопријатан* „веома пријатан, привлачан, угодан“ 1784. год. (РССЈ).

Дијал. *пријатан* „угодан, који причињава задовољство, уживање“, „пријатан, љубазан, који својим особинама и понашањем изазива симпатије“ Војводина (РСГВ), „привлачан, симпатичан због изгледа или понашања“ сев. Метохија (Букумирић).

• У речницима руског језика: придев *приятный* „угодан, пријатан; симпатичан“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.), *приятный* „угодан, пријатан“ (Даль), *приятный / приатный* „примљен, прихваћен“: 12. в., „примљен, саслушан (на суду)“: 12–13. в.; „схваћен“: 11. в.; „пријатан; угодан“: 1076, 13, 17. в.; „удобан, погодан, користан, употребљив“: 1499, 16. в.; „достојан“: 17. в.; „предан, привржен“: 1655. (СРЈ XI–XVII 20: 92–93), *приятный* „пријатан, угодан“ (СЦСРЈ 3: 513), *приатныйи* „примљен“, „схваћен“, „достојан“, „способан, кадар да прими“, „дозвољен“, „погодан“, „пријатан“, „угодан“, „споменут (?)“ (Срезневский 2: 1506).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Т. Маретић каже да је 1. *пријатан* „угодан, драг“ изведен од глагола *пријети* „примити“ и да га има у цел. *prijetънь* и слн. *prijeten*, док је 2. *пријатан* у вези са глаголом *пријати* и да у истом значењу има и у рус. *приятный*, али да не треба мислити да је наш придев узет из руског језика, јер то не може бити стога што

имамо много потврда из времена када нису узимане речи из руског, те закључује да је то „*prava naša narodna riječ*“, а и има је у Вуком речнику из 1852. године (RJAZU 11: 907).

У РССЈ придев *благопријатан* означен је као славенизам (57).

Скок је навео да је придев *пријатан* изведен суф. *-ън* од глагола *пријати* < псл. **prъjati* и упутио је на стсл. *prijęтънъ* (Skok 3: 40 s.v. *prijati*; 3: 442 s.v. *-tan*).

У РЊЈ забележен је придев *пријатан* „угодан; привлачан; угодност“, без ознаке порекла (2: 161).

Вук у предговору свог превода *Новог Завета* каже да је реч *пријатан* „Славенска посрбљена“ (Караџић 1847: 16), в. *И да проповиједам пријатну годину Господњу!* (Свето јеванђеље по Луци, Глава 4, стих 19), *Испунио сам се примивши од Епафродита што сте ми послали, слатки мирис, прилог пријатан, угодан Богу.* (Филибљанима посланица светога апостола Павла, Глава IV, стих 18). Прилог *пријатно*: *Јер је ово добро и пријатно пред спаситељем нашијем Богом,* (Тимотију посланица прва светога апостола Павла, Глава II, стих 3).

М. Бјелетић указује на то да се придеви на *-тънъ* тумаче на два начина: 1. као *-тъ-нъ*, од глаголске именице на *-ti-* > *-тъ*, 2. као *-t-ънъ*, од пасивног партиципа на *-to-* > *-тъ*. Тако на пример *blagoprijęтънъ* изводи се од прилога *blago* и партиципа *prijęтъ* (Brodowska-Honowska), док Вајан (Vaillant 4: 453–454) за стсл. *prijęтънъ* „прихватљив“ каже да није изведено од партиципа, који одговара лит. *-tinas*, већ од глаголске именице на *-jętiję* (Бјелетић 2009: 311).

Код Цигањенкове стоји да је руски придев *пріятный* преузет из старословенског језика (код Куркине да је из црквенословенског) и да је изведен са суфиксом *-ън-* од придева *пријатъи* „достојан прихватања“ > „угодан“, партиципа од глагола *пријати* „примити“ < *ѣти* „узети (Цыганенко 332; ТСРЯ Шв. 745). Фасмер везује рус. *пріятный* и цсл. *пријатънъ* са лит. *iņtinas* „онај, који се мора узети“³⁵⁴ (Фасмер 3: 370 s.v. *пріятъ*). Даљ каже да је од глагола *пріятъ* (Даль 3: 466).

³⁵⁴ М. Бјелетић указује на то да се придеви на *-тънъ* тумаче на два начина: 1. као *-тъ-нъ*, од глаголске именице на *-ti-* > *-тъ* и 2. као *-t-ънъ*, од пасивног партиципа на *-to-* > *-тъ*. Тако на пример сложеница *blagoprijęтънъ* изводи се од прилога *blago* и партиципа *prijęтъ* (Brodowska-Honowska), док Вајан (Vaillant 4: 453–454) за стсл. *prijęтънъ* „прихватљив“ каже да није изведено од партиципа, који одговара лит. *-tinas*, већ од глаголске именице на *-jętiję* (Бјелетић 2009: 311).

Слн. *prijēten* „gratus, carus“ (16. в.) Безлај повезује са стцсл. *prijętnъ*, срп.-хрв. *prijetan* (Белостенец, Даничић) и рус. *приятный* (Bezлај 3: 121). Сној наводи исте словенске паралеле, али их тумачи од псл. **prijętnъ* изведено од трпног облика **prijętъ* глагола **prijęti*, уз напомену да је семантички иста мотивација у нем. *angenehm* „пријатан“ < ствнем. *angenēme* „прихватљив“, што се изводи од ствнем. *anneman* > нем. *annehmen* „прихватити“ (Snoj 575).

А. Глухак узима као пример придев *prijatan* < *prijatnъ(jъ)* за глагол *prijati* < псл. **prijati* (Gluhak 502 s.v. *prijati*).

Миклошич има придев *пrijatъnъ* „gratus“ из Иловичке крмчије из 1262. год., *пrijати* „prehendere“, „utilitatem“, „excipere“, „pati“, *пrijати* „providere“, „curare“ (Miklosich Lex. 690, 689). Стсл. *пrijatъnъ* „пријатан, прихваћен, acceptus“, *пrijати* „примати, excipere“, „набавити, стећи, добити“, „узети“, „бринути се о некоме, узети га под своју заштиту, apprehendere“, „овладати, савладати, apprehendere“, „претрпети, поднети, pati“, *пrijати* сж „пустити корен, укоренити се“, *пrijати* „бити некоме наклоњен, favere“ (SJS 3: 336, 332–335, 331); цсл. *пrijatный* „δέκτός = прихваћен, достојан примања“, *пrijати* стсл. („древ. слав.“) „примити; бринути се; бити расположен“ (Дьяченко 505–506); рсл. *пrijати* < *пrijати* „примити, прихватити“, „узети“, „обузети“, „судити, бити суђен“, „постићи, добити, наћи“, „трпети“, „стећи, добити“, *пrijати* „примати“ (Петковић 198, 197); ссл. *пrijати* „favere“, *пrijати* „accipere, excipere“, *пrijatъnъ* „gratus“ (Даничић 2: 448, 449–450), у списима Св. Саве *пrijати*, *пrijати*, *пrijати* (прво и треће слово Хиландарског типика, Житије Св. Симеона, Служба Св. Симеону), *пrijatъnъ* (Житије Св. Симеона), *пrijatъno* (прво слово Хиландарског типика) (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980: 131–132), у *Дијалектици* Јована Дамаскина, филозофском и теолошком спису српске редакције из 14. века, налази се реч *пrijatъnъ* „пријемчив“ (Капустина 2016: 317). У ESJS наводи се стсл. *prijati* < псл. *prъjati* / *prijati* (12: 714), док су стсл. *prijętnъ* „пријатан“ (> рус. *приятный*), *prijętъ* „који је примљен, прихваћен“, „пријатан“ и *prijęti* „примати, прихватити; придобити, освојити; овладати; узети, ухватити“ изведенице од глагола стсл. *jęti* < псл. **jęti* (5: 291–292). Уп. цсл. сложеницу *blagoprijętnъ*, коју М. Бродовска Хоновска изводи од *blago* + *prijętъ* + суф. *-ъnъ* (Brodowska Honowska 1960: 111).

Уп. синонимни придев *пријазан*, који Скок тумачи од стцсл. именице *prijaznъ* „amog“, „amicus“ < *prъjati, prějъ*, помоћу придевског суфикса *-ъn* > *-an* (Skok 3: 40 s.v. *prijati*), док на другом месту узима га као пример за придев суф. *-az(a)n* (Skok 1: 79 2.v. *-az(a)n, -azna, -azno*). О псл. придеву **prijaznъ* < **prijaznъ* в. Borys 2007: 146.

◆ П. Ђорђевић у НЈ каже да је руска реч *пријатан* задржала свој изворни облик и да се изједначила са „простонародном“ *пријетан*. Срп.-хрв. придев *пријѣтан* „угодан“ је посведочен у РМС (слабо) и RJAZU (веома добро). Вук га има не у првом, већ у другом издању свог речника, са потврдом из Грбља (то је место између Будве и полуострва Луштица у ЦГ), али с обзиром на пример, то би могло бити из рускословенског (на руском се каже *Богу приятная молитва*). У свом преводу *Новог Завјета* Вук каже да је то „Славенска посрбљена“ реч. У дијалектима потврђен је у Војводини и сев. Метохији, међутим то су ретке и позне дијалекатске потврде које су по свој прилици књижевни нанос.

Посреди су два придева изведена од два различита глагола, како то Т. Маретић каже у RJAZU: *пријатан* „који прија, годи“ < **prъjatъnъ*, изведен од срп.-хрв. нар. глагола *пријати* < **prъ-jati* и добро посведочен од 16–17. в. (из чакавских писаца, уз напомену да су „из времена када нису узимане речи из руског“), са регуларном фонетиком (корен као у *пријатељ, пријазан*), и *пријатан* од **prijetъnъ* „пријемчив“, изведен од глагола **pri-jeti, pri-jъtъ* > *примити*, с тим што би у штокавском регуларан облик био **пријетан* (рефлекс назала предњег реда *а* у српскословенском *е*). Управо је *пријетъnъ* посведочен у српскословенском (в. код Даничића и Капустине), код Белостенца *пријетан* „примљен, драг“, као и у слн. *prijeten*. За тај придев у RJAZU потврде су из чакавских књига 15. и 16. века. На чакавском тлу *је* је давало *ја*, па би и од једног и од другог псл. предлошка било *пријатан*, а исто важи и за рус. *приятный* (*а* је у рускословенском дало *ја*). У руском има *приятъ, прияю* „пријати“ и *приятъ* (данас *принять* према *снять*), *приму* „примити“ (в. СРЯ XI–XVII 20: 88–91 s.vv. *прияти*¹, *прияти*²). Руски придев *приятный* и струс. *пријѣтѣи* (најстарија значења „пријатан; угодан“ 1076, „схваћен“ 11. в., „примљен, прихваћен“ 12. в.) тумачи се од стсл. *пријѣтъnъ* који се изводи од глагола *пријѣти*, псл. **prijetъnъ* < **pri-jeti* „прихватити, примити“, што је у складу са изворним значењем стсл. придева који преводи гр. *δέκτος*

„прихватљив, пријемчив“ (δέχομαι „примам“). Фасмер међутим помиње *приятный* под *приятъ*, *-аю* (< *принати*), али само да би рекао да није од насловне речи. Збуњујуће је и Скоково тумачење, јер он срп.-хрв. придев прво изводи од глагола *пријати* (< псл. **прѣјати*), а затим упућује на стсл. *prijětънъ*.

Данас је тај придев изузетно фреквентан у источној варијанти, док се у западној употребљава придев *пријазан*. В. *непријатан*.

ПРИСТРАСАН, *ПРИСТРАСНОСТ

■ В. § 2.1.2.4. (Малић 1981: 52–53).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

■ У српско-хрватском језику придев *пристрастан* „необјективан“: Матош Загреб кр. 19. поч. 20. в., С. Пандуровић Београд прва пол. 20. в. (РМС), именица *пристрастност* није потврђена у РМС и Московљевића.

У RЈAZU *пристрастан* „онај, који је при којој страни, онај који њој припада“, код Шулека (1860) и Ћ. Поповића, код кога се налази значење „eifrig zugethan“, које је узето од Стулића (код њега опет стоји да је узето из руског речника, међутим у рус. *пристрастный* нема то значење); *пристрастност* „својство онога, који је пристрастан“, само код Ћ. Поповића.

У говору Пиве и Дробњака *пристрасан* „наклоњен коме (да учини што на штету другога)“ (Вуковић).

• У речницима руског језика: придев *пристрастный* „пристрастан“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль s.v. *пристрацивать*, *пристрацать*), „који има за циљ да уплаши, који прети“ 1686; „пристрастан, који осећа наклоност“ 1656; „страствен, грешан“: 12–13. в. (СРЈ XI–XVII 20: 38), „необјективан, пристрастан“ (СЦСРЈ 3: 495); *пристрастность* f. „пристрастност“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Код Московљевића уз реч *пристрасан* стоји ознака да је руског порекла (525).

Т. Маретић каже да је придев *пристрастан* из рус. *пристрастный* (RЈAZU 12: 165).

Скок изводи реч *пристрасан* „партајичан, страначки“ (Стулић) од придева на *-иѣн* *страстан* и скреће пажњу да је она ушла и у народни говор: „*prístrasan* (analogija prema f *pristrasna*) (Piva-Drobnjak) ‘naklonjen kome (da učini što na štetu drugog)’“.

Изведеницу на *-ост* *пристрастност* сматра русизмом (Skok 3: 340 s.v. *strádati*).

Код Ј. Ајдуковића реч *пристрасан* забележена је као русизам из Московљевића, од рус. *пристрастный*, са коментаром да је на формирање утицала ортографија модела и творбено-морфолошке законитости језика примаоца (Ајдуковић 1997: 277).

В. Михајловић има посрбицу *пристрасни* „партијски“, забележену 1790. (Михајловић 1984: 371).

Б. Терзић сматра да је реч *пристрастан* руског порекла (Терзић 2003: 206).

У славеносрпском периоду потврђена је именица *пристрастије* „снажно осећање, силан и необуздан унутрашњи нагон према нечему, страст“, „пристрасност, необјективност“ 1784. год. и означена је као славенизам (РССЈ 234).

У етимолошким речницима руског језика се придев *пристрастный* и именица *пристрастность* не тумаче (Фасмер; Цыганенко; Черных). По свом творбеном саставу, то су изведенице од именице *страсть* „страст“ (о њој детаљније в. Фасмер 3: 771 s.v. *страсть* I).

Код Миклошича има придев *пристрастьнъ* „*affectu commotus*“, прилог *пристрастьѣ* „*animo affecto*“ и именицу *пристрастнѣ* „*affectio*“ из више ссл. извора који покривају период од 13. до 16. века, са изузетком једног средњобугарског за придев (Miklosich Lex. 681). Нема у SJS и код Дјаченка. Рсл. *пристрастїе* „страст, страсна љубав, наклоност“ (Петковић 194). Даничић нема. У ESJS нема, једино се наводи придев *strastънъ* (15: 888 s.v. *strastъ*).

♦ Најстарија потврда придева *пристрастан* је из 1790. код Михајловића, а потврде у RJAZU су из 19 века. У руском језику та реч у истом значењу нема старије потврде од 17. века. Придев *пристрастьнъ* је изведен од *пристрастнѣ*, што је пак цсл. преведеница за гр. *προσπάθεια*. То значи да је придев *пристрастан* црквенословенског порекла, ревитализован под руским утицајем. Именица *пристрасност* слабо је потврђена, са једном потврдом у RJAZU из 19. века. Руска именица је, такође, потврђена само у два савремена речника. Скок је сматра русизмом. Вероватно је начињена од цсл. придева *пристрастан*. В. *беспристрастан*.

ПРОЗРАЧАН

■ Љ. Стојановић: „*Прозрачан* је из рус., али с промењеним значењем: *прозрачно* је мутно стакло, које пропушта светлост, али се кроз њега не види, није *провидно*.“ (ЈПаб 1935в: 92).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

■ У српско-хрватском језику придев *прòзрāчан* / *прòзрачан* „провидан“: Београд 1955, Загреб прва пол. 20. в., Б. Тосић, А. Белић (РМС).

У RЈAZU *прòзрāчан* „прозиран, онај који пропушта светлост“, код Миклошича (Miklosich Lex.), Дела Беле, Белостенца, Волтића, Стулића, Шулека (1860) и Ћ. Поповића, са потврдама од 15. века.

• У речницима руског језика: придев *прозра́чный* „прозрачан; светао, јасан; недвосмислен“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль s.v. *прозра́ть*), „прозрачан“: 1073, 15, 15–16. в.; „видљив издалека“: 16. в.; „оштар“: 17. в.; „проницљив“: 13. в. (СРЈ XI–XVII 20: 134), „прозрачан“ (СЦСРЈ 3: 529), *прозра́чьныи* „прозрачан, скроз видљив“: 1073, 14. в., „видљив издалека“, „проницљив“ (Срезневский 2: 1527).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У RЈAZU за реч *прозрачан* упућује на стсл. *prozračъnъ* и буг. *прозрачен* (12: 486).

Скок помиње изведени придеве *прозрачан* „*durchsichtig*“ и *зрачан* на *-ъn* од именице *зрак* < псл. **zorkъ* (Skok 3: 660 s.v. *zrāk*).

Т. Маретић каже да су речи *прозрачан* и *прозрачност* „*durchsichtig*“, „*Durchsichtigkeit*“ (код Мажуранића и Ужаревића, Шулека и Ћ. Поповића) из рус. *прозра́чный*, *прозра́чность* или из чеш. *prozračný*, *prozračítý*, а да је наша реч *прозиран* > *прозирност* (Maretić 1924: 117; Maretić 1892: 93).

Код Његоша С. Стијовић бележи црквенословенску реч *прозрачан*, са звездицом која значи да није потврђена у овом облику, као и руску *прозрак* у значењу „прозрачност, провидност“, такође са звездицом (Стијовић С. 1992: 197). У РЊЈ *прозрачан* „провидан, светао“ < цркв.-рус. *прозра́чный* (2: 179).

Уп. посрбицу код В. Михајловића *прозрачник* „транспарент“ из 1814. год. (Михајловић 1984: 375).

Љ. Јонке сматра да је придев *прозрачан* Шулек преузео из чешког језика, од чеш. *prozračný* (Jonke 1971: 169). П. Ивић сматра да је тај придев у српско-хрватски

језик могао да доспе и из руског и из чешког језика (Ивић П. 1998: 297). И. Клајн сматра да је придев *прозрачан* добијен у 19. веку прилагођавањем руске речи (СЈП 2004: 182). Т. Прпић наводи придев *прозрачан* као непотребан русизам новијег времена поред домаће речи *прозиран* (Прпић 1952: 89; Прпић 1956: 23).

Рус. *прозрачный* сматра се изведеницом од цсл. *зрак* „лице, лик, изглед, слика“ (струс. *зракъ* > *зрачьнии* „видан, видљив“, прен. „леп“ > *прозрачьнии* „кроз који се све види“) (Фасмер 2: 105 s.v. *зрак*; Цыганенко 147 s.v. *зрачок*; ТСРЯ Шв. 753).

Чеш. *proзраčný* не помиње се код Холуба / Копечног и Махека, в. Holub/Корељнý 2: 439 s.v. *zrak*; Machek 718 s.v. *zrak*.

У HSSJ-у није потврђен. Кралик ту реч не тумачи (Kralik).

Буг. *прозрачен* наведен је у БЕР-у међу изведеницама од именице *зрак* < псл. **zarkъ* (1: 655 s.v. *зрак*).

Миклошич даје неколико ссл. потврда за придев *прозрачънь* „pellucidus“, „sublimis“, „providus“, а израз *прозрачно мѣсто* у Вуковом менелогџу он претпоставља значење „conspiciuus“, јер је у једном старом запису (Записи и натписи бр. 224 из 1418) посведочен ороним *Прозрак* близу манастира Љубостиње (Miklosich Lex. 695). Стсл. *прозрачънь* „прозрачан, perlucidus“ (SJS 3: 349); цсл. *прозрачный* „отворен, видан“ (Дьяченко). Нема код Петковића ни код Даничића, као ни у списима Св. Саве (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980).

◆ Срп.-хрв. придев *прозрачан* потврђен је од 15. века у RЈAZU и по пореклу је из црквенословенског језика. У савременом језику је фреквентна реч.

***ПРОИЗВОЉНО, ПРОИЗВОЉАН**

■ Уредништво НЈ је одговорило на замерку Б. Јуришића да се у НЈ користи русизам *произвољно*: „Нема никакве сумње да је то русизам. [...] Наш критичар, пре него што је осудио *произвољно*, несумњиво је загледао у Језични савјетник Маретићев, где је нашао врло јасне речи: ‘непотребно код наших лијепих ријечи: *самовољан, самовољство, својевољан, својевољство*’. Истина је да су то лепе наше речи, али је штета што не значе оно што значи реч ‘*произвољан*’! ‘*Произвољно*’ значи ‘не водећи обзира ни о чему, ни о чијој вољи’. [...]“ (Уредништво 1933в: 104–105).

■ *Произвољан* в. § 2.1.2.2. (Njegovan 1938: 111).

□ Д. Пауновић као пример наводи реч *произвольно* у значењу: „не водећи обзира ни о чему ни о чијој вољи; кад се не истиче толико воља појединачно већ случајност неодређеност и безвољност оног ко то чини“ (Раунов Д. 1936: 210).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику прилог *прђизвољно* / *прђизвољно* „својевољно, самовољно“: Андрић, Београд 1946; придев *прђизвољан* / *прђизвољан* „који није ничим ограничен, слободан“: Загреб прва пол. 20. в., Нови Сад пол. 20. в.; „који се изводи самовољно, по својој вољи, својевољан“: С. Пандуровић Београд прва пол. 20. в. (РМС). 170

У RЈAZU *произвољан* „самовољан“, само код Ђ. Поповића; није потврђен прилог *произвольно*.

• У речницима руског језика: придев *произвољный* „слободан, добровољан; самовољан, својевољан“ (ТСРЈА Уш.; СРЈА; ТСРЈА Шв.; Даль s.v. *произволять*, *произволить*), „дозвољен“: 17. в. (СРЈА XI–XVII 20: 139), „добровољан“ (СЦСРЈА 3: 530); *произвољно* прилог од придева *произвољный* (СРЈА), „слободно, без принуде“ (СЦСРЈА 3: 530).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У РМС уз реч *произвољан* стоји ознака руско (5: 170).

У RЈAZU стоји да је реч *произвољан* начињена из рус. *произвољный* (12: 317–318).

По Скоку, речи *произвољан* и *произвољност* су из рус. *произвољный* и *произвољность* (Skok 3: 614 s.v. *võlja*¹).

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже да су речи *произвољан* и *произвољност* „willkürlich, Willkür“ из рус. *произвољный*, *произвољность* и да су непотребне поред наших речи: *самовољан*, *самовољство*, *својевољан*, *својевољство* (Maretić 1924: 114).

Код Ј. Ајдуковића реч *произвољан* забележена је као русизам из РМС, од рус. *произвољный*, са коментаром да је на формирање утицала ортографија модела и творбено-морфолошке законитости језика примаоца (Ајдуковић 1997: 278).

В. Михајловић има посрбицу *произвольно* „спонтано“, забележену 1859. (Михајловић 1984: 376).

Уп. код Његоша *произвол*, коју С. Стијовић обележава као црквенословенску реч (Стијовић С. 1992: 197). У РНЈ забележена је у изразу *на произвол* „на милост и немилост“ < цркв.-рус. *произволь* (2: 179).

Б. Л. Дабић сматра да су речи *произвољан* и *произвольност* русизми (Дабић 1981: 16). Т. Прпић каже да је реч *произвольност* руског порекла и да треба користити нашу реч *самовоља* (Прпић 1956: 22), а Љ. Јонке да је придев *произвољан* непотребан русизам и да је наша реч *самовољан* (Jonke 1953: 3).

У етимолошким речницима руског језика се придев *произвољный* и прилог *произвољно* не помињу (Фасмер; Цыганенко; Черных). Цигањенко изводи глагол *произволити* од *волити* (> *изволить*), од којег је изведена именица *произволь* > *произвољ* (Цыганенко 67 s.v. *воля*, 334 s.v. *произвољ*).

Уп. Миклошич има придев *произвољнь* „spontaneus“, без назнаке извора, и глагол *произвољанти* „velle [= хтети]“, са српскословенским потврдама (Miklosich Lex. 696). SJS нема. Цсл. *произвољ* „слободна воља“ (Дьяченко 508); рсл. *произвољенъ* < *произвољнь* „добровољан, драговољан“, *произвољеніе* < *произвољенніе* „жеља, жудња, тежња, ревност, добра воља“, *произвољ* „жеља, слободна воља“ (Петковић 201); ссл. *произвољанти* „id.“ (Даничић 2: 455).

◆ Придев *произвољан* је посведочен у RЈAZU, а прилог *произвољно* код Михајловића. У употреби су од 19. века. На основу потврде за придев *произвољнь* код Миклошича и ссл. потврда глагола *произвољанти* код Миклошича и Даничића, придев би могао бити црквенословенски, ревитализован посредством руског језика. Прилог је вероватно изведен од придева *произвољан*. У савременом језику то су фреквентне речи.

ПРОПИСАТИ

■ Б. М.: „Обе речи су страног порекла: *прописати* и *преписати*; *прописати* је узето из руског (*прописать*), а *преписати* је начињено према немачком (*verchreiben*). Како међутим *преписати* (*преписивати*) има у нашем језику у два значења: 1) *verschreiben* (на пр. лекар је преписао лек) и 2) *abschreiben* (на пр. лекар је преписао рецепат тј. преписао га од неког другог), zgodније је ипак у горњем значењу употребљавати глагол *прописати*.“ (НП 1934в: 223).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *прописати* рф. „издати пропис, наредбу, наредити, одредити“: Београд прва пол. 20 в., Загреб 1953; „одредити средство за лечење“: Бенешкић (РМС).

У RЈAZU *прописати* „одредити, наложити“, код Шулека (1860) и Ђ. Поповића, са потврдама из 19. века, „написати, записати“, код Доментијана (заправо: Теодосија, 13. в.) и П. Болића (19. в.); уп. *прописивати* имрф. од рф. *прописати*, код Ђ. Поповића, потврде из *Juridisch-politische terminologie* (1853) и код М. Павлиновића (1871).

• У речницима руског језика: *прописа́ть* рф. „описати; прописати (лек); записати; пропустити; написати“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль), „показати, објаснити, указати нешто на време“: 1096; „одредити“: 1416; „предсказ(ив)ати“: 12. в.; „прописати“: 13, 14. в.; „описивати“: 12–13. в.; „записати“: 1638, 1640; „обојити, осликати“: 1578, 1589; „пропустити записати нешто“: 1643, 1646. (СРЈ XI–XVII 20: 192), *прописа́ть* рф. према *прописыва́ть* имрф. (СЦСРЈ 3: 546), *прописати* „предсказ(ив)ати“: 1096, „показ(ив)ати“: 1096, „прописати“ (Срезневский 2: 1555); уп. *прописыва́ть* имрф. „прописивати, регистровати; писати рецепт (о леку)“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; Даль), *прописывати* „преписивати, писати“: 1391; „бојити, сликати“: 1589, 1673. (СРЈ XI–XVII 20: 193), *прописыва́ть* „описивати до детаља“, „уписати у књигу“, „пропустити записати нешто“, „писати извесно време“, цсл. „бојити, сликати“, „писати рецепт“ (СЦСРЈ 3: 546), *преписывати* „преписивати“: 1391. (Срезневский 2: 1556).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У RЈAZU глагол *прописати* посматра се као изведеница *про-писати* и да се по њеном значењу „написати, записати“ види утицај речце *про* (12: 380).

Скок је навео да је *прописати* (лијек) русизам (Скок 2: 662 s.v. *pìsati*).

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже да су глаголи *прописати* и *прописивати* „vorschreiben, verordnen“ из рус. *прописа́ть, прописыва́ть* и да је од њих изведена именица *пропис* (Maretić 1924: 115).

У етимолошким речницима руског језика се глаголи *прописа́ть* и *прописыва́ть* не помињу (Фасмер; Цыганенко; Черных). У СЦСРЈ као црквено значење означено је „бојити, сликати“ за *прописыва́ть*. Најстарије потврде су за *прописати* из 1096.

„предсказ(ив)ати“ и „показ(ив)ати“. По творбеном саставу, то су префигирани глаголи од *писати*.

Миклошич има прописати „*προγράφειν, praescribere*“, са српскословенским потврдама, међу њима је и Законоправило / Номоканон Св. Саве (Miklosich Lex. 702), „id.“ (SJS 3: 363). Нема код Петковића, Даничића и у списима Св. Саве (Трифунковић/Јовановић/Јухас 1980).

◆ Глагол *прописати* у значењу „одредити, наредити, прописом, законски регулисати нешто“ у срп.-хрв. језику има потврде из 13. в., а затим из 19. века. То је црквенословенски глагол, калк грчког *προγράφειν*. РМС бележи још и значење „одредити средство за лечење“, што је и саветовано у НП, међутим данас се не употребљава у том значењу, већ се са објектом *лек* искључиво користи глагол *преписати*. У савременом руском језику користе се *прописать* у значењу „прописати (лек)“, *прописывать* „писати рецепт“.

ПРОРИЦАТИ

■ В. § 2.1.2.2. (Njegovan 1938: 111).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *прорицати* impf. према *прорећи* pf. „предсказати“ (РМС).

У RЈAZU *прорицати* „предвиђати“, код Стулића и Вука, са потврдама код Доментијана (заправо: Теодосија, 13. в.), затим примери од 16. до 19. века; „унапред говорити, разглашавати“, код М. Ветранића и М. Држића (16. в.) и са потврдама из 19. века; уп. *прорећи* pf. „унапред рећи оно што ће бити“, код Стулића и Вука, потврда из глаг. рукописа 15. в., Ш. Кожичић 1531, Вук, *прорећи се* „id.“, С. Роса 1764, *Зборник* 1520, „разгласити се“, код Дела Беле и Стулића са примером из Гундулића, потврда од И. Ђорђића 1728, *Живот Александра Великога*, по рукопису 16. в.; „изрећи“, Ј. Крмпотић 1788. год.

Код Вука има *прорицати* impf. „vaticinor“ (Вук 1852).

Дијал. *прорица* 3. sg. „прорицати (судбину)“, *прорицање* гл. им. Црна Трава (Стојановић), *прорича* 3. sg. „прорицати“ Пирот (Златковић), уп. *пророчити* pf. „прорећи, предсказати што ће бити“ Војводина (РСГВ), *пророчим* 1. sg. impf. „предсказивати, предвиђати будућност“ Јабланица (Жугић), *пророчиња*

„пророчица, врачка“ Тимок (Динић), чак. *prorìcot* impf. „прорицати“, *prorèc* pf. „прорећи“ (ЏDL).

• У речницима руског језика: *прорицáть* impf. „прорицати“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.; Даль s.v. *прорекать*), *прорицати* „предсказивати“: 1096, 13. в.; „саопштавати пророчанства“: 12, 11. в., „певати и свирати на музичким инструментима на церемонијама“: 1499; „проглашавати“: 12. в. (СРЯ XI–XVII 20: 206), *прорицать* „прорицати“ (СЦСРЯ 3: 549), *прорицати* „предсказивати“: 1096, „прорицати“: 1073. (Срезневский 2: 1562).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Код Скока стоји да је глагол *прорицати* изведен с префиксом *про-* од глагола који долази само с префиксима *-рицати* < **rik-*, итератива са домаћим превојем *e – i* (Skok 3: 121 s.v. *rèci*).

У РЊЈ забележен је глагол *прорицати* (*се*) „предсказивати“, без ознаке порекла (2: 185).

Уп. посрбицу код В. Михајловића *прорицалиште* „оракул“ из 1802. год. (Михајловић 1984: 379).

Уп. код М. Зорић славенизам *пророчество* „пророчиште“ коју је употребљавао Г. Магарашевић поч. 19. в. (Зорић 2004: 127). Ту реч са руским рефлексима полугласника А. Младеновић налази у роману Ј. Стерије Поповића *Роман без романа* (40-тих год. 19. в.) (Младеновић 1989: 121).

Вук у предговору свог превода *Новог Завјета* каже да је задржао „Славенску“ реч *пророчица*, која се у народном језику не говори, али се лако може разумети (Карацић 1847: 16).

У етимолошким речницима руског језика се глагол *прорицать* не помиње (Фасмер; Цыганенко; Черных). Куркина сматра да је то изведени глагол од *про-* + *-рицать* и упућује на *нарицать* који није забележен у речнику, а тако и за лингвистички термин *нарицательный* каже да је од *нарицать* (ТСРЯ Уш. 762 s.v. *прорицать*, 491 s.v. *нарицательный*). Уп. код Даља *нарицать* у значењу „називати кога, давати му име, надимак“, цсл. *нарецити* (Даль s.v. *нарицать*). Такође уп. код Шведове уз глагол *нарéчь* pf. „назвати као, дати име“, impf. *нарекать* стоји Куркино тумачење да је то из струс. *речи, реку* < псл. **rekt’i* који се јавља у превојним облицима **рокъ* (рус *рок, срок, пророки, порок*), **rekt’ь* (рус. *речь*),

**račiti* (рус. *рачительный*) и **-ricati* (рус. *нарицать, отрицать*) (ТСРЯ Уш. 491 s.v. *нарéчь*). Тако стоји и код Цигањенкове (Цыганенко 356–357 s.v. *речь*²).

Код Миклошича има прорнцати „*vaticinari*“ са више српскословенских потврда, међу њима из Ходошког зборника и Приче о Тројанском рату где има доста народног језика (Miklosich Lex. 703). Стсл. прорнцати „прорицати“, „додавати, допуњавати“ (SJS 3: 367–368); цсл. прорнцатељ „онај који предсказује, прориче“ (Дбјаченко 512); рсл. прорнцати „пророковати“ (Петковић 202). Код Даничића нема, уп. прореченик „*praedictum*“ (Даничић 2: 460). У списима Св. Саве, такође, нема (Трифунковић/Јовановић/Јухас 1980). У ESJS глагол *proricati* „прорицати“ наведен је као изведеница од превојног ступња глагола *rešti* < псл. **rekti, rekq* (13: 761–762).

◆ Глагол *прорицати* у значењу „предвиђати“ потврђен је у 13, а затим од 16. до 19. века (потврде за свршени облик *прорећи* „унапред рећи оно што ће бити“ датирају од 15. в.). У дијалектима посведочен је у југоисточној Србији и у чакавском. Скок сматра да је то изведеница на домаћем терену. Рус. *прорицать* у том истом значењу потврђен је од 11. века у староруском. Изведен је од глагола *-рицать* < псл. **-ricati*, који у руском језику долази искључиво у префигираним облицима (уп. *нарицать, отрицать*). Како је тај глагол потврђен у старословенском, српскословенском и рускословенском (прорнцати), можемо закључити да је и у српском и у руском то црквенословенска реч. У савременом срп.-хрв. језику је у активној употреби.

ПРОСВЕТА

■ В. § 2.1.2.2. (Njegovan 1938: 111).

□ В. *просветеније* (Грицкат 1964: 134 и нап. 1).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *прѡсвета* и *прѡсвјета* f. „просвећеност, образованост“: Београд прва пол. 20. в., Загреб ср. 20. в. (РМС).

У RЈAZU *прѡсвјета* „стање, у којем се налази просвећен човек или народ“, код Шулека (1860), Ђ. Поповића и Ивековића, са потврдама из 19. века: Вук (1860), Ђ. Даничић (1876), М. Павлиновић (1876), уз напомену да је у *наше време* обична реч у књижевном језику. Даничић је навео за реч *просвета* значење „*illustratio*“ на

основу потврде из Monumenta Serbica, али у RIAZU кажу да је оно нејасно (в. ниже потврду код Даничића).

• У речницима руског језика: *просвѣт* т. „слаба светлост или сноп светлости у мраку; нада, очекивање; простор грађевине између два стуба, отвор“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.), *просвѣтъ* „сноп светлости (у мраку)“ (Далъ s.v. *просвѣтлять*, *просвѣтлитъ*), *просвѣтъ* „блесак; сјај“: 11. в.; „просвећеност“: 1096, 16. в.; coll. „свештеници“: 11. в.; „међупростор“: 1595. (СРЈ XI–XVII 20: 210), *просвѣтъ* „светлост“, заст. „просвећеност“, „шупљина на прозору“ (СЦСРЈ 3: 552), „светлост“: 11. в.; „просвећеност“: 12. в. (Срезневский 2: 1565–1566).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Скок помиње поствербал *прѣсвѣта*, који је добио метафоричко значење, од глагола (*про*)*свијетити* „светлити“ (Skok 3: 368 s.v. *svànuti*).

Т. Маретић каже да су речи *просвјета*, *просвјетитељ*, *просвијет(л)ити* и *просвијетљивати* „Aufklärung“ (код Мажуранића и Ужаревића, Шулека и Ћ. Поповића), „Aufklärer“ (код Мажуранића и Ужаревића и Шулека), „Civilisator“ (код Ћ. Поповића), „aufklären“ (код Мажуранића и Ужаревића и Шулека), „civilisiren“ (код Ћ. Поповића) из рус. *просвѣщеніе*, *просвѣтитель*, *просвѣщать*, *просвѣтитъ* (Maretić 1892: 93).

Код Његоша С. Стијовић бележи твореницу на бази рускословенског *просвјета* и српкословенску реч *просветитељ*³⁵⁵ (Стијовић С. 1992: 197). У РНЈ стоји именица *просвјета* „образованост, просвећеност“, без ознаке порекла, са потврдама: *Бѣ просвјета – ту су напредности*, | *ђѣ просвјета – ту народност цвјета*; *Зрак просвјете пита напредности*, | *и напредност под њим процвјетаје* „Пјесме“; као и речи *просвјетитељ*, *просвјештен* и *просвјештеније* „просвећеност“ као ссл. („срсл.“) и *просвјештење* без ознаке (2: 186).

Ј. Стерија Поповић је употребљавао у својим песмама реч *просвета* „образовање, просвета“, коју Љ. Тумарић означава као славенизам и књишку реч (Тумарић 2008: 102). Уп. код М. Зорић славенизам *просвѣтити* (*просветити*) „образовати, просветити“, који је користио Г. Магарашевић поч. 19. в. (Зорић 2004: 127). У

³⁵⁵ П. Ивић узима *просветитељ* као пример речи из црквеног језика која није препознатљива на основу гласовних обележја или је прилагођена гласовним карактеристикама српско-хрватског језика (Ивић П. 1998: 251).

славеносрпском периоду потврђен је глагол *просветити* „подићи степен културе ширећи знање и образованост“ 1784. год. (РССЈ).

П. Ивић узима за пример реч *просвјешченије*, коју је Вук заменио речју *просвета*, те је српска реченица постала лакша и спретнија (Ивић П. 1988: 19). И. Грицкат сматра да је Доситеј Обрадовић увео русизам *просвета* (Грицкат 1966: 64). П. Ивић и Ј. Кашић кажу да је реч *просвета* посрбљена реч односно домаћа кованица која се употребљава уместо речи *просвјешченије* (Ивић П./Кашић 1981: 315, 378).

У етимолошким речницима руског језика рус. *просвѣт* се не помиње (Фасмер; Черных), међутим код Цигањенкове стоји да је од псл. глагола **světiti* у струс. *svѣтити* > *просвѣтити*, који је већ у старословенском језику добио секундарно значење „научити, просветлити“ (Цыганенко 369–370 s.v. *свет*).

Слн. *prosvĕta* (19. в.) Сној сматра позајмљеницом из хрватског *просвјета* (Сној 586–587).

А. Глухак изводи реч *прѡсвјета* од глагола *просвијѣтити*, префигираног облика од *свијѣтити* < псл. **světiti* (Gluhak 599 s.v. *svijēt*).

Миклошич има именице: *просвѣта* f. „illuminatio“, са једином потврдом, истом оном из Monumenta Serbica коју наводи Даничић, *просвѣтъ* m. „lux“ рускословенски превод Антиохових пандекти, *въсѣмъ подасть просвѣта* позна лексикографска потврда из 1859; уп. *непросвѣтнѣ* „qui illustrari nequit“, *непросвѣтнѣ тѣмѣ* из рукописа са мешовитим садржајем из 16. в. српскословенске провенијенције и *просвѣштѣннѣ* „illuminatio“, све су ове речи осим прве у дословном значењу „осветлити, осветљење“ (Miklosich Lex. 704, 437). Стсл. *просвѣтъ* m. „светло; illuminatio“ (SJS 3: 372), притом упућује се на *просвѣщѣннѣ* у 1. значењу „осветљен“, прен. „просвѣћен; illuminatio, illustratio“ (3: 373) и на *свѣтъ* у 1. значењу „светлост, сјај“ (4: 35), уп. *просвѣтнѣ* „осветлити, озарити“, „осветлити, објаснити“, „осветлити, открити“ (3: 371–372). У цсл. *просвѣтнѣ* „осветлити“, *просвѣтитъ очи* „ободрити“, *просвѣтити лице* „развеселити некога“, *просвѣтнѣ* „блесак“, *просвѣщаю* 1. sg. „исијавати“, „осветљавати; учити, разумети“, *просвѣщенѣ* „просветљење“, *просвѣщенѣ* „крштење“, „Богојављање“, *въ просвѣщенѣ лица* „откривено пред Тобом“ (Дьяченко 513–514); рсл. *просвѣтнѣ* „обасјати“, „расветлити, објавити, открити“, „светлити се“, „засјати“, *просвѣщати* < *просвѣштати* „обасјавати“, *просвѣщенѣ* <

просвѣщеніе „светлост“, „појава, јављање, долазак“ (Петковић 203); ссл. просвѣта „illustratio“: да доведеѣ водаѣ, да бѣдеѣ монастирѣ на слѣжеѣ и на просвѣтѣ (у питању је запис дечанског игумана Атанасија из 1613. који говори о спровођењу воде из реке Бистрице у двориште манастира Дечани) (Даничић 2: 460). У списима Св. Саве нема, уп. просвѣтителѣ (Житије Св. Симеона), просвѣтити, просвѣщати (прво слово Хиландарског типика, Живот Св. Симеона, Служба Св. Симеону), просвѣтити се (Житије Св. Симеона) (Трифунѡвић/Јованѡвић/Јухас 1980: 136). У ESJS набрајају се деривати од стсл. *světiti* (< *světъ*): *prosvětiti* „осветлити, „објаснити“, „засјати“, „открити“, итеративно *prosvěštati* (*se*) „id.“, „крстити“, *prosvěštenije* „светлост“, прен. „просвећен“, „крштење“, „појава“, „Богојављање“ (909 s.v. **světъ*).

◆ У НЈ В. Његован помиње реч *просвета* која је код Т. Маретића означена као русизам, док И. Грицкат каже да је Друштво српске словесности предложило ту реч као посрбљени облик уместо речи *просвештеније* коју је унео Д. Обрадовић из руског. У свом раду, она каже да је Д. Обрадовић увео реч *просвета* (Грицкат 1966: 64). У биографији Д. Обрадовића можемо прочитати да је он био 1811. први попечитељ (тј. министар) *просвештенија* (в. *просвештеније*). Функцију *попечитеља просвештенија* обављали су бројни министри у периоду од 1811. до 1861. године. Тек у Другој Влади Илије Гарашанина у Кнежевини Србији, Ј. Филиповић је започео мандат 9/21. 10. 1861. год. а завршио је 1882. год. као министар *просвете* и црквених дела.³⁵⁶ У RЈAZU срп.-хрв. реч *просвета* у значењу „просвећеност, образованост“ потврђена је од 19. века (Његош; Шулѣк 1860). За значење „просвећеност“ руске именице мушког рода *просвет* најраније потврде су из староруског, из 1096. год. у СРЈА XI–XVII, а из 12. в. код Срезњевског. Руски облик потиче од старословенске именице мушког рода *просвѣтъ* (због тога С. Стијовић нашу реч сматра кованицом на бази рускословенског), док се срп.-хрв. наслања на стсл. *просвѣта* женског рода са једном позном потврдом код Миклошича и Даничића из Monumenta Serbica, у значењу које није дословно. Обе изведенице су од стсл. *просвѣтити*, *просвѣщати* > *просвѣщение*. Данас је та реч изузетно фреквентна.

ПРОСВЕШТЕНИЈЕ

³⁵⁶ Уп. реченицу Ј. Стејића из 1849. год.: „Одѣ ‘книжевника’ произилази ‘књижество’, а изѣ овогѣ ‘просвѣта’ народа“ (Стејић 1849: 15).

■ В. § 2.1.2.1. (Ђорђевић 1934д: 19).

□ И. Грицкат, у свом раду о покушају стварања терминологије средином 19. века у Друштву српске словесности, помиње П. Матића који је изнео мишљење 1845. године да Друштво предлаже термине који никако не ваљају, па тако „уместо ‘просвѣштеніе’ – [боље је рећи] ‘просвѣта’“, уз напомену: „Б. Унбегаум, у књизи *Les débuts de la langue litteraire chez les Serbes*, Париз 1935, помиње да је Доситеј Обрадовић пренео из руског речи просвештеније, вкус, основаније, које су касније посрбљене у просвета, укусу, основа. Подаци у РЈА о речи ‘просвета’ не противрече Унбегауну“ (Грицкат 1964: 134 и нап. 1).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

■ У РМС нема потврда за реч *просвештеније*, али има за *просвешченије* п. заст. „просвета“: Београд 1946. (РМС).

У РЈАЗУ нема потврда за те речи, али има глаголске именице *просвјештење* и *просвјећење*, обе од глагола *просвијетити*. Прва се налази само код Ђ. Поповића, док друга налази се код Даничића (са две потврде из 13. и једна из 14. в.), са потврдама из 16. в. (Коризмењак, богослужбена књига штампана глагољицом, Сењ 1508. год.) и из 19. века; као и глаголе *просвјешћивати*, итеративни глагол од *просвијешћати*, који нема потврде, само код Волтића, и *просвјештавати* „просвјећавати, civilisieren, erleuchten“, само код Ђ. Поповића, од потврда само код Д. Обрадовића (1783).

У славеносрпском периоду потврђене су речи: именица *просвешченије* / *просвештеније* „просвећење“: *Из тога слѣдуе, да э Основаніе и Почетакъ добродѣтели, просвещеніе Разума* Д. Обрадовић „Совѣти здравога разума“ 1784; *Марко Кралъвић бисе по свой прилици юначки – насмеяо био чуюћи, да се Серби, при яснѣйшемъ священію сунца, јоше о некаквомъ просвещенію и пеку, и таце, и беседе, и тимъ само све већма любитисе траже, и надаю...* П. Соларић 1804, глагол *просвешчавати* / *просвештавати* „подизати степен културе ширећи знање и образовање, просвећивати“ Д. Обрадовић 1784, *просвешчавати се* / *просвештавати се* „образовати се, просвећивати се“ П. Соларић 1804. и придеве *просвешчен* / *просвештен* „који поседује висок степен културе и образовања, просвећен“ Д. Обрадовић 1784, *непросвешчен* / *непросвештен* „који је на ниском степену културе и образовања, непросвећен“ Д. Обрадовић 1784. год. (РССЈ).

• У речницима руског језика: *просвѣщение* п. „просвећивање, просвета“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ), *просвѣщенѣ* „id.“ (Далъ s.v. *просвѣтлять, просвѣтлить*), *просвѣщение* „светлост, сјај“: 11, 12. в.; „просвећивање“: 1076, 13, 16. в., „онај који је озарен, просветљен“: 1097; „онај који је прогледао“: 17. в.; „просвећеност“: 14. в., 1622; „крштење“: 12, 16. в., 1418; „црквени празник Богојављење“: 11. в., 1283–1305; „крстионица“: 11. в. (СРЈ XI–XVII 20: 213–214), *просвѣщеніе* „сјај светлости“, „просвећеност“, цсл. „Богојављење“ (СЦСРЈ 3: 552), *просвѣщеніиѣ* „осветљење“: 14. в., „светлост“: 11. в., „духовна просвећеност“, „крштење“, „Богојављење“: 11, 12. в., „крстионица“: 11. в. (Срезневский 2: 1566–1567).

► За реч *просвешченије* у РМС уз коју стоји ознака да је црквенословенска реч (5: 216).

У RЈAZU за реч *просвјећење* стоји да је у старом језику место *-ћ-* било *-шт-*, а такође да је у црквенословенском језику на крају стајало *-ије* ум. *-ње* (12: 437).

У РССЈ именица *просвешченије* / *просвештеније*, глагол *просвешчавати (се)* / *просвештавати (се)* и придеви *(не)просвешчен* / *(не)просвештен* означени су као славенизми (236–237, 193).

Скок те речи не помиње.

Код Његоша С. Стијовић бележи хибрид *просвјештеније* уз напомену: „Реч садржи рускословенски, и Његошев народни, јакавизам и српскословенску групу *шт*“ (Стијовић С. 1992: 198). Поред те речи, С. Стијовић је навео српскословенску реч *просвештен* и хибрид *просвјештен*, обе са звездicom која значи да нису потврђене у овом облику, затим хибрид на бази српскословенског *просвештење* уз напомену: „Српскословенски лик, са *e* уместо *јата* и групом *шт*, понародњен заменом црквенословенског *-није* штокавским *-ње*“ и хибрид *просвјештење*: „Реч садржи рускословенски (и Његошев народни) јакавизам, српскословенску групу *шт* и штокавско *-ње* уместо црквенословенског *-није*“ (id. 197–198). Исти коменатар С. Стијовић износи и у свом раду, в. у Стијовић С. 1988: 331–332. У РЊЈ забележене су речи *просвјештеније* и *просвјештен* „просвећеност“ са ознаком ссл. („срсл.“) и *просвјештење* без ознаке порекла (2: 186).

Б. Ћаловић означава реч *просвештен* у значењу „просвећен“ као српскословенску и *просвештеније* „просвећивање, просвета“ као славенизам, које је употребљавао Л. Мушицки (Ћаловић 2013: 3, 20–21). М. Зорић је речи: *просвѣщеніе*

(*просвештеније*) „просвета, образовање“, *просвѣщенный* (*просвештени*) „образован, просвећен“ и *непросвѣщенный* (*непросвештени*) „непросвећен“, које је користио Г. Магарашевић поч. 19. в., означила као славенизме (Зорић 2004: 127, 107).

Реч *просвјешченије* „просвећење, просвећивање, просвета“ А. Младеновић налази у Живковићевој *Посвети* (1814) и означава је као славенизам (Младеновић 2008: 247, 348). Ту реч бележи Б. Терзић у *Житију* Г. Зелића (1823) и означава је као славенизам са рускословенским рефлексом, док у панчевачком издању из 1886, у којем је лексика „понародњена“, среће се облик *просвјештење* (Терзић 1999: 266). П. Ивић узима за пример реч *просвјешченије*, коју је Вук заменио речју *просвета*, те је српска реченица постала лакша и спретнија (Ивић П. 1988: 19).

Рус. *просвещѣние* тумачи Цигањенко из старословенског језика, од глагола *просвѣштати* > *просвѣщати*, који је већ у старословенском језику добио секундарно значење „научити, просветлити“ (Цыганенко 370 s.v. *свет*). В. *просвета*.

Стсл. *просвѣштѣннѣ* „illuminatio“ (Miklosich Lex. 704); *просвѣщѣннѣ* „осветљен“, прен. „просвећен; illuminatio, illustratio“ (SJS 3: 373); цсл. *просвѣщѣнїѣ* „просветљење“, *просвѣщѣнїѣ* „крштење“, „Богојављање“, *въ просвѣщѣнїѣ лица* „откривено пред Тобом“ (Дьяченко 513–514); рсл. *просвѣщѣнїѣ* < *просвѣштѣннѣ* „светлост“, „појава, јављање, долазак“ (Петковић 203); ссл. *просвѣштѣннѣ* „illuminatio“ (Даничић 2: 461). У списима Св. Саве нема (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980). У филозофским и теолошким списима српске редакције из 14. века налазе се речи: *просвещѣнѣ* „просвећен“ и *просвѣщѣннѣ* „просветљење“ у *Лествици* Јована Синаита и *просвѣщѣннѣ* „просвећење“ (грч. φωτισμός) у *Дијалектици* Јована Дамаскина (Капустина 2016: 256, 318). У Јерусалимском типику В. Савић бележи ссл. именицу *просвѣщѣннѣ* у изразу *праздѣннѣ просвѣщѣннѣ* (Савић 2013: 850). В. *просвета*.

◆ П. Ђорђић у свом чланку у НЈ наводи рад Д. Страњаковића, у којем је поменут П. Јанковић као „попечитељ правосудија и просвештенија“ из 1844. године. То би значило да је значење дотичне речи „просвета“. У раду И. Грицкат с једне стране помиње се *просвештеније* (из 1845) као кованица Друштва,³⁵⁷ а у напомени стоји да ју је из руског узео Д. Обрадовић (иако није наведена Обрадовићева потврда у

³⁵⁷ Године 1836. Б. Петрановић покренуо је годишњак *Љубитељ просвјештенија*. *Србско-далматински алманах* (Ивић П. 1998: 244).

RJAZU). Први попечитељ (тј. министар) *просвештенија* био је Д. Обрадовић, у Правитељствујушчем совјету сербском који је основан 14. августа 1805. године. Предвиђено је 6 попечитеља, али су они почели са радом тек 1811. године. Д. Обрадовић је те године умро и заменио га је Иван Југовић који је на тој функцији остао до 1812. год. У Кнежевини Србији (1815–1882) било је више попечитеља просвештенија до 1861. год., а од 9/21. 10. 1861. до 1882. год. у Другој Влади Илије Гарашанина Ј. Филиповић је вршио функцију министра *просвете* и црквених дела.

У RJAZU није посведочена реч *просвештеније*, међутим јесте *просвјећење*, која је по потврдама очигледно стара реч, и *просвјештење*, само код Ђ. Поповића. Најстарију потврду за реч *просвешченије* / *просвештеније* даје РССЈ код Д. Обрадовића из 1784. год. Као нововековни термин је славенизам ревитализован под утицајем руског језика, али је у српскословенској традицији реч већ постојала у значењу „осветљење, просветљење, просвећење“, па је превагнуо српскословенски а не рускословенски изговор (облик са групом *ич* – *просвешченије* – рускословенског је изговора, док је са *ит* одлика српскословенског). У савременом језику та реч је застарела. В. *просвета*.

РАВНОМЈЕРАН

■ В. § 2.1.2.4. (Малић 1981: 52–53).

□ И. Грицкат, у свом раду о покушају стварања терминологије средином 19. века у Друштву српске словесности, наводи да је Друштво предложило и пропагирало термин *равномерно* (*равномѣрно*) за *адекватно*, што представља случај специјалног језичког промашаја (Грицкат 1964: 140).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

■ У српско-хрватском језику придев *равномѣран* и *равномјѣран* „уједначен“: Београд 1955, Загреб 1955. (РМС).

У RJAZU *равномјѣран* „који је једнаке мере“, код Ђ. Поповића, потврда код Д. Обрадовића (1788) и пример из Шапца, који је забележио Л. К. Лазаревић.

• У речницима руског језика: придев *равномѣрный* „равномеран, уједначен“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.), *равномѣрный* „id.“ (Даль s.v. *равный*), „id.“: 14, 16. в. (СРЈ XI–XVII 21: 115), „id.“ (СЦСРЈ 4: 3).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Скок ту реч не тумачи.

В. Михајловић има посрбице: *равномер* „биланс“ (1841), *равномерно* „адекватно“ (1846) и *равномерност* нем. *Ebenmass* (1835) (Михајловић 1984: 389–390).

Реч *равномјерно* (*равномјрно*) предложена је од стране Друштва српске словесности и у посрбљеном облику *равномерно* остала је до дана данашњег у употреби у нашем савременом књижевном језику (Младеновић 2008: 506; НР 2).

Б. Л. Дабић сматра да су речи *равномјерно* и *равномјерност* русизми (Дабић 1981: 16).

У етимолошким речницима руског језика се придев *равномѣрный* не помиње (Фасмер; Цыганенко; Черных). По творбеном саставу, то је сложеница од придева *равный* (Фасмер 3: 428 s.v. *равный*; Цыганенко 358 s.v. *ровный*) и *мѣрный* < *мера* (Черных 1: 524 s.v. *мера*).

Zett има ссл. *равноиѣрнѣ* „gleich an Mass“ (254). Код Даничића нема, као ни у списима Св. Саве (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980). Уп. код Миклошича стсл. *равноиѣрнѣ* „eadem mensura“, са једином потврдом из српкословенског рукописа из 16. в., где реч преводи гр. *ισομετρία*, као што је придев, који Цет има из два преводна списа, калк према *ισομετρος* (Miklosich Lex. 767). Нема код Дјаченка (Дьяченко), у SJS ни у СС X–XI.

◆ Сложеница *равном(ј)ѣран* потврђена је од славеносрпског периода. Рус. *равномѣрный* (од 14. в.) је из црквенословенског где је калк према грчком. С обзиром на то да је посведочена у споменицима српске редакције, пре ће бити црквенословенска реч, евентуално ревитализована под руским утицајем. У савременом језику је изузетно фреквентна реч.

РАЗВРАТ

■ В. § 2.1.2.2. (Njegovan 1938: 111).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *разврѣт* / *разврат* т. „полна распуштеност; неморал“: Београд прва пол. 20. в., Крлежа; „исквареност, изопаченост“: И. Секулић (РМС).

У RЈAZU *разврат* „развод зуба (зубаца) на пили, развртање“, код Шулека, „поквареност, безакоње, развратност“, код Шулека, потврда с краја 19. века; уп. *разврата* „разврат“, потврда из 1834. године; *развратан* „који или што се може

развратити или развраћати, преокретати, раскретати“, „морално покварен, изопачен; бунтован“, код Шулека (1879), Ђ. Поповића и Миклошича (Miklosich Lex.), са потврдама из 16. (Коризмењак, 1508) и 19. века из ЦГ (Љубиша, ZbNŽ) и Лике; *развр̀атителъ* „онај, који развраћа, разара, квари“, код Стулића и Миклошича (Miklosich Lex.), *развр̀атити* „растворити, раширити; разбити, разврнути“, са потврдама од 18. века, „развратити књиге“, *Гласник* 1333–1348, „развратити вилице“, код Шулека (1860); у пасиву „разврнут, превраћен“, код Микаље, Дела Беле и Стулића, потврде из Лике; „разврнути се“, Лика; прен. „искривити, искварити, изопачити“, код Даничића, Ђ. Поповића и Миклошича (Miklosich Lex.), са потврдама код Шафарика из *Копривничког летописа* (1453), Доментијана (заправо: Теодосија, 13. век), из *Глаголске посланице* (1496), код Ш. Будинића (1583) и из 19. века.

Дијал. *развр̀ат* „блуд, телесна распуштеност“ бачки Буњевци (Sekulić).

• У речницима руског језика: *развр̀ат* т. „разврат“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.), *развр̀атъ* „id.“ (Даль s.v. *развращать*), *развр̀атъ / розвр̀атъ* „раздор“: 1670; „квар, повреда, нагрђивање“: 1689; „метеж, неред“: 1698. (СРЈ XI–XVII 21: 158), *развр̀атъ* цсл. „озлојеђеност, узрујаност“, прен. „јерес“, „квар, повреда“ (СЦСРЈ 4: 40).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У RЈAZU за реч *разврат* у значењу „поквареност“ упућује се на рус. *разврат* и слн. *razvrat* „преврат, обарање“, за *развратан* у првом значењу упућује се на слн. *razvraten* „субверзиван“, док за *развратителъ* на рус. *развратитель* (13: 769).

Код Скока стоји следеће: „Od *razvratiti* postverbal *razvrat* ‘sittliche Verderblichkeit, Perversität, pervers’, pridjevi *razvratan*, poimeničen u apstraktumu *razvratnost* i na -*ik* *razvratnik* (< rus. *razvratiti*, *razvrašćati*, *razvratъ*, *razvratnyj*, prema Maretiću; ali ima i Alberti *razvratnik*)“ (Skok 3: 632 s.v. *vr̀tjeti*).

Т. Маретић каже да су речи *развратити*, *развраћати*, *разврат*, *развратан* и *развратност* „sittlich verderben“, „verdorben“, „unsittlich“, „Unsittlichkeit“, „Verdorbenheit“ (код Ђ. Поповића), Perversität, pervers“ из рус. *развратить*, *развращать*, *развр̀атъ*, *развратный*, *развратность* (Maretić 1924: 124; Maretić 1892: 94).

Код Његоша С. Стијовић бележи црквенословенску реч *развратан*, са звездом која значи да није потврђена у овом облику (Стијовић С. 1992: 199). У РНЈ именица *разврат* „неморал“, без ознаке порекла (2: 211).

И. Клајн сматра да је именица *разврат* добијена у 19. веку прилагођавањем руске речи (СЈП 2004: 182). А. Лома узима ту реч као пример русизма којег нема код Вука, што снажно указује на то да није права народна реч (Лома 2015: 90).

У етимолошким речницима руског језика се реч *разврат* не помиње (Фасмер; Цыганенко; Черных). Код Куркине рус. *разврат* је из цсл. *развратъ* и упућује се на *развратитъ* < цсл. *развратити* (ТСРЯ Шв. 792 s.vv. *разврат*, *развратитъ*).

У ЭССЯ реконструисан је псл. предлогак **orzvortъ* < **orzvrtati*, на основу стсл. и цсл. *развратъ*, буг. *разврѐт*, срп.-хрв. *разврат*, са дијал. потврдама из Херцеговине, слн. *razvràt*, чеш. и слч. *rozvrat*, рус. и дијал. *розворот*, укр. и дијал. *розворот*, блр. *разварот*, *разворот*, *розворот*, *рызварот* (35: 191–192 s.v. **orzvortъ*).

Чеш. *rozvrat* у етимолошким речницима чешког језика се не помиње, в. Machek 701 s.v. *vrtěti*; Holub/Корећný 2: 422, 423 s.vv. *vrátiti*, *vrtěti*.

Слч. *rozvrat* (*mravný rozvrat*) сматра се дериватом глагола *rozvrátit'* (Kralik 669 s.v. *vrátit'*).

Слн. *razvràt* (19. в.) у значењу „преврат, обарање“, рецентно „неморалност“ и придев *razvraten* „субверзиван“, рецентно „неморалан“, тумаче се као позајмљенице из цсл. *развратъ* „побуна, преврат“ < *развратити* „преокренути, покварити“ (< стсл. *raz-* < псл. **orz-* + стсл. *vratiti* < псл. **vortiti*), одатле је и срп.-хрв. *разврат* и рус. *разврат* (Bezljaj 3: 160–161; Snoj 607–608).

А. Глухак наводи реч *разврѐт* као изведеницу од *врѐт* (< псл. **vortъ*), са руским утицајем (Gluhak 681 s.v. *vrât*).

У стсл. *развратъ* „seditio“, *развратънъ* „evertens“, „perversus“, *развратити* „evertere“, „distorquere, corrumpere“ (Miklosich Lex. 772), *развратити* „порушити, срушити, evertere“, прен. „покварити, destruere“; „одвратити некога од нечега, avertere“ (SJS 3: 558–559); цсл. *развратъ* „побуна“, „јерес“, *развратити* „поништити“, *развратитиса* „савладати, поразити“, „одустати, одступити“ (Дьяченко 537); рсл. *развратъ* „побуна, буна“, *развратити* „одвратити“, „узмутити, бунити“, *развратити са* „свратити се, окренути се за нечим“, „развратити се, покварити се, изопачити се“

(Петковић 212); ссл. *развратити* „pervertere“ (Даничић 3: 21), у списима Св. Саве *развратити* (Житије Св. Симеона) (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980: 148).

◆ Савремено значење срп.-хрв. речи *разврат* „неморал; поквареност“ потврђено је од 19. века. У црквенословенском језику *развратъ* је означавао „побуну; јерес“, тако у стсл. и рсл. *развратъ* „побуна, буна“, уп. у RЈAZU *развратан* „бунтован“ (и са дијалекатским потврдама). Значења „(морално) покварен, изопачен“ и „искварити, изопачити“ посведочена су у старословенском (*развратънъ, развратити*) и у српкословенском језику (*развратити*). Рус. *разврат(ъ)* „раздор; квар, повреда, нагрђивање; метеж, неред“ посведочено је од 17. века. По свом фонетизму,³⁵⁸ то је црквенословенска реч (таква ознака стоји и у СЦСРЈ). Уколико је руска реч црквенословенског порекла *разврат* тек релативно касно и изван црквеног контекста попримила данашње значење, па у том значењу преузета у српски, онда је то русизам. Међутим, не може се искључити да је она већ у црквенословенском означавала морални разврат, само није у том значењу довољно документована у постојећим речницима. На ту могућност указује чињеница да је *развратити, развратъ* превод за гр. глагол διαστρέφειν и његов поствербал διαστροφί, који имају сав горе оцртани распон значења, укључујући моралну изопаченост. Онда би реч била црквенословенског порекла. Данас је то фрекветна реч у српско-хрватском језику.

САВЕСТ

■ В. § 2.1.2.2. (Nјегован 1938: 111).

■ С. Матић у свом раду разматра црквену и српкословенску лексику у Његошевим делима и као пример узима пар *савест – свест* као српкословенске речи које су се користиле и у народу (Матић 1951: 240).

□ М. Будимир је у свом раду анализирао грчку подлогу многих књижевних језика и говорио је о семантичким копијама рађене на грчкој подлози. За срп. *савест* каже: „Латинско *conscientia* није самосвојни плод старе римске дисциплине него исто онако као нем. *Gewissen* и наше *савест* репродукује грч. оригинал, који гласи *syneidêsis*, са том разликом што је наша реч и немачка реч у свом основном делу етимолошки сродна са грчким оригиналом.“ (Будимир 1934: 232).

³⁵⁸ В. рус. *разворот* гл. им. од *разворотить* „развијати, одвијати“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв., Даль s.v. *разворотить*), са дијалекатским потврдама, в. ЭССЯ 35: 191–192 s.v. **orzvortъ*.

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *сáвест* и *сáвјест* f. „осећање моралне одговорности за своје поступке“: Загреб пол. 20. в., Београд 1940. (РМС).

У RЈAZU *сáвјест* „сазнање, спознаја“, код Шулека (1874), са потврдама код Вука из *Новог завјета*; „душевност, conscientia“, са потврдама: код Св. Саве (Живот Стефана Немање, 17. в.), у Monumenta Serbica (13. в.), Д. Обрадовић (1806), код Вука из *Новог завјета*, у *Juridisch-politische terminologie* (1853) и Даничића, у изразима *савјест кори, мори, гризе, пара, пече*, са потврдама из 19. в., *савест чиста, добра, слаба, свака, зла*, са потврдама из 19. века, *по савјести*, код Шулека (1860), са потврдама из 19. века.

У славеносрпском периоду потврђене су именице *савест* „осећање моралне одговорности за своје поступке“ од 1784. и *сов(ј)ест* „id.“ од 1784. год. (РССЈ).

Дијал. *сѡвѣсан / сѡвесан* „паметан“ Чумићи (Грковић), у изразу *Чувајте се у совјести* „са здравим разумом“ друга пол. 19. и прва пол. 20. в. Левач (Petrović 2015: 315), *сáвес(т)* „савест“ Војводина (РСГВ), *сáвист* „савест, способност разликовања добра и зла; осећај одговорности за поступке“ бачки Буњевци (Sekulić), *савес* „савест“, *сáвесан* „савестан“ Црна Трава (Стојановић), *сáвљесан* „који паметно, савесно ради“ Пива (Гаговић), *сáвес* „осећање моралне одговорности“, *сѡвѣсан* „који уредно обавља свој посао, васпитан, уљудан, одговоран“ сев. Метохија (Букумирић), *сáвез, сáвес* „осећање моралне одговорности за своје поступке“ Тимок (Динић).

• У речницима руског језика: *сѡвесть* m. „савест“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.), *совѣсть* „id.“ (Даль), *сѡвѣсть / сѡвѣсть / совѣсть* „разумевање, схватање, поимање нечега“: 11, 12, 14. в., 1675; „знање нечега; унутрашњи склад“: 12. в.; „показивање, воља“: 12. в.; „савест, осећање моралне одговорности“: 1076, 13. в., 1553, 16. в., 1578, 1666, 17. в.; „понашање у складу са изабраном вером“: 16–17. в., 1648. (СРЈ XI–XVII 23: 133–134), *совѣсть* „савест“; „помисао, замисао“, „примати, узимати на своју одговорност“, „позајмљивати без новца, веровати на реч“ (СЦСРЈ 4: 173), *сѡвѣсть / совѣсть* „разумевање, схватање“: 11. в., „знање, склад“, „показивање, воља“, „савест“: 1076, 11, 12, 14. в., „чистота“: 14. в. (Срезневский 3: 679–680).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У RJAZU уз реч *савјест* стоји да је изведена од *sa-vjest (věd-tь)* и упућује се на стсл. *съвѣсть* (Miklosich Lex.) и рус. *совѣсть*. Поред тога наведено је да П. Будмани у *Вијенци* из 1883. год. препоручује да се говори и пише *савијест*, јер је *савјест* по руском изговору (14: 738–739).

У РССЈ именица *сов(ј)ест* означена је као славенизам (262).

Скок каже да реч *савијест* употребљавају Вук и Даничић, а да је то према Будманију русизам. Цсл. *съвѣсть* изведено је од префикса *съ-* > *sa-* и именице *věstь* „знање“ < *věděti* „знати“, преведеница је лат. *conscientia* и нем. *Gewissen* од грч. *συνείδησις* (Skok 3: 209 s.v. *sávijest*).

Т. Маретић каже да је реч *савјест* „Gewissen“ (код Мажуранића и Ужаревића, Шулека и Ђ. Поповића) из рус. *совѣсть*. Он сматра „да је та ријеч узета из новija времена из рус. језика, доказује се тим, што је нема ни у једном од старих ријечника, него је у њима: *svijest (svist)*, које је дакле права народна ријеч“ (Maretić 1924: 129; Maretić 1892: 94).

С. Стијовић бележи *савест* као српскословенску лексему, а као рускословенску *совѣсть* (Стијовић С. 1992: 23–24). У РЊЈ именица *совјест* „савест“ < цсл. *совѣсть* (2: 318).

В. Михајловић има посрбицу *савест* лат. *conscientia: Conscientia – савестъ, свестъ* (1846) (Михајловић 1984: 410).

Л. Мушички је употребљавао у својој поезији реч *совест* у значењу „савест“, коју је Б. Ђаловић означио као славенизам (Ђаловић 2013: 22). Код Г. Магарашевића (поч. 19. в.) потврђена је реч *совѣсть (совест)* „савест“, коју М. Зорић такође означава као славенизам (Зорић 2004: 134). У песмама Ј. Стерије Поповића потврђена је реч *совестъ (совест)* „савест“, коју Љ. Тумарић обележава као славенизам и књишку реч (Тумарић 2008: 106).

Вук у свом раду реч *савестъ* узима за пример „славенске посрбљене по својству Српскога језика“ која је у народу слабо позната (Карацић 1826: 56). Б. Терзић цитира Вуково мишљење: „Кад се пише *саставъ*, ваљало би писати *савѣсть*, и *савѣтъ*“ (Терзић 1999: 246). Р. Стијовић сматра да је реч *савјест* из Вуковог *Новог завјета* са српскословенским гласовним особинама (Стијовић Р. 2012б: 207), док О. Цвејић ту реч наводи као црквенословенску (Цвејић 1963–1964: 408).

В. још и *саравнити* под одредницом *сравнити*, *саразмеран* под одредницом *сразмеран*, *садржавати* и *сачинити* под *сочиненије*.

А. Младеновић узима за пример реч *савест* (*савестъ*) која је предложена од стране Друштва српске словесности као домаћи термин и која се употребљава у нашем књижевном језику до данас (Младеновић 2008: 507; НР 7).

А. Младеновић и С. Стијовић сматрају да је реч *савест* из српскословенског језика (Младеновић 1989: 62, 63, нап. 36; Стијовић С. 1992: 24). Облик са *-о-* *совест* А. Младеновић налази у роману Ј. Стерије Поповића *Роман без романа* (40-тих год. 19. в.) и означава га као руску односно рускословенску реч (Младеновић 1989: 117).

С. Петровић је у својој студији приликом анализе лексема *свест* и *савест* дошла до закључка да је у српскословенском и старосрпском језику реч *свѣсть* коришћена у јеванђељском контексту у значењу „савест“, а у правном контексту у значењу „свест“, те да су се та два значења током историје преплитала. Временом се од једног облика у три ортографске варијанте *свѣсть* / *сѣвѣсть* / *сѣсть* формирала два: *свест* и *савест*, сваки са одређеном семантиком (Петровић 2015). Ауторка је, такође, анализирала потврде за реч *савест* из Вуковог *Новог завјета* поредећи их са ранијим јеванђељима. На тај начин закључила је да се до 13–14. в. на месту стсл. *свѣсть* користила реч *свѣдѣннѣ* на јужнословенској територији, а да је од друге половине 14. века регистрована *свѣсть*. Обе речи су калкови грч. *συνείδησις* или лат. *conscientia* (op. cit. 312).

Рус. *сѣвѣсть* тумачи се као позајмљеница из цсл., стсл. *свѣсть* „τὸ συνείδος“, калка грч. *συνείδησις* „conscientia“. У руским споменицима употребљава се од 11. в. Цигањенко своди стсл. реч од ие. **eid-/*weid-* „видети“, „управљати“, од којег је изведен глагол *вѣдати* „знати“, отуд у струс. *сѣвѣсть* означавало је „разумевање, схватање“ и „савест“ (Фасмер 3: 705; Цыганенко 390; Черных 2: 184; ТСРЯ Шв. 910).

За укр. *сѣвѣсть* у ЕСУМ аутори кажу да је у староруском из старословенског, као што је и у бугарском, српско-хрватском и словеначком (5: 342).

Буг. књиж. *сѣвѣсть* и стбуг. *свѣсть* сматра се позајмљеницом из црквенословенског (БЕР 7: 646).

Слн. *svĕst* „свест“, обично у изразу *biti si v svesti* (16. в.) Сној упућује на стсл. свѣсть, срп.-хрв. *sv(uj)est*, *sav(j)est* и рус. *совѣсть*, док за *vĕst* „савест“ (16. в.), заст. и нар. „знање“, каже да је сродно са стсл. вѣсть „новина“, свѣсть „свест“, срп.-хрв. *v(uj)est*, *sav(j)est* и рус. *совѣсть* (Сној 714 s.v. *svĕst*, 815–816 s.v. *vĕst*; Bezlaž 3: 348 s.v. *svĕst*, 4: 304 s.v. *vĕst*).

А. Глухак каже да је реч *savjest* по стсл. *svĕstь*, преведенице грчке речи *syneidēsis* „conscientia“ (Gluhak 541 s.v. *sávjest*).

У стсл. свѣсть „conscientia“ (Miklosich Lex. 916), „савест, conscientia“, „свест, conscientia“, „вест, глас, annuntiatio“, „сведочење, изјава, testimonium“ (SJS 4: 242); цсл. совѣсть „мисао“, „савест“ (Дьяченко 629); рсл. совѣсть < свѣсть „савест“ (Петковић 246); ссл. свѣсть / свѣсть / свѣсть / свѣсть „conscientia“, „scientia“, „animus sui compos“ (Даничић 3: 227), у списима Св. Саве свѣсть (прво слово Хиландарског типика) (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980: 155), у *Лествици* Јована Синаита, филозофском и теолошком спису српске редакције из 14. века, налазе се речи свѣсть „савест“ и свѣстною „који се односи на савест“ (Капустина 2016: 258). У ESJS *svĕstь* „савест; свестан; гласник“ бележи се као изведеница од стсл. именице *vĕstь* < псл. **vĕstь* (17: 1055–1056).

◆ Потврде у RJAZU за реч *sav(j)est* су, као што примећује С. Петровић (Petrović 2015: 311), углавном из Вуковог *Новог завјета* из 1847. Необјављени материјал РСАНУ доноси облик *совѣсть* из 1854. год., који је позајмљен из рускословенског или српкословенског и припада групи међусловенских позајмљеница. У РССЈ потврђене су именице *савѣст* и *совѣст* 1784. год. код Д. Обрадовића. У ПЕРСЈ за порекло речи *савѣст* стајаће цсл. свѣсть (ор. cit.). У НЈ В. Његован је, водећи се ставом Т. Маретића, означио реч *савѣст* као русизам, а С. Матић као српкословенску реч. На основу свега наведеног, можемо закључити да је то црквенословенска реч. Данас је то изузетно фреквентна реч у срп.-хрв. језику.

САДРЖАВАТИ

- *Садржавати* „enthalten“ в. § 2.1.2.3. (ЈПаб 1937а: 121).
- Б. Милановић у свом раду (Милановић 1951б: 254–264) разматра вид и значење глагола *садржавати* и тумачи његово порекло. Он каже да се у Даничићевом речнику глагол *садржавати* налази у старим српским ћириличним споменицима писаним „црквеним, одн. српскоцрквеним језиком“. Старословенски (односно

„стари словенски“) глагол *сдржати* „не претставља ништа друго до реч дословно саграђену према грчком глаголу *συνέχειν* који је сложен на исти начин и са истим префиксом (*συν* = лат. *cum* = *са*, *ἔχειν* = *држати, имати*)“. Глаголи *сдржати* и *сдржавати* су књижевне речи и њих нема у народним говорима. У Вуковом речнику *сдржати* је други глагол свршеног вида са суф. *са-* и у значењу „одржати (реч)“, а одатле је доспео у Броз-Ивековићев речник. Аутор закључује да глагол *сдржати* „није ушао у наш савремени језик из народних говора који су му у основици“ и да је „несумњиво [...] морао доћи с неке друге стране“. Затим он износи претпоставку: „овај глагол [је] дошао из старог књижевног црквенословенског језика. Али се таква претпоставка тешко може прихватити из разлога што између овог језика и нашег савременог није могућно успоставити неку непосредну везу преко писаних споменика. Много ће вероватније бити ако узмемо да је извор глаголу *сдржати* у рускоцрквеном језику“. Потврду за то налази код Ј. Рајића који у књизи црквених беседа употребљава оба глагола у посрбљеном облику (полугласник у префиксу замењен је вокалом *а*, док је други поред вокалног *р* избачен) и у речнику Дела Беле у коме је глагол *сдржати* са ознаком да је *termine ecclesiastico*, тј. црквени. Из црквенословенског језика је и у руском (који је примио знатан број црквенословенских речи) глагол *содержать*. За глагол *сдржавати*, он каже да је направљен од *сдржати* према учесталим глаголима *одржати* : *одржавати*, *придржати* : *придржавати*. Додаје још да је томе „свакако највише допринео однос глагола *задржати* : *задржавати* јер је и својим блиским сазвучјем могао и непосредно утицати да се такав однос појави и код гл. *сдржати*. Значи, дакле, да је облик *сдржавати* плод једне обичне аналогије. Али је та аналогија у овом случају била непотребна“. Учестали облик, иако „није настао у језику као израз неке нужне потребе“, знатно је проширио своју употребу на рачун глагола *сдржати*. На крају рада, аутор указује на то да је глагол *сдржавати* у значењу „издржавати“ без икакве сумње „прави русизам“. То значење налази у примерима: „А од некога времена *сдржава* га [Ивана Ђатића] један овдашњи бирташ ... (Вукова преписка VII, 690) и: Као год што је муж дужан своју жену за живота свога ранити и *сдржавати*, тако ... (Г. Никетић, Грађ. закон, 251)“. У тим реченицама он сматра да је ваљало употребити глагол *издржавати*.

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

• У српско-хрватском језику *садржјавати* impf. итеративни глагол према *садржати*: Загреб 1955, Београд пол. 20. в.; *садржати* pf. „имати, обухватити у себи“: Ј. Скерлић, Загреб пол. 20. в.; „одржати“: Вук *Рјечник* (РМС).

У RЈAZU *садржјавати* „држати, одржавати, обухватати, имати у себи“, код Стулића, Шулека (1860) и Ћ. Поповића, потврде су од 18. века, највише из источне варијанте (*Извјештај београдског егзарха Максима Ратковића* 1733; Д. Обрадовић 1783; Ј. Рајић *Собрание* 1793; *Новине србске* 1834, 1835; *Летопис Матице српске*; *Juridisch-politische terminologie* 1853; *Zbornik zakona* 1869); *садржавати се* „одржавати се, живети“, у једном рускословенском извору у лику *содержавати се*: *У ово шест села могла би се и два свештеника содржавати за невољу*. – *Здје может свештеник један содржавати се, имат лепе земље за дјеланије* „Гласник“ 56 (*Извјештај Максима Ратковића г. 1733*); *садржати* „задржати, одржати, држати, обухватати, имати (у себи)“, код Дела Беле, Стулића, Вука, Ћ. Поповића, Ивековића и Даничића (Доментијан, заправо: Теодосије), *Monumenta Serbica*, Душанов законик, Српски летопис), са примерима од 14. века у српкословенском облику *съдръжати*, док у облику *sadržati* од почетка 15. века. У рускословенском облику *содержат* наведен је у примерима из *Живота старца Исаије из 15. века* и *Апокрифног зборника* преписаног у првој половини 19. века. Један је црквенословенски пример из Доментијана (заправо: Теодосија); уп. *здржати* impf. „садржа(ва)ти, обухватати“, код Витезовића и Дела Беле, са потврдама од 16. века (RЈA 22: 717–718).³⁵⁹

Код Вука има *садржати* pf. „fidem servare (нпр. рекао па није своје речи садржао)“ (Вук 1852).

• У речницима руског језика: *содержать* impf. „садржавати; издржавати; одржавати, држати“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль), *содержати* / *съдержати* / *съдръжати* / *съдръжати* / *съдържати* / *съдъръжати* / *сдержати* / *здержати* „држати (у руци)“: 12, 12–13. в., 1219, 1696; „обједињавати, повезивати; сачувати од распада“: 1073, 11, 12, 12–13, 14, 16. в., „учвршћивати“: 14. в., 1665; „обухватати, окруживати“: 16. в., 1677; „садржавати (у себи)“: 1073, 12, 17. в.,

³⁵⁹ У том значењу *здржати* је од **s-držati*, док је хомонимно *здржати* impf. и pf. „уздржа(ва)ти, придржа(ва)ти“ од **vz-držati* (RЈA 22: 717–718).

„скривати“: 12–13. в.; „владати, управљати“: 11, 12. в., 1139, 1510, 17. в., „заузмати (место)“: 16. в., „присвојити“: 1150, 16. в., „наређивати, заповедати“: 1548, „управљати поглед“: 17. в.; „савлађивати, одолевати“: 1073, 12–13, 13. в., 1406, 16. в., 1677; „чувати, држати“: 12. в., 1499, 16. в., 1534, 1640, 1672, „не заборављати, памтити, чувати од заборава“: 12–13. в., „бити веран некоме, нечему“: 13. в., „штитити, чувати од нечега“: 16. в.; „задржа(ва)ти“: 12, 16. в., „закључати, држати под кључем“: 1076, 1614; „придржавати се нечега; испуњавати обавезе, услове договора и сл.“: 1057, 12–13, 13, 16. в., 1648, 1667, 1682, 18. в.; „настављати, продужавати“: 12–13. в.; „обучавати“: 16. в. (СРЈ XI–XVII 26: 85–88), *содержать* „садржати, имати у себи“, „издржавати некога“ (СЦСРЈ 4: 176), *съдръжати / съдръжати / съдержати* „држати“, „држати у себи, имати“: 11. в., „уздржавати“, „сачувати“, „држати у својој власти“ (Срезневский 3: 700–701); *содѣрживать* impf. „садржавати; издржавати; одржавати, држати“ (Даль), *содерживати* „задржавати, присвајати“: 16. в. (СРЈ XI–XVII 26: 89).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У RЈAZU за глагол *садржати* упућује се на стсл. *sъdrъžati* „constingere, constinere, retinere“ и рус. *содержать* (14: 459).

Код Московљевића за глагол *садржати* стоји да је из рус. *содержать* (587).

По Скоку, од општесловенског глагола *држати* (< псл. **dъrgēti*) изведени су *садржати* и *садржавати* са -*va-* (18. в.) (Skok 1: 448 s.v. *dъžati*).

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже да глагол *садржати* „enthalten“ није добар и да је боље употребљавати *садржавати* (Maretić 1924: 128).

Код Његоша С. Стијовић бележи српскословенску реч *садржати се* и српскословенску адаптирану реч *садржавати се*, обе са звездicom која значи да нису потврђене у тим облицима (Стијовић С. 1992: 202). У РЊЈ глагол *садржавати се / садржати се* „налазити се“, без ознаке порекла (2: 248).

Код Ј. Ајдуковића реч *садржати* забележена је као русизам из Московљевића, од рус. *содержать*, са коментаром да је на формирање утицала ортографија модела и творбено-морфолошке законитости језика примаоца (Ајдуковић 1997: 284).

Глагол *садержи* 3. sg. користио је Ј. Дошеновић у својој поезији (1809) и А. Ранђеловић га наводи као славеносрбизам (Ранђеловић 2013б: 450).

Уп. облик са *-о-* *содржавати*, коју А. Младеновић налази у роману Ј. Стерије Поповића *Роман без романа* (40-тих год. 19. в.) и означава га као руску односно рускословенску реч (Младеновић 1989: 117).

Вук у свом раду наводи речи *садржати* и *садржавати* као „славенске посрбљене по својству Српскога језика“ које су у народу слабо познате (Караџић 1826: 56). По Б. Терзићу, Вук је у почетку употребљавао глагол *содржати* (Терзић 1999: 247). В. још и *саравнити* под одредницом **сравнити**, *саразмеран* под одредницом **сразмеран**, *савест* и *сачинити* под **сочиненије**.

У етимолошким речницима руског језика се глаголи *содржѣтъ* и *содрѣживать* не помињу (Фасмер; Цыганенко; Черных). Куркина сматра да је *содржѣтъ* црквенословенска реч, упућујући на стсл. *сдръжати* „држати; држати у својој власти; задржавати, присвајати“ < *дръжати* (рус. *держать*) (ТСРЯ Шв. 913).

Буг. *сдържам* и *сдържаніе* у БЕР-у тумаче се као позајмљенице из руског (1: 461 s.v. *държѣ*).

У стсл. *сдръжати* impf. „constingere“, „continere“, „retinere“, *сдръжати* сж (Miklosich Lex. 923), *сдръжати* „држати“, прен. „владати“, „скривати“, „испуњавати“, *сдръжати* сж „уздржавати се“, „чувати се“, „држати, имати нешто“ (SJS 4: 257–258); цсл. *содержъ* 1. sg. „држати“, „владати“, „обједињавати“ (Дьяченко 631); нема код Петковића; ссл. *сдръжати* impf. „continere“, *сдръжати* сж „continuati“ (Даничић 3: 233–234), уп. *сдръжнтель* „qui summam imperii tenet, princeps“, у прилогу на крају речника: *Речи у летописима и родословима којих нема у Даничићеву Рјечнику из књижевних старина* (превод речи којих нема у Миклошићеву Речнику од г. В. Чајкановића) (Даничић 3: 607). У списима Св. Саве има *сдръжати* (Служба Св. Симеону) (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980: 170). У ESJS *сдръжати* (*сѣ*) бележи се као префигирани облик од стсл. глагола *дръжати* (*сѣ*) < псл. **dъržati* (3: 152).

◆ Добро су посведочени у RJAZU глаголи *садржати* – од 14. века и *садржавати* – од 18. в. У дијалектима није нађена ниједана потврда, што примећује и Б. Милановић, који сматра да су то књижевне речи. За глагол *садржати* он претпоставља црквенословенско порекло, посредно преко „рускоцрквеног језика“. С. Стијовић сматра да је рефлексивни облик *садржати се* српскословенски, а *садржавати се* адаптирани српскословенски. Вук сматра да су обе речи *садржати* и *садржавати* „славенске посрбљене по својству Српскога језика“. У

савременом значењу глагол *садржати* и адаптирани облик *садржавати* могу се сматрати црквенословенским наслеђем чија је употреба у књижевном језику новијег времена „оживела“ под утицајем руског. Рускословенски је облик *содержати*. Наш народни лик је *здржати*. Глаголски вид глагола *садржати*, који је несвршен, разликује се од перфективне употребе „одржати (реч)“ коју бележи Вук. У том значењу реч ће бити народна, упркос очувању слабог полугласа проверба карактеристичном за црквенословенске речи (*сав(ј)ест : свијест*). Но значење је још старосрпско, а има случајева као *сабити, сабијем* поред *збити, збијем* где се *са-* не може тумачити црквенословенским утицајем. Код овог глагола карактеристично је да у српскословенском тексту црквеног карактера (хомилије, 13. в.) Миклошич бележи (фонетски регуларан) развој са испадањем слабог полугласа *здржати*, док из световног текста у Monumenta Serbica има *сдржати* са полугласом већ озвученим у духу српског развоја. Руски несвршени глагол *содержать* (од 11. века, рсл. *содержати*) сматра се да је црквенословенског порекла, док је народно *сдержать*, такође, перфективно.³⁶⁰ Итеративни глагол *содерживать* бележи Даљ (нема га у савременим речницима), а у СРЈ XI–XVII потврде су из 16. в. Оба глагола употребљавају се и у значењу „издржавати“, међутим то значење није потврђено у речницима срп.-хрв. језика (уп. једино у RЈAZU рефлексивни облик у значењу „одржавати се, живети“ из рсл. извора). По Б. Милановићу, то значење је у срп.-хрв. језику преузето из руског. У савременом језику то је фреквентан глагол.

СВОЈСТВО

- В. § 2.1.2.1. (Ђорђевић 1934д: 19).
- В. § 2.1.2.2. (Nјегован 1938: 111).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *својство* п. „обележје, одлика нечега“: Београд прва пол. 20. в., Загреб 1955. (РМС).

У RЈAZU *својство* „особина“, код Стулића, Шулека (1874), Ћ. Поповића и Ивековића, са потврдама код Д. Обрадовића (1788) и из 19. века, „сродство,

³⁶⁰ И. Грицкат каже да се префикс *с(а)-* у српско-хрватском језику у ранијем периоду користио само за перфективизацију (у руском је та служба и даље жива, нпр. *сдержать*) и да тај период сеже и до прасловенске епохе (Грицкат 1957–1958: 114).

родбинство, својта“, код Дела Беле, Стулића, са потврдама из 18. и 19. века, „својност“, код Волтића, „својина“: *Жељење и својство стат' уједно не могу*. пословица код Даничића, „чин, служба, рад“, потврда из 1873. године; уп. придев *својствен* „особит; свој, властит“, код Стулића, Даничића (Житије Стефана Дечанског, поч. 15. в.), Шулека и Ђ. Поповића, потврде од 18. века: *Zakon crkovní složen i upravljen za naučenije i prosvitljenije redovnikov hrvaskoga naroda* (Млеци 1778), Д. Обрадовић (1788), П. Болић (1816), *Новине србске* 1834. год.

• У речницима руског језика: **1.** *сво́йство* п. „особина“, **2.** *сво́йствó* п. „родбина, али не по крви, него по мужу или жени“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.; Даль s.v. *свой*), *сво́йство* „особина“: 1073, 1097, 14. в., 1656, „одлика“: 1073; „родбина“: 1488, 15. в., 1691; „духовна блискост“: 12. в.; „својина“: 1674, 1675. (СРЯ XI–XVII 23: 193–194), *сво́йство* „особина“, *сво́йствó* „родбина“ (СЦСРЯ 4: 103), *сво́йство* „лична особина“: 1073, „битна особина“: 1097, „одлика“: 1073, „блискост“, „духовно сродство“ (Срезневский 3: 285).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У RЈAZU за реч *својство* упућује се на рус. *сво́йство* (17: 381).

Код Скока, апстрактна изведеница *сво́јство* „особина“ изведена је са суф. *-ство* од присвојног рефлексивног придева *свој* (Skok 3: 374 s.v. *svôj*).

Т. Маретић каже да је реч *својство* „Eigenschaft“ (код Мажуранића и Ужаревића, Шулека и Ђ. Поповића) из рус. *сво́йство* (Maretić 1924: 151; Maretić 1892: 96).

Код Његоша С. Стијовић бележи црквенословенске речи *својство*, са звездicom која значи да није потврђена у овом облику, и *сво́йство*, такође са звездicom и уз напомену: „Очито, Његош је реч употребио са *и* место *ј* због потребе метра.“ (Стијовић С. 1992: 205). У РЊЈ именица *својство* „одлика, обележје; служба, функција; власт“, без ознаке порекла (2: 273–274).

В. Михајловић има посрбицу **1.** *својство* „атрибут“ (1808) и **2.** *својство* „предикат“ (1832) (Михајловић 1984: 426).

Реч *својство* (*сво́йство*) предложена је од стране Друштва српске словесности (НР 4).

П. Ивић узима именицу *својство* као пример рускословенске речи коју је употребљавао Вук, али није наведена у речнику (Ивић П. 1998: 185). За ту реч, Љ. Јонке каже да је русизам (Јонке 1953: 3), а И. Клајн да је добијена у 19. веку

прилагођавањем руске речи (СЈП 2004: 182). А. Менац каже да је именица *својство* руски калк из немачког, од рус. *своѣство* < нем. *Eigenschaft* (Менац 2003–2007: 356).

Фасмер и Цигањенко не помињу именицу *своѣство*, док Черних је наводи као изведеницу од општесловенске присвојне заменице *своѣ* < **svoję* < ие. **se-* : **sece-* : **sue-* (: **suo-*) (Черных 2: 148 s.v. *своѣ*). По Куркиној, *своѣство* 1. у значењу „особина“ изводи се од *своѣ*, која је у почетку означавала „близину“, док се под грчким утицајем развило значење „особина“; одатле *своѣство* 2. у значењу „родбина“ (ТСРЯ Шв. 865).

А. Глухак наводи реч *својство* као изведеницу од заменице *свој* < псл. **svoję* (Gluhak 601 s.v. *svôj*).

Миклошич даје за именицу *својство* „*proprietas*“ српскословенске потврде (Иловичка крмчија из 1262, најранији рукопис Законоправила / Номоканона који је са грчког превео 1219. Св. Сава) и за придев *својствѣнь* „*familiaris*“ из Михановићеве хомилије 13. в. (Miklosich Lex. 828). Стсл. *своѣство* „особина“ (SJS 4: 31 s.v. *своѣство*); цсл. *своѣство* „*ιδίωμα*“, „*γνησιότης*, *сродство*“, „*σχεσις*, *пристрасност*“, „*ιδίωμα*, *својство*, *припадност*“, „*ιδέα*, *изглед*“ (Дьяченко 578); рсл. *своѣство* „тежња, особина“ (Петковић 228). Код Даничића нема, али има придев *своѣствѣнь* „*familiaris*“ из Житија Стефана Дечанског од Григорија Цамблака (3: 92); у списима Св. Саве нема (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980), али има у филозофским и теолошким списима српске редакције из 14. века *своѣство* „својство“ и *своѣствѣнѣ* „*id.*“ у *Ареопагитском корпусу* Дионисија Ареопагита, *своѣство* „својство“ у *Лествици* Јована Синаита и *своѣство* „*id.*“ и *своѣствѣнь* „својствен“ у *Дијалектици* Јована Дамаскина (Капустина 2016: 192, 258, 320). У ESJS *svoistvo* тумачи се као изведеница од стсл. *посесивне* заменице *svoi* < псл. **svoję* (15: 914).

◆ У НЈ В. Његован помиње *својство* код Т. Маретића, које је у значењу „*Eigenschaft* (= својина)“. Код П. Ђорђевића се не може назрети у ком значењу се помиње та реч. Срп.-хрв. реч *својство* у значењу „особина“ (уп. стсл. *своѣство* у SJS и рсл. *своѣство* код Петковића) и „сродство, родбинство, својта“ (цсл. *своѣство* код Дјаченка) посведочена је од 18. века, значења „својност“ и „чин, служба, рад“ од 19. века, а „својина“ у пословици код Даничића (у том значењу је и код

Миклошича својство са српскословенским потврдама). На основу изложеног, можемо закључити да је то црквенословенска реч. Данас је то веома фреквентна реч у значењу које је дато у РМС „обележје, одлика нечега“.

СЛАДОСТРАСАН

■ В. § 2.1.2.4. (Малић 1981: 52–53).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

■ У српско-хрватском језику придев *сладо̀страстан* „пожудан, похотљив“: Загреб 1935, „који изражава такву склоност, такве особине“: Б. Ћосић (РМС).

У RЈAZU *сладо̀стрѣстан* „који је пун страсне сладости, који радо осећа, који жели страсну сладост“, код Стулића (с напоменом да је из руског речника) и Ђ. Поповића; уп. *сладо̀стрѣсно̀ст* „стање онога, што је сладострасно“, код Ђ. Поповића; *сладо̀стрѣшиће* „осећање страсне сладости“, код Стулића (с напоменом да је из руског речника) и Ђ. Поповића.

• У речницима руског језика: придев *сладо̀стра́стный* „сладострастан“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.), „који је пун страсне сладости“: 12–13. в., „телесни, чилни“: 16. в. (СРЈ XI–XVII 25: 67–68), „сладострастан“ (СЦСРЈ 4: 143); уп. *сладо̀стра́стие* п. „сладострашће“, *сладо̀страстная жизнь* (Даль s.v. *сладкій*), *сладо̀страстие* / *сладо̀страстьє* „id.“: 1097, 15. в., 1535. (СРЈ XI–XVII 25: 67), *сладо̀страстие* „id.“ (СЦСРЈ 4: 143), *сладо̀страстие* „id.“: 1097. (Срезневский 3: 409).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Код Московљевића уз реч *сладо̀страстан* стоји ознака да је руског порекла (616).

Скок ту реч не помиње.

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже за реч *сладо̀страстан* „wollüstig“ да је из рус. *сладо̀страстнный*, а да је од ње изведена именица *сладо̀страстност*; он сматра да су обе речи непотребне, поред: *разблудан*, *разблуда*, *разблудност* (Maretić 1924: 134).

Код Ј. Ајдуковића реч *сладо̀страстан* забележена је као русизам из Московљевића, од рус. *сладо̀страстнный*, са коментаром да је на формирање утицала ортографија модела и творбено-морфолошке законитости језика примаоца (Ајдуковић 1997: 288).

М. Зорић је реч *сладострастје* (*сладострастије*) „сладострашће“, коју је користио Г. Магарашевић поч. 19. в., означила као славенизам (Зорић 2004: 132).

У етимолошким речницима руског језика *сладострастие* се не помиње в. Фасмер 3: 666 s.v. *сладкий*, 771 s.v. *страсть*; Цыганенко 407 s.v. *страда*; Черных 2: 173 s.v. *сладкий*, 206 s.v. *страсть*). Сложеница *сладострастие* забележена је први пут у руском језику 1097. год. Поред паралела у буг. *сладострастие*, срп.-хрв. *сладострашће* и слн. *sladostrastje*, као и у блр. *сладострасны*, руски облик изводи се из цел. по томе што је регистровано одсуство пуногласја у првом слогу. Сложеница је по пореклу калк према грч. ἡδονή *„наслађивање у раскоши, животу“* < ἡδύς *„сладак, пријатан“* и πάθος *„страст“* (НРЭ 210).

Блр. *сладострасны* не тумачи се у ЭСБМ, в. 12: 318 s.v. *страць*, 11: 303 s.v. *салодкі*, 12: 245 s.v. *салад*.

Буг. *сладострастие* и *сладострастен* у БЕР-у наведене су међу изведеницама од именице *страст* < псл. **strāstь* < **strād-ть* < **strādāti* (7: 489 s.v. *страст*).

Слн. књиж. *sladostrastje* (SSKJ, нема Плетершник) нема код Безлаја и Сноја, већ придев *sladostrasten* помиње Безлај као нову књижевну реч (Bezljaj 3: 324 s.v. *strāst*).

Миклошич има *сладострастњъ* „libidinosus“ са једном српскословенском потврдом из 17. в., *сладострастнѣ* „voluptas“ са две српскословенске из 1572. и 17. века, *сладостраствовати* „voluptate“ само једна српскословенска из 1574. (препис превода Јована Златоуста) (Miklosich Lex. 855). Код Zett-а ссл. *сладострастњъ* „wollüstig“, *сладострастнѣ* „Wollust“ (265). Нема у SJS, као ни код Дјаченка у црквенословенском, Петковића у рускословенском и Даничића у српскословенском језику, нити у списима Св. Саве (Трифунковић/Јовановић/Јухас 1980). У ESJS нема *сладострастњъ* в. 14: 833 s.v. *sladъкъ*, 15: 888 s.v. *strastъ*. Уп. у филозофском и теолошком спису српске редакције из 14. века *Лествици* Јована Синаита речи *сладострастнѣ* „сладострасност“ и *състрастњъ* „страстан“ (Капустина 2016: 258, 259).

◆ Сложеница *сладострастан* потврђена је у RJAZU само код Стулића и Ђ. Поповића, а у РСМС потврде су новијег датума. Рус. *сладострастный* потврђен је од 12–13. в. У нашем савременом књижевном језику, као и у руском, та реч је црквенословенског порекла. Данас се та реч ретко употребљава.

СУПРУГ

■ В. § 2.1.2.2. (Njegovan 1938: 111).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *супруг* т. „муж“: Шеноа; *супризи* „муж и жена“: Београд поч. 20. в., Загреб пол. 20. в. (РМС).

У RЈAZU *супруг* „јарам“ и „венчани муж“, код Стулића (с напоменом да је из руског речника), Даничића (Доментијан, заправо: Теодосије), Шулека, Ђ. Поповића и Миклошича (Miklosich Lex.), са потврдама из 19. века за значење „венчани муж“.

• У речницима руског језика: *супруг* т. „супруг“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.), *супругъ* / *сопругъ* цсл. „id.“ (Далъ), „супруг“, рl. цсл. „пар неких животиња“ (СЦСРЈ 4: 250), *сѣпругъ* / *сѣпругъ* „пар који је упрегнут“, „пар“, „мужјак“, „брак“; *сѣпругъ* / *сѣпругъ* „пар који је упрегнут (о воловима)“, „кола са упрегнутим паром“, „пар“, „муж и жена“, „муж“, „брак“, „сдруг“, „сапутник“, „савез (?)“ (Срезневский 3: 807, 624–625).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У RЈAZU за реч *супруг* упућује се на рус. *супруг*, буг. *сѣпруг* и слн. *soproг* (17: 39).

Код Скока стоји следеће: „Prevedenica (calque) *sùprug* т према f *sùpruga* (Vuk) (rusizam?) ‘coniux = σύζυγος’“ (Skok 3: 31 s.v. -preći).

Т. Маретић каже да су речи *супруг* и *супруга* „Gemahl“ (код Мажуранића и Ужаревића и Шулека), „Ehegemahl“ (код Ђ. Поповића), „Gemahlin“ (код Мажуранића и Ужаревића и Шулека), „Ehegemahlin“ (код Ђ. Поповића) из рус. *супругъ*, *супруга* и да су непотребне поред наших речи: *муж*, *жена*, ипак додаје да су се потпуно одомаћиле (Maretić 1924: 148; Maretić 1892: 96).

Уп. код Његоша *супругство*, по мишљењу С. Стијовића кованица на бази црквенословенског језика (Стијовић С. 1992: 216).

М. Зорић је означила као славенизме речи: *супругъ* (*супруг*) „супруг, муж“, *супруга* „супруга, жена“ и *супругество* „супружанство, брак“, које је користио Г. Магарашевић поч. 19. в. (Зорић 2004: 140).

За рус. *супруг* и струс. *супругъ*, Фасмер упућује на стсл. *сѣпругъ* и тумачи од псл. **preğo*, које одговара лат. *coniux*, грч. σύζυγος (Фасмер 3: 805). Цигањенко каже да

је струс. *супругъ* позајмљено из старословенског језика, а да је стсл. *сѣпрѣгъ* изведено од *сѣпрѣштн*, *сѣпрѣгж* „стегнути, сјединити, упрегнути“ (сѣ- > сж-) (Цыганенко 413). Куркина, такође, струс. *супругъ* и стсл. *сѣпрѣгъ* изводи од псл. **sǫ-prǫgъ*, која је у вези са превојном основом **pręgt'i* (уп. рус. *прячь, прягу*) (ТСРЯ Шв. 959).

О. Н. Трубачов је узео речи **sǫprǫgъ*, **sǫprǫga* као пример метафоричног преноса лексике из сточарске у религиозну (Трубачов 1983: 10).

Буг. и дијал. *сѣпруг*, стбуг. *сѣпрѣгъ* у БЕР-у тумачи се од псл. **sǫprǫgъ* < *сѣ-* + **-pręgti*, **-pręgǫ* (7: 672).

За слн. *soprōg* Безлај каже да је преузето и адаптирано из других словенских језика, из рус. *супруг* или цсл. **sǫprǫgъ* „*coniux, socius*“ < стсл. **sǫprǫgъ* „*iugum*“ (Bezljaj 3: 291).

Код Глухака стоји да је *супруг* од **sǫprǫgъ* < **prǫgъ* „иго, јарам“ и да је то можда преведеница од лат. *coniuges* или је старије, предхришћанско, с обзиром на то да је словенски поглед на свет био и „пољопривреднички“ (Gluhak 433 s.v. *naprégnuti*).

У стсл. *сѣпрѣгъ* „*iugum*“, *сѣпрѣга* „*coniux*“ (Miklosich Lex. 979), *сѣпрѣгъ* „запрега“, „друг“, „брак“, *сѣпрѣга* „жена“ (SJS 4: 409); цсл. *сѣпрѣгъ* „супруг“, *сѣпрѣга*, *сопрѣга* „пар, муж и жена“, „жена“, „сапутница“, *сѣпрѣгн* „пар“ (Дьяченко 691); рсл. *сѣпрѣгъ* < *сѣпрѣгъ* „јарам, пар, двоје“ (Петковић 270); ссл. *соупрѣгъ* „*par*“ (Даничић 3: 203), у списима Св. Саве нема (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980). У ESJS стсл. *сѣпрѣгъ* „пар који је упрегнут“, са другачијим префиксом *sǫprǫgъ* „онај који је упрегнут“, „друг, сапутник“, рл. „брак“, *sǫprǫga* „жена“, девербативи су од *сѣпрѣшти се* „спојити се“, „оженити се“ < псл. **-pręgti*, **-pręgǫ* (9: 529).

◆ Најстарија потврда за срп.-хрв. *супруг* налази се код Даничића. Та реч потиче из старословенског језика. У њему је вероватно семантички калк према *σύζυγος*, ако већ није преведеница (у значењу „спрег“ могла би бити народна). Као правни термин ипак се усталио под руским утицајем. У савременом језику је изузетно фреквентна реч.

УБЕДИТИ, УБЕЂЕЊЕ

■ М. С. Московљевић, у свом раду о варваризмима, каже: „*Ubediti, ubedenje* su rusizmi, davno odomaćeni kod nas. Upotreba je vrlo važan činilac u razvitku jezika, ali

su ove reči prave nakarade, jer su izvedene od iste osnove od koje i *beda* tj. *nevolja*. Pošto nema nikakve logičke veze između ‘ubeđivanja’, tj. *uveravanja* i *bede*, to umesto ruskih reči *ubediti*, *ubeđenje* treba upotrebljavati reči *uveriti* i *uverenje*. Ako nekome izgleda da ‘ubeđenje’ znači nešto dublje nego ‘uverenje’, može se reći ‘duboko uverenje’ a m. ‘ubeđenje’, ‘potpuno, duboko uveren’. Svakako će biti ljudi koji smatraju da se ne sme tako daleko ići pa izbacivati i one tuđe reči koje su zbog opšte upotrebe već stekle ‘pravo građanstva’. Na to bi se moglo odgovoriti da se ove dve reči ne upotrebljavaju u celom narodu, već da su čisto knjiške, pa pošto mesto njih imamo lepe narodne reči, možemo ih lako izbaciti. Pored toga, ni upotreba nije nešto neprikosnoveno, i nju stvaraju ljudi.“ (Moskovljević 1933g: 81).

■ Д. Костић је анализирао значења речи *беда*, *бедан* и *бедник* (са препоруком да се замене са нашим речима). На крају свога рада каже да „глагол *убедити* са изводима својим (*убеђење* и др.)“ не би требао да се употребљава у срп.-хрв. књижевном језику, „јер је са другачијим, туђинским, значењем из туђинског књижевног језика (руског) унесен у наш, у коме с таквим значењем већ постоји чиста наша народна реч *уверити*, са својим изводима“ (Костић Д. 1933г: 121).

■ Д. Малић узима реч *убиједити* као пример „црквенославенизма“ који је ревитализован посредништвом руског језика (Малић 1981: 51–52).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику глагол *убедити*, ијек. *убиједити* рф. „учинити да неко (по)верује у нешто; придобити некога да схвати оправданост неког поступка“: Београд 1938, пол. 20. в.; *убедити се* „уверити се у истинитост или разложност нечега“: *Политика* 1959; именица *убеђење* п. „мишљење, суд, став заснован на уверењу“: М. Цар Београд прва пол. 20. в., 1953, Сарајево 1955. (РМС).

У RJAZU *убиједити* „уверити“, код Даничића (Доментијан, заправо: Теодосије); Јефимија, похвала Лазара, 1389–1399) и Ћ. Поповића, са потврдама из 19. века;³⁶¹ *убијеђење* нема.

• У речницима руског језика: глагол *убедитъ* рф. „уверити; намолити, наговорити“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.), *убѣдитъ* „ражалостити“, „уверити; намолити, наговорити“ (Даль s.v. *убѣждатъ*, *убѣдитъ*), *убѣдитъ* рф. према *убѣждатъ* impf.

³⁶¹ Синонимни глагол *убиједити* „увалити кога у беду, у невољу“, са једном потврдом код М. Добретића (1782) у RJAZU, овде није предмет разматрања, јер је деноминал од *б(и)једа*.

„убеђивати“ (СЦСРЈ 4: 315), *убѣдѣтъ* „убедити, наговорити“, „наложити, наредити“, „побудити“, „?“ (Срезневский 3: 1120); именица *убеждѣние* п. „уверење, увереност; мишљење, поглед, схватање“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.), *убѣжденѣ* „уверење, увереност“ (Даль s.v. *убѣждать, убѣдѣтъ*), *убѣжденѣ* „id.“ (СЦСРЈ 4: 315), уп. *убѣжение* „id.“ (Срезневский Доп. 261).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Код Московљевића уз реч *убедити* стоји ознака да је руског порекла (679).

Скок каже да су новије речи *убијѣдити* и *убјеђење* русизми, али да показују исти семантички развитак као гр. $\pi\epsilon\acute{\iota}\theta\omega$ (Скок 1: 148 s.v. *bijèditi*).

Т. Маретић каже да су речи *убедити* и *убеђење* „überzeugen, Überzeugung“ из рус. *убѣдѣтъ, убѣденіе* и да су непотребне код наших добрих речи: *увѣрити, уверење* (Maretić 1924: 160; Maretić 1892: 75).

Код Ј. Ајдуковића речи *убедити* и *убјеђење* забележене су као русизми, прва из Московљевића, од рус. *убедѣтъ*, а друга из Клаића (Клаіс), од рус. *убеждение*, обе са коментаром да је на формирање утицала ортографија модела и творбено-морфолошке законитости језика примаоца (Ајдуковић 1997: 297).

Уп. код В. Михајловића посрбицу *убеда* лат. *convictio* (1846) (Михајловић 1984: 497). И. Грицкат, у свом раду о покушају стварања терминологије средином 19. века у Друштву српске словесности, помиње реч *убеда* (*убѣда*) као пример типа изведенице, девербатива женског рода са наставком *-а*, препоручене од стране Друштва (Грицкат 1964: 137).

Ј. Матијашевић се не слаже са Т. Маретићем да је *убедити* руског порекла, већ сматра да је та реч „из општесловенске заједнице“ (Матијашевић 1996б: 156). И. Клајн узима реч *убедити* као пример старије позајмљенице коју називају русизмом, али, по њему, она није русизам, већ је у руском језику старословенизам који је био потиснут за време турске владавине, па је посредно пренет из руског језика (СЈП 2004: 182). Љ. Јонке сматра глагол *убјеђивати* непотребним русизмом који треба заменити речју *увјеравати* (Jonke 1953: 3; Jonke 1971: 306), а Б. Ј. Дабић речи *убијѣдити, убјеђивати, убјеђење* и *убјеђивање* сматра русизмима (Дабић 1981: 16). П. Ивић каже је руски глагол *убедити* одомаћен у источној варијанти, док у западној није прихваћен (Ивић П. 1998: 297). По Б. Терзићу, *убедити* и *предубеђење* су русизми и да су пуристи протеривали *убедити* пол. 20

в. (Терзић 2003: 206, 211). И. Клајн каже да се у језикословним часописима водио пуристички отпор према русизмима, па се предлагало да се уместо глагола *убедити* користи *уверити* (СЈП 2004: 182).

Фасмер каже да су рус. *убедѝтъ* и *убеждѝтъ* црквенословенског порекла (судећи по -жд-) и да су првобитно били везани за именицу *беда* (Фасмер 4: 143 s.v. *убедѝтъ*). Цигањенко сматра да је *убедѝтъ* позајмљеница из старословенског језика (оубѣдѣти < вѣдѣти < вѣда) (Цыганенко 443 s.v. *убедѝтъ*). По Черниху, струс. *убѣдить* (11. в.), рус. *убеждать* и *убеждение* потичу из старословенског (Черных 2: 279 s.v. *убеждѝтъ*).

В. В. Виноградов је, у свом необјављеном чланку (сачуваном у рукопису), такође навео да су речи *убедить(ся)*, *убеждать(ся)* и *убеждение* преузете из старословенског језика и да су тесно повезане у творбеном и семантичком погледу. По њему, развој значења именице *убеждение* у великом степену зависио је од семантичког развоја глагола *убедить*. Наиме, по мишљењу Б. М. Лјапунова, значење перфективног глагола оубѣдѣти у старословенском језику било је везано за именицу вѣда и њиме се преносило грч. βιάζεσθαι, ἀναγκάζειν — ἀναγκάσαι, πείθειν (в. ниже у Miklosich Lex. „cogere“), као што се са речју вѣда преносило ἀνάγκη, βία итд. (= „necessitas“ Miklosich Lex. 52). То значење садржано је и у глаголу вѣдѣти (ἀναγκάζειν = „cogere“, паратрѣпесθαι = „deflectere“, протрѣпесθαι = „incitare“ (Miklosich Lex. 52), као и у префигираним облицима наѣдѣти „cogere“ (Miklosich Lex. 398) и приѣдѣти „id.“, из српскословенских извора (Miklosich Lex. 661). Поред тога, код Срезњевског (в. горе) потврђено је значење „уговорити (= наговорити)“ глагола *ѡбѣдить* из јужнословенских извора (Хроника Јована Малале, византијског хроничара). У староруском језику очигледно је значење унутрашњег (душевног) наговарања, моралне принуде, добило превагу (али не у потпуности) над значењем физичког приморавања. Отуд значења именице *убеждение* „приморавање, присиљавање“ из 1596. год. (први помен је у облику *ѡбѣжение* = грч. паракλήσει у извору из 12. века, код Срезњевског), глагола *убедить* „наговорити, намолити“ (18. в.), „приморати, приволети“ (прва пол. 19. в.) (Виноградов s.v. *убедить, убеждение*³⁶²).

³⁶² http://etymolog.ruslang.ru/vinogradov.php?id=ubedit_ubegdenie&vol=1

Буг. *убедя, убеждавам* 1. sg. „убеђивати“ у БЕР-у наводе се као изведенице од именице *беда* (1: 39 s.v. *беда*).

А. Глухак каже да је глагол *убиједити* „уверити“ дошао из руског или црквенословенског језика (Gluhak 129–130 s.v. *bijéditi*).

Миклошич има оубѣдити „cogere“, „suadere“, оубѣжденик „cogere“ (Miklosich Lex. 1032). Стсл. оубѣдити „принудити, приморати, cogere“, „убедити, наговорити, suadere“, оубѣжденик „убеђивање, наговарање“ (SJS 4: 587, 588); нема код Дјаченка и Петковића; ссл. оубѣдити „persuadere“ (Даничић 3: 344), у списима Св. Саве нема (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980).

◆ За глагол *убѣдити* и глаголску именицу *убеђење* РМС даје само савремене потврде из 20. века. У RЈAZU глагол је, поред ссл. потврда за оубѣдити, посведочен од 19. века. Код Даничића и Миклошича има више ссл. потврда, док глаголске именице у RЈAZU и код Даничића нема, али има код Миклошича оубѣжденик из ссл. рукописа 14. века и са једном цсл. потврдом из славјаноруског речника Беринде из 1627. год. Скок, Т. Маретић и П. Ивић сматрају да су те речи преузете из руског језика. Рус. *убедитъ, убеждать* и *убеждение* су црквенословенског порекла. На основу горе наведеног, можемо закључити да су се те речи употребљавале у српскословенском језику, а да су у 19. веку ревитализоване посредством руског језика. Данас су то веома фреквентне речи.

УБИТАЧАН

■ В. § 2.1.2.2. (Njegovan 1938: 111).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

■ У српско-хрватском језику придев *убитачан* „који убија, наноси смрт, погубан, смртоносан“: *Политика* 1958, Загреб прва пол. 20. в.; „штетан, опасан, разоран, погубљан“: М. Лалић Београд пол. 20. в., Загреб пол. 20. в. (РМС).

У RЈAZU *убитачан* „штетан“, код Ђ. Поповића, са потврдама из 19. века.

• У речницима руског језика: придев *убыточный* „који доноси губитак, штету“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль s.v. *убывать, убыть*), „id.“ (СЦСРЈ 4: 315).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Код Скока изведенице са негативним префиксом *и-* *убитачан* и *убитачност* су русизми према Маретићу (Skok 1: 160 s.v. *bīti*¹).

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже да је придев *убитачан* „*nachteilig, schädlich*“ из рус. *убыточный* и да је непотребан поред наших речи: *штетан, шкодљив* (Maretić 1924: 160).

М. Зорић је реч *убыточный* (*убиточни*) „погубан“, коју је користио Г. Магарашевић поч. 19. в., означила као славенизам (Зорић 2004: 142).

У етимолошким речницима руског језика се придев *убыточный* не помиње (Фасмер; Цыганенко; Черных). По свом творбеном саставу, то је изведеница од именице *убыток* „материјални губитак, штета“, која се развила од струс. *убытъкъ* „id.“ (од 14. в.) < *убыти* „смањити“ (Фасмер 4: 144 s.v. *убыток*; Цыганенко 444 s.v. *убыток*).

Уп. пољ. *ubyték* „недостатак, губитак“ (17. в.) Бориш изводи од **ubytъкъ* „смањење нечега, губитак нечега“ < **ubyti* „смањити се, напустити неки колектив“ (Воруј 660 s.v. *ubyték*).

Уп. цсл. *оубытъкънъ* „*deficiens*“ са рускословенском потврдом, *оубытъкъ* „*quod deest* [= губитак, штета]“ са две српкословенске потврде, једна је из Законоправила / Номоканона Св. Саве (Иловичка крмчија из 1262. год.), друга из Ходошког зборника, тачније из његовог астролошког сегмента (њу наводи и Даничић) (Miklosich Lex. 1032). Нема тих речи у SJS, код Дјаченка и Петковића. Код Даничића *оубытъкъ* „*jactura*“ (3: 344). Нема у списима Св. Саве (Трифунковић/Јовановић/Јухас 1980).

◆ Глагол *убитачан* се, на основу потврда у RЈAZU, употребљава од 19. века. С обзиром на добру посведоченост основне речи *оубытъкъ* у српкословенском и придева *оубытъкънъ* у црквенословенском и руској редакцији, с резервом је сматрамо црквенословенском. Што се тиче семантике, руско значење је „штетан“ а не „убиствен“, ово друго као да се развило у српском наслањањем на **u-bitī*. Данас је то фреквентна реч.

УСТАВ

■ В. § 2.1.2.2. (Nјегован 1938: 111).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

■ У српско-хрватском језику *у́став* т. правн. „основни државни закон“: Београд 1954; „основна уредба православне цркве“, „правилник по коме се живи у манастиру“: Београд прва пол. 20. в., „основни законски докуменат неких већих

међународних државних институција“: Београд 1937; „свечано мајускулно, унцијално писмо (познато у глаголској и ћирилској палеографији)“ (РМС).

У RЈAZU *у́став* „основни закон, који служи за темељ другим законима, наредбама и прописима“, код Стулића, Даничића (Исправа Стефана Првовенчаног, Даровница цара Душана, Даровница деспота Стефана), Шулека, Ћ. Поповића и Ивековића, са потврдама из 16. (*Живот Александра Великога*), 18. (А. Канижлић 1780) и 19. века.³⁶³

• У речницима руског језика: *устáв* т. „устав; правила; стари грчки или словенски (славеноруски) рукописи са посебним писмом“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.), *уставъ* „устав; правила“ (Даль s.v. *уставлять, уставить*), „утемељивање, решење, законски пропис“, „рукопис са уставним писмом“ (СЦСРЈ 4: 364), *вставъ* „граница, међа“, „распоред, ред, поредак“, „правило“, „наређење, одлука“, „решење“, „обичај“, „устав, закони“, „црквена правила“, „божански закон“, „учење, обука“, „устав цркве“, „ред (у манастиру)“, „назив богослужбених књига“, „мера, мерило, критеријум“, „услов“, „назначен рок“, „циљ“, „суштина (?)“, „звање, чин“, „симбол (?)“ (Срезневский 3: 1277–1280).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Код Скока стоји да је реч *устав* префиксални поствербал од глагола *стáвити* који је псл. порекла (Skok 3: 330 s.v. *stávn*).

Т. Маретић каже да је реч *устав* „Verfassung, Konstitution“ (код Мажуранића и Ужаревића, Шулека и Ћ. Поповића) из рус. *уставъ* „Statut“ или чеш. *ústava* „Verfassung, Konstitution“ (Maretić 1924: 167; Maretić 1892: 97).

У РЊЈ забележена је именица *у́став / у́стáв* „основни, за све обавезан, закон коме су сви остали подложни“, без ознаке порекла (2: 449).

В. Михајловић има посрбице: *устав* „церемонија; конституција; декрет; систем; типик“ (1767) и *устава* нем. *Schleuse* (1863) (Михајловић 1984: 518).

М. Зорић је реч *уставъ* (*устав*) „закон, устав“, коју је употребљавао Г. Магарашевић поч. 19. в., означила као славенизам (Зорић 2004: 144).

³⁶³ Синонимна реч *устав* „пандур, стража, слуга“, код Дела Беле и Стулића и са потврдама с краја 18. века у RЈAZU, овде није предмет разматрања.

А. Младеновић узима за пример реч *устав* (*уставъ*) која је предложена од стране Друштва српске словесности као домаћи термин и која се употребљава у нашем књижевном језику до данас (Младеновић 2008: 507; НР 8).

Љ. Јонке сматра да је реч *устав* дошла у првом налету бохемизама, преко речника Мажуранићевог и Ужаревићевог из 1842. год. (Jonke 1965: 157; Jonke 1971: 170).

У етимолошким речницима руског језика реч *устáв* се не помиње (в. Фасмер 4: 742, 748 s.vv. *ста́вить*, *стать* I; Џыганенко 399, 401–402 s.vv. *ста́вить*, *стать*²).

Куркина њу изводи од глагола *установитъ* < *ставитъ* (ТСРЯ Шв. 1036).

Код Глухака стоји да је *у̀став* / *у̀стáв* девербал од *ста̀вити* (Gluhak 582 s.v. *stàviti*).

У стсл. оу́ставъ „finis“, „terminus, regula“, „definitio“, „sententia“, „decretum“, „vinculum“, „requies“, „intervallum“ (Miklosich Lex. 1068), оу́ставъ „устав, решење, правило“, „закон, канон“, „устав“, „граница, међа“, „учење“, „договор“, „обичај“, „историја, читање“, „сталеж“ (SJS 4: 686–687); цсл. оу́ставъ „типик“, „врста писма“ (Дњаченко 763); рсл. оу́ставъ „састављање, упоређење; уредба“, „пропис, заповед“, „закон Божји (насупротив закону људском)“, „међа, граница, закон природни“, „типик, црквени устав“ (Петковић 299); ссл. оу́ставъ „constitutio“ (Даничић 3: 385), у списима Св. Саве оу́ставъ (Карејски типик, прво слово Хиландарског типика) (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980: 184), у *Дијалектици* Јована Дамаскина, филозофском и теолошком спису српске редакције из 14. века, налази се реч оу́ставъ „одређење, дефиниција“ (Капустина 2016: 324), у Хиландарском типикy В. Савић бележи ссл. именицу оу́ставъ „устав, типик“ (Савић 2013: 976).

◆ Срп.-хрв. реч *устав* црквенословенског је порекла. Код Даничића је ссл. оу́ставъ добро потврђена, као и у списима Св. Саве. У савременом језику та реч је изузетно фреквентна.

УШТРБ

■ Коментар за реченицу: *Ти нећеш дозволити да се што учини на уштрб њена имања.* „У горњој реченици имамо употребљена два непотребна русизма: [...] и ‘уштрб’ (р. ушербъ) место нашег *штета*, – дакле, требало је горе рећи: Ти нећеш допустити да се ишта учини на *штету* њена имања.“ (ЈП 1934а: 154).

□ В. § 2.1.1.2.3. (ЈПаб 1936е: 59).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *уштрб* т. заст. „штета, губитак“: Сремац, Загреб 1926. (РМС).

У RЈAZU *уштрб* „штета, квар“, код Стулића (с напоменом да је из руског речника), код Шулека (1874) и Ђ. Поповића, са потврдом код Д. Обрадовића (1788) и из 19. века.

У славеносрпском периоду потврђена је именица *уштерб* / *уштрб* „штета, губитак“ 1830. год. (РССЈ).

• У речницима руског језика: *уцѣрб* т. „губитак, штета“, израз *на уцѣрбе* „на губитку“, „о месецу“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.), *уцѣрбъ* „губитак, штета; смањивање осветљене стране месеца приликом месечевих мена (од пуног до младог месеца)“ (Даль), „id.“: *Луна на уцѣрбъ*. (СЦСРЈ 4: 382), *вцѣрбъ* / *вцѣрбъ* „id.“, *вцѣрбнѣтисѧ* / *вцѣрбнѣтисѧ* „смањити се“ (Срезневский 3: 1346).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Скок је навео да је прилог *на уштрб* (*радити некоме*) одговара рус. *уцѣрбъ* „Nachteil“, уз напомену да је можда позајмљена из руског (Скок 3: 402 s.v. *škъba*).

Т. Маретић каже да је реч *уштрб* „Nachteil“ (код Шулека и Ђ. Поповића), „Schaden“ (код Ђ. Поповића) из рус. *уцѣрбъ* или из чеш. *úštěrb* (Maretić 1924: 168; Maretić 1892: 97, 78).

Код Ј. Ајдуковића реч *уштрб* забележена је као русизам из Мићуновића, од рус. *уцѣрб*, са коментаром да је на формирање утицала ортографија модела и творбено-морфолошке законитости језика примаоца (Ајдуковић 1997: 299).

Љ. Јонке каже да је русизам *уштрб* дошао у 19. веку посредством Мажуранићевог и Ужаревевићевог и Шулековог речника (Jonke 1971: 173).

Фасмер сматра рус. *уцѣрб* наслеђем из струс. *уцѣрбъ* „смањивање месеца“, које је у вези са *цѣрба* „пукотина, крзотина, храпавост“ < псл. **ščъrba* (Фасмер 4: 181 s.v. *уцѣрб*; 503–504 s.v. *цѣрба*). Исто тако је тумаче и други етимолози, в. Цыганенко 456–457 s.v. *уцѣрб*; Черных 2: 298 s.v. *уцѣрб*; ТСРЈ Шв. 1043. У НРЭ стоји да је рус. *уцѣрб* од псл. **uščъrbъ* < **uščъrbiti* „правити штету“ (уп. струс. партицип *вцѣрблицѧ*, чеш. *ušterbiti*, пољ. *uszczerbić*) < **ščъrba* (242).

Черних наводи још и словенске паралеле: укр. *уцѣрб*, блр. *ушчэрб*, пољ. *uszczerbek* и буг. *уцѣрб* (Черных 2: 298 s.v. *уцѣрб*).

У ЕСУМ нема укр. *уцѣрб*. Пољ. *uszczerbek* нема код Бориша ни код Брикнера.

Чеш. *úštěrb* не помиње се код Холуба и Копечног (Holub/Корећný 2: 375 s.v. *štěrbina*), као ни код Махека, међутим он сматра да је рус. *ущерб* преузето од цсл. *štrъbbъ* < *ščъrbiti* < *ščъrba* (Machek 624 s.v. *štěrbina*).

Глухак каже да је реч *уштрб* можда из руског (Gluhak 610 s.v. *škъrba*).

Миклошич има оштрѣбъ „detrimentum“ из српскословенског Громовника (рукопис из 17. в.), ошѣрѣбъ са рускословенском потврдом (позна лексикографска, речник издат 1704. у Москви), оштрѣбљѣннѣ „deminutio“ са ссл. потврдом из Ходошког зборника (поч. 15. в.) (Miklosich Lex. 1083). SJS нема. Цсл. ошѣрѣбъ „губитак“, *ущербъ мѣсяца* „смањивање месеца“ (Дьяченко 772). Нема код Петковића, Даничића, као ни у списима Св. Саве (Трифунѡвић/Јованѡвић/Јухас 1980).

◆ Реч *уштрб* је црквенословенског порекла, ревитализована посредством руског језика. На основу потврда у речницима срп.-хрв. језика, та реч се употребљава од краја 18. века, од славеносрпског периода. У савременом језику користи се посебно у конструкцији *на уштрб* чега. И. Клајн сматра да је *на уштрб* неодомаћени русизам који штрчи поред домаћих израза попут *на штету*, *на рачун* (СЈП 2004: 183).

ЧИНОВНИК

■ В. § 2.1.2.2. (Njegovan 1938: 111).

□ *Чиновник*, *чин* в. § 2.1.1.2.3. (ЈПаб 1936е: 59).

□ *Чиновниковати* А. Белић о језику писаца и новинара и о творби нових речи од домаћих „према *учитељевати* и сл. глаголима начињено је и *чиновниковати*“ (Белић 1950а: 101).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *чинѡвнѣк* / *чинѡвнѣк* т. „стално запослено, намештено лице које врши канцеларијску, уредску или другу какву службу, службеник, намештеник“: Загреб прва пол. 20. в. (РМС).

У RЈAZU *чинѡвнѣк* „magistratus“, код Стулића (из бревијара), потврде из 19. века.

• У речницима руског језика: *чинѡвник* т. „државни службеник; бирократски човек“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.), *чиновникъ* „архијерејски службеник“ (Даль s.v. *чинить*, *чинивать*), *чинѡвникъ* „особа која има одређени чин у служби“, цсл. „службено лице; начелник кнежева“, *чиновнѣкъ* „књига по којој архијереј

завршава црквену службу; архијерејски службеник“ (СЦСРЈ 4: 439), *чиновникъ* „владар“, „слуга (?)“ (Срезневский 3: 1519).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Код Московљевића уз реч *чиновник* стоји ознака да је руског порекла (740).

Ђ. Даничић сматра да је *чиновник* из руског језика (RJAZU 2: 37).

Код Скока је *чиновник* поименичени придев на *-ik* од *џиновџь*, који је према Маретићу русизам, као што је и *чин* < рус. *чинъ* „Rang“ (Skok 1: 325 s.v. *џин*²).

Т. Маретић каже да је реч *чиновник* „Beamter“ (код Мажуранића и Ужаревића, Шулека и Ђ. Поповића) од рус. *чиновникъ*, као и *чин* „Rang“ из рус. *чинъ* (Maretić 1924: 9; Maretić 1892: 85–86, 69).

У РЊЈ забележена је реч *џинџвџик* / *џинџвџик* „службеник“, без ознаке порекла (2: 502). Уп. још код Његоша реч *чин*, коју С. Стијовић наводи као црквенословенску у значењу „степен, достојанство, ранг“ (Стијовић С. 1992: 225) и у РЊЈ *чин* „ранг“, без ознаке порекла (2: 501).

Код Ј. Ајдуковића реч *чиновник* забележена је као русизам из Московљевића, од рус. *чиновник*, са коментаром да је формирана према ортографији модела (Ајдуковић 1997: 306).

В. Михајловић има посрбицу *чиновник* „беамтер“ = нем. *Beamte* (1813) (Михајловић 1984: 539).

И. Клајн сматра да је *чиновник* добијен у 19. веку прилагођавањем руске речи (СЈП 2004: 182). Б. Терзић такође сматра да је та реч русизам (Терзић 2003: 206).

Ј. Матијашевић каже да је *чиновник* русизам, који се не осећа као позајмљена реч и да се заборавило да је из руског језика (Матијашевић 1996б: 154).

Рус. *чиновник* код Фасмера је изведеница од именице *чин* < струс. *чинъ* „поредак, правило, степен, чин, служба, збор“ (Фасмер 4: 362–363 s.v. *чин*). Черних изводи именицу *џинџвџик* од придева *џиновџий* < *чин* „звање државног службеника (у Русији до револуције)“, „разред у служби“, упућујући на струс. *чиновџникъ*, *чиновџнъ* и *чинъ* „служба“, од 11. века код Срезњевског (Черных 2: 390 s.v. *џин*²). Истог је мишљења и Куркина (ТСРЈ Шв. 1093). Цигањенко даје своје виђење развоја тих речи: *чинъ* „степен службеног положаја, служба“ > *чиновџнъ* „који се односи на чин, положај у служби“, „редован“ (11. в.) > након губитка меког полугласа у слабом положају и промене *и* у *џ* добијен је придев *џиновџий* „који

има одређени чин“ > *чиновъникъ* „владар“ (13. в.) > након губитка слабог њ и њ *чиновник* „државни службеник (у Русији до револуције)“, у савременом руском језику „бирокарски човек“ (Цыганенко 484–485 s.v. *чин*).

Већ код Бернекера стоји да су рус. *чинъ* „Stand, Würde, Rang, Ritual“ и *чиновникъ* „Beamter“ потекли од именице *чинъ* (Berneker 156–157 s.v. *чинъ*). Брикнер је навео да су рус. *чин* „служба“, *чиновник* „службеник“ преузете од цсл. *чин* „ред“ (Brückner 82 s.v. *czyn*). Уп. у рсл. *чинъ* „ред, поредак“, „облик“, „чин, звање, достојанство“, „стање, место“, „врста, ред“, „чета“ (Петковић 315).

У осталим словенским језицима: укр. *чинóвник*, блр. *чынóўнік*, буг. *чинóвник*.

Укр. *чинóвник* изводи се од именице *чин* „ранг у војсци; службеник одређеног ранга“ (ЕСУМ 6: 321 s.v. *чин*²).

Пољ. *czynownik* је руског порекла (Karaś 2007: 29).

Глухак каже да је *чиновник* можда русизам, као што је и *чин* у значењу „ранг“ вероватно из руског (Gluhak 178 s.v. *чин*).

Миклошич има *чиновъникъ* „officialis“ са српскословенском потврдом из Иловичке крмчије из 1262. год. (најранији рукопис Законоправила Св. Саве насталог 1219), у значењу гр. *ταξιότης*, лат. *officialis*, *чиновънъ* „congruus“ из ссл. превода Антиохових пандекти из 14. в. (Miklosich Lex. 1117). Код Даничића нема, као ни у списима Св. Саве (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980).

◆ Реч *чиновник* је, на основу потврда у срп.-хрв. речницима, у употреби од 19. века. Она је црквенословенског порекла ревитализована посредством руског језика. Св. Сава ју је увео у језик црквеног и грађанског права средњовековне Србије. Данас се све ређе употребљава.

ШТЕДРО

■ М. Перковић, у свом раду о страним речима, каже: „Poznati i ugledni pisac naš u Beogradu upotrebljava riječ *štedro*, a ja da ne poznajem staroslov. i ruski, gdje bih joj našao značenje, kad je nema ni Vukov ni Broz-Ivekovićev rječnik, a nema je ni Maretić u svome ‘Jezičnom savjetniku’? Zašto ne bi g. pisac upotrebio riječ našu kojoj ne treba tražiti značenje po riječnicima, a svako je razumije – *darežljiv* itd.“ (Perković 1935: 99).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику прилог *штѣдро* „дарежљиво, издашно; јако, обилато“: В. Илић поч. 20. в., Загреб 1949. (РМС).

У RЈAZU *шмедро* „дарежљиво“, код Витезовића и Стулића (с напоменом да је из руског језика), са примерима из 19. века; уп. *шмедар* „дарежљив, широке руке“, код Миклошича, Даничића, Витезовића, Стулића (с напоменом да се налази у бревијару) и Ђ. Поповића; *шмедрост* „милосрђе, дарежљивост“, код Миклошича (Miklosich Lex.), код Витезовића, Стулића и Ђ. Поповића; *шмедрота* „id.“, код Миклошича и Даничића (Monumenta Serbica).

• У речницима руског језика: прилог *щѣдро* „дарежљиво, великодушно“ (СРЈ), уп. придев *щѣдрый* „дарежљив, који није скуп; драгоцен, богат“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.), „милостив, милосрдан, који није скуп“ (Даль), „дарежљив, који није скуп“ (СЦСРЈ 4: 467), *щѣдрыи* „милосрдан“, „који није скуп“ (Срезневский 3: 1608–1609) и именице *щѣдрость* f. „дарежљивост“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль s.v. *щѣдрый*), „id.“ (СЦСРЈ 4: 467), „милосрђе, милост“, „искрена особа“ (Срезневский 3: 1608), *щѣдрота* f. „великодушност, милост“ (Даль s.v. *щѣдрый*), „id.“ (СЦСРЈ 4: 467), „милост, милосрђе“, „добро расположење“, „искрена особа“ (Срезневский 3: 1608).

► У RЈAZU за реч *шмедрост* кажу да је позајмица из старословенског или руског језика и упућују на рус. и буг. *щѣдрость*, укр. *щѣдрість*, чеш. *štědrost*, пољ. *szczodrość*, а за *шмедрота* да је из старословенског језика у нашим споменицима 13. и 14. века (17: 770).

Скок ту реч не помиње у свом речнику, али се на њу осврће у књизи *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima*, где тумачи назив острва *Шмедро* код Хвара као топономастички реликт од псл. придева **štedrъ* „милосрдан“ који се очувао у северним словенским језицима, а у јужнословенским је изашао из употребе (Skok 1950: 189).

Код Његоша С. Стијовић бележи српскословенске речи *шмедар* и *шмедрост*, обе са звездицама што значи да нису потврђене у овом облику (Стијовић С. 1992: 227). У РЊЈ речи *шмедар* „дарежљив“ и *шмедрост* „дарежљивост“ су без ознаке порекла (2: 520).

Б. Ђаловић је од речи из ове породице, које је употребљавао Л. Мушички, означила као српскословенске: *шмедрост* и *шмедро*, а као славенизме: *шмедриј* „милосрдан; дарежљив“, *шмедрота* „милосрђе; сажаљење“ и *ушмедрити* „пожалити, сажалити“ (Ђаловић 2013: 3, 25, 24). Ј. Стерија Поповић је

употребљавао у својим песмама речи *шмедрыѝ* (*шмедри*) „дарежљив, издашан, обилат“ и *шмедрота* „дарежљивост, издашност“, које је Љ. Тумарић означила као славенизме и књишке речи (Тумарић 2008: 114).

Б. Л. Дабић сматра да је код Његоша реч *шмедрост* „несумњиви славјанизам“ (Дабић 1984: 51).

Руски прилог *щѣдро* је изведена од придева *щѣдрый*. Уп. укр. *щѣдро*, пољ. *szczodrze*, чеш. *štědre*, слч. *štedro*, буг. *щѣдро*. На основу потврда у рус. *щѣдрый*, струс. *щедрыи*, укр. *щѣдриий*, блр. *шчодры*, пољ. *szczodry*, глуж. *šćedry*, длуж. *šćodry*, чеш. *štědry*, слч. *štedry*, срп.-хрв. *шмедар* [срп.-хрв. потврда се не наводи у руским етимолошким речницима], буг. *щедър* и мак. *шмедар*, реконструисан је псл. предложак **šćedrъ(jь)*. За рус. *щѣдрый* Фасмер и Цигањенко кажу да је због фонетског лика (са *-e-* ум. са *-’o- = ě*) позајмљено из црквенословенског језика. Етимологија псл. **šćedrъ(jь)* је спорна. Фасмер сматра да је сродно са лет. *šķędērns* „ивер“, лит. *kedėti* „пући, ударити, треснути“, грч. *σχεδάννυμι* 1. sg. „расцепљивати“, а да је мање убедљиво повезивање са грч. *σκεθρός* „тачан, брижљив“, нвнем. *schitter, schütter* „слободан, танак, са манама“. Исто наводи Черних, изводећи псл. предложак од ие. **(s)k(h)ed-* (: **(s)k(h)end-*) „цепати, разбијати на мање делове“, као и Цигањенко, која изводи од ие. **sked > *skend- / *skond-* и реконструише развој значења општесловенског придева: „веома штедљив; који чува некога или нешто“ > „који узима под своју заштиту некога или нешто“ > „милостив“ > „милосрдан, који дели поклоне, милостињу другима“ > „који радо дели“ > „онај који има доста, па може да подели“ > „богат“ (Фасмер 4: 499 s.v. *щѣдрый*; Цыганенко 497 s.v. *щѣдрый* Черных 2: 430 s.v. *щѣдрый*; ТСРЯ Шв. 1116 s.v. *щѣдрый*).

Пољ. *szczodry* (од 14. в.), прилог *szczodrze*, Бориш изводи од псл. **šćedrъ* (Boryś 598 s.v. *szczodry*).

Чеш. *štědry* и стчеш. *šćedr* Махек изводи од псл. **šćedrъ* (Machek 623 s.v. *štědry*).

А. Глухак придев *шмѣдар* „дарежљив“ тумачи из псл. **šćedrъ(jь)* (Gluhak 614 s.v. *šćédjeti*).

У стсл. штедръ „misericors“, „magnanimus“, штедрость „misericordia“, штедрота „id.“ (Miklosich Lex. 1135), щедръ „великодушан, magnanimus“, „милосрдан, misericors“, щедрость „великодушност, largitas“, „милостиња, милосрђе, gratia“, щедрота

„великодушност, largitas“, „милосрђе, misericordia“ (SJS 4: 818–820); цсл. щедрый „саосећајан“, щедротный „склоност као саосећању“ (Дьяченко 838); рсл. щедрый < штедрый „милосрдан“, „милостив, који има саучешће према другоме“, щедрота > штедрота „сажаљење“, „милосрђе“ (Петковић 319); ссл. штедрь „largus“, штедрота „largitio“ (Даничић 3: 490), у списима Св. Саве щедрь (Житије Св. Симеона), оущедрнти (Карејски типик) (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980: 198, 185).

◆ Прилог *штедро* је потврђен у руском, украјинском, пољском, чешком, словачком и бугарском језику и изведен је од придева *штедар*, који је прасловенског порекла. Међутим, та реч није народна, јер је посведочена у српскословенском језику код Даничића, што значи да је књижевни славенизам. У савременом језику се ретко употребљава.

2.2.1.2.2. Изведенице од црквенословенске и/или рускословенске речи?

ИСЛЕЂИВАТИ

■ В. § 2.1.2.2. (Njegovan 1938: 111).

□ *Исљедовати* в. § 2.1.1.2.1. (ЈПаб 1937а: 121).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *ислеђивати* и ијек. *исљеђивати* *imprf.* „вршити ислеђивање, водити истрагу, истраживати, испитивати“: Београд 1890–1891, 1924, 1930; заст. „испитивати, проучавати (нешто нејасно)“: Београд 1893. (РСАНУ).

У RЈAZU потврђен је само глагол *ислијѣдити* *pf.* „истражити“, код Стулића (уз напомену да је из бревијара), Даничића (Доментијан, заправо: Теодосије, 13. в.) и Шулека, као и у књигама писаним црквеним језиком и код писаца из 19. века.

• У речницима руског језика: *исслѣдовать* *pf.* и *imprf.* „(научно) истраживати; осматрати приликом проучавања“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.), *исслѣдить* *pf.* „истражити“, *исслѣдовать* *imprf.* „истраживати“ (Даль s.v. *исслѣживать*, *исслѣжать*), *исслѣдовать* *pf.* и *imprf.* „истраживати; вршити ислеђивање“ (СРЈ XVIII), *исслѣдити* / *ислѣдити* „истражити“: 1076, 12. и 18. в.; „оставити трагове“: 16. в., „обилазити нешто“: 16. в.; *исслѣдовати* „истраживати“: 1410, 11. и 13. в. (СРЈ XI–XVII 6: 308), *исслѣдить* *pf.* „направити трагове, оставити после себе трагове“, цсл. „ићи за чијим траговима“, *исслѣдовать(ся)* *pf.*, *исслѣдывать(ся)* „истраживати“ (СЦСРЈ 2: 123), *ислѣдити* „истражити“: 1096. (Срезневский 2: 1125).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► По Скоку, перфективно *ислијèдити* „истражити“ и имперфективно *ислијећивати* јесу русизми (Skok 3: 284 s.v. *slijèditi*).

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже за глаголе *исљедовати* и *исљећивати* „*untersuchen*“ да су из рус. *изслѣдовать* и да је боље: *истражити*, *истраживати* (Maretić 1924: 30).

П. Будмани за *ислиједити* каже да је реч стара, упућујући на стсл. *islēditi*, и да је састављена од префикса *из-* и глагола *слиједити* (RJAZU 3: 913).

У РНЈ забележен је глагол *ислиједити* „истраживати“, без ознаке порекла (1: 294).

Уп. код Михајловића посрбице: *иследованије* „инквизиција; дисертација“ 1809. и *иследоватељ* „екзекутор“ 1819. (Михајловић 1982: 137).

Шански каже да је рус. глагол *исслѣдовать* домаћа твореница и да је први пут регистрован у речнику 1704. године. Изведен је од глагола *следовати* (Шанский I/7: 128). У осталим етимолошким речницима руског језика се ти глаголи не помињу (Фасмер; Цыганенко; Черных). Куркина каже да је *исслѣдовать* изведено од глагола *следовати* (ТСРЯ Шв. 309).

Буг. *изслѣдам* у БЕР-у стоји да је изведеница од глагола *слѣдам* < псл. **slēdavāti* < **slēdъ* (6: 861 s.v. *слѣдам*).

Уп. стсл. нслѣднѣти / нзслѣднѣти „investigare“, нслѣдовати „id.“ (Miklosich Lex. 263), нслѣднѣти „истражити“, нслѣдовати „следити“ (SJS 1: 799); цсл. нзслѣднѣти „ἐξακριβάζειν, истраживати“, *изслѣдѣтъ* „ићи за чијим траговима“ (Дьяченко 218); рсл. нзслѣднѣти < нслѣднѣти „испитати, избројати“, „измерити, истражити“ (Петковић 84–85); ссл. нслѣднѣти „investigare“: Доментијан (заправо: Теодосије), нслѣдовати „id.“, ненслѣдованъ „investigabilis“, ненслѣднѣмъ „id.“, ненслѣднѣнь „id.“ (Даничић 1: 417, 2: 140). У ESJS од стсл. *slēdъ* „траг“ изводе глаголе *islēditi* „истражити“, *islēdovati* „следити, пратити“ (14: 836–837 s.v. *slēdъ*).

◆ Глагол *иследити* се може означити као српскословенска реч која је у књижевном језику оживела под руским утицајем. Имперфективни глагол *ислећивати* је новији. Домаћи израз је *истражити*. В. *следовати* и *последовалац*.

ПОСЛЕДОВАЛАЦ

■ „Реч ‘последоваоц’ није по својој основи у духу нашега језика, да и не говоримо о томе да би морала гласити *последовалац*. Јер основног глагола са којим би ова именица стајала у вези по значењу и грађењу – нема; не каже се ‘последовати’, бар не у оном значењу које тражи горња именица, тј. ићи за ким, следовати, следити. Начињена је према руској речи *последователь*. Она није, тј. реч последовалац, добра замена досадашњој речи у томе значењу: следбеник. Исп. у сличном значењу и ове речи: присталица, приврженик, присташа.“ (ЈП 1933б: 60–61).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У речницима српско-хрватског језика није потврђена реч *последовалац* (РМС; Московљевић; RJAZU). Уп. *последователь* / *последователь* „онај који наставља рад, делатност, посао свога претходника, следбеник“: Сремац, „наследоватељ, имитатор, подражавалац“: *Виенац* 1885. (РМС).

У RJAZU нема потврда за именицу *последовалац*; уп. *последователь* „присташа, присталица“, само код Ћ. Поповића и једна потврда (Коризмењак, богослужбена књига штампана глагољицом, Сењ 1508. год.), „баштиник“, једна потврда (Коризмењак); уп. *последовати* „ићи, долазити за ким, чим у простору, времену“, код Даничића, Шулека и Ћ. Поповића, потврде од 14. в.; „пратити“, код Даничића, потврде од 14. в.; „угледати се на ког, шта радећи шта“, Коризмењак (1508); „ићи, ходати држећи се чега“, *Старине* (16. и прва пол. 15. в.); „држати, обдржавати“, *Старине* (прва пол. 15. в.), Коризмењак; „чинити, радити“, Коризмењак, у писму из 1706; „требати, ваљати“, 1733. (извештај на рускословенском са понеким народним речима).

• У речницима руског језика: *последователь* т. „следбеник, присталица“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.), *последователь* „id.“ (Даль s.v. *послед*), „id.“: 16, 17. в. (СРЯ XI–XVII 17: 180), „id.“ (СЦСРЯ 3: 385); уп. *последовать* pf. „поћи за“, „следити“, „угледати се на некога, нешто“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.), *последовать* „следити“ (Даль s.v. *послед*), *последовати* „следити“: 1057, 14. в., 1656, „пратити“: 1672; „понашати се, поступати као неко или сагласно нечему“: 11, 12–13, 17. в., 1619, „посветити се нечему“: 14. в.; „опонашати“: 12. в., 1477, 1597, 1699, „опонашати један другог“: 17. в.; „подвргнути се нечему“: 12–13. в. (СРЯ XI–XVII

17: 180), „следити“: 1096; „бити следбеником“: 1414, 1418; „опонашати“: 1471. (6979); „покоравати се“: 11. в., 1356. (Срезневский 2: 1244).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Скок ту реч не тумачи.

Уп. код Његоша реч *последователь*, са звездicom која значи да није потврђена у овом облику, по мишљењу С. Стијовића црквенословенског порекла (Стијовић С. 1992: 189). У РЊЈ *последователь* „следбеник; присталица“ < цркв.-рус. *послѣдователь* (2: 100–101).

Уп. у раду М. Зорић славенизме *послѣдовати* (*последовати*) „следити“ и *слѣдовати* (*следовати*) „id., доћи после некога, нечега“, „пратити, ићи за неким, нечим“, које је користио Г. Магаршевић поч. 19. в. (Зорић 2004: 120, 132).

Глагол *послѣдователь* „следбеник“ налази А. Младеновић у тексту из 1832. год. који је објавила Књажевско-српска канцеларија (Младеновић 2008: 475).

У етимолошким речницима руског језика се именица *последователь* не помиње (Фасмер; Цыганенко; Черных). Творбено гледано, та именица је у вези са глаголом *последовать*. В. В. Виноградов је за именицу *последовательность* „узастопност; повезаност; доследност“ рекао да је добијена калкирањем немачке речи *Folgerichtigkeit* у 19. веку (Виноградов s.v. *последовательность*).³⁶⁴

Уп. стсл. *послѣдовати* „sequi“, *послѣдоватељ* „sequens“ и *послѣдатељ* у позном (1619) препису Студеничког типика Св. Саве (Миклошич просуђује као искварено), *послѣдоватељнь* „id.“ (Miklosich Lex. 635), *послѣдовати* „следити“, *послѣдованнѣ* „слеђење“ (SJS 3: 187); цсл. *послѣдованіе* „чин по коме се врши цркв. служба“ (Дьяченко 462); рсл. *послѣдованіе* „пратња, извођење; последовање у Требнику, чин по коме се врши цркв. служба“ (Петковић 167); ссл. *послѣдовати* „sequi“, *послѣдованнѣ* „series“, *послѣдатељ* „sequens“ (Даничић 2: 378), у списима Св. Саве *послѣдовати* (прво и треће слово Хиландарског типика, Житије Св. Симеона, Служба Св. Симеону), *послѣдатељ* (Житије Св. Симеона) (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980: 127), у *Дијалектици* Јована Дамаскина, филозофском и теолошком спису српске редакције из 14. века, налази се реч *послѣдованнѣ* „својство“ (Капустина 2016: 317). У Хиландарском типичу В. Савић

³⁶⁴ <http://etymolog.ruslang.ru/vinogradov.php?id=posledovatelnost&vol=2>

бележи речи: послѣдовати „ићи за ким, следити, пратити кога“, „уследити“, „угледати се на кога, опонашати кога“, послѣдованьно „оно што следи, следује“, а у Јерусалимском типичу послѣдованниѣ (Савић 2013: 805–806). У ESJS наведен је стел. дериват *poslědovati* „пратити“ од именице **slědъ* (14: 836 s.v. **slědъ*).

◆ Именица *последовалац* није потврђена у речницима српско-хрватског језика (РМС, Московљевић, RJAZU). У *Језичким поукама* каже се да је она начињена према рус. *последователь*. У RJAZU и РМС имамо потврде за *последователь* / *посљедователь*, која је позајмљена из руског без фонетског прилагођавања, док код С. Стијовића је црквенословенског порекла. Наиме, у руском је *последователь*, *последовательный* из црквенословенског, као и сам глагол *последовать*. Срп.-хрв. глагол *посљедовати* је добро потврђен у RJAZU и код Даничића у српскословенском (уп. послѣдовати, послѣдатељ). Именица *последовалац* начињена је творбеном адаптацијом од руске/црквенословенске речи *последователь*. Данас се реч *последовалац* не користи, док се *последователь* ретко среће у срп.-хрв. језику. В. *следовати* и *ислеђивати*.

[ПРИСТРАСНОСТ]

В. *пристрасан*, *пристрасност* у § 2.2.1.2.1. у којем се налазе спорни русизми црквенословенског и/или српскословенског порекла.

ПРИТЕЖАЛАЦ

■ „Притежиоц’ је према руском *притязатель*, – непотребно је (кад би та реч и била допуштена у нашем књижевном језику правилно би гласила *притежилац* као *стваралац*, *молилац* и сл.), – место ње боље је узимати нашу реч *ималац*, *власник*.“ (ЈП 1935г: 223).

■ „Притежаоц не ваља, требало би *притежалац*; али та реч сама по себи није добра, јер у нашем језику нема глагола ‘притежати’ од којег би била направљена; реч је узета из рус. (исп. притязать) и непотребна је код наших речи *ималац*, *власник* и сл.“ (ЈП 1937в: 251).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *притежалац* т. „ималац, поседник“: Б. Нушић; уп. *притежавати* „поседовати; бити власник“; уп. *притежање* п. „власт, посед“: *Отаџбина* Београд 1875; правн. „држање неке ствари или неког права у име другог *detentia*“ (РМС).

У RЈАЗУ та реч није потврђена, али јесте именица *притежатељ* „поседник, онај који што поседује“, само код Ђ. Поповића. Уп. глагол *притежати* рф. „стећи нешто тежећи замљу и стећи уопште“, само код Даничића.

У славеносрпском периоду потврђена је именица *притјажатељ* „који полаже право на нешто“ од 1813. и глагол *притјажавати* „наговарајући, позивајући некога некога чинити да дође“ 1830. год. (РССЈ).

• У речницима руског језика: *притяжатель* т. „онај који зарађује, стиче“, **цсл.** „следбеник, присталица“ (Даль s.v. *притягивать, притягать, притянуть*), *притяжатель / притяжитель* „ктитор; оснивач“: 12. в.; „поседник“: 12. в. (СРЈ XI–XVII 20: 63), „онај који зарађује, стиче“, прен. „следбеник, присталица“ (СЦСРЈ 3: 503), *притяжатель / притяжитель* „владар“, „чувар“ (Срезневский 2: 1485); уп. *притяжать* impf. **цсл.** „прикупљати, зарађивати“ (Даль s.v. *притягивать, притягать, притянуть*), *притяжати* „купити“: 12, 12–13. в., 11. в. (1341), „добити као приход“: 11–12. в.; „овладати чиме“: 11. в. (СРЈ XI–XVII 20: 63), *притяжать* **цсл.** „стећи, заслужити“ (СЦСРЈ 3: 503), „купити“; „имати, држати“; „добити као приход“ (Срезневский 2: 1485–1486).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► РМС означава речи *притежалац* и *притежање*³⁶⁵ као русизме (5: 113).

У РССЈ именица *притјажатељ* и глагол *притјажавати* означена је као славенизам (235).

Скока те речи не тумачи.

Код Ј. Ајдуковића реч *притежалац* забележена је као русизам из РМС, од рус. *притяжатель*, са коментаром да је на формирање утицала ортографија модела и творбено-морфолошке законитости језика примаоца (Ајдуковић 1997: 277). Уп. русизме *притежање* и *притежавати* (ор. cit.).

За срп.-хрв. *притежатељ*, в. суф. **-тељ** (Грицкат 1964: 139) и уп. у RЈАЗУ да је из рус. *притяжатель* (RЈАЗУ 12: 185). В. Михајловић има посрбице: *притежатељ* нем. *Besitzer*: Мож’ да се онда не бы тако, као садъ у юридическимъ израженіяма тамо амо тумарало, и државацъ, држатель, притежатель, притяжатель

³⁶⁵ П. Ивић каже да је Б. Петрановић, учесник у стварању правне терминологије код Срба и Хрвата, употребљавао (руско)словенске речи као што је *притежање* (Ивић П. 1998: 246).

– *Besitzer* (1845), *притјажаније* нем. *Besitzer* (1845) и *притјажатељ* „инхабер“, нем. *Besitzer* (Михајловић 1984: 371–372, 1982: 85).

Уп. код М. Зорић славенизме *притяжатель* (*притјажатељ*) „поседник“, *притяжавати* (*притјажавати*) „поседовати“ и *притяжаніе* (*притјажаније*) „посед“, које је користио Г. Магарашевић поч. 19. в. (Зорић 2004: 126). У делима С. Сремца налази се реч *притјажатељ*, коју Н. Петровић обележава као славенизам (Петровић Н. 1997: 148).

Рус. *притяжатель* и *притяжать* се у етимолошким речницима не помињу (Фасмер; Цыганенко; Черных).

Уп. у стсл. *прѣжати* „acquirere“, *прѣжавати* „id.“, *прѣжаніе* „possessio“ (Miklosich Lex. 686), *прѣжати* „добити, набавити, стећи“ (SJS 3: 320); рсл. *прѣжати* „стећи, зарадити“, *прѣжаніе* „тековина, посед, зарада, баштина“ (Петковић 195). Код Даничића стоји *прѣжати* „acquirere“, *прѣжаніе* „acquisitio“ (2: 443). У списима Св. Саве нема (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980). У Хиландарском типичу В. Савић бележи ссл. именицу *прѣжаніе* „тековина“, „молитва“ (Савић 2013: 840).

◆ Именица *притежалац* је слабо потврђен у срп.-хрв. језику (једна потврда у РМС од Б. Нушића). Поред ове речи, истог, руског порекла је и синоним *притежатељ*, који се употребљавао у 19. веку (RJAZU, Михајловић, уп. *притјажатељ* потврђен код Г. Магарашавића у раду М. Зорић). Руско *притяжать* „стећи“ и *притяжатель* „онај који зарађује, стиче“ воде порекло из рускословенског. Глагол *притежати* се употребљавао у књижевном језику и потврђен је код Даничића и Миклошича из српкословенских извора. По свему судећи, именица *притежалац* је изведена од руске односно рускословенске речи *притежатељ*. Обе речи, *притежалац* и *притежатељ* су застареле у савременом срп.-хрв. језику.

[ПРОИЗВОЉНО]

В. *произвољно*, *произвољан* у § 2.2.1.2.1. у којем се налазе спорни русизми црквенословенског и/или српкословенског порекла.

ТРПЕЉИВОСТ, НЕТРПЕЉИВОСТ

■ Т. Маретић је изнео примедбу на речи из чланка НЈ I/4: 99: „ima riječ *netrpeljivost* za intoleranciju; šta će nam taj rusizam (kao i *trpeljivost*), kad se to lijepo

može naški reći *nesnošljivost* (isto tako *snošljivost*, itj. tolerancija)?“ (Maretić 1933a: 166).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *трпљивѡст* f. „толерантност; стрпљивост“: Загреб 1955, В. Петровић Нови Сад пол. 20. в.; *нетрпљивѡст* f. „особина онога који је нетрпљив; нетолерантност“: Ј. Скерлић, В. Милићевић 1922, Т. Маретић (из НЈ), Београд 1934, 1949, Загреб 1953; уп. придев *трпљив* „толерантан; стрпљив“: И. Секулић, Београд 1970; „који изражава стрпљивост, трпљење“: Косор Загреб прва пол. 20 в.; прилог *трпљиво* „толерантно; стрпљиво“: Љ. Недић кр. 19. в. (РМС); придев *нетрпљив* „који није трпљив; нетолерантан, искључив“: Ј. Скерлић, Београд 1913, 1947, 1954, Загреб 1911, 1933, 1954, Суботица 1927; прилог *нетрпљиво* „на нетрпљив начин“: Београд 1946. (РСАНУ).

У RЈAZU *трпјљивост* „својство онога, који је трпљив, стрпљив“, потврда од Вука (не из речника); *нетрпљивост* „својство онога, који је нетрпљив, који не трпи, не подноси“, само код Ћ. Поповића; *трпјљив* „стрпљив“, код Даничића, потврда из 13. в. (Доментијан, заправо: Теодосије), 14. в. (Похвала кнезу Лазару), 16. в. (Коризмењак) и из 1806. год. (Д. Обрадовић).

Уп. код Вука: *трпљети* (јуж.), *трпети* (ист.), *трпјети* (југозап.), *трпити* (зап.) „leiden, ertragen, perperior“ (Вук 1818; Вук 1852; Вук 1898); *стрпети* (ист.), *стрпити* (јуж.), *стрпјети* (југозап.), *стрпљети* (јуж.) „sustineo“: *не могу стрпљети да му не кажем, стрпљив* „patiens“, *нестрпљив* „impatiens“ (Вук 1852; Вук 1898).

• У речницима руског језика: именица *терпљивѡсть* f. „стрпљивост“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ), *терпљивѡсть* „id.“ (Даль s.v. *терпѣть, терпловать*), „id.“ (СЦСРЈ 4: 278); *нетерпљивѡсть* „нестрпљивост“ (СРЈ), *нетерпљивѡсть* „id.“ (Даль s.v. *нетерпѣнье*), „id.“ (СЦСРЈ 2: 452); уп. придев *терпљивый* „стрпљив; способан“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.), *терпљивый* „стрпљив“ (Даль s.v. *терпѣть, терпловать*), „id.; стрпљив према другоме“ (СЦСРЈ 4: 278), *терпљивыи / трпљивыи / терпљивыи* „стрпљив“, „ревностан“ (Срезневский 3: 1087); *нетерпљивый* „нестрпљив“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.), *нетерпљивый* „id.“ (Даль s.v. *нетерпѣнье*), „id.“ (СЦСРЈ 2: 452), *нетърпљивыи* „нестрпљив“ (Срезневский 2: 435).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Код Скока придев *трпелив* „толерантан“ је русизам или „чехизам“, изведено одатле *нетрпелив* и *трпеливост* (Skok 3: 508 s.v. *trpjeti*).

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже да су речи *трпелив* и *трпеливост* „geduldig, Geduld“ из рус. *терпеливый, терпеливость* и да су непотребне код наших: *стрпелив, стрпеливост* (Maretić 1924: 158).

В. Михајловић има посрбице: *трпелив* „толерантан“ (1853) и *трпеливост* „толеранција“ (1842) (Михајловић 1984: 432).

Уп. код Његоша у РНЈ речи: *нетрпјеније* „нестрпљење“ < цркв.-рус. *нетерпѣніе, нестрпјеније* „нестрпљење“ < цркв.-рус. *нетерпѣніе* и *нестрпјење* „нестрпљење; узнемиреност“ (1: 521).

Рус. *терпеливый* Черних сматра континуантом струс. *търпеливый*, изведеном од глагола *търпѣти* (од 11. в.) > *терпѣть*, прасловенског порекла од **търпѣти*; упућујући поред срп.-хрв. *трпелив*, још и на укр. *терпеливий*, блр. *цярплівы*, буг. *търпелив*, чеш. *trpělivý*, слч. *trpeživý*, пољ. *cierpliwy*, глуж. *čerpliwy*, дљуж. *sćerpliwy* (Черных 2: 239 s.v. *терпѣть*). Детаљније о етимологији рус. *терпѣть* в. још код Фасмера 4: 49 s.v. *терпѣть*; Цыганенко 424 s.v. *терпѣть*.

У ЕСУМ s.v. *терпеливий* изводи се од глагола *терпѣти* < псл. **търпѣти* (5: 557 s.v. *терпѣти*).

Чеш. *trpělivý* изводи се од глагола *trpěti* < псл. **търпѣти* (Holub/Корецнѣ 2: 391 s.v. *trpěti*; Machek 653 s.v. *trpěti*).

За слч. *trpeživý* (16. в.), Л. Кралик сматра да је недовољно јасно извођење од глагола *trpiet'*, тако да предлаже два тумачења: 1. од **trpežlivý* (можда под утицајем новијег *bojazlivý*) < **trp-ež* „трпљење“, упућујући на слн. *třpež* „патња; трајање“ и 2. од **trpezeň* (**търп-ѣ-знь*), као што је *bázeň* (**boj-a-zнь*) : *bojazlivý* (Kralik 630 s.v. *trpeživý*).

Пољ. *cierpliwy* „стрпелив“ (15. в.) Бориш изводи од глагола *cierpieć* „трпети“ (14. в.) < псл. **търпѣти* (Borys 82 s.v. *cierpliwy*, 81 s.v. *cierpieć*).

Слн. придев *trpežljiv* „duldsam [= толерантан]“, „dauerhaft [= издржљив]“, именица *třpež* „das Leiden [= патња]“, „die Dauer [= трајање]“, *trpežljivost* „die Duldsamkeit [= издржљивост]“, *trpežnost* „die Dauerhaftigkeit [= трајаност]“ (Pleteršnik 2: 690).

Сној за придеве *trpěžen* (19. в.), *trpežljiv* (18. в.) и именицу *trpežnost* (18. в.) каже да

је изведено од именице *trpež* „трајање“ < „стрпљење“, која је од глагола *trpěti* (Snoj 788). Такође и Безлај сматра да је придев *trpežljiv* „geduldig, dauerhaft“ деноминал од *trpež* „patientia“ и „трајање“ < *trpěti* (Bezlaј 4: 235).

Миклошич има цсл. трпљанкв „*patiens*“, са три српскословенске потврде из 13–16. в. (Miklosich Lex. 1007). Стсл. трпљанкв „стрпљив“, „стрпљив, снисходљив, милостив“ (SJS 4: 499), трпљџти „*perfecte*“, „*expectare*“ (Miklosich Lex. 1008), „трпети кога, шта“, „бити стрпљив према коме“, „бити упоран“, „бити под влашћу чега“, „надати се, уздати се у кога, шта“, „бити веран“ (SJS 4: 501–503); рсл. трпљџти < трпљџти „трпети, подносити“, „чекати“ (Петковић 276); ссл. трпљанкв „*patiens*“: Похвала кнезу Лазару из 14 в. (Даничић 3: 317). Уп. ссл. дљготрпљанкв „стрпљив, трпељив“, дљготрпљ „*id*“, дљготрпљник „стрпљење“ (Zett 178). У списима Св. Саве трпљџти (прво слово Хиландарског типика), трпљџник (прво слово Хиландарског типика, Служба Св. Симеону) (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980: 177). У Хиландарском типиксу В. Савић бележи именицу трпљџник „трпљење, стрпљење, подношење, истрајност“ (грч. ὑπομονή) (Савић 2013: 962–963). У ESJS наведен је стсл. придев *trъpělivъ* „стрпљив“ као дериват од глагола *trъpěti* (992 s.v. *trъpěti*).

◆ Придеви *trп(j)ељив* није народна реч (Вук има *(с)trп(љ)ети* и *(не)стрпљив*). По Скоку, та реч је русизам или бохемизам, од које су изведене *нетрпељив* и *трпељивост*. Т. Маретић сматра да су *трпељив* и *трпељивост* русизми. Међутим, Даничић за придев трпљанкв има српскословенску потврду, Миклошич још три из 13–16. века, а Zett више потврда за ссл. дљготрпљанкв. Стога се *trп(j)ељив* може узети у српском као и у руском за црквенословенску реч, евентуално ревитализовану код нас под руским утицајем. Од ње изведени су именице *trп(j)ељивост* и *нетрп(j)ељивост*, које су у RЈAZU потврђене од 19. века. Данас су то фреквентне речи.

2.2.1.2.3. Прасловенска и/или домаћа реч?

[ВАЈАР]

В. *вајар*, *вајати* у § 2.2.1.2.1. у којем се налазе спорни русизми црквенословенског и/или српскословенског порекла.

ВЕРОЈЕТАН, ВЕРОЈАТАН

■ Р. А.: „Реч *веројетан* (или *веројатан*) узета је из руског (вѣроятный, вѣроятно), али је у нашем језику доведена у вези с глаголом *веровати* и према њему, глаголу *веровати*, добијено је *вероватан*, *вероватно*. Облик *вероватан*, *вероватно*, умесно је и употребљавати, јер је правило нашег правописа да се речи на којима се изврше какве гласовне промене нашег језика не враћају на свој изворни облик.“ (ЈП 1933л: 126).

■ Т. Маретић је навео: „držim da sam dokazaо u ‘Jezičnom savjetniku’ na str. 176 da *verovatan* nije dobra riječ“ (Maretić 1933a: 166).

■ Љ. Стојановић: „*Вјеројатан* је из рус., али је та реч код нас у свести доведена у везу с *веровати* и по т.зв. народној етимологији постало је *вероватан* и сад се то више не може вратити на *веројатан* или по нашем језику на *веројетан*.“ (ЈПаб 1937а: 120).

■ В. § 2.1.2.2. (Njegovan 1938: 111).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *верòјатан* / *вѐројāтан* и *верòјатан* / *вѐројāтан*, ијек. *вјерòјатан* / *вјѐројāтан* „вероватан, истинит, стваран“: Београд 1864, 1900, Панчево 1888; „лаковеран“: *Лахко је вјеројатна преварити*. Сарајево 1888; *верòјетан* „вероватан“: Београд 1877, 1891. (РСАНУ).

У RЈAZU *вјеројатан* „чему се може веровати, сличан истини“, код Шулека *вјеројетан* и *вјеројатан*, са потврдама из 19. века; „који коме (по)верује“, само у народној изреци: *Лахко је вјеројатна преварити*; нема *вјеројетан*; уп. *вјероватан* „близак истини, веројатан“, код Шулека и Ћ. Поповића, потврда код Б. Петрановића (Задар 1862) и из *Јавора* (год. 16, бр. 40); *вјеровати* impf. „имати веру, поуздано држати што за истину“, код Вранчића, Микаље, Витезовића, Белостенца, Волтића, Стулића, Вука, Даничића, Шулека, Ћ. Поповића и Ивековића, потврде од 13 века; „давати или узимати на зајам“, потврде од 16. века; „сматрати“, потврде од 17. века; „поверовати“, једна потврда из 17. века (чакавац М. Бијанковић 1699); „уздати се“, потврде од 16. века; у правним споменицима 13–16. века у значењу „accusare, credere, creditare, fidem habere, fidem facere, fide confirmare, iudicare, probare“.

Код Вука нема, има глагол *вјѐровати* impf. „credo“ (Вук 1852).

• У руским речницима: придев *вероятный* „вероватан, сличан истини“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.), *вѣроятный* „вероватан“ (Даль s.v. *вѣро*), „лаковеран; вероватан; дозвољен“ (СРЯ XVIII 3: 48–49), *вѣроятный* „вероватан“ (СЦСРЯ 1: 248), *вѣроятными* „достојан поверења“ (Срезневский 1: 492); уп. *вѣроятельный* „поверљив, поуздан“: 1670. (СРЯ XI–XVII 2: 93).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У RЈAZU придев *вјеројатан* изводи се из рус. *вероятный* (21: 97).

Скок помиње придев *вјеројатан* три пута: први пут у одредници *јети*, где каже да су придеви на *-ън вјѣројатан* и *вјероватан*, настали према глаголу *вјеровати*, од синтагме *věro jęti* (Skok 1: 779 s.v. *jęti*), други пут констатује да је сложени придев *вјеројатан* из рус. *вѣроятный* од синтагме *věro jęti* (3: 603 s.v. *vjěra*), а трећи пут када набраја примере за суф. *-тан* и тада поново указује на то да је *вјеројатан* од синтагме *věro jęti* (3: 442 s.v. *-tan*). М. Бјелетић у свом раду о придевима типа *боговетан*, разматрајући придев *вјеројатан* и наводећи Скоково мишљење, каже: „Скок је свакако у праву, али можда бисмо могли претпоставити прелазни облик **вероветан* (као *боговетан*), чије је друго *e*, под утицајем глагола, прешло у *a*. Синтагма **věro jęti* спада у сферу религијске лексике, у којој бисмо, с обзиром на горенаведене облике (в. § 12. и 12.1.) [у тим параграфима М. Бјелетић наводи сложенице од глагола **jęti*: стерп. *bogoprijetънь*, стел. *когопринутьнь*, стерп. *bogoprijetънь*]“ (Бјелетић 2009: 311).

Т. Маретић каже да су речи *вјеројатан* и *вјеројатност* „wahrscheinlich“, „Wahrscheinlichkeit“ (код Мажуранића и Ужаревића и Шулека) из рус. *вѣроятный*, *вѣроятность* и да је боље *вјеројетан*; чеш. *věrojatný* је из руског (Maretić 1924: 176; Maretić 1892: 98, 78, 74).

В. Михајловић има посрбицу *неверојатни* „хиперболични“: *Происходи ли пак оно /комично/ изъ хиперболическогъ (невѣроятногъ, истину превасходећегъ) ... зове се карикато* (1836) (Михајловић 1982: 226). М. Зорић је реч *невѣроятный* (*неверојатни*) „невероватан“, коју је користио Г. Магарашевић поч. 19. в., означила као славенизам (Зорић 2004: 106).

Љ. Јонке сматра да је Шулек начинио речи *вјероватан* и *вјероватност* са суф. *-атан*, који „не познаје *štokavski narodni govor*“ (Jonke 1965: 145).

П. Ивић каже да су пуристи кр. 19. века прогнали руске речи и желели су да русизам *вероватан* преправе у *веројетан* (Ивић П. 1998: 258). М. Радовић-Тешић узима за пример русизам *вероватан* који се одржао у језику, поред пуристичких покушаја да се одстрани из језика, и до данас се доживљава као чисто српска реч (Радовић Тешић 2009: 84).

У етимолошким речницима руског језика придев *вѣроятный* потиче од струс., стсл. вѣрж љати „прихватити, примити веру, поверовати (у потпуности)“ (Шанский I/3: 62–63; Фасмер 1: 299; Аникин 6: 318–319; ТСРЯ Шв. 82; Цыганенко: 54). Уп. стсл. вѣрж љати pf. „credere“ (Miklosich Lex. 122 s.v. вѣра; SJS 1: 377 s.v. вѣра¹); цсл. вѣрѣ љати „поверовати некое“ (Дьяченко 116). Миклошич има цсл. придев вѣроѣтънь „fide dignus“, а као извор наводи само Шафарикову расправу о пореклу глагољице (P. J. Šafařík, *Über den Ursprung und die Heimat des Glagolitismus*, Prag 1858), без назнаке стране! (Miklosich Lex. 122 s.v. вѣра). Уп. ссл. вѣровати „credere“ (Даничић 1: 197–198); у списима Св. Саве вѣровати (Карејски типик, прво слово Хиландарског типика) (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980: 39). Нема тих речи у рускословенском речнику Петковића. У ESJS наведен је стсл. спој *věro jęti* „поверовати у некога, нешто, бити уверен у истинитост“, од којег је изведено рус. *вероятный* (5: 291–292 s.v. *jęti*).

У SP под одредницом **ęti (jęti) jътq* налази се реконструисан прасловенски устаљени израз **ęti věro* „поверовати“ на основу потврда: стчеш. *vieru jieti* „id.“ (14. в.), слн. *verjęti, verjámem* impf. „id.“ (Pleteršnik, Bezlaj), стсрп. *Věru iměte mi* 13–15. в. (RJAZU), стцсл. вѣрж љати „id.“: *gospodi kto věro ję sluchu našemu*, струс. вѣроѣ љати „id.“ и упућује се још на струс. вѣроѣ љати „id.“ (рус. *нять* „узимати, узети, примити, хватати, имати; прогањати“), стукр. *няти віри* „поверовати“ и блр. *няць, иму веру* „id.“ (6: 99–102). О псл. глаголу **ęti, *jътq* в. још ЭССЯ 6: 71. Чешки облик *věrojatný* је код Холуба и Копечног новији из руског (Holub/Корецнý 2: 412 s.v. *věrojatný*).

Безлај изводи слн. придев *verjęten* „credibilis“, заједно са глаголом *verjęti* „credere“, од стцсл. *věro jęti* „credere“, док за срп.-хрв. облик *веројетан* у значењу „вероватан“ каже да је из руског, с тим што за дијалекатско значење „лаковеран“ сматра да би могло бити домаће (Bezlaj 4: 301).

Аникин изводи буг. *вероятен* „дозвољен“ (БЕР 1: 135), мак. *веројатен* и срп.-хрв. *веројатан* „вероватан, стваран“ из руског (Аникин 6: 319).

◆ Потврде за придеве *веројатан* и *веројетан* у речницима срп.-хрв. језика датирају од 19. века, нема старијих потврда. По свом фонетском облику и семантици, *веројатан* „вероватан“ одговара руском придеву *вероятный* „id.“ (< струс. *вѣроятный* потврђен у Срезњевског, али не и у СРЈ XI–XVII). Аникин и Безлај сматрају је руском позајмљеницом (уп. чеш. *věrojatný*, коју етимолози тумаче на исти начин). По Безлају, *в(ј)еројатан* у значењу „лаковеран“ развио се на домаћем терену, јер се налази у народној изреци (РСАНУ и RJAZU). М. Бјелетић претпоставља домаћи развој, са прелазним обликом **вероветан* (као *боговетан*), чије је друго *е*, под утицајем глагола, прешло у *а*. Данас је раширен облик *вероватан*.

ГРОМАДА

■ Коментар за реченицу: *Пред кућом је стајала громада полупаних цигаља*. „Реч ‘громада’ је из руског језика и непотребна је код наших речи: *гомила*, *хрна*; дакле: Пред кућом је стајала *гомила* (*хрна*) полупаних цигаља.“ (ЈП 1934б: 185).

■ В. § 2.1.2.2. (Нјегован 1938: 111).

□ *Громада*, *громадан* в. § 2.1.1.2.1. (ЈПаб 1937а: 121).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *грџмада* / *грџмада* f. геол. „велики масив какве монолитне вулканске стене“: Београд 1888, 1923, 1935, Давичо Загреб 1948, „велики комад (стене, камена и сл.)“: *Виенац* 1871, Б. Ћопић Београд 1938, Загреб 1930, 1939, Сплит 1932; „нешто огромно; гомила“: Београд 1900, 1950, Загреб 1931, 1956, 1959, „велики број, мноштво“: *Скоротеча* Пешта 1844, Шеноа Загреб прва пол. 20. в., Београд прва пол. 20. в.; правн. заст. „свеукупност имовине једног правног или физичког лица“: Загреб 1912, Београд 1938; заст. „материја, састав, структура“: *Виенац* 1871, „количина, запремина“: Загреб 1842; уп. *грамáда* „велики масив какве монолитне вулканске стене; нешто огромно; гомила“: Београд 1912, 1924. (Ј. Цвијић), 1931, 1947, Крагујевац, Врање, Тупижница, „гомила дрва сложених за прављење ћумура“: Ресава, фиг. „особа која на себи има сувише много одела“: Призрен (Чемерићи); „разрушен темељ зграде, развалине насеља“: јужна Македонија, Тиквеш и Рајец; „озидано узвишење око пећи у виду

широке клупе, које служи за седење или лежање, банак“: С. Тројановић 1896, Гружа, „камена полица на зиду више пећи“: Ј. Цвијић 1902, Лепеница, Ужице, „зид уз који се ложи ватра“: М. Борисављевић (*Збирка речи из разних крајева*, 1952), М. Московљевић (*Збирка речи из разних крајева*, 1959); *грма̀да* покр. „нешто огромно; гомила“: Лесковац, Зоруновац. Крагујевац; уп. изведенице: *громадан*, *громадаст*, *громадати се*, *громадити се*, *громадица*, *громадно*, *громадност*, *громадњак*, *громађе*, *грамадити (се)*, *грамађе* (РСАНУ).

У RЈAZU *громада* само код Стулића у значењу „cumulus, congeries, acervus“ (уз напомену да је реч руска), исто и за речи *громадан* и *громадно*; уп. *грам̀да* f. „гомила“, код Вука и Даничића (*Monumenta Serbica*), са једном потврдом из 16. века, затим у једној књизи писаној црквеним језиком, док су остале потврде из 19. века; *грмада* „громада“, од 17. в. по северозападним крајевима, код Белостенца и Јамбрешића, потврда из 1703. год.

Уп. код Вука *Гра̀ма̀да* неко место у Србији иза Параћина (Вук 1852).

Дијал. *громада* „велики комад нечега“ Војводина (РСГВ), *грома̀да* „камен великог обима, стена“ сев. Метохија (Букумирић), *грома̀да* „купаста гомила тешког материјала (камења, шљунка, земље, крша) поред пута, уз ивицу или усред парцеле, громада“ Пирот (Златковић), уп. *грамада* „банак, испуст на зиду изнад огњишта“ Качер (Петровић/Капустина), *грама̀да*, pl. *грама̀де* f. „гомила“, вар. *грма̀да*, *Грама̀да из нџви* Свиница (Томић), *грама̀да* „гомила камења избачена из њиве, громада“, „гомила разних предмета“, „друштво, група људи“, „крупан, снажан човек, човек грмаљ“, „људске особе у положају један преко другог“ Тимок (Динић), „гомила камења, громада“ Каменица код Ниша (Јовановић I), „гомила, купа (земље, камења), громада; планински масив“ Пирот (Живковић), „купаста гомила тешког материјала (камења, шљунка, земље, крша) поред пута, уз ивицу или усред парцеле, громада“, фиг. „група особа, гомила“, фиг. „мушкарац и жена при полном односу“ Пирот (Златковић), *грама̀да / грама̀да* f. „гомила, хрпа“, фиг. „гомила измета, да се не би морала употребити права реч“, m. и f. фиг. „натронтано чељаде“, m. и f. фиг. „крупно и развијено чељаде“, *Грама̀да / Грама̀да* m. надимак, постао од значења „крупно и развијено чељаде“ Призрен (Чемерићић), *грам̀уда* шатр. „гомила камења избачена из њиве, громада“, *грма̀да* „гомила камења избачена из њиве, громада“ Тимок (Динић), „гомила камења,

громада“ Каменица код Ниша (Јовановић I), „купаста гомила тешког материјала (камења, шљунка, земље, крша) поред пута, уз ивицу или усред парцеле, громада“ Пирот (Златковић), *грмада* „камен великог обима, стена“ сев. Метохија (Букумирић), *грмуда* „овећа тврда грудва суве земље“, прип. „тврда грудва снега или залеђеног блата“, *грмудљив* „који је са много грудви, грудваст (о земљишту)“, *грмута* dem. и нур. од *грмуда* Пирот (Златковић).

• У речницима руског језика: *грмада* f. „велика гомила“ (ТСРЯ Уш.; ТСРЯ Шв.; Даль), „хрпа, гомила“, „група људи“, „нешто велико, огромно (о грађевини)“ (СРЯ XVIII), „хрпа“ (1453), „маса“ (16. в., 1673) (СРЯ XI–XVII 4: 140–141), „хрпа, гомила“, „нешто велико, огромно (о грађевини)“ (СЦСРЯ 1: 293), „хрпа, гомила“, „ватра“ (Срезневский 1: 597), „велика гомила“ (СДРЯ); уп. *грамада* = *громада* (СРЯ XVIII), „хрпа, гомила“, „?“ (Срезневский 1: 578; 3: 78 (дополнення)).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► П. Будмани за именицу *грамада* каже да је нејасног прасловенског порекла, јер се први слог *гра-* јавља само на словенском југу, у стсл., буг. и слн. (у срп.-хрв. има и *грмада*), док је у осталим језицима са *-o-* у рус., пољ., укр., блр. и чеш. (RJAZU 3: 382–383).

Скок каже да су речи *грамàда* (код Вука), из 14. в., и *громада* (код Стулића, са коментаром да је можда русизам) у значењу „куп, хрпа“ балтословенске, општесловенске и прасловенске (Skok 1: 606 s.v. *gramàda*).

Т. Маретић каже да су речи *громада* „Haufe“ (код Шулека и Ђ. Поповића), „Masse“ (код Ђ. Поповића), „Gruppe“ (код Ђ. Поповића) и изв. *громадан* „ungeheuer, massiv“ од рус. *громада*, *громадный* и чеш. *hromada*, *hromadný* (Maretić 1924: 25; Maretić 1892: 87).

Код Ј. Ајдуковића реч *громада* забележена је као русизам из РСМ, од рус. *громада*, са коментаром да је формирана према ортографији модела (Ајдуковић 1997: 168).

В. Михајловић има посрбицу *громада* „група“, забележену 1834. (Михајловић 1982: 63).

Љ. Јонке сматра да је именица *громада* дошла у другом налету после 1848. год., а да је придев *громадан* Шулек преузео из чешког језика, од чеш. *hromadný* (Jonke 1971: 171; Jonke 1971: 168).

Уп. етимологију срп.-хрв. *гломазан* „огроман; незграпан; кабаст“ у раду Ј. Влајић-Поповић, у којем је разматрала природу односа почетног *гл-* : *гр-* (и семантички развој *глом-* „незграпан, нескладан“ > „велик“ : *гром-* „јак, снажан“ > „велик“) и понудила неколико тумачења за облик *гломазан*, један од њих је и извођење од *громада*, именице прасловенског порекла, в. §3.2.4. (Влајић Поповић 2012).

У етимолошким речницима руског језика слажу се сви да је то општесловенска реч и да је поред рус. *громáда* и срп.-хрв. *громада* (код Фасмера стоји и ссл. *грамада*), има у укр. *громáда* и *громáддя*, блр. *грамада́*, пољ. *gromada*, *grumada*, дљуж. *gromada*, гљуж. *hromada*, чеш. *hromada*, слч. *hromada*, буг. *громáда*, *гръмáда* и слн. *grmáda*, *gromàda* (из словенских у балтским језицима: лит. *grumadas*, *grumodas*, *graumades* „заједница“, *gramozdas* „старудија, смеће“, лет. *grumada* „збор“). Шански и Черних сматрају да је то суфиксална изведеница од корена **grem-* „хватати, обухватати“ (отуд и рус. *горсть*) и упућују на паралеле које се налазе код Фасмера: лит. *grāmatas* „гомила, хрпа“, *gramaĩtas* „комад земље, грумен“, стинд. *grāmas* „хрпа, гомила; заједница“, лат. *gremium* „шака, прегршт“, стисл. *kremia* „стискати“, ствнем. *krimman* „id.“, стенгл. *crammian* „пунити до отказа“ (Шанский I/4: 176–177; Фасмер 1: 460–461; Цыганенко 96; Черных 1: 220; Brückner 158 s.v. *gromada*; Sławski 1: 347–348 s.v. *gromada*). Куркина на основу наведених словенских и индоевропских паралела закључује да у основи лежи ие. корен **ger-* „хватати, дохватити“ (> рус. *громоздить* „гомилати, нагомилавати“) (ТСРЯ Шв. 172).

У SP-у се под једном одредницом налазе словенске потврде за две прасловенске речи: **gromada* и јужнословенско-источнословенска **gramada* „велика количина нечега, нпр. камења, дрвета; хрпа, гомила“, „велики, масивни предмет“, „скупина људи, гужва, збор“ < ие. **grem-* < **ger-*, док у ЭССЯ начињене су две одвојене одреднице **gromada* и **gramada*. Међу потврдама за псл. **gromada* стоји: струс. (у ЭССЯ „др.-руск.“ и „руск.-цслав.“) *громада* (код Срезњевског од 13. до 16, у SJS из 12. века), рус. *громáда* са бројним дијалекатским потврдама и срп.-хрв. *громада* и *грмада* (из РСАНУ и RЈAZU), а за псл. **gramada*: струс. *грамада* („др.-руск.“; код Срезњевског од 11. и 16. в.), срп.-хрв. дијал. *грамада*, *грамад*, *грамуда*, *Грамада* и ссл. *грамада* (SP 8: 224–226 s.v. **gromada*; ЭССЯ 7: 136–137

s.v. **gromada*, 103–104 s.v. **gramada*). Укр. *грома́да* „скупина људи, група; велики предмет; хрпа“ и *грома́ддя* изводи се од псл. **gromada* и **gramada* < ие. **grem-* < **ger-* (ЕСУМ 1: 600). Блр. *грамада́* „гомила; заједница“ и *грама́да* такође изводи се од псл. **gromada* (: **gramada*) (ЭСБМ 3: 105). Чеш. *hromada*, са осталим словенским паралелама, по Махеку, у вези је са *ohromnú* и првобитно је значило стављати, скупљати на велику гомилу, међутим суфикс није јасан (Machek 185). Холуб и Копечни, као и у осталим етимолошким речницима, наводе исти прасловенски и индоеропски предложак (Holub/Кореџнý 1: 133). Слч. *hromada* (од 15. в.) < псл. **gromada* (Kralik 210–211 s.v. *hromada*). Пољ. *gromada* од 15. в. у значењу „велика количина нечега на једном месту, група“, „село, периферија; становници села, периферије“, „веће“, стпољ. и дијал. „хрпа, гомила (дрвета, камен и сл.)“, „гомила људи“, „група животиња, стадо“, „велика количина“ и стпољ. *grumada* (секундарно *om* > *um*) „хрпа, гомила“ Бориш изводи од псл. **gromada* < ие. **grem-* < **ger-* (Boryś 179). Код Славског стоји исти псл. предложак, међутим стпољ. и дијал. *grumada*, са паралелама у буг., слн. и лит., изводи од ие. **grum-* (Sławski 1: 347–348 s.v. *gromada*). У БЕР-у буг. дијал. *грома́да* „гомила“ и *грама́да* „велика гомила; ограђено место на реци где се лови риба зими“, стбуг. *грамада* изводе се од псл. **gromada* (1: 284 s.v. *громада*, 272 s.v. *грамада*). Слн. *grmāda* (16. в.), *gromāda* Сној изводи од псл. предлошка (Snoj 192). Безлај на једном месту каже да је *grmāda* вероватно од *grmólja* „грудва, група, јато“ < псл. **grъmolъ*, а на другом месту повезује са *grâmba* „грудва“ < псл. **grътъба* (Bezlaј 1: 179 s.v. *grmólja*, 169 s.v. *grâmba*). А. Глухак сматра да је *грома́да* / *грома́да* од псл. **gromada* „хрпа (камења и сл.)“, с тим што је код облика **gramada* вокал *-a-* секундаран (Gluhak 249 s.v. *gromāda*). У ERHJ за именицу *громада* (19. в., дијал. потврда из Вараждина) стоји да је из руског *грома́да* < псл. **gromada*, а у вези је са синонимним **gramada* (одатле цел. *gramada* и срп. *грамада*) и **gъrmada* > *грмада* (17. в.) (303 s.v. *gromāda*).

У стсл. *грамада* „*acervus* [= хрпа, гомила]“, *громада* „*cumulus* [= хрпа, гомила]“, *грамота* „*acervus*“ (Miklosich Lex. 141), *грамада*, *громада* „гомила, хрпа“ (SJS 1: 433, 437); ссл. *грамада* „*cumulus*“ Monumenta Serbica (Даничић 1: 233–234); нема у списима Св. Саве (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980); хсл. *громада* „гомила, хрпа“: Ватикански бревијар I део (средина 14. в.), II новљански бревијар

(хрватскоглагољски рукопис из 1495), глагољски Бревијар Вида Омишљанина (1396), грамота „гомила, хрпа; aservus“: II новљански бревијар (RCJHR 14: 219, 212). Нема код Петковића, нити код Дјаченка. У ESJS наведена је стсл. именица *gramada* / *gromada* < псл. **gromada* (4: 199).

◆ Именица **громада** потврђена је у RJAZU само код Стулића, док у РСАНУ потврде су од друге половине 19. века. Такође посведочена је у дијалектима, у Војводини и југу Србије (сев. Метохија, Пирот). Код те речи бележи се фонетско варирање, тако да долази у облицима: **громада** – са више потврда у RJAZU (Вук, Даничић и потврде од 16. в.), углавном покрајинске потврде у РСАНУ, топоним код Вука и дијалекатске потврде из Шумадије и југоисточне Србије; **грмада** – у RJAZU потврде од 17. в., покрајинске потврде у РСАНУ и дијалекатске из југоисточне Србије; **грамуда** – без потврда у RJAZU и РСАНУ, дијалекатске потврде из Тимока и **грмуда** – без потврда у RJAZU и РСАНУ, дијалекатске потврде из Пирота. У прасловенским речницима именица *громада* и дијал. *грмада* своде се на псл. **gromada*, а дијал. *грамада* (ссл. *грамада*) и *грамуда* на псл. **gramada*. Заправо облик *грмада* претпоставља псл. **gr̥mada* са вокализмом првог слога који одговара балтском *grum-*. У савременом српско-хрватском језику *громада* је у широкој употреби. Изгледа да је реч народна (покрајинска) у све три варијанте, *гром-*, *грам-* и *грм-*, а да је ова прва преовладала у новијем књижевном језику под руским утицајем.

ДОСЛОВНО

■ В. § 2.1.2.2. (Njegovan 1938: 111).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику прилог *ддслѡвно* / *дбслѡвно* „од речи до речи; у правом значењу речи“: Београд 1896, 1926, 1935, Загреб 1934, 1946; придев *ддслѡван* / *дбслѡван* „који од речи до речи одговара оригиналу, веран; у целини дат, потпун (о тексту)“: Загреб 1906, 1925, Ј. Скерлић, необ. „оригиналан, изворан, аутентичан“: Београд 1928, „који се подудара, који одговара у свим појединостима, потпун“: Сплит 1932; „основни, прави, буквалан (о значењу речи)“: Загреб 1914, 1947, 1959. (РСАНУ).

У RJAZU та реч није потврђена.

- У речницима руског језика: придев *дословный* „савршено тачан, буквалан“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.; Даль s.v. *дословесный*).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Скок ту реч не тумачи.

Т. Маретић каже да су речи *дослован* и *дословно* „wörtlich“ (код Ђ. Поповића, само у немачко-српском делу) из рус. *дословный* или из чеш. *doslovný* и да су непотребне, а треба употребљавати: *реч по реч, од речи до речи* (Maretić 1924: 18; Maretić 1892: 86).

П. Ивић сматра да је придев *дослован* у српско-хрватски језик могао да доспе и из руског и из чешког језика (Ивић П. 1998: 297). И. Клајн каже да је та реч добијена у 19. веку прилагођавањем руске речи (СЈП 2004: 182). Б. Терзић слаже се са И. Клајном да је *дослован* русизам (Терзић 2003: 216). Т. Прпић сматра да уместо русизма *дослован* треба користити *од ријечи до ријечи* (Prpić 1956: 20).

Шански сматра да је придев *дослòвный* руска твореница, први пут забележена код Даља 1863. године, изведена од конструкције *до слова*. Поч. 19. века користио се синонимни придев *словесный* као калк нем. *wörtlich* < Wort „реч“ (Шанский I/5: 173). У осталим руским етимолошким речницима та реч се не помиње (Фасмер; Цыганенко; Черных).

За срп.-хрв. *дослован*, као и за укр. *дослівний*, блр. *даслоўны*, пољ. *dosłowny*, чеш. *doslovný* и буг. *дословен*, Шански каже да су очигледно самостална образовања (Шанский I/5: 173).

Укр. *дослівний* у ЕСУМ изведеница је од именице *слово* (5: 306 s.v. *слово*).

Блр. *даслоўны* се не помиње у ЭСБМ.

Чеш. *doslovný* је настало од конструкције *do slova* (Machek 557 s.v. *slovo*).

Пољ. *dosłowny* (19. в.), такође, од *do słowa* (Bańkowski 1: 290).

Слн. заст. *doslòven* „дослован“ и прилог *doslòvno* (SSKJ 1: 474) не тумаче Безлај и Сној.

У БЕР-у помиње се буг. *дослòвно* као изведеница од именице *слòво*, нема *дословен* (7: 105 s.v. *слòво*).

У ЕРНЈ стоји да је придев *дослован* изведен од синтагме *до слова* и да је вероватно калк према лат. *litterālis*, упућујући на нем. *wörtlich* (189 s.v. *dòslòvan*).

◆ За срп.-хрв. придев *дослован*, Т. Маретић каже да је руског или чешког порекла, а И. Клајн да је настао прилагођавањем руске речи. Међутим, та реч може бити домаћа твореница, као што сматра Шански, настала вероватно од конструкције **до слова* (као што је то случај у руском, чешком и пољском), уп. *од слова до слова* „до краја, потпуно, од речи до речи“ (RJAZU 15: 597b s.v. *slovo*). Тако и И. Клајн тумачи са синхронијске тачке гледишта придев *дослован* од синтагме *до слова*, а од придевске/прилошке основе даље је изведен прилог *дословце* (Клајн 2002: 226; Клајн 2003: 375). У РСАНУ прилог *дословно* потврђен је од 1896. године, док су потврде за придев незнатно млађе, све су из 20. века. RJAZU те речи не бележи, иако Т. Маретић за обе наводи потврду код Ћ. Поповића. Можемо закључити да су обе речи рецентне и да се користе до данас.

ДРЕВАН, ДРЕВНИ

■ В. § 2.1.2.2. (Njegovan 1938: 111).

■ М. Пешикан, сагледавајући корене српске језичке културе и културне норме, као пример из старокњижевне словенске традиције (а не из народних говора или из нове творбе) узима реч *древни* (Пешикан 1995–1996: 137).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику придев *дрѐван* „врло стар; који је давно постојао“: Шеноа Загреб, Београд 1946, 1947, Загреб 1947, 1954, *Голубица* 1840; „који је увек такав, прави“: Београд 1889, 1905, 1946, *Јавор* 1874, Загреб 1912, потврда из Срема; покр. „јадан, бедан“: потврда из Сирињића (РСАНУ).

У RJAZU није потврђено значење „стар(ински)“ придева *древан*.³⁶⁶

Уп. код Вука *старòдрѐван* „antiquus, старински“ (Вук 1852).

Дијал. *дрѐван* „који је увек такав, прави“ Војводина (РСГВ), „стар, стародреван“ бачки Буњевци (Sekulić), *дрѐвнї* „стари“ Прошћење (Вујичић), уп. *древност* „старина“ у натпису на цркви Св. Василија код Призрена (Чемерикић).

• У речницима руског језика: придев *дрѐвний* „стар, старински“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.), *дрѐвнїй* „id.“ (Даль), *древний* / ретко *древный* „(веома) стар, старински“, „који се односи на далеку прошлост“, „који је досегао дубоку старост;

³⁶⁶ У RJAZU је наведен придев *дријеван* са значењем „који припада дрвету; који је начињен од дрвета“, који није предмет разматрања у овом раду, јер је у том случају придев *др(иј)еван* од псл. **dervъnъ* < **dervo* (уп. *дрѐво* „дрво; лађа“).

орону (о човеку); стар (о стварима)“ (СРЯ XVIII), *древний* „(веома) стар“: 1499, 16. в., „који се односи на далеку прошлост“: 1643; „старински“: 1505; „некадашњи, пређашњи“: 1351, 16. в.; „веома стар, трошан“: 1639, 1687; „веома стар, најстарији“: 12–13. в. (СРЯ XI–XVII 4: 352),³⁶⁷ *дрéвнiй* „стар, старински“, „који се односи на далеку прошлост“, „који је досегао дубоку старост“ (СЦСРЯ 1: 371), *дрéвнiи* / *дрѣвнiи* „antiquus“, „стар“, „веома стар, најстарији“, „αἰώνιος“; *дрѣвнiи* придев од *дрѣво* (Срезневский 1: 722–723, 735).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У РСАНУ за реч *древан* упућује се на рус. *древний* (4: 679).

Код Скока, придев *дрéван* „стар“ (НП и у књижевности), код Вука *стародрéван* „старински, архаичан“, налази се и у другим слов. језицима: стцсл. *drevъnъ*, чеш. *dřevní*, рус. *древний*, док као прилог стцсл. *drevl'e* налази се у рус. *древле*, слн. *drevi* „вечерас“, чеш. *dřive* „пре“, пољ. *drzewniej* „id.“ (Skok 1: 434 s.v. *drévan*).

Срп.-хрв. *древан* сматра се у ОС народним придевом (колоквијално значење „који је увек такав, прави, увек исти“, покр. „јадан, бедан“), са књижевним значењем „antiquus“ под утицајем црквенословенског. По пореклу, од псл. **drevъnъ-jъ*, са потврдама у непалаталном облику само на чешко-словачком терену (27–28 s.v. *древан*).

Т. Маретић каже да су речи *древан* и *древност* „sehr alt“ (код Ђ. Поповића), „Alterum“ (код Шулека), „Vorwelt“ (код Ђ. Поповића) из рус. *дрéвнiй*, *древность* или чеш. *dřevní*, *dřevnost'*, а да су народне речи *стародреван*, *стародревност* (Maretić 1924: 19; Maretić 1892: 86).

Код Његоша С. Стијовић бележи црквенословенске речи *древни* и *древњи*, последњу са звездicom која значи да није потврђена у овом облику (Стијовић С. 1992: 159). У РЊЈ *древан* „који потиче из далеке прошлости“ и *древњи* „id.“, без ознаке порекла (1: 186). Облици са палаталним завршетком *древњи* код Његоша и стсрп. *дрѣвнiи* код Даничића су из црквенословенског (ОС 28). А. Лома каже да се *древњи* може сматрати правим русизмом (Loma 1995: 49).

³⁶⁷ Ту не спада *древний* „дрвен“: 1499. год. (СРЯ XI–XVII 4: 352).

Код Ј. Ајдуковића реч *древан* забележена је као русизам из РСАНУ, од рус. *древний*, са коментаром да је на формирање утицала ортографија модела и творбено-морфолошке законитости језика примаоца (Ајдуковић 1997: 174).

М. Зорић је реч *древный* (*древни*) „стари“, коју је употребљавао Г. Магарашевић поч. 19. в., означила као славенизам (Зорић 2004: 92). Ј. Стерија Поповић је употребљавао у својим песмама речи *древный* (*древни*) „стари, древни“ и *древность* (*древност*) „старина, древност“, које Љ. Тумарић означава као славенизме и књишке речи (Тумарић 2008: 88).

Љ. Јонке сматра да је придев *древни* Шулек преузео из чешког језика, од чеш. *dřevní*, да је дошао у другом налету после 1848. год. (Jonke 1971: 168; Jonke 1971: 171).

А. Лома се у два чланка бави питањем етимологије срп.-хрв. *древан*. Први је приказ књиге Г. Холцера, у којем представља Холцерово тумачење те речи (Лома 1990: 98–99). У свом другом раду (Лома 1995: 48–52) навео је бројна тумачења прасловенске основе **drev-*, по којима је најшире прихваћено њено извођење од ие. корена од којег долази и реч *дрво*, што по његовом мишљењу може се формално везати, али је семантички проблематично. Из тог разлога аутор је дао своје објашњење на основу представа старих Словена о свету и времену наслеђеним из индоевропске митологије по којима се може везати семантика „древан“ за ие. **dereu-* у значењу „светско дрво“. За срп.-хрв. *древан* он каже да у народном говору тај придев долази у значењу „који је увек такав, прави, увек исти“, нпр. *древна пијаница*, *древна сиротиња* (у покрајинском „јадан, бедан“), и повезује их са придевима од корена **teg-* / **tog-* (*древна пијаница* = *тешка пијаница*, *древне мене* = *тужне мене*), од којег се изводи придев стсл. *тжгъ* који се преводи са лат. *dūrus* „тврд“, вероватно од ие. корена **dereu-*. Чиста народна реч *стародреван* у значењу „древан“ (код Вука) најраније се помиње у првој пол. 18. века, док је изворно значење „који има старо породично стабло“. Аутор каже: „Čini se verovatno da opozicija *drevan* 'okoreo, težak, žestok' < 'tvrđ/drven' : *starodrevan* 'staroga roda < stabla; odiskon' u govoru severozapadne Srbije odslkava izvorno stanje, u tom smislu što se ovo drugo značenje kod korena *drev-* upravo i razvilo iz semantičkih konteksta i leksičkih spojeva u kojima mu je atribuirano svojstvo

'starine'; drugim rečima, *drevъnъ i sl. 'pristinus, antiquus' bilo bi elipsa prvobitne sintagme koja je iznedrila sh. složenicu *starodrevan*." (op. cit. 50).

Рус. *дрéвний* Фасмер везује за стсл. дрéвльнъ и дрéвнъ и упућује на рус. *дрéвле* које везује за стсл. дрéвль. По пореклу, Фасмер га изводи од ие. *dreuōs, на основу потврда из гот. *triggws* „веран, одан“, грч. дрοόν, као и лит. *drėvė* „шупље стабло дрвета, кошнице“, лет. *dreve* „кошница, издубљено дрво“ (Фасмер 1: 536 s.vv. *дрéвний, дрéвле*).

Черних, поред словенских паралела, даје потврде из струс. од 11. века *древъний / дрѣвъний, дрeвл(ь)ний / дрѣвл(ь)ний* „древан; веома стар, најстарији; вечан“, *дрeвѣ / дрѣве* „раније, некад“ и *дрeвъность*, па каже да етимолошки није довољно јасно. Поуздана је веза међу рус. *дерево* и стсл. дрѣво, рус. *древний* и струс. *дрѣвъний* „дрвен“ (са паралелама у осталим словенским језицима) од псл. *derv-. У струс. *древъний / дрѣвъний* „древан“ очигледно се мешају *e* и *ѣ*, па стога Черних сматра да то није славенизам, већ га изводи од ие. корена *dreu-, а не од *deru-o-, од којег је рус. *дерево* и стсл. дрѣво, а да заједно припадају истом гнезду: *deru- : *dr(e)u- : *dreuā-. Од општесловенског корена *drev- су речи *drevъnъ, *drevъnъjъ и *drevъnъ, *drevъnъjъ са суф. -ъn-, а са суф. -j-e > *drevje (рус. *древле*, стсл. дрéвль). Општесловенско *drevъnъ : *drevъnъ првобитно је значило „јак, чврст (као дрво, као храст)“ > „снажан“ > „који превазилази, надмашује (друге)“, „који претходи“ > „некадашњи, пређашњи“, „давни“. Од ие. корена *dreu- изводе се гот. *triggws*, ствнем. *triwiwi* (савр. нем. *treu*) „веран“, стнгл. *triewe* (савр. енгл. *true*) „id.“ (Черных 1: 297).

Куркина словенске потврде изводи од *drevъnъ(jъ), од корена *drev- са суф. -ъnъ и повезује са прус. *druwis* „вера“, лит. *drútas* „јак“, грч. дрοόν „јак, чврст“, стинд. *dhruvā-* „постојан“, гот. *triggws* „веран“, нем. *treu* „id.“ < ие. *dreu- : *deru-, које је у прасловенском дало *dervo (> рус. *дерево*), са семантичким развојем „јак, тврд (као дрво)“ > „стар“ > „давни“ (ТСРЯ Шв. 215).

Брикнер је још 1927. године повезао словенске речи са стинд. *dhruva-* „чврст“, авест. *drva* „здрав“, лит. *drútas*, прус. *druwit* „веровати“ и нем. *treu* (Brückner 100–101 s.v. *drzewiej*), на шта је Скок дао коментар да би се по томе могло помишљати на *дрво*, јер пањ се често користи као метафора за старост (Skok 1: 434 s.v. *drêvan*).

Илич-Свитич реконструираше псл. придев **drěvjъnjъ* (стсл. *drěvňňъ*, *drěvl'ьňъ*, рус. *древний*) са суф. *-ъnj-* од основе компаратива придева **drěvje* (стсл. *drěvl'e*, чеш. *dřive*) (Илич Свитыч 1963: 84).

У ЭССЯ реконструисан је придев **drevъnъ(jъ)* < ие. **drevje* / **drevě*, а у речнику SP сви облици налазе се под једном одредницом **drevъn'ъ* : **drev'ъn'ъ* : **drevъnъ* < **drev'e* (ЭССЯ 5: 107; SP 4: 218). Од **drevъn'ъ* изводе се: чеш. књиж. и арх. *dřevni*, стчеш. *dřevni*, *dřěvni* (од 14. в.), ссл. дрѣвнь, цсл. дрѣвнни, струс. (у ЭССЯ стоји струс. „др.-руск.“ и рсл. „руск.-цслав.“) *древънии* / *дрѣвънии*, рус. *дрѣвний*, укр. *древній* и стукр. *древнии* (од 15. в.); од **drev'ъn'ъ* изводе се: ссл. дрѣвльнъ = дрѣвнь, струс. *древльнии* / *дрѣвльнии*, рус. дијал. *дрѣвльнъ-кий*, *древльнъ-кий*; од **drevъnъ* изводе се: чеш. арх. *dřevny* = *dřevni*, слч. арх. *drievny*, срп.-хрв. *древан*, буг. *дрѣвен*, мак. *древен*, рус. дијал. *древный* (SP 4: 218). У ЕСУМ s.v. *древний* „древни“ изводи се од псл. **drevъnъ* са коментаром да етимологија није јасна (2: 124). Чеси палатални облик *dřevni* изводе од псл. **drevje*, не помињући непалатални *dřevny* (Holub/Корецнý 1: 108 s.v. *dřevni*, 109 s.v. *dřive*; Machek 132 s.v. *dřive*). У БЕР-у за буг. *дрѣвен* и стбуг. дрѣвнь кажу да није позајмљено из руског и изводе га од псл. основе **drev-* (БЕР 1: 423s.v. *древен*²).

Уп. слн. прилог *drěvi* „вечарас“ (18. в.), за који Сној каже да је у вези са стцсл. *drevlje*, рус. *древле*, стцсл. *drevъnъ*, рус. *древный*, чеш. *dřevni* (Snoj 123). Bezlaj ту реч не тумачи.

У ERHJ за придев *древан* (19. в.), са дијалекатском потврдом из Гацка и потврдом из кајк., стоји да је од псл. придева **drevъnъ* „стар, древан“, изведеног од прилога **drevě* „давно“, са нејасном дубљом етимологијом; на крају с напоменом да у хрватском језику та реч је вероватно позајмљена из других словенских језика (197 s.v. *drěvan*).

У стсл. дрѣвнь „pristinus“, дрѣвльнъ „id.“, дрѣвльнъ; дрѣвльнъ „λάλαλ, ἄνωθεν“; дрѣвльнъ „arboris“, дрѣвльнъ (Miklosich Lex. 175–176, 179), дрѣвльнъ, дрѣвльнъ „стар, древни“, дрѣвльнъ „раније, некад“ (SJS 1: 517); цсл. дрѣвльнъ „некад; раније“ (Дьяченко 154); ссл. дрѣвльнъ „pristinus“, дрѣвльнъ вѣдѣ; дрѣвльнъ „olim“ (Даничић 1: 305); нема у списима Св. Саве (Трифунувић/Јовановић/Јухас 1980); хсл. придев дрѣвльнъ „древан, стар, негдашњи, прошао, исконски, antiquus“: Мисал кнеза Новака (1368), из бревијара (I врбнички бревијар (13–14. в.), IV врбнички бревијар (14. в.), Пашмански

бревијар (друга пол. 14. и 15. в.), Ватикански бревијар I део (средина 14. в.), Ватикански бревијар II део (средина – трећа четвртина 14. в.), део бревијара (1384. ?), глагољски Бревијар Вида Омишљанина (1396), Љубљански бревијар (кр. 14. в.), Ватикански бревијар (кр. 14. в.), II новљански бревијар (хрватскоглагољски рукопис из 1495)), из псалтира (Лобковицов псалтир (1359), Фрашчићев псалтир (1463)), прилог *отъ дрѣвнихъ, из дрѣвнихъ „olim, ex antiquis“*: најстарији хрватскоглагољски мисал (поч. 14. в.), II новљански бревијар, Баромићев бревијар (1493), придев *дрѣвль „древан“*: II новљански бревијар, прилог *дрѣвлє „давно, одавно, некада, пре, једном“*: најстарији хрватскоглагољски мисал, Рочки мисал (око 1420), Пашмански бревијар, II новљански бревијар, Ватикански бревијар I и II део, Бревијар Вида Омишљанина, Љубљански бревијар, Лобковицов псалтир, Паришки кодекс (14. в.), Фрашчићев псалтир, Ритуал 1507. или 1508, *дрѣвлє речени „раније речени“*: II новљански бревијар, *везник „пре него“*: Бревијар Вида Омишљанина, предлог *„пре“*: Пашмански бревијар, Баромићев бревијар, *дрѣвлоств „давнина, древност“*: Ватикански бревијар I део, II новљански бревијар (RSJHR 16: 376–377, 374–375). Нема код Петковића. У ESJS стсл. *drěvľnъ „дрвен“* изведеница је од *drěvo* < псл. **dervo* (3: 147).

◆ Срп.-хрв. придев *древан* „стар(ински)“ је домаћа реч прасловенске старине (од псл. **drevľnъ*). Палатална варијанта *древњи* је русизам који се није примио, али је утицао на књижевну употребу домаће речи. У књижевном језику, она се користи да изрази опозиције типа *стари људи* „људи при крају свога животног века“ : *древни људи* „људи из дубоке прошлости“. Ипак је та употреба више стилска него терминолошка: за лат. појам *antiquitas* каже се *стари век*, а не *древни*, уп. рус. *древность* „старина; антика, античко доба“.

ЛИЧНИ

■ В. § 2.1.1.1. (Белић 1933ђ: 66).

□ В. § 2.1.1.2.4. (ЈПаб 1936е: 59).

□ Придев *личан*, *лични* помиње се у вези са правилном употребом одређеног – неодређеног вида, па тако у неодређеном виду има значење „који је у друштвеном опхођењу претерано осетљив, који нагло реагује“, а у одређеном виду: „који припада извесној, одређеној личности, који се односи на личност“ (ЈП 1956в: 62).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику придев *лѝчан* „који припада лицу, који се односи на лице“: Ј. Игњатовић Нови Сад 1874, *Србске новине* Београд 1878, Београд 1875, 1945, Загреб 1910, 1925, 1929, *Вијенац* Загреб 1923–1924, „који се налази на предњој страни нечега“: Загреб друга пол. 19. в.; заст. „који личи на некога, налик на некога“: *Јавор* 1874, Његош; *лѝчан* (одређени вид *лѝчнѝ* / *лѝчнѝ*) „који се односи на одређено лице, личност, особу, сопствен, властит; приватан“: Београд 1890–1891, 1921, 1925, 1930, 1949, В. Петровић, Р. Домановић, Загреб 1946, „који се односи на сопствену личност“: Београд 1872, 1882, 1909, 1922, *Шумадинац* Крагујевац 1888, Загреб 1936, „приватан, интиман“: Београд 1890–1891, 1907, 1910, 1947, 1954, „који се односи на појединца као на правно лице“: Београд 1883, 1910, *Слобода* 1864; „оригиналан, особен, индивидуалан“: Загреб 1925, 1926, 1959, Београд 1946, *Књижевне новине* 1948, Нови Сад 1951, „субјективан“: Београд 1893, 1921, 1951, Ј. Веселиновић, „аутократски, самодржачки“: Београд 1931, 1947; „непосредан, директан“: Београд 1910. (Ј. Скерлић), 1930, 1931, 1949; у одређеном виду „који се односи на лица, на особље запослено у некој установи или предузећу“: Београд 1928, 1930; у одређеном виду (грам.) „који се односи на граматичку категорију лица“: Београд 1951, А. Белић; заст. „наочит, леп“: Београд 1889. (Ј. Ненадовић), 1939. (Матавуљ) *Бранково коло* 1905, 1908, Ђ. Јакшић, потврда из Заглавка, „лепа фасада (о згради)“: *Босанска Вила* Сарајево 1905, покр. „чист, испеглан (о рубљу)“; „угледан, уважен, познат“: *Бранково коло* 1904, Београд 1901, 1923. (Матавуљ) (РСАНУ).

У RЈAZU *лѝчан* „који припада лицу“, код Стулића (с напоменом да је реч руска) и Даничића, са потврдама од краја 14. века (*Monumenta Serbica*) „прикладан, приличан, пристојан, леп“, са потврдама из 19. в., „који припада граматичноме лицу“, са потврдама из 19. в. (Вук, Даничић); *лѝчан* „који припада лику, који је начињен од лика“, са једном потврдом из 18. века.

Дијал. *лѝчан* „који је леп, наочит“ Тимок (Динић), „id.“ Каменица код Ниша (Јовановић I), „леп, кршан, наочит“ Пирот (Живковић), „наочит; уочљив“ Пирот (Златковић), „наочит, леп“ Црна Река (Марковић I), „id.“ Црна Трава (Стојановић), „id.“, *Лѝчан* т. надимак Јабланица (Жугић), *лѝчан* „наочит, леп“ Призрен (Чемерикић).

• У речницима руског језика: *личный* „лични, који се односи на лице; који се односи на одређено лице, особу“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.; Даль s.v. *лице, лицо*), „који се односи на лице“, „спољашњи“, „осликан“, „који се тиче одређене особе, човека“, „(грам.) који се односи на категорију лица“ (СРЯ XVIII), „који се односи на лице“: 11–12, 13. в., „намењен за лице“: 1661; „осликан“: 1679, „намењен за илустрацију књига (о боји)“: 16–17. в.; „унутрашњи (о брави)“: 1668, 1689. (СРЯ XI–XVII 8: 258), „који се односи на лице“, „(грам.) који се односи на категорију лица“ (СЦСРЯ 2: 259), *личьныи* придев од *лице* (Срезневский 2: 34).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У RЈAZU за придев *личан* стоји да је реч стара и да може бити прасловенског порекла, што се види по паралелама из стсл. *ličьnъ*, рус. *личной* (према *лице* „предња страна главе“), *личный* (према *лице* „у граматички реч или облик којим се назначује особа што говори (прво лице), особа с којим се говори (друго лице) и оно о чему се говори (треће лице)“), чеш. *ličný* (6: 49).

Скок каже да је придев *личан* изведен од именице *лик* са суф. *-ьн*, из 19. в., и да га има у стсл. и рус. (Skok 2: 300–301 s.v. *lik*³⁶⁸).

Т. Маретић каже да су речи *лични* и *личност* „persönlich“, „Persönlichkeit“ (код Ђ. Поповића) из рус. *личный, личность*³⁶⁸ (Maretić 1924: 50; Maretić 1892: 87). П. Ивић каже да је *личност* русизам (Ивић П. 1998: 251).

У РЊЈ забележен је придев *личан* „сличан; подесан“, без ознаке порекла (1: 409).

П. Ивић каже да је руска реч *лични* одомаћена у источној варијанти, док у западној није прихваћена (Ивић П. 1998: 297).

Придев *личный* (струс. *личьныи*) изведен је од именице *лицо* у значењу „човек“ (Џыганенко 216 s.v. *лицо*; Черных 1: 486–487 s.v. *лицо*). Куркина сматра да је то изведеница са суф. *-ьнъ* од **likъ, *lice*, са првобитним значењем „који се односи на лице“ > „који се односи на одређено лице, особу“, под утицајем лат. *personalis* (ТСРЯ Шв. 412).

На основу цел. *лнчънъ*, буг. (и дијал.) *личен*, мак. (и дијал.) *личен*, срп.-хрв. *личан* и *личан*, слн. *ličep*, стчеш. *ličný*, чеш. *liční, ličný*, слч. *ličny*, (ст)пољ. (и дијал.) *liczny*,

³⁶⁸ В. код В. В. Виноградова о рус. *личност* и њеним синонимима в. на сајту: <http://etymolog.ruslang.ru/vinogradov.php?id=lichnost&vol=1>

струс. („др.-русск.“) *личньи*, рус. *личный*, укр. *личний* и блр. *личный*, реконструисан је прсл. предложак **ličьnъjъ < *likъ, *lice* (ЭССЯ 15: 85–87).

У ЕРНЈ за придев *личан* (14, 19. в) наведено је да је постало од **ličьnъjъ < *lice*, уз напомену да је у новије доба та реч позајмљена из руског (евентуално преко српског) (551 s.v. *ličan*).

У стсл. лнѣнъ „vultus“ (Miklosich Lex. 341), нема у SJS; ссл. лнѣнъ „ipse“ (Даничић 2: 17), нема у списима Св. Саве (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980), у *Дијалектици* Јована Дамаскина, филозофском и теолошком спису српске редакције из 14. века, има лнѣнъ „лични“ (Капустина 2016: 312). Такође нема код Дјаченка, као ни код Петковића. У ESJS те речи нема, в. 7: 420 s.v. *lice*, 424 s.v. *likъ*.

◆ По свему судећи, придев *личан* и *личан*, у одређеном виду *лични*, прасловенске је старине. У RJAZU *личан* „који припада лицу“ потврђен је од краја 14. века (у РСАНУ од 19. в.), а у значењу „леп“ од 19. в. (в. све дијалекатске потврде са тим значењем из југоисточне и јужне Србије), док је *личан* (одређени вид *личнѣи / личнѣи*) у значењу „који припада лику, који се односи на одређено лице, личност“, са једном потврдом из 18. века (у РСАНУ од кр. 19. в.). У правном значењу „властит“ реч је још старосрпска и наслања се на прилошки инструментал *лицемь* „лично“. Русизам је *личност*, од рус. *личность*, које је превод за нем. *Persönlichkeit*. У савременом језику је придев *личан* изузетно фреквентан.

ЛОБАЊА

■ В. § 2.1.2.4. (Малић 1981: 52–53).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *лобања* т. „кости дела главе човека и других кичмењака“: Београд 1869, 1901, 1911, 1923, 1929, 1969. (РСАНУ).

У RJAZU *лобања* „део главе“, код писаца из 19. века; уп. *лубања* од 18. века, у значењу „salva, salvagia“, у северозападним крајевима, код Белостенца и Волтића, код Ђ. Даничића; „људски или животињски труп“, код М. Павлиновића (друга пол. 19. в.).

Дијал. *лобоња* „лобања“ Башаид у Банату, уп. *лубуња* „id.“ Елемир (РСГВ).

• У речницима руског језика: *лобан* т. разг. „човек великог чела; врста рибе“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ), *лобань* „човек великог чела“ (Даль s.v. *лобъ*), *лобан* „id.“ (СРЯ XVIII), *лобань* „id.“: 1562, 1677. (СРЯ XI–XVII 8: 262), „id.“ (СЦСРЯ 2: 260).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► П. Будмани каже за реч *лобања* да је начињена у наше време по рус. *лобъ* (RJAZU 6: 132).

По Скоку, *лобања* је русизам (Скок 2: 322 s.v. *lûb*). На основу Скоковог тумачења и РСАНУ, В. Бориш и Ј. Влајић-Поповић кажу да су речи *лоб* и *лобања* несумњиви русизми (Воруџ/Vлајић Поповић 1987: 96).

У руским етимолошким речницима не помиње се рус. *лобан*. Под одредницом *лоб* код Фасмера наводи као паралела стсл. *лъбънь*, а код Черниха стсл. *лъбъноѣ мѣсто* и струс. *лъбъное мѣсто* / *лъбово мѣсто* код Срезњевског (Фасмер 2: 507 s.v. *лоб*; Черных 1: 487 s.v. *лоб*; Цыганенко 216–217 s.v. *лоб*).

У ЭССЯ реконструисан је прасловенска именица **lъbanъ* < **lъbъ* + *-anъ*, са потврдама: струс. („др.-руск.“) *лобань* т. „човек великог чела“, *Лобан*, рус. *лобан* „id.; врста рибе; *Mugil* цепхала“ и дијал. *лобан* „јак, снажан дечак, младић или мушкарац“, „погрдно о тврдоглавом човеку“, „део прозорског оквира“, „о месецу“, „главица купуса“, „риба *Abramis sapa pall*; *Alosa gessleri pontica*“, блр. *Лабан*, *Лобан*, дијал. *лобан* „човек великог чела“, *лобан* „крава без рогова“ и изведеница у руском и украјинском (16: 221). Под одредницом **lъbanъ* / *lъban'a* < **lъbъ* + *-an'a* (*-an'a*) нашле су се следеће словенске потврде: рус. дијал. *лобань* f. „врста рибе *Mugil auratus*“, укр. *лобань* т. „човек или животиња са великим истуреним челом“, f. „врста рибе“, блр. *Лобань*, чеш. дијал. *lebaň*, *lebeň* f. „лобања“, *lebáň* т. „шешир са широким ободом“, *lebaňa* f. „глава“, *lebeň* f. „тупава глава“, *lebáň* т. „онај који има велику главу“, *l'ebáň* „ћелав човек“, *lebaňa* „лобања; глава“, *lebaňa* „велика глава“, без потврде из срп.-хрв. извора, већ се на крају одреднице упућује на срп.-хрв. *лубања*, која се налази под **lubanъ* / **luban'a* / **lubanъ* < **lubъ* (16: 221–222; 154). В. још псл. предлошке **lъbъ*³⁶⁹ < ие. **leubh-* и **lubъ* < ие. **loubo-* (16: 225–228; 156–158).

³⁶⁹ О чак. *lâb* „лобања“ као о рефлексу псл. **lъbъ* в. у Воруџ/Vлајић Поповић 1987: 96.

Укр. *лоба́нь* „човек или животиња са великим истуреним челом“ у ЕСУМ стоји као изведеница од *лоб* „чело“ < псл. **лѣбъ* (3: 274–275).

Чеш. *lebeň, lebeňa* „глава“, *lebaňa* „велика глава“ Махек своди на псл. **лѣбъ* (Махек 323 s.v. *leb*). Уп. пољ. *leb* „глава животиње, човека“ (14. в.) је од псл. **лѣбъ*, а од превојног облика **lubъ* > пољ. *lub* „кора дрвета (посебно липе), која се скида“ (15. в.) (Boryś 298; Długosz-Kurczabowa 2005: 301–303).

Сној слн. *lobánja* и заст. *lebanja* „лобања“ (18. в.) своди на **luban'a* < **lubъ* (слн. *lubje*), док је превојни облик **лѣбъ* дао рус. *лоб* „чело“ (Snoj 361). Безлај неодређено каже да су слн. *lobánja, lebánja, lubánja* и остали облици резултат превоја **лѣбъ* у **lubъ* (Bezlaј 2: 146–147).

А. Глухак сматра да је *лубања* од псл. **lubaňa*, а да је у српском *лобања* под утицајем руске речи *лоб* (Gluhak 384 s.v. *lùbanja*).

Уп. стсл. *лѣбъ, лобъ* „*salvaria*“ и придев *лѣбънъ* „*salvariae*“, *лобноє мѣсто* (Miklosich Lex. 346), *лѣбънъ, мѣсто лѣбъноє* „*Calvariae locus*“ (SJS 2: 141); цсл. *лобный* = *место лобное*, тј. Голгота, место које је добило назив по томе што је тамо сахрањен Адам, тако да је Исус својом крвљу освештао Адамову главу односно *лобању* (Дьяченко); рсл. *лобный* < *лобънъ* (од *лобъ* < *лѣбъ* „лубања“) „који је од лубања“, *лобноє мѣсто* „место где су лубање, костурница“ (Петковић 109); ссл. *лѣбънъ* „*salvariae*“, *мѣсто лѣбно* (Даничић 2: 26). У ESJS стсл. *лѣбънъ* < **лѣбъ* (8: 446).

◆ У речницима српско-хрватског језика потврде за реч *лобања* датирају од 19. века (старије су потврде за *лубања*).³⁷⁰ П. Будмани у RJAZU и Скок тврде да је то русизам. У савременом руском језику употребљава се именица мушког рода са веларним *-н-* *лоба́н* „човек великог чела; врста рибе“ < *лоба́нь* „човек великог чела“ (од 1562. год.), док је дијалекатска реч женског рода са палаталним *-н-* *лоба́нь* „врста рибе *Mugil auratus*“. Рус. *лоба́нь* своди се на псл. **лѣбанъ*, а *лоба́нь* на псл. **лѣбанъ / лѣбан'a*, оба предлошка изведена од именице **лѣбъ* (уп. стсл. *лѣбъ* > *лобъ*, рус. *лоб* „чело“; у групи *лѣ* веларни полугласник се вокализовао и дао је *-о-*, типа *плѣтъ* > *плоть*, рус. *плоть*, срп.-хрв. *плот*). Срп.-хрв. *лобања* је домаћа реч односно псл. дијалектизам сродан са слн. *lobánja*, заст. *lebánja*, чеш. дијал.

³⁷⁰ Уп. одговор у НП на питање да ли је правилније *лубања* или *лобања*: „лубања је народна реч (исп. и *лубеница* која је од истог корена) и веома је распрострањена, док је *лобања* са ужом употребом; према томе правилније је *лубања*“ (НП 1934в: 223).

lebaŋ(a), укр. *лоба́нь* < псл. **lъban'a / lъban'ъ*. Срп.-хрв. -о- у првом слогу не тумачи се утицајем руског *лоб* него развојем по испадању слабог полугласа као у покр. *ложница* „кашика“ поред *ожница, жлица* < **lъžica*. Варијанта *лубања* тумачи се укрштањем са сродном речју *луб*. У савременом срп.-хрв. језику је то изузетно фреквентна реч.

НАУКА

■ В. § 2.1.1.1. (Белић 1933ђ: 66).

■ М. С. Московљевић је анализирао две лексеме *наук* и *науку* с циљем да нормира њихова значења на широком тлу говорника српско-хрватског језика. Разматрао је распрострањеност оба облика и њихова значења износећи материјал из бројних речника, а затим навео је паралеле из других словенских језика (рус., слн., чеш., пољ. и буг.). О пореклу он каже „да су обе речи прасловенске, али се нису подједнако сачувале у свим језицима“ (Московљевић 1935б: 145). За реч *наука*, наводи: „видимо да се реч *наук* употребљава у западним крајевима, код католичких писаца, а *наука* код православних писаца и у народним песмама. Уколико се реч *наука* употребљава и у западним крајевима, највише значи *навика*, а то значење у највећем броју случајева има и у православним крајевима, управо у народном говору, јер су наведени примери већином узети из њега, тј. из народних умотворина“ (id. 145–146). У закључку он каже: „Из свега овог излази да речи *наук* и *наука* немају исто значење, нити се свуда подједнако употребљавају, него да се *наук* употребљава у западним крајевима, код чакаваца и кајкаваца, а од штокаваца код икаваца [...]; *наука* пак употребљава се највише код православних. Та реч је у почетку више значила ‘навика’, што показују и примери из католичких писаца, а с развитком школа и културе све се више почела употребљавати у значењу ‘знање’ било онога што се стиче учењем, било онога што се даје у некој школи (обука, настава, знаност)“ (id. 146).

■ *Наука* у значењу „знаност, scientia“ (само један пример из Даничића), в. § 2.1.2.4. (Малић 1981: 52–53).

□ В. § 2.1.1.2.4. (ЈПаб 1936е: 59).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *наука / наука* f. „знаност“: Београд 1872, 1934, 1938, Загреб 1933. (Крлежа), 1950, „посебна област знања обједињена предметом

изучавања; књига, уџбеник у коме је то знање изложено“: Београд 1867, 1902, 1923, 1934, 1947, 1948, Загреб 1910, НП БиХ, *Босна* 1869, „систем схватања, тумачења неког проблема; верско учење, канон, узус“: А. Стојковић Будим 1800, Београд 1903, 1911, 1954. (Андрић), Загреб 1912, 1949, заст. „област људског занимања, професија“: Београд 1862, *Босанка вила* 1910, „вештина, умеће“: Београд 1898, 1902, Загреб 1953; „скуп чињеница које неко зна, знање; ученост“: прота М. Ненадовић, НПосл Вук, Београд 1866, 1893, Сремац, П. Кочић, НП Кучи, Славонија; заст. „школа“: Нови Сад 1843, „школовање“: Београд 1899, 1929, Загреб 1898, 1931, *Напредак* Карловци 1901, Б. Нушић, потврда из Куча, „подучавање“: Будим 1809, Београд 1847, 1928; „навика“: НПосл и НП Вук, Будим 1831, Нови Сад 1864. (Ђ. Поповић), Београд 1925, 1954; „савет, упутство, наговор“: Вук, Београд 1832, 1893, 1924, *Србске новине* Београд 1841, *Србски дневник* Нови Сад 1855, Загреб 1912, (РСАНУ).

У RЈAZU *наук* м. / *наука* ф. „учење“, код Вранчића, Микаље, Дела Беле, Белостенца, Јамбрешића, Волтића, Стулића, Вука и Даничића (са потврдом из 14. века), „поука, савет, опомена“, код Дела Беле, „навика“, код Микаље, Дела Беле, Стулића, Вука и Даничића (са 4 потврде из 14. и 15. века), „знање, знаност, ученост; вештина“, код Дела Беле и Стулића, „пример, оно што служи другима за наук“, код Микаље, Дела Беле, Белостенца и Стулића.

Код Вука има *наук* / *наука* „disciplina“, „consuetudo, assuetudo“: *то је наука* (Вук 1852).

У славеносрпском периоду потврђена је именица *наука* „систем знања о законитостима развита природе, друштва и мишљења“ од 1768, „посебна област тих знања“ од 1784, „знање“ 1784; „савет, упутство како нешто треба урадити или како треба поступати; поука, лекција, наук“ од 1799. год. (РССЈ).

Дијал. *наука* „знаност“, *наука* „скуп чињеница које неко зна, знање“ Војводина (РСГВ), *наук* / *наук* „савет, поука, искуство“, „оно што неко приповеда, што учи друге“, „школа, школовање“, „навика“ бачки Буњевци (Реић/Ваџлија), *наук* / *наук* „поука, савет“, „верскао бука“, „школовање“ бачки Буњевци (Sekulić), *наук* „поука, наука, учење, школовање“ Загарац (Ћупићи), *наука* „оно што је научено, на шта се неко привикне“ Кучи (Петровић/Ђелић/Капустина), *наука* / *наука* „навика“, „васпитање; знање“, *наук* „поука; савет“ Пирот (Златковић), *наука*

„наука“, „навика“, „ученост“, „обичај стечен понављањем извесног поступка, навика“, *науке* рл. (?) „изучавање, школовање“ Призрен (Чемерикић), чак. *найк* „Lehre, Lehrzeit“, *найка* „(An-)Gewohnheit“ (ЏDL).

• У речницима руског језика: *наука* f. „наука; поука“, *научный* „научан“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.; Даль), „обука; учење“, „знање“, „наука, знаност“, „посебна област знања, знаности“, „образовање, ученост“, „поука“, „подстрекавање“ (СРЯ XVIII), „обука“: 16. в., 1659, 17. в.; „инструкција“: 1518, 1574, 1583; „наука, знаност“: 16. в., 1653; „ученост“: 1650; „подстрекавање“: 1693. (СРЯ XI–XVII 10: 292), „наука, знаност“, „учење“ (СЦСРЯ 2: 416), *навкъ* „учење“, „поука“, „знање“, „навика“, „γνῶσις“ (Срезневский 2: 344).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► По Скоку, реч *наука* „знаност“ је поствербал од свеслов. и псл. корена **ик*- од ког је настао и глагол *учити*, у срп. из рус. *наука*, као и срп. *научан* од рус. *научный* (Skok 3: 534 s.v. *učiti* (*se*)).

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже да је реч *наука* у значењу „Wissenschaft“ из рус. *наука*, а *научан* „wissenschaftlich“ из рус. *научный* (Maretić 1924: 63). У раду он каже да су речи *наука* и *научан* „Wissenschaft“ (код Мажуранића и Ужаревића и Ћ. Поповића), „wissenschaftlich“ (код Ћ. Поповића) од рус. *наука*, *научный* и да Чеси имају *наука* „Lehre, Lehrsystem“ и *наука* „belehrend, Lehr“ (Maretić 1892: 88).

У РЊЈ забележена је именица *наука* „систем знања; посебна област знања; поука“, без ознаке порекла (1: 498–499).

В. Михајловић има посрбицу *наука* „занат; уметност; доктрина“, забележену 1785. (Михајловић 1982: 223).

Код Фасмера стоји да рус. *наука* потиче од струс. *укъ* „учење“, *учити* (Фасмер 3: 49). Цигањенко каже да је та реч у значењу „знаност“ почела да се употребљава од 18. века. О пореклу она наводи исто што и Фасмер, да је од струс. *укъ* „учење“, *ука* f. „id.“ < ие. корена **оик*- „знање, искуство“ (Цыганенко 253–254). Код Куркине стоји исто тумачење, с тим што за значење „знаност“ каже да је добијено под утицајем пољ. *наука* (ТСРЯ Шв. 499). О односу рус. *наука* и *научный* в. код В.

В. Виноградова, који каже да је *наука* постала књижевна реч у 16–17. веку (Виноградов s.v. *наука, наукообразный, научный*³⁷¹).

У ЭССЯ реконструисан је прасловенска реч **наука / *наукъ < *ук-, *иџити* (23: 195–197). У у ЕСУМ s.v. *наука* своди се на псл. **наука, *наукъ*, који су у вези са *науџити < *oukeiti* „учити“ (4: 50). Блр. *навѹка* у ЭСБМ изводе од псл. **ук-* (7: 177). Пољ. и стпољ. *наука* у значењу „scientia, doctrina, disciplina, studium, informatio, instructio, sermo“ од 14. в. изводи се од **na-uk-a / *na-uk-ъ < *na-uџ-i-ti* (Bańkowski 2: 282; Woryś 354). Чеш. и стчеш. *наука* Махек сматра поствербалом од *иџити < *ouk-ei-ti* (Machek 666 s.v. *иџити*). Буг. *наука* изводи се од псл. **науџити / *науџати* (БЕР 4: 560 s.v. *наука*¹). Слн. *наука* „doctrina; Lehre, Belehrung“ Безлај сматра изведеницом од *ук* „studium, institutio, disciplina“ < псл. **укъ, *наукъ* (Bezlaј 4: 260 s.v. *ук I*). Код Сноја, *наука* (од 16. в.) изведено је од *иџити < псл. *иџити, *укъ* (Snoj 795 s.v. *иџити*). А. Глухак реч *наука* везује са кореном *ук-* (> псл. **иџити (se)*), али за значење „знаност“ каже да је из руског (Gluhak 649 s.v. *иџити*). У ЕРНЈ именицу *наук* (14, 15. в.), са дијалекатским потврдама с Брача и Вргаде, из Вараждина и потврде у кајк., тумаче од псл. **наукъ, *наука* (684 s.v. *наука*).

Код Миклошича има *наука* „doctrina“ из рсл. и буг. извора, *наука* „opinio“, *наука* ссл. потврда из минеја 16. в. (Miklosich Lex. 416). Код Даничића ссл. *наука* „consilium“, „doctrina“ (2: 128). Нема у списима Св. Саве (Трифунковић/Јовановић/Јухас 1980), у SJS, у црквенословенском речнику Дјаченка и у рускословенском речнику Петковића.

◆ А. Белић и Д. Малић сматрају да је *наука* у савременом значењу „scientia“ руског порекла, док М. С. Московљевић, посматрајући сва њена значења, закључује да је реч прасловенска. На основу свега наведеног, можемо закључити да је реч *наука* потврђена у српкословенском периоду (*наука* „веће, савет“, „знање“), изворна значења су јој „навика; подука, образовање“ и у њима је позната народним говорима, а у значењу „scientia“ јавља се од 18. века под утицајем руског језика (в. рус. *наука* у том значењу од 16. века).

НЕУСИЉЕНО

■ Од рус. *неусиленно*, в. § 2.1.2.1. (Ђорђевић 1934д: 17–18).

³⁷¹ <http://etymolog.ruslang.ru/vinogradov.php?id=nauka&vol=3>

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

• У српско-хрватском језику прилог *неуслињено* „природно, ненамештено, неизвештачено“: Нови Сад 1901, 1919, Београд 1936, Загреб 1952, 1953. (РСАНУ). Уп. *услињено* „на усиљен начин; невољно; извештачено“: Београд поч. 20. в., Загреб пол. 20. в. (РМС).

У RЈAZU прилози *услињено* и *усиљено* нису потврђени; уп. *усиљеност* „особина онога, што је усиљено“, код Ђ. Поповића; *усилити* „приморати, натерати, присилити, принудити“, код Дела Беле, Белостенца, Волтића и Стулића, са потврдама од 16. века, у пасиву потврде од 16. века: *Некакво услињено слаткоречије* Д. Обрадовић (1806), „осилити“, код Вука (из Боке) и Ивековића, „свладати, освојити“: Ј. Палмотић 1878, „прикупити, појачати“: *Осветници* 1865. Уп. глаголе *усилити* „осилити“ Бока (Вук 1898) и *усиловати* „натерати некога на нешто“ (Вук 1852; Вук 1898).

• У речницима руског језика: прилог *усиљено* „појачано; интензивно; упорно“ (СРЈ), придев *усиљенный* „појачан; интензиван; увеличан; упоран“ (СРЈ; ТСРЈ Шв.); није регистрован придев *неусиљенный*, међутим употребљава се у говору у значењу „обичан“.³⁷² Такође, није регистрован прилог **неусиљено*, једино се у говору може употребити конструкција *не усиљено*.

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Скок нема нити прилоге *услињено* и *неуслињено* нити придев *усиљен*, али помиње глагол *усилити* (*се*) као деноминал од *сила* (Skok 3: 234b s.v. *сила*).

У етимолошким речницима не помиње се прилог *усиљено* нити придев *усиљенный* (Фасмер; Цыганенко; Черных). Придев *усиљенный* је партицип глагола *усилить*.

У ERHЈ придев *неуслињен* (19. в.) се изводи од *усиљен* (709 s.v. *neusiljen*).

Уп. код Миклошича оуслнати без извора, оуслнати „labor [= напор, мука, труд]“, оуслнати „vis [= сила, моћ, снага]“, оуслнати „laborare [трудити се, мучити се]“, оуслнати „vix, uti videtur [= једва, тешко]“ и оуслнати „laboriosus [= мучан, теобан,

372

http://search1.ruscorpora.ru/search.xml?env=alpha&mycorp=&mysent=&mysize=&mysentsize=&mydocsize=&spd=&text=lexgramm&mode=main&sort=gr_tagging&lang=ru&nodia=1&parent1=0&level1=0&lex1=%ED%E5%F3%F1%E8%EB%E5%ED%ED%FB%E9&gramm1=&sem1=&sem-mod1=sem&sem-mod1=sem2&flags1=&m1=&parent2=0&level2=0&min2=1&max2=1&lex2=&gramm2=&sem2=&sem-mod2=sem&sem-mod2=sem2&flags2=&m2=

тежак]“, све са потврдама из српскословенских извора на челу са Св. Савом, између осталог и израз *продати безъ оуслина* из Законоправила (Miklosich Lex. 1064–1065). У SJS стсл. оуслинѣ „labor“, оусливаннѣ „id.“, оусливати „laborare“ (4: 677–678). Код Даничића има оусливати „*vim inferre* [= приморавати, присилити, наметати вољу, силу]“, оуслинѣ „*violentia* [= силовитост, жестина]“, оуслиость „id.“, оуслильнѣ „*gravis* [= тежак, неповољан]“ (3: 381), док у списима Св. Саве нема (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980).

◆ Прилог *неуслиьено* „природно, ненамештено, неизвештачено“ потврђен је само у РСАНУ у 20. веку. Та реч није русизам, јер у руском језику не постоји прилог **неуслиенно*. Можемо претпоставити да је тај прилог изведен негативним префиксом од речи *услиьено* „на услиьен начин; невољно; извештачено“ на срп.-хрв. терену. Руски прилог *услиенно* потврђен је само у једном савременом руском речнику (СРЯ) у значењу „појачано; интензивно; упорно“, вероватно као рецентна изведеница од придева *услиенный* „појачан; интензиван; увеличан; упоран“ који је, такође, потврђен само у савременим речницима (СРЯ и ТСРЯ Шв.). Српскословенске потврде имамо код Миклошича за прилог оуслиьно „једва, тешко“, придев оуслильнѣ (оуслильнѣ код Даничића) „мучан, тегобан, тежак“, именицу оуслинѣ „напор, мука, труд“ и глагол оусливати „трудити се“. У RJAZU под одредницом *услити* наведена је потврда из Доситеја Обрадовића: *некакво услиьено слаткоречије*, где *услиьено* звучи као да је русизам. За глагол *услити* < *сила* „снага“, у значењу „осилити“ народну потврду даје Вук из Боке (уп. оуслинѣ и оуслиость „сила“ код Даничића; оусливаннѣ „сила, моћ, снага“ код Миклошича са једном потврдом из рукописа са мешовитом грађом), а у значењу „присилити“ потврде су у RJAZU из старих дубровачких и хрватских писаца (уп. оусливати „присилити“ код Даничића). У савременом срп.-хрв. језику је у активној употреби.

[НИСХОДЉИВ, НИСХОДЉИВОСТ, НИСХОДАН, НИСХОДЕЋИ, НИСХОДИТИ (СЕ)]

В. *снисходљив, снисходљиво, снисходљивост; нисходљив, нисходљивост, нисходан, нисходећи, нисходити (се)* у § 2.2.1.1.1. у којем се налазе неспорне лексеме руског порекла.

ОБЛАСТ

■ Љ. Стојановић: „*Област* у значењу *Macht* постала је стајаћа реч, истиснута сада речју *власт*; [област] у значењу *Provinz* наша је стара реч иако је у новије време узета из руског, и треба је задржати, јер [реч] *покрајина* [коју предлаже Маретић место област] значи граничну област, а *подручје* [које по Маретићу може опет заменити реч област] је нечија област на коју се простире његова власт, а не област уопште. Мислим да се може употребити у пренесеном значењу: област природних наука, обласне речи (провинцијализми).“ (ЈПаб 1935б: 58).

□ Д. Малић је, приликом набрајања варијаната у срп.-хрв. језику, навела пар *подручје – област*, за који каже: „Други је члан [реч *област*] у том значењу потврђен у српским исправама 13–15. ст., а затим опет тек у српским изворима 19. ст. (Иначе је та ријеч са широким кругом својих значења обилно потврђена и из хрватских извора од 15. ст. наовамо).“ (Малић 1981: 30–31).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

■ У српско-хрватском језику *област* т. „простор, територија, регион“: Београд 1876, 1893, 1950, Ј. Цвијић, Загреб 1954, „крај, подручје уопште“: Београд 1896, 1923, Загреб 1936, „крај, предео насељен истим становништвом или сродним по етничкој, националној припадности, вери, језику и сл.“: Његош, Ј. Игњатовић, Ј. Цвијић, Загреб 1954, „покрајина“: Београд 1862, 1891, 1912, 1931, Загреб 1946, „административно подручје у војно-територијалној подели“: Београд 1911, 1930, „подручје, простор на којем се обавља некакв делатност“: Београд 1933, правн. заст. „територија једне државе“: Београд 1922; „просторна целина или део неког простора“: Загреб 1926; геом. „простор који захвата део неког геометријског лика“: Београд 1972; „део тела или телесног органа који чини једну физичку и функционалну целину“: Београд 1923, 1962; „подручје, сфера неке, обично интелектуалне делатности“: Београд 1931, 1957. (*Политика*), 1977, Загреб 1954, А. Белић, „уопште подручје, домен, сфера, оквир (нечега)“: Београд 1872, 1902, 1926, Загреб 1954, Нови Сад 1958; заст. „административно-управни центар“: Загреб 1891, 1910, 1938 (Крлежа), Шеноа; заст. „власт“, „орган јавне управе“: потврда са Отока (*ZbNŽ*), Загреб 1905, 1909, 1932, 1950. (*Косор*), Београд 1930, „овлашћење; надлежност; одобрење, дозвола“: Карловци 1861, Нови Сад 1862, Загреб 1868. (Богишић), Цетиње 1950, Београд 1973, „моћ, снага нечијег деловања, утицаја на некога, на нешто“: Вук (*Рјечник*), Нови Сад 1862, Београд

1900. (М. Ђ. Милићевић), Београд–С. Карловци 1901, Загреб 1949, Љ. Ненадовић, „владавина, господарство; управљање, руковођење; старешинство“: Дубровник 1893, Београд 1914, потврда из Пољице (ZbNŽ), „превласт, доминација“: М. Ђ. Милићевић Београд 1879. (РСАНУ).

У RЈAZU *о̀блѧст* „моћ, власт“, код Вранчића, Микаље, Дела Беле, Белостенца, Јамбрешића, Волтића, Стулића, Вука и Даничића (потврде из 13–14. в.); „поглаварство (= скуп људи који над ким или над чим имају власт)“, код Стулића, Шулека и Ђ. Поповића; „достојанство“, код Микаље; „допуштење, овлаштење“, код Микаље; „право, повластица“, код Белостенца, Јамбрешића и Ђ. Поповића, са потврдама од 13. века; „снага, моћ“; „могућност“, код Микаље; „углед“; „изрека“; „имовина, власништво“, потврде из 13. века; „воља“; „подручје, на коме неко има власт“, код Даничића (потврде из 13, 14 и 15. века) и Ђ. Поповића („*Provinz, Gebiet, Territorium*“), потврде од 19. века.

Код Вука има *о̀блѧст* „*potestas*“: *не попусти, Господе Боже! области нечастивоме и некрштеноме* (кад се моле Богу) (Вук 1852).

Дијал. *о̀блѧст* „власт“, „подручје овласти, рада“, „грана знаности“ бачки Буњевци (Sekulić).

• У речницима руског језика: *о̀бласть* f. „велика власт, моћ; држава; област“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль), „власт“, „држава; делови државе; подручје на коме неко има власт, имање“, „територија“, „административно-територијална јединица неке државе“, прен. „духовна сфера човека“ (СРЈ XVIII), „власт“: 1083, 1395, 17. в., „право, слобода (да неко нешто уради)“: 12–13. в.; „територија, подручје“: 1230, 15, 17. в., „административно-територијална јединица“: 1058, 1667, „уопште простор“: 1530, 17. в.; „подручје, на коме неко има власт“: 14. в., „војска, војна сила неког краја“: 1183, 14. в.; „имовина, иметак“: 12–13. в.; „велика количина, велики број“: 1092; „грана делатности“: 1519. (СРЈ XI–XVII 12: 67–68), „подручје, на коме неко има власт“, „гео државе, подручје, провинција“, цсл. „власт“ (СЦСРЈ 3: 16), „власт (*potestas, auctoritas*)“, „војска“, „територија, подручје“, „насеља неке области“ (Срезневский 2: 516–517), „власт, моћ“, „насељена област“, од 12–13. в. (СДРЈ).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Т. Маретић каже за реч *област* да има потврда из најстаријих времена, да је од *ob-vlast* и упућује на стсл. и рус. *область* и слн. *oblast* (RJAZU 8: 386).

Скок изводи реч *област* у значењу 1. „надлештво“, нпр. *котарска област* и 2. „територија, провинција“, изводи од девербатива *vlâst*, са променом *bv-* > *b*, упућујући на рус. и укр. *волость* „округ“ (Skok 3: 604 s.v. *vládati*).

Т. Маретић је навео у *Језичном савјетнику* за реч *област* у значењу „Macht“ да је добра народна, а у значењу: „Gebiet, Provinz“ из рус. *область* и да је непотребна поред наших речи: *покрајина, подручје* (Maretić 1924: 71–72). У раду он је рекао да су речи *област* и *областан* „Gebiet“ (код Мажуранића и Ужаревића, Шулека и Ђ. Поповића), „Provinz“, „Territorium“ (код Ђ. Поповића) од рус. *область, областный* (Maretić 1892: 89).

Код Његоша С. Стијовић бележи црквенословенску реч *област*, са звездицом која значи да није потврђена у овом облику, у значењу „крај, територија“ (Стијовић С. 1992: 180). У РЊЈ забележена је именица *област* „крај, територија“, без ознаке порекла (1: 545).

В. Михајловић има посрбицу *област* „провинција“, забележену 1793. (Михајловић 1982: 239).

М. Зорић је реч *область (област)* „крај, подручје“, коју је користио Г. Магарашевић поч. 19. в., означила као славенизам (Зорић 2004: 109).

Р. Стијовић је реч *област* из Вуковог *Новог завјета* означила као црквенословенску (Стијовић Р. 2012б: 210). И. Клајн сматра да је именица *област* добијена у 19. веку прилагођавањем руске речи (СЈП 2004: 182). Т. Прпић сматра да је именица *област* непотребан русизам новијег времена поред домаће речи *подручје* (Prpić 1952: 89).

По Даљу и Срезњевском, рус. *область* је изведеница од *об-власть* (Даль 2: 593; Срезневский 2: 516–517). У етимолошким речницима руског језика реч *область* је преузета из стсл. и цсл. *область* (< *обвласть*) < псл. **ob-* + **volstь*. У струс. у том значењу забележене речи: *область* (11. в., са старословенским фонетским одликама) и *облость* (< **обволость*, с руским фонетизмом) (в. Срезневский 2: 533). Цигањенко сматра да је из стсл. у рус. и укр. (Фасмер 3: 102 s.v. *область*; Цыганенко 63 s.v. *власть*; Черных 1: 586 s.v. *область*). Код Куркине стоји исто тумачење (ТСРЯ Шв. 537).

У ЭССЯ реконструисан је псл. предложак **obvolstь* < **obvolsti* на основу словенских потврда: стсл. *область*, буг. *област*, мак. *област*, срп.-хрв. *област*, слн. *oblast*, чеш. *oblast*, слч. *oblast'*, струс. *оболость* („др.-русск.“) ((ст)рус. *область* и укр. *область* су из црквенословенског) (31: 89–90). У ЕСУМ s.v. *область* тумачи се као руска позајмљеница (4: 136). Блр. *вобласць* изводи се из црквенословенског (ЭСБМ 2: 174). Чеш. *oblast* Холуб и Копечни сматрају новијим русизмом, упућујући притом на цсл. *oblastь* и рус. *область*, међутим творбено *obl-ast* доводе у везу са чеш. *obly* (цсл. *obylъ* „округао“, псл. **ob-(v)ylъ*) (Holub/Kopečný 1: 250 s.vv. *oblast*, *obly*). По Махеку, то је такође русизам, али га изводи од *ob-vlast* „завладати неким подручјем“ (Machek 693 s.v. *vládnouti*). Слч. *oblast'* (од 19. в.) је од рус. *область* < стсл. *область* (Kralik 394 s.v. *oblast'*). Слн. *oblâst* (10. в.) Сној изводи из псл. **ob(v)olstь* „подручје на коме неко има власт“ < **ob(v)olsti* „овладати“ < **volsti* „владати“, а да је одатле струс. *оболость*, док је *область* из цсл. (Сној 457). Безлај за *oblâst* „potestas“ упућује на цсл. *oblastь* „id.“, одакле је и у срп.-хрв. (Bezlaј 2: 234). Буг. *област* и стбуг. *область* у БЕР-у из псл. **ab-vâlstь* (БЕР 4: 747).

У стсл. *область* „potestas“, „regio circumiacens“, „provincia“; *областьнь* „potestatem habens“ са старосрпским потврдама (Miklosich Lex. 467), „моћ, власт“, „подручје, територија“ (SJS 2: 472–473); цсл. *область* „подручје на коме неко има власт; власт“ (Дьяченко 364); нема код Петковића; ссл. *область* „potestas“, „provincia“, потврде су из споменика писаних (претежно) народним језиком, као што је Душанов законик, и из оних писаних српском редакцијом црквенословенског; значење је „власт“³⁷³, „подручје надлежности“, али и „област“, код Првовенчаног *область нышъвьскоу* је „област града Ниша“; придев *областьнь* „qui potestatem habet [= властан]“ из народног језика (Даничић 2: 183–184), у списима Св. Саве *область* у Карејском типичу три примера у значењу „власт“, једна у значењу „област“³⁷³: *въ богоданѣи емоу области* (Живот Св. Симеона) (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980: 106), реч *област* јавља се у у повељама и писмима српске деспотовине, најстарија потврда је из 1394–1395. год. из *Повеље монахиње Јевгеније са синовима кнезом Стефаном и Вуком Великој Лаври Св. Атанасија на Светој Гори* (Поломац 2016: 334). У ESJS

³⁷³ Од 15. в., у доба деспотовине, користи се синоним *власт* да означи територијалну јединицу државе.

стсл. *oblasti, oblastь* упућује се на *vlasti*, што ће бити објављено у једној од наредних свезака (9: 564).

◆ Љ. Стојановић је закључио, вероватно на основу потврда у RJAZU, да је *област* у значењу „*Provinz*“ домаћа стара реч (потврде од 13–15. века), а да је у новије време узета из руског (због потврда од 19. века). У наведеним етимолошким речницима срп.-хрв. *област* у значењу „власт“, „територија“ сматра се прасловенском, док се рус. *область* (управо због фонетских обележја) означава као црквенословенска реч. На основу свега наведеног, закључујемо: руски утицај „оживео“ је стару домаћу реч која се, с обзиром на потврду код Вука, није била сасвим изгубила из народног језика. У савременом српско-хрватском језику *област* је фреквентна реч.

ОКОНЧАТИ, СКОЊЧАТИ СЕ

■ В. § 2.1.2.3. (ЈПаб 1937а: 121).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *окднчати* рф. „завршити, довршити“: Београд 1971. (П. Ивић), Сарајево 1980, „навршити, напунити, намирити (одређен период времена); провести, проборавити (одређено време)“: Будим 1830, Б. Ћосић Београд 1986, „прекинути, зауставити даљи ток, одвијање, трајање“: М. Пупин 1929, Београд 1945, 1946, 1949, „одлуком, пресудом, нагодбом, споразумно и сл. довести у завршну фазу, до коначног решења“: *Подунавка* 1847, *Звоно* 1910, Београд 1924, 1930, Загреб 1921; „престати живети, умрети, скончати“: С. М. Сарајлија (прва пол. 19. в.), Матија Бан (друга пол. 19. в.), И. Руварац, Београд 1898–1899, 1946, „завршити (каријеру и сл), доспети на крају“: Сомбор 1870, Ј. Игњатовић Нови Сад 1888; заст. „завршити се, прећи на крају“: Београд 1872. (Ј. Панчић), 1880; *окднчати се* „доспети до краја, свршити се“: Београд 1893, Ј. Скерлић, Б. Пекић, „проћи, минути (о времену)“: Винавер Београд 1952, „завршити се (одређеним резултатом)“: Земун 1863, Београд 1907. (Сремац), 1939, 1946, 1949; „свршити се, завршити се“: Београд 1853. (РСАНУ); *скднчати* рф. „довршити, окончати“: Загреб друга пол. 19. в., Ћ. Јакшић, „упропастити, уништити“: Загреб пол. 20. в., „убити, погубити“: Загреб 1909; „умрети, погинути“: Загреб и Београд прва пол. 20. в., Ћ. Јакшић; *скднчати се* „убити се“: Загреб 1895, „умрети“: Загреб 1941. (РМС).

У RJAZU *окднчати* „докончати, свршити“, код Стулића (с напоменом да је из бревијара) и Ђ. Поповића, са потврдама из 19. века; „концем умоченим у бојадисану воду обележити дрво, које треба да се теше“: Лика, код Шулека као градитељски израз за нем. *anschnüeren*; *скднчати* „свршити“, код Микаље, Витезовића, Белостенца, Дела Беле, Јамбрешића, Волтића, Стулића, Даничића (са примерима из 13. и 14. века) и Ивековића, са потврдама од 13. века; *скднчати се* у речницима код Микаље, Белостенца, Дела Беле, Стулића и Даничића (са примерима од 13. века), „свршити се, довршити се“, потврде од 13. века, „умрети“, потврде од 14. в., „уништити се, нестати“, потврде од 15. в., „лишити се, остати без чега“, 1640, „уништити један другог“, 1662; уп. *скончање* гл. им. од *скончати* „свршетак, пропаст, уништење, умирање, смрт“, цсл. лик *скончаније*, старији облик *скончанје*, код Микаље, Витезовића, Белостенца, Јамбрешића, Стулића, Вука, Даничића (са 4 примера из 14. и 15. в.) и Ивековића, потврде су од 13. века.

Уп. код Вука *скончање* „finis“: *доћи ће и њему скончање* (Вук 1852).

Дијал. *окднчати* „завршити“, *скднчати* „умрети“ Војводина (РСГВ), *окончат* „довршити, завршити“ бачки Буњевци (Sekulić), *скднчати* „завршити, умрети, крепати“ Прошћење (Вујичић), *оконча* 3. sg. „погинути“, изр. *сконча (се) време* „каже се кад се време промени и почне киша“ Пирот (Златковић), *сконча* 3. sg. „окончати, завршити (о животу)“ Каменица код Ниша (Јовановић II), уп. *скончаније* црквена реч: *Тако ће да иде до скончанија света* и придев *скончанѝ* само у изразу *скончана среда*, Елезовић сматра да значи последња у месецу пре мене Косово (Елезовић II), чак. *okončät* „beeden, vollenden“, *skončät* pf. „zu Ende Führen, beenden“, „zugrunderichten, vernichten“, *skončät se* pf „sich entleiben; sich umbringen; zugrundegehen“, *skončövät* impf. *Po vǎz dôn skončöjě mi dūšu i tīlo, skončövät se, iskončät* pf. „zu Ende Führen, beenden“, „zugrunderichten, vernichten“, *iskončät se* pf. „sich entleiben; sich umbringen; zugrundegehen“, *iskončövät (se)* impf. (ČDL).

• У речницима руског језика: *окончить* pf. „завршити, свршити“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.; Даль), „завршити, довршити“, „завршити чиме“, „прекинути, зауставити“ (СРЯ XVIII), *окончить* pf. према *оканчивать* impf. „завршавати“ (СЦСРЯ 3: 59); *окончатъ* „завршити“ (Даль), „завршити, довршити“, „завршити

чиме“, „прекинути, зауставити“ (СРЈ XVIII), *окончати* „завршити“: 998, 1708. (СРЈ XI–XVII 12: 337), *окончатъ* рф. према *оканчивать* impf. „завршавати“ (СЦСРЈ 3: 59), *оконьчати* „завршити“ (Срезневский 2: 646); *скончатъ* рф. „приводити крају“ (Даль), *скончати* / *съкончати* / *съконьчати* „завршити“: 1057, 989, 1318, 16. в., 1663, „завршити нешто у горњем делу“: 1499, „провести одређено време“: 13, 15. в., „остварити (о годинама)“: 14. в.; „свршити“: 11, 14. в.; „испунити“: 13, 16. в.; „погубити“: 12, 13. в.; „убити“: 1175, 1147, 1551; „умрети“: 13, 14. в.; „одбити“: 11. в. (СРЈ XI–XVII 24: 228–229), *скончатъ* рф. према *кончатъ* и *скончаватъ* impf. „завршавати“ (СЦСРЈ 4: 135), *съконьчати* „завршити“, „свршити“, „испунити“, „убити“, „одбити“ (Срезневский 3: 720); *скончатъся* „умрети, преминути“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.), *скончатися* / *съкончатися* / *съконьчатися* „завршавати се“: 1437, 16. в., 1497, 1696, „бити завршен“: 12. в., „завршавати се, истицати (о времену)“: 1076, 13, 16. в., 1670, „пресушити“: 12–13. в., 1499, 16. в., „изгубити снагу (о закону, документу и сл.)“: 1146, 16. в., 1586, „нестати“: 15. в., 1679; „вршити се“: 1057; „остварити се“: 1057, 1499, 15. в.; „убити се“: 1494, 11. в., 1487, „бити сатрт, истребљен“: 11. в.; „умрети“: 12–13. в., 1377, 14. в., 1690; „онај који је умро“: 1713; прен. „обрушити се (о гневу и сл.)“: 1261, 15. в., 1499; „достиги“: 15. в. (СРЈ XI–XVII 24: 229–231), *скончатъся* рф. према *кончатъся* и *скончаватъся* impf. „завршавати се“ (СЦСРЈ 4: 135), *съконьчатиса* „завршити се“, „умрети“, „остварити се“, „свршити се“, „бити истребљен“, прен. „обрушити се (о гневу и сл.)“, „достиги“ (Срезневский 3: 720–721).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Т. Маретић каже да су глаголи *окончати* „свршити“ и *окончати* „концем умоченим у бојадисану воду обележити дрво, које треба да се теше“ изведени од префикса *о-* и глагола *кончати* (RJAZU 8: 840). С. Мусулин је за *скончати* упутио на облике из стсл. *skopъčati* (*se*) „consummare“, рус. *скончатъся* „умрети“, слн. *skopčati*, буг. *скончам* (*се*), чеш. *skončiti* (*se*), пољ. *skończyć* (*się*) (RJAZU 15: 271). Скок сврстава глагол *окончати* међу деривате од општесловенске именице *конац* (1: 316 s.v. *-čēti*).

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже за глагол *окончати* „докончати, свршити“ да се може поднети, а за *скончати се* „убити се“ мисли да је кајкавски (Maretić 1924: 77, 133).

У РНЈ забележен је глагол *окончити* „окончати“ < цркв.-рус. *окончить* (1: 573).

Уп. код Ј. Ајдуковића русизам *окончавати* из Московљевића, од рус. *оканчивать*, са коментаром да је на формирање утицала ортографија модела и творбено-морфолошке законитости језика примаоца (Ајдуковић 1997: 261).

М. Зорић је означила као славенизме речи: *окончати* „завршити“, *окончати се* „завршити се“, *окончавати се* „завршавати се“ и *окончание* (*окончаније*) / *окончение* (*оконченије*) „завршетак“, које је користио Г. Магарашевић поч. 19. в. (Зорић 2004: 111). Именица *оконченије* „завршетак, наставак“ налази се у делу *Историја трговине* Д. Исајловића из 1816. год. (Младеновић 1989: 111, Младеновић 2008: 396, 459).

У руским етимолошким речницима се глаголи *окончить*, *окончатъ* и *скончатъся* не помињу (Фасмер; Цыганенко; Черных). По својим творбеним структурама, *окончить*, *окончатъ* и *скончатъ(ся)* су префигирани глаголи од *кончить*, *кончатъ*. Цигањенко сматра да је *кончить* наслеђено из струс. *кончити* који је изведен од *коньць* (Цыганенко 187).

У ЭССЯ реконструисани су псл. предлозици **обкопъчати* < **копъчати* на основу потврда: стсл. *окончатн*, срп.-хрв. *окончати*, дијал. *окончãт* (ЋDL), струс. („др.-руск.“ и „ст.-руск.“) *окончати(ся)* и рус. дијал. *окончатъ* (27: 143 s.v. **обкопчати*). За псл. **копчати* стоји да је у вези са **копчѣти* < **копъсь* (11: 7–8 s.v. **копчѣти*, 6 s.v. **копчати*).

Уп. пољ. *skończyć* (*się*) „завршити (се)“ Бориш изводи од глагола *kończyć* (15. в.) < псл. **копъчѣти* „завршавати“ < **копъсь* (Bogus 248 s.v. *kończyć*).

Чеш. *skončiti* (*se*) не помиње Махек, али наводи стчеш. глагол *skončeti* под одредницом *konec* < псл. **копъсь* (Machek 273). Холуб и Копечни помињу *končiti* деноминал од *konec* < цел. **копъсь* < псл. **копъ* (Holub/Корећný 1: 178 s.v. *konec*).

Слн. *skončati* и *okončati* Сној изводи од *končati* < *konec* < псл. **копъсь* (Snoj 301 s.v. *kónec*).

Буг. *окончавам* 1. sg., стбуг. *съкончати*, *окончати* у БЕР-у сматрају се изведеницама од *конец* < **капъ*, *капъ* (2: 589 s.v. *конецъ*²), док дијал. *скончам*, *сконча*, *скончавам*

„довршавати, завршавати до краја; умирати, свршавати“, *скòнѣча, скòнѣчвам*, „завршавати“ су од глагола *конча*, дијал. *кончавам* < *конь, конец* (2: 605 s.v. *конча*).

Миклошич за окончати „finire“ даје српскословенске потврде из преводног житија 15. в. и пролога 16. в., за рефлексивно окончатиса из минеја 16. в. (оконѣча се лнтоуѣрѣгна), съконѣчати „consummare“, съконѣчатиса (Miklosich Lex. 498, 928). Стсл. окончати „завршити, свршити“; съконѣчати, съконѣчатиса „завршити (се)“, „умрети“; „уништити, истребити“, съконѣчати са „умрети мученичком смрћу“, „потрошити, исцрпсти“; „испунити (се), урадити“, „извршити“, „свршити“, „провести (време)“; „истрајати до краја“ (SJS 2: 531, 3: 273–275); цсл. сконѣавшійса „испунити се, умрети“, сконѣаваю „свршавати се“, сконѣаватиса „умирати“ (Дьяченко 608); рсл. сконѣчати < съконѣчати „свршити; довршити“, сконѣчатиса „свршити се, испунити се“, „умрети“ (Петковић 235–236); ссл. съконѣчати „finire“, съконѣчати се „finiri (vitam finire)“, съконѣчавати „finire“, съконѣчавати се „finiri (vitam finire)“, конѣчати „finire“, транзитивно конѣавшоу ѣмоу молнтоу (Првовенчани) и рефлексивно конѣчати се „умрети“³⁷⁴ (Даничић 3: 237, 1: 474); уп. у списима Св. Саве конѣчати (Карејски типик, Живот Св. Симеона), сконѣчати, сконѣчание (Житије Св. Симеона) (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980: 77–78, 159). У Хиландарском типику В. Савић бележи речи: съконѣчати „окончати, завршити, довршити (богослужење или какав богослужбени садржај)“, съконѣчавати „окончавати, завршавати (какву радњу)“, съконѣчание „окончање, свршетак, извршење, испуњење, остварење“ (Савић 2013: 934–935). У ESJS наведени су стсл. *оконѣчати* и *съконѣчати* као изведенице од именице *копѣсь* < псл. **копѣсь* (6: 336).

◆ Глагол *окончати* прасловенског је порекла. У значењу „свршити“ потврђен је у RJAZU од 19. века, док у РСМ потврде од 19. века се односе на значења: „навршити, напунити, намирити (одређен период времена); провести, проборавити (одређено време)“, „одлуком, пресудом, нагодбом, споразумно и сл. довести у завршну фазу, до коначног решења“, „умрети“ и „завршити (се)“. Дијалекатске потврде забележене су у значењу „завршити“ (Војводина и

³⁷⁴ О *кончати (се)* pf. и impf. писала је И. Грицкат (Грицкат 1957–1958: 88). Она је закључила да се повратни облик имперфективног глагола употребљавао само у најстаријим епохама књижевности, а као перфективан до 15. века.

буњевачки говори) и „погинути“ (Пирот) и чакавска *okončät*. Вук нема ни *окончати* ни *скончати*, него само *скончање*, па би се могло ипак допустити црквени утицај, или маргинализација деноминала од **kopъсь* након што је код речи *конац* превладало данашње значење, а „крај“ потиснуто у домен фразеологије (*без краја и конца, конач дело краси*). Стога је можда *докрајчити* потисло али не сасвим истисло *окончати, свршити* — *скончати*. Рус. *окончатъ* је застарели глагол (струс. *окончати* од 10. в.), у савременом руском употребљава се у том значењу *окончить*. Поред цсл. глагола *окончати* „*finire*“, потврђено је и буг. *окончавам* (стбуг. *окончати*) и слн. *okončati*.

Богата грађа за глагол *скончати се* датира од 13. века (Даничић, RJAZU). Широко је распрострањен по дијалектима: Војводина, ЦГ, југоисточна Србија. На основу потврда у словенским језицима: (ст)рус. *скончатъся* (од 11. века), стсл. *скончати(са)*, слн. *skončati*, стбуг. *съкончати* и ссл. *съкончати(се)* могли бисмо извести тај глагол од псл. предлошка **съkončati < *končati*. Несумњиво је народна реч, што се може поткрепити и чињеницом да према рефлексивној употреби у цсл. *съкончати са*, ссл. *съкончати се* имамо у том значењу интранзитивну *скончати* која упућује на интранзитив на *-ěti са ě > а* иза *č*, уп. стчеш. *skončěti* „скончати, умрети“. У савременом српско-хрватском језику *окончати* је фреквентније од *скончати се*.

ОСКУДЕВАТИ

■ В. § 2.1.2.1. (Ђорђевић 1934д: 19).

□ В. § 2.1.1.2.4. (ЈПаб 1936е: 59).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *оскудѣвати* и *искудијѣвати* impf. „трпети оскудицу“: Београд 1925, М. Пупин 1929, Ј. Скерлић, *Развитак* Бања Лука 1938, Б. Пекић, потврда из Трговишта, јуж. Србија (Златановић); „бити сиромашан“: Београд 1893, 1912; заст. „недостајати, мањкати“: Београд 1860, 1881. (*Ратник*), 1904, 1912, 1931; неуоб. „штедети, шкртарити“: Сарајево 1911, Београд 1930. (РСАНУ). У RJAZU *оскудијевати* „слабити, постајати оскудан, сиромашан“, код Стулића (с напоменом да је из руског), Шулека и Ћ. Поповића, са потврдом од Ј. Рајића *Собрание* (1793) и напоменом да је то учена реч.

Код Вука има једино *òскудан* „*parcus, tenuis*“, *òскудица* „*penuria*“ Војводина и *òскудност* „*penuria*“ (Вук 1852).

Дијал. *оскудѣвати* „осећати, трпети оскудицу у нечему, немати довољно чега“ Војводина (РСГВ), *оскудѣват* „патити због несташице средстава за живот“ сев. Метохија (Букумирић), *оскућевати* „оскудевати“ Качер (Петровић/Капустина), *оскућевам* 1. sg. „оскудевати“ Трговиште, јуж. Србија (Златановић), *оскућевам* 1. sg. „оскудевати“ Јабланица (Жугић), *оскуиѣва, оскуиѣје* 3. sg. *imprf.* „трпети оскудицу, оскудевати“ Тимок (Динић), *оскућѣва, оскућѣје* 3. sg. „оскудевати“, *оскућевáње* гл. им. „оскудица“ Црна Трава (Стојановић), *оскућѣва, оскућѣје* 3. sg. „оскудевати“ Каменица код Ниша (Јовановић I), *оскудѣјем / оскућѣјем / оскуиѣјем* [sic! последња лексема без акцента] 1. sg. „оскудевати“ Пирот (Живковић), *оскудѣје, оскућáва, оскућѣва, оскућѣје* 3. sg. „оскудевати, лишавати се“ Пирот (Златковић), чак. *oskudǐvǎt* „оскудевато, Mangel leiden“ (ČDL); уп. *òскудан* „који оскудева, који трпи оскудицу“, *òскудица* „недостатак, беда, неимаштина, сиромаштво“ бачки Буњевци (Sekulić), *òскудан* „којему нешто недостаје, који нема, који је сиромашан“, *оскудица* „неимаштина, сиромаштво, недостајање материјалних добара“ Загарач (Ћупићи), *òскудица* „неимаштина, сиромаштво“, *òскудница* „оскудица“, *оскудлѣк* „id“, *оскудáција* „id.“ Црна Трава (Стојановић), *òскудица* „сиромаштво“, *оскудлѣк* „оскудица“ Каменица код Ниша (Јовановић I).

• У речницима руског језика: *оскудѣтъ* pf. „осиромашити“, *оскудѣвѣтъ* *imprf.* „сиромашити“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.), *оскудѣтъ* „осиромашити“, *оскудѣвѣтъ* „сиромашити“ (Даль s.v. *оскуждать, оскудить*), *оскудѣтъ, оскудѣвѣтъ* „осиромашити; назадовати; испитати недостатак чега; умањити, постати мањи, слабији, ослабети“, (СРЯ XVIII), *оскудѣвати* „умањивати (количину)“: 11. в., 1560, 17. в.; „завршавати се“: 1418, 15. в., 1656, 1672; „трпети сиромаштво“: 15. в.; „назадовати“: 15. в., „слабети“: 1499; *оскудѣти* „умањити се“: 1499, 17. в.; „прекратити живот“: 1076, 1382; „недостајати“: 11, 12–13. в., 1499, 1518; „постајати сиромашан“: 14. в., 1646; „опастити“: 1093, 1114; „ослабети“: 14. в., „показати се без снаге“: 1573; „удаљити се од кога, чега“: 12, 13. в., 1627; „престрати, прекратити“: 1499; „исцрпсти, изнурити“ (?) 1499. (СРЯ XI–XVII 13: 98–100), *оскудѣвѣтъ* „сиромашити“; „исцрпљивати се“, *оскудѣтъ* pf. према *оскудѣвѣтъ* *imprf.* (СЦСРЯ 3: 83), *оскудѣвати* „сиромашити“: 11. в.; *оскудѣти*

„умањити“: 11. в., 1150, 1410; „осиромашити“: 1096, 12. в.; „ослабети“; „прекратити“; „погинути“: 1076; „заморити се, исцрпсти се“; „бити остављен“: 14. в.; „бити испуљен“ (Срезневский 2: 721).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Скок за деноминал *оскудијевати* impf. према *оскудјети* pf. (16. в.), који се данас не говори, упућује на стцсл. *skōděti* „оскудевати“ < псл. *skōdъ*, док су облици без -о- *скудан*, *скуда* и *скуд(н)ост* (Доментијан, заправо: Теодосије, Ј. Рајић, Стулић) русизми (Skok 2: 571 s.v. *òskudan*).

Т. Маретић каже да је глагол *оскудијевати* „entbehren; немати, лишавати се“ из рус. *оскудѣвать* „постајати сиромашан“ и да га треба користити у конструкцији *оскудијевати чим (храном)*, *оскудијевати у чему (у житиу)*, као и да није добро користити га у значењу „недостајати“, нпр. *њима оскудијева осјећај за државне потребе* (Maretić 1924: 81).

У РНЈ забележене су именице *оскудица* и *оскудност* „недостатак, сиромаштво“, без ознаке порекла (1: 591).

У етимолошким речницима руског језика се не помиње свршени глагол *оскудѣтъ* и несвршени *оскудевати*, једино се код Фасмера под одредницом *скудный* наводе префигирани облици: стсл. *оскѣдѣти* и *оскѣдѣти*, буг. *оскѣден*, срп.-хрв. *òskudan* и слн. *oskōdān* < псл. **skōdъ* (Фасмер 3: 661).

У ЭССЯ реконструисани су **obskōděti* (29: 185) и **obskōdēvati* < **obskōděti* (186), за први се наводи да је код нас из ссл., за други се дају потврде: буг. *оскудѣвам*, срп.-хрв. *оскудевати*, дијал. *оскудијевати*, слн. *oskodēvati*, струс. („др.-русск.“) *оскудѣвати*, рус. *оскудевати*, укр. *оскудивати* књиж., блр. дијал. *оскудзевати*.

Уп. буг. *оскѣден* изведено од *скѣден* своди се на псл. **skōdънь(иъ)* (БЕР 6: 816 s.v. *скѣден*).

А. Глухак каже да је глагол *оскудијевати* изведеница од старијег *оскудјети* (Gluhak 459 s.v. *òskudan*).

Миклошич има глаголе *оскѣдѣвати* „deficere“ са две српскословенске потврде (не наводи их, али се подразумева да је *оскѣдѣвати*), *оскѣдѣти* „deficere“ (Miklosich Lex. 518). У SJS забележени су стсл. глаголи *оскѣдѣти* „сиромашити; смањивати“; *оскѣдѣти* „ослабети; погинути, прекратити живот“ (4: 100; 2: 562). У цсл. *оскѣдѣвати* „остављати, напуштати; занемаривати“ (Дьяченко 389). Петковић ту

реч нема. Код Даничића има ссл. *оскоудѣти* „deficere“ (Даничић 2: 234); у списима Св. Саве *оскоудѣти* (Карејски типик, Житије Св. Симеона), *нескоудѣкъмъ* (прво слово Хиландарског типика) (Трифунувић/Јовановић/Јухас 1980: 111, 102). Уп. у Хиландарском типик у ссл. прилог *нескоудно* „неизоставно, без пропуста, прекида“ (Савић 2013: 733). У ЕСЈС од стсл. придева *skod* „gering, bescheiden“ (< псл. **skodъ*) изводе се глаголи *skoděti* „мршавити, смањивати“, *oskoděti* „ослабити; отрпети недостатак“ и итеративно *oskoděvati* (14: 825 s.v. *skod*).

◆ Глагол *оскуд(и)евати* посведочен је у РЈАЗУ од славеносрпског периода, у делу *Собрание* Ј. Рајића, које се сматра мешавином народног српског и српскословенског језика. Скок сугерише да је тај глагол црквенословенског порекла. То подупиру потврде код Миклошича и Дјаченка. Међутим, тај глагол је добро посведочен у дијалекатима (Војводина, северозападна, јужна и југоисточна Србија, чакавски). У ЭССЯ третира се као псл. наслеђе. Може бити и народна реч, као што је сам придев *оскудан* (в. код Вука). Облици са *и, њ* < **dj* из призренско-тимочке зоне не везују се непосредно за *оскждѣвати, -ваѡ* него за *оскждѣдати, -ждаѡ*. Данас је то фреквентна реч у српско-хрватском језику.

ОТКУПЉИВАТИ

■ Коментар за реченицу: *Ми смо... сваке године... чинили обећања... и то смо откупљивали.* „Није добро речено, јер се реч, обећање не откупљује (тај глагол има као главно материјално значење: за новац или слично – нешто купити), већ *искупљује*. То је русизам и значи ослободити што каквом ценом која може бити различито схваћена, у овом случају добрим прилозима. Док се не нађе боља наша реч за овај појам, може се задржати.“ (ЈП 1933б: 59).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *откупљивати* impf. „ослобађати, избављати из ропства, заточеништва, заробљеништва и сл. полагајући, дајући новац као замену, залог“: НП *Забавник* 1820, Београд 1895, 1900, Ј. Цвијић, мит. „према народним обичајима, вршити откупљивање новцем или нечим др.“: Буњевци, мит. „магијом, чудотворном радњом вршити симболичко откупљивање болесника (у циљу излечења) или живог од мртвог“: Левач; „куповати“: Београд 1892. (*Просветни гласник*), 1893, 1947, *Бранково коло* 1905, Загреб 1984, Ријека 1986, М. П. Шапчанин; експр. „великим напором стицати“: Нови Сад 1869; „надомештати,

надокнађивати“: Београд 1889, 1931, Загреб 1949, Љ. Ненадовић, Б. Нушић; „жртвујући се искупљивати (неког, нешто) у циљу спасења“: Београд 1896, 1926. (Т. Ујевић), Мостар 1899, „избављати, спасавати (душу)“: Београд кр. 19. в., Загреб 1928, 1950. (Т. Ујевић), „искупљивати кајањем“: Београд 1925, „враћати, узвраћати (нечим), искупљивати“: Загреб 1921; **откупљивати се** „ослобађати се“: Вук, Загреб 1928, Београд 1976, „новцем или чим другим ослобађати се какве невоље“: Београд 1899, 1940. (И. Секулић), Андрић, „поправљати утисак“: Нушић, мит. „према народним обичајима, вршити откупљивање новцем или нечим другим као откупом за себе“: *Даница* 1866; „избављати се од греха испаштањем“: Београд 1899. (РСАНУ).

У RЈAZU *откупљивати* итеративни глагол од *откупљати*, код Дела Беле, Белостенца, Јамбрешића, Волтића, Стулића и Вука, „откупљати ствари“: И. Држић 1637, Ф. Ластрић (18. в.), „искупити (оно што је некад било нечије, па је заложено или слично, па је потпало под власт другог)“: М. Дивковић (17. в.), Вук, Даничић, „искупити, избавити, ослободити“: потврде од 17. в., „избавити, спасти од пакла, ђавола“: потврде од 16. в.

Код Вука има *откупљивати* impf. „redimo“, *откупити* pf. „redimo“ (Вук 1852).

Дијал. *откупљивати* „куповати“, „вршити откупљивање младе новцем“ Војводина (РСГВ), *откупљиват (се)* „откупом избављати, ослобађати“, „куповати“ бачки Буњевци (Reić/Vačlija), *откупје / откупје* 3. sg. impf. „обављати откуп, куповати, откупљивати“, *откупување* гл. им., *откупни (се)* 3. sg. pf. „купити“, „избавити се откупом, купити слободу“ Црна Трава (Стојановић), *откупје (се)* 3. sg. impf. „вршити откуп, обављати откуп, откупљивати се“, *откупни (се)* 3. sg. pf. „извршити откуп, обавити откуп“, „откупом се избавити, ослободити“ Каменица код Ниша (Јовановић I), *откупјем* 1. sg. impf. „откупљивати“ Јабланица (Жугић), *откупје* 3. sg. impf. „откупљивати“ Пирот (Златковић).

• У речницима руског језика: *откупить* pf. „откупити, закупити“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль), *откупить* pf. и *откупать* impf. „узети у откуп, аренду“, „скупити исти товар“, „платити и добити робу, откупити“ (СРЈ ХVIII), *откупити* „узети у откуп, аренду“: 1497, 1637; „откупити“: 1476, 1636, 17. в. (СРЈ XI–XVII 13: 254–255), *откупить* pf. према *откупать* impf. „престати куповати“ (СЦСРЈ 3:

111), *отъкъпати* „узимати у откуп“ (Срезневский 2: 792), *отъкъпати* „откупити“, *отъкъпати* (СДРЯ).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Скок помиње глагол *от-купљивати* од итератива на *-va-* (Skok 2: 239 s.v. *kúpiti*).

Уп. у РЊЈ глагол *откупити* „ослободити“, без ознаке порекла (1: 602–603).

У етимолошким речницима руског језика се глагол *откупитъ* не помиње (Фасмер; Цыганенко; Черных). По творбеном саставу, то је изведеница од глагола *купитъ*.

У ЭССЯ реконструисан је псл. глагол **otkupiti (se) < *kupiti (se)*, са потврдама из стсл. и цсл. откъпати „redimere“, буг. *откупа, откупвам, откупавам, откупа се*, мак. *откупи (се)*, срп.-хрв. *одкупити, откупити*, слн. *odkupiti*, стчеш. *otkúpiti (sě)*, чеш. *odkouřiti (se)*, стслч. и слч. *odkúpit' (sa)*, глуж. *wotkupić*, длуж. *wótkupiš*, стпољ. *odkupić, otkupić*, пољ. *odkupić (się), okupić (się)*, струс. („др.-русск.“) *отъкоупити, окоупити, отъкоупитисѧ*, („ст.-русск.“) *откупити(ся)*, рус. *откупить(ся)*, стукр. *откоупити*, укр. *відкупити*, блр. *адкупі́цца, откупі́цца* (37: 97–99). Код псл. **otkupjati (se) < *otkupiti (se)* међу потврдама налази се рус. дијал. *откупля́ть(ся)* „откупљивати (се) новцем“ (37: 100).

Уп. буг. *откупувам (се)* и *откупвам* 1. sg. префигирани су облици од *купавам* (БЕР 3: 141–142).

Миклошич има глагол отъкоупити „redimere“, једино са потврдама из misc.-serb. (српскословенски рукопис мешовитог садржаја из XVII в.) и Monumenta Serbica (Miklosich Lex. 536). Стсл. отъкоуповати „id.“ (SJS 2: 600); нема код Дјаченка, нити код Петковића; ссл. отъкоупити „redimere“, отъкоуповати „id.“ (Даничић 2: 250), нема у списима Св. Саве (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980). У ESJS наведен је стсл. *otkupovati* као изведеница од глагола *kupiti < псл. *kupiti* (7: 383).

◆ Итеративни глагол *откупљивати* добро је посведочен у RJAZU, са потврдама од 16. века. Широко је распрострањен по дијалектима (Војводина, југоисточна Србија). У ЈП коментар се односио на значење тог глагола, указујући на то да се може употребити једино у значењу „откупити новцем“ (у том значењу среће се у дијалектима), међутим у РСАНУ и RJAZU потврде тога глагола односе се на

откупљивање не само новцем већ и другим средствима, нпр. „великим напором (стицати)“ итд. Данас је то фреквентна реч.

ОЧАЈАВАТИ, ОЧАЈАВАЊЕ

■ В. § 2.1.2.4. (Малић 1981: 52–53).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *очајавати* *impf.* „падати у очај, бити обузет очајем“: Београд 1911, 1930, 1978, Загреб 1983, Р. Домановић, Сремац, заст. покр. „бити веома забринут“: *Забавник* 1835, Београд 1872. (М. Ђ. Милићевић), 1895, 1927; *очајавати се* заст. „бити обузет очајем“: Д. Обрадовић; *очајавље* глаголска именица од *очајавати* (РСАНУ).

У RЈAZU *очајавати* „губити наду“, несвршени глагол према свршеном *очајати*, код Стулића (с напоменом да је из руског речника), Шулека и Ђ. Поповића, са потврдама из 19. в. и једном код Д. Обрадовића (1788) као повратни глагол *очајавати се*; *очајавље* гл. именица од *очајавати*, код Шулека и Ђ. Поповића.

Уп. код Вука *очајати pf.* „despero“, *очајати се pf.* „manere“: *Тако се не очајао хиљаду година!*, „остати“ ЦГ (Вук 1852).

• У речницима руског језика: *отчаять(ся) pf.* „пасти у очајање“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль), *отчаять(ся) pf.* „id.“, *отчаявать(ся) impf.* „очајавати“ (СРЈ ХVIII), *отчаять / отчаать* „изгубити наду у нешто“: 13, 14, 16, 17. в.; „изгубити наду у повољан исход“: 13, 17. в., „погрузити у очај“: 16. в.; „пасти, падати у очај“: 1662; „не очекивати шта“: 11. в., *отчаяться / отчааться* „изгубити наду у нешто“: 1230, 1392; „пасти, падати у очајање“: 1076, 17. в., *отчаяваться / отчаиваться* „губити наду“: 1047, 15. в., 1594, 1696. (СРЈ XI–XVII 14: 61–63), *отчаять(ся) pf.* према *отчаявать(ся) impf.* „(из)губити наду“ (СЦСРЈ 3: 139), *отчаџати* „очекивати“, „падати у очај“, „бити без наде“, „одговарати“, *отчаџатисѧ / отчаатисѧ* „губити наду, падати у очајање“ (Срезневский 2: 821–823); *отчаяние* п. „очајање“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.), *отчаянный человек* „очајан човек“ (Даль s.v. *отчая(и)вать, отчаять*), *отчаяние* „очајање“, „безнадежност“, „решеност да се нешто уради“ (СРЈ ХVIII), *отчаяние / отчаание / отчание / отчаянье* „очајање“: 1076, 1261, 15. в., 1628, 16. в., „осуда“: 12. в. (СРЈ XI–XVII 14: 62), *отчаяние* „очајање“ (СЦСРЈ 3: 139), *отчаџание* „id.“, „одважност“ (Срезневский 2: 821).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Т. Маретић каже да је у најстаријем примеру (Д. Обрадовић) глагол *очајавати се* узето из рус. *отчаяться* (RJAZU 8: 509).

Скок је навео префигирани глагол *очајавати*, у којем се група *от-џ* асимилувала у *џ*, као изведеницу од глагола *чајати*, која је стцсл. порекла и која се очувала само с префиксом *od-, ot čaja* „од чекања“ > *очајати* „престати надати се“ (Вук), са истим префиксом и значењу у украјинском, староцрквенословенском и словенском³⁷⁵ (Skok 1: 288 s.v. *čajati*).

Уп. у *Језичном савјетнику* Т. Маретић каже за реч *очај* „Verzweiflung“ да је нема у RJAZU и да је боље: *очајање* (Maretić 1924: 74).

Код Његоша С. Стијовић бележи: црквенословенску реч *очајаније*, кованицу на бази црквенословенског *очајаник*, руску *очајани*, са звездицом која значи да није потврђена у овом облику, и руску *очајано* „очајнички“ (Стијовић С. 1992: 183). У РЊЈ забележене су речи: *очајани* „очајан“ < цркв.-рус. *отчаянный*, *очајаније* „очајање“ < цркв.-рус. *отчаяние*, док су друге речи без ознаке порекла: *очајаник* „очајник“, *очајано* „очајнички“ и *очајати* „остати дуго, вечито на истом месту“: *Удар нађѣ икру у камену, | без њега би у кам очајала* Горски вијенац (1: 607).

В. Михајловић има посрбицу *очајаније* „десперат“, забележену 1809. (Михајловић 1982: 277).

М. Зорић је реч *отчаяние* (*очајаније*) „очајање“, коју је користио Г. Магарашевић поч. 19. в., означила као славенизам (Зорић 2004: 115). Ту речи А. Младеновић налази у роману Ј. Стерије Поповића *Роман без романа* (40-тих год. 19. в.) уз коментар да она припада славеносрпском језичком слоју, што значи да је по пореклу: из руског, рускословенског и српскословенског језика (Младеновић 1989: 130). Она се налази и у делима С. Сремца и Н. Петровић је обележава као славенизам (Петровић Н. 1997: 151).

Б. Л. Дабић сматра да је код Његоша реч *очајаније* „несумњиви славјанизам“ (Дабић 1984: 51).

³⁷⁵ У слн. постоје речи које нису у вези са срп.-хрв. *очајавати*, то су: *očejavati* „säubern (= очистити)“, *očeјati* „id.“ (Pleteršnik), а код Безлаја *očajati (se)* и *oščajati (se)* „устрчавати (се), оклевати, колебати (се)“, с коментаром да је нејасно (Bezljaj 2: 260 sv. *oščajati, oščevati*). Код Сноја нема.

Цигањенко сматра да је рус. *отча́яются* преузето од стсл. *отъчѣатиѡса* < *чѣати* „чекати“ (уп. рус. *чаять*), а да је *отчаяние* < струс. *отъчаяние* изведено од *отъчаянь* (Цыганенко 283).

У ЭССЯ реконструисан је псл. предложак **отъѣјати (se)* < *отъ-* + **ѣјати*, на основу стсл. *отъчѣати (са)*, буг. *отчая*, срп.-хрв. *очајати*, струс. („др.-русск.“) *отчаѣати*, *отчаѣатиѡса*, рус. *отчаять(ся)* и блр. *адчаяца* (Зб: 172–173). Реконструкција псл. **обѣјати* заснована је искључиво на срп.-хрв. *о́чајати* „остати, укочити се, обарети“ из RIAZU (ЭССЯ 26: 132). У RIAZU има *о́чајати* < *о-ѣјати* „остати, укочити се, обарети“, код Вука „manere“ из ЦГ и код Ђ. Поповића, и *оча̀јати* < *од-ѣјати*, код Стулића, Вука „despero“ и Даничића „desperare“ са све ссл. потврде, са једном потврдом из Вукове преписке и потврдом за рефлексивни облик *очајати се* код Зелића (1823), за коју аутори речника сматрају да је према рус. *очаяться* (8: 509).

Укр. *відча́й* „очај“ и *одча́й* „id.“ у ЕСУМ изводе се од псл. предлошка **отъѣјати se*, који је у вези са **ѣјати* (1: 395 s.v. *відча́й*).

Блр. *адча́йваца*, *адчаиць* и *адчай* изводи се од псл. **ѣјати* (ЭСБМ 1: 93).

Буг. *отча́йвам (се)*, *отча́я (се)*, *отча́ям (се)*, стбуг. *отъчѣати (са)*, *отъчѣаѣниѣ*, *отъчѣаѣниѣ*, *отъчѣаѣниѣ* изводе се од псл. **отъѣјати*, уз напомену да је тај глагол слабо посведочен у дијалектима, па стога у БЕР-у сматрају да је у књижевни језик ушло или из црквенословенског или је преузето из руског (4: 979).

Код Миклошича има *отъчѣавати* „desperare“; *отъчѣавати (са)* „id.“; *отъчѣати*, *отъчѣати* „id.“, *отъчѣати са* „id.“; *отъчѣаѣниѣ*, *отъчѣаѣниѣ* „desperatio“, *отъчѣаѣниѣ* „abstinentia“; *отѣати* „desperare“ са једном једином потврдом, из ссл. превода Антиохових пандекти из 14 в.; *отѣаѣнь* „desperans“ са ссл. потврдом из 16. в. (Miklosich Lex. 542, 547). Стсл. *отъчѣати (са)* „очајавати“, „полудети“ (SJS 2: 621–622). Нема у рускословенском речнику Петковића. У ссл. *отъчѣати се* „desperare“ (Даничић 2: 260); у списима Св. Саве тог глагола нема, уп. *нечѣаѣниѣ* (Живот Св. Симеона) (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980: 103); у *Лествици* Јована Синаита, филозофском и теолошком спису српске редакције из 14. века, налази се реч *отъчѣаѣниѣ* „очајање“ (Капустина 2016: 255).

◆ Глагол *очајавати (се)* „бити обузет очајем“ потврђен је у речницима срп.-хрв. језика од друге половине 18. века (код Д. Обрадовића, из славеносрпског

периода). У руском језику несвршени глагол *отчаяваться* „очајавати, губити наду“ потврђен је од 1047. год. и свршени облик *отчаять(ся)*, струс. *отчаати(сѧ)*, такође, од 11. века. Са проширењем *-ва-* срећемо још у буг. *отчаївам (се)* и блр. *адчаїваица*. Ссл. отъчати „desperare“ добро је посведочено код Миклошича и Даничића и као народна реч *очајати (се)* у Црној Гори (Вук, Његош), *очајавати* је регуларан итератив одатле. Ссл. очати и очанъ код Миклошича може бити и од **občajati* (в. у ЭССЯ). У истом рукопису где је ссл. очати (ссл. превод Антиохових пандекти) среће се отъчанъ са значењем „апстиненција“, за шта Миклошич упућује на отъшати са „abstinere“ са једином потврдом из ссл. Ихнелата (рекција: отъ нѧо). Знатно боље је посведочено (али готово искључиво српскословенским изворима) отъчати са у истом значењу. То се, са упрошћењем (*ttš > tš?*), може извести од *отчаяти*.

Глаголска именица *очајање* потврђена је од 19. века (уп. *очајаније* из славеносрпског периода). Рус. *отчаяние* потврђено је од 11. века (уп. цсл. отъчанниѧ, отъчанниѧ). У срп.-хрв. је домаћа твореница од глагола *очај(ав)ати*.

Обе речи су у савременом срп.-хрв. језику фреквентне.

ПОГУБАН, ПОГУБНОСТ

■ Љ. Стојановић: „*Погубан, погубност* јамачно је начињено према рус. *пагубный, пагубность, пагубление, пагубительный verderblich*, али код нас те речи не могу то значити, јер *погубити* значи уништити, упропастити, а не покварити.“ (ЈПаб 1936ж: 87).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

■ У српско-хрватском језику придев *пѧгубан* „који доноси погубу, смртоносан“: Загреб пол. 20. в., „опасан, штетан“: Загреб кр. 19. в., Нови Сад 1951, *пѧгубнѧст* т. „особина онога што је погубно“ (РМС).

У RJAZU *пѧгубан* „онај који носи, узрокује погубу, пропаст“, код Дела Беле и Стулића, са потврдама од 17. века; „смртоносан“, код Дела Беле (пример од Стулића „убојни“); „језив, опасан“, код Ћ. Поповића, „шкодљив“, код Дела Беле и Ћ. Поповића; „пропадљив“, потврда од П. Б. Бакшића (1638. год.); *погубност* „својство онога што је погубно, тј. шкодљиво, *Schädlichkeit*“, само код Ћ. Поповића; *непогубан* „непогибан“, само код Стулића; уп. још *пагубан* „шкодљив, опасан“, код Ћ. Поповића, у глагољским текстовима из 15. века, Ш. Кожичић (16.

в.), Д. Обрадовић (1783); *пагубност* „својство онога што је пагубно“, само код Ђ. Поповића.

Код Вука има *погубити* pf. (кога) „interficio, убити, усмртити“, „amitto aliud ex alio (нпр. све новце)“ (Вук 1852).

У славеносрпском периоду потврђен је придев *пагубан* „који изазива, узрокује велику несрећу, штетан, убитачан, фаталан, погубан“ од 1784. год. (РССЈ).

Дијал. *погубан* „смртоносан“ Ново Милошево (РСГВ), *погубан* „који доноси несрећу, пропаст; кобан, фаталан“ Никшић (Ђоковић).

• У речницима руског језика: придев *пагубный* „штетан, убитачан, кобан, фаталан“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.), „који води у пропаст, погубљан; који доноси несрећу, зло, кобан“ (СРЈ XVIII), „који доноси пропаст, опасан“: 11, 12, 13. в., 1669; у именичкој функцији „упоропаститељ (о ђаволу)“: 1096. (СРЈ XI–XVII 14: 115–116), „смртоносан“ (СЦСРЈ 3: 154), *пагубный* „погубљан, смртоносан“: 1019; „жалостан“; „злочиначки“: 1280. (Срезневский 2: 858); *пагубность* f. „пропаст“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; Даль s.v. *пагуба*), „id.“ (СЦСРЈ 3: 154); уп. још *пагубиѣ* цсл. „очајно, погубно“ (Даль s.v. *пагуба*), прилог од придева *пагубный* (СРЈ XVIII); са вокалом -о- употребљавају се речи: *погубленный* партицип од гл. *погубить*, *погубитель* „онај ко доноси несрећу некоме“ и *погубить* „изгубити“ (ТСРЈ Уш.).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У РССЈ придев *пагубан* означен је као славенизам (209).

Скок помиње изведени придев *погубан* „штетан“ од поствербала *gubiti*, од основе *gub-* (Skok 1: 577 s.v. -*gnuti* III).

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже да се речи *погубан* и *погубност* „verderblich, Verderblichkeit“ могу поднети, нпр. *погубни закони*, не наводи из ког су језика (Maretić 1924: 93).

У РНЈ забележен је придев *погубан* „кобан; несрећан“ < цркв.-рус. *погубный* [sic! не постоји у рус. *погубный*, већ само *пагубный*] (2: 54). Код С. Стијовић нема *погубан*, само *погубљан* (цсл.), *погубли* (рус.) и *погубиши* (цсл.) (Стијовић С. 1992).

М. Вучковић сматра да је, судећи по дефиницијама значења придева *погубан*, придев изведен од поствербалне именице, „али је код оваквих образовања вербално порекло јасно изражено“ (Вучковић 2013: 669). За именицу *погубност*

ауторка каже да је изведена од придева *погубан* (ор. cit. 642). Будући да придев *непогубан* има пасивно значење („који не може погинути“), по њеном мишљењу, он није настао префиксацијом од придева *погубан*, „чија је семантика у највећем броју примера активна, већ префиксално-суфиксалном творбом или пресликавањем творбене структуре синонимног придева *непогибан*“ (ор. cit. 670). Као славенизми и књишке речи означени су: *погубити* „убити, уништити“ коју је користио Г. Магарашевић поч. 19. в. (Зорић 2004: 117), *пагуба* „несрећа, пропаст“ и *пагубни* „опасан, штетан, шкодљив“, које је користио Л. Мушицки у својој поезији (Ћаловић 2013: 19), *пагубный* (*пагубни*) „штетни“ из песама Ј. Стерије Поповића (Тумарић 2008: 97). Т. Маретић у RJAZU за придев *пагубан* каже да је код Ђ. Поповића из рус. „schädlich“, као што је и *пагубност* из рус. у значењу „Verdaben, Schaden“ (9: 558–559). В. Мажуранић изводи придев *пагубан* (од 14. в.) и именицу *пагуба* од *губити* (Mažuranić 887 s.v. *paguba*). М. Вучковић још додаје потврду од Венцловића за *пагубань* и каже да је *пагубан* изведен од именице *пагуба* и да ће на основу осталих потврда пре бити славенизам него народна реч (Вучковић 2013: 669). (Вучковић 2013: 669–670).

У етимолошким речницима руског језика се не помињу речи са вокалом *-о-* *погубленный*, *погубитель* и *погубить* (Фасмер; Цыганенко; Черных). Цигањенко каже да је придев *пагубный* изведено од именице *пагуба*, уз помоћ суф. *-ьн-* [уп. *пагубьныи* код Срезњевског], а након губљења слабог *ь* и преласка *и* у *й*, савремени лик је *пагубный*; именица *пагуба* „погибија, пропаст“, по мишљењу Цигањенкове, вероватно је деноминал од *губа* „пропаст, велика штета“ (префиксом *па-* је појачано значење) (Цыганенко 286 s.v. *пагуба*). Фасмер каже да је *пагуба* девербал од *губить*, *гнуть*, *гибель* са префиксом *па-* (Фасмер 3: 183 s.v. *пагуба*).

У стел. *пагоубьнь* „pernicius“, *пагоубьнь*, *пагоубьнь* „pestilens“, *пагоуба* „captura“, „pernicies“, „pestis“, „corruptio“, *пагоубьнти* „perdere“; *погоубьнти*, *погоубьлати*, *погоубьлати* „perdere“ (Miklosich Lex. 550–551, 591), *пагоубьнь* „погубан“, „опасан“, *пагоуба* „пропаст (perditio)“, „куга (pestilentia)“, „опасност, претња (periculum)“, „губитак, штета (detrimentum)“; *погоубьнти* „уништити“, „изгубити“, *погоубьлати* „уништавати“, „губити“ (SJS 3: 3–4, 85–87); цсл. *пагуба* „погибија, пропаст“, „куга“, „пропаст, смрт“, „жива рана“, „губитак“, *пагубноносный* „који носи са собом

пропаст“, погвѣнти „уништити“, погвѣленоє „губитак, смрт“ (Дьяченко 403, 439); рсл. пагвѣный < пагоубьнъ „опасан, шкодљив“; погвѣнти < погоубити „изгубити“, „убити“, „разбити“, погвѣлати < погоублати „губити“, „упропашћавати“ (Петковић 146, 158–159); ссл. погоубити, погоублати „perdere“ (Даничић 2: 329), у списима Св. Саве погоубити (Житије Св. Симеона, Посланица игуману Спиридону) (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980: 121), у *Лествици* Јована Синаита, филозофском и теолошком спису српске редакције из 14. века, налази се реч пагоуба „погибија, пропаст“ (Капустина 2016: 255). У ESJS стсл. *paguba, roguba* и *pagubьnъ* наводе се као изведенице од глагола *gubiti* < псл. **gubiti* (4: 211).

◆ За придев *погубан*, RJAZU доноси потврде од 17. века. Апстрактна именица *погубност*, изведена од придева *погубан*, потврђена је само код Ћ. Поповића. Са вокалом *-а-* имамо, такође, придев *пагубан* и именицу *пагубност* и обе су потврђене у RJAZU (не и у РМС), придев од 15. в. (код В. Мажуранића од 14. в.) и именица код Ћ. Поповића. Руски придев *пагубный* је добро посведочен од 11. века, док је именица *пагубность* очито новија, региструју је савремени речници, Даљ и СЦСРЯ. Поред тога, Даљ и СРЯ XVIII бележе још и прилог *пагубнѣ*, изведен од придева, с тим што код Даља стоје ознаке да је то црквенословенска и народна реч. Са вокалом *-о-* региструје једино Ушаков: *погубленный* и *погубитель*, изведени од глагола *погубить*. У питању су две етимолошки различите речи. Наше домаће *погубан* изведено је непосредно од глагола **rogubiti* (в. код Даничића погоубити) као *понизан* од *понизити (се)*, док је цсл. пагоубьнъ придев изведен од именице пагоуба, која је са своје стране поствербал са дужењем вокала у првом слогу од *погубити*, за тип уп. *навлака, патока* (Vaillant 4: 757; Loma 2003: 271). Придев је и српскословенски, Св. Сава у преводу Номоканона преводи грчко *φάρμακον* са *пагубное зелиѣ*, тако да се може рећи да је у писмености 19. века под руским утицајем реч *пагубан* „оживела“. У савременом српско-хрватском језику *погубан* и *погубност* су изузетно фреквентне.

ПОСУДА

■ В. Мићовић, у свом раду о стручним терминима, навео је: „У значењу *суда* (нем. Gefäss), реч *посуда* је узета из рускога, а у значењу *зајам* – провинцијализам је. Код нас се једино и употребљавала реч *суд*, али у новије време, под утицајем загребачких и руских писаца, неки београдски писци кажу *посуда*, за шта нема

ъ > а сачувао у руском *сосуд* „Gefäss“), док је *посуда* од псл. **po-sq-d-* „vas“; префиксима се уклања хомонимија са (етимолошки у крајњој линији истоветним) непрефигираним **sqdъ* „iudicium“ (Skok 3: 355 s.v. *sud*¹).

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже да је реч *посуда* „Gefäss“ добра, јер је има код Белостенца, Јамбрешића, Волтића и Стулића, као и код Шулека (Maretić 1924: 98).

Г. Вуковић каже да се у Војводини као општи назив јављају лексеме: *судови*, *суди*, *суђе* и *посуђе*, „све са истом деривационом базом“. За први назив, она даје податак „да се у Грузи јавља семантичка дистинкција између ликова *судови* и *посуђе*, с тим што први означава веће, а друго мање посуде“ (Вуковић Г. 46, нап. 16).

Уп. реч *сосуд*, коју је користио Ј. Дошеновић у својој поезији (1809) и коју је А. Ранђеловић означила као славенизам са рускословенским (руским) фонетизмом (Ранђеловић 2013б: 449). Реч *сасудъ* Вук у свом раду узима за пример „славенске посрбљене по својству Српскога језика“ која је у народу слабо позната (Караџић 1826: 57).

Куркина изводи рус. *посуда*, поред укр. *посуда*, срп.-хрв. *посуда* и слн. *posôda*, од псл. **posqda*³⁷⁷ < **sqdъ* (ТСРЈ Шв. 707). Фасмер каже да је та реч у вези са *сосуд* „посуда“, а коју изводи од **sqdъ* (Фасмер 3: 342 s.v. *посуда*, 728 s.v. *сосуд*). Уп. струс. *судъ* „посуда“, „лађа“ и дијал. *посуда* „лађа“ код Даља.

Укр. *посуда* је у ЕСУМ изведеница од *суд* < **sqdъ* (4: 539 s.v. *посуд*, 5: 467–468 s.v. *суд*²).

Безлај и Сној сматрају да је слн. *posôda* (16. в.) од јсл. **posqda* < **sqdъ* (Bezljaj 3: 91; Snoj 549).

Код А. Глухака стоји да је реч *посуда* од псл. **po-sq-d-a* (Gluhak 199 s.v. *djèti*).

Та реч није потврђена код Миклошича и Даничића. У ESJS од стсл. *sqdъ* „алат, прибор; посуда, суд“ < псл. **sqdъ*, изводи се стсл. *posqditì* „извадити“, док од псл. предлошка наводе се потврде: блр. *насуда* и *посуд* „посуда“, укр. *посуд* „посуђе“ и рус. *посуда* „id.“ (14: 862 s.v. **sqdъ*²).

Уп. ссл. *съсудъ* „vas“, *соудъ* „id.“ (Даничић 3: 255, 199–200), у списима Св. Саве *съсудъ*: *свѣтыѣ съсуды* (треће слово Хиландарског типика; Житије Св. Симеона)

³⁷⁷ Derksen ту реч нема.

(Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980: 171), у Хиландарском типичу В. Савић бележи ссл. именицу *съсудъ* „посуда, суд“ (Савић 2013: 939–940). Рсл. *сосудъ* < *съсждъ* „суд, посуда“, „накит, дар, поклон, заклад“, „залог девичанства“ (Петковић 252). Миклошич има *съсждъ* „*vas*“, „*instrumentum*“ (Miklosich Lex. 958).

◆ За срп.-хрв. реч *посуда* с резервом констатујемо да је прасловенског порекла. У савременом језику је то изузетно фреквентна реч.

ПРИНУДА

■ В. § 2.1.2.4. (Малић 1981: 52–53).

□ И. Грицкат, у свом раду о покушају стварања терминологије средином 19. века у Друштву српске словесности, узима реч *принуда* као пример типа изведенице, девербатива женског рода са наставком *-а*, препоручене (а не сковане) од стране Друштва. Иако RЈAZU даје потврде од друге половине 19. века, ауторка сматра да је у говору та реч живела и раније (Грицкат 1964: 137, 138).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *принуда* f. „присиљавање, приморавање“: Загреб 1955, Београд 1955. (РМС).

У RЈAZU *принуда* девербал од *принудити*, само код Ђ. Поповића, са потврдама из 19. века.

Код Вука има *принудити* impf. „*sogo*, натерати“ (Вук 1852).³⁷⁸

• У речницима руског језика: *принуда* f. „присила“ (Даль s.v. *принуждать*, *принудить*), уп. *принуждение* n. „присила“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ), *принуждение* „id.“ (Даль s.v. *принуждать*, *принудить*), *принуждение* „id.“: 1675, 1690. (СРЯ XI–XVII 19: 235), *принужение* „id.“ (СЦСРЯ 3: 480).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Скок каже да су изведенице *принуда* (19. в.), *принудан* „присилан“ (15. в.) и глагол *принудити* „приморати“ (13. в.) изведени од глагола *нудити* „пружити коме што с молбом да прими“ > „наговорити, позивати“, док су значења наведених изведеница сачувани од првобитног значења глагола *нудити* „силити,

³⁷⁸ И. Цветковић сматра да се по гласовном лику славенизма *принудити* „*sogo*“, из Вуковог другог речника, не може одредити да ли она припада српкословенском или рускословенском језику (Цветковић 2005: 96).

нагонити, приморавати“, „досађивати“ у стцсл., слн., пољ. и рус. (Skok 2: 527 s.v. *nùditi*).

В. Михајловић има посрбицу *принуда* = лат. *coactio* (1846) (Михајловић 1984: 368).

Уп. код С. Стијовића црквенословенске речи *принудит*, *принуђавати* и *принуђати*, последње две са звездицама што значи да нису потврђене у овом облику (Стијовић С. 1992: 196). У РЊЈ забележен је глагол *принудити* „присилити“, без ознаке порекла (2: 167). М. Зорић је реч *принудити* „принудити“, коју је користио Г. Магарашевић поч. 19. в., означила као славенизам (Зорић 2004: 125). Код Миклошича стоји стсл. *прнноудити* „*cogere*“ (Miklosich Lex. 674).

А. Младеновић узима за пример реч *принуда* која је предложена од стране Друштва српске словесности као домаћи термин и која се употребљава у нашем књижевном језику до данас (Младеновић 2008: 506; НР 6).

У славеносрпском периоду потврђена је именица *принужденије* „присиљавање, примораванье, принуда“ од 1784. год. и означена је као славенизам (РССЈ 233).

У етимолошким речницима руског језика се реч *принуда* не помиње (Фасмер; Цыганенко; Черных). По творбеном саставу, то је девербал од *принудитъ*.

Pleteršnik има *prinûda* f. „*der Zwang*“ (2: 319). Сној и Безлај ту реч не помињу.

Миклошич има *прнноудити* „*cogere*“, *прнноудати* „*id.*“ са више ссл. потврда почевши са Св. Савом (Miklosich Lex. 674). Стсл. *прнноудити* „приморати“, *прнноудати* „приморавати“ (SJS). Нема Дъяченко, Петковић, Даничић нити у списима Св. Саве (Трифунковић/Јовановић/Јухас 1980).

◆ У речницима срп.-хрв. језика потврде за реч *принуда* су рецентне (од 19. века). У руском језику рус. *принуда* налази се само код Даља, док се од 1675. год. употребљава синонимна реч *принуждение* (уп. славенизам *принужденије* у РССЈ). Како код Миклошича има довољно ссл. потврда, и Вук је унео овај глагол у свој речник, значи да се осећао као народна реч, мада може бити у крајњој линији црквенословенског порекла, јер је корен *нуд-* у народном српском језику развио другачију семантику (*по-*)*нудити*, а *нужда* је такође из црквенословенског. Сама реч *принуда* је наш поствербал од *принудити* и не може се сматрати русизмом. У савременом језику је то фреквентна реч.

[ПРИСУТАН, ОДСУТАН, ОТСУ(Т)СТВО; ОДСУСТВО]

В. *прису(т)ство, присутан, отсу(т)ство, одсутан; присуствовати; одсуство* у § 2.2.1.1.1. у којем се налазе неспорне лексеме руског порекла.

СЛЕДОВАТИ

■ В. § 2.1.2.2. (Njegovan 1938: 111).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

■ У српско-хрватском језику *слѣдовати* и ијек. *слѣдовати* impf. „ићи за неким, нечим, пратити некога, нешто“: Београд 1922, прва пол. 20. в.; „бити на реду, настајати, јављати се непосредно после чега“: Београд 1937; „добивати, примати“: Загреб 1953; „поступати слично коме, по угледу на кога, што, руководити се нечим“: Загреб 1924; „произлазити из чега, бити последица чега“:³⁷⁹ Загреб 1861–1865; безл. „припадати“: Б. Ћопић, *Политика* 1950. (РМС).

У RЈAZU *слѣдовати* „ићи, ходати или долазити за ким или за чим“, код Белостенца, Волтића, Стулића, Ћ. Поповића и Ивековића, са потврдама од 1400. године, „поводити се за ким“, са потврдама од 1555. год., „излазити, долазити“, са потврдама код Д. Обрадовића (кр. 18. в.), П. Болића (1816) и из 19. века, са примером из ЦГ (ZbNŽ), „настављати“, са потврдама из 19. века, „паљетковати, пабирчити“, са примером из Бакра, „слеђујући (у навођењу речи, реченица)“, код Шулека (1874) и потврдом из 19. века; уп. *слѣдовање* гл. им. од *слѣдовати*, код Ћ. Поповића („Nachfolge“) и Ивековића, *Која су њезина (тј. злобе) погубна следовања. – Превиди њи(х)ова добра следовања (тј. полезних дела)*. Д. Обрадовића (1806), „Nachfolge“ [= наследовање, наследство], „Reihenfolge“ [= редослед], „Thronfolge, sljedovanje на prijestol“ *Juridisch-politische terminologie* (1853); *слијѣдити* impf. „ићи, ходати или долазити за ким или за чим“, код Микаље, Хабделића, Дела Беле, Белостенца, Јамбрешића, Волтића, Стулића, Вука и Шулека, потврде су од 15. века.

Код Вука има *слијѣдити* impf. „sequor“ Дубровник (Вук 1852; Вук 1898). Нема те речи у Вуковом речнику из 1818.

У славеносрпском периоду потврђен је глагол *слѣдовати / следовати* „руководити се нечим“ од 1784; „бирати животни пут поводећи се за неким,

³⁷⁹ Уп. код В. Михајловића посрбицу *следовање* „результат“ (1830) (Михајловић 1984: 439).

следити, држати се неког“ 1784; „произилазити из нечега, бити последица нечег“ од 1784; „настављати, следити иза нечег, за нечим“ 1768; „пратити, ићи за неким“ од 1799; „ређати се, низати се“ 1804. и именица *следовање* „последица, резултат“ 1784. год. (РССЈ).

Дијал. *слѣдовати* „добити, примати нешто“, „припадати“, „приличити, доликовати (некоме нешто)“ Војводина (РСГВ), *сл'ѣдоват* pf. / impf. „припадати“ сев. Метохија (Букумирић).

• У речницима руског језика: *слѣдовать* impf. „ићи за ким; подражавати; требати; распитивати, дознавати; руководити; бити резултат нечега; следовати“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.), *слѣдовать* „ићи за ким; подражавати; требати; распитивати, дознавати“ (Даль s.v. *слѣдить*), *слѣдовати* „ићи за ким“: 1399, 15. в.; „представити се, имати документ којим се нешто потврђује“: 15. в., 1676. (СРЈ XI–XVII 25: 77), *слѣдовать* „ићи за ким“, прен. „дешавати се непосредно после чега“, прен. „следити, подражавати некога“, „спроводити истрагу“, безл. „произилазити“, „требати“ (СЦСРЈ 4: 153), *слѣдовати* „ићи за ким“: 14–15. в. (Срезневский 3: 440).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У RJAZU се за глагол *слѣдовати* упућује на рус. *следовать* (15: 652).

Скок каже да је општесловенски глагол *слиједити* прасловенског порекла, од **slědъ* „sequi“, а да је префигирани облик са *-ovati* *слѣдовати* русизам, као и дериват од њега *слѣдовање* „Fassung“ (Скок 3: 284 s.v. *слиједити*).³⁸⁰

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже за глагол *слѣдовати* „folgen, befolgen“ да је из рус. *слѣдовать* (иако га има код Волтића и Стулића у значењу „следити“) и да је непотребно, нпр. *слѣдују потписи* – боље: *долазе; како ће народ слѣдовати тој наредби* – боље: *држати се те наредбе; не можемо слѣдовати томе примјеру* – боље: *држати се тога примера*; код Ивековића у значењу

³⁸⁰ П. Ивић, такође, сматра да је *следовање* русизам из области војне терминологије (Ивић П. 1998: 251–252). Уп. дијал. *слѣдување* п. „оно што некоме следује (оброк хране и др.), следовање“ Тимок (Динић), „оно што коме следује, што му припада“, „оброк“ Црна Трава (Стојановић), „оно што некоме припада, што му следује (обично о школској ужини)“ Јабланица (Жугић), „оно што некоме припада“ Каменица код Ниша (Јовановић II), гл. им. *сл'ѣдовање* сев. Метохија (Букумирић). Именица *следовање* није права народна реч, већ термин преузет из војне терминологије, доносили су га у своја села мушкарци који су служили војску. У војсци је *следовање* оно што се раније звало *тајин*, а у руском се не зове *следование* него *паџк, рацион* (< нем. *Ration*).

„припадати“ је русизам (Maretić 1924: 137). За глагол *слиједити* „folgen“, он сматра да није добро узимати реч *слиједећи* за нем. *folgend*, нпр. *слиједећи дан дођоше и они* – боље: *сутрадан*; *на слиједећој страни* – боље: *на идућој*; *слиједећа сједница бит ће у петак* – боље: *идућа, будућа*; *поздрави га слиједећим говором* – боље: *овим*; а исто тако не треба узимати *слиједити* за нем. *folgen*, нпр. *отуд слиједи, да ...* – боље: *отуд излази, да ...* (Maretić 1924: 135).

Код Његоша С. Стијовић бележи црквенословенску реч *сьедоват* и *сьедовати* у значењу „ићи за ким или чим, припадати, следити; наступати“, „управљати се према коме или чему, подржавати, држати се чега“, „припадати“ (Стијовић С. 1992: 209). Д. Ћупић сматра да је реч *сьедовати*, из Његошевог *Горског вијенца*, руског порекла (Ћупић 1977: 207).

Глагол *слѣдовати* (*следовати*) „следити, доћи после некога, нечега“, „пратити, ићи за неким, нечим“, које је користио Г. Магарашевић поч. 19. в., М. Зорић означава као славенизам (Зорић 2004: 132). А. Младеновић налази у Живковићевој *Посвети* (1814) глагол *сьедовати* „произилазити“ и означава га као славенизам (Младеновић 2008: 348).

У текстовима С. Мркаља често је заступљена реч *слѣдовати* која је, по М. Ивић, несумњиво црквенословенског или рускословенског порекла (Ivić M. 1997: 89).

У етимолошким речницима руског језика за глагол *слѣдовать* „ићи за ким“, заст. „спроводити истрагу“, „следити, пратити трагове“ (< струс. *слѣдовати*) стоји да је изведен суф. *-ова-* од *следитъ* < *след* < струс. *слѣдъ* < псл. **slědъ* (Фасмер 3: 668 s.v. *след*; Цыганенко 384 s.v. *след*; Черных 2: 174 s.v. *след*). О лексичко-творбеној породици именице *след* писао је В. В. Виноградов (Виноградов s.v. *след*, *исследовать*, *наследник*, *наследовать*, *последний*, *последовать*, *последыи*, *преследовать*, *следитъ*, *следовать*, *следствие*³⁸¹).

У ЕСУМ s.v. *слідувати* наведен је као дериват именице *слід* (5: 302 s.v. *слід*¹).

Чеш. *sledovati* код Махека стоји као изведеница од именице *sled* (Machek 553 s.v. *sled*). Холуб и Копечни кажу да је *sledovati* од псл. **slědъ*, као што је и *slíditi* (стчеш. *sléditi*) (Holub/Копечný 2: 336 s.v. *sledovati*).

³⁸¹ <http://etymolog.ruslang.ru/vinogradov.php?id=sled&vol=3>

Слч. *sledovat'* је од псл. **slědovati*, као и *slieđit'* од псл. **slěđiti* (Kralik 537 s.v. *sled*).

Пољ. *naśladować* (14. в.) „угледати се на некога, нешто; подражавати некога“, стпољ. *naśladować / naśledować* „ићи за ким; наступати“, „правити некое друштво, пратити“, „узимати некога за узор“, „бити послушан, веран, слагати се с неким“ Бориш тумачи као општесловенску реч прасловенског порекла (Boryś 353 s.v. *naśladować*).

У БЕР-у буг. *слѣдвам* „ићи за неким, нечим“, „ићи у вишу школу“, *следвам* „учити у школи“ (1871), *следовам* „ићи за неким“ (1857), *следувам* (1833), *следувам ся* (1871) итд. изводе се од псл. **slědovati* < **slěďь* (б: 860–861).

Слн. *sledováti* Безлај наводи као изведеницу од именице *slěd* < псл. **slěďь*, упућујући притом на псл. **slěđiti* и **slědovati* (Bezlaј 3: 258 s.v. *slěd* I). Код Сноја тог глагола нема, в. Snoj 668 s.v. *slěd*¹.

У стсл. слѣднѣти „investigare“, слѣдованнѣ „consecutio“, слѣдъ „vestigium“, въ слѣдъ нѣти „sequi“, „ungula“ (Miklosich Lex. 862), слѣднѣти „следити“, слѣдованнѣ у изразу по слѣдованнѣ „по реду“, слѣдъ „vestigium“ (SJS 4: 127–128); цсл. слѣдованный „размештен по одређеном реду“ (Дьяченко 620); рсл. слѣдъ „траг“, въ слѣды нѣти „следовати, ићи за неким“ (Петковић 240); ссл. слѣдъ „vestigium“; послѣдовати „sequi“ са 4 потврде, оне најраније из Немањине повеље Хиландару и Немањиног житија од Св. Саве су српскословенске (значење „следити, водити се за нечим“, конструкција са дативом), писмо Павла Радиновића из 1397. (Monumenta Serbica 219°) је чист народни језик (мешавина икавице, јекавице и незамењеног јата), ту је и употреба народна (всакомъ уловѣкъ садншнемъ и послѣдѣшномъ), без обзира на *ит* уместо *ћ*, слично у законодавном сегменту Јевдокијине повеље Хиландару из 1379, где је конструкција са акузативом и значење „comitari, пратити“: да послѣдвють с кондн нгѣднѣ, иако глагол има цсл. наставак *-тъ*³⁸² (Даничић 3. 133), у списима Св. Саве слѣдъ (прво и друго слово Хиландарског типика, Житије Св. Симеона) (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980: 162). У ESJS међу дериватима од стсл. именице *slěďь* налазе се: *slěđiti*, *slědovanije* (у изразу *po slědovaniju*), *islědovati*, *naslědovati*, *poslědovati*, *uslědovati*, *vъslědovati*, *повъslědovati* итд.,

³⁸² Глагол *посл(и)једовати* није свршени вид од *следовати*, него је глагол несвршеног вида настао из синтагме **iti po slědu*.

међутим не помиње се непрефигирани облик *slědovati*, који је уредно наведен у одељку о етимологији речи *slědъ* поред псл. *slědъ* и *slěditi*, заједно са словенским паралелама (14: 836–837 s.v. *slědъ*).

◆ Срп.-хрв. глагол *следовати* (ијек. *сљедовати*) прасловенског је порекла. Потврђен је у RJAZU од 15. века, а у дијалектима је потврђен у Војводини и сев. Метохији. С. Стијовић ту реч означава као црквенословенску, код Скока стоји да је русизам, а код А. Младеновића – славенизам. У савременом језику тај глагол се ретко употребљава. Фреквентан је синонимни глагол *следити*. В. *последовалац* и *ислеђивати*.

СЛУЧАЈ

■ М. С. М[осковљевић] одговара на питање читаоца „Није *случај* германизам, већ смо ту реч узели из руског. Вук је није употребљавао, већ *догађај*. Али је та реч толико одомаћена с нарочитим значењем (Fall), да је не могу заменити са *догађај* (Ereigniss) ни *згода* (güustiger Fall и Bequemlichkeit). Једино се место *случај* може рећи *прилика*.“ (НП 1937б: 191);

□ И. Грицкат, у свом раду о покушају стварања научне терминологије средином 19. века у Друштву српске словесности, узима термин *случај* који је препоручен од Друштва, као пример типа изведенице, девербатива, који се по подацима у RJAZU, употребљавао и раније (Грицкат 1964: 137).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *случај* т. „оно што се догодило, збило, догађај“: Београд и Загреб прва пол. 20. в., „појава, испољавање чега“: Ј. Скерлић, Београд 1946, „особа на којој се таква појава јавља“: Београд 1946; „повољан стицај околности који омогућује да се што учини, изврши“: Загреб пол. 20. в.; (обично у вези с предлозима: у, за) „стање, ситуација, околности, прилике у којима се што догађа“: Р. Домановић, Загреб 1951; „појава, околност, која није резултат неке законитости, правила, узрочне повезаности“: Назор; у прил. служби (у инструменталу) „случајно“: Сремац (РМС).

Из грађе за РСАНУ за реч *случај* најстарије потврде су код Д. Обрадовића и Ј. Рајића с краја 18. и поч. 19. века.³⁸³ Народна потврда: *но тим се случајем предао и*

³⁸³ По случају тогдa вѣтаръ дуваше Д. Обрадовић „Басне“ 1788; *Неко ми се дозволи : као и некомъ дугоречивомъ говорчиѣи, кои другде, послуचाю, на що добро и весело дође, и по своѣмѣ обичаю*

остао на миру Вук „Српске народне пјесме“. Потврде из речника: *слъчай* „*der Fall*“ – *слъчай, поводъ – чвдный слъчай* Словар 1791; Вук 1898; *Fall slučaj, случай рата* – *злочинственный случай – стечайный случай – засобный случай, догађай – slučaj nasljedstva; случай наслѣдства* „*Juridisch-politische terminologie*“ 1853; „Латинско-српски речник“ 1886; *Aventure m. „догађай, случай“ – Accident m. „случай, несређни догађай, несређа*“ Н. Петровић „Француско-српски речник“ I 1875; „*Vorfall*“, „*Fall*“, „*Zufall*“ Ристић-Кангрга. Та реч је добро посведочена у 19.³⁸⁴ и 20.³⁸⁵ веку.

У RJAZU *случај* „догађај, пригода; згода; што се десило, случило“, код Стулића (с напоменом да је из руског речника), Вука, Шулека (1860), Даничића, Ивековића и Миклошича (Miklosich Lex.), са потврдама код Д. Обрадовића (1783) и 19. в., „пригода, прилика; згода; casus; Fall“, потврде из 19. в., једна потврда *по случају* је из 1411. (Monumenta Serbica), „згода; непредвиђени, ненадани и ненамерни

расказуе Д. Обрадовић „Етика“ 1803; *И за то нитко из учених свеитеников не прими себи за случай ово установљење – наша дјела не зависе от некога слепог случаја – Ново љето јест изредан случай свакому на нове подвиге* Ј. Рајић „Собрание“ 1793.

³⁸⁴ Потврде из 19. века: А. Стојковић *Физика* 1802; Н. Шимић 1807; Ј. Вујић 1809; П. Соларић 1810; П. Руњанин 1813; „Историја трговине“ 1816; П. Прерадовић Загреб 1818–1819; И. Николић 1835; „Сербскій Народный Листъ“ 1835–1848; Ј. Филиповић „Философија права“ 1839; „Народна економја“ Београд 1851; „Правдоноша“ Задар 1851–1852; М. Ђ. Милићевић 1857–1860; Нови Сад 1861; М. Раичевић Београд 1862; „Законикъ о поступку судскомъ“ 1862 [1865]; „Објашњење трговачког законика“ Београд 1866; М. Кујунџић Београд 1867; Богишић Загреб 1874; „Војна организација Србије“ 1874; М. Пуџић „Пјесме“ 1879; Р. Сомбор 1880; Ј. Ј. Змај „Певанија“ Нови Сад 1882; Ј. Костић „Пера Сегединац“ Београд 1882; Ј. Ђ. Авакумовић „Важност казненог закона“ Београд 1882; Д. Нешић Београд 1883; Загреб 1883; Београд 1885; 1888; Дубровник 1893; „Дело“ 1894, 1895; М. Цветић Београд 1896; Крагујевац 1898; Народна скупштина 1890; Ј. Живановић 1890; „Правилник“ Београд 1894; Београд 1896; Т. Maretić „Gramatika“ 1899.

³⁸⁵ Потврде из 20. века: С. Новаковић Београд 1900; Београд 1900; *с-луча-ј* С. Новаковић „Српска граматика“ 1902; „Босанска Вила“ 1902; С. Матавуљ 1904; Београд 1904; Загреб 1905; „Српски књижевни гласник“ 1908; Београд 1909; „Звоно“ Београд 1910; „О језику Гаврила Стефановића-Венцловића“ Београд 1911; „Hrvatsko kolo“ Загреб 1911; Београд 1912; „Звезда“ 1912; С. Новаковић Београд 1912, 1913; Београд 1914; Т. Р. Ђорђевић 1920; Крлежа 1920; Загреб 1920; Д. Васић Београд 1922; Београд 1922; 1923; СКГл 1924; Београд 1924; „Санитетско законодавство“ 1924, 1926–1928; Београд 1925; 1926; Д. Вушовић СДЗб III 1927; „Живот и рад“ 1928; Београд 1928; „Менични закон“ Београд 1929; Београд 1930; „Закон о администрацији војске“ Београд 1930; „Правилник“ (за држ. болнице) Београд 1930; „Вој. крив. законик“ 1930; „Збирка закона“ 1930; Д. Јанковић „Коментар“ Београд 1930; „Кривични законик“ 1931; Београд 1931; 1932; 1933; 1936; 1937; „Сельачки буквар“ 1937; Е. С. Петровић Београд 1938; Београд 1938; „Сельачки буквар“ 1939; XX век 1939; Нови Сад 1941; „Наша књижевност“ 1946; Загреб 1947; О. Давичо Загреб 1948; Сарајево 1948; 1950; Београд 1950; Ј. Дучић; М. Петровић; А. Шеноа; СЕЗб.

догађај“, код Шулека (1874) и Ивековића, код Д. Обрадовића (1806) и из 19. века, „могући непредвиђени случај“, код Шулека (1860) и Ђ. Поповића, са потврдама из 19. века.

Код Вука има *слѹчāj* „догађај“ (Вук 1852; Вук 1898). Те речи нема у првом издању из 1818.

Дијал. *слѹчај* м. и ф. „оно што се догодило, збило, догађај“, *слѹчāj* м. „повољан стицај околности који омогућује да се нешто учини, изврши“ Војводина (РСГВ), *слѹчāj* „догађај који је настао самостално стицајем прилика“ бачки Буњевци (Sekulić), *случāj*: *Случај је тако бијо, случājно / случājно* Косово (Елезовић П), *слѹчај* у изр. *сажаљева слѹчај* „изражавање саучешћа“ Каменица код Ниша (Јовановић I); уп. *слѹчајно* „нехотице“ Тимок (Динић), „id.“ сев. Метохија (Букумирић).

• У речницима руског језика: *слѹчай* м. „случај, прилика“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.; Даль), *случай / сълучай* „случај“: 11, 17. в.; термин из филозофије „својство, особина. каквоћа“: 1073, 15, 17. в.; „судбина, излаз“: 1499, „коцка, судбина“: 1073; „сусрет“: 1682, 1683; „циљ, потреба“: 1672, 1696; „јавни положај (?)“: 1414; „преседан“: 1605, 1667, 1681. (СРЯ XI–XVII 25: 141–142), *случай* „случај, прилика“ (СЦСРЯ 4: 152), *слѹчай* „случај, случајно“, „околности“, „положај“, „судбина“, „смернице“, „појединост, детаљ (?)“ (Срезневский 3: 739).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У RJAZU се за реч *случај* упућује на слн., рус. и буг. *случай* и наводи се одговор М. С. Московљевића из НЈ да је *случај* русизам (15: 609).

Скок помиње апстрактну именицу *слѹчај* изведену суф. *-ај* од глагола *случити* (*се*) (Skok 2: 324 s.v. *lićiti*). В. *случити се*.

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже да је реч *случај* „Fall“ германизам у примерима: *ако је ово други случај, онда... , баи је обратно био случај са мно...*; *у случају кише ми ћемо...* (Maretić 1924: 136).

Код Његоша С. Стијовић бележи црквенословенску реч *случај* (Стијовић С. 1992: 209). У РЊЈ именица *случај* „догађај, појава; прилика; збивање; прилика, згода; околност; случајно“ стоји без ознаке порекла (2: 308).

И. Цветковић сматра да је реч *случај* у другом Вуковом речнику русизам, на основу коментара у RJAZU (Цветковић 2005: 100).

Уп. речи *случајност* (*случайность*) и *случајница* (*случайница*), које су предложене од стране Друштва српске словесности (НР 6).

Фасмер сматра да је рус. *случай* у вези са глаголом *лучитъ* (*коли бог лучит* „ако Бог да“), *случитъ(ся)* и стсл. *лѹчѣти* (Фасмер 3: 679 s.v. *случай*, 2: 537–538 s.v. *лучитъ* II). Цигањенко каже да реч *случай* „догађај, случај (обично непредвидљив)“, „околност“ садржи прасловенски корен, а да њен савремени облик произилази од струс. *сълучаи*, који је од **сълукјаъ* (*кј > ч*, слаб полугласник *ь* се изгубио) < **сълукјаъ* < *сълука* „случај“, у вези са *лукъи* „одређен судбином“ (< „ишчекиван, осматриван (о плену)“), отуд и струс. *лучаи* „судбина“, „случај“, буг. *слука* „срећана случајност“, „успех, срећа“ (уп. лит. *laukti* „чекати“, грч. *leusso* „посматрати“) (Цыганенко 385–386 s.v. *случай*). Код Черниха се не помиње. Куркина упућује на словенске паралеле и изводи од **сълѹѣаъ*, са суф. *-ѣъ* од глагола **сълѹѣати* (рус. *случаться*) (ТСРЯ Шв. 900).

Укр. дијал. *случа́й* у ЕСУМ наведено је као изведеница од глагола *лучити* < псл. **луѣити* (3: 316 s.v. *луѣити*²).

Буг. *случај* „могућност, услов, околност за нешто; срећа; нешто непредвидљиво; случајност“ и дијал. *случај* у БЕР-у изводе од псл. **сълѹѣаъ* (7: 130 s.v. *случај*).

Сној у Безлајевом и у свом речнику за слн. *slučāj* каже да је из руског (рус. *случај* < *случитъся*), можда преко српског, и упућује на стсл. *сълѹѣаи*, *сълѹѣати се* < псл. **сълъ + *луѣати* (Bezlaј 3: 266; Snoј 672).

А. Глухак реч *случај* изводи од глагола *случити* < *луѣити* (Gluhak 385 s.v. *луѣити*).

Миклошич за реч *сълѹѣаи* „casus“, *сълѹѣаи*, даје и српскословенске потврде (Иловичка крмчија, Ходошки зборник) (Miklosich Lex. 933), *сълѹѣаи* „случај(ност), accidens, casus“ (SJS 4: 286); нема код Дјаченка, као ни код Петковића; ссл. *сълѹѣаи* „casus“ (у конструкцији по *сълѹѣаю*) из Monumenta Serbica (стр. 570), то је повеља деспота Стефана Хиландару, у том делу повеље језик је претежно народни, *сълѹѣаи се* „constingere“ (Даничић 3: 240), у списима Св. Саве *сълѹѣити се* (Карејски типик, прво слово Хиландарског типика) (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980: 161), у филозофским и теолошким списима српске редакције из 14. века налазе се речи *сълѹѣаи* „случај, акциденција“ у *Ареопагитском корпусу* Дионисија Ареопагита, *сълѹѣаи* „акциденција“, *сълѹѣити* се партицип „id.“ у *Дијалектици* Јована Дамаскина (Капустина 2016: 193, 320). У ESJS наведен је стсл. дериват

sъlučai заједно са *sъlučiti se* и *sъlučati se* од глагола *lučiti se* прасловенског порекла (7: 443 s.v. *lučiti se*).

◆ Срп.-хрв. реч *случај* у значењу „оно што се десило, случило, (непредвиђени, ненадани) догађај; згода; околности, прилике у којима се нешто догађа“ прасловенског је порекла. За народни карактер те речи релевантна је Вукова (из речника и НП) и Елезовићева потврда. Именица *случај* творбено и семантички је у вези са глаголом *случити се* „догодити се, десити се“, као што је и рус. *случай* у вези је са глаголом *случи́тъ(ся)* < *лучи́тъ* (в. *случити се*). У савременом срп.-хрв. језику је то фреквентна реч.

СЛУЧИТИ СЕ

■ „Случити се“ је према рус. *случиться*; непотребно је код наших речи: *десити се, догодити се, збити се* и сл.“ (ЈП 1936в: 192).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *случити се* рф. „догодити се, збити се, десити се“: Загреб пол. 20. в., М. Лалић; „пасти у део, бити суђено“: Београд прва пол. 20. в. (РМС).

У грађи за РСАНУ *случити се* „догодити се“³⁸⁶ потврде су од 18. века³⁸⁷ (Д. Обрадовић „Басне“ 1788; З. Орфелин „Искусни подрумар“ 1783). Народне

³⁸⁶ Од *случити се* „спојити се“: *То се поспе утуцаним билим луком. Остави се на лад, да се случи.* ЗбНЖ 2, 1897: Оток. В. фусноту 388.

³⁸⁷ Потврде из 19. века: Г. Захаријевић 1807; *вторини [роевы] само су онда добри, кадъ е медна година, но овакова у 10 година едва се еданпутъ случи* А. Максимовић „Пчеларь“ 1810; С. Живковић 1814; П. Живковић 1815; Д. Исајловић „Историја трговине“ 1816; „Забавникъ“ 1820; Е. Михаиловић 1827; Ј. Поповић „Милошијада“ 1829; М. Видаковић 1833; М. Игњатовић 1834; К. Бојић Нови Сад 1843; „Сербіе ...“ 1846; I. Радичъ „Повѣсть кратка ѿ фрѣшкогорскомъ ѿбгезителномъ манастирѣ Хоповѣ, въ Бѣдинѣ градѣ“ 1847; „Забаве за децу“ Београд 1847; Т. Живановић Београд 1848; „Новине Србске“ 1851; Љ. Шпанић Београд 1853; М. Митрополит Београд 1860; Ј. Горјановић „Песме“ Нови Сад 1861; В. Богишић 1867; М. Кујунџић Београд 1867; М. Ђ. Милићевић „Путничка писма“ Београд 1868; В. Врчевић „Српске народне приповијетке“ Београд 1868; Н. Крстић „Историја српског народа“ Београд 1873; С. М. Љубиша Дубровник 1875; Г. М. Матић „Читанка за пољопривреднике“ Београд 1878; С. Поповић „Путовање по Новој Србији (1878 и 1880)“; Е. Кумичић Загреб 1883; Ј. Сундечић „Изабрране пјесме“ Загреб 1889; Ј. Живановић Београд 1890; Ст. Новаковић Београд 1893, 1904; „Бијесни Роландо“ Београд 1896; „Цариградски гласник“ 1897; М. Бан; Љ. Ненадовић; М. Ђ. Милићевић „Кнез Милош у причама“; Б. Атанацковић; Ј. Стерија Поповић; Ј. Игњатовић „Вечити младожења“; С. М. Љубиша Београд; А. Шеноа; Ђ. Даничић „Ситнији списи“. Потврде из 20. века: А. Тресић „Рјесме“ Загреб 1903; Босанска вила 1910; Цетиње 1910; М. Митровић „Песме“ Београд 1910; В. Јовановић „О језику Гаврила Стефановића-Венцловића“ Београд 1911; К. Ђалски-Шандор

потврде: *И што ће се послѣје случити, | Ако би ни Бог и срећа дала, | Да ударамо граду Колашину* („Похара Колашина“) – *Што се случи ломној Гори Црној! | Престави се Петровић Владика* („Постанак књаза у Црној Гори“) – *Но сад слушај, драги побратиме! | Што се, брате, од војводе случи.* („Ударац Омер-пашин на Црну Гору“) – *Пак и друга случи се несрећа* Вук „Српске народне пјесме“; *Niko ništa ne govori, | Bez Jovana učitelja: | 'Što se sluči, Vidosava?'* *Vidosava progovara: ZbNŽ* knj. 30 1935: Mićun M. Pavićević „Narodne pjesme (Crna Gora i Dukadın)“; *Ту се њему крсно име случи* Б. Петрановић „Српске народне пјесме“ 1867–1870; *31 септембра 1823, пише из Свилаинца Милосав Здравковић Кнезу Милошу: – 'Јављамо Вашој Милости како је се случило те неко 10 черге Цигана побегну у Видинску, пак при пооду покрали једноме човеку у Стењуцу клет [...]'* „Насеља“ књ. XXII 1926: Нахија Ђупријска 1823. (по архивским документима). Дијал. потврда из збирке: *случити се в. [...] догодити се, каже се и за какво сечиво, кад је изавраћено* [иступљено увртањем]: „*Ова се коса, или ова се мотика случила.*“ Н. Радонић „Збирка речи из Бачке“. Потврде из речника: Словар 1791; Вук 1898; *Arriver, ф. гл. 2. догодити се, збити се, случити се* Н. Петровић „Француско-српски речник“ I 1875; Ристић-Кангрга.

У RJAZU *случити се* „догодити се, збити се, десити се“, код Вука, Шулека (1860), Даничића, Ивековића и Миклошича (Miklosich Lex.), потврде од 13. (Monumenta Serbica), 14. (архиепископ Данило, српкословенски писац), 15. (Споменици србски), 17. (Св. Сава, рукопис из 1619. г.; Б. Кашић), 18. (Д. Обрадовић) и из 19. века.³⁸⁸

Вук упућује глагол *случити се* рф. на *догодити се* (Вук 1818; Вук 1852; Вук 1898).

Загреб 1912; „Мјесећник Правничког друштва“ Загреб 1912; ZbNŽ 24, 1919: L. St. Lopičić „Bilješke iz običajnoga prava u staroj Crnoj Gori“; Ј. Козарац „Изабране приповијетке“ Загреб 1919; „Записи Јеврема Грујића“ Београд 1923; М. Петровић Београд 1927; М. Павићевић „Црногорци у причама и анегдотама“ 1928–1940; М. Пупин 1929; Т. Ђорђевић „Наш народни живот“ 1930; М. Лазаревић 1931; М. Павићевић „Црногорци у причама и анегдотама“ књ. XXII, Београд, Херцег Нови – Котор од 1928. до 1940; Београд 1902; 1910; 1912; 1924; 1928; 1930; 1932; 1939; 1947; 1950; Загреб 1918; „Нова Европа“ Загреб; А. Шантић.

³⁸⁸ Глаголи *случити се* рф. „спојити се, саставити се; згуснути се, стврднути се, стиснути“ (PMS), *случити* „искривити, свинути, пригнути“, „случити кога с ким или с чим, саставити, здружити, спојити, сјединити, склопити“ (од *с-* и *лучити* од *lōčiti < lōkъ*) и *случити се* „постати лучење (хладетина, аспик, питије)“ (RJAZU) овде нису предмет разматрања, јер су од псл. **lōčiti*. Уп. стел. *съlōčiti* „десити; спојити“ од *lōčiti < псл. *lōčiti* (ESJS 7: 440 s.v. *lōčiti*).

• У речницима руског језика: *случи́ться* pf. „десити се; спарити се“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.; Даль s.v. *случай*), *случитися* „спојити се, ујединити се“: 17. в.; *случитися / сълучитися* „поклопити се“: 1078; „збити, десити се“: 1078, 14, 16. в., 1692, „десити се некоме нешто“: 11, 12–13, 14, 16. в.; „десити се, збити се, обистинити се“: 11. в.; безл. „успети (некоме нешто)“: 1211, 16. в.; „срести некога“: 12–13. в.; „(случајно) испољити, показати“: 11, 16. в., 1664, 17. в. (СРЯ XI–XVII 25: 143–144), *случитися* pf. према *случатися* impf. „дешавати се“ (СЦСРЯ 4: 152), *сълвчитиса* „ујединити се“; „десити се случајно“; „збити се“; „успети (некоме нешто)“; безл. „десити се“ (Срезневский 3: 740).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► По Скоку, глагол *случити се* „догодити се“ изведен је префиксом *с-* од глагола *лучити* (Skok 2: 324 s.v. *lúčiti*).

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже да се глаголи *случити* и *случавати* „verbinden“ налазе код Миклошича, Стулића, Волитића и Дела Беле и да се данас могу поднети (Maretić 1924: 136).

М. Зорић је реч *случити се* „догодити се“, коју је користио Г. Магарашевић поч. 19. в., означила као славенизам (Зорић 2004: 132).

И. Цветковић сматра да се по гласовном лику славенизама *случити се* „vide догодити се, accidit“, *случавати се* „accidit saepius“ и *случавање* „casus“, из Вуковог другог речника, не може одредити да ли она припада српскословенском или рускословенском језику (Цветковић 2005: 96).

За рус. *случи́ться* Фасмер упућује на стсл. *лѹчѣти сѧ*, буг. *случва се*, срп.-хрв. *случити се* и слн. *slučiti se* и доводи у везу са глаголом *лучи́ть* (Фасмер 3: 679 s.v. *случи́ться*; 2: 538 s.v. *лучи́ть* II). Черних само наводи глагол *случи́ться* као изведеницу од општесловенског глагола **lučiti* (Черных 1: 496 s.v. *лучи́ший*). Код Цигањенкове се та реч не помиње. Куркина изводи *случи́ться* од псл. **съ-lučiti* и упућује на друге префигиране облике *прилучи́ть*, *улучи́ть* и *получи́ть* (ТСРЯ Шв. 900).

Буг. *случа*, *случвам (се)* и дијал. *случава се*, *случевам се*, *случовам ся*, *случувам ся*, *случувѣм съ*, *случявам се (ся)*, стбуг. *сълѹчѣти (сѧ)*, од псл. **съlučiti (se)* < **lučiti (se)* (БЕР 7: 129).

Слн. *slučiti se* „sich begeben, sich ereignen“ (Pleteršnik) не помиње се код Сноја и Безлаја, в. Snoj 367 s.v. *lučati*; Bezlaj 2: 155 s.v. *lučiti*.

У стсл. сљоучити са „contingere“, „pervenerunt simul“ (Miklosich Lex. 933), „десити се; contingere“, „срести се случајно, forte occurrere“, „прићи, срести, convenire“ (SJS 4: 286–287); нема код Дјаченка ни Петковића; ссл. сљоучити се „contingere“ (Даничић 3: 240–241), у списима Св. Саве сљоучити се: аще сљоучитъ се нѣкомоу ... пришьствниє (прво слово Хиландарског типика), сљоучи се и мнѣ ... въсписати вамъ (Карејски типик) (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980: 161). В. Савић упућује (фреквентнију) реч сљоучити се на сљоучити се, међутим те речи у даљем раду нема (Савић 2013: 908). Уп. пример у Хиландарском типичу сљоучи се и мнѣ ... въсписати вамъ по рѣдоу (id. 962 s.v. трѣпѣннѣ). У ESJS стсл. глагол *sъlučiti se* „десити се, указати се, појавити се“ наведен је као префигирани облик од *lučiti se* < псл. **lučiti (se)*, *lučati* (7: 443 s.v. *lučiti se*).

◆ Глагол *случити се* у значењу „догодити се, збити се, десити се“ прасловенског је порекла. Фреквентнији је у западном делу срп.-хрв. језичког простора. В. *случај*.

ЧАС

■ Љ. Стојановић коментарише значења речи *час*: „*Час* данас у нар. језику управо значи тренутак, Sekunde, а не минут; у значењу двадесет четврти део дана (и ноћи) јамачно је сад узето из рус., али се може задржати, јер је то значење било и у старом језику“ (ЈПаб 1935а: 27–28).

■ А. Белић, у свом раду о синонимима, разматрао је значење и порекло речи *час* – *сам* – *часовник*, за које каже: „Предлажу нам да се речи *час* и *часовник* замене речју *сам*. Ја мислим да ту и предлогу нема места, јер се на истоку као и на западу употребљава *сам* за оба појма, и тек се понегде врши постепено потискивање турске речи *сам* у два њена значења двома нашим речима *часовник* и *час* (исп. НЈ IV 126 [sic! На тој страни се не помињу те речи, вероватно је аутор мислио на стране 27–28 или на страни 126 у III свесци]). Питање је ипак шта се овим хтело? Познато је да је употреба речи *час* место *сам* долазила са истока (исто тако и *часовник*), а да у западним крајевима *час* значи ‘минут’. Маретић, који добро зна да се код Срба *час* у значењу *сам* употребљавао у XIII в. у целом низу споменика све до XVIII в., а да се *час* у значењу ‘минут’ употребљавао само код једног јединог писца (Ј. Бановца, RJA I 902) у XVIII в., вели да је ‘*час* у већем дијелу

народа нем. Minute'. Међутим ни у Вукову речнику ни код Броз-Ивековића тога значења нема (исп. НЈ IV 27); *час* код њих значи *тренутак* и сл. Када Маретић говори да се код Срба *час* употребљавао и раније у значењу 'сат', у XIX в. (можда и као русизам), онда ми можемо рећи да **не видимо правих разлога да се то сматра као русизам кад знамо да се у православној цркви од најстаријих времена *час* тако употребљава** [подебљала Ј.Ј. због закључка]. Међутим *час* и код Срба има подједнако и значење *тренутак* и све друга слична значења (као што се то може лепо видети код Броз-Ивековића I 148–149). Исто тако је и стара реч српских споменика и *часовник* која је оживљена и добила извесну употребу у новије време. Питање је само о називу за *минут*. Мислим да за то може остати и интернационална реч као што је устаљена за *секунд*, а тако је и у многим европским језицима. Али и за *минут* и *секунд* могло би се наћи и добрих народних речи. Већ их има на помолу, али ниједна од њих није добила широку употребу. Тако ће се и *сат* и *ура* одржати још извесно време.“ (Белић 1950з: 360).

■ М. Пешикан, потакнут расправом око употребе речи *час* – *сат* и препоруком неких филолога у емисији Радио Београда да се користи реч *сат*, написао је кратак чланак о односу тих речи, о њиховом пореклу и о замени страних речи домаћим. О речи *час* каже: „Реч *час* је **прасловенска** [подебљала Ј.Ј. због закључка], али не у овом значењу мере времена, јер Прасловени нису размјеравали дан у двадесет четири јединице, па им није била ни потребна реч тога значења. Постаће, међутим, потребна већ при првим корацима словенске писмености, јер су Ћирило и Методије, преводећи јеванђеље, морали наћи превод нпр. за грчко 'аро hektēs hōras... heōs hōras ennatēs'. Изгледа да се испрва више употребљавала реч година, што је можда условљено широким пољем значења грчке речи, а вероватно и подупрто западнословенским утицајем за време боравка ћирилометодске мисије у Моравској (у западно-словенским језицима реч *година* није добила значење као код нас, него означава краћи одсек времена), али поред ње и реч *час*, и то ће се двојство дуго одржати; у најстаријем сачуваном српском четворојеванђељу (с краја светосавског доба) наведени грчки израз преводи се хибридно: *от шестије години – до деветога часа*. У старословенском језику српске редакције *час* је ипак поступно потиснуо *годину*, али није продро у народни језик. Зато ће се касније – кад су се и сатови (часовници) проширили –

лако усвојити арабизам *sa'at* (у турском је данас *saat*, без *x*), који је Вук унео у свој превод Новог завета (*од шестог сахата – до сахата деветог*). Ни реч *час* није била сасвим напуштена, него се **одржала у српскословенском језичком типу, а касније је посебно подупрta утицајем рускословенског и руског језика**“ [подебљала J.J. због закључка]. На крају свога рада закључује: „Људи склони језичком чистунству нису, међутим, оставили да сам спонтани обичај нађе посебно решење. На једној страни (источној), зазирући од оријентализама *са(ха)т*, покушали су да га истисну речју *час*. На другој страни, можда у зазирању од – назовимо их тако – славизама (старословенизама и русизама), нису им се у томе придружили, него су стабилизовали и проширили употребу речи *сам*. И на истоку је успех поменутог настојања био половичан, јер *час* није успео да продре не само у народне говоре, него ни у разговорни језик и слободни усмени израз [...]. Час је, међутим, успео добро да се укорени у пословни, професионални и стручни израз [...]“ (Пешикан 1985б: 273–275).

■ М. Кравар износи свој коментар у вези са употребом речи *час – сам*. Те речи су „употребно разграничене двојако: прво, по лингвистичкој хоризонтали, јер се *час* у наведеном значењу говори у Србији, одакле је накнадно преузето у Црној Гори, а са много мање успјеха и у Босни и Херцеговини, док га у Хрватској, гдје је на снази само *сам*, још нема (осим у Армији), и, друго, по лингвистичкој вертикали, јер је *час* тзв. ‘учена’ ријеч службенога језика, а *сам* тзв. ‘пучка’ или ‘народна’, присутна у говорном језику на читаву штокавском простору, укључујући и саму Србију“. Даље М. Кравар успоставља дијалог са М. Пешиканом. Са њим се не слаже око порекла и употребе речи *сам*. За порекло речи *час* каже: „Но и ријеч *час* у значењу ‘саг’ има с обзиром на поријекло посебан статус. Она неће ни у Срба бити домаћи славизам, тј. српски црквенославенизам, иако је у своје вријеме потврђена као таква, него прије **русизам**, дакле такођер туђица своје врсте, заостала, очито у службеном језику **из рускословенског или ‘славјаносербског’** [подебљала J.J. због закључка] XVIII–XIX стољећа, а и касније подупирана српско-руским контактима“. Разматрајући стање у западној варијанти срп.-хрв. језика, аутор каже: „ту се ријеч *час* (= ‘саг’) није особито ни наметала, осим што нам је од 1918. наовамо долазила службеним путем из Београда. Ако се и сусреће ту и тамо, такођер у друштву са *година*, у текстовима хрватско-црквенословенске

редакције, а веома ријетко и у свјетовној књижевности до XVII ст., истиснута је и зарана или латинизмом *љра/љра* (гдје ће први лик бити старији, други млађи) или турцизмом *сам*“. Због тога се и не слаже са закључком М. Пешикана да се на источној страни зазирало од оријентализма *сам* а на западној од „црквенословенизма“ *час*, „него су до тога довеле објективне околности књижевнога развоја штокавштине на двије или чак више страна“. Затим додаје: „Осим тога, између ријечи *час* (= ‘сат’) и ријечи *сам* има још једна важна разлика семантичке нарави: *сам* је у значењу лат. *hora* (али не и кад значи лат. *horologium*, тј. ‘часовник’ или, такођер, ‘ура’) ријеч временски једнозначна, јер значи само ‘60 минута’, бар дан-данас, док је ријеч *час*, ако нам служи и за ‘сат’, и у наше дане неприлично двознача, јер значи и лат. *hora* и још нешто друго, о чему Пешикан не говори. То је друго лат. *momentum* или *punctum temporis*, у којем је значењу та ријеч добро позната уздуж и попречице на штокавском тлу. Ја већ поодавно у кругу својих знанаца подсећам како у нас ријеч *час* (= ‘momentum’), под притиском оног значења ‘нога’ нагло изумире и све се више замјењује ријечју *тренутак*, уосталом, којега је слабо удомаћеном, иако је она прва лексички сасвим жива, нпр. *Причекај час – Доћи ћу сваки час – То је речено у часу сумње –* итд., а фразеолошки је често и незамјенљива, нпр. *у први час, у добар/зао час, за (тили) час, малочас, од часа до часа, час ово час оно* и сл“. М. Кравар наглашава да је и Вук тако користио *час*, па цитира Вука: „*час* није сахат него је само неко врло мало вријеме“ и закључује да би по том значењу *час* био ближи минути него сату. На крају каже да „треба одмах нагласити да ни против русизма *час* (= ‘сат’) као таква не бисмо имали приговора кад га не би заслуживао с више страна: прво, што ствара збрку појмова у даном семантичком пољу, друго, што у своме социоллингвистичком рангу није незамјенљив и, треће, што је, ареално ограничен као што јесте, уз опћештокавско *сам* сувишан.“ (Кравар 1986: 125–129).

■ Писмо једног читаоца Т. Илића, у којем сумира изнета мишљења у НЈ по питању употребе стране речи *сам* и одомаћене речи *час* словенског порекла (Илић Т. 1986: 130–132).

■ Д. Малић каже да је реч *час* у значењу „сат; школски сат“ **црквенославизам ревитализиран посредништвом руског језика** [подебљала Ј.Ј. због закључка]. У фусноти каже: „У АР потврђен у том значењу, али ријетко, од 13. до 18. ст. (од

српских извора код Саве и у једном старом летопису, те у неколико хрватских извора 16–18. ст.) уз напомену да у народном говору није у обичају. Ријеч *часовник* потврђена је у Саве и у српској Александриди. У руском је то назив за бревијар, часослов, па вјероватно за ту ријеч не треба тражити руско посредништво.“ (Малић 1981: 51–52).

■ „Реч *сатница* у значењу ‘распоред предавања’ није довољно јасна, јер није добро скована. Пре свега, турска реч *сат* (сахат) доиста није истисла реч *час*, али само кад, **према руском, значи ‘време од 60 минута’** [подебљала Ј.Ј. због закључка], а чим значи неко одређено *време* за држање *предавања* или само *предавање*, место ‘сат’ употребљава се све више ‘час’ и то се значење развило у новије време у нашем језику, без утицаја руског, јер се у руском исти појам исказује речју ‘урок’. Али, ако се баш и допусти реч ‘сат’ и са значењем одређеног времена за предавање у школи, ипак није срећно начињена реч ‘сатница’, јер се наставком *-ница* граде именице које значе или именице или место у ком је нешто смештено, као на пр. *ложница*, *пивница*, *ножнице*, *ризница*, *ковачница*, *месарница*, или неку другу ствар, као нпр.: *садница*, *резница*, *повојница*, *скретница* и др. Према овоме би ‘сатница’ могла значити ‘место где има много сатова’, а не ‘распоред часова’“ (НП 1935а: 126).

□ Коментар за реченицу: *До прве станице воз је стигао свега за десет часа.* „У горњој реченици реч *час* није у значењу *час* (сат), већ у значењу *минут*, а то је погрешно. У књижевном језику *час* данас значи ‘двадесет четврти део дана’, *Stunde*, а у народном говору (прилошки) значи секунд: дођи *часом*, *зачас* ћу то учинити и сл. *Час* у значењу *минут* не може се никако употребити.“ (ЈП 1936е: 31).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

■ У српско-хрватском језику *час* т. „временска јединица од шездесет минута, сат“: Београд 1946, 1930, „временска јединица школске и друге наставе; предавање које се држи за то време“: Сремац, Андрић; „врло кратко време, тренутак, трен, моменат“: Загреб прва пол. 20. в.; „време, доба уопште“: Београд прва пол. 20. в., Ј. Скерлић, Загреб пол. 20. в., „одређено време за што, за какав рад“; заст. „минут, минута“: Загреб кр. 19. в.; цркв. „служба у православној цркви

у које се време читају псалми и молитве“; „зачас, брзо“: Београд прва пол. 20. в. (РМС).

У RJAZU *čas* „momentum, hora“, код Вранчића, Микаље, Дела Беле, Белостенца, Јамбрешића, Волтића, Стулића, Вука и Даничића, са потврдама од 13. века; „минут“, код једног писца из 18. века; у значењу „сат“, са потврдама од 13. до 18. века: *Vъ дънеһъ і часѣһъ тутетъ насъ* (Св. Сава, типик студенички), *Vъ петъкъ 7 часъ дъне. 4 часъ пошти* (код Даничића), *Наручник* (1507), Н. Рањина (1508), М. Алберти (1617), П. Бакшић (1638), П. Витезовић (1696), С. Маргитић (1708), с напоменом да у народном говору није у обичају, „молитве разређене на сахате (по старој деоби) у које се читају, зову се заједно часови, а које се у који сахат читају оне се зову час“, *часи* рл. „часовник“.

Код Вука има *čas* „punctum temporis“: *за час, за један час, мало час* (нпр. и ја ћу доћи) (Вук 1852).

Дијал. *čas* „сат“, „временска јединица школске наставе“, „служба у православној цркви када се читају псалми и молитве“ Војводина (РСГВ), „тренутак“, израз *час посла* „брзо“ Качер (Петровић/Капустина), „врло кратко време, трен“ бачки Буњевци (Реић/Ваџија), „кратки временски размак, трен, тренутак; часак“ бачки Буњевци (Sekulić), *čas* „тренутак, неко неодређено, но у сваком случају, кратко време“ Косово (Елезовић II), „тренутак“ сев. Метохија (Букумирић), *čas nоsla* „полни чин“ Тимок (Динић), *čas* прилог „брзо“ Црна Река (Марковић II), „сад“, „брзо“ Каменица код Ниша (Јовановић II), *čas* „тренутак“, „смртни час“ Пирот (Златковић), *чъс* „час, тренутак, трен“ Призрен (Чемерикић), уп. прилог *časом* „у трену, брзо“ Прошћење (Вујичић), *часком* „зачас, на брзину“ Црна Трава (Стојановић), „брзо, на брзину“ Каменица код Ниша (Јовановић II), „зачас, на брзину“, *частѣк* „тренутак“ Пирот (Златковић), чак. *čas* „Augenblick, Moment“ (ČDL).

• У речницима руског језика: *час* т. „сат времена (60 минута); школски час (45 минута); време, тренутак; време када војници стоје на стражи“, *часы* рл. „одређено време за што“, цсл. „служба у православној цркви у које се време читају псалми и молитве“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.), *часъ* т. „време; сат времена; време када војници стоје на стражи“, цсл. „први, трећи, шести и девети час од изласка сунца, када су се стари хришћани окупљали за молитву“ (Даль), „сат времена“,

„одређено време за што“, „време“, *часы* рл. „сат као направа“, „време када војници стоје на стражи“, цсл. „први, трећи, шести и девети час од изласка сунца, када су се стари хришћани окупљали за молитву“ (СЦСРЯ 4: 426), *часъ* „време“, „одговарајуће време“, „услови времена“, „сат времена“, „рачунање времена по сату“, *часы* рл. „направа за мерење времена“, *часъ*, *часы* „црквена служба“, *часъ* „срећа, успех“, „значење, значај (?)“ (Срезневский 3: 1479–1482).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Код Московљевића код речи *час* у значењу „двадесет четврти део дана (и ноћи), 60 минута“ стоји ознака да је руског порекла (735). На крају речника он каже: „Реч *час* је општесловенска и првобитно је значила *време уопште*, а данас има два значења: у Чеха, Пољака, Малоруса и Словенаца значи *време, тренутак*, а у Руса и Бугара значи 60 *минута*. У ранија времена наш народ није имао јединице за време, јер је реч *час* значила *тренутак*, што се види из речи *часак, зачас, очас, почасити, сваки час, час-час*. С тим значењем ова реч се налази и у свих старих наших писаца. Време је одређивано, мерено одсецима у земљорадничком раду, као што су: јутро, ручак, (око 9–10 сати), подне, ужина, ‘*дуж волова*’ (нпр. ‘до заласка сунца има још дуж волова’), тј. два сата, јер је дужина два пара волова, пројигирана на небо, чинила шестину небеског свода, одн. Сунчева пута преко њега од сванућа до заласка Сунца. Ноћу се време мерило певањем петлова. С развитком културе и наш народ је усвојио тачно мерење времена, и како је био у већини под Турцима, примио је реч *сат* као ознаку за време [...], а од XVIII в. руску *час*.“ (861).

Ђ. Даничић каже да није јасно постање речи *час*, једни сматрају да је од корена истога од ког је *чајати*, а други да је од корена *kis* „разређивати, одређивати“ (RJAZU 1: 897–902).

Код Скока стоји да је општесловенска реч *час* у значењу „тренутак, моменат“, „сат“ из псл. доба, детаљније о томе в. Skok 1: 297–298 s.v. *čas*.

Т. Маретић каже да је реч *час* „Stunde“ архаично и провинцијално, а да је у новије време можда и русизам, посебно у Србији, а да је у већем делу народа *час* исто што у нем. *Minute* (Maretić 1924: 8; Maretić 1892: 75).

У РЊЈ именица *час* „јединица времена од 60 минута; тренутак; време“ стоји без ознаке порекла (2: 493).

Код Ј. Ајдуковића реч *час* забележена је као русизам из Московљевића, од рус. *час*, са коментаром да је формирана према ортографији модела (Ајдуковић 1997: 304).

В. Михајловић има посрбице: *час* „сат“ (1766) и *часак* „минут“ (1854) (Михајловић 1984: 532).

Рус. *час* (рл. *часы*), струс. *часъ* (од 10–11. в.), као и укр. и блр. *час* „време“, *часом* „понекад“, пољ. *czas* (од 14. в.) „непрекидан ток времена“, „одређено време“, „тренутак“, „устаљено време, рок; термин“, „обрачунавање времена“, заст. „временски услови“, стпољ. „време“, „устаљено време, рок, термин“, „временски оквир“, „одређено време у току дана“, чеш. *čas* „време“, стчеш. *čas* „id.; сат времена“, чеш. *občas* „каткад, понекад“, *včas* „благовременно, на време“, стчеш. *vetčas* „у тај час“, слч. *čas* (од 15. в.), буг. *час*, слн. *čas* (16. в.) и срп.-хрв. *čas*, изводе се од псл. предлошка **časъ* у значењу „део времена који је потребан да се изврши нека делатност, одговарајуће време, временски услови“, „кратки део времена, тренутак; дужи део времена, период“, „непрекидан ток времена“. У том значењу сродан је са стпрус. *kīsmān* (< ие. **kēsman*) „(неко) време“ и алб. *kohë* (< ие. **kēsā*) „време“. Етимологија те речи је спорна. Једни је изводе од **kē(i)-so* „ударац“, „моменат“ < **kēi-* „упозоравати на нешто“ (отуд значење „тренутак“ псл. **časъ*). Изводећи од тог етимона, псл. **časъ* се још везује са глаголом **čajati* „очекивати“, упућујући на рус. *чаять* „очекивати, надати се нечему“, пољ. *czaić się* „чекати“, рус. дијал. *časúть* „чекати“, *почасúть* „почекати“, блр. дијал. *часова́ць* „чекати“ (семантичка паралела *godъ* „време, година“ : *žьdati* „чекати“). Други изводе од ие. **kē(i)-so* < **kēi-* „бити у покрету“, на основу развоја значења у лат. *annus* „година“ (**atnos*) : ие. **at* „ићи“, стинд. *átati* 3. sg. „id.“. По Черниху, ие. **kē-s-* < **kēi-* (: **kī*) „бити у покрету, покретати се“. Треће тумачење је од ие. **kēs-o-* < **kes* „бежати, журити“ (*k* је дало *č* испред *ē*, после *č* је *ē* дало *a*). Махек везују псл. **časъ* (< **kēs-o-*) са **česati* „журити“, упућујући на чеш. *česati* „журити (се)“, срп.-хрв. *kāsamu*, слн. *kasati* „трчати касом“ (Черних ту још додаје рус. дијал. *чесáть* „ићи брзо“), лет. *kuōst, kuošu* „журити“ и нем. *hasten* „хитати, журити се“, *Hast* „журба“, што Черних сматра неуверљивим тумачењем, јер у том случају ие. корен је **kēs* : **kōs*. По четвртом тумачењу, псл. **časъ* се изводи од ие. **kēs-o-* < **kes* „резати, гребати“, на основу стсл. *vъ časě vrěmeně* „in momento

temporis“. Бориш у том примеру види семантичку опозицију псл. *časъ „део времена, тренутак“ : *vermę „непрекидан ток времена“ и изводи псл. *časъ од *česati „чupati, тргати, сећи“, отуд првобитно значење „исечак времена, ограничени део времена“ (Фасмер 4: 318 s.v. *час*; Цыганенко 474 s.v. *час*; Черных 2: 375 s.v. *час*; ТСРЯ Шв. 1083 s.v. *час*; SP 2: 116–117 s.v. *časъ; ESJS 2: 99 s.v. *časъ; Machek 95 s.v. *čas*; Kralik 100 s.v. *čas*; Boryś 91 s.v. *czas*; Sławski 1: 113–114 s.v. *czas*; Ваńkowski 1: 216 s.v. *czas*; Bezlaj 1: 74 s.v. *čas*; Snoj 80 s.v. *čas*; М. Будимир *ЈФ* 8, 1926–1927: 167).³⁸⁹

А. Глухак каже да је *čas* прасловенског порекла, од именице *časъ, која је првобитно значила „(ограничен) одсечак времена“, а изводи је од *česъ, превојни степен (*ē*) према *česati, које је имало и значење „резати“ (Gluhak 172 s.v. *čas*).

У стсл. *часъ* „hora“ (Miklosich Lex. 1111), „време, hora, tempus“, „тренутак, hora, momentum“, као мерна јединица времена „сат времена, hora, horae spatium“, у литургији „час, hora“, „време, tempestas“ (SJS 4: 848–850); цсл. *часъ* „време“ (Дьяченко 810–811); код Петковића нема; ссл. *часъ* „tempus“, „hora“ (Даничић 3: 458), у списима Св. Саве *часъ* (треће слово Хиландарског типика, Живот Св. Симеона) (Трифунковић/Јовановић/Јухас 1980: 193), у Хиландарском типичу В. Савић бележи ссл. именицу *часъ* „час; време, доба; доба дана; временски одсек; часак, тренутак, трен, моменат“ (Савић 2013: 992–993). У ESJS стсл. *časъ* „време; тренутак; сат времена“ тумачи се од псл. *časъ (2: 99).

◆ Реч *час* у значењу „тренутак“ и „сат времена“ прасловенског је порекла. Потврде у RJAZU за ту реч у значењу „сат“ датирају од 13. до 18. века, с напоменом да у народу није уобичајена. Уп. у старословенском *часъ* као мерна јединица времена „сат времена“ (SJS). У дијалектима се *час* користи искључиво у значењу „тренутак“ (потврда у РСГВ у значењу „сат“ утицај је стандардног језика). У НЈ је у значењу „сат“ та реч означена или као русизам (Љ. Стојановић, М. Кравар, НП) или као црквенословенска реч – ревитализована посредништвом руског језика (Д. Малић), који није продро у народни језик (М. Пешикан), али у православној цркви користи се од најстаријих времена, па нема разлога да се сматра русизмом (А. Белић).

³⁸⁹ Најрелевантија досад етимолошка дискусија је у ESJS (2: 99 s.v. *časъ*).

ЧУДАК

- В. § 2.1.2.3. (ЈПаб 1937а: 121).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *чудāk* т. „чудан, необичан човек који живи на свој начин, настран човек, особењак“: Београд поч. 20. в., Загреб 1953, И. Секулић (РМС).

У RЈAZU та реч није потврђена.

- У речницима руског језика: *чудāk* т. „чудак, особењак“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ), *чудакъ* „id.“ (Даль s.v. *чудо*), „id.“ (СЦСРЈ 4: 444).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Код Скока изведеница *чудāk* „Sonderling“, као и буг. *чудак*, употребљава се у књижевном језику, али нема старих потврда (Skok 1: 340 s.v. *čudo*).

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже да је именица *чудак* „Sonderling, настран човек“ добра реч (Maretić 1924: 10).

И. Клајн слаже се са С. Бабићем да је реч *чудак* изведена суф. -ак од придева *чудан*, не од *чудо* (Клајн 2003: 31).

Цигањенко изводи рус. *чудак* < *чудакъ* од струс. глагола *чудити* „хвалити, славити“, „дивити се“ < *чудо* „слава“ (Цыганенко 486–487 s.v. *чудо*). Фасмер и Черних не помињу ту реч међу изведеницама од речи *чудо*, в. Фасмер 4: 377–378 s.v. *чудо*; Черных 2: 395 s.v. *чудо*.

◆ Реч *чудак* је слабо потврђена у речницима срп.-хрв. језика (само у РМС). Тај придев је чисто народна реч. У савременом језику се релативно често употребљава.

2.2.1.2.4. Чешког порекла?

ОБРИС

- А. Белић: „у *обрисима пејсажа...* непотребна позајмица (у руском новија реч начињена од глагола *обрисовать* – начинити скицу, оцртати) т. *цртеж*, *скица*, *главне линије* или сл.“ (Белић 1950а: 87).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *òбрис* т. „контура; силуета“: Београд 1936, 1939, 1940, 1947. (Б. Ћосић), 1951. (*Борба*), Сарајево 1950, Загреб 1926. (Крлежа), 1947, 1950; „изглед некога, нечега“: Загреб 1937. (Крлежа), Шеноа, А. Ковачић, „изглед; форма, облик“: *Матица* Нови Сад 1866, Београд 1947, Загреб 1982, „размер,

димензија“: Загреб 1932, 1946; „скица“: Београд 1925, Шеноа, „нацрт“: Београд 1956, фиг. „наговештај; зачетак“: Загреб поч. 20 в., Београд 1937, 1947; фиг. „елемент“: Београд 1950, 1956. (РСАНУ). Уп. *обрисати* нераспрострањено „начинити обрис, скицу, уоквирити, опцртати“: Ристић/Кангрга, Бакотић (РСАНУ).

У RЈAZU није потврђено то значење.³⁹⁰

• У речницима руског језика: *а́брис* т. књиж. „контура, силуета, обрис“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.), *абрисъ* „id.“ (Даль), *абрис* 1709. „цртеж; контура; нацрт“ (СРЈ XVIII); уп. *обрисовка* „оцртавање“ (СРЈ; Даль s.v. *обрисовывать*).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У РМС стоји да је реч *обрис* руског порекла (З: 883).

Скок не помиње именицу *обрис* у значењу „контура“, већ „чисто место“, што је поствербал од *о-обрисати* (Скок 1: 211 s.v. *brìsati*).

Т. Маретић каже да је боље уместо речи *обрис* „Abriss“ употребљавати *нацрт*, без навођења порекла (Maretić 1924: 73).

Код Ј. Ајдуковића реч *обрис* забележена је као русизам из РМС, од рус. *абрис*, са коментаром да је на формирање утицала ортографија модела и творбено-морфолошке законитости језика примаоца и да је руски језик у улози посредника (Ајдуковић 1997: 260).

По Даљу, реч *абрисъ* је из немачког (Даль 1: 2). По Ушакову, *абрис* је из нем. *Abriss* (ТСРЈ Уш.). У речнику руског језика 18. века технички, архитектонски термин *абрис* бележи се од 1709. год. (од 1706. као *априс* / *абрисс*), за који се се сматра да је или непосредно из нем. *Abriss* или посредно из пољ. *abrys* (СРЈ XVIII). Код Фасмера стоји исто (Фасмер 1: 57). Куркина каже да је у руском из нем. *Abris* „цртеж; план; нацрт“ (ТСРЈ Шв. 1).

Уп. пољ. *abrys* „цртеж, скица, план, контура; замисао“ и *obrys* „id.“, обе из нем. *Abriss*, с тим што је у другој прелаз *a > o* добијен аналошки, под утицајем глагола *obrysować* „исцртати“ (< *ob-* + *rysować* „цртати“) (SJP). У етимолошким речницима пољског језика тих речи нема, јер се очигледно третирају као стране

³⁹⁰ RЈAZU бележи народне речи *обрис* „чисто место (ко обрисано) на висини“ (Пеливановић) и *обрисина* „високо место изложено ветру“ Тимок, Лужница (Белић), међутим те речи потичу од глагола (*о*)*обрисати*.

(Brückner; Sławski; Wańkowski; Boryś). Пољ. *rysować* је ранија позајмљеница из средњевисоконемачког, док је рус. *рисовать* из пољског (Фасмер 3: 485).

Укр. *обрис* је из пољ. *obrys* (< нем. *Abriss* < *Riss*), које је као и у пољском, у вези са *обрисувати*, пољ. *obrysować* (ЕСУМ 4: 143).

За чеш. *obrys* „контура“ (PSJČ), Махек каже да је од нем. *Abriss* (Machek 527 s.v. *rys*³), док у осталим чешким етимолошким речницима се не тумачи (Holub/Кореčný; Rejzek).

Плетершник слн. *obris* „скица“ упућује на *risati* (Pleteršnik 1: 740), док код Безлаја и Сноја се не помиње (Bezljaj; Snoj).

◆ У срп.-хрв. именица *обрис* је рецентна реч, која је у употреби од почетка 20. века. По пореклу, то је германизам који је дошао у срп.-хрв. језик преко чешког језика (в. чеш. *obrys*). Директно из немачког није могла стићи, јер би онда гласила *абрис*, као што су на пример *адут* од нем. *Adutt* или *аларм* од *Alarm* (Schneeweis 130, 124). У руском је реч *áбрис* (са почетним акцентованим *a!*) германизам преузет посредством пољског језика, за коју А. Белић у НЈ каже да је то новија реч начињена од глагола *обрисовать*. По Ајдуковићу, та реч је творбено и морфолошки прилагођено законитостима срп.-хрв. језика. Данас се та реч употребљава у савременом језику.

ПРЕДМЕТ

■ В. § 2.1.2.2. (Njegovan 1938: 111).

□ И. Грицкат, у свом раду о покушају стварања терминологије средином 19. века у Друштву српске словесности, узима *предмет* као пример речи која се појављује, према RJAZU, у књигама штампаним после 1850. год., тј. после рада у Друштву (Грицкат 1964: 136).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *предмет* / *прѣдмет* т. „ствар“: Београд 1893, Загреб пол. 20. в.; „све оно што постоји као материјал за запажање, проучавање, доношење закључака“: Загреб 1954, Јб. Недић кр. 19. в.; „оно што служи као извор каквих емоција“: Ј. Скерлић Београд поч. 20. в., Загреб пол. 20. в.; „област знања, грана науке као део школске наставе“: Загреб 1953; правн. „административни, судски поступак; службени спис“: Б. Ћопић, Загреб 1967; грам. „објекат“ (РМС).

У RЈАЗУ *предмет* „управо оно, што је пред нешто метнуто“, код Шулека (1860) и Ђ. Поповића, са потврдама из 19. века, уз напомену да је то учена реч.

• У речницима руског језика: *предмет* т. „предмет, ствар; објекат; грана науке“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.), *предметъ* „id.“ (Далъ), „објекат (мисли, емоција); узрок“ (СЦСРЈ 3: 429).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Т. Маретић каже да је именица *предмет* из рус. *предметъ* или чеш. *předmět*, начињених према лат. *objectum*, поимениченом пасивном партиципу перфекта глагола *obicio* у значењу „пред кога или пред што метати, бацати“ (RЈАЗУ 11: 483–484).

Скок ту реч не помиње.

Т. Маретић каже да је реч *предмет* „Gegenstand“ (код Мажуранића и Ужаревића, Шулека и Ђ. Поповића) из рус. *предметъ* или из чеш. *předmět* (Maretić 1924: 103; Maretić 1892: 92).

Код Његоша С. Стијовић бележи руску реч *предмет* (Стијовић С. 1992: 192). У РЊЈ *предмет* „ствар; објект; сврха, намена; наставни предмет“, без ознаке порекла (2: 136–137).

В. Михајловић има посрбицу *предмет* „објекат; материја“, забележену 1846. (Михајловић 1984: 351).

М. Зорић је реч *предметъ* (*предмет*) „предмет, ствар, објекат“, коју је користио Г. Магарашевић поч. 19. в., означила као славенизам (Зорић 2004: 122).

Х. Куна каже да је реч *предмет* код Д. Обрадовића по пореклу из руског односно рускословенског језика (Куна 1990: 22).

А. Младеновић узима за пример реч *предмет* (*предметъ*) која је предложена од стране Друштва српске словесности као домаћи термин и која се употребљава у нашем књижевном језику до данас (Младеновић 2008: 507; НР 9). И. Грицкат сматра, такође, да је ту реч предложило Друштво (Грицкат 1966: 64).

П. Ивић сматра да је реч *предмет* у српско-хрватски језик могла да доспе и из руског и из чешког језика (Ивић П. 1998: 297). Љ. Јонке сматра да је реч *предмет* дошла у првом налету бохемизама, преко речника Мажуранићевог и Ужаревићевог из 1842. год. (Jonke 1971: 170), а да је Шулек речи *предмет*, *предметан* и *предметност* преузео из чешког језика, од чеш. *předmět*, *předmětný*,

předmětnost (Jonke 1965: 157; Jonke 1971: 169). И. Клајн исто сматра да је реч *предмет* бохемизам (СЈП 2004: 182).

Даљ каже да је рус. *предметъ* калк лат. *obiectum* (Даль 3: 386). Фасмер, Куркина и Цигањенко су прецизнији, они сматрају да је тај калк дошао из пољ. *przedmiot* (Фасмер 3: 357; ТСРЯ Шв. 718; Цыганенко 326). Цигањенко наводи да је ту реч у значењу „ствар, предмет“ први пут употребио В. К. Тредијаковски у првој трећини 18. века (ор. cit.). В. В. Виноградов каже да се та реч почела употребљавати кр. 17. и поч. 18. века и да је ушла преко украјинског књижевног језика из пољског као калк латинског ученог термина *obiectum*. У првој трећини 18. века када ју је употребио В. К. Тредијаковски, још увек није била распрострањена међу говорницима руског језика. Виноградов упућује на чеш. *předmět* и *хрватско предмет*, за који каже да је из руског или чешког (позивајући се на Маретићев рад, в. Maretić 1892: 92).³⁹¹

Исто и код Бориша пољ. *przedmiot* (од 18. в.) калк је лат. *obiectum* „предмет, објекат“ < *obicere* „бацати, стављати“ (Boryś 490).

Махек помиње чеш. *předmět* под одредницом *městi* као калк, в. Machek 361. Код Холуба и Копечног, чешка реч је из пољског (Holub/Корећný 1: 221 s.v. *městi*).

За слн. *prédmet* (19. в.) Сној каже да је преузето из других словенских језика, а састављено је од псл. **perdъ* и **metъ* према латинском *obiectum* (Snoj 563). На другом месту пише да је слн. реч из срп.-хрв. и руског (Bezljaj 3: 109 s.v. *pred*).

◆ Учена реч *предмет* је као калк лат. *obiectum* преузет или из чешког или из руског језика. По потврдама у речницима срп.-хрв. језика, употребљава се од 19. века. И. Грицкат у свом раду у НЈ сугерише да је ту реч предложило Друштво српске словесности. С. Стијовић сматра да је та реч русизам, Љ. Јонке и И. Клајн – бохемизам, а Т. Маретић се двоуми између руског и чешког порекла. Данас је то изузетно фреквентна реч.

2.2.1.2.5. Страног порекла?

ГЕНЕРАЛАН

■ В. § 2.1.2.5. (Павковић 1982: 245–246).

³⁹¹ Детаљније о семантици те руске речи код Виноградова в. <http://slovari.ru/default.aspx?s=0&p=5311&0a0=519>

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику придев *генералан* „који је заједнички за читаву врсту нечега, општи“: Београд прва пол. 20. в., „који обухвата све; свеобухватан“, „у коме или чему сви учествују“; „главни; врховни“ (РСАНУ).

У RЈAZU нема потврде за ту реч.

• У руским речницима: придев *генеральный* „општи, свеопшти; главни“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.), „општи, свеопшти“ (Даль), „општи, свеопшти; главни“ (СРЈ XVIII 5: 102–104), „који припада генералу“: 1661, „општи, свеопшти“: 1696, „главни“: 1674, 1691. (СРЈ XI–XVII 4: 18).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У РСАНУ за придев *генералан* упућује се на рус. *генеральный* (З: 236).

Скока не тумачи придев *генералан*.

Код Ј. Ајдуковића реч *генералан* забележена је као русизам из РСАНУ, од рус. *генеральный*, са коментаром да је на формирање утицала ортографија модела и творбено-морфолошке законитости језика примаоца (Ајдуковић 1997: 163–164).

У речнику Вујаклије придев *генерални* „општи; главни, врховни; родни (који се тиче рода)“ је од лат. *generalis* (167). Код Клајна и Шипке стоји, такође, да је *генералан* „општи, свеопшти, свеобухватан; обичан, уобичајен, редован; приближан, паушалан, уопштено узет, у главним цртама; најважнији, врховни, главни“ од лат. *generalis* „општи“ према *genus* „род, племе, врста“ (293).

П. Ивић и А. Младеновић су навели да је административни термин *генерални* латинска позајмљеница, забележена у првој половини 18. века у српским текстовима (латински је био тада званични језик у земљама по угарском круном) (Ивић П./Младеновић 1986: 102).

Руски придев *генеральный* „општи, свеопшти“ (прва пол. 17. в.) преузет је од пољ. *generalny* < лат. *generālis* (Шанский I/4: 51; Фасмер 1: 401; ТСРЈ Шв. 147). Код Ушакова и у речнику страних речи руског језика не помиње се пољско посредство, већ само стоји да је *генеральный* од лат. *generalis* (ТСРЈ Уш.; НСИС). Укр. *генеральный* сматра се изведеницом од именице *генерал*, која је из немачког језика (ЕСУМ 1: 494 s.v. *генерал*).

Блр. *генеральный* „општи“ сматра се позајмљеницом из пољског *generalny* < лат. *generālis* (ЭСБМ 3: 77).

Пољ. *generalny* „општи; главни“ (16. в.) је од лат. *generālis* (Ваћkowski 1: 418). Код Бориша нема.

Чеш. *generální* не помињу Холуб и Копечни, в. Holub/Кореšný 1: 117 s.v. *generál*. Код Махека нема.

Слч. *generální* „главни; општи“ је у употреби од 17. века; Кралик сматра да је преузето од лат. *generālis* (Kralik 179 s.v. *generál*).

За слн. *generālen* „главни, општи“ (19. в.) Сној сматра да је преузето и адаптирано преко стнем. *general* „општи“ из фр. *général* < лат. *generālis* (Snoj 170). Код Безлаја нема.

Буг. *генерален* „општи“ позајмљено из руског *генеральный* и пољ. *generalny* од лат. *generālis* < *genus* (БЕР 1: 236).

У ЕРНЈ стоји да је придев *генерални* позајмљен преко старијег нем. *general* (данас *generell*) и фр. *général* из лат. *generālis* „општи“ < *genus* „род“ (264 s.v. *gēnerālñī*).

◆ У РСАНУ потврде за придев *генералан* су рецентне и упућује се на руску реч (отуд и код Ј. Ајдуковића). Као латинска позајмљеница наводи се у речницима страних речи (Бујаклија, Клајн/Шипка) и тако је тумаче П. Ивић и А. Младеновић. Крајњи етимон придева *гѣнерāлан* јесте лат. *generālis* (са или без руског посредства). У савременом језику је у активној употреби. В. *генерал-лајтнант*.

ИЗВ(Ј)ЕСТАН, *ИЗВЕСТИЈЕ

■ Т. Маретић навео је примедбу на реч из чланка НЈ I/1: 17: „rusizam *izvestan* mjesto: *određeni*, *neki* mislim da bi trebalo iz književnog jezika izbaciti. Vidi u mojem ‘Jezičnom savjetniku’.“ (Maretić 1933a: 166).

■ *Известан* (не значи „познат“ као у руском *извѣстный*) и *известије* в. § 2.1.2.1. (Ђорђић 1934д: 17–18, 19).

■ Д. Малић узима реч *извјестан* као пример „црквенославенизма“ који је ревитализован посредништвом руског језика (Малић 1981: 51–52).

□ „*Извесан* је грешка: треба *Известан-извесна-извесно*, јер је овај придев у вези са глаголом *известити*“ (ЈП 1957а: 198).

□ Д. Ј.: „Придев *известан*, *неизвестан* (не: *неизвесан*) у вези је са глаголом *известити* и у мушком роду треба га писати са *т*.“ (ЈП 1963в: 276).

□ И. Грицкат, у свом раду о покушају стварања терминологије средином 19. века у Друштву српске словесности, помиње П. Матића који је изнео мишљење да Друштво предлаже термине који никако не ваљају, па тако „уместо ‘извѣстіе’ боље је рећи ‘извѣшћай’“ (Грицкат 1964: 134).

□ *Известити* в. § 2.1.1.2.4. (ЈПаб 1936е: 59).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику придев *известан* / *известан* и ијек. *известан* / *известан* „у којему нема сумње, несумњив, доказан“: Београд 1955, Л. Лазаревић, „неминован, неизбежан“: Београд 1922, Суботица 1954, Загреб 1933, Ђ. Јакшић, „познат, знан“: *Ако количина прихода ніє ... извѣсна ... онда нека комисија ... рѣши, колико ... кућа прихода има* Београд 1862, *Ми само питамо. Одговор на та питања известан је.* 1883, *Извјесна је Њеном Величеству | Ваша храброст од памтивијека Његош, Кома би сад пало на памет ... да изговори ону извјесну ријеч закона* Загреб 1932; „сигурно уверен“: Београд 1881; „неки, одређен“: Београд 1885, 1911, 1930, 1951, Загреб 1933; *извѣстије и извјѣстије* п. заст. „извештај“: Вук, Београд 1861, 1873, Ђ. Јакшић, Његош (РСАНУ).

У RЈAZU *известан* „добро познат, поуздан, истинит“, код Стулића и Даничића, са коментаром да се у старијим књигама јавља до 15. века, а онда од 18. века код писаца (С. Роса 1764), уз напомену да то није народна реч, иако је има код Вука (у НП,³⁹² писму итд.); именице *известије* нема; уп. *извест* „извесно знање“, код Волтића и Стулића (с напоменом да је из мисала), потврда код С. Росе из 1764; савремено значење „писмо“, код Шулека; *извест* „известан“, у књигама писаним црквеним језиком, од речника само код Даничића.

У славеносрпском периоду потврђене су именице *извест(ј)естије* „вест, обавештење, извештај“ од 1768, *неизвестије* „стање онога што је неизвесно, непознато, неизвесност, неодлучност, несигурност“ 1784. и придев *неизвестан* „несигуран“ од 1799. год. (РССЈ).

³⁹² Потврде у народним песмама нема, има у Вуковом пропратном тексту уз *Српске народне пјесме*.

Дијал. *извесан* „јасан, одређен“: *Наша слова су извесна, а турска несу*.³⁹³ Косово (Елезовић I).

• У речницима руског језика: придев *извѣстный* „познат, славан, чувен; истинит“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.), *извѣстный* „id.“ (Даль s.v. *извѣстіе*), „(опште)познат, славан“, „одређен“, „веродостојан“, „неодређен, било који“, у ф-ји предиката „упућен“ (СРЯ XVIII), „(опште)познат“: 1057, 1414, 17–18. в., „који садржи вест, саопштење (о документу)“: 1517, 1682, „веродостојан, тачан“: 13. в., „који је опредељен“: 17. в., „непоколебљив, чврст“: 1656, 1666, „упућен, обавештен“: 12–13. в., 1535. (СРЯ XI–XVII 6: 114–115), цсл. „веродостојан“, цсл. „сигуран, поуздан“, „познат“, „опредељен“, „упућен, обавештен“ (СЦСРЯ 2: 103), *извѣстными* „notus“, „веродостојан, тачан“, „firmus“, „?“ (Срезневский 1: 1047); *извѣстие* п. „вест, глас; извештај; саопштење“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.), *извѣстіе* „id.“ (Даль), *извѣстие* „саопштење; вест“, „извештај“, „објава“, „податак о нечему“, „опис“ (СРЯ XVIII), „саопштење, извештај; изјава“: 1073, 1691, „саопштење“: 17. в., „обавештење“: 1694, „савесност“: 12, 12–13. в., „послушност“: 1296. (СРЯ XI–XVII 6: 112), *извѣстик* „изјава“: 1073, 1382, „поштовање“, „disciplina“ (Срезневский 1: 1045–1046); уп. придев *извѣстный* / *извѣстий* „веродостојан“: 16. в., „непоколебљив, чврст“: 1097, 12. в., „тачан, поуздан, сигуран“: 13. в., 1499. (СРЯ XI–XVII 6: 116), *извѣстии* „јаван, познат“, „тачан“, „firmus“ (Срезневский 1: 1046–1047).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У РСАНУ за реч *изв(ј)естије* упућује се на рус. *известие* (7: 331).

У РССЈ именице *изв(ј)естије* и *неизвестје* означене су као славенизми (133, 192).

П. Будмани каже за придев *извѣстан* да је стар, изведен од *izvijest* са суф. *-ьнъ*, и упућује на стсл. *izvěstьnъ* и рус. *извѣстный* (RJAZU 4: 342), а за *извијест* да може бити да је стара због стсл. *извѣсть* (4: 336). Слично стоји и за *извѣст*, да је реч стара и упућује се на стсл. *извѣсть* (4: 342).

Скок каже да се придев *извѣстан* сматра русизмом, од рус. придева *извѣстный* „познат“ < стсл. именице *izvěstь* (3: 591 s.v. *vijest*).

³⁹³ То значи да у ћирилици једно слово стоји за један одређен глас, док се једно исто арапско слово може различито читати, нпр. као *о*, *у* и *в*.

T. Маретић у *Језичном савјетнику* за придев *извјестан* каже да је из рус. *извѣстный* „1. bestimmt, на пр. животна борба води нас извјесну циљу; да се не би ово значење мijeшало са значењем под 2, bolje је узимати добру нашу ријеч: одређен. – 2. gewiss, т. ј. neki; како је у рускомu adj. *извѣстный* temeljno значење: познат, тако се *извјестан* mјесто *neki* може узимати само онда, кад је предмет, о ком се говори, познат онеме, који говори, а не да ће да га именује, на пр. извјесним болестима нема лијека; то значи: те су болести мени, који говорим, познате, али не ћу [sic!] да их поименце споминјем. Многи писци, особито хрватски, узимају у томе догађају adj. *stanovit* те пишу на пр. *stanovitim* болестима нема лијека, али ни то није добро [...] Никако не ваља adj. *извјестан* узимати мјесто: *neki* или *nekakav* онда, кад нам предмет, о ком говоримо, није познат, на пр. у извјесној планини намјери се на хajдуке; за тај посао добио је извјесну суму; то је управно противно правоме и првобитном значењу рускога придева *извѣстный* (т. ј. познат). – 3- adv. извјесно узимају neki писци (међу њима и Вук, види Iv.) у значењу: сигурно, поуздано, на пр. границе се не могу извјесно назначити; кад извјесније дознам, јавит ћу вам; у самоме рус. језику adv. *извѣстно* нема тога значења.“ (Maretić 1924: 36). У свом раду, Т. Маретић је навео да су речи *извјестан*, *извјешће*, *извјестити* „bestimmt“ (код Шулека), „gewiss“, „sicher“ (код Ђ. Поповића), „Referat“ (код Шулека), „Nachricht“, „Benachrichtigung“, „benachrichtigen“ (код Мажуранића и Ужаревића), „referieren“ (код Шулека) од рус. *извѣстный*, *извѣстie*, *извѣститъ* (Maretić 1892: 87).

Код Његоша С. Стијовић бележи рускословенске речи *извјестан*, *извјестити* и *извјестије*, две последње са звездicom која значи да нису потврђене у том облику (Стијовић С. 1992: 164). У РЊЈ *извјестан* „познат, за кога се зна“, „познат, чувен, знаменит“ означен је као српскословенска реч, док је именица *извјестије* „обавештење; извештај“ < цркв.-рус. *извѣстie* (1: 275).

Код Ј. Ајдуковића реч *известије* забележена је као русизам из РСАНУ, од рус. *известие*, са коментаром да је формирана према ортографији модела (Ајдуковић 1997: 189).

В. Михајловић има посрбицу *извесни* „аксиоматични“, забележену 1859. (Михајловић 1982: 128).

М. Зорић је означила као славенизме речи: *извѣстный* (*извесни*) „сигуран“, *извѣстie* (*известије*) „вест“ (и у предлошко-падежној конструкцији *съ извѣстieмъ*

„са сигурношћу, са извесношћу“), *извѣстити* (*известити*) „обавестити“ и *извѣстно* (*извесно*) „сигурно“, које је користио Г. Магарашевић поч. 19. в. (Зорић 2004: 96). Речи *известіе* и *известити* А. Младеновић налази у роману Ј. Стерије Поповића *Роман без романа* (40-тих год. 19. в.) са екавизираним гласовном вредношћу слова јат, поред рускословенског „јекавског“ *извѣстно* (Младеновић 1989: 124).

Б. Л. Дабић сматра да су речи *извјестан* и *неизвјесно* русизми (Дабић 1981: 15). У свом другом раду он каже да су код Његоша речи *извјестан* и *неизвјестан* „несумњиви русизми“, а не „славјанизми“ (Дабић 1984: 51). И. Клајн сматра да је придев *известан* добијен у 19. веку прилагођавањем руске речи (СЈП 2004: 182). По Б. Терзићу, *известан* и *неизвесност* су русизми, а *известити* је „славенорусизам“ (Терзић 2003: 216, 208; Терзић 1999: 171).

Руски придев *известный* потиче од стсл. *нзвѣстьнѣ* < *нзвѣсть* „вест“ од глагола *нзвѣдѣти* „сазнати“ < *вѣдѣти* „знати“ (Шанский I/7: 22–23 s.v. *извѣстный*; Цыганенко 152 s.v. *извѣстный*). Куркина сматра да је *из-вест-н-ый* изведено од *весть* (ТСРЯ Шв. 289). Код Черниха, *известие* је изведеница од *весть* < **věstь* (Черных I: 146 s.v. *весть*).

У ЭССЯ реконструисан је псл. придев **ǰъzvěstьnъ* (*ǰъ*) < **ǰъzvěstiti* на основу словенских потврда: стсл. *нзвѣстьнѣ*, струс. („др.-русск.“) и рсл. *извѣстьныи*, рус. и дијал. *извѣстный*, укр. *звісен*, *звісний*, блр. *звѣстныі*, чеш. ретк. *zvěstný*, буг. *извѣстен*, мак. *извесен*, срп.-хрв. *извјестан* и дијал. *извесан* и слн. *izvesten* (9: 94). Буг. *извѣстен* и *извѣстие* (синоним дијал. *ѝзвест*) у БЕР-у сматрају се изведеницама од именице *вест*, од стбуг. *нзвѣстьнѣ* и *нзвѣсть* (1: 137 s.v. *вест*, 2: 20 s.v. *ѝзвест*). Слн. *izvesten* нема код Безлаја и Сноја, а код Плетершника уз *izvēstān* стоји ознака да је реч из старословенског (Pleteršnik 1: 346). Код Глухака, придев *извјестан* највероватније је из руског (Gluhak 670 s.v. *vijest*). У ERHJ наведено је за придев *извјестан* („do 15. st., kao posuđenica od 18. st.“) да није забележен у дијалектима, те је због тога просуђено да је позајмљеница из „староцрквенословенског“ *izvěstьnъ* „сигуран, чврст, одређен“ < **ǰъzvěstьnъ*, девербал од **ǰъzvěstiti* (387 s.v. *ǰъzvestan*).

У стсл. *нзвѣстьнѣ* „certus“, „securus“, *нзвѣстнѣ* „excusatio“, *нзвѣсть* adj. „certus“, *нзвѣсть* adj. indecl. „firmus“ (Miklosich Lex. 243), *нзвѣстьнѣ* „тачан, трајан (firmus,

confirmus, certus)“, „познат, знан (qui completus est, notus)“, извѣсть f. „вест“, „искреност“, извѣсть adj. „чврст, тачан (certus, firmus, fidelis)“, „познат, знан“ (SJS 1: 732), цел. извѣстный „веран, сигуран, трајан, упоран (о болести)“, извѣстїе „уверење“, „пажња“, „дисциплина“ (Дьяченко 213); ссл. извѣстѣнь „certus [= сигуран, поуздан]“, извѣстїе „excusatio“, извѣсть „certus“ (Даничић 1: 396); у списима Св. Саве извѣстѣнь (прво слово Хиландарског типика), извѣстїѣ (Житије Св. Симеона) (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980: 68); у *Ареопагитском корпусу* Дионисија Ареопагита, филозофском и теолошком спису српске редакције из 14. века, налазе се речи извѣстѣнь „поуздан, тачан“ и извѣстїе „поузданост, тачност“ (Капустина 2016: 181). Нема код Петковића. У ESJS наведена је изведеница *izvěstьnъ* од стсл. именице *věstь* < псл. **věstь*, уз објашњење да су рус. *известить*, *известный* и *известие* из црквенословенског (17: 1055–1056).

◆ На основу потврда за придев *известан* „поуздан, истинит“ у RJAZU и коментара да се јавља до 15. века, а онда од 18. века, Д. Малић је протумачила ту реч као црквенословенску, која је ревитализована посредништвом руског језика. Потврда код Даничића сведочи да се у српскословенском употребљавао придев извѣстѣнь у значењу „certus“ < извѣсть „id.“ (уп. код Г. Магарашевића из прве пол. 19. в. *извесни* „сигуран“, славенизам по М. Зорић). У савременом срп.-хрв. језику та реч се најчешће користи у значењу „неки, одређен“ (Т. Маретић је сматра русизмом), међутим то значење се не помиње у RJAZU, док у РСАНУ посведочено је од друге половине 19. века. У савременом руском језику придев *извѣстный* користи се у значењима „познат, славан, чувен; истинит“. Црквенословенског је порекла у значењу „веродостојан, тачан“ (13. в.) и „сигуран, поуздан“. У значењу „(опште)познат, славан“, потврђен је 1057. год. у струс. *извѣстными* код Срезњевског и у СРЯ XI–XVII (уп. струс. *извѣстыи* „јаван, познат“). Срп.-хрв. *известан* у значењу „познат, знан“ (што није исто што и „познат, славан, чувен“ у руском, с правом истиче П. Ђорђић) посведочен је у РСАНУ од 19. века, са потврдом код Његоша. С. Стијовић ту реч означава као рускословенску, док у РЊЈ јасно су разграничени примери за *извѣстан* у значењу „познат, за кога се зна“ и „познат, чувен“ (то друго значење јесте из руског). На основу свега изнетог, нема правог основа да се *известан* изведе из руског, јер се у књижевном језику не употребљава у значењу *известный*. Основно значење тог придева је

„познат, (неки) одређен“ (уп. прилог *изв(ј)есно* „поуздано“), што је калк према немачком, нпр. употреба типа *извесним болестима нема лека* (што помиње Маретић) и *знати нешто извесно* је према нем. *gewiß*, где је основно значење „познат“ (*wissen* „знати“). И *неизвестан* је према нем. *ungewiß* него према руски *неизвестный* „непознат“.

Именицу *известије* помиње само П. Ђорђевић као русизам. За њу нема потврда у RJAZU, а у РСАНУ, у значењу „извештај“, она датира од 19. века. Најстарија потврда је из славеносрпског периода у значењу „вест, обавештење, извештај“ из 1768. год. и у РССЈ означена је као славенизам. Код Даничића имамо ссл. извѣстие у значењу „excusatio (= оправдање, изговор)“, а код Дјаченка цсл. извѣстїе „уверење“, „пажња“, „дисциплина“. Према томе, у срп.-хрв. језику та реч је у значењу „извештај“ доспела од руског *извѣстие*. Данас је то застарела реч.

ЛАВОР

■ Б. М.: „И *лавор* и *ловор* је позајмљено из латинског језика (исп. *laurus*), само је *ловор* преузето директно, а *лавор* преко рускога *лавр*.“ (НП 1934в: 223).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

■ У српско-хрватском језику *лѡвѡр* т. „ловор“: Змај Нови Сад 1882, Ћ. Јакшић (РСАНУ). Уп. *лѡвѡр* т. „биљка *Laura nobilis*“: Београд 1906, 1962, Загреб 1917, Пољица, „ловоров лист, као зачин“: Змај Београд 1895; „ловорика, ловоров венац као симбол победе, слава“: Нови Сад 1882. (Змај), 1921, Загреб 1898, 1953, *Босанска вила* Сарајево 1900; у полусложеницама у значењу „ловоров“: Загреб 1905; *лѡрика* f. покр. „биљка *Laura nobilis*“: Д. Симоновић; *левѡрика* f. „*Laura nobilis*“: Решетар 1907. (РСАНУ).

У RJAZU *лавор* „ловор“, једна потврда од 18. в. од Дела Беле (али нема је у речнику), а од речника само код Шулека (1879); *лаворика* „id.“, потврда из 1866; *лаворов* „који припада ловору, који је начињен од ловора“, једна потврда из 18. века (у речнику стоји напомена да је можда грешка ум. *јавор*); *лавра* „ловор“, једна потврда из 18. века (с нејасним значењем); *лѡр* „id.“, НП (Б. Петрановић 1867), Шулек (1879); *лѡур* „id.“, код једног писца Дубровчанина 16. в. Уп. још *лѡвѡр* „ловорика, *Laura nobilis*; ловорика односно ловоров венац као знак славе“, потврде од 16. века у Далмацији, а у речницима код Дела Беле, Белостенца и Стулића (док код Шулека само као први део полусложеница у значењу

„ловоров“); *ловѡрика* „Laurus nobilis“, изв. од *ловор*, код Микаље, Беле, Белостенца, Стулића и Вука, потврде од 17. в.; *ловѡрика* „id.“, код Белостенца и Стулића; *ловѡрѣк* „ловоров гај“, код Шулека; *лѡрика* „ловорика“, од 18. века (Ј. С. Релковић и Шулек); *јавор* „id.“, код Вранчића и Шулека, потврде од прве пол. 16. в.; *јавѡрика* „id.“, код писаца чакаваца 16. и 18. века; *лорбер* „ловорика“, из нем. *lorbeer*, код Белостенца и Стулића (из Белостенца).

Уп. код Вука *ловѡрика* „laugus“ (Вук 1852).

Дијал. *лавориѣка* „ловор, ловорика“: *Ми овѡђе велѣмѡ лавориѣка, а у Паѡитровићеве саѣм слѡиѡ да велѣ рѡлиѣка* Кучи (Петровић/Ћелић/Капустина); уп. *лѡрѣка* „ловор(ика)“ Спич (Поповић/Петровић); *лѡвѡр* „лорбер“ бачки Буњевци (Sekulić); *лѡјбер* т. „осушени ловоров лист“ Ченеј (Марић).

• У речницима руског језика: *лавр* „ловор, Laurus“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.), *лаврѣ* „id.“ (Даль), *лавр, лѡбр* (1709), *лѡвр* „id.“; ловоров венац“ (СРЈ XVIII), *лаврѣ, лѡврѣ, лаурѣ* „ловор“: 1535; „ловоров венац“: 1672, поч. 18. в. (СРЈ XI–XVII 8: 158), *лаврѣ* „ловор“ (СЦСРЈ 2: 242).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► П. Будмани каже да је реч *лаур* из ит. *lauro* (RJAZU 5: 925).

Скок помиње реч *лавор* (18. в.), с напоменом да постоји и у словеначком језику. Поред облика *лавор*, у срп.-хрв. језику забележени су облици: *лаор* (НП, Петрановић), *лаур* (16. в.), *ловор* (16. в., далматинско приморје, данас најраспрострањенији), *јавор* (далматински писци), сви, по пореклу, из лат. *laurus*. Скок за буг. *лавѡр* упућује на рус. *лавр* (Skok 2: 268 s.v. *laor*).

У РЊЈ нема именице *лавор*, али забележен је придев *лѡворов* „ловоров“, без ознаке порекла (1: 398).

Симоновић је навео називе за биљку *Laurus nobilis* у срп.-хрв. језику: *лавор* (Шулек, Ж. Јуришић поч. 20. в.), *лаворика* (Ј. Вујић 1809), *лаврика*,³⁹⁴ *лаор* (Шулек); *ловор* (Шлосер и Вукотиновић пол. 19. в., Терминологија 1934), *ловорик* (Глик 1898), *ловорика* (Вук), *ловарика*, *лорика* (Шулек); *јавор*, *јаворика*, *јаворница* (Шулек); *давидово зрно* (за плод, *Јавор* 1878) (грађа САН), *даворика* (М. Ћ. Поповић 1852); *зеленика* (грађа САН); *лорбер* (З. Орфелин 1783), *лорбар*, *лорбарјево древо*, *лорбек* (Шулек) (Симоновић 1959: 266).

³⁹⁴ Та реч није потврђена у RJAZU.

Руско *лавр* је од лат. *laurus* „лаворово дрво; лаворов венац“ (Фасмер 2: 445; Черных 1: 462; ТСРЯ Шв. 394–395; ТСРЯ Уш.; НСИС). Черних каже да је *лавр* познато у руском од 18. века, а у речницима се појављује од 1731. године (Черных 1: 462).

Укр. *лавр* и пољ. *laur*, по Фасмеру, исто су латинског порекла, док Черних том списку додаје и блр. *лаўр*, буг. *лавър*, срп.-хрв. *лавор*, слн. *lovor*, чеш. *laur* (Фасмер 2: 445; Черных 1: 462). Миклошич буг., пољ. (*wawrzyn*), блр., рус. и срп.-хрв. изводи од лат. *laurus*, упућујући на лит. *liauras* и грч. *λαῦρος* (Miklosich 161). Бернекер такође словенске потврде из рус., буг., срп.-хрв., слн., чеш. и пољ. (*laur*, *wawrzyn*, дијал. *leor*) изводи директно из латинског предлошка, без посредства грч. *λαῦρος*, а узима да је лит. *liauras* из пољског (Berneker 695).

Укр. *лавр*, дијал. *лавір* „*Laurus L.*“ изводи се из лат. *laurus* (ЕСУМ 3: 177). Славски сматра да је у украјинском из пољског језика (Sławski 4: 78).

Блр. *лаўр* „*Laurus nobilis*; лаворов венац“ сматра се позајмљеницом из латинског (ЭСБМ 5: 258).

Пољ. *laur* „ловор“ (друга пол. 18. в., у поезији 1593) латинског је порекла; тај назив користио се ређе у односу на синониме *bobek* и *wawrzyn*, али у 19. веку чешће се употребљава због рус. *лавр* (Sławski 4: 78; Wańkowski 2: 8). Синоним *wawrzyn* Брикнер сматра исто од лат. *laurus* преко чеш. *wawrzín* (< *lawrzín*, *lawr*) (Brückner 604). Бориш опет сматра да је из пољ. *wawrzyn* у чешком језику *vavřín* и да је у пољском од 18. в. позајмљеница из лат. *laurīnus* < *laurus*, са гласовном променом **l – w > w – w* (Boгуś 680).

Чеш. *laur* се не помиње код Махека и Холуба/Копечног, док је *vavřín* протумачен као полонизам (од пољ. *wawrzyn*, преко Пресла³⁹⁵) код Махека, а као латинизам (у стчеш. *lavřín*) код Холуба и Копечног (Machek 679; Holub/Кореčný 2: 408).

Буг. *лавър* „*Laurus nobilis*“ (1855), *лавра* ретко „олеандер, *Nerium oleander*“, *лаври* „ловор венац; слава“ из руског или нгрч. *лаῦρος*, од лат. *laurus* (БЕР 3: 267–268).

Махек сматра да су срп.-хрв. *лавор(ика)* и слн. *lavor(ика)* из италских дијалеката (Machek 679 s.v. *vavřín*).

³⁹⁵ J. S. Presl, *Všeobecný rostlinopis I–II*, Praha 1846.

◆ У срп.-хрв. језику назив *лавор* за биљку *Laura nobilis* посведочен је у речницима од 18. века. Потврђене су и изведенице: *лаворика* (1866. у RJAZU, 1809. код Симоновића; дијалекатска потврда из Куча), *лаворов* (18. в.), *лавра* (18. в.), *лаврика* (Шулек код Симоновића) и *лаор* (из НП (1867), Шулек). Уп. *лаур* (16. в.) без фонетске адаптације. Најраспрострањенији назив за ту биљку је *ловор*, посведочен од 16. в. (уп. изведенице: *ловорик* (RJAZU, Симоновић), *ловорика* (Вук), *лорика* (RJAZU, Симоновић; дијалекатска потврда из Спича). Уп. метатезу у дијал. *ролика* (Паштровићи). Код Решетара потврђен је и назив *леворика*. Облик са *-a-* није русизам (од рус. *лавр* очекивали **лавар*, *-вра*, уп. буг. *лавър*), већ је позајмљеница из балканског латинитета. Оба назива, и *ловор* и *лавор* полазе од влат. *laori-*,³⁹⁶ само што у првом случају имамо рани словенски прелаз кратког *a* у *o*, у другом не. Хомоним *лорбер* је германизам.

ТЕАТАР

■ А. Белић: „*театар* је ушло у новије време (свакако под утицајем руског *театр*) иако је већ дубоко устаљена реч позориште“ (Белић 1950а: 88–89).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *театар* / *театар* т. „позориште“: Т. Ујевић; „позоришна представа; догађај сличан позоришној представи“: Београд 1937, фиг. „глума; претварање, изигравање“: Шеноа (РМС).

У RJAZU *театар* „место, где се приказује каква глума, драма, игра“, код Шулека и Ивековића, са потврдама из 17, 18. и 19. века.

• У речницима руског језика: *театр* т. „позориште; позоришне представе; организације, установе које су у вези с позоришним представама; драма“, „место, територија, на којој се одигравају војне акције“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.), *театрѣ* „позориште“ (Даль, у 3. издању), „id.“ (СЦСРЯ 4: 274).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У РМС уз реч *театар* стоји ознака да је грчког порекла (6: 160).

³⁹⁶ По П. Текавчићу, романски дифтонг *-ai-* прелазео је у предмлетачким позајмљеницама (млетачки слој је од сса 13. в. до наших дана) у *-av-* или *-ov-*, као на пример *MAURU* > *Мавар*, *Мовар*, *LAUSIAE* > *Лавса*, *LAURANA* > *Ловран* (на супрот млетачким позајмљеницама у којима се налази *-o-* на месту дифтонфа, нпр. *орада*, *Орјул*) (Текавчић 1976: 46).

У RЈАЗУ реч *театар* се изводи из грч. θέατρον, лат. *teatrum* преко нем. *Theater* (18: 146).

Код Скока *театар* је интернационални грецизам θέατρον, уп. лат. *theatrum*, нем. *Theater* (Skok 3: 449 s.v. *tèatar*).

У РЊЈ забележена је именица *театар* „позориште“ грч. (2: 376).

В. Михајловић има посрбицу *театра премена* „декорација“ (1803) (Михајловић 1984: 481).

У речнику страних речи реч *театар* тумачи се од грч. θέατρον (Клајн/Шипка 1222).

Рус. *теáтp / феатp* (нар. *киáтp*), по Фасмеру, преузето је за време владавине Петра Великог (кр. 17. и поч. 18. в.) или из лат. *theātrum* (< грч. θέατρον) посредством фр. *théâtre* или непосредно из грчког (Фасмер 4: 34). Код Цигањенкове и Куркине стоји да је та реч преузета из француског језика (Цыганенко 421; ТСРЯ Шв. 973). Черних каже да је у почетку та реч гласила *театрум* (поч. 17. в.) и да је у руски дошла из западноевропских језика, упућујући притом на фр. *théâtre* (13. в.), нем. *Theáter* (17. в., из фр.), ит. *teatro*. Крајњи етимон је грч. θέατρον (од гл. θεάομαι 1. sg. „гледати, posmatrati“) посредством лат. *theātrum* (Черных 2: 231–232). Даљ у трећем издању свога речника каже да је *театр*, поред нем. *Theater* и фр. *théâtre*, из лат. *theatrum* и грч. θέατρον „здање, у којем се одржавају позоришне представе“ (Даль). У речнику страних речи руског језика *театp* је из грч. *theatron* (НСИС).

Укр. *теáтp* сматра се француском позајмљеницом; фр. *théâtre* < лат. *theātrum* < грч. θέατρον „театар“, буквално „место за гледање“ (< θεᾶ „гледање; гледалиште“) (ЕСУМ 5: 533–534).

Пољ. *teatr* не тумачи се у пољским етимолошким речницима, већ у речницима страних речи. У SWO стоји да је из фр. *théâtre*, лат. *theatrum* < грч. *theatron* < *theáomai* 1. sg. „гледати“ (912).

Буг. *теáтър* преузето је из фр. *théâtre* < грч. θέατρον (БЕР 7: 872).

Слн. *teáter* (18. в.) сматра се да је преузето преко нем. *Theáter* и фр. *théâtre* од лат. *theātrum* < грч. θέατρον (Sпој 753).

◆ Срп.-хрв. реч *театар* потврђена је у RЈАЗУ од 17. века. У већини етимолошких речника словенских језика стоји да је то позајмљеница из француског, а да је

крајњи етимон грчка реч *θέατρον*. У наш језик та реч је дошла из немачког (Schneeweis 127–128). У западним деловима срп.-хрв. језичког простора та реч је замењена са *казалиште*, код Словенаца са *gledališče* (дослован превод грчке речи), а у источним деловима пре ће се употребити реч *позориште*,³⁹⁷ иако је и *театар* у живој употреби, најчешће у називима позоришта, као што су Звездара театар, Битеф театар, Пан театар итд. У разне делове срп.-хрв. простора могла је dospети посредством разних модерних језика, не само француског, немачког и руског, него и италијанског (*teatro*).

2.2.2. Лексеме чија су значења руског порекла

2.2.2.1. Значења јесу из руског језика

ОДУМИРАЊЕ, ОДУМИРАТИ, ОДУМРЕТИ

■ Св. М. објашњава значење речи *одумирање*: „*Одумирање* је глаг. именица од *одумирати*, која нам је, свакако, у значењу у коме је овде употребљена, дошла је из руског језика. Руско *отмирать* је несвршен глагол према *отмереть* чије је основно значење (за делове биљака или органе живих бића): изумрети, осушити се, увенути, умртвити се, изгубити животну способност (*Два побега омерли*, тј. два изданка су изумрла, осушила се), а пренесено значење: ишчезнути, изобичајити се, престати постојати (*Отмерли многие старые обычаи*, тј. ишчезнули су многи стари обичаји). Именица *отмирание*, изведена од глагола *отмирать*, значи, према томе, изумирање (стварно и пренесено) ишчезавање (нестајање из обичаја), престајање постојања (*Для полного отмирания государства нужен полный коммунизм*, тј. за потпуно изумирање (ишчезавање, престајање постојања) државе потребан је потпуни комунизам – Лењин). У Рјечнику Југославенске академије налазимо оба глагола, одумрети и одумирати, али са другим значењима. Прво значење глагола *одумирати* је ‘исто што намријети’, тј. оставити на самрти (у наследство), који се јавља у нашим споменицима XV–XVIII века, а друго је ‘обамријети’, такође у старијим споменицама [sic!]. За *одумирати* овај речник наводи само један пример из XV

³⁹⁷ Уп. ссл. позориште „позориште“ (Даничић 2: 343). У *Дијалектици* Јована Дамаскина, филозофском и теолошком спису српске редакције из 14. века, налази се реч позориште „позориште“ (Капустина 2016: 316). По Скоку, реч *позориште* је изведена од основе *zor-* (Skok 3. 662 s.v. *zrěti*¹).

века са значењем које има *одумрети* као прво своје значење, тј. остављати на самрти. Потврду да су се ови глаголи употребљавали и у XIX веку не налазимо у Академијином речнику, нити и у једном од старијих и новијих наших речника који су се појавили за последњих 150 година. Само у речничкој грађи Института за српски језик САН има неколико примера који су се, вероватно, развили према руском језику“. Затим аутор набраја примере из РСАНУ, с тим што указује на то да примери за глагол *одумрети* одговарају другом значењу *обамрети* у RЈAZU. Након тога он објашњава творбено значење префикса *од-*, да он даје „завршносвршено“ значење глаголима: „Зато би нашем језику за *одумрети* одговарало значење *одузети се*, *абамрети* [sic!], а не *изумрети* или сл. опште значење“ (ЈП 1950б: 259–260).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *одумирѣње* гл. им. од *одумирати*; *одумирати* impf. „престајати живети“: *На влажном, магловитом времену шири се ова гљива веома много; на сухом јасном дану одумире већином* Г. Матић Београд 1878, *Где [полна жлезда] одумире појављују се све већи знаци старости* Сарајево 1927, *За цвићем напола увелим не мораи истом напорно посизати, јер само одумире, те му нестaje трага* Загреб 1904, *Живе све дотле, док не почне да одумиру ткиво листа или гранчице на којима су припијене* Београд 1930, *Ево лежим овде без покрета ... Чилим и лагано ишчезавам, умирем и одумирем* Д. Ненадић Београд 1981, фиг. „обамирати, премирати, одузимати се (од страха, великог узбуђења и сл.)“: Б. Ћопић 1952; фиг. „нестајати, ишчезавати, губити се (временом, постепено, полако)“: М. Павићевић прва пол. 20. в., Загреб 1921, 1954, *Политика* 1959, „нестајати из домашаја слуха, утишавати се, замирати“: Д. Ненадић Београд 1981; *одумрѣти* ијек. *одумријети* pf. „изумрети, затрти се, нестати“: Хрватска антологија Загреб 1892, „престати живети, престати биолошки постојати, функционисати“: *Зарь су и они [балови] сушань онога лишћа и трулежа, што е одумрло и поодпадало съ дрвета* Србске новине Београд 1834, „обамрети, одузети се, утрнути (од страха, великог узбуђења, физичког бола и сл.) (о ногама)“: Београд 1928, Књижевне новине Београд 1948, Б. Ћопић; фиг. „ишчезнути, нестати, изгубити се“: Б. Ћопић, *Политика* 1950, *Борба* 1958; необ. „оставити после смрти“: Р. Кошуткић 1939. (РСАНУ).

У RJAZU *одумирати* impf. према *одумријети* pf., само код Даничића у значењу „оставити му на самрти“ (пример из Monumenta Serbica, 15. в.); *одумријети* „оставити му на самрти“, потврда из 16. века, „обамрети“, потврда из 17. века; нема *одумирање*.

• У речницима руског језика: *отмирати́е* гл. им. од *отмирати́* (ТСРЯ Уш.; СРЯ), *отмирати́е* (Даль s.v. *отмирати́*); *отмирати́* impf. „одумирати, закржљавати (о делу тела, о биљци)“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.; Даль); *отмерети́* pf. „одумрети, закржљати; (прен.) одумрети, нестати“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.; Даль).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Код Скока стоји да је изведени глагол *одумријети* изведен са преф. *оду-* од глагола *мријети* < стцсл. *mrjeti* (Skok 2: 465 s.v. *mrijeti*).

Цигањенко наводи глагол *отмерети́* као префигирани облик у савременом руском језику, изведен од општесловенског глагола *мерети́* < псл. **merti* (Цыганенко 231 s.v. *мерети́*).

Код Миклишича *отоумрати* „моги“: да еданъ дроугодоу отьоумре Monumenta Serbica, *одоумрети́* f. (Miklosich Lex. 531). Даничић има *отоумрати* „hereditate relinquere“ са истом потврдом као код Миклошича: *одоумрети́* MS; *отоумрети́* „fortuna hereditate relicta“ MS; *отоумрети́* „hereditate relictus“ MS; све потврде су на *оду-*, облик *оту-* није посведочен, језик је старосрпски (2: 245).

◆ Семантичка анализа глаголске именице *одумирање* и глагола *одумирати* и *одумрети* Св. М. у НЈ детаљна је и тачна. У руском језику глаголи *отмирати́* и *отмерети́*, као и глаголска именица *отмирати́е*, новијег су датума (нема их у речницима старијим од Даља). Код нас је *оду-* уместо *ода-* према *ото-* у рус. презенту *отомру* (ту је полуглас био јак па се озвучио: **отъмerti*, *отъмро* > *отмерети́*, *отомру*). РСАНУ (16: 696) има за *одамр(и)ети* „обамрети“ потврде из народног говора, ту се *a* из презентске (*одамрем*) проширило и на инфинитивну основу (додуше, за инфинитив и нема потврде). У савременом срп.-хрв. језику те речи су у живој употреби.

РЕШИТИ СЕ

■ *Решити се* од рус. *рѣшиться* „одлучити се“ в. § 2.1.2.1. (Ђорђевић 1934д: 17–18).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *réšiti se* рф. „одлучити се на нешто“: Загреб кр. 19. в., Београд 1930; „ослободити се, отарасити се“: Андрић, Загреб 1937. (РМС).

У RЈAZU глагол *riješiti se* „ослободити се (посла)“, код Белостенца, „наканити се, одлучити се“, код Ивековића, *Ovo đavola vrlo ožalosti, pa se riješi to još jedan ugovor sa svetijem Savom učini*. НПр. „Свети Сава и ђаво“ (Вук 1870), „ослободити се, избавити се“, Zanotti 1690. (с нејасним значењем), *Осветници* 1876, ZbNŽ (Варош код Слав. Брода), „одлучити се, одредити се“, *Осветници* 1861, 1876. Уп. *riješiti* „одвезати, одрешити, раздрешити“, код Стулића (са назнаком да је из руског речника), Даничића и Шулека, са потврдама од 13. века, „ослободити (некога / нешто од нечега или пред нечим)“, потврде од 16. века, „одлучити, пресудити, свршити“, потврде од 19. века; *дријешити* „solve, одрешивати, раздрешивати“, уз напомену да се често користи у пренесеном смислу и да је *д* дошло од *одријешити* или вероватније од *раздријешити*, где је народ схватио да *д* између *з* и *р* припада простом глаголу, потврде су од 16. века, у речницима код Стулића и Вука.

Дијал. *рѣши (се)* 3. sg. „одлучити (се)“ Пирот (Златковић).

• У речницима руског језика: *решиться* „одлучити се; лишити се“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.), *рѣшиться* „id.“ (Даль), *рѣшиться* „распадати се“: 15–16. в., „завршавати се“: 12–13. в.; „умирати“: 14. в. (СРЈ XI–XVII 22: 157), *рѣшиться* рф. према *рѣшатся* impf. „одлучивати се“, „бити решен“ (СЦСРЈ 4: 83).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У RЈAZU за глагол *riješiti (se)* стоји да се налази у другим словенским језицима осим пољског (стсл. *rešiti* „solve“, рус. *решить* „решити, одлучити, одредити“, чеш. *řešiti*, буг. *reša*, слн. *rešiti* „разрешити, испунити, одлучити, ослободити“) и у индоевропским језицима (лит. *rišti* „везати“, *atrišti* „одвезати“, стинд. *rē'sati* „повредити“) (14: 13–14).

Скок сматра да је *riješiti (se)* балтословенски, општесловенски (осим у пољ.) глагол, од псл. *rešiti* „solve“, „поништити, раскинути“, „ослободити, опростити, ментовати (религијски језик)“, „одгонетати, доћи до резултата (интелектуални, судски језик)“ (Skok 3: 141–142 s.v. *rijěšiti (se)*).

Т. Маретић каже да су глаголи *рјешиити* и *рјешаваати* „entscheiden“, „erledigen“ (код Мажуранића и Ужаревића, Шулека и Ђ. Поповића) из рус. *рѣшитъ, рѣшать* (Maretić 1892: 94).

Уп. код Његоша *рјешиителан*, по мишљењу С. Стијовића рускословенска реч, са звездом која значи да није потврђена у овом облику (Стијовић С. 1992: 200). Код Ј. Ајдуковића реч *решителан* забележена је као русизам из РМС, од рус. *решительный*, са коментаром да је на формирање утицала ортографија модела и творбено-морфолошке законитости језика примаоца (Ајдуковић 1997: 283). У славеносрпском периоду потврђен је придев *решителан* „одлучујући, пресудан“ 1830. год. и означен је као славенизам (РССЈ 246).

Речи *рјешиити* (*рѣшиити*) и *рјешеније* (*рѣшеніе*) предложене су од стране Друштва српске словесности и у посрбљеном облику *решити* и *решење* остале су до дана данашњег у употреби у нашем савременом књижевном језику (Младеновић 2008: 506; НР 8).

Т. Прпић сматра да је глагол *рјешиити се* у значењу „одлучити; закључити“ русизам новијег времена (Прпић 1952: 88).

Код Фасмера и Куркине помиње се само глагол *решитъ* и струс. *рѣшиити* „одвезати, развезати; отпустити грехе“, поред укр. *рѣшити*, блр. *рашыць*, стсл. *рѣшнтн*, буг. *решавам*, срп.-хрв. *дрешити*, слн. *rěšiti*, чеш. *řešiti*, пољ. дијал. *rzeczyć*, да је из псл. **rěšiti*, детаљније в. Фасмер 3: 480; ТСРЈ Шв. 832). Код Черниха од глагола *решитъ* изведен је повратни облик *решитъся* (Черных 2: 115 s.v. *решать*). Најстарија потврда је из 12–13. века у значењу „завршавати се“, док је савремено значење „одлучити се“.

Чеш. *řešiti* „решавати нешто“ и стчеш. *řěšiti* од псл. *roz-řešen-i* „отпуштен грехова“, на основу лат. *dissolvere culpas, dissolutio* (Holub/Kopečný 1: 322 s.v. *řešiti*). Махек сматра да је тај глагол долазио само у префигираном облику **ot-rěšiti* > рус. *отрешитъ*, буг. *отрешу* и **orz-rěšiti* > стсл. *raz-d-rešiti*, стчеш. *rozřešiti se*,³⁹⁸ срп.-хрв. *дријешити*, буг. *раздреша* и рус. *разрешитъ* „решити,

³⁹⁸ Уп. чеш. *řešiti se* у PSJČ-у, али не у штампаној верзији речника, већ на фиши на сајту речника: http://bara.ujc.cas.cz/psjc/search.php?hledej=Hledej&heslo=řešiti+se&where=hesla&zobraz_ps=ps&zobraz_cards=cards&pocet_karet=3&ps_heslo=řešiti&ps_startfrom=0&ps_numcards=138&numchang e=no¬_initial=1

одлучити“, прен. „разматрати, распетљати нешто“, „дозволити“, од којег је секундарно *решитъ* и итеративно *решать*, које је преузео чешки као *řešiti* (Machek 530–531 s.v. *řešiti*).

Буг. *решавам* „определити“, „изјашњавам“, дијал. „прежалити нешто што је изгубљено“, *решавам се* „усуђивати се“ и стбуг. рђшнти „ослобађати“ у БЕР-у изводе од псл. **rěsiti, *rěšāti, *rěšiti* (6: 238–239).

За слн. *rěšiti* (14. в.) Сној у свом и Безлајевом речнику каже да је етимологија спорна и да је вероватно од псл. глаголске основе **rěšiti < *rei-s-* „цепати, сећи“ (Bezlaј 3: 174–175; Snoj 618).

Брикнер каже да се глагол *rzeczyć* налази у старијим потврдама само с префиксом: *rozdrzesz* „искоренити“, *przyżeszeni* „притиснути“, *rozrzeszyć* „разрешити“, упућује на рус. *разрешить* и на други пољски глагол *roz-d-rzeczyć* „absolvere“, „развезати“ (*d* је уметнуто између *z-r*) > *rozgrzeszyć* „опростити грехе“ (због контаминације са *grzechem*), стпољ. у псалтиру *lud wierny grzechem rozdrzeszony, rozdrzesz języki ich*, изведен од *rzeczyć* „везивати“, „развезивати“ > *rzeczenie* „везивање“, *rzeszczeć* „распадати се (од старости)“: *starość rzeczeje* (Brückner 476 s.v. *rzeczyć*; 465 s.v. *rozgrzeszyć*). Бориш тумачи само префигиране глаголе: *rozgrzeszyć > rozgrzeszenie* (од 16. в.), *rozrzeszyć / rozdrzeszyć / rozgrzeszyć* „опростити (грехе)“, *rozdrzeszyć* „одвојити, разлучити“, упућујући притом на стчеш. *rozhrěšiti* „опростити (грехе), дати разрешење“, чеш. *rozhrěšit* „id.“, стчеш. *rozrěšiti sě* „отопити се, распустити се“, рус. *разрешить от грехов*, и *zrzeszyć* (од 19. в.) „повезати људе у савез“, изводећи их од псл. **rěšiti* „везивати“ (за који каже да има паралеле у лит. и лет., али је спорне дубље етимологије), са префиксом *roz-* < псл. **orz-* и *z-* < псл. **sь* (Borys 520 s.v. *rozgrzeszyć*; 745 s.v. *zrzeszyć*).

Уп. код Миклошича глагол рђшнти „solvere“ (Miklosich Lex. 813); стсл. рђшнти „развезивати; ослобађати; одстрањивати“, „износити решење“ (SJS 3: 664); цсл. рђшнтель „разрешител“, рђшнтельный „који разрешава“ (Дьяченко 565); рсл. рђшнтель „разрешител, ослободилац“, рђшнтельный „који разрешава, ослобађа“ (Петковић 223). Код Даничића стоји рђшнти „solvere“, прва потврда рђшнти и везати вны је српскословенска из Теодосија, где је објекат вны „грехе“; друга потврда је из Душановог законика у Призренском препису (изворнијем од оног из којег је црпао Даничић), она гласи доуховьно везати и рђшнти (о праву рукоположених

свештеника да венчавају и развенчавају или сл.), може се сматрати старосрпском; у значењу „gumpere [= раскинути, прекинути]“ потврде су из Monumenta Serbica (29 и 33) су из мировних уговора босанских банова са Дубровником из 1240. и 1249, са објекатом мнрѣ и ѿбѣтъ (обећање, свечана обавеза), језик старосрпски (Даничић 3: 71). Нема у списима Св. Саве (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980).

◆ Значење „одлучити (се)“ срп.-хрв. глагола *решиити (се)* у RJAZU потврђено је од 19. века. То значење руског глагола *реши́ть(ся)* је, такође, новијег датума, посведочено искључиво у савременим речницима, код Даља и у СЦСРЈ. Срп.-хрв. *решиити* „одвезати; ослободити“ и рус. *реши́ть* (струс. *рѣшиити*) „одвезати, развезати; отпустити грехе“ прасловенског су порекла, а савремено је значење „одлучити“, код нас из руског.

УДАРНИ

■ А. Белић, у свом раду о језику писаца и новинара и о домаћим речима, наводи одређене речи чија значења се изводе из других (словенских) језика. На пример за реченицу *та њена реч и узбуђује, непосредна је и директна, ударна*, аутор је рекао: „овде *ударна* није јасно, јер се тај придев, нарочито у данашње време (*ударници*³⁹⁹ и сл.), развио у другом правцу под утицајем руског језика (исп. у рус. *удáрный* ‘онај који задаје отсудни ударац’, одатле и *ударник* ‘истакнути радник социјалистичке производње који премаша норму, изванредно влада техником посла и даје пример радне дисциплине’ и сл.); овде *ударна* значи ‘задаје ударац’, па је у том правцу и требало наћи израз“ (Белић 1950а: 92–94).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

■ У српско-хрватском језику придев *удáрни / удáрнї* „који задаје, наноси одлучан ударац“, у изразима *ударна бригада, ударна група, ударна дивизија, ударна чета*: В. Дедијер Београд 1946, Загреб пол. 20. в.; „који служи за задавање удара“: Загреб пол. 20. в.; „ударнички“: *Политика* 1944, Загреб 1960. год. (РМС).

У RJAZU тај придев није потврђен.

• У речницима руског језика: придев *удáрный* „ударнички; неодложан, хитан“, „ударни“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.), *ударный знакъ* „масница, рана“, *ударный*

³⁹⁹ А. Белић у том истом раду навео је: „ударници је у зависности од великог значаја рада и производње по фабрикама: ударници су који постижу најбоље резултате и дају углед за усавршавање, умножавање тога рада“ (Белић 1950а: 84).

порохъ, ударное ружье / замокъ, ударный молотокъ (Даль s.v. *ударять, ударить*), *ударный* „ударнички“ (СЦСРЯ 4: 325); у изразу *ударный кулак* исто што и срп.-хрв. *ударна песница*.

► Код Скока придев *ударнӣ, ударан* (Космет) и поименичење *ударнӣк* су најновији неологизми, од глагола *ударити* < *dar-* (Skok 1: 438 s.v. *drijèti V*).

Уп. код Ј. Ајдуковића русизам *ударник* из РМС, од рус. *ударник*, са коментаром да је формиран према ортографији модела (Ајдуковић 1997: 298). За реч *ударник*, Ј. Матијашевић каже да је то „послератни русизам“ (Матијашевић 1996а: 367), а Б. Терзић и М. Радченко да је совјетизам (Терзић 2003: 213; Radčenko 2006: 146, 151). Б. Ј. Дабић сматра да су речи *ударник, ударница, ударнички* и *ударништво* русизми (Дабић 1981: 16). Ј. Матијашевић каже да је русизам *ударник* тешко разлучити од домаће речи, међутим препознаје се по деривационом низу: *ударни, ударница, ударнички, ударништво*, као и по значењу „истакнути радник социјалистичке производње“ (Матијашевић 1996а: 373).

Рус. придев *ударный* наводи само Черних, као изведеницу од именице *удар* (< **dě-* : **dō-* : **dь-*), са паралелама: укр. *ударний*, блр. *ударны*, чеш. и слч. *úderný*, буг. *ударен*, срп.-хрв. *ударан* и *ударни / ударнӣ*, слн. *udaren*. У руском језику је та реч рецентна, прва потврда из речника је из 1847. год. у СЦСРЯ, а од ње је изведена у совјетској епохи *ударник* „ударник“ (Черных 2: 284 s.v. *удар*).

Чеш. *úderný* и *úderník* су према Махеку новије речи према рус. *ударный* и *ударник* (Machek 666 s.v. *udeřiti*).

Слч. *úderný* Кралик не помиње, али зато наводи речи *úder* и *úderník* (од 20. в.) од рус. *ударник* < *ударный* < *удар* < псл. **u-dar-*ъ (Kralik 638 s.v. *úder*).

◆ Значење придева *ударни* „ударнички“ је рецентано и дошло је из руског језика, у време совјетске епохе, као што и А. Белић констатује. Придев *ударни* „који задаје, наноси одлучан ударац“ у склопу војних изрази, као и значење „који служи за задавање удара“, изведен је од именице *удар*. Данас је то застарела реч.

2.2.2.2. Значења нису из руског језика

ЗНАЧАЈАН

■ И. Клајн, у свом раду о погрешној употреби одређеног значења (страних) речи и о новим значењима из страног језика, каже да је реч *значајан* добила ново значење под руским утицајем. Он сматра да „употреба придева *значајан* уместо *знатан* (и,

аналогно томе, *безначајан* у смислу *незнатан* [...] долази од сличности у облику, као и под утицајем руског *значительный*“. То је пример неоправдане иновације у значењу која може довести до неспоразума или до непрецизности у изражавању, те због тога аутор предлаже да се та два појма не смеју мешати, „јер, рецимо, *знатна* (тј. велика) *промена* не мора уопште бити *значајна* (тј. важна) ако нема последица, и обрнуто“ (Клајн И. 1998: 140).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

• У српско-хрватском језику придев *зн̄ач̄ајан* „који је од значаја, од вредности, важан, знатан“: Београд 1876, 1900, 1914, Панчево 1883. (В. Врчевић), Загреб 1888; „утицајан, угледан, истакнут, познат“: А. Шеноа, Земун 1937, *Република* Загреб 1959, *Летопис Матице српске*; „који има неки одређени смисао, посебно значење, који нешто значи“: *Република* Загреб 1959, С. Ранковић Београд 1899. (1934), С. Матавуљ, Загреб 1953; „замашан, велики“: Загреб 1925, Београд 1933, 1949; „који је позитивних етичких вредности, исправан, поштен, карактеран“: Загреб 1910; „својствен за некога, нешто, карактеристичан, типичан“: Загреб 1924, 1927. (Ј. Косор), 1954; уп. *б̄знач̄ајан* „који је без значаја, без вредности“: Панчево 1920. (Т. Ђорђевић), Загреб 1937; „који не казује ништа; који се ничим не одликује“: Ј. Лазаревић 1898, Шапчанин 1879; зап. кр. „бескарактеран“: Ј. Бенешкић 1949. (РСАНУ).

У RЈAZU *зн̄ач̄ајан* „који кога или што означаје, обележава, својствен, важан, знатан“, код Шулека, Ђ. Поповића и Ивековића, са потврдама из 19. века; нема *безначајан*; уп. *зн̄ач̄ај* „значење, важност“ (пом. ас. од *значити*), код Ђ. Поповића („Bedeutung“) и Ивековића, са потврдама од 19. в., „карактер“, код Шулека и Ђ. Поповића, са потврдама од 19. в., „о лицу које се оштро истиче којом особеношћу“; мат. термин, код Шулека.

• У речницима руског језика: придев *значительный* „знатан, велик; значајан, важан; значајан, изразит“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.), „id.“ (Даль s.v. *значекъ*), „id.“ (СРЈ XVIII), „id.“ (СЦСРЈ 2: 94).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Код Скока стоји да је придев *зн̄ач̄ајан* изведен са суф. *-ьп* од апстрактне именице *зн̄ач̄ај* „карактер“ (< *знак*) (Skok 3: 658 s.v. *zn̄ati*).

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* нема придев *значајан*, има именицу *значај* са два значења: 1. „карактер“ (код Хрвата), за коју каже да је боље користити *означај* или светску реч *карактер* и *карактеран* / *карактеристичан* за *значајан*; 2. „значење“ (код Срба), нпр. *значај Канта у немачкој филозофији* итд., уз напомену да се придев *значајан* користи за нем. *bedeutsam, bedeutend*, нпр. *војвода, који је изгубио значајну битку, имамо из тога времена од њега три значајне песме*, што је боље него у првом значењу (Maretić 1924: 188).

Уп. код В. Михајловића посрбице: *значај* „карактер“ (1835) и *значајство* „карактеристика“ (1837) (Михајловић 1982: 124).

И. Клајн у СЈП каже: „Под утицајем руског значительный, које значи и ‘значајан’ и ‘знатан’, у годинама после Другог светског рата невероватно се проширила употреба оног првог придева на штету другог (и, што је још горе, прилог **значајно** уместо **знатно**). Пишући о томе у језичкој рубрици *Борбе*, Коста Тимотијевић навео је примере грешака као ‘значајно кашњење возова’ (мисли се на знатно закашњење, али оно не може бити **значајно**, будући да се понавља сваког дана), ‘неће бити **значајније** несташице кукуруза’, ‘аутомобил ће се **значајно** теже продавати’ (реченица која нема никаквог смисла док се **значајно** не замени са **знатно**), па аналогно томе и: ‘...у текстовима споразума јавиле су се **безначајне** термилошке разлике, које су представнике ОУН бациле у бригу, јер могу изазвати недогледне компликације’ (дакле, **незнатне** разлике, али све пре него **безначајне**)“ (СЈП 2004: 212–213).

Р. Стијовић разматрала је у *Језичком саветнику* значења и употребу речи *знатан* и *значајан*. Она каже да језичка грађа за придев *знатан* указује на то да са та реч користила у значењу „знаменит, важан“ и да је „давно дошла из руског, у коме значи: ‘угледан, истакнут; одличан, изврстан’“, а да се придев *значајан* користио за означавање квантитета (тј. у значењу „замашан, велики“). Та значења „се налазе у савременом српском књижевном језику од самог његовог настанка, дакле још од Вука и Даничића“. Данас се *знатан* употребљава у значењу „велики; приличан“, а *значајан* – „важан, вредан, знаменит“. Ауторка закључује да бисмо могли значење „знаменит, важан“ придева *знатан* оквалитиковати као архаично (Стијовић Р. 2012а: 119–120).

Од руских етимолошких речника, само код Шанског, који каже да је рус. *значительный* семантички калк нем. *bedeutend* „знаменит, значајан, важан“ (< *bedeuten* „значити, бити значајан“); први пут лексикографски посведочен 1834. год. (Шанский I/2: 102).

◆ И. Клајн у НЈ каже да је значење „знатан [= велики]“ придева *значајан* добијено под руским утицајем. То значење забележено је у РСАНУ, са потврдама из прве половине 20. века, док у RЈAZU нема потврда. У руском језику придев *значительный* се употребљава од 18. века у значењима „знатан, велик“, „значајан, важан“ и „значајан, изразит“. По пореклу, то је семантички калк нем. *bedeutend* „знаменит, значајан, важан“. У значењу „карактеристичан“ (уп. и „карактеран, поштен“) придев *значајан* се користи у западној варијанти српско-хрватског језика (тако и *безначајан* „бескарактеран“) и по Скоку изведен је од именице *значај* „карактер“. У савременом језику *значајан* се најчешће употребљава у значењу „важан“, потврђен од 19. века у RЈAZU и РСАНУ, а изведен од речи *значај* „значење, важност“. Основно значење деноминала *значај* < *знак* (в. код Скока) највероватније је било „белешка, знак, обележје“, а одатле „одлика, карактеристика“ > „карактер, својство“, а „важност“ ће бити секундарно, према нем. *Bedeutung* од *bedeuten* „значити“. Што значи да се семантички помак десио код основне речи и руско *значительный*, које је и само калк према немачком, није се морало умешати.

УЛЕТЈЕТИ

■ Р. Бошковић: „Вук има у другом издању свога Рјечника глагол *улетјети* – с два значења: једно је од њих *hineinfliegen*, дакле стварно *улетети*, а друго *davonfliegen*, дакле стварно *одлетети*. Уз прво значење Вук није ставио никакву ознаку: значи, сматрао га је за опште значење тога глагола у нашем језику; уз друго значење ставио је ознаку ‘у Црној Гори’: значи сматрао га је за покрајинско значење тога глагола у нашем језику. Оно прво значење је сасвим на своме месту; ово друго значење је сасвим на туђем месту. Одакле Вуку оно? Ја мислим да га је узео из Горскога вијенца; из почетка тужбалице, који гласи: Куда си ми *улетео*, мој соколе / од дивнога јата твога, брате рано? [...] он [Вук] је у свој Рјечник унео Његошев русизам. Његош је, наиме, глагол *улетјети* = одлетети узео из руског језика: у руском *улететь* значи одлетети.“ (Бошковић 1964а: 22–23).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *улетети* / *улетјети* рф. „ући летећи“: Ј. Поповић пол. 20. в.; „ући у највећој брзини“: Загреб пол. 20. в., С. Ранковић Београд кр. 19. и поч. 20. в.; „неочекивано, изненада ступити, ући; упасти“: Загреб пол. 20. в., Д. Ћосић; фиг. „пустити се у нешто, предузети нешто (обично непромишљено)“: Београд 1926; „својом упадицом прекинути нечије излагање, упати“: Загреб пол. 20. в.; „удаљити се летећи, одлетети“: Његош (РМС).

У RЈAZU *улетјети* „летећи ући у што, унутра“, код Миклошича (Miklosich Lex.), Витезовића, Дела Беле, Стулића, Вука и Ивековића, са потврдама од 15. века, у значењу „одлетети“, код Миклошича (Miklosich Lex.), код Вука и Ивековића, са потврдом код Његоша.

Код Вука има *улетјети* (југозап.) / *улетити* (зап.) / *улећети* (јуж.) рф. „involo“, „avolo“ ЦГ (Вук 1852).

Уп. *улетети* „ући у мрежу (о риби)“ Војводина (РСГВ); *улетит* „ући летећи“, „неочекивано ући, дојурити“, „предузети нешто (обично непромишљено)“ бачки Буњевци (Reić/Ваџлија), *улетит* „летећи ући у неки простор; неочекивано ући“ бачки Буњевци (Sekulić); *улетѝ* 3. sg. „ући брзо; упасти (трчећи, летећи)“, *улетѝ се* 3. sg. „почети кружити летећи“ Пирот (Златковић), *улећѝ* „ући“ Прошћење (Вујичић), *улећѝт* „улетети“, заст. и емоционално „одлетети, отићи“: *Улетѝо си данас кот своѝја предака, нека ти је сретан пут.* [из опроштаја с покојником над раком] – *Улећѝше ка јунаци от куће, и прао у борбу.* Загарац (Ћупићи), чак. *uletѝt* „hineinfliegen [= улетети унутра]“, фиг. „eindrigen“ (ЃDL).

• У речницима руског језика: *улетѝтъ* рф. „одлетети; (разг.) побећи; пролетети; (прен.) одлетети, нпр. мислима; нестати, ишчезнути“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.), *улетѝтъ* „одлетети; нестати, ишчезнути“ (Даль), „id.“ (СЦСРЈ 4: 339), *влетѝтъ* „одлетети“ (Срезневский 3: 1195); уп. *влетѝтъ* рф. „летећи ући у што; (прен.) брзо ући; (разг.) добити, попити (казну, батине)“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.), *влетѝтъ* „летећи ући у што“ (Даль s.v.), „id.“ (СЦСРЈ 1: 133).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У RЈAZU се за глагол *улетјети* упућује на рус. *влететь*, пољ. *wlecieć*, чеш. *vletѝti*, док у значењу „одлетети“ на чеш. *uletѝti* (19: 500).

По Скоку, глагол *улетјети* изведен је са префиксом у- од глагола *лѣтјети* псл. порекла (Skok 2: 290 s.v. *lětjeti*).

Код Његоша С. Стијовић бележи руску реч *улетјети*, са звездicom која значи да није потврђена у овом облику и уз напомену да је о овој речи писало више његошолога, поред Р. Бошковића, в. Стевановић 1976 и Стевановић 1990, Ћупић 1988. С. Стијовић прихвата Бошковићево и Стевановићево мишљење да је та реч руског порекла (Стијовић С. 1992: 221–222). У РЊЈ је нема. Д. Ћупић каже да се реч *улетјети*, из Његошевог *Горског вијенца*: *Куда си ми улетио, мој соколе | од дивнога јата твога, брате рано?*, различито тумачи (Ћупић 1977: 209).

Рус. *улетѣть* не помиње се у руским етимолошким речницима (в. Фасмер 2: 488 s.v. *летѣть*; Цыганенко 211–212 s.v. *летѣть*; Черных 1: 477–478 s.v. *летѣть*). По свом творбеном саставу, то је префигирани облик од глагола *летѣть* < псл. **letěti*. Пољ. *ulecieć* рф. „одлетети (о птицама и инсектима)“, „побећи“, „претрчати, прелетети“, „у лету накупити“, прен. „нестати“, прен. „брзо одлазити, пролетети (о времену и догађајима)“ (SJP), Бориш наводи као префигирани облик од глагола *lecieć* (Woryś 281 s.v. *lecieć*).

Чеш. *uletěti* „одлетети“, „брзо се удаљити“, прен. „нестати“, „прелетети“ (PSJČ), не помињу Махек и Холуб / Копечни.

Миклошича има за *оулетѣти* „*avolare*“ само једну рускословенску потврду, *вълетѣти* „*involare*“, *отълетѣти* „*avolare*“ три српкословенске и једну рускословенску (Miklosich Lex. 1049, 96, 536). нема у SJS, код Дјаченка, Петковића и Даничића, као ни у списима Св. Саве (Трифунковић/Јовановић/Јухас 1980). У ESJS нису наведени ти префигирани облици од стсл. глагола *letěti* (7: 410 s.v. *letěti*).

◆ Глагол *улетјети* у значењу „одлетети“ нотиран је код Његоша, а од речника код Миклошича (са једном рускословенском потврдом), код Вука (Р. Бошковић сматра да је код Вука из Његоша) и Ивековића (из Вука). У Загарачким потврдама забележена су оба глагола, **vьletěti* „ући летећи“ и **uletěti* „отићи летећи“, што је доказ да овај други код Његоша вероватно није русизам. И. Клајн каже да аблативно или привативно значење (удаљавање, уклањање) префикса у- потиче од старословенског *оу*, с тим што се данас та значења налазе у малом броју глагола (нпр. застарели су *уб(ј)ећи* „побећи“, *ун(ј)ети* „однети“, док код неких се не осећа

аблативно значење: *умити*, *удати* итд.) због преовладавања просторног значења (Клајн 2002: 283–284).

2.2.3. Руски творбени модели

ПРЕФ. ЗА-: ЗАМАСКИРАТИ, ЗАКАМУФЛИРАТИ

■ М. Стевановић, у свом раду о творби страних речи, каже: „Последњих година, управо од Другог светског рата, у нашој дневној штампи и текућој литератури, нарочито преводној, сваки час наилазимо на глаголе *замаскирати* и *закамуфлирати*, који су – ово нимало није тешко доказати – примљени у блиској прошлости из руског језика. Раније су се потпуно истим значењем употребљавали глаголи *маскирати* и *камуфлирати*, а и данас их у овоме облику обично употребљавају писци који пазе на чистоту језика. Када је још у току рата, пред његов крај, ослобођењем нашег главног града, и првих година по ослобођењу, почео да се живо развија културни живот код нас, тада се много преводило с руског језика и многи су учили тај језик. У таквим условима су се понеке руске речи, нарочито ако су по облику сличне нашим речима, често из нехата, а гдекад и свесно, узимале из руског и уносиле су се у наш језик. Тада су и руски глаголи *замаскировать* и *закамуфлировать* пренесени у наш језик у облику с посрбљеним завршетком инфинитива, као *замаскирати* и *закамуфлирати*.“ (Стевановић М. 1952в: 303). „Пре Другог светског рата они се у оваквом облику нису употребљавали. Ако и наиђемо на који усамљени такав случај, опет можемо бити сигурни да је то несумњиви русизам. (У грађи Института за језик Српске академије наука ја сам нашао један једини такав пример у Дневнику П. Тодоровића – Повлачење се извршило одмах, а да га боље *замаскирају* итд. [изостављена је затворена заграда] За заменом ових глагола без префикса *за-* њиховим обликом с тим префиксом није било никакве стварне потребе. Могло би се, истина, претпоставити да, с једне стране, потреба за видским диференцирањем налаже перфектизовање тих и таквих глагола кад то смисао њихов захтева. А с друге стране се намеће и помисао на сличне случајеве додавањем домаћег префикса глаголима страног порекла а двојаког вида, какви су и глаголи *маскирати* и *камуфлирати*.“ (id. 304). М. Стевановић сматра да „за додавањем префикса глаголима *маскирати* и *камуфлирати* да би се тим прецизирала њихова свршеност није било никакве потребе, јер читав низ оваквих глагола примљених

из страних језика – а има их таквих и домаћег порекла – могу бити и свршеног и несвршеног вида“ наводи примере (id. 307–308). На крају закључује да су те две речи „стране речи за чијим прихватањем немамо никакве потребе, и њих не треба узимати место већ примљених речи – *маскирати* и *камуфлирати*, иако су и ове две речи страног порекла.“ (Стевановић М. 1952в: 308).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *замаскирати* рф. „покрити маском, заклонити од погледа, учинити невидљивим, неприметним; прикрити праву суштину некога или нечега, лажно представити“: Београд 1938, 1947, 1948; *замаскирати се* „прикрити се, сакрити се; лажно се приказати“: *Књижевне новине* 1948, Београд 1955; *закамуфлирати* рф. „учинити невидљивим, неуочљивим, прикрити“: *Политика* 1959; *закамуфлирати се* „id.“: *Борба* 1949. (РСАНУ).

У RЈAZU ти глаголи нису потврђени, као ни *камуфлирати* и *маскирати*.

• У речницима руског језика: *замаскирова́ть* рф. „покрити маском, замаскирати, прикрити“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.; Даль), „id.“ (СЦСРЯ 2: 34); *закамуфли́ровать* рф. „прикрити некога или нешто бојом и учинити га неприметним“, прен. „прикрити праву суштину некога или нечега“ (СРЯ; ТСРЯ Шв.).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Скок те речи не тумачи.

У речнику страних речи помињу се глаголи *замаскирати* и *закамуфлирати* и упућује се на *маскирати* < фр. *masquer* и *камуфлирати (се)* < фр. *camoufler* (Клајн/Шипка 480, 749, 578).

Б. Терзић каже да су речи *замаскирати* и *закамуфлирати* совјетизми (Терзић 2003: 213).

Рус. глагол *замаскирова́ть* Куркина изводи од *маскирова́ть* < нем. *maskieren* или фр. *masquer* (ТСРЯ Шв. 255, 431). Код Фасмера стоји исто тумачење за глагол *маскирова́ть* (од 1700. год.) (2: 578). Черних наводи *маскирова́ть(ся)* као изведеницу од именице *ма́ска* < фр. *masque* (16. в.) и каже да се тај глагол појавио касније, потврђен је 1815, а у речнику СЦСРЯ 1847. год. (Черных 1: 512 s.v. *ма́ска*).

Рус. глагол *закамуфли́ровать* Куркина изводи од *камуфли́ровать* < фр. *camoufler* (ТСРЯ Шв. 250, 320). У етимолошким речницима ти глаголи нису протумачени (Фасмер; Цыганенко; Черных).

◆ Оба глагола су рецентна у српско-хрватском језику и сматрају се совјетизмима. Префикс *за-* у овим глаголима има функцију да нагласи перфективност глагола *маскирати* и *камуфлирати* који у простом облику могу бити и трајног и свршеног вида. И. Грицкат каже да префикс *за-* у тој служби није жив у нашем језику, а да је у руском далеко живљи и да се њиме перфектизују и најновије позајмице из европских језика (Грицкат 1957–1958: 113). У савременом срп.-хрв. језику оба глагола су фреквентна.

СУФ. -ИМ: НЕПОБЕДИМ, НЕПОПРАВИМ, НЕУМОЛИМ

■ Коментар за реченицу: *...неповратно и непоправимо... Непоправими оптимист.* „Облик *непоправим* и слична образовања као: *непобедим, неумолим* – јесу недопуштени русизми који се лепо могу исказати нашим наставком ан, љив, дакле: *непоправљив, бепобедан, неумољив* и сл.“ (ЈП 1933в: 88).

■ А. Белић је приликом разматрања суфикса *-ив* и *-љив* поменуо да је наставак *-им* из црквенословенског језика и да партицип садашњег времена *непоправим* не треба користити, јер „не постоји у нашем народном језику (већ је узет из црквенословенског или руског)“ и да треба користити *непоправљив* (Белић 1950а: 95, 99).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику придев *непобѣдим* ијек. *непобјѣдим* сткњ. и арх. „непобедив, несавладив“: Београд 1854, 1910. (М. Ускоковић), 1923, Б. Нушић; уп. именицу *непобѣдимост* ијек. *непобјѣдимост* f. „непобедивост“; *непопра̀вим* сткњ. „непоправљив“: С. Сремац, Београд 1909–1910, 1922, 1929, 1935, 1945, И. Андрић, уп. прилог *непопра̀вимо* „непоправљиво“ и именица *непопра̀вимост* f. „непоправљивост“; *неумѡлим* сткњ. „неумољив“: Ј. Стерија Поповић (РСАНУ).

У RЈAZU придеви *непобедим, непоправим* и *неумолим* нису потврђени, већ само именица *непобјѣдимост* f. „непобедност“, са једном потврдом од Вука из *Данице*.

• У речницима руског језика: придев *непобѣди́мый* „непобедив“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.), *непобѣдимый* „id.“ (Даль), „id.“ (СРЯ XVIII), „id., несавладив“: 1096, 13, 16. в., 1680. (СРЯ XI–XVII 11: 212), „id.“ (СЦСРЯ 2: 443), *непобѣдимый*

„несавладив“ (Срезневский 2: 406); *непоправимый* „непоправљив“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.); *неумолимый* „неумољив“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.; Даль), „id.“ (СРЯ XVIII), „id.“: 1097, 17. в. (СРЯ XI–XVII 11: 335), „id.“ (СЦСРЯ 2: 454), *невозмоими* „id.“ (Срезневский 2: 438).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У РСАНУ за реч *непобѣдим* упућује се на рус. *непобедимый*, за *непобѣдимост* – рус. *непобедимость* (15: 263).

Уп. у RЈAZU за реч *непобједимост* стоји да је из рус. *непобѣдимостъ* < partic. prez. pas. *непобѣдимъ* „онај који се може победити“ (7: 944).

Код Скок тих речи нема.

Уп. код Његоша реч *непобједни*, по мишљењу С. Стијовића рускословенског порекла, док са префиксом *не-* и завршетком *-им* има само једна: *неподвижим*, уз коју стоји ознака *црквенословенско* (Стијовић С. 1992: 178). У РЊЈ забележен је само *непобједан* „непобедив“, без ознаке порекла (1: 515).

Код Ј. Ајдуковића реч *непобедим* забележена је као русизам из РСАНУ, од рус. *непобедимый*, са коментаром да је формирана према ортографији модела (Ајдуковић 1997: 247).

М. Зорић није забележила придеве *непобедим*, *непоправим* и *неумолим* код Г. Магарашевића (с кр. 18. и поч. 20. в.), али је навела бројне славенизме и књишке речи са префиксом *не-*: *невидимый*, *невредимый*, *недвижимый*, *незавысимый*, *неподражаемый*, *непоколебимый*, *неустрашимый* (Зорић 2004: 74–75, 106–107).

Уп. придеве *видим* и *невидим*, обе посведочене код Његоша (код С. Стијовића црквенословенског порекла, в. Стијовић С. 1992: 151, 177), прва означена као цсл., а друга као сткњ., са потврдом из Буковице, упућено на рус. *невидимый* (РСАНУ 2: 591–592 s.v. *видим*; 14: 722 s.v. *невидим*¹).

У етимолошким речницима руског језика се придеви *непобѣдимый*, *непоправимый* и *неумолимый* не тумаче (Фасмер; Цыганенко; Черных). По творбеном саставу, то су трпни глаголски придеви са префиксом *не-* од глагола *победить*, *поправитъ* и *умолитъ*.

У стсл. *неповѣднѣ* „indomitus“, „invincibilis“, „invictus“, „non fractus“, *неумолнѣ* „inexorabilis“ (Miklosich Lex. 434, 446), *неповѣднѣ* „непобедив, invictus“ (SJS 2. 381–382); код Дјаченка (уп. цсл. *неповѣднѣ* „непобедив“, Дјаченко 347) и

Петковића нема; ссл. непобџднмъ „*invincibilis*“ (Даничић 2: 145), у списима Св. Саве непобџднмъ (Житије Св. Симеона) (Трифунџвић/Јованџвић/Јухас 1980: 102). Уп. неџвџџстнмъ „несместив“, неџџрнмъ „невидљив“ у *Ареопаџитском корпусу* Дионисија Ареопаџита, филозофском и теолошском спису српске редакције из 14. века (Капустина 2016: 185, 186).

◆ Придев *непобедим* црквенословенског је порекла, док су придеви *непоправим* и *неумолим* руског. У народном језику постоји *видим* и *невидим* (вероватно цсл.) и у топонимији имамо називе као *Штедим* „где се шума штеди, не сече“, који указују да је у неко рано доба овај суфикс (образовање пасивног партиципа презента) био жив и на срп.-хрв. терену. Данас се те речи не употребљавају у савременом језику.

ПРЕФ. БЕЗ- / БЕС-: БЕСПРИКЛАДАН, БЕСПРОХОДАН, БЕСПРИСТРАСАН, БЕЗБЈЕДАН; БЕСПОКОЈИТИ, БЕСПОКОЈСТВО; БЕЗЉУДАН, БЕСЛАВАН, БЕСПАРТИЈАН

■ Д. Малић је навела да су придеви *бесприкладан*, *беспроходан*, *беспристрасан* и *безбједан*, потврђени од 18. и 19. века у RJAZU, „очито узети касније из рускога“. Поред тога, она је рекла: „Русизми су нпр. и ријечи *беспокојити*, *беспокојство* (за *узнемиравати*, *узнемиреност*, *немир*), потврђени у Рајића и Обрадовића, премда би се придјев *беспокојан* могао узети и као домаћа творба (према синтагми *без спокоја*).“ (Малић 1981: 51).

■ Ђ. Оташевић је, у свом раду о придевима и прилозима с префиксом *без-*, навео изведенице *безљудан*, *беславан* и *беспартијан* које РМС даје са ознаком која значи да су руског порекла (Оташевић 2004: 46–47).

□ М. Стеванџвић је разматрао кованице са префиксом *без-* типа *безизлаз*, за које сматра да су биле туђе и у доба Лазе Костића (Стеванџвић М. 1955д: 75–77).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику придев *бесприкладан* заст. „неприкладан, који не приличи, неподесан“: С. М. Сарајлија 1826, *Србске новине* 1849; уп. прилог *бесприкладно* заст. „неприкладно, како не приличи“: Београд 1890; придев *беспристрастан* „непристрастан, који се не руководи личним обзирима, који се заснива на објективним чињеницама“: *беспристрастан (судија)* Н. Радонић (*Збирка речи из Бачке*), Београд 1890/1891. (*Народна скупштина*), 1922, 1928, Загреб 1925; уп. прилог *беспристрасно* „непристрасно, објективно“: прота М.

Ненадовић, К. Цукић 1851, Т. Ђорђевић 1921; именица *беспр̀истрасн̀ост* f. „непристрасност, објективност“: И. Гарашанин, *Шумадија* 1876, *Просветни гласник* 1892; *беспр̀истр̀аише* заст. „id.“: *Шабачки гласник* 1885; придев *б̀езбедан* ијек. *б̀езб̀један* „који је сигуран од опасности, обезбеђен; безопасан“: М. Ђ. Милићевић 1868, Л. Војновић 1898, Т. Ђорђевић 1922, Београд 1908, 1921, 1930; уп. прилог *б̀езб̀(ј)едно* „безопасно; безбрижно“: Задар 1867, Г. Зелић 1898, Београд 1898, 1926, 1940; именица *б̀езб̀(ј)едн̀ост* / *б̀езб̀едн̀ост* / *б̀езб̀иједн̀ост* „безопасност, сигурност, обезбеђеност“: Матија Бан (друга пол. 19. в.), М. Ђ. Милићевић 1872, Београд 1882. (Ј. Авакумовић), 1898, 1906, *Књижевни север* 1927; *б̀езб̀(ј)едство* / *б̀езб̀едство* / *б̀езб̀иједство* заст. „безбедност“: Д. Обрадовић, М. Игњатовић 1835; глагол *б̀еспоко̀јити* impf. „обеспокојавати, чинити да неко буде неспокојан, узнемиравати“: Његош, С. М. Сарајлија 1826, Г. Зелић 1900, *б̀еспоко̀јити се* „узнемиравати се“: Његош, именица *б̀еспоко̀јство* n. „стање онога који је без спокоја; неспокојство, неспокојност, узнемиреност“: Д. Обрадовић, *Бранково коло* 1904, „чин којим се неко обеспокојава, обеспокојавање, узнемиравање“: Његош; придев *б̀езљудан* „ненастањен; пуст“: Београд 1924, 1926, 1946, 1947, Загреб 1947; уп. прилог *б̀езљудно* „без присуства људи, пусто“: Београд 1928, 1950; именица *б̀езљудн̀ост* f. „одсуство људи, ненасељеност“: Београд 1948, 1950; придев *б̀есл̀аван* / *б̀есл̀аван* „који је без славе; који се није прославио; неславан“: Загреб 1882; „бедан, ништаван“: Загреб 1948; *б̀есп̀арт̀ијан* „који не припада партији (комунистичкој), ванпартијан; који нема партиске свести; који није у духу партиских принципа“: Београд 1947, 1948, *Књижевне новине* 1948; *б̀еспроходан* нема (РСАНУ).

У RJAZU *б̀еспр̀икладан* „incomparabilis“, само код Даничића, потврда из 15. века; уп. *непр̀икладан* „dissimilis, dedecens, inconueniens“, потврде од 17. века, „несличан, неједнак, различан“, код Микаље, Дела Беле, Белостенца, Јамбрешића и Стулића, потврде од 18. века, „непр̀истојан“, код Микаље, Дела Беле и Стулића, потврде од 18. века, „непр̀истао, неумесан“, код Микаље, Дела Беле и Белостенца, „онај, који се не може поредити“, једна потврда код чакавског писца из 17. века; *б̀еспр̀ододан* „impervius“, само код Стулића; уп. *непр̀ододан* „онај, којим се не може проhodити“, код Дела Беле, Волтића, Стулића, Шулека и Ђ. Поповића, једна потврда из 1617. год.; *б̀еспр̀истрастан* „partium studio vacuus“, код Стулића,

потврде од 18. века (Д. Обрадовић 1783; Вук, *Српске новине* 1834), уп. *беспристрашност* „animus ab omni partium studio alienus“, *Српске новине* 1835, са коментаром да је користе књижевници у 19. веку; уп. *непристрастан* „беспристрастан“, само код Ћ. Поповића; *бѣзбједан* „securus“, Ј. Кавањин 1861. (дело с поч. 18. века), *Новине српске* 1834, М. Павлиновић (1875), уп. *бѣзбједност* „securitas“, *Новине српске* 1835, М. Павлиновић (1875); *беспокојити* „inquietare“, Ј. Рајић (*Собраније* 1793), *беспокојство* „inquietas“, Д. Обрадовић (1788); *бѣслáван* „inglorius“, Ј. Рајић (*Бой змая са орловы* 1791); ; уп. *неслáван* „онај, који је без славе, безславан“, код Стулића, Шулека и Ћ. Поповића, уз напомену да је то књишка реч; *беспартијан* и *безљудан* нема.

- У речницима руског језика: придев *безприкладный* „беспримеран, несравњив“ (Даль), *безприкладный* / *бесприкладный* „id.“ (СРЯ XVIII), *безприкладный* „id.“: 1679, 1682. (СРЯ XI–XVII 1: 164–165), *бесприкладный* (*без приклада*) „id.“: 12. в. (Срезневский 1: 76); *безпроходный* „непроходан“ (Даль); *беспристрастный* „непристрастан“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.), *беспристрастный* „id.“ (Даль s.v. *беспристрастие*), *беспристрастный* / *беспристраст(т)ный* „id.“, „праведан“ (СРЯ XVIII), *беспристрастный* „непристрастан“: 1697. (СРЯ XI–XVII 1: 165); *безбѣдный* „материјално осигуран, безбедан“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.), *безбѣдный* „безбедан, сигуран“ (Даль), *безбѣдный* / *безбѣдний* „id.“ (СРЯ XVIII), *безбѣдный* „id.“: 16. в., 1628. (СРЯ XI–XVII 1: 92), *безбѣдный* (*безъ бѣды*) „sine periculo“ (Срезневский 1: 51); глагол *беспокоить* „узнемиравати; узбуђивати“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.), *безпокоить* „id.“ (Даль s.v. *безпокой*), *безпокоить* / *безпокоить* / *безпокоити* „id.“ (СРЯ XVIII), *беспоко́йство* „немир; узбуђење“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.), *безпокойство* „id.“ (Даль s.v. *безпокой*), *безпокойство* / *безпокойство* / *безспокойство* „id.“ (СРЯ XVIII), *безпокойство* „бриге“: 17–18. в. (СРЯ XI–XVII 1: 161);⁴⁰⁰ *безлюдный* „ненасељен, слабо насељен“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.; Даль s.v. *безлюдье*), „id.“ (СРЯ XVIII), „безљудан, слабо насељен“: 1617, 1641; „слабо обезбеђен људством“: 1668, „који

⁴⁰⁰ У дисертацији О. Д. Сурикове в. потврде за *безпокоить* „сметати, досађивати“, „узнемиравати, бринути“, народне потврде за *безпокоить(ся)* и *безпокойство* „немир, узнемиреност“, „брига, забринутост“ (Сурикова 2016: 581, 242–243, 274).

нема слуге“: 1649. (СРЈ XI–XVII 1: 114);⁴⁰¹ *безсла́вный* (*бесславный*) „који је без славе“, „који се осрамотио“ (СРЈ XVIII); *беспартійный* „који није члан партије“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.).⁴⁰²

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У РСАНУ уз реч *беспокојити* стоји да је од рус. *беспокоить*, а уз *беспартијан* да је од рус. *беспартійный* (1: 501, 499). У РМС уз речи *безљудан*, *беславан* и *беспартијан* стоји ознака да су руског порекла (165, 184, 186). Код Московљевића уз реч *беспокојити* стоји ознака да је руског порекла (38).

Код Скока стоји: „*pristrastan* (Stulić) ‘partajičan’, *bespristrastan*, апстрактум на *-ost pristrasnōst*, rusizam, али је ушао и у народни говор *pristrasan* (аналогија према *f pristrasna*) (Piva-Drobnjak) ‘naklonjen kome (da učini što na štetu drugoga)’“ (Skok 3: 340 s.v. *strádati*). Скок за придев *безбједан* „сигуран“ каже да је то новија реч, да су од њега изведени апстрактум *бѣзбједност* „сигурност“ и деноминал *обезбјѣдити* „осигурати“, који су фреквентни у употреби, и упућује на буг. *безбѣден* (id. 1: 148 s.v. *bijèditi*). Уп. именицу *безб(ј)едност* коју Скок узима као пример речи на *-ост* са префиксом *без-* (Skok 1: 143 s.v. *bez*¹). Остале речи се не помињу.

У ЕРСЈ s.v. *безбедан* стоји: „Вероватно из руског или црквенословенског“, где је ограда „вероватно“ стављена због потврда за глагол *безбѣдити* (*се*) „чинити некога сигурним“ из народног говора Груже (3: 49).

Код Ј. Ајдуковића забележени су русизми: *беспокојити* из Московљевића, од рус. *беспокоить* (Ајдуковић 1997: 131),⁴⁰³ *безљудан* из РМС, од рус. *безлюдный* (id. 126); *беславан* из РМС, од рус. *беславный* (id. 129); *беспартијан* из РМС, од рус. *беспартійный* (id. 130), сви са коментаром да је на формирање утицала ортографија модела и творбено-морфолошке законитости језика примаоца.

⁴⁰¹ Уп. *безлюдный* „безљудан, слабо насељен; ненасељен, пуст“ и дијал. „ненасељен, пуст“ Псков (Сурикова 2016: 434).

⁴⁰² Уп. *беспартійный* „ванпартијски“, „ванпартијац, непартијац“, дијал. *беспартейный* уралски Козаци (Сурикова 2016: 478).

⁴⁰³ Уп. *беспокојствије* из РСАНУ, од рус. *беспокойствие*, са коментаром да је формирана према ортографији модела (Ајдуковић 1997: 131).

В. Михајловић наводи посрбице: *беспристрастије* „неутралност“ (1791); прилог *безбедно* „сигурно“ (1813) и именице *безбедност* „сигурност“ (1803), *безбедије* „id.“ (1813) (Михајловић 1982: 8, 3).

Е. Фекете наводи реч *беспристрасан* из Стулићевог речника (у којем стоји „*bezpristrasan*“), а коју помиње З. Винце (*Z. Vince, Putovima hrvatskog književnog jezika, Zagreb 1978*) у низу „врло лепих речи“ којих нема у говору, нити код Вука ни Ивековића (Fekete 1987: XXIV).

Речи *обезбедити* и *обезбедителство* предложене су од стране Друштва српске словесности (НР 4). И. Грицкат сматра, такође, да је реч *обезбедити* предложило Друштво (Грицкат 1966: 64).

Б. Л. Дабић сматра да су речи *безбједност*, *безбједан*, *обезбјеђење* и *обезбједити* русизми (Дабић 1981: 14, 15).

Предлог и префикс *без(-)* / *бес(-)* у значењу недостатка, одсуства чега, „*sine*“, прасловенског и индоевропског је порекла, в. Шанский II/2: 70–71; Фасмер 1: 144; Цыганенко 28; Черных 1: 82; Аникин 3: 38–39. Придев *бессла́вный* калк је грч. ἄδοξος, а *бесстра́стный* од грч. ἀπαθής (Аникин 3: 39).

О пореклу срп.-хрв. предлога и префикса *без(-)* в. Skok 1: 143 s.v. *bez*¹. И. Клајн каже да се префиксом *без-* изражавају придеви, најчешће са суф. *-(a)н*. Он узима за пример *безб(ј)едан* као пример речи којом се изражава чулни утисак и осећања (Клајн 2002: 224). С. Слапшак је навела да су калкови са чланом *без-* посведочени рано, од Доментијана (13. в.), и да представљају изразито продуктиван модел, с тим што за велики број тих калкова постоји грчка паралела (Slapšak 1987: 43).

У стсл. *вєспрѣкладънъ* „*incomparabilis*“, једини Миклошичев извор је српскословенски рукопис из XVI в. (Miklosich Lex. 19), *вєспрѣкладънъ* „несравњив, *incomparabilis*“ (SJS 1: 84); цсл. *вєспрѣкладный* „id.“ (Дьяченко 36); рсл. *вєспрѣкладный* „беспримеран, без премца, неупоредив, несравњив“ (Петковић 9); ссл. *вєспрѣкладънъ* „*incomparabilis*“: једна српскословенска потврда из Житија Стефана Дечанског од Григорија Цамблака (Даничић 1: 37). Нема те речи у РСЈНР. У ESJS стсл. *вєспрѣкладънъ* „беспримеран, несравњив“ наведен је као дериват од глагола *klasti*, уз напомену да је по Шуману (Schumann 1958) калк грч. ἀνείκαστος (5: 310 s.v. *klasti*).

Уп. стсл. *беспристрастнѣ* „*animi tranquillitas*“, без убикације (Miklosich Lex. 19), у SJS-у нема те речи, као ни код Дјаченка, Петковића, Даничића и RCJHR.

Обе речи, *бесприкладан* и *беспристрасан*, појављују се са формантом *не-* (*неприкладан*, *непристрасан*). Поред тих речи, имамо још и *беспроходан* – *непроходан*, *беславан* – *неславан*. С. Слапшак сматра да су се нови деривати са префиксом *не-* (типа *неправедан*, код Вука, наспрам *бесправедан*, код Даничића) формирали због тога што је вероватно формант *без-* носилац привативног значења, а *не-* ексклузивног значења (Slapšak 1987: 43). Д. Бошков каже: „Префикс *без-* разликује се од префикса *не-* у томе што посебно наглашава одсуство једне особине или својства које се очекује у датом контексту, без обзира да ли је то својство позитивно или негативно. Префикс *не-*, уколико га може заменити, поново је неутралнији: он просто означава непостојање неке особине или својства без потенцирања да ли је то било очекивано или не“, нпр. *безизражајан* је потпуно без изражаја, *неизражајан* је без посебног изражаја (Бошков 1981: 67).

Стсл. *везѣдънѣ* „*reliculo carens*“, Миклошич даје једну потврду из Супрасаљског кодекса, који спада у старословенски корпус, друга је из српскословенског преводног текста 15. в. (Исак Сиријин) (Miklosich Lex. 13), „безбедан, сигуран“ (SJS 1: 73); цсл. *везѣднѣ* „*id.*, ἄσυλος, ἀκίνδυνος“ (Дьяченко 34); нема код Петковића и Даничића, нити у RCJHR. У ESJS стсл. придев *bezbedъnъ* „безбедан“ наведен је међу дериватима од именице *běda* (1: 60). Уп. у БЕР-у стбуг. *везѣдънѣ* „сигуран“ из Супрасаљског зборника (1: 39 s.v. *běda*). М. Бродовска Хоновска сматра да је цсл. реч *везѣдънѣ* калк грч. ἀκίνδυνος (Brodowska Honowska 1960: 220).

◆ Придев *бесприкладан* потврђен је у РСАНУ од 19. века, док у RJAZU наведена је само потврда из 15. века из Даничићевог речника. То је црквенословенска реч, уп. ссл. *бесприкладънѣ*, цсл. и рсл. *бесприкладный* (код Дјаченка и Петковића) и стсл. *бесприкладънѣ* (код Миклошича (српскословенски рукопис из XVI в.) и у SJS). У ESJS је то калк грч. ἀνεϊκαστος. Рус. *бесприкладный* није посведочен у савременим речницима, а најстарија потврда је из 1679. год. у СРЯ XI–XVII, а код Срезњевског 12. в. Данас се ум. *бесприкладан* користи *неприкладан* (та реч је добро потврђена у речницима, в. у RJAZU потврде од 17. века), уп. рус. *бесприкладный* и *неприкладный* (само код Даља).

Реч *беспрòходан* није потврђен у РСАНУ, а у RJAZU наведена је само једна потврда из Стулићевог речника. На основу тога, рекли бисмо да је русизам. Рус. *беспрòходный* има само Даљ. Данас се уместо *беспрòходан* употребљава *непрòходан* (потврђен је у бројним речницима, у RAZU има једна потврда из 1617. год.), уп. рус. *беспрòходный* и заст. *непрòходный*, савр. *непрòходимый*.

Придев *беспрìстрастан* посведочен је од славеносрпског периода (Д. Обрадовић 1783, код Михајловића 1791, Стулић). Скок је сматра русизмом. У савременом језику фреквентнија је реч *непристрастан*, која је у RJAZU потврђена само код Ђ. Поповића. Рус. *беспристрастный* употребљава се од 17. века. Уп. код Миклошича стсл. *вспристрастнѣ*, без извора. В. *пристрасан*.

Срп.-хрв. *бèзбедан* / *бèзбједан* потврђено је од 18. века (Скок каже да је новија реч), док је рус. *безбédный* од 16. в. Црквенословенског је порекла, због ссл. потврде код Миклошича и цсл. код Дјаченка. У савременом језику је изузетно фреквентна реч.

За глагол *беспоко̀јити*, у РСАНУ стоји најстарија потврда из Његоша (нема је у РЊЈ) и наведено је да је руског порекла (тако и код Московљевића), док у RJAZU једина потврда је код Ј. Рајића (*Собрание* 1793). Скок каже да се префикс *без-* никада не налази у глаголским изведеницама, в. Скок 1: 143 s.v. *bez*¹. Рус. *беспоко̀итъ* потврђен је од 18. века. Именица *беспоко̀јство* је у оба речника посведочена од славеносрпског периода (Д. Обрадовић 1788), а рус. *беспоко̀йство* од 17–18. в. Обе речи, *беспоко̀јити* и *беспоко̀јство*, руског су порекла и данас се ретко употребљавају.

Реч *бèзлудан* потврђена је само у РСАНУ, од 20. века, а рус. *безлúдный* од 1617. год. У РМС стоји да је руског порекла. Ретко се употребљава у савременом језику. Потврде за придев *бèслáван* / *бèслáван* у РСАНУ су од 19. века, са западне стране српско-хрватског језичког простора. У RJAZU стоји једна потврда код Ј. Рајића (спев *Бой змая са орловы* 1791, за који се каже да је писан јако србизираним језиком, Младеновић 2008: 230). У РМС назначено је да је та реч руског порекла. Рус. *безслáвный* (*бесславный*) потврђен је само у СРЯ XVIII и сматра се калком грч. *ἄδοξος*. Данас ће се у комуникацији пре употребити синонимни придев *неславан*, који је добро потврђен у речницима (в. у RJAZU).

Новија је реч *беспартѿјан*, која је потврђена у РСАНУ од пол. 20. века. Рус. *беспартѿѿный* је, такође, рецентна реч, налази се само у савременим речницима руског језика. Као што је назначено у РСАНУ и РМС, та реч је руског порекла. Данас се она ретко користи.

В. *беспризоран*.

СЛОЖЕНИЦЕ СА ПРВИМ ЧЛАНОМ БЛАГО-: БЛАГОВРЕМЕН, БЛАГОВРЕМЕНО; БЛАГОДАРИТИ, ЗАБЛАГОДАРИТИ; БЛАГОГЛАСАН

■ *Благовремен* в. § 2.1.2.2. (Нјегован 1938: 111).

■ Љ. Стојановић је рекао: „Све речи сложене са *благо-* из старословенског су језика (и у њему их има врло много и све су постале по грчким сложеним речима) па су из њега пренесене и у наш стари књижевни језик, и у руски, па у новије време из руског опет у наш [...] *Благовремен* значи: кад треба, у згодно време, – и не мора се замењивати са *правовремен* што је германизам, *rechtzeitig*, јер то може значити само *право* (а не лажно) време.“ (ЈПаб 1936е: 57).

■ А. Белић, у свом раду о синонимима, разматра да ли треба да се *благовремено* замени речју *праводобно*, како је сугерисао Т. Маретић у свом *Језичном савјетнику*. Он каже: „када Маретић у свом *Језичном савјетнику* (стр. 4) тражи да се та позајмица из црквенословенског или, како он вели, из руског, замени речима *праводобан* или *правовремен*, онда ми осећамо да је *праводобан* донекле по значењу нешто друго, тј. ‘оно што доликује правом доба’ [sic!], а *правовремен* значи нешто више од *на време* и нама звучи као превод са немачког *zur rechten Zeit*. Међутим за писца добра стила *доћи на време* и *доћи у право време* – две су различне ствари. Према томе, *праводобан* значи који је у *право доба* (дошао или сл.), *правовремен* који је у *право време* (дошао и сл.), а *благовремен* – који је *на време* (дошао и сл.)“ (Белић 1950з: 355). Аутор је на крају навео: „*Благовремен* је превод са грчког εὔκαιρος, којему одговара лат. *opportunus*, што и значи ‘на време’, ‘ни сувише рано ни сувише доцкан’. Према томе, у прилошкој употреби ми *благовремено* можемо једино заменити са *на време*“ (Белић 1950з: 355–356).

□ *Благовремено, благодарити* в. § 2.1.1.2.2. (ЈПаб 1937а: 121).

■ Коментар за реченицу: *Задруга сматра за пријатну дужност да... заблагодари... Југословенском... друштву...* „Ово су, бар у значењу како су овде употребљени, сасвим непотребни русизми (исп. руско благодарить кого,

захваљивати коме; отблагодарить кого, захвалити коме; благодарный, захвалан). Истина, оба су ова глагола – и благодарити и заблагодарити – све чешћи у нашем разговорном језику, али их треба избегавати, јер нема никакве потребе да на место нашег правилног *захваљивати*, *захвалити* увлачимо у језик непотребне туђице.“ (ЈП 1933б: 63).

■ Д. Малић је, разматрајући сложенице с чланом *благо-*, навела да оне потичу из црквенословенског (као калкови из грчког језика) и да су неки од њих потврђени у RJAZU од 13. века „као нпр. *благодаран*, *благодарене*, *благодарити* (али *неблагодаран* уз напомену: [из RJAZU] ‘У новије вријеме из црсл. или рус.’, потврђен тек од 19. ст.)“. За *благодаран* она каже: „У српској норми та ријеч значи ‘захвалан’. У старијој хрватској књижевности обилно је потврђена у значењу ‘податљив, који чини добро; оно што је податљиво, обилато даје; милостив, љубак и сл.’. Изведенице су бројне и све се крећу у том кругу значења, нпр. *благодаритељ*, *благодаритељан*, *благодаритељница*, *благодарје*, *благодарница*, *благодарник*, *благодарност*, *благодарствен*, *благодарство*; глагол *благодарити* у значењу ‘захваљивати’ потврђен је и у хрватских писаца, а у значењу ‘чинити кому добро; благосиљати; бранити’ само у хрватских.“ (Малић 1981: 51).

■ Ж. Станојчић је у свом критичком приказу *Речника језика Петра II Петровића Његоша* (Бгд. 1983.) каже за речи из црквенословенског-руског, старосрпског и црквенословенског, да су „упркос настојањима пуриста да многе од тих речи уклоне из српскохрватског књижевног језика, у томе језику много управо остало у врло живој употреби, као чврсти саставни део његовог вокабулара. Такве су наведеноме Речнику дефинисане и контекстуално образложене као живе речи“, нпр. *благодаран* „захвалан“, *благодарити* „захвалити, захваљивати“, *благодарност* „захвалност“, *благодатан* „милостив; пун благодати; пун пријатности; пријатан; благотворан, окрепљујући“ и да ти примери „апсолутно [...] актуални и у језичком осећању генерација и каснијег XIX века, одн. XX века“ (Станојчић Ж. 1985: 169–170).

■ Д. Малић је за сложеницу *блаогласан* рекла да је новија позајмљеница из руског језика и да за њу нема потврда у RJAZU (Малић 1981: 51).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику: придев *благдвремен* „који се врши на време, у одговарајуће време, кад треба, праводобан, правовремен“: Загреб 1925, Београд прва пол. 20. в.; прилог *благдремено* „на време, кад треба; док још има времена“: Београд 1866. (М. Ђ. Милићевић), 1901, 1928, 1931, *Бршљан* 1886, *Кића* 1905; уп. *благовременост* f. „правовременост“: Београд 1895, 1930, 1947; *благовременство* (без акцента) n. заст. „згодан час, згодна прилика; право време“: Д. Обрадовић, С. М. Сарајлија (прва пол. 19. в.); глагол *благодарити* pf. / impf. „изразити, изражавати захвалност, захвалити, захваљивати“: *Ко с Воином боја био није, | Не умјеје Бога благодарит!* НП Вук, прота М. Ненадовић, Вук, В. Јагић, Београд 1905, Загреб 1911, *заблагодарити* pf. „изразити захвалност, захвалити“: А. Г. Матош Загреб 1905, „бити, постати захвалан, осетити захвалност према некоме“: М. Гавриловић 1909, Београд 1914, ср. 20. в.; *заблагодарити се* „захвалити се“: Сремац, Мостар 1908; *благдгласан* заст. „благозвучан“: Ј. Поповић 1829, *Просветни гласник* 1892, Загреб 1921; грам. заст. „који доприноси лакшем изговору сугласничких група“: Д. Тирол 1852, *Напредак* Загреб 1901. (РСАНУ).

У RЈAZU неису потврђене речи *благвремен* и *благвремено*, али јесте именица *благовременост* „*opportunitas, occasio*“, само код Стулића, уз напомену да ју је Стулић и начинио од *благвремен* који је у његовом речнику из бревијара; *благовременство* „*opportunitas*“, код Стулића (уз напомену да је из руског), две потврде од Д. Обрадовића (1783, 1806); глагол *благодарити* „*gratias agere, beneficiis afficere*“, код Микаље, Дела Беле, Белостенца, Стулића и Даничића, „*gratias agere, захваљивати се некоме*“, потврде од 13. в. (Живот Стефана Немање (Св. Симеона), *Monumenta Serbica*), прва пол. 16. в. (А. Чубрановић), кр. 16. в. (А. Гучетић 1597), прва пол. 17. в. (И. Гундулић), 18. в. (И. Ђорђић 1729, 1784, И. Матеић 1783), НП Вук; „*beneficiis afficere, чинити некоме добро*“, А. Качић 1759, И. Ђорђић 1784; „благосиљати“, И. Ђорђић 1729; „желети некоме добро, штитити, чувати, бранити некога“, А. Коста 1778; „*gratias agere, захваљивати*“, Д. Обрадовић 1783, Вук; *благодарити се* „штитити се, чувати се, бранити се“, А. Коста 1778; нису потврђене речи *заблагодарити* и *благогласан*.

У славеносрпском периоду потврђен је глагол *благодарити* pf. и impf. „захвалити, захваљивати“ од 1784, придев *неблагодаран* „који својим понашањем, поступцима

не показује захвалност, незахвалан“ од 1784. и именица *благогласије* „хармонија, склад“ 1784. год. (РССЈ).

• У речницима руског језика: придев *благовременный* заст. „правовремен“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; Даль s.v. *благовеличје*), „id.“ (СРЈ XVIII), „id.“: 16. в. (СРЈ XI–XVII 1: 195–196), „id.“ (СЦСРЈ 1: 49), *благоврѣменъныи* „εὐχαρος“ (Срезневский 1: 92); прилог *благоврѣменно* и књиж. *благовременнѣ* (СРЈ XVIII), 1416, 12–13. в. (СРЈ XI–XVII 1: 196), *благовременно*, *благовременнѣ* цсл. „на време“ (СЦСРЈ 1: 49); глагол *благодаритѣ* impf. „захваљивати“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль s.v. *благовеличје*), „id.“ (СРЈ XVIII), *благодарити* „добро чинити“: 1073; „бити обдарен“: 13. в.; „захваљивати“: 12. в., 1407, 1688. год. (СРЈ XI–XVII 1: 197), *благодаритѣ* „захваљивати“ (СЦСРЈ 1: 50), *благодарити* „id.“ (Срезневский 1: 95); *отблагодаритѣ* pf. „захвалити“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль), „id.“ (СРЈ XVIII), „id.“ (СЦСРЈ 3: 94); придев *благогласный* „благозвучан“ (Даль s.v. *благовеличје*), „id.“ (СРЈ XVIII), „id.“: 16–17. в., „који има добар глас“: 1681. год. (СРЈ XI–XVII 1: 196), цсл. „id.“, „благозвучан“ (СЦСРЈ 1: 50).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Код Московљевића уз речи *благовремен*, *благодаран* и *благодарити* стоји ознака да су руског порекла, а на крају речника стоји: „**благодарити** је руска реч; боља је *захвалити*, *захваљивати*“ (44, 853).

Код Скока стоји следеће: „*blagodariti* (13. v.) (pref. o-) = *blagodarit* (Kosmet) je kalk od εὐχαριστῶ, odatle pridjev i imenica *blagodar*, *-darac*, *-daran*, *blagodarje* (16. v.), *-darnik*, *-darnost* f, *-darstvo* n. Nije potrebno uzeti da su to rusizmi.“ (Skok 1: 167 s.v. *blâg*, *blâga*). Сложеницу *благовремен* он сматра русизмом и тумачи је од синтагме *въ blago vrĕme* = εὐχαρος; од те сложенице изведен је прилог *благоврѣмено* „који се данас чује и на западу“ (ор. cit.). Реч *благогласан* не помиње.

Код Ј. Ајдуковића русизми су следеће речи: *благовремен* од рус. *благовременный*, *благодарити* од рус. *благодаритѣ* и *благодаран* од рус. *благодарный*, све три речи из Московљевића и са коментаром да је на формирање утицала ортографија модела и творбено-морфолошке законитости језика примаоца (Ајдуковић 1997: 133–134).

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже да је глагол *благодарити* „захваљивати“ није народно али се може поднети, а да је партицип *благодарећи* за нем. *Dank*,

нпр. *благодарећи случају*, према рус. партиципу *благодаря*; придев *благовремен* је из рус. *благовременный* и да је боље: *праводобан*, *правовремен* (Maretić 1924: 4). За *благогласан* и *благогласје* „*wohl lautend, Wohllaut*“ (код Мажуранића и Ужаревића и Шулека), он каже да су из рус. *благогласный*, *благогласіе* (Maretić 1924: 4; Maretić 1892: 83–84).

С. Стијовић бележи црквенословенске речи *благодареније* и *благодарити*, последњу са звездом која значи да није потврђена у том облику, и руску *благодарност* „захвалност“, уз напомену да реч је преузета из руског језика, јер је нема у речницима старословенског језика (SJS; Sadnik/Aitzetmüller (*Handwörterbuch zu den altkirchenslavischen Texten* 1955); Miklosich Lex.; Востоков; Дьяченко), нити у староруским речницима (СДРЯ, СРЯ XI–XVII, Срезневский) и према томе закључује да та реч у рускословенском језику нема дубљу традицију (бележе је само СЦСРЯ, *Словарь современного русского литературного языка* 1950–1965 (под *благородный*) и СРЯ XVIII), док у нашем језику у RJAZU Доситејев и Вуков пример „спадају у књишку традицију онога времена, док се примери код ранијих католичких писаца у овом речнику [RJAZU] јављају у другом значењу (‘податљивост’, ‘доброчинство’, ‘уударје’)“; по фонетском лику реч је саграђена у црквенословенском духу (-ла, -ост) (Стијовић С. 1992: 145–146). У РЊЈ придев *благодаран* „захвалан“ и глагол *благодарити* „захвалити, захваљивати“ стоје без ознаке порекла, док су речи *благодареније* „благодарење; благодарност“ ссл. („срсл.“) и *благодарност* „захвалност“ од цркв.-рус. *благодарность* (1: 33–34). Без ознаке порекла је и именица *неблагодарност* „незахвалност“ (1: 502).

В. Михајловић наводи посрбице: *благодарност* „захвалност“ (1841); *благогласије* „хармонија, симфонија“ (1794), *благогласни* „хармоничан, еуфоничан“ (1794) (Михајловић 1982: 11).

Именица *благогласије* „гласовна хармонија“ налази се у делу *Историја трговине* Д. Исајловића из 1816. год. (Младеновић 1989: 110).

Вук у предговору свог превода *Новог Завјета* каже да је користи реч *неблагодаран*, која је „посрбљена Славенска“ (Карацић 1847: 16).

Б. Л. Дабић каже да су код Његоша речи *неблагодарност* и *благодаран* „несумњиво црквенословенског“ порекла (Дабић 1984: 51).

С. Слапшак каже да су калкови са чланом *благо-* забележене од 13. века (код Даничића и Zett-a) и да је та група преведеница изузетно продуктивна. Она је навела да је преведеница *благодаран* за грч. εὐχάριστος „dobro potvrđena od ranije (Domentijan, Teodosije)“ и да код Вука ње нема (Slapšak 1987: 45).

Б. Ћаловић означава глагол *благодарити* „захваљивати“ и именицу *благодарност* „захвалност“ као славенизме, које је употребљавао Л. Мушицки (Ћаловић 2013: 12). Уп. *благодарность* „захвалност“ код Ј. Стерије Поповића, коју Љ. Тумарић наводи као славенизам и књишку реч (Тумарић 2008: 81). У делима С. Сремца налазе се речи: *благодаран*, *благодарим* и *благодарност*, које Н. Петровић обележава као славенизме (Петровић Н. 1997: 152).

Б. Терзић сматра да је реч *благовремен* русизам (Терзић 2003: 206), а за реч *благодаран* каже да је то русизам који се није скроз адаптирао и употребна сфера му се сузила (Терзић 1999: 172). Р. Кошутећ се залагао за то да се русизам *благодаран* замени домаћом речју *захвалан* (Кошутећ 1910: X), а Љ. Јонке да се русизам *благодарити* замени са *захваљивати* (Jonke 1953: 3; Jonke 1971: 306). И. Клајн сматра да је *благодарити* неодомаћени русизам који је застарео у поређењу с домаћим синонимом *захвалити* (СЈП 2004: 183). Т. Прпић, такође, сматра да је глагол *благодарити* непотребан русизам новијег времена поред домаћег *захваљивати* (Prpić 1952: 89).

Љ. Јонке каже да су русизми *блаогласан* и *блаогласје* дошли у 19. веку посредством Мажуранићевог и Ужаревићевог и Шулековог речника (Jonke 1971: 173).

У етимолошким речницима руског језика не тумаче се сложенице *благовременный* и *благовременно*, као и *блаогласный* (Шанский; Фасмер; Цыганенко; Черных; Анакин).

Код Шанског стоји да је придев *благодáрный* преузет из старословенског језика; стсл. *благодарьнын* (Срезневский) је калк грч. εὐχάριστος. Глагол *благодáрствовать* је, такође, од стсл. *благодарьствовати* (Срезневский) < грч. εὐχάριστεῖν. На крају тих одредница упућује се на глагол *благодáрить* (Шанский I/2: 129–130). Цигањенко каже да је глагол *благодáрить* позајмљено из старословенског језика; стсл. *благодáрити* је калк грч. εὐχάριστεῖν „бити захвалан“ (Цыганенко 32–33). Анакин сматра да је то црквенословенска реч и упућује на стсл. *благодáрити* и

благодарствовати < грч. εὐχαριστεῖν, као и на стбуг. *благодарити*, буг. *благодаря*, срп.-хрв. *благодарити* и слч. *blahodarit'* (из рус.) (Анакин 3: 228). Куркина за глагол *благодаритъ* каже да је то сложеница од *благо* + *даритъ* (ТСРЯ Шв. 47). Фасмер и Черних не тумаче те речи.

В. В. Виноградов каже да је сложеница *благодаритъ* калкирани славенизам од грчке речи (Виноградов s.v. *благоволишь*, *благоговеть*, *благодарить*, *великодушичатъ*, *злорадствовать*, *славянофильствовать*⁴⁰⁴).

Стсл. *благоврѣменьнь* „oportunus“, *благоврѣменьсто* „oportunitas“, *благоврѣменнѣ* „id.“, *благоврѣменьствовати* „oportunitatem“ (Miklosich Lex. 23), *благоврѣменьнь* „благовремен, правовремен, oportunus“ (SJS 1: 92); цсл. *благовременный* „у згодно, подесно време“, *благоврѣменіе* „згодно, подесно време“, *благоврѣменствіе* „повольна околност“, *благоврѣменствовати* „користити се згодним временом“ (Дьяченко 40); рсл. *благовременный* < *благоврѣменьнь* „на време, у своје време“, *благоврѣменнѣ* „у право време“, *благоврѣменствовати* „користити се згодним временом, у згодно време живети“ (Петковић 11); нема код Даничића; ссл. *blagovrěmenъ* „у прави час“ (Zett 152); хсл. *благоврѣменьнь* „праводобан“: глагољски Бревијар Вида Омишљанина (1396) (RCJHR 4: 164). У ESJS стсл. композит *blagovrěmenъ* (грч. εὐχαρις) наведен је под *blagъ* (1: 64).

Стсл. *благодарити* „gratias agere“, *благодаріе* „gratiarum actio“, *благодарованнѣ* „id.“, *благодаровати* „gratias agere“, *благодарнѣ* „gratus; gratiarum actionis“, *благодарствити* „gratias agere“, *благодарствіе* „gratiarum actio“, *благодарство* „id.“, *благодарствовати* „gratias agere“, *благодарствѣнникъ* „gratus“, *благодарствѣннѣ* „id.“, дијал. „gratiarum actionis“, *благодарствѣннѣ* „gratus“, *благодаріеннѣ* „gratiarum actio“ (Miklosich Lex. 23–24), *благодарити* *impf.* „захваљивати“, *благодаріе* *p.*, *благодарствити* *impf.* „захваљивати“, „чинити добро“, *благодарствіе* *p.* „захвалност“, „причест“, *благодарство* *p.* „доброчинство“, *благодарствовати* *impf.* „захваљивати“, *благодарствѣннѣ* *adj.* „захвалан“, *благодаріеннѣ* *p.* „захвалност“, „причест“ (SJS 1: 95–96); цсл. *благодареніе* „причест“, *благодарованіе* „благослов“, *благодарственнаѣ* „причест“, *благодарственникъ* „онај који чини добро“, *благодарствовати* „захваљивати“ (Дьяченко 40); рсл. *благодарственнѣ* „који хвали, захвалан“ (Петковић 12); ссл. *благодарити*

⁴⁰⁴ <http://etymolog.ruslang.ru/vinogradov.php?id=blagovolit&vol=3>

„gratias agere“, благодарѣнь „gratus“, благодарствѣнни „gratias agere“, благодарствовати „gratias agere“, благодарствѣнь „gratus“, благодарѣнни „gratiarum actio“ (Даничић 1: 43–44); ссл. *blagodarънь* „захвалан“, *blagodarъstvije* „захвалност“, *blagodarъstvo* „id.“, *blagodarъstvънь* „захвалан“ (Zett 141); у списима Св. Саве благодарѣнни (Житије Св. Симеона) (Трифунѣвић/Јованѣвић/Јухас 1980: 13); у *Ареопагитском корпусу* Дионисија Ареопагита, филозофском и теолошком спису српске редакције из 14. века, налази се реч благодарѣнни / благодарѣнни „благодарење“ (Капустина 2016: 175); хсл. благодарѣ „дар, милост“: глагољски Бревијар Вида Омишљанина (1396), благодарствовати „захваљивати“: најстарији хрватскоглагољски мисал (поч. 14. в.), II новљански бревијар (хрватскоглагољски рукопис из 1495), *blagodarъ* „дар, милост, добротинство“: Љубљански бревијар (кр. 14. в.) (RCJHR 4: 168). У ESJS стсл. сложенице *blagodariti*, *blagodarъstiviti*, *blagodarъstvovati* „захваљивати“ (грч. εὐχαριστεῖν), *blagodarjenije*, *blagodarije*, *blagodarъstvije*, *blagodarъstvo* (грч. εὐχαριστία), *blagodarъstvънь* (грч. εὐχαριστήριος) (1: 64 s.v. *blagъ*).

Стсл. благогласѣнь „bene sonans“, благогласѣнникъ „id.“, благогласѣње „bona vox“ (Miklosich Lex. 23), у SJS нема; цсл. благогласный „који има пријатан глас, благозвучан“, благогласно „благозвучно“, благогласникъ „проповедник“, благогласіе „пријатан глас“ (Дьяченко 40); рсл. благогласный „који има пријатан глас; умилан“, благогласіе „добар глас; хармонија, склад, слога“ (Петковић 12); нема код Даничића; ссл. *blagoglasънь* „благозвучан“, *blagoglasije* „благозвучност“ (Zett 143); хсл. благогласѣнь „благогласан, миловучан“: најстарији хрватскоглагољски мисал (поч. 14. в.) (RCJHR 4: 168). У ESJS нема.

◆ Придев *благдвремен* слабо је потврђен у речницима: у РСАНУ потврде су из прве пол. 20. века, а у RJAZU га нема. Прилог *благдвременно* такође се не наводи у RJAZU, док је у РСАНУ најстарија потврда од М. Ђ. Милићевића (19. в.). Уп. именице *благвременство* из славеносрпског периода (Д. Обрадовић) и *благврѣменѣст* потврђена само код Стулића (уз напомену у RJAZU да ју је Стулић начинио од *благвремен* који је у његовом речнику из бревијара). Рус. придев *благврѣменный* сматра се застарелим, са најстаријом потврдом из 16. века. Прилог *благврѣменно* не употребљава се у савременом руском језику. Бележе га као као народни облик, поред књиж. цсл. облика *благвременѣ*, СРЯ XVIII, СРЯ XI–XVII (од 12–13. в.) и СЦСРЯ. Потврду за реч *благврѣменно* из

Салтикова-Шчедрина⁴⁰⁵ значи да се још употребљавала у руском књижевном језику друге половине 19. века, те да је одатле ушла у српски. М. С. Московљевић, Т. Маретић и Б. Терзић сматрају да је *благовремен* русизам, а тако је и тумачи Скок, с тим што сматра да је од те речи изведен прилог *благовременно*. Код Zett-а има ссл. *blagovreměnyjъ* „у прави час“, код Миклошича и у SJS стел. *благоврѣмєньнъ*, цсл. и рсл. *благовременный* код Дјаченка и Петковића. ESJS, Срезњевски и Скок сматрају је калком грч. *εὐκαιρος* (Скок још додаје да је првобитно постојала синтагма *въ blago vrěme*). Сложићемо се са констатацијом Љ. Стојановића да је сложеница *благовремен* преузета из старословенског (као калк с грчког), а да је у новије време из руског језика. А. Белић у свом раду у НЈ, такође, каже да је та реч из црквенословенског, превод са грчког језика. Обе речи су фреквентне у савременом српско-хрватском језику.

Глагол *благодáрити* добро је посведочен са потврдама и у речницима од 13. века. Префигираног облика *заблагодарити (се)* нема у RJAZU, док су у РСАНУ потврде рецентне, од краја 19. века (С. Сремац). За рус. *благодарить*, струс. *благодарити* најстарија потврда је из 1073. год. у значењу „добро чинити“, а из 12. в. „захваљивати“. И у руском изведени облик *отблагодарить* је новијег датума, бележе га савремени речници, СРЯ XVIII и СЦСРЯ. У ЈП (19336) наведено је да је *благодарити* русизам, а тог мишљења су М. С. Московљевић у свом речнику (одатле и код Ј. Ајдуковића) и И. Клајн. Међутим за тај глагол постоје српскословенске потврде код Даничића и у списима Св. Саве (*благодарити*, уп. и код Миклошича и у SJS). Д. Малић, Ж. Станојчић и С. Стијовић сматрају да је тај глагол црквенословенског порекла. Тако и Скок сматра да га не треба узимати за русизам, већ као калк од грч. *εὐχαριστῶ*. Руски глагол се у етимолошким речницима, такође, тумачи из старословенског и црквенословенског језика, као калк грч. *εὐχαριστεῖν*. У савременом језику ти глаголи се употребљавају, посебно у вишем стилском регистру *благодаран* уместо *захвалан*, *благодарим* уместо *хвала!*.

Сложеница *благодгласан* потврђена је само у РСАНУ од 19. века (уп. код Михајловића *блаогласије* и *блаогласни* из 1794) и сматра се застарелом. У

⁴⁰⁵ <https://ru.wiktionary.org/wiki/благовременно>

RJAZU је нема, иако Т. Маретић је наводи из речника Мажуранића/Ужаревића и Шулека. Рус. *благогласный* не бележе савремени речници, већ само Даљ, СРЯ XVIII, СРЯ XI–XVII (од 16–17. в.) и СЦСРЯ (као црквенословенску реч). Д. Малић и Т. Маретић сматрају ту реч русизмом. Миклошич бележи стсл. *благогласънь*, Дјаченко и Петковић цсл. и рсл. *благогласный*, а Zett ссл. *blagoglasънь*. То значи да је придев *благогласан* црквенословенског порекла. У савременом језику та реч је застарела.

СУФ. -ТЕЉ: ПОПЕЧИТЕЉ, ВОСПИТАТЕЉ, ДОБРОЖЕЛАТЕЉ, ПОЧИТАТЕЉ, ДОМОУСТРОЈИТЕЉ, ДЕЛАТЕЉ, ПИСАТЕЉ, САЧИНИТЕЉ, ОБОЖАТЕЉ; ОПСТОЈАТЕЉСТВО, ПРАВИТЕЉСТВО

■ С. Ристић је анализирао изведенице са морфемом *-тељ-* и навела русизме: „*попечитељ* је русизам [...] изведеница од *печь*, староруско *печи*, старословенско *пешти*“, „*воспитатељ*, *доброжелатељ*, *почитатељ* такође су русизми“, а нешто касније о изведеницама са источног и централног подручја: „Неке именице су узете из руског језика: *воспитатељ*, *домоустројитељ*, *делатељ*, *писатељ*, *сачинитељ*, *почитатељ*, *обожатељ*, а у речницима су назначене као застарели облици.“ (Ристић С. 1982: 199, 215).

■ С. Ристић у наставку свога рада говорила је о изведеницама суфиксом *-тељство*: „За именице *опстојатељство* и *правитељство* (управа, влада) означено је да су узете из руског, а обе имају потврде из 19. века код старијих писаца: Обрадовића, Вука, С. Матавуља.“ (Ристић С. 1983: 15).

■ Д. Костић је навео да се почетком 19. века у Карађорђевој Србији управна власт Правитељственог совјета поделила, те је назив за највише државно надлештво преведен „по руском [...] у духу ондашњег књижевног славеносерпског језика називом: *попечитељство*. У време оно кад је попечитељ постајао *министер*, па *министар*, преудесило се и попечитељство у *министерство*, па у *министарство*“ (Костић Д. 1933ђ: 149).

□ И. Грицкат, у свом раду о покушају стварања терминологије средином 19. века у Друштву српске словесности, каже: „Суфикс *-тељ* није стран нашем савременом језику, али је његова употреба најчешће књишког карактера. Под утицајем руског и славеносерпског чланови Друштва придали су му у своме речнику несразмеран значај, па је разумљиво што су скоро све речи с њиме биле

осуђене на пропаст, поготово што ни основе често нису биле домаће. (Наводимо и изведенице са по два суфикса, где је *-тељ* први): дѣлательность, [...], сачинитель, [...] и сл. У списку Друштва налази се неколико речи с овим суфиксом које живе и данас: [...]. РЈА за већину ових изведеница уопште не зна, а неке ([...], притежатељ, старатељ) постоје у спомињаним лексикографским делима из друге половине 19. века.“ (Грицкат 1964: 139).

□ *Попечитељ* в. § 2.1.2.1. (Ђорђевић 1934д: 19).

▪ У српско-хрватском језику: *попечитељ* т. источни крајеви „особа која је у Кнежевини Србији била на челу једне гране државне управе, министар“: Сремац (РМС); *воспитатељ* т. „онај који некога васпитава, образује, одгаја, васпитач“: из Вукове преписке, Д. Матић Београд 1851; уп. *васпитатељ* заст. „id.“: Београд 1866, Ј. Скерлић, *Звезда* 1901; *доброжелатељ* т. заст. „онај који некоме жели добро, који је пријатељски расположен према некоме, доброжелитељ, доброжелитељ“: Д. Обрадовић, из Вукове преписке, Београд 1934, 1950 (РСАНУ); *почитатељ* т. заст. „поштоватељ, поштовалац“: РЈАЗУ (РМС); нема *домоустројитељ*, има *домоустројитѣлка* f. ков. заст. „она која управља домом, домаћица, домоуправитељица, домоуправитељка“: Ристић/Кангрга; уп. *домостројитељ* заст. „управник дома, куће, домаћин“: Београд 1836, Ј. Вујић Нови Сад 1843, Београд 1938, С. Винавер 1952. (РСАНУ); *дѣлатель* ијек. *дјелатель* т. заст. „онај који дела, радник, делатник“: П. Болић 1816, К. Руварац, К. Пеичић 1857. (РСАНУ); *писатељ* т. заст. „писац, аутор“: Вук (РМС); нема *сачинитељ* (РМС); *обожатељ* т. заст. „онај који обожава односно претерано воли некога, нешто“: Матија Бан (друга пол. 19. в.), *Бриљан* 1886, Ћ. Јакшић, Београд 1893, 1898, С. Матавуљ (РСАНУ); *опстодјатељство* / *опстодјателство* п. сткњ. „околност, прилика, ситуација“: прота М. Ненадовић, И. Гарашанин, Будим 1831, М. П. Шапчанин 1887, Б. Пекић, Београд 1979. (РСАНУ); *правителство* п. заст. „управа, влада“: С. Матавуљ (РМС).

У РЈАЗУ *попечитељ* „онај који се брине, који се стара“, код Шулека и Ћ. Поповића, потврде од 19. века; није потврђена именица *воспитатељ*, али јесте *васпитател* „васпитач“, само код Ћ. Поповића; није потврђена реч *доброжелатељ*; *почитатељ* *nomina agentis* према глаголу *почитати* „почастити“, само код Ћ. Поповића, једна потврда из Вукове преписке; није

потврђена реч *домоустројитељ*, нити *домостројитељ*; *дјелатељ* „онај који дела, чини, вршитељ, посленик“, код Стулића и Даничића, потврде у књигама писаним црквенословенским или мешаним језиком од 13 до 17. века; *писатељ* „писац, књижевник“, потврда код Вука из грађе и (сумњива) потврда код Групкивића; *сачинитељ* *nomina agentis* према глаголу *сачинити* „начинити, учинити“, једна потврда из Вукове преписке; *обожатељ* *nomina agentis* према глаголу *обожити* који нема потврда, налази се само код Ћ. Поповића; *опстојатељство* „околност“, код Д. Обрадовића (1783) и Вука из преписке и грађе; *правитељство* „влада“, само код Ћ. Поповића, потврде су из Вукове преписке, уз напомену да се ова реч већ одавно не употребљава.

У славеносрпском периоду потврђене су именице *домостројитељство* „делатност извођења грађевинских радова, грађевинарство“ 1768. и *опстојателство* „стање чињеница од којих зависи резултат неке радње, околност, прилике, услов, ситуација“ од 1784. год. (РССЈ).

- У речницима руског језика *попечѣтель* т. „онај који се брине, који се стара; у царској Русији: руководилац неке установе, организације“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.), „онај који се брине, који се стара“ (Даль s.v. *попеченье*), „id.“ (СЦСРЈ 3: 352–353); *воспитатель* т. „онај који некога васпитава, образује, одгаја, васпитач“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль s.v. *воспитать*), „id.“ (СРЈ XVIII), „id.“ (СЦСРЈ 1: 163); *доброжелатель* т. књиж. „благонаклон човек, заштитник, покровитељ“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль s.v. *добро*), „id.“ (СРЈ XVIII), „id.“: 17–18. в. (СРЈ XI–XVII 4: 262), „онај који жели добро некоме“ (СЦСРЈ 1: 329); *почитатель* т. „поштовалац“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль s.v. *почитать*), „id.“ (СЦСРЈ 3: 414); *домостроитель* т. „добар домаћин, онај који добро управља домаћинством“, уп. *домоустройство* „уређивање, управљање домаћинством“ (Даль s.v. *домъ*), *домостроитель* „домаћин, газда куће“ (СРЈ XVIII), „id.“: 16. в.; „економ“: 16, 18. в. (СРЈ XI–XVII 4: 312), „газда куће; економ“ (СЦСРЈ 1: 350); *дѣлатель* т. „онај који дела, чини“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ), *дѣлатель* „id.“ (Даль s.v. *дѣлать*), „стваралац“; „онај који нешто израђује“, „градитељ“; „земљорадник“ (СРЈ XVIII), „радник“: 1175, 16. в., „мајстор“: 17. в.; „онај који нешто израђује“: 15–16. в. (СРЈ XI–XVII 4: 204), „онај који дела“ (СЦСРЈ 1: 385), „радник“, „agricola“ (Срезневский 1: 784–785); *писатель* т.

„писац, књижевник“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль s.v. *писать*), „онај који записује, описује нешто“: 1096, 16. в.; „писац; писар“: 1423, 1652. год., „сликар“: 11, 17. в. (СРЈ XI–XVII 15: 51–52), „онај који ствара“, „писац, књижевник“ (СЦСРЈ 3: 220), „сликар“ (Срезневский 2: 935); *сочини́тель* м. заст. „писац“, „онај који измишља, лажов“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.), „онај који је нешто начинио“ (Даль s.v. *сочинять*), „id.“; писац, аутор“ (СЦСРЈ 4: 196); *обожа́тель* м. „онај који некога обожава, поштовалац“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль s.v. *обожать*) „id.“ (СРЈ XVIII), „id.“ (СЦСРЈ 3: 25); *обсто́ятельство* п. и у рл. „околност(и), прилике, услови“, грам. „прилошка ознака“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль s.v. *обставать*), „id.“ (СРЈ XVIII), „id.“ (СЦСРЈ 3: 33–34); *прави́тельство* п. „влада“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.), „управљање“ (Даль s.v. *правый*), „id.“: 17. в. (СРЈ XI–XVII 18: 109–110), „државна власт“, „управљање“ (СЦСРЈ 3: 419).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У РСАНУ уз реч *воспитатељ* стоји ознака да је рускословенског порекла (2: 787), уз *доброжелатељ* стоји рус. *доброжелатель* (4: 399), уз *делатељ* да је црквенословенског порекла (4: 172), уз *опстојатељство* / *опстојателство* да је од рус. *обстоятельство* (18: 106). У РМС уз реч *правитељство* стоји ознака да је руског порекла (4: 841).

У RЈAZU уз реч *попечитељ* стоји да је из рус. *попечитель*, са објашњењем: „Kad je na početku XIX vijeka nastala nova srpska država, uzeta je riječ *popječitelj* iz rus. jezika, ali joj je značenje promijenjeno u: ministar. U drugoj polovini XIX vijeka počela je riječ *popječitelj* pomalo iščezavati, dok nije sasvim iščezla, te se u naše vrijeme ne govori i ne piše osim ako je govor o ‘popječiteljima’ srpske države do vladanja Milana Obrenovića“ (10: 785); за *дјелатељ* каже се да је реч црквенословенска, није народна (2: 439); уз потврду за реч *писатељ* стоји да је Вук узео из рус. *писатель* (9: 873); *почитатељ* – из рус. *почитатель* (10: 179); *опстојатељство* – из рус. *обстоятельство* (9: 137) *правитељство* – из рус. *правительство* (11: 409).

У РССЈ именице *домостројитељство* и *опстојателство* означене су као славенизми (116, 203).

Скок није навео те речи, иако под одредницом *-тељ* каже да је то продуктиван и жив суфикс данас и издваја старе и народне срп.-хрв. речи, као *пријатељ*,

властель, родитель, док Маретић и Лескин сматрају да је „*malo naših narodskih riječi s tim sufiksom, mnoge (...) su iz crkvenog jezika i iz drugih slavenskih jezika*“ (Skok 3: 456 s.v. *-telj*).

Т. Маретић сматра да је *сачинитель* русизам (Maretić 1892: 75).

Код Његоша С. Стијовић бележи руску адаптирану реч *сачинитель* и руску *сочинитель* (Стијовић С. 1992: 202, 212). У РЊЈ наведене су речи: *попечитель* „министар“ < цркв.-рус. *попечитель* (2: 89), *воспитатель* „васпитач“ < цркв.-рус. *воспитатель* (1: 99), *доброжелатель* „онај који жели добра“ < цркв.-рус. *доброжелатель* (1: 168), *почитатель* „поштовалац“ < цркв.-рус. *почитатель* (2: 117), *опстојателство* „околност, прилика“ < цркв.-рус. *обстоятельство* (1: 585) и *правителство* „влада“ < цркв.-рус. *правительство* (2: 121). Д. Ћупић каже да реч *сочинитель*, из Његошевог *Горског вијенца*, Стевановић и Бошковић тумаче као русизам (Ћупић 1977: 207).

Код Ј. Ајдуковића русизми су следеће речи: *попечитель* из Клаића (Klaić), од рус. *попечитель* (Ајдуковић 1997: 270), *доброжелатель* из РСАНУ, од рус. *доброжелатель* (172) и *правителство* из РМС, од рус. *правительство*, све три са коментаром да је формирана према изговору и ортографији модела (272).

В. Михајловић наводи посрбице: *попечитель* „агент; куратор“ (1813); *писатель* „аутор“ (1803), *писатель повести* „историограф“ (1819); *сачинитель* „аутор“ (1846) (Михајловић 1984: 328, 297, 418), *домостроитель* „економ“ (1842), *домостројителство* „економија“ (1790); *делателност* „activitas“ (1846); *опстојателство* = нем. *Vorgang* (1846) (Михајловић 1982: 81, 72, 262).

Реч *сачинитель* (*сачинитель*) предложена је од стране Друштва српске словесности (НР 4).

М. Храсте наводи рускословенске речи *сочинитель*, *сочињено* и *попечителство* из дела „Покондирена тиква“ Ј. Стерије Поповића (Hraste 1958: 44). А. Младеновић налази у роману Ј. Стерије Поповића *Роман без романа* (40-тих год. 19. в.) русизме и славенизме: *сочинитель* и *сочиненије* (Младеновић 1989: 118, 130).

Именица *опстојателство* „околност, услов“ налази се у делу *Историја трговине* Д. Исајловића из 1816. год. (Младеновић 1989: 111; Младеновић 2008: 396, 459).

П. Ивић узима за пример реч *опстојателство*, коју је Вук заменио речју *околност*, те је српска реченица постала лакша и спретнија (Ивић П. 1988: 19; Ивић П. 1998: 220).

Б. Л. Дабић каже да је код Његоша реч *посљедоваатељ* „творбени славјанизам“ (Дабић 1984: 51).

У етимолошким речницима руског језика протумачена је само реч *обстоятельство*. Фасмер каже да је то калк нем. *Umstand* или фр. *circonstance* < лат. *circumstantia*, грч. περίστασις (Фасмер 3: 109). Куркина даје исто тумачење за ту реч (ТСРЯ Шв. 548).

Реч *попечѝтель* у савременом руском језику употребљава се у значењу „старатељ“. То значење забележено је код Даља и у СЦСРЯ, док у СРЯ XI–XVII те речи нема (у СРЯ XVIII се стигло до речи *плангерд*). Та реч је у вези са именицом *попечѝние* „старање, брига“ (код Даља *попечѝње*), која је у СРЯ XI–XVII потврђена од 12–13. в., као и са глаголом *попѝчься* у значењу „пећи се неко време“ (Даль) и „id.“, разг. „побринути се“ (ТСРЯ Уш.), *попечѝся* „побринути се о некоме, нечему“, са потврдама од 11. века (СРЯ XI–XVII 17: 83). Обе речи изведене су од глагола *печѝ*. Поред изведенице *попечѝтель*, у савременом руском језику у употреби су: *попечѝтельница*, *попечѝтельный*, *попечѝтельский*, *попечѝтельство* и *попечѝтельствовать* (ТСРЯ Уш.; СРЯ). Миклошич има попѝнтѝльнѝ „sollicitus“ са референцом ioann. које као такве у списку скраћеница нема, има само ioann. cant. и ioann. chrys., први је ссл. превод Кантакузина, рукопис из 15. в., други (вероватно) рускословенски превод Јована Хризостома (Miklosich Lex. 625).

Рус. *воспитѝтель* девербал је од *воспитѝть*, в. *васпитати*, *васпитавати*, *васпитање*; рус. *почитѝтель* изведена је од глагола *почитѝть* < *читѝть* (Фасмер 4: 367 s.v. *читѝть*); *писѝтель* од *писѝть*, *пишу* (Фасмер 3: 266 s.v. *писѝть*); *сочинѝтель* од *сочинѝть* (Цыганенко 396 s.v. *сочинѝть*; в. *сочинѝније*); *обожѝтель* од *обожѝть* (ТСРЯ Шв. 542 s.v. *обожѝть*) и *дѝлатель* од *дѝлать* (в. Шанский I/5: 59 s.v. *дѝлать*; Фасмер 1: 496 s.v. *дѝлать*). У стсл. дѝлатѝль „operarius“, „agricola“ (Miklosich Lex. 186), „онај који дела; operarius“, „радник, земљорадник, занатлија“ (SJS 1: 548); цсл. дѝлатѝль „радник; извршитељ; занатлија; проповедник“ (Дьяченко 162); ссл. дѝлатѝль „operarius“ (Даничић 1:

326), у списима Св. Саве дѣлатель (Служба Св. Симеону) (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980: 55), у филозофским и теолошким списима српске редакције из 14. века *Ареопагитском корпусу* Дионисија Ареопагита и *Дијалектици* Јована Дамаскина налази се реч дѣлательнъ „делатни, практични“ (Капустина 2016: 309); хсл. дѣлатель „чинитель, стваратель“: Ватикански бревијар I део (средина 14. в.), део бревијара (1384. ?), глагољски Бревијар Вида Омишљанина (1396), Ватикански бревијар (кр. 14. в.), II новљански бревијар (хрватскоглагољски рукопис из 1495), Баромићев бревијар (1493), Гршковичев зборник (16. в.); „Створитель, Творац“: Ватикански бревијар I део (средина 14. в.), II новљански бревијар; „радник, најамник“: најстарији хрватскоглагољски мисал (поч. 14. в.), Мисал кнеза Новака (1368), Рочки мисал (око 1420), I врбнички бревијар (13–14. в.), Пашмански бревијар (друга пол. 14. и 15. в.), Ватикански бревијар I део, Бревијар Вида Омишљанина, II новљански бревијар, Баромићев бревијар, зборник *Regula sv. Benedikta* (кр. 14. в.), „сарадник, помоћник“: Пашмански бревијар, IV врбнички бревијар (14. в.), Ватикански бревијар II део (средина – трећа четвртина 14. в.), Љубљански бревијар (кр. 14. в.), Ватикански бревијар (кр. 14. в.), II новљански бревијар, „земљорадник, виноградар“: Фрашчићев псалтир (1463), најстарији хрватскоглагољски мисал, Мисал кнеза Новака, Рочки мисал, Љубљански (Берамски) мисал (15. в.), Ватикански бревијар I и II део, Бревијар Вида Омишљанина, Ватикански бревијар, II новљански бревијар, Баромићев бревијар, Жгомбићев зборник (16. в.), „рукотворац, обртник“: I врбнички бревијар, Пашмански бревијар, IV врбнички бревијар, Ватикански бревијар I и II део, Бревијар Вида Омишљанина, Љубљански бревијар, Ватикански бревијар, II новљански бревијар, Оксфордски зборник (15. в.), „трговац“: Ватикански бревијар I део, Бревијар Вида Омишљанина (RSJHR 17: 406–407). Нема код Петковића.

Рус. *правительство* „влада; управљање“ (од 17. в.), као и *правитель* (у значењу „владар, управљач“ од 12–13. в. у СРЈА XI–XVII 18: 109), *правительница*, *правительственный* и *правительствующий*, деривати су од глагола *править*, струс. *правити* „управљати, владати“, од 1438. год. (СРЈА XI–XVII 18: 110).

Рус. сложеница *доброжелатель* састављена је од речи *добро* и *желать*, док је *домостроитель* од *дом* + *строить*. Миклошич има *домостроитель* „oeconomus“, са

једином цсл. потврдом из славјаноруског речника Беринде из 1627. год., домостроитељница „оесопота“ из ссл. рукописа 17. в. са Мојсијевим Петокњижјем и другим старозаветним списима (Miklosich Lex. 171). У SJS нема. Цсл. домостроитељ „управник дома или имања“ (Дњаченко 150). Код Zett-а има ссл. домостроитељница „Haushälterin“, домостроитељњ „haushälterisch, wirtschaftlich“ (183). У *Дијалектици* Јована Дамаскина, филозофском и теолошком спису српске редакције из 14. века, налази се реч домостроитељњ „економски, домостројни“ (Капустина 2016: 309).

За суф. *-тељ*, И. Клајн каже да је данас умерено продуктиван у нашем језику (више у западној него у источној варијанти српско-хрватског језика) и да су сви деривати са тим суфиксом „чисти *poen agentis*“ (Клајн 2003: 190–192). Поред радова С. Ристић у НЈ (Ристић С. 1982; Ристић С. 1983), тим суфиксом бавили су се и други лингвисти. А. Белић је тврдио да је то непродуктиван суфикс и да се нове речи с њим јављају само под утицајем руског језика. М. Стевановић је навео да тај суфикс није народни српско-хрватски, већ словенски, старословенски, руски, чешки. И И. Клајн закључује да тај суфикс није народни и динамичан, а да су деривати са тим суфиксом ретки, књишки и застарели уколико постоји варијанта на *-л(а)ц*, међутим сматра да „разликовање ‘народних’ од ‘учених’ облика има још само дијахронијски смисао и када нам није много битно колики је део речи на *-тељ* дошао из руског (или из чешког)“ (id. 190).

О суф. *-tel’ь* у словенским језицима в. код Вајана (Vaillant 4: 314–315). Он је карактеристичан за староцрквенословенски, те се углавном се чува у славенизмима и позајмљеницама из руског (тако у бугарском). У словеначком је једина народна реч *prijatelj*, слично је у срп.-хрв. народно *пријатељ* и *родитељ*. Из црквенословенског су *крститељ*, *спаситељ*, *створитељ*.

♦ Срп.-хрв. реч *попечитељ* користила се с почетка 19. века у Кнежевини Србији у значењу „особа на челу једне гране државне управе, министар“. С. Ристић у свом раду у НЈ сматра да је то русизам и да је руска реч изведена од глагола *печь*. У то време када је руска реч *попечитељ* преузета, она се, поред значења „старатељ“, користила у и значењу „руководилац неке установе, организације у царској Русији“ (у RJAZU сматрају да је у срп.-хрв. језику значење промењено). О етимологији те речи в. горе. Данас је *попечитељ* застарела реч.

Именица *воспѣтатељ* (и *васпитатељ*) посведочена је само у РСАНУ, са потврдама из 19. века (у RJAZU *васпитател*, код Ђ. Поповића). У РСАНУ стоји да је *воспитатељ* рускословенског порекла. Облик те речи (са -о-) одражава руски фонетизам. За речи *васпитати*, *васпитавати* и *васпитање* (в. горе) потврђено је црквенословенско порекло. Рус. *воспитатель* је рецентна реч, не старија од 18. века. У савременом срп.-хрв. језику та реч је застарела.

Сложеница *доброжелатељ* посведочена је само у РСАНУ, са назнаком да је то руска реч. Иако је најстарија потврда од Д. Обрадовића (из славеносрпског периода), у RJAZU није потврђена. Рус. *доброжелатель* потврђен је од 17–18. века. Срп.-хрв. реч се потпуно слаже са руском на фонетском и семантичком нивоу и данас је она застарела.

У RJAZU потврде за именицу *почѣтатељ* су из 19. века. Потврде за рус. *почитатель* су, такође, рецентне; бележе га савремени речници, Даљ и СЦСРЈ. Срп.-хрв. се реч слаже са руском и у фонетском и у семантичком погледу. У RJAZU стоји да је то русизам. У савременом језику та реч је застарела.

Сложеница *домоустројитељ*, коју наводи С. Ристић у НЈ као застарели русизам, није посведочена нити у РСАНУ, нити у RJAZU. Уп. у РСАНУ застарелу сложеницу *домострѡјитељ* (1836) и код Михајловића *домостроитељ* (1842), *домостројитељство* (1790). Женски облик *домоустројитељка* бележи РСАНУ, са потврдом из Ристић/Кангрге и ознаком да је то застарела кованица. И. Клајн скреће пажњу на то да се та сложеница и у РМС јавља без одговарајућег маскулинума (Клајн 2003: 192). Рус. *домостроитель* „онај који добро управља домаћинством, домаћин, газда; економ“ посведочен је од 16. века, али не и у савременим речницима руског језика. На основу потврда код Миклошича, Дјаченка и Цета, реч *домостројитељ* је црквенословенског порекла. Од те речи могла је бити начињена именица *домоустројитељ*. У савременом језику та реч је застарела.

Реч *дѣлатељ* „радник“ бележи РСАНУ (потврде од 19. века) и RJAZU (са потврдама у књигама писаним црквенословенским или мешаним језиком од 13. до 17. века). У оба речника стоји да је то реч црквенословенска, не народна реч. Рус. *дѣлатељ* бележе речници у значењу „радник“, са најстаријом потврдом из 1175. год. На основу потврда за реч *дѣлатељ* у старословенском (Миклошич и SJS),

црквенословенском (Дјаченко) и српскословенском (код Даничића и у списима Св. Саве), можемо закључити да је она црквенословенског порекла у српско-хрватском и руском језику. У савременом језику та реч се ретко употребљава.

Именица *писатељ* потврђена је у речницима од 19. века. По пореклу, она је русизам. У RJAZU стоји да ју је Вук узео из рус. *писатель*. Рус. *писатель* у савременом језику користи се у значењу „писац“ (потврђено од 1423. год.), док су старија значења „онај који записује, описује нешто“ из 1096. год. и „сликар“ из 11. века. Данас се у срп.-хрв. језику у том значењу користи реч *писац*.

За именицу *сачинитељ* RJAZU наводи једну потврду из Вукове преписке (у РМС је нема). В. Михајловић наводи посрбицу *сачинитељ* из 1846. год. Уп. реч *сачинитељ* коју И. Грицкат наводи у свом раду у НЈ (Грицкат 1964: 139), а коју је Друштво српске словесности начинило са суф. *-тељ* под утицајем српског и славеносрпског језика. На основу рус. речи *сочинитель*, која је застарела и рецентна реч у руском језику, можемо закључити да је срп.-хрв. *сачинитељ* адаптирани русизам. Т. Маретић сматра је русизмом, а С. Стијовић адаптираним русизмом. У савременом језику та реч се ретко употребљава. В. *сочиненије*.

Реч *обдџатељ* потврђена је од 19. века, а по пореклу је русизам. Рус. *обожатель* је рецентна реч, са потврдама од 18. века. Данас се у срп.-хрв. језику у том значењу користи реч *обожавалац*.

За реч *опстџатељство* / *опстџателство* најстарија потврда је из славеносрпског периода, код Д. Обрадовића. У РСАНУ и RJAZU стоји да је то русизам. Рус. *обстоятельство* потврђена је од 18. века и сматра се калком нем. *Umstand* или фр. *circonstance*. Данас је та реч у срп.-хрв. језику застарела.

Реч *правителство* потврђена је од 19. века, док је рус. *правительство* од 17. века. У РМС и RJAZU стоји да је та реч русизам. У савременом језику она је застарела.

ПРИТВОРАН, ПРИТВОРНОСТ, ПРИТВОРСТВО, ПРИТВРАТИ СЕ

■ М. Московљевић анализира употребу и значење глагола *претварати се* и *притварати се* „правити се; чинити се“ и њихових изведеница. Он каже: „Данас се у књижевном језику обично говори *претварати се*, али *притворан* и *притворство*, а у народном се ове речи чују само с префиксом *пре-*, као што их је

и Вук забележио. Пошто се у руском оне употребљавају само са префиксом *при* : *притворство*, *притворност*, *притворний*, *притворяться* и др., а Вук их с таквим префиксом није забележио, јасно је да су узете из руског (и црквенословенског) речи: *притворан*, *притворност*, *притворство* наместо *претворан*, *претворност*, *претворство*, а речи *претварати се* и *претварање* нису замењене са *притварати се* и *притварање*, зато што се прва ослањала на глагол *претварати* у значењу ‘мењати’, а друге и нема у руском. Али, иако су ове речи с префиксом *при*- несумњиво узете из руског, ипак то не значи да у нашем језику никад није било глагола *притварати се*. То нам баш руски језик показује, који има и *претвора́ть(ся)* у значењу ‘мењати (се)’ (*sich verwandeln*) и *притвора́ть(ся)* у значењу ‘правити се’ (*sich verstellen*). [...] Тако и *притварати се* значи ‘само привидно мењати изглед’, тј. кад се човек показује с неком особином које стварно нема. Према свему овоме, првобитно смо имали не само *претварати се*, већ и *притварати се*, па су се доцније, због сличног значења и скоро истог изговора, почели замењивати, док није глагол *претварати се*, као чешћи у употреби истиснуо *притварати се*, што је у северозападној Србији, Срему и Војводини убрзано због општег мешања префикса *пре-* и *при-*. Доцније су из руског узете изведене речи од глаг. *притварати се*, па су се задржале с префиксом *при-*, јер сличних речи није било изведених од глаг. *претварати се*, те тако имамо: *притворство*, *притворан*. У словеначком има и *pritvarjati se* и *pretvarjati se* с истим значењем (*sich verstellen*).“ (Московљевић 1934а: 138–139).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику: придев *притвѡран* „који се не испољава као прави, истински, неискрен, лажан, лицемеран“: А. Г. Матош, С. Јаковљевић; именица *притвѡрнѡст / притвѡрнѡст* f. „својство или особина онога који је притворан“: В. Е. Цар Загреб поч. 20. в.; *притвѡрство* n. „id.“: Л. Комарчић (кр. 19. и поч. 20. в.), *Нин* 1970; нема глагола *притварати се* у значењу „претварати се, правити се“;⁴⁰⁶ уп. *притворица* m. и f. „лицемер(ка)“: А. Г. Матош, Загреб 1951; *притвѡрнѡк* m. „id.“: Београд поч. 20. в.; придев *притворичкѡ* „који се односи на притворице“; *притвѡрљив* „притворан“: Ћ. Јакшић; прилог *притвѡрно* „на

⁴⁰⁶ Наведен је глагол *притвѡрати* impf. у значењу „непотпуно затварати“, који овде није предмет разматрања (ту је у питању други корен, псл. **vor-*, **var-*).

притворан начин“: В. Е. Цар, Д. Радић Београд прва пол. 20. в.; *притворички* „на начин притворице“: Загреб ср. 20. в. (РМС).

У RЈAZU *притворан* „онај, који се претвара“, две потврде из 19. века (*Новине србске* 1835, М. Ђ. Милићевић 1889); *притворност* „својство онога, који је притворан“, Д. Обрадовић (1783, 1788, 1806), *Новине србске* 1834, М. Ђ. Милићевић (1889), М. Павлиновић (1871); *притворство* „претворност“, Д. Обрадовић (1788), *Магазин* (1863), М. Павлиновић (1876); *претврати се* „претварати се“, код Даничића из средине 17. века, једна потврда код М. Ђ. Милићевића (1880, 1888); уп. дериват *притворица* „претворица“, код М. Ђ. Милићевића (1889), М. Павлиновић (1875); уп. *претврати се* „simulo“, у Вуковом речнику (1852), *Каже се дволичну чојку, који се претвара свакојако. – Кад се ко претвара да је луд, а није*. НПосл Вук, В. Богишић (1888); *претворити се* „id.“, у Вуковом речнику (1852), потврде од Д. Обрадовића (1788), Ђ. Даничића у *Светом писму* и Љубише (1877); *претворан* „онај који се претвара“, код Шулека и Ђ. Поповића, потврда код М. Шапчанина и В. Богишића (1888); *претворица* m. / f. „човек, који не говори што мисли, него се претвара“, у Вуковом речнику, али само у женском роду (1852); *претворник* „претворан човек“, *претворница* „претворна жена“ и *претворност* „својство онога, који је претворан“, све три речи само код Ђ. Поповића.

Код Вука има *претврати се* „simulo“, *претворити се* „id.“, *претварање* „simulatio“ (Вук 1818; Вук 1852), *претворица* f. „човек који не говори што мисли, него се претвара, simulator“ (Вук 1852).

Дијал. *претворан* „који се претвара, лажан, лицемеран“ Косово (Елезовић II); уп. *претвара се* 3. sg. реј. „лицемерно се понашати, понашати се често супротно“ Пирот (Златковић); *претвор* „лукавац; непоуздан мушкарац“, *претворвѣра* „id.“, *претворвѣрски* „који се односи на претворверу, који припада претворвери“ Врање (Златановић).

• У речницима руског језика: придев *притворный* „лажан, неискрен, лицемеран“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль s.v. *притворять*), „id.“: 1703. год. (СРЈ XI–XVII 20: 51), „id.“ (СЦСРЈ 3: 499); именица *притворность* f. „својство или особина онога који је притворан“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; Даль s.v. *притворять*), „id.“ (СЦСРЈ 3: 499); *притворство* n. „лицемерје, обмана“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ

Шв.; Даль s.v. *притворять*), „id.“ (СЦСРЯ 3: 499); глагол *притворя́ться* impf. према *притвори́ться* pf. „претварати се“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; Даль s.v. *притворять*), *притворяются* „id.“: 1675, 1678. год.; уп. *притворитися* „одвести у заблуду, показати се лицемерно“: 1678, 17. в., *притворити* „измислити“: 13. в., 1656, „подићи лажну оптужбу“: 15. в. (СРЯ XI–XVII 20: 52), *притворяются* „претварати се“ (СЦСРЯ 3: 499).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У RЈAZU за реч *притворан* каже се да је из рус. *притворный*, за *притворност* да је из рус. *притворность*, а за *притворство* – из рус. *притворство* (12: 201). За глагол *притварати се* наведено је да га је М. Ђ. Милићевић писао са *-и-* уместо са *-е-* према руском *притворя́ться* „претварати се“ (12: 200), а за именицу *притворица* да ју је М. Ђ. Милићевића писао са *-и-* уместо са *-е-* према руском *притворный*, *притворство*, *притворя́ться*, а М. Павлиновић према својству западног говора (12: 201).

Скок наводи префиксалне изведенице *пријетворан* и *притворан* „који се претвара, лажно лицемеран“ (Косово) од придева на *-ьн* > *-ан* *творан* који је од општесловенске основе **твор-* (Skok 3: 531 s.v. *tvòriti*).

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже да су речи *притворан* и *притворност* „verstellt, ercheuchelt, falsch, Verstellung, Heuchelei, Falschheit“ из рус. *притворный*, *притворность*, а да су наше речи: *претворан*, *претворица* и *претварање* (Maretić 1924: 113).

Уп. код В. Михајловића посрбицу *притворица* „хипокрит“ (1864) (Михајловић 1984: 371).

Код Радовић Тешић 2002: 99–103 не помињу се речи *притворност* и *притворство*.

И. Клајн каже да код неких глагола долази до колебања између префикса *пре-* и *при-*. Он се позива на рад М. Московљевића из НЈ (односи се на горепоменути рад, Московљевић 1934а), у којем је аутор тврдио да до колебања долази у народном говору у северозападној Србији и у Војводини, међутим И. Клајн сматра да се по примерима види да је та појава могућа и у стандардном језику. За пар *претварати се* – *притварати се*, он каже: „Овај други глагол није нигде посведочен, али Московљевић сматра да је некад постојао, штавише да ‘треба

говорити *притварати се* (као и *притворан*, *притворство*)', мада прикнаје да су ове последње речи дошле из руског. По његовом мишљењу, два облика нису истозначна, јер 'пре- показује да нешто потпуно, коначно мења изглед', а *при-* 'да се нешто само мало, привремено, привидно врши' (као у *притајити се* и сл.), тако да би *притварати се* значило 'само привидно мењати изглед'. Питање је, међутим, не би ли иста таква дефиниција важила и з *претварати се*.' (Клајн 2002: 274–275).

У руским етимолошким речницима рус. *притвѳрнѳй*, *притвѳрностѳь*, *притвѳрство* и *притвѳряѳтъся* не тумаче се, в. Фасмер 4: 34 s.vv. *-творѳить*, *творѳить*. Уп. глагол *притворѳиться*, за који Куркина каже да је од *творѳить*, општесловенског глагола прасловенске и индоевропске старине (ТСРЯ Шв. 742 s.v. *притворѳиться*, 973 s.v. *творѳить*¹).

За рус. *притворяѳтъся* „претварати се“, В. В. Виноградов указује на то да са синхронѳјског становишта⁴⁰⁷ значење тог глагола није у вези са обликом без *-ся* *притворяѳтъ* „притварати (нпр. врата)“. Наиме, значење глагола *притворяѳтъся* је од синтезе значења *притворяѳтъ* и *притворяѳтъся*, тј. од „притварати себе, своје намере и осећања“. Он упућује на црквенословенско и староруско *притворити себе*, као и на објашњење значења речи *притворѳиѳик*: „Кто иным себя притворяѳет, показываѳет наружно иным, нежели в самой вещи еѳть, поступающѳий лукаво, с притворством“ (В. В. Виноградов s.v. *притворяѳтъся*⁴⁰⁸).

Код Миклошича има притвѳорнѳъ „simulatus“, са србуг. и рсл. потврдама, „fraudulentus“, притвѳорѳство „fictio“, притвѳорѳникѳъ „simulator“, притвѳорѳнѳи, притвѳорѳенѳь „simulatus“, притвѳорѳати сѳ „fingere“ (Miklosich Lex. 684). SJS нема те речи. Цсл. притвѳорнѳй „који обмањује“, притвѳорѳенѳе „маска“ (Дьяченко 502–503); рсл. притвѳорнѳй < притвѳорѳнѳъ „притворан, варљив, лукав“, притвѳорѳнѳи себе „правити се, претварати се, градити се“, притвѳорѳенѳе „изговор; образина, маска“ (Петковић 195, 194); притвѳорѳати се „simulare“ из летописа, 15. в., српскословенски језик (Даничић 2: 443).

◆ Придеви *прѳитвѳѳран* и *претворан* у значењу „лицемеран“ потврђени су од 19. века. На Косову Елезовић бележи *прѳитвѳѳран* „id.“. Рус. *прѳитвѳѳрнѳй* у истом

⁴⁰⁷ Није ни са дијахронѳјског, етимолошког.

⁴⁰⁸ <http://etymolog.ruslang.ru/vinogradov.php?id=pritvorjatsja&vol=2>

значењу датира од 1703. год. Поред М. С. Московљевића, у RJAZU и код Т. Маретића стоји да је то русизам. Скок тумачи обе речи, са преф. *пре-* и *при-*, као домаће творенице, позивајући се на дијалекатску потврду с Косова. Реч *притворњнь* бележе Миклошич, Дјаченко и Петковић. Именице *притвѡрнѡст* / *прѣтвѡрнѡст* и *притвѡрство* „својство или особина онога који је притворан“ посведочене су од славеносрпског периода (Д. Обрадовић). Рус. именице *притвѡрность* и *притвѡрство* нису старије од 18. века. RJAZU (за обе речи) и Т. Маретић (за прву реч) сматрају их русизмима. Уп. стсл. *притворѡство* „fictio“ код Миклошича. Глагол *притвѡрати се* „претварати се“ потврђен је у RJAZU код Даничића из средине 17. века (*притварати се*), док су остале потврде од 19. века (М. Ђ. Милићевић је, по ауторима речника, преузео руску реч). И за рус. глагол *притворѡться* најстарија потврде је из 1675. год. (уп. струс. *притворити* „измислити“: 13. в., „подићи лажну оптужбу“: 15. в., *притворитися* „одвести у заблуду, показати се лицемерно“: 1678). Код Миклошича има *притворити*, *притворњнь* и *притварати се* (код Петковића *притварати се*). У срп.-хрв. потврђен је тај глагол са префиксом *пре-* *претвѡрати се* „simulo“ код Вука у оба речника и у RJAZU, са потврдама у народним пословицама (код Вука) и код В. Богишића и дијалекатска потврда из Пирота. Уп. свршени глагол *претвѡрити се* „id.“ код Вука у оба речника и у RJAZU са потврдама од 18. века (из славеносрпског периода). Уп. још именице *прѣтворица* „човек, који не говори што мисли, него се претвара“ код Вука, само у другом речнику из 1852 и одатле у RJAZU, и *притворица* „id.“, са потврдама из 19. в. у RJAZU.

По свему судећи, глаголи *претварати се* и *притварати се* замењивали су се због истог значења и сличног фонетског лика. Вук бележи само оне облике са префиксом *пре-* очигледно због црквенословенског порекла глагола са *при-*. Тако бисмо и придеву *притворан* могли приписати црквенословенско порекло, с обзиром на потврде код Миклошича, Дјаченка и Петковића (али не и код Даничића). Потврда са Косова потврђује Московљевићеву претпоставку да варијанта са *при-* постојала и у српском, а да је *претворан* у том значењу могло настати на шумадијско-војвођанском терену где се меша *пре-* и *при-*. Могућ је сценарио да су писци 19. века почели уместо *претворан*, како су чули да се говори, писали *притворан* сматрајући тај облик коректним не само због руског

притворный, него и због бројних случајева са секундарним *пре-* у народном као *претиснути* уместо *притиснути*, где је књижевна норма захтевала исправљање у *при-*. У савременом срп.-хрв. језику фреквентна је употреба тих речи са преф. *пре-*.

СУГЛИНА, СУПЕСАК

■ И. Павићевић, у свом раду о геолошкој терминологији, разматра термине *суглина* и *супесак*: „У последње вријеме у нашој геолошкој литератури срећу се изрази *суглина* и *супесак*. Преузети су из руског језика (*суглинок*, *супесок* – *супесь*). Ови позајмљени термини значе исто што и наши термини *пјесковита глина* и *глиновити пјесак*.“ (Павићевић 1965: 298).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У речницима српско-хрватског језика речи *суглина* и *супесак* нису потврђене (РМС; RJAZU).

• У речницима руског језика: *суглинок* „земља која садржи велику количину глине и песка, глинуша“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.), *суглинокъ* „id.“ (Даль), „id.“ (СЦСРЯ 4: 244); *супесок* „земља која садржи велику количину песка, пескуша“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.), *супесокъ* / *супесокъ* „id.“ (Даль), *супесокъ* „id.“ (СЦСРЯ 4: 249).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Скок те речи не помиње.

М. Радовић-Тешић не помиње речи *суглина* и *супесак* као примере са префиксом *су-*, иако наводи именице „које означавају конкретне појмове са доминантном особином блискости, заједнице (у неким својствима: простор, намена, функција, припадност и сл.) са појмом који означава мотивациона именичка основа“, као што је нпр. *супита* „врста пите“ (Радовић Тешић 2002: 109). И. Клајн сматра да су префикси *су-* и *са-* по пореклу аломорфи од морфеме *с-* (*сѣ-*), међутим ни он не наводи те речи, иако каже да се префикс *су-* јавља и са именицама неживог значења као што су *супотпис*, *супос(ј)ед*, *сусвојина*, *сумеђа* (Клајн 2002: 191). Скок каже да се варијанта *су-* < стцсл. *sq-* употребљава најчешће као придевски, именички и глаголски префикс, типа *сулуд*, *сусјед*, *судјеловати* итд. (Skok 3: 179 s.v. *s-*). Творбену паралелу руским речима у старосрпском пружа *суражица* „мешавина пшенице и ражи“.

Куркина каже да су рус. *сугли́нок* и *супе́сок* изведене префиксом *су-* од именица *глина* и *песок* (ТСРЯ Шв. 956, 959).

◆ Речи *суглина* и *супесак* припадају стручној геолошкој терминологији, због тога нису посведочене у речницима стандардног и књижевног српско-хрватског језика. По фонетским обележјима, то су русизми у адаптираном облику. Рус. *сугли́нок* и *супе́сок* су рецентне речи.

2.2.4. Лексеме означене као русизми или бохемизми

2.2.4.1. Неспорне лексеме руског или чешког порекла

НАБОЖАН

■ Коментар за реченицу: *Не треба дирати у мирна и набожна човека*. „Придев *набожан* је из чешког језика (*nábožný*), непотребан је, јер имамо нашу реч *побожан*; дакле: Не треба дирати у мирна и *побожна* човека.“ (ЈП 1934б: 187).

■ „*Набожан* је према рус. *набожный* или чеш. *nábožný*; непотребно је код наше речи *побожан*“ (ЈП 1935е: 94).

□ *Набожан, набожност* в. § 2.1.1.2.1. (ЈПаб 1937а: 121–122).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику придев *набожан* / *на̀божан* „који верује у божанска бића; који се као верник придржава прописа неке вероисповести, побожан, религиозан“: Загреб 1912, 1934, 1953, „испуњен вером у таква бића, побожан“: *Виенац* 1875, *Напредак* Загреб 1901, „који се односи на исповедање неке вере, намењен верницима, организацији верског живота, верски“: К. Руварац Нови Сад 1866, Р. Строчал Карловац 1906, Загреб 1913, 1959, *Хрватско коло* прва пол. 20. в., „духовни, верски, црквени“: Загреб 1948. (В. Јагић); фиг. „пун поштовања, уважавања“: Ј. Бенешкић (РСАНУ).

У RЈAZU *набожан* „побожан, *religiosus*“, код Стулића, са коментаром да се реч може наћи код хрватских писаца 19. и 20. века.

• У речницима руског језика: придев *набожный* „побожан, религиозан, богобојазан“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.; Даль s.v. *набожиться*), „id.“ (СРЯ XVIII), „привржен некој вероисповести, који се придржава прописа неке вероисповести; побожан“: 1567, 1688. (СРЯ XI–XVII 10: 20), „богобојазан, побожан“ (СЦСРЯ 2: 348).

У речницима чешког језика: придев *nábožný* „побожан“ (PSJČ), „побожан“: 1479, 1626, 1763, „посвећен Богу“: 1787, „који поштује морална начела“: 1796. (HSJČ).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Т. Маретић каже у RJAZU за реч *набожан* да је из рус. *набожный* или чеш. *nábožný* (7: 212).

Код Скока стоји да је придев *набожан* изведен префиксом *на-* од *божан* (Skok 1: 180 s.v. *bògat*).

Т. Маретић каже да су речи *набожан* и *набожност* „andächtig“, „Andacht“ из рус. *набожный*, *набожность* или чеш. *nábožný*, *nábožnost* и да су непотребне код наших: *побожан*, *побожност* (Maretić 1924: 58; Maretić 1892: 88, 98).

Љ. Јонке сматра да су речи *набожан* и *набожност* бохемизми који су замењени народним речима *побожан* и *побожност* (Jonke 1965: 160).

У руским етимолошким речницима се придев *набожный* не помиње (Фасмер; Цыганенко; Черных).

В. В. Виноградов каже да је придев *набожный* (> *набожность*), по свом саставу, од основе *бог-* / *бож-* (уп. *безбожный*, *убогий*) и да је прочитати потпуни паралелизам са чешким (*nábožný*, *nábožnost*) и пољским речима (у пољ. је разгранато гнездо: *nabożny*, *nabożność*, *nabożeństwo*, *nabożnictwo*, *nabożnica*, *nabożnik*, *nabożniec*). Под претпоставком да је руска реч из пољског, акценат је могао настати на руском тлу, под утицајем *набога*. Обе речи, *набожный* и *набожность*, почеле су да се употребљавају не пре краја 17. века (Виноградов s.v. *набожный*, *набожность*⁴⁰⁹).

У ЭССЯ реконструисан је псл. предложак **nabožьнь*(јь) на основу потврда: цсл. *набожьнь* „pius“, *набожни* (Miklosich Lex.), буг. *набóжний* „побожан“ [Геров], *набóжен*, дијал. *набóжан*, мак. *набожен* „id.“, срп.-хрв. *набожан* / *набожан* (РСАНУ, RJAZU), слн. *nabóžen* „побожан, религиозан“, стчеш. *nábožný* „id., црквени“, чеш. *nábožný* „побожан, богобојазан“, слч. *nábožný* „побожан, религиозан“, глуж. *nabožny* „id., богобојазан“, длуж. *nabožny* „id.“, стпољ. *nabožny* „побожан; скроман, понизан“, пољ. *nabożny* „побожан, религиозан“, струс. („др.-руск.“) *набожный* „привржен некој вероисповести, који се придржава прописа неке вероисповести; побожан“, рус. *набожный* „id.“, укр. *набóжний*

⁴⁰⁹ <http://etymolog.ruslang.ru/vinogradov.php?id=nabognij&vol=1>

„побожан“. Аутори ЭССЯ не негирају да је било бројне међусловенске позајмице (чеш. → јсл., пољ. → исл.) и указују на стару словенску основу **božьn-* (у **božьnъjь*, * *božьница*), као и на акценат руске речи (*набожный*) који не би се могао очувати да је из чешког посредством пољског језика, посебно због укр. *набóжний* (21: 216–217).

Укр. *набóжний* сматра се дериватом од именице *бог* (ЕСУМ 1: 219 s.v. *бог*¹).

Чеш. *nábožný* по Махеку је настало од израза *na božě* (Machek 75 s.v. *bůh*). Холуб и Копечни сврставају *nábožný* „kdo na Boha myslí“ међу изведенице од *bůh* (Holub/Кореčný 1: 81 s.v. *bůh*).

Слч. *nábožný* (> *náboženstvo*) код Кралика наведено је међу дериватима од именице *boh* (Kralik 75 s.v. *boh*).

Пољ. *nabożny* (14. в.) „побожан“ Бориш изводи од израза *na boga* и упућује на чеш. *nábožný* (Boryś 345).

Буг. *набòжен* у БЕР-у сврстано је међу изведенице од именице *бог*, док придева *набожный*, који је само код Герова, нема (1: 60 s.v. *бог*). Уп. именицу *набòжник* у ПРОД.

Слн. *nabóžen* (19. в.) Сној тумачи као чешку позајмљеницу, чеш. *nábožný* < *na-* + *bůh* (Snoj 427). Код Безлаја те речи нема.

У ЕРНЈ придев *набожан* (19. в.) се тумачи као позајмљеница из чеш. *nábožný* < *na* + *bůh* (648 s.v. *nábožan*).

Миклошич за придев *набожьнъ* „*rius*“ нема непосредне потврде, упућује на глуж. *nabožny*, лет. *nūbažnas* и каже да је у основи именице *набожьнство*, коју међутим нема као одредницу, има *набожьнкъ* из рсл. извора; *набожнй* „*id.*“ (Miklosich Lex. 398). Нема у SJS, код Дјаченка, Петковића и Даничића, као ни у списима Св. Саве (Трифунковић/Јовановић/Јухас 1980). У ESJS није наведена та реч међу дериватима од стсл. *bogъ* (1: 70 s.v. *bogъ*).

♦ Два су коментара из НЈ, у једном се каже да је придев *набожан* из чешког језика, а у другом да је према руском или чешком. Иако је у ЭССЯ реконструисан прасловенски предложак, аутори указују на међусловенску позајмицу из чешког у јужнословенске језике. Сној сматра да је словеначка реч бохемизам, а тако стоји и за хрватску реч у ЕРНЈ. Аутори БЕР-а се за буг. *набòжен* не изјашњавају. У РСАНУ и RЈAZU за срп.-хрв. реч *набожан* / *набожан* доминирају потврде за

западне стране српско-хрватског језичког простора, из 19. и 20. века. По свему судећи, реч није народна и није била у живој говорној употреби. Како у чешком та реч има термилошку вредност (уп. *naboženství* „религија“), могла је стићи из чешког. У савременом срп.-хрв. језику тај придев се ретко употребљава, фреквентнији је придев *побожан*.

ОБРАЗАЦ

■ Љ. Стојановић: „*Образац* ‘Чеси имају *obrazec* (као и Руси *образецъ*) и *vzor, vzorný, Muster, Formular*. Ако то не можемо свуда заменити са *углед* (на пр.: он служи за *углед* свима грађанима) *угледан*, ја бих задржао *образац*.“ (ЈПаб 1936ж: 89). „*Образац* би се могло задржати у значењу *Formular*, а за *Muster, Vorbild* у многим случајевима може се рећи *препочетак* (препочети *abbilden, abzeichnen*) или *проба* (жита, пића).“ (id. 87).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

■ У српско-хрватском језику *образац* / *образац* т. „оно што служи као узор, углед, пример за израду, стварање, организовање нечега; узорак, мустра“: М. Игњатовић Будим 1834, К. Цукић Београд 1862, *Српски књижевни гласник* прва пол. 20. в., Београд 1928, 1935, Загреб 1949, Сарајево 1979, „одређена, устаљена форма, облик нечега, калуп, шаблон“: Београд 1862. (М. Раичевић), 1893, 1899, 1912. (Ј. Скерлић), И. Андрић; „особина која својим својствима, начином рада, понашањем и др. служи некоме за пример, за угледање, узор“: С. М. Сарајлија 1826, Г. Поповић Београд 1849, Београд 1882–1883, „особа, лик који писцу служи за узор, модел за описивање личности у делу, прототип“: Београд 1923, Нови Сад 1938, *Наша књижевност* Београд 1949; „најбољи, идеалан пример, узор“: Ј. Стејић 1836, В. Јовановић Београд 1851, М. С. Српкиња Нови Сад 1866, Ј. Ристић Београд 1860, Ј. Скерлић; „типичан, карактеристичан пример одређене врсте, категорије, групе и сл.; типичан, изразит представник одређене социјалне, етничке групе, народа и сл.“: *Даница* Нови Сад 1861, Београд 1896, 1898, И. Андрић; „посебан, модификован облик, вид као подврста, варијанта нечега“: Загреб 1955; адм. „лист хартије са штампаним текстом и празним рубрикама у које се уписују одређени подаци, бланкет, формулар“: Београд 1890–1891, 1910, 1930, 1933, 1981, 1986, „пригодан текст стандардне, типичне форме“: *Сербске народне новине* 1841, Загреб 1932; заст. „облик, форма, изглед (нечега)“: П. Болић

1816, Београд 1862. (М. Раичевић), 1844. (Д. Матић), заст. „лик, облик, фигура; слика нечијег лика“: *Голубица* Београд 1840, Б. Атанацковић друга пол. 19. в., Београд 1926; мат. „правило изражено математичким симболима, формула“: Београд 1883, 1895, 1948, 1955, Б. Нушић, М. Миланковић; грам. „пример промене неке речи који служи као модел за промену других речи исте врсте; парадигма“: Ј. Живановић Београд 1889, НЈ 1933, Р. Симеон (РСАНУ).⁴¹⁰

У *RJAZU* *образац* „оно, у што се неко угледа радећи какав посао, урнек, почетак“, код Шулека и Ђ. Поповића, потврде од 1834. год.⁴¹¹

• У речницима руског језика: *образец* т. „узорак, мустра; узор; пример; шаблон; облик, форма“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.), *образецъ* „предмет као узор; модел“ (Даль s.v. *образъ*), *образец* „предмет као узор, по којем се праве исти такви предмети“, „предмет, производ по којем се може судити о осталим сличним предметима, производима; узорак“, „шаблон“, „облик, форма“, „пример који је поучан“, „пример као узор“, „особина, својство“, „онај који је оригиналан“, „начин по којем ће се нешто остварити“ (СРЈ XVIII), *образецъ* „слика, знак“: 1499, 1535; „тродимензионална слика“: 1675; „модел“: 1598, 1685, 1688; „ливени калуп“: 1534, 1641; „образац, предмет као узор“: 1508, 1645, 1698; „тип, структура“: 1628, 1651, 1676; „начин“: 1606, 1670; „пример“: 1517, 1641, 1645; „део неког производа, предмета и сл., који служи као пример“: 1638, 1669; „предмет као знак распознавања, медаљон, лимена плочица као украс одеће или неког предмета“: 1583, 1589, 1674; „плочица каљеве пећи“: 1613, 1698. (СРЈ XI–XVII 12: 135–136), „модел“, прен. „пример“ (СЦСРЈ 3: 28), *образецъ* „лимена плочица као украс одеће или неког предмета“ (Срезневский 2: 543).

У речнику чешког језика: *obrazec* т. „нацрт, схема, шема, мустра“, геом. „лик, слика, фигура“ (PSJČ). HSJČ те речи нема.

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У РМС уз реч *образац* стоји ознака да је руског порекла (3: 877).

⁴¹⁰ Застарело и покрајинско значење „маска, образина“ (Брибир) речи *образац* у РСАНУ из *RJAZU*, као и покрајинско значење „страна у књизи, страница“ (околина Никшића), изведено од *образъ*, „id.“, овде нису предмет разматрања.

⁴¹¹ Значења у *RJAZU* за реч *образац*: „мали образ“, као деминутив од *образ*, код Дела Беле, Белостенца и Стулића, и „образина, чувида“ (Брибир), овде нису предмет разматрања.

Т. Маретић у RЈАЗУ каже да је реч *образац* од руске речи *образецъ* или чешке *obrazec* (8: 453).

Код Скока стоји да је неологизам *образац* „формулар“ изведен деминутивним суф. -*џс* од *образ* < *raz-* (Skok 3: 115 s.v. *ráziti*).

Т. Маретић каже да је реч *образац* „Formular; Modell; Muster“ (код Шулека и Ћ. Поповића), „Ideal; Original“ (код Ћ. Поповића) из рус. *образецъ* или чеш. *obrazec* (Maretić 1924: 73; Maretić 1892: 89).

Код Ј. Ајдуковића реч *образац* забележена је као русизам из РМС, од рус. *образец*, са коментаром да је на формирање утицала ортографија модела и творбено-морфолошке законитости језика примаоца (Ајдуковић 1997: 260).

В. Михајловић има посрбицу *образац* „формулар; мустра; урнек; калуп; модел; форма; формула“ (1816) (Михајловић 1982: 242). Он сматра да та реч „није из чешког већ из руског језика“ (Михајловић 1984: 659).

Ј. Стерија Поповић је употребљавао у својим песмама реч *образацъ* (*образац*) „пример“, коју Љ. Тумарић означава као славенизам и књишку реч (Тумарић 2008: 96).

Реч *образац* Б. Терзићу сматра русизмом (Терзић 2003: 211), а Љ. Јонке и И. Клајн бохемизмом (Jonke 1965: 158; СЈП 2004: 182). Љ. Јонке сматра да је именица *образац* Шулек преузео из чешког или руског језика и да је дошла у другом налету после 1848. год. (Jonke 1971: 168, 171). П. Ивић сматра да је та реч у српско-хрватски језик могла да доспе и из руског и из чешког језика (Ивић П. 1998: 297).

Цигањенко и Черних наводе рус. *образѣц* (струс. *образѣць* „лимена плочица као украс одеће или неког предмета“, промена јаког *ѣ* > *е* након испадања слабог *ѣ*) као изведеницу од именице *образ* < **obrazъ* (Цыганенко 267 s.v. *образ*; Черных 1: 588 s.v. *образ*). Код Фасмера те речи нема.

Чеш. *obrazec* не тумачи се у чешким етимолошким речницима, в. Machek 407 s.v. *obraz*; Holub/Корећný 1: 251 s.v. *obraz*; Rejzek 420 s.v. *obraz*.

За слн. *obrâzec* „образац“ (19. в.) Сној каже да је преузето из других словенских језика, упућујући на срп.-хрв. *образац*, рус. *образец* и чеш. *obrazec* (Snoj 459). Безлај ту реч не помиње.

Миклошич даје *образъць* „species“ са рускословенском потврдом (Miklosich Lex. 473). Стсл. *образъць* „узорак; formula“ (SJS 2: 487). Нема код Дјаченка, Петковића и Даничића, као ни у списима Св. Саве (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980). У ESJS стсл. *образъсь* „узор“ наводи се као изведеница од *образъ* (9: 565 s.v. *образъ*).

◆ Именица *образац* је у срп.-хрв. речницима потврђена од 19. века (в. код В. Михајловића од 1816. год.). По пореклу, то је црквенословенска реч, које је преузета пре из руског него из чешког језика, с тим што је у срп.-хрв. језику творбено прилагођена. Данас је то фреквентна реч.

ПОДРУЖНИЦА

■ „Док се у нашим источним крајевима употребљава реч *филијала*, дотле се у западним крајевима уместо ње каже *подружница*, а то је врло рђава кованица, јер она ономе ко не зна шта она значи својим тобож народним склопом ништа не казује. Ова реч је изведена од придева *подружан*, који је начинио Шулек и унео у свој немачко-хрватски речник са значењем ‘genossenschaftlich’, тј. који је с неким удружен, ослањајући се при том на чешку реч и и руски *подруга*, *подружный*. Пошто је реч *подружни* изведена од речи *друг*, то је *подружница* рђава замена речи *филијала*, која је изведена од лат. *filia*, тј. кћи, а филијала је према централи као кћи према матери, а не као друг према другу. Чак ни Чеси нису сковали чисто своју реч, већ су од *filiala* начинили *fialiaka*.“ (ЈП 1933ђ: 179–180).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *подружница* „огранак какве установе, организације, трговачког предузећа и сл. с извесном самосталношћу у раду“: Загреб 1957. (РМС).

У RJAZU *подружница* „штогод подручно, подружно, подручница“, код Шулека, потврде су из *Juridisch-politische terminologie* 1853, са коментаром да реч није добро начињена, као ни придев *подружан*.

• У речницима руског језика: придев *подруж(н)ий* „који се односи на друга, неког блиског“ (Даль s.v. *подружить*).

У речницима чешког језика: придев *podružný* „другоразредан, безначајан, неважан, споредан“, „који се тиче најма, закупа (у пољопривреди)“ (PSJČ), „inquinus“: 18. в. (HSJČ).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Код Скок стоји следеће: „Neologizam *podružnica* f ‘sinonim: filijala’ nastao je prema češ. *podružný* i rus. *podružnyj*“ (Skok 1: 447 s.v. *drùgī*).

В. Михајловић има посрбицу *подружни* „филијални“ (1851) (Михајловић 1984: 315).

У руским етимолошким речницима се придев *подруж(н)ый* не спомиње (Фасмер; Цыганенко; Черных). По творбеном саставу, то је изведеница од именице *подруга* „друг“ (код Даља), *подруга* „другарица“ < струс. *другъ* „друг, пријатељ; слуга; дружина“. Од именице *друг* изведен је придев *дружьными*, савремени облик је *дружный* „пријатељски“ (Цыганенко 118 s.v. *друг*).

Укр. *подружній* сматра се изведеницом од именице *друг* (ЕСУМ 2: 134 s.v. *друг*).

Чеш. *podružný* не тумачи се код Махека (в. Machek 130 s.v. *druh*), као ни код Холуба и Копечног (в. Holub/Корећný 2: 283 s.v. *podruh*, 1: 107–108 s.v. *druh*). Чеш. *podruh* је старо, изведено од речи *druh* (ор. cit.).

◆ Именица *подружница* је потврђена од 19. века у срп.-хрв. језику. Шулек ју је начинио према чешком придеву *podružný* „другоразредан, безначајан, неважан, споредан“, пошто је испостава секундарна у односу на матичну установу. Руски придев *подружный* нотиран је само код Даља, што значи да није ни у то доба био у широј употреби. У источном делу срп.-хрв. језичког подручја у том значењу користе се речи *испостава*, *огранак*, *филијала* или *експозитура*.

ТУЗЕМНИ

■ „‘Туземни’, према рус. *туземный* (или чеш. *tuzemský*), не ваља; боље је речи описно: *наше земље*, *ове земље* и сл.“ (ЈП 1936ж: 61).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику придев *туземни* „који се односи на земљу, о којој се говори, на ову земљу, домаћи“: Деановић (РМС).

У RЈАЗУ *туземан* је посесивни придев од именице *туземац*, помиње се само код Т. Маретића у *Језичном савјетнику*; уп. *туземац* „домородац“, код Шулека и Миклошича (Miklosich Lex.), потврда из *Juridisch-politische terminologie* 1853. год.; *туземски* посесивни придев од именице *туземац*, потврда из *Juridisch-politische terminologie*.

• У речницима руског језика: придев *туземный* „домородачки, староседелачки“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.; Даль s.v. *туземець*), „id.“ (СЦСРЯ 4: 304); уп.

тзземьць / тжземьць „домородац“: 988. год., *тоземьць* „id.“ (Срезневский 3: 1035, 972–973).

У речнику чешког језика: придев *tuzemský* „овдашњи, домаћи, домородачки“, *tuzemní* заст. „id.“ (PSJČ). HSJČ тих речи нема.

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Скок ту реч не помиње.

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже да је придев *туземан* „hierländisch“ из чеш. *tuzemský* и да је од тога код нас *туземство*; сматра их непотребним сложеницама код нас и предлаже: *нашоземски*, *овоземски*, *овоземство* (Maretić 1924: 159).

У етимолошким речницима руског језика не тумачи се придев *тузёмный*. На основу семантике и творбеног састава, могли бисмо закључити да је то деноминал, као што је и *тузёмский*, од *туземец* < ту- + *земьць (< земля), уп. струс. *тзземьць* и *тоземьць* (код Срезњевског *тзземьць / тжземьць*) и цсл. *тоуземьць* (Фасмер 4: 115 s.v. *туземец*; ТСРЯ Шв. 1006). Уп. *тоуземьць* „indigena“ са две рускословенске потврде, *тоуземльньскъ* „id.“ из српске Александриде (Miklosich Lex. 1015); рсл. *тзземецъ* < *тоуземьць* „урођеник, онај ко се родио у земљи“ (Петковић 283). Код Даничића нема.

Чеш. придев *tuzemský* Холуб и Копечни сматрају новијом руском позајмљеницом, *tuzemní* не помињу (Holub/Корећны 2: 397).

◆ Придев *туземни* је, као што је наведено у RJAZU, посесивни придев од именице *туземац* и, по потврдама у речницима, рецентна је реч (ако се изузме *тоуземльньскъ* у српској Александриди). Савремени фонетски лик те речи слаже се са рус. *тузёмный* и заст. чеш. *tuzemní*. Данас се та реч употребљава у западном делу српско-хрватског језичког подручја, пре свега као антоним речи *иноземни / иноземски*. У источној варијанти раширен је придев *домаћи*.

2.2.4.2. Спорне лексеме руског или чешког порекла

МОЖАН

■ Коментар за реченицу: „*Ne treba djetetu davati radove koje njegova snaga nije možna da podnese*“. „Придев *можан* је из чешког (*моžну*) или из руског јез. (можный, возможный), место њега треба узимати нашу реч *могућ, моћан*.“ (ЈП 1935в: 187).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику придев *можан* „моћан, утицајан“: Ф. Рачки 1861. (зап. вар.), *Буњевачке и шокачке новине* 1870, *Виенац* 1885, Загреб 1881, 1895, „јак, снажан, силан; продоран“: Ј. Поповић 1829, Загреб 1863, 1856, *Хрватско коло* прва пол. 20. в.; „који има снаге, моћи да нешто уради, способан, кадар“: *Виенац* 1871, Загреб 1947, *То је усидилица ... иће у поље, у пашу, ради с укућанин, колико је можна* Ф. Иванишевић „Пољница“ (ZbNŽ 9: 255), потврда из НЈ; „који се може извести, изнаћи, могућ, изводљив, остварљив“: П. Атанацковић 1846, Е. Јосимовић 1874, Београд 1883; уп. *могућ* „изводљив, остварљив“, „моћан; силан, јак; веома утицајан“, „богат, имућан“; *могућан / могућан* „могућ, изводљив, остварљив; моћан; богат, имућан“ (РСАНУ).

У RЈAZU *можан* „*potens, possibilis*“, код Микаље и Стулића (са назнаком да је из руског речника), у значењу „могућ, моћан, јак, крепак, снажан“: П. Зоранић (издање из 16. в.), Загреб 1862, 1865; „могућ је онај који, који може бити“: Д. Рањина 1563, Ј. Рајић *Собрание* 1793, Ј. Кавањин Загреб 1861. (дело с поч. 18. века), „могућ, кадар, подобан“: *Da nitkore zbrojit njega ne bi možan* М. Марулић (чакавски писац прве пол. 16. века), Загреб 1865. год.

Дијал. *можан* „који је економски добро стојећи, који је имућан“ Тимок (Динић).
Уп. *могућан* „имућан, добростојећи“ Копаоник (Радић).

• У речницима руског језика: придев *можный* „моћан, силан“: 16. в., 1674. (СРЈ XI–XVII 9: 234); *возможный* „могућ, изводљив, остварљив“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль s.v. *возмо́гать*), „id.“ (СРЈ XVIII), „id.“: 1499. (СРЈ XI–XVII 2: 296), „id.“ (СЦСРЈ 1: 149), *въвозмо́жныи / возмо́жныи* „δυνατός“ (Срезневский 1: 362).

У речницима чешког језика: придев *možný* „могућ“, „евентуалан“, нар. „богат, имућан“ (PSJČ), „могућ“: 1531, 1649, 1718, „евентуалан, прикладан“: 1701, 18. в., „способан“: 1736, „моћан, утицајан“: 1728, 1760, 1763, 1766–80, „богат, имућан“: 1652, 1721, 18. в. (HSJČ).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже за реч *можан* „möglich“ да има га у RЈAZU са нешто мало потврда из старијег језика, али у новије време из рус.

можный или из чеш. *tožný*, и да је непотребна поред нашег *могућ* (Maretić 1924: 57).

Уп. код Ј. Ајдуковића русизме *можно* и *можност* из РСАНУ, од рус. *можно*, *возможность*, са коментарима да су те речи формиране према ортографији модела (Ајдуковић 1997: 232–233). В. код В. Михајловића посрбицу *можно* = тур. *међер* [„дакле, богме“] (1845) (Михајловић 1982: 199).

Рус. придев *можный* се не тумачи у етимолошким речницима, само код Цигањенкове стоји да је безлични облик *можно* „могуће је“ од *можьнь* „који има снагу“ (уп. струс. *можение* „сила, снага, могућност“) < *мога* „снага“, „власт“ (Цыганенко 237 s.v. *можно*).

У ЭССЯ реконструисан је псл. предложак **тожьнь(јь)* (< **mogt'i*) на основу потврда: буг. *можный* „имућан“, дијал. *можин* „богат; јак, моћан“, мак. *можен* „могућ“, срп.-хрв. *мѡжан* „potens, possibilis“ (RJAZU), слн. *то́жен* „могућ“, чеш. *tožný* „могућ; (жар.) погодан, подесан; (нар.) богат“, слч. *tožný* „изводљив; вероватан; (заст.) богат; јак“, дијал. слч. *tožní* „богат, имућан; остварив“, глуж. *то́žну* „могућ; имућан“, длуж. *то́žну* „могућ“, пољ. *tożny* „(заст. дијал.) могућ“, „(заст.) способан; јак; имућан, богат“, дијал. *tożny* „могућ; способан; јак“, рус. дијал. *можный* „способан; јак, енергичан“, укр. *можний* „моћан, јак; богат; могућ“, *можний* „могућ“, *можный* „јак, крепак“, стблр. *можныи* „јак, утицајан“, блр. *мажны́* „који је добро развијен“, *можный* „богат“, дијал. *мажны́* „висок, развијен, крепак“ (20: 102–103).

Укр. *можний* није нотирано у ЕСУМ.

Блр. *мажны́* у значењу „висок, јак, који је добро развијен; дебео; богат“ је у ЭСБМ протумачено од псл. **mog-t'i* (6: 158–159 s.v. *мажны́*), док су речи *можныи* и стблр. *можный* (14. в.) „могућ“ од псл. **тожь-нь-јь* (< **mogt'i*, од којег је блр. *магчы́*) (7: 62–63 s.v. *можна*). Блр. *можныи* „богат, имућан“ и стблр. *можный* „id.; моћан“ (14. в.), „утицајан“ (16. в.) сматра се позајмљеницом из стпољ. *tožny* (7: 63 s.v. *можныи*).

Пољ. *tożny* (16. в.) „богат, имућан“, дијал. „богат“ тумачи се од псл. **тожьнь* „који је у стању (да уради)“ < **mogti* „бити у стању, моћи“ (> пољ. *то́с* „моћи“) (Boгуś 338; Wańkowski 2: 216).

Махек раздваја чеш. *možný* „могућ“ < *mož-*, *tosí* и нар. *možný* „богат, јак, дебео“, коју нотира под одредницом *mohovítý* „богат“ (Machek 378 s.v. *možný*, 372 s.v. *mohovítý*, 371 s.v. *tosí*). Код Холуба и Копечног, реч *mož-ný* < **mog-ьnъ* наведена је под одредницом *tosí* (Holub/Кореšný 1: 228).

Буг. дијал. *можен* „богат, имућан“, *можин* „id.“ и стбуг. *можнъ* у БЕР-у тумачи се од псл. **тажьнъ* < **tag-* од глагола **tago* (> буг. *мога*) или од именице **tagъ* или **tagā* (одатле рус. дијал. *мога* и *мога́* „моћ, власт; богатство“) (4: 205).

Слн. *možep* (19. в.) Безлај не помиње, док Сној сматра да је преузето из других словенских језика, од рус. *можный* или чеш. *možný*. Псл. **тожьнъ* изведено је од **tot'i*, *mogo* (Snoj 418).

◆ Придев *можан* прасловенског је порекла. Већина потврда у речницима за ову реч је са западне стране српско-хрватског језичког простора (Марулићев старочакавски, етнограф Ф. Иванишевић из Пољице). Са источне стране, посведочена је у Тимоку. Као семантичку паралелу можемо навести придев *могућ(ан)*. У савременом језику ретко се употребљава.

ПОВРШАН

■ С. Белић, у свом раду о синонимима, разматрао је речи *аљкав* и *површан*: „Обе су речи туђег порекла, само је *површан* словенског (исп. руско *повёрхностный*, чешко *rovchní* и сл.)“ (Белић 1950е: 264).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику придев *површан* „који се налази, који има места на површини“: П. Прерадовић, Лаза Лазаревић, фиг. „који се ограничава само на оно што је на површини, што се види на први поглед, на оно што је неважно, споредно, а не улази у суштину ствари“: М. Нехајев, „неозбиљан, плитак, непромишљен“: Ј. Поповић (РМС).

У RЈAZU *површан* „онај, који живи на горским врховима“, код Дела Беле и Стулића, „онај, који припада површини“, пример из 1834, „човек плитка знања, које остаје на површини, а не иде у дубину“: код Шулека и Ђ. Поповића, потврде од 19. века, „бреговит, брдовит“, код Волтића, непоуздано.

• У речницима руског језика: *повёрхностный* f. „површински“, прен. „површан, плитак“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль s.v. *повёрхъ*), „површински“, прен. „површан, плитак“ (СЦСРЈ 3: 238).

У речницима чешког језика: придев *povrchní*, заст. *povrchný* „површински, који се налази на површини, плитак“, „површан“ (PSJČ), *povrchný* „површински“: 18. в., „садашњи, текући“: 1764, 1796, 18. в. (HSJČ).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Т. Маретић у RJAZU каже да је реч *пòвршан* начињена према нем. *oberflächlich* и упућује на рус. *поверхностный* и чеш. *povrchní* (11: 295).

Код Скока стоји да је придев *површан* изведен суф. *-н* од свеслов. придева *врх* < псл. **vъrhъ* (Skok 3: 624 s.v. *vъh*).

Т. Маретић у *Језичном саветнику* каже да су речи *површан* и *површиност* у значењу „*oberflächlich, Oberflächlichkeit*“ из рус. *поверхностный, поверхность* или из чеш. *povrchní* (Maretić 1924: 101).

Рус. *повёрхностный* не помиње се у руским етимолошким речницима, в. Фасмер 1: 301–302 s.v. *верх*; Цыганенко 54–55 s.v. *верх*; Черных 1: 145 s.v. *верх*. По свом творбеном саставу, придев *повёрхностный* и именица *поверхность* су од именице *повёрх*, деноминала од *верх* (струс. *вѣрхъ*) < псл. **vъrchъ*.

За чеш. придев *povrchní* и именицу *povrch* < *po vrchu*, Махек сврстава међу изведенице од именице *vrch*, док Холуб и Копечни кажу да су то рецентне речи (Machek 700 s.v. *vrch*; Holub/Корећný 1: 290 s.v. *povrch*). На рецентност образовања указује изостанак палатализације *x > ř* пред **-ьнъ*.

Пољ. заст. *powierzchni / powirzchni* (од 16. в.), од 17. века *powierzchny* „који је на површини“ изведени су од израза *po wierzchu* (Bogus 473 s.v. *powierzchnia*). Од 16. века у употреби је и придев *powierzchowny* „који се налази напољу, на некој површини“, „који не улази у суштину ствари“ који је, такође, од израза *po wierzchu* (Bogus 473 s.v. *powierzchowny*).

Слн. *površen* (19. в.), нар. *povrhen*, и именица *površnost* Сној и М. Фурлан у Безлајевом речнику изводе од израза *po vrhu* < **po vъrchu* (тачније, по Сноју, од **povrh*, као што је у чеш. *povrch* „површина, горња, спољашња страна нечега“), према нем. *oberflächlich* „површински, површан“ < *Oberflächlichkeit* „површина“ (уп. ит. *superficiale* „површан“ од *superficie* „површина“) (Snoj 555; Bezlaj 3: 98).

◆ Срп.-хрв. придев *површан* „који је на површини“ је према нем. *oberflächlich*, као што стоји у RJAZU (тако и код Сноја за словеначку реч). Старије значење је „који

живи по планинским врховима“ (код Дела Беле и Стулића), од израза *po врху*. У савременом језику је то фреквентна реч.

ПОДОБАН

■ Коментар за реченицу: *То је учинио све он и њему подобни*. „Подобан (ähnlich) је према рус. *подобный* или чеш. *podobný*. Боље је место тог облика употребљавати нашу реч *сличан*: – он и њему *слични*.“ (ЈП 1933л: 118).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику придев *пòдобан* „сличан, налик“: М. Митровић Београд 1910, Д. Шимуновић Загреб прва пол. 20. в.; „повољан, прикладан, згодан“: А. Базала Загреб прва пол. 20. в., *Српски књижевни гласник* 1937; „кадар, способан“: М. Цар Београд прва пол. 20. в., К. Ш. Ђалски (РМС).

У RЈAZU *пòдобан* „то је онај, који бива, који се чини на време, у право време, у право доба, а тај може да буде прави, *iustus, verus*“: потврде из 14. века, 16. (Ш. Будинић 1582), 17. (Ђ. Палмотић, дубровачки писац; М. Бијанковић, чакавац, 1699) и 18. в. (Б. Беттера 1702); „приправан, справан, спреман, готов“, од 18. века; „згодан, приличан, прикладан, *opportunus*“, код Микаље, Дела Беле, Стулића и Даничића, потврде од 13. века; „способан, врстан, *idoneus*“, код Вранчића, Микаље, Дела Беле, Стулића, Вука и Даничића, потврде од 14. века; „добар, ваљан, честит“, код Микаље, потврде од 16. в.; „достојан, вредан, који нешто заслужује, *dignus*“, код Стулића и Даничића, са потврдама од 14. века; „користан“, потврда из 1507. и 1750; „потребан“, потврде од 16. в.; „леп, прикладан; онај, који је згодан, може да буде леп“, потврда из глагољске књижице из 1508. год. и код Р. Зоранића из 1569. год.; „сличан, наличан, приличан, *similis*“, код Вранчића, Микаље, Јамбрешића, Волтића, Стулића, Даничића и Ђ. Поповића, потврде од 13. и 14. (Monumenta Serbica), 15. (глагољски рукописи), 16. (Коризмењак, 1508; глагољска књижица из 1508. год.; Зборник, 1520; Ш. Кожичић, 1531; М. Марулић, чакавски писац из прве пол. 16. в.; чакавски рукопис; Р. Зоранић, 1569; глагољска књига, 1582), 17. (П. Бакшић, 1638), 18. (*Живот од Оливе*, чакавски писац, 1702; М. А. Рељковић, 1779; Д. Обрадовић; Д. Богданић, 1792; М. Катанчић, 1794) и 19. века (Л. Капетановић; М. Павлиновић), уз напомену да се говори у Далмацији; „приличан, тј. онај, који чему приличи, приликује, доликује, пристојан, примерен, *iustus*“, код Микаље, Дела Беле, Стулића и Даничића, са потврдама од 15. века;

„вероватан“, само у примеру из глагољске књиге, из 1507. год.; „довољан“, код Дела Беле, потврде од 18. в.; „кадар, вредан, могућ“, потврде од 18. в.; остала значења су ретка и нејасна, са појединачним потврдама.

Код Вука има *подобан* „qui apparet posse“: *Има л' много војске у Турака? Је л' подобна да боја бије* (Вук 1852).

У славеносрпском периоду потврђен је придев *подобан* „који личи на неког/нешто, који има заједничке црте, особине, сличан, налик“ од 1768, „одговарајући, сразмеран“ 1804. год. (РССЈ).

• У речницима руског језика: придев *подобный* „сличан, истоврстан, налик; (геом.) који је исте форме, а различите величине“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.), „сличан, истоврстан, налик“, цсл. заст. „згодан, прикладан, подесан; пристојан; достојан“ (Даль s.v. *подобие*), „сличан, истоврстан, налик“: 1076, 12. в., 1113, 13. в., „исти по величини“: 1686, 1693; „подесан, погодан; згодан, прикладан, подесан, повољан“: 1057, 13, 16. в.; „доличан, надлежан, одговарајући, сходан“: 11, 12. в., 1571; „достојан“: 955, 11–12, 16. в.; „који се односи на некога, нешто“: 12. в., „који учествује у нечему“: 1702, „наклоњен нечему“: 15. в. (СРЈ XI–XVII 16: 22–23), „сличан, налик“, цсл. „згодан, прикладан, подесан“, цсл. „надлежан“, заст. „благовремен“ (СЦСРЈ 3: 267), *подобными* „подесан, одговарајући“, „одговарајући, сходан, доличан“, „сличан“, „сродан“, „који се односи на некога, нешто“, „достојан“, „красан“ (Срезневский 2: 1041–1042).

У речницима чешког језика: придев *podobný* „сличан (коме, чему), налик (на кога, на што)“, „сличан, који је те врсте“, дијал. „леп, привлачан“ (PSJČ), „сличан (коме, чему)“: 1507, 1609, 1763., „налик“: 1586, 1676, 17. в., 1764, 1795. (HSJČ).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У РМС уз значење „сличан, налик“ речи *подобан* стоји ознака да је руског порекла (4: 569).

У RЈAZU стоји да је придев *подобан* изведен од основе именице *подоба* „iustus, paratus, artus, idoneus“, уз напомену да се та реч знатно више употребљавала до времена Стулићева речника него у савремено време (10: 291).

У РССЈ придев *подобан* означен је као славенизам (212).

Скок каже да је придев *подобан*, као и *неподобан* и *подобна*, у значењу „*aptus, ineptus, idoneus*“, чест код старијих писаца и упућује на укр. *подобен*, пољ. *podobny* и чеш. *podobný* (Skok 1: 419–420 s.v. *dôb*).

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже да је реч *подобан* у значењу „*ähnlich*“ посведочена већ код Микаље, али да је у новије време из рус. *подобный* или чеш. *podobný* (Maretić 1924: 90).

Код Његоша С. Стијовић бележи црквенословенску реч *подобан* у значењу „који је налик на кога, на што, сличан“ и „једнак, раван“ (Стијовић С. 1992: 186). У РНЈ придев *подобан* „сличан; једнак, раван“ < цркв.-рус. *подобный* (2: 60).

Код Ј. Ајдуковића реч *подобан* забележена је као русизам из РМС, од рус. *подобный*, са коментаром да је на формирање утицала ортографија модела и творбено-морфолошке законитости језика примаоца (Ајдуковић 1997: 269).

В. Михајловић има посрбицу *подобан* „аналоган“ (1838) (Михајловић 1984: 313).

У текстовима С. Мркаља често је заступљена реч *подобан* „сличан“ која је, по М. Ивић, руског порекла (Ivić М. 1997: 91).

М. Храсте наводи рускословенску реч *подобан* из дела „Покондирена тиква“ Ј. Стерије Поповића (Hraste 1958: 44). Б. Терзић сматра да је реч *подобан* русизам (Терзић 2003: 206). П. Ивић узима *подобан* као пример речи из црквеног језика која није препознатљива на основу гласовних обележја или је прилагођена гласовним карактеристикама српско-хрватског језика (Ивић П. 1998: 251). Уп. реч *подобство* за коју В. Копривица сматра да је дошла из чешког језика код Хрвата крајем 14. и почетком 15. в. (Копривица 2008: 373).

Фасмер тумачи рус. *подобный* од *по* и *доба*, првобитно у значењу „подесан, прикладан“, упућујући на струс. *подобьнь* „сличан, подесан“, стел. *подовьнь*, буг. *подобен*, срп.-хрв. *подобан*, слн. *rodóbьn*, чеш. и слч. *podobný*, глуж. *podobny*, длуж. *ródobny* (Фасмер 3: 298). Куркина од потврда још има блр. *падобны* и пољ. *podobny* и да су од корена речи *доба* изведене: *добрый*, *подобие* и *подобать* (ТСРЯ Шв. 670).

Укр. *подобний* сматра се дериватом од именице *подоба* < *доба*, а *подібний* од *доба* (ЕСУМ 4: 477 s.v. *подоба*, 4: 476 s.v. *подібний*).

Блр. *падобны* „сличан; прикладан“ сматра се општесловенским придевом и изводи се од псл. **podobьнь* < **podobiti* < **doba* (ЭСБМ 8: 110).

Чеш. придев *podob-ný* Холуб и Копечни сврставају међу деривате од именице *doba* и упућују на цсл. *podobънь* „леп“ (Holub/Кореџнý 1: 103 s.v. *doba*, в. још 1: 282 s.v. *podoba*). Код Махека *podobný* је од *-podobiti někoĥo* „личити на некога“ < *podobati se* < *doba* (Machek 122 s.v. *doba*).

Пољ. *podobny* (од 14. в.) „који је исти или сличан“ и стпољ. „id.“, „одговарајући, прикладан“, „леп, згодан“, „могућ“ Бориш изводи од псл. **podobънь* „сличан“ < **po-dobiti se* „бити сличан“ (Boryś 453). Код Брикнера *podobny* је од *doba* (Brückner 425 s.v. *podobać się*, 91 s.v. *doba*).

Слн. *podóben* (16. в.), првобитно у значењу „који је као слика, који изгледа као слика“ Сној изводи од именице *podóba* „слика“ и упућује на стсл. *podoba* „usus, decor“ и *podobънь*, од псл. именице **pǝ-doba* и придева **po-dòbънь* < **pǝ době* „по облику“ (Snoj 533 s.vv. *podóben, podóba*; Bezlaj 3: 71 s.v. *podóba*).

У БЕР-у буг. придев *поддобен* наводи се на два места: на првом месту у одредници *поддобен* у значењу „сличан“, стбуг. *подовьнь* „сличан; одговарајући, згодан, прикладан“, који се тумачи од псл. **podobънь* < **padabā, *padabъ, *padabъ* (5: 461–462 s.v. *поддобен*), а на другом месту као придев и поименичени придев *поддобен* са цсл. значењем „стих по којим се певају други стихови“ (рус. *подобень* код Даља) од дијал. заст. *поддѣб, пѣдѣб*, стбуг. *подѣба* (БЕР 5: 460–461 s.v. *поддѣб*).

У стсл. *подовьнь* „similis“, „conueniens“ (Miklosich Lex. 595), „сличан, similis“, „погодан, подесан, згодан, ratus, congruens, competens, conueniens“, „достојан; dignus“, „способан; aptus“ (SJS 3: 99); цсл. *подобный* „сличан, згодан, прикладан, подесан, одговарајући“ (Дьяченко 442); рсл. *подобенъ* < *подовьнь* „сличан“, „који подржава неке, који се угледа на некога“ (Петковић 160); ссл. *подовьнь* „similis“, „idoneus“, „opportunus“, „justus“ (Даничић 2: 333–334), у списима Св. Саве *подовьнь*: *нѣже кѣсть подовьнь жнѣти въ келни* (Карејски типик), у значењу „достојан“ (прво слово Хиландарског типика), навод из Старог и Новог завета *нѣсть мнѣ подовьнь; подобно врѣме* (Трифунѣвић/Јованѣвић/Јухас 1980: 122–123), у филозофским и теолошким списима српске редакције из 14. века налазе се речи: *неподовьнь* „неподобан, несличан“ и *подовьне* „подобије, сличност“ у *Ареопагитском корпусу* Дионисија Ареопагита, *подовьнь* „подобан“ у *Лествици* Јована Синаита, *подовьнь* „доличан“, „сличан“, *подовьнти се* „бити сличан, уподобљавати се“ и *неподовьнь* „несличан“ у *Дијалектици* Јована Дамаскина (Капустина 2016: 187, 256,

316, 314), у Хиландарском типикy В. Савић бележи ссл. придев *подобънь* „сличан, налик, аналоган, попут кога, чега, одговарајућег изгледа или карактеристика уопште“, „одговарајући“, „који се креће у задатим оквирима, који је у склопу очекивања, очекиван“, „сврсисходан, делотворан, који ради посао“, „способан“ (Савић 2013: 783–787). У ESJS стсл. придев *podobънь* нотиран је као дериват именице *podoba* < псл. *podoba* (11: 668 s.v. *podoba*).

Уп. код Дерксена псл. **podoba* са потврдама из стсл. у значењу „manner, necessity, decency, appearance“, чеш. *podoba* „similarity, appearance“, слн. *podoba* „image, picture, appearance, likelihood“ (Derksen 408).

◆ Придев *подобан* веома је добро потврђен у речницима срп.-хрв. језика. То је народна реч, што се види по томе што је наводи Вук из народне песме и добар део Даничићевих потврда су старосрпске. Реч се и данас користи у значењу у којем је народна: *подобан за нешто*. Русизмом или славенизмом се може сматрати само употреба у значењу „сличан“ са дативом. В. *способан*.

РИСАТИ

■ „*Risati-riše* је недопуштена туђица (рус. *рисовать*, чеш. *rysovati*), јер имамо своје речи: *претстављати, цртати*.“ (ЈП 1933и: 29).

□ В. § 2.1.1.2.1. (ЈПаб 1937а: 121–122).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *рѝсати* impf. „цртати, сликати“: *Бранково коло* 1906, Загреб 1953; „дочаравати у мислима, у машти, замишљати“: Загреб пол. 20. в.; „приказивати, представљати, описивати“: Загреб 1954. год.; *рѝсати се* „назирати се, оцртавати се“: Загреб 1924. год. (РМС).

У RЈAZU *рѝсати / рѝсати* „цртати“: код Шулека (са знаком да је реч туђа) и Ћ. Поповића, са потврдама из 19. века и напоменом да је акценат *рѝсати* аналошки према *нѝсати*.

• У речницима руског језика: глагол *рисовать* impf. „цртати“, прен. „приказивати, оцртавати, описивати“ (ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.; Даль).

У речницима чешког језика: глагол *rysovati* impf. „цртати (што), правити цртеж“, „давати у главним цртама, назначавати, скицирати (што)“ (PSJČ); *rysovati* „гравирати, урезивати“: 1685, 18. в. (HSJČ).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У РМС уз реч *рисати* стоји ознака да је немачког порекла (5: 541).

У RЈAZU за глагол *рисати* се каже да је од нем. *reissen (zeichnen)* (14: 35).

Скок каже да се глагол *рѝсати, рѝшиѐм / рѝсати impf.* „некадашњи школски термин за (прстом руке) цртати“ налази још у слн., пољ., укр. и рус. језику, а да је преузет од ствнем. *rīzan*, нвнем. *reissen* (Skok 3: 146 s.v. *rīsati*).

Т. Маретић каже да је глагол *рисати* „zeichnen“ (код Мажуранића и Ужаревића, Шулека и Ђ. Поповића) из рус. *рисовать* или из чеш. *rysovati*, а да је у тим језицима дошло из нем. *reissen* (Maretić 1924: 125; Maretić 1892: 94, 73).

Уп. код В. Михајловића посрбицу *рисовање* „цејхновање“ (1815), коју аутор у *Поговору* наводи као руску реч (Михајловић 1984: 403, 657).

Код Фасмера стоји да су рус. *рисова́ть* и укр. *рисува́ти* преузети из пољског језика, пољ. *rysować* < срвнем. *rīzen*, свнем. *rīzzan*, сродно са енг. *write* „писати“ (Фасмер 3: 485). Черних каже да је та реч у руски ушла почетком 18. века (код Поликарпова 1704, у речницима од 1731. год.) из западноевропских језика (Черных 2: 116). Куркина такође сматра да је то германизам преузет посредством пољ. *rysować* [sic! *rysować*] (ТСРЈ Шв. 833). Даљ наводи пољ. *rysować* и нем. *Riss, reissen* (Даль), док Ушаков каже да је то немачка позајмљеница (ТСРЈ Уш.).

Код Махека стоји да је чеш. *rysovati* и *rys* (и пољ. *rysować*) од нем. *Riss*, срвнем. *rīzen*, а да је у украјинском и руском из пољског језика (Machek 42 s.v. *rys*³). Холуб и Копчни дају исто тумачење (Holub/Корецнý 2: 320 s.v. *rys*).

Миклошич у свом етимолошком речнику каже да је слн. *risati*, пољ. *rys*, укр. *рисунок* и рус. *рисовать* од срвнем. *rīzan* (Miklosich 279 s.v. *risa*-).

Укр. *рисува́ти* изведеница је од *рѝса* < пољ. *rys(a)* < нем. *Riss* (ЕСУМ 5: 81 s.v. *рѝса*).

Пољ. *rysować* (од 16. в.) „цртати; оцртавати“ Бориш сматра позајмљеницом од срвнем. *rīzen* и додаје да су рус. *рисовать* и укр. *рисувати* преузети из пољског језика (Boryś 530). Код Брикнера стоји исто тумачење (Brückner 472–473 s.v. *rys, rusa*).

Буг. *рисувам* 3. sg. (од 1857), дијал. *ресувам* < срвнем. *rīzen* (БЕР 6: 266–267).

Слн. *rīsati* (18. в., *zarīsati* 16. в.) је од срвнем. *rīzen* > нем. *reissen* (Сној 623). Код Безлаја стоји исто (Bezlaј 3: 182–183 s.v. *risati*).

◆ Срп.-хрв. *rišati* (од 19. в.) и слн. *rīšati* се међусобно слажу, међутим разликују се од осталих словенских паралела: рус. *рисовать*, укр. *рисувати*, пољ. *rysować*, чеш. *rýsovatí*, буг. *рисувам*, сви ти глаголи се завршавају на *-овати*. Срп.-хрв. глагол *рисати* је непосредни германизам, од нем. *reißen* (срвнем. *rīzen*) (Schneeweis 58, 168). Данас се та реч ретко употребљава.

СВЕМИР

■ М. Перковић, у свом раду о значењу, творби и пореклу речи *свесебица* и *свесебан*, разматра сложенице у којима је први део *све-*. Он каже: „Složnica *svemir* i *svemirni* (Weltall) uzeta je – kako Maretić misli – iz ruskog всемирний i iz češkog vesmir (Jezični savj.), ali dobro nije.“ (Perković 1940: 235).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

■ У српско-хрватском језику *свѐмѝр* т. „васиона, космос“: Загреб 1947. год.; уп. деривате *свѐмѝрје*, *свѐмѝрни*, *свѐмѝрски* и *свемѝрац* (РМС); уп. *вѐсмѝр* т. зап. кр. „васиона“: Загреб 1892, *Књижевни југ* Загреб 1918–1919, Ријека 1913, Р. Јеретов-Каталинић Загреб 1904; уп. придев *вѐсмѝрнѝ* / *вѐсмѝрскѝ* „васионски“: *Босанска вила* 1913. (РСАНУ).

У RЈAZU *свемѝр* „васиона, васељена, космос, универзум“, код Шулека и Т. Маретића у *Језичном савјетнику*, потврда из *Јавора* (год. 16, бр. 42), Нови Сад друга пол. 19. в.; уп. *Свемѝр* мушко име:⁴¹² *Coram Vsemito* (Даровница Петра Црнога самостану Св. Петра у Селу, 1080), [...] *Usemito* (Рачки Ф.), [...] *Usemirь* (Брачка листина, препис 1250), *Use(m)iro, složnica je od Vъse- i -mir.* (Скок Лингвистичка анализа Картулара); уп. деривате: *свемѝран* „који припада свемиру, који се тиче читавог света, општи, свеопшти“: код Стулића (са назнаком да се налази у руском речнику) и Даничића, *Svetloje ubo i vsemirnoje sьstavljenije že* (потврда из Даровнице деспота Стефана из 1407. год., Monumenta Serbica), [...] *vsemirnoga ili općenitoga suda – Ova crkva jest katoličaska, to jest vsemirna, vsega svita i općenita.* – [...] *sud ... vsemirni ili općeni* (Ш. Будинић 1583); *свемѝрје* „свемѝр“, код Шулека; нема *васмѝр*.

⁴¹² Уп. пољско име *Siemir* < *Wszemir* (Brückner 636 s.v. *wszegdy*).

• У речницима руског језика: придев *всемірный* „светски“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.), *всемірный*⁴¹³ „id.“ (Даль s.v. *всемертвый*), *всемирный* „светски“, „свеопшти“, „који се односи на васељену“ (СРЯ XVIII), *всемирный* „који се односи на цео свет“: 15, 16. в., „свеопшти“: 17. в. (СРЯ XI–XVII 3: 126), *всемірный* „свеопшти“, „светски“ (СЦСРЯ 1: 177), *всьемирными*: [...] *всьемирна смерьтъ* 1073, [...] *всьемирна славо* 11. в., *Твою всемирноюу память* [...] 12. в., *Моученици всемирнии* 12. в.; *всьмирными / всьмирными: всьмирната радость* 12. в., *всьмирными ликъ* 13. в. (Срезневский 1: 469, 474), *всьемирными* „који се односи на цео свет“ (СДРЯ); уп. изведенице: придев *всемирский* „који се односи на цео свет“: 1100. год. (СРЯ XI–XVII 3: 126); *всьемирскими: Въ день онъ всьемирскими*. 1100. год. (Срезневский 1: 469); прилог *всемірно* „на целом свету“ (СЦСРЯ 1: 177). Уп. хомоним *всемирный* „мирољубив“ (Даль s.v. *всемертвый*), *всемирный* „мирољубив“: 12. в., „тих, миран“: 16. в. (СРЯ XI–XVII 3: 126), *всемирный* цсл. „мирољубив“ (СЦСРЯ 1: 177).

Дијал. *всемірный празник* „бела недеља код хришћана“ (СРНГ 5: 199).

У речнику чешког језика: *vesmír* m. „свемир, васиона, космос“, придев *vesmírny / vesměrný* „свемирски, васионски; космички“, прен. „огроман“, *všemírny* „id.“ (PSJČ). NSJČ тих речи нема.

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У RЈAZU наведено је да је реч *свемир* изведена од *све-мир*, а за придев *свемиран* да је лик *свемирни* старији, упућујући притом на стсл. *vъsemirъnъ* и рус. *всемирный* (17: 177).

Скок сматра да је сложеница *свемир* очувала првобитно значење речи општесловенске и прасловенске именице *мир* „свет“, али по пореклу она није домаћа, јужнословенска, него потиче са севера, из чеш. *vesmír* или рус. *всемирный* (Skok 2: 427 s.v. *mъo*).

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже да су речи *свемир* и *свемирни* „Weltall“ из рус. *всемирный* или из чеш. *vesmír* (Maretić 1924: 149).

Код Његоша С. Стијовић бележи српкословенску адаптирану реч *свемир*, уз напомену да именица *всьемиръ* постоји у делима светога Саве, док одговарајућег

⁴¹³ Код Дала и у речнику СЦСРЯ руска реч *мир* „свет“ означавана је са десетерачким *i*, за разлику од речи *мир* „мир“. Реформом руског правописа 1918. год., десетерачко *i* се укида.

лика са *всье-*, односно *все-*, нема у речницима старословенског, односно руског језика. Међутим, забележен је придев *всьемиръскъ* у старословенском речнику (SJS), односно *всьемирънъ* код Миклошича (Miklosich Lex.) и код Востокова, и у руском језику *всемирный* у СРЯ XI–XVII и СЦСРЯ. Аутор је закључио да у рускословенском и у руском језику ове именице није било, а придев је направљен од заменице *всьь*, односно *весьь*, и од именице *миръ*, односно *мир* (Стијовић С. 1992: 203). У РНЈ стоји *свемир* „космос, васиона“ без ознаке порекла (2: 262).

Уп. код М. Зорић славенизам *всемірный* (*всемирни*) „светски“, коју је користио Г. Магарашевић поч. 19. в. (Зорић 2004: 89). Ту реч А. Младеновић налази у Живковићевој *Посвети* (1814) и означава је као славенизам (Младеновић 2008: 347).

За рус. придев *всемірный*, Шански каже да је преузет из старословенског језика, стсл. *всьемирънъ*, *всьемирънънъ*, *всьемирънънъ* је калк грч. *παγκόσμιος* „свемирни“ < *παῦ* < *п̑ау* „сав, цео“ + *кодмиос* < *кѡдмиос* „свет, земља“ (Шанский I/3: 198). Код Аникина стоји да је рус. *всемірный* (*всемірный*) „светски, свеопшти“ црквенословенска реч (стсл. *всье-* + *мирънъ* (-нъ) „светски“ < *миръ* „васељена“ < псл. **mirъ*, као и стсл. *всьемиръскъ*, -нъ), калк грчке речи *παγκόσμιος* (Аникин 9: 55 s.v. *всемірный*). Фасмер и Цигањенко ту реч не тумаче.

Хомонимни придев *всемирный* „мирољубив“ је од *миръ*, *мирный*, стсл. *миръ* „мир“, *мирънъ*, -нъ „миран, спокојан“ (ор. cit.). Уп. цсл. *всемирный* „мирољубив“ (Дьяченко 103).

Чеш. сложеницу *vesmír* Махек помиње под одредницом *mír* (Machek 364), док под одредницом *veš* каже да је *vesmír* новија реч од *всьь mirъ*, упућујући притом на свој рад објављен у *Zeitschrift für Slavische Philologie* 22: 224 (Machek 686). То тумачење преузето је у ESJS (8: 478 s.v. *mirъ*). Холуб и Копечни сматрају да је та реч састављена од *veš* (*všechen*) и *mír* и да је новијег датума из руског језика, а да је у стчеш. *veš svět* (Holub/Копечný 2: 413 s.v. *vesmír*). Код Рејзека, такође, стоји да је та реч преузета из руског језика ум. стчеш. *vesvět*, *veš svět* „део свет“ (Rejzek 707). Уп. чеш. *všechsvet* „део свет“: 1779. (HSJČ 6: 457). У пољ. *wszeczświat* „космос, васиона“, „свет“ < *wszecz* (< зап.-сл. **vъšechъ*) + *świat* (WSJP⁴¹⁴). Код Бориша и Брикнера не тумачи се реч *wszeczświat*, уп. сложенице *wszemogący*, од

⁴¹⁴ http://wsjp.pl/index.php?id_hasla=10677&id_znaczenia=5007892&l=26&ind=0

15. в. *wszeczmogący* (чеш. *wszemohouci*), *wszeczmoc*, *wszeczwładca* (Brückner 636 s.v. *wszegdy*). Сложеница *wszeczeświat* калк је стфр. *univers* < лат. *universum*.⁴¹⁵

Укр. *всѣсвіт* изведено је од *всесвітній* по угледу на пољ. *wszeczeświat* (ЕСУМ 1: 434).

Сној у Безлајевом и свом речнику тумачи слн. *vsemîrje* (19. в.) и придеве *vsemîren*, *vsemîrski* од стсл. *вьсь mirъ* „mundus“, цсл. *вьсемirьнъ* „communis omnibus hominibus“ и на основу словенских паралела реконструираше **вьсь mirъ* < **вьхъ* + **mirъ* (Bezlaј 4: 368; Snoј 837). Аникин сматра да је Снојева реконструкција спорна (Аникин 9: 55 s.v. *всемірный*).

Уп. буг. *всемір* књиж. „васељена, космос, свет“, *всемірен* књиж. „васељенски; светски“, *всемірно* књиж. „светско“ (РБЕ 2: 457). Код Герова нема. У БЕР-у те речи се не помињу, в. 1: 194 s.v. *все*, *все-* и 4: 110–112 s.v. *мир*¹, *мир-*, *-мири*. Уз буг. *всемірен*, Аникин наводи још и стбуг. *всемирный* од 15. до 17. в. (Аникин 9: 55 s.v. *всемірный*).

Код Миклошича има придев *вьсемirьнъ* „communis omnibus hominibus“ и израз *вьсь миръ* „mundus“ (Miklosich Lex. 118, 119 s.v. *вьсь*). Стсл. *вьсемirьскъ* „свеопшти“; *вьсь миръ* „mundus“: и показа емоу вѣѣ ц(ѣса)р(ѣ)ствѣѣ вьсего мира · и славж ихъ Tetraevangelium Dečanense (SJS 1: 366, 369 s.v. *вьсь*); рсл. *всемірный* < *вьсемirьнъ* „светски, свему свету познати, у целом свету славни“ (Петковић 48–49); ссл. *вьсемirьнъ* „universalis“ (Даничић 1: 184), у списима Св. Саве *вьсемirь*: *вьсемirоу свѣтла* (прво слово Хиландарског типика) (Трифуновић/Јовановић/Јухас 1980: 35), *вьсемirь* „цео свет“, *вьсемirьнъ* „општи, универзалан“ (Zett 301). У ESJS стсл. сложеницу *вьsemirьскъ* „светски“, уп. деривате *mirьнъ*, *mirьскъ* „светован“, прилог *mirьsky* „световно“ од именице *mirъ* „свет“ < псл. **mirъ* (8: 478).⁴¹⁶

⁴¹⁵ Латинску реч користили су Цицерон (106 – 43. г. п. н. е.) и Лукреције, римски филозоф и песник (94 – 55 г. п. н. е.), у свом спеву *De rerum natura* (*О суштини (природи) ствари*) који је Цицерон објавио. Изводи се од *in*, *uni* „један“ и именице *vorsum*, *versum* < *vertere* „нешто што је покретно, променљиво“.

⁴¹⁶ Уп. ссл. *мирскый* „mundi“, „saecularis“ (Даничић 2: 74); у филозофским и теолошким списима српске редакције из 14. века налазе се речи: *мирскъ* „светски“ и *надьмирьнъ* „надсветски“ у *Ареопагитском корпусу* Дионисија Ареопагита, *миръ* „свет“ и *мирскъ* „светски“ у *Лествици* Јована Синаита (Капустина 2016: 184, 185, 252).

О употреби, значењу и пореклу синонимних речи *васиона*, *васељена* и *васиљена*⁴¹⁷ писао је Д. Вушовић у свом раду у НЈ (Вушовић 1934а: 140–144). Све три речи су придевски облици по пореклу (тако их користе и Вук и Даничић⁴¹⁸), међутим данас се *васиона* и *васељена* употребљавају у именичком облику (*васиљена* се ретко користи, али аутор је сигуран да још живи у народним говорима); придевску употребу преузеле су изведенице на *-ски*: *васионски*, *васељенски*. О пореклу *васељена* он каже: „Реч *васељена* одговара старосл. придевском облику *вѣселѣнаа* (*вѣселѣнаа зѣмла*), тј. *насељена*, што је несумљиво начињено према грч. οἰκουμένη. Нема сумње да је сама та реч најпре означавала само један део насељене земље [у фусоти: „У руском језику *вселенная* (= *васељена*) и данас може значити: део насељене земље (исп. В. Даља: Толковый словарь)“], затим је проширила значење и за целу земљу, orbis terrarum – и најзад је добила и значење које обично данас има: космоса, универзума. Пошто је та реч добила много шири појам, него што га је првобитно имала, то је онда сасвим логично и разумљиво да се она потпуно и одвојила од значења основне речи, тј. од глаг. *вѣслѣти* = уселити, населити. С друге стране та је реч и у гласовном погледу раскинула везу са својом основном речи, јер, као што је познато, стари префикс *вѣ* у глаг. *вѣслѣти* и у свим његовим облицима прешао је у нашем језику у преф. *у* (*уселити*, *усељен* и др.). Кад се све то узме у обзир, онда ће нам бити разумљиво, што је народна етимологија реч *васељена* (која је задржала свој старији облик, као и још неке речи: *ваистина*, *васкрс* и др.) довела у везу са заменицом *вас* (сав), дакле: *васељени* свет = цео свет, *вас* (сав) свет и сл. Али, народно је етимологисање ишло и даље. Можда и зато, што је у речи *васељена* био необичан и непознат онај други део (*вас-ељена*), он је (на што је вероватно, упућивало и значење саме речи) доведен у везу са

⁴¹⁷ У RЈAZU *васѣљенā* „читав свет, свемир, космос, универзум“, код Даничића, Ћ. Поповића и Ивековића; *васелена* „id“, код Ћ. Поповића, потврде од 19. в.; *васиљенā* „id“, код Ивековића, потврда из 1420. год. (Monumenta Serbica), неколико примера код Даничића; *васионā* „id.“, код Ћ. Поповића и Ивековића, потврде од 19. века.

⁴¹⁸ Уп. ссл. *вѣселѣнаа* „terra habitata“, *вѣселѣньскѣи* „universalis“ (Даничић 1: 184); стсл. *вѣселѣнаа* „terra habitata“ (Miklosich Lex. 102), *вѣселѣнаа*, *оуселѣнаа*, *вѣселѣна* f. „(насељена) земља“, *вѣселѣннѣ* „боравиште“, *вѣселѣньскѣ* „свеопшти“ (SJS 1: 321–322), рсл. *вселеннаа* < *вѣселѣнаа* adj. и f. „насељена земља“, „васељена“, *вселѣнскѣи* < *вѣселѣньскѣ* „васељенски, који је из свих насељених земаља“, *соборѣ* „васељенски“, *нипошто* „васионски“, јер *васиона* обухвата и небо и земљу (Петковић 48). Рус. *вселѣнная* преузета је из старословенског језика, стсл. *вѣселѣнаа* је калк грч. οἰκουμένη (Фасмер 1: 363; Цыганенко 72).

придевом *силан*, дакле: *вас-силна* > *василна* > *васиона*.⁴¹⁹ Тако смо онда поред облика *васељена* добили и други облик *васиона* у истом значењу. Напоредном употребом тих облика, могли смо њиховим спајањем (контаминацијом) добити и трећи облик *васиљена* (*васи-* од облика *васиона*, а *-љена* од обл. *васељена*).“ (id. 142–143). По томе како су те речи употребљавали Вук и Даничић, Д. Вушовић закључује да је у народном говору *васељена* старији облик, а да је био истиснут новијим *васиона* и *васиљена*, као и то да је *васељена* касније оживљена према црквеном руском језику (id. 143). Поред тих облика, писци поч. 20. в. употребљавају облике *васелена* и *васеленски* према руском писању са л ум. са љ (id. 143–144). То тумачење стоји и у RЈAZU уз реч *васељена*, *васелена*, *васиљена* и *васиона* (20: 602, 605, 607), као и код Скока.⁴²⁰

◆ У RЈAZU именица *свемир* слабо је посведочена, све три потврде су из 19. века. У РМС забележена је једна потврда из 20. в. Придев *свемиран* је старији, али је такође слабо потврђен: једна потврда датира из 15. (потврда из Даровнице деспота Стефана из 1407. год.), друга из 16. (Ш. Будинић 1583), обе са првим делом сложенице *vse-*,⁴²¹ и трећа из 19. века (Стулић 1806). Скок сматра да реч *свемир* није домаћа, већ је преузета из чешког или руског језика. Тог мишљења је и Т. Маретић. У руском језику нема именице, али постоје два придева: *всемірный*

⁴¹⁹ И. Цветковић сматра да је славенизам *васиони* под *васиони свијет* „orbis terrarum“, из Вуковог другог речника, са српскословенском гласовном особином (Цветковић 2005: 97). По А. Младеновићу и П. Ивићу, фонетски лик те речи сведочи о српскословенском пореклу (Ивић П./Младеновић 1986: 79). Р. Стијовић сматра да је реч *васиони* у Вуковом *Новом завјету* са српскословенским гласовним особинама (Стијовић Р. 2012б: 206).

⁴²⁰ Скок каже да су срп.-хрв. *васиона* и *васиљена* поименичени придеви у значењу „orbis terrarum“ и да је *васиона* добијена пучком етимологијом према *сила*. За облик *васељена* каже да је користи Даничић према стцсл. калку грч. οἰκουμένη „настањена земља“ (отуд и рус. *вселенная*) и да је стцсл. реч настала у црквеним ученим круговима, док се у народу схватао као сложеница од *вас* „сав“ и *сила* (Skok 3: 568 s.v. *vasiona*).

⁴²¹ Н. Драгин је, анализирајући групу *вс-* у српскословенском језику, дошла до следећих закључака: 1) у народном језику се у тој групи прво изгубио полугласник у слабом положају, а током 13. века започет је и у 14. веку настављен је процес метатезе *вс-* у *св-*; 2) промена у народном језику није утицала на књижевни језик који је сачувао групу *вс-*, с тим што се од најстаријих споменика српскословенског језика из 12. века примећује губљење јера, а у споменицима 15. века успоставља се књишки изговор јера у слабом положају, доследно се пише са јером, јер је, како каже ауторка, у то време процес метатезе узео маха, те се настојало „да се књижевни језик заштити од продора нових црта из говорне базе“ (Драгин 2013: 257–271). О заменици *вас* „сав“ као о архаизму у систему нормативног књижевног језика в. Станојчић Ж. 1964.

„који се односи на цео свет“ од 15. в. (код Срезњевског струс. *всьемиръныйи* од 11. века) и синонимни *всемирский* (1100. год.). Чешка сложеница *vesmír* сматра се новијим русизмом, тако да се не би могло рећи да је наша реч из чешког. С. Стијовић сматра да је *свемир* српскословенска адаптирана реч, зато што је ссл. *всьемиръ* потврђен у списима Св. Саве. Даничић га не помиње, али га има Zett. Међутим, осим у Хиландарском типикју Св. Саве, та именица се не среће у другим цсл. споменицима, те би се могла објаснити као хаплографија преписивача уместо уобичајеног *всьемоу мироу* (како и стоји у једном препису). По свему судећи, та реч је од стсл. *всь миръ* „цео свет“. Тако и Сној тумачи слн. *vsetîrje*. Реч *svěmír* је данас фреквентна реч и означава сав материјални свет који постоји у временско-просторном континууму. Њени синоними су: *васиона*, *космос*, *универзум* и *васељена*.⁴²²

2.3. Бохемизми у НЈ

У часопису НЈ су укупно 62 лексеме означене као бохемизми и у нашем раду разврстане су у 44 одреднице азбучним редом. На крају рада су наведене и две лексеме које су у НЈ означене као бохемизми или германизми, у два одредницама.

Бохемизми су распоређени у две групе. У првој групи се налазе лексеме за које се у НЈ тврди да су чешког порекла, а у другој се разматрају лексеме које су изведене по угледу на чешке творбене моделе. Прва група лексема подељена је на неспорне и спорне бохемизме. У неспорне бохемизме спадају оне за које смо етимолошком анализом потврдили чешко порекло, док међу спорним бохемизмима нашле су се речи чије чешко порекло по нашем суду није извесно.

2.3.1. Лексеме означене као бохемизми

2.3.1.1. Неспорни бохемизми

БАЈОСЛОВЉЕ

■ „Бајословље“ је из чешког језика (*bajesloví*); боље је место те речи употребљавати реч познатију у књиж. језику *митологија*“ (ЈП 1936а: 126).

⁴²² Уп. алб. *gjithësia* (*gjithë* „сав“ и *-ësi*) и мађ. *világegyetem* (*világ* „свет“ и *egyetem* „општи, свеопшти“) „универзум, космос“.

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *бајесловље* п. „митологија“: И. Руварац Нови Сад 1884; *бајеслован* „бајослован“: И. Руварац Нови Сад 1884; *бајесловље* заст. „митологија, приче о боговима, полубожанствима код паганских народа; наука о митовима“: Котор 1910, Загреб 1910; ир. „причање, измишљотина“: А. Шеноа Загреб 1934; *бајеслован* вар. „који спада у област прича и бајки, митски, легендаран“: Загреб 1895., Ј. Ђорђевић Београд 1886, А. Шеноа Загреб 1934, М. Беговић Загреб 1912; „фантастичан, чудовишан“: Ф. Мажуранић Загреб 1927, К. Ђалски-Шандор Загреб 1923, „који заноси, опија, чаробан, диван, бајан“: Е. Кумичић Загреб кр. 19. и поч. 20. в., Загреб 1902, Књижевне новине Београд 1949; „невероватно велики, огроман“: Загреб 1932, Београд 1924, Загреб 1904; „апсурдан, бесмислен“: Загреб 1947. и *бајесловје* заст. „бајословље“: *Виенац* Загреб 1871, Загреб 1865. (РСАНУ).

У RЈAZU нема потврда за ту реч.

• У чешком језику *bájesloví* п. „митологија“, придев *bájeslovní, bájeslovně* „митолошки“ (Kott; PSJČ; ЧСР).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У РСАНУ реч *бајесловље* је од чеш. *bájesloví* (РСАНУ 1: 250).

Код Скока те речи нема.

По ЕРСЈ, неологизми *бајослован, бајан* и *бајовит* „митолошки“ су крајем 19. века сковани под чешким утицајем (ЕРСЈ 2: 84 s.v. *бајати*).

Т. Маретић каже да су речи *бајослован* и *бајословље* „mythologisch, Mythologie“ (код Шулека) из чеш. *bajeslovní, bajesloví* и да је боље *митологички, митологија* „jer naš glag. bājati znači njem. zaubern“ (Maretić 1924: 2; Maretić 1892: 79).

В. Михајловић није укључио придев *бајословни* „митолошки“ у свој речник, јер је сматрао да није „чехизам“ с обзиром на то да се та реч појављује већ 1814. год. у Живковићевом преводу *Прикљученија Телемака, сина Улисева* (Михајловић 1984: 659). Уп. синонимне посрбице *баснословије* „митологија“ (1814), *баснословни* „митолошки“ (1810) и *баснословљени* „id.“ (1844) (Михајловић 1982: 1–2). У то

време (крај 18. и у 19. веку) користила се, такође, страна реч *митологија*⁴²³ (1790) (Михајловић 1974: 392).

У чешким етимолошким речницима не тумачи се именица *bájesloví*. Творбено гледано, први део сложенице је од *báje* „мит; предање; бајка“ (< *bajiti* „измишљати; стварати митове“), а други део *slovo* „реч“, обе словенског порекла (Machek 42 s.v. *báje*, 557 s.v. *slovo*; Holub/Корећný 1: 63 s.v. *bajiti*, 2: 339 s.v. *slovo*). Уп. код Миклошича баснословниџ „mythologia“ са ссл. потврдом из Иловичке крмчије из 1262. год., баснословџ „mythologus“ са ссл. потврдом из славјаноруског речника Беринде из 1627, баснословити „fabulari“ из више извора, између осталог из Иловичке крмчије и ссл. преписа превода Јована Златоуста (Miklosich Lex. 12). Код Даничића има само именица басњ „fabula“ (1: 29).

◆ Љ. Јонке сматра да су речи *бајослован* и *бајословље* дошле у другом налету после 1848. год. преко првог Шулековог речника, тако да у његовом другом речнику из 1874. год. није обележен као бохемизам (Jonke 1965: 158, 160; Jonke 1971: 171, 167). С обзиром на то да није посведочен у RJAZU (нису се с почетка бележиле Шулекове позајмљенице), то би значило да нема потврда у старијим речницима пре Шулека. Међутим, Михајловић је нашао потврду из 1814. године, те је закључио да није бохемизам. С. Живковић је живео на тлу тадашње Аустрије, која је укључивала Чешку. Тешко да су ову кованицу Чеси преузели од Срба, биће да је било обратно. Чешка реч *bájesloví* је адаптација црквенословенске баснословниџ, а у чешком, а не у српском, *báje* значи „мит“. Михајловић за речи за које тврди да нису „чехизми“ допушта да су ранији „словакизми“, продрли у српски на тлу Војводине, но ово је учена реч. По потврдама из РСАНУ, то је застарела реч која се употребљавала у 19. и почетком 20. века у срп.-хрв. језику. Користиле су се две фонетске варијанте са истом семантиком: *бајесловље* и *бајословље*. По примерима, *бајесловље* и њена изведеница *бајеслован* употребљавале су се у 19. веку (И. Руварац, Нови Сад 1884), док су се *бајословље*, *бајословје* и *бајослован* користиле и у западној и у источној варијанти у 19. и првој половини 20. века. Везивни вокал *e* иза палаталног сугласника замењен је са

⁴²³ У RJAZU потврђени су придеви *митологички* (Вук) и *митологијски* (Даничић, Ивековић), али није именица *митологија*.

о у духу прилагођавања савременом српском језичком осећању (уп. *земљорадник* уместо старијег *земљерадник*).

БИЛИНА

■ „Реч ‘билина’ је узета из чешког језика (*bylina*); непотребна нам је код наше речи *биљка*.“ (ЈП 1934ђ: 60).

□ „Ни придев ‘билински’ изведен од именице ‘билина’ [...] не ваља; треба рећи: *биљни*.“ (ЈП 1934ђ: 61).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

■ У српско-хрватском језику *билѝна* / *бѝлина* f. „биљка“: Вараждин 1867, *Бранково коло* 1902, Загреб 1917. (РСАНУ).

У RЈAZU *биљина* „vilis herba“, само код Стулића.

• У чешком језику *bylina* f. „биљка“ (PSJČ; ЧСР). У HSSJ потврђена је реч *bylina* „биљка“ 1697, 1781. (1: 167).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У РСАНУ стоји да је *билина* од чеш. *bylina* (РСАНУ 1: 551).

Скок каже: „apstraktum *bilina f* [je] suviše školski izraz za *biljka*“ (Skok 1: 160b s.v. *biti*¹).

У ЕРСЈ је наведено: „За облике заст. *биљина* f. ‘биљка’ = *билѝна* / *бѝлина* ‘id.’ зап. крајеви, *биљѝње* n. coll. ‘биљни свет’, *биљѝнскѝ* / *биљѝнскѝ* adj. (РСА) нема народних потврда са штокавског терена; у књижевном језику бохемизам (чеш. *bylina*)“ (ЕРСЈ 3: 261 s.v. *биље*¹).

Т. Маретић каже да су речи *билина*, *билински* и *билинство* „Pflanze, Pflanzen-, Pflanzenreich“ (код Шулека) из чеш. *bylina*, *bylinstvo* и да је боље употребљавати: *биљка*, *биљарство*, *биљно* (Maretić 1924: 3; Maretić 1892: 80–81).

Чеш. *bylina* изводи се од именице *byl*, која је од псл. корена *by-* „расти“ (Machek 78 s.v. *býl*; Holub/Корејснý 1: 82 s.v. *bylina*).

У ЭССЯ реконструисана је псл. именица **bylina* < **bylina* (од **byľ* + *-ina*), са потврдама: срп.-хрв. *биљина* (Стулић, из RЈAZU), слн. *bilina* „биљка“, стчеш. *bylina*, чеш. *bylina* „трава“, дијал. *belina* „(лековита) трава“, „мрва, мрвица“, слч. *bylina* „трава“, пољ. *bylina* „трава; травчица“, струс. („др.-русск.“) *быліна*, *былінка* „травчица“, дијал. *быліна* „биљка *Cassandra Calyculata*; *Artemisia campestris* L.; *Scoraria*“, стукр. *былина* „трава“, укр. *биліна* „стабљика пољске

траве, травчица, биљка“, блр. *bylina* „биљка, стабљика траве“, *bylina* „стабљика траве“ (3: 149). У SP псл. **bylina* квалификује се као севернословенска и констатује да је на југу (у срп.-хрв. и слн.) из чешког (1: 474).

За слн. *bilina* „биљка“ Плетершник каже да је из чешког (Pleteršnik 26). Ту реч Безлај и Сној не тумаче.

◆ Љ. Јонке сматра да је реч *билина* дошла у другом налету после 1848. год. преко Шулековог речника, тако да у његовом другом речнику из 1874. год. није обележена као бохемизам (Jonke 1965: 158; Jonke 1971: 171). Поред реконструисаног прасловенског предлошка на основу паралела из других словенских језика, у јужнословенским језицима је реч *билина* (у срп.-хрв. и слн.) највероватније из чешког језика. По потврдама из РСАНУ, реч је застарела и употребљавала се у западној варијанти српско-хрватског језика. У источној варијанти користи се синоним *биљка*.

БИТ, ДОБРОБИТ, БИТАН

- „‘Бит’ је према чешкоме *but* (= суштина), боље *суштина*.“ (ЈП 1936ж: 63).
- Љ. Стојановић: „није добро [...] *добробит* (из чеш.) што ми кажемо *благостање*“ (ЈПаб 1936е: 57).
- *Битан* в. § 2.1.1.1. (Белић 1933ђ: 66).
- М. Пешикан, сагледавајући корене српске језичке културе и културне норме, као пример из старокњижевне словенске традиције (а не из народних говора или из нове творбе) узима реч *битан* (Пешикан 1995–1996: 137).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *бѝт* т. „унутрашњи садржај, суштина, главно обележје, природа, карактер“: Београд 1946, 1948, Крлежа Загреб 1933, „биће“: Загреб 1898, „постојање, опстанак, егзистенција“: Загреб 1910; придев *бѝтан* „главни, основни; карактеристичан; неопходан“: Београд 1888, 1903, 1922, 1931. и 1947, Загреб 1863, „који постоји, који је стваран“: Београд 1929; сложеница *дѝбробѝт / дѝбробит* f. „напредак, срећа, корист, добро“: Загреб 1947. и 1929, Типико Нови Сад 1904. итд. (РСАНУ).

У RЈAZU *бѝт* „natura“ у два писца: код П. Хекторовића (чакавског писца 16. в.) и Б. Кашића (17. в.); *бѝтан* „što se zbiva, navršuje, to doista jest“, код једног писца 18.

века; „ad rei naturam pertinens“ само у речницима Белостенца и Јамбрешића; нема потврда за именицу *добробит*.

• У чешком језику *byt* м. „стан; живот“, †*dobrobyt* м. „благостање“, придев *bytný* „битан; стваран; неопходан“ (PSJČ; ЧСР). У HSSJ потврђене су речи: 1. *byt* „постојање“: 1553, 1655, 1676; 2. *byt* „егзистенција“ 18. в., *bytný* „битан“ 1780. (1: 167–169).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У РСАНУ реч *бѝт* је од чеш. *byt*, а *добробит* од чеш. *dobrobyt* (РСАНУ 1: 577, 4: 395).

Скок сматра да је од глагола *бити* изведен апстрактум *бит*, као филозофски термин из 16. и 17. века. Одатле је и придев *бѝтан* „praesens, essentialis, substantialis“, за који каже: „Ne treba da je iz češkoga kao što je složenica *dobrobit*“ (Skok 1: 160 s.v. *bĭti*¹).

У ЕРСЈ, за реч *бит* стоји да је „вероватно из чешког (РСА 1:577), према А. Белићу, (НЈ 2/1933:66) [sic!, на наведеном месту помиње се *битан*, а не *бит*] и *битан*, бар у савременом књиж. језику (за прву реч РЈА даје потврде из П. Хекторовића и Б. Кашића, за другу – из Белостенца и Јамбрешића)“ (ЕРСЈ 3: 328 s.v. *бити*¹).

Т. Маретић је у *Језичном савјетнику* препоручио да се уместо речи *бит* „natura; Wesen“ употребљавају *суштина* или *језгра* (није навео да је из чешког!), док је за речи *битан* „wesenlich“ и *битност* „Wesen, das Wesenliche“ (код Мажуранића и Ужаревића, Шулека и Ћ. Поповића) навео да су из чеш. *bytný, bytnost*¹. У свом раду он је рекао: „Premda se po svjedočanstvu akademičkoga rječnika adj. *bitan* nalazi u rječnicima Bijelostjenčevu i Jambrešićevu, a subst. *bitnost* u Stulićevu, ja opet mislim da su te obje riječi u novije vrijeme uzete iz češkoga jezika.“ (Maretić 1924: 3, 4; Maretić 1892: 81–83).

М. Московљевић је у свом речнику навео да је *добробит* чешка реч и да је боље *благостање* (854).

Као посрбица регистрована је реч *бит* „егзистенција“: *Судбина ... која често надежде и радости нашегъ быта (екзистенције⁴²⁴) уништожава (Забавникъ 1816)*, као и *битност* „супстанција“, први пут посведочена 1844. (Михајловић 1982: 9, 10).

По П. Ивићу, придев *битан* је бохемизам који се прво учврстио у књижевном језику Хрвата, а затим су га преузели Срби (Ивић П. 1998: 296).

Уп. етимолошко тумачење глагола *битисати* у значењу „постојати, трајати“, који је потврђен од 19. века у књижевном језику, као и у дијалектима (Васојевићи, Ускоци, бачки Буњевци) у раду С. Петровић (Петровић С. 2008).

Код Холуба и Копечног (ст)чеш. *byt* „existence“ је од псл. **byť*, док се речи *dobrobyt* и *bytný* не помињу (Holub/Корецнý 1: 82 s.v. *byt*). Код Махека *byt* и *-bytný* су од глагола *býti* (Machek 78 s.v. *býti*).

У SP реконструисан је псл. облик **byť* „биће, постојање“, као abstractum од **byti*, са паралелама у стчеш., слн., срп.-хрв. и цсл. *быть* (Срезневский) (в. SP 1: 483–484 s.v. *byť*). У ЭССЯ је, такође, реконструисана та реч, са потврдама још из рсл. и укр. дијал. (в. 3: 156 s.v. *byť*).

Псл. **byťnъ* „који постоји“ је у SP од **byť*, **byť*, а у ЭССЯ од **byti*, на основу потврда: стпољ. *bytnu*, *bytni* „који постоји, битан“ (15. в.), „садашњи“ (16. в.), глуж. *bytnu* „који постоји, битан“, чеш. *bytný* „битан, стваран; који се односи на живот“ (у стчеш. само *bytnost* „бит“), слн. *bíten* „битан, важан“, срп.-хрв. *битан* (РСАНУ, RJAZU), ссл. *ытънь*, мак. *битен* „id.“, струс., рсл. (у ЭССЯ „др.-русс., русск.-цслав.“) *бытъньи* у изразу *хлѣбъ нашъ бытъньи* „насушни, свагдашњи, свакидашњи“ (13–14. в.), *бытънааго слова* 11. в., рус. дијал. *бытъный* „прошли, пређашњи“, „дебео, здрав, јак“, „крепак“ (СРНГ) (SP 1: 484 s.v. **byťnъ*; ЭССЯ 3: 157 s.v. **byťnъ(jъ)*).

У руским етимолошким речницима именица *быт* „начин живота“ изводи се од глагола *быть* „бити“ (Фасмер 1: 260 s.v. *быт*; Цыганенко 45 s.v. *быть*; Черных 1: 129 s.v. *быт*). Уп. рус. *быть* „имовина“: 1551; „обичај, навика“: 1646; *бытный*

⁴²⁴ В. Михајловић је нагласио да се многи писци и преводиоци служе заградом да би објаснили неку страну реч, тј. те речи у заградама представљају интервенције аутора (Михајловић 1984: 654–655).

„егзистенцијални“: 1406, „неопходан за живот, насушни“ у изразу *хлѣбъ нашъ бытныи* (СРЯ XI–XVII 1: 366–367).

По В. В. Виноградову, рус. реч *быт* ушла је у књижевни језик из народног. Своје мишљење поткрепљује етимологијом творбених делова дате речи (*бы-т*), њеним изведеницама (*быто, бытной, бытеть, бытье*) и значењима (Виноградов s.v. *быт*⁴²⁵).

Пољ. *byt* од 14. в. „начин живота, постојање, живот; материјални услови“, стпољ. 15. в. „становање, пребивање“, 16. в. „место становања“ изводи се од псл. дијал. **byть < *byti* (Boryś 49). Именица *dobrobyt* „благостање“ (1861. год.) сматра се калком фр. *bien-être* (Bańkowski 1: 278).

Слн. *bît* и *dobrobît* Сној наводе се као изведенице од глагола *bíti* < псл. **byti* (Snoj 43 s.v. *biti*¹). Безлај именице *bît* „постојање“, *bîtek* и *bîtje* „id.“ упућује на срп.-хрв. *битак, биће*, рус. *быт*, укр. *быт*, чеш. *byt*, пољ. *byt* и цсл. *byть, bytije* и закључује да је то стара изведеница од **bheцѧ-* као што је и глагол *biti* (Bezlaј 1: 22–23 s.v. *bitek*). Придев *biten* није протумачен.

У ЕРНЈ за именицу *бит* „суштина“ (у два писца 16. и 17. в. „*natura*“), са дијалекатском потврдом из Вараждина, стоји да је постало од **byть*, „што је етимолошки идентично глаголу **byti*“, док је придев *битан* (18. в.) постало од **byтьнъ < *byть* или **byti* (60 s.v. *bît*¹, *bĭtan*).

Код Миклошича има *бытьнъ* „*sufficiens*“, *бытный хлѣбъ* само из рсл. извора (Miklosich Lex. 51) и код Дјаченка цсл. *бытный* „насушни“ из Востокова (Дъяченко 63). У SJS, код Петковића и Даничића нема, као ни у ESJS. Уп. код Даничића именицу *небытнѣ* „*non esse*“ (2: 133) и у филозофским и теолошким списима српске редакције из 14. века речи: *небытнъ* „непостојећи“, *небытство* „непостојање“ у *Ареопагитском корпусу* Дионисија Ареопагита, *небытнъ* „непостојећи“ и *самобытнъ* „самобитан, самопостојећи“ у *Дијалектици* Јована Дамаскина (Капустина 2016: 185, 314, 320).

◆ За именицу *бит* RЈAZU доноси само две потврде из 16. и 17. века. Михајловић има потврду из 1816. год. Скок сматра да је филозофски термин *бит* од глагола *бити*, док у РСАНУ стоји да је из чешког (тако је и у ЕРСЈ). По свему судећи, та

⁴²⁵ <http://slovari.ru/default.aspx?s=0&p=5311&0a0=88>

именица је добро посведочена у (старо)руском, (старо)пољском и чешком језику и изводи се од псл. глагола **byti*, док у срп.-хрв. немамо довољно потврда да са сигурношћу тврдимо њено порекло. Засигурно није домаћа реч, већ књишка. Данас се употребљава у западној и источној варијанти српско-хрватског језика.

Именица *добробит* је бохемизам који није потврђен у RJAZU (нису се с почетка бележиле Шулекове позајмљенице), што би значило да нема потврда у старијим речницима пре Шулека. По Љ. Јонкеу, та реч је ушла у језик с последњим Шулековим речником (Jonke 1971: 171). По потврдама у РСАНУ, у употреби је с почетка 20. века. У савременом језику је у активној употреби.

У НЈ А. Белић каже да је придев *битан* бохемизам, док М. Пешикан сматра да је из старокњижевне словенске традиције (а не из народних говора или из нове творбе). По П. Ивићу, то је бохемизам (Ивић П. 1998: 296–297), а по П. Скоку није (он га изводи од филозофског термина *бит*). У RJAZU је посведочен од 18. века. У словенским језицима (стпољ., глуж., чеш., слн., мак., струс., рсл. и рус. дијал.) веома добро је потврђен, као и у српској и руској редакцији црквенословенског језика. Код Миклошича потврде су само из рсл. извора за израз *хлѣбъ нашъ бытныи* из Јеванђеља. Код нас је тај израз преведен као *насушни хлеб* односно *свагдањи крух* (у НЈ се развила интересантна дискусија у вези са значењем тих придева⁴²⁶). Данас је та реч изузетно фреквентна и у западној и у источној варијанти.

⁴²⁶ Изразе *насушни хлеб* и *свагдањи крух* користили су „побожни јужнословенски хришћани свом небеском оцу, молећи га на та два разна начина да им подели свакодневну храну“ (Будимир 1933а: 6). Ти изрази су ушли „из црквеног говора, који је у раније време био природна основа књижевног језика“ (ор. cit.). М. Будимир сматра да су „оба превода, православно ‘насушни’ и католичко ‘свагдањи’ погрешна“, јер „не репродукују смисао грчког оригинала“ (ор. cit. 7). Он објашњава: „за грешку у изразу ‘свагдањи’ одговоран је латински преводилац [...]. Сви ти преводи заједно са латинским хоће да репродукују грчки израз ‘артос епиусиос’. [...] Из грчких сродних израза као ‘епион каирос’ и ‘ерхоменос аиос’ види се сасвим поуздано да фраза ‘епиуса хемера’, која се чита већ код Платона и од које је после елипсе постао поменути придев ‘епиусиос’, не може имати никакве везе са глаголом ‘еими-еинаи, јесам-бити’, него само са посве другим глаголом ‘еими-иенаи, идем-ићи’. Грчки израз ‘артос епиусиос’ не треба, дакле, превести нити са ‘свагдањи крух’ нити са ‘насушни хлеб’, него са једини правилан начин ‘данашњи хлеб’, тј. хлеб који припада данашњем дану, који је одређен за дан што наступа или настаје.“ (ор. cit. 7–8). П. Ђорђевић се слаже са М. Будимиром око самог порекла, наиме сам израз је један од најстаријих који уопште постоје из старословенског језика (Ђорђевић 1933г: 50). Он је у свом раду разматрао порекло придева *насушни* (<нашштънъ) и закључује да је придев употребљен у *Новом завету* (и у преводу Вука и Дим. Стефановића) у значењу „хлеб наш потребни“ (с тим што *насушни* много више него *потребни*, тј. показује особину без које се тешко може бити, од које зависи нечије постојање,

В. *првобитан* §2.2.1.2.1.

ВЕЛЕБАН, ВЕЛЕБНИ

■ „Реч *велебан* (*велебни*) је из чешког језика (*velebný*), наша је реч за то значење *величанствен*; за то је требало у горњој реченици рећи: Увео га је у *величанствену* палату..., а не: ‘...у *велебну* палату...’“ (ЈП 1934б: 185).

■ „Реч *велебан* је из чешког језика (*velebný*) и непотребна је код наше речи *величанствен*“ (ЈП 1938в: 173).

□ В. § 2.1.1.2.1. (ЈПаб 1937а: 122).

□ А. Белић коментарише песму Јосипа Косора: „У бујици речи, слика, израза – код Косора као у потоку после плахе кише или поплаве има свачега. Песници воле архаизме и ређе речи и изразе, јер им оне подижу стил; али када су оне непотребне позајмице или рђаве кованице, оне им тако не могу послужити. Шта ће страном ‘велебних’ код ‘величанствени’ (12), ‘страхопочитно’ место ‘са страхом и поштовањем’ (12), ‘слаткоужитни’ код ‘насладни’ (13), ‘велегради’ место ‘велики градови’ (14), ‘умобол’ м. „болест ума“ (12), ‘свебиће’, ‘свемржња’, ‘свезатрвење’ итд. м. опште (или опће) биће итд.“ (Белић 1933з: 194).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику придев *вѐлебан* (обично у зап. кр.) „величанствен; велики, великих размера“: Б. Будисављевић Загреб 1913, И. Кршњави Загреб 1882, Ф. Курелац Загреб 1862, М. Крлежа Загреб 1933, пример из НЈ (ЈП 1934б: 185); „велелепан, диван, прекрасан“: К. Ђалски-Шандор Загреб 1912, Ј. Ханжековић Загреб 1932; „свечан“: В. Десница Београд 1955; „узвишен“: *Хрватско Коло* поч. 20. в., А. Г. Матош Београд 1956. (РСАНУ).

У RЈAZU *велебан* „велик“: Осижек 1876.

• У чешком језику придев *velebný* књиж. „узвишен, величанствен, велебан, мајестетичан“ (PSJČ; ЧСР). У HSSJ потврђена је реч *velebný* „узвишен“: 1556, 1639, 17. в. (6: 328).

егзистенција), јер је старословенски преводилац (као а и други црквени писци) са грчког (не латинског) схватио тај придев и израз у смислу сврхе и намене, тј. као хлеб довољан за биће (сжштнѣ) и наш телесни састав (ор. cit. 51–53). В. Марган слаже се са М. Будимиром да је словенски превод речи *насушени* „буквалан превод лоше грчке речи ‘епиусиос’“, јер је грчка реч „лош превод једне арамејске речи“ која се може превести у зависности које се јеванђеље чита, по Матеју или Луки (јер су то две верске струје), као „хлеб који је потребан за опстанак“ или као „хлеб за сутрашњи дан“ (Марган 1934: 277–278).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У РСАНУ је наведено да је *велебан* од чеш. *velebný* (РСАНУ 2: 480).

У RЈАЗУ *велебан* је из чеш. *velebný* (20: 688).

Скок сматра да је *велебан* од чеш. *velebný*, од апстрактура **velьba*, поредећи пољ. *wielbić*, укр. *vjel'bjac* „magnificare“ (Skok 3: 573 s.v. *velik*).

Т. Маретић сматра да је придев *велебан* „majestätisch, grossartig“ из чеш. *velebný* и стога непотребан поред нашег *величанствен* (Maretić 1924: 173; Maretić 1892: 70, 98).

Уп. код В. Михајловића посрбицу *велебност* „ауторитет“: *Велебност од велебни, велба, велѣти: моћ и власт дата од люди или од закона; такожде, знатъ, вѣритба, у којој ко стои, ауторитет* (1808) (Михајловић 1982: 23).

Јб. Јонке сматра да је реч *велебан* чешког порекла (Jonke 1953: 3).

Холуб и Копечни изводе придев *veleb-ný* < *veleba* од псл. **velь(jь)* (Holub/Корећни 2: 411 s.vv. *velebný, velký*). Махек га нема.

Уп. пољ. *wielbić* „обожавати“, заст. „славити, величати“, од XIV в., уп. чеш. *velebit* „величати; чинити да нешто процвета, да се пролепша“, слч. *velebit'* „славити, показати велико поштовање“; глагол *wielbić* од непотврђене именице **velьba* „величанственост“ < псл. **velь(jь)* „велики“, уп. чеш. *veleba* „величанственост“, стчеш. *velba* „id.“, слч. *veleba* „id.“ (Boryš 693 s.v. *wielbić*).

◆ Придев *велебан* је чешког порекла. У употреби је од 19. века и уобичајен је у западној варијанти.

ГЛАТ, ГЛАТНИК

■ „Речи *глатник* и *глат* су из чешког (*hlát*); место њих је боље узимати интернационалну реч *кристал*.“ (ЈП 1936а: 127).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику употребљава се именица *глѧт* т. мин. „кристал“: дат је наведени пример из НЈ и пример из Котора из 1910, израз *горски глат* „биљур“: *Виенац* Загреб 1871; изведенице од ње: придев *глѧтан* „који је од глата, кристалан“: *Виенац* 1871, *глѧтнѧк* т. „кристал“: *Виенац* 1871, *глѧто* у изр. *горско глато* „биљур“: *Виенац* 1871.; као и непроменљива именица *глѧт* „раван, без набора“, „једнобојан“, „равно, порављено, чисто“, „једноставно, без шаре (у плетењу)“ (РСАНУ).

У RЈАЗУ *глат* „кристал“, код Шулека; нема потврда за именицу *глатник*.

• У чешком језику потврђен је архаизам *hlát'* „кристал“ и *†hlatiti se* „кристализовати се“ (PSJČ). У ЧСР књиж. *hlát'* преведено је као „глатка површина, огледало (воде)“ (ЧСР). У HSSJ нису потврђене те речи.

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У РСАНУ стоји да је именица *glât* у значењу „кристал“ изведена од чеш. *hlát*, док је друга именица *glât* означена као варваризам и да је од нем. *glatt* (РСАНУ 3: 329–330).

П. Будмани је за реч *глат* „кристал“ навео да је начињено од чеш. *hlát'* (RЈАЗУ 3: 164).

Скок не тумачи ни *глат* ни *глатник*.

Махек сматра да је застарело *hlát'* „кристал“ начинио Ј. С. Пресл⁴²⁷ на основу срп.-хрв. *голот* (уз коментар, са знаком питања, да је грешком узет као руско пуногласје); затим да је у слч. (из чеш.) исто застарела реч, а да је стбуг. *голотъ* „лед“ у вези са чеш. *holot'* (које је из псл. **golodъ*, в. Machek 175 s.v. *holot*) (Machek 166 s.v. *hlát'*). Холуб и Копечни су навели да је *hlát'* „поледица, лед“ стара реч из псл. **gol-тъ* (у рус. *голотъ*), која је престала да се употребљава, а да ју је Пресл у новочешком навео у значењу „кристал“ (Holub/Корећну 123). О стчеш. *holet* „иње“, које се сматра позајмљеницом из хрватске редакције црквенословенског језика, детаљније в. у Karlíková 2007: 202–204.

Речници страних речи чешког језика ту реч не наводе (Rejman; SCS; Klimerš).

У срп.-хрв. *гдлѡт* m. и f. мин. покр. „кристал“ (Задар 1901, Сарајево 1898, Сплит 1912, Ђ. Поповић, *Речник српскога и немачкога језика* 1895) (РСАНУ). По Скоку, *голот* f. „кристал“, коју су употребљавали писци 17. и 18. века као позајмљеницу из староцрквенословенског, изводи се од придева *го* општесловенског и псл. порекла (Skok 1: 583 s.v. *gô²*). У RЈАЗУ за реч *голот* „кристал“, наведено је да је стара, упућено је на стсл. *golotъ* „лед“, *glъtěнь* „кристалан“, непознатог порекла, код писаца 17. и 18. в. (3: 258). В. код Миклошича *glъtěнь* „кристалан“ (Miklosich Lex. 130 s.v. *glъtěнь*).

⁴²⁷ J. S. Presl, *Všeobecný rostlinopis I–II*, Praha 1846.

БЕР нема *голотъ*, али има струс. *голотъ* „лед“ и рус. *голотъ* „поледица“ у одредници *гол*, која је ие. порекла, а сродна са лет. *gāls* „гладак као лед“, *gala*, *gale* „танак лед, поледица“ (БЕР 1: 261–262 s.v. *гол*¹).

Облик *голот* се различито тумачи у етимолошким речницима. У ЭССЯ је са знаком питања псл. **golotъ / *golъtъ* < **golъ*, са паралелама у цсл. *golotъ* „кристали леда, град“, стчеш. *holet* „иње“, чеш. *holot’*, *holot* „поледица“, дијал. *holet’*, пољ. *holot* „гола земља (зими)“, струс. („др.-русск.“) и рсл. *голотъ*, *голътъ* „лед“, рус. *гóлотъ* „танак слој леда од кише на земљи“ (Даль), блр. *голць* „поледица са снегом и градом“ (6: 214–215 s.v. **golotъ / *golъtъ*). У SP (8: 47 s.v. *golotъ*), псл. облик *golotъ* „нешто голо, гола површина“ (< *golъ* + *-otъ*) изведен је из пољ. *goloć* „огољена површина“, чеш. *holot’*, *holot* „поледица“, дијал. *holot’* „гола земља зими“, слч. *holot’* „беда, сиромаштво“, срп.-хрв. *гòлòт* прен. „празнина (морална, духовна)“, дијал. „кристал“, цсл. *голотъ* „кристали леда“, струс. *голотъ* „лед“, од 12. в. (Срезневский, СРЯ XI–XVII), рус. дијал. *голотъ* „id.“ (Даль). У ESJS (3: 187 s.v. *golotъ*) обрадили су ову реч као староцрквенословенску. Мисле да није јасно да ли је с.-х. *голот* преузето из црквенословенског, док је у словеначком из српскохрватског. За чешко *hlat’* кажу да га је Пресл не баш срећно начинио на основу јсл. облика.

◆ Именица *глѠт* у значењу „кристал“ чешког је порекла и ушла је у језик посредством Шулека. Од ње изведена је именица *глатник*. По потврдама у РСАНУ, те речи су биле у употреби крајем 19. и почетком 20. века.

ГЛЕДИШТЕ

■ Р. Бошковић, разматрајући значење речи *гледшште* и порекло тог значења, каже: „реч *гледшште* по свом значењу у оваквим случајевима ни по чему не отстаје од других речи у нашем језику саграђених од глаголске основе наставком *шште*. Одавде се види да је реч *гледшште* могла добити значење ‘тачке одакле се гледа’ само под туђим утицајем, према чешком (*hledišťe*), у којем оно то значење може имати (у чешком та реч има и значење *Gesichtspunkt* и *Schauplatz*). [...] Зато се мора претпоставити да је туђе значење, наметнуто нашем *гледшшту* према чешком или немачком језику, *тачка гледшшта* дало је и даље значење ‘гледање’, ‘мишљење’. Дакле: за онога ко реч *гледшште* узима у основном значењу, простор на којему се, где се што гледа, а тако се мора гледати, ако се полази од нашега

језика – *с те тачке гледишта* и сл. није никакав плеоназам; међутим онај ко *гледиште* узима у значењу ‘тачка са које се гледа’, чини то према препоруци Богослава Шулека који је према чешком *hledišťe* начинио наше *гледиште*, а дао му оно значење које има чешко *hledišťe*, тј. *Gesichtspunkt*.“ (Бошковић 1933в: 277–278).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *глѣдѣиште* / *глѣдѣиште* п. књиж. „становиште са кога се нешто просуђује; мишљење, схватање, поглед на нешто“: Београд 1897, 1912, 1932. (Вушовић у НЈ 1: 118), Загреб 1924, 1932, 1946; заст. „гледалиште, место са којег се посматра“: Земун 1863, Нови Сад 1872. (РСАНУ).

У *RJAZU гледиште* „страна с које треба гледати, размишљати, судити“, код Шулека.

• У чешком језику *hledišťe* п. „место одакле се гледа“, заст., књиж. „гледиште“ (PSJČ; ЧСР). У *HSSJ* није потврђена та реч.

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► П. Будмани за реч *гледиште* каже да је начињена „у наше време“ по чеш. *hledišťe* (*RJAZU* 3: 194).

По Скоку, данашњу реч *гледиште* је начинио Шулек према чеш. *hledišťe* (*Skok* 1: 568 s.v. *glědati*).

Т. Маретић сматра да је реч *гледиште* „*Gesichtspunkt*“ добра као и *гледалиште* (*Maretić* 1924: 23).

Посрбица *гледиште* „*Gesichtspunkt*“: *Гледиште (тако у чешкомъ стои, и значи нѣмачки Gesichtspunkt) съ коегъ ће оно /разматрање/ насъ учити на древность нашу взоръ бацати* (Летопис матице српске, 1834) (Михајловић 1982: 54).

У чешким етимолошким речницима не помиње се код Махека ни код Холуба и Копечног, док Рејзек *hledišťe* изводи од глагола *hledět* (*Rejzek* 201 s.v. *hledět*).

У *ERNJ* именица *гледиште* (19. в.) начињена је према чеш. *hledišťe* (273 s.v. *glědište*).

♦ Именица *гледиште* је бохемизам, који је ушао у језик посредством Шулека. Употребљава се од 19. века у западној и источној варијанти. В. *становиште*.

ДОЈАМ, ДОЛИМАТИ СЕ

■ Коментар за реченицу: *То је на све учинило рђав дојам.* „*Dojam (Eindruck)* је чеш. *dojet*, боље: *утисак*; зато је у горњој реченици требало рећи: То је на све учинило рђав *утисак*.“ (ЈП 1933л: 118).

■ Љ. Стојановић пишући о Маретићевом *Језичном саветнику* о позајмљеним речима и њиховом значењу и уласку из књижевног у народни језик, као пример узима реч *дојам*: „међу њима [позајмљеницама] има и таквих које не одговарају значењу које би према нашем језику имале. На пр. у нар. језику има глагол *појмити* у значењу *sich anschicken*: појми да рече (= заустити), да га удари (= нешто мало мање него замахну), да устане (= учинити покрет као да ће устати); Хрвати су узели из чеш. *дојам Eindruck* (али им значење није јасно јер га узимају за *Einfluss*), а ми смо примили *појам Begriff*, и даље извели *појмити*, *појмати*“ (ЈПаБ 1936е: 59).

■ А. Белић сматра да бохемизам *дојам* није још добио општу употребу, в. § 2.1.1.1. (Белић 1933ђ: 66).

■ „Глагол ‘дојимати се’ је према чешком *dojímati*; место њега треба узимати глагол *тицати се*.“ (ЈП 1934д: 30).

□ М. Стевановић пишући о лексичко-стилским разликама између српског и хрватског, навео је као пример да се код Срба и Хрвата исти појмови и предмети означавају различитим речима *дојам – утисак* (Стевановић М. 1965а: 202).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *дојам* т. „осећање, слика, утисак, импресија“: К. Ђалски-Шандор Београд 1905, Андрић Београд 1905, Б. Ћосић Београд 1928, Београд 1938, 1959, Загреб 1958; „утицај“: Сплит 1898, С. Карловци 1902; нема *дојимати се*⁴²⁸ (РСАНУ).

У RЈAZU те речи нису потврђене.

• У чешком језику *dojet* т. „утисак, дојам“, *dojímati* impf. „дирати, потресати кога“, изведенице: *dojetně, dojetnost, dojetný* (PSJČ; ЧСР). У HSSJ потврђен је глагол *dojímát’* „захтевати“: 1662; „жалити се на кога“: 1753, 1763, *dojímát’ si* 1663. (1: 277).

⁴²⁸ Има само *дојамити* „дограбити“, са другим акцентом и значењем. Тако и у RЈAZU има само глагол *дојамити* „дигнути до краја, све“. Тај глагол није у вези са бохемизмом *дојам*, већ је то префигурани облик од глагола *јамити*.

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► По Скоку, поствербал с префиксом *дојам* (као и *појам*, *најам*, *објам*, *обујам* итд.) настао је од основе *јам-* (у срп.-хрв. то је једна од девет основа од псл. глагола **ǰ-ti*); *дојмити се* првобитно „додирнути се“ (средња Далмација, Павлиновић), данас „impressionner“ (Skok 1: 777–778 s.v. *jeti*).

По Т. Маретићу, реч *дојам* је од чеш. *dojem* и треба да се користи у значењу „Eindruck“ (јер је то значење у чеш.), а не „Einfluss“ (Maretić 1924: 16; Maretić 1892: 86).

Махек поствербал *dojem* изводи од основе *јет-* < *јимати* псл. порекла (Machek 231 s.v. *jmouti*).

Слн. *dojem* (19. в.) је преузето из чеш. *dojem*, евентуално посредством хрв. *дојам* (Snoj 116).

У ЕРНЈ именица *дојам* (19. в.) позајмљена је из чешког *dojem* и адаптирана заменом *-e-* у *-a-*, по узору на *најам* < *nájem*, *зајам* < *zájem*, *појам* < *pojem* (све чеш. речи су префигиране изведенице од глагола **jъmati*, *jъmъ*) (180 s.v. *dojam*).

◆ По Љ. Јонкеу, реч *дојам* је ушла у језик с последњим Шулековим речником и у њему је означена као бохемизам (Jonke 1965: 138; Jonke 1971: 167, 172). С обзиром на то да није забележена у RJAZU (нису се с почетка бележиле Шулекове позајмљенице), то би значило да нема потврда у старијим речницима пре Шулека. И. Грицкат у свом раду о именицама са нултим суфиксом (типа *налет*) у српско-хрватском језику навела је да се *дојам* „утисак“ сматра позајмљеницом из чешког (Грицкат 1981: 122). По Скоку, *дојам* је домаћа реч. По потврдама из РСАНУ, *дојам* је у употреби с краја 19. века у значењу „утицај“ и у западној и у источној варијанти. Глагол *дојимати се* није потврђен у речницима српско-хрватског језика. В. *појам*, *појмити*, *појимати*.

ДОСЛЕДАН

■ В. § 2.1.1.1. (Белић 1933ђ: 66).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *доследан* / *доследан* „који се држи одређеног мишљења, одређених начела; који се спроводи упорно, системски“: Београд 1913, 1948, 1957, „који је у складу с претходним“: Нови Сад 1919, „сагласан с нечим“: поч. 20 в. (РСАНУ).

У RЈАЗУ та реч није потврђена, али јесте глагол *дослијèдити* „добити или наследити (?)“, сложено: *до-слијèдити*, само у једног писца из 17. века.

• У чешком језику придев *důsledný* „доследан, који се држи одређених начела“, именица *důslednost* f. „доследност, консеквентност“ (PSJČ; ЧСР). У HSSJ нису потврђене те речи.

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Код Скока те речи нема.

Т. Маретић сматра да су речи *досљедан* и *досљедност* „consequent, Consequenz“ („folgerecht“ код Мажуранића и Ужаревића и Шулека, „folgerichtig, Folgerichtigkeit“ код Шулека, „consequent, Consequenz“ код Ђ. Поповића) из чеш. *důsledný, důslednost* (Maretić 1924: 18; Maretić 1892: 86). У раду он каже да придев *дошљедан* не потиче „iz čistoga narodnog češkog jezika, jer su svoj adjektiv důsledný češki književnici za cijelo načinili po uzoru latinsko-njemačke riječi consequent“ (Maretić 1892: 73).

Код Махека, *důsledný* и *důslednost* је од новијег *důsledek*, напоредо са *následek* < **na sledě* (Machek 553 s.v. *sled*).

Код Холуба и Копечног, новије *důsledný* настало је од новочеш. *sled* < *sledovati* псл. порекла (Holub/Корећни 2: 336 s.v. *sledovati*).

Слн. *doslěden* (19. в.) Сној изводи од глагола *doslěditi*, као што је и лат. *consequens* од *consequi* (Snoj 119). Безлај ту реч не тумачи.

У ERHЈ придев *досљедан* изведен је од *слијед*, *слијèдити*, вероватно калк према лат. *consequēns* (189 s.v. *dòsljedan*).

♦ Придев *доследан* је бохемизам. И. Клајн каже да је то прилагођена реч из чешког језика (СЈП 2004: 182). По Љ. Јонкеу и В. Копривици, придев *доследан* је дошао у првом налету (Jonke 1965: 157; Jonke 1971: 164, 170; Копривица 2008: 374). С обзиром на то да није потврђен у RЈАЗУ (нису се с почетка бележиле Шулекове позајмљенице), то би значило да нема потврда у старијим речницима пре Шулека. По потврдама у РСАНУ, у употреби је од почетка 20. века у источној варијанти и данас је фреквентна реч.

ЗАСАДА

■ „*Zasada* је недопуштена туђица (западнословенска *zasada*), јер имамо бољу реч – начело, основ и сл.“ (ЈП 1933л: 121). В. *начело* § 2.2.1.2.1.

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У РСАНУ *zâcada* f. „основно правило, начело, принцип“: Загреб 1903, 1912, 1919, поч. 20. в., покр. „задатак за решавање, проблем“: Р. Јеретов-Каталинић Задар 1903, А. Ковачић Загреб 1910. (РСАНУ).

У РЈАЗУ *zasada* „теза, начело“, код Шулека у речницима као термин из филозофије.

• У чешком језику *zâsada* f. „то чиме се водимо, принцип; начело, правило по коме се изводи нека теорија, суд“ (PSJČ; ЧСР). У НССЈ није потврђена та реч.

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У РСАНУ реч *zâcada* означена је као туђица и упућује се на чеш. *zâsada* (РСАНУ 6: 367).

Скок те речи не тумачи.

Т. Маретић каже да је реч *zasada* „Grundsatz, Prinzip“ од чеш. *zasada* и да је треба заменити речју *начело* (Maretić 1924: 184; Maretić 1892: 98, 71).

В. Михајловић је забележио посрбицу *zasada* „бусија, заклон, заседа“, али она није у вези са бохемизмом *zasada* (Михајловић 1982: 106).

Љ. Јонке сматра да је реч *zasada* бохемизам, који је ушао у срп.-хрв. језик посредством Шулека (Jonke 1965: 138).

Махек реч *zâsada* изводи од основе *sad-* (Machek 539 s.v. *seděti*).

Рејзек чеш. *zâsada* и њене изведенице *zâsadní, zâsadový, zâsadovost, zâsaditý*, са значењем у стчеш. „лукавство, интига, замка, сплетка“, тј. „оно што је посађено, настављено, продужено“, изводи од глагола *zasadit* < *sadit* од псл. **saditi* (Rejzek 734 s.v. *zâsada*; 558 s.v. *sadit*). Холуб и Копечни ту реч не помињу.

У пољском се реч *zasada* „принцип“ употребљава од 18. в. (изведенице: *zasadny, uzasadnić, zasadniczy*). По Боришу, то је девербативна именица од заст. *zasadzić się* „наслонити се“ (< *sadzić*), са првобитним значењем „то, на шта се наслања, основа“, са паралелама у чеш. *zâsada* и хрв. *zâcada* (в. Воруј 730 s.v. *zasada*).

◆ Именица *zasada* је бохемизам који је дошао преко Шулекових речника. По потврдама, у употреби је од 19. века у западној варијанти.

ЗБИРКА

■ В. § 2.1.1.1. (Белић 1933ђ: 66).

□ В. § 2.1.1.2.4. (ЈПаб 1936е: 59).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *збирка* f. „скуп предмета сабраних и сложених по неком реду; сакупљени списи, зборник“: М. Ђ. Милићевић Београд 1872, Београд 1911, Загреб 1953. и 1959, Крлежа Загреб 1953. (РСАНУ).

У RЈAZU *збирка* „мноштво истоврсних предмета, сабрано и распоређено по нарочитом систему“, код Шулека, Ђ. Поповића и Ивековића; „избор“, код Стулића са назнаком да се налази у чеш. Велеславинову речнику.

• У чешком језику *sbírka* f. „збирка“, „берба, брање“, „прикупљање добровољних прилога“ (PSJČ; ЧСР). У HSSJ није потврђена та реч; уп. *zbierka* „окупљање“: од 1698; „прикупљање“: од 1763; „берба“: од 1737; „скупљање новца“: од 1590; „провизија“: од 1698. (7: 233).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У RЈAZU за реч *збирка* упућује се на укр. *збирка* и чеш. *sbírka* (22: 655).

По Скоку, реч *збирка*, као и *збир*, настала је од основе *bir-*, са префиксом *z-* < *s-* (Skok 1: 202 s.v. *bràti*).

Т. Маретић каже да је реч *збирка* „Sammlung“ (код Мажуранића и Ужаревића, Шулека и Ђ. Поповића) из чеш. *zbírka, sbírka* (Maretić 1924: 186; Maretić 1892: 71, 98).

В. Михајловић има посрбљени израз *збирка трава* „хербаријум“ забележен 1844. (Михајловић 1982: 111).

П. Ивић, Љ. Јонке и В. Копривица сматрају да је *збирка* бохемизам (Ивић П. 1998: 296; Јонке 1965: 157; Јонке 1971: 170; Копривица 2008: 374). Тако и И. Клајн каже да је то прилагођена реч из чешког језика (СЈП 2004: 182).

У чешким етимолошким речницима Махек и Рејзек ову реч не помињу, а Холуб и Копечни реч *s-bír-ka* изводе од *-birati* (Holub/Корећný 1: 75 s.v. *bráti*).

♦ Љ. Јонке сматра да је та реч дошла у првом налету почетком 19. века и да је у Шулековом последњем речнику необележена, јер се већ усталила. Скок даје друго тумачење. По потврдама, у употреби је од 19. века у западној и у источној варијанти и данас је фреквентна реч.

ИЗВЈЕДЉИВ, ИЗВЈЕДЉИВО

■ „Извједљиво“ (од чешког *zvědavě*) неразумљиво је и зато непотребно; треба *радознало*; тако исто место *извједљив* (чешко *zvědavý*) треба употребити *радознао*: – мотре *радознало...*“ (ЈП 1933л: 120).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

• У српско-хрватском језику придев *извѣдљив* / *извједљив* ретко ек. „радознао, љубопитљив, знатижељан“: К. Ђалски-Шандор Загреб 1912, Ј. Лесковар Загреб 1917, Ј. Јеретов-Каталинић Осijek 1911, М. Шеноа Загреб 1914, В. Велмар-Јанковић Београд 1922, Ј. Драженовић Загреб поч. 20. в.; прилог *извѣдљиво* / *извједљиво* ретко ек. „радознало, љубопитљиво“: Новак Вј. Загреб 1906, А. Ковачић Загреб 1919, М. Крлежа Загреб 1933, Н. Симић Загреб 1947, Ј. Драженовић Загреб поч. 20. в., В. Велмар-Јанковић Београд 1922.; фонетске варијанте *извидљив* „љубопитљив, радознао, знатижељан“: Загреб 1952; *извједиво* ијек. „радознало, љубопитљиво“: В. Черина Ријека 1913; изведнице: *извѣдљивост* / *извједљивост* f. ретко ек. „радозналост, љубопитљивост, знатижеља“: Ј. Драженовић Загреб 1901, Новак Вј. Загреб 1901, В. Тресчец Загреб 1905, Ј. Лесковар Загреб 1917, *Хрватска књижевна критика* Загреб 1950, В. Калџ Загреб 1950; *извидљивост* „особина, стање који је извједљив, радозналост“: В. Калџ Загреб 1940; *извједљивац* ијек. м. „онај који је радознао, љубопитљив, радозналац“: С. Радић 1903, Ј. Драженовић Загреб поч. 20 в. (РСАНУ).

У RЈAZU те речи нису потврђене, али јесте глагол *извиједати* impf.. „извидјети, извиђати“ и *извиједач* м. „човек који извиједа“.

• У чешком језику придев *zvědavý* „радознао, знатижељан, љубопитљив“, изведенице: *zvědavost*, *zvědavec*, *zvědavě* (PSJČ; ЧСР). У HSSJ потврђена је само именица *zvedavost* f. „радозналост“: 18. в. (7: 418).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► По Скоку, хрв. и кајк. *изведавец* „explorator“, придев *извједљив* „радознао“ (уп. чеш. *zvědavě*) и поименичен *извједљивац* су од псл. *věť* > *věděti* „wissen“, итеративног облика *-vědati* (Skok 3: 575 s.v. *věm*).

По чешким етимолошким речницима придев *zvědavý*, као и његов синоним *zvídavý*, изведени су од *zvídati*, *zvědati* < *věděti* (Machek 680 s.v. *věděti*; Holub/Корећný 2: 440 s.v. *zvědavý*).

◆ Придев *извједљив* и прилог *извједљиво* вероватно су чешког порекла. С обзиром на то да тих речи нема у RJAZU, можемо закључити да нема за њих старијих потврда. На основу потврда у РСАНУ, те речи су се користиле поч. 20. века, посебно у западној варијанти српско-хрватског језика.

ЛЕКАРНА, ЛЕКАРНИК

■ М. Московљевић је писао о пореклу, творби и историји речи *лекар* (германског порекла) и о њеним синонимима: „кад су у Хрватској почели чистити језик од туђих речи, место речи *апотека* и *апотекар* узели су из чешког речи *лекарна* и *лекарник* (Ijekarna, Ijekarnik)“, „Реч *лекарна* је узета из чешког. У нашем језику нема таквих речи с наст. *-арна*, већ се оне завршавају на *-ара* [...] или на *-арница* [...]“ и закључује да „пошто реч *лекар* од памтивека има значење *medicus-a* и у највећем делу народа, а то и данас значи, не би згодно било употребљавати је у једном крају у другом значењу, већ је боље узети свуда реч *апотекар* и *апотека*, док се не нађе штогод боље.“ (Московљевић 1933д: 172–173).

■ Р. Бошковић, разматрајући разлике између источне и западне варијанте, набраја речи које у западној представљају домаће речи (односно верује се да је домаћа реч), а у источној – туђица. Међу наведеним примерима налази се пар *љекарна* – *апотека*, за који каже: „овакве загребачке ‘домороткиње’, уколико нису чехизми или продукат вештачке ‘домаће индустрије’ – ропске су копије немачких превода појединих европеизама; оне, дакле, иду у оне речи што их Французи зову *les calques linguistiques*, а Немци *Lehniübersetzungen*.“ (Бошковић 1935: 280–281).

□ М. Московљевић, разматрајући медицинску терминологију, изнео је следеће мишљење: „ако *лекар* исправно значи *medicus*, онда реч *лекарница* (боље него *лекарна*) није добро употребљавати у значењу *апотека*, јер по своме склопу она би значила лекарски кабинет, ординацију. А већ *лекарнар* је права накарада, док је *лекарник* бесмислица, јер ако *лекарна* треба да значи радионицу човека који прави лекове, тј. *лекара* (апотекара), онда нашто правити нову реч за ознаку тога појма, кад она у себи већ садржи назив за апотекара! Не требају нам, дакле, рђаво начињене кованице, које уносе збрку у појмове, већ је боље оставити *апотека* и *апотекар*.“ (Московљевић 1935г: 40–41).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У РСАНУ *lèkārna* / *љèkārna* f. „апотека“: примери из Загреба из прве половине 20. века; *lèkārnik* / *љèkārnik* m. „фармацеут“: *Бранково коло* 1898, Загреб 1917, Београд–Сарајево 1922, Шеноа Загреб 1934, Ђ. Поповић 1895. и Ристић/Кангрга 1936. (РСАНУ).

У RЈAZU потврђена је само именица *љèkārnik* m. „фармацеут“, код Шулека и Ђ. Поповића.

• У чешком језику *lèkárna* f. „апотека, љекарна“ и *lèkárnik* m. „апотекар, љекарник“ (PSJČ; ЧСР). У HSSJ потврђена је реч *lèkárňa* „место на којем су се лечили болесници“: 1763. (2: 206).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► П. Будмани је навео да је реч *љèkārnik* начињена „и паše vtijeme“ (RЈAZU 6: 241).

По Скоку, речи *љекарна* и *љекарница* (18. в.) „апотека, фармација“ су поименичења од *љекаран* (*љекар* + *-ан*), а *љекарник* „фармацеут“ је неологизам (Skok 2: 296 s.v. *lějek*).

Т. Маретић каже да реч *љекарна* „Apotheke“ није добра (боље: *љекарница*), а да је *љекарник* „Apotheker“ добра реч и да је изведена од придева *љекаран*, који се налази у RЈAZU (Maretić 1924: 203).

Посрбица *лекарник* „апотекар“ забележена је 1814. у листу *Новине сербске*, као и *лекарница* „апотека“ 1813. (*Новине сербске*), 1838. (*Србска новина*), 1857. (*Подунавка*) и *лекарни* „медицески“ 1843. (Михајловић 1982: 176).

У етимолошким речницима чешког језика не помињу се *lèkárna* и *lèkárnik* (Machek 325 s.v. *lěk*; Holub/Кореšný 1: 201 s.v. *lěk*).

◆ Именице *лекарна* и *лекарник* су чешког порекла и на основу потврда употребљавале су се у 19. и у првој половини 20. века и у западној и у источној варијанти.

НАЗОР

■ „Именица ‘назор’ је из чешког (*názor*), боље је: *поглед*; дакле: Његови су *погледи* о томе врло смешни (смијешни).“ (ЈП 1934б: 190).

□ Љ. Стојановић: „*Назор* Ansicht, боље *поглед* (у пренесеном значењу)“ (ЈПаб 1937б: 181).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *názor* m. (често у мн.) „поглед, схватање, мишљење, убеђење; оцена, став“: Ж. Живановић Београд 1881, Е. Кумичић Загреб кр. 19 и поч. 20. в., М. Нехајев Загреб 1917, *Наша књижевност* 1946; „гедиште, учење, теорија, филозофски став“: лист *Дело* кр. 19. в., М. Нехајев Загреб 1932, *Летопис Матице српске, Архив за правне и друштвене науке* Београд 1926. (РСАНУ).⁴²⁹

У RЈAZU *názor* је девербатив од глагола *назрети*, *назирати* у значењу: „позор, пажња“ (само код Стулића) и „мњење“.

• У чешком језику *názor* m. „назор, гедиште, поглед, мишљење, схватање, убеђење“ (PSJČ; ЧСР). У HSSJ није потврђена та реч.

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► По Т. Маретићу, реч *назор* у значењу „мњење; Ansicht, Anschauung“ узета је „у новија времена“ из чешког језика са истим значењем (RЈAZU 7: 777).

Скок реч *назор* у значењу „Ansicht, Anschauung“ [„мишљење, уверење; слика, изглед; поглед, мишљење“] изводи из чешког, док за *назор* у значењу „пажња“ каже да је наша реч, са изведеницама: *назорљив*, *назор бити* „пазити“, *назорити* „гледати“, *назоривати*, *надзор*, *надзорни*, *на(д)зорник* „инспектор“, од псл. *zbrěti*, *zbrjō* „видети, гледати“ (Skok 3: 661–662 s.v. *zrěti*).

Т. Маретић каже да је реч *назор* „Ansicht“ (код Ђ. Поповића) од чеш. *názor* (Maretić 1924: 64; Maretić 1892: 88).

Махек изводи реч *názor* од основе *zor-* < стсл. *zbrěti*, *zbrjō* (Machek 719 s.v. *zřiti*).

У ЭССЯ реконструисан је псл. именица **nazorъ* на основу потврда у цсл., срп.-хрв., слн., чеш., слч., струс. („др.-русск.“), рус. дијал. и блр. дијал. (24: 76–77).

У ERHJ стоји да је именица *назор* (16. в.), са дијал. потврдом из Вараждина, од псл. **nazorъ* (> цсл. *nazorъ*, рус. дијал. *назор* „гледање, проматрање“, чеш. *názor* „поглед, мишљење“), изведено од глагола **nazrěti*, уз напомену да је најстарије

⁴²⁹ Поред ове речи, постоји још *názor* (тур. *pazır*) ист. „онај који надзире, надгледа (обично државну имовину), надзиратељ, надзорник“ са изведеницама: *назораш*, *назорашки*, *назорити* (Вук 1852, РСАНУ) и прилог *назѡр* од *зор* „помоћу силе, на силу, силом“, „снажно, силовито“, „без дозволе“, „с муком, с напором, једва; преко воље“ (РСАНУ). Код Шкаљића налази се турцизам *názor* / *názir* „контролор“ и *назорити* „контролисати“, као и прилог *назѡр* „силом, насилу“ (Škaljić 489). С обзиром на *-зор*, турцизам се укристио са домаћим *на(д)зор*.

значење „гледање“ (у дословном смислу), а да је савремено пренесено „начин на који се нешто схвата, поима“ вероватно из чешког језика (689 s.v. *názor*).

Миклошич има ссл. *назоръ* „*suspicio*“ из Иловичке крмчије из 1262. год., „*inspector*“ (Miklosich Lex. 403). Нема код Даничића.

◆ Именица *назор* у значењу „поглед, схватање, мишљење, убеђење“ чешког је порекла. По потврдама, у употреби је од 19. века. У значењу „позор, пажња“, та реч је од глагола *назрети* и прасловенског је порекла. Употребљава се у западној варијанти. В. *позорност*.

НАКЛАДА

■ „Реч *наклада* је према немачком Verlag, а добили смо је, вероватно, преко чешког *náklad*; место ње је боље употребљавати реч *издање*.“ (ЈП 1934д: 29–30).

□ Љ. Стојановић: „*Наклада* (која се преко Новог Сада увукла и код нас) [...] за наше је језичко осећање исто као кад бисмо рекли Verlag [...]“ (ЈПаб 1936ж: 85).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *наклада* f. „издање“: Загреб 1912, 1921, 1925, 1933–1934, Београд 1913, пол. 20. в., дат је наведени пример из ЈП (НЈ 3: 29), Нови Сад 1935, „залиха, маса (нечега)“: Загреб 1932. (РСАНУ).

У RЈAZU *наклада* „издање“ код Шулека и Ђ. Поповића.

• У чешком језику *náklad* m. „утовар“, „терет, товар“, „трошак, инвестиција“, „издање; тираж“ (PSJČ; ЧСР). У НССЈ потврђена је реч *náklad* „товар“: 1745, 1756, 1763, 18. в.; „трошак“: 1485, 1565, 1652, 1750, 1763, 1764. (2: 405).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У РСАНУ за реч *наклада* наведено је да је из чеш. *náklad* (РСАНУ 13: 797).

По Т. Маретићу, *наклада* је узета „у новије време“ из чеш. *náklad* у истом значењу (RЈAZU 7: 392).

У Скоку „od *naklasti* pf. prema *nakladati* impf. postoje u zapadnom književnom jeziku neologizmi uzeti iz češkoga: *nâklada* ‘Verlag’ prema njem. *Auflage*“ (Skok 2: 90 s.v. *klâsti*).

Т. Маретић каже да су речи *наклада* и *накладник* „Verlag“, „Verleger“ (код Шулека и Ђ. Поповића) од чеш. *náklad*, *nákladník*, *nakladatel* (Maretić 1924: 60; Maretić 1892: 88).

М. Московљевић је у свом речнику навео да су *наклада* и *накладник* чешке речи и да је боље *издање, издавач* (855).

П. Ивић и Љ. Јонке сматрају да је *наклада* бохемизам (Ивић П. 1998: 297; Jonke 1965: 158; Jonke 1971: 171).

По Махеку, девербатив *náklad* < *klásti* (Machek 251 s.v. *klásti*), а код Холуба и Копечног је то старији девербатив из цсл. *na-kladъ* од *klásti* (Holub/Корећný 1: 168 s.v. *klásti*).

У ERHJ стоји да је именица *наклада* (19. в.), са дијал. потврдом из Вараждина и потврдом у кајк., позајмљеница из чеш. *náklad* < псл. **nakladъ* (одатле хрв. старије *наклад* „додатак“ (16. в.), цсл. *nakladъ* „добит, камата, лихва“, слн. *naklād*, рус. *наклáд*) < **naklasti* (660 s.v. *nāklada*).

Уп. код Миклошича цсл. *накладъ* „*fenus*“ (Miklosich Lex. 404). Нема код Даничића. Шарапаткова ту реч изводи од глагола *nakladati* (деталније в. Šarapatková 2003: 209–210).

◆ Реч *наклада* у савременом значењу је бохемизам. Љ. Јонке сматра да је та реч дошла у другом налету после 1848. преко Шулекових речника. По потврдама у срп.-хрв. речницима, у употреби је од 19. века. Данас се употребљава у западној варијанти.

НАСЛОВ

■ В. § 2.1.1.1. (Белић 1933ђ: 66).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *наслов* т. „натпис; дело са одређеним натписом; назив и адреса уреда и сл. у заграљу неког службеног писма, акта и др.“, „звање, титула“; изведенице: *насловити, насловљавати, насловљивати, насловни, насловни* (РСАНУ).

У RJAZU *наслов* „титула“, код Шулека и Ђ. Поповића.

• У чешком језику †*náslov* т. „натпис, титула“ (PSJČ). У HSSJ није потврђена та реч.

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► По Т. Маретићу, реч *наслов* је узета „у новије време“ из чешког *náslov* у истом значењу (RJAZU 7: 628).

Скок је за реч *наслов* навео да је *чехизам* (Skok 3: 289 s.v. *sluti*).

Т. Маретић каже да је реч *наслов* „Titel“ (код Мажуранића и Ужаревића, Шулека и Ђ. Поповића) из чеш. *náslov* кад се мисли на титулу неке књиге (Maretić 1924: 62, 203; Maretić 1892: 88).

Посрбица *наслов* „фирма; адреса; титула“, забележена је 1841. у *Сербском народном листу*, као и 1847. у *Сербским народним новинама* (Михајловић 1982: 221). У значењу „адреса“ не мора бити бохемизам, већ пре посрбица од нем. *An-schrift*.

У етимолошким речницима чешког језика не помиње се реч *náslov* (Machek 557 s.v. *slouti*; Holub/Корећný 2: 338 s.v. *slouti*).

У ERHJ сматра се да је реч *наслов* (19. в.), са дијал. потврдом из Брусја и Вараждина, бохемизам, од чеш. заст. *náslov*, изведено од истог корена који је у речи *слово* (677 s.v. *náslov*).

◆ Именица *наслов* јесте бохемизам. По Љ. Јонкеу и В. Копривици дошао у првом налету почетком 19. века (Jonke 1965: 157; Jonke 1971: 170; Копривица 2008: 374), тако да је у Шулековом последњем речнику необележен, јер се већ усталио. И. Клајн каже да је *наслов* прилагођена реч из чешког језика (СЈП 2004: 182). Данас је то фреквентна реч.

НУЛТИ

■ В. Мићовић, у свом раду о стручним терминима, каже: „По угледу на формирање бројева, од *нула* је направљен адјектив *нулти* као: четврти, пети, стоти, а можда је узет и из чешког (*nultý, nulový*); од речи *нула* као именице придев је *нулски*. Сувишан је облик *нулти*, јер је не само тежак за изговор него се такви двоструки адјективни наставци граде обично или кад је од именице тешко извести придев или у нарочитим случајевима.“ (Мићовић В. 1952а: 160–161).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *ну̀лти* „редни број“, „који означава вредност изражену нулом“: Београд 1898, 1932, 1948; „који означава почетак“: Београд 1882; „неутралан“: Београд 1923, 1949. (РСАНУ).

У RJAZU тај придев није потврђен, већ само именица *ну̀ла* код Шулека и Ђ. Поповића.

• У чешком језику придев *nultý* „нулти члан каквог низа“, *nulový* „нулти“ (PSJČ; ЧСР). У HSSJ није потврђена та реч.

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Скок нема придев *нулти*, иако има одредницу *нула*, у којој каже да је *нула* поименичени латински придев *nūllus* у f. роду, ит. *nulla* „нула“ (Skok 2: 528 s.v. *nūla*).

Махек чеш. придев *nultý* изводи од термина *nula* < ит. *nulla* лат. порекла (Machek 402 s.v. *nula*).

Код Холуба и Копечног нема *nultý*, иако имају именицу *nula*, коју изводе из ит. *nulla* < лат. *nullus* (Holub/Кореšný 1: 248 s.v. *nula*).

◆ Придев *нулти* по свему судећи дошао је из чешког језика. По потврдама, у употреби је од 19. века у источној варијанти и данас је то учестала реч, посебно у обртима као што су *нулта толеранција* итд. Поред термина *нулти*, у језикословној терминологији користи се *нулски*, нпр. *нулска (апофонска) база*, енгл. *zero grade*, рус. *нулевая ступень*, нем. *Schwundstufe*.

ОГАВАН

■ А. Белић сматра да бохемизам *огаван* није још добио општу употребу, в. § 2.1.1.1. (Белић 1933ђ: 66).

□ *Огаван, огавност* в. § 2.1.1.2.1. (ЈПаб 1937а: 122).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику придев *òгāван* „осећање мучнине, гађења“: Мостар 1901, Загреб 1932, Београд 1939, 1950, 1955, „загађен, нечист“: Београд 1926, „који је ружног изгледа“: Крлежа Загреб 1920, 1953, Београд поч. 20. в.; „који својим поступцима изазива гнушање, презир“: Загреб 1910, Београд 1922; „који делује непристојно, срамотно, ружно“: Загреб 1901, 1910, Крлежа Загреб 1920, Београд 1950, „који се доживљава као нешто понижавајуће“: Косор Загреб 1916, Загреб 1923, Београд 1946, 1950, 1960, 1978, „који изазива осећање страха“: Загреб 1909; уп. *òгавити* рf. покр. „огадити, згадити“: А. Вуковић „Народна ветеринарска терминологија“; *гавити се* impf. покр. „гадити се, осећати физичку одвратност, нагон за повраћање; осећати моралну одвратност“ из RЈAZU (РСАНУ).

У RЈAZU *òгаван* „гадан“, код Шулека; није потврђен глагол *огавити*.

Дијал. *ǫgāvan* „који одбија својим особинама, понашањем, карактером, непријатан, мрзак“ Ново Милошево, Банат (РСГВ), *ǫgavan* бачки Буњевци (Reić/Vačlija), *ǫgāvan* „врло неугодан, одуран, гнусан“ бачки Буњевци (Sekulić).

• У чешком језику *ohavný* „ружан; непријатан; непристојан“, *ohavnost* „ружноћа; одвратност“ (PSJČ; ЧСР). У HSSJ потврђена је реч *ohavný* „ружан“: 1585, 1718, 1723–1724, 1753; „страшан, грозан (о болести, смрти)“: 1631, 1632, 1734, 1777; „непристојан (о човеку)“: 1697, 1718, 1764, 1794, 18. в. (3: 242–243).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► По Т. Маретићу, придев *ǫgavan* је од чеш. *ohavný* у истом значењу (RJAZU 8: 738).

Скок каже за реч *огаван* „гадан“ да се сматра чехизмом, од основе *gav-* добијене дуљењем од *gov-*, тако и у слн. и чеш. *ohavný* (Skok 1: 597 s.v. *gǫvno*).

Т. Маретић каже да су речи *огаван* и *огавност* „abscheulich, Abscheulichkeit“ (код Шулека) из чеш. *ohavný, ohavnost*, да су непотребне и да је боље користити: *гадан, мрзак, одуран* и *гад, мрзост, одурност* (Maretić 1924: 76; Maretić 1892: 89).

М. Московљевић је у свом речнику навео да је *огаван* из чеш. *ohavný* и да је боље *гадан, мрзак* (856).

В. Мажуранић каже за реч *огаван / огавен* да је прасловенска, са значењем према глаголу *огавити* „vexare, molestiam, inferre“, да је у северним словенским језицима веома раширена народна реч са значењем „одуран, гадан“ и да Белостенац има *огарен* „одурен“ што је штампарска грешка ум. *огавен* (Mažuranić 811–812).

У чешким етимолошким речницима само код Рејзека који каже да није јасно порекло за чеш. *ohavný*; по паралелама: слн. *ogáben*, пољ. *ogudny*, рус. *gádkij*, срп-хрв. *gǫдан*, везује је са лексемом *havět*, која је свесл. и потиче из псл. **gavěďь, gavěďь, gavěda* (Rejzek 424 s.v. *ohavný*; 196 s.v. *havět*).

У ЭССЯ потврђен је псл. **obgavъnъ(jь) < *obgava / *obgavъ* или од гл. *obgaviti* са суф. *-ъnъ*, на основу потврда: срп.-хрв. *огаван, огавен* „vexare“ (Mažuranić), *ǫgavan* (RJAZU), дијал. *ǫgavan* бачки Буњевци (Reić/Vačlija), слн. *ogáven* „трпак; одвратан; који изазива гађење; ужасан“ (Pleteršnik), *ogaben* „одвратан“, *ogávnj* „који изазива гађење“, стчеш. *ohavný* „одвратан, мрзак, безобразан; унакажен (о ранама); срамотан; бестидан; дрзак“, чеш. *ohavný* „безобразан, страшан, ужасан“, стслч. *ohavný* „који изазива гађење; страшан, ужасан; бестидан“, слч. *ohavný* „који

изазива гађење; ужасан; непристојан“, дијал. *ohavneŕi* „веома велики“, укр. *ogávний* „велики, снажан“ (26: 192). В. срп.-хрв. *gaviti se* „осећати гађење“ у SP које је са потврдама из других словенских језика изведено од псл. * *gaviti* „чинити да нешто буде ружно, грозно, изазвати гађење“ (7: 73 s.v. *gaviti* 1.).

Миклошич има огавити „*vexare, molestiam inferre*“, огавити „*molestia*“, огавити „*vexare*“, огавити „*molestia*“ и са ссл. потврдама (Miklosich Lex. 487). Код Даничића нема. У ESJS (574 s.v. *ogaviti*) каже се да од префигираног црквеног глагола *ogaviti* имамо срп.-хрв. *gaviti se*, срп. *гувити се*, слн. *ogáv(ž)en* „гнусан“ (Pleteršnik).

◆ Љ. Јонке и В. Копривица сматрају да је реч *огаван* бохемизам, који је дошао у првом налету почетком 19. века (Jonke 1965: 158; Jonke 1971: 171; Копривица 2008: 374), тако да је у Шулековом последњем речнику необележен, јер се већ био усталио. Т. Маретић и М. Московљевић сматрају ту реч бохемизмом, док В. Мажуранић каже да је прасловенска; уп. у ЭССЯ псл. предложак **obgavъnъ(jъ)*. Међутим Вук нема нити придев *огаван* нити глагол *огавити*, а који је у РСАНУ означен као покрајински на основу једне потврде из „Народне ветеринарске терминологије“. Код Миклошича је потврђен цсл. огавити. По потврдама, у употреби је од 19. века у западној и источној варијанти. У НЈ А. Белић и Љ. Стојановић су навели да та реч у четвртој деценији 20. в. није добила општу употребу у српско-хрватском језику.

ОКОЛНОСТ

■ В. § 2.1.1.1. (Белић 1933ђ: 66).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *око́лно́ст* f. „сплет прилика у којима се неко или нешто налази, живи итд.; дата ситуација“: Ј. Панчић Београд 1873, Београд 1938, 1950, Б. Пекић Београд 1980, М. Капор Загреб 1984, М. Селимовић (РСАНУ).

У RЈAZU *око́лно́ст* „оно што је около чега; особити догађај или стање уз какав чин“, код Шулека и Ћ. Поповића, са коментаром: „*posve* обична гјјеџ и *novijoj* *književnosti*“.

• У чешком језику *okolnost* „прилика“, „оклевање“, заст. „околина“ (PSJČ; ЧСР). У HSSJ потврђена је реч *okolnost*’ „прилика“: 1696. (3: 271 s.v. *okolný*).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► По Т. Маретићу, реч *око́лност* је узета „у новије време“ из чеш. *okolnost'* (RJAZU 8: 834).

Код Скока, реч *око́лност* је поименичење од придева *околни*, који се сматра *чехизмом* (Skok 2: 127 s.v. *kòlo*).

Т. Маретић каже да је реч *околност* „Umstand“ (код Мажуранића и Ужаревића, Шулека и Ђ. Поповића) из чеш. *okolnost'* (Maretić 1924: 77; Maretić 1892: 89).

Посрбица *околност* „околовштина“ забележена је 1846. у листу *Подунавка* (Михајловић 1982: 256). А. Србин је у филолошкој рубрици листа *Подунавка* као одговор Врдољаку Имоћанину предложио да се избаци кованица *околовштина* а да се употребљава *околност*; о пуристичким расправама између листа *Подунавка* и *Зора далматинска*, в. Михајловић 1984: 652.

По П. Ивићу, реч *околност* је чешког порекла која се прво учврстила у књижевном језику Хрвата, а затим су је преузели Срби (Ивић П. 1998: 296). Љ. Јонке и В. Копривица сматрају да је *околност* (у значењу „прилика“) чешког порекла (Jonke 1965: 157; Jonke 1971: 170; Копривица 2008: 374). Тако и И. Клајн каже да је то прилагођена реч из чешког језика (СЈП 2004: 182).

Махек изводи именицу *okolnost* од префигираног облика *okolo* < **ob-kolo* (Machek 270 s.v. *kolo*). Код Рејзeka је нема, наведене су само *okolo*, *okolí*, *okolní* < *kolo* од псл. **kolo* (Rejzek 425 s.v. *okolo*, 286 s.v. *kolo*). Холуб и Копечни је такође немају (Holub/Копечни 1: 253 s.v. *okolo*, 176–177 s.v. *kolo*).

У ЭССЯ (27: 140–141 **obkolъnostъ*) срп.-хрв. *околност* (RJAZU, Маžuranić 820 s.v. *okolovština*), слн. *okòlnost* „прилика“ (Pleteršnik, уз напомену да је из чеш.), стчеш. *okolnost* „опсег; небеско подручје; прилика“, чеш. *okolnost'* „околина“ (Kott), стслч. *okolnost'* „прилика“, глуж. *wokolność* „околина“, длуж. *hokolność* „id.“, рус. дијал. *око́льность* „околина; околишати, говорити увијено“ изводе се од псл. **obkolъnъ(jъ)* и суф. *-ostъ*, уз напомену да је старина проблематична.

◆ Именица *околност* је бохемизам. По Љ. Јонкеу и В. Копривици, та реч је дошла у првом налету почетком 19. века, тако да је у Шулековом последњем речнику необележена, јер се већ усталила. По потврдама, у употреби је од 19. века и данас је то учестала реч. У чешком језику *okolnost* „прилика“ је калк према нем. *Umstand*, а ово према лат. *circumstantia* (дословно „около стојеће“), док је у застарелом значењу „околина“, као и у срп.-хрв. *око́лност* (такође застарело) „оно

што је около чега“ (RJAZU), прасловенски дијалектизам (као што је наведено код Machek-а и у ЭССЯ).

ОПЕТОВАТИ

■ „*Опетовати* је непотребна позајмица из чешког језика (*opřtovati*), место нашега: *поновити, понављати*.“ (ЈП 1933ж: 250).

□ М. Стевановић, пишући о лексичко-стилским разликама између српског и хрватског, наводи као пример да се код Срба и Хрвата исти појмови и предмети означавају различитим речима *понављати – опетовати* (Стевановић М. 1965а: 202).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *опетовати* рf. и impf. „поново речи, (из)говорити, поновити, понављати“: *У мислима [је] опетовао по десети пут, оно, што је мислио Екселенцији казати* Ј. Суботић Нови Сад 1881, М. Стојановић Сењ 1879, *Бранково Коло* 1897, Ђ. Јакшић, Новак В. Загреб 1901, *Расковник*, Б. Пекић, „поновити, понављати наставно градиво“, „вратити, враћати у виду еха, као ехо, одби(ја)ти“: В. Назор, Загреб 1930, „уопште поново (у)чинити, (у)радити нешто“: *Слидећим сиеком, који се често опетовати мора, приправљамо млади нараштај [шуме] за просто стање* Б. Шулек Загреб 1866, *Мјесечник Правничког друштва* Загреб 1912, М. Прелог Београд 1926, К. Поповић-Мицина, Нови Сад 1904; покр. „вратити, враћати коње на супротну страну да наставе да трче у вршају“ Црквичко Поље, Пива; *опетовати се* „поново се десити, дешавати, поновити се, понављати се“: А. Тресић Павичић Сплит 1898, Ф. Маглајлић Загреб 1909, *Босанска Вила* Сарајево 1910, В. Дежелић Загреб 1929, *Мјесечник Правничког друштва* Загреб 1912. (РСАНУ).

У RJAZU *опетовати* „опет чинити, понављати“: *Opetovati, wiederholen, ripetare* Б. Петрановић Задар 1862, *Дубровник* 1868, М. Павлиновић Задар 1871, од речника код Стулића и Шулека, уз напомену да никада није била народна реч (RJAZU).

Уп. још од основе *опет* + -ов- следеће речи: *опетовање* гл. им. од *опетовати (се)*, код Стулића и Шулека, В. Petranović, *Ručna knjiga najnužnijih pravdoslovnih riječi, Zadar* 1862, М. Ђ. Милићевић Београд 1870, М. Нехајев Загреб 1917; именице *опетовалац* *nomina agentis* од *опетовати*, код Стулића 1806; *опетовало* п. заст. „направа, механизам који нешто опетује, понавља“, код Шулека 1860;

опетованост f. „стање и особина онога што се опетује, понавља; понављање“: А. Флакер Загреб 1982; *опетовница* f. заст. зап. кр. „посебна, продужна школа у којој се понављало и утврђивало наставно градиво пређено у прва четири разреда основне школе“: код Шулека 1860, С. Радић Загреб 1904, ЗНЖ, К. Ђалски-Шандор Загреб 1913, Ј. Лесковар Загреб 1917, И. Горан Ковачевић Загреб 1936, М. Крлежа Загреб 1947, Г. Николиш Загреб 1981; *опетовничар* m. заст. зап. кр. „ученик који похађа опетовницу“: код Шулека 1860, Напредак Загреб 1901; *опетовничарка* f. заст. зап. кр. „ученица који похађа опетовницу“: М. Марковац Загреб 1940; придев *опетоваћи* „онај који опетује, који се опетује, у којему се опетује“, код Шулека 1860; *опетован* „који се јавља поново, опет, поновљен“: код Шулека 1860, *Еликсир* (часопис) 1982; *опетовни* заст. „који се понавља и утврђује пређено наставно градиво, који је намењен за понављање и утврђивање наставног градива“: Р. Строхал Карловац 1906, К. Ђалски-Шандор Загреб 1913; прилог *опетовано* прилог „опет, поново, наново; понављајући више пута, у више наврата, стално“: *Браник* Нови Сад 1887, М. Нехајев Загреб 1917, В. Тресчец Загреб 1901, Ј. Драженовић Загреб 1948, Ј. Ковачић Загреб 1910, Б. Пекић Београд 1980. (RJAZU; РСАНУ).

- У чешком језику *opětovat* imperf. књиж. „повнављати (што)“, „узвраћати (што)“, *opětovat se* заст. књиж. „повнављати се“, прилог *opětovně* „поново“ (ЧСР); *opětovně* „понован, поновљен“ (PSJČ; ЧСР). У НССЈ потврђен је глагол *opätovat* ’ „враћати“: 17. в.; „повнављати“: 1749, 1760, 1796. (3: 315).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Скок каже да је глагол *опетовати* из чешког језика као деноминал са суфиксом *-овати* од балтослов., псл. и свеслов. прилога *opet*, а да су *опетовњак*, *опетовница* новији школски неологизми, које према Маретићу треба заменити са глаголом *повнављати* (Skok 2: 648 s.v. *péta*).

Т. Маретић каже да је глагол *опетовати* „wiederholen“ (код Шулека и Ђ. Поповића) из чеш. *opětovati* и да је непотребан поред наших речи: *поновити*, *повнављати* (Maretić 1924: 79; Maretić 1892: 70, 90).

По чешким етимолошким речницима, глагол *opětovat(i)* (као и *opět* и *opět(ov)nu*) изводи се од псл. **opęť* (Machek 415 s.v. *opět*; Rejzek 2001: 429 s.v. *opět*).

◆ Глагол *опетовати* је бохемизам. Љ. Јонке сматра да је та реч дошла у другом налету са Шулековим речницима, тако да је већ у његовом последњем речнику необележено (Jonke 1965: 158; Jonke 1971: 171). У употреби је од 19. века у западној и источној варијанти.

ПЛОХА, ПЛОШИЦА

■ „*Ploha* је недопуштена туђица (чеш. *plocha*), јер имамо своју реч (површина).“ (ЈП 1933ж: 251).

■ „Имен. *плошица* је демин. од имен. *плоха* која је узета из чеш. језика (*plocha*) и која нам је сасвим непотребна код наше речи *површина*“ (ЈП 1936а: 127).

□ *Плоха* в. § 2.1.1.2.1. (ЈПаб 1937а: 122).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *плѡха* f. „спољна страна чега, површина“: М. Нехајев Загреб поч. 20. в., М. Лалић Београд пол. 20. в., „комад земље, парцела одређена за што“: В. Калѡб Загреб ср. 20. в., Београд 1951, мат. „граница која одваја геометријско тело од спољашњег простора или од другог тела“: Загреб 1955; „плоча“: Г. Мартић Загреб кр. 19. в.; покр. „плусак, плаха киша“: А. Шеноа Загреб кр. 19. в., „облак“: Е. Кумичић Загреб кр. 19. в. и поч. 20. в., Г. Крклец Загреб 1947; покр. „округла и глатка камена плочица којом се гађа на одређену удаљеност, у други камен, у (дечјој) игри, плојка“: И. Ћипико Београд поч. 20. в; нема именице *плошица* (РМС).

Уп. још у значењу „површина“ *плошина*: Загреб 1934; *плоштина*: А. Г. Матош Хрв. поч. 20. в., Београд 1913. (РМС).

У RЈAZU забележена су три хомонима: *плоха* „површина“, код Шулека; *плоха* „плоча“, код Шулека, са коментаром да је реч сумњива; *плоха* „плаха киша, плусак“, има је и у слов. језицима, код Белостенца и Шулека.

• У чешком језику *plocha* f. „површина, раван“, „плоча, табла“ (PSJČ; ЧСР). У HSSJ није потврђена та реч.

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► По Т. Маретићу реч *плоха* „површина“ је из чеш. *plocha* (RЈAZU 10: 82).

Скок каже да је *плоха* Шулеков геометријски термин, из чеш., поименичени придев женског рода (Skok 2: 687 s.v. *plòha*).

Т. Маретић каже да је реч *плоха* „Fläche“ (код Шулека) из чеш. *plocha* и да је непотребна, те да уместо ње треба користити *површина*, *површије* (Maretić 1924: 87; Maretić 1892: 90).

У чешком, Холуб и Копечни изводе *plocha* из првобитног **plok-*, као старе дублетне форме поред *ploský*, која је настала под утицајем нем. *flach* (HolubКорећну 279 s.vv. *plocha*, *plochý*).

Махек наводи да је од *plochý* изведена реч *plocha*, да је најстарији пример из 1598. и да је из нем. *flach* (Machek 462 s.v. *plochý*). По Миклошичу, чеш. *plochý*, *plocha*, пољ. *plochy*, укр. *plochyj*, рус. *plochoj* потиче из стнем. *flach* (Miklosich 251 s.v. *plochy* 2).

Рејзек је навео Махекову етимологију, али се са њом не слаже, већ *plochý* изводи из псл. **plochъ* < **plosкъ*, поредећи слн. *plòh*, глуж. *plocha* „површина, раван“, рус. *plochoj* „рђав“, из ие. **plok-s-* (Rejzek 477 s.v. *plochý*). За домаће, словенско порекло иступа и М. Сној у *Bezljaj* 3: 60 s.v. *ploh* II.

◆ Реч *плоха* (од ње *плошица*) у значењу „површина“ јесте бохемизам. Љ. Јонке сматра да је дошла у другом налету преко Шулековог речника и да је у његовом другом речнику необележена, јер се дотад усталила (Jonke 1965: 158; Jonke 1971: 171). По потврдама, *плоха* је у употреби је од 19. века, док њена изведеница *плошица* није регистрована у речницима српско-хрватског језика.

ПОЗОРНОСТ

■ Коментар за реченицу: *Тако ја саслушаван... са више позорности...* „Pozornost“ је недопуштена туђица (чеш. *rozornost*), јер имамо своју реч – пажња; дакле: ... са више *пажње*.“ (ЈП 1933л: 123).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику није потврђена реч *позорност*; уп. *пòзор* т. „усредсређеност, напрегнутост мисли, погледа, слушања на једну одређену ствар, сабраност, пажња“: А. Шеноа Загреб кр. 19–поч. 20. в., „призор“: Ђ. Јакшић, С. М. Љубиша Београд поч. 20. в., војн. „заповест да се стане мирно, руку опуштених низ тело, погледа управљена право“: Б. Ћосић Београд 1953; придев *позоран* „који испољава позор, који ради с позором, пажљив, готов, спреман на што“: *Виенац* Загреб 1885, *Антологија филозофских текстова* Загреб 1954. (РМС).

У RJAZU *pòzòrnòst* „својство онога, који је позоран“, само код Ћ. Поповића, уз напомену да је то учена реч; у изр. *побудити позорност* покњишки „кад се што необично догоди, па се људи томе чуде, на пр. кад млади какав лијечник излијечи какву тешку болест, које старији лијечници нијесу излијечити могли, онда ће се рећи, да је млади лијечник побудио (или пробудио) позорност“, код Шулека и са потврдом из 19. века; *pòzor* од гл. *позрети* „поглед“, од 16. в., „око“, код Стулића, „лице“, „пажња“, „облик, обличје“, „призор“; придев *позоран* „онај који има позор, пажњу“, код Шулека и Ћ. Поповића.

Код Вука има *pòzor* „пажња“: *имај позор на то – идем ја, а ти имај позор* (Вук 1852).

• У чешком језику *pozornost* „пажња, усредсређеност“, „предусретљивост, сусретљивост, љубазност (према коме)“, „поклон, сувенир у знак пажње“; *pozor* „пажња, позор“, војн. „позор“ (PSJČ; ЧСР). У HSSJ је потврђена реч *pozornost* „пажња“: 1763, 1777, 18. в.; „љубазност“: 1777, 1790; „опрезност“: 1760, 1763; „услужност“: 1796. (4: 251).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► По Скоку реч *позорност* је из чешког, апстрактум од *позор*, који је поствербал основе *zor-*, од *позор* даље изведен је придев *позоран*, поименичено *позорница* „бина“, *позорје*, *позорљив*, *позориште*, (*у*)*позорити* (чехизам!), *позорница*, *призор* итд. < псл. *zbrěti*, *zbrjō* „видети, гледати“ (Skok 3: 661–662 s.v. *zrěti*).

Махек чеш. *pozor* изводи из основе *zor-* < стсл. *zbrěti*, *zbrjō* (Machek 719 s.v. *zříti*).

Холуб и Копечни изводе реч *pozor* (и *pozorovati*) од основе *zor-* < псл. *zbrěti*; међутим *pozor!* „пажња“ из нем. *beachten* [„пазити се, обзирати се на, водити рачуна о; запажање, осврт, обзир, пажња“, *achten* „(високо, врло) поштовати, ценити; сматрати, држати, судити“, *be* служи за промену из интранзитивног у транзитивно стање *achten* > *beachten* „пазити на што“] (Holub/Кореšný 1: 290, 439 s.vv. *pozor*, *zříti*).

Уп. рус. *позоръ* „поглед; стид, срам(ота)“ (Даль s.v. *позора*), *позор* „срамота, брука“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.). Фасмер изводи рус. *позор*, заједно са укр. *позір* „пажња“, буг. *позор* „срамота“, срп.-хрв. *позор* „пажња“, слн. *pozòr* „id.“, чеш. и слч. *pozor* „id.“, пол. *pozór* „поглед“, од *зреть*, *взор* (Фасмер 3: 303 s.v. *позор*). Куркина, такође, наведене словенске облике изводи од псл. *po-zbrěti* уз

коментар да се још поч. 19. века среће у црквенословенско значење „призор“ (нпр. код Пушкина⁴³⁰) (ТСРЯ Шв. 680).

◆ По В. Копривици, реч *позорност* преузета је из чешког у срп.-хрв. језик у 19. веку (Копривица 2008: 374), што се види по потврдама из RЈAZU, по којима се употреба ограничава само на 19. век. Именица *позорност* у значењу „пажња“ јесте чешког порекла. Бохемизам је, такође, реч *позор* у значењу „пажња, усредсређеност“, која се употребљава као заповест. Тако и у чешком *pozor!* „пажња“, у којем је дошла из нем. *beachten* (Holub/Корећну). Отуд и код Скока *чехизам* глагол (*y*)*позорити*. Међутим срп.-хрв. именица *позор* „поглед, призор“ је од *позорь* „(сценски) приказ, пример, узор“, као и *позориште*, које су црквенословенског порекла, рано (од XIII в.) посведочене и у српскословенском. В. *назор*.

ПОЈАМ, ПОЈМИТИ, ПОЈИМАТИ

■ Пишући о позајмљеним речима и њиховом значењу и уласку из књижевног у народни језику у Маретићевом *Језичном саветнику*, Љ. Стојановић као пример наводи *појмити* и *појам*: „међу њима [позајмљеницама] има и таквих које не одговарају значењу које би према нашем језику имале. На пр. у нар. језику има глагол *појмити* у значењу *sich anschicken*: појми да рече (= заустити), да га удари (= нешто мало мање него замахну), да устане (= учинити покрет као да ће устати); Хрвати су узели из чеш. *dojam* *Eindruck* (али им значење није јасно јер га узимају за *Einfluss*), а ми смо примили *појам* *Begriff*, и даље извели *појмити*, *појимати*“ (ЈПаб 1936е: 59).

□ М. Будимир у свом раду разматра грчку подлогу многих књижевних језика, па тако *појмити* и *схватити* пореди са лат. *comprehendere*, указујући да су нем. *begreifen*, пољ. *pojnować*, мађ. *felfogás* и наше речи уствари семантичке копије латинске речи и истиче да све наведене речи по својој семантичкој садржини потпуно одговарају грчкој *syllambanein*, а да наше речи у народном говору имају другачију функцију „У целој Босни [...] *појмити се* значи ‘доћи себи, прибрати се, ојачати’“, тј. да је ово значење изазвано спољним утицајима (Будимир 1934: 230, 233).

⁴³⁰ О томе више код В. В. Виноградова, в. на сајту: <http://etymolog.ruslang.ru/vinogradov.php?id=posor&vol=3>.

□ Г. Добрашиновић, описујући језичке појаве у приповеткама Милована Ћ. Глишића, набраја лексеме („наше ријечи“) којих има код Вука, али у другачијем значењу, те помиње и лексему *појмити* (Глишић Приповетке, Београд 1882, 12: 66), код Вука *појмити се* (Добрашиновић 1958: 185).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *појам* / *појам* т. „мисаона синтеза битних, заједничких обележја једне групе предмета“: Београд 1922, „основно знање о чему“: Загреб 1913, Београд 1932, „схватања, погледи“: Крлежа, Р. Домановић, „мишљење о коме или чему, представа“: М. Глишић; изведенице: *појамни*, *појамно*, *појамност*; глагол *појмити* „умом схватити, смисао“: Загреб поч. 20. в., Београд кр. 19. и поч. 20 в.; *појмити (се)* покр. „поумити, машити се“: М. Глишић, Ј. Веселиновић; *појмити се* „придигнути се, подићи се“: Б. Ћопић; нема *појимати* (РМС).

У RЈAZU *појам* „помисао“, код Шулека и Ћ. Поповића, уз напомену да је у *наше време* то обична књижевна реч; *појмити* **1.** „узимати, примити“, код Дела Беле, Стулића, потврда од М. Држића; **2.** „докучити, схватити“, у том значењу начињен је од именице *појам*, код Шулека и Ћ. Поповића; *појмити се* „опоравити се“, код Дела Беле и Стулића, „сегнути се, машити се“: код Вука; „попети се“, у НП; нема *појимати*.

• У чешком језику *pojet* т. „појам; представа, слика“; *pojimat* impf. „узимати некога, нешто“, „укључивати у нешто“, „схватати“, „обузимати некога“ (PSJČ; ЧСР). У HSSJ је потврђен само глагол *pojimat* ’ „узимати некога, нешто“: 1708, 1758, 1779; „хватати“: 1759, 1763; „узимати за себе“: 1795, 1797; „схватати“: 1655. (4: 9 s.v. *pojimat*’, 7 s.v. *pojat*’).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► По Т. Маретићу реч *појам* „помисао“ узета је у *новије време* из чешког језика, чешки књижевници су начинили *pojet* од глагола *pojiti* „ухватити, схватити, докучити“, а према нем. *Begriff* < *begreifen* „схватати, докучивати“ (RЈAZU 10: 472).

По Скоку, поствербал с префиксом *појам* (и бројни други: *дојам*, *најам*, *објам*, *обујам* итд.) настао је од основе *јам-* (у срп.-хрв. то је једна од девет основа од

псл. глагола **ę-ti*); *pojmiti (se)* (Пива – Дробњак, субјект – говеда) „поправити се“ = *nōjmīt* (Космет) „почети“ (Skok 1: 777–778 s.v. *jėti*).

Т. Маретић каже да је реч *појам* „Begriff“ (код Ђ. Поповића) из чеш. *rojet* и да је од ње начињен глагол *pojmiti*, док је *pojmati* „begreifen“ (код Шулека и Ђ. Поповића) од чеш. *rojmati* (Maretić 1924: 93; Maretić 1892: 91).

Поред *појма* из чешког, примљено је руско *поњаће* за исто значење (Maretić 1892: 71).

Именица *појам* је, по мишљењу Љ. Јонкеа, В. Копривице и И. Грицкат, бохемизам (Jonke 1971: 167; Jonke 1953: 3; Копривица 2008: 374; Грицкат 1981: 132). Тако и И. Клајн каже да је то прилагођена реч из чешког језика (СЈП 2004: 182).

П. Ивић, говорећи о понародњавању српског књижевног језика за време Вука, набраја лексеме (црквенословенске и руске речи) које су прогнане из „горњег слоја“ књижевног језика, а и замењене другим речима, са којима су реченице постале лакше и спретније, међу њима и *поњатије* са *појам* (Ивић П. 1998: 220; Ивић П. 1988: 19).

По чешким етимолошким речницима, поствербал *rojet* је од основе *jet-* < *jmati* псл. порекла (Machek 231 s.v. *jmouti*; Holub/Корећný 1: 156 s.v. *jmouti*).

Уп. пољ. *rojać* „узети, ухватити, заробити, венчати се“ (14–17. в.) и прен. *rojać (rozumet)* „схватити“ (од 15. в.), *rojęcie* „узимање к себи; венчање“ (15–18. в.) и *rojęcie rozumet* „схватање“ (од 16. в.), *rojmać* „ухватити, заробити“ (18. в.), *roimać* „id.“ (16–18. в.), *rojnować* „хватати, узети (у брачну заједницу)“ (16. в.), *roitnować* „id.“ (15. в.), који своје порекло воде од *imać* „хватати (у заточеништво)“ (14–17. в.), касније само *imać się* „хватати се за нешто“ (16. в.), од псл. **im-a-ti*, *im-a-je-* итеративни глагол од impf. **ę-ti*, *ьте-* (Bańkowski 2: 678–680 s.v. *rojać*, *rojęcie*, *rojmać*, *rojnować*; 1: 541–542 s.v. *imać*). Код Бориша, *imać* „хватати, узимати“ (од 14 в.), данас *imać się* „хватати се за нешто“; са префиксом *rojmać* „ухватити“; у каш., чеш., цсл., од псл. **jmati* од псл. **ęti* (Boryś 198 s.v. *imać*).

◆ Реч *појам* је бохемизам. Љ. Јонке узима да је та реч дошла у другом налету после 1848. год. преко Шулековог речника, тако да у његовом другом речнику из 1874. год. није обележена као бохемизам. По потврдама, у употреби је од 19. века

и данас је фреквентна реч. Од ње изведен је глагол *појмити* у значењу „докучити, схватити“. В. *дојам*.

ПОКУС

■ „Реч ‘покус’ (Probe, Versuch) је из чешког *rokus*, боље: *оглед, покушај*“ (ЈП 1934в: 217).

■ В. М. Мићовић: „*Покус* је узето из чешког (*rokus*) или из руског (*покус*), а *опит* је такође руска реч (*опыт*). Место обе ове речи најбоље је узимати нашу реч *оглед* (нем. Versuch, фр. *essai*), која је, поред међународног термина *експеримент*, у експерименталним наукама најчешћа.“ (Мићовић В. 1952б: 259). В. *опит* § 2.2.1.1.1.

□ В. § 2.1.1.2.1. (ЈПаб 1937а: 122).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *покус* т. „поступак којим се под одређеним условима намерно изазивају појаве ради испитивања и тражења законитости, проба, опит, експеримент; проверавање чега“, „претходно извођење позоришног комада, опере, концерта и сл. без публике, проба“, „покушај, кушање, оглед“: А. Шеноа Загреб кр. 19. и поч. 20. в., Б. Јевтић Београд 1935; изведени глагол *покусити* рф. заст. „покушати“: А. Шеноа Загреб кр. 19. и поч. 20. в.; придев *покусни* „који се односе на покусе, који служе за покусе, за испробавање, пробни, опитни“: Загреб 1954. (РМС).

У RЈAZU *покус* „покушај“, код Шулека и код Б. Петрановића (Загреб 1862), са коментаром да је то учена реч (RЈAZU). Поред тога, има *покус* „биљка“, код Шулека, и изведенице *покусити* „*experiri, gustare, tentare*“ [= *кушање*], од *покусити*, „искусити“, „окусити (јело или пиће)“, „покушати, огледати, пробати“, *покусити се* „покушати“, код Даничића. Реч *покус*, као ни *покушати се*, није народна, него црквенословенска, долази у споменицима писаним српскословенским језиком. Фитоним би могао бити и од **kqsati > кусати* „грести“.

• У чешком језику *rokus* т. „покушај“, „покус, оглед, експеримент“, „покушај, почетни рад, оглед“; уп. *rokusiti se* рф. „покушати“ (PSJČ; ЧСР). У HSSJ није потврђена та реч.

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► По Т. Маретићу, реч *покус* „покушај“ је из рус. *покусъ* или чеш. *pokus* (RJAZU 10: 571).

Скок каже да је реч *покус* из чешког, поствербал од основе *kus-* (две основе *kus-* и *kuš-* по пореклу су из псл. периода, позајмљено из гот. *kausjan*) (Skok 2: 247 s.v. *kūšati*).

Т. Маретић каже да је реч *покус* „Versuch, Probe“ (код Мажуранића и Ужаревића и Шулека) из рус. *покусъ* или чеш. *pokus* (Maretić 1924: 94; Maretić 1892: 91).

Љ. Јонке и В. Копривица сматрају да је *покус* „оглед“ чешког порекла (Jonke 1965: 157; Jonke 1971: 170; Копривица 2008: 374). Т. Прпић каже да је реч *опит* руског порекла и да треба користити „наш лабораторијски *pokus*“ (Prpić 1956: 22).

У чешком, поствербал *pokus* < *pokusiti* води порекло из псл., а позајмљено је из гот. *kausjan* (Machek 309 s.v. *-kusiti*; Holub/Корећни 1: 195 s.v. *-kusiti*).

◆ Реч *покус* је чешког порекла. Љ. Јонке сматра да је та реч дошла у првом налету почетком 19. века и да је у Шулековом последњем речнику необележена, јер се већ усталила. По потврдама, у употреби је од 19. века, посебно у западној варијанти.

ПРВОТНИ

■ „Првотни“, *ursprünglich*, је од чеш. *prvotní*; непотребно је код речи *први*, *исконски* и сл.“ (ЈП 1935д: 256).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику придев *првотни* „који је први у нечему или по нечему, почетни, првобитан“: М. Батут Београд 1896, А. Базала Загреб поч. 20. в., „који је био у употреби пре другог, бивши, ранији, првобитан“: А. Барац Загреб 1954; изведенице прилог *првотно* „у изворном облику, првобитно, оригинално“: П Коњовић Београд 1956; именица *првотност* „особина онога што је првотно“ (РМС).

У RJAZU *првотан* „који је по времену, по положају, по значењу, по деловању и по облику први“, код Шулека и Ђ. Поповића.

• У чешком језику *prvotní* донекле застарела реч, ређе *prvotný* књиж. „првобитан, првотан, први, почетни“, „први, основни, главни, примаран“ (PSJČ; ЧСР). У HSSJ потврђена је реч *prvotný* „почетни“: 1571, 1675, 1691, 1716, 1736. (4: 556).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У RJAZU, Т. Маретић сугерише да је реч *првотан* словенског порекла, јер су наведене паралеле из словенских језика: слч. *prvoten*, чеш. *prvotní*, пољ. *pierwotny* (12: 565).

Скок каже да је реч *првотан* из чешког, од *prvota*⁴³¹ „Vorzeit“ [„прошлост, прастаро доба“] апстрактума на *-ota* (Skok 3: 62 s.v. *prvī*).

Т. Маретић каже да је придев *првотан* „ursprünglich“ (код Шулека и Ђ. Поповића) из чеш. *prvotní* (Maretić 1924: 118; Maretić 1892: 93).

По Махеку, нови термин *prvotný* од *prvot* (слч. *z prvoti, od-, na-, z prvotky*, уп. пољ. *pierwoć*) < *prvú*, са необичним *o-t* (скраћено од *prvo-byt*?, уп. слч. *prvobytný*, рус. *pervobytnyj* [*первобытний*]) (Machek 488 s.v. *prvú*).

Љ. Јонке и П. Ивић сматрају да је придев *првотан* бохемизам (Jonke 1971: 169; Ивић П. 1998: 296–297).

Холуб и Копечни изводе *prv-otný* (*prvot-iny*) од *prvú* < псл. **prvъ* (Holub/Корећњу 1: 298 s.v. *prvú*).

Уп. у пољ. *pierwotny* „давни, праисторијски; примитиван; први, почетни“, од 16. в., деноминал од пољ. *pierwoć* „почетак неког периода“ (апстрактна именица од стпољ. придева *pierwu*) или од непосредченог облика †*pierwota* (Boryś 431 s.v. *pierwotny, pierwocina*).

◆ Придев *првотан* је чешког порекла. Тако је тумаче и Скок, Љ. Јонке и П. Ивић. У последњем Шулековом речнику је необележен, јер се усталио у језику. По потврдама, у употреби је од 19. века у западној и источној варијанти.

*СКЛАД, СКЛАДИШТЕ

■ В. Мићовић, у свом раду о стручним терминима, навео је: „У нашем језику народна реч *склад* значи међу између две њиве, узвишицу у њиви до које се оре и уопште мало узвишење (Морава се излила до склада, кућа у склад). Вук наводи да *склад* (складња, кладња) значи још и крстина. Од ове речи изведене су: *складан*, уљудан (*artig*) и *складност*, *складноћа*, уљудност (*Artigkeit*), које се, према Вуку, говоре у Дубровнику. Реч *склад*, позајмљена из чешког, значи: слагање, сазвучје,

⁴³¹ В. у чешком *prvota*, која је забележена не у чешком речнику (PSJČ), већ на сајту тог речника на двема фишама:
http://bara.ujc.cas.cz/psjc/search.php?hledej=Hledej&heslo=prvota&where=hesla&useregexp=use&zobraz_ps=ps&zobraz_cards=cards&pocet_karet=3&ps_heslo=prvotni&ps_startfrom=0&ps_numcards=0&numchange=no¬_initial=1

акорд, хармонију; *бити у складу* значи слагати се, бити (стајати) у хармонији с нечим. Од ове речи направљени су придеви *складан* и *прикладан* и глагол *ускладити* ('довести у склад'), даље сковане су речи *складати* (компоновати), *складба* (композиција), *складитељ* (композитор), али се ове три речи не чују и не говоре у Београду; најзад, из чешког је узета реч *складиште*, која означава: *стовариште, слагалиште, сместиште, магазин*. Руска реч *склад* има два значења. Прво значи што и чешка реч *склад*, а затим што и чешка реч *складиште*, тј. стовариште, слагалиште, сместиште, магазин.“ (Мићовић В. 1952б: 169).

■ А. Белић, разматрајући стране речи, каже за реч *складиште*: „и поред тога што у нашем језику има речи *складња* у покрајинској употреби, ипак реч *склад*, која је у сасвим обичној употреби и сасвим са другим значењем, јасно показује да је *складиште* изазвано руском речју *склад* (која има искључиво то значење), међутим ми имамо *слагалиште, стовариште* које су нам речи за тај појам сасвим довољне“ (Белић 1950а: 89).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

■ У српско-хрватском језику *скл̑д* / *скл̑д̑* т. „правилна распоређеност“: Београд 1937, Загреб 1953, „одговарајући однос“: Београд поч. 20. в., „подударност“: Назор Загреб пол. 20. в., Нови Сад 1949; „пријатељски однос“: Загреб 1861–1865, Београд 1954; „мелодичност“: Нови Сад 1882, „усклађеност (боја, нијанси)“: Загреб 1951; „наслага, слој“: Београд 1913, 1953; „међе од неузоране земље између двеју њива“: Ристић-Кангрга; *скл̑д̑иште* п. „стовариште“: Загреб 1935, Београд 1955, фиг. „велика количина, богатство“: Београд 1949, Крлежа Загреб 20. в. (РМС).

У RЈAZU **1.** *скл̑д̑* „слога, јединство, мир“: код Вранчића (у супротном значењу, несклад), Витезовића, Дела Беле, Белостенца, Стулића, Вука, Ивековића, **2.** *скл̑д̑* „међе од неузоране земље између двеју њива“: код Вука и Ивековића, **3.** *скл̑д̑* „две складно сложене бразде на њиви“ Лика, **4.** *склад* „слога; збор“: код чак. писца из 16. в., **5.** „врста рибе у Стону“⁴³²; *складиште* „место где се роба чува“: код Шулека и Ђ. Поповића.

⁴³² По Скоку, *скл̑т* / *скл̑д̑* „риба која нема љуске него кожу“ је далмато-романски лексички остатак од вулгарно-латинског деминутива (Skok 3: 260 s.v. *sklat*).

Код Вука има *скла̀д* „(с)кладња, крстина, стог“; „међа између две њиве“ (Вук 1852).

• У чешком језику *sklad* м. „стовариште; састав, склоп; склад, хармонија; дућан“, *skladiště* п. „стовариште, магацин; трговачки центар; дућан“ (PSJČ; ЧСР). У НССЈ потврђена је реч *sklad* „складиште“: 1625, 1702, 1796; грам. „састав“: 1795; „међа“: 1624, 1722; „клада“: 1563, 1657, 1702, 1770. (5: 262–263).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У RJAZU именицу *скла̀д* „слога, јединство, мир“ уредници виде као префигирани облик *s-klad*, од основе која је у глаголу *класти* „стављати, метати“, и упућују на стел. *съкладъ* „compositio“, рус. *склад* „слагалиште, складност, састав“, пољ. *skład* „састав, склад у музици и другим уметностима“, чеш. и слч. *sklad* „састав, складиште и друга значења“; на крају коментаришу да су се значења те речи многоструко развила, али често са малим разликама; потврде датирају од 15. века (15: 223–226).

По Скоку, именице *скла̀д* и *складиште* су изведене од *скласти* и *скла̀дати* „сложити“ < *класти* псл. порекла (Skok 2: 90 s.v. *klāsti*).

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже да је реч *складиште* „Niederlage“ (у трговини) из чеш. *skladiště*, док за реч *склад* каже да је наша, док су речи *складати*, *складатељ*, *складба* из чеш. (Maretić 1924: 133, 132).

Код Даничића у речнику *съкладъ* / *складъ* „concordia“ и *съкладънь* / *складънь* „concorс“, кр. 14. и 15. в., у изворима који су на старосрпском језику (Даничић 3: 237). Миклошич има *съкладъ* „compositio“ (Miklosich Lex. 927).

В. Михајловић има посрбице: *склад* „рима; хармонија; концепт“ (1827), *складан* „хармоничан“ (1841), *складност* „хармонија“ (1842), *нескладно* „апсурдно“ (1846) и *нескладност* „апсурдност“ (1832) (Михајловић 1984: 432, 1982: 230).

Љ. Јонке сматра да је речи *складиште* и *складба* начинио Шулек (Jonke 1965: 138).

У чешким етимолошким речницима *skladiště* је рецентно, од глагола *klāsti* (Machek 252 s.v. *klāsti*; Holub/Кореčný 1: 168 s.v. *klāsti*). Именица *sklad*, по Махеку је девербал од основе *klad* (< *klāsti*) и суф. *s-* (ор. cit.). Код Холуба и Копечног је нема.

Уп. у руском језику *складъ* „складиште, спремиште, стовариште, магацин; склад, хармоничност“ (Даль s.v. *складанье*), *склад* „id.“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.). По Куркиној, то је изведеница од глагола *класть* (ТСРЯ Шв. 887).

◆ Именица *складиште* је бохемизам, која је дошла преко Шулека. По потврдама, у употреби је од 19. века и данас је учестала реч. Међутим именица *склад* није, на основу изложеног етимолошког прегледа, ни из чешког ни из руског језика. Речи *с(ь)кладъ* и *с(ь)кладнь* потврђене су у старосрпском у истим значењима која имају данас („слога“, „сложен“, Даничић).

СЛУЧЕНИНА

■ „Реч ‘слученина’ је из чешког језика; непотребна је код наших речи *веза*, *спој* и сл.“ (ЈП 1935а: 122).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику неодомаћено *слученина* f. „једињење, спој“: Базала, Загреб поч. 20. в. (РМС).

У RЈAZU *слученина* „спој, веза“, код Шулека.

• У чешком језику хем. термин *sloučenina* f. „хемијска реакција“ (PSJČ). У HSSJ није потврђена та реч.

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У RЈAZU уз реч *слученина* упућује се на чеш. *sloučenina* (15: 611).

Код Скока те речи нема.⁴³³

Т. Маретић каже да је реч *слученина* „Verbindug (у хемији)“ (код Шулека) из чеш. *sloučenina*, да се више не употребљава и да је боље *случак* (Maretić 1924: 136; Maretić 1892: 95).

Љ. Јонке сматра да је реч *слученина* бохемизам, који је необележен у последњем Шулековом речнику, јер се усталио у језику (Jonke 1971: 169).

По чешким етимолошким речницима, од глагола прасловенског порекла *loučiti* изводе се *sloučiti* „спојити“, *lučba* „хемија“ (> *lučebni* и *loučenina*), као и *s-loučenina* (Machek 341 s.v. *loučiti*; Holub/Корећný 1: 210 s.v. *loučiti*).

⁴³³ Под одредницом *лучити* „на(и)лазити, добивати“ (који се користи и са префиксом *с-* *случити* „догодити се“), Скок, разматрајући потпуне хомониме *лучити* „добити“ и *лучити* „растављати; спајати“, наводи хомониме *случити* „догодити се“ и *случити* „здружити се“ (13.в.), са паралелама у рус. *случить* „ассоуплер, спојити“ и чеш. *sloučiti* „joindre, спојити“ (Skok 2: 324 s.v. *lúčiti*).

◆ Именица *слученина* је бохемизам. По потврдама, употребљавала се од 19. века, посебно у западној варијанти, међутим данас је застарела реч.

СМЕР

■ Одговор М. С. Московљевића на питање читаоца: „Географски *правац* или *смјер*? Прво је боље, јер је *смјер* с тим значењем чешка реч. У нашем језику *смер* може значити само *мета*, *циљ*.“ (НП 1937б: 191).

■ В. М. Мићовић, у свом раду о стручним називима, каже: „у новије време неки писци употребљавају реч *смер*. Реч *смер*, у значењу *правац*, узета је из чешког, а наша реч *смер*, према Љ. Стојановићу, значи *намера*. Дакле, чешкој речи *смер* која значи *правац* и која се у том значењу и код нас употребљава (ветар је био умерен, променљивог *правца*; ветар умерен, променљивог *смера*) придаје се још једно значење за шта је раније код нас једино употребљавана реч *смисао* и за шта велики део стручних писаца то и данас чини. Не одбацујући реч *смер* у значењу наше речи *правац* [у фусноти: Од *смер* направљен је глагол *усмерити* (управити) и *смерница* у значењу *правац*, *директива* (нем. *Richtlinie*).], мада је у том значењу непотребна, сматрамо да у науци треба и даље задржавати као термин само *смисао*.“ (Мићовић В. 1951: 268).

□ Љ. Стојановић: „*Смјер* код нас значи *намера*, а не *Richtung*.“ (ЈПаб 1936ж: 85).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *смѐр* / *смѐр* т. „правац кретања“: Загреб прва пол. 20. в., Београд 1952, „пут, правац којим је управљена каква делатност, активност“: Загреб 1954, фиг. „правац, пут развитака“: Загреб прва пол. 20. в., „намера, жеља, циљ“: Београд 1940, фиг. „активност“: Београд прва пол. 20. в. (РМС).

У RЈAZU *смјѐр* / *смјѐр* „правац кретања, мишљења; намера; струја; вага“, код Шулека и Ђ. Поповића.

• У чешком језику *směr* т. „смер, правац“ (PSJČ; ЧСР). У HSSJ није потврђена та реч.

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У RЈAZU наведено је да у чешком постоји иста реч у истом значењу и да ју је Шулек вероватно из тог језика преузео (15: 742).

Скок сматра да је реч *смјѐр* из чешког (Skok 2: 436 s.v. *mjěra*).

Т. Маретић каже да је реч *смер* „Richtung“ (код Шулека и Ћ. Поповића) из чеш. *směr* (Maretić 1924: 138; Maretić 1892: 95).

М. Московљевић је у свом речнику навео *смер* / *смјер* као неправилну реч: „чешка реч *směr*, коју су од Хрвата у последње време узели и многи српски интелектуалци, па је погрешно употребљавају уместо *правац*“ (859).

Михајловић има посрбицу *смер* „план; биланс“: *Французи ... предузму по том смер (plan) преко Велебита у Лику продриети* (Сербски народни лист 1846) (Михајловић 1984: 444). То је народно значење речи.

Љ. Јонке сматра да је реч *смјер* бохемизам, који је необележен у последњем Шулековом речнику, јер се усталио у језику (Jonke 1971: 169).

По Махеку, именица *směr* је поствербал од *mířit* (Machek 364 s.v. *míra*).

Код Рејзeka *směr* је од *mířit*, које је као и *měřit* од именице *míra* „мера“, из псл. **měra* < ие. **mē-* „мера“ (Rejzek 585; 380 s.v. *míra*, *mířit*).

Холуб и Копечни је не помињу (Holub/Корећпý 1: 224 s.v. *míra*).

◆ Именица *смер* је бохемизам. По потврдама, у употреби је од 19. века и данас је фреквентна реч.

СТАНОВИШТЕ

■ Р. Бошковић, разматрајући лексему *гедиште* и њене синониме, каже: „исто није добро и Шулеково *stanovište*, направљено према чешкој сличној речи, којом се преводи немачко *Standpunkt*, јер би реч *становиште* могла значити ‘простор на којем се станује’ и ништа друго, дакле *Wohnplatz*, а не *Standpunkt!*“ (Бошковић 1933в: 278).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *становиште* п. „тачка гледишта“: Јонке Загреб 1953, Нови Сад поч. 20. в., Загреб 1954, „став, однос“: Загреб поч. и сред. 20. в., „уверење, мисао, закључак“: Загреб 1897, Крлежа Загреб пол. 20. в., Београд 1947. (РМС)

У RЈAZU наведени су хомоними: 1. *становиште* „место становања“, код Белостенца и Стулића; 2. *становиште* прен. „стајалиште“ и 3. *становиште* „трговиште, место, где је већи трг“, код Витезовића (око 1700).

• У чешком језику *stanoviště* п. „место, положај; пункт“, прен. „стајалиште“, бот. „станиште“ (PSJČ; ЧСР). У HSSJ потврђена је реч *stanoviště* „место становања“:

1730, 1757, 1760, 1762, 1763; „стајалиште“: 1666, 1763, 1769, 1771, 1778, 1749; „стража“: 1769. (5: 443).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У RJAZU за реч *становиште* „стајалиште“ наведено је да је узета из чешког, да су је увели у своје речнике Шулек, и за њим Ћ. Поповић, и то погрешно за нем. *Standpunkt*, док наша реч значи „место становања, Wohnort, Standort“ (16: 399).

Скок сматра да је *становиште* неологизам чешког порекла (Skok 3: 326 s.v. *stân*).

Т. Маретић каже да је реч *становиште* „Standpunkt“ (код Шулека и Ћ. Поповића) од чеш. *stanoviště, stanovisko* и да је боље *стајалиште* (Maretić 1924: 142; Maretić 1892: 95).

У етимолошким речницима чешког језика, *stanoviště* се сматра домаћом речју; изводи се од *stan* < *stanъ* < *stati*, уп. стчеш. *stanovišče* (Machek 574 s.v. *stan*; Holub/Корећни 2: 349 s.vv. *stan, stanoviti*).

◆ Именица *становиште* у значењу „тачка гледишта“ је чешког порекла. Љ. Јонке и В. Копривица сматрају да је та реч дошла у другом налету после 1848. год. преко Шулекових речника (Jonke 1965: 158; Jonke 1971: 171; Копривица 2008: 374). По потврдама, у употреби је од 19. века и данас је учестала реч.

СУВИСЛОСТ

■ „*Suvislost*“ је чешка реч (*souvislost, souvis, souvislý*), која нам није потребна, јер имамо своју реч: *повезаност*.“ (ЈП 1933ж: 248).

□ *Сувисли, сувислост* в. § 2.1.1.2.1. (ЈПаб 1937а: 121–122).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *с̀у̀висл̀ост* f. „особина или стање онога што је сувисло, повезаност, постојаност“: Јосип Козарац Загреб 1891, 1890 и 1919; изведенице: прилог *су̀висло* „на сувисао начин, логички; непрекидно, трајно“: Р. Чолаковић Београд 1949, 1959, Сарајево 1950, Тин Ујевећ, Загреб 1933–1954; придев *су̀висао* „који је у међусобној, узајамној вези, логички, узрочно повезан, кохерентан“: Виктор Емин Цар, Загреб 1913–1946, О. Давичо, Београд 1953–1956; прилог *нѐсу̀висло / нѐсу̀висло* „неповезано, нејасно“: Београд 1922, 1929, Загреб 1909, 1919, 1920, 1932, Сарајево 1948; „неразумно, несвесно“: Загреб 1946, 1950, Сарајево 1957; придев *нѐсу̀висао / нѐсу̀висао* „неповезан, нејасан“: Београд 1927, 1957, Загреб 1917, пол. 20. в., Цетиње 1950. (РМС).

У RJAZU *с̀увислѡст* „повезаност, зависност“, једна потврда из 1865; уз коментар да се данас употребљава у науци; упућује се на крају на НЈ, на ЈП.

• У чешком језику именица *souvislost* f. „(узајамна, међусобна) повезаност, веза; међузависност, међуовисност“, „повезаност, непрекидност, континуитет“; придев *souvislý* „(узајамно, међусобно) повезан; непрекидан“, *souviset* impf. „бити у вези (с чим), бити повезан, имати нечег заједничког (с чим)“, прилог *souvisle* „повезано“ (PSJČ; ЧСР). У HSSJ нису потврђене те речи.

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У RJAZU именица *с̀увислѡст* се изводи од чеш. *souvislost* у истом значењу (17: 87).

Скок сматра да је срп. придев *сувисли* „који (и. што) иде једно с другим, који (и. што) припада једно другом, једнородан, сродан“ (превод са нем. по Кангрги и Шамшаловићу) од чеш. *souvislý* (< псл. и свеслов. *visěti* „pendere“), одатле и именица *сувислост* „повезаност“ и прилог *сувисло* (Skok 3: 597 s.v. *visjeti*).

Т. Маретић сматра да су речи *сувисли* и *сувислост* „zusammengehörig“, „Zusammengehörigkeit“ (код Ђ. Поповића) из чеш. *souvislý, souvislost* (Maretić 1924: 149; Maretić 1892: 96).

У чешким етимолошким речницима не тумаче се речи *souvislost, souvislý, souviset* и *souvisle*.

◆ Именица *сувислост* је бохемизам. По потврдама, у употреби је од 19. века, као и прилог *сувисло* и придев *сувисли*. Данас се широко употребљава негиран лик *несувисао*, прилог *несувисло*.

СУСТАВНИ, СУСТАВНО, СУСТАВ

■ „Речи *суставни, суставно* и сл. узете су из чешког језика (*soustavný, soustavně*). Место њих је боље употребљавати познатију страну реч *системски*“ (ЈП 1935e: 94).

■ Д. Малић је, набрајајући парове туђица и посуђеница које су данас уобичајене у српској стандардној норми и домаће речи које су њихов корелат у хрватској норми, за *сустав* навела да је из чешког, као и *суставан*, која се јавља такође од 19. в. само у хрватским изворима (Малић 1981: 45).

□ М. Вукићевић, пишући о употреби страних речи, набраја туђе речи које би заменио нашим, а једна од њих је *систем* „Од речи које се теже замењују, које

спадају у стручне називе, остале су овде *филозофија* и *систем*. Хрвати за ове две речи имају новостворене: *мудрословље* и *сустав*. Али ми се те кованице нису учиниле баш срећне, а ни код Хрвата нису баш толико распрострањене“ (Вукићевић М. 1934: 228).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *сустав* / *сустав* т. „целокупност делова (ствари, појмова и сл.) који образују какву целину, састав; композиција, структура“: М. Божић Загреб пол. 20. в., „систем, устројство“: Загреб поч. и ср. 20. в.; „начин организовања, облик организације“; придев *суставан* / *суставан* „који се оснива на неком суставу, систематичан, доследан“: Загреб 1947. и 1954; прилог *суставно* / *суставно* „на суставан начин, систематично“: Загреб 1916, 1953, 1955. (РМС).

У RЈAZU *сустав* „састав, систем“: Б. Петрановић Задар 1862, потврде из друге половине 19. в. и наведена је реченица М. Вукићевића из НЈ (2: 228); код Шулека и Ђ. Поповића; *сустава* „састав, систем“, потврде из друге пол. 19. в.; придев *суставан* код Шулекова и Ђ. Поповића; уп. *састав* „скуп делова, елемената, који творе целину, који се у њу слажу, спајају; склоп, спој, творба, градња, саздање; ред“, код Стулића, Даничића, Шулека и Ивековића, потврде су од 18. века (RЈAZU).

• У чешком језику *soustava* f. „систем“, придев †*soustavní, soustavny* „систематски, систематичан, плански; методичан“, разг. „сталан, доследан“, прилог *soustavně* „систематично“ (PSJČ; ЧСР). У HSSJ нису потврђене те речи.

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У RЈAZU реч *сустав* је од *су-став*, уп. рус. *сустав*, слч. *sostav*, чеш. *soustav*; за *сустава* уп. чеш. *soustava* „систем“, а придев *суставан* од *сустав*, уп. слч. *sostaven*, чеш. *soustavny* (17: 62–63).

По Скоку, именица *сустав* „систем“ и придев *суставан* су или из рус. *состав* или чеш. *sústavný* „continuus“ [= непрестан, непрекидан] (у стчеш.), од псл. *staviti* (Skok 3: 330 s.v. *stāv*).

Т. Маретић каже да је реч *сустав* „System“ (код Шулека и Ђ. Поповића) из чеш. *soustav* (Maretić 1924: 148; Maretić 1892: 96).

Посрбица *сустав* „систем“ забележена је 1808. и синоним *состав* 1808. (Михајловић 1984: 476, 452).

П. Ивић и Љ. Јонке сматрају да је *сустав* (а одатле *суставни* и *суставно*) чешког порекла (Ивић П. 1998: 297; Jonke 1965: 158; Jonke 1971: 170, 171).

Уп. славенизам *составъ* (*состав*) „састав“ који је употребљавао Г. Магарашевић поч. 19. в. (Зорић 2004: 136). Облик са *-о-* *состав* А. Младеновић налази у роману Ј. Стерије Поповића *Роман без романа* (40-тих год. 19. в.) и означава га као руску односно рускословенску реч (Младеновић 1989: 117). Ту реч користио је Ј. Дошеновић у својој поезији (1809) и А. Ранђеловић је наводи као славенизам са рускословенским (руским) фонетизмом (Ранђеловић 2013б: 449). У славеносрпском периоду потврђена је именица *состав* „писани рад, спис, састав“ 1830. год. и означена је као славенизам (РССЈ 265).

Д. Ћупић сматра да је реч *состав*, из Његошевог *Горског вијенца*, рускословенског порекла (Ћупић 1977: 207).

Уп. реч *саставъ* коју Вук у свом раду узима за пример „славенске посрбљене по својству Српскога језика“ која је у народу слабо позната (Карацић 1826: 57). Б. Терзић цитира Вуково мишљење: „Кад се пише *саставъ*, ваљало би писати *савѣсть*, и *савѣтъ*“ (Терзић 1999: 246). А. Младеновић узима за пример реч *састав* (*саставъ*) која је предложена од стране Друштва српске словесности као домаћи термин и која се употребљава у нашем књижевном језику до данас (Младеновић 2008: 507; НР 8).

У чешким етимолошким речницима ситуација је следећа: Махек је не тумачи, а код Холуба и Копечног *soustava* је новија реч, да у Југмановом речнику стоји да је из рус. *составъ* и да је забележена стчеш. *sústavný* (Holub/Корећný 2: 346 s.v. *soustava*). Под одредницом *státi* наведена је изведеница *sou-stava* (из рус.) од *staviti* (Holub/Корећný 2: 350 s.v. *státi*).

У рус. употребљава се *состав(ъ)* „састав; смеса; возна гарнитура“ (Даль s.v. *составять, составитъ*; ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.) и *сустав(ъ)* „чланак, зглоб“ (Даль; ТСРЈ Уш.; СРЈ; ТСРЈ Шв.). Рус. *состав*⁴³⁴ је из цсл. и стсл. *съставъ*, које је превод гр. *σύντѣμα* „састављен из делова“ (Фасмер 3: 728–729; ТСРЈ Шв. 922).

⁴³⁴ В. В. Виноградов сматра да су струс. облици *состав* и *съставъ* били варијанте једне речи са истим значењем „део људског тела“, међутим касније је током историје руског језика дошло до разграничења значења речи *сустав* и *состав* (Виноградов s.v. *сустав, состав*, в. <http://slovari.ru/default.aspx?s=0&p=5311&0a0=684>).

Рус. *сустав* је из цсл. *сжставъ* < *стать* (Фасмер 3: 810; ТСРЯ Шв. 960). У чешком је *sou-* од **sǫ-*. Псл. префикс **sǫ-* је старији лик префикса у поствербалима, док је у глаголским сложеницама деназализовано **съ*, в. Фасмер 3: 791.

Уп. цсл. *съставъ* „compositio“ и из ссл. извора (Miklosich Lex. 954–955), стсл. *съставъ* „скупљање“, „организам“, „особа“, „елемент“ (SJS 4: 338), цсл. *составъ* „личност, духовна страна човека“ (Дъяченко 642), рсл. *составъ* < *съставъ* „зглавак“, „личност, духовно биће; нада, узданица“ (Петковић 251), ссл. *съставъ* „elementum“ (Даничић 3:255). У филозофским и теолошким списима српске редакције из 14. века налазе се речи: *съставъ* „ипостас“, *съставънь* „ипостасни, уипостасовани“ и *съставъство* „ипоста“ у *Ареопагитском корпусу* Дионисија Ареопагита, *съставънь* „саставни“ у *Лествици* Јована Синаита и *съставъ* „састав“, *съставънь* „уипостасован, ипостасан“, *составленнѣ* „састав“, *составити се* „бити сачињен“ и *несъставънь* „неипостасан, безипостасан“ у *Дијалектици* Јована Дамаскина (Капустина 2016: 193, 259, 323, 314). У ESJS стсл. *съставъ* се изводи од глагола *staviti* (15: 876 s.v. *staviti*).

◆ На основу фонетских особина закључујемо да је именица *сустав* преузета из чешког језика. Љ. Јонке узима да је та реч дошла у другом налету после 1848. год. преко Шулековог речника, тако да у његовом другом речнику из 1874. год. није обележена као бохемизам. По потврдама, у употреби је од 19. века, посебно у западној варијанти. У источној варијанти користи се облик *састав*, који је црквенословенског порекла. У славеносрпском периоду користила се рускословенска реч *состав*.

ТЛАК

■ „Реч *тлак* је из чешког (tlak), – непотребна је код наше речи *притисак*“ (ЈП 1934е: 94).

■ „*тлак* опет није наша реч, већ је узета из чешког језика (tlak) место ње требало је рећи *притисак*“ (ЈП 1936г: 223).

□ *Тлак, тлахомјер* в. § 2.1.1.2.1. (ЈПаб 1937а: 122).

□ В. Његован, у свом раду о страним хемијским треминима, каже: „Umesto pritisak čuje se kod nas često tlak. Плаћити значи газити, што се не може применити на pritisak gasova (Maretić).“ (Njegovan 1938: 111).

□ Д. Малић међу термилошким разликама наводи парове у којима је један члан потврђен у данашњем термилошком значењу, а други или само као општа реч или уопште није потврђен; један пример за то јој је пар *притисак* – *тлак*, за који у фусноти наводи: „Премда се за *тлак* у АР, на темељу Маретићева ‘Језичног савјетника’, каже да не ваља јер *тлачити* не значи ‘притискивати’, ипак је код *тлачити* под *б* наведено значење ‘притискивати’ (из Дошена и Кавалина).“ (Малић 1981: 33).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *тлак* т. „сила која делује на јединицу површине, притисак“: Загреб 1954, 1955, И. Дончевић Загреб пол. 20. в., „уопште сила која притискује, стеже, делује на кога или што, притисак уопште“: М. Комбол Загреб пол. 20.в., И. Андрић, Београд 1934; изведенице: *тлака* и *тлакомер* (РМС).⁴³⁵ У RЈAZU *тлак* од гл. *тлачити* „притисак“, код Шулека и Маретића (RЈAZU). Изведенице: *тлакомјер* и *тлакомјеран*, код Шулека.

• У чешком језику *tlak* т. „притисак“ (PSJČ; ЧСР). У HSSJ није потврђена та реч.

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► По Скоку, псл. поствербал *tlāk* (Лика, са паралелом из рус. *толок*, *толокно* „овсена каша“) јавља се у значењу 1. „посије, оно што се из пљеве на протак проточи, самеле се и зими служи крмцима за храну“ и 2. „притисак“ (код Шулека, као и *тлакомјер* „барометар“) (Skok 3: 518 s.v. *túci*).

Т. Маретић каже да су речи *тлак* и *тлакомјер* „Дгуск“ (код Шулека), „Вагоmeter“ (код Шулека и Ђ. Поповића) из чеш. *tlak*, *tlakoměr*, да су непотребне поред наших *притисак* и *барометар*, посебно зато што наше *тлачити* не значи притискати него газити (Maretić 1924: 156; Maretić 1892: 96).

Љ. Јонке сматра да је *тлак* чешког порекла (Jonke 1965: 158; Jonke 1971: 170, 171). Чеш. *tlak* Махек не тумачи, а код Холуба и Копечног за реч *tlak* упућују на *tlačiti* и наводе паралеле: рус. *толок*, пол. *tłok*, слч. *tlak*, од псл. **tolkъ* (Holub/Корећни 2: 386 s.v. *tlak*). Девербатив *tlak* је од *tlačiti* < псл. **tolk-* < **tǫlk-* (сменом вокала добијене су основе **telk-* и **tolk-*) (Holub/Корећни 2: 386 s.v. *tlouci*).

⁴³⁵ Поред те речи, користи се покрајински хомоним *тлак* „оно што је из пљеве добијено сејањем на решету и чиме се зими хране пси и свиње“ Ивековић/Броз (РМС). И у RЈAZU наводи се *тлак* у истом значењу, као и *тлак* „малтер“.

◆ Реч *тлак* је бохемизам. Љ. Јонке узима да је та реч дошла у другом налету после 1848. год. преко Шулековог речника, тако да у његовом другом речнику из 1874. год. није обележена као бохемизам. По потврдама, у употреби је од 19. века, посебно у западној варијанти.

УПЛИВ

■ В. Мићовић у свом раду о стручним терминима каже: „Реч *уплив* узета је из чешког (*vplýv*) и значи *утицај* (нем. *Einfluss*), те према Т. Маретићу (Јез. савјетник) не може поднети, јер наш глагол *упливати* значи *hineinschwimmen* а не *einfließen*. Према Љ. Стојановићу [в. испод] та реч је код нас више изишла из употребе. Независно од тога, та реч по свом значењу не одговара страниј речи *flux*.“ (Мићовић В. 1952а: 169).

□ В. § 2.1.1.2.2. (ЈПаб 1937а: 121).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *уплив* т. „деловање, дејство, утицај (чега на нешто)“: Београд и Загреб прва пол. 20. в.; „моћ да се својим угледом, примером, саветима, захтевима утиче“: Београд и Загреб прва пол. 20. в. (РМС).

У RЈAZU *уплив* „утицај, моћ деловања“ (Љубиша).

• У чешком језику *vplyv* т. „утицај“ (Kott), †*vplyv* „утицај; моћ деловања“, у том значењу користи се реч *vliv* (PSJČ). У HSSJ потврђена је реч *vplyv* „утицај“: 1764. (6: 436).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У RЈAZU наводи се мишљење Т. Маретића из *Језичног савјетника* да је реч *уплив* из чешког језика (19: 709).

По Скоку, *уплив* је поствербал од (*у*)*пливати*, међутим наводи Маретићево мишљење да је чешког порекла, калк према нем. *Einfluss* (Skok 2: 685 s.v. *pliti*).

Т. Маретић каже да је реч *уплив* „*Einfluss*“ (код Мажуранића и Ужаревића и Ћ. Поповића) из чеш. *vplýv* и да је непотребна поред домаће речи *утјецај*, али и због тога што је у употреби глагол *упливати* који значи „*hineinschwimmen* [упловити]“, а не „*einfließen*“, док се у том значењу користи домаћи глагол *утјецати*. У свом раду каже: „*supstantiv vplyv* nije ni u češkom jeziku ni malo originalan, već je u novije doba skovan prema njem. *Einfluss*, franc. *influence*; isporedi i varvarsko-latinsku riječ *influxus*“ (Maretić 1924: 165; Maretić 1892: 73, 97).

М. Московљевић је у свом речнику навео да је *уплив* према чеш. *vplyv* и да је боље *утицај* (860).

В. Михајловић има посрбицу *уплив*: Тако н. пр. едномъ не валя „втечение“ него каже „упливъ“. Забадава му човекъ каже, да упливати значи нѣмачки „*einschwimmen*“, онъ хоће „*Einfluss*“ да се зове „упливъ“ (1842) (Михајловић 1984: 512, 1982: 49).

Махек сматра да је слч. *vplyv* „утицај; упливати“ поствербал од *-plyvati* (Machek 463 s.v. *plouti*). Холуб и Копечни ту реч не тумаче (Holub/Копечнý 1: 280 s.v. *plouti*).

По Коту, именица *vplyv* је из пољског језика (Kott). Такође и В. Копривица сматра да је у чешком језику *vplyv* (код нас *уплив*) почео да се употребљава у 19. веку и да је полонизам (Копривица 2008: 374).

Бориш каже да је пољ. *wplyw* „утицај“ из 18. в. и да је калк према нем. *Einfluss* < *einfließen* „утицати, уливати се“ (Boryś 709 s.v. *wplyw*).

◆ Именица *уплив* је рецентна реч (с почетка 20. века), која је чешког порекла.

2.3.1.2. Спорни бохемизми

2.3.1.2.1. Бохемизам или домаћа реч?

ГЕЗЛО, ГЕСЛО

■ В. Павковић: „из чешког *гезло* и *гесло*“ (Павковић 1982: 245).

□ В. § 2.1.1.2.1. (ЈПаб 1937а: 121–122).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *гѣзло* / *гѣсло* н. заст. „гесло“: Котор 1910. (Тице, превод Дантеа); *гѣсло* / *гѣсло* н. „оно што се истиче као основно начело; циљ рада, живота, девиза, мото, парола“: Нови Сад 1885, Шеноа Загреб 1932–1933, Загреб 1919, 1950, Београд 1939; војн. заст. „уговорена реч која служи за распознавање војника исте војске, одзив, лозинка“: Ј. Ј. Змај Београд 1895–1896; није потврђен облик *гасло* (РСАНУ).

У RЈAZU *гесло* н. „реч, реченица, мисао“; уп. реч *гасло* која се упућује на *гесло*.

• У чешком језику *heslo* н. „лозинка, парола“, „девиза, парола; мото“, лингв. „одредница“ (PSJČ; ЧСР). У HSSJ потврђена је реч *heslo* „сигнал, знак, команда,

заповест“: *hesla duchownyho bogu gsu take z tosy* 1655; „принцип, начело“: 1723–1724, 18. в.; „судбина, коб“: 1763. (1: 402).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У РСАНУ реч *гесло* је од чеш. *heslo* (РСАНУ 3: 249).

П. Будмани уз реч *гесло* даје коментар да се употребљава „у наше време“, да је начињена по чеш. *heslo*, да је има у рус. *гасло*, укр. и пољ. *hasło* и да је код нас требала да гласи *гасло*, на крају каже да је нејасна постања: „ако је прво значење: знак да се рогасе огњи, што је у руском (Далј) уз друго значење казано спријета, постаје од основе *gasiti*; али то не може бити, ако је сродно с полјским *godło*“ (RJAZU 3: 130).

Скок наводи претпоставку да је термин *гѣсло* „posuđen (?) iz češkoga“, као и паралеле чеш. *heslo*, пољ. *hasło*, *godło*, рус. *хасло*, просуђујући да су то изведенице са суф. *-tlo* од корена *гъd-* или *gad-(ati)* „говорити“. Затим закључује: „*Budući da je [sc. riječ] potvrđena 1578. u vrijeme organiziranja Vojne Krajine kao vojnički termin (pozabiti geslo na straži), ne treba da je posuđeno iz češkoga, nego će biti hrv.-kajk. od *gъd-slo kao i češka riječ.*“ (Skok 1: 561 s.v. *гѣсло*).

Т. Маретић сматра да је реч *гесло* „*Losung, Parole, Devise*“ из чеш. *heslo* (Maretić 1924: 22; Maretić 1892: 86). Ј. Матијашевић се не слаже са Т. Маретићем да је *гесло* руског порекла (!), већ сматра да је из старословенског (Матијашевић 1996б: 156).

В. Мажуранић каже да је реч *гесло* „*signum, tessera*“ у војничком језику реч или реченица којом се служе војници на стражи за разазнање и да је код нас стара, на основу потврде из 1578. год. (Mažuranić 316).

В. Јовановић је навео војнички термин *гесло*, која се употребљавала у српско-хрватским јединицама аустроугарске војске, као застарелу реч домаћег порекла (Јовановић В. 2016: 210).

Махек чеш. и слч. *heslo* изводи из псл. **gъslo < *gъsnoti*, а из чешког било би глуж. *heslo*, пољ. *hasło*, и даље укр. *хасло*, рус. *гасло* (Machek 165–166 s.v. *heslo*). Холуб и Копечни кажу за *heslo*, као и пољ. *hasło* и срп.-хрв. *гесло*, да је старо и нејасно, наводе две могућности, једна од корена **god-* : **gъd-tlo* и друга у вези са чеш. *hejsa < hej* (Holub/Копечný 1: 122 s.v. *heslo*).

ЭССЯ (7: 215 s.v. **gъslo*) реконструирала псл. **gъslo* само на основу чешко-словачких потврда, не помињући срп.-хрв. реч и њен рани помен, док SP (8: 330 s.v. **gъslo*) просуђује реч у горњелужичком, словеначком и српскохрватском као позајмљеницу из чешког, али оспорава њену прасловенску старину.

Миклошич пољ. *hasło* и чеш. *heslo* упоређује са чеш. *hesnouti* „најавити, објавити“ (Miklosich 60 s.v. *gaslo*).

Рус. *гасло* „лозинка, реч као сигнал“ је застарела реч која припада војној лексици и потврђена је само код Даља. По Фасмеру, она је преузета из пољ. *hasło* (Фасмер 1: 396).

По Брикнеру, пољ. *hasło* је истог корена као и *godło*, сматра да је то пољска реч (због пољ. *-a-*) и да није из чешког, а да се из пољског раширила у друге севернословенске језике (Brückner 169 s.v. *hasło*).

Бориш наводи пољ. и стпољ. *hasło* војн. „лозинка“ (1500), у 16. в. „сигнал за распознавање, упозорење итд.; заповест; ознака, амблем“, „девиза“, из чеш. *heslo*, док је у чешком реч нејасног порекла, можда од **gъd-slo*, што је мало вероватно, јер није посведочен одговарајући глагол нити **gъd-* као варијанта корена **god-* из псл. **goditi*; у пољском нејасан је облик са *-a-*, које се можда појавило под утицајем глагола *gadać* (Boryś 193 s.v. *hasło*).

По Безлају, слн. *géslo* „парола“ позајмљено је, као и срп.-хрв. *гесло*, из чеш. *heslo*, а синонимно *gaslo* из рус. *гасло*, које је заједно са укр. *хасло* из пољ. *hasło* (Bezłaj 1: 142). Код Плетершника стоји исто тумачење (Pleteršnik 1: 207 s.v. *gáslo*, 208 s.v. *géslo*). Сној каже да је слн. *géslo* (19. в.) преузето из (ст)чеш. *heslo* < псл. **gъslo* (Snoj 171).

У ERHJ именица *гесло* (19. в.) сматра се позајмљеницом од чеш. *heslo* (у стчеш. „гесло, назив, пословица“), која је у вези са пољ. *hasło* и глуж. *heslo*, *haslo* „гесло“, уз напомену да се вокализам у западнословенским језицима не слаже, те се тешко може одредити исходишни облик (266 s.v. *gèslo* (*gěslo*)).

◆ Љ. Јонке и В. Копривица сматрају да је *гесло* бохемизам (Jonke 1971: 164; Копривица 2008: 374). Тако и И. Клајн каже да је то прилагођена реч из чешког језика (СЈП 2004: 182). Ј. Матијашевић сматра да је да је та реч из старословенског (Матијашевић 1996б: 156). За то немамо потврду код Миклошича и у SJS. Скоков аргумент о потврди из 1578. има своју тежину, али не

и апсолутну вредност, јер је реч могла бити позајмљена још у доба хуситских ратова. Застарели војни термин *гесло* могао би бити преузет из руског језика у 19. веку када се региструје снажан прилив руске војне лексике, од рус. *гасло* „лозинка, реч као сигнал“ < пољ. *hasło*, међутим он би као и у словеначком гласио *гасло* (у РСАНУ није потврђен, а у RЈAZU се само помиње, без потврда). У савременом језику је та реч застарела.

ДОСТАТАН

■ „И *dostatan* је недопуштена туђица (чеш. *dostatný*), јер имамо своју реч *довољан*.“ (ЈП 1933и: 28).

□ В. § 2.1.1.2.1. (ЈПаб 1937а: 121).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику придев *дѡстѡтан* заст. „који задовољава количином, вредношћу, довољан“, „који испуњава своју намену, потребан, прави“: В. Дворниковић Загреб 1918, Н. Полић Загреб 1921, А. Шантић, П. Шегедин Загреб 1946, Р. Стохал Карловац 1906; *недѡстѡтан* / *недѡстѡтан* „који не задовољава количином, износом, обимом, кога нема довољно, колико је потребно, непотпун, недовољан; слаб“: Ђ. Турић Загреб 1895, В. Ћоровић Београд – Сарајево 1920, Београд 1930, М. Крлежа Загреб 1926, 1950, 1952 Загреб 1957–1961. (РСАНУ).

У RЈAZU није потврђена реч *достѡтан*, већ само *недостѡтан* „онај, којему што недостаје“: Б. Петрановић Загреб 1862, Шулек Загреб 1874; уп. *недостѡтак* „стање, кад чега нема; ипорѡ“: код Стулића (с назнаком да је из руског речника), Вука и Даничића, потврде су од 15. века (RЈAZU).

Код Вука има *достѡти*, *недѡстѡти*⁴³⁶ „deficio“ [= недостајати, падати, губити се] и *недостѡтак*⁴³⁷ „defectus“ [= недостѡтак] (Вук 1852).

• У речницима чешког језика (PSJČ; ЧСР) нису потврђени придеви *dostatný* и *nedostatný*, већ само глагол *dostáti* pf. „бити достѡтан, довољан за нешто“, *dostatečný*, *dostatek* итд. Међутим, у електронском речнику⁴³⁸ стоји: *dostatný*

⁴³⁶ Ј. Стејић је навео глагол *недостѡти* „deficio“ као славенизам којег је употребио Вук у свом преводу Светог писма (Цветковић 2005: 103).

⁴³⁷ Вук у свом раду реч *недостѡтакъ* узима за пример „славенске посрбљене по својству Српскога језика“ која је у народу слабо позната (Карацић 1826: 55).

⁴³⁸ <http://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.aspx?hw=dostatny>

„довољан“ (и код Kott-a), *nedostatný* „недовољан“. У HSSJ потврђене су речи: *dostatný* „богат“: 1771. (1: 297) и *nedostatný* „недовољан“: 1734, 1750. (2: 497–498).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У RJAZU под одредницом *недостатан* наведено је да је у књижевном језику *достатан* и *недостатан* у значењу „довољан, недовољан“ узето из чешког језика (7: 823).

Скок сматра да је срп.-хрв. *недостатан* „недовољан“ од *nedostati* „mangeln“ (у стсл. *nedostatъ*) < псл. корена *sta-* са суфиксом за астракта *-тъ*; одатле *достатак* „sufficiencia“, *изостатак* (18. век), *недостатак* (Вук); испуштањем *не-* добио се придев *достатан* „довољан“ који се сматра *чехизмом*; уп. за образовање *постат* „оно што у једанпут узму преда се копачи и жетеоци кад раде“, у слов., рус и укр., од псл. пољопривредног термина *postatъ* (у литератури упућује се на НЈ 2: 28) (Skok 3: 15 s.v. *pðstāt*).

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже да је реч *достатан* „hinlänglich“ из чеш. *dostatný* и да је боље *довољан* (Maretić 1924: 18) У раду он каже да су речи *достатан* и *недостатан* „id.“ од чеш. *dostatný*, *nedostatný* (Maretić 1892: 86, 70).

М. Московљевић је у свом речнику навео да је *достатан* чешка реч и да је боље *довољан* (854). Т. Прпић сматра да је реч *достатан* русизам и да треба користити *довољан* (Prpić 1956: 20). У раду Čelić/Lewis 2014 на стр. 261 наводе се речи *достатан* и *недостатан* као русизми.

Љ. Јонке сматра да је придеве *достатан* и *недостатан* Шулек преузео из чешког језика, од чеш. *dostatný* и *nedostatný* (Jonke 1971: 168).

Махек нема *dostatný*, док *dostatečný* изводи од *dostatek* < *dostati se* (Machek 575 s.v. *státi*).

Холуб и Копечни такође не помињу *dostatný*, док за *dostatek* кажу да је из стчеш., од старог корена *statek* < псл. **sta-тъ* (Holub/Корећný 1952: 104 s.v. *dostatek*; 1952: 350 s.v. *státi*).

У SP реконструисан је псл. **dostatъnъ* „довољан, задовољавајући, потребан“, „богат“ (< **dostati*, **dostatъкъ*) на основу потврда у пољ., словин., срп.-хрв., струс. и рус. дијал., (ст)укр. и блр. (4: 141–142). Укр. *достáтний* изводи се од именице

достаток (ЕСУМ 2: 115). Пољ. *dostatni* „успешан, имућан“ (од 16. в.), заст. „пун, богат“, „задовољавајући“ Бориш изводи од **dostatъnъ* (Boгуś 120). У ЕРНЈ придев *достатан* је постао од **dostatъnъ* < **dostati* (190 s.v. *dòstatan*). Рус. *достатный* „богат“: 17. в. (СРЯ XI–XVII 4: 334) није потврђен у савременом руском језику и не тумачи се у руским етимолошким речницима (Фасмер; Цыганенко; Черных).

Уп. код Миклошича *недостатъкъ* „defectus“ и *недостатъчънъ* „insufficiens“ у споменицима српске редакције цсл. језика (Miklosich Lex. 425). Даничић има *недостатъкъ* „inopia“ и *недостатъчънъ* „insufficiens“, *недостатъчъство* „inopia“ (2: 137).

◆ Љ. Јонке сматра да су речи *достатан* и *недостатан* дошли у другом налету после 1848. год. преко Шулековог речника, тако да су у његовом другом речнику из 1874. год. биле необележене као бохемизми (Jonke 1971: 168). С обзиром на то да у RЈAZU *достатан* није потврђен, а *недостатан* јесте (нису се с почетка бележиле Шулекове позајмљенице), то би значило да за *достатан* нема потврда у старијим речницима пре Шулека. В. Копривица сматра да је *недостатак* бохемизам из периода препорода (Копривица 2008: 374). Глаголи *достати* и *недостати* су домаће речи (долазе и у Вуковим записима јуначких песама), а не треба сумњати да је и *недостатак*, коју Вук бележи а која је образована на исти начин као несумњиво домаћа *остатак* (већ стерп. *остатъкъ*). Уп. код Миклошича ссл. *недостатъкъ* и *недостатъчънъ*.

ДРАЖБА

■ Љ. Стојановић: „*Дражба* у чеш. значи лицитација, а код нас може значити само *дражење*, и према томе не ваља ни *дражбовати* ни *дражбоваоница*.“ (ЈПаб 1936ж: 85).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *дражба* f. „лицитација“: Шеноа Загреб 1932–1933, Загреб 1919, 1936, Нови Сад 1904, Београд 1949; изведенице: *дражбени*, *дражбеник*, *дражбовати*, *дражбоваоница*; Поред тог значења, има још покр. *дражба* „шала“ Кучи, Арбанаси (РСАНУ).

У RЈAZU та реч није потврђена.

• У чешком језику *dražba* f. „аукција, надметање, лицитација“ (PSJČ; ЧСР). У HSSJ није потврђена та реч.

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► По Скоку, апстрактум *дражба* „лицитација“ је од *дражати* „im Preise steigen“, *подражати* „покупити“ < *драгиња* / *дражиња* „скупоћа“ < *дрâги* (Skok 1: 81 s.v. -*ba*; 1: 428 s.v. *drâg*).

Т. Маретић каже да је реч *дражба* „Lizitazion“ (код Шулека и Ђ. Поповића), „Versteigerung“ (код Ђ. Поповића) из чеш. *dražba*, а народне речи су *лицба*, *личба* и *мунта* (из ит. *tunta*) (Maretić 1924: 19; Maretić 1892: 86).

Клајн сматра да суф. -*ба* долази „скоро искључиво на глаголске основе“ и да у западној варијанти има знатно ширу примену (нпр. *глазба*, *складба*, *примицба*, *отпорба*), док се у источној варијанти употребљавају позајмљенице (Клајн 2003: 70–71).

По Махеку, чеш. *dražba* је од *drahý* < псл. **dorgъ* (Machek 125 s.v. *drahý*), док је код Холуба и Копечног *dražba* просуђено као новија позајмљеница из словеначког, од истог псл. предлошка **dorgъ* (Holub/Корећни 1: 106 s.v. *dražba*).

Безлај каже да је у словеначком реч *drâžba* „аукција“ нова, али не и да је из других словенских језика (Bezljaj 1: 109 s.v. *drâg*), док Сној наводи да је посведочена већ у 16. веку и третира је заједно са хрв. *дражба* као домаћу (Snoj 121 s.v. *drâžba*).

У ERHJ за именицу *дражба* (19. в.), са дијалекатским потврдама с Вргаде и из Вараждина и потврдом у кајк., стоји: „Vjerojatno posuđeno iz češ. *dražba* (usp. i sln. *drâžba*), što je izvedeno od *dražiti* ‘skupjeti, povisivati cijenu’ < псл. **doržiti*“ (196 s.v. *drâžba*).

◆ Ј. Јонке сматра да је реч *дражба* дошла у другом налету после 1848. год. преко Шулековог речника, тако да је била у његовом другом речнику из 1874. год. необележена као бохемизам (Jonke 1965: 158; Jonke 1971: 168, 171). С обзиром на то да није потврђена у RIAZU (нису се с почетка бележиле Шулекове позајмљенице), то би значило да нема потврда у старијим речницима пре Шулека. По Скоку и Сноју, *дражба* је домаћа реч. Такође, на основу етимолошког запажања Холуба и Копечног, она није сигуран бохемизам.

ПОВЈЕДАТИ

■ Ј. Радуловић, разматрајући босански језику у Кочићевој сатиричној приповеци *Суданија*, каже: „повједити, чеш. *rověděti* – рећи, казати“ (Радуловић 1951а: 185).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *pòveduti* pf. „приповедити, рећи, јавити“: Загреб 1861–1865. и Матавуљ Београд поч. 20. в. (РМС).

У RIAZU *pòveduti* „повидјети, рећи, јавити“.

Код Вука *повиједати* „казивати“ Рисан (Вук 1852).

• У чешком језику *pověděti* pf. „рећи, казати; тужити, издати; изразити, открити“ (PSJČ; ЧСР). У HSSJ та реч није потврђена.

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► По Скоку, од префигираног глагола псл. порекла *повиједати* (< *věd-* „познати“ + *-ati* у значењу „говорити, казивати, рећи; јављати; признавати“) изведено је са *-iti* *pòveduti* (Skok 3: 17 s.v. *povijèdati*).

Холуб и Копечни кажу да је чеш. *pověděti*, стчеш. *poviedati*, префигирани облик од глагола *věd-ěti* < псл. **věděti* (Holub/Кореšný 1: 289, в. 2: 410 s.v. *věděti*). Махек тај глагол не тумачи тако, већ сматра да је заједно са итеративним *povídati*, слч. *povedat'* и рус. *поведать*, од **vědati* < **veid-* (Machek 680 s.v. *věděti*; 476 s.v. *pověděti*).

Код Шанског стоји да је рус. *поведать* од **povědati* „саопштити, рећи“.⁴³⁹ Уп. (ст)рус. *проповѣдать* и стсл. *проповѣдати* као калк лат. *praedicāre* (Фасмер 3: 376). Куркина каже да је *поведать* изведен од *ведать* < **věděti* (ТСРЯ Шв. 657 s.v. *поведать*, 77 s.v. *ведать*).

◆ Место из „Суданије“ гласи: *Но, Ђико, повједите туђе нами као буду проклети јазбеци покрађили сир и како бућете ви појаћили сир? — нита председник суданије, намјерно заносећи исувише у језику, очигледно да се мало подсмјехне „државном“*. Ту је реч о подражавању аустроугарског административног словенског, нпр. *јазбец* „јазавац“ може бити кајкавско и словеначко, али *ћ* место *д* на више места указује на чешку ‘корелацију мекоће’. Међутим, није *повјећите!* Разуме се, Кочићев јунак не говори чисто него се измотава, а сам Кочић није био лингвист. У сваком случају, овде нема разлога да се говори о бохемизму нити о било каквој лексичкој позајмици у српском језику.

РАЗНИ

439

<https://shansky.lexicography.online/%D0%B7/%D0%B7%D0%B0%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D0%B4%D1%8C>

■ Д. В.: „У свим нашим речницима наводе се придеви *различан*, *различит* и *разни* као синоними у значењу нем. *verschieden*, лат. *varius*. Међутим, иако има примера по којима би изгледало да међу горњим речима нема у значењу никакве разлике, ипак треба знати да та разлика унеколико постоји међу *различан* и *различит*, с једне, и *разни*, с друге стране. *Различан* и *различит* показују разлику међу нечим више у појединостима, у личним, сопственим особинама, на пр.: Њих двојица су *различити* (по ћуди и сл.); То су *различне* улице (по дужини, по ширини и сл.) и др. *Разни* показује општију разлику међу нечим, више у врсти (исп. разноврстан), на пр.: Набрала је *разног* цвећа (разне врсте цв.); Тамо су били *разни* људи (опет: разне врсте љ.) и др. Што се пак место *разни* може ставити и *различити* (наравно, са нијансом другог значења), то је зато што је разлика у врсти истовремено разлика и у појединостима. Али се зато не могу *различан* и *различит* у свом првом значењу заменити са *разни* (исп. горњи пример: Они су *различити* и сл.). Нема сумње да диференцијација није још код горњих речи увек потпуно извршена, али је вероватно да ће развитак њихова значења помоћи у том правцу. *Различит* и *различан* по пореклу су наше речи; а *разни* је узето, вероватно, из чешког јез.“ (НП 1933ј: 95).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику придев *râzni* употребљава се „кад се указује да се нешто јавља у неодређеном броју, да су у питању више неодређених појмова“: Вук, у именичкој служби п. indecl. „разне ствари (накнадни, непредвиђени предлози, мишљења и сл. који се износе на састанку неког скупа)“: О. Давичо Београд средина 20. в.; „различан, различит, неједнак“: Ј. Жујовић Београд 1893, Т. Ујевић Загреб прва пол. 20. в., Загреб по. 20.в., И. Секулић Београд пол. 20. в. (РМС).

У RJAZU *râzan*, *râzni* **1.** придев и прилог „различан, различит“, код Стулића (са назнаком да је из бревијара), Шулека (у оба речника), Ћ. Поповића и код Ивековића (из Стулића), потврде су све из 19. в.; **2.** прилог „различно, различито“, код Стулића (уз напомену да је из руског речника).

• У чешком језику придев *různy* „разни, различит, разноврстан“, „различит, другачији“ (PSJČ; ЧСР). У HSSJ та реч није потврђена.

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У RJAZU за придев *разан*, *разни* наведено је да је изведен од *раз-ън*, *раз-*, где означава одељивање, растављање, супротност; налази се и у другим слов. језицима у истом значењу: стсл. *razъnъ*, слч. *razen*, буг. *разен*, рус. *разный*, чеш. *různý*, пољ. *różny* (13: 436).

По Скоку, *разни* „nije rusizam, kako bi se prema Stuliću i Maretiću moglo misliti.“ (Skok 3: 114 s.v. *rázan*).

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже да је придев *разан* „verschieden“ из рус. *разный* или чеш. *různý* и да је непотребан (Maretić 1924: 122).

Придев *разънъ* посведочен је у српској редакцији црквенословенског језика (Miklosich Lex. 782).

По чешким етимолошким речницима, речи *různý* и *různě* (стчеш. *różný*, *różno*) су од псл. **orz-ъnъ*, уп. стсл. *razъnъ*, рус. *рѳзный* < цел. *рѳзный*, укр. *рѳзный*, пољ. *różny*, слч. *rōznu*, слн. *razen*, буг. *разно* и срп.-хрв. *разни* (Machek 526 s.v. *různý*; Holub/Корећнý 2: 319 s.v. *různý*).

ЭССЯ псл. **orzъnъ(jъ)* изводи из псл. **orz-* са суф. *-ъnъ* и наводи словенске облике: стсл., цел. *razъnъ*, *rasnъ*, *rastnъ*, буг. *разный*, *разни*, дијал. *разен*, мак. *разен*, срп.-хрв. *разан*, дијал. *разни* (Свиничани, Томић), слн. *razen*, чеш. *různý*, слч. (и дијал.) *rōznu*, пољ. *różny*, словињ. *rōžnī*, струс. („др.-русск.“) и рсл. *разныи*, *раздныи*, *расныи*, струс. („ст.-русск.“) *розный*, *розный*, рус. (и дијал.) *разный*, стукр. *розни*, укр. *рѳзный*, блр. (и дијал.) *розны*, у значењу „diversus“ и другим сличним значењима (36: 30–33). Рус. *рѳзный* Фасмер тумачи из црквенословенског а да је народни облик *рѳзный* (Фасмер 3: 434).

◆ По свему судећи, придев *разни* није бохемизам. С обзиром на постојање паралела у већини словенских језика и чињенице да је та реч посведочена и у дијалектима, у етимолошкој литератури изводи се из прасловенског предлошка.

САДРА

■ А. Белић сматра да бохемизам *садра* није још добио општу употребу, в. § 2.1.1.1. (Белић 1933ђ: 66).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *садра* f. мин. „гипс“: Шимуновић Загреб 1916; изведенице: *садрана* „место где се вади садра“: Деановић, *садрар* „онај који

израђује предмете од садре, гипсар“: Бенеших, *садраст* „који је попут садре“: Деановић, *садрен* „који је начињен од садре“ (РМС).

У RJAZU *сџдра* „гипс“, код Стулића, Шулека, Ђ. Поповића, Ивековића, као и у словенским језицима: стсл. *šędra* „делић, грумен“, чеш. *sádra*; изведенице: *садрана* код Шулека, *садрар* код Шулека, *садраст* код Стулића и Шулека; забележене су и речи: *сџдра* „сталактит“, код Вука и Ивековића и *сџдра* „врста камена“, код Дела Беле, Стулића и Ивековића.

Код Вука има *сџдра* у Хрватској у Уни и упућује на *сџга* „stalactites“ (Вук 1852). Први Вуков речник (1818) нема ту реч.

• У чешком језику *sádra* f. „гипс“; изведенице: *sádrárna* „радионица где се обрађује садра“, *sádrař* „гипсар“, *sádrařský* итд. (PSJČ; ЧСР). У HSSJ та реч није потврђена.

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► По Т. Маретићу, реч *садра* „гипс“ дошла је из чешког, међутим она се налази већ у 16. веку код Хекторовића (чакавског писца из 16. века), иако пример није сасвим сигуран, док су остале потврде из прве пол. 19. века (RJAZU 14: 452).

По Скоку, реч *сџдра* / *седра* „гипс“ је германско-словенског порекла; среће се код Поповића (1852), док је потврда код Хекторовића нејасна (код њега је међутим потврђен и дериват *садрина* у истом значењу „садра“), има је код Шулека, заједно са дериватима: *садрар*, *садрен*, *садренина*, *садрењак*, *садраст*, док је дериват *садрана* из тур.-перс. *hane sadrana* „место где се вади садра“; Скок наводи да су је Т. Маретић и А. Белић изводили из чешког, у којем је та реч стара; самогласник *a* = *e* настали су од палаталног назала *ę*; у стсл. *šędra* < **send*, од *sed-ěti*, у значењу „оно што је село“, јер по Миклошичу „стиснута течност“, уп. рсл. *sjadry krovnuja* „делови згрушене крви“; док је од назала *ę* > *e* и *i* код Вука *сџдра* „сига, капница, сталактит“ и *сидра* „врста лаког камена, туф“ (од псл. *šędra*) (Skok 3: 185 s.v. *sadra*).

Т. Маретић каже да је реч *садра* „Gyps“ (код Мажуранића и Ужаревића, Шулека и Ђ. Поповића) од чеш. *sádra* / *sadra*, а да код Ђ. Поповића има и *седра* „kalksinter“ (Maretić 1924: 128; Maretić 1892: 94).

Љ. Јонке сматра да је реч *садра* дошла у првом налету бохемизама, преко речника Мажуранићевог и Ужаревићевог из 1842. год. (Jonke 1971: 170).

▪ У српско-хрватском језику *срázити* рф. „нагло срушити, оборити; убити једним ударцем“: В. Илић Београд поч. 20. в., *Виенац* Загреб 1885; „у боју, борби поразити, потући“: Загреб пол. 19. в.; *сразити се* „сукобити се, сударити се у борби“: П. Кочић, А. Ковачевић Загреб пол. 20. в.; уп. *сарázити* „поразити, разбити, уништити“: Његош (РМС).

У RJAZU *сразити* „поравнати, сравнати; потући, поразити, убити“, код Даничића, ссл. *сразити се* „сударити се, сукобити се“ (Житије Стефана Дечанског од Григорија Цамблака из 1400. године); уп. *сарázити* „поразити“, код Ивековића, од потврда само код Његоша и Даничића.

• У чешком језику *sraziti* рф. „оборити, срушити (кога, што)“, „саставити, примаћи, приближити (што)“, „снизити, смањити (што)“, „одузети, одбити (што од чега)“, *sraziti se* „сударити се“, „сукобити се“, „збити се, стиснути се“, „скупити се (о тканини)“, „згрушати се, згрудвати се, згуснути се“ (PSJČ; ЧСР).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У RJAZU за глагол *сразити* упућује се на стсл. *съразити*, рус. *сразить*, пољ. *zrazić*, чеш. *sraziti* и буг. *сразя се* (16: 184). Глагол *саразити* изводи се од *са-* + *-разити* (14: 644).

Скок каже да се глагол *разити* „сећи, побијати, обарати“ данас искључиво јавља са префиксима (*сразити*); постоји у стцсл., слн., чеш., пољ. и рус. језику и прасловенског је порекла (Skok 3: 115–116 s.v. *ráziti*).

Т. Маретић каже да су речи *сраз* и *сразити се* „Zusammenstoss“ (код Ђ. Поповића) од чеш. *sráz*, *sraziti se* (Maretić 1924: 141; Maretić 1892: 95).

М. Зорић означава као славенизме речи: *сразити се* „сукобити се“ и *сраженіе* (*сраженије*) „сукоб“, које је користио Г. Магарашевић поч. 19. в. (Зорић 2004: 138).

Уп. код Његоша глагол *саразити* „поразити, сатрети“ С. Стијовић означава као српскословенску реч због њеног фонетизма (Стијовић С. 1992: 202). С. Стијовић се двоуми да ли та реч припада српскословенском наслеђу, на основу Миклошича (Miklosich Lex. s.v. *съразити*) који даје српскословенске и рускословенске потврде, или је адаптирана, србизирана руска позајмљеница, од рус. *сразить*, а сигуран је да није српска народна, јер RJAZU доноси само потврде од Миклошича и Даничића (op. cit. 74).

Уп. *саразмеран* (– *сразмеран*), *савест* (– *свест*), *саравнити* (– *сравнити*), *садржати* и *садржавати* (– *здржати*), за које је Вук навео да су „славенске посрбљене по својству Српскога језика“. Међутим код Вука нема ни *саразити* ни *сразити*. У тим речима, као и у глаголу *саразити*, полуглас је био јак и закономерно се озвучавао.

По Махеку, префигирани облик *sraziti* < *raziti* настало од *ráz*, псл. порекла (Machek 509 s.v. *ráz*).

Холуб и Копечни немају *sraziti*, али помињу *srázny* < *raziti*, псл. порекла (Holub/Кореčny 2: 310 s.v. *raziti*).

Уп. рус. *сразѝтъ* рф. „оборити, поразити“ (Даль; ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.), *сражѣње* „битка“ (Даль s.v. *сразитъ*), *сражение* „id.“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.). Његош има из цсл. *сраженије* и хибрид на бази цсл. *сражење* (Стијовић С. 1992: 213).

Глухак сматра да је *срázити* (> *сраз*) од глагола *рázити* < псл. **raziti* „сећи, побијати“ (Gluhak 573 s.v. *sráz*).

Код Миклошича *срázити* „allidere“, *срразити* *ср* / *се* (Miklosich Lex. 951). У SJS тог глагола нема. Код Даничића има ссл. *срразити* *се* „congregi (= сударити се, сукобити се)“ из Житија Стефана Дечанског од Григорија Цамблака (Даничић 3: 253).

◆ Овде је дилема између славенизма и бохемизма.

2.3.1.2.3. Бохемизам или словакизам?

ВОЈАК

■ Ј. Радуловић, анализирајући босански језик у Кочићевој сатиричној приповеци *Суданија*, каже: „*војак*, од чеш. *voják*. Реч су и раније употребљавали фрањевачки писци у Босни, а са уласком Аустрије у Босну она је опет оживела.“ (Радуловић 1951а: 184).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *војѧк* / *вођѧк* т. заст. „војник“: Љ. Ненадовић ср. 19. в., Ј. Змај Нови Сад 1882, *Даница* Нови Сад 1863, Загреб кр. 19. в. и 1920, НП Сарајево 1888. (РСАНУ). Изведеница: *војаков* (РСАНУ).

У RЈAZU *вођѧк* „војник“, код Витезовића и Вука, цитиран је Ившић: „*Voјak* је народна riječ (nije slovačka, kako bi neki hteli), jer sam slušao u Posavini: U mladost voјak, u starost prosjak“.

Код Вука има *voják* „војник“: *Млад војак, стар просјак*. у Војводини од Словака (Вук 1852).

• У чешком језику *voják* т. „војник“ (PSJČ; ЧСР). У HSSJ потврђена је реч *vojak* „id.“: 1606, 1684, 1689, 1742, 1779, 1795. (6: 421–422).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Скок не тумачи реч *војак* (помиње је само као пример за суфикс *-ак*).

По чешким етимолошким речницима, именица *voják* < *voj* „одред, јединица“ псл. је порекла, од **vojъ* „борац“; наставак *-ák* користило се за погрдне називе; из чеш. у пољ. *wojak* и дљуж., у рус. *voják* „борац“ (Machek 696 s.v. *voj*; Holub/Корећни 2: 421 s.v. *voj*).

Миклошич помиње чеш. војни термин *voják*, дљуж. *vojak*, рус. *vojakъ* (Miklosich 393 s.v. *voj*).

За пољ. *wojak* Брикнер каже да је Пјекарски (Piekarski) 1650. год. навео да је та реч дошла из чеш. (Brückner 629 s.v. *wój*). Бориш је не тумачи (в. Ворућ 708–709 s.v. *wój*).

У рус. *војак* „војник“, поред срп.-хрв. *војак* и пољ. *wojak* изводи се из псл. **vojakъ*, од основе **vojъ* и суф. *-акъ* (ТСРЯ Шв. 115). Аникин, такође, тумачи рус. *војак*, дијал. *војак*, укр. *војак*, срп.-хрв. *војак*, чеш. *voják*, слч. *vojak*, пољ. *wojak* (за који каже да није бохемизам), гљуж. *wojak* и дљуж. *wójak* од **vojakъ* (8: 335). Черних узима рус. *војак* као пример речи која је изведена суф. *-ка* (Черных 1: 260 s.v. *дока*). У осталим руским етимолошким речницима се не тумачи (Шанский; Фасмер; Цыганенко).

◆ Овде само Ившић сматра реч домаћом, али пословицу коју наводи из Посавине Вук има из Војводине са назнаком „од Словака“, те ће бити у питању не бохемизам, већ словакизам.

2.3.1.2.4. Бохемизам или германизам?

КРАТКОВИДАН

■ Непотребна кованица *кратковидност* је образована „од придева ‘кратковидан’ који је или чехизам (*krátkovidný*) или је опет, кад имамо *кратковид*, непотребна кованица: начињена наставком *ан* према многобројним придевима на *ан* у нашем језику (*маловечан, средовечан* и сл.)“ (ЈП 1939г: 159).

■ Љ. Стојановић, коментаришући речи наведене код Маретића у *Језичном савјетнику*, каже да је *кратковид* „добро“ и да је из немачког (као и *дуготрајан*) (ЈПаб 1936е: 57).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику придев *кратковид* „који види јасно само на кратком растојању“: Београд 1877, 1903, 1919, 1931, Загреб 1921, 1948; фиг. „непроницљив“: Београд 1891, 1920, 1930, 1949–1950, Андрић Нови Сад 1954; изведенице: *кратковидан*, *кратковидац*, *кратковидник*, *кратковидно*, *кратковидност* (РСАНУ).

У RЈAZU придев *кратковид* „који не види на далеко“, код Стулића и Шулека; фиг. „који умом не види далеко“: Даничић; именица *кратковид* т. „особина онога у којег је кратак вид“, код Дела Беле, Белостенца, Волтића, Стулића (из Белиног речника); изведенице: *кратковида* (Шулек), *кратковидац* (Стулић и Шулек), *кратковидан* (Стулић, чеш. *krátkovidný*, пољ. *krótkowidny*), *кратковидност*.

• У речницима чешког језика само код Kott-а придев *krátkovidný* „кратковид“, док у PSJČ има *krátkovidý* са звездицом, која значи да се ретко употребљава „кратковидан“. Иначе се у том значењу користе речи *krátkozraký*, *krátkozrakost* и *krátkozrace* (PSJČ; ЧСР). Чешки има и (заст.) *dalekovidný* за нем. *fernsehend*⁴⁴⁰ (речник Шумавског из 1844). Није потврђена та сложеница у HSSJ.

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У RЈAZU за придев *кратковид* упућује се на чеш. *krátkovid*, пољ. *krótkowidz*, *krótkowid*, уз напомену да су у оба случаја именице мушког рода, док за именицу стоји коментар на крају да је непоуздано (5: 485).

Скок ту реч нема и једино што каже јесте да се *кратак* често користи у сложеним придевима од синтагми (Skok 2: 183 s.v. *krátaк*).

У *Језичном савјетнику* Т. Маретића те речи нема (Maretić 1924).

Посрбица *кратковидост* „миопија“ забележена је 1859. (Михајловић 1982: 167).

Клајн за *кратковид* и *кратковидан* каже „основа другог дела могла би бити и глаголска“ (2002: 98), као и да су ти придеви мотивисани пре именицом *вид* него ли глаголом *видети* (2002: 109).

⁴⁴⁰ Немачка реч *fernsehend* данас значи „онај који гледа телевизију“, за патолошку далековидност употребљава се *fernsichtig*, *weitsichtig*, за способност сагледавања будућности *weiblickend*.

Махек и Холуб/Копечни немају *krátkovidný* (код њих има само *krátkozraký*).

У ЕРНЈ стоји да је придев *кратковидан* (19. в.) сложен од придева *кратак* и *-видан* < *видјети*, калк према нем. *kurzsichtig* (497 s.v. *kratkòvidan*).

◆ Придев *кратковид(ан)* би могао бити и непосредан калк са немачког (нем. *kurzsichtig* „кратковид“, *kurzsichtigkeit* „кратковидност“), без чешког посредства.

2.3.2. Чешки творбени модели

ВОДИК, ДУШИК, УГЉИК, КРЕМИК, КИСИК

■ В. Мићовић о хемијској терминологији: „Шулек, који је створио хемиску номенклатуру код Хрвата, узео је називе за елементе из чешког: *водик*, *душик*, *угљик*, *кремик* (чешки: *vodík*, *dusík*, *uhlík*, *křemík*). Место чешке речи *kysličník* (оксид), он је направио реч *кис* (од *кисити*), па је одатле створио *кисик*. Та имена је бранио наводећи, да и у нашем језику постоје речи с тим наставком не обазирајући се шта код нас речи с тим наставцима значе. Назив *кис* напуштен је и од Хрвата и избачен и код њих из употребе, јер је заиста незгодно говорити о кису, па одмах употребити реч: оксидовати! Дакле, *водик* је чешка реч, а *кисик* је направљена реч према називима који су позајмљени из чешког за поменуте елементе.“ (Мићовић В. 1935: 83–84).

□ М. С. Московљевић о медицинској терминологији: „хрватске кованице *водик* и *кисик* исто су тако рђаве као и *водоник* и *кисеоник*, као и многе кованице за научне термине, јер су их ковали људи који нису имали језичког осећања, већ су се слепо поводили за склопом тих речи у туђем језику. Хрвати су називе за ове састојке воде начинили помоћу наставка *-ик*, по угледу на многе друге речи са истим наставком, а нису водили рачуна ни о значењима која он даје тако начињеним речима ни о томе на какву се основу он додаје. [...] *Водик* је, истина, начињено од именице *вода*, али, према осталим речима на *-ик*, није срећно начињена, јер се употребљава за означавање појма који је сасвим друге категорије. А *кисик* није начињено ни од именице ни од придева, па је због тога такође рђава кованица.“ (Московљевић 1935г: 39).

□ В. Његован о хемијској терминологији: „Kod nas su neki pokušavali (Šulek) da kuju, prema češkom, ‘narodna’ imena i za sve ostale elemente; na pr. jedik za fluor, solik za hlor, smrdik za brom, svijetlik za fosfor itd. Ta imena nisu međutim nikad bila

орџенито прихваћена, nego su zadržana међународна имена као и код других народа.“ (Njegovan 1938: 107).

□ Д. Малић набрајала је терминолошке разлике с подручја природних наука међу варијантама српско-хрватског језика: „*кисик* – *кисеоник*, *водик* – *водоник*“, са непоменом: „За оба члана пара у АР се каже: ‘Начињено у наше вријеме.’ Први је потврђен из Шулекова ‘Знанственог називља’, други из Панчића и Поповића.“ (Малић 1981: 33).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *вòдѝк* т. „водоник“: Загреб 1857, *Виенац* Загреб 1871, Загреб 1929; *д̀ушиѝк* т. „азот“: Београд 1928, 1937, Загреб 1924; *крѝмѝк* т. „салицијум“: *Виенац* 1871, Београд 1928; *к̀исѝк* т. „кисеоник“: Загреб 1895, 1924, 1935, 1952, 1959. (РСАНУ), *̀угљѝк* т. „угљеник“ (РМС).

У RЈAZU *вòдѝк* „водоник“, код Шулека; *кисик* „кисеоник“, код Шулека, начињено у *наше време*; нису потврђене именице *душик*, *кремик* (али јесте *кремик* у значењу „кремен“) и *угљик*.

• У чешком језику *vodík* т. „водоник“, *dusík* „азот“, *uhlík* т. „парченце угља; оловка од угља; угљеник“, *křemík* т. „силицијум“, *kyslík* т. „кисеоник“, *kysličník* т. „оксид“ (PSJČ; ЧСР).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► У RЈAZU уз реч *водик* упућују на чеш. *vodík* и слч. *vodik* (21: 232).

По Скоку, реч *водик* је неологизам из чеш. од Шулека (Skok 3: 611 s.v. *vòda*). Термине *кисик*, *душик* и *водик* створио је Шулек (2: 85 *kisjeti*). Не помиње се *угљик*.

По Љ. Јонкеу, *кисик* и *водик* су термини које су ушле у језик с последњим Шулековим речником, али нису биле обележене као бохемизми (Jonke 1971: 168–170, 172). На другом месту, он каже да су захваљујући Шулеку примљени хемијски термини *кисик*, *водик*, *душик* и *угљик* (Jonke 1965: 138, 143).

Чеш. *dusík* и *kyslík* су нови термини које је начинио Ј. С. Пресл (Machek 135 s.v. *dusiti*; 315 s.v. *kysati* 1.).

Сној слн. *kisík* (19. в.) изводи од именице *kis*, по угледу на лат. *oxigenium* (Snoj 272).

Глухак за реч *кисик* каже да ју је створио Б. Шулек „према *oxigenium*, što sadrži грч. *oksys* ‘oštar’ (Gluhak 318 s.v. *kīseo*). У ЕРНЈ именица *душик* (19. в.) сматра се позајмљеницом из чеш. *dušik* < *dušiti* „гушити“, због својства азота да „гуши“ пламен, и упућује се на нем. *Stickstoff* (208 s.v. *dūšīk*), док се *кисик* (19. в.) тумачи од корена који је у *кисео*, аналошки према *душик*, калк према нлат. *oxugenium* (442 s.v. *kisīk*).

◆ Термине *водик*, *душик*, *угљик*, *кремик* и *кисик* начинио је Шулек, по угледу на чешке речи, са суф. *-ик*. Данас су то застареле речи, а у употреби су речи: *водоник*, *азот*, *салицијум*, *кисеоник*, *угљеник*.

СРПСКОХРВАШТИНА, НЕМШТИНА

■ „Речи ‘српскохрваштина’ и ‘немштина’ (нијемштина) узете су из чешког језика; нашим језиком би се то правилно рекло: *српскохрватски језик*, *немачки језик*. Дакле, у наведеној реченици ваљало је рећи: Језички обрти не могу бити у *српскохрватском језику* исти као и у *немачком језику*.“ (ЈП 1934б: 188).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *нѐмштина* / *нѐмитина*, ијек. *њѐмитина*, *нијѐмитина* f. реј. „Немци“: *Јавор* Нови Сад 1874, Нови Сад 1888, Београд 1894, Дубровник 1893, Неготин 1908, *Забавник* поч. 20. в.; „оно што је својствено Немцима“: прота М. Ненадовић, *Слобода* 1864, Милићевић Београд 1880, М. П. Шапчанин кр. 19. в., *Бранково коло* 1903, Београд 1913, Загреб пол. 20. в.; „немачки језик, германизми“: *Србске новине* 1850, *Подунавка* 1874, Нови Сад 1914, Загреб 1919, 1955, Шеноа Загреб 1931, Београд 1939. (РСАНУ), *српскохрваштина* није посведочена у РМС.

У РЈАЗУ те речи нису потврђене (већ само *нијемски*, *нијемски*).

• У чешком језику *němčina* f. „немачки језик“ (Kott; PSJČ; ЧСР). Није потврђена реч *němština*.

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► По Скоку, називи језика *словеничина*, *кајкавитина*, *чакавитина*, *латинштина*, *француштина* потичу из 19. в. вероватно према чешком: *čeština*, *francouština* (3: 414 s.v. *-ština*).

Т. Маретић сматра да су из чешког речи типа *француштина*, *латинштина*, *чакавитина*, *кајкавитина* (Maretić 1892: 77).

◆ Речи као што су *српскохрваштина* и *немитина* кованице су према чешким називима за језике. У употреби су такве речи биле у 19. и почетком 20. века, међутим више се не употребљавају.

ПЕЛУД

■ С. Пујић, у свом раду о називима термина за цветни прах из пчеларске терминологије, наводи три основна синонимна термина за означавање ситних зрнаца које сакупљају пчеле са цветова, то су: *цветни прах* / *прашак*, *полен* / *поленов прах* и *пелуд*. Трећи термин је кованица и за њега аутор каже: „Иако је Маретић замјерао Шулеку за творбу тог трећег синонима од чешког коријена (прије ће бити словачког) и нашег наставка, он се ипак најбоље уклопио у термилошки систем (пелуд – пелудни – пелудница)“ (Пујић 1979: 57).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику ботанички термин *пѐлуд* т. „цветни прах, који се налази у прашнику и који оплођава биљку“: Крлежа Загреб прва пол. 20. в., Београд прва пол. 20. в.; „прах који што прекрива“: Крлежа Загреб прва пол. 20. в. (РМС).

У RЈAZU *пелуд* „полен“, код Шулека и Ћ. Поповића.

У Војводини *пѐлуд* Дупљаје (Недељков).

У југозападној Херцеговини *пѐлуд* т. „прашак, полен“: *Приликом цијеђења меда, строго се пазило да у саћу нема пелуда или шљетице, како су је стари звали*. Биоци, а у долини Неретве *пѐлут* „id.“: *При ногама чела доноси прашак, неко рекне пелут, а неко обнож*. Ивица (Пујић 2013).

• У чешком језику *pel*, *pyl* т. „цветни прах, полен“ (PSJČ; ЧСР). Те речи нису потврђене у HSSJ.

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Т. Маретић у RЈAZU каже да је реч *пелуд* начинио Шулек, од. чешке речи *pel* (9: 768)

Скок те речи нема.

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* каже да је реч *пелуд* „Blumen-, Blütenstaub“ врло рђава, јер ју је Шулек начинио од чешке речи *pel* „Blumenstaub“, додавши јој наставак *-уд*, јер му се чинило да је чешка реч прекратка. Он сматра да је наставак

-уд мртав, тј. веома редак, па се стога не може користити за творбу нових речи, већ треба користити *цветни прах / прашак* (Maretić 1924: 85).

С. Пујић каже да пчеларски термин *пелуд* има знатну проширеност у југозападном делу Хервеговине, а да је у долини средње Неретве забележена „варијанта са формантом уобичајенијим у нашем језику – *пѣлѹт*, која је потврђена и у пчеларској литератури у XIX вијека“. Он сматра да је тај термин вештачког порекла: „извео га Шулек (РЈАЗУ) од старијег лика чешког или словачког еквивалента *pel* (Мудра 22⁴⁴¹) и ријетког форманта *-ud*“ (Пујић 2013: 548).

Љ. Недељков о пчеларском термину *пелуд* у Војводини каже следеће: „Лексема чешког порекла *пѣлуд* (РЈАЗУ IX) забележена је у Бачкој код буњевачког и шокачког становништва и само једном од пчелара Србина у Александрову у северној Бачкој. Ова лексема у Срему је забележена углавном у западном делу, а у Банату се јавља само једном на југоистоку где је забележена у женском роду, док је у свим осталим пунктовима мушког рода. У раду С. Пујића (Пујић, 1979:57⁴⁴²) за ову лексему се тврди да је присутна у западним крајевима српског језика. Што се тиче овог термина на војвођанском терену, уочава се да је углавном присутан уз западну границу овог подручја, а уз то је једном забележена и на крајњем југоистоку војвођанског терена.“ (Недељков 97).

Махек каже да је ботанички термин *рул* начинио Ј. С. Пресл⁴⁴³ од рус. *пыль* „прах“ или је из пољ.; Пресл је од речи *рул* начинио *pel* (Machek 502 s.v. *pyl*). Махек и Холуб/Копечни изводе чеш. *pyl*, рус. *пыль*, укр. *пил*, пољ. *pył* изведени су од псл. **pyľь* „прах“ (ор. cit.; Holub/Корећнý 1: 307 s.v. *pyl*).

Уп. рус. *пыль* „прашина; мећава; полен“ (Даль s.v. *пылить*), „прашина“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.).

Куркина изводи руске речи *пыль* „прашина“ и *пыл* „жар, врелина“, заједно са паралелама из укр. *пил* „прашина“, блр. *пыл* „жар; пыль”, чеш. *pyl* „цветни прах“, слч. *pyl* „полен“, пољ. *pył* „прашина“, из псл. **pyľь* „прашина“, „жар, пламен“ (< ие. **p(h)ũ-* „дути, дувати“), а које је у сродству са рус. *пылать, пыхать, пух* (ТСРЯ

⁴⁴¹ J. Mudra, *Stručný slovníček včelařský*, Plzeň 1900.

⁴⁴² То је рад С. Пујића из НЈ, в. Пујић 1979.

⁴⁴³ J. S. Presl, *Všeobecný rostlinopis I–II*, Praha 1846.

Шв. 782). Фасмер, такође, на основу паралела из рус., укр., блр., чеш. и пољ. изводи из ие. *p(h)ũ-* „дути, дувати“ (Фасмер 3: 418). Черних, поред наведених паралела из словенских језика, каже да те речи нема у струс. и да су изведенице *пыльный* „прашњав“ и *пылить* „наносити, дизати прашину“ новијег датума, из 1704. год. (Черных II 87–88).

У слн. *pélod* „цветни прах“, за који каже Сној да је забележен 1875. год. у Тушековом преводу Шодлерове Ботанике. Тушек је вероватно узео срп.-хрв. *пелуд*, који је Шулек начинио 1860. године. Сној даље наводи Т. Маретића, Махека и Васмера. Међутим, он сумња у дату творбу срп.-хрв. *пелуд* < чеш. *pel* + *-уд*. На основу слн. *spelude* f. pl. „амброзија“, *špelûd* (f.) „крљушт, ивер“ < **sъ peludъ* „нека врста корова“, Сној реконструира псл. дијал. **pělundъ* „прашина“, који се састоји од дифтонгалног корена **pelHou-* „прашина“ и псл. суф. **-dъ*. Тушекова адаптација Шулековог термина је хиперкорекција облика **pelûd*, који није посведочен (Bezlaј 3: 24).

◆ Термин *пелуд* је Шулекова кованица, коју је начинио по угледу на чешку реч у значењу „полен“. Љ. Јонке каже да је термин *пелуд* у Шулековом последњем речнику необележен као бохемизам, јер се већ усталио, и да ју је Шулек начинио према чешкој речи *pel* с домаћим суфиксом *-уд* који је врло редак (уп. *лабуд*, *желуд*) (Јонке 1965: 145). Сној даје другачије мишљење. С. Пујић сматра да је пчеларски термин *пѣлѹд* наша изведеница од словачког *peľ* (Пујић 1982: 224). В. *перга* § 2.2.1.1.1.

2.3.3. Лексеме означене као бохемизми или германизми

ОЛОВКА

■ В. Мићовић, у свом раду о страним физичким називима, каже: „*Оловка* је направљена од речи *олово* према немачком *Bleistift* и италијанском *piombino*, а још је вероватније да је узета из чешког (*oluvka* застарели чешки назив).“ (Мићовић В. 1938).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику *òлòвка* f. „писаљка“: као пример дата је горенаведена реченица В. Мићовића из НЈ; затим *Босанска Вила* Сарајево 1914, Загреб 1924, Београд 1980; заст. „метална шипка којом се затвара теретни вагон“: *Правилник* 1897; „врста бораније која личи на оловку“ (РСАНУ).

У RJAZU *òlòvka* „писаљка, некада од олова, данас од графита“, код Шулека и Ћ. Поповића; коментар на крају да је ово обична реч преко 70 година (8 том RJAZU је из 1917–1922. год.), која је из књига и из школа ушла у народ и истиснула реч *плајваз*.

• У чешком језику *olůvko* п. дем. „олово“, раније „оловка“, „пломба, оловни печат (на вагону)“ (PSJČ; ЧСР).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► Т. Маретић изводи реч *оловка* од нем. *Bleistift* или ит. *piombino* (RJAZU 8: 896). По Скоку, реч *оловка* је преведеница на *-џка* од нем. *Bleistift* или ит. *piombino* (Skok 2: 554 s.v. *òlovo*).

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* за реч *оловка* „Bleistift“ каже: „najpre tu riječ ima MU [Мажуранић и Ужаревић], а наџињена је према наведеној нјем. ријеџи или према тал. *piombino*, јер су најстарије ‘оловке’ доиста биле од олова, а послије (као и данас) од графита, али је име остало.“ (Maretić 1924: 78).

Љ. Јонке каже да је Шулек, желећи да одстрани реч *оловка* „zato što је настала превођењем према нјем. *Bleistift*, односно талиј. *piombino*“, у свом речнику ју је означио као вулгаризам и преузео је из чешког реч *тужска* (Jonke 1971: 165).

У чешком језику, именица *olův-ko* изведена је од речи *olovo* псл. порекла као превод за нем. *Blei*. Претеча је речи *тужска* „оловка“, јер је првобитно оловка била од олова (Machek 413 s.v. *olovo*; Holub/Кореџнý 1: 254 s.v. *olovo*).

Пољ. *olówek* „оловка“ (од 18. в.), заједно са срп.-хрв. *оловка*, Бориш и Бањковски је изводе из нем. *Bleistift* < *Blei* „олово“ (Bańkowski 2: 408 s.v. *olówek*; Boryś 390 s.v. *olówek*).

◆ Именица *оловка* пре ће бити немачког, него чешког порекла. В. Мићовић је У НЈ вероватно прво навео етимологију из RJAZU, а затим је навео своје мишљење, с тим што у чешком нема речи *oluvka*, већ *olůvko*.

СВЕОПШТИ

■ „‘Свеопшти’ је кованица према чешком ‘všeobecný’ (или према немачком ‘allgemein’); непотребна је код наше речи ‘општини’ са истим значењем, – дакле: У том *општем* метежу фашисти су покушали...“ (ЈП 1934б: 188).

САВРЕМЕНО СТАЊЕ – општа слика

▪ У српско-хрватском језику придев *свѐопитӣ / свѐопћӣ, -ā, -ē* „који се односи на сва бића и све појаве“: Загреб 1954, Београд поч. и сред. 20. в., М. Ракић Београд 1903; изведенице: *свеопитост, свеопћеност, свеопћен, свеопћенит* (РМС).

У RЈAZU *свѐопћӣ* „општи у најширем смислу“, потврда из 1871; *свеопћен* „id.“ само код Стулића.

• У чешком језику придев *všeobecný* „свеопшти, општи“ (PSJČ; ЧСР). У HSSJ потврђена је реч *všeobecný* „id.“: 1655, 1688, 1763, 1764, 1777. (6: 458).

ЕТИМОЛОШКИ ПРЕГЛЕД

► RЈAZU за реч *свеопћи* упућује на рус. *всеобщий* (17: 183).

По Скоку, сложеница *свеопћи* је према чеш. и нем. *allgemein* (Skok 2: 533 s.v. *o*²).

Т. Маретић у *Језичном савјетнику* изводи придев *свеопћи* „allgemein“ или према нем. речи *allgemein* или према чеш. *všeobecný* и сматра да није потребан, јер се у народу каже *опћи, опћени* (Maretić 1924: 149). У раду он каже да је *свеопћи* од рус. *всеобщий* или чеш. *všeobecný* (Maretić 1892: 96).

Посрбљени придев *свеопитив* „универзални“ забележен је 1844. (Михајловић 1984: 420).

По чешким етимолошким речницима, сложенице *vše-obecný* нема, њен први део је од заменице *veš*, а други од придева *obecný* < *obec*, оба су псл. порекла (Machek 685–686 s.v. *veš*, 404–405 s.v. *obec*; Holub/Корећны 2: 413–414 s.v. *veš*, 1: 249 s.v. *obec*).

Уп. рус. *всеобщий* „свеопшти“ (Даль s.v. *всеобразный*), *всеобщий* „id.“ (ТСРЯ Уш.; СРЯ; ТСРЯ Шв.) и пољ. *wszepochecný* „id.“ < *wszech* (у зап. псл. **vъšěchъ*) + *obecný* (WSJP). У руским и пољским етимолошким речницима се не помињу (Фасмер, Черных, Аникин, Вогуś, Brückner).

◆ Овде је дилема да ли је калк с немачког или чешког.

IV ZAKЉUČAK

Два су основна циља била постављена пред ову дисертацију.

Први циљ је био опис етимолошких података у часопису НЈ и разврставање чланака у којима се ти етимолошки подаци налазе. У НЈ је у периоду од 1932/1933. до 2013. године, за 81 годину, објављено укупно 1646 чланака (не рачунајући рубрике ЈП, НП, ЈПаб, предметне и персоналне библиографије и регистре). Програмом часописа НЈ одређено је да се међу његовим корицама нају радови посвећени изучавању и нормирању српског (раније српско-хрватског) књижевног језика, решавању питања језичке културе, неговању те културе и усмеравању правца њеног даљег развоја. Када је реч о етимолошким подацима, тј. о информацијама које се тичу порекла, развоја и/или историје одређене речи, израза или синтаксичке конструкције, НЈ се показао као богат извор таквих података. Резултати спроведеног истраживања представљени су у Табели III.

Табела III Резултати

Стара серија НЈ	
Укупан број чланака	450
Укупан број страна	2 042
Број чланака са етимолошким подацима	200
Број чланака без етимолошких података	250
Укупан број ЈП	54
Број ЈП са етимолошким подацима	50
Број ЈП без етимолошких података	4
Укупан број НП	39
НП са етимолошким подацима	28
НП без етимолошких података	11
Укупан број ЈПаб (сви са етимолошким подацима)	14
Укупан број регистара	7
Нова серија НЈ	
Укупан број чланака	1196
Укупан број страна	10 963
Број чланака са етимолошким подацима	419

Број чланака без етимолошких података	777
Укупан број ЈП	70
Број ЈП са етимолошким подацима	56
Број ЈП без етимолошких података	14
Број регистара	27
Број библиографија	9
Стара и нова серија заједно	
Укупан број чланака	1646
Укупан број страна	13 005
Број чланака са етимолошким подацима	619
Број чланака без етимолошких података	1027
Укупан број ЈП	124
Број ЈП са етимолошким подацима	106
Број ЈП без етимолошких података	18
Укупан број НП	39
НП са етимолошким подацима	28
НП без етимолошких података	11
Укупан број ЈПаб (сви са етимолошким подацима)	14
Укупан број регистара	24
Број библиографија	9 ⁴⁴⁴
Укупан број приказа	118
Укупан број хроника	21

Иако је прилога у којима је етимологија примарна релативно мало, велики је број радова у којима се тумаче значење, постанак, историја, развој и/или употреба речи, израза или синтаксичке конструкције. У тим чланцима количина етимолошких података је различита, а етимолошки садржај је разноврстан. У зависности од теме односно области рада (в. Табелу II, § 3.1.2.), аутори су залазили у етимологију у мањој или већој мери и из различитих разлога (о томе детаљније в. § 3.8.).

⁴⁴⁴ Две библиографије су објављене у рубрици Спомени (Уредништво 1975, Уредништво 1976).

Највећи је број чланака, у којима се наводе етимолошки подаци, из области лексикологије и семантике. У њима су аутори анализирали домаћу, народну, страну и нову лексику, објашњавали постанак речи народном етимологијом, осветљавали живот односно историју речи или израза, истраживали њихову старину, разматрали историјско значење речи, регистровани нова значења или промену значења речи итд. Посебно је велики број радова у којима се проучава фразеолошка, ономастичка и термилошка лексика.

Етимолошки подаци су се користили и у бројним прилозима из свих области граматике. Највећи је број оних чланака у којима су предмет интересовања резултати творбених процеса. У њима су се аутори бавили постанком речи, али најчешће на синхронијском нивоу. Мањи је број радова из фонетике, морфофонологије, морфологије и синтаксе.

Међу студијама који се баве лингвистиком и језиком, дијалектологијом, етнолингвистиком, нормативистиком и примењеном лингвистиком, истиче се већи број радова у којима су аутори наводили етимолошке податке приликом проучавања језика и стила истакнутих књижевника.

У одређеном броју чланака у којима се прати развој српског односно српско-хрватског језика, етимолошки подаци су углавном употребљени да се укаже на домаће и страно порекло речи.

У чланцима који се баве правописом, највећи је број оних у којима су аутори разматрали транскрипцију страних речи са нормативног становишта.

Одсуство етимолошких података посебно је примећено у чланцима који се односе на синтаксу, морфологију, лингвистику, правопис и наставу српског односно српско-хрватског језика.

Одговори и коментари у рубрикама ЈП, НП и ЈПаб у великој мери се тичу порекла одређене речи и синтаксичке конструкције. Малобројни су они који се односе на домаће, народне речи и народну етимологију, а велики је број оних у којима се одређује порекло страних речи (туђица и позајмљеница).

Други циљ је био да се на примеру лексема означених у НЈ као русизми и бохемизми преиспитају тамо дате етимологије уз помоћ етимолошких метода и савремене литературе и извора.

Из часописа НЈ ексцерпирано је укупно 297 лексема обележених као русизми. Сви ексцерпирани русизми су у раду разврстани у 213 одредница, које су подељене у неколико група. У првој групи су анализирани лексеми за које се у НЈ тврди да су руског порекла, у другој оне за које је наведено да су им значења преузета из руског језика, а у трећој лексеми изведене по угледу на руске творбене моделе.

Русизме у првој групи поделили смо на оне који су неспорни и спорни. У неспорне русизме сврстани су они којима је руско односно рускословенско порекло потврђено етимолошким анализом. У лексеми неспорног руског порекла спадају: *барс; беспризоран; богатир; бунт; врхушка; генерал-лајтант; гилдија; гимн; гимназистка; глагол; горд; гостепримство; грамата, грамота; громометни; грузило; дворац; дозвола, дозволити, дозвољавати; дрзак; живописан; заказати; закуска; замак; [известије]; изјаснити се; изразити, израженије; искрен; јантар; касателно; кист; књаз; користољубив; краљевна; личинка; љубопитљив, љубопитан, љубопитство; масовно; могила; морепловство; мучаљивост; награда; надлежан, надлежност; невјежа; неоспоран, оспорити; неумјенљив; обезоружати; обитавати; обнародовати; [ободрити]; образован, образовати; огроман; одважан, одважност, одважити се; одличан; одобрити; одразити (се), одраз; одушевити; опит; опиширан; особен; падеж; перга; печатати; пјатиљетка; поданик; подозрење; подршка; подстрекавати; поњатан, поњати; поредак; порив; постепен, постепеност; постројење; предострожан; предрасуда; предсказање, предсказати, предсказивати; предупредити; предшасник; преимућство; преиначити; преписка; претписаније; привржен; приметити, примедба; припадљивост, припадљивати; природа; присуство / присутство, присуствовати; причина; противстати; равновјесје; ражаловати; разврстати; разматрати; располагати; расходовати; скаска; словарь; сменити; снисходљив, снисходљиво, снисходљивост; совјет; списак; способан; сравнити; сразмјер, сразмеран; страница; сходан, целисходан; уважити, уважавати; угрозити; упечатљив; упражњавати; услов, услован; услуга; учтив, учтивост; уибеник; цель; цигит (укупан број је 139). У лексеми неспорног рускословенског порекла спадају:*

бодар; извинити; коснути се; [похотљив], презрење; пренебрегавати; снабдевати; сочиненије; точан, точнејше; точка (укупно 11).

Као спорне русизме издвојили смо оне лексеме чије руско или рускословенско порекло, претпостављено у НЈ, наша анализа оспорава. Они су подељени у неколико подгрупа. У првој подгрупи налазе се лексеме црквенословенског и/или српкословенског порекла: *вајати; васпитати, васпитавати, васпитање; дејство; запета; избегавати; излишан; једномишљеник; лице, лицемјеран; начело, начелно; невин; недоумица; неотступно; непошtedно; непријатан; оваплотити; оживотворити; победоносан; поборник; повторити, повторавати; подлежати; подражавати; посетити; похота; правосуђе; првобитан; превазилазити; предео; предлагати; привремен; пријатан; пристрасан; прозрачан; произвољан; прописати; прорицати; просвета; просвештеније; равномјеран; разврат; савест; садржавати; својство; сладострасан; супруг; убедити, убеђење; убитачан; устав; уштрб; чиновник; итедро* (укупно 56). У другој подгрупи налазе се изведенице од црквенословенских/рускословенских речи: *ислеђивати; последовалац; [пристрасност]; притежалац; [произвољно]; трпељивост, нетрпељивост* (укупно 7). У трећој подгрупи налазе се лексеме прасловенског и/или домаћег порекла: *[вајар]; веројетан, веројатан; громада; дословно; древан, дрвени; лични; лобања; наука; неусиљено; [нисходљив, нисходљивост, нисходан, нисходећи, нисходити (се)]; област; окончати, скончати се; оскудевати; откупљивати; очајавати, очајање; погубан, погубност; посуда; принуда; [присутан, отсутан, отсуство / отсуство / одсуство]; следовати; случај; случити се; час; чудак* (укупно 35). У четвртој подгрупи су лексеме које су могле да буду преузете и из руског и из чешког језика: *обрис; предмет* (укупно 2). Пету подгрупу чине лексеме за које смо закључили да су страног, али не и руског порекла: *генералан; изв(ј)естан* (калк); *лавор; театар* (укупно 4).

Лексеме за које је у НЈ наведено да су им значења преузета из руског језика, подељене су у две подгрупе. У првој се налазе лексеме чија значења и по нашем суду јесу из руског језика: *одумирање, одумирати, одумрети; решити се; ударни* (укупно 5), док су у другој лексеме за које се претпоставка да им је

значење преузето из руског језика показала неоснованом: *значајан; улетјети* (укупно 2).

У трећој групи су лексеме изведене по угледу на руске творбене моделе. Ту спадају лексеме: са преф. *за-* *замаскирати* и *закамуфлирати*; са суф. *им-* *непобедим, непоправим* и *неумолим*; са преф. *без-* / *бес-* *бесприкладан, беспроходан, беспристрасан, безбједан, беспокојити, беспокојство, безљудан, беславан* и *беспартијан*; сложенице са првим чланом *благо-* *благовремен, благовремено, благодарити, заблагодарити* и *благогласан*; са суф. *-тељ* *попечитељ, воспитатељ, доброжелатељ, почитатељ, домоустројитељ, делатељ, писатељ, сачинитељ, обожатељ, опстојатељство* и *правитељство*; *притворан, притворност, притворство* и *притварати се*; *суглина* и *супесак* (укупно 36).

И лексеме за које се у НЈ тврди да су из руског или из чешког језика у овом раду смо поделили на оне које су неспорне и спорне. Неспорни русизми односно бохемизми су: *набожан; образац; подружница; туземни* (укупно 4), а спорни су: *можан; површан; подобан; рисати; свемир* (укупно 5).

У НЈ су 62 лексеме означене као бохемизми и у овом раду су разврстане у 44 одреднице. Те лексеме су подељене у две групе. У првој групи се налазе лексеме за које се тврди да су чешког порекла, а у другој су лексеме које су изведене по угледу на чешке творбене моделе. Прву групу лексема смо поделили на неспорне и спорне бохемизме. У неспорне бохемизме спадају оне за које смо етимолошком анализом потврдили чешко порекло: *бајословље; билина; бит, добробит, битан; велебан, велебни; глат, глатник; гледиште; дојам, дојимати се; доследан; засада; збирка; извједљив, извједљиво; лекарна, лекарник; назор; наклада; наслов; нулти; огаван; околност; опетовати; плоха, плошица; позорност; појам, појмити, појимати; покус; првотни; складиште; слученина; смер; становиште; сувислост; суставни, суставно, сустав; тлак; улив* (укупно 43). Међу спорним бохемизмима нашле су се речи чије чешко порекло по нашем суду није извесно. Њих смо поделили у три подгрупе, зависно од дилеме да ли је у питању бохемизам или домаћа реч (*гезло, гесло; достатан; дражба; повједати; разни; садра; [склад]; сразити се*, укупно 9), бохемизам или словакизам (*војак*) и

бохемизам или германизам (*кратковидан*). На крају рада су анализирани и две лексеми које су у НЈ означене као бохемизми или германизми: *оловка* и *свеопшти*.

При испитивању порекла наведених лексеми суочавали смо се са бројним потешкоћама. Главни узрок тих потешкоћа јесте тај што су руски и чешки језици блиско сродни са српско-хрватским. Бројне су речи које су заједничке тим језицима, како због њихових прасловенских корена и снажног утицаја старословенског односно црквенословенског језика, тако и због дугогодишњег активног међусловенског позајмљивања. Судајући по историјату преузимања руских и чешких речи, који смо у раду детаљно описали (в. § 1.2., 1.4.2. и 1.5.), оба језика су битно утицала на српско-хрватски лексички фонд.

Русизми српско-хрватског језика су, према речима Ј. Матијашевић, „слојевита материја“ (Матијашевић 1996а: 367). Због природе руског језика, која је неразлучиви спој руског народног говора и руске редакције црквенословенског језика, многи лингвисти су приликом проучавања русизама у српско-хрватском језику наилазили на методолошке препреке. Због тих тешкоћа, каже Б. Л. Дабић, „русизми код нас досад још нису проучени у довољној мери“ (Дабић 1981: 13). Међутим, највећи помак у идентификовању и разврставању те лексике учинио је С. Стијовић у својој монографији *Славенизми у Његошевим песничким делима* (Стијовић С. 1992). Он је прецизно класификовао припадност неке лексеми општој црквенословенској, рускословенској односно руској, српкословенској или хибридној сфери, на основу валидних теоријско-методолошких постулата.

С. Стијовић је сматрао да се чистим русизмима могу сматрати само они који су новијег датума, који не припадају рускословенском језику. По том питању, ми се потпуно слажемо с њим. У свом раду под чистим русизмима (адаптираним и неадаптираним) подразумевамо оне који су у срп.-хрв. језику рецентни (нису старији од 20. века). Ту спадају: *беспризоран*; *врхушка*; *генерал-лајтнант*; *гимназистка*; *краљевна*; *масовно*; *перга*; *подршка*; *подстрекавати*; *постројење*; *присутствовати*; *ражаловати*; *разврстати*; *рассматрати*; *упечатљив*; *убеник*; као и совјетизми: *пјатиљетка*; *совјет*; *ударни* у значењу „ударнички“.

Међу чистим русизмима налазе се и они нешто старији, који су посведочени од 19. века (најчешће код Његоша или из славеносрпског периода), а који нису потврђени у рускословенском језику: То су: *гостепримство*;

громометни; грузило; дворац; дозвола, дозволити и дозвољавати; заказати у значењу „забранили“; закуска; израженије; касателно; кист; љубопитљив; мучаљивост; награда; надлежан, надлежност; неоспоран, оспорити; обезоружати; ободрити; образован, образовати; огроман; одличан; одобрити; одразити (се), одраз; одумирање, одумирати, одумрети; одушевити у значењу „подјарити кога, да се занесе за чим“; опишан; печатати; поданик; порив; постепен и постепеност; предострожан и предострожност (иако нема потврда, има индицију да се та реч употребљавала у 19. веку); предрасуда; предсказање, предсказати и претсказивати; предупредити; предшасник; преимућство; преиначити; преписка; претписаније; привржен; приметити, примедба; принадлежност, принадлежати; присуство; причина; противстати (иако нема потврда, има индицију да се та реч употребљавала у 19. веку); равновјесје; расходовати; решити се у значењу „одлучити (се)“; скаска; сменити; снисходљив, снисхољиво, снисходљивост; списак; сразм(ј)еран; страница; целисходан; уважити и уважавати у значењу „ценити, поштовати“; угрозити у значењу „запретити коме опасношћу“; услов; услуга; цел. Мањи је број оних чистих русизама који су потврђени од 18. века, то су: живописан; замак; изјаснити се; искрен; користољубив; љубопитан, љубопитство; обитавати; обнародовати; опит; особен; поредак; располагати; словарь; способан; сходан у значењу „примерен, подесан“; учтив, учтивост.

Одређене речи руског порекла, и поред рускословенске и/или црквенословенске потврде, уврстили смо међу чисте русизме из различитих разлога: 1. због фонетских одлика (реч *нев(ј)ежа*, потврђену и у рускословенском, преузели смо с руском фонетиком, а не црквенословенском или рускословенском); 2. због позне рускословенске или црквенословенске потврде (*дрзак; природа; подозрење; поњати, поњатан*); 3. због тога што је дата реч преузета из руског изван црквенословенског контекста (*горд*) или што је у руском у том значењу другог страног језика, а не црквенословенског порекла (оба термина *глагол* и *падеж* су русизми, јер су у руском језику те речи као граматички термини калкирани по латинским моделима); 4. због тога што је у цел./рсл. језику та реч потврђена у другом значењу (*известије; изразити; сравнити*;

упражњавати) и 5. због тога што у срп.-хрв. језику за њу постоје само савремене књижевне потврде (*могила*).

Поједине лексеме се могу означити као русизми, али само у одређеном значењу, нпр. *грамота* у правном значењу „повеља“, вероватно из 16–17. века, сматра се русизмом, док је у значењу „писмо“ из црквенословенског језика; *образовати* у значењу „да(ва)ти некоме образовање; подучавати“ је из руског, у значењу „(и)школовати (се)“ биће калк према нем. (*sich*) *ausbilden*, док је у значењу „оформити; обликовати“ из црквенословенског; *одобрити* „дати одобрење“ је из руског, у значењу „одобровољити (се)“ биће домаћа реч; *одразити (се)* у значењу „одбити (у борби)“ је из прасловенског периода, док је значење „одбити (о светлости)“ новије (од 19. века), вероватно из руског; *одушевити* „подјарити кога, да се занесе за чим“ је из руског, док је старије „оживити, тј. дати коме дух, душу“ вероватно наслеђено из црквенословенског; *сходан* у значењу „који припада каквом сходу, састанку, збору“ је из старословенског, док у значењу „примерен, подесан“ из руског.

Међу чисте русизме убрајамо и речи које су у руском језику страног порекла. У нашој грађи налазе се турцизми: *барс*, *богатијр* и *џигит*, који нису директно ушли из турске језичке породице, већ преко руског језика као посредника. С. Петровић сматра да у нашем језику постоји мањи број таквих турцизама вероватно преузетих из староруског језика, који је преко староцрквенословенског пренео извештан број речи осталим словенским језицима (Петровић С. 1993: 111–112). Осим турцизама, у овом раду бележимо и германизме, који су преко руског доспели у наш језик: *бунт*, *гилдија* и *изјаснити се*. Русизам *јантар* у руском језику досад нема општеприхваћену етимологију, али је највероватније страног порекла.

У српско-хрватски језик су преко руског или чешког језика као посредника улазили и полонизми. Они су изузетно ретки у нашем језику, међутим регистровани смо мањи број полонизама који су у наш језик доспели посредством руског језика: *гимн*, *дозволити*, *замак*, *целј*; чешког: *уплив*; или руског или чешког: *предмет*.

С обзиром на то да се руске и рускословенске језичке одлике јављају заједно, тешко је било одредити да ли је одређена лексема преузета из руског или

рускословенског језика.⁴⁴⁵ С. Стијовић у том случају даје приоритет рускословенском језику, јер је његов историјски примат несумњив.⁴⁴⁶ Посматрајући на тај начин, рускословенске речи су, по њему, оне које се налазе и у руском и у рускословенском језику (Стијовић С. 1992: 36). Б. Терзић сматра да руске речи могу садржати у себи морфеме са чисто руским, источнословенским својствима и морфеме са црквенословенским својствима, али скреће пажњу на то да се реч не може дефинисати само по својој морфемској структури, већ се мора гледати и семантички садржај речи (Терзић 2003: 205, 208).⁴⁴⁷ По мишљењу Б. Л. Дабића, прецизно разлучивање и размеђивање русизама од *славјанизама* (= рсл. речи) „захтијева темељиту истраженост за сваку појединачну ријеч и за сваки појединачни облик промјенљивих ријечи“ (Дабић 1984: 51).

У овом раду означили смо мањи број речи које су неспорно рускословенског порекла, то су: *бодар*; *извинити*; *коснути се*; *презрење*; *пренебрегавати*; *снабдевати*; *сочиненије*; *точан*, *точнејше*; *точка* (укупно 10). Тим речима је одређено рсл. порекло на основу: 1. фонетског лика речи; 2. потврда у савременом књижевном срп.-хрв. језику; 3. потврда у српкословенском језику (у том облику и том значењу); 4. етимологије речи из руског језика; 5. потврда у рускословенским изворима и 6. потврда у старословенским односно црквенословенским изворима. На основу тих параметара одређено је рсл. порекло речима: *бодар* – добра посведоченост у рсл. изворима и рсл. фонетизам речи; *извинити* – реч у руском језику је црквенословенског порекла, док је ссл. потврда

⁴⁴⁵ П. Пипер указује на то да су „путеви утицаја руског на српски књижевни језик били разноврсни и сложени, те да је у структури руског књижевног језика много јужнословенских (тј. црквенословенских) елемената, што знатно отежава идентификацију русизама и путева њиховог доласка у српски језик“ (Пипер 1997: 213).

⁴⁴⁶ Због тога што се не може „увек лако одредити тачна припадност неке лексеме руском или рускословенском језику“, Ј. Ајдуковић сматра да се „за разрешавање овог проблема користи принцип фаворизовања или приоритета. Обично се приоритет даје рускословенском, па се као руске третирају оне речи које не припадају и једном и другом типу“ (Ајдуковић 1997: 20).

⁴⁴⁷ Б. Терзић узима за пример рус. реч *гласност* коју смо преузели у неизмењеном структурном облику. По фонетском лику корен *глас-* и суф. *-ость* упућују на то да је *славенорусизам* (= рсл. реч), међутим та реч се не може дефинисати само по својој морфемској структури, јер она има новију семантику из 80-тих година 20. века, којом она врши одређену, комуникативну функцију. Зато, по Б. Терзићу, такве и сличне речи треба називати *русизима* „не вршећи на њима компаративно-историјску вивисекцију“ (Терзић 2003: 209).

у другом значењу; *коснути се* – потврђена ссл. реч није остварила континуитет, док савремена књижевна реч датира од славеносрпског периода, у којем је преузета из рсл. језика; *похотљив* – потврђена је од 18. века, а у руском посведочена из рсл. извора; *презрење* – постоје потврде из старословенских односно црквенословенских извора, али не из српскословенских, а савремена реч је потврђена од славеносрпског периода; *пренебрегавати* – потврђена је код нас од славеносрпског периода, а у руском у рсл. изворима; *снабд(и)јевати* – потврђена је од славеносрпског периода, посведочена је у цсл., док је у ссл. у другом значењу; *сочиненије* – потврде од славеносрпског периода, рсл. фонетизам речи, добра посведоченост у рсл. изворима; *точан* и *точка* – рсл. фонетизам речи, потврде у цсл. изворима.

Сличан проблем смо имали око разликовања између рускословенских, српскословенских и црквенословенских речи⁴⁴⁸ и одређивања њиховог порекла у срп.-хрв. језику.⁴⁴⁹ Будући да све оне имају заједничку старословенску основу, лексеме потврђене у обе редакције сматрамо као црквенословенским.⁴⁵⁰

⁴⁴⁸ В. Гудков је у свом раду у НЈ истакао да се приликом проучавања лексичког фонда срп.-хрв. језика „не сме запостављати, пренебрегавати вишевековни црквенословенски утицај – српскоцрквенословенски и рускоцрквенословенски, – чији су трагови у савременом језику знатно већи него што се то донедавно чинило“ (Гудков 1979: 39).

⁴⁴⁹ Ј. Матијашевић каже следеће: „Посебно деликатан приступ (или третман) захтевају општесловенски лексикон и његов однос према позајмицама, треба пазити да се не би прогласило за словенизам оно што је очигледно словенско лексичко наслеђе, чега у литератури има, или евентуално речи пореклом из старословенског за русизме и сл., као што се код Маретића у ‘књижевне рускиње’ сврставају речи *нужда*, *поборник* [код нас цсл. порекла], *јарост*, *посетити*, *гесло* [за то немамо потврда!], из старословенског, или *огроман* [код нас неспорни русизам], *горд*, *свиреп*, *убедити* [код нас спорни русизам, цсл. порекла], *суров* – из општесловенске заједнице, које треба одвојати од руских пореклом, али које су се тако укорениле да их ни лингвисти често нису у стању одвојити од исконских речи. Тек кад се позове у помоћ етимологија постаје очигледно да су *скаска*, *покровитељ*, *извинити*, *подозрење* и сл. пореклом руске речи.“ (Матијашевић 1996б: 156).

⁴⁵⁰ Ј. Грковић-Мејдор је указала на то да је „лексика старословенских споменика, коју редакције наслеђују, [...] спој више система, будући да су се текстови преводили, преписивали и текстолошки ревидирали на подручјима различитих словенских језика и дијалеката“ Из тог разлога „лексика старословенских споменика не даје праву слику старословенске лексике, те појава ‘нових’ лексема у редакцијским текстовима у односу на речник канонских споменика не значи аутоматски да је реч о црквенословенској или редакцијској иновацији“ (Грковић Мејдор 2005: 14). Такође, она сматра да је потребан крајњи опрез када се „само постојање неке лексеме у више редакција православног Словенства“ тумачи као канонско наслеђе, јер се лексика слободно

Рускословенску и српскословенску лексику С. Стијовић међусобно разликује по фонетским цртама.⁴⁵¹ Међутим, он скреће пажњу да је подела на рускословенску и српскословенску лексику по том критеријуму условна, то јест она говори о фонетским одликама редакција, а не о самом пореклу одговарајуће речи, с обзиром на то да је Његош могао рецимо узети реч из рускословенског језика и модификовати је у духу српскословенског (Стијовић С. 1992: 36–37).

Разлике између рускословенских и српскословенских речи тичу се у првом реду одређених фонетских специфичности, те се по њима може одредити којем од два слоја припада анализирана реч.⁴⁵² У рускословенском језику забележене су следеће фонетске особине и промене:⁴⁵³

- рефлекс назала предњег реда $\text{ʌ} (*\text{e}) > a$ (нпр. рсл. *начало*, рус. *начало* – срп.-хрв. *начало*) и задњег реда $\text{ж} (*\text{o}) > y$ (рус. *оскудеть*, *оскудевать* – срп.-хрв. *оскудевати*⁴⁵⁴);

- полугласници задњег и предњег реда ь, ъ , који су били безгласни, понегде су се вокализovali $\text{ь} > o$, нпр. у средини речи (рус. *точка* – срп.-хрв. *точка*), у префиксу *съ-* $> со-$ (рсл. *сѡнненіе*, рус. *сочинение* – срп.-хрв. *сочиненије*, *содержать* и *содерживать* – срп.-хрв. *содржавати*) и $\text{ь} > e$ (рус. *пророчество* – срп.-хрв. *пророчество*);

- јат (*ѣ*) се одликовао јекавизмом, имао је вредност *је* (рсл. *просвѣщеніе*, рус. *просвещение*);

- тврдо и меко вокално $\text{r, l} (p\text{ь, ль})$ и $\text{r', l'} (p\text{ь, ль}) > op, ep, ol, el$ (рус. *первобытный*);

- секундарно $\text{rь, ль} > po, pe, lo, le$;

преузимала из рукописа писаним другим редакцијама, те је реч могла да поникне у једној редакцији а настави живот у другој (ор. cit. 15).

⁴⁵¹ Још пре С. Стијовића је Д. Ћупић разврстао црквенословенску лексику из Његошевог „Горског вијенца“ на ону са српскословенским и рускословенским цртама (Ћупић 1977).

⁴⁵² Ј. Грковић-Мејдор је навела да су главне системске разлике међу редакцијама биле на фонолошком плану, јер се наслеђени старословенски вокалски систем мењао у складу са променама прасловенског вокализма у словенским језицима (Грковић Мејдор 2005: 12).

⁴⁵³ О томе детаљније в. у Стијовић С. 1992: 16–17, 77–94; Младеновић 1989: 18–37.

⁴⁵⁴ Првим развојем се разликује од српскословенског, у другом се са њим подудара.

у истом лику истовремено припадају обама овим језицима, јер је у основи и једног и другог лежи, као што је познато, исти језички тип: старословенски“ (Стијовић С. 1992: 37).

Поред фонетске анализе, у одређивању рускословенске и српкословенске и/или црквенословенске лексике испитивала се свака реч с творбеног и семантичког аспекта и водило се рачуна о хронолошком аспекту заступљености одређене лексеме у језицима. Од велике помоћи нам је био материјал из речника као што су: Миклошич (Miklosich Lex.), прашки старословенски речник (SJS), московски старословенски речник (СС X–XI), црквенословенски речник Дјаченка (Дьяченко), рускословенски речник Петковића, Даничићев *Рјечник из књижевних старина српских*, у којем он доноси српкословенске и старосрпске потврде,⁴⁵⁷ и речник хрватске редакције црквенословенског језика (RCJHR). Поред тога користили смо књиге о ссл. сложеницама (Zett) и о ссл. лексци у списима Св. Саве (Трифунковић/Јовановић/Јухас 1980), као и одбрањене докторске дисертације о ссл. лексци у филозофским и теолошким списима српске редакције из 14. века (Капустина 2016) и у српским типцима од 12. до 14. века (Савић 2013).⁴⁵⁸ Од велике помоћи су били и етимолошки речници, пре свега српски (Skok) и руски (Шанский; Фасмер; Цыганенко; Черных; Аникин, Orel, НРЭ и ИРС), али и старословенски (ESJS), украјински (ЕСУМ), белоруски (ЭСБМ), пољски (Brückner, Sławski, Bańkowski, Boryś, Długosz-Kurczabowa), чешки (Holub/Кореčný, Machek, Rejzek), словачки (Kralik), словеначки (Bezljaj, Snoj), бугарски (БЕР) и хрватски (Gluhak; ERHJ). Служили смо се и описним речницима српско-хрватског и руског језика (РСАНУ, РМС, RIAZU, Вук, РССЈ, дијалекатски речници, Михајловић 1982–1984 – ТСРЈ Шв.; СРЈ; ТСРЈ Уш.; Даль; СРЈ XVIII;

⁴⁵⁷ А. Лома је навео да се језик неког писаног споменика обележава као старосрпски, ако у њему преовладавају народне црте, или као српкословенски, ако је обележен преовлађујућим црквенословенским цртама (Лома 2015: 88). Међутим, он указује на то да постоје случајеви када су унутар истог текста једни делови писани претежно ссл., а други претежно стерп. језиком (ор. cit.).

⁴⁵⁸ И поред свих потврда које смо могли да унесемо из доступних извора, велика је вероватноћа да ће се десити да се нека реч, која је у овом раду проглашена на пример за руску или рускословенску, појави у неком досада непознатом ранијем извору. Из тог разлога свесни смо чињенице да су наши резултати условни и да ће се тек са будућим истраживањима моћи проценити исправност наших закључака.

СРЯ XI–XVII; СЦСРЯ; Срезневский; СДРЯ), уз помоћ којих смо одређивали временски оквир употребе и значења речи у тим језицима.

У ексцерпираној грађи, црквенословенско и/или српскословенско порекло одредили смо следећим речима: *запета; избегавати; излишан; једномишљеник; лице, лицем(ј)еран; непријатан; подлежати; предео; привремен; пријатан;*⁴⁵⁹ *прозрачан; прописати; прорицати; просвета; разврат; сав(ј)ест; свемир; својство; сладострастан; убитачан; устав.* Поред тих речи, приметили смо да је одређена црквенословенска лексика ревитализована односно оживљена под утицајем руског односно рускословенског језика, то су: *вајати; васпитати, васпитавати, васпитање; дејство; начело, начелно; невин; недоумица; оживотворити; победоносан; поборник; повторити; посетити; првобитан; предлагати; пристрасан; произвољан; равном(ј)еран; садржавати; супруг; убедити, убеђење; уштрб; чиновник.* Управо Д. Малић је у свом раду у НЈ скренула пажњу на црквенословенску лексику која је потврђена из српских црквенословенских извора, а затим тек у 18–19. веку, у српском језику ревитализована под утицајем односно посредништвом руског језика, често са измењеним значењем (Малић 1981: 51–52).⁴⁶⁰ Мањи је број оних речи које припадају српскословенском наслеђу, то су: *неодступно; непошtedно; подражавати; похота; правосуђе; превазилазити.* Као (књижевне) славенизме означили смо речи: *просвештеније; итедро;* као изведенице од црквенословенских/рускословенских речи: *ислеђивати; последовалац; притежалац; пристрасност; произвољно; трп(ј)ељивост и нетрп(ј)ељивост;* и хибриде цсл. речи (славеносрбизме): *оваплотити; повторавати.*

⁴⁵⁹ Придеви *пријатан* и *непријатан* се с резервом третирају као црквенословенске, јер је њихова етимологија недовољно јасна.

⁴⁶⁰ Д. Малић је навела следеће: „У том језичном посуђивању најзанимљивија је појава (на коју указује управо АР [RJAZU] својим начином обраде, који наводи сродне ријечи из осталих славенских језика) велик број оних ријечи које су у 18. или 19. ст. узете из рускога, али које су заправо постојале у српској редакцији црквенославенскога, само што је њихова употребна традиција била прекинута, и које су у АР осим из црквенославенског засвједочене још само из руског, па би то заправо могли бити руски црквенославенизми. Узимање таквих ријечи из рускога у 19. ст. заправо је опет оно исто посезање за властитим језичним и културним коријенима, потакнуто сродним језиком посредником великог међународног угледа“ (Малић 1981: 50–51).

Када је реч о славенизмима, о којима смо детаљно говорили у § 1.4.1.2., скренућемо пажњу на класификацију те лексике код С. Стијовића. По његовом мишљењу, славенизми припадају различитим језичким нивоима: српскословенском, рускословенском (руском) и славеносрпском (Стијовић 1992: 229). На основу фонетских карактеристика заступљених у тим лексемама, он разликује славенизме са: 1. заједничким гласовним особинама српскословенског и рускословенског, 2. српскословенским, 3. рускословенским (руским) и 4. мешовитим гласовним особинама, тзв. хибриде или славеносрбизме (ор. cit. 57–94).⁴⁶¹ Ту класификацију су примењивали и други проучаваоци славенизама, уп. Зорић 2004, Цветковић 2005, Тумарић 2008, Ранђеловић 2013б, Зорић 2016 итд.

С. Стијовић, на основу те класификације, под славенизмима подразумева и српскословенске лексеме које потичу непосредно из српскословенског језика,⁴⁶² као што су: *подражавати* (ssl. понародњена реч), *просветитељ*, *просвештен*, *савест*, *садржати се*, *садржавати се* (ssl. адаптирана реч), *штедар* и *штедрост* итд., као и црквенословенске лексеме које припадају обема редакцијама, нпр. *повторити*, *подражати*, *прозрачан*, *произвол*, *развратан*, *својство* итд. Анализом наше изабране лексичке грађе закључујемо да ону српскословенску и црквенословенску лексику која је остварила континуитет у срп.-хрв. језику не би требало означавати термином славенизам. Изузетак ипак представља српскословенска и црквенословенска лексика која је потврђена у српскословенским и/или црквенословенским споменицима, а затим се поново јавља тек у 18–19. веку, од славеносрпског периода, када је ревитализована под утицајем рускословенског односно руског језика.

⁴⁶¹ С. Стијовић на основу те поделе разликује следеће славенизме: русизме (и као адаптиране, неадаптиране или понародњене), црквенословенске, рускословенске (адаптиране, неадаптиране или понародњене) и српскословенске речи (понародњене), хибриде (на бази руског, рускословенског, црквенословенског), кованице (на бази руског, рускословенског, црквенословенског, према руском, рускословенском, црквенословенском) и, у одређеном броју случајева, ssl. или рсл. речи, уколико по фонетским карактеристикама не може да се одреди којем језику припадају.

⁴⁶² С. Стијовић истиче да неке Његошеве речи имају ssl. фонетске црте, а да нису постојале раније у српскословенском језику. Оне су настале посрбљавањем рускословенских односно руских лексема (Стијовић С. 1992: 25).

Под прасловенском и/или домаћом лексиком подразумевали смо ону која је посведочена код Вука⁴⁶³ (Вук 1818, Вук 1852, Вук 1898) и/или у дијалектима срп.-хрв. језика. Одређивање порекла те лексике се вршило и на основу реконструкције прасловенских предлогака у речницима SP и ЭССЯ и потврђених словенских паралела. У раду прасловенске су старине следеће речи: *древан*; *лобања* (као посл. дијалектизам); *можан*; *наука* у значењу „навика; подука, образовање“ (у значењу „scientia“ из руског);⁴⁶⁴ *област*; *окончати*, *скончати се*; *посуда*; *следовати*; *случај*; *случити се*; *улетјети* у значењу „одлетети“; *час*. Међу домаће, народне речи сврстали смо: *веројатан*, *веројетан*; *громада*; *откупљивати*; *очајавати*; *погубан*; *подобан*; *принуда*; *чудак*. Домаће творенице су: *вајар*; *дословно*; *неусиљено*; *нисходљив*, *нисходљивост*, *нисходан*, *нисходећи*, *нисходити (се)*; *очајање*; *погубност*; *присутан*, *одсутан*, *одсуство*.

Мали је број речи којима се претпоставља страном порекло: *генералан* – латинског порекла; *лавор* – позајмљеница из балканског латинитета; *театар*; *рисати* – германизми; *изв(ј)естан*; *површан*; *кратковидан* – калкови са немачког; *значајан* у значењу „знатан, велики“ – семантички калк према немачком.⁴⁶⁵

У одређеним случајевима аутори у часопису НЈ, али и проучаваоци русизама и бохемизама срп.-хрв. језика, двоуме се око неких речи да ли су руског или чешког порекла (в. § 2.2.4.). Т. Маретић се код тих речи одлучио да доноси и

⁴⁶³ А. Лома је навео: „Присуство или одсуство неке речи у Вуковом *Рјечнику* експлицитно констатујемо у случајевима када оно пружа индицију о њеној старини или о њеном статусу унутар српског језика“ (Лома 2015: 90). Уколико је нека реч забележена у Вуковом корпусу (у *Рјечнику* и/ли у записима народних умотворина), тад можемо рећи да она припада народном језику и обрнуто, уколико је нема, онда је она или млађа од његова времена или није права народна (op. cit.). У нашем раду Вукови речници (1818; 1852) били су полазни критеријум приликом одлучивања о томе која лексика припада народном језику. Међутим треба ипак узети у обзир чињеницу да у његовим речницима није заступљен целокупан лексички фонд народног српског језика.

⁴⁶⁴ Реч *наука* јесте потврђена код Вука, али не и у значењу „scientia“. То значи да се то значење накнадно развило под страним утицајем.

⁴⁶⁵ Т. Маретић у свом раду скреће пажњу да неки русизми и бохемизми, иако се налазе у тим језицима, нису заправо руског или чешког порекла, већ су их лексикографи и књижевници начинили према немачком језику (Maretić 1892: 73–74). Он каже: „Ima i takvijeh primjera, gdje se i u češkom i u ruskom jeziku nalaze riječi, koje posve t. j. etimologijom i tvorbom i značenjem odgovaraju našima, ali budući da su i češke i ruske načinjene prema njemačkima, prosto nam je misliti, da mi dotičnijeh riječi nismo uzeli od Čeha ni od Rusa, već su nam ih pomogli skovati Nijemci. Ispor. *naklonost*, *odstraniti*, *punomoć*, *zavisan*, *zastupati*“ (op. cit. 74).

руски и чешки предложак, с тим што за неке речи сматра да је вероватније да су и у српско-хрватски и у чешки преузете из руског, нпр. *бодар*, *предео*, *веројатан*, док за неке не може поуздано да тврди из ког тачно језика су дошле, нпр. *првобитан* (Maretić 1892: 74). П. Ивић сматра, такође, да је одређен број речи у српско-хрватски језик могао стићи и из чешког и из руског језика, нпр. *дослован* (у раду речи *дословно* и *дослован* сматрамо домаћим твореницама), *образац* (код нас стоји да је пре из руског), *предмет* (у раду русизам или бохемизам), *природа* (неспорни русизам), *прозрачан* (цсл. реч) итд. (Ивић П. 1998: 297).

У НЈ аутори су се двоумили око руског и чешког порекла следећих речи: *набожан*; *подружница* – за које сматрамо да су преузете пре из чешког него из руског језика; *образац* – за коју сматрамо да је дошла пре из руског него из чешког језика; *туземни* – не можемо са сигурношћу тврдити да је преузета из једног или из другог језика.

Поред тих речи, приметили смо да се поједине лексеме из наше изабране лексичке грађе у НЈ различито тумаче. Тако имамо речи:

- које су у НЈ означене као русизми и у овом раду је потврђено руско односно рускословенско порекло: *образовати* (по Љ. Јонкеу бохемизам, по Т. Маретићу русизам), *одраз* (Љ. Јонке и И. Клајн сматрају је бохемизмом), *природа* (Т. Маретић и П. Ивић се двоуме између рус. и чеш. порекла, В. Копривица каже да је бохемизам, а Б. Терзић и П. Пипер сматрају је русизмом), *причина* (по Љ. Јонкеу бохемизам) и *бодар* (по Љ. Јонкеу бохемизам, по Т. Маретићу русизам);

- које су у НЈ означене као русизми, а у раду је оспорено руско порекло и претпостављено црквенословенско: *предео*, *устав* (по Љ. Јонкеу бохемизми, Т. Маретић се двоуми између рус. и чеш. порекла), *прозрачан* (по Љ. Јонкеу бохемизам, Т. Маретић и П. Ивић се двоуме између рус. и чеш. порекла, И. Клајн и Т. Прпић кажу да је русизам) и *првобитан* (Љ. Јонке и И. Клајн сматрају је бохемизмом, Т. Маретић се двоуми између рус. и чеш. порекла);

- које су у НЈ означене као русизми, а у раду је оспорено руско порекло у корист прасловенског односно домаћег порекла: *древан* и *громада* (по Љ. Јонкеу бохемизми, Т. Маретић се двоуми између рус. и чеш. порекла);

- реч која је у НЈ означена као русизам, а у раду стоји да је он могла да доспе и из руског и из чешког језика: *предмет* (Ј. Јонке и И. Клајн сматрају је бохемизмом, Т. Маретић и П. Ивић се двоуме између рус. и чеш. порекла);

- реч која је у НЈ означена као бохемизам, а у раду је оспорено чешко порекло и претпоставља се домаће: *достатан* (Прпић и Челић/Левис сматрају је русизмом).

Неспорно чешког порекла су речи: *бајословље; билина; бит, добробит, битан; велебан, велебни; глат, глатник; гледиште; дојам, дојимати се; доследан; засада; збирка; извједљив, извједљиво; лекарна, лекарник; назор у значењу „поглед, схватање, мишљење, убеђење“; наклада; наслов; нулти; огаван; околност; опетовати; плоха, плошица; позорност; појам, појмити, појимати; покус; првотни; складиште; слученина; смер; становиште; сувислост; суставни, суставно, сустав; тлак; улив. Међу спорним бохемизмима, могућег домаћег порекла су: *гезло, гесло; достатан; дражба; повједати; разни; садра; склад; сразити се.* За реч *војак* претпостављамо словачко порекло.*

У НЈ се за одређене лексеме тврди да су изведене по угледу на руске односно чешке творбене моделе. Међу неспорним русизмима који су творени на тај начин, налазе се: *замаскирати, закамouflирати; непоправим, неумолим; непроходан, непристрастан, непокојити, непокојство, безљудан, беславан, беспартијан; попечитељ, доброжелатељ, почитатељ, писатељ, сачинитељ, обожатељ, опстојатељство, правитељство; суглина, супесак.* Рускословенског порекла је једна реч: *воспитатељ.* Црквенословенског порекла су: *непобедим; неприкладан, безб(ј)едан; благовремен* (цсл. порекла, али у савременом језику је из руског), *благодарити, благогласан; делатељ; притворан, притварати се.* Домаће изведенице су: *благовремено* (< *благовремен*), *заблагодарити* (< *благодарити*); *домоустројитељ* (< цсл. *домостројитељ*); *притворност, притворство* (< *притворан*). Неспорни бохемизми из те категорије су: *водик, душик, угљик, кремик и кисик; српскохрваитина и немитина; пелуд.*

Руска лексика је у српско-хрватском језику подлегла адаптацији и то на фонолошком, морфолошком и творбеном плану, према законитостима срп.-хрв. језика.

Фонолошка адаптација вршила се код срп.-хрв. речи *богатиp* (< рус. *богатырь*), *опит* (< рус. *опыт*), *порив* (< рус. *порыв*) итд. у којима је рус. *ы* дало срп.-хрв. *и*; у примерима *беспризоран* (< рус. *беспризорный*), *генерал-лајтнант* (< рус. *генерал-лейтенант*), *гилдија* (< рус. *гильдия*), *надлежан* (< рус. *надлежащий*), *громометни* (< рус. *громометный*), *перга* (< рус. *перга*), *богатиp* (< рус. *богатырь*), *јантар* (< рус. *янтарь*), *искрен* (< рус. *искренний*), *кист* (< рус. *кисть*), *гостепримство* (< рус. *гостеприимство*) итд. рус. палаталност код сугласника *б', г', л', м', н', p', т'* итд. се занемарује; у речима *совјет* (< *совет*), *невјежа* (< *невежа*) умекшани руски сугласник унутар речи предаје се сугласником *ј*; код речи *љубипитљив*, *љубопитан* и *љубопитство* (< *любопытный*, *любопытство*), *књаз* (< рус. *князь*) рус. умекшано *л'* и *н'* у споју са *ю* дало је срп.-хрв. *љ* и *њ*; *врхушка* (< рус. *верхушка*), *дрзак* (< рус. *дерзкий*) *привржен* (< рус. *приверженный*) итд. рус. *ер* дало је срп.-хрв. *р* итд.

Приликом морфолошке и творбене интеграције, због постојања истих или сличних модела,⁴⁶⁶ нису примећена значајна одступања, нпр. рус. суф. *-ие* > срп.-хрв. *-ије*⁴⁶⁷ (*известиије*, *израженије*, *поњатије*, *претписаније* итд.), *-ение* = *-ење* (*подозрење*, *постројење* итд.), *-ый* > *-ан*, *-ни* (*беспризоран*, *громометни*, *живописан*, *надлежан*, *огроман* итд.), *-ец* > *-ац* (*дворац*), *-ость* > *-ост* (*мучальвост*, *надлежност* итд.), *-ивый* > *-ив* (*користољубив*), *-ть* > *-ти* (*дозволити*, *казати*, *изразити*, *обезоружати*, *обитавати* итд.) и др.

Одређене руске речи нису морале да се адаптирају, јер су се потпуно подударале са фонолошким, морфолошким и творбеним одликама срп.-хрв. језиком, нпр. срп.-хрв. *барс* (< рус. *барс*), *бунт* (< *бунт*) итд.

Бохемизми су се формирали према изговору чешких речи: *билина* (< чеш. *bylina*), *засада* (< чеш. *zásada*), *лекарна*, *лекарник* (< чеш. *lékárna*, *lékárník*), *назор* (< чеш. *názor*), *наслов* (< чеш. *náslav*), *покус* (< чеш. *pokus*), *слученина* (< чеш. *sloučenina*), *см(ј)ер* (< чеш. *směr*), *тлак* (< чеш. *tlak*) итд.

⁴⁶⁶ Ј. Матијашевић истиче да постојање истих или блиских модела деривације олакшава интеграцију, нпр. рус. *поњатије* (*-ие* – *-ије*), *подозрење* (*-ение* – *-ење*) (Матијашевић 1996б: 157).

⁴⁶⁷ Треба напоменути да је разлика између суфикса *-ие* : *-ије* само правописна, јер су речи у руском на *-ие* као и код нас оне на *-ије* црквенословенског порекла. О томе детаљније в. у Ђорђић 1936а.

Творбено-морфолошком адаптацијом формирале су се срп.-хрв. речи са: суф. *-ан* < чеш. *-ný* (*велебан, велебни; доследан; огаван; првотан, првотни; суставни*); суф. *-ост* < чеш. *-ost'* (*околност; позорност; сувислост, сувисли*); суф. *-овати* < чеш. *-ovat* (*опетовати*); преф. *з-* < чеш. *s-* (*збирка*); преф. *из-* < чеш. *z-* + суф. *-љив* < чеш. *-avý* (*извједљив*) и суф. *-љиво* < чеш. *-avě* (*извједљиво*) итд.

Из часописа НЈ је ексцерпирано укупно 297 лексема које су обележене као русизми, 9 лексема – као русизми или бохемизми, 64 лексеме – као бохемизми и 2 лексеме – као бохемизми или германизми (укупно 370). Русизми су разврстани у 213 одредница, русизми или бохемизми у 9 одредница, бохемизми у 44 одреднице, а бохемизми или германизми у две одреднице. Свака одредница се завршава закључком у којем укратко износимо: прву потврду срп.-хрв. речи, етимологију руске или чешке речи, досадашња тумачења те речи код других аутора, наше дилеме око порекла анализираних речи и објашњење нашег суда, а на крају дајемо запажање о фреквентности употребе у савременом срп.-хрв. језику.

Прву потврду дајемо на основу расположивог материјала у речницима: РСАНУ, РМС, РССЈ, РЈАЗУ, Михајловић 1982–1984. РЈАЗУ, наш једини историјски речник, био је од највеће помоћи, међутим ни он не даје потврде за неке речи које су крајем 18. и током 19. века биле у живој употреби (нпр. *гилдија, дрзак, закуска, ражаловати, бодар, сочиненије, понаврати, просвештеније* итд.). РСАНУ није обавезан да даје грађу старије или застареле лексике.⁴⁶⁸ У уводу првог тома тог речника стоји да у њега улазе речи „нове епохе“, која се рачуна „од Вука Карацића и Илиризма; од старијих писаца улазе само они (напр. Доситеј Обрадовић и др.) који су се читали и у време после 1814–1818 год. у источним крајевима или после 1830–1836 г. у западним крајевима, а тако исто и они који су и пре Карацића, а у XIX веку, писали народним језиком“ (XXIII). Из тих разлога, суочавали смо се са доста потешкоћа приликом ексцерпирања потврда из предвуковског књижевног језика. Грађу из тог раздобља црпели смо из речника В. Михајловића и Огледне свеске РССЈ. У недостатку речника, ослонили смо се на појединачна истраживања,⁴⁶⁹ која су пружила додатне потврде из

⁴⁶⁸ О томе је детаљније писала Г. Јовановић (Јовановић 1982: 11–12).

⁴⁶⁹ Нпр. о језику Ј. Суботића (Милановић 2014), Г. Магарашевића (Зорић 2004), Л. Мушицког (Таловић 2013), Ј. Стерије Поповића (Младеновић 1989: 115–134; Тумарић 2008; Зорић 2016), Д.

славеносрпског периода. На тај начин смо навели прве потврде, нпр. из Живковићеве *Посвете* из 1814. год. за реч *израженије*, код Михајловића за речи *живописати, замак, љубопитство, обнародовати, опит, списак, услован, вајати, лице* (у значењу „особа“), *пристрастан, произвољно, благогласан и образац*, из РССЈ за речи *известије* и *просвештеније* итд.

Међу циљеве овога рада уврстили смо информацију о фреквентности, тј. учесталости употребе анализиране лексике у савременом срп.-хрв. језику. Из тог разлога се приликом навођења података из савремених срп.-хрв. речника водило рачуна о детаљном записивању година потврда и места штампања дела. Ти подаци су нам послужили да одредимо у којем периоду су се анализиране речи употребљавале и на којој страни срп.-хрв. језичког подручја је употреба те лексике превагнула.⁴⁷⁰ Приметили смо да су бохемизми по потврдама из РСАНУ фреквентнији у западној варијанти, на основу извора: *Виенац* и *Хрватско коло*, и писаца: М. Павлиновић, А. Шеноа, Е. Кумичић, К. Ђалски-Шандор, А. Г. Матош, В. Назор, Д. Шимуновић, Т. Ујевић, М. Крлежа, В. Калоб и др. Позајмљенице из руског језика преовлађују на источном подручју, по изворима: *Даница*, *Бранково коло*, *Јединство*, *Књижевне новине* и *Политика*, и код писаца: Ђ. Јакшић, П. П. Његош, М. Милићевић, С. М. Сарајлија, С. Сремац, Ј. Скерлић, И. Андрић, О. Давичо, Ђ. Даничић и др.

Из данашње перспективе, одређене лексеме које су у НЈ означене као русизми у савременом срп.-хрв. језику су изузетно фреквентне, нпр. *искрен, награда, огроман, предмет, природа, извинити, лицем(ј)еран, пријатан, просвета, савест, супруг, устав, лични, лобања, посуда* итд. Већи је број оних лексема које су данас у активној употреби или који се бар ретко употребљавају, а мањи је број застарелих речи, нпр. *барс, богатир, генерал-лајтнант, гилдија, гимназистка, грамата* и *грамота, громометни, грузило, касателно, мучаљивост, печатати*,

Исајловића (Младеновић 1989: 101–114; Младеновић 2008: 361–463), С. Живковића (op. cit. 246–251, 316–360), о језику народне песме из 1804. год. Г. Ковачевића (op. cit. 239–241), о славенизмима у поезији Ј. Дошенивића (Ранђеловић 2013б), о славенизмима и русизмима у језику *Житија* Г. Зелића (Терзић 1999: 263–272), о славенизмима у делима С. Сремца (Петровић Н. 1997) итд.

⁴⁷⁰ РМС нам у том погледу није био од значајније помоћи, јер се у њему системски даје подједнак број потврда са западне и источне стране код сваке речи.

претписаније, притежсалац, причина, равновјесје и шигит. Мали је број архаизама (*израженије* и *предшасник*) и историзама (*пјатиљетка, совјет, живописац, живопис* и *живописати*).⁴⁷¹

Удео русизама и бохемизама у српско-хрватском језику је знатан. Нашим радом се осветљава само мали део те лексике. Иако је у питању ограничен корпус који се заснива само на оним лексемама које су означене као русизми и бохемизми у часопису НЈ, на њиховом примеру се може уочити колико је клизаво тле на које ступамо приликом одређивања њиховог порекла. У досадашњим испитивањима речи руског порекла у срп.-хрв. језику, аутори су истицали колико би од великог значаја била новија, темељнија и детаљнија истраживања у којима би се та лексика идентификовала и верификовала на синхроној и дијахроној равни.⁴⁷² У том погледу, наш рад путем етимолошке анализе пружа детаљан увид у карактер те лексике, чиме се доприноси јаснијем сагледавању и осветљавању њеног места у лексичком фонду српско-хрватског језика.

⁴⁷¹ Под термином *архаизам* подразумева се застарела реч, мање или више позната савременим говорницима, која се употребљавала у прошлости, а замењена је другим синонимним речима које су данас у активној употреби. Архаизми се употребљавају с обавезном стилском обојеношћу, док застареле речи немају стилску функцију обележавања колорита епохе. *Историзми* су речи које означавају појмове који више не постоје, а припадали су одређеној историјској епоси и немају синониме (Ранђеловић 2013а: 173).

⁴⁷² В. у Дабић 1981: 23; Радовић Тешић 2009: 85; Терзић 2003: 215.

БИБЛИОГРАФИЈА ЧАСОПИСА „НАШ ЈЕЗИК“

Регистар аутора

Напомене:

1. Наслови чланака су доследно преписани, без исправљања.
2. На крају библиографског податка, у угластој загради налази се наслов рубрике у којој је чланак објављен.
3. Код библиографског податка ауторке која је променила презиме, назначено је и њено друго презиме.

А

Адамовић

Адамовић 1969: М[илан] Адамовић, Турске позајмице неосманског порекла, НЈ н. с. XVII/5, 284–298.

Адамовић 1976: М[илан] Адамовић, Турске позајмице неосманског порекла, НЈ н. с. XXII/1–2, 24–34.

Ајановић

Ајановић 1953: М[устафа] Ајановић, „Независно“ сложене реченице и однос простих реченица у њима. НЈ н. с. V/3–4, 134–147. [Језик у школи]

Ајановић 1954а: [Мустафа Ајановић], „Независно“ сложене реченице и однос простих реченица у њима – наставља се –, НЈ н. с. V/5–6, 206–221. [Језик у школи]

Ајановић 1954б: М[устафа] Ајановић, „Независно“ сложене реченице и однос простих реченица у њима – крај –, НЈ н. с. V/7–8, 278–291. [Језик у школи]

Ајановић 1977: Мустафа Ајановић, Потреба даљег рада на правописним питањима, НЈ н. с. XXIII/1–2, 65–69. [Језичка култура]

Алексић Ж.

Алексић Ж. 1935: Ж. Алексић, Речи и изрази, НЈ IV/3, 89–90. [Ситни прилози]

Алексић Р.

Алексић Р. 1933а: Р[адомир] Алексић, *Коњма* или *коњима*, НЈ I/1, 23–26.

Алексић Р. 1933б: Р[адомир] Алексић, Он се је радовао или он се радовао, НЈ I/2, 48–50.

Алексић Р. 1933в: Р[адомир] Алексић, Из нашег правописа, НЈ I/3, 85–86.
Алексић Р. 1933г: Р[адомир] Алексић, *Помоћу и с помоћу*, НЈ I/8, 241–242.
Алексић Р. 1939: Р[адомир] А[лексић], † Др. Данило Вушовић, НЈ VII/2–3, 86–88.
Алексић Р. 1940: Рад[омир] Алексић, „Од града кључеви“, „праг од куће“ и сличне конструкције, НЈ VII/8, 226–229.

Анђелић

Анђелић 1977: Татомир Анђелић, Порекло термина *орт* у векторском рачуну, НЈ н. с. XXIII/1–2, 45–46. [Из живота речи]

Анђелковић

Анђелковић 1998: Сава Анђелковић, Основне лексеме родбинског сродства у „Српским народним загонеткама“ Стојана Новаковића, НЈ н. с. XXXII/3–4, 201–217. | Summary

Аранђеловић Живковић

Аранђеловић Живковић 1978: Бранислава Аранђеловић-Живковић, Тридесет година рада Института за српскохрватски језик, НЈ н. с. XXIII/3–4, 150–165. [Хроника]

Арсенијевић

Арсенијевић 1973: Миро Л. Арсенијевић, Из текстилне терминологије, НЈ н. с. XIX/4–5, 256–264.

Ацић

Ацић 1950: Б. Ацић, Скраћенице у говору и писању, НЈ н. с. I/5–6, 234–236.

Б

Babić V.

Babić V. 1935: Vlado Babić, *Staje za stoku i živinu*, НЈ III/6, 176–180.

Бабић М. в. Вујанић

Бабић М. 1967: Милица Бабић, *Nomina agentis* изведена суфиксом *-ло*, НЈ н. с. XVI/1–2, 84–92.

Бабић С.

Бабић С. 1978: Стјепан Бабић, Творба именица суфиксима на *-(a)и*, НЈ н. с. XXIII/5, 175–186.

Бајић

Бајић 2008: Ружица Бајић, О проблемима превођења неких лексичких јединица из области православне духовности са руског на српски језик, НЈ н. с. XXXIX/1–4, 35–42. | Резюме

Банашевић

Банашевић 1950: Н[икола] Банашевић, О издавању Луче Микрокозме. С тумачењем неких стихова, НЈ н. с. I/5–6, 191–207.

Банковић Тодоровић

Банковић Тодоровић 1962: Олга Банковић Тодоровић, Белешке о језику и стилу Јакова Игњатовића у роману „Васа Решпект“, НЈ н. с. XII/7–10, 252–269.

Барић

Барић 1933: Х[енрик] Барић, Босиљак, НЈ II/2, 43–47.

Барјактаревић

Барјактаревић 1960а: Д[анило] Барјактаревић, О роду и промени три наша топонима, НЈ н. с. X/7–10, 265–268.

Барјактаревић 1960б: Д[анило] Барјактаревић, Из лексикологије I *гласкати се, перда*, НЈ н. с. X/7–10, 269–273.

Барјактаревић 1961: Д[анило] Барјактаревић, Из лексикологије I *Пракљача, перајка, пераљка, перач*, НЈ н. с. XI/7–10, 260–262.

Барјактаревић 1962: Д[анило] Барјактаревић, Слово *ј* у Србији пре Вука, НЈ н. с. XII/7–10, 246–251.

Барјактаревић 1964: Д[анило] Барјактаревић, *Гриња*, НЈ н. с. XIV/2–3, 166–168.

Басекић

Басекић 1937: В[ладислав] Басекић, „Морално је“ и „неје морално“, НЈ V/7–8, 240–241. [Ситни прилози]

Батистић

Батистић 1980: Т[атјана] Батистић, О аспектима семантичке анализе, НЈ н. с. XXIV/4–5, 183–216.

Батистић 1984: Татјана Батистић, О неким појмовима и њиховој примјени у језичкој анализи, НЈ н. с. XXVI/2–3, 94–138.

Батистић 1986: Татјана Батистић, Усмјеравање језичког описа – од граматике до комуникацијске компетенције, НЈ н. с. XXVII/1–2, стр. 3–37.

Батистић 1987: Татјана Батистић, Усмјеравање језичког описа – од граматике до језичке компетенције (наставак), НЈ н. с. XXVII/3–4, 171–223.

Беговић

Беговић 1954: М[илан] Беговић, Поковац и поковина, НЈ н. с. V/9–10, 347–348.
[Акцент на радију]

Белић

Белић 1933а: А[лександар] Белић, Српскохрватски књижевни језик, НЈ I/1, 4–11.

Белић 1933б: А[лександар] Белић, О „честољубљу“, НЈ I/1, 13–15.

Белић 1933в: А[лександар] Белић, Српскохрватски књижевни језик, наставак, НЈ I/2, 33–38.

Белић 1933г: А[лександар] Белић, О „светогледу“, НЈ I/2, 43–47.

Белић 1933д: А[лександар] Белић, Транскрибовање пољских имена, НЈ I/2, 50–52.

Белић 1933ђ: А[лександар] Белић, Српскохрватски књижевни језик, наставак, НЈ I/3, 65–71.

Белић 1933е: А[лександар] Белић, О стварању нових речи, НЈ I/3, 72–76.

Белић 1933ж: А[лександар] Белић, Да се разумемо!, НЈ I/6, 161–165.

Белић 1933з: А[лександар] Белић, Један пример, НЈ I/7, 193–199.

Белић 1933и: А[лександар] Белић, Прави пут, НЈ I/8, 225–230.

Белић 1933ј: А[лександар] Б[елић], Поводом једног питања, НЈ I/8, 230–235.

Белић 1933к: А[лександар] Белић, Насиље над језиком, НЈ I/9, 257–262.

Белић 1933л: А[лександар] Белић, О грађењу глаголских именица на *-ње* и *-ће*, НЈ I/9, 262–268.

Белић 1933љ: А[лександар] Белић, Једно начелно питање, НЈ II/1, 1–6.

Белић 1933м: А[лександар] Белић, О променљивости радног (прошлог) глаголског придева, НЈ II/2, 33–39.

Белић 1933н: А[лександар] Белић, Позоришни језик, НЈ II/3, 65–67.

Белић 1933њ: А[лександар] Б[елић], Још неколико речи о позоришном језику, НЈ II/4, 97–99.

Белић 1933о: А[лександар] Б[елић], Незнани јунак, НЈ II/4, 100–102.

Белић 1933п: А[лександар] Белић, III међународни лингвистички конгрес у Риму, НЈ II/4, 108–114. [Приказ]

Белић 1934а: А[лександар] Б[елић], Опет о позоришном језику, НЈ II/5, 129–132.

- Белић 1934б: А[лександар] Б[елић], Дикција, НЈ II/6, 161–163.
- Белић 1934в: А[лександар] Белић, „Београдски стил“, НЈ II/7, 193–200.
- Белић 1934г: А[лександар] Б[елић], О уједначавању граматичких облика нашег књижевног језика, НЈ II/9–10, 257–259.
- Белић 1934д: А[лександар] Б[елић], Још о туђицама, НЈ II/9–10, 261–264.
- Белић 1934ђ: А[лександар] Белић, Нова азбука, НЈ III/1, 1–3.
- Белић 1934е: А[лександар] Белић, О нашој средњошколској граматици, НЈ III/1, 5–11.
- Белић 1934ж: А[лександар] Белић, О нашој средњошколској граматици, НЈ III/2, 37–44.
- Белић 1934з: А[лександар] Белић, У спомен и славу Вука Караџића, НЈ III/3, 65–71.
- Белић 1935а: А[лександар] Белић, Стил и језик, НЈ III/5, 133–141.
- Белић 1935б: А[лександар] Белић, Језик и музика, НЈ III/6, 161–166.
- Белић 1935в: А[лександар] Белић, Наши учитељи: Даничић, Новаковић, Стојановић, НЈ III/7, 193–200.
- Белић 1935г: А[лександар] Белић, Размишљања о језику, НЈ III/8, 225–229.
- Белић 1935д: А[лександар] Белић, Колико се у нашем језику огледа наше народно јединство?, НЈ III/9–10, 257–264.
- Белић 1935ђ: А[лександар] Белић, Дубровник и његово место у духовном развоју нашег народа, НЈ IV/1, 1–8.
- Белић 1935е: А[лександар] Б[елић], У добри час!, НЈ IV/2, 33–35.
- Белић 1936а: А[лександар] Б[елић], Стална потреба, НЈ IV/4, 97–100.
- Белић 1936б: А[лександар] Б[елић], О грађењу нових речи, НЈ IV/5, 129–131.
- Белић 1936в: А[лександар] Б[елић], О грађењу нових речи, НЈ IV/6, 161–165.
- Белић 1936г: А[лександар] Б[елић], О грађењу нових речи, НЈ IV/7, 193–197.
- Белић 1936д: А[лександар] Б[елић], О грађењу нових речи, НЈ IV/8, 225–232.
- Белић 1936ђ: А[лександар] Б[елић], О грађењу нових речи, НЈ IV/9–10, 257–264.
- Белић 1936е: А[лександар] Б[елић], Наука и живот, НЈ V/1, 1–5.
- Белић 1936ж: А[лександар] Б[елић], Наука и живот, НЈ V/2, 33–37.
- Белић 1936з: А[лександар] Б[елић], Босански језик или стил?, НЈ V/3, 65–69.
- Белић 1937а: А[лександар] Б[елић], Богаћење језика, НЈ V/4, 97–100.

- Белић 1937б: А[лександар] Б[елић], Више семантике!, НЈ V/5–6, 129–135.
- Белић 1937в: А[лександар] Б[елић], Око проучавања језика, НЈ V/7–8, 193–198.
- Белић 1937г: А[лександар] Б[елић], Језичко осећање и граматичка анализа, НЈ V/9–10, 257–267.
- Белић 1937д: А[лександар] Белић, Вук Караџић и наш књижевни језик, НЈ VI/1–2, 3–24.
- Белић 1938а: А[лександар] Б[елић], Др. Томислав Маретић: 13. XII. 1854 – 15. I. 1938, НЈ VI/3, 65–69.
- Белић 1938б: А[лександар] Б[елић], Оци, очеви и оцеви, НЈ VI/3, 69–73.
- Белић 1938в: А[лександар] Б[елић], Народни и књижевни језик, НЈ VI/4, 97–102.
- Белић 1938г: А[лександар] Б[елић], Позоришни језик, НЈ VI/5–6, 129–137.
- Белић 1938д: А[лександар] Б[елић], Из живота речи, НЈ VI/7–8, 177–201.
- Белић 1938ђ: А[лександар] Б[елић], Август Мусић: 1856–1938, НЈ VI/9–10, 241–243.
- Белић 1939а: А[лександар] Б[елић], Стилистика и граматика, НЈ VII/1, 1–5.
- Белић 1939б: А[лександар] Б[елић], Стилистика у светлости женевске школе I, НЈ VII/2–3, 33–39.
- Белић 1939в: А[лександар] Б[елић], Стилистика у светлости женевске школе II, НЈ VII/4, 97–101.
- Белић 1939г: А[лександар] Б[елић], Стилистика у светлости женевске школе III, НЈ VII/5, 129–133.
- Белић 1939д: А[лександар] Б[елић], Поводом неких Његошевих стихова, НЈ VII/5, 134–136.
- Белић 1939ђ: А[лександар] Б[елић], Оглушити се, НЈ VII/5, 136–142.
- Белић 1939е: А[лександар] Белић, Српскохрватски књижевни језик и правопис, НЈ VII/6, 161–168.
- Белић 1940а: А[лександар] Белић, Београд и књижевни језик, НЈ VII/7, 193–196.
- Белић 1940б: А[лександар] Б[елић], Бенешинева граматика, НЈ VII/9–10, 257–268.
- [Приказ]
- Белић 1949а: А[лександар] Белић, О стављању запете, НЈ н. с. I/1–2, 7–23.
- Белић 1949б: А[лександар] Б[елић], „У приповетки“ и сл., НЈ н. с. I/1–2, 39–41.
- Белић 1949в: А[лександар] Б[елић], „Знаоци“ – „таоц“?, НЈ н. с. I/1–2, 55–57.

- Белић 1950а: А[лександар] Белић, Напомене о данашњим задацима књижевног језика (Предавање новинарима и књижевницима, прерађено и допуњено), НЈ н. с. I/3–4, 75–107.
- Белић 1950б: А[лександар] Б[елић], Поводом претходног чланка, НЈ н. с. I/3–4, 138–141.
- Белић 1950в: А[лександар] Белић, О сложеницама, НЈ н. с. I/5–6, 169–177.
- Белић 1950г: А[лександар] Б[елић], Наш одговор, НЈ н. с. I/5–6, 241–243. [Одговори читаоцима]
- Белић 1950д: А[лександар] Б[елић], Одговор, НЈ н. с. I/5–6, 244. [Одговори читаоцима]
- Белић 1950ђ: А[лександар] Б[елић], Допуна (исправка), НЈ н. с. I/5–6, 262.
- Белић 1950е: А[лександар] Белић, Из српскохрватске синонимике, НЈ н. с. I/7–8, 263–277.
- Белић 1950ж: А[лександар] Белић, Редак јубилеј, НЈ н. с. I/9–10, 343–348.
- Белић 1950з: А[лександар] Б[елић], Из српскохрватске синонимике II, НЈ н. с. I/9–10, 355–364.
- Белић 1950и: А[лександар] Белић, Српски језик и књижевност у средњој школи, НЈ н. с. II/1–2, 1–8.
- Белић 1950ј: А[лександар] Белић, Језичка критика, НЈ н. с. II/3–4, 71–75.
- Белић 1951а: А[лександар] Белић, Из новије акцентуације, НЈ н. с. II/7–10, 227–237.
- Белић 1951б: А[лександар] Белић, Његош и национална култура наша, НЈ н. с. III/1–2, 1–5.
- Белић 1951в: А[лександар] Б[елић], О језичким поукама, НЈ н. с. III/3–4, 73–78.
- Белић 1952а: А[лександар] Белић, Из новије акцентуације II, НЈ н. с. III/5–6, 149–153.
- Белић 1952б: А[лександар] Белић, За добар књижевни језик, НЈ н. с. III/7–8, 223–225.
- Белић 1952в: А[лександар] Белић, Југославија и сродне изведене речи (поводом скорашње дискусије у Редакцији нове Југословенске енциклопедије), НЈ н. с. III/9–10, 287–290.

- Белић 1952г: А[лександар] Белић, О уједначавању у књижевном језику, НЈ н. с. IV/1–2, стр. 1–8.
- Белић 1952д: А[лександар] Белић, Око језика и правописа, НЈ н. с. IV/3–4, 75–82.
- Белић 1953а: А[лександар] Белић, Напомене о српскохрватском правопису, НЈ н. с. IV/5–8, 139–148.
- Белић 1953б: А[лександар] Б[елић], О писању великих писмена, НЈ н. с. IV/5–8, 171–174.
- Белић 1953в: А[лександар] Белић, Употреба предлога *са* уз глаголе *писати* и сл. у одређеним значењима, НЈ н. с. IV/5–8, 197–201.
- Белић 1953г: А[лександар] Белић, О састављеном и растављеном писању речи, НЈ н. с. IV/9–10, 281–295.
- Белић 1953д: А[лександар] Б[елић], У добри час!, НЈ н. с. V/3–4, 81–84.
- Белић 1953ђ: А[лександар] Белић, Поводом расправе проф. Ј. Вуковића „Граница слога и растављање речи на слоге“, НЈ н. с. V/3–4, 118–125.
- Белић 1954а: А[лександар] Белић, О упрошћавању поделе на слоге у српскохрватском језику, НЈ н. с. V/5–6, 151–164.
- Белић 1954б: А[лександар] Белић, О сложеним реченицама и сродним појавама, НЈ н. с. V/7–8, 227–234.
- Белић 1954в: А[лександар] Белић, О сложеним реченицама и сродним појавама, НЈ н. с. V/9–10, 297–305.
- Белић 1954г: А[лександар] Белић, О расправи дра М. Московљевића, НЈ н. с. V/9–10, 326–328.
- Белић 1954д: А[лександар] Б[елић], О синтаксичкој конструкцији са свезицом *што*, НЈ н. с. VI/1–2, 1–6.
- Белић 1954ђ: А[лександар] Белић, Поводом анкете о књижевном језику и правопису и састанка у Новом Саду од 8–10 децембра о. г., НЈ н. с. VI/3–4, 65–73.
- Белић 1955а: А[лександар] Б[елић], О стручним терминологијама, НЈ н. с. VI/5–6, 133–137.
- Белић 1955б: А[лександар] Белић, О значају посматрања властитог језика за познавање језика уопште, НЈ н. с. VI/7–10, 197–208.
- Белић 1955в: А[лександар] Белић, Друштвени утицај на развитак српскохрватског књижевног језика, НЈ н. с. VII/1–2, 1–13.

Белић 1955г: А[лександар] Белић, Значај лингвистичких студија за опште језичко образовање, НЈ н. с. VII/3–4, 65–68.

Белић 1956а: А[лександар] Белић, Говор и језик, НЈ н. с. VII/5–6, 131–139.

Белић 1956б: А[лександар] Белић, Значај рада Комисије за уједначење правописа, НЈ н. с. VII/7–10, 197–204.

Белић 1956в: А[лександар] Б[елић], *Летѣње, сѣдѣње*, НЈ н. с. VII/7–10, 217–222.

Белић 1956г: А[лександар] Б[елић], О науци о језику у средњој школи, НЈ н. с. VIII/1–2, 1–5.

Белић 1956д: А[лександар] Белић, Наш правопис у новој обради, НЈ н. с. VIII/3–4, 65–70.

Белић 1956ђ: А[лександар] Б[елић], Значај новог правописа (*Предавање на радију* 12. I 1957), НЈ н. с. VIII/3–4, 86–88.

Белић 1957а: А[лександар] Б[елић], Старословенски језик, НЈ н. с. VIII/5–6, 125–127.

Белић 1957б: А[лександар] Белић, Једна научна и практична потреба, НЈ н. с. VIII/7–10, 201–204.

Белић 1958а: А[лександар] Белић, Поводом језичких испитивања и излажења нашег часописа, НЈ н. с. IX/1–2, 1–4.

Белић 1958б: А[лександар] Белић, Два значајна подухвата словенске науке, НЈ н. с. IX/3–4, 81–85.

Белић 1958в: А[лександар] Белић, Јединство новог правописа, НЈ н. с. IX/5–6, 145–147.

Белић 1959: А[лександар] Белић, Поводом Ракићева језика, НЈ н. с. IX/7–10, 217–219.

Берић

Берић 1958: Гргур Берић, Како је постала реч курџон?, НЈ н. с. IX/1–2, 76.

Бијелић

Бијелић 1934: Ст[ојан] Бијелић, Да ли Бања Лука или Бањалука?, НЈ III/3, 84–85.

Бијелић 1936: Стојан Бијелић, Кварење народног језика, НЈ IV/7, 214–216.

Бјелетић

Бјелетић 1999: Марта Бјелетић, *Таворити*, НЈ н. с. XXXIII/1–2, 119–126. | Summary [Етимологија и ономастика]

Богдановић

Богдановић 2000: Недељко Богдановић, *Приче*, НЈ н. с. XXXIII/3–4, 295–299. | Резюме [Етимологија и ономастика]

Бориш

Бориш 1981: Вјеслав Бориш, *Звоно и комоњити се* – реликти архаичне словенске лексике у штокавским говорима, НЈ н. с. XXV/1–2, 68–73.

Бориш 1991: Вјеслав Бориш, Приноси српскохрватској етимологији (I), НЈ н. с. XXIX/1–2, 35–48. | Summary

Bosanac

Bosanac 1933: S[tjepan] Bosanac, „Bugarska zverstva“, НЈ I/3, 71–72.

Бошков

Бошков 1975: Слободанка Бошков, О једној појави дисимилације у речима страног порекла (*контингент* – *контигент* и сл.), НЈ н. с. XXI/3, 167–171.

Бошков 1980: Слободанка Бошков, О неким питањима из области норме књижевног језика (уз прилог Ј. Моловића), НЈ н. с. XXIV/3, 173–177. [Језичка култура]

Бошков 1981: Дана Бошков, Придевска негација префиксима (*не-*, *а-*, *дис-*, *без-*), НЈ н. с. XXV/1–2, 63–67.

Бошковић

Бошковић 1933а: Р[адосав] Бошковић, О трећем лицу множине времена садашњег у глагола као *умети*, *успети* и сл., НЈ I/1, 26–27.

Бошковић 1933б: Радосав Бошковић, Нешто о употреби наставка *ар* у једној групи туђих речи, НЈ I/7, 205–209.

Бошковић 1933в: Р[адосав] Бошковић, Поводом чланка г. А. Паунова, НЈ I/9, 275–278.

Бошковић 1935: Р[адосав] Бошковић, О лексичкој и стилској диференцијацији српскога и хрватскога књижевног језика, НЈ III/9–10, 277–282.

Бошковић 1950а: Р[адосав] Бошковић, О придевима типа *ораћи*, НЈ н. с. I/3–4, 116–131.

Бошковић 1950б: Р[адосав] Бошковић, *Протестни*, *азбестни* итд; *телефонисткиња*, *пијанисткиња* итд. ,НЈ н. с. I/7–8, 285–294.

Бошковић 1964а: Р[адосав] Бошковић, Је ли Вук у Рјечник уносио речи из Горскога вијенца?, НЈ н. с. XIV/1, 20–26.

Бошковић 1964б: Р[адосав] Б[ошковић], Око суфикса *икаст (ичаст)*, НЈ н. с. XIV/2–3, 156–158.

Бошковић 1964в: Р[адосав] Б[ошковић], Око два стиха из Горскога вијенца, НЈ н. с. XIV/2–3, 159–161.

Бошковић 1965: Р[адосав] Б[ошковић], Белешке етимолошке и граматичке, НЈ н. с. XIV/4–5, 227–234.

Бошковић 1966: Р[адосав] Б[ошковић], Око суфикса *ica*, НЈ н. с. XV/1–2, 58–61.

Бошковић 1973: Р[адосав] Бошковић, Старословенска adiectiva possessiva на *ъѣъ*, НЈ н. с. XIX/4–5, 265–272.

Бошковић 1975а: Радосав Бошковић, Око неких старосрпских личних хипокористика, НЈ н. с. XXI/3, 151–157.

Бошковић 1975б: Радосав Бошковић, Три старе именице које нису то, НЈ н. с. XXI/4–5, 215–222.

Бошковић 1976а: Радосав Бошковић, Један половично објашњен суфикс српскохрватски, НЈ н. с. XXII/1–2, 15–17.

Бошковић 1976б: Радосав Бошковић, О босанско-херцеговачкој деклинацији *Sálko, Sálkē* (неколико речи), НЈ н. с. XXII/3, 98–100.

Брборић

Брборић 1999: Бранислав Брборић, О језику обазриво и одговорно, НЈ н. с. XXXIII/1–2, 155–172. [Прилози]

Брборић 2000: Бранислав Брборић, *Симпозиј о босанском језику* и поводом њега, НЈ н. с. XXXIII/3–4, 326–332. [Приказ]

Бренеселовић

Бренеселовић 2007: Лука Бренеселовић, Бараба – један европски дијалектизам, НЈ н. с. XXXVIII/1–4, 71–105. | Zusammenfassung [Прилози]

Будимир

Будимир 1933а: М[илан] Будимир, „Насушни хлеб“ и „свагдањи крух“, НЈ II/1, 6–9.

Будимир 1933б: М[илан] Будимир, Језичко осећање и језичко знање, НЈ II/2, 40–43.

Будимир 1934: М[илан] Будимир, Грчка подлога књижевних језика, НЈ II/8, 230–234.

Будимир 1936: М[илан] Будимир, О двојезичним сложеницама таутолошког типа, НЈ IV/6, 165–168.

Bunc

Bunc 1934: Stanko Bunc, Še nekoliko slovenskih imen za novce, НЈ II/7, 212–213.

Burina

Burina 1937: Safet Burina, Otkud romanizmi i dubrovački dijalektizmi u stolačkom govoru, НЈ V/7–8, 215–217.

B

Вајагић

Вајагић 1951: Б. Вајагић, О неким техничким изразима, НЈ н. с. II/7–10, 307–308.
[Писмо Уредништву]

Васић П.

Васић П. 1951: П[авле] Васић, Неколико начелних речи, НЈ н. с. II/7–10, 309–310.

Васић С.

Васић С. 1978: Смиљка Васић, Прилог разради опште концепције уџбеника, НЈ н. с. XXIII/5, 216–224. [О језику уџбеника]

Васић С. 1979: Смиљка Васић, Употребна вредност језика, НЈ н. с. XXIV/1–2, 66–68. [Језичка култура]

Влајинац

Влајинац 1951: М[илан] Влајинац, „Једна смрт не да другој“, НЈ н. с. III/1–2, 37–38.

Влајић Поповић

Влајић Поповић 1999: Јасна Влајић-Поповић, Редак дијалекатски глагол из југоисточне Србије: *сневѣрам се* и сл., НЈ н. с. XXXIII/1–2, 112–118. | Summary
[Етимологија и ономастика]

Вујанић в. Бабић М.

Вујанић 1975: М[илица] Вујанић, Род именице *мито*, НЈ н. с. XXI/4–5, 269–270.
[Текућа питања језичке културе]

Вујанић 1976а: Милица Вујанић, О упрошћавању сугласничких скупова *стн, здн, штн, ждн* у придевским облицима, НЈ н. с. XXII/1–2, 35–42.

Вујанић 1976б: М[илица] Вујанић, Питања и одговори, НЈ н. с. XXII/1–2, 76–78. [Текућа питања језичке културе]

Вујанић 1976в: Милица Вујанић, Глаголи *уснити* и *уснути*, НЈ н. с. XXII/3, 150–152. [Текућа питања језичке културе]

Вујовић

Вујовић 1967: Лука Вујовић, Један периферијски староцрногорски говор (*Мрковићки*) у свјетлости историје језика, међудијалекатских и међујезичких појава, НЈ н. с. XVI/3, 171–192.

Вукићевић М.

Вукићевић М. 1934: Милан Вукићевић, Против туђица, НЈ II/8, 225–228.

Вукићевић М. 1935: Милан Вукићевић, О језику Пера Слијепчевића, НЈ III/8, 245–248.

Вукићевић П.

Вукићевић П. 1934: Пет[ар] Л. Вукићевић, Видоглед, НЈ III/2, 58.

Вуковић

Вуковић 1934а: Јован Л. Вуковић, Горјети или горети у књижевном језику ијекавског наречја, НЈ II/6, 176–180.

Вуковић 1934б: Ј[ован] Л. Вуковић, Још о вокативу једнине неких именица мушког рода, НЈ II/8, 238–241.

Вуковић 1934в: Ј[ован] Л. Вуковић, О значењу речи: сермија, мал, благо и др., НЈ III/1, 22–26.

Вуковић 1935а: Ј[ован] Л. Вуковић, Рипа - ринути - зипа: камен, НЈ III/6, 183–186. [Из историје речи]

Вуковић 1935б: Ј[ован] Л. Вуковић, О речи *претпостављени*, НЈ III/9–10, 290–292.

Вуковић 1936а: Ј[ован] Вуковић, Нешто о главним питањима народног језика у нижим разредима средњих школа, НЈ IV/5, 142–151.

Вуковић 1936б: Ј[ован] Вуковић, Нешто о главним питањима народног језика у нижим разредима средњих школа, НЈ IV/6, 183–188.

Вуковић 1936в: Ј[ован] Вуковић, Нешто о главним питањима народног језика у нижим разредима средњих школа, НЈ IV/7, 217–219. [Језик у школи]

Вуковић 1937: Јов[ан] Вуковић, О погрешној употреби ближег објекта уз извесне глаголе, НЈ V/9–10, 267–274.

Вуковић 1939а: Јован Л. Вуковић, О језику и стилу у једном књижевном приказу, НЈ VII/4, 105–111.

Вуковић 1939б: Јован Л. Вуковић, О исправљању домаћих задатака из српскохрватског језика, НЈ VII/5, 143–153.

Вуковић 1940а: Јован Л. Вуковић, Поводом „Критике „новога“ (Белићева) правописа“, НЈ VII/7, 210–222.

Вуковић 1940б: Јован Л. Вуковић, Уз одговор г. Мамузића поводом питања о исправљању домаћих задатака, НЈ VII/8, 236–247.

Вуковић 1940в: Ј[ован] Л. Вуковић, О новим променама Вукова правописа, НЈ VII/9–10, 268–278.

Вуковић 1941а: Ј[ован] Л. Вуковић, Хрватски стручњаци о књизи г. г. Губерине и Крстића, НЈ VIII/1, 1–10.

Вуковић 1941б: Ј[ован] Л. В[уковић], Поводом питања једног нашег читаоца, НЈ VIII/1, 21–24.

Вуковић 1949: Ј[ован] В[уковић], Мразови: мразеви; носови: носеви и сл. I, НЈ н. с. I/1–2, 42–43.

Вуковић 1950: Ј[ован] Вуковић, Поводом језичких објашњења уз другу књигу Вукових народних песама, НЈ н. с. II/3–4, 96–116.

Вуковић 1953: Ј[ован] Вуковић, Граница слога и растављање речи на слоге, НЈ н. с. V/3–4, 103–117.

Вукомановић

Вукомановић 1962: Славко Вукомановић, *У Речки или у Речкој?*, НЈ н. с. XII/1–2, 47–49.

Вукомановић 1963а: Славко Вукомановић, О једној употреби предлога *на*, НЈ н. с. XIII/1–2, 81–94.

Вукомановић 1963б: Славко Вукомановић, О пореклу и промени топонима *Речка*, НЈ н. с. XIII/3–5, 265–270.

Вуксановић

Вуксановић 2013: Радојка Вуксановић, О 'госту' и 'гостопримству' у језику и речнику српског језика, НЈ н. с. XLIV/1–2, 91–101.

Вуловић

Вуловић 2005: Наташа Вуловић, Српски језички саветник, НЈ н. с. XXXVI/1–4, 150–153. [Приказ]

В. Лазић Коњик/Вуловић 2007

Вушовић

Вушовић 1933а: Д[анило] Вушовић, *Доћи ћу*, а на *доћићу*, НЈ I/1, 21–22.

Вушовић 1933б: Д[анило] Вушовић, Из Маретићева „Језичког савјетника“. Олакотан и отеготан, НЈ I/4, 118–119.

Вушовић 1933в: Д[анило] Вушовић, Нешто о употреби партиципа на *-вши*, НЈ I/7, 212–213.

Вушовић 1933г: Д[анило] Вушовић, О употреби заменице *свој*, НЈ I/8, 238–240.

Вушовић 1933д: Д[анило] Вушовић, Неправилна употреба неких бројних израза, НЈ I/8, 244–245.

Вушовић 1933ђ: Д[анило] В[ушовић], О акценатским облицима: *човѐка*, *човѐку*..., НЈ II/2, 53–55.

Вушовић 1933е: Д[анило] В[ушовић], „Хвала лепа!“ и „хвала лепо!“, НЈ II/3, 81–84.

Вушовић 1933ж: Д[анило] Вушовић, О узрочном значењу свезице „пошто“, НЈ II/4, 103–105.

Вушовић 1934а: Д[анило] Вушовић, Речи: васељена, васиона и васиљена, њихова употреба, значење и порекло, НЈ II/5, 140–145.

Вушовић 1934б: Д[анило] В[ушовић], Како треба разумети неке стихове у једној народној песми, НЈ II/6, 183–184.

Вушовић 1934в: Д[анило] Вушовић, О писању великих слова по нашем савременом правопису, НЈ II/7, 205–208.

Вушовић 1934г: Д[анило] В[ушовић], Значење неких стихова у народним песмама, НЈ II/7, 214–215.

Вушовић 1934д: Д[анило] Вушовић, О пореклу и значењу речи „колач“, НЈ II/8, 241–246.

Вушовић 1934ђ: Д[анило] Вушовић, О писању великих слова по нашем савременом правопису, НЈ II/9–10, 266–268.

Вушовић 1934е: Д[анило] В[ушовић], Један погрешно схваћен стих народне песме, НЈ II/9–10, 284.

Вушовић 1934ж: Д[анило] Вушовић, Још о *pisanju reči velikim ročetnim slovom*, НЈ III/2, 53–54.

Вушовић 1934з: Д[анило] Вушовић, Откуд реч „зеленаш“?, НЈ III/2, 60.

Вушовић 1934и: Д[анило] В[ушовић], Да ли Бања Лука или Бањалука?, НЈ III/3, 85–86.

Вушовић 1934ј: Д[анило] В[ушовић], „Пијан као мајка“, НЈ III/3, 89. [Ситни прилози]

Вушовић 1934к: Д[анило] В[ушовић], О значењу једног стиха народне песме, НЈ III/3, 91. [Ситни прилози]

Вушовић 1935а: Д[анило] Вушовић, Да ли задовољан с чим или задовољан чим?, НЈ III/5, 147–149.

Вушовић 1935б: Д[анило] В[ушовић], Наши помагачи, НЈ III/5, 153–155.

Вушовић 1935в: Д[анило] Вушовић, О пореклу и значењу именице *роб*, НЈ IV/2, 50–53.

Вушовић 1935г: Д[анило] Вушовић, Значење завршних стихова у народној песми „Бановић Страхиња“, НЈ IV/3, 85–89.

Вушовић 1936: Д[анило] Вушовић, Значење и употреба речи „злочест“, НЈ V/2, 45–48.

Вушовић 1937а: Д[анило] Вушовић, Значење и употреба речи „одива“, НЈ V/4, 117–119.

Вушовић 1937б: Д[анило] Вушовић, О значењу и употреби речи „житарица“, НЈ V/7–8, 212–215.

Вушовић 1937в: Д[анило] В[ушовић], Једна употреба поредбене свезице „као“, НЈ V/7–8, 220–222.

Г

Георгијевић 1935: С[ветозар] Георгијевић, Још о „први јануара“, НЈ III/6, 180–183.
Георгијевић 1938: Светозар Георгијевић, О енклитици „је“ и њеном намештању, НЈ VI/7–8, 210–217.

Георгијевић 1953: Свет[озар] Георгијевић, Лингвистика у књижевности, НЈ н. с. V/1–2, 1–8.

Георгијевић 1954: Св[етозар] Георгијевић, О конструкцији *види му се*, НЈ н. с. VI/1–2, 20–25.

Георгијевић 1955: Св[етозар] Георгијевић, Белешке о језику и стилу у Коренима Д. Ћосића, НЈ н. с. VI/5–6, 179–185. [Језик савремених писаца]

Георгијевић 1956: Св[етозар] Георгијевић, О војвођанској ономастици, НЈ н. с. VII/5–6, 167–177.

Голубовић Станојчић

Голубовић Станојчић 1976: З[орица] Г[олубовић] С[танојчић], Девета књига Речника САНУ, НЈ н. с. XXII/1–2, 80. [Хроника]

Гортан Премк

Гортан Премк 1962: Даринка Гортан-Премк, Падеж објекта у негативним реченицама у савременом српскохрватском књижевном језику, НЈ н. с. XII/3–6, 130–148.

Гортан Премк 1963: Даринка Гортан-Премк, Синтагме с предлогом *до* с обзиром на својства предлога уопште, НЈ н. с. XIII/1–2, 64–80.

Гортан Премк 1969а: Даринка Гортан-Премк, Приступ обради падежних синтагми у средњој школи, НЈ н. с. XVII/3, 143–154.

Гортан Премк 1969б: Даринка Гортан-Премк, Приступ обради падежних синтагми у средњој школи (наставак), НЈ н. с. XVII/5, 307–319.

Гортан Премк 1971: Даринка Гортан-Премк, Приступ обради падежних синтагми у средњој школи (наставак), НЈ н. с. XVIII/4–5, 263–271.

Гортан Премк 1972а: Д[аринка] Гортан-Премк, Приступ обради падежних синтагми у средњој школи (наставак), НЈ н. с. XIX/1, 43–52.

Гортан Премк 1972б: Д[аринка] Г[ортан] Премк, Приступ обради падежних синтагми у средњој школи (наставак), НЈ н. с. XIX/2–3, 170–180.

Гортан Премк 1973–1974: [приредила Даринка Гортан Премк], Хроника. Поводом седамдесетогодишњице рођења и одласка у пензију професора Михаила Стевановића, НЈ н. с. XX/1–5, 145–156.

Гортан Премк 1975а: Д[аринка] Гортан-Премк, Приступ обради падежних синтагми у средњој школи (свршетак), НЈ н. с. XXI/4–5, 233–239.

Гортан Премк 1975б: Д[аринка] Гортан-Премк, О употреби двају глагола: 1. *користити (се)*; 2. *захвалити (се)*, НЈ н. с. XXI/4–5, 270–274. [Текућа питања језичке културе]

Гортан Премк 1976а: (Приредила Д[аринка] Гортан-Премк), Белић о „Нашем језику“ и нашим задацима. Уз стогодишњицу рођења Александра Белића, оснивача и првог уредника часописа „Наш језик“, НЈ н. с. XXII/1–2, 3–7.

Гортан Премк 1976б: Д[аринка] Гортан-Премк, О једном корисном термилошком приручнику, НЈ н. с. XXII/3, 160–161. [Хроника]

Гортан Премк 1976в: Д[аринка] Гортан-Премк, Уз Речник жаргона, НЈ н. с. XXII/3, 161–162. [Хроника]

Гортан Премк 1977а: Даринка Гортан-Премк, Уз Речник српскохрватског књижевног језика (неколико података и неколико речи), НЈ н. с. XXIII/1–2, 3–5.

Гортан Премк 1977б: Д[аринка] Гортан-Премк, О значењу речи *лила*, НЈ н. с. XXIII/1–2, 47–49. [Из живота речи]

Гортан Премк 1978: Д[аринка] Г[ортан] Премк, Неколико речи о термилошким задацима писаца уџбеника, НЈ н. с. XXIII/5, 224–225. [О језику уџбеника]

Гортан Премк 1980: Д[аринка] Гортан-Премк, О граматичкој информацији и семантичкој идентификацији у великом описном речнику, НЈ н. с. XXIV/3, 107–114.

Гортан Премк 1981: Д[аринка] Г[ортан] Премк, Питања и одговори, НЈ н. с. XXV/1–2, 106.

Гортан Премк 1983а: Д[аринка] Г[ортан] Премк, О речнику нових речи, НЈ н. с. XXVI/1, 42–47.

Гортан Премк 1983б: Даринка Гортан Премк, Уз осамдесетогодишњицу рођења Михаила Стевановића, НЈ н. с. XXVI/1, 59–60. [Јубилеји]

Гортан Премк 1984: Даринка Гортан-Премк, Српскохрватска лексикографија XIX века (Преглед лексикографских концепција), НЈ н. с. XXVI/2–3, 139–146.

Гортан Премк 1991: Даринка Гортан Премк, О термилошким јединицама и њиховој обради у Речнику САНУ, НЈ н. с. ХХХХ/1–2, 49–54. | Summary

Гортан Премк 1995–1996: Даринка Гортан-Премк, О структури и семантици деривата, НЈ н. с. ХХХ/1–5, 76–81. | Резюме [Лексикологија и лексика]

Гортан Премк 1996: Даринка Гортан-Премк, О платисемији, НЈ н. с. ХХХХ/1–5, 76–84. | Summary [Лексикологија и лексика]

Гортан Премк 2000: Даринка Гортан-Премк, Данко Шипка: *Основи лексикологије и сродних дисциплина*, Матица српска, Нови Сад, 1998, НЈ н. с. ХХХХ/3–4, 301–306. [Приказ]

Гортан Премк 2001: Даринка Гортан-Премк, Мирослав Николић: *Обратни речник српскога језика*, Београд, 2000, НЈ н. с. ХХХХ/1–2, 170–172. [Приказ]

Гортан Премк 2005: Даринка Гортан-Премк, Предраг Пипер, Рајна Драгићевић, Марија Стефановић, *Асоцијативни речник српскога језика (I део; од стимулуса ка реакцији)*, Београд, 2005, 5–525, изд. Београдска књига, Филолошки факултет Универзитета у Београду, Службени лист, НЈ н. с. ХХХХ/1–4, 143–145. [Приказ]

Гортан Премк 2007: Даринка Гортан-Премк, Речници Ђорђа Оташевића, НЈ н. с. ХХХХ/1–4, 120–125. [Приказ]

Гостл

Гостл 1988: Игор Гостл, Трансфонемизација српскохрватске антропонимије, НЈ н. с. ХХХХ/1–2, 89–101. [Језичка култура]

Гочанин

Гочанин 2005: Мирјана Гочанин, Семантичко-деривационо гнездо лексеме *радити*, НЈ н. с. ХХХХ/1–4, 104–125. | Резюме

Гочанин/Лазич Коњик 2008: Мирјана Гочанин, Ивана Лазич-Коњик, *Беспослен или незапослен*, НЈ н. с. ХХХХ/1–4, 81–86.

Гребенац

Гребенац 1936: Св. М. Гребенац, Шта је појам речи „кнез“, а шта речи „књаз“ у нашем језику ХИХ века?, НЈ IV/6, 179–183.

Грицкат

Грицкат 1952: И[рена] Грицкат, О једном случају мешања свеза *да* и *што*, НЈ н. с. III/5–6, 196–207.

- Грицкат 1953: И[рена] Грицкат, О допусном значењу свезице *и* и речи *иједан*, *имало*, *ико* и сл., НЈ н. с. IV/5–8, 217–228.
- Грицкат 1954: И[рена] Грицкат, О употреби придева *многи* и сличних придева у једнини, НЈ н. с. V/7–8, 269–277.
- Грицкат 1956: И[рена] Грицкат, О неким особинама футура II (футура егзактног), НЈ н. с. VIII/3–4, 89–105.
- Грицкат 1957: И[рена] Грицкат, Разлика између предлога *због* и *услед*, НЈ н. с. VIII/7–10, 236–241.
- Грицкат 1958: И[рена] Грицкат, Нови препев Пушкинова Евгенија Оњегина, НЈ н. с. IX/5–6, 159–173.
- Грицкат 1959: И[рена] Грицкат, Покретно *а* на крају неких предлога као диференцијални семантички знак, НЈ н. с. IX/7–10, 291–301.
- Грицкат 1960а: И[рена] Грицкат, Академски речници и њихови задаци – Поводом прве књиге Речника Српске академије наука –, НЈ н. с. X/3–6, 88–100.
- Грицкат 1960б: Ирена Грицкат, Академијски речници и њихови задаци – Поводом прве књиге Речника Српске академије наука –, НЈ н. с. X/7–10, 212–227.
- Грицкат 1961: Ирена Грицкат, Прилози и њихов однос према придевима и придевским значењима, НЈ н. с. XI/3–4, 69–80.
- Грицкат 1962: И[рена] Грицкат, О једној особености прилога и прилошких синтагми у српскохрватском језику, НЈ н. с. XII/3–6, 78–89.
- Грицкат 1964: И[рена] Грицкат, Покушаји стварања српске научне терминологије средином прошлог века, НЈ н. с. XIV/2–3, 130–140.
- Грицкат 1966: И[рена] Грицкат, Наслови – посебна категорија писане речи, НЈ н. с. XV/1–2, 77–95.
- Грицкат 1967а: И[рена] Грицкат, Релативно *који* и *што*, НЈ н. с. XVI/1–2, 32–48.
- Грицкат 1967б: Ирена Грицкат, Шта даје за проучавање глаголске семантике чиста (граматичка) перфектизација путем префиксације, НЈ н. с. XVI/3, 119–126.
- Грицкат 1967в: И[рена] Грицкат, Стилске фигуре у светлу језичких анализа, НЈ н. с. XVI/4, 217–235.
- Грицкат 1968: И[рена] Грицкат, Неколико ситнијих синтаксичких балканизама у српскохрватском језику, НЈ н. с. XVII/1–2, 41–51.

Грицкат 1980: Ирена Грицкат, Јован Суботић као граматичар, НЈ н. с. XXIV/3, 95–106.

Грицкат 1981: Ирена Грицкат, Лексикографски поступак у речницима САНУ и ЈАЗУ – приказан на глаголима са префиксом *за*, НЈ н. с. XXV/1–2, 3–23.

Грицкат 1988: Ирена Грицкат, Наука о српском језику код Срба у другој половини XIX века, НЈ н. с. XXVII/5, 295–323.

Грицкат 1990: Ирена Грицкат, Прилог дискусији о описним и односним придевима у српскохрватском језику, НЈ н. с. XXVIII/4–5, 214–223. | Summary

Грицкат 1996: Ирена Грицкат, О неким значењима у заменичким (и прилошким) речима на *к-*, НЈ н. с. XXXI/1–5, 21–23. | Резюме [Граматика и правопис]

Грицкат 1997: Ирена Грицкат, Поводом заменица *сав*, *сваки* (и сродних речи), НЈ н. с. XXXII/1–2, 1–6. | Резюме [Граматика]

Грицкат 2002–2003: Ирена Грицкат, Поводом неких непроменљивих речи, НЈ н. с. XXXIV/3–4, 177–180. | Резюме

Gršković

Gršković 1938: P[op] J[erko] Gršković, Nekoliko pisama Frana Kurelca, НЈ VI/3, 89–93.

Гудков

Гудков 1962: Владимир Гудков, Бранислав Грујић и Никола Шубин: Речник руско-српскохрватски и српскохрватско-руски са кратком граматицом руског језика („Обод“, – Цетиње, 1961), НЈ н. с. XII/1–2, 50–56. [Приказ]

Гудков 1979: Владимир Гудков, О појави термина *речник* и његовој афирмацији у српској лексикографији, НЈ н. с. XXIV/1–2, 34–39.

Гудков 1981а: Владимир Гудков, О множинским облицима неких именица са варијабилном (неједнакосложном) основом, НЈ н. с. XXV/3, 129–135.

Гудков 1981б: В[ладимир] Гудков, О сложеном начину компарације у српскохрватском, НЈ н. с. XXV/3, 159–161.

Гудков 1986: В[ладимир] П. Гудков, Прилог проучавању варијабилних именичких облика генитива множине, НЈ н. с. XXVII/1–2, 72–76.

Гудков 1987: Владимир Гудков, Оквири употребе наставака *-а* и *-и* у генитиву множине именичке друге деklinације, НЈ н. с. XXVII/3–4, 242–278.

Гудков 1988а: Владимир Гудков, Опсервације о варирању компаративних облика, НЈ н. с. XXVII/5, 332–336.

Гудков 1988б: Владимир Гудков, Обликовање инструментала једнине у именичкој трећој деклинацији, НЈ н. с. XXVIII/1–2, 11–24.

Гудков 1989: Владимир Гудков, О дистрибуцији алтернативних наставака у облицима инструментала једнине именичке прве деклинације, НЈ н. с. XXVIII/3, 136–157.

Гудков 1990а: Владимир П. Гудков, Обликовање вокатива једнине именичке I деклинације у књижевним текстовима XX века, НЈ н. с. XXVIII/4–5, 224–240. | Summary

Гудков 1990б: Владимир П. Гудков, О нужности студиознијег приступа проучавању пасивних конструкција с трпним партиципима, НЈ н. с. XXVIII/4–5, 241–245. | Summary

Д

Дабић

Дабић 2000: Богдан Л. Дабић, Белешке о категорији јединичности у српском језику, НЈ н. с. XXXIII/3–4, 198–203. | Резюме [Граматика и нормативистика]

Дабић 2002–2003: Богдан Л. Дабић, О неким паралелама између лужичкосрпског и сх језика, НЈ н. с. XXXIV/3–4, 234–243. | Резюме

Дешић

Дешић 1963: Милорад Дешић, Акцентовање узвика, НЈ н. с. XIII/3–5, 239–245.

Дешић 1980: Милорад Дешић, О дефиницијама у Речнику САНУ, НЈ н. с. XXIV/3, 115–128.

Дешић 1981: Милорад Дешић, Улога локалног говора у развијању говорне културе ученика, НЈ н. с. XXV/3, 162–166. [Језик у школи]

Дешић 1982: Милорад Дешић, Полисемија и хомонимија у рјечницима савременог српскохрватског језика, НЈ н. с. XXV/4–5, 231–241.

Дешић 1983: Милорад Дешић, О лексичким синонимима, НЈ н. с. XXVI/1, 34–41.

Дешић 1989: Милорад Дешић, Допринос Александра Белића развоју и афирмацији наставе српскохрватског језика, НЈ н. с. XXVIII/3, 109–122.

Дешић 1990: Милорад Дешић, Рјечници језика писаца – велики задатак наше лексикографије, НЈ н. с. XXVIII/4–5, 288–294. | Summary

Димитријевић

Димитријевић 1953а: Р[адмило] Димитријевић, Једна занемарена област наставе језика и књижевности у нашој средњој школи, НЈ н. с. IV/5–8, 243–252.

Димитријевић 1953б: Р[адмило] Димитријевић, О једном случају употребе речи, НЈ н. с. V/3–4, 126–130.

Димитријевић 1956: Р[адмило] Димитријевић, О облику и значењу речи *накрпат* у песми Бановић Страхиња, НЈ н. с. VIII/1–2, 19–22.

Дмитријев

Дмитријев 1967а: П. А. Дмитријев, Два начина актуализације компонената односне реченице, НЈ н. с. XVI/1–2, 22–26.

Дмитријев 1967б: П. А. Дмитријев, Неке особености изражавања атрибутивних односа у српскохрватском језику, НЈ н. с. XVI/5, 341–349.

Дмитријев 1968: П. А. Дмитријев, Јесу ли потребна ограничења?, НЈ н. с. XVII/1–2, 23–40.

Добрашиновић

Добрашиновић 1958: Голуб Добрашиновић, О неким језичким и стилским појавама у приповијеткама Милована Ђ. Глишића, НЈ н. с. IX/5–6, 174–195.

Добрашиновић 1962: Голуб Добрашиновић, Неке језичко-стилске одлике Матавуљеве прозе, НЈ н. с. XII/7–10, 209–232.

Драгичевић

Драгичевић 1997: Милан Драгичевић, Неколико напомена о именици *кљзљ*, НЈ н. с. XXXII/1–2, 68–71. | Резюме [Лексикологија и лексика]

Драгичевић 1998: Милан Драгичевић, О једном примеру семантичке диференцијације међу синонимима, НЈ н. с. XXXII/3–4, 198–200. | Резюме

Драгићевић в. Марковић Р.

Драгићевић 1996: Рајна Драгићевић, О неким парадигматским лексичким скуповима, НЈ н. с. XXXI/1–5, 96–105. | Summary [Лексикологија и лексика]

Драгићевић 2001: Рајна Драгићевић, Прилог семантичко-деривационом речнику српскога језика, НЈ н. с. XXXIV/1–2, 145–151. [Прилози]

Драгићевић 2012: Рајна Драгићевић, Зборник радова *Лексички слојеви*, НЈ н. с. XLIII/3–4, 119–122. [Приказ]

Дражић

Дражић 1954: Милимир Дражић, Језичка ситуација у Норвешкој, НЈ н. с. VI/1–2, 46–50.

Dukat

Dukat 1936: Vladoje Dukat, *Vjelogorica, crnogorica*, НЈ IV/5, 137–139.

Dukat 1937: Vladoje Dukat, Još o imenima na *-ek*, НЈ V/7–8, 224–225.

Ђ

Ђорђић

Ђорђић 1933а: П[етар] Ђорђић, „Чехословачки језик“, НЈ I/3, 84–85.

Ђорђић 1933б: П[етар] Ђорђић, *Летење или лећење?*, НЈ I/6, 173–174.

Ђорђић 1933в: П[етар] Ђорђић, Култура језика код Чеха, НЈ I/7, 213–218.

Ђорђић 1933г: П[етар] Ђорђић, Око израза насушни, НЈ II/2, 50–53.

Ђорђић 1934а: П[етар] Ђорђић, О двојаким завршцима неких туђица, НЈ II/5, 145–149.

Ђорђић 1934б: П[етар] Ђорђић, О краљу и цару, НЈ II/6, 170–176.

Ђорђић 1934в: П[етар] Ђорђић, Облик *Југословен*, НЈ II/7, 200–201.

Ђорђић 1934г: П[етар] Ђорђић, Именица академија и њене изведенице, НЈ II/8, 246–247.

Ђорђић 1934д: П[етар] Ђорђић, Питање туђица, НЈ III/1, 16–19.

Ђорђић 1934ђ: П[етар] Ђорђић, О писању туђих имена I, НЈ III/2, 45–47.

Ђорђић 1934е: П[етар] Ђорђић, Хроника или кроника?, НЈ III/3, 86–87.

Ђорђић 1934ж: П[етар] Ђ[орђић], Ђорђе, Ђуро и сл., НЈ III/3, 89–90. [Ситни прилози]

Ђорђић 1935а: П[етар] Ђорђић, Ходочашће, НЈ III/4, 114–118.

Ђорђић 1935б: П[етар] Ђорђић, Свети Сава, НЈ III/5, 130–132.

Ђорђић 1935в: П[етар] Ђорђић, О имену *Ђорђе*, НЈ III/7, 209–212.

Ђорђић 1935г: П[етар] Ђорђић, Учитель, наставник, професор, НЈ III/8, 248–251.

Ђорђевић 1935д: П[етар] Ђорђевић, Облици трпног садашњег времена, НЈ III/9–10, 288–290.

Ђорђевић 1935ђ: П[етар] Ђорђевић, Два вида нашег књижевног језика према другим словенским језицима, НЈ IV/3, 78–82.

Ђорђевић 1936а: П[етар] Ђорђевић, Из историје нашег књижевног језика (Именице типа *бденије*), НЈ IV/4, 100–107.

Ђорђевић 1936б: П[етар] Ђорђевић, Из историје нашег књижевног језика (Именице типа *божанство*), НЈ IV/6, 169–172.

Ђорђевић 1936в: П[етар] Ђорђевић, Кнез и књаз, НЈ IV/8, 253–255.

Ђорђевић 1937: П[етар] Ђорђевић, Вуков назив „простонародњи“, НЈ VI/1–2, 25–28.

Ђукановић В.

Ђукановић В. 1986: Владо Ђукановић, Употреба инфинитива у језику А. Шеное, М. Глишића, З. Мајдака и Д. Ненадића, НЈ н. с. XXVII/1–2, 38–66.

Ђукановић В. 1995–1996: Владо Ђукановић, „Београдски стил“ – преломни период у развоју српског стандардног језика, НЈ н. с. XXX/1–5, 122–132. | Summary [Општа питања књижевног језика]

Ђукановић В. 1996: Владо Ђукановић, Развој правописних схватања код Срба у 19. веку (о транслацији фонема у графеме и основном правописном принципу), НЈ н. с. XXXI/1–5, 55–64. | Summary [Граматика и правопис]

Ђукановић В. 2000: Владо Ђукановић, Ранко Бугарски: *Лица језика (социолингвистичке теме)*, НЈ н. с. XXXIII/3–4, 321–325. [Приказ]

Ђукановић П.

Ђукановић П. 1978: Петар Ђукановић, Типични случајеви колебања конгруенције у приповеткама Исака Самоковлије, НЈ н. с. XXIII/5, 210–215.

Ђукановић П. 1980: Петар Ђукановић, О једном глаголу на *-ати* са двојаком основном презентом, НЈ н. с. XXIV/4–5, 261–265.

Ђуровић

Ђуровић 2004: Сања Ђуровић, Називи за животиње у српском језику с обзиром на њихов род, НЈ н. с. XXXV/1–4, 54–65. | Summary [Књижевни језик]

Ђуровић/Петковић 2012: Сања Ђуровић, Јелена Петковић, О једном типу ергонима у српском језику, НЈ н. с. XLIII/1–2, 3–14. | Summary

Е

Елезовић

- Елезовић 1933а: Гл[иша] Елезовић, Чије су речи *калдрма, кѝрија?*, НЈ I/7, 202–204.
- Елезовић 1933б: Гл[иша] Елезовић, Значење неколико туђих речи употребљених од наших класичних писаца, НЈ II/2, 47–50.
- Елезовић 1934: Гл[иша] Елезовић, О значењу речи *ђунија*, НЈ III/2, 59–60.
- Елезовић 1935: Гл[иша] Елезовић, *Кукѝруз*, НЈ III/9–10, 273–277.
- Елезовић 1949: Гл[иша] Елезовић, Из живота речи, НЈ н. с. I/1–2, 58–60.
- Елезовић 1950а: Гл[иша] Елезовић, Абдест, абдес, авдест, авдес и сл.; аваз, НЈ н. с. I/3–4, 154–160.
- Елезовић 1950б: Гл[иша] Елезовић, Још неколико речи о *адраповцу*, НЈ н. с. I/3–4, 160–162.
- Елезовић 1950в: Гл[иша] Елезовић, Глеђ, глеђа; глета, глето, НЈ н. с. I/5–6, 245–247. [Из живота речи]
- Елезовић 1951: Гл[иша] Елезовић, Вѝлаге, вѝлаке; фѝлага, фѝлаге; фѝлака, фѝлаке; фалогe, фѝлѝнге, НЈ н. с. II/7–10, 313–326.

Ж

Живановић Ђ.

- Живановић Ђ. 1954: Ђ[орђе] Живановић, Пољска женска презимена у нашем језику, НЈ н. с. V/7–8, 264–266.
- Живановић Ђ. 1955а: Ђ[орђе] Живановић, О једном вокативу, НЈ н. с. VI/7–10, 246–247.
- Живановић Ђ. 1955б: Ђ[орђе] Живановић, Подваљак, НЈ н. с. VI/7–10, 255–257.
- Живановић Ђ. 1984: Ђорђе Живановић, Предавање Александра Белића у Москви 1898. године, НЈ н. с. XXVI/2–3, 160–164. [Спомени]

Живановић В.

- Живановић В./Спасојевић М./Цвијовић/Спасојевић А. 2012: Владимир Живановић, Марина Спасојевић, Драгана Цвијовић, Анета Спасојевић, Наш језик

I–XLIII – bibliografija sa registrima (1932–2012), HJ n. s. XLIII/3–4, 139–280.
[Bibliografija]

Живковић Д.

Живковић Д. 1950а: Драг[иша] Живковић, Питање практичности новог начина стављања запете, HJ n. s. I/3–4, 132–137.

Живковић Д. 1950б: Драгиша Живковић, Преводилачки рад и питања језика, HJ n. s. I/5–6, 213–225.

Живковић Д. 1952: Драгиша Живковић, Накнадно додате и уметнуте реченице и стављање запете, HJ n. s. III/9–10, 291–302.

Живковић Д. 1955: Драгиша Живковић, О повезивању наставе језика и књижевности у вишим разредима средње школе, HJ n. s. VI/7–10, 261–272.

Živković S. / Живковић С.

Živković S. 1935а: S[reten] Živković, O jeziku, govoru, pismu i azbuci, HJ III/7, 206–209.

Živković S. 1935б: S[reten] Živković, O pravopisu, HJ III/8, 240–245.

Živković S. 1935в: S[reten] Živković, O azbuci i pismu, HJ III/9–10, 269–273.

Živković S. 1935г: S[reten] Živković, O etimološkom (tradicionalnom) i fonetičkom pravopisu, HJ IV/1, 11–20.

Živković S. 1935д: S[reten] Živković, Borba oko novog i starog pravopisa, HJ IV/2, 35–38.

Živković S. 1935ђ: S[reten] Živković, O savremenom srpskohrvatskom pravopisu, HJ IV/3, 73–78.

Živković S. 1937: S[reten] Živković, O pisanju tuđih složenica, HJ V/5–6, 164–167.

Живковић С. 1939: Сретен Живковић, Речи на „овина“ и њихова значења, HJ VII/1, 8–12.

Живковић С. 1959: Сретен Живковић, Деоба глагола по објекту, HJ n. s. IX/7–10, 250–256.

Живковић Д.

Живковић Д. 1950: Драг[иша] Живковић, Питање практичности новог начина стављања запете, HJ n. s. I/3–4, 132–137.

Живковић Д. 1951: Д[рагиша] Живковић, О претходном чланку, HJ n. s. II/7–10, 304–306.

Жигић

Жигић 1985: Татјана Жигић, Из проблематике именица с месним значењем 2. *Палачинкара*, НЈ н. с. XXVI/4–5, 256. [Из терминологије и лексике]

З

Збиљић

Збиљић 1993: Драгољуб Збиљић, Прилог расправи о писању великог и малог слова, НЈ н. с. XXIX/3–4, 241–254. | Summary

И

И.

И. 1933а: И., За исправније штампање, НЈ I/2, 55–57.

И. 1933б: И., Слобода народнога језика или језичка грешка?, НЈ I/6, 168–171.

И. 1934а: И., Бошко, НЈ II/5, 134–136.

И. 1934б: И., Међу, између, из и са, НЈ III/3, 81–83.

И. 1935: И., Има ли локатива (седмог падежа) у српскохрватском језику?, НЈ III/4, 100–105.

И. 1939: И., Редак пример самосталне употребе основног предлога, НЈ VII/2–3, 79–80.

Ивановић

Ивановић 2005: Ненад Ивановић, Значења изведених апстрактних именица у српском језику (на материјалу из Речника САНУ и Речника МС), НЈ н. с. XXXVI/1–4, 86–99. | Summary

Ивановић 2006: Ненад Ивановић, Стана Ристић: *Раслојеност лексике српског језика и лексичка норма*, Институт за српски језик САНУ – Монографије 3, Београд, 2006, 210 стр. + регистри, НЈ н. с. XXXVII/1–4, 81–87. [Приказ]

Ивановић 2007: Ненад Ивановић, Kirsten Malmkjær (editor) et al.: *The Linguistics Encyclopedia*, Second edition. Great Britain, USA and Canada, 2004, Routledge (xv–xli + 643), НЈ н. с. XXXVIII/1–4, 136–142. [Приказ]

Иванчевић

Иванчевић 1938а: Милош Иванчевић, Два случаја скраћивања реченица, НЈ VI/7–8, 223–224.

Иванчевић 1938б: Милош Иванчевић, Прилог постанку прилога, НЈ VI/7–8, 224–225.

Иванчевић 1938в: Мил[ош] Ив[анчевић], Паде *дите* у зелену траву, НЈ VI/9–10, 250.

Ивић М.

Ивић М. 1950: Милка Ивић, Из семантике, НЈ н. с. I/7–8, 329–330.

Ивић М. 1952: Милка Ивић, Израз „издржати до краја“, НЈ н. с. IV/3–4, 118–122.

Ивић М. 1953: Милка Ивић, Енклитички облик личне заменице као знак модалности, НЈ н. с. V/1–2, 61–64.

Ивић М. 1954а: Милка Ивић, Узрочне конструкције с предлозима *због, од, из* у савременом књижевном језику, НЈ н. с. V/5–6, 186–194.

Ивић М. 1954б: Милка Ивић, О значењима заменице *којешта*, НЈ н. с. V/9–10, 341–346.

Ивић М. 1956: Милка Ивић, Однос између квалитативног генитива и квалитативног инструментала, НЈ н. с. VII/7–10, 260–269.

Ивић М. 1960: Милка Ивић, Обележавање именичког рода у српскохрватском књижевном језику, НЈ н. с. X/7–10, 192–211.

Ивић М. 1996: Милка Ивић, О *бојити/фарбати* и још понечем, НЈ н. с. XXXI/1–5, 71–75. | Summary [Лексикологија и лексика]

Ивић М. 1998: Милка Ивић, О реченицама типа *ко то каже / ко да то каже*, НЈ н. с. XXXII/3–4, 131–133. | Summary

Ивић М. 1999: Милка Ивић, О реченицама типа *отишла је код мајке / отишла је до мајке*, НЈ н. с. XXXIII/1–2, 1–4. | Summary [Граматика и нормативистика]

Ивић М. 2000: Милка Ивић, Каже се: *сео поред ње*, али не и: **устао поред ње; зашто?*, НЈ н. с. XXXIII/3–4, 185–187. | Резюме [Граматика и нормативистика]

Ивић М. 2001: Милка Ивић, Једно давно постављено питање: значе ли *откад* и *откако* исто?, НЈ н. с. XXXIV/1–2, 1–5. | Summary [Граматика]

Ивић М. 2002–2003: Милка Ивић, О неким Вуковим месним и временским придевским одредбама, НЈ н. с. XXXIV/3–4, 173–176. | Summary

Ивић М. 2004: Милка Ивић, Појам *verum focus* и његово сигнализовање у савременом стандардном српском, НЈ н. с. XXXV/1–4, 1–5. | Summary [Књижевни језик]

Ивић М. 2005: Милка Ивић, О тзв. „транзитивним именицама“ које означавају људска бића, НЈ н. с. XXXVI/1–4, 1–5. | Summary

Ивић М. 2006: Милка Ивић, Поводом једног питања постављеног 1936. године у *Нашем језику*, НЈ н. с. XXXVII/1–4, 1–3. | Summary

Ивић М. 2007а: Милка Ивић, Актуелни увиди у „врсте речи“, НЈ н. с. XXXVIII/1–4, 5–7. | Summary

Ивић М. 2007б: Милка Ивић, О односима између придева и прилога, НЈ н. с. XXXVIII/1–4, 9–13. | Summary

Ивић М. 2008: Милка Ивић, Приступ српским речима *он* и *неко* усклађен с актуелним теоријским виђењима, НЈ н. с. XXXIX/1–4, 3–4. | Summary

Ивић М. 2009: Милка Ивић, О слоговној неједнакости неких израза коришћених како у Вуковом тако и у савременом стандардном српском језику, НЈ н. с. XL/1–4, 7–8. | Summary

Ивић М. 2010а: Милка Ивић, О неким, досада неразматраним, информативним критеријумима од којих зависи коришћење/некоришћење предлога *од*, НЈ н. с. XLI/1–2, 3–5. | Резюме

Ивић М. 2010б: Милка Ивић, О исказним могућностима српског израза *бол болује* у XX веку, НЈ н. с. XLI/1–2, 7–8. | Резюме

Ивић П.

Ивић П. 1950: П[авле] Ивић, Још један пример са *и* на месту старог јата у нашем књижевном језику екавског наречја, НЈ н. с. II/3–4, 117–124.

Ивић П. 1952а: Павле Ивић, Глагол *стожити*, НЈ н. с. IV/3–4, 115–117.

Ивић П. 1952б: П[авле] Ивић, Авиони на млазни погон, НЈ н. с. IV/3–4, 126–127.

Ивић П. 1953: П[авле] Ивић, Одговори уредништва Професору Марку Ж. Ракочевићу, НЈ н. с. IV/9–10, 356–362.

Ивић П. 1955а: Павле Ивић, О виду глаголског облика *будем*, НЈ н. с. VI/7–10, 237–245.

Ивић П. 1955б: П[авле] Ивић, О акценту презимена као *Илић*, *Пантелић* и сл., НЈ н. с. VI/7–10, 251–254.

Ивић П. 1959: Павле Ивић, О питању смедеревско-вршачког дијалекта, НЈ н. с. IX/7–10, 283–290.

Ивић П. 1960: Павле Ивић, Почетак организованог рада на лингвистичкој географији код нас, НЈ н. с. X/3–6, 101–107.

Ивић П. 1985: Павле Ивић, О актуелним проблемима нашег књижевног језика, НЈ н. с. XXVI/4–5, 276–281. [Хроника]

Ивић П. [et al.]. 1987: Павле Ивић, Јован Јерковић, Јован Кашић, Бранислав Остојић, Асим Пецо, Митар Пешикан, Живојин Станојчић, Прилози допуњавању и осавремењивању наше правописне нормe, НЈ н. с. XXVII/3–4, 137–158.

Ивић П. [et al.]. 1988a: Павле Ивић, Јован Јерковић, Јован Кашић, Бранислав Остојић, Асим Пецо, Митар Пешикан, Живојин Станојчић, Прилози допуњавању и осавремењивању наше правописне нормe (II), НЈ н. с. XXVII/5, 337–362.

Ивић П. [et al.]. 1988b: Павле Ивић, Јован Јерковић, Јован Кашић, Бранислав Остојић, Асим Пецо, Митар Пешикан, Живојин Станојчић, Прилози допуњавању и осавремењивању наше правописне нормe (III), НЈ н. с. XXVIII/1–2, 60–88. [Језичка култура]

Ивић П./Реметић/СТИЈОВИЋ С. 1998: Павле Ивић, Слободан Реметић, Светозар Стијовић Српски језик на крају века, НЈ н. с. XXXII/3–4, 271–279. [Прикази и критике]

Ивковић

Ивковић 1933: М[илош] Ивковић, Обе очи или оба ока, НЈ I/4, 110–112.

Ivšić

Ivšić 1934: Stjepan Ivšić, U vezi s jednim principskim pitanjem, НЈ II/6, 164–168.

Ivšić 1935: Stjepan Ivšić, Još o riječi hodočašće, НЈ III/5, 141–143.

Игњатовић

Игњатовић 1960: Душанка Игњатовић, О роду именице *бол*, НЈ н. с. X/1–2, 55–59.

Игњатовић 1961: Душанка Игњатовић, Откуда именици *глад* два рода и две промене, НЈ н. с. XI/7–10, 255–259.

Игњатовић 1962: Душанка Игњатовић, Још о компаративу и компарацији, НЈ н. с. XII/3–6, 124–129.

Игњатовић 1963: Душанка Игњатовић, Новине у морфологији унесене најновијим именицама страног порекла, НЈ н. с. XIII/3–5, 208–224.

Игњатовић 1973–1974: Душанка Игњатовић, Језички часописи Института: Часописи Института за неколико последњих година (од 1960. до данас). О сталној рубрици „Језичке поуке“ у Нашем језику, НЈ н. с. XX/1–5, 41–44.

Пешић

Пешић 1933: Fr[an] Пешић, Iz savremenog života našeg jezika, НЈ II/3, 69–71.

Пешић 1934a: Fr[an] Пешић, Germanizam u brojenju?, НЈ II/8, 228–229.

Пешић 1934b: Fr[an] Пешић, Prag ili Praga?, НЈ II/9–10, 260–261.

Пешић 1934v: Fr[an] Пешић, Slovenački „frakar“, НЈ II/9–10, 283.

Пешић 1934g: Fr[an] Пешић, Napomene i primedbe k 8 broju godine II „Našeg jezika“, НЈ III/3, 77–80.

Пешић 1935a: Fr[an] Пешић, Jezik u jednoj slovenačkoj beletrističkoj knjizi, НЈ III/7, 212–215.

Пешић 1935b: Fr[an] Пешић, Moreuz, НЈ III/8, 252. [Ситни прилози]

Пешић 1936a: Fr[an] Пешић, „Istra“ (Iz istorije ove reči), НЈ IV/9–10, 274–275.

Пешић 1936b: Fr[an] Пешић, Moda i manir u jeziku, НЈ V/1, 14–19.

Илић Д.

Илић Д. 1938: Драгољуб Илић, Из школе, НЈ VI/9–10, 247–249.

Илић Д. 1939: Драгољуб Ј. Илић, Из школе. Како наши млади писци уџбеника примају добронамерне напомене?, НЈ VII/4, 120–124.

Илић О.

Илић О. 1970: Обрен Илић, О неким случајевима рефлексивности глагола у српскохрватском књижевном језику, НЈ н. с. XVIII/1–2, 115–124.

Илић Т.

Илић Т. 1986: Томислав Илић, Још о часу и сату (писмо једног читаоца), НЈ н. с. XXVII/1–2, 130–132. [Дискусија и дописи]

Исаиловић

Исаиловић 1994: Драгана Исаиловић, Терминологија куће и покућства у Судимљи под Копаоником, НЈ н. с. XXIX/5, 318–326. | Резюме

Ј

Ј.

J. 1933: J., Из интерпункције, НЈ I/6, 177–178.

Јањанин

Јањанин 1934: М[ihailo] Јањанин, „Gospođa profesor“, НЈ II/7, 202–204.

Јањанин 1935: М[ihailo] Јањанин, О ženskim prezimenima, НЈ IV/2, 47–50.

Јањанин 1936: М[ihailo] Јањанин, Нvале vredan posao, НЈ IV/9–10, 275–276.

Јањић

Јањић 1951: Б[огољуб] Јањић, Диваљ – дивљи, НЈ н. с. III/1–2, 48–49.

Јањчић

Јањчић 1950: Чед[омир] Јањчић, „Иптен“ (хиптен) реч у употреби код нашег припростог света, НЈ н. с. I/5–6, 252–253. [Прилози читалаца]

Јелић Б.

Јелић Б. 1961: Бранко Јелић, Девети лекторат српскохрватског језика у Француској, НЈ н. с. XI/3–4, 120. [Хроника]

Јелић М.

Јелић М. 2006: Маријан Јелић, Суфикси за грађење ктетика (од ојконима у Војводини), НЈ н. с. XXXVII/1–4, 53–64. | Резюме

Јеремић

Јеремић 1960: Драгољуб Д. Јеремић, Из лексикологије III *кравити, крављење; крварити, крварење*, НЈ н. с. X/7–10, 279–283.

Јеремић 1961а: Драгољуб Д. Јеремић, Из лексикологије II О виду једног придева, НЈ н. с. XI/3–4, 116–119.

Јеремић 1961б: Драгољуб Д. Јеремић, Из лексикологије II О глаголу *обрести (се), обрети се*, НЈ н. с. XI/7–10, 262–269.

Јеремић 1962: Драгољуб Д. Јеремић, О облицима презента глагола *дàхтати, др̀хтати* и сл., НЈ н. с. XII/3–6, 179–191.

Јерковић И.

Јерковић И. 1952: И[ван] Јерковић, Неке немачке речи из некадашње Војне Границе, НЈ н. с. IV/3–4, 123–125.

Јерковић Ј. в. Ивић П. [et al.]. 1987; Ивић П. [et al.]. 1988а; Ивић П. [et al.]. 1988б.

Јовановић

Јовановић 1951: В. Ђ. Јовановић, Омски или омовски, НЈ н. с. II/7–10, 294–295.

Јовановић В.

Јовановић В. 2005: Владан Јовановић, Неки аспекти прагматичке употребе деминутивних именица, НЈ н. с. XXXVI/1–4, 100–103. | Summary

Јовановић В. 2007: Владан Јовановић, О неким изразима са лексемом *глас* у српском језику, НЈ н. с. XXXVIII/1–4, 35–42. | Summary

Јовановић В. 2008а: Владан Јовановић, О неким поступцима лексикографске обраде твореница, НЈ н. с. XXXIX/1–4, 43–52. | Резюме

Јовановић В. 2008б: Владан Јовановић, Ново о творби именица у српском језику. Божо Ћорић, *Творба именица у српском језику*, Друштво за српски језик и књижевност Србије, Београд, 2008, 256 стр, НЈ н. с. XXXIX/1–4, 105–109. [Приказ]

Јовановић В. 2009: Владан Јовановић, Књига о речима и речнику. Милица Радовић Тешић, *С речима и речником*, Учитељски факултет Универзитета у Београду, 2009, 285 стр, НЈ н. с. XL/1–4, 87–91. [Приказ]

Јовановић В. 2010: Владан Јовановић, Стана Ристић: *Модификација значења и лексички модификатори у српском језику*, Монографије 10, Београд: Институт за српски језик САНУ, 2009, 242 стр, НЈ н. с. XLI/3–4, 119–123. [Приказ]

Јовановић В. 2011: Владан Јовановић, О неким особеностима семантичког калкирања у војној терминологији, НЈ н. с. XLII/1–2, 47–54. | Резюме

Јовановић В. 2012: Владан Јовановић, Софија Милорадовић: *Музички жаргон младих и младежњий музикалјий сленг. Компаративни поглед*, НЈ н. с. XLIII/1–2, 103–108. [Приказ]

Јовановић Г.

Јовановић Г. 1976: Гордана Јовановић, Питања и одговори, НЈ н. с. XXII/1–2, 78–79. [Текућа питања језичке културе]

Јовановић Г. 1986: Гордана Јовановић, Примери фонетске и творбене адаптације старије књижевне лексике у Речнику српскохрватског књижевног и народног језика САНУ, НЈ н. с. XXVII/1–2, 90–92. [Из терминологије и лексике]

Јовановић Јел.

Јовановић Јел. 2004: Јелена Јовановић, Паремиолошки стил(ови), НЈ н. с. XXXV/1–4, 117–135. | Summary [Стилистика]

Јовановић Јел. 2005: Јелена Јовановић, Деклитизација везника – неки теоријски и практични проблеми (теоријско-терминолошки приступ), НЈ н. с. XXXVI/1–4, 16–34. | Summary

В. Симић Р./Јовановић Јел. 2001

Јовановић Јов.

Јовановић Јов. 2012: Јована Јовановић, Фигуративне семантичке реализације лексема које означавају географске и атмосферске појмове у српском језику, НЈ н. с. XLIII/3–4, 69–87. | Summary

Јовановић М.

Јовановић М. 1938: М[ilivoје] М. Јовановић, Avion – krilatica, НЈ VI/3, 85–86.

Јовић

Јовић 1966: Душан Јовић, Глаголски облици и симболика у „Играма“ Васка Попе, НЈ н. с. XV/1–2, 96–102.

Јовић 1971: Душан Јовић, Прилог методима испитивања песничког језика на песни „Сопоћани“ Васка Попе, НЈ н. с. XVIII/4–5, 235–249.

Јовић 1978: Д[ушан] Јовић, Основе књижевног језика Проте Матије Ненадовића, НЈ н. с. XXIII/5, 169–174.

Јовичић Д. / Јовићић Д.

Јовичић Д. 1934: Драг. Јовичић, Наше речи и туђице, НЈ III/2, 58–59.

Јовићић Д. 1935: Drag. Jovičić, О једном књижевном изговору, НЈ III/4, 113–114.

Јовичић М.

Јовичић М. 1951: М[илорад] Јовичић, Писма уредништву I Нека питања о правилној употреби речи у књижевном језику, НЈ н. с. III/3–4, 123–127. [Писма уредништву]

Ју-Giu

Ју-Giu 1976: Li Ju-Giu, Транскрипција јапанских и кинеских имена. Особености кинеских властитих имена, НЈ н. с. XXII/3, 143–146.

Јухас

Јухас 1975а: Љиљана Јухас, [четврти] IV међународни састанак слависта у Вукове дане, НЈ н. с. XXI/3, 194–195. [Хроника]

Јухас 1975б: Љиљана Јухас, [пети] V међународни састанак слависта у Вукове дане, НЈ н. с. XXI/4–5, 276–278. [Хроника]

Јухас 1976: Љ[иљана] Јухас, [шести] VI међународни научни састанак слависта у Вукове дане, НЈ н. с. XXII/3, 158–160. [Хроника]

К

Каменаровић

Каменаровић 1978: Данило Каменаровић, О језичком благу у вези с употребом речи „тежина“, НЈ н. с. XXIII/3–4, 147–149. [Питања стручне терминологије]

Капицић

Капицић 1960: Хамдија Капицић, Боравак професора д-р Александра Белића у Херцеговини 1903. г. – Држање аустро-угарских власти према београдском професору –, НЈ н. с. X/3–6, 84–87.

Караца Гарић

Караца Гарић 1975: Мевлида Караца-Гарић, Савјетовање у Сарајеву о раду на пројекту „Школска терминологија“, НЈ н. с. XXI/4–5, 275–276. [Хроника]

Карацић

Карацић 1950: Стеф[ановић] Карацић, Текст *Књижевног договора и Главних правила за јужно нарјечје*, НЈ н. с. I/9–10, 349–354.

Katalinić Jeretov

Katalinić Jeretov 1934: R[ikart] K[atliniћ] Jeretov, *Tuđe riječi*, НЈ III/2, 58.

Кашић З.

Кашић З. 1980: Зорка Кашић, Гласовне промене у проклизи у српскохрватском језику на основу експерименталних истраживања, НЈ н. с. XXIV/4–5, 217–246.

Кашић З. 1985: Зорка Кашић, Гласовне промене у енклизи, НЈ н. с. XXVI/4–5, 228–233.

Кашић З. 1996: Зорка Кашић, Неки примери укрштања романске и оријенталне лексике, НЈ н. с. XXXI/1–5, 141–145. | Summary [Лексикологија и лексика]

Кашић З. 1998: Зорка Кашић, Неке специфичности отворене и затворене класе речи, НЈ н. с. XXXII/3–4, 148–152. | Summary

Кашић Ј.

Кашић Ј. 1967: Јован Кашић, Лексичко-фразеолошке иновације условљене присношћу са писаним текстом и граматичким навикама, НЈ н. с. XVI/1–2, 97–108.

В. Ивић П. [et al.]. 1987; Ивић П. [et al.]. 1988а; Ивић П. [et al.]. 1988б

Киршова

Киршова 1976: М[аријана] П. Киршова, Дисертације са сербокroatистичком тематиком у СССР, НЈ н. с. XXII/1–2, 82–85. [Хроника]

Киршова 1979: Маријана Киршова, Нека питања методике рада на творби речи, НЈ н. с. XXIV/1–2, 82–91. [Наш језик у страним факултетским програмима]

Киршова 1988: Маријана Киршова, Аугментативи са суфиксом *-ина*, *-етина*, *-урина* у Вуковом речнику, НЈ н. с. XXVIII/1–2, 42–54.

Киршова 1993: Маријана Киршова, О неким врстама српскохрватских именичких сложеница (у књижевним текстовима и речницама), НЈ н. с. XXIX/3–4, 182–196. | Резюме

Киселиновић

Киселиновић 1934: Ђ[орђе] Киселиновић, Слагање подмета с копулом, НЈ III/3, 90–91. [Ситни прилози]

Кићовић

Кићовић 1950: Мираш Кићовић, Слово *ј* пре Вука, НЈ н. с. I/5–6, 210–212.

Клајн И.

Клајн И. 1978: Иван Клајн, О префиксоидима у српскохрватском језику, НЈ н. с. XXIII/5, 187–198.

Клајн И. 1998: Иван Клајн, О критеријумима за семантичко нормирање речи, НЈ н. с. XXXII/3–4, 134–147. | Summary

Клајн Х.

Клајн Х. 1937: Х[уго] Клајн, Морално и морање, НЈ V/9–10, 286–288.

Клајн Х. 1951: Х[уго] Клајн, Важност реченичног акцента у пословицама, НЈ н. с. III/1–2, 34–36.

Кликовац

Кликовац 1997: Душка Кликовац, О узрочном значењу конструкције *у + локатив*, НЈ н. с. XXXII/1–2, 26–37. | Summary [ГраMATика]

Кликовац 1998: Душка Кликовац, О значењу српског глаголског префикса *раз-* (когнитивнолингвистички приступ), НЈ н. с. XXXII/3–4, 153–167. | Summary

Кликовац 2001: Душка Кликовац, О бирократизацији српског језика, НЈ н. с. XXXIV/1–2, 85–110. | Summary [Језичка култура и нормативистика]

Кликовац 2002–2003: Душка Кликовац, О класификацији функционалних стилова у нашој стручној литератури (Извештај Комисији за корпус Одбора за стандардизацију српског језика), НЈ н. с. XXXIV/3–4, 272–275. [Прилози]

Кликовац 2011: Душка Кликовац, Још једном о глаголу *требати*: теорија, употреба и норма, НЈ н. с. XLII/3–4, 3–23. | Summary

Ковачевић Б.

Ковачевић Б. 1957: Б[ожидар] К[овачевић], О значењу стиха „Давор’, шаро, давор’, добро моје!“, НЈ н. с. VIII/7–10, 248–250.

Ковачевић Б. 1958: Б[ожидар] К[овачевић], „Девет љутих лава“ у песми „Смрт мајке Југовића“, НЈ н. с. IX/3–4, 124–127.

Ковачевић М.

Ковачевић М. 1981: Милош Ковачевић, Употреба приједлога *преко* у српскохрватском стандардном језику, НЈ н. с. XXV/3, 136–158.

Ковачевић М. 1986: Милош Ковачевић, Спорни везник *с обзиром да*, НЈ н. с. XXVII/1–2, 101–113. [Из терминологије и лексике]

Ковачевић М. 1989: Милош Ковачевић, Зависна реченица са спецификативном значењем, НЈ н. с. XXVIII/3, 123–135.

Ковачевић М. 1997: Милош Ковачевић, Дистрибуција и правила употребе партикула „и“ и „ни“ у српском књижевном језику, НЈ н. с. XXXII/1–2, 7–25. | Zusammenfassung [Граматика]

Ковачевић Р.

Ковачевић Р. 1976: Радмила Ковачевић, Транскрипција јапанских и кинеских имена. Кинеска географска имена у нашој картографији, НЈ н. с. XXII/3, 137–143.

Ковачевић Сл. / Ковачевић Сл.

Kovačević Sl. 1936a: Slobodan Kovačević, Dva pravopisa, НЈ IV/5, 132–134.

Kovačević Sl. 1936b: Slobodan Kovačević, Kajkavsko nepostojano „e“ u štokavskom dijalektu, НЈ V/2, 40–42.

Kovačević Sl. 1938a: Slobodan Kovačević, Prilog geografskoj terminologiji, НЈ VI/4, 114–125.

Ковачевић Сл. 1938б: Слободан Ковачевић, Замјенице „ко“ и „који“ и њихови облици, НЈ VI/9–10, 243–245.

Ковачевић Ср.

Ковачевић Ср. 1951: Србислава Ковачевић, О именици *доба* у нашем језику, НЈ н. с. II/7–10, 246–255.

Коваčić

Kovačić 1937: Mirko Kovačić, Pisanje nepostojanoga *e* (štok. *a*) u imeničkoj promjeni, НЈ V/7–8, 225–227.

Колман

Колман 1933: Отакар Колман, Још нешто о речима на *-ište*, НЈ II/1, 13–19.

Коњик в. Лазић Коњик

Коњик 2005: Ивана Коњик, Срето Танасић: *Синтаксичке теме*, НЈ н. с. XXXVI/1–4, 134–138. [Приказ]

Коњик 2006а: Ивана Коњик, Перифрастични предикат у новинским насловима, НЈ н. с. XXXVII/1–4, 33–41. | Резюме

Коњик 2006б: Ивана Коњик, *Семантичко-деривациони речник*, Свеска 2: Човек – унутрашњи органи и ткива, психофизиолошка стања и радње, психофизичке особине, сродство, НЈ н. с. XXXVII/1–4, 97–102. [Приказ]

Кордић

Кордић 1999: Сњежана Кордић, Сложени везник *тим више што*, НЈ н. с. XXXIII/1–2, 5–14. | Zusammenfassung [Граматика и нормативистика]

Костић А.

Костић А. 1951: Александар Ђ. Костић, Рад на стварању медицинске терминологије, НЈ н. с. III/3–4, 120–122.

Костић А. 1953а: Александар Ђ. Костић, О транскрибовању латинских именица у медицинској терминологији, НЈ н. с. IV/5–8, 229–237.

Костић А. 1953б: А[лександар] Ђ. Костић, О грађењу и транскрибовању придева од латинских именица, НЈ н. с. IV/9–10, 308–315.

Костић А. 1954: Александар Ђ. Костић, Потребне стручних терминологија, НЈ н. с. VI/1–2, 26–32.

Костић А. 1961: Александар Ђ. Костић, Наша медицинска терминологија и нови правопис, НЈ н. с. XI/3–4, 90–95.

Костић А. 1964: Александар Ђ. Костић, Језик наше медицинске литературе, НЈ н. с. XIV/1, 27–42.

Костић А. 1965: Александар Ђ. Костић, Проблем српскохрватске медицинске терминологије, НЈ н. с. XIV/4–5, 284–291.

Костић А. 1970: Александар Ђ. Костић, Терминолошка праксиологија неких наших старијих медицинских писаца, НЈ н. с. XVIII/1–2, 110–114.

Костић Д.

Костић Д. 1933а: Д[рагутин] Костић, *Правобранилаштво* или *правобраниоштво*, НЈ I/1, 15–18.

Костић Д. 1933б: Д[рагутин] Костић, Каљаче – снежњаче, НЈ I/2, 47–48.

Костић Д. 1933в: Д[рагутин] Костић, Откад и откако, НЈ I/3, 82–84.

Костић Д. 1933г: Д[рагутин] Костић, И моје две три мрвице – Разговор са нашим читаоцем –, НЈ I/4, 119–122.

Костић Д. 1933д: Драг[утин] Костић (и г-ђа Ст. Ђ. Гл. = читалац), И моје две три мрвице – разговор са нашим читаоцем –, наставак, НЈ I/5, 143–149.

Костић Д. 1933ђ: Д[рагутин] Костић, Преудешавање грчколатинских међународних речи на *-ium (-ion)*, НЈ I/5, 149–154.

Костић Д. 1933е: Д[рагутин] Костић, Како речи добијају нова значења, НЈ I/7, 199–202.

Костић Д. 1933ж: Д[рагутин] Костић, Мало из историје речи, НЈ I/8, 236–238.

Костић Д. 1933з: Д[рагутин] Костић, Око изговора и писања туђих речи, НЈ I/9, 268–272.

Костић Д. 1933и: Д[рагутин] Костић, Множина, обична и збирна, НЈ II/3, 72–76.

Костић Д. 1934а: [Драгутин] К[остић], Мало стилистике, НЈ II/5, 154.

Костић Д. 1934б: Д[рагутин] К[остић], Име Београда, НЈ II/7, 213–214.

Костић Д. 1934в: Д[рагутин] Костић, Прилог спортској терминологији, НЈ II/8, 247–251.

Костић Д. 1934г: Д[рагутин] Костић, Камен – рипа – статива, НЈ III/2, 50–52.

Костић Д. 1935а: Д[рагутин] Костић, Писање „женских“ презимена, НЈ III/7, 200–206.

- Костић Д. 1935б: Д[рагутин] Костић, Писање „женских“ презимена, НЈ III/8, 229–236.
- Костић Д. 1935в: Д[рагутин] Костић, Кварење песама, НЈ IV/3, 68–73.
- Костић Д. 1936а: Д[рагутин] Костић, Значење завршних стихова у народној песми „Бановић Страхиња“, НЈ IV/4, 113–118.
- Костић Д. 1936б: [Драгутин] К[остић], И намакну гојне воле, НЈ IV/4, 122. [Ситни прилози]
- Костић Д. 1936в: Драг[утин] Костић, Још о значењу завршних стихова у народној песми „Бановић Страхиња“, НЈ IV/8, 236–245.
- Костић Д. 1936г: Драг[утин] Костић, Још о значењу завршних стихова у народној песми „Бановић Страхиња“, НЈ IV/9–10, 264–272.
- Костић Д. 1936д: Д[рагутин] Костић, Значење глаголског префикса „с“ које се губи, НЈ V/2, 37–40.
- Костић Д. 1936ђ: Д[рагутин] Костић, Да се царско не разлази лице, НЈ V/3, 76–78.
- Костић Д. 1937а: Д[рагутин] Костић, Завршно о завршним стиховима у Вукову Бановићу Страхињи, НЈ V/4, 110–117.
- Костић Д. 1937б: Д[рагутин] К[остић], Прилог нашој спортској терминологији, НЈ V/5–6, 152–157.
- Костић Д. 1937в: Д[рагутин] К[остић], Нешто о прилагођавању туђих именица нашим, НЈ V/7–8, 199–204.
- Костић Д. 1938а: Д[рагутин] Костић, Нешто о прилагођавању туђих именица нашим II, НЈ VI/4, 102–106.
- Костић Д. 1938б: Д[рагутин] Костић, Тумачење стихова народне песме, НЈ VI/5–6, 167–168.
- Костић Д. 1938в: Д[рагутин] К[остић], Потаја, НЈ VI/7–8, 229–232.
- Костић Д. 1938г: Д[рагутин] К[остић], Тролетница, тролетна грозница, НЈ VI/7–8, 234.
- Костић Д. 1939а: Д[рагутин] Костић, Прилог тумачењима Горског вијенца, НЈ VII/1, 13–16.
- Костић Д. 1939б: [Драгутин] К[остић], Још нешто о „потаји“, НЈ VII/1, 19.
- Костић Д. 1939в: [Драгутин] К[остић], Један необичан облик имперфекта, НЈ VII/1, 19–21.

Костић Д. 1939г: Д[рагутин] К[остић], Још о понављању радње у прошлости, НЈ VII/2–3, 51–53.

Костић Д. 1939д: Д[рагутин] К[остић], Речничка грађа, НЈ VII/2–3, 61–62.

Костић Д. 1939ђ: Д[рагутин] К[остић], Јединица, НЈ VII/2–3, 62–65.

Костић Д. 1939е: Д[рагутин] К[остић], Преминути, НЈ VII/2–3, 65–67.

Костић Д. 1939ж: Д[рагутин] Костић, Прилог тумачењу народних песама. Овца пре(х)одница, НЈ VII/2–3, 73–78.

Костић Д. 1940а: Д[рагутин] Костић, Разнолика служба прилога „ретко“, НЈ VII/8, 229–233.

Костић Д. 1940б: Д[рагутин] К[остић], Прилог тумачењу Горског вијенца, НЈ VII/9–10, 280.

Koštiál

Koštiál 1936: Ivan Koštiál, Jezički prilozi, НЈ IV/5, 151–153.

Кравар

Кравар 1986: Мирослав Кравар, Око сата и часа, НЈ н. с. XXVII/1–2, 125–129.
[Дискусија и дописи]

Краљевић

Краљевић 1976: Гојко Краљевић, О промени и непроменљивости бројева. Деклинабилност и индеклинабилност бројева *два, три, четири*, НЈ н. с. XXII/1–2, 43–52.

Краљевић 1978: Гојко Краљевић, Против двосмислености и нејасноће, НЈ н. с. XXIII/3–4, 129–132. [Језичка култура]

Krasovski / Красовски

Krasovski 1936: А. Krasovski [sic!], Napomene povodom stranih reči, НЈ IV/9–10, 273–274.

Красовски 1937: Ан. Красовски, „Ваневропски континенти“, НЈ V/7–8, 235–236.

Красовски 1938: Анат. Красовски, Још о неким речима, НЈ VI/3, 87–88.

Крстић

Крстић 1936: Бранислав Крстић, Још нешто о завршним стиховима песме „Бановић Страхиња“, НЈ IV/6, 172–179.

Кујунџић

Кујунџић 1936: В[ојислав] К[ујунџић], Кроз листове, НЈ V/1, 22–23. [Ситни прилози]

Л

Лазић Коњик в. Коњик

Лазић Коњик/Вуловић 2007: Ивана Лазић-Коњик, Наташа Вуловић, Семантичко-деривациона анализа броја *пет*, НЈ н. с. XXXVIII/1–4, 43–64. | Резюме

Лазић Коњик 2008: Ивана Лазић-Коњик, Др Софија Мићић: *Медицински речник: енглеско-српски, српско-енглески*, Прво издање, Београд: Завод за уџбенике, 2007, 879 стр., XVI стр. илустр, НЈ н. с. XXXIX/1–4, 119–121. [Приказ]

Лазић Коњик 2009: Ивана Лазић-Коњик, Бранислава Јелић: *Речник приповедака Лазе Лазаревића*, Нови Сад: Матица српска, 2008, НЈ н. с. XL/1–4, 105–107. [Приказ]

Лазић Коњик 2010: Ивана Лазић-Коњик, О могућностима семантичке идентификације лексеме *печеница* у великом описном речнику, НЈ н. с. XLI/3–4, 99–105. | Резюме [Лексикологија и лексикографија]

В. Гочанин/Лазић Коњик 2008; Ристић С./Лазић Коњик 2012

Лалевих

Лалевих 1933а: М[иодраг] С. Лалевих, Вокатив сингулара од именица *мама, тата, ујна* и *баба, тетка, стрина*, НЈ I/2, 52–55.

Лалевих 1933б: М[иодраг] С. Лалевих, О роду у личним глаг. облицима, НЈ I/4, 116–118.

Лалевих 1933в: М[иодраг] С. Лалевих, Где, камо, куд(а), НЈ II/1, 19–24.

Лалевих 1933г: М[иодраг] С. Лалевих, О значењу неких речи и израза, НЈ II/3, 78–81.

Лалевих 1933д: М[иодраг] С. Лалевих, Однос предлога према неким одричним речима, НЈ II/3, 84–87.

Лалевих 1934а: М[иодраг] С. Лалевих, Језик у уџбеницима за српскохрватски језик, НЈ II/5, 150–154.

- Лалевић 1934б: М[иодраг] С. Лалевић, Неке особености шаховског језика, НЈ II/7, 210–212.
- Лалевић 1934в: М[иодраг] С. Лалевић, О значењу неких речи и израза, НЈ II/9–10, 278–283.
- Лалевић 1934г: М[иодраг] С. Лалевић, О значењу неких речи и израза, НЈ III/2, 54–57.
- Лалевић 1935а: М[иодраг] С. Лалевић, Питање „*главног*“ и „*споредног*“ у настави српскохрватског језика, НЈ III/4, 105–111.
- Лалевић 1935б: М[иодраг] С. Лалевић, „*Главно*“ и „*споредно*“ у раду и оцењивању писмених задатака, НЈ III/6, 169–172.
- Лалевић 1935в: М[иодраг] С. Лалевић, Српскохрватски језик на пријемном испиту, НЈ III/8, 236–240.
- Лалевић 1935г: М[иодраг] С. Лалевић, Једна напомена поводом акузатива, НЈ IV/2, 53–55.
- Лалевић 1935д: М[иодраг] С. Л[алевић], О промени именице Беране, НЈ IV/2, 56–58. [Ситни прилози]
- Лалевић 1936а: М[иодраг] С. Лалевић, Значење неких речи и израза, НЈ V/1, 19–22.
- Лалевић 1936б: М[иодраг] С. Лалевић, О предмету синтаксе, НЈ V/2, 42–45.
- Лалевић 1937а: М[иодраг] С. Лалевић, Српскохрватски језик на нижем течајном испиту, НЈ V/5–6, 167–175.
- Лалевић 1937б: М[иодраг] С. Лалевић, Српскохрватски језик на вишем течајном испиту, НЈ V/7–8, 227–231.
- Лалевић 1937в: М[иодраг] С. Лалевић, Један прилог о употреби енклитичког заменичког облика *ју*, НЈ V/7–8, 236–240.
- Лалевић 1939а: М[иодраг] С. Лалевић, Још из школе, НЈ VII/1, 16–18.
- Лалевић 1939б: М[иодраг] С. Лалевић, О потреби уједначавања наставе српскохрватског језика, НЈ VII/5, 154–157.
- Лалевић 1939в: М[иодраг] С. Лалевић, Значење неких речи и израза, НЈ VII/6, 171–173.
- Лалевић 1953а: М[иодраг] С. Лалевић, О употреби облика *бише*, НЈ н. с. IV/9–10, стр. 335–339.

Лалевић 1953б: М[иодраг] С. Лалевић, Обрада промене значења речи, НЈ н. с. V/1–2, 65–74. [Језик у школи]

Лалевић 1954: М[иодраг] С. Лалевић, О језику у преводу два страна филма, НЈ н. с. VI/1–2, 51–57. [Језик на филму]

Лалевић 1955а: М[иодраг] С. Лалевић, Белешке о језику и стилу у Коренима Д. Ћосића, НЈ н. с. VI/5–6, 169–179. [Језик савремених писаца]

Лалевић 1955б: М[иодраг] С. Лалевић, Обрада субјекта, НЈ н. с. VI/7–10, 273–286. [Језик у школи]

Лалевић 1956а: М[иодраг] С. Лалевић, Спољашњи знаци међусобне везе и унутрашњи смисао реченица, НЈ н. с. VII/5–6, 178–191. [Језик у школи]

Лалевић 1956б: М[иодраг] С. Лалевић, Обрада подређених реченица, НЈ н. с. VII/7–10, 276–288. [Језик у школи]

Лалевић 1956в: М[иодраг] С. Лалевић, Језик и стил Сијарићевих „Бихораца“, НЈ н. с. VIII/1–2, 36–52. [Језик писаца]

Лалевић 1957: М[иодраг] С. Лалевић, О појавама везаним за глаголску рекцију, НЈ н. с. VIII/7–10, 251–258.

Лалевић 1960: М[иодраг] С. Лалевић, О неким синтаксичким колебањима, НЈ н. с. X/3–6, 165–170.

Лалић

Лалић 1954: Р[адован] Л[алић], Требачки, трепачки или трепчански?, НЈ н. с. V/9–10, 334–336.

Лашкова

Лашкова 1993: Лили Лашкова, Српскохрватски језик у бугарским лексикографским приручницима, НЈ н. с. XXIX/3–4, 155–161. | Резюме

Лексикограф

Лексикограф 1939: Лексикограф, Ситни прилози речнику, НЈ VII/6, 187.

Лесковац

Лесковац 1950: М[ладен] Лесковац, „Пестиш“ у једној Вуковој пословици, НЈ н. с. I/7–8, 327–328.

Лома

Лома 1996: Александар Лома, Окамењена имена. Прилог познавању предсловенских остатака у оронимији Црне Горе, НЈ н. с. XXXI/1–5, 121–132. | Summary [Лексикологија и лексика]

Лома 1999: Александар Лома, Рефлекси групе -п(ь)п- у српској топонимији, НЈ н. с. XXXIII/1–2, 99–106. | Summary [Етимологија и ономастика]

Лома 2002–2003: Александар Лома, Једна српско-украјинска топономастичка паралела *Семегњево* : *Семигінів*, НЈ н. с. XXXIV/3–4, 244–251. | Zusammenfassung

Ломпар

Ломпар 1991: Весна Ломпар, О једном значењу речи „насељеник“, НЈ н. с. XXIX/1–2, 82–83. | Summary

Ломпар 2004: Весна Ломпар, Анализа приступа придевима у сербокроатистичким граматикама, НЈ н. с. XXXV/1–4, 23–29. | Резюме [Књижевни језик]

В. Радовић Тешић/Ломпар 2000

Лубас

Лубас 1966: В[ладислав] Лубас, Посесивна функција суфикса *-ица* у јужнословенској топонимији, НЈ н. с. XV/1–2, 108–113.

М

М.

М. 1940: З. М., Из живота речи, НЈ VII/8, 248.

Малић

Малић 1981: Драгица Малић, Рјечник ЈАЗУ као показатељ јединствености хрватскосрпског дијасистема и посебности варијаната стандардног језика, НЈ н. с. XXV/1–2, 24–62.

Мамузић

Мамузић 1939а: И[лија] Мамузић, Почетна настава падежа у нашим школама (Једно мишљење), НЈ VII/4, 111–120.

Мамузић 1939б: И[лија] Мамузић, Уз примедбе г. Вуковића „О исправљању домаћих задатака“, НЈ VII/6, 176–184.

Мамузић 1941: И[лија] Мамузић, Погодбене реченице у III разреду средње школе, НЈ VIII/1, 10–18.

Марган

Марган 1934: Владимир Марган, „Хлеб наш засушни“, НЈ II/9–10, 277–278.

Maretić

Maretić 1933a: T[omislav] Maretić, Primjedbe, НЈ I/6, 166–168.

Maretić 1933b: T[omislav] Maretić, Kritik ili kritičar i t. d., НЈ II/4, 99–100.

Мареш

Мареш 1978: Фрањо Већеслав Мареш, Жива (hydrargyrum) у јужнословенским језицима, НЈ н. с. XXIII/3–4, 93–94.

Маринковић

Маринковић 2009: Ивана Маринковић, Душка Кликовац: *Језик и моћ: огледи из социолингвистике и стилистике*, Библиотека XX век : Круг, Београд, 2008, 347 стр, НЈ н. с. XL/1–4, 93–96. [Приказ]

Маринковић 2010: Ивана Маринковић, Миланка Бабић: *Огледи из прагматичке синтаксе*, Источно Сарајево: Филозофски факултет Универзитета у Источном Сарајеву, 2010, 227 стр, НЈ н. с. XLI/3–4, 125–128. [Приказ]

Маринковић 2011: Ивана Маринковић, Марина Николић: *Сводни регистар питања из српске говорне културе: према језичким саветницима*, НЈ н. с. XLII/3–4, 65–66. [Приказ]

Маринковић 2012: Ивана Маринковић, О глаголима чија семантика обухвата емоције из домена туге, НЈ н. с. XLIII/1–2, 45–61. | Summary

Марјановић Д.

Марјановић Д. 1935: Душ[ан] Марјановић, О значењу речи: *капија, ерлија, везек, сувача*, НЈ III/7, 215–217.

Марјановић М.

Марјановић М. 2008: Милица Марјановић, *Српски језик у (кон)тексту*, Књига I, Зборник радова са научног скупа одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу 26. и 27. октобра 2007. године, 475 стр, НЈ н. с. XXXIX/1–4, 123–127. [Приказ]

Марјановић М. 2009: Милица Марјановић, *Српски језик XIV/1–2*, Научно друштво за неговање и проучавање српског језика, Београд, 2009, 778 стр, НЈ н. с. XL/1–4, 121–125. [Приказ]

Марјановић М. 2010: Милица Марјановић, Рада Стијовић: *Српски језик (норма и пракса)*, Београд: Чигоја штампа, 2009, 202 стр, НЈ н. с. ХLI/1–2, 51–53. [Приказ]

Марјановић С.

Марјановић С. 1999: Слободан Марјановић, Скраћеничке сложенице и ортографска норма, НЈ н. с. XXXIII/1–2, 47–55. | Резюме [Граматика и нормативистика]

Марков

Марков 1957: Б[орис] Марков, О наставцима *-ана, -лија, -лук и -џија*, НЈ н. с. VIII/5–6, 151–170.

Марков 1960: Борис Марков, Именице с наставцима *-че и -чић*, НЈ н. с. X/7–10, 228–246.

Марковић А.

Марковић А. 2001: Александра Марковић, Рајна Драгићевић: *Придеви са значењем људских особина у савременом српском језику*, Институт за српски језик САНУ, Београд, 2001, НЈ н. с. XXXIV/1–2, 166–169. [Приказ]

Марковић А. 2002–2003: Александра Марковић, О значењу речи *наведрина*, НЈ н. с. XXXIV/3–4, 276–280. [Прилози]

Марковић А. 2010: Александра Марковић, Везник *пак* у српском језику, НЈ н. с. ХLI/3–4, 85–97. | Summary [Лексикологија и лексикографија]

Марковић А. 2011: Александра Марковић, Два сродна реченична конституента – допунски предикатив и предикативни атрибут, НЈ н. с. ХLIИ/3–4, 29–37. | Summary

Марковић А. 2013: Александра Марковић, О индентификовању логичког субјекта и његовом представљању у описним речницима српског језика, НЈ н. с. ХLIV/1–2, 75–90.

Марковић Н. в. Миланов

Марковић Н. 2009: Наташа Марковић, *Славистика*, Књига XIII, Славистичко друштво Србије, Београд, 2009, 585 стр, НЈ н. с. ХL/1–4, 115–120. [Приказ]

Марковић Р. в. Драгићевић

Марковић Р. 1991: Рајна Марковић, Гранање значења речи које означавају кућу и њене делове, НЈ н. с. ХХIX/1–2, 55–76. | Summary

Марковић Св.

Марковић Св. 1950а: Св[етозар] Марковић, Ћорав и слеп, НЈ н. с. I/3–4, 151–153.

- Марковић Св. 1950б: Св[етозар] Марковић, *Оронути* – значење и порекло, НЈ н. с. I/5–6, 248–251. [Из живота речи]
- Марковић Св. 1950в: Св[етозар] Марковић, О употреби личних и безличних облика глагола *требати*, НЈ н. с. I/7–8, 311–317.
- Марковић Св. 1950г: Св[етозар] Марковић, Брашњеница и сл; Врсти се, врзати се и врзмати се, НЈ н. с. II/1–2, 53–57. [Из живота речи]
- Марковић Св. 1951а: Св[етозар] Марковић, О променљивости броја *два*, НЈ н. с. II/5–6, 155–161.
- Марковић Св. 1951б: Св[етозар] Марковић, Значење глагола *гласати*, НЈ н. с. II/5–6, 202–204.
- Марковић Св. 1951в: Св[етозар] Марковић, Правоснажан или правноснажан?, НЈ н. с. II/7–10, 290–293.
- Марковић Св. 1951г: Св[етозар] Марковић, О именицама на -ист(а) и сл., НЈ н. с. III/1–2, 12–27.
- Марковић Св. 1951д: Св[етозар] Марковић, Једно значење речи *алат*, НЈ н. с. III/3–4, 118–119.
- Марковић Св. 1952: Св[етозар] Марковић, *Цео и читав*, НЈ н. с. III/5–6, 208–216.
- Марковић Св. 1954: Св[етозар] Марковић, Положај замјеничке енклитике у вези са напоредном употребом инфинитива и презента са свезицом *да*, НЈ н. с. VI/1–2, 33–40.
- Марковић Св. 1958: Св[етозар] Марковић, Облик футура у прошлости (прилог дискусији: да ли је футур само сложени глаголски облик), НЈ н. с. IX/3–4, 110–115.
- Марковић Св. 1959: Св[етозар] Марковић, Из правописне праксе: Промена туђих личних имена и презимена, НЈ н. с. IX/7–10, 265–273.
- Марковић Св. 1960: Св[етозар] Марковић, *Зàпошљен, запошљење* или *зàпослен, запослење?*, НЈ н. с. X/1–2, 18–23.
- Марковић Св. 1961: Св[етозар] Марковић, Из правописне праксе – Реч-две о писању речи великим почетним словом –, НЈ н. с. XI/7–10, 229–233.
- Марковић Св. 1963: Св[етозар] Марковић, Нека запажања о речнику у нашем новом правопису, НЈ н. с. XIII/1–2, 18–47.

Марковић Сл.

Марковић Сл. 2010: Слободан Ж. Марковић, Друштво за српски језик и књижевност и часопис *Наш језик*, НЈ н. с. XLI/3–4, 113–117. | Резюме [Прилог]

Маројевић

Маројевић 1977: Радмило Маројевић, Однос граматичких и лексичких средстава за диференцирање значења у српскохрватском и руском језику, НЈ н. с. XXIII/1–2, 37–44.

Маројевић 2002–2003: Радмило Маројевић, Реконструкција сугласника у критичком издању Горског вијенца, НЈ н. с. XXXIV/3–4, 209–233. | Резюме

Маројевић 2004: Радмило Маројевић, Реконструкција самогласника у критичком издању Горског вијенца, НЈ н. с. XXXV/1–4, 67–115. | Резюме [Историја књижевног језика]

Матић

Матић 1939а: С[ветозар] Матић, Употреба дужих и краћих придевских облика у народном и Његошевом десетерцу, НЈ VII/2–3, 45–50.

Матић 1939б: С[ветозар] Матић, Маретић и Љуб. Стојановић о неодређеном придевском облику, НЈ VII/2–3, 50–51.

Матић 1950а: С[ветозар] Матић, Порекло неких личних имена наших, НЈ н. с. II/3–4, 94–95.

Матић 1950б: С[ветозар] Матић, „Која смрт храни, другој не да“, НЈ н. с. II/3–4, 125–126.

Матић 1951: С[ветозар] Матић, Белешке о језику Његошевом у Лучи и Вијенцу, НЈ н. с. II/7–10, 238–245.

Матић 1953: С[ветозар] Матић, Сложенице са *велико-*, НЈ н. с. IV/9–10, 323–328.

Матић 1954: С[ветозар] Матић, Један Вуков латинизам, НЈ н. с. V/9–10, 337–340.

Матић 1957а: С[ветозар] Матић, Једна необична употреба предлога, НЈ н. с. VIII/7–10, 233–235.

Матић 1957б: С[ветозар] Матић, О значењу: *види ми се = чини ми се*, НЈ н. с. VIII/7–10, 246–247.

Матић 1958а: С[ветозар] Матић, О облику „Србљи“, НЈ н. с. IX/1–2, 47–53.

Матић 1958б: С[ветозар] Матић, Вуков однос према екавским песмама народним, НЈ н. с. IX/3–4, 93–101.

Матић 1959: С[ветозар] Матић, Из Вуковог превођења, НЈ н. с. IX/7–10, 280–282.

Миланов в. Марковић Н.

Миланов 2010: Наташа Миланов, Српски језик, књижевност, уметност. Зборник радова са научног скупа одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу 31. октобра и 1. новембра 2008. год., Књига I, *Српски језик у употреби*, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет 2009, 477 стр, НЈ н. с. XLI/1–2, 73–76. [Приказ]

Миланов 2013а: Наташа Миланов, О народној лексици у Речнику САНУ, НЈ н. с. XLIV/1–2, 121–134.

Миланов 2013б: Наташа Миланов, *Научни састанак слависта у Вукове дане* 41/1, НЈ н. с. XLIV/3–4, 71–76. [Приказ]

Миланов 2013в: Наташа Миланов, Библиографија *Научни састанак слависта у Вукове дане* 1971–2011, НЈ н. с. XLIV/3–4, 83–88. [Приказ]

Милановић

Милановић 1949: Б[ранислав] Милановић, Мразови: мразеви; носови: носеви и сл. II, НЈ н. с. I/1–2, 43–53.

Милановић 1950а: Б[ранислав] Милановић, Присуствовати и бити присутан, НЈ н. с. I/3–4, 146–150.

Милановић 1950б: Б[ранислав] Милановић, Заменички облик *собом* уз глаголе *носити*, *водити* и сл., НЈ н. с. I/7–8, 295–302.

Милановић 1951а: Б[ранислав] Милановић, О писању *ј* у промени страних именица м. рода на *и*, НЈ н. с. II/5–6, 168–172.

Милановић 1951б: Б[ранислав] Милановић, *Садржати* или *садржавати?*, НЈ н. с. II/7–10, 256–264.

Милановић 1951в: Б[ранислав] Милановић, Писма уредништву II Одговор на стављена питања, НЈ н. с. III/3–4, 128–144. [Писма уредништву]

Милановић 1952а: Б[ранислав] Милановић, Облик зависних падежа деминутивних именица на *-це...*, НЈ н. с. III/7–8, 242–258.

Милановић 1952б: Б[ранислав] Милановић, О употреби бројног придева *обоји*, НЈ н. с. IV/1–2, 38–44.

Милановић 1953: Б[ранислав] Милановић, Глагол *подлежати* – његово значење и вид, НЈ н. с. IV/5–8, 203–215.

- Милановић 1954а: Б[ранислав] Милановић, Двојаки облици глагола на *-ивати/-авати*, НЈ н. с. V/7–8, 235–249.
- Милановић 1954б: Б[ранислав] Милановић, О дефлексији именице *подне*, НЈ н. с. VI/3–4, 91–108.
- Милановић 1955а: Б[ранислав] Милановић, О облику једног глагола у екавском изговору, НЈ н. с. VI/7–10, 225–236.
- Милановић 1955б: Б[ранислав] Милановић, Глаголи на *-нити* с облицима промене *-ну/-не-* основа, НЈ н. с. VII/3–4, 87–106.
- Милановић 1957: Б[ранислав] Милановић, О неправилним облицима глагола *извинити (се)* и његовом значењу, НЈ н. с. VIII/5–6, 145–150.
- Милановић 1958: Б[ранислав] Милановић, О једном глаголском дублету, НЈ н. с. IX/1–2, 32–42.
- Милановић 1959: Б[ранислав] Милановић, Употреба предлога *код* (с генитивом) уз глаголе кретања, НЈ н. с. IX/7–10, 227–242.
- Милановић 1960а: Б[ранислав] Милановић, Заменички облик *свију* у савременом књижевном језику, НЈ н. с. X/3–6, 143–148.
- Милановић 1960б: Б[ранислав] Милановић, Још о роду и облику именице *наочари*, НЈ н. с. X/7–10, 261–264.
- Милановић 1961: Б[ранислав] Милановић, О посесивним придевима на *-овљев/-евљев*, НЈ н. с. XI/3–4, 81–89.
- Милановић 1962: Б[ранислав] Милановић, Деклинација поименичних придева, НЈ н. с. XII/3–6, 105–123.
- Милановић 1963а: Б[ранислав] Милановић, Употреба збирних бројева са именицама у множини, НЈ н. с. XIII/1–2, 48–56.
- Милановић 1963б: Бранислав Милановић, О облику и дефлексији имена места типа *Бошњане, Рибаре* у савременом књижевном језику, НЈ н. с. XIII/3–5, 137–168.
- Милановић 1969: Б[ранислав] Милановић, Род и број топонима *Неменикуће*, НЈ н. с. XVII/4, 198–206.
- Милановић 1972: Бранислав Милановић, Глаголи на *-ати* са двојаком презентском осномом, НЈ н. с. XIX/2–3, 69–118.

Милановић 1975: Бранислав Милановић, Глаголи на *-ати* са двојаком презентском основом, НЈ н. с. XXI/1–2, 27–124.

Милановић 1977а: Бранислав Милановић, Глаголи на *-ати* са двојаком презентском основом, НЈ н. с. XXII/4–5, 163–306.

Милановић 1977б: Бранислав Милановић, О етимолошком и секундарном *x* и *o* једном глаголском дублету, НЈ н. с. XXIII/1–2, 6–20.

Милановић 1979: Бранислав Милановић, Два „неправилна“ глагола VIII (Белићеве) врсте, НЈ н. с. XXIV/1–2, 21–33.

Милановић 1980: Бранислав Милановић, О варијантама једне речи, НЈ н. с. XXIV/4–5, 247–260.

Милетић Б.

Милетић Б. 1933а: Б[ранко] Милетић, Употреба предлога *у* са генитивом, НЈ I/4, 112–115.

Милетић Б. 1933б: Б[ранко] Милетић, О изговору *ч, њ* и *ћ, ђ*, НЈ I/6, 174–177.

Милетић Б. 1938а: Б[ранко] М[илетић], Један пример насиља над језиком, НЈ VI/7–8, 227–229.

Милетић М.

Милетић М. 1938: М[иодраг] М. Милетић, Наш административни језик, НЈ VI/9–10, 268–269.

Милићевић

Милићевић 2000: Блажо Милићевић, Видови диференцијације између говора и књижевнојезичке норме, НЈ н. с. XXXIII/3–4, 381–386. [Прилози]

Миловановић

Миловановић 1973–1974: Јованка Миловановић, Попис расправа и чланака објављених у Јужнословенском филологу и Нашем језику, НЈ н. с. XX/1–5, 45–143. [Библиографија]

Миловановић 1983: Јованка Миловановић, Попис расправа и чланака – Наш језик XXI – XXV, НЈ н. с. XXVI/1, 61–69. [Библиографија]

Милојевић

Милојевић 1934: Вој[ислав] Ж. Милојевић, Један предлог за неколико назива, НЈ II/7, 209–210.

Милосављевић Б.

Милосављевић Б. 2004: Бојана Милосављевић, Стана Ристић: *Експресивна лексика у српском језику (теоријске основе и нормативно-културолошки аспекти)*, Институт за српски језик САНУ, Монографије 1, Београд, 2004, НЈ н. с. XXXV/1–4, 159–162. [Приказ]

Милосављевић Б. 2005: Бојана Милосављевић, Метафорични појам 'лица' у контексту теорије о учтивости, НЈ н. с. XXXVI/1–4, 68–75. | Summary

Милосављевић Б. 2007: Бојана Милосављевић, Седамнаеста књига Академијиног речника, *Речник српскохрватског књижевног и народног језика, књ. XVII: одвркао – Опово*, Институт за српски језик САНУ, Београд, 2006, стр. I – CXIII + 800, НЈ н. с. XXXVIII/1–4, 111–113. [Приказ]

Милосављевић Б. 2010: Бојана Милосављевић, О наративној форми оговарања, НЈ н. с. XLI/1–2, 37–46. | Summary

Милосављевић Б. 2011: Бојана Милосављевић, Још о фонемама говореног језика (дескриптивна форма оговарања), НЈ н. с. XLII/1–2, 41–46. | Summary

Милосављевић Б. 2013: Бојана Милосављевић, Именица *учитељ* у лексичком систему српског језика, НЈ н. с. XLIV/1–2, 29–43.

Милосављевић М. в. Милосављевић Тодоровић

Милосављевић М. 2008: Марија Милосављевић, *Зборник Матице српске за славистику* 71–72, Нови Сад, 2007, 617 стр, НЈ н. с. XXXIX/1–4, 95–99. [Приказ]

Милосављевић Тодоровић в. Милосављевић М.

Милосављевић Тодоровић 2011: Марија Милосављевић-Тодоровић, *Зборник Језички систем и употреба језика*, НЈ н. с. XLII/3–4, 57–60. [Приказ]

Милосављевић Тодоровић 2012: Марија Милосављевић Тодоровић, *Зборник радова Књижевни (стандардни) језик и језик књижевности*, НЈ н. с. XLIII/3–4, 131–134. [Приказ]

Милорадовић Н.

Милорадовић Н./Милорадовић С. 2004: Ненад Милорадовић, Софија Милорадовић, Сугестије за израду WEB сајта Института за српски језик САНУ, НЈ н. с. XXXV/1–4, 175–181. [Додатак]

Милорадовић С.

Милорадовић С. 2006: Софија Милорадовић, Уз један важан славистички јубилеј у Србији. *Славистика*, Књига X, Главни уредник: Богољуб Станковић, Београд, 2006, 513 стр, НЈ н. с. XXXVII/1–4, 93–96. [Приказ]

Милорадовић С. 2012: Софија Милорадовић, *Музички* глаголи или просвирај да би се усвирао, НЈ н. с. XLIII/3–4, 27–34. | Summary

В. Милорадовић Н./Милорадовић С. 2004

Милошевић

Милошевић 1986: Ксенија Милошевић, О једном синтаксичком и семантичком моделу сложених реченица са каузалном клаузом која се уводи везником *што*, НЈ н. с. XXVII/1–2, 67–71.

Мићовић В.

Мићовић В. 1935: В[укић] М. Мићовић, О хемиским називима: водоник - водик, кисеоник - кисик, НЈ IV/3, 82–85.

Мићовић В. 1938: В[укић] М. Мићовић, О неким физичким називима, НЈ VI/3, 73–78.

Мићовић В. 1939: В[укић] М. Мићовић, Значење речи „салитра“ у нашим преводима Старога завета, НЈ VII/6, 173–175.

Мићовић В. 1950а: В[укић] М. Мићовић, О народним речима за „зихернадлу“, НЈ н. с. I/3–4, 142–145.

Мићовић В. 1950б: В[укић] М. Мићовић, О значењу речи *сјера* (*сера*, *сира*), НЈ н. с. I/5–6, 208–209.

Мићовић В. 1950в: В[укић] М. Мићовић, О значењу израза *жежено злато* и *суво злато*, НЈ н. с. I/7–8, 303–310.

Мићовић В. 1951: В[укић] М. Мићовић, О неким стручним називима, НЈ н. с. II/7–10, 265–278.

Мићовић В. 1952а: В[укић] М. Мићовић, О неким стручним називима, НЈ н. с. III/5–6, 160–170.

Мићовић В. 1952б: В[укић] М. Мићовић, О неким стручним називима, НЈ н. с. III/7–8, 259–266.

Мићовић В. 1952в: В[укић] М. Мићовић, О неким стручним називима, НЈ н. с. III/9–10, 309–321.

Мићовић В. 1952г: В[укић] М. Мићовић, Још о речима изведеним од именице *магнет*, НЈ н. с. IV/1–2, 33–37.

Мићовић В. 1953а: В[укић] М. Мићовић, О речима *никл, кабл* и њима сличним, НЈ н. с. IV/5–8, 238–242.

Мићовић В. 1953б: В[укић] М. Мићовић, О изразима *мачи гребештаци* и *гребешко гвожђе* у народним песмама, НЈ н. с. V/1–2, 45–51.

Мићовић В. 1954: В[укић] М. Мићовић, Значење израза *пламени мачеви* и сл. у народним песмама, НЈ н. с. V/9–10, 329–333.

Мићовић В. 1956: В[укић] М. Мићовић, Значење неких речи и израза у народним песмама, НЈ н. с. VII/7–10, 223–233.

Мићовић В. 1957а: В[укић] М. Мићовић, Откуда Филипу Вишњићу презиме *Вишњић*, НЈ н. с. VIII/7–10, 226–232.

Мићовић В. 1957б: В[укић] М. Мићовић, О називу *сабља димшикиња*, НЈ н. с. VIII/7–10, 242–245.

Мићовић В. 1958: В[укић] М. Мићовић, Неколико напомена о значењу речи *накрпат*, НЈ н. с. IX/1–2, 54–58.

Мићовић В. 1960: В[укић] М. Мићовић, О речима *глукоза – гликоза, валенца – валенција, супстанца – супстанција*, НЈ н. с. X/3–6, 139–142.

Мићовић В. 1961: В[укић] М. Мићовић, О тумачењу неких речи и израза у Горском вијенцу, НЈ н. с. XI/1–2, 16–29.

Мићовић Д.

Мићовић Д. 1976: Драгутин Мићовић, О српскохрватским и албанским именицама на *-ар* (Поводом облика *Косовар*), НЈ н. с. XXII/3, 155–157. [Текућа питања језичке културе]

Мићовић Д. 1988: Драгутин Мићовић, О транскрипцији Арбанашких (Албанских) имена, НЈ н. с. XXVII/5, 363–365. [Дискусија]

Михаиловић

Михаиловић 1968: Велимир Михаиловић, „О кукову дне“ – *Ad calendas graecas*, НЈ н. с. XVII/1–2, 52–58.

Михаиловић 1970: В[елимир] Михаиловић, Диј. *цабрен* – постан (*unfettig*) – етимолошки есеј, НЈ н. с. XVIII/3, 169–170.

Михајловић

Михајловић 1985: Јасмина Михајловић, Термин *видео*, НЈ н. с. XXVI/4–5, 241–252. [Из терминологије и лексике]

Могуш

Могуш 1982: Милан Могуш, О основама *мљин-* и *мљин-* (Одговор Асиму Пеци), НЈ н. с. XXV/4–5, 248–254.

Могуш 1983: Милан Могуш, Моја последња о *мљину*, НЈ н. с. XXVI/1, 48–49.

Мојсиловић в. Томић Б.

Мојсиловић 2008: Бојана Мојсиловић, Biljana Radić-Bojanić: *Diskurs elektronskih ćaskaonica na engleskom i srpskom jeziku, neko za chat?!*, Novi Sad, Filozofski fakultet, Futura publikacije, 2007, 106 стр, НЈ н. с. XXXIX/1–4, 129–132. [Приказ]

Мојсиловић 2010: Бојана Мојсиловић, Марина Николић: *Теорија језичке културе*, Монографије 11, Београд: Институт за српски језик САНУ, 2010, 223 стр, НЈ н. с. XLI/1–2, 69–71. [Приказ]

Моловић

Моловић 1977: Ј[ордан] Моловић, Ораховчанин и Ораховичанин, ораховачки и ораховички, НЈ н. с. XXIII/1–2, 69–71. [Језичка култура]

Моловић 1979: Јордан Моловић, *Русоов*, а не *Русовљев*, НЈ н. с. XXIV/1–2, 81. [Језичка култура]

Моловић 1980: Ј[ордан] Моловић, Језик песника, НЈ н. с. XXIV/3, 172–173. [Језичка култура]

Моловић 1982: Ј[ордан] Моловић, О „правилном“ и уобичајеном у књижевном језику, НЈ н. с. XXV/4–5, 273–279. [Језичка култура]

Moskovljević / Московљевић

Moskovljević 1933a: М[илош] S. Moskovljević, *Nastava maternjeg jezika u našim srednjim školama*, НЈ I/1, 11–13.

Московљевић 1933б: М[илош] С. Московљевић, Глаголи на *-ети*, *-им* и *-ити*, *-им*, НЈ I/1, 18–21.

Московљевић 1933в: М[илош] С. М[осковљевић], Погрешна употреба предлога *код*, НЈ I/1, 27.

Moskovljević 1933г: М[илош] S. Moskovljević, *Klonimo se varvarizama*, НЈ I/3, 76–82.

Московљевић 1933д: М[илош] Московљевић, Лекар и лечник, НЈ I/6, 171–173.

- Московљевић 1933ђ: М[илош] С. Московљевић, Још о глаголу *нестати*, НЈ I/7, 210–212.
- Московљевић 1933е: М[илош] С. Московљевић, „Родна речь“, НЈ II/1, 24–26. [Приказ]
- Московљевић 1933ж: М[илош] С. Московљевић, „Опкладионица“ и тим поводом о именицама на -ионица, -аоница, НЈ II/3, 76–77.
- Moskovljević 1933z: M[ilož] S. Moskovljević, O vokativu jednine nekih imenica muškog roda, naročito imena i prezimena, НЈ II/4, 105–107.
- Московљевић 1934а: Милош С. Московљевић, Мешање предметака пре- и при- код неких речи, НЈ II/5, 136–140.
- Московљевић 1934б: М[илош] Московљевић, О vokativu jednine nekih imenica muškog roda, naročito imena i prezimena, НЈ II/6, 180–183.
- Московљевић 1934в: М[илош] С. Московљевић, Бања, купалиште, купељ, купатило, купка, НЈ II/8, 234–237.
- Московљевић 1934г: М[илош] С. Московљевић, Из живота речи, НЈ II/9–10, 268–271.
- Московљевић 1934д: М[илош] С. Московљевић, Постанак речи срећа и развитак њеног значења, НЈ II/9–10, 271–272.
- Московљевић 1934ђ: М[илош] С. Московљевић, О писању туђих имена II, НЈ III/2, 47–49.
- Московљевић 1935а: М[илош] С. Московљевић, Неколике напомене, НЈ III/4, 118–120.
- Московљевић 1935б: М[илош] С. Московљевић, Наук или наука?, НЈ III/5, 143–146.
- Московљевић 1935в: М[илош] С. Московљевић, Неколико прилога значењу речи, НЈ III/7, 217–220.
- Московљевић 1935г: М[илош] С. Московљевић, Из медицинске терминологије, НЈ IV/2, 38–44.
- Московљевић 1936а: М[илош] С. Московљевић, Још о употреби сзвеице „да“ с презентом место инфинитива, НЈ IV/4, 107–113.
- Московљевић 1936б: М[илош] С. Московљевић, Прилог пољопривредној терминологији, НЈ IV/5, 134–137.

- Московљевић 1936в: М[илош] С. Московљевић, Називи за воћњаке – Још један прилог пољопривредној терминологији –, НЈ IV/7, 197–202.
- Московљевић 1936г: М[илош] С. Московљевић, Радио и језик, НЈ V/1, 5–8.
- Московљевић 1936д: М[илош] С. Московљевић, Dr Jovan Bogičević: *Lehrbuch der Serbokroatischen sprache*, Beograd, Geca Kon A. G. Verlag, 1936, стр. 208, цена 50 дин, НЈ V/1, 23–24. [Приказ]
- Московљевић 1936ђ: М[илош] С. Московљевић, Неколико прилога терминологији и правопису, НЈ V/2, 48–53.
- Московљевић 1937а: М[илош] С. Московљевић, Осећај и осећање, НЈ V/4, 100–110.
- Московљевић 1937б: М[илош] С. Московљевић, Два прилога, НЈ V/5–6, 175–179.
- Московљевић 1937в: М[илош] С. Московљевић, Један нов речник, НЈ V/7–8, 241–246. [Приказ]
- Московљевић 1937г: М[илош] С. Московљевић, Једно ретко значење речи *поштен* и *поштење*, НЈ V/9–10, 278–280.
- Московљевић 1937д: М[илош] С. Московљевић, Прослава стопедесетогодишњице рођења Вука Ст. Караџића, НЈ VI/1–2, 38–61.
- Московљевић 1938а: М[илош] С. Московљевић, Нов бранич нашег књижевног језика, НЈ VI/5–6, 162–163. [Приказ]
- Московљевић 1938б: М[илош] С. Московљевић, Једна чешка књига о нашем књижевном језику, НЈ VI/5–6, 163–165. [Приказ]
- Московљевић 1939а: М[илош] С. Московљевић, Писати „на машину“ или „на машини“?, НЈ VII/1, 6–8.
- Московљевић 1939б: М[илош] С. Московљевић, Нове појаве у београдском изговору, НЈ VII/2–3, 69–72.
- Московљевић 1939в: Милош С. Московљевић, Неки случајеви одричних реченица, НЈ VII/6, 184–187.
- Московљевић 1940а: Милош С. Московљевић, О грађењу неких придева на -ски од географских имена, НЈ VII/7, 205–209.
- Московљевић 1940б: М[илош] С. Московљевић, Поводом објашњења имена Загреб, НЈ VII/9–10, 278–279.

- Московљевић 1952: Милош С. Московљевић, Поводом стогодишњице II издања Вукова Рјечника, НЈ н. с. IV/1–2, 58–68.
- Московљевић 1953: М[илош] С. Московљевић, „Језик“, часопис за културу хрватскога књижевног језика, НЈ н. с. IV/5–8, 267–270. [Приказ]
- Московљевић 1954а: М[илош] С. М[осковљевић], Бундева, тиква, дулек и др. (Једна термилошка анкета), НЈ н. с. V/5–6, 200–205.
- Московљевић 1954б: М[илош] С. Московљевић, Шта је исправније: пише се „великим словом“ или „с великим словом“? – Прилог синтакси –, НЈ н. с. V/9–10, 319–325.
- Московљевић 1954в: Милош С. Московљевић, Како треба изговорити и разумети Његошев стих „Чудна попа, јади га не били“?, НЈ н. с. VI/1–2, 41–45.
- Московљевић 1956: Милош С. Московљевић, Уз појаву једног речника, НЈ н. с. VII/7–10, 247–253.
- Московљевић 1957: М[илош] С. Московљевић, Најзад имамо српско-руски речник, НЈ н. с. VIII/7–10, 263–268. [Приказ]
- Московљевић 1958а: М[илош] С. Московљевић, Уз чланак Б. Милановића „О једном глаголском дублету“, НЈ н. с. IX/1–2, 44–46.
- Московљевић 1958б: Милош С. Московљевић, Деведесетогодишњица проф. О. Брока, НЈ н. с. IX/1–2, 69–72.
- Московљевић 1958в: Милош С. Московљевић, О Ивићеву „смедеревско-вршачком дијалекту“, НЈ н. с. IX/3–4, 102–107.
- Московљевић 1958г: М[илош] С. Московљевић, Погрешна употреба неких назива, НЈ н. с. IX/5–6, 154–158.
- Московљевић 1959: М[илош] С. Московљевић, У коју категорију речи спада реч „као“? *Прилог синтакси и лексикографији*, НЈ н. с. IX/7–10, 243–249.
- Московљевић 1960а: Милош С. Московљевић, О називима неких пољопривредних алатки – Прилог терминологији и лексикографији –, НЈ н. с. X/1–2, 10–17.
- Московљевић 1960б: М[илош] С. Московљевић, Сећање на једну дијалектолошку екскурзију с професором Белићем, НЈ н. с. X/3–6, 81–83.
- Московљевић 1961: Милош С. Московљевић, Олаф Брок (1867–1961), НЈ н. с. XI/3–4, 121–124. [In memoriam]

Мршевић в. Мршевић Радовић

Мршевић 1973: Драгана Мршевић, Предлози *над, под, пред, и изнад, испод и испред* с одговарајућим падежним облицима у функцији одређивања просторних односа, НЈ н. с. XIX/4–5, 204–227.

Мршевић Радовић в. Мршевић

Мршевић Радовић 1976: Драгана Мршевић-Радовић, Старање француског радија и телевизије о језичкој култури, НЈ н. с. XXII/1–2, 68–69. [Текућа питања језичке културе]

Мршевић Радовић 1978: Драгана Мршевић-Радовић, Неке фразеолошке особености спортског језика, НЈ н. с. XXIII/3–4, 121–129. [Језичка култура]

Мршевић Радовић 1989: Драгана Мршевић-Радовић, Поводом једног Његошевог стиха, НЈ н. с. XXVIII/3, 182–186.

Мршевић Радовић 1990: Д[рагана] Мршевић-Радовић, Из историје српскохрватских израза, НЈ н. с. XXVIII/4–5, 302–308. | Summary

Муџдека

Muždeka 1934a: R[anko] Muždeka, O pisanju velikih slova po našem pravopisu, НЈ II/9–10, 264–266.

Muždeka 1934b: R[anko] Muždeka, Još o pisanju riječi velikim početnim slovom, НЈ III/2, 52–53.

Муратагић Туна

Муратагић Туна 1991: Хаснија Муратагић-Туна, Придеви одређеног и неодређеног вида у делима Ћамила Сијарића, НЈ н. с. XXIX/1–2, 84–95. | Summary

Н

Нађов

Нађов 1937: Гаврило Г. Нађов, К питању о роду у личним глаголским облицима, НЈ V/9–10, 284–286.

Настановић в. Цвијовић

Настановић 2008: Драгана Настановић, Од пописа преко описа до прописа – *Језичке доумице*, књига друга, НЈ н. с. XXXIX/1–4, 115–117. [Приказ]

Настановић 2009: Драгана Настановић, О лингвистици Милке Ивић, НЈ н. с. XL/1–4, 77–80. [Приказ]

Настановић 2010: Драгана Настановић, Наташа Вуловић: *Лексика у приповеткама Лазе К. Лазаревића*, Монографије 8, Београд: Институт за српски језик САНУ, 2010, 266 стр, НЈ н. с. XLI/1–2, 61–63. [Приказ]

В. Спасојевић М./Настановић 2009

Николић Б.

Николић Б. 1957а: Берислав М. Николић, Акцент присвојних придева типа *мџмков, очев, сестрин*, НЈ н. с. VIII/5–6, 184–188.

Николић Б. 1957б: Берислав М. Николић, Запослен, запослење, НЈ н. с. VIII/7–10, 259–262.

Николић Б. 1958а: Берислав М. Николић, Смиреност Андрићева казивања – скица –, НЈ н. с. IX/1–2, 24–31.

Николић Б. 1958б: Берислав М. Николић, Традиција Вукова у Тршићу, НЈ н. с. IX/3–4, 128–131.

Николић Б. 1958в: Б[ерислав] М. Н[иколић], Исидора Секулић, НЈ н. с. IX/3–4, 141–142.

Николић Б. 1958г: Берислав М. Николић, Прилог проучавању стила Лазе К. Лазаревића, НЈ н. с. IX/5–6, 206–212.

Николић Б. 1960а: Берислав М. Николић, О неким особинама стила и језика Милана Богдановића, НЈ н. с. X/1–2, 24–28.

Николић Б. 1960б: Берислав М. Николић, Осврт на приповедачки стил Бранка Ћопића, НЈ н. с. X/3–6, 171–179.

Николић Б. 1960в: Берислав М. Николић, Из лексикологије II *буктети – буктати*, НЈ н. с. X/7–10, 273–278.

Николић Б. 1961а: Берислав М. Николић, Прилог проучавању порекла шумадиско-војвођанског дијалекта, НЈ н. с. XI/1–2, 44–56.

Николић Б. 1961б: Берислав М. Николић, Из лексикологије I *Губити (~ се)*, НЈ н. с. XI/3–4, 109–115.

Николић Б. 1961в: Б[ерислав] М. Н[иколић], Глиша Елезовић, НЈ н. с. XI/3–4, 125–126. [In memoriam]

- Николић Б. 1961г: Берислав М. Николић, Једна акценатска алтернација у савременом српскохрватском језику, НЈ н. с. XI/5–6, 196–200.
- Николић Б. 1961д: Берислав М. Николић, Из лексикологије III Етимолошки приноси, НЈ н. с. XI/7–10, 269–272.
- Николић Б. 1962а: Берислав М. Николић, Акценатски вид проклизе и енклизе у српскохрватском језику, НЈ н. с. XII/3–6, 156–178.
- Николић Б. 1962б: Берислав М. Николић, Акценат изведених именица у српскохрватском књижевном језику, НЈ н. с. XII/7–10, 270–279.
- Николић Б. 1963а: Берислав М. Николић, Акценат изведених именица у српскохрватском књижевном језику, НЈ н. с. XIII/1–2, 95–114.
- Николић Б. 1963б: Берислав М. Николић, Прилог за утврђивање српскохрватске нормативне акцентуације, НЈ н. с. XIII/3–5, 246–264.
- Николић Б. 1965: Берислав М. Николић, Вукова Писменица и Мразовићева Славенска граматика, НЈ н. с. XIV/4–5, 272–273.
- Николић Б. 1966: Берислав М. Николић, О неким питањима критичког издавања српских писаца, НЈ н. с. XV/1–2, 114–117.
- Николић Б. 1968: Берислав М. Николић, Ка основама акцентуације севернијих млађих новоштокавских говора, НЈ н. с. XVII/1–2, 59–82.
- Николић Б. 1969: Берислав М. Николић, Ка основама акцентуације источнохерцеговачког дијалекта, НЈ н. с. XVII/3, 155–169.
- Николић Б. 1971: Берислав М. Николић, Акценат интернационализама у савременом српскохрватском књижевном језику, НЈ н. с. XVIII/4–5, 220–228.
- Николић Б. 1972а: Берислав М. Николић, Основни принципи творбе речи у савременом српскохрватском књижевном језику, НЈ н. с. XIX/1, 7–20.
- Николић Б. 1972б: Берислав М. Николић, Основни принципи творбе речи у савременом српскохрватском књижевном језику (наставак), НЈ н. с. XIX/2–3, 142–154.
- Николић Б. 1973: Берислав М. Николић, Основни принципи творбе речи у савременом српскохрватском књижевном језику (Свршетак), НЈ н. с. XIX/4–5, 273–286.

Николић Б. 1973–1974: Берислав М. Николић, Језички часописи Института: Часописи Института за неколико последњих година (од 1960. до данас). Српски дијалектолошки зборник, НЈ н. с. XX/1–5, 31–37.

Николић Б. 1975а: Берислав М. Николић, Основни типови фразеолошких обрта у савременом српскохрватском књижевном језику, НЈ н. с. XXI/1–2, 7–13.

Николић Б. 1975б: Берислав М. Николић, Стилистичка схватања Александра Белића (Уз петнаестогодишњицу смрти нашег великог научника), НЈ н. с. XXI/4–5, 203–214.

Николић Б. 1975в: Берислав М. Николић, Прилог проучавању Ђура Даничића као акцентолога, НЈ н. с. XXI/4–5, 230–232.

Николић В.

Николић В. 1997: Видан Николић, О термину *машља*, НЈ н. с. XXXII/1–2, 64–67. | Резюме [Лексикологија и лексика]

Николић Д.

Николић Д. 1985: Душан Николић, Писање сложених скраћеница, НЈ н. с. XXVI/4–5, 264–268.

Николић Мар.

Николић Мар. 2006: Марина Николић, *Српски језик у нормативном огледалу (50 одлука Одбора за стандардизацију српског језика)*. – Приредили Бранислав Брборић, Јован Вуксановић, Радојко Гачевић, Библиотека Пут у речи, Београдска књига, Београд, 2006, 442 стр, НЈ н. с. XXXVIII/1–4, 65–72. [Приказ]

Николић Мар. 2008: Марина Николић, Милан Шипка: *Култура говора*, Библиотека *Приручници*, Прометеј, Нови Сад, 2008, 387 стр, НЈ н. с. XXXIX/1–4, 111–113. [Приказ]

Николић Мар. 2010: Марина Николић, Милорад Радовановић: *Увод у фази лингвистику*, Нови Сад: Издавачка књижница Зорана Стојановића, 2009, 162 стр, НЈ н. с. XLI/1–2, 47–50. [Приказ]

Николић Мар. 2012: Марина Николић, Милош Ковачевић: *Лингвостилистика књижевног текста*, НЈ н. с. XLIII/3–4, 123–126. [Приказ]

Николић Мар. 2013: Марина Николић, Србистика на Петроградском универзитету данас, НЈ н. с. XLIV/3–4, 59–69. [Студије српског језика у иностранству]

Николић Мил.

Николић Мил. 1961а: Милоје Р. Николић, Прилози упознавању живота и рада Александра Белића, НЈ н. с. XI/3–4, 102–108.

Николић Мил. 1961б: Милоје Р. Николић, Прилози упознавању живота и рада Александра Белића, НЈ н. с. XI/7–10, 273–304.

Николић Мил. 1964: Милоје Р. Николић, Прилози проучавању живота и рада Александра Белића (*Из Белићеве преписке са Пером Ђорђевићем*), НЈ н. с. XIV/2–3, 169–188.

Николић Мил. 1968: Милоје Р. Николић, Избор Александра Белића за академика, НЈ н. с. XVII/1–2, 83–96.

Николић Мир.

Николић Мир. 1969: Мирослав Б. Николић, О посесивном генитиву личних имена, НЈ н. с. XVII/5, 264–283.

Николић Мир. 1970: Мирослав Б. Николић, Дистрибуција облика инструментала сингулара заменица: *ја, он/оно, она, ко, што, тај/то*, НЈ н. с. XVIII/3, 171–186.

Николић Мир. 1975а: Мирослав Николић, Фреквенција сажетих и несажетих облика у зависним падежима заменица *мој, твој, свој* и *који* у савременом српскохрватском књижевном језику, НЈ н. с. XXI/3, 158–166.

Николић Мир. 1975б: М[ирослав] Николић, Награда Радио-телевизије Београд Речнику САНУ, НЈ н. с. XXI/3, 195–196. [Хроника]

Николић Мир. 1975в: М[ирослав] Николић, Оснивање Комисије Радио-телевизије Београд за српскохрватски језик, НЈ н. с. XXI/3, 196–197. [Хроника]

Николић Мир. 1976: Мирослав Николић, О промени и непроменљивости бројева. Променљивост бројева 2–4 у штокавским говорима, НЈ н. с. XXII/1–2, 52–56.

Николић Мир. 1977: Мирослав Николић, О изведеницама типа *усисивач*, НЈ н. с. XXIII/1–2, 30–36.

Николић Мир. 1981: Мирослав Николић, Именице с наставцима *-у/-ију* у генитиву множине, НЈ н. с. XXV/1–2, 82–99.

Николић Мир. 1986: М[ирослав] Николић, О облицима *видилац/вид(ј)елац*, НЈ н. с. XXVII/1–2, 114–117. [Из терминологије и лексике]

Николић Мир. 1987: Мирослав Николић, Ужичка лексика у Вуковом *Рјечнику* из 1852, НЈ н. с. XXVII/3–4, 288–291.

- Николић Мир. 1994: Мирослав Николић, О дугим енкликима у српском књижевном језику, НЈ н. с. XXIX/5, 332–337. | Резюме
- Николић Мир. 1995–1996а: Мирослав Николић, Недеклинабилне именице у српском језику, НЈ н. с. XXX/1–5, 15–43. | Резюме [Прилози граматичкој и нормативној обради српског језика]
- Николић Мир. 1995–1996б: Мирослав Николић, Један експанзивни тип нових именичких сложеница (*Беобанка* и сл.), НЈ н. с. XXX/1–5, 82–87. | Резюме [Лексикологија и лексика]
- Николић Мир. 1995–1996в: М[ирослав] Николић, Садржај часописа чији је издавач (или суиздавач) Институт за српски језик САНУ, НЈ н. с. XXX/1–5, 148–184. [Библиографија]
- Николић Мир. 1996: Мирослав Николић, Непроменљиви придеви у српском језику, НЈ н. с. XXXI/1–5, 35–54. | Summary [ГраMATика и правопис]
- Николић Мир. 1998: Мирослав Николић, Даринка Гортан-Премк: О полисемији и организацији лексичког система у српском језику, НЈ н. с. XXXII/3–4, 280–282. [Прикази и критике]
- Николић Мир. 1999: Мирослав Николић, О речима изведеним од имена одн. презимена познатих личности, НЈ н. с. XXXIII/1–2, 24–35. | Summary [ГраMATика и нормативистика]
- Николић Мир. 2000: Мирослав Николић, *Правопис српског језика – Приручник за школе*, НЈ н. с. XXXIII/3–4, 307–317. [Приказ]
- Николић Мир. 2001а: Мирослав Николић, ГраMATичка основа и наставци именица типа *име–имена*, НЈ н. с. XXXIV/1–2, 71–83. | Резюме [ГраMATика]
- Николић Мир. 2001б: Мирослав Николић, Иван Клајн: *Творба речи у савременом српском језику. Први део: Слагање и префиксација*, НЈ н. с. XXXIV/1–2, 157–161. [Приказ]
- Николић Мир. 2002–2003: Мирослав Николић, Природни и граматички род именица, НЈ н. с. XXXIV/3–4, 181–194. | Summary
- Николић Мир. 2004: Мирослав Николић, Морфонолошке алтернације и морфолошка анализа (на примерима из српског књижевног језика), НЈ н. с. XXXV/1–4, 6–12. | Резюме [Књижевни језик]

Николић Мир. 2009: Мирослав Николић, Творба глаголског прилога прошлог у српском књижевном језику, НЈ н. с. XL/1–4, 13–23. | Резюме

Николић Мир. 2010: Мирослав Николић, Облици инструментала једнине именица *и*-врсте у српском књижевном језику, НЈ н. с. XLI/3–4, 3–48. | Резюме

Николић Мир. М.

Николић Мир. М. 1983: Мирослав М. Николић, О речима *разблудан*, *заблудан* и *блештати*, *бљештати*, НЈ н. с. XXVI/1, 50–53.

Николић С.

Николић С. 1953: Св[етозар] Николић, О грађењу сложених скраћеница у нашем савременом књижевном језику, НЈ н. с. V/1–2, 9–17.

Николић С. 1955: Св[етозар] Николић, Облици имена: звања, занимања, дужности и титула женских лица, НЈ н. с. VI/5–6, 148–152.

Новаковић

Новаковић 1935а: Н[овак] Новаковић, О значењима неких речи, НЈ III/5, 152. [Ситни прилози]

Новаковић 1935б: Новак Новаковић, Још неколико ријечи што означавају камен, НЈ III/8, 252–253. [Ситни прилози]

Новаковић 1935в: Новак Новаковић, Родбински и својбински називи, НЈ IV/1, 24–26.

Новаковић Лопушина

Новаковић Лопушина 1987: Јелица Новаковић-Лопушина, Писање имена из холандског језика, НЈ н. с. XXVII/3–4, 279–284.

Новелић

Новелић 1935: Божић Новелић, О једном књижевном изговору, НЈ III/4, 111–112.

Новокмет

Новокмет 2012: Слободан Новокмет, Нове речи са суфиксом *-ина* и његовим варијантама у српском језику, НЈ н. с. XLIII/3–4, 55–68. | Summary

Номаћи

Номаћи 2006: Мотоки Номаћи, Неколико напомена о тзв. пасивном перфекту у српском језику, НЈ н. с. XXXVII/1–4, 43–51. | Резюме

Номаћи 2008: Мотоки Номаћи, В. П. Гудков: *Исследование частных вопросов истории славянских языков*, Москва, 2007, 124 стр, НЈ н. с. XXXIX/1–4, 91–94. [Приказ]

Њ

Njegovan

Njegovan 1938: V[ladimir] Njegovan, О hemiskoj terminologiji, НЈ VI/4, 106–112.

О

Одбор

Одбор 1998: Одбор за стандардизацију српског језика, Документи Одбора за стандардизацију српског језика, НЈ н. с. XXXII/3–4, 293–300. [Хроника]

Одбор 2010: [Одбор за стандардизацију српског језика], Место енклитике у реченици, НЈ н. с. XLI/1–2, 77–80. [Прилог]

Окука

Окука 2010: Милош Окука, Сава Мркаљ као фонолог, НЈ н. с. XLI/3–4, 75–83. | Резюме

Остојић

Остојић 1985: Бранислав Остојић, Неки случајеви конгруенције у језику Марка Миљанова, НЈ н. с. XXVI/4–5, 221–227.

Остојић 2000: Бранислав Остојић, Репартиција и конкуренција наставака генитива множине именица женског рода са сугласничком скупином на крају основе, НЈ н. с. XXXIII/3–4, 204–210. | Резюме [Граматика и нормативистика]

В. Ивић П. [et al.]. 1987; Ивић П. [et al.]. 1988a; Ивић П. [et al.]. 1988б

Оташевић

Оташевић/Сикимић 1991: Ђорђе Оташевић, Биљана Сикимић, Однос околионализама према времену, НЈ н. с. XXIX/1–2, 77–81. | Summary

Оташевић 1994: Ђорђе Оташевић, Садржај речника неологизама, НЈ н. с. XXIX/5, 306–317. | Summary

- Оташевић 1995–1996: Ђорђе Оташевић, Значење придева са префиксом *не-*, НЈ н. с. XXX/1–5, 88–95. | Summary [Лексикологија и лексика]
- Оташевић 1996: Ђорђе Оташевић, Творба придева са префиксом *не-*, НЈ н. с. XXXI/1–5, 163–170. | Summary [Лексикологија и лексика]
- Оташевић 1997: Ђорђе Оташевић, Универбација, НЈ н. с. XXXII/1–2, 52–63. | Résumé [Лексикологија и лексика]
- Оташевић 1999: Ђорђе Оташевић, Нове и незабележене речи (I), НЈ н. с. XXXIII/1–2, 173–184. [Прилози]
- Оташевић 2000а: Ђорђе Оташевић, Иван Клајн: *Лингвистичке студије*, Партенон, Београд, 2000, НЈ н. с. XXXIII/3–4, 318–320. [Приказ]
- Оташевић 2000б: Ђорђе Оташевић, Нове и незабележене речи – грађа (II), НЈ н. с. XXXIII/3–4, 387–401. [Прилози]
- Оташевић 2004: Ђорђе Оташевић, Придеви и прилози с префиксом *без-*, НЈ н. с. XXXV/1–4, 46–53. | Резюме [Књижевни језик]
- Оташевић 2009: Ђорђе Оташевић, Придеви и прилози с префиксом *ин-* и *и-*, НЈ н. с. XL/1–4, 33–41. | Резюме
- Оташевић 2013: Ђорђе Оташевић, Именица *криза* у савременом српском језику, НЈ н. с. XLIV/1–2, 13–27.

П

П.

П. 1951: П., Речи изведене од основе „магнет“, НЈ н. с. III/1–2, 46–47.

П. В.

П. В. 1950: В. П., Омски или омовски?, НЈ н. с. II/1–2, 58. [Одговори Уредништва]

П. М.

П. М. 1939а: М. П., Конструктор – депилатор, НЈ VII/2–3, 81.

П. М. 1939б: М. П., Ширење инфинитива типа -ирати, НЈ VII/2–3, 81–82.

П. М. 1939в: М. П., Из техничког речника, НЈ VII/2–3, 82–83.

Павићевић

Павићевић 1964: Илија Павићевић, Неколико ријечи о геолошкој терминологији, НЈ н. с. XIV/2–3, 141–149.

Павићевић 1965: Илија Павићевић, Још о геолошкој терминологији, НЈ н. с. XIV/4–5, 292–299.

Павићевић 1966: Илија Павићевић, О једном случају падежне неконгруенције, НЈ н. с. XV/5, 295–301.

Павковић

Павковић 1982: Васа Павковић, О дистрибуцији фонема уз иницијално *z* у српскохрватском језику, НЈ н. с. XXV/4–5, 242–247.

Павковић 1989: Васа Павковић, О лексици у прози Воје Чолановића, НЈ н. с. XXVIII/3, 158–182.

Павковић 1993: Васа Павковић, Из кинолошке терминологије, НЈ н. с. XXIX/3–4, 235–241. | Резюме

Павковић 2006: Васа Павковић, О судбини „пределних речи“. Размишљања о једном Стеријином лексикографском прилогу, НЈ н. с. XXXVII/1–4, 25–32. | Резюме

Павковић 2012: Васа Павковић, Костићеви исписи из Матавуља као допуна Вуковог Рјечника, НЈ н. с. XLIII/3–4, 107–118. [Прилог]

Павловић З.

Павловић З. 1960: Звездана Павловић, Једноничити, једноудити, тримирити, седамирити, НЈ н. с. X/1–2, 60–63.

Павловић З. 1969: З[вездана] П[авловић] Стаменковић, Иницијалне консонантске групе у нашем књижевном језику, НЈ н. с. XVII/5, 299–306.

Павловић З. 1975: Звездана Павловић, Прва југословенска ономастичка конференција, НЈ н. с. XXI/4–5, 278–279. [Хроника]

Павловић З. 1976: Звездана Павловић, Потреба сарадње ономастичара и географа, НЈ н. с. XXII/3, 153–155. [Текућа питања језичке културе]

Павловић З. 1996: Звездана Павловић, Оними са основом *стрж-*, НЈ н. с. XXXI/1–5, 133–136. | Summary [Лексикологија и лексика]

Павловић З. 1998: Звездана Павловић, Континуанте глагола **duti*, НЈ н. с. XXXII/3–4, 192–197. | Résumé

Павловић З. 1999: Звездана Павловић, О топониму *Приче*, НЈ н. с. XXXIII/1–2, 107–111. | Summary [Етимологија и ономастика]

Павловић М.

- Павловић М. 1936: Миливој Павловић, Три случаја народне етимологије, НЈ IV/5, 139–141.
- Павловић М. 1937а: Миливој Павловић, Кафенисање у Сарајеву, НЈ V/9–10, 275–278.
- Павловић М. 1937б: Миливој Павловић, Стан - поглед, НЈ V/9–10, 281–284.
- Павловић М. 1939а: Миливој Павловић, Прилози речнику: *Из ватрогасних организација*, НЈ VII/2–3, 40–44.
- Павловић М. 1939б: М[иливој] Павловић, Ситнице језикословне, НЈ VII/2–3, 53–58.
- Павловић М. 1939в: М[иливој] Павловић, Прилози речнику страних речи, НЈ VII/2–3, 58–61.
- Павловић М. 1951: Миливој Павловић, Синтакса и интерпункција (Поводом анализе неких стихова из народних песама), НЈ н. с. III/3–4, 79–90.
- Павловић М. 1952а: [Миливој Павловић], Значење придева с наставком *-аст* и његових варијаната, НЈ н. с. IV/1–2, 9–24.
- Павловић М. 1952б: М[иливој] Павловић, Значење придева с наставком *-аст* и његовим варијантама, НЈ н. с. IV/3–4, 99–114.
- Павловић М. 1953а: М[иливој] Павловић, Значење придева с наставком *-аст* и његовим варијантама, НЈ н. с. IV/5–8, 175–195.
- Павловић М. 1953б: Мил[ивој] Павловић, Апстрактне именице с наставком *-ост*, НЈ н. с. IV/9–10, 296–307.
- Павловић М. 1953в: М[иливој] Павловић, Значења и варијанте значења придева *ваздушаст*, НЈ н. с. V/1–2, 35–44.
- Павловић М. 1958: Мил[ивој] Павловић, Шарац вода ладна, НЈ н. с. IX/3–4, 108–109.
- Павловић М. 1961а: М[иливој] Павловић, Корелације и поремећаји у њима, НЈ н. с. XI/5–6, 194–195.
- Павловић М. 1961б: М[иливој] Павловић, Објашњење једне појаве формалне неконгруенције у броју, НЈ н. с. XI/7–10, 226–228.
- Павловић М. 1962: М[иливој] Павловић, Рекције и функције, НЈ н. с. XII/3–6, 90–93.

Павловић М. 1963: М[иливој] Павловић, Структура семантичке мултиваленције – Продор – продоран – продирати –, НЈ н. с. XIII/1–2, 11–17.

Павловић М. 1965: М[иливој] Павловић, Посесивни генитив и присвојни придев, НЈ н. с. XIV/4–5, 235–238.

Павловић М. 1967: М[иливој] Павловић, Пасторални ономастички термини типа *дић* и *ваћ*-, НЈ н. с. XVI/3, 115–118.

Павловић М. 1968: Мил[ивој] Павловић, Глагол *стати* и семантичка супротност уз инфинитив, НЈ н. с. XVII/1–2, 10–22.

Павловић М. 1969: Мил[ивој] Павловић, Покушај стварања нових термина из астронаутике, НЈ н. с. XVII/4, 196–197.

Павловић М. 1972: М[иливој] Павловић, Семантичке девијације и интерференције, НЈ н. с. XIX/2–3, 119–134.

Павловић Мих.

Павловић Мих. 1958: Михаило Павловић, О једном преводу с француског, НЈ н. с. IX/1–2, 59–68.

Павловић Мих. 1960: Михаило Павловић, Настава српскохрватског језика у Француској, НЈ н. с. X/1–2, 44–54.

Павловић Мих. 1962: Михаило Павловић, Нека запажања о преводима у нашој дневној и недељној штампи, НЈ н. с. XII/3–6, 94–104.

Павловић Р.

Павловић Р. 1941: Радослав Павловић, Авион – крилатица, НЈ VIII/1, 18–20.

Раунов А. / Паунов А.

Раунов А. 1933: А[leksandar] Раунов, „Тачка гледишта“, НЈ I/9, 273–274.

Раунов А. 1936: А[leksandar] Раунов, *Protiv kvarenja srpskohrvatskog narodnog (književnog) jezika*, НЈ V/1, 8–11.

Паунов А. 1950а: А[лександар] Паунов, Поводом наших стручних терминологија, НЈ н. с. I/7–8, 323–326.

Паунов А. 1950б: А[лександар] Паунов, Још о ријечи *буђ*, НЈ н. с. II/1–2, 46–49.

Паунов А. 1950в: А[лександар] Паунов, „Смрека – клека – боровица“ и „смрча – оморика – смрека“, НЈ н. с. II/3–4, 140–147.

Паунов 1954: А. Панов [sic!], Из термилошке биљежнице, НЈ н. с. V/5–6, 195–199.

Paunov D.

Paunov D. 1936: D. Paunov, Ne sud već svjedočenje, HJ IV/7, 206–213.

Perković

Perković 1934: M[irko] Perković, „Naš jezik“, HJ II/9–10, 285–289. [Приказ HJ]

Perković 1935: Mirko Perković, Smijemo li dirnuti u ovo pitanje?, HJ III/4, 99–100.

Perković 1938a: Mirko Perković, Jedno pismo d-ra Tomislava Maretića, HJ VI/5–6, 165–167.

Perković 1938b: Mirko Perković, Sitan prilog našem folkloru, HJ VI/7–8, 225–227.

Perković 1939a: Mirko Perković, O deklinaciji prezimena na -e, HJ VII/5, 142–143.

Perković 1939b: Mirko Perković, „Neke mjesne vlastite imenice za žensku čeljad“, HJ VII/6, 169–171.

Perković 1940: Mirko Perković, Svesebica i sveseban, HJ VII/8, 233–235.

Петковић в. Ђуровић/Петковић 2012.

Петровић В.

Петровић В. 1952: В[ладимир] В. Петровић, Речи изведене од основе *магнет*, HJ н. с. III/9–10, 322–325.

Петровић Д.

Петровић Д. 1985: Драгољуб Петровић, Неки проблеми српскохрватске дијалектолошке номенклатуре, HJ н. с. XXVI/4–5, 234–240. [Из терминологије и лексике]

Петровић С.

Петровић С. 1996: Снежана Петровић, Етимолошке белешке (сх. *ба̀га*, *ба̀глама*, *ба̀ге*, *ба̀гла*), HJ н. с. XXXI/1–5, 137–140. | Summary [Лексикологија и лексика]

Петровић С. 1999: Снежана Петровић, *Ни абера нема*, HJ н. с. XXXIII/1–2, 90–98. | Summary [Лексикологија и семантика]

Пецо

Пецо 1953: А[сим] Пецо, Још нешто о именима типа *Јово* и *Раде*, HJ н. с. IV/9–10, 340–343.

Пецо 1955а: А[сим] Пецо, О једном случају стављања запете, HJ н. с. VI/5–6, 160–168.

Пецо 1955б: А[сим] Пецо, Једна ријетка а потребна ријеч, HJ н. с. VII/3–4, 117–120.

- Пецо 1956а: А[сим] Пецо, Облици колективних именица на *-ад*, НЈ н. с. VII/7–10, 234–246.
- Пецо 1956б: А[сим] Пецо, Промјене глагола *врети* и *зрети*, НЈ н. с. VIII/1–2, 28–35.
- Пецо 1957: А[сим] Пецо, Социјатив без предлога *с*, НЈ н. с. VIII/5–6, 175–183.
- Пецо 1958: Асим Пецо, *Артиљерија* или *артилерија*?, НЈ н. с. IX/3–4, 120–123.
- Пецо 1961а: А[сим] Пецо, Вокатив једине неких мушких и женских личних имена, НЈ н. с. XI/1–2, 30–43.
- Пецо 1961б: А[сим] Пецо, Примјена једног правописног правила у нашој штампи, НЈ н. с. XI/5–6, 180–193.
- Пецо 1961в: А[сим] Пецо, Облици топонима у књижевном језику, НЈ н. с. XI/7–10, 234–248.
- Пецо 1962а: А[сим] Пецо, Акценат именица женског рода типа *глава*, *вила*, НЈ н. с. XII/1–2, 12–24.
- Пецо 1962б: А[сим] Пецо, Акценат именица женског рода типа *вода*, *коза*, НЈ н. с. XII/7–10, 233–245.
- Пецо 1963а: А[сим] Пецо, О неким „икавизмима“ ијекавског изговора, НЈ н. с. XIII/1–2, 57–63.
- Пецо 1963б: А[сим] Пецо, Употреба израза „ради се о“ у књижевном језику, НЈ н. с. XIII/3–5, 225–232.
- Пецо 1963в: А[сим] Пецо, О званичном називу нашега језика, НЈ н. с. XIII/3–5, 271–273.
- Пецо 1964а: А[сим] Пецо, Двојаки облици једног изведеног придјева, НЈ н. с. XIV/1, 49–54.
- Пецо 1964б: А[сим] Пецо, *Пличина* и *плићина*, НЈ н. с. XIV/2–3, 162–165.
- Пецо 1965: А[сим] Пецо, Два фонетска лика једне посуђенице, НЈ н. с. XIV/4–5, 274–283.
- Пецо 1967а: А[сим] Пецо, Јекавски облик једног прилога, НЈ н. с. XVI/1–2, 93–96.
- Пецо 1967б: А[сим] Пецо, Утицај турског језика на фонетику штокавских говора, НЈ н. с. XVI/3, 127–145.

- Пецо 1967в: А[сим] Пецо, Дијалекатске особине у пјесничком језику Алексе Шантића (Прилог проучавању пјесниковог језика уз стогодишњицу његова рођења), НЈ н. с. XVI/5, 317–339.
- Пецо 1970: А[сим] Пецо, Вук–Даничићеви акценатски принципи и наша стандардна прозодијска норма, НЈ н. с. XVIII/1–2, 93–102.
- Пецо 1971: А[сим] Пецо, Један актуелан проблем наше фонетике (изговор и писање фонеме *x*), НЈ н. с. XVIII/4–5, 201–219.
- Пецо 1972: А[сим] Пецо, Један пример погрешне аналогije, НЈ н. с. XIX/1, 21–25.
- Пецо 1975: А[сим] Пецо, Граница слога и неке појаве у вези са њом, НЈ н. с. XXI/4–5, 223–229.
- Пецо 1976: А[сим] Пецо, Прилог нормирању ријечи оријенталног поријекла у нашем језику, НЈ н. с. XXII/1–2, 18–23.
- Пецо/Пешикан 1977: А[сим] Пецо, М[итар] Пешикан, Савјетовање о правописној проблематици у Босни и Херцеговини, НЈ н. с. XXIII/1–2, 83–84. [Хроника]
- Пецо 1979: Асим Пецо, Неки проблеми савремене језичке културе, НЈ н. с. XXIV/1–2, 63–66. [Језичка култура]
- Пецо 1980а: А[сим] Пецо, Нека размишљања о стандардизацији нашега језика, НЈ н. с. XXIV/3, 147–152. [Језичка култура]
- Пецо 1980б: А[сим] Пецо, О значењу придева писмен, НЈ н. с. XXIV/3, 161–163. [Језичка култура]
- Пецо 1980в: Асим Пецо, Стилистичке вриједности личног имена у прози Хасана Кикића, НЈ н. с. XXIV/4–5, 266–271.
- Пецо 1981а: Асим Пецо, Штокавско-чакавска размеђа, НЈ н. с. XXV/1–2, 74–81.
- Пецо 1981б: А[сим] Пецо, Функционалност турцизама у роману „Дервиш и смрт“ Меше Селимовића, НЈ н. с. XXV/3, 118–128.
- Пецо 1982: А[сим] Пецо, Неколико напомена уз претходни чланак проф. М. Могуша, НЈ н. с. XXV/4–5, 254–264.
- Пецо 1984: Асим Пецо, Именице *орак* и *орао*, глаголи *ићи* и *јести* (из моје дијалектолошке биљежнице), НЈ н. с. XXVI/2–3, 147–151.
- Пецо 1986: А[сим] Пецо, О неким дијалектолошким класификационим терминима, НЈ н. с. XXVII/1–2, 93–100. [Из терминологије и лексике]

Пецо 1991: Асим Пецо, Два прилога Стојана Новаковића нашој акцентологији, НЈ н. с. XXIX/1–2, 112–122. | Summary

Пецо 1993: Асим Пецо, Енклитика и квантитет, НЈ н. с. XXIX/3–4, 165–172. | Резюме

Пецо 1996: Асим Пецо, Именице на *-ура* у нашем језику, НЈ н. с. XXXI/1–5, 146–162. | Summary [Лексикологија и лексика]

Пецо 1997а: Асим Пецо, Дијалекатске особине у писаној речи Десанке Максимовић, НЈ н. с. XXXII/1–2, 88–97. | Résumé [Језик и стил]

Пецо 1997б: А[сим] Пецо, Др Бранислав Милановић (1911–1997), НЈ н. с. XXXII/1–2, 127–128. [In memoriam]

Пецо 1998: Асим Пецо, Богатство боја у писаној речи Десанке Максимовић, НЈ н. с. XXXII/3–4, 226–239. | Résumé

Пецо 2000: Асим Пецо, Неједнаки облици једног глагола (*жвакати/жватати*), НЈ н. с. XXXIII/3–4, 254–256. | Резюме [Граматика и нормативистика]

Пецо 2006: Асим Пецо, Херцеговачка презимена, НЈ н. с. XXXVII/1–4, 73–75. [Приказ]

В. Ивић П. [et al.]. 1987; Ивић П. [et al.]. 1988а; Ивић П. [et al.]. 1988б

Пешикан А.

Пешикан А. 1996: Андреј Пешикан, Библиографија Митра Пешикана, НЈ н. с. XXXI/1–5, 8–19. [Библиографија]

Пешикан

Пешикан 1955: Митар Пешикан, О неким специфичностима у употреби приповедачког императива, НЈ н. с. VII/5–6, 153–166.

Пешикан 1956: Митар Пешикан, О уметку *-ов-* (*-ев-*) у множини именица прве врсте, НЈ н. с. VII/7–10, 270–275.

Пешикан 1957: М[итар] Пешикан, „Одредни придев у српскохрватском језику“ – Осврт на чланак проф. С. Ристића –, НЈ н. с. VIII/5–6, 171–174.

Пешикан 1958: Митар Пешикан, О грађењу имена становника у односу на имена земаља и места, НЈ н. с. IX/5–6, 196–205.

Пешикан 1959: Митар Пешикан, О месту енклитике у реченици, НЈ н. с. IX/7–10, 305–311.

- Пешикан 1961: Митар Пешикан, Напомене о новом правопису, НЈ н. с. XI/5–6, 133–161.
- Пешикан 1963: Митар Пешикан, О Речнику Српске академије наука и уметности – Уз рецензију М. С. Московљевића –, НЈ н. с. XIII/3–5, 169–196.
- Пешикан 1966: Митар Пешикан, О начелима обраде и развијања стручне терминологије, НЈ н. с. XV/3–4, 180–194.
- Пешикан 1967а: Митар Пешикан, Неволје рада на нашим описним речницима, НЈ н. с. XVI/3, 193–204.
- Пешикан 1967б: Митар Пешикан, О систему заменичких речи, НЈ н. с. XVI/4, 245–267.
- Пешикан 1969: Митар Пешикан, Разликовање властитих и апелативних имена у топонимији, НЈ н. с. XVII/5, 257–263.
- Пешикан 1970: М[итар] Пешикан, Лексичко благо нашег језика и нормативни однос према њему, НЈ н. с. XVIII/1–2, 80–92.
- Пешикан 1973–1974: Митар Пешикан, Трећина посла на изради великог речника САНУ, НЈ н. с. XX/1–5, 11–22.
- Пешикан 1975а: Митар Пешикан, Један категоријски случај глаголске хомонимије и формалне двовидности, НЈ н. с. XXI/1–2, 14–25.
- Пешикан 1975б: М[итар] Пешикан, Још о акценту презимена на *-овић / -евић* (уз чланак М. Станића), НЈ н. с. XXI/3, 183–186.
- Пешикан 1975в: Митар Пешикан, Транскрипција арапских имена у светлу наше правописне и језичке норме (уз чланак Д. Танасковића), НЈ н. с. XXI/4–5, 261–266. [Прилози и дискусија]
- Пешикан 1975г: М[итар] Пешикан, Трајни лингвистички значај Симоновићеве термилошке грађе – In memoriam аутору „Ботаничког речника“ –, НЈ н. с. XXI/4–5, 280–281. [Спомени]
- Пешикан 1976а: Митар Пешикан, О утицају радија, телевизије и других новинарских служби на језичку културу, НЈ н. с. XXII/1–2, 69–76. [Текућа питања језичке културе]
- Пешикан 1976б: Митар Пешикан, Транскрипција јапанских и кинеских имена. Начелна и конкретна питања транскрипције имена из далекоисточних језика, НЈ н. с. XXII/3, 126–137.

- Пешикан 1977а: [Митар Пешикан], Прим. уредника, НЈ н. с. XXIII/1–2, 69. [Језичка култура]
- Пешикан 1977б: Митар Пешикан, Напомене о неким нормативним питањима, НЈ н. с. XXIII/1–2, 71–82. [Језичка култура]
- Пешикан 1978а: Митар Пешикан, Десет томова Речника САНУ, НЈ н. с. XXIII/3–4, 87–92.
- Пешикан 1978б: М[итар] П[ешикан], Прим. уредника, НЈ н. с. XXIII/3–4, 149. [Питања стручне терминологије]
- Пешикан 1978в: [Митар Пешикан], Питања и одговори, НЈ н. с. XXIII/5, 226–228.
- Пешикан 1979: Митар Пешикан, Путеви и услови сређивања наше језичке норме, НЈ н. с. XXIV/1–2, 68–80. [Језичка култура]
- Пешикан 1980а: Митар Пешикан, Још о класификацији српскохрватских глагола, НЈ н. с. XXIV/3, 139–146.
- Пешикан 1980б: М[итар] Пешикан, Двојаки облици глагола *мрети/мријети*, НЈ н. с. XXIV/4–5, 272–275.
- Пешикан 1980в: М[итар] Пешикан, Одговор на једно питање, НЈ н. с. XXIV/4–5, 276–277.
- Пешикан 1981а: М[итар] Пешикан, Питања и одговори, НЈ н. с. XXV/1–2, 100–105.
- Пешикан 1981б: Митар Пешикан, Напредак у стручној обради писања арапских имена код нас, НЈ н. с. XXV/3, 169–180. [Језичка култура]
- Пешикан 1982а: Митар Пешикан, Поводом неких спорних језичких питања у „Енциклопедији Југославије“, НЈ н. с. XXV/4–5, 265–268.
- Пешикан 1982б: Митар Пешикан, О обради транскрипције кинеских имена у оквиру нормативистичких пројеката у БиХ, НЈ н. с. XXV/4–5, 280–292. [Језичка култура]
- Пешикан 1983: Митар Пешикан, Пола века од покретања „Нашег језика“, НЈ н. с. XXVI/1, 3–5.
- Пешикан 1985а: Митар Пешикан, Напомене уз два претходна прилога, НЈ н. с. XXVI/4–5, 269–272. [Дописи и питања]
- Пешикан 1985б: Митар Пешикан, Око часа и сата, НЈ н. с. XXVI/4–5, 273–275. [Дописи и питања]

Пешикан/Пецо 1987: Митар Пешикан, Асим Пецо, Уз претходни прилог, НЈ н. с. XXVII/3–4, 159–160.

Пешикан 1988: Митар Пешикан, Још о прилагођавању имена из енглеског и италијанског језика, НЈ н. с. XXVIII/1–2, 102–105. [Језичка култура]

Пешикан 1990: Митар Пешикан, Рад на осавремењивању наше правописне норме, НЈ н. с. XXVIII/4–5, 200–213. | Summary

Пешикан 1991а: Митар Пешикан, Правила писања великог слова, НЈ н. с. XXIX/1–2, 1–34. | Summary

Пешикан 1991б: Митар Пешикан, О мењању географских имена и урбаних микропонима, НЈ н. с. XXIX/1–2, 123–130. | Summary

Пешикан 1993а: Митар Пешикан, Уз монографију „Пет векова српског штампарства“. Поводом 500-годишњице штампања Октоиха првогласника црнојевићког, прве ћириличке књиге на словенском југу, НЈ н. с. XXIX/3–4, 131–154. | Резюме

Пешикан 1993б: Митар Пешикан, На чему је наш књижевни језик данас, НЈ н. с. XXIX/3–4, 255–257.

Пешикан 1994: Митар Пешикан, Поређење понуђених правописних правила, НЈ н. с. XXIX/5, 259–278. | Резюме

Пешикан 1995–1996: Митар Пешикан, О правописној норми у српској језичкој култури, НЈ н. с. XXX/1–5, 133–147. | Резюме [Општа питања књижевног језика]

В. Ивић П. [et al.]. 1987; Ивић П. [et al.]. 1988а; Ивић П. [et al.]. 1988б

Пипер

Пипер 2006: Предраг Пипер, Милан Шипка: *Језик и политика*. – Београд: Београдска књига, 2006. – 237 стр, НЈ н. с. XXXVII/1–4, 77–80. [Приказ]

Пипер 2007: Предраг Пипер, Иван Клајн, Милан Шипка, *Страни изрази и изреке: правне норме, максиме, сентенције, афоризми (из латинског, грчког и савремених европских језика)*. – Нови Сад: Прометеј, 2007. – 327 стр, НЈ н. с. XXXVIII/1–4, 114–119. [Приказ]

Поленаковић

Поленаковић 1936: Х[аралампије] Поленаковић, Једна нова реч у дубровачком говору, НЈ IV/7, 216.

Поленаковић 1937: X[аралампије] Поленаковић, Алгебарско х (икс) у скопском говору, НЈ V/4, 119–120.

Поленаковић 1938а: X[аралампије] Поленаковић, Још о имену Ђорђе, НЈ VI/3, 83–85.

Поленаковић 1938б: X[аралампије] Поленаковић, Доситеј или Доситије Обрадовић, НЈ VI/7–8, 232–233.

Половина

Половина 1959: Н[икола] С. Половина, Вуков Немачко-српски речник, НЈ н. с. IX/7–10, 274–279.

Поломац

Поломац 2007: Владимир Поломац, Два незабележена грецизма у старосрпском језику (глаголи *гарепсати* и *утаксати*), НЈ н. с. XXXVIII/1–4, 65–70. | Резюме

Попова

Попова 1980: Т[атјана] П. Попова, Нека размишљања о класификацији и о промени глагола у савременом српскохрватском језику, НЈ н. с. XXIV/3, 129–138.

Поповић И.

Поповић И. 1950а: Иван Поповић, О изговору речи *жљеб* и *жљезда*, НЈ н. с. I/7–8, 318–322.

Поповић И. 1950б: И[ван] Поповић, Мозољ, мосур, мрсољ и сл., НЈ н. с. II/3–4, 127–139. [Из живота речи]

Поповић И. 1951а: И[ван] Поповић, Неколико прилога речнику нашег језика, НЈ н. с. II/5–6, 205–219.

Поповић И. 1951б: Иван Поповић, Стајати–стојати, НЈ н. с. III/3–4, 104–115.

Поповић И. 1952а: Иван Поповић, О употреби акузатива енклитичких личних заменица уз предлоге, НЈ н. с. III/5–6, 187–195.

Поповић И. 1952б: Иван Поповић, Инструментал именица женског рода на сугласник, НЈ н. с. III/7–8, 270–279.

Поповић И. 1952в: И[ван] Поповић, Прилог географији неких наших речи, НЈ н. с. III/9–10, 326–332.

Поповић И. 1952г: Иван Поповић, Инфинитивна основа неких глагола III врсте, НЈ н. с. IV/1–2, 45–57.

Поповић И. 1953а: Иван Поповић, Нека размишљања о граматички и љубитељима нашег језика, НЈ н. с. IV/5–8, 253–266.

Поповић И. 1953б: Иван Поповић, *Вештица = итрига* „лептирица“, НЈ н. с. IV/9–10, 344–347. [Из живота речи]

Поповић Љ.

Поповић Љ. 1964: Љубомир Поповић, Падежна синонимика у језику Вука Стеф. Карацића, НЈ н. с. XIV/2–3, 73–129.

Поповић Љ. 1966: Љубомир Поповић, Предлошки изрази у савременом српскохрватском језику, НЈ н. с. XV/3–4, 195–220.

Поповић Љ. 1967а: Љубомир Поповић, Понављање почетног реченичког члана као стилско средство за истицање, НЈ н. с. XVI/1–2, 1–21.

Поповић Љ. 1967б: Љубомир Поповић, Проблем понављања једног реченичног дела, НЈ н. с. XVI/4, 269–290.

Поповић Љ. 1967в: Љубомир Поповић, Реченице са елиптичним предикатом, НЈ н. с. XVI/5, 351–373.

Поповић Љ. 1969а: Љубомир Поповић, Понављање речи ради стилског појачавања значења, НЈ н. с. XVII/3, 125–142.

Поповић Љ. 1969б: Љубомир Поповић, Понављање речи ради стилског појачавања значења (Свршетак), НЈ н. с. XVII/4, 231–246.

Поповић Љ. 1972: Љубомир Поповић, О начинским реченицама са везником (*a*) *да*, НЈ н. с. XIX/2–3, 155–164.

Поповић Љ. 1973–1974: Љ[убомир] Поповић, Језички часописи Института: Часописи Института за неколико последњих година (од 1960. до данас). Наш језик од 1960 до данас, НЈ н. с. XX/1–5, 40–41.

Поповић Љ. 1977: Љубомир Поповић, Зависносложене реченице за исказивање ексцесивности, НЈ н. с. XXIII/1–2, 21–29.

Поповић Љ. 1978: Љубомир Поповић, О двозначним конструкцијама, НЈ н. с. XXIII/3–4, 95–103.

Поповић Љ. 1979: Љубомир Поповић, О неким појавама амбигвитета у вези са комбиновањем детерминације и координације, НЈ н. с. XXIV/1–2, 3–20.

Поповић Љ. 1990: Љубомир Поповић, Један нарочити тип напоредних конструкција с придевским односним реченицама, НЈ н. с. XXVIII/4–5, 246–261. | Summary

Поповић Љ. 2001: Љубомир Поповић, Кушаров модел заједничког књижевног језика и правописа за Хрвате и Србе, НЈ н. с. XXXIV/1–2, 6–44. | Summary [Грамматика]

Поповић Мар.

Поповић Мар. 1994: Марко Поповић, Ка могућој класификацији страних речи с најучесталијим префиксима грчког и латинског порекла, НЈ н. с. XXIX/5, 279–300. | Summary

Поповић Мил.

Поповић Мил. 1935а: Милан Поповић, Из историје речи, НЈ III/4, 121.

Поповић Мил. 1935б: Милан Поповић, О значењима неких речи, НЈ III/5, 151–152. [Ситни прилози]

Поповић Мил. 1935в: М[илан] Поповић, Још неколико ријечи што означавају камен, НЈ III/8, 253. [Ситни прилози]

Предић

Предић 1950а: Св[етислав] Предић, Реформа наше рукописне ћирилице, НЈ н. с. I/5–6, 226–233.

Предић 1950б: С[ветислав] П[редић], Негација уз „све што“ и сличне изразе, НЈ н. с. I/5–6, 239–241. [Одговори читаоцима]

Предић 1950в: С[ветислав] П[редић], „Синтаксички“, НЈ н. с. I/5–6, 243–244. [Одговори читаоцима]

Предић 1951а: С[ветислав] Предић, Непотребни варваризми, НЈ н. с. II/5–6, 187–195.

Предић 1951б: Св[етислав] Предић, О дефиницији *огледа*, НЈ н. с. II/7–10, 300–303.

Предић 1951в: Св[етислав] Предић, О роду страних именица, НЈ н. с. III/1–2, 28–33.

Предић 1952: Св[етислав] Предић, Италијан – Талијан, НЈ н. с. III/7–8, 267–269.

Предић 1953: Св[етислав] Предић, О грађењу и транскрибовању неких речи латинског порекла, НЈ н. с. V/1–2, 27–35.

Предић 1955: Св[етислав] Предић, Ипак, *quieta non movere*, НЈ н. с. VI/7–10, 248–250.

Прерадовић

Прерадовић 1935: Ђорђе Прерадовић, О изразима: „Он је лисица“, „Он је лис“ и сл., НЈ IV/2, 55–56. [Ситни прилози]

Прибићевић

Прибићевић 1985: Ивана Прибићевић, Из проблематике именица с месним значењем 1. *Питаруја*, 3. *Винотека* и *жељотека*, НЈ н. с. XXVI/4–5, 253–260. [Из терминологије и лексике]

Пријатељ

Пријатељ 1935: Пријатељ средње школе, Граматика у школи, НЈ IV/3, 65–67.

Пујић

Пујић 1979: Саво Пујић, Номинација цвјетног праха у стручној и народној пчеларској терминологији, НЈ н. с. XXIV/1–2, 56–62. [Из терминологије народних радиности]

Р

Радивојевић

Радивојевић 1933: Павле Радивојевић, „Први јануара или први јануар“, НЈ II/4, 114–116.

Радић Бојанић

Радић Бојанић 2005: Биљана Радић-Бојанић, Граматичке особине дискурса електронских ћаскаоница, НЈ н. с. XXXVI/1–4, 6–15. | Summary

Радић Ј.

Радић Ј. 2001: Јованка Радић, Статус српског језика у образовању, НЈ н. с. XXXIV/1–2, 152–156. [Прилози]

Радић Ј. 2005: Јованка Радић, Префиксална творба речи – деривација или композиција (Наставни и ваннаставни аспект), НЈ н. с. XXXVI/1–4, 54–67. | Summary

Радић Ј. 2010: Јованка Радић, О граматичком одређењу назива за лица у српској лексикографији, НЈ н. с. XLI/3–4, 49–61. | Summary

Радић П.

Радић П. 1998: Првослав Радић, Суфикс *-чија / -ија* у српском књижевном језику. Стилско-семантички аспект, НЈ н. с. XXXII/3–4, 179–191. | Résumé

Радић П. 2000: Првослав Радић, *Отићи до кумине куће*, НЈ н. с. XXXIII/3–4, 273–277. | Summary [Лексикологија и семантика]

Радић С.

Радић С. 1978: Стаменка М. Радић, Карактеристике српскохрватске терминологије металургије праха у поређењу са руском, НЈ н. с. XXIII/3–4, 133–146. [Питања стручне терминологије]

Радовановић

Радовановић 2005: Драгана Радовановић, Предраг Пипер, Рајна Драгићевић, Марија Стефановић, *Асоцијативни речник српскога језика*, Део 1, од стимулуса ка реакцији, Београд, 2005, 525 стр, НЈ н. с. XXXVI/1–4, 139–142. [Приказ]

Радовић Тешић

Радовић Тешић 1973: Милица Радовић-Тешић, Предлог *код* уз генитив глаголских и других апстрактних именица у функцији одређивања времена и његове семантичко-синтаксичке опозиције, НЈ н. с. XIX/4–5, 228–255.

Радовић Тешић 1976а: (Припремила Милица Радовић-Тешић), О промени и непроменљивости бројева. Неки подаци и ставови о променљивости бројева, НЈ н. с. XXII/1–2, 56–63.

Радовић Тешић 1976б: Милица Радовић-Тешић, Предлог *код* с генитивом неправих (конкретизованих) глаголских именица, НЈ н. с. XXII/3, 101–115.

Радовић Тешић 1978: Милица Радовић-Тешић, Функција и значење присвојне заменице *мој*, НЈ н. с. XXIII/3–4, 104–113.

Радовић Тешић 1979: Милица Радовић-Тешић, Дистрибуција наставака генитива множине именица женског рода с основом на групу сугласника, НЈ н. с. XXIV/1–2, 40–55.

Радовић Тешић 1985: Милица Радовић-Тешић, Именичка образовања с префиксима над- и под-, НЈ н. с. XXVI/4–5, 205–219.

Радовић Тешић 1995–1996: Милица Радовић-Тешић, Коса црта (/) као интерпункцијски знак, НЈ н. с. XXX/1–5, 63–66. | Резюме [Прилози граматичкој и нормативној обради српског језика]

Радовић Тешић/Ломпар 2000: Милица Радовић-Тешић, Весна Ломпар, Библиографија радова из морфологије и творбе речи (1950–2000), НЈ н. с. XXXIII/3–4, 345–379. [Библиографија]

Радовић Тешић 2001: Милица Радовић-Тешић, Првослав Радић: *Турски суфикси у српском језику*, изд. Институт за српски језик САНУ, Библиотека ЈФ, књ. 17, Београд 2001, стр. 211, НЈ н. с. XXXIV/1–2, 162–165. [Приказ]

Радовић Тешић 2004: Милица Радовић-Тешић, Семантичко-деривациони речник, Свеска 1: *Човек – делови тела*, ед. Лингвистичке свеске 3, изд. Филозофски факултет, Одсек за српски језик и лингвистику, Нови Сад 2003, 373 стр, НЈ н. с. XXXV/1–4, 169–173. [Приказ]

Радовић Тешић 2009: Милица Радовић-Тешић, Разговор с академиком Иреном Грицкат, НЈ н. с. XL/1–4, 127–130. [Прилог]

Радовић Тешић 2013: Милица Радовић Тешић, О облицима фитонима *налеп*, НЈ н. с. XLIV/1–2, 3–11.

Радојичић

Радојичић 1937: Ђорђе Сп. Радојичић, „Доња Земља“ и „Морава“, НЈ V/7–8, 208–211.

Радојичић 1938а: Ђорђе Сп. Радојичић, Писање (писани-е) са значењем сликање, НЈ VI/3, 78–81.

Радојичић 1938б: Ђорђе Сп. Радојичић, Бранкова жеља да се у Ђачком растанку стави „из њег“ место „изањ“, НЈ VI/4, 112–114.

Радојичић 1938в: Ђорђе Сп. Радојичић, Шта значи *умрак* у запису патријарха Пајсија (из 1624/25 год.)?, НЈ VI/5–6, 151–156.

Радојичић 1938г: Ђорђе Сп. Радојичић, Месец *черешнар*, НЈ VI/7–8, 217–223.

Радојичић 1939: Ђорђе Сп. Радојичић, О седьмыихъ възрастъ чловѣка, НЈ VII/2–3, 67–68.

Радојичић 1953а: Ђорђе Сп. Радојичић, Лична имена Богомила и Богомил, НЈ н. с. IV/9–10, 348–349.

Радојичић 1953б: Ђорђе Сп. Радојичић, „Втори век“, НЈ н. с. V/3–4, 131–133.

Радоњић

Радоњић 2013: Данијела Радоњић, О могућим утицајима енглеског језика на употребу појединих конструкција у српском језику (на примеру конструкција *број један* и *најбољи икад*), НЈ н. с. XLIV/3–4, 49–58. [Граматика и правопис]

Радошевић

Радошевић 1937а: Наталија Радошевић, Поводом израза *морнарски официр*, НЈ V/7–8, 231–234.

Радошевић 1937б: Наталија Радошевић, Зашто су Руси помагали Вука, НЈ VI/1–2, 29–38.

Радошевић 1967: Наталија Радошевић, Покушај структурног поређења српскохрватског и руског језика са нарочитим обзиром на аутоматске (типске) грешке Срба у руском језику, НЈ н. с. XVI/3, 159–170.

Радуловић

Радуловић 1934: Јован Радуловић, Глосе о јединственом наречју, НЈ III/1, 11–16.

Радуловић 1951а: Ј[ован] Радуловић, Једно језичко објашњење Кочићеве Суданије, НЈ н. с. II/5–6, 173–186.

Радуловић 1951б: Ј[ован] Радуловић, Дихати и дисати, НЈ н. с. II/7–10, 279–289.

Радуловић 1952: Ј[ован] Радуловић, Још о подизању културе нашег књижевног језика, НЈ н. с. III/5–6, 171–186.

Радуловић 1956: Јован Радуловић, Аугментативно-пејоративна значења неких именица, НЈ н. с. VIII/3–4, 106–113.

Рађеновић

Рађеновић 1935: Петар Рађеновић, Како треба писати имена светаца, НЈ IV/2, 44–46.

Ракић

Ракић 2000: Станимир Ракић, О краћењу дужина првих компонената именичких сложеница у српском језику, НЈ н. с. XXXIII/3–4, 236–243. | Резюме [Граматика и нормативистика]

Ракић 2001: Станимир Ракић, О конверзији сложених придева у именице, НЈ н. с. XXXIV/1–2, 141–144. | Summary [Прилози]

Ракић 2002–2003: Станимир Ракић, О проблему конверзије придева у именице, НЈ н. с. XXXIV/3–4, 195–208. | Резюме

Ракић 2005: Станимир Ракић, О везном вокалу и везном морфему у неким основним типовима сложеница у српском језику, НЈ н. с. XXXVI/1–4, 35–53. | Summary

Рамић

Рамић 1997: Н[икола] Рамић, Објављени радови Б. Милановића, НЈ н. с. XXXII/1–2, 128–129. [Библиографија]

Рамић 1999: Никола Рамић, О значењу придева *снисходљив*, НЈ н. с. XXXIII/1–2, 68–75. | Summary [Лексикологија и семантика]

Ранђеловић

Ранђеловић 2012а: Ана Ранђеловић, Примена правописа у неким београдским културним водичима, НЈ н. с. XLIII/1–2, 91–101. | Резюме [Из правописне праксе]

Ранђеловић 2012б: Ана Ранђеловић, Зборник радова *Творци српског књижевног језика*, НЈ н. с. XLIII/1–2, 109–112. [Приказ]

Ранђеловић 2012в: Ана Ранђеловић, Метафорична значења зоонима која се односе на људске особине, НЈ н. с. XLIII/3–4, 89–105. | Summary

Ранђеловић 2012г: Ана Ранђеловић, Зборник радова *Савремена проучавања језика и књижевности* III/1, НЈ н. с. XLIII/3–4, 135–137. [Приказ]

Ранђеловић 2013: Ана Ранђеловић, Зборник радова *На почецима модерне српске филологије*, НЈ н. с. XLIV/1–2, 159–162. [Приказ]

Ратковић

Ратковић 2009: Драгана Ратковић, Глаголи са интерфиксом *-o/e-* у савременом српском језику, НЈ н. с. XL/1–4, 43–51. | Резюме

Ратковић 2012: Драгана Ратковић, Лексичко-семантичке и стилске одлике императивних сложеница у српском језику, НЈ н. с. XLIII/1–2, 15–28. | Резюме

Ратковић 2013: Драгана Ратковић, Милош Ковачевић: *Граматичка питања српскога језика*, НЈ н. с. XLIV/1–2, 151–158. [Приказ]

Редакција

Редакција 1938а: Додатак редакције, НЈ VI/3, 81–83.

Редакција 1938б: Додатак редакције, НЈ VI/3, 86–87.

Реметић

Реметић 2002–2003: Слободан Реметић, Никола Родић (1940–2003), НЈ н. с. XXXIV/3–4, 311–314. [In memoriam]

В. Ивић П./Реметић/Стијовић С. 1998

Rešetar / Решетар

Rešetar 1933: М[илан] Rešetar, Prvi januara ili prvi januar, НЈ II/3, 68–69.

Rešetar 1934: М[илан] Rešetar, Germanizmi u brojeњу, НЈ II/6, 169–170.

Решетар 1935: М[илан] Решетар, Је ли стигло вријеме да се уклони јекавски књижевни изговор?, НЈ III/6, 166–169.

Ристић О.

Ристић О. 1962: О[лга] Ристић, *Гаснути (гаснути се) : гасити (гасити се)*, НЈ н. с. XII/1–2, 35–40.

Ристић С.

Ристић С. 1982: Стана Ристић, Морфема -тељ- у савременом српскохрватском језику, НЈ н. с. XXV/4–5, 189–230.

Ристић С. 1983: Стана Ристић, Морфема -тељ- у комбинацији са другим суфиксним морфемама, НЈ н. с. XXVI/1, 6–24.

Ристић С. 1993: Стана Ристић, Лексички систем и лексичко значење (преглед општих појмова), НЈ н. с. XXIX/3–4, 229–234. | Резюме

Ристић С. 1994: Стана Ристић, Стране речи у описним речницима са аспекта лексичког нормирања, НЈ н. с. XXIX/5, 301–305. | Резюме

Ристић С. 1995–1996: Стана Ристић, Нормативност и лексичко нормирање у дескриптивној лексикографији, НЈ н. с. XXX/1–5, 67–75. | Резюме [Лексикологија и лексика]

Ристић С. 1996: Стана Ристић, Експресивна и стилска употреба збирних именица са суфиксом *-ија*, НЈ н. с. XXXI/1–5, 85–95. | Summary [Лексикологија и лексика]

Ристић С. 1997: Стана Ристић, Примена теорије језичке личности у језичким истраживањима, НЈ н. с. XXXII/1–2, 73–87. | Résumé [Језик и стил]

Ристић С. 1998: Стана Ристић, Значење речи *дух* и *душа* у савременом српском језику (концептуална анализа), НЈ н. с. XXXII/3–4, 168–178. | Résumé

Ристић С. 1999: Стана Ристић, Неке карактеристике придева са префиксима *о-* и *по-* у савременом српском језику, НЈ н. с. XXXIII/1–2, 57–67. | Summary [Лексикологија и семантика]

Ристић С. 2000: Стана Ристић, Експресивна лексика у најновијем омладинском жаргону и у савременом српском језику (социолингвистички аспекти употребе и развоја), НЈ н. с. XXXIII/3–4, 257–272. | Резюме [Лексикологија и семантика]

Ристић С. 2001: Стана Ристић, Информације о граматичкој и лексичкој спојивости у дескриптивном речнику, НЈ н. с. XXXIV/1–2, 131–140. | Резюме [Лексикологија и семантика]

Ристић С. 2006а: Стана Ристић, Глаголи говорења у функцији метајезичких модификатора, НЈ н. с. XXXVII/1–4, 15–24. | Резюме

Ристић С. 2006б: Стана Ристић, Јелица Стојановић, Драга Бојовић, *Српски језик између истине и обмане*, (Социо)лингвистичка анализа стања у Црној Гори, Јасен, Београд, 2006, 161 стр, НЈ н. с. XXXVII/1–4, 103–107. [Приказ]

Ристић С./Лазих Коњик 2012: Стана Ристић и Ивана Лазих-Коњик, Лингвистички аспекти назива *јавно* односно *народно здравље*, НЈ н. с. XLIII/3–4, 21–25. | Summary

Рогих

Рогих 1975: Павле Рогих, Рјечник хрватскога или српскога језика ЈАЗУ и његов први уредник Ђуро Даничић, НЈ н. с. XXI/3, 141–150.

Родић

Родић 1975а: Никола Родић, Замена арапских гласова у традиционалним српскохрватским арабизмима, НЈ н. с. XXI/4–5, 254–261. [Прилози и дискусија]

Родић 1975б: Н[икола] Родић, О етнику *Косовац* и *Косовар*, НЈ н. с. XXI/4–5, 268–269. [Текућа питања језичке културе]

Родић 1976: Никола Родић, Транскрипција јапанских и кинеских имена. Правила и примери транскрипције јапанских географских имена, НЈ н. с. XXII/3, 146–149.

Родић 1999: Никола Родић, *Постуман* и *постумно* или *постхуман* и *постхумно*, НЈ н. с. XXXIII/1–2, 42–46. | Résumé [Грамматика и нормативистика]

Рончевић / Рончевић

Рончевић 1936: Nikola Rončević, Prilog jeziku društvenog saobraćanja – О значењу речи „gospođa“ –, НЈ IV/7, 213–214.

Рончевић 1937: Никола Рончевић, „Што“ и „шта“, НЈ V/5–6, 135–151.

Рончевић 1955: N[ikola] Rončević, Još o izrazima *vidi se* i *vidi tu se*, НЈ н. с. VII/3–4, 107–116.

Rončević 1966: N[ikola] Rončević, Još o rečima (likovima) *što* i *šta*, HJ н. с. XV/1–2, 103–107.

Rospond

Rospond 1933: Stanislav Rospond, Negovanje književnog jezika kod Poljaka, HJ I/9, 278–283.

С

С.

С. 1939а: С., Са и без – у и ван – улазе и излазе из..., HJ VII/2–3, 78–79.

С. 1939б: С., Из гробљанског речника, HJ VII/2–3, 84.

С. 1939в: С., При превођењу..., HJ VII/2–3, 84.

Савић

Савић 1964: Момчило Д. Савић, Нови правопис и транскрибовање италијанских имена, HJ н. с. XIV/1, 62–65.

Самарцић

Самарцић 2004: Тања Самарцић, Маја Ђукановић, Жељко Марковић, *Основи граматике словеначког језика* (издавач: Филолошки факултет у Београду. – Година издања: 2001), HJ н. с. XXXV/1–4, 167–168. [Приказ]

Секулић

Секулић 1936: Исидора Секулић, Белешка о једном глаголском времену код Љуб. Недића, HJ IV/8, 233–236.

Секулић 1938: Исидора Секулић, Белешка о једном глаголском времену, HJ VI/4, 137–139.

Секулић 1950: Исидора Секулић, Именице које се свршавају на *-ло*, HJ н. с. I/5–6, 178–179.

Сеферовић Арсеновић

Сеферовић Арсеновић 1983: Селена Сеферовић-Арсеновић, О именици *стопало/стопала*, HJ н. с. XXVI/1, 54–56.

Сикимић

Сикимић 1996: Биљана Сикимић, Народни називи за кишу са сунцем, HJ н. с. XXXI/1–5, 110–120. | Summary [Лексикологија и лексика]

Сикимић 1999: Биљана Сикимић, Птица *богомолџица*, НЈ н. с. XXXIII/1–2, 76–89. | Summary [Лексикологија и семантика]

В. Оташевић/Сикимић 1991

Симић М.

Симић М. 1976: М[илорад] Симић, Научни скуп посвећен Даничићевом јубилеју у организацији САНУ и ЈАЗУ, НЈ н. с. XXII/1–2, 81–82. [Хроника]

Симић М. 1979: Милорад Симић, Незнање које се јавно препоручује, НЈ н. с. XXIV/1–2, 80–81. [Језичка култура]

Симић Р.

Симић Р. 1965: Радоје Симић, Једна група зависно-упитних реченица, НЈ н. с. XIV/4–5, 263–271.

Симић Р. 1966а: Р[адоје] Симић, Глаголска времена у зависним реченицама – према примерима из језика Вука Ст. Караџића –, НЈ н. с. XV/1–2, 1–57.

Симић Р. 1966б: Р[адоје] Симић, Глаголска времена у зависним реченицама (II), НЈ н. с. XV/3–4, 121–157.

Симић Р. 1971: Радоје Симић, Два случаја синтаксичке аналогije, НЈ н. с. XVIII/4–5, 272–282.

Симић Р. 1985: Радоје Симић, Структура слога и проблем силабизације у српскохрватском језику, НЈ н. с. XXVI/4–5, 181–204.

Симић Р. 1987: Радоје Симић, Уз теорију о врстама речи, НЈ н. с. XXVII/3–4, 224–241.

Симић Р. 1997: Радоје Симић, Терминолошка творба и правопис, НЈ н. с. XXXII/1–2, 121–126. | Zusammenfassung [Правопис]

Симић Р. 1999: Радоје Симић, Лингвистичка стилистика, НЈ н. с. XXXIII/1–2, 127–137. | Резюме [Лингвостилистика]

Симић Р./Јовановић Јел. 2001: Радоје Симић, Јелена Јовановић, О асиметричним кондензованим низовима, НЈ н. с. XXXIV/1–2, 45–70. | Резюме [Граматика]

Сладојевић

Сладојевић 1959: Петар Сладојевић, О рефлексу кратког *ѓ*, иза *p* у књижевном језику јужнога изговора, НЈ н. с. IX/7–10, 302–304.

Сладојевић 1960: Петар Ч. Сладојевић, Квантитет завршног самогласника *з*. л. мн. аориста и имперфекта, НЈ н. с. X/3–6, 154–155.

Слијепчевић

Слијепчевић 2011а: Светлана Слијепчевић, О деривацији *nomina actoris*, НЈ н. с. XLII/1–2, 55–60. | Summary

Слијепчевић 2011б: Светлана Слијепчевић, Надежда Силашки, Татјана Ђуровић, Биљана Радић-Бојанић, *Јавни дискурс Србије*, когнитивно-критичка студија; НЈ н. с. XLII/1–2, 83–86. [Приказ]

Слијепчевић 2011в: Светлана Слијепчевић, Гордана Штрбац: *Допуне комуникативних глагола. Синтаксичко-семантички и лексикографски опис*, НЈ н. с. XLII/3–4, 61–63. [Приказ]

Слијепчевић 2012: Светлана Слијепчевић, Концептуализација појма *савест* у српском језику, НЈ н. с. XLIII/1–2, 63–75. | Summary

Smodlaka

Smodlaka 1934: Josip Smodlaka, О nekim tuđim geografskim imenima, НЈ III/1, 4–5.

Соколовић

Соколовић 1998: Мирјана Соколовић, Промена основне фреквенције у двосложним речима са дугосилазним акцентом, НЈ н. с. XXXII/3–4, 259–270. | Résumé

Спасојевић А.

Спасојевић А. 2012: Анета Спасојевић, О променљивости именица са значењем сродника у синтагматским везама са личним именима, НЈ н. с. XLIII/1–2, 77–89. | Summary

Спасојевић М.

Спасојевић М. 2004: Марина Спасојевић, Перципирање финалних вокала у деklinацији страних мушких имена и презимена на вокал, НЈ н. с. XXXV/1–4, 137–154. | Zusammenfassung [Прилози]

Спасојевић М. 2005: Марина Спасојевић, Милка Ивић: *О речима. Когнитивни, граматички и културолошки аспекти српске лексике. Лингвистички огледи, пет*, Библиотека XX век 151, Београд, 2005, 139 стр, НЈ н. с. XXXVI/1–4, 127–133. [Приказ]

Спасојевић М. 2006: Марина Спасојевић, Марта Бјелетић: *Исковрнути глаголи. Типови експресивних превербалних форманата (на српском и хрватском језичком*

материјалу), Монографије 2, Београд, Институт за српски језик САНУ, 2006, 490 стр, НЈ н. с. XXXVII/1–4, 89–91. [Приказ]

Спасојевић М. 2007: Марина Спасојевић, Радивоје Жугић: *Језик медија. Огледи о језику и телевизији*, Едиција ТВ полица, Библиотека РТВ теорија и пракса, Нова серија, књ. 4, Београд, Радио-телевизија Србије, 2006, стр. 152, НЈ н. с. XXXVIII/1–4, 133–135. [Приказ]

Спасојевић М. 2008а: Марина Спасојевић, О облицима глагола (-)бд(ј)ети и снабд(ј)ети, НЈ н. с. XXXIX/1–4, 69–80. | Summary

Спасојевић М. 2008б: Марина Спасојевић, Милка Ивић: *Лингвистички огледи*, Треће, допуњено издање, Библиотека XX век 61, Београд, 2008, 339 стр, НЈ н. с. XXXIX/1–4, 87–90. [Приказ]

Спасојевић М. 2009а: Марина Спасојевић, О „Нашој пошти“ у *Нашем језику*, НЈ н. с. XL/1–4, 61–76. | Резюме

Спасојевић М. 2009б: Марина Спасојевић, Зборник радова Драгу Ћупићу у част, НЈ н. с. XL/1–4, 81–85. [Приказ]

Спасојевић М./Настановић 2009: Марина Спасојевић, Драгана Настановић, *Наш језик* (књ. XXXI–XL), НЈ н. с. XL/1–4, 131–145. [Библиографија]

Спасојевић М. 2010а: Марина Спасојевић, О морфолошко и синтаксичко-семантичким особеностима пар(ов)а глагола (-)жив(ј)ети : (-)живити, НЈ н. с. XLI/1–2, 23–36. | Резюме

Спасојевић М. 2010б: Марина Спасојевић, Владан Јовановић: *Деминутивне и аугментативне именице у српском језику*, Монографије 9, Београд: Институт за српски језик САНУ, 2010, 178 стр, НЈ н. с. XLI/1–2, 65–67. [Приказ]

Спасојевић М. 2010в: Марина Спасојевић, *Савремена проучавања језика и књижевности*. Година I/књига 1. Зборник радова са I научног скупа младих филолога Србије одржаног 14. фебруара на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 2009, 590 стр, НЈ н. с. XLI/3–4, 129–131. [Приказ]

Спасојевић М. 2011а: Марина Спасојевић, Радни глаголски придев у систему врста речи, НЈ н. с. XLII/1–2, 25–39. | Резюме

Спасојевић М. 2011б: Марина Спасојевић, Милан Стакић: *Морфо(но)лошке теме*, НЈ н. с. XLII/1–2, 71–73. [Приказ]

Спасојевић М. 2011в: Марина Спасојевић, Милица Радовић-Тешкић: *Граматички и лингвистички појмовник*, НЈ н. с. XLII/3–4, 53–56. [Приказ]

Спасојевић М. 2012: Марина Спасојевић, Развој концепције и структуре часописа *Наш језик* за 80 година излажења, НЈ н. с. XLIII/3–4, 11–19. [Јубилеј]

Спасојевић М. 2013: Марина Спасојевић, Научни скуп *Српски језик и актуелна питања језичке политике*, НЈ н. с. XLIV/3–4, 89–96. [Хроника]

В. Живановић В./Спасојевић М./Цвијовић/Спасојевић А. 2012

Станић Д.

Станић Д. 2009: Данијела Станић, Милан Ајдановић: *Функционално оптерећење суфикса за обележавања особа*, НЈ н. с. XL/1–4, 109–114. [Приказ]

Станић Д. 2010: Данијела Станић, Рајна Драгићевић: *Вербалне асоцијације кроз српски језик и културу*, Библиотека Књижевност и језик, књ. 33, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 2010, 248 стр, НЈ н. с. XLI/1–2, 55–59. [Приказ]

Станић Д. 2011а: Данијела Станић, Зборник радова са II научног скупа младих филолога *Савремена проучавања језика и књижевности II/1*, НЈ н. с. XLII/1–2, 79–82. [Приказ]

Станић Д. 2011б: Данијела Станић, Милан Шипка: *Стандарднојезичка преиспитавања 3*, НЈ н. с. XLII/3–4, 47–52. [Приказ]

Станић Д. 2012а: Данијела Станић, О неким творбеним типовима променљивих придева који означавају боје, НЈ н. с. XLIII/1–2, 29–44. | Summary

Станић Д. 2012б: Данијела Станић, Рајна Драгићевић: *Лексикологија и граматика у школи (методички огледи)*, НЈ н. с. XLIII/1–2, 117–120. [Приказ]

Станић Д. 2012в: Данијела Станић, Стана Ристић: *О речима у српском језику (творбени и лексикографско-лексиколошки аспекти)*, НЈ н. с. XLIII/3–4, 127–130. [Приказ]

Станић М.

Станић М. 1953: Милија Станић, О облицима: *двама* и *двјема*, НЈ н. с. IV/9–10, 329–334.

Станић М. 1954: Милија Станић, Још о Његошевом стиху „Чудна попа, јади га не били!“, НЈ н. с. VI/3–4, 116–118.

Станић М. 1955: Милија Станић, *Грестни* и *гребати*, НЈ н. с. VII/1–2, 31–38.

Станић М. 1958а: М[илија] Станић, Уз чланак Б. Милановића „О једном глаголском дублету“, НЈ н. с. IX/1–2, 43.

Станић М. 1958б: Милија Станић, О квантитету једног вокала презентске основе, НЈ н. с. IX/1–2, 73–75.

Станић М. 1958в: Мил[ија] Станић, О дужини вокала *и* у наставку *-ички*, НЈ н. с. IX/3–4, 116–119.

Станић М. 1959: Милија Станић, Из акцентологије, НЈ н. с. IX/7–10, 257–264.

Станић М. 1960: Милија Станић, Квантитет завршног самогласника компаратива прилога, НЈ н. с. X/3–6, 149–153.

Станић М. 1962: М[илија] Станић, О акценту вокатива неких именица, НЈ н. с. XII/3–6, 149–155.

Станић М. 1972: Милија Станић, Босанскохерцеговачки „Правописни приручник“, НЈ н. с. XIX/1, 53–64.

Станић М. 1975а: (Припремио Милија Станић), Научници и књижевници о Даничићу, НЈ н. с. XXI/3, 137–140.

Станић М. 1975б: Милија Станић, Акценат презимена на *-овић (-евић)* са двосложном и вишесложном основом, НЈ н. с. XXI/3, 172–183.

Станић М. 1976: М[илија] Станић, Још о промени именица типа *Раде*, НЈ н. с. XXII/3, 123–125.

Станић М. 1981: Милија Станић, Занимљива граматика – Милан Шипка: *Занимљива граматика*, изд. Школска књига, Загреб, 1981, 151 стр. –, НЈ н. с. XXV/3, 167–168. [Приказ]

Станић М. 1983: Милија Станић, Ђуричин или Ђурицин, НЈ н. с. XXVI/1, 57–58. [Питања и одговори]

Станић М. 1987: Милија Станић, Како да изговарамо Вуково презиме, НЈ н. с. XXVII/3–4, 285–287.

Станковић

Станковић 1986: Богољуб Станковић, Појаве недеклинирања географских имена у синтагми са номенклатурним термином, НЈ н. с. XXVII/1–2, 77–89.

Станојевић

Станојевић 1938а: Маринко Станојевић, Опера, НЈ VI/3, 88–89.

Станојевић 1938б: Маринко Станојевић, Појава новијих дублетних облика код неких именица, НЈ VI/9–10, 245–247.

Станојчић Ж.

Станојчић Ж. 1960а: Живојин Станојчић, Једна врста непотпуних реченица код савремених писаца, НЈ н. с. X/1–2, 29–43.

Станојчић Ж. 1960б: Живојин Станојчић, *Делити мишљење* и слични изрази, НЈ н. с. X/3–6, 156–164.

Станојчић Ж. 1963: Живојин Станојчић, Реч и контекст, НЈ н. с. XIII/3–5, 233–238.

Станојчић Ж. 1964: Живојин Станојчић, Стилске функције једног дијалектизма, НЈ н. с. XIV/1, 43–48.

Станојчић Ж. 1966: Живојин Станојчић, О двојаком облику предлога у секвенци *c/ca* + падежни облик, НЈ н. с. XV/5, 257–287.

Станојчић Ж. 1967а: Живојин Станојчић, Граматичка асоцијативна средства у делу *Хроника моје вароши* М. Настасијевића, НЈ н. с. XVI/1–2, 49–62.

Станојчић Ж. 1967б: Живојин Станојчић, Граматизоване потврдне/одричне категорије у књижевном српскохрватском језику, НЈ н. с. XVI/3, 147–157.

Станојчић Ж. 1970а: Живојин Станојчић, Придевске заменице са морфемом **-кь* одн. **-кь* у књижевном језику, НЈ н. с. XVIII/1–2, 103–109.

Станојчић Ж. 1970б: Живојин Станојчић, Прилог тумачењу конструкција типа *глад ме* и сл., НЈ н. с. XVIII/3, 162–168.

Станојчић Ж. 1971: Ж[ивојин] Станојчић, Одређивање језичког типа једног еуфемизма, НЈ н. с. XVIII/4–5, 229–234.

Станојчић Ж. 1972: Ж[ивојин] Станојчић, Чиниоци континуитета у књижевном језику (Синтагме просторних односа у језику писаца прелазних стилских епоха), НЈ н. с. XIX/1, 26–42.

Станојчић Ж. 1973–1974: Ж[ивојин] Станојчић, Језички часописи Института: Часописи Института за неколико последњих година (од 1960. до данас). Јужнословенски филолог од 1960 до данас, НЈ н. с. XX/1–5, 37–40.

Станојчић Ж. 1976: Живојин Станојчић, Речник и језичка култура. Поводом изласка из штампе последње књиге Рјечника ЈАЗУ, НЈ н. с. XXII/3, 95–97.

Станојчић Ж. 1982: Ж[ивојин] Станојчић, За континуитет у књижевном језику и у његовом усавршавању, НЈ н. с. XXV/4–5, 183–188.

Станојчић Ж. 1985: Живојин Станојчић, Извори супстанције и структуре српскохрватског књижевног језика (Речник језика Петра II Петровића Његоша, I–II, у редакцији академика М. Стевановића, Београд 1983), НЈ н. с. XXVI/4–5, 167–180.

Станојчић Ж. 1996: Живојин Станојчић, Из поетског језика М. Црњанског – у светлу Јакобсонових учења, НЈ н. с. XXXI/1–5, 171–178. | Summary [Стилистика]

Станојчић Ж. 1998: Живојин Станојчић, Из језика „Сеоба“ Милоша Црњанског (1), НЈ н. с. XXXII/3–4, 218–225. | Summary

Станојчић Ж. 1999а: Живојин Станојчић, О облицима компаратива придева *низак*, НЈ н. с. XXXIII/1–2, 36–41. | Summary [Граматика и нормативистика]

Станојчић Ж. 1999б: Живојин Станојчић, Из језика „Сеоба“ Милоша Црњанског (2), НЈ н. с. XXXIII/1–2, 149–154. | Summary [Лингвостилистика]

Станојчић Ж. 2002–2003: Живојин Станојчић, Милица Радовић Тешкић: *Именице с префиксима у српском језику*, Институт за српски језик САНУ, Библиотека Јужнословенског филолога, Нова серија, књ. 20, Београд 2002, стр. 216, НЈ н. с. XXXIV/3–4, 290–292. [Приказ]

Станојчић Ж. 2009: Живојин Станојчић, За рационалан прилаз нормирању језика – на једном примеру из српске синтаксе, НЈ н. с. XL/1–4, 9–12. | Summary

Станојчић Ж. 2011: Живојин Станојчић, Академик Асим Пецо (27. јул 1927 – 7. децембар 2011), НЈ н. с. XLII/3–4, 70–73. [In memoriam]

Станојчић Ж. 2013: Живојин С. Станојчић, Морфоолошка структура неких именица у творби модела са суфиксом *-киња*, НЈ н. с. XLIV/3–4, 17–23. [Граматика и правопис]

В. Ивић П. [et al.]. 1987; Ивић П. [et al.]. 1988а; Ивић П. [et al.]. 1988б

Станојчић С.

Станојчић С. 2012: Славко Станојчић, Дискурс описа са функцијом дефиниције, НЈ н. с. XLIII/3–4, 35–54. | Summary

Станојчић С. 2013: Славко Ж. Станојчић, Формирање дискурса основношколског уџбеника – законитости колокације и конкорданције, НЈ н. с. XLIV/1–2, 45–74.

Стевановић В.

Стевановић В. 1986: Вида Стевановић, Око алтернативне употребе двају облика у другом делу сложеног футура, НЈ н. с. XXVII/1–2, 118–124. [Дискусија и дописи]

Стевановић Ј.

Стевановић Ј. 2013: Јелена М. Стевановић, Фигуре хармоничног противуречја у изражавању средњошколаца, НЈ н. с. XLIV/1–2, 103–119.

Стевановић М.

Стевановић М. 1933а: Мих[аило] Стефановић [sic!], Наш књижевни језик у средњој школи, НЈ I/2, 38–43.

Стевановић М. 1933б: М[ихаило] Стевановић, Зашто *умотворина*, а не *умотворевина*, НЈ I/8, 242–244.

Стевановић М. 1934а: М[ихаило] Стевановић, Употреба предлога према, НЈ II/9–10, 273–276.

Стевановић М. 1934б: М[ихаило] Стевановић, Схватање важности српскохрватског језика у средњој школи, НЈ III/3, 71–77.

Стевановић М. 1935а: М[ихаило] Стевановић, *Одрични* и *учестали*, а не: *одречни* и *учестани*, НЈ III/6, 173–176.

Стевановић М. 1935б: М[ихаило] Стевановић, Инфинитив и свезица „да“ са презентом, НЈ III/9–10, 282–288.

Стевановић М. 1936: М[ихаило] Стевановић, Предикат збирних именица, НЈ IV/7, 202–206.

Стевановић М. 1937а: М[ихаило] Стевановић, Облик субјекта пасивних реченица, НЈ V/5–6, 157–164.

Стевановић М. 1937б: М[ихаило] Стевановић, Кога је рода именица *наочари*, НЈ V/7–8, 204–208.

Стевановић М. 1937в: М[ихаило] Стевановић, Једна употреба поредбене свезице „као“, НЈ V/7–8, 217–220.

Стевановић М. 1938а: М[ихаило] Стевановић, Употреба и значење предлога *због* и *ради*, НЈ VI/5–6, 139–150.

Стевановић М. 1938б: М[ихаило] Стевановић, Напоредна употреба заменице *који* и односних свезица: *да*, *где*, *како*, *те* и *што*, НЈ VI/7–8, 202–210.

Стевановић М. 1939: М[ихаило] Стевановић, Један прилог објашњењу значења имперфективног аориста, НЈ VII/4, 101–104.

Стевановић М. 1940: М[ихаило] Стевановић, Рефлексивни глаголи и променљивост радног глаголског придева, НЈ VII/7, 196–205.

- Стевановић М. 1949: М[ихаило] Стевановић, Двојство облика посесивних придева и заменица на -ов и -ин, НЈ н. с. I/1–2, 24–38.
- Стевановић М. 1950а: М[ихаило] Стевановић, Синтаксичка и стилска вредност предлога *с*, НЈ н. с. I/3–4, 108–115.
- Стевановић М. 1950б: М[ихаило] Стевановић, Постанак и значење именица на -*ло*, НЈ н. с. I/5–6, 180–190.
- Стевановић М. 1950в: М[ихаило] Стевановић, Транскрибовање неких македонских имена, НЈ н. с. I/7–8, 278–284.
- Стевановић М. 1950г: М[ихаило] Стевановић, Један нарочити облик глаголског прилога садашњег, НЈ н. с. I/9–10, 365–372.
- Стевановић М. 1950д: М[ихаило] Стевановић, Употреба заменице *свој*, НЈ н. с. II/1–2, 9–25.
- Стевановић М. 1950ђ: М[ихаило] Стевановић, О неким питањима савременог књижевног језика, НЈ н. с. II/3–4, 76–93.
- Стевановић М. 1951а: М[ихаило] Стевановић, Значење неких стихова из Његошеве Луце микрокозма, НЈ н. с. II/5–6, 162–167.
- Стевановић М. 1951б: М[ихаило] Стевановић, Деминутиви с наставком *-ић* (и *-чић*), НЈ н. с. III/1–2, 6–11.
- Стевановић М. 1951в: М[ихаило] Стевановић, Напоредна употреба заменица *који* и *чији* у посесивној служби, НЈ н. с. III/3–4, 91–97.
- Стевановић М. 1952а: М[ихаило] С[тевановић], Облици допуне уз глагол *лагати*, НЈ н. с. III/5–6, 154–159.
- Стевановић М. 1952б: М[ихаило] Стевановић, Неки акценатски дублети, НЈ н. с. III/7–8, 226–241.
- Стевановић М. 1952в: М[ихаило] Стевановић, Замаскирати, закамуфлирати... сконцентрисати, НЈ н. с. III/9–10, 303–308.
- Стевановић М. 1952г: М[ихаило] Стевановић, О једноме облику имперфекта и поводом њега, НЈ н. с. IV/1–2, 25–32.
- Стевановић М. 1952д: М[ихаило] Стевановић, Неки „спорни“ јекавизми, НЈ н. с. IV/3–4, 83–98.
- Стевановић М. 1953а: М[ихаило] Стевановић, За јединствен правопис српскохрватског језика, НЈ н. с. IV/5–8, 149–170.

- Стевановић М. 1953б: М[ихаило] С[тевановић], Око назива нашег језика, НЈ н. с. IV/9–10, 316–322.
- Стевановић М. 1953в: М[ихаило] Стевановић, Род и облици промене сложених скраћеница, НЈ н. с. V/1–2, 18–26.
- Стевановић М. 1953г: М[ихаило] Стевановић, Напоредна употреба инфинитива и презента са свезицом *да*, НЈ н. с. V/3–4, 85–102.
- Стевановић М. 1954а: М[ихаило] Стевановић, Напоредна употреба инфинитива и презента са свезицом *да* – наставак –, НЈ н. с. V/5–6, 165–185.
- Стевановић М. 1954б: М[ихаило] Стевановић, О данашњем акценту аориста, НЈ н. с. V/7–8, 250–263.
- Стевановић М. 1954в: М[ихаило] Стевановић, Акценат радног глаголског придева, НЈ н. с. V/9–10, 306–318.
- Стевановић М. 1954г: М[ихаило] Стевановић, Акценат трпног придева, НЈ н. с. VI/1–2, 7–19.
- Стевановић М. 1954д: М[ихаило] Стевановић, Анкета Летописа Матице српске, Новосадски договор о књижевном језику и правопису и његови закључци, НЈ н. с. VI/3–4, 74–90.
- Стевановић М. 1954ђ: М[ихаило] Стевановић, Поводом необичне употребе једног облика, НЈ н. с. VI/3–4, 109–115.
- Стевановић М. 1955а: М[ихаило] Стевановић, Новосадски договор према одзивима на њ, НЈ н. с. VI/5–6, 138–147.
- Стевановић М. 1955б: М[ихаило] Стевановић, О сложеницама типа „народнорепубликанац“ и поводом њих, НЈ н. с. VI/5–6, 153–159.
- Стевановић М. 1955в: М[ихаило] Стевановић, Сложени глаголски облик или сложеница, НЈ н. с. VI/7–10, 209–224.
- Стевановић М. 1955г: М[ихаило] Стевановић, Граница слога у речима српскохрв. језика, НЈ н. с. VII/1–2, 14–30.
- Стевановић М. 1955д: М[ихаило] Стевановић, О језику једног написа, НЈ н. с. VII/3–4, 69–86.
- Стевановић М. 1956а: М[ихаило] Стевановић, Још нешто о облику футура, НЈ н. с. VII/5–6, 140–152.

- Стевановић М. 1956б: М[ихаило] Стевановић, Глаголски облици пасива, НЈ н. с. VII/7–10, 205–216.
- Стевановић М. 1956в: М[ихаило] Стевановић, Две грешке код двојице писаца, НЈ н. с. VII/7–10, 254–259.
- Стевановић М. 1956г: М[ихаило] Стевановић, Императивне сложенице, НЈ н. с. VIII/1–2, 6–18.
- Стевановић М. 1956д: М[ихаило] Стевановић, Уз чланак проф. Љ. Јонкеа „Неколико ријечи о одјецима Новосадског састанка“, НЈ н. с. VIII/1–2, 23–27.
- Стевановић М. 1956ђ: М[ихаило] Стевановић, Измене у правопису српскохрватског језика, НЈ н. с. VIII/3–4, 71–85.
- Стевановић М. 1957а: М[ихаило] Стевановић, Око значења аориста, НЈ н. с. VIII/5–6, 128–144.
- Стевановић М. 1957б: М[ихаило] Стевановић, Одредбе самосталних речи, НЈ н. с. VIII/7–10, 205–225.
- Стевановић М. 1958а: М[ихаило] Стевановић, Реченице без развијених главних делова, НЈ н. с. IX/1–2, 5–23.
- Стевановић М. 1958б: М[ихаило] Стевановић, Још нешто о придевској функцији радног глаголског придева, НЈ н. с. IX/3–4, 86–92.
- Стевановић М. 1958в: М[ихаило] Стевановић, О аутентичности глагола *гракнути се* у једном Његошеву стиху, НЈ н. с. IX/5–6, 148–153.
- Стевановић М. 1959: М[ихаило] Стевановић, О језику у једном приказу и поводом тога језика, НЈ н. с. IX/7–10, 220–226.
- Стевановић М. 1960а: М[ихаило] Стевановић, Стварање дужине претходног самогласника или прелаз *л* у *о*, НЈ н. с. X/1–2, 1–9.
- Стевановић М. 1960б: М[ихаило] Стевановић, Александар Белић, НЈ н. с. X/3–6, 69–80.
- Стевановић М. 1960в: М[ихаило] Стевановић, О једном основном и неколика узгредна проблема – Поводом једне рецензије –, НЈ н. с. X/3–6, 108–138.
- Стевановић М. 1960г: М[ихаило] С[тевановић], Уз појаву новог правописа, НЈ н. с. X/7–10, 187–191.
- Стевановић М. 1960д: М[ихаило] Стевановић, *Ознака и одредба* као лингвистички термини, НЈ н. с. X/7–10, 247–251.

- Стевановић М. 1961а: М[ихаило] Стевановић, Прилози објашњењу принципа новог правописа, НЈ н. с. XI/1–2, 1–15.
- Стевановић М. 1961б: М[ихаило] Стевановић, Нови правопис и штампа, НЈ н. с. XI/3–4, 63–68.
- Стевановић М. 1961в: М[ихаило] Ст[евановић], Поводом чланка проф. др А. Костића, НЈ н. с. XI/3–4, 96–101.
- Стевановић М. 1961г: М[ихаило] Стевановић, Уз напомене о новоме правопису, НЈ н. с. XI/5–6, 162–179.
- Стевановић М. 1961д: М[ихаило] Стевановић, Падежне синтагме с предлогом *за*, НЈ н. с. XI/7–10, 207–225.
- Стевановић М. 1962а: М[ихаило] Стевановић, Рекција глагола и облици њихове допуне, НЈ н. с. XII/1–2, 1–11.
- Стевановић М. 1962б: М[ихаило] Стевановић, Ремећења језичких система и језичке норме, НЈ н. с. XII/3–6, 65–77.
- Стевановић М. 1962в: М[ихаило] Стевановић, Придевска служба трпног придева од глагола који немају тог облика, НЈ н. с. XII/7–10, 201–208.
- Стевановић М. 1963а: М[ихаило] Стевановић, За чување акценатског система књижевног језика, НЈ н. с. XIII/1–2, 1–10.
- Стевановић М. 1963б: М[ихаило] Стевановић, *Шта* и *што* у савременом српскохрватском језику, НЈ н. с. XIII/3–5, 127–136.
- Стевановић М. 1963в: М[ихаило] Стевановић, Придеви с наставцима *-ив* и *-љив*, НЈ н. с. XIII/3–5, 197–207.
- Стевановић М. 1964а: М[ихаило] Стевановић, Продуктивност неких наставака којима се граде *nomina agentis*, НЈ н. с. XIV/1, 1–19.
- Стевановић М. 1964б: М[ихаило] Стевановић, Радио-телевизија и језик, НЈ н. с. XIV/2–3, 150–155.
- Стевановић М. 1965а: М[ихаило] Стевановић, Неке лексичко-стилске разлике, а не језичке варијанте, НЈ н. с. XIV/4–5, 195–226.
- Стевановић М. 1965б: М[ихаило] Стевановић, Значење и функције генитивне синтагме с предлогом *од*, НЈ н. с. XIV/4–5, 239–262.
- Стевановић М. 1966а: М[ихаило] Стевановић, Синтагме с генитивом и предлогом *с(а)*, НЈ н. с. XV/1–2, 62–76.

- Стевановић М. 1966б: М[ихаило] Стевановић, Генитивне синтагме с предлогом *код* и неке њихове опозиције, НЈ н. с. XV/3–4, 158–179.
- Стевановић М. 1967а: М[ихаило] Стевановић, Једна синтагма с аблативним генитивом у стилској функцији поређења и епитета, НЈ н. с. XVI/1–2, 27–31.
- Стевановић М. 1967б: М[ихаило] Стевановић, Облици другог дела сложеног предиката као допуне безлично употребљеног глагола *требати*, НЈ н. с. XVI/4, 237–243.
- Стевановић М. 1967в: М[ихаило] Стевановић, За Вука и противу њега, НЈ н. с. XVI/5, 297–315.
- Стевановић М. 1968: М[ихаило] Стевановић, Употреба неких предлога са *а* на крају и без њега, НЈ н. с. XVII/1–2, 1–9.
- Стевановић М. 1969а: М[ихаило] Стевановић, Научно дело Александра Белића (Уз десетогодишњицу његове смрти), НЈ н. с. XVII/3, 109–124.
- Стевановић М. 1969б: М[ихаило] Стевановић, Језик у дневној штампи, НЈ н. с. XVII/4, 173–195.
- Стевановић М. 1969в: М[ихаило] Ст[евановић], Коректност језика је обавеза свих који пишу, НЈ н. с. XVII/5, 247–256.
- Стевановић М. 1970: М[ихаило] Ст[евановић], Стварање јединства књижевног језика Срба и Хрвата и данашње стање тог јединства, НЈ н. с. XVIII/1–2, 1–79.
- Стевановић М. 1971: М[ихаило] Стевановић, О потенцијалу П у књижевном језику, НЈ н. с. XVIII/4–5, 195–200.
- Стевановић М. 1972а: М[ихаило] Стевановић, Поводом једног случаја употребе енклитике између делова синтагме, НЈ н. с. XIX/1, 1–6.
- Стевановић М. 1972б: М[ихаило] Стевановић, С маргина двају прилога из два часописа, НЈ н. с. XIX/2–3, 134–141.
- Стевановић М. 1972в: М[ихаило] Стевановић, Око облика допуне једног израза из правне терминологије, НЈ н. с. XIX/2–3, 165–169.
- Стевановић М. 1973: М[ихаило] Стевановић, Немарност према језику у дневној штампи, НЈ н. с. XIX/4–5, 189–203.
- Стевановић М. 1973–1974а: М[ихаило] Стевановић, Институт за српскохрватски језик и програми његова рада, НЈ н. с. XX/1–5, 1–10.

Стевановић М. 1973–1974б: М[ихаило] Стевановић, Језички часописи Института: Оснивање часописа и њихов карактер – пре II светског рата и за 10 послератних година (1950–1960). Засебне књиге Института, НЈ н. с. XX/1–5, 23–31.

Стевановић М. 1975: М[ихаило] Стевановић, „Језички неспоразуми“, НЈ н. с. XXI/1–2, 1–6.

Стевановић М. 1976а: М[ихаило] Стевановић, Иако неопходна, ревизија нормe књижевног језика треба да се врши опрезно, НЈ н. с. XXII/1–2, 8–14.

Стевановић М. 1976б: М[ихаило] Стевановић, Поводом неких предлога за допуну правила о знацима интерпункције, НЈ н. с. XXII/3, 116–122.

Стевановић М. 1977: М[ихаило] Стевановић, Оглед о неким недостацима језика дневне штампе, НЈ н. с. XXIII/1–2, 54–64. [Језичка култура]

Стевановић М. 1978: М[ихаило] Стевановић, Поводом чланка: о скраћеницама и „нефонетичности“ нашег правописа, НЈ н. с. XXIII/3–4, 114–121. [Језичка култура]

Стевановић М. 1981: М[ихаило] Стевановић, Свака истоветност или сличност у два језика није позајмица, одн. утицај једног од њих на други, НЈ н. с. XXV/3, 111–117.

Стевановић М. 1984: Михаило Стевановић, Радосав Бошковић 1907–1983, НЈ н. с. XXVI/2–3, 73–82.

Стевовић И.

Стевовић И. 1950а: И[грутин] Стевовић, „У страха су велике очи“, НЈ н. с. II/1–2, 50–52.

Стевовић И. 1950б: И[грутин] Стевовић, Омски или омовски?, НЈ н. с. II/1–2, 59–64. [Одговори Уредништва]

Стевовић И. 1951а: И[грутин] Стевовић, Поводом претходног чланка, НЈ н. с. II/7–10, 296–299.

Стевовић И. 1951б: И[грутин] Стевовић, Разумети се у *шта* или у *чему*, НЈ н. с. III/3–4, 98–103.

Стевовић И. 1952: И[грутин] Стевовић, Ортопедисати – ортопедисање, НЈ н. с. IV/3–4, 128–133. [Писма уредништву]

Стевовић И. 1954: И[грутин] Стевовић, Акценат у изговору неких спикера Београдског радија, НЈ н. с. V/9–10, 349–353.

Стевовић И. 1967: И[грутин] Стевовић, Две сродне синтаксичке конструкције, НЈ н. с. XVI/1–2, 78–83.

Степанов

Степанов 2009: Страхиња Степанов, Рекцијски речник српско-хрватских глагола Балдура Панцера, НЈ н. с. XL/1–4, 97–103. [Приказ]

Стијовић Р.

Стијовић Р. 1996: Рада Стијовић, О компаративима придева с префиксима *о-* и *по-*, НЈ н. с. XXXI/1–5, 106–109. | Summary [Лексикологија и лексика]

Стијовић Р. 2004: Рада Стијовић, Српски језички приручник, НЈ н. с. XXXV/1–4, 155–158. [Приказ]

Стијовић Р. 2013: Рада Стијовић, Нова правописна решења – велико слово (предлог измена), НЈ н. с. XLIV/3–4, 25–30. [Граматика и правопис]

Стијовић С. в. Ивић П./Реметић/Стијовић С. 1998

Stojanov

Stojanov 1935: F. Stojanov, Naša pomorska terminologija, НЈ III/9–10, 264–269.

Стојановић Д.

Стојановић Д. 1937: Даринка А. Стојановић, Српскохрватски језик на нижем течајном испиту, НЈ V/7–8, 222–224. [Језик у школи]

Стојановић М.

Стојановић М. 1998: Милена Стојановић, Јован Ајдуковић: Русизми у српскохрватским речницима: принципи адаптације, речник, НЈ н. с. XXXII/3–4, 289–291. [Прикази и критике]

Стојановић в. Марјановић М.

Стојановић 2011: Милица Стојановић, Зборник радова *Језик, књижевност, промене: језичка истраживања*, НЈ н. с. XLII/1–2, 75–77. [Приказ]

Стојановић 2013а: Милица Стојановић, Глаголи рађања у српском језику, НЈ н. с. XLIV/1–2, 135–150.

Стојановић 2013б: Милица Стојановић, Зборник радова *Језик, књижевност, вредности: језичка истраживања*, НЈ н. с. XLIV/1–2, 163–167. [Приказ]

Сурдучки

Сурдучки 1983: Милан Сурдучки, Још једном о аналитичком компаративу у српскохрватском, НЈ н. с. XXVI/1, 25–33.

Сучевић

Сучевић 1951: Милован Сучевић, Још о слову *ј* пре Вука, НЈ н. с. III/3–4, 116–117.

Т

Танасић

Танасић 1993: Срето Танасић, Инструментал за живо у пасивним конструкцијама, НЈ н. с. XXIX/3–4, 173–181. | Резюме

Танасић 1995–1996: Срето Танасић, О употреби глагола *требати*, НЈ н. с. XXX/1–5, 44–52. | Резюме [Прилози граматичкој и нормативној обради српског језика]

Танасић 1996: Срето Танасић, Глагол између рјечника и синтаксе, НЈ н. с. XXXI/1–5, 24–34. | Резюме [Граматика и правопис]

Танасић 1997: Срето Танасић, Конструкција *под* + *акузатив* с временским значењем, НЈ н. с. XXXII/1–2, 38–43. | Summary [Граматика]

Танасић 1999: Срето Танасић, Временска употреба конструкција *на* + *акузатив* и *у* + *акузатив* са именицама које значе годишње доба, НЈ н. с. XXXIII/1–2, 15–23. | Резюме [Граматика и нормативистика]

Танасић 2000: Срето Танасић, Из савремене руске србистике (В. П. Гутков, Славистика. Србистика, Москва, Издање МГУ, 1999), НЈ н. с. XXXIII/3–4, 333–337. [Приказ]

Танасић 2001: Срето Танасић, Стандардни језик и дијалекти, НЈ н. с. XXXIV/1–2, 123–130. | Резюме [Језичка култура и нормативистика]

Танасић 2002–2003: Срето Танасић, Уз четврту књигу Лингвистичких огледа Милке Ивић, НЈ н. с. XXXIV/3–4, 281–285. [Приказ]

Танасић 2004: Срето Танасић, Нови језички савјетник, НЈ н. с. XXXV/1–4, 163–166. [Приказ]

Танасић 2005: Срето Танасић, Милорад Радовановић: *Планирање језика и други списи*, НЈ н. с. XXXVI/1–4, 146–149. [Приказ]

Танасић 2007а: Срето Танасић, Два наша јубилеја. Седамдесет пет година *Нашег језика* и шездесет година Института, НЈ н. с. XXXVIII/1–4, 1–4.

Танасић 2007б: Срето Танасић, Из проблематике реченица с везницима *кад*, *док* и *чим*, НЈ н. с. XXXVIII/1–4, 15–26. | Резюме

- Танасић 2007в: Срето Танасић, Шеста књига *Лингвистичких огледа* Милке Ивић, НЈ н. с. XXXVIII/1–4, 107–110. [Приказ]
- Танасић 2007г: Срето Танасић, Богдан Ј. Дабић (1935–2007), НЈ н. с. XXXVIII/1–4, 143–144. [In memoriam]
- Танасић 2008: Срето Танасић, Нова истраживања језичке слике стварности, НЈ н. с. XXXIX/1–4, 101–103. [Приказ]
- Танасић 2009а: Срето Танасић, Мјесто *Нашег језика* у изучавању српског стандардног језика. Поводом XL књиге нове серије, НЈ н. с. XL/1–4, 3–5. | Summary
- Танасић 2009б: Срето Танасић, Темелји модерне српске синтаксе. Једно подсећање на Ђуру Даничића, НЈ н. с. XL/1–4, 53–59. | Резюме
- Танасић 2009в: Срето Танасић, Један одлазак: Егон Фекете (1931 – 15. март 2009), НЈ н. с. XL/1–4, 149–150. [In memoriam]
- Танасић 2010а: Срето Танасић, Др Драго Ћупић (19. март 1932 – 18. јун 2010), НЈ н. с. XLI/1–2, 81–83. [In memoriam]
- Танасић 2010б: Срето Танасић, Александар Белић и Институт за српски језик, НЈ н. с. XLI/3–4, 107–111. | Резюме [Прилог / Повод (у Садржају)]
- Танасић 2011а: Срето Танасић, Вељко Брборић: *Правопис и школа*, НЈ н. с. XLII/1–2, 61–65. [Приказ]
- Танасић 2011б: Срето Танасић, Милка Ивић (1923–2011), НЈ н. с. XLII/1–2, 87–92. [In memoriam]
- Танасић 2011в: Срето Танасић, Милан Шипка (1931–2011), НЈ н. с. XLII/3–4, 67–69. [In memoriam]
- Танасић 2012а: Срето Танасић, Ново о директном објекту у српском језику. Нада Арсенијевић, *Падежи правог објекта у стандардном српском језику*, НЈ н. с. XLIII/1–2, 113–115. [Приказ]
- Танасић 2012б: Срето Танасић, Гордана Вушовић Радивојевић (24. фебруар 1934 – 5. април 2012), НЈ н. с. XLIII/1–2, 121–122. [In memoriam]
- Танасић 2012в: Срето Танасић, Часопис *Наш језик* и српски стандардни (књижевни) језик (Поводом 80 година од покретања), НЈ н. с. XLIII/3–4, 3–10. [Јубилеј]

Танасић 2013: Срето З. Танасић, *Јужнословенски филолог* у српској филологији, НЈ н. с. XLIV/3–4, 3–15. [Поводи]

Танасковић

Танасковић 1975а: Дарко Танасковић, Писање арапских речи у српскохрватском језику, НЈ н. с. XXI/4–5, 240–254.

Танасковић 1975б: Д[арко] Танасковић, Неколико примера транскрипције арапских имена, НЈ н. с. XXI/4–5, 266–267. [Прилози и дискусија]

Тарановски

Тарановски 1950а: К[ирил] Т[арановски], О писању руских имена по оцу, НЈ н. с. I/5–6, 237–238.

Тарановски 1950б: К[ирил] Тарановски, О једносложним речима у српском стиху, НЈ н. с. II/1–2, 26–41.

Тарановски 1954: К[ирил] Т[арановски], Вокално *н* у нашем књижевном изговору, НЈ н. с. V/7–8, 267–268.

Тарановски 1955: К[ирил] Тарановски, Међународни славистички састанак у Београду (15–21 септембра 1955), НЈ н. с. VII/1–2, 41–50.

Терзић

Терзић 1955: Б[огдан] Терзић, Првак „Бољшег театра“, НЈ н. с. VI/7–10, 258–260.

Тешић В.

Тешић В. 1989: Весна Тешић, Из новије лексике: 1. *Исходати 2 часа, истрчати 9,85 секунди* и сл., НЈ н. с. XXVIII/3, 187–189.

Тешић М.

Тешић М. 1975: Милосав Тешић, Подаци анкете о акценту презимена на *-овић* (*-евић*), НЈ н. с. XXI/3, 186–193.

Тешић М. 1976: Милосав Тешић, Речник САНУ као путоказ за правилан однос према туђицама, НЈ н. с. XXII/1–2, 64–67. [Текућа питања језичке културе]

Тешић М. 1977: Милосав Тешић, Латинско *fundamentum* у једном народном говору, НЈ н. с. XXIII/1–2, 53. [Из живота речи]

Тиргова

Тиргова 1990: Галина П. Тиргова, Још једном о творбеном статусу именица *баснодром*, *ракетодром*, НЈ н. с. XXVIII/4–5, 309–312. | Summary

Томић Б. в. Мојсиловић

Томић Б. 2013: Бојана Томић, *Научни састанак слависта у Вукове дане 41/3*, НЈ н. с. XLIV/3–4, 77–82. [Приказ]

Томић Д.

Томић Д. 2007: Дина Томић, Јелица Јокановић Михајлов: *Акцент и интонација говора на радију и телевизији*, Библиотека Књижевност и језик, књига 14, Друштво за српски језик и књижевност Србије, Београд, 2006, 279 стр, НЈ н. с. XXXVIII/1–4, 129–132. [Приказ]

Трифунковић

Трифунковић 1960: Ђорђе Трифунковић, *Свила тавлија*, НЈ н. с. X/1–2, 64–65.

Тодоровић

Тодоровић 1935: Д[оброслав] Б. Тодоровић, Прилог питању о називима кукуруза, НЈ IV/1, 8–11.

Тодоровић 1936: Д[оброслав] Б. Тодоровић, Поводом погрешно проширене употребе речи „бразда“, НЈ V/1, 11–14.

Тодоровић 1939: Д[оброслав] Б. Тодоровић, Прилог објашњењу назива „кикерики“, НЈ VII/1, 21–24.

Тројановић

Тројановић 1934: С[има] Тр[ојановић], О значењу неких речи и израза, НЈ III/3, 88–89. [Ситни прилози]

Тројановић 1935а: С[има] Тр[ојановић], О нашим варивима, НЈ III/5, 150–151. [Ситни прилози]

Тројановић 1935б: С[има] Тр[ојановић], Клиске, НЈ III/8, 251–252. [Ситни прилози]

Туџан

Туџан 1934а: Fran J. Tuđan, *Kritik ili kritičar*, НЈ II/5, 133–134.

Туџан 1934б: Fran J. Tuđan, *O jednom principskom pitanju*, НЈ III/1, 19–22.

Ћ

Ћеклић

Ћеклић 2013: Нина С. Ћеклић, Типови епизеуксичких и еналептичких структура у стандардном српском језику, НЈ н. с. XLIV/3–4, 31–47. [Грамматика и правопис]

Ћирић

Ћирић 1989: Сања Ћирић, Из новије лексице: 2. *Баснодром*, НЈ н. с. XXVIII/3, 189–190.

Ћирковић

Ћирковић 1985: Милорад Ћирковић, Негација уз инфинитив и рјечцу *да* + презент, НЈ н. с. XXVI/4–5, 261–263. [Дописи и питања]

Ћорић

Ћорић 1984: Божо Ћорић, Етник, ктетик и норма (поводом облика *Козарчанин* и *козарачки*), НЈ н. с. XXVI/2–3, 152–159.

Ћорић 2000: Божо Ћорић, Суфикс *-ист/a/* у српском стандардном језику, НЈ н. с. XXXIII/3–4, 211–235. | Резюме [Граматика и нормативистика]

Ћупић

Ћупић 1977: Драго Ћупић, Употреба и семантичка вриједност глагола *умријети* и *преминути*, НЈ н. с. XXIII/1–2, 49–52. [Из живота речи]

Ћупић 1980а: Драго Ћупић, Бринемо ли се довољно о језику, НЈ н. с. XXIV/3, 152–161. [Језичка култура]

Ћупић 1980б: Драго Ћупић, Једна непотпуна синтагматска детерминација, НЈ н. с. XXIV/3, 169–172. [Језичка култура]

Ћупић 1985: Д[раго] Ћупић, Четврт века од смрти Александра Белића, НЈ н. с. XXVI/4–5, 282. [Спомени]

Ћупић 1995–1996: Д[раго] Ћупић, Ђуро Даничић (Поводом 170. годишњице рођења), НЈ н. с. XXX/1–5, 1–14. | Резюме [Спомени]

Ћупић 1996: Драго Ћупић, Митар Пешикан (1927–1996), НЈ н. с. XXXI/1–5, 1–7. [In memoriam]

Ћупић 2009: Драго Ћупић, Ирена Грицкат Радуловић (19. 1. 1922 – 7. 4. 2009), НЈ н. с. XL/1–4, 147–148. [In memoriam]

У

Ујчић

Ујчић 1935: Тугомил Ујчић, Матерњи језик у говору и раду наставника, НЈ IV/1, 20–23.

Ујчић 1936а: Тугомил Ујчић, Важност српскохрватских писмених задатака у средњој школи, НЈ IV/4, 119–121.

Ујчић 1936б: Тугомил Ујчић, Читанка српскохрватског језика у нижим разредима средњих школа, НЈ IV/8, 245–253. [Језик у школи]

Ујчић 1936в: Тугомил И. Ујчић, О називима за занатлишка и друга занимања, НЈ V/3, 79–84.

Уредништво

Уредништво 1933а: Уредништво *Нашег језика*, Наша реч, НЈ I/1, 1–3.

Уредништво 1933б: Уредништво *Нашег језика*, Шта ми хоћемо?, НЈ I/4, 97–100.

Уредништво 1933в: Уредништво *Нашег језика*, Неколико начелних питања, НЈ I/4, 100–110.

Уредништво 1933г: Уредништво *Нашег језика*, Неколико начелних питања, наставак, НЈ I/5, 129–143.

Уредништво 1933д: Уредништво „Нашег језика“, После прве године, НЈ I/10, 289–295.

Уредништво 1934а: Уредништво *Нашег језика*, Читаоцима, НЈ II/9–10, 284–285.

Уредништво 1934б: Уредништво *Нашег језика*, О једном књижевном изговору, НЈ III/2, 35–36.

Уредништво 1935а: Уредништво „Нашег језика“, Т. Маретић, НЈ III/4, 97–98.

Уредништво 1935б: Уредништво *Нашег језика*, Из једног писма Франа Мажуранића, НЈ III/5, 152. [Ситни прилози]

Уредништво 1937: Уредништво Н[ашег] Језика, У славу Вукову!, НЈ VI/1–2, 1–2.

Уредништво 1940: Уредништво *Нашег језика*, Поводом писања о нашем књижевном језику, НЈ VII/8, 225–226.

Уредништво 1949а: Уредништво *Нашег језика*, Пред новим задацима, НЈ н. с. I/1–2, 1–6.

Уредништво 1949б: Уредништво, Мразови: мразеви; носови: носеви и сл. III, НЈ н. с. I/1–2, 53–54.

Уредништво 1949в: Уредништво, Позив стручњацима и читаоцима! (Формалистичко или стварно проучавање матерњег језика у школама), НЈ н. с. I/1–2, 70–71.

Уредништво 1950а: Уредништво, Уз педесетогодишњицу наставничког рада професора А. Белића, НЈ н. с. I/3–4, 73–74.

Уредништво 1950б: Из уредништва, Читаоцима и пријатељима нашег часописа, НЈ н. с. I/7–8, 341–342.

Уредништво 1950в: Уредништво Нашег језика, Читаоцима и пријатељима нашег часописа, НЈ н. с. I/9–10, 381.

Уредништво 1951а: Уредништво, У интересу што боље књиге, НЈ н. с. II/5–6, 151–154.

Уредништво 1951б: Ур[едништво], „У интересу што боље књиге“, НЈ н. с. III/1–2, 39–45.

Уредништво 1955: Ур[едништво], *Грепсти и гребати*, НЈ н. с. VII/1–2, 39–40.

Уредништво 1958: Уредништво, Д-р Јован Радуловић, НЈ н. с. IX/1–2, 80.

Уредништво 1963: Ур[едништво], О облику и дефлекцији имена места типа *Бошњане, Рибаре* у савременом књижевном језику, НЈ н. с. XIII/3–5, 168.

Уредништво 1975: [Уредништво Нашег језика], Уз годишњицу смрти проф. Миливоја Павловића. Библиографија радова пок. проф. Миливоја Павловића у „Нашем језику“, НЈ н. с. XXI/3, 198–199. [Спомени]

Уредништво 1976: [Уредништво Нашег језика], Берислав Николић, НЈ н. с. XXII/1–2, 86–91. [Спомени]

Уредништво 1988а: [Уредништво Нашег језика], О отвореним друштвеним проблемима нашег језика – Оцене са стручног састанка Института за српскохрватски језик –, НЈ н. с. XXVIII/1–2, 3–7.

Уредништво 1988б: [Уредништво Нашег језика], Потреба заштите ћирилице, НЈ н. с. XXVIII/1–2, 8–10.

Уредништво 1989: [Уредништво Нашег језика], Предлог поправке амандмана XXVI на Устав СР Србије, НЈ н. с. XXVIII/3, 191–193.

Уредништво 1990: [Уредништво Нашег језика], Став САНУ о језику (уз расправу о језичким одредбама у уставу СР Хрватске), НЈ н. с. XXVIII/4–5, 197–199. | Summary

Уредништво 2013: [Уредништво Нашег језика], Закључно саопштење са Научног скупа *Српски језик и актуелна питања језичке политике*, НЈ н. с. XLIV/3–4, 97–99. [Прилог]

Ф

Фекете

Фекете 1962: Егон Фекете, О семантичкој диференцијацији облика *загризен* и *загрижен*, НЈ н. с. XII/1–2, 41–46.

Фекете 1967а: Е[гон] Фекете, Облици допуна уз глаголе: *свирати*, *гудети*, *дувати*, *ударати* и сл., НЈ н. с. XVI/1–2, 63–77.

Фекете 1967б: Е[гон] Фекете, Одрозити се „на стандард“ или „на стандарду“, НЈ н. с. XVI/3, 205–210.

Фекете 1969: Е[гон] Фекете, Оскврнавити, оскрнавити, оскрнавити и слична лексичка образовања у нашем језику, НЈ н. с. XVII/4, 207–230.

Фекете 1971: Е[гон] Фекете, Нешто о дефлексији властитих именица страног порекла у нашем језику, НЈ н. с. XVIII/4–5, 250–262.

Фекете 1978: Егон Фекете, Семантичке разлике и употребне вредности придева *српски* и *србијански*, НЈ н. с. XXIII/5, 199–209.

Фекете 1980: Е[гон] Фекете, Дистинктивна вредност придевских облика *писан*, *писани* и *писмен*, *писмени*, НЈ н. с. XXIV/3, 163–169. [Језичка култура]

Фекете 1984: Егон Фекете, Допринос српских писаца стварању књижевног језика у другој половини XIX века, НЈ н. с. XXVI/2–3, 83–93.

Фекете 1987: Егон Фекете, Стандардни српскохрватски језик у оквиру савремених двојезичних речника (са српскохрватским као првим језиком), НЈ н. с. XXVII/3–4, 161–170.

Фекете 1994: Егон Фекете, О читању скраћеница, НЈ н. с. XXIX/5, 327–331. | Zusammenfassung

Фекете 1995–1996: Егон Фекете, Страни лексички елементи и ћирилично писмо, НЈ н. с. XXX/1–5, 53–62. | Zusammenfassung [Прилози граматичкој и нормативној обради српског језика]

Фекете 1996: Егон Фекете, Неке правописне дилеме (Питања и одговори), НЈ н. с. XXXI/1–5, 65–70. | Zusammenfassung [Граматика и правопис]

Фекете 1997: Егон Фекете, Поводом петнаестог тома Речника САНУ, НЈ н. с. XXXII/1–2, 45–51. | Zusammenfassung [Лексикологија и лексика]

Фекете 1998: Егон Фекете, Лингвистички ентузијазам (Владимир Недељковић, Језички тренутак), НЈ н. с. XXXII/3–4, 283–288. [Прикази и критике]

Фекете 2000а: Егон Фекете, О граматичко-семантичким проблемима исказа *стало ми је до некога / до нечега*, НЈ н. с. XXXIII/3–4, 188–197. | Zusammenfassung [Граматика и нормативистика]

Фекете 2000б: Егон Фекете, О *Речнику* Милоша Московљевића, НЈ н. с. XXXIII/3–4, 338–342. [Приказ]

Фекете 2007: Егон Фекете, Славко Вукомановић: *Српски језик и његов развој*, изд. Завод за уџбенике, Београд 2006, стр. 255 + Додатак: Азбучни ред слова и њихови називи; Бан Кулин: Повеља о пријатељству и трговини; Потписи великог жупана Стефана Немање и кнеза Мирослава, НЈ н. с. XXXVIII/1–4, 126–128. [Приказ]

Х

Хаџић

Хаџић 1995–1996: Ибрахим Хаџић, Новозабележена народна имена гљива, НЈ н. с. XXX/1–5, 96–108. | Резюме [Лексикологија и лексика]

Нрасте

Нрасте 1938а: Мате Нрасте, О употреби запете у наредним реџеницама у среднјошколским уџбеницама, НЈ VI/5–6, 156–161.

Нрасте 1938б: М[ате] Нрасте, О именуима места у Далмацији, НЈ VI/9–10, 266–268.

Ц

Цар

Цар 1933: Марко Цар, Антологија ружнога, НЈ II/1, 9–12.

Цвијетић

Цвијетић 1982: Ратомир Цвијетић, О једном случају употребе предлога с(а), НЈ н. с. XXV/4–5, 269–272. [Језичка култура]

Цвијић

Цвијић 1966: Олга Цвијић, Употреба суфикса *-је* у језику неких српских и хрватских романтичарских песника, НЈ н. с. XV/5, 288–294.

Цвијић 1970: Олга Цвијић, Однос основе и наставка -овати, -исати, -ирати глагола страног порекла, НЈ н. с. XVIII/3, 131–161.

Цвијовић

Цвијовић 2011: Драгана Цвијовић, О лексичким спојевима с именицом *мода* и придевом *модни*, НЈ н. с. XLII/3–4, 39–45. | Резюме

В. Настановић; Живановић В./Спасојевић М./Цвијовић/Спасојевић А. 2012

Ч

Чапек

Чапек 1936: Карел Чапек, О суперлативу, НЈ IV/4, 122–123. [Ситни прилози]

Чаркић

Чаркић 1988а: Милосав Ж. Чаркић, Епистоларни стил Вука Караџића, НЈ н. с. XXVII/5, 324–331.

Чаркић 1988б: Милосав Ж. Чаркић, Гласовна структура риме и њена функција у поезији Бранка Миљковића, НЈ н. с. XXVIII/1–2, 25–41.

Чаркић 1990: Милосав Ж. Чаркић, Фонолошка структура риме и неки аспекти њене реализације у поезији Десанке Максимовић, НЈ н. с. XXVIII/4–5, 262–287. | Summary

Чаркић 1991: Милосав Ж. Чаркић, Гласовна структура стиха, НЈ н. с. XXIX/1–2, 96–111. | Summary

Чаркић 1993: Милосав Ж. Чаркић, Песничке метафоре Бранка Радичевића, НЈ н. с. XXIX/3–4, 197–228. | Резюме

Чаркић 1995–1996: Милосав Ж. Чаркић, Стилистика на српском језичком подручју – кратак историјски преглед –, НЈ н. с. XXX/1–5, 109–121. | Résumé [Општа питања књижевног језика]

Чаркић 1996: Милосав Ж. Чаркић, *Стил* – појам и дефиниција, НЈ н. с. XXXI/1–5, 179–184. | Summary [Стилистика]

Чаркић 1997: Милосав Ж. Чаркић, Развојни правци српске лингвистике текста, НЈ н. с. XXXII/1–2, 98–119. | Summary [Језик и стил]

Чаркић 1998: Милосав Ж. Чаркић, Поетска функција језика, НЈ н. с. XXXII/3–4, 240–249. | Résumé

Чаркић 1999: Милосав Ж. Чаркић, Неки стилистичко-семантички аспекти дисторзије придева у поетским структурама, НЈ н. с. XXXIII/1–2, 138–148. | Резюме [Лингвостилистика]

Чигоја

Чигоја 2000а: Бранкица Чигоја, Настанак и структура српског књижевног језика, НЈ н. с. XXXIII/3–4, 279–294. | Резюме [Историја књижевног језика]

Чигоја 2000б: Бранкица Чигоја, Отворена књига (Милан Шипка, *Зашто се каже?*, Популарна лингвистика 3, ЦПЈ Београд / Прометеј, Нови Сад 1998, 272), НЈ н. с. XXXIII/3–4, 343–344. [Приказ]

Чигоја 2002–2003: Бранкица Чигоја, Александар Младеновић: *Повеље кнеза Лазара (текст, коментари, снимци)*, Чигоја штампа, Београд, 2003, 349 стр, НЈ н. с. XXXIV/3–4, 286–289. [Приказ]

Ш

Шамић

Шамић 1961: Мидхат Шамић, Нека запажања о правилима новог *Правописа* у вези с писањем туђих имена, НЈ н. с. XI/7–10, 249–254.

Шамић 1964: М[идхат] Шамић, Неколико допуна о употреби интерпункцијских знакова. Питања за дискусију, НЈ н. с. XIV/1, 55–61.

Шаулић

Шаулић 1950: Аница Шаулић, О значењу речи *пестии*, НЈ н. с. II/1–2, 42–45.

Шаулић 1951а: Аница Шаулић, Језичко значење и пословице, НЈ н. с. II/5–6, 196–201.

Шаулић 1951б: Аница Шаулић, Која смрт храни, другој не да, НЈ н. с. II/7–10, 311–312.

Шаулић 1957: Аница Шаулић, Прилог лексици народних говора, НЈ н. с. VIII/7–10, 269–285.

Шипка Д.

Шипка Д. 1988: Данко Шипка, Контекст и типови лексичке хомонимичности, НЈ н. с. XXVIII/1–2, 55–59.

Шипка Д. 1990: Данко Шипка, Симетрија и асиметрија у антонимским релацијама, НЈ н. с. XXVIII/4–5, 295–301. | Summary

Шипка Д. 2004: Данко Шипка, Статистички и кориснички оријентисана граматика: пример именица мушког рода, НЈ н. с. XXXV/1–4, 13–22. | Summary [Књижевни језик]

Шипка Д. 2011: Данко Шипка, Ђорђе Оташевић, *Тематски речник српског језика 1*, НЈ н. с. XLII/1–2, 67–69. [Приказ]

Шипка М.

Шипка М. 1998: Милан Шипка, Књижевни и/или стандардни језик (прилог појмовно-термиолошком разграничењу), НЈ н. с. XXXII/3–4, 250–258. | Summary

Шипка М. 2000: Милан Шипка, *Летилица или лет(ј)елица?* (За чвршће критеријуме нормирања), НЈ н. с. XXXIII/3–4, 244–253. | Summary [ГраMATика и нормативистика]

Шипка М. 2001: Милан Шипка, О ктетицима *српски* и *србијански* у свјетлу лексичко-семантичке норме, НЈ н. с. XXXIV/1–2, 111–122. | Summary [Језичка култура и нормативистика]

Шипка М. 2002–2003а: Милан Шипка, Предлог кодекса употребе српског стандардног језика, НЈ н. с. XXXIV/3–4, 253–271. | Summary [Прилози]

Шипка М. 2002–2003б: Милан Шипка, *Jezik i demokratizacija (Zbornik radova)*, Sarajevo: Institut za jezik, 2001. – 348 str, НЈ н. с. XXXIV/3–4, 293–310. [Приказ]

Шипка М. 2004: Милан Шипка, Придеви с наставком *-иџни*, НЈ н. с. XXXV/1–4, 30–45. | Summary [Књижевни језик]

Шипка М. 2006: Милан Шипка, Необразложени изузетак „млазњак“, НЈ н. с. XXXVII/1–4, 5–13. | Summary

Шипка М. 2007: Милан Шипка, Џус, ћус и дјус, НЈ н. с. XXXVIII/1–4, 27–34. | Summary

Шипка М. 2008а: Милан Шипка, Велико слово „из поштовања“, НЈ н. с. XXXIX/1–4, 5–17. | Summary

Шипка М. 2008б: Милан Шипка, Творба, значење и деклинација именица на *-ист(а)*, НЈ н. с. XXXIX/1–4, 19–33. | Summary

Шипка М. 2009: Милан Шипка, Значење и употреба глагола *захвалити (се)*, НЈ н. с. XL/1–4, 25–31. | Summary

Шипка М. 2010а: Милан Шипка, Геминација у српском језику, НЈ н. с. XLI/1–2, 9–21. | Summary

Шипка М. 2010б: Милан Шипка, С Ђириловом или с Ђириловим? (О деклинацији презимена с наставком *-ов*, *-ев*, *-ин* у српском језичком стандарду), НЈ н. с. XLI/3–4, 63–73.

Шипка М. 2011а: Милан Шипка, Творба и значење именица на *-л(а)ц* и *-тељ* у српском језичком стандарду, НЈ н. с. XLII/1–2, 3–12. | Summary

Шипка М. 2011б: Милан Шипка, Структура и значење ироничних фразема у српском језику, НЈ н. с. XLII/3–4, 25–28. | Summary

Шкриванић

Шкриванић 1953: Г[авро] Шкриванић, Прилози за разјашњење извесних назива оружја у народним умотворинама, НЈ н. с. V/1–2, 52–60.

Шкриванић 1955: Г[авро] Шкриванић, Прилог за разјашњење неких назива оружја у народним умотворинама, НЈ н. с. VII/3–4, 121–124.

Шљивић Шимшић

Шљивић Шимшић 1957: Б[иљана] Шљивић-Шимшић, *Неретвански* или *неретљански*, НЈ н. с. VIII/5–6, 189–195.

Шљивић Шимшић 1960: Биљана Шљивић-Шимшић, Облик инстр. једн. именица м. р. на сугласник, НЈ н. с. X/7–10, 252–260.

Шљивић Шимшић 1962: Биљана Шљивић-Шимшић, О неким искуствима из рада са француским студентима, НЈ н. с. XII/1–2, 25–34.

Шоћ

Шоћ 1950: Перо Шоћ, Косир, косијер; Снијег...; Дублијер – дуплир, НЈ н. с. I/5–6, 253–255.

Штрбац

Штрбац 2005: Гордана Штрбац, О једном типу морфосинтаксичког речника, НЈ н. с. XXXVI/1–4, 76–85. | Summary

Штрбац 2008: Гордана Штрбац, О принципима за израду речника колокација у српском језику, НЈ н. с. XXXIX/1–4, 53–67. | Summary

Штрбац 2011: Гордана Штрбац, Префиксација и рекција комуникативних глагола (на примеру глагола *говорити* и његових префиксала), НЈ н. с. XLII/1–2, 13–23. | Summary

Šurmin

Šurmin 1936a: Đuro Šurmin, Protiv kvarenja narodnog jezika, HJ IV/5, 141–142.

Šurmin 1936b: Đuro Šurmin, Protiv kvarenja našega narodnoga jezika, HJ V/3, 69–75.

Шћепановић

Шћепановић 1998a: М[ихаило] Шћепановић, Др Петар Ђукановић (31. III 1949 – 24. XI 1998), HJ н. с. XXXII/3–4, 301–302. [In memoriam]

Шћепановић 1998б: М[ихаило] Шћепановић, Објављени радови П. Ђукановића, HJ н. с. XXXII/3–4, 302–303. [Библиографија]

Рубрика Језичке поуке

ЛП 1933а: Језичке поуке, HJ I/1, 28–33.

ЛП 1933б: Језичке поуке, HJ I/2, 58–64.

ЛП 1933в: Језичке поуке, HJ I/3, 86–91.

ЛП 1933г: Језичке поуке, HJ I/4, 122–126.

ЛП 1933д: Језичке поуке, HJ I/5, 154–158.

ЛП 1933ђ: Језичке поуке, HJ I/6, 178–187.

ЛП 1933е: Језичке поуке, HJ I/7, 219–224.

ЛП 1933ж: Језичке поуке, HJ I/8, 245–251.

ЛП 1933з: Језичке поуке, HJ I/9, 283–287.

ЛП 1933и: Језичке поуке, HJ II/1, 27–31.

ЛП 1933ј: Језичке поуке, HJ II/2, 55–60.

ЛП 1933к: Језичке поуке, HJ II/3, 87–93.

ЛП 1933л: Језичке поуке, HJ II/4, 117–124.

ЛП 1934а: Језичке поуке, HJ II/5, 154–158.

ЛП 1934б: Језичке поуке, HJ II/6, 185–190.

ЛП 1934в: Језичке поуке, HJ II/7, 215–221.

ЛП 1934г: Језичке поуке, HJ II/8, 252–255.

ЛП 1934д: Језичке поуке, HJ III/1, 27–30.

ЛП 1934ђ: Језичке поуке, HJ III/2, 60–63.

ЛП 1934е: Језичке поуке, HJ III/3, 91–95.

ЛП 1935а: Језичке поуке, HJ III/4, 122–125.

ЛП 1935б: Језичке поуке, НЈ III/5, 155–158.
ЛП 1935в: Језичке поуке, НЈ III/6, 187–190.
ЛП 1935г: Језичке поуке, НЈ III/7, 220–224.
ЛП 1935д: Језичке поуке, НЈ III/8, 253–256.
ЛП 1935ђ: Језичке поуке, НЈ IV/2, 60–63.
ЛП 1935е: Језичке поуке, НЈ IV/3, 92–94.
ЛП 1936а: Језичке поуке, НЈ IV/4, 126–128.
ЛП 1936б: Језичке поуке, НЈ IV/5, 156–159.
ЛП 1936в: Језичке поуке, НЈ IV/6, 190–192.
ЛП 1936г: Језичке поуке, НЈ IV/7, 221–224.
ЛП 1936д: Језичке поуке, НЈ IV/8, 255–256.
ЛП 1936ђ: Језичке поуке, НЈ IV/9–10, 283–288.
ЛП 1936е: Језичке поуке, НЈ V/1, 29–32.
ЛП 1936ж: Језичке поуке, НЈ V/2, 60–63.
ЛП 1936з: Језичке поуке, НЈ V/3, 90–93.
ЛП 1937а: Језичке поуке, НЈ V/4, 124–125.
ЛП 1937б: Језичке поуке, НЈ V/5–6, 182–186.
ЛП 1937в: Језичке поуке, НЈ V/7–8, 248–253.
ЛП 1937г: Језичке поуке, НЈ VI/1–2, 61–64.
ЛП 1938а: Језичке поуке, НЈ VI/3, 94–96.
ЛП 1938б: Језичке поуке, НЈ VI/4, 125–128.
ЛП 1938в: Језичке поуке, НЈ VI/5–6, 171–176.
ЛП 1938г: Језичке поуке, НЈ VI/9–10, 271–272.
ЛП 1939а: Језичке поуке, НЈ VII/1, 24–29.
ЛП 1939б: Језичке поуке, НЈ VII/2–3, 89–96.
ЛП 1939в: Језичке поуке, НЈ VII/4, 125–128.
ЛП 1939г: Језичке поуке, НЈ VII/5, 157–160.
ЛП 1939д: Језичке поуке, НЈ VII/6, 187–192.
ЛП 1940а: Језичке поуке, НЈ VII/7, 222–224.
ЛП 1940б: Језичке поуке, НЈ VII/8, 249–256.
ЛП 1940в: Језичке поуке, НЈ VII/9–10, 281–288.
ЛП 1941: Језичке поуке, НЈ VIII/1, 24–32.

ЛП 1949: Језичке поуке, НЈ н. с. I/1–2, 61–69.
ЛП 1950а: Језичке поуке, НЈ н. с. I/3–4, 163–168.
ЛП 1950б: Језичке поуке, НЈ н. с. I/5–6, 256–261.
ЛП 1950в: Језичке поуке, НЈ н. с. I/7–8, 331–335.
ЛП 1950г: Језичке поуке, НЈ н. с. I/9–10, 373–374.
ЛП 1950д: Језичке поуке, НЈ н. с. II/1–2, 65–69.
ЛП 1950ђ: Језичке поуке, НЈ н. с. II/3–4, 148–150.
ЛП 1951а: Језичке поуке, НЈ н. с. II/5–6, 220–225.
ЛП 1951б: Језичке поуке, НЈ н. с. II/7–10, 327–330.
ЛП 1951в: Језичке поуке, НЈ н. с. III/1–2, 66–71.
ЛП 1951г: Језичке поуке, НЈ н. с. III/3–4, 145–148.
ЛП 1952а: Језичке поуке, НЈ н. с. III/5–6, 217–222.
ЛП 1952б: Језичке поуке, НЈ н. с. III/7–8, 280–286.
ЛП 1952в: Језичке поуке, НЈ н. с. III/9–10, 333–339.
ЛП 1952г: Језичке поуке, НЈ н. с. IV/1–2, 69–73.
ЛП 1952д: Језичке поуке, НЈ н. с. IV/3–4, 134–138.
ЛП 1953а: Језичке поуке, НЈ н. с. IV/5–8, 271–278.
ЛП 1953б: Језичке поуке, НЈ н. с. IV/9–10, 350–355.
ЛП 1953в: Језичке поуке, НЈ н. с. V/1–2, 75–80.
ЛП 1953г: Језичке поуке, НЈ н. с. V/3–4, 148–150.
ЛП 1954а: Језичке поуке, НЈ н. с. V/5–6, 222–226.
ЛП 1954б: Језичке поуке, НЈ н. с. V/7–8, 292–296.
ЛП 1954в: Језичке поуке, НЈ н. с. V/9–10, 354–357.
ЛП 1954г: Језичке поуке, НЈ н. с. VI/1–2, 58–64.
ЛП 1954д: Језичке поуке, НЈ н. с. VI/3–4, 123–131.
ЛП 1955а: Језичке поуке, НЈ н. с. VI/5–6, 186–196.
ЛП 1955б: Језичке поуке, НЈ н. с. VI/7–10, 287–295.
ЛП 1955в: Језичке поуке, НЈ н. с. VII/1–2, 51–64.
ЛП 1955г: Језичке поуке, НЈ н. с. VII/3–4, 125–129.
ЛП 1956а: Језичке поуке, НЈ н. с. VII/5–6, 192–196.
ЛП 1956б: Језичке поуке, НЈ н. с. VII/7–10, 289–294.
ЛП 1956в: Језичке поуке, НЈ н. с. VIII/1–2, 53–63.

ЛП 1956г: Језичке поуке, НЈ н. с. VIII/3–4, 114–123.
ЛП 1957а: Језичке поуке, НЈ н. с. VIII/5–6, 196–199.
ЛП 1957б: Језичке поуке, НЈ н. с. VIII/7–10, 286–292.
ЛП 1958а: Језичке поуке, НЈ н. с. IX/1–2, 77–79.
ЛП 1958б: Језичке поуке, НЈ н. с. IX/3–4, 132–140.
ЛП 1958в: Језичке поуке, НЈ н. с. IX/5–6, 213–216.
ЛП 1959: Језичке поуке, НЈ н. с. IX/7–10, 312–320.
ЛП 1960а: Језичке поуке, НЈ н. с. X/1–2, 66–68.
ЛП 1960б: Језичке поуке, НЈ н. с. X/3–6, 180–185.
ЛП 1960в: Језичке поуке, НЈ н. с. X/7–10, 284–292.
ЛП 1961а: Језичке поуке, НЈ н. с. XI/1–2, 57–61.
ЛП 1961б: Језичке поуке, НЈ н. с. XI/3–4, 127–132.
ЛП 1961в: Језичке поуке, НЈ н. с. XI/5–6, 201–205.
ЛП 1961г: Језичке поуке, НЈ н. с. XI/7–10, 305–310.
ЛП 1962а: Језичке поуке, НЈ н. с. XII/1–2, 57–63.
ЛП 1962б: Језичке поуке, НЈ н. с. XII/3–6, 192–199.
ЛП 1962в: Језичке поуке, НЈ н. с. XII/7–10, 280–286.
ЛП 1963а: Језичке поуке, НЈ н. с. XIII/1–2, 115–125.
ЛП 1963в: Језичке поуке, НЈ н. с. XIII/3–5, 274–287.
ЛП 1964а: Језичке поуке, НЈ н. с. XIV/1, 66–72.
ЛП 1964б: Језичке поуке, НЈ н. с. XIV/2–3, 189–193.
ЛП 1965: Језичке поуке, НЈ н. с. XIV/4–5, 230–307.
ЛП 1966а: Језичке поуке, НЈ н. с. XV/1–2, 118–120.
ЛП 1966б: Језичке поуке, НЈ н. с. XV/3–4, 221–255.
ЛП 1967а: Језичке поуке, НЈ н. с. XVI/1–2, 109–113.
ЛП 1967б: Језичке поуке, НЈ н. с. XVI/3, 211–216.
ЛП 1967в: Језичке поуке, НЈ н. с. XVI/4, 291–295.
ЛП 1967г: Језичке поуке, НЈ н. с. XVI/5, 375–378.
ЛП 1968: Језичке поуке, НЈ н. с. XVII/1–2, 97–108.
ЛП 1969а: Језичке поуке, НЈ н. с. XVII/3, 170–172.
ЛП 1969б: Језичке поуке, НЈ н. с. XVII/5, 320–325.
ЛП 1970а: Језичке поуке, НЈ н. с. XVIII/1–2, 125–130.

- ЛП 1970б: Језичке поуке, НЈ н. с. XVIII/3, 187–193.
ЛП 1971: Језичке поуке, НЈ н. с. XVIII/4–5, 283–286.
ЛП 1972а: Језичке поуке, НЈ н. с. XIX/1, 65–68.
ЛП 1972б: Језичке поуке, НЈ н. с. XIX/2–3, 181–187.
ЛП 1973: Језичке поуке, НЈ н. с. XIX/4–5, 287–291.
ЛП 1975: Језичке поуке, НЈ н. с. XXI/1–2, 125–131.

Рубрика *Наша пошта*

- НП 1933а: Наша пошта, НЈ I/2, 64.
НП 1933б: Наша пошта, НЈ I/3, 91–96.
НП 1933в: Наша пошта, НЈ I/4, 126–128.
НП 1933г: Наша пошта, НЈ I/5, 158–160.
НП 1933д: Наша пошта, НЈ I/6, 188–192.
НП 1933ђ: Наша пошта, НЈ I/7, 224.
НП 1933е: Наша пошта, НЈ I/8, 251–256.
НП 1933ж: Наша пошта, НЈ I/9, 287–288.
НП 1933з: Наша пошта, НЈ II/1, 31–32.
НП 1933и: Наша пошта, НЈ II/2, 60–64.
НП 1933ј: Наша пошта, НЈ II/3, 93–96.
НП 1933к: Наша пошта, НЈ II/4, 124–128.
НП 1934а: Наша пошта, НЈ II/5, 159–160.
НП 1934б: Наша пошта, НЈ II/6, 190–192.
НП 1934в: Наша пошта, НЈ II/7, 221–224.
НП 1934г: Наша пошта, НЈ II/8, 255–256.
НП 1934д: Наша пошта, НЈ III/1, 31–32.
НП 1934ђ: Наша пошта, НЈ III/2, 64.
НП 1934е: Наша пошта, НЈ III/3, 96.
НП 1935а: Наша пошта, НЈ III/4, 125–128.
НП 1935б: Наша пошта, НЈ III/5, 158–160.
НП 1935в: Наша пошта, НЈ III/6, 191–192.
НП 1935г: Наша пошта, НЈ III/7, 224.

НП 1935д: Наша пошта, НЈ III/8, 256.
НП 1935ђ: Наша пошта, НЈ III/9–10, 292–293.
НП 1935е: Наша пошта, НЈ IV/1, 32.
НП 1935ж: Наша пошта, НЈ IV/2, 63–64.
НП 1935з: Наша пошта, НЈ IV/3, 95–96.
НП 1936а: Наша пошта, НЈ IV/5, 159–160.
НП 1936б: Наша пошта, НЈ IV/8, 256.
НП 1936в: Наша пошта, НЈ V/3, 93–96.
НП 1937а: Наша пошта, НЈ V/4, 125–128.
НП 1937б: Наша пошта, НЈ V/5–6, 186–189.
НП 1937в: Наша пошта, НЈ V/7–8, 254–256.
НП 1938а: Наша пошта, VI/5–6, 169–171.
НП 1938б: Наша пошта, VI/9–10, 270.
НП 1939а: Наша пошта, НЈ VII/1, 29–32.
НП 1939б: Наша пошта, НЈ VII/2–3, 85–86.
НП 1939в: Наша пошта, НЈ VII/4, 124–125.

Рубрика *Језички пабирци*

ЛПаб 1935а: Језички пабирци, НЈ IV/1, 27–31.
ЛПаб 1935б: Језички пабирци, НЈ IV/2, 58–60.
ЛПаб 1935в: Језички пабирци, НЈ IV/3, 90–92.
ЛПаб 1936а: Језички пабирци, НЈ IV/4, 123–126.
ЛПаб 1936б: Језички пабирци, НЈ IV/5, 153–155.
ЛПаб 1936в: Језички пабирци, НЈ IV/6, 188–190.
ЛПаб 1936г: Језички пабирци, НЈ IV/7, 219–221.
ЛПаб 1936д: Језички пабирци, НЈ IV/9–10, 276–282.
ЛПаб 1936ђ: Језички пабирци, НЈ V/1, 24–29.
ЛПаб 1936е: Језички пабирци, НЈ V/2, 53–59.
ЛПаб 1936ж: Језички пабирци, НЈ V/3, 85–89.
ЛПаб 1937а: Језички пабирци, НЈ V/4, 120–124.
ЛПаб 1937б: Језички пабирци, НЈ V/5–6, 180–181.

ЈПаб 1937в: Језички пабирци, НЈ V/7–8, 246–248.

Питања и одговори

Питања 1933: Питања упућена редакцији, НЈ I/1, 28.

Одговори 1933: Одговори на питања упућена редакцији, НЈ I/2, 57–58.

Одговори 1938: Одговори на питања упућена редакцији, НЈ VI/7–8, 234–236.

Одговори 1950а: Одговори редакције, НЈ н. с. I/7–8, 336–340.

Одговори 1950б: Одговори уредништва, НЈ н. с. I/9–10, 375–380.

Одговори 1951: Писма уредништву и Одговори на Писма уредништву, НЈ н. с. III/1–2, 50–65.

Одговори 1954: Писма уредништву, НЈ н. с. VI/3–4, 119–122. [Писма уредништву]

Регистри

Регистар 1933: Регистар I год. Нашег језика, НЈ I/10, 296–320.

Регистар 1934: Регистар II год. Нашег језика, НЈ II/9–10, 290–307.

Регистар 1935: Регистар III год. Нашег језика, НЈ III/9–10, 294–307.

Регистар 1936: Регистар IV год. Нашег језика, НЈ IV/9–10, 289–299.

Регистар 1937: Регистар V год. Нашег језика, НЈ V/9–10, 289–300.

Регистар 1938: Регистар IV [sic! VI] год. Нашег језика, VI/9–10, 273–288.

Регистар 1940: Регистар VII год. Нашег језика, НЈ VII/9–10, 289–301.

Регистар 1950: Регистар I књиге Нашег језика (нова серија), НЈ н. с. I/9–10, 383–402.

Регистар 1951: Регистар II књиге Нашег језика (нова серија), НЈ н. с. II/7–10, 331–345.

Регистар 1952: Регистар III књиге Нашег језика (нова серија), НЈ н. с. III/9–10, 341–358.

Регистар 1953: Регистар IV књиге Нашег језика (нова серија), НЈ н. с. IV/9–10, 363–385.

Регистар 1954: Регистар V књиге Нашег језика (нова серија), НЈ н. с. V/9–10, 359–378.

Регистар 1955: Регистар VI књиге Нашег језика (нова серија), НЈ н. с. VI/7–10, 297–318.

Регистар 1956: Регистар VII књиге Нашег језика (нова серија), НЈ н. с. VII/7–10, 295–313.

Регистар 1957: Регистар VIII књиге Нашег језика (нова серија), НЈ н. с. VIII/7–10, 293–315.

Регистар 1959: Регистар IX књиге Нашег језика (нова серија), НЈ н. с. IX/7–10, 321–341.

Регистар 1960: Регистар X књиге Нашег језика (нова серија), НЈ н. с. X/7–10, 295–313.

Регистар 1961: Регистар XI књиге Нашег језика (нова серија), НЈ н. с. XI/7–10, 311–328.

Регистар 1962: Регистар XII књиге Нашег језика (нова серија), НЈ н. с. XII/7–10, 287–318.

Регистар 1963: Регистар XIII књиге Нашег језика (нова серија), НЈ н. с. XIII/3–5, 289–329.

Регистар 1965: Регистар XIV књиге Нашег језика (нова серија), НЈ н. с. XIV/4–5, 309–327.

Регистар 1966: Регистар XV књиге Нашег језика (нова серија), НЈ н. с. XV/5, 303–315.

Регистар 1967: Регистар XVI књиге Нашег језика (нова серија), НЈ н. с. XVI/5, 379–397.

Регистар 1969: Регистар XVII књиге Нашег језика (нова серија), НЈ н. с. XVII/5, 326–341.

Регистар 1971: Регистар XVIII књиге Нашег језика (нова серија), НЈ н. с. XVIII/4–5, 287–303.

Регистар 1973: Регистар XIX књиге Нашег језика (нова серија), НЈ н. с. XIX/4–5, 293–314.

Регистар 1975: Регистар XXI књиге Нашег језика (нова серија), Регистар, НЈ н. с. XXI/4–5, 281–287.

Регистар 1977: Регистар XXII књиге Нашег језика (нова серија), НЈ н. с. XXII/4–5, 307–316.

Регистар 1978: Регистар XXIII књиге Нашег језика (нова серија), НЈ н. с. XXIII/5, 229–242.

Регистар 1980: Регистар XXIV књиге Нашег језика (нова серија), НЈ н. с. XXIV/4–5, 279–291.

Регистар 1982: Регистар XXV књиге Нашег језика (нова серија), НЈ н. с. XXV/4–5, 293–309.

Регистар 1985: Регистар XXVI књиге Нашег језика (нова серија), НЈ н. с. XXVI/4–5, 283–288.

Регистар 1988: Регистар XXVII књиге Нашег језика (нова серија), НЈ н. с. XXVII/5, 365–370.

Регистар 1990: Регистар XXVIII књиге Нашег језика (нова серија), НЈ н. с. XXVIII/4–5, 313–329.

Библиографије

Миловановић 1973–1974:⁴⁷³ Јованка Миловановић, Попис расправа и чланака објављених у Јужнословенском филологу и Нашем језику, НЈ н. с. XX/1–5, 45–143. [Библиографија]

Уредништво 1975: [Уредништво Нашег језика], Уз годишњицу смрти проф. Миливоја Павловића. Библиографија радова пок. проф. Миливоја Павловића у „Нашем језику“, НЈ н. с. XXI/3, 198–199. [Спомени]

Уредништво 1976: [Уредништво Нашег језика], Берислав Николић, НЈ н. с. XXII/1–2, 86–91. [Спомени]

Миловановић 1983: Јованка Миловановић, Попис расправа и чланака – Наш језик XXI – XXV, НЈ н. с. XXVI/1, 61–69. [Библиографија]

Николић Мир. 1995–1996в: М[ирослав] Николић, Садржај часописа чији је издавач (или суиздавач) Институт за српски језик САНУ, НЈ н. с. XXX/1–5, 148–184. [Библиографија]

⁴⁷³ Библиографски подаци наведени су и горе под презименом аутора.

- Пешикан А. 1996: Андреј Пешикан, Библиографија Митра Пешикана, НЈ н. с. XXXI/1–5, 8–19. [Библиографија]
- Рамић 1997: Н[икола] Рамић, Објављени радови Б. Милановића, НЈ н. с. XXXII/1–2, 128–129. [Библиографија]
- Шћепановић 1998б: М[ихаило] Шћепановић, Објављени радови П. Ђукановића, НЈ н. с. XXXII/3–4, 302–303. [Библиографија]
- Радовић Тешић/Ломпар 2000: Милица Радовић-Тешић, Весна Ломпар, Библиографија радова из морфологије и творбе речи (1950–2000), НЈ н. с. XXXIII/3–4, 345–379. [Библиографија]
- Спасојевић М./Настановић 2009: Марина Спасојевић, Драгана Настановић, Наш језик (књ. XXXI–XL), НЈ н. с. XL/1–4, 131–145. [Библиографија]
- Живановић В./Спасојевић М./Цвијовић/Спасојевић А. 2012: Владимир Живановић, Марина Спасојевић, Драгана Цвијовић, Анета Спасојевић, Наш језик I–XLIII – библиографија са регистрима (1932–2012), НЈ н. с. XLIII/3–4, 139–280. [Библиографија]

ИЗВОРИ

- Букумирић:** М. Букумирић, *Речник говора северне Метохије*, Београд 2012.
- Вујаклија:** Милан Вујаклија, *Лексикон страних речи и израза*, III издање, Просвета, Београд 1980.
- Вујичић:** М. Вујичић, *Рјечник говора Проићења (код Мојковца)*, Црногорска академија наука и умјетности, Подгорица 1995.
- Вук 1818:** Вук С. Караџић, *Српски рјечник (1818)*, Сабрана дела Вука Караџића, књига друга, Просвета, Београд 1966.
- Вук 1852:** Вук С. Караџић, *Српски рјечник (1852)* 1–2, Сабрана дела Вука Караџића, књига једанаеста, Просвета, Београд 1986.
- Вук 1898:** Вук С. Караџић, *Српски рјечник*, Штампарија Краљевине Југославије, Београд 1935⁴.
- Вуковић:** Ј. Л. Вуковић, Акцентат говора Пиве и Дробњака, *Српски Дијалектолошки Зборник* 10, Београд 1940, 185–417.
- Вуковић Г.:** Гордана Вуковић, *Куће и покућства у Војводини*, Нови Сад 1988.
- Гаговић:** С. Гаговић, Из лексике Пиве (село Безује), *Српски Дијалектолошки Зборник* 51, Београд 2004, 1–312.
- Грковић:** Ј. Грковић, Прилог познавању дијалекатске лексике Шумадије (из лексике Чумића), *Прилози Проучавању Језика* 18, Нови Сад 1982, 125–153.
- Даничић:** Ђ. Даничић, *Рјечник из књижевних старина српских I–III*, Београд 1863–1864.
- Динић:** Ј. Динић, *Тимочки дијалекатски речник*, Београд 2008.
- Елезовић I:** Г. Елезовић, Речник косовско-метохиског дијалекта, Св. 1, А–Њ, *Српски Дијалектолошки Зборник* 4, Београд 1932, 1–477.
- Елезовић II:** Г. Елезовић, Речник косовско-метохиског дијалекта, Св. 2, О–Ш, *Српски Дијалектолошки Зборник* 6, Београд 1935, 1–587.
- Живковић:** Н. Живковић, *Речник пиротског говора*, Музеј Понишавља, Пирот 1987.

- Жугић:** Радмила Жугић, Речник говора јабланичког краја, *Српски Дијалектолошки Зборник 52*, Београд 2005.
- Златановић:** М. Златановић, *Речник говора Јужне Србије (провицијализми, дијалектизми, варваризми и др.)*, Учитељски факултет, Врање, 1998.
- Златковић:** Драгољуб Златковић, *Речник пиротског говора I–II*, Службени гласник, Београд 2014.
- Јовановић I:** Властимир Јовановић, Речник села Каменица код Ниша, *Српски Дијалектолошки Зборник 51*, Београд 2004.
- Јовановић II:** Властимир Јовановић, Додатак Речнику села Каменица код Ниша, *Српски Дијалектолошки Зборник 54*, Београд 2007, 403–520.
- Клајн/Шипка:** Иван Клајн, Милан Шипка, *Велики речник страних речи и израза*, Прометеј, Нови Сад 2008.
- Недељков:** Љиљана Недељков, *Архаична пчеларска лексика у Војводини*, Филозофски факултет, Нови Сад.
- НЈ:** *Наш језик*, I–VIII, 1933–1941.
- НЈ н. с.:** *Наш језик*, I–, 1949–.
- Марић:** Б. Марић, Из лексике Ченеја, Румунски Банат, *Прилози Проучавању Језика 33*, Нови Сад 2002, 258–326.
- Марковић I:** М. Марковић, Речник народног говора у Црној Реци, *Српски Дијалектолошки Зборник 32*, Београд 1986, 243–500.
- Марковић II:** М. Марковић, Речник народног говора у Црној Реци (наставак), *Српски Дијалектолошки Зборник 39*, Београд 1993, 149–398.
- Мићуновић:** Љ. Мићуновић, *Савремени лексикон страних речи*, КЗНС, Универзитетска ријеч 1988.
- Михајловић 1972–1974:** Велимир Михајловић, *Грађа за речник страних речи у предвуковском периоду I–II*, Институт за лингвистику у Новом Саду, Нови Сад.
- Михајловић 1982–1984:** Велимир Михајловић, *Посрбице од Орфелина до Вука I–II*, Матица српска, Нови Сад.
- Московљевић:** Милош Московљевић, *Речник савременог српског књижевног језика с језичким саветником*, Београд 2000.
- Петковић:** Прота Сава Петковић, *Речник црквенословенскога језика*, Сремски Карловци, 1935 (фототипско издање, Београд 1971).

Петровић/Капустина: Д. Петровић, Ј. Капустина, Из лексике Качера, *Српски Дијалектолошки Зборник* 58, Београд 2011, 1–336.

Петровић/Ћелић/Капустина: Д. Петровић, И. Ћелић, Ј. Капустина, Речник Куча, *Српски Дијалектолошки Зборник* 60, Београд 2013.

Поповић/Петровић: М. Поповић, Д. Петровић, О говору Спича: Грађа, *Српски Дијалектолошки Зборник* 56, Београд 2009, 1–275.

Поповић Ђ.: Ђорђе Поповић, *Речник српскога и немачкога језика*, Панчево 1895.

РМС: *Речник српскохрватскога књижевног језика* 1–6, Матица српска–Матица хрватска, Нови Сад – Загреб 1967–1976.

РНЈ: Михаило Стевановић, Милица Вујанић, Милан Одавић, Милосав Тешић, *Речник језика Петра II Петровића Његоша*, САНУ, ЦАНУ, Вука Караџић, Народна књига, Обод, Просвета, Српска књижевна задруга, књ. I (А–О), књ. II (П–Ш), Београд 1983.

РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* 1–18, САНУ – Институт за српски језик, Београд, 1959–.

РСГВ: *Речник српских говора Војводине*, Матица српска, Тиски цвет, Нови Сад 2000.

РССЈ: *Речник славеносрпског језика*, Огледна свеска, приредили: Исидора Бјелаковић, Ирена Цветковић Теофиловић и Александар Милановић, Нови Сад 2017.

СТИЈОВИЋ Р.: Р. Стијовић, Из лексике Васојевића, *Српски Дијалектолошки Зборник* 36, Београд 1990, 123–262.

СТОЈАНОВИЋ: Радосав Стојановић, Црнотравски речник, *Српски Дијалектолошки Зборник* 57, Београд 2010.

ТОМИЋ: М. Томић, Говор Свиничана, *Српски Дијалектолошки Зборник* 30, Београд 1984, 7–265.

ЋУПИЋИ: Д. Ћупић, Ж. Ћупић, Речник говора Загарача, *Српски Дијалектолошки Зборник* 44, Београд 1997, 1–615.

ČDL: M. Hraste, P. Šimunović, R. Olesch, *Čakavish-deutsches Lexicon*, Köln / Wien 1979.

Hadžić: I. Hadžić, *Rožajski rječnik. Građa za diferencijalni rječnik narodnog govora rožajskog kraja*, Rožaje 2003.

Klaić: Bratoljub Klaić, *Rječnik stranih riječi. Tuđice i posuđenice*, Nakladni zavod MH, Zagreb 1983.

Peić/Bačlija: M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad – Subotica 1990.

RJAZU: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I–XXIII*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1880–1976.

Sekulić: A. Sekučlić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb 2005.

ЛИТЕРАТУРА

Авагјан 2014: Карина Авагјан, Утицај страних лексема на војну лексику српског језика, *Војно дело* (пролеће), Београд, 243–257.⁴⁷⁴

Ајдуковић 1997: Јован Ајдуковић: Русизми у српскохрватским речницима: принципи адаптације, речник, Фото Футура, Београд.

Ајдуковић 1999: Јован Ајдуковић: О дефиницији појма „русизам” на материјалу речника српског, македонског и бугарског језика, *Зборник Матице српске за славистику* 56–57, Нови Сад, 123–132.

Ајдуковић 2000: Јован Ајдуковић: Допринос српске контактологије последње деценије XX века проучавању русизама у јужнословенским језицима, *Славистика* IV, Београд, 204–211.

Албијанић 1980: Александар Албијанић, Мишљења појединих аутора у XVIII и првој деценији XIX века о српском књижевном језику пре Вукове стандардизације, *Научни састанак слависта у Вукове дане 9*, Београд, 131–140.

Аникин: А. Е. Аникин, *Русский этимологический словарь*, 1–, Знак, Москва 2007–.

Беговић 2014: Катарина Беговић, Етимолошки метод – значајан поступак у семантичким анализама, 3rd Conference for Young Slavists in Budapest, Budapest, 11–14.

БЕР: *Български этимологичен речник* 1–7, Издателството на Българската академия на науките, Софија 1971–.

Бјелаковић 2013: Исидора Бјелаковић, Предмет микроструктуре речника славеносрпског језика, *Зборник Матице српске за књижевност и језик* 61/3, Матица српска, 803–809.

Бјелетић 1997: М. Бјелетић, Изабрана библиографија радова сарадника Етимолошког одсека Института за српски језик, *Славистика* I, Београд, 187–191.

⁴⁷⁴ http://www.odbrana.mod.gov.rs/odbrana-stari/vojni_casopisi/arhiva/VD_2014-prolece/66-2014-1-14-Avagjan.pdf

- Бјелетић 2002:** М. Бјелетић, Пројекат Етимолошког речника српског језика, *Славистика IV*, Београд, 125–134.
- Бјелетић 2007:** М. Бјелетић, Етимолошка истраживања српског језика и израда Етимолошког речника српског језика, *Шездесет година Института за српски језик САНУ*, Зборник радова I, Београд, 151–170.
- Бјелетић 2009:** М. Бјелетић, Прилог проучавању придева типа *боговетан*, *Јужнословенски филолог LXV*, Београд, 299–317.
- Бјелетић 2013:** *Ка изворима речи*, зборник радова, ур. М. Бјелетић, Институт за српски језик САНУ, Београд.
- Бјелетић 2015:** Марта Бјелетић, Проблема хронологическо-генеалогической стратификации слов славянскогo происхождения в однотономном етимологическом словаре сербскогo языка (на примере номинальных сложений), *Etymological Research into Old Church Slavonic*, Proceedings of the Etymological Symposium Brno 2014, Nakladatelství Lidové noviny, Praha, 43–55.
- Брборић 1996:** Бранислав Брборић, Однос према туђицама: с мером или без аверзије, *О лексичким позајмљеницама*. Зборник радова са научног скупа „Стране речи и изрази у српском језику са освртом на исти проблем у језицима националних мањина“ [Градска библиотека, Суботица, 18–20. октобар 1995], ур. Ј. Планкош, Суботица–Београд, 27–51.
- Васић 1996:** Вера Васић, Речи страног порекла у речнику српскохрватскогo књижевног језика, *О лексичким позајмљеницама*. Зборник радова са научног скупа „Стране речи и изрази у српском језику са освртом на исти проблем у језицима националних мањина“ [Градска библиотека, Суботица, 18–20. октобар 1995], ур. Ј. Планкош, Суботица–Београд, 89–95.
- Виноградов:** В. В. Виноградов, *История слов*, РАН, Москва 1994.⁴⁷⁵
- Влаич Попович 2007:** Ј. Влаич-Попович, С.-хорв. диал. *бор*, *борина* ‘долина’: реликт или инновација?, *Этимология 2003–2005*, Москва, 26–36.
- Влајић Поповић 1995:** Јасна Влајић-Поповић, Alemko Gluhak, Hrvatski etimološki rječnik, Zagreb 1993, August Cesarec, 832 стр, *Јужнословенски филолог LI*, Институт за српски језик САНУ, Београд, 339–349.

⁴⁷⁵ <http://wordhist.narod.ru>; <http://slovari.ru/default.aspx?s=0&p=3071>

Влајић Поповић 2007: Јасна Влајић-Поповић, Срп. дијал. *катава* – пример етимолошког лавиринта, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* 50, Нови Сад, 121–130.

Влајић Поповић 2011: Јасна Влајић-Поповић, Српска етимологија између дијакхроније и дијалектологије, *Грамматика и лексика у словенским језицима*, Нови Сад / Београд, 323–336.

Влајић Поповић 2012: Јасна Влајић-Поповић, С.-х. *глѡмѡзан* ‘огроман; незграпан; кабаст’ – између ретких словенских пандана и вишеструких домаћих интерпретација, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* LV/2, Нови Сад, 7–20.

Влајић Поповић 2013: Јасна Влајић-Поповић, Дијалекатска лексика у кратком етимолошком речнику српског језика, *Српски језик* 18, Београд, 247–252.

Влајић Поповић 2014: Јасна Влајић-Поповић, Етимологија у српским описним речницима, *Савремена лексикографија у теорији и пракси*, колективна монографија, Филолошки факултет, Београд, 93–112.

Влајић Поповић/Бјелетић 2016: Јасна Влајић-Поповић, Марта Бјелетић, Приручни етимолошки речник српског језика – допринос савременој етимологији, *Лексикологија и лексикографија у светлу савремених приступа*, Зборник научних радова, Институт за српски језик САНУ, Београд, 197–210.

Востоков: *Материјалы для сравнительнаго словаря и грамматики. Издание Второго отдѣленія Императорской Академіи Наукъ. Словарь церковно-славянскаго языка А. Х. Востокова*, Санктпетербургъ 1858. т. I, 1861. т. II.

Вукомановић 2006: Славко Вукомановић, *Српски језик и његов развој*, Завод за уџбенике, Београд.

Вучковић 2013: Марија Д. Вучковић, *Континуанте прасловенских основа *gъb-, *gub-, *gib у српском језику*, одбрањена докторска дисертација на Филолошком факултету у Београду.

Гавриловић 1973: Славко Гавриловић, Др Велимир Михајловић, Грађа за речник страних речи у предвуковском периоду (Од времена пре Велике сеобе до Вуковог Рјечника 1818. године), I том (А–Љ), Нови Сад 1972, стр. 347, *Зборник за историју*, Матица српска, Нови Сад, 209–210.

- Гавриловић 1976:** Славко Гавриловић, Др Велимир Михајловић, Грађа за речник страних речи у преддуковском периоду, II том (М–Ш), Нови Сад 1974, 349–838, *Зборник за историју*, Матица српска, Нови Сад, 231–233.
- Голубовић 2016:** Ана Голубовић, *Библиографије из области лингвистике у научној периодици XIX и XX века*, одбрањена докторска дисертација на Филолошком факултету Универзитета у Београду.
- Грицкат 1957–1958:** Ирена Грицкат, О неким видским особеностима српскохрватских глагола, *Јужнословенски филолог* XXII/1–4, Београд, 65–130.
- Грицкат 1966:** Ирена Грицкат, У чему је значај и какве су специфичности славеносрпског периода у развоју српско-хрватског језика, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* IX, Нови Сад, 61–66.
- Грицкат 1981:** Ирена Грицкат, О именицама типа налет у српскохрватском језику, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* XXIV/1, Нови Сад, 101–134.
- Грицкат 2004:** Ирена Грицкат, *Студије из историје српскохрватског језика*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.
- Грицкат Радуловић 1996:** Ирена Грицкат-Радуловић, Наука о језику у делатности Академије, *Глас ССCLXXIX*, књ. 15, Београд, 1–83.
- Грковић Мејдор 2005:** Јасмина Грковић-Мејдор, О методологији проучавања црквенословенског језика, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* XLVIII/1–2, Нови Сад, 11–20.
- Гутков 2005:** Владимир П. Гутков, *Славистика – србистика*, Изабрани радови, Завод за уџбенике и наставна средства, Вукова задужбина, Матица српска.
- Дабић 1981:** Б. Л. Дабић, Позајмљенице руског поријекла у српскохрватском језику, *Књижевни језик* X, Сарајево, 7–25.
- Дабић 1984:** Богдан Л. Дабић, Русизми и славјанизми у лексици „Луче микрокозма“, *Лексикографија и лексикологија*, Зборник радова, Матица српска, Нови Сад – Београд, 47–52.

Даль: *Толковый словарь живаго великорускаго языка. Владимира Даля. Второе издание, исправленное и значительно умноженное по рукописи автора I–IV*, Санкт-Петербург – Москва 1880–1882.⁴⁷⁶

Драгин 2013: Наташа Драгин, *Споменици српскословенске писмености*, Тиски цвет, Нови Сад.

Драгићевић 2007: Рајна Драгићевић, *Лексикологија српског језика*, Завод за уџбенике, Београд.

Дьяченко: Магистр Гриворј Дьяченко, *Полный церковно-славянскій словарь (со внесением въ него важнѣйшихъ древне-русскихъ словъ и выражений)*, Москва 1899.

ЕРСЈ: *Етимолошки речник српског језика 1–3*, САНУ, Институт за српски језик, Београд 2003–.

ЕСУМ: *Етимологичниј словник украинської мови I–*, Наукова думка, Київ, 1982–.

Живковић 1957–1958: С. Живковић, Руске ријечи у Стуллијеву рјечнику, *Јужнословенски филолог XXII/1–4*, Београд, 241–264.

Зорић 2004: Милена Зорић, Речник славенизама и књишких речи у делу *Кратка всемирна историја* Георгија Магарашевића, *Прилози проучавању језика 35*, Нови Сад, 69–154.

Зорић 2013: Милена Зорић, Неколико речи о статусу и идентификацији славенизама, *Зборник Матице српске за књижевност и језик 61/3*, Матица српска, 811–818.

Зорић 2016: Милена Зорић, *Славенизми и књишке речи у драмским делима Јована Стерије Поповића – трагедије и ране комедије*, докторска дисертација, Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду.

Ивић П. 1966: Павле Ивић, Поговор. О Вуковом рјечнику из 1818. године, *Сабрана дела Вука Караџића. Књига друга: Српски рјечник (1818)*, Приредио Павле Ивић, Просвета, Београд, 1966.

Ивић П. 1971: Павле Ивић, *Српски народ и његов језик*, Српска књижевна задруга, Београд.

⁴⁷⁶ Фототипско издание, Москва 1955; треће, допуњено, издање са сајта: <http://www.slovari.ru/default.aspx?s=0&p=246>

Ивић П. 1988: Павле Ивић, Вук Караџић и књижевни језик код Срба, *Научни састанак слависта у Вукове дане 17/1*, Београд, 13–21.

Ивић П. 1990а: Павле Ивић, *О језику некадашњем и садашњем*, Београд – Приштина.

Ивић П. 1990б: П. Ивић, Доситејејевски књижевни језик између славеносрпског и вуковског, *Научни састанак слависта у Вукове дане 19/2*, Београд, 5–14.

Ивић П. 1991: Павле Ивић, *О Вуку Караџићу*, Целокупна дела Павла Ивића IV, приредио А. Младеновић, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, Нови Сад.

Ивић П. 1998: Павле Ивић, *Преглед историје српског језика*, Целокупна дела Павла Ивића VIII, приредио А. Младеновић, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, Нови Сад.

Ивић П./Кашић 1981: Павле Ивић, Јован Кашић, *О језику код Срба у раздобљу од 1804. до 1878. године*, 311–380, у књизи: *Историја српског народа. Пета књига. Други том: Од првог устанка до Берлинског конгреса 1804–1878*, Београд 1981.

Ивић П./Младеновић 1986: Павле Ивић, Александар Младеновић, *О језику код Срба у раздобљу од 1699. до 1804. године*, 69–106, у књизи: *Историја српског народа. Четврта књига. Други том: Срби у XVIII веку*, Београд 1986.

Иллич Свитиџ 1963: Чеш. *první 'первый'* – инновација или архаизм?, *Етимологија* 1963, Москва 81–84.

ИРС: *Из историје руских слов. Словарь– пособие*, Учебное издание, Москва. (са сајта: <http://etymolog.ruslang.ru/index.php?act=contents&book=wordhist>).

Јанковић 2014: Јелена Јанковић: О придеву *благ* „мрсан“ у српском језику, *Konteksti I*, Prvi међународни интердисциплинарни skup младих научника друштвених и humanističkih наука, 1. decembar 2012., Zbornik radova, Filozofski fakultet, Novi Sad 2014, 165–183.

Јанковић 2015: Јелена Јанковић, Персонификација *петка*, *Балканскиот фолклор како интеркултурен код II. Bałkański folklor jako kod interkulturowy II*, (ur.) Vesna Petreska, Joanna Rękas, Институт за фолклор Марко Цепенков, Instytut Filologii Słowiańskiej UAM, Скопје–Poznań, 235–250.

- Јовановић 1982:** Гордана Јовановић, Лексика старијих типова књижевног језика у *Речнику српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, *Научни састанак слависта у Вукове дане 11*, Београд, 11–16.
- Јовановић 1989:** Гордана Јовановић, Црквена и црквенословенска лексика у народним говорима и њена адаптација, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, књига 8, *Дijalektološka географија, лексикографија и лексикологија*, JAZU, Zagreb, 41–53.
- Јовановић 1996:** Гордана Јовановић, Почети српске писмености, *Књижевност и језик XLIV/3–4*, Београд, 19–23.
- Јовановић В. 2014:** Владан Јовановић, О војним терминима руског порекла у српском језику, *Јзыковые категории и единцы: синтагматический аспект*, Владимир 2013, 164–169.
- Јовановић В. 2016:** Владан Јовановић, *Српска војна терминологија и терминологија*, Институт за српски језик САНУ, Београд.
- Капустина 2016:** Јелена Д. Капустина, *Стара српска терминологија – покушај аналитичке систематизације*, докторска дисертација, одбрањена 29. 6. 2016. на Филозофском факултету у Београду.
- Караџић 1826:** Вук Стефановић Караџић, Главне разлике између данашњег Славенског и Српског језика, *Сабрана дела Вука Караџића*, књ. 8: Даница 1826, 1827, 1828, 1829, 1834, Просвета 1969: 53–66.
- Караџић 1847:** Вук Стефановић Караџић, *Нови Завјет Господа нашега Исуса Христа*, Сабрана дела Вука Караџића, књ. 10, Просвета, Београд.
- Кашић 1987а:** Јован Кашић, Поговор. О Српском рјечнику из 1852. године, *Српски рјечник 1852*, *Сабрана дела Вука Караџића. Књига једанаеста (2): Српски рјечник (1852)*, Приредио Јован Кашић, Просвета, Београд.
- Кашић 1987б:** Јован Кашић, *Трагом Вукове речи*, Матица српска, Нови Сад.
- Клајн 1966:** И. Клајн, Услови за асимилацију страних речи, *Анали Филолошког факултета* 6, Београд, 433–443.
- Клајн 1967:** Иван Клајн, Страна реч – шта је то?, *Зборник за филологију и лингвистику X*, Матица српска, Нови Сад, 7–24.
- Клајн 1996:** Иван Клајн, Лексика, *Српски језик на крају века*, Институт за српски језик САНУ, Службени гласник, Београд, 37–86.

Клајн 2002: Иван Клајн, *Прилози граматици српскога језика I, Творба речи у савременом српском језику*, слагање и префиксација, Завод за уџбенике и наставна средства – Матица српска – Институт за српски језик Српске академије наука и уметности, Београд.

Клајн 2003: Иван Клајн, *Прилози граматици српскога језика II, Творба речи у савременом српском језику*, суфиксација и конверзија, Завод за уџбенике и наставна средства – Матица српска – Институт за српски језик Српске академије наука и уметности, Београд.

Ковачевић 1947: Б. Ковачевић, О културним везама Срба с Русима, *Летопис Матице српске* св. 2 (фебруар), Нови Сад, 99–112.

Копривица 2008: Верица Копривица, О бохемизмима у српском језику, *Славистика XII*, Београд, 371–376.

Копривица/Митрићевић-Штепанек 2010: Верица Копривица, Катарина Митрићевић-Штепанек, Контрастивна проучавања српског и чешког језика, *Српски језик у поређењу са другим језицима*, Одељење језика и књижевности, САНУ, Београд, 155–176.

Кошутић 1910: Р. Кошутић, *Руски примери. Примери књижевнога језика руског I*, 1910.

Кречмер 2015: Ана Кречмер, Вукова реформа и језичка полемика славеносрпских писаца, *Вук Стефановић Карџић (1787–1864–2014)*, Научни скуп Српске академије наука и уметности, књ. CLVI, Одељење језика и књижевности књ. 27, Београд, 137–144.

Крысько 2014: В. Б. Крысько, Маргиналии к «Этимологическому словарю славянских языков» (вып. 34–38), *Вопросы языкознания* 1, РАН, Москва, 100–119.

Куна 1990: Херта Куна, Доситејев однос према лексичком фонду књижевног рускословенског и народног српскохрватског језика, *Научни састанак слависта у Вукове дане* 19/2, Београд, 15–25.

Лома 1990: А. Лома, Позајмљенице из непознатог језика у прасловенском, *Јужнословенски филолог XLVI*, Београд, 87–122.

Лома 2007: А. Лома, Поздравне речи, *Словенска етимологија данас*, зборник симпозијума одржаног од 5. до 10. септембра 2006. године, Институт за српски језик САНУ, Београд, XIX–XXII.

Лома 2008: Александар Лома, *Rěčь, *slovo, *besěda – етимологија и семантичка праисторија, *Јужнословенски филолог* LXIV, Београд, 199–216.

Лома 2010: А. Лома, Етимологија и дијалектологија у дијахроној перспективи. Из искуства рада на Етимолошком речнику српског језика, *Теорија дијахронијске лингвистике и проучавање словенских језика*, ур. Ј. Грковић-Мејџор, М. Радовановић, Српска академија наука и уметности, Одељење језика и књижевности: Српски језик у светлу савремених лингвистичких теорија, књ. 4, Београд, 89–101.

Лома 2013: А. Лома, *Топонимија Бањске Хрисовуље*, САНУ, Службени гласник, Београд.

Лома 2015: Александар Лома, Од Светог Саве до Вука сведочанства српскога народног језика, *Вук Стефановић Караџић (1787–1864–2014)*, Научни скуп Српске академије наука и уметности, књ. CLVI, Одељење језика и књижевности књ. 27, Београд, 87–96.

Лома 2016: Александар Лома, Из работы над етимологическим словарем сербского языка. Этимологии вверх дном, *Perspectives of Slavonic Etymology, Studia etymologica Brunensia* 19, В. Vukypel / V. Voček (edd.), Praha, 89–104.

Марковић Сл. 2011: Слободан Ж. Марковић, *Сто година Друштва за српски језик и књижевност Србије*, Београд.

Матијашевић 1996а: Јелка Матијашевић, Осврт на русизме послератних година, *Научни састанак слависта у Вукове дане* 25/2, Београд, 367–376.

Матијашевић 1996б: Јелка Матијашевић, Словенске речи као стране речи у српском језику, *О лексичким позајмљеницама*. Зборник радова са научног скупа „Стране речи и изрази у српском језику са освртом на исти проблем у језицима националних мањина“ [Градска библиотека, Суботица, 18–20. октобар 1995], ур. Ј. Планкош, Суботица–Београд, 153–158.

Милановић 2003: Александар Милановић, Терминолошки проблеми у области историје српског књижевног језика, *Научни састанак слависта у Вукове дане* 32/3, Београд, 295–304.

Милановић 2004: Александар Милановић, Статус појма и термина посрбица, *Научни састанак слависта у Вукове дане* 33/3, Београд, 245–252.

Милановић 2005: Александар Милановић, Статус појма и термина *славеносрбизам* у србистици, *Научни састанак слависта у Вукове дане* 34/3, Београд, 323–327.

Милановић 2010: Александар Милановић, *Кратка историја српског књижевног језика*, Завод за уџбенике, Београд.

Милановић 2013: Александар Милановић, Теоријско-методолошки оквир речника славеносрпског језика у досадашњим истраживањима, *Зборник Матице српске за књижевност и језик* 61/3, Матица српска, 787–793.

Милановић 2014: Александар Милановић, *Језик Јована Суботића*, Београд.

Милановић 2015: Александар Милановић, Рана Вукова језичка свест и статус славенизама (1814–1818), *Вук Стефановић Карџић (1787–1864–2014)*, Научни скуп Српске академије наука и уметности, књ. CLVI, Одељење језика и књижевности књ. 27, Београд, 145–157.

Младенов: Стефан Младенов, *Етимологически и правописен речник на българския книжовен език*, БАН, Софија 1941.

Младеновић 1977: Александар Младеновић, Напомене о српскословенском језику, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* XX/2, Нови Сад, 1–21.

Младеновић 1981: Александар Младеновић, Напомене у вези са схватањима о књижевном језику код Срба у XVIII и у првим деценијама XIX века, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* XXIV/1, Нови Сад, 89–92.

Младеновић 1989: Александар Младеновић, *Славеносрпски језик – студије и чланци*, Књижевна заједница, Новог Сада.

Младеновић 1995: Александар Младеновић, Погледи неких старих српских писара на заједништво и разлике међу редакцијама старословнског језика, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* XXXVIII/1, Нови Сад, 49–53.

Младеновић 2008: А. Младеновић, *Историја српског језика*, Одабрани радови, Чигоја, Београд.

Мошин 1847: В. Мошин, Поговор, *Нови Завет Господа нашега Исуса Христа*, Сабрана дела Вука Карацића, књ. 10, Просвета, Београд, 489–710.

Мршевић Радовић 2005: Драгана Мршевић-Радовић, Језичка култура и чистота језика (II), *Научни састанак слависта у Вукове дане* 34/3, Београд, 263–278.

Невекловски 2010: Г. Невекловски, *Српске и јужнословенске теме*, Завод за уџбенике, Матица српска, Вукова задужбина, Београд – Нови Сад.

НР: Називословне речи израђене Дружествомъ Србске Словесности, *Гласникъ Дружтва Србске Словесности* св. I, Београд 1847, 1–9.

НРЭ: *Новое в русской этимологии* I, РАН, 2002.⁴⁷⁷

НСИС: Е. Н. Захаренко, Л. Н. Комарова, И. В. Нечаева, *Новый словарь иностранных слов: 25 000 слов и словосочетаний*, Азбуковник, 2003.⁴⁷⁸

ОС: *Огледна свеска*, Етимолошки одсек Института за српски језик САНУ, Београд 1998.

Оти 1977: Роберт Оти (Robert Auty), Узајамни утјецаји у језичком препороду Чеха, Словака и Јужних Славена, *Научни састанак слависта у Вукове дане* 6/1, Београд, 7–11.

Петровић Н. 1997: Н. Петровић, Славенизми у Сремчевим делима, *Књижевно дело Стевана Сремца – ново читање*, Зборник радова са истоимене научне конференције, Ниш, 145–159.

Петровић С. 1993: С. Петровић, Историјат и стање проучавања турцизама у српскохрватском језику, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* 36/2, Нови Сад, 71–127.

Петровић С. 2008: С. Петровић, *Битисати – „нестати“ или „постојати“?: историјски развој, лексикографски третман и савремена пракса*, *Научни састанак слависта у Вукове дане* 37/1, Београд, 431–440.

Пизани 1956: В. Пизани, *Этимология. История – проблемы – метод*, ИздателМосква.

Пипер 1997: Предраг Пипер, Русизми у српскохрватским речницима, *Филолошки преглед* XXIV/1–2, Београд.

Пипер 1999: Предраг Пипер, Уз нове дефиниције русизма, *Зборник Матице српске за славистику* 56–57, Нови Сад, 129–132.

⁴⁷⁷ <http://etymolog.ruslang.ru/novoe.php?id=0&vol=>

⁴⁷⁸ <http://www.slovari.ru/default.aspx?s=0&p=232>

- Поломац 2016:** Владимир Поломац, *Језик повеља и писама српске деспотовине*, Крагујевац.
- Пујић 2013:** Саво Пујић, Херцеговачке пчеларска лексика (на општесловенској основи), *Српски дијалектолошки зборник LX*, Београд, 463–801.
- Радовић Тешић 1990:** Милица Радовић-Тешић, Доситејева лексика у речницима савременог језика, *Научни састанак слависта у Вукове дане 19/2*, Београд, 11–122.
- Радовић Тешић 2002:** Милица Радовић-Тешић, *Именице с префиксима у српском језику*, Институт за српски језик САНУ, Београд.
- Радовић Тешић 2009:** Милица Радовић-Тешић, *С речима и речником*, Учитељски факултет, Универзитет у Београду.
- Ранђеловић 2013а:** Ана Ранђеловић, Архаизми и историзми у *Речнику српског језика, Савремена проучавања језика и књижевности*, Година IV / књ. 1, Крагујевац, 171–180.
- Ранђеловић 2013б:** Ана Ранђеловић, Фонетски аспекти славенизама у поезији Јована Дошенивића, *Језици и културе у времену и простору I*, Тематски зборник, Нови Сад, 445–452.
- Ранђеловић 2016:** Ана Ранђеловић, *Језикословна терминологија код Срба у 19. веку*, докторска дисертација, Београд.
- РБЕ:** *Речник на български език I–*, Институт за български език, Софија 1977–.
- Реметић 2015:** Слободан Реметић, Дијалекат и славенизми у Вуковом реформаторском подухвату, *Вук Стефановић Карџић (1787–1864–2014)*, Научни скуп Српске академије наука и уметности, књ. CLVI, Одељење језика и књижевности књ. 27, Београд, 127–136.
- РРОД:** *Речник на редки, остарели и диалектни думи в литературата ни от XIX и XX век*, под ред. на Ст. Илчев, Софија 1974.
- Савић 2013:** В. Савић, *Богослужбена лексика у српским типцима од XII до XIV века*, одбрањена докторска дисертација, Филозофски факултет, Нови Сад.
- СДРЯ:** *Словарь древнерусского языка (XI–XIV вв.)* 1–10, Академия наук СССР, Институт русског језика, Москва 1988–.
- Симоновић 1959:** Д. Симоновић, *Ботанички речник имена биљака*, Научно дело, Београд.

СЈП 2004: Павле Ивић, Иван Клајн, Митар Пешикан, Бранислав Брборић, *Српски језички приручник*, Друго, допуњено и измењено издање, Београдска књига, Београд.

СЈС 2005: Егон Фекете, Драго Ђупић, Богдан Терзић, *Српски језички саветник*, Службени лист Србије и Црне Горе, Српска школска књига, Београд.

Срезневский: *Материјали для словаря древне-русского языка по письменнымъ памятникамъ. Трудъ И. И. Срезневскаго. Издание Отдѣленія русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ*, Санктпетербургъ 1893. т. I, 1895. т. II, 1903. т. III (фототипско издање, Москва 1958).

СРНГ: *Словарь русских народных говоров*, Москва / Санкт-Петербург (раније: Ленинград) 1965–.

СРЯ XI–XVII: *Словарь русского языка XI–XVII вв.* 1–, Москва, 1975–.

СРЯ XVIII: *Словарь русского языка XVIII века* 1–, Санкт-Петербург (раније Ленинград), 1984–.⁴⁷⁹

СРЯ: *Словарь русского языка*, т. 1–4, 2-е изд., испр. и доп., под ред. А. П. Евгеньевой АН СССР, Институт русского языка, 1981–1984.⁴⁸⁰

СС X–XI: *Старославянский словарь (по рукописям X–XI веков)*, Под редакцией Р. М. Цейтлин, Р. Вечерки и Э. Благовой, Москва 1994.

Станковић 1996: Богољуб Станковић, О положају црквенославенизама и русизама у српском књижевном језику, *Научни састанак слависта у Вукове дане* 25/2, Београд, 377–384.

Стевановић 1976: Михаило Стевановић, *Језичка тумачења у коментарима Његошева Горског вијенца*, САНУ, Посебна издања, књ. CDXCIII, Одељење језика и књижевности, књ. 27, Београд.

Стевановић 1990: Михаило Стевановић, *О језику Горског вијенца*, САНУ, Посебна издања, књ. DC, Одељење језика и књижевности, књ. 41, Београд.

Стејић 1849: Јованъ Стеићъ, Ђзыкословне примѣтбе на предговор г. Вука Стеф. Карацића къ Преводу Новогъ Завѣта, *Гласник Дружтва србске словесности*, свезка II, Београд, 1–42.

⁴⁷⁹ <http://feb-web.ru/feb/sl18/slov-abc/>

⁴⁸⁰ <http://www.slovari.ru/default.aspx?s=0&p=240>

Стерија 1847: Јоаннъ С. Поповићъ, Разлози о назывословнымъ рѣчма, *Гласникъ Дружства Србске Словесности* св. I, Београд, 9–16.

Стефанов 2015: Мартин Стефанов, О српском језику у *Политици* на почетку 20. века, *Путевима српских идиома*, Крагујевац, 379–392.

СТИЈОВИЋ Р. 2012а: Рада Стијовић, *Језички саветник*, Чигоја штампа, Београд.

СТИЈОВИЋ Р. 2012б: Рада Стијовић, Српскословенска лексика у Вуковом преводу *Новог завјета*, *Средњи век у српској науци, историји, књижевности и уметности* [у оквиру] Дани српскога духовног преображења XIX, Деспотовац, 203–217.

СТИЈОВИЋ С. 1982: Светозар Стијовић, Српскословенске и рускословенске особине у Његошевом „Пустињаку цетинском“ (1834), *Научни састанак слависта у Вукове дане* 8/1, Београд, 331–336.

СТИЈОВИЋ С. 1988: Светозар Стијовић, Његошева лексика у односу на Вукову норму, *Научни састанак слависта у Вукове дане* 17/1, Београд, 329–334.

СТИЈОВИЋ С. 1992: С. Стијовић, *Славенизми у Његошевим песничким делима*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци–Нови Сад.

СТИПЧЕВИЋ 2007: Никша Стипчевић, Поздравне речи, *Словенска етимологија данас*, зборник симпозијума одржаног од 5. до 10. септембра 2006. године, Институт за српски језик САНУ, Београд, XVI–XVII.

СУБОТИЋ 2004: Љильана Суботић, Из историје књижевног језика: „питање језика“, *Предавања из историје језика*, Лингвистичке свеске 4, Нови Сад, 142–191.

СУБОТИЋ 2013: Љильана Суботић, Речник славеносрпског језика, *Зборник Матице српске за књижевност и језик* 61/3, Матица српска, 781–786.

СУРИКОВА 2016: Олеса Дмитриевна Сурикова, *Лексические единицы и предлогом без в русских народных говорах и фольклоре: семантико-мотивационный и этнолингвистический аспекты*, диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук, Екатеринбург.

СЦСРЯ: *Словарь церковно-славянскаго и русскаго языка. Составленный Вторимъ отдѣленіемъ Императорской Академии Наукъ. Второе издание*, Санктпетербургъ, 1867, т. I, II, III; 1868, т. IV (фототипско издање, Лајпциг 1972).

ТАНАСИЋ 2015: Срето Танасић, Александар Белић о Вуку Караџићу, *Вук Стефановић Карџић (1787–1864–2014)*, Научни скуп Српске академије наука и уметности, књ. CLVI, Одељење језика и књижевности књ. 27, Београд, 86–71.

Терзић 1999: Богдан Терзић, *Руско–српске језичке паралеле*, Славистичко друштво Србије, Београд.

Терзић 2003: Богдан Терзић, Осврт на русизме у савременом српском књижевном језику, *Зборник Матице српске за славистику* 64, Нови Сад, 205–216.

Терзић 2004: Богдан Терзић, Источнословенска језичка грађа у делу Павла Ивића, *Живот и дело академика Павла Ивића*, Зборник радова са трећег међународног научног скупа, гл. ур. Ј. Планкош, Суботица – Нови Сад – Београд, 89–95.

Толстој 2004: Никита И. Толстој, *Студије и чланци из српског књижевног језика*, Завод за уџбенике и наставна средства, Вукова задужбина, Матица српска, Београд.

Тошовић 1981: Бранко Тошовић, Русизми у нашем публицистичком стилу, *Књижевни језик* X/2, Сарајево, 35–42.

Трифунковић/Јовановић/Јухас 1980: Ђорђе Трифунковић, Томислав Јовановић, Љиљана Јухас, *Азбучни показатељ речи у списима светога Саве*, Београд.

Трубачов 1980: О. Н. Трибачев, Из балто-славјанских етимологија, *Этимология* 1978, Москва, 3–18.

Трубачов 1983: О. Н. Трибачев, Праславјанска лексикографија, *Этимология* 1983, Москва, 3–10.

ТСРЈ Уш.: *Толковий словарь русского языка*, ред. Д. Н. Ушакова, Москва 1935–1940.⁴⁸¹

ТСРЈ Шв.: *Толковий словарь русского языка*, ред. Н. Ю. Шведова, Москва 2008.

Тумарић 2008: Љиљана Тумарић, Речник славенизама и књишких речи у збирци песама Даворџ Јована Стерије Поповића, *Прилози проучавању језика* 39, Нови Сад, 69–118.

Ћаловић 2013: Батрић Ћаловић, Славенизми у поезији Лукијана Мушицког, *Прилози проучавању језика* 44, Нови Сад, 1–27.

Ћупић 1977: Драго Ћупић, О неким црквенословенским језичким цртама у „Горском вијенцу“ Петра Петровића II Његоша, *Научни састанак слависта у Вукове дане* 6/1, Београд, 193–212.

⁴⁸¹ <http://ushakovdictionary.ru>

- Ћупић 1988:** Драго Ћупић, *Лингвистички огледи о Вуку и Његошу*, Београд.
- Ћупић/Фекете/Терзић 1996:** Драго Ћупић, Егон Фекете, Богдан Терзић, *Слово о језику*, књига прва, Партенон, Београд.
- Ћупић/Фекете/Терзић 2002:** Драго Ћупић, Егон Фекете, Богдан Терзић, *Слово о језику*, књига друга, Партенон, Београд.
- Фасмер:** М. Фасмер, *Этимологический словарь русского языка I–IV* (перевод с немецкого и дополнения О. Н. Трубачева), Москва 1986–1987².
- Цвејић 1963–1964:** Олга Цвејић, О неким речима у преводу Новог Завета, *Јужнословенски филолог XXVI*, Београд, 401–412.
- Цветковић 2005:** Ирена Цветковић, Славенизми у Вуковом *Српском рјечнику* из 1852. године, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XLVIII/1–2*, Београд.
- Цветковић Теофиловић 2013:** Ирена Цветковић Теофиловић, Макроструктура *Речника славеносрпског језика*, *Зборник Матице српске за књижевност и језик* 61/3, Матица српска, 795–801.
- Цыганенко:** Г. П. Цыганенко, *Этимологический словарь русского языка*, 2-е издание, Киев 1989².
- Черных:** П. Я. Черных, *Историко-этимологический словарь современного русского языка I–II*, Москва 2007.
- Чигоја 2006:** Бранкица Чигоја, *Траговима српске језичке прошлости*, Библиотека Књижевност и језик, књ. 13, Београд.
- ЧСР:** *Чешко-српски речник*, том I–II, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 2000.
- Шанский:** Н. М. Шанский, *Этимологический словарь русского языка I–*. МГУ, Москва 1963–.
- ЭСБМ:** *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы I–*, Навука і тэхніка, Мінск, 1978–.
- ЭССЯ:** *Этимологический словарь славянских языков*, под. ред. О. Н. Трубачева. Издательство „Наука“, Москва 1974–.

- Ajduković 2004:** Jovan Ajduković: O kontaktološkom pristupu u proučavanju rusizama, *Lingvističke analize*, Zbornik u čast 25 godina Instituta za strane jezike u Podgorici, Podgorica, 277–290.
- Aleksić:** Radomir Aleksić, *Rečnik stranih reči i izraza*, Prosveta, Beograd 1978.
- Bańkowski:** Andrzej Bańkowski, *Etymologiczny słownik języka polskiego I–III*, PWN, Warszawa, 2000.
- Babić 1985:** S. Babić, Etimologija i tvorba riječi u etimološkim rječnicima, *Zbornik u čast Petru Skoku*, JAZU, Zagreb, 65–69.
- Babić 1989:** S. Babić, Sinkronija i dijakronija u tvorbi riječi, *Jezik* 37/1, Zagreb 1989–1990, 1–9.
- Bańkowski:** Andrzej Bańkowski, *Etymologiczny słownik języka polskiego 1–3*, PWN, Warszawa 2000.
- Berneker:** E. Berneker, *Slavisches etymologisches Wörterbuch A–morъ*, C. Winter's Universitätsbuchhandlung, Heidelberg 1908–1913.
- Berneker:** E. Berneker, *Slavisches etymologisches Wörterbuch*, A–моръ, Heidelberg 1908–1913.
- Bezljaj:** F. Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika I–IV*, Slovenska akademija znanosti in umetnosti Inštitut za slovenski jezik, Ljubljana 1977–.
- Boryś:** W. Boryś, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Wydawnictwo literackie, Kraków 2005.
- Boryś 2007:** W. Boryś, Etymologie słowiańskie i polskie, Instytut slawistyki PAN, Warszawa.
- Boryś/Vlajić Popović 1987:** W. Boryś, J. Vlajić-Popović, Iz reliktno leksike praslovenskog porekla u srpskohrvatskim dijalektima (I), *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* XXX/1, Нови Сад, 95–109.
- Brodowska Honowska 1960:** Maria Brodowska-Honowska, *Słowotwórstwo przymiotnika w języku staro-cerkiewno-słowiańskim*, PAN, Kraków – Wrocław – Warszawa.
- Broz-Iveković:** Franjo Iveković, Ivan Broz, *Rječnik hrvatskoga jezika I–II*, Zagreb.
- Brückner:** A. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 1927.

Čelić/Lewis 2014: Željka Čelić, Kristian Lewis, Rusizmi u Klaićevu *Rječniku stranih riječi*, *Rasprave*. Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje 40/2, Zagreb, 255–274.

Derksen: Rick Derksen, *Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon*, Brill, Leiden, Boston 2008.

Długosz-Kurczabowa 2005: Krystyna Długosz-Kurczabowa, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, PWN, Warszawa 2005.

Dunaj 2010: Bogusław Dunaj, Elementy obce w najnowszej leksyce polskiej, *Studia historycznojęzykowe III*, Rozwój polskiego systemu językowego, pod. red. K. Rymuta i W. R. Rzepki, Kraków, 313–318.

ERHJ: *Etimološki rječnik hrvatskoga jezika*, 1. svezak A – Nj, ur. Ranko Matasović, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb 2016.

ESJS: *Etymologický slovník jazyka staroslověnského*, Československá akademie věd., Praha 1989–.

Fekete 1983: Egon Fekete, Strana leksika u srpskohrvatskom standardnom jeziku, *Jezik u savremenoj komunikaciji*, Beograd, 162–173.

Fekete 1987: E. Fekete, *Joakima Stulli Dubrocsanina Rjecsoslòxje u Dubrovniku MDCCVI*, Reprint and Afterword by E. Fekete, Verlag Otto Sagner – München 1987.

Furlan 2013: Metka Furlan, *Novi etimološki slovar slovenskega jezika*, Pokusni svezek, Ljubljana.

Gluhak: A. Gluhak, *Hrvatski etimološki rječnik*, Biblioteka Vocabula, Zagreb 1993.

Holub/Kopečný: Josef Holub, František Kopečný, *Etymologický slovník jazyka českého I–II*, Státní nakladatelství učebnic, Praha 1952.

Hraste 1958: Mate Hraste, Strani elementi u hrvatskom ili srpskom narodnom i književnom jeziku, *Radovi Slavenkog Instituta 2*, Filozofski fakultet, Zagreb.

HSSJ: *Historický slovník slovenského jazyka 1–7*, Veda, Bratislava, 1991–2008.

Ivić M. 1997: Milka Ivić, *O Vukovom i vukovskom jeziku*, Drugo, dopunjeno izdanje, Biblioteka XX vek, Beograd.

Jonke 1949: Ljudevit Jonke, „Dikcionar“ Adama Patačića, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, Zagreb, 71–175.

Jonke 1953: Ljudevit Jonke, O upotrebi tuđih riječi, *Jezik. Časopis za kulturu hrvatskoga književnoga jezika 1*, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, 1–4.

- Jonke 1965:** Ljudevit Jonke, *Književni jezik u teoriji i praksi*, Znanje, Zagreb.
- Jonke 1967:** Lj. Jonke, O značenju i upotrebi Akademijina Rječnika, *RJAZU* sv. 97, Dodatak – Materijali o Rječniku, Zagreb, 77–82.
- Jonke 1971:** Ljudevit Jonke, *Hrvatski književni jezik 19. i 20. stoljeća*, Matica hrvatska, Zagreb.
- Karadža 1984:** Mevlida Karadža, *Izvori srpskohrvatske gramatičke terminologije – uloga i mjesto Vuka Karadžića u njenom formiranju i standardizaciji*, Institut za jezik i književnost u Sarajevu, Odjeljenje za jezik, Radovi X, Sarajevo.
- Karaš 2007:** Halina Karaš, *Rusycyzmy słownikowe w polszczyźnie ogólnej – historia i współczesność*, *Poradnik językowy*, z. 5, Warszawa, 25–43.
- Karlíková 2007:** Helena Karlíková, Reflexe církevních slavismů charvátské redakce ve staré češtině, *Studia etymologica Brunensia* 2, Praha, 201–207.
- Klimeš:** Lumír Klimerš, *Slovník cizích slov*, Praha 2010.
- Kluge:** F. Kluge, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, 24. Auflage, bearbeitet von Elmar Seebold, Berlin/New York 2002.
- Kordić 2010:** Snježana Kordić, *Jezik i nacionalizam*, Durieux.
- Kott:** Fr. Št. Kott, *Česko-německý slovník*, Praga 1878. (ca cajra: <http://kott.ujc.cas.cz/>).
- Kralik:** Lubor Kralik, *Stručný etymologický slovník slovenčiny*, Veda, Bratislava 2015.
- Kravar 1993:** M Kravar, Etimologija i leksički sastav jezika, *Etimologija – Referati sa znanstvenoga skupa o etimologiji*, Zagreb, 93–104.
- Krečmer 1990:** Ana Krečmer, Nekoliko napomena povodom 30-godišnjeg jubileja istraživanjima slavenosrpskog doba, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XXXIII*, Нови Сад, 221–231.
- Kwoka 2015:** Tomasz Kwoka, *Dzieje słownictwa z zakresu stosunków społecznych w Serbii i Czarnogórze*, Tom III Wojsko, Kościół, świadczenia i własność, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Lachur 2004:** Czesław Lachur, *Zarys językoznawstwa ogólnego*, Uniwersytet Opolski, Opole.
- Loma 1995:** Aleksandar Loma, Dalje od reči: rekonstrukcija prajezičkih leksemnih spojeva kao perspektiva slovenske i indoevropske etimologije, *Јужнословенски филолог* 51, Београд, 31–58.

- Loma 2003:** Aleksandar Loma, Zur frühslavischen Nominalkomposition und ihren indogermanischen Grundlagen, *Studia etymologica Brunensia* 2, Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference Etymologické symposium Brno 2002, Praha, 267–277.
- Machek:** Václav Machek, *Etymologický slovník jazyka českého*, Druhé, opravené a doplněné vydání, Academia, Praha 1968².
- Malić 1980–1981:** Dragica Malić, Akademijim Rječnik i njegove dopune, *Rasprave* 6–7, Zagreb, 121–139.
- Maretić 1892:** T. Maretić, Ruske i češke riječi u književnom hrvatskom jeziku, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* CVIII, Zagreb, 68–98.⁴⁸²
- Maretić 1924:** T. Maretić, *Hrvatski ili srpski jezični savjetnik*, Zagreb.
- Maretić 1932:** T. Maretić, Pregled srpskohrvatske gramatičke terminologije XVII, XVIII i XIX vijeka, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Razred filologičko-historički i filozofičko-juridički*, Knj. 108, Zagreb, 19–90.
- Matasović 2016:** Ranko Matasović, Seven Slavic etymologies: **ędro*, **gъrdъ*, **koristъ*, **kosъ*, **myslъ*, **naglъ*, **něтъ*, *Perspectives of Slavonic Etymology*, *Studia etymologica Brunensia* 19, B. Vykypel / V. Boček (edd.), Praha, 105–112.
- Mažuranić:** Vladimir Mažuranić, *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik*, JAZU, Zagreb 1908–1922, репринт 1975.
- Menac 2003–2007:** Antica Menac, Hrvatski rusizmi s imenskom sastavnicom, *Folia onomastica Croatica* 12–13, Zagreb, 355–360.
- Miklosich:** F. Miklosich, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, Wilhelm Braumüller, Wien 1886.
- Miklosich Lex.:** F. Miklosich, *Lexicon palaeoslavenico-graeco-latinum. Emendatum auctum*, Wien 1862–1865.
- Musulín 1959:** Hrvatska i srpska leksikografija, *Filologija* 2, Zagreb, 41–63.
- Orel:** Vladimir Orel, *Russian etymological dictionary* 1–3, Octavia, Calgary 2007–2008.
- Peco 1996:** Asim Peco, Dijalekatska leksika u etimološkom rječniku, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* XXXIX/2, Нови Сад, 65–79.

⁴⁸² http://kovceg.tripod.com/maretic_ruskinje_i_cehinje.htm

- Petrović 2015:** Snežana Petrović, *Svest* 'consciousness' and *savest* 'conscience' – Slavic layers in the Serbian lexicon, *Etymological Research into Old Church Slavonic*, Proceedings of the Etymological Symposium Brno 2014, Nakladatelství Lidové noviny, Praha, 309–318.
- Pleteršnik:** M. Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar I–II*, Ljubljana 1894–1885, Transliterirana izdaja, ur. M. Furlan, Ljubljana 2006.
- Prpić 1952:** T. Prpić, Nekoliko rusizama novijeg vremena, *Jezik. Časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika* I/3, Zagreb, 87–89.
- Prpić 1956:** T. Prpić, Još nekoliko rusizama, *Jezik. Časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika* V/1, Zagreb, 20–24.
- PSJČ:** *Príruční slovník jazyka českého*, I–IX, Československá akademie věd, Praha 1935–1957.
- Pujić 1982:** Savo Pujić, Porijeklo srpskohrvatske pčelarske leksike, *Лексикографуја и лексикологија*, зборник реферата, Београд – Нови Сад, 217–226.
- Putanec 1983:** Valentin Putanec, Neobični rusizmi za isti pojam u hrvatskom književnom jeziku: *objasniti, razjasniti, pojasniti*, *Jezik. Časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika* XXXI/2, Zagreb, 63–64.
- Radčenko 2006:** Marina Radčenko, Semantička adaptacija ruskih posuđenica u hrvatskome jeziku od 1945. do 2000. godine, *Croatica et Slavica Iadertina*, Zadar, 145–160.
- Rejzek:** Jiří Rejzek, *Český etymologický slovník*, Leda 2001.
- RCJHR:** *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije* 1–20, Staroslavenski institut, Zagreb 1991–.
- Rejman:** Ladislav Rejman, *Slovník cizích slov*, Praha 1971.
- Rotar 1990:** Janez Rotar, *Korespondenca med Franom Ramovšem in Aleksandrom Beličem*, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana.
- Sadnik/Aitzetmüller:** L. Sadnik, R. Aitzetmüller, *Vergleichendes Wörterbuch der slavischen Sprachen* 1–7, А–БЫВОЛЬ, Wiesbaden 1963–1973.
- Saussure 2000:** Ferdinand de Saussure, *Tečaj opće lingvistike*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb.
- Schneeweis:** E. Schneeweis, *Die deutschen Lehnwörter im Serbokroatischen in kulturgeschichtlicher Sicht*, Berlin 1960.

- SCS:** *Slovník cizích slov pro nové století*, Dialog 2003.
- Siatkowski 2012:** Janusz Siatkowski, *Słowiańskie nazwy części ciała w historii i dialektach*, Uniwersytet Warszawski Wydział Polonistyki, Warszawa.
- Sikimić 1996:** Biljana Sikimić, *Etimologija i male folklorne forme*, Institut za srpski jezik SANU, Biblioteka Južnoslovenskog filologa, Nova serija knj. 11, Beograd.
- Simeon:** Rikard Simeon, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva I–II*, Matica hrvatska, Zagreb 1969.
- SJP:** J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki, *Słownik języka polskiego 1–8*, PWN, Warszawa 1900–1927.
- SJS:** *Slovník jazyka staroslověnského. Lexicon linguae palaeoslovenicae*, Československá akademie věd. Slovanský ústav 1–4, Praha 1966–1997.
- Skok:** P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika 1–4*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1971–1974.
- Skok 1950:** P. Skok, *Slavenstvo i romanstvo na Jadranskim otocima. Toponomastička ispitivanja*, Zagreb.
- Skok 1953:** P. Skok, Rad Jugoslavenske Akademije na području hrvatske leksikografije, *Jezik časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika* 4, Zagreb.
- Skok 1957:** Petar Skok, O etimološkom rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika, *Filologija* 1, Zagreb, 7–21.
- Slapšak 1987:** Svetlana Slapšak, *Vukov rječnik i prevedenice sa grčkog*, Novi Sad.
- Sławski:** F. Sławski, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 1952–.
- SSKJ:** *Slovar slovenskega knjižnega jezika I–V*, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1970.
- Snoj:** M. Snoj, *Slovenski etimološki slovar*, Mladinska knjiga, Ljubljana 2003².
- SP:** *Słownik prasłowiański*, (ur.) F. Sławski, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław etc. 1974–.
- SSP:** *Słownik staropolski 1–11*, red. S. Urbańczyk, IJP PAN, Kraków 1953–2002.
- SWO:** *Słownik wyrazów obcych z przykładami i poradami*, opracowanie Lidia Drabik, PWN, Warszawa 2009.
- Šarapatková 2003:** Žofie Šarapatková, Poznámky k sémantice několika staroslověnských slov, *Studia etymologica Brunensia* 2, Praha, 209–214.

- Škaljić:** Abdulah Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, četvrto izdanje, „Svjetlost“, Sarajevo 1979.
- Talanga 2002:** Tomislav Talanga, Pučka etimologija među nekim njemačkim posuđenicama, *Jezikoslovlje* 3/1–2, Filozofski fakultet, Osijek, 193–216.
- Tekavčić 1976:** P. Tekavčić, O kriterijumima stratifikacije i regionalne diferencijacije jugoslavenskog romanstva u svjetlu toponomastike, *Onomastica Jugoslavica* 6, Zagreb, 35–56.
- Vaillant:** André Vaillant, *Grammaire comparée des langues slaves I–IV*, Lyon / Paris 1950–1974.
- Vasmer 1944:** M. Vasmer, *Die griechischen Lehnwörter im SerboKroatischen*, Berlin 1944 (Abhandlungen der Preussischen Akademie der Wissenschaften, Jahrgang 1944, Nr. 3).
- Večerka 2006:** Radoslav Večerka, *Staroslověnština v kontextu slovanských jazyků*, Olomouc – Praha.
- Večerka [et al.] 2006:** Radoslav Večerka a kolektiv [Adolf Erhart, Eva Havlová, Ilona Janyšková, Helena Karlíková], *Uvedeni do etymologie*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha.
- Vinja:** V. Vinja, *Jadranske etimologije. Jadranske dopune Skokovu etimologijskom rječniku* 1–3, Zagreb 1998–2004.
- Vinja 1993:** V. Vinja, Etimologija danas, *Etimologija – Referati sa znanstvenoga skupa o etimologiji*, Zagreb, 9–18.
- Walczak 2010:** Bogdan Walczak, Swoistość zapożyczeń z języków spokrewnionych (na przykładzie zapożyczeń czeskich i wschodniosłowiańskich w języku polskim), *Linguistica Copernicana* 2/4, Wydawnictwo naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń.
- WSJP:** *Wielki słownik języka polskiego*.⁴⁸³
- ZbNŽ:** *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, Zagreb.
- Zett:** Robert Zett, *Beiträge zur Geschichte der Nominalkomposite im Serbokroatischen*, Die altserbische Periode, Köln – Wien 1970.

⁴⁸³ <http://wsjp.pl>

Żmigrodzki 2003: Piotr Żmigrodzki, *Wprowadzenie do leksykografii polskiej*, Katowice.

СКРАЋЕНИЦЕ

Језици и дијалекти

авест.	авеста, авестијски	пие.	праиндоевропски
алб.	албански	полап.	полапски
блр.	белоруски	пољ.	пољски
буг.	бугарски	псл.	прасловенски
влат.	вулгарнолатински	ром.	романски
внем.	високонемачки	рум.	румунски
герм.	германски	рус.	руски
глуж.	горњолужички	слн.	словеначки
гот.	готски	слов.	словенски
гр.	грчки	словинь.	словиньски
длуж.	доњолужички	слч.	словачки
ек.	екавски	свнем.	средњевисоконемачки
енгл.	енглески	слсрп.	славеносрпски
ест.	естонски	срлат.	средњелатински
ие.	индоевропски	срп.	српски
ијек.	ијекавски	срп.-хрв.	српско-хрватски
ит.	италијански	ссл.	српскословенски
јсл.	јужнословенски	ствнем.	старовисоконемачки
кајк.	кајкавски	стинд.	староиндијски
каш.	кашупски	стисл.	староисландски
лат.	латински	стпољ.	старопољски
лет.	летонски	стпрус.	старопруски
лит.	литавски	струс.	староруски
луж.	лужички	стсл.	старословенски
мађ.	мађарски	стсрп.	старосрпски
мак.	македонски	стцсл.	староцрквенословенски
нвнем.	нововисоконемачки	стчеш.	старочешки
нем.	немачки	тур.	турски
пгерм.	прагермански	укр.	украјински

фин.	фински	чак.	чакавски
фр.	француски	чеш.	чешки
хрв.	хрватски	шток.	штокавски
цсл.	црквенословенски		

Места и области

БиХ	Босна и Херцеговина	ЦГ	Црна Гора
Хрв.	Хрватска		

Граматичке скраћенице

гл. им. глаголска именица

*

act.	activum, актив	m.	masculinum, мушки род
adj.	adjectivum, придев	n.	neutrum, средњи род
adv.	adverbium, прилог	nom.	nominativus, номинатив
coll.	collectivum, збирна именица	part.	participium, партицип
dem.	deminutivum, деминутив	pass.	passivum, пасив
f.	femininum, женски род	pej.	pejorativus, пејоратив
hyp.	hypocoristicum, хипокористик	pf.	perfectivum, свршени вид
impf.	imperfectivum, несвршени вид	pl.	pluralis, множина
indecl.	indeclinabile, непроменљиво	praes.	praesens, презент
		sg.	singularis, једнина

Остале скраћенице

адм.	административни	НЗаг	народна загонетка
бот.	ботанички	НП	народна песма
в.	види	НПосл	народна пословица
војн.	војнички	НПр	народна приповетка
геол.	геолошки	нпр.	на пример
геом.	геометријски	одн.	односно
грам.	граматички	песн.	песнички
дијал.	дијалекатски	покр.	покрајински
зап.	западни	правн.	правнички
заст.	застарео	прен.	пренесено
зоол.	зоолошки	разг.	разговорни језик
индив.	индивидуални	сев.	северни
ист.	историјски	сл.	слично
итд.	и тако даље	сткњ.	старокњижевни
јуж.	јужни	тј.	то јест
књиж.	књижевни	ум.	уместо
ков.	кованица	фиг.	фигуративно
лингв.	лингвистички	физ.	физички
нар.	народни	хем.	хемијски
необ.	необични	цркв.	црквена реч

*

id.	idem, исти (аутор), исто (дело, значење)
l.c.	loco citato, на наведеном месту
l.cc.	locis citatis, на наведеним местима
op. cit.	opus citatum, наведено дело
s.v.	sub voce, под одредницом
s.vv.	sub vocibus, под одредницама

ПРИЛОГ – УАЗБУЧЕН СПИСАК АНАЛИЗИРАНИХ ЛЕКСЕМА

<i>бајословље</i> 679 ⁴⁸⁴	<i>веројетан / веројатан</i> 514
<i>барс</i> 123	<i>водик</i> 748
<i>безбједан</i> 622	<i>војак</i> 745
<i>безљудан</i> 622	<i>воспитатељ</i> 638
<i>беславан</i> 622	<i>врхушка</i> 132
<i>беспартијан</i> 622	<i>гезло</i> 732
<i>беспокојити</i> 622	<i>генералан</i> 592
<i>беспокојство</i> 622	<i>генерал-лајтант</i> 133
<i>беспризоран</i> 125	<i>гесло</i> 732
<i>бесприкладан</i> 622	<i>гилдија</i> 135
<i>беспристрасан</i> 622	<i>гимн</i> 136
<i>беспроходан</i> 622	<i>гимназистка</i> 138
<i>билина</i> 682	<i>глагол</i> 138
<i>бит</i> 683	<i>глат</i> 689
<i>битан</i> 683	<i>глатник</i> 689
<i>благовремен</i> 629	<i>гледшите</i> 691
<i>благовременно</i> 629	<i>горд</i> 143
<i>благогласан</i> 629	<i>гостепримство</i> 147
<i>благодарити</i> 629	<i>грамата</i> 148
<i>богатир</i> 127	<i>грамота</i> 148
<i>бодар</i> 348	<i>громада</i> 518
<i>бунт</i> 130	<i>громометни</i> 151
<i>вајар</i> 377	<i>грузило</i> 152
<i>вајати</i> 377	<i>дворац</i> 154
<i>васпитавати</i> 379	<i>дејство</i> 385
<i>васпитање</i> 379	<i>делатељ</i> 638
<i>васпитати</i> 379	<i>добробит</i> 683
<i>велебан, велебни</i> 688	<i>доброжелатељ</i> 638
	<i>дозвола</i> 158
	<i>дозволити</i> 158

⁴⁸⁴ Уз лексему даје се број стране на којој почиње њена анализа.

дозвољавати 158
дојам 692
дојимати се 692
домоустројитељ 638
доследан 694
дословно 523
достатан 735
дражба 737
древан, дрвени 525
дрзак 161
душик 748
живописан 165
заблагодарити 629
заказати 169
закамуфлирати 618
закуска 170
замак 173
замаскирати 618
запета 389
засада 695
збирка 696
значајан 612
избегавати 392
изв(ј)естан 594
известије 594
извинити 352
извједљив 697
извједљиво 697
изјаснити се 174
излишан 394
израженије 176
изразити 176
искрен 179
ислеђивати 505
јантар 183
једномишљеник 396
касателно 184
кисик 748
кист 185
књаз 187
користољубив 191
коснути се 355
краљевна 192
кратковидан 746
кремик 748
лавор 600
лекарна 699
лекарник 699
лице 398
лицем(ј)еран 398
личинка 193
лични 530
лобања 533
љубопитан 196
љубопитљив 196
љубопитство 196
масовно 199
могила 200
можан 662
морепловство 202
мучаљивост 203
набожан 654
награда 206
надлежан 209

надлежност 209
назор 700
наклада 702
наслов 703
наука 536
начелно 403
начело 403
невин 408
невјежа 211
недоумица 412
немишина 750
неоспоран 213
неотступно 415
непобедим 620
непоправим 620
непоштедно 416
непријатан 417
нетрпељивост 511
неумјенљив 215
неумолим 620
неусиљено 539
нисходан 308
нисходећи 308
нисходити (се) 308
нисходљив 308
нисходљивост 308
нулти 704
обезоружати 215
обитавати 216
област 541
обнародовати 218
ободрити 348
обожатељ 638
образац 657
образован 220
образовати 220
обрис 588
оваплотити 419
огаван 705
огроман 223
одважан 225
одважити се 225
одважност 225
одличан 227
одобрити 229
одраз 230
одразити (се) 230
одсу(т)ство / одсуство 285
одумирање 605
одумирати 605
одумрети 605
одушевити 235
оживотворити 421
околност 707
окончати 546
оловка 753
опетовати 709
опит 236
опстојатељство 638
опиширан 238
оскудевати 551
особен 240
оспорити 213
откупљивати 554

отсутан 285
очајавање 557
очајавати 557
падеж 243
пелуд 751
перга 244
печатати 247
писатељ 638
пјатиљетка 249
плоха 711
плошица 711
победоносан 423
поборник 424
повједати 738
површан 665
повторавати 426
повторити 426
погубан 560
погубност 560
поданик 250
подлежати 429
подобан 667
подозрење 251
подражавати 433
подружница 660
подрика 254
подстрекавати 254
позорност 712
појам 714
појимати 714
појмити 714
покус 717
поњатан 256
поњати 256
попечитељ 638
поредак 259
порив 261
посетити 3436
последовалац 506
постепен 263
постепеност 263
постројење 264
посуда 563
похота 438
похотљив 438
почитатељ 638
правитељство 638
правосуђе 440
првобитан 441
првотни 718
превазилазити 443
предео 445
предлагати 448
предмет 590
предострожан 262
предрасуда 266
предсказање 267
предсказати 267
предупредити 269
предшасник 270
презрење 358
преимућство 271
преиначити 272
пренебрегавати 360

преписка 274
претписаније 275
претсказивати 267
привремен 450
привржен 276
пријатан 451
примедба 277
приметити 277
принадлежати 280
принадлежност 280
принуда 566
природа 282
пристрасан 456
пристрасност 456
прису(т)ство 285
присуствовати 285
присутан 285
притварати се 647
притворан 647
притворност 647
притворство 647
притежалац 509
причина 290
прозрачан 457
произвољан 459
произвољно 459
прописати 461
прорицати 463
просвета 465
просвештеније 468
противстати 295
равновјесје 297
равном(ј)еран 472
ражаловати 298
разврат 473
разврстати 299
разни 739
расматрати 300
располагати 301
расходовати 303
решиати се 607
рисати 671
савест 476
садра 741
садржавати 480
сачинитељ 638
свемир 673
свеопити 754
својство 485
скаска 303
склад 719
складиште 719
скончати се 546
сладострасан 488
следовати 568
словар 305
случај 572
слученина 722
случити се 576
сменити 307
смер 723
снабдевати 362
снисходљив 308
снисходљиво 308

снисходљивост 308
совјет 314
сочиненије 366
списак 317
способан 318
сравнити 322
сразити се 743
сразм(ј)ер 324
сразмеран 324
српскохрватина 750
становиште 724
страница 326
сувислост 725
суглина 653
супесак 653
супруг 490
сустав 726
суставни 726
суставно 726
сходан 327
театар 603
тлак 729
точан 369
точка 372
точнејше 369
трпељивост 511
туземни 661
убедити 491
убеђење 491
убитачан 495
уважавати 330
уважити 330
угљик 748
угрозити 333
ударни 611
улетјети 615
улив 731
упечатљив 334
упражњавати 335
услов 338
услован 338
услуга 341
устав 496
учтив 342
учтивост 342
уџбеник 344
уштрб 498
целисходан 327
цель 345
час 579
чиновник 500
чудак 588
џигит 346
штедро 502

БИОГРАФИЈА АУТОРА

Јелена Јанковић, девојачко презиме Николић, рођена је 11. 11. 1980. године у Варшави (Пољска). Дипломирала је на Филолошком факултету 2003. године у Београду, на Групи за пољски језик и књижевност. Исте године уписала је Постдипломске студије, смер Наука о језику, такође на Филолошком факултету. Након уписа добила је стипендију на основу конкурса за стипендирање младих талената за магистарске студије и њихово укључивање у научноистраживачке и развојне пројекте Министарства науке и заштите животне средине. У склопу ове стипендије волонтирала је у Институту за српски језик САНУ на Пројекту израде *Етимолошког речника српског језика*. Од 11. јануара 2005. запослена као истраживач приправник, а од 21. мај 2010. као истраживач сарадник на том истом пројекту. Од 8. јула 2013. поново је изабрана у истраживачко звање истраживач сарадник. Уписала је докторске студије школске 2009/2010. године на истом факултету, смер Језик.

Учествовала је у изради Друге и Треће свеске *Етимолошког речника српског језика* (на пословима сређивања картотеке и коректуре) и на припреми јубиларног зборника радова *Ка изворима речи. Тридесет година Етимолошког одсека Института за српски језик* (технички послови и коректура). Учествовала је на осам научних скупова, шест у земљи и два у иностранству.

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Потписани-а Јелена Јанковић
број уписа 081241

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

СТИМОСТИЈА У ЧАСОПИСУ „НАШ ЈЕЗИК“

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис докторанда

У Београду, 28.3.2017

Јелена Јанковић

Прилог 2.

**Изјава о истоветности штампане и електронске
верзије докторског рада**

Име и презиме аутора Јелена А. Јанковић
Број уписа 081241
Студијски програм ЈЕЗИК
Наслов рада ЕТИМОЛОГИЈА У ЧАСОПИСУ „НАШ ЈЕЗИК“
Ментор ПРОФ. ДР АЛЕКСАНДАР МИЛАНОВИЋ

Потписани Јелена А. Јанковић

изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу **Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис докторанда

У Београду, 28.3.2017.

Јелена Јанковић

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

ЕТИМОЛОГИЈА У ЧАСОПИСУ „НАШ ЈЕЗИК“

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство
2. Ауторство - некомерцијално
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима
5. Ауторство – без прераде
6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

Потпис докторанда

У Београду, 28.3.2017.

